CONST KIRITESCU

ISTORIA RAZBOIULUI

PENTRU

INTREGIREA ROMANIEI

1916 — 1919

VOLUMUL I

TIPARITA SUB AUSPICIILE CASSEI SCOALELOR

ISBN 973-29-0048-2

INTRODUCERE

Monumentala sinteză *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916—1919*, elaborată de Constantin Kiriţescu în anii imediat următori încheierii primului război mondial, aflată acum la cea de-a treia ediţie, a fost acceptată deja de numeroşi cititori, admiratori şi specialişti, ca parte meritorie din marea « carte a neamului » românesc, păstrîndu-şi în cea mai mare parte actualitatea, în pofida progreselor ulterioare ale istoriografiei, datorită rolului ce l-a avut şi îl păstrează încă în nutrirea conştiinţei naţionale. Ca primă sinteză consacrată evenimentelor ce s-au constituit în războiul eliberator şi, totodată, în *marele război de apărare a patriei române*, ea s-a adresat minţii şi inimii celor care au salvat şi întregit legitim România, fiilor şi nepoţilor acestora. Or, tocmai această calitate, ca şi rezistenţa ideilor sale fundamentale la scurgerea timpului şi în faţa noilor cuceriri ale istoriografiei motivează şi asigură longevitatea operei lui C. Kiriţescu. După apariţia primei ediţii, autorul a continuat munca de înnoire cu spirit critic şi acribie a textului operei sale. Dovada cea mai convingătoare în acest sens este ediţia de faţă, a cărei pregătire el a încheiat-o, din punctul său de vedere, în anul 1959. Ea prezintă unele deosebiri notabile în raport cu ediţiile precedente: completarea informaţiei în funcţie de noile cercetări; introducerea de noi subcapitole; reelaborarea unor vechi capitole; nuanţarea şi curăţarea de « zgura » epocii în care au fost elaborate primele două ediţii a unora dintre opiniile sale. În istoriografia românească opera lui C. Kiriţescu şi-a dobîndit un loc distinct şi durabil, chiar dacă astăzi dispunem de mai multe sinteze consacrate participării României la marea conflagraţie din anii 1914—1918. Specialiştii continuă să i se adreseze cu interes şi lectorii să o parcurgă cu plăcere şi pioşenie, inspirată de faptele politice şi militare ale strămoşilor, de măiestria evocării epopeii eroice din anii cumpliţi ai marelui război.

C. Kiritescu şi-a scris cartea „pentru publicul mare, în special pentru tineret" — cum sublinia el. Mai cu seamă din această cauză „ea trebuie să se adreseze sufletului românesc", căci „jertfele şi durerile pe care războiul le-a cerut neamului nu pot fi răsplătite numai prin cîştiguri materiale, dar prin răscolirea celor mai nobile coarde ale acestui suflet". Din aceste motive, cartea trebuia să fie înainte de toate „o lucrare de sinceritate", „să spună adevărul, chiar dacă e dureros sau jignitor pentru amorul nostru propriu naţional..." Urmîndu-se această cale în elaborarea operei, „citirea ei va deştepta adeseori mîndrie, de multe ori însă umilire şi amărăciune. Aşa a fost istoria noastră de veacuri. Dar cunoştinţa exactă e necesară în orice materie...", conchide C. Kiriţescu. Cred, preciza autorul cu îndreptăţire, că astfel „am făcut *operă patriotică*", deoarece „patriotismul adevărat nu constă în linguşirea amorului

propriu național și în ascunderea adevărului". Motivația întregii sale munci și, totodată crezul său, C. Kiriţescu le-a sintetizat remarcabil și memorabil în 1922 : „Datorăm miilor de eroi, morți pentru a ne face o patrie mare și liberă, străduința obștească pentru a croi neamului românesc în viitor un drum mai fericit, inspirat din gloria trecutului, dar fără de greșalele lui".

*

Mai presus de considerentele mai sus menționate, se impun însă atenției tezele fundamentale emise de autorul *Istoriei războiului pentru întregirea neamului* a căror rezistență la confruntarea cu scurgerea timpului este neîndoielnică. Construindu-și opera, C. Kiriţescu a avut de fapt în vedere „preistoria" evenimentelor și proceselor din anii 1914—1919, marele război al românilor, în context general ca „probă a vitalității unui popor", ca „examen de energie pe care l-a depus" și rezultatele acestuia.

Abordînd unele probleme fundamentale ale istoriei românilor dintr-o mare etapă care a precedat războiul mondial, cu tristețe justificată și totodată cu credință față de adevărul istoric, C. Kiriţescu notează : „Realizarea idealului nostru național a fost multă vreme considerată ca un vis frumos, întrezărit în negura unui viitor îndepărtat. Prea eram mici și slabi, și prea puternici erau opresorii. Slăbiciunea noastră ne silise chiar să facem legămînt de alianță cu unul din ei — Austro-Ungaria, *n.n.* — , și să jertfim, sub această silită prietenie, îndatoririle noastre frățești". Pe de altă parte, „tratatele internaționale, nesocotind drepturile și dorințele românilor, au creat în veacul XIX o Românie mică... O jumătate din neamul românesc era lăsată afară din hotarele lui firești". Provinciile românești „se găseau sub jug străin ca rezultat al unor nedreptăți multiseculare, ori ne fuseseră smulse mai de curînd prin violență și fraudă".

Teza fundamentală a cărții lui C. Kiriţescu constă în aceea că, folosind împrejurări istorice favorabile și înfruntînd cu vigoare și inteligență adversitățile și obstacolele din primele decenii ale secolului al XX-lea, românii și-au înfăptuit prin ascuțimea minții, tăria brațului și uriașe sacrificii de sînge și de bunuri materiale idealul multisecular al eliberării de sub stăpînire străină și al regrupării într-un stat național unitar. Acest ideal era legitim, iar acțiunea prin care a devenit o realitate politică a avut un caracter drept, profund progresist, căci a fost gîndită, susținută și realizată de către un întreg popor. Cum celelalte teze susținute de C. Kiriţescu le vom menționa în paginile ce urmează, ne vom limita aici să relevăm și cîteva dintre semnele de întrebare ce ar putea apare cititorului de astăzi al cărții, căci, ca în cazul oricărei opere însemnate a cărei emanație de lumină este mare, apare adesea și „umbra". Așadar, concepția istoricului aflat în atenția noastră evidențiază și unele limite, rezultate inevitabil din formația de care a beneficiat. Astfel, semnificația istorică profundă a luptei maselor populare din Rusia sau Ungaria pentru socialism pare a-i fi scăpat. Unele limite se relevă, de asemenea, și în acceptarea și susținerea tezei potrivit căreia, în gigantica luptă pentru reîmpărțirea lumii între marile puteri, care a reprezentat fondul confruntării politico-militare din anii 1914—1918, „puterile aliate și asociate au luptat între altele pentru a așeza dreptul de egalitate al statelor mici și mari". Această afirmație ar putea fi îndreptățită dacă s-ar referi exclusiv la micile puteri, nu însă și la „marii" aliați și asociați.

*

Jumătatea de veac care a premers primului război mondial a fost dominată de dinamica economico-socială specifică « erei industriale » și noile sale

ritmuri, de «decolaje» economice, de extinderea relațiilor capitaliste către limitele geografice ale planetei, de procesul trecerii de la capitalismul liberei-concurențe la monopol și imperialism și, inevitabil, de lupta pentru împărțirea și reîmpărțirea lumii între marile puteri. Pe acest fond, contradicțiile politice dintre statele europene, antagonismele crescinde generate și întreținute de concurența comercială și rivalități coloniale au stimulat considerabil pregătirile în vederea unor conflicte militare. Perioada 1871—1914 a fost incontestabil epoca constituirii sau a dezvoltării maxime a marilor imperii multinaționale moderne și, în același timp, vremea formării alianțelor politico-militare agresive, care au scindat Europa și lumea în tabere adverse — Tripla Alianță dintre Germania, Austro-Ungaria și Italia, și Tripla Înțelegere, între Franța, Rusia și Anglia. Aceste decenii finale ale epocii moderne au fost dominate, totodată, de problema națională, de lupta de eliberare a popoarelor subjugate și pentru formarea de state independente și unitare, ceea ce a constituit unul dintre principalele «puncte nevralgice» ale situației internaționale.

În asemenea împrejurări, declanșarea primului război mondial în vara anului 1914 a constituit rezultatul firesc al unei evoluții istorice accelerate, tulburi și pline de antagonisme a lumii capitaliste și, totodată, expresia crizei generale în care intra această lume. Reprezentînd în fond continuarea cu alte mijloace a politicii imperialiste antebelice de reîmpărțire a lumii, conflagrația mondială nu putea fi și nu a fost, pentru statele capitaliste dezvoltate, care au pregătit-o și declanșat-o, decît un război imperialist. Dar, acest război a avut totuși și o componentă generată de evoluții social-politice și naționale mai vechi și favorizată de antagonismele dintre marile puteri — lupta pentru apărarea sau cucerirea independenței politice, războiul popular și național de desăvîrșire a unității naționale și statale, cum a fost războiul sîrbilor, muntenegrenilor, românilor ș.a. — , care nu avea nimic comun cu țelurile imperialiste ce și-au pus pecetea asupra caracterului general al conflictului și care, în același timp, neputînd schimba acest caracter de ansamblu, a constituit un fenomen istoric progresist cu conținut burghezo-democratic.

Încă în ajunul izbucnirii conflictului mondial, profitînd de rivalitățile dintre cele două mari tabere imperialiste din Europa, trecînd peste teama față de politica expansionistă a țarismului rus, România a început să renunțe la politica sa progermană și proaustriacă și s-a orientat către o politică de apropiere de Franța și Rusia. Cauzele acestei reorientări rezidau în voința generală exprimată de români de a se realiza o concordanță între interesele naționale legitime — eliberarea românilor din Austro-Ungaria și desăvîrșirea unității statului național — și soluțiile politico-diplomatice noi, oferite de realitatea internațională îndeosebi în cursul și în urma crizei balcanice din 1912—1913. Criza din vara anului 1914 și evenimentele care i-au urmat au înlesnit și stimulat acest proces de reorientare politică, cu atît mai mult cu cît problema Transilvaniei constituia deja preocuparea majoră a cercurilor conducătoare și a opiniei publice românești, precum și o cauză de fricțiuni permanente cu monarhia habsburgică. Printre numeroasele obstacole care stînjeneau înfăptuirea unei schimbări rapide și radicale de orientare în politica internațională erau vechiul tratat de alianță politico-militară defensivă încheiat cu Austro-Ungaria și Germania în 1883, precum și opțiunea regelui Carol I și a unor cercuri politice pentru continuarea bunelor relații româno-austro-germane. În contextul evoluțiilor politice internaționale din vara anului 1914, dominate evident de voința austro-germană de a declanșa un «război preventiv» împotriva Serbiei și, eventual, a statelor care ar fi sprijinit-o, urmărind evitarea unui război local sau generalizat în Europa, zdrobirea statului și poporului sîrb prieten,

precum și cererea germano-austriacă inevitabilă ca aliatul român să respecte *casus foederis*, guvernul României în frunte cu I. I. C. Brătianu a întreprins energice intervenții diplomatice pentru a stopa evoluția spre război. El a avertizat Berlinul și Viena că România se va desolidariza de vechii aliați, dacă aceștia declanșau războiul în Peninsula Balcanică. Dezlănțuirea totuși a războiului — devenit rapid și inevitabil european și mondial — în iulie-august 1914, din inițiativa austro-germanilor, a creat o situație cu totul nouă și gravă în primul rînd pentru europeni, implicit pentru români.

Opinia lui C. Kiriţescu în aceste chestiuni este exprimată cu claritate: „Politica austro-ungară, cea mai imorală politică pe care o cunoaște istoria, reușise. Folosind asasinarea arhiducelui moștenitor Franz-Ferdinand..." a forțat cu sprijinul Germaniei declanșarea războiului. Inspirat, autorul adaugă: „Cadavrele sînt o povară binevenită doar pentru hiene și pentru ciocli. În preajma imperialului cadavru, cei doi ciocli, Berchtold și Tisza — oameni politici austro-ungari, *n.n.* — , săpau groapa propriului lor imperiu".

Cît privește noua situație creată de conflagrație, C. Kiriţescu constată: „Izbucnirea războiului mondial schimbă perspectivele și aduce realizarea aspirațiilor noastre în domeniul posibilității. Rezolvarea chestiunilor naționale devine un punct din programul unuia din grupurile luptătoare. Și atunci, în sufletele românești se încinge lupta între judecata rece, care socotește înainte de a începe și sentimentul care împinge năvalnic înainte..."

Într-adevăr, în aceste condiții, în România a continuat a se dezvolta un puternic curent popular care revendica imperativ eliberarea românilor oprimați în cuprinsul monarhiei habsburgice, antrenînd în lupta pentru înfăptuirea idealului național toate clasele și partidele politice din țară și avînd puternice simpatii în rîndurile masei de soldați și ofițeri ai armatei. Atitudinea românilor nu reprezenta nicidecum un caz izolat, căci, de pildă, popoarele slave din sud-estul, centrul și răsăritul Europei manifestau aceeași voință fermă de libertate, profund ostilă menținerii imperiului multinațional austro-ungar. Așadar, popoarele asuprite intuiau că sosise momentul luptei decisive, care excludea combinațiile politico-diplomatice, compromisurile cu asupritorii lor.

Apreciind realist situația internă și internațională, exploatînd faptul că austro-germanii declanșaseră un război de agresiune împotriva Serbiei și nu de apărare, fără a consulta aliatul român, ceea ce contravenea tratatului din 1883, cunoscînd intenția Italiei — celălalt aliat al austro-germanilor — de a rămîne neutră, fiind totodată informat că Franța și Rusia ofereau sprijin realizării aspirațiilor de desăvîrșire a unității naționale și de stat a românilor, dacă România rămînea neutră în război, guvernul liberal I. I. C. Brătianu a obținut de la Consiliul de coroană din 3 august 1914 adoptarea formulei „expectativă cu apărarea frontierelor". C. Kiriţescu ține să sublinieze, de altminteri justificat, că „România a devenit liberă pe hotărîrile ei nu prin trădare și sperjur, ci prin procedarea foștilor ei aliați".

Neutralitatea — singura atitudine corespunzătoare temporar intereselor naționale — permitea micului stat român, situat între imperiile expansioniste austro-ungar și țarist, să-și apere existența și să încerce obținerea de garanții privind securitatea sa și eliberarea teritoriilor locuite de români în limitele Austro-Ungariei, ceea ce a impus o politică foarte activă și precaută.

Condițiile în care și-a desfășurat activitatea guvernul român au fost de o complexitate mereu sporită și fără precedent. Influența conflictului mondial asupra zonei balcanice a fost considerabilă, impunînd reconsiderări ale relațiilor politico-economice antebelice, căutări de soluții pentru toate popoarele sud-

dunărene în problemele « neutralitate sau angajare militară ? », « colaborare cu Antanta sau cu blocul austro-german ? » etc. În răstimpul dintre 1914 și 1917, marile puteri beligerante nu au renunțat niciodată la influențarea într-un sens convenabil lor a politicii statelor balcanice. Puterile Centrale au urmărit izolarea Serbiei, atragerea Turciei, Bulgariei, Greciei și României în conflict alături de ele, în timp ce Antanta viza sprijinirea Serbiei, izolarea Turciei și colaborarea militară cu celelalte state din zonă. Mijloacele ambelor grupări au fost asemănătoare : presiuni diplomatice, șantaj politic, amenințări, promisiuni și oferte în funcție de posibilități, dar mai cu seamă pe seama altora. Astfel, calculele imperialiste ale Berlinului și Vienei, capriciile lui S. A. Sazonov, raționamentele lui Th. Delcassé sau reflecțiunile lui Sir Ed. Grey aveau în vedere eventuala revizuire a Tratatului de pace din 1913 de la București, reconstituirea sau distrugerea totală a « blocului balcanic », « concesii » ale unor state din zonă în favoarea altora ș.a. Presiunea beligeranților asupra neutrilor, inclusiv a României, a crescut de obicei în funcție de sporirea tensiunii pe teatrele de operațiuni militare : în 1914 din cauza pericolelor ce amenințau Franța în timpul « cursei spre mare », de pildă, sau Rusia cu prilejul dezastrelor de la Tannenberg și Lacurile Măzuriene ; în 1915 în legătură cu operațiunile aliate din Dardanele, cu situația dificilă a Serbiei, cu efortul austro-german de a aproviziona Turcia cu materiale de război, prin tranzitul pe teritoriul românesc, sau cu eșecurile catastrofale suferite de armata rusă pe teatrul european oriental ; în 1916 în cursul bătăliilor de la Verdun, de pe Somme, de pe Isonzo ș.a.m.d.

În cazul austro-germanilor carențele stocurilor de materii prime strategice și de produse agroalimentare, precum și considerentele de ordin strategic — izvorîte din convingerea Berlinului că România deținea „cheia pentru reușita războiului contra Rusiei" — au reprezentat cauze majore ale presiunilor la care au supus România. Așadar, începînd din vara anului 1914, politica României — țară aflată permanent în postura solicitatului nu în cea a solicitantului — s-a confruntat cu numeroși factori limitativi, de incertitudine : amenințările Puterilor Centrale, conștiente de faptul că vechiul tratat de alianță cu România devenise de fapt încă din 3 august o simplă « foaie de hîrtie fără conținut » ; sinceritatea promisiunilor și seriozitatea eventualelor angajamente ale aliaților grupați în Antantă ; nesiguranța privind evoluția politicii unor state balcanice, îndeosebi a Bulgariei. Pe de altă parte, urmărind particularitățile războiului în curs, tipic pentru « era industrială », cercurile conducătoare române au apreciat realist și responsabil capacitatea de luptă a armatei : în 1914 aceasta nu era pregătită de război, după cum nu va fi pe deplin nici în anii următori. În consecință, I. I. C. Brătianu nu a vrut „nici o aventură, nici provocări intempestive". În schimb, scopul său final, rămas multă vreme nemărturisit și ascuns în mod iscusit cu ajutorul metodelor și mijloacelor diplomației timpului, a fost constant războiul eliberator.

În legătură cu aceste chestiuni C. Kiriței̦escu remarcă : „Politica de război a lui Brătianu se rezuma în această formulă : așteptarea momentului mai favorabil, pentru ca intrarea noastră în război să se facă cu maximum de folos, atît pentru noi cît și pentru prietenii noștri". „Brătianu „era conștient de pregătirea incompletă a armatei noastre . . .". El „mai știa că — stat mic și cu resurse limitate — nu eram în stare să suportăm un război de lungă durată, așa cum se prevedea a fi războiul actual. De aceea, el a făcut tot posibilul ca să cîștige timp". În consecință, „ademeniri, promisiuni, amenințări n-au putut abate pe bărbatul de stat român de la linia ce-și trăsese". Cît privește tocmai această „linie" trasată conduitei sale de Brătianu, C. Kiriței̦escu insistă în a sublinia că „. . . rezoluția sa fusese luată din primele luni ale războiului — convenția se-

cretă cu Rusia fusese încheiată în luna septembrie 1914. Ea era cea cerută de sufletul naţiunii, cu care şeful guvernului era în deplin acord...".

Conştient de caracterul imperialist al politicii marilor puteri, cu care România nu avea nimic comun, de faptul că expectativa nu putea fi prelungită multă vreme, guvernul I. I. C. Brătianu nu dorea să se angajeze — atunci cînd neutralitatea ar fi devenit imposibilă, decît într-un război cu caracter naţional, susţinut de întreaga opinie publică română. În această perspectivă, « expectativa cu apărarea frontierelor », realistă şi posibilă în anii 1914—1916, s-a dovedit a fi ultimul act al dramei bunelor relaţii cu Austro-Ungaria şi aliaţii acesteia, şi, totodată, preludiul tragediei inevitabile a războiului progresist de desăvîrşire a unităţii naţionale şi statale a României. Politica românească a trebuit să ţină seama în anii 1914—1916 de absenţa mult doritei răsturnări radicale a raportului de forţe dintre cele două tabere beligerante şi, totodată, să pareze două grave pericole: eventualitatea unui « război preventiv » al blocului austro-german împotriva României; evitarea unor angajamente precise de către Paris, Petrograd şi Londra, pierderea interesului Antantei pentru colaborarea cu România şi, implicit, pentru realizarea aspiraţiilor sale naţionale legitime.

Posibilitatea atacării României neutre de către blocul austro-german a existat îndeosebi la sfîrşitul anului 1915 şi în primele luni ale anului 1916. Acest pericol a fost evitat, în condiţiile antrenării armatelor germane în mari operaţiuni ofensive pe teatrul occidental al războiului, prin respectarea « ireproşabilă » a angajamentelor de a livra diverse produse vitale austro-germanilor. În acest context s-au înscris şi tentativele Berlinului şi Vienei de a răsturna guvernul Brătianu şi de a obţine chemarea la putere a conservatorilor filogermani, care, fără a fi « trădători de ţară », optau pentru colaborarea cu Puterile Centrale în vederea realizării mai întîi a unirii Basarabiei şi a Bucovinei cu România. Dintre numeroasele chestiuni care au provocat controverse între România şi blocul austro-german s-au relevat: raporturile româno-sîrbe; tranzitul prin România a materialelor militare ş.a. expediate Turciei şi apoi Bulgariei de Puterile Centrale; vînzarea de cereale româneşti Angliei. În privinţa atitudinii faţă de lupta de apărare a eroicei Serbii, spre nemulţumirea Berlinului şi Vienei, în România s-a manifestat o permanentă simpatie, considerîndu-se că exista o « datorie morală » de a contribui la evitarea zdrobirii Serbiei, chiar şi prin simpla permisiune pentru ajutarea acestei ţări cu alimente, efecte şi muniţie. În plus, la Bucureşti se aprecia realist că înfrîngerea Serbiei şi, implicit, intrarea în război a Bulgariei alături de austro-germani afectau direct România, deoarece sporeau izolarea acesteia, întrerupînd legătura cu aliaţii debarcaţi la Salonic, şi sporea dependenţa faţă de Rusia în ceea ce priveşte aprovizionarea cu armament a armatei române. Această atitudine nemulţumea cu atît mai mult cu cît tranzitul spre Turcia şi, din toamna anului 1915, spre Bulgaria — aliaţii în război ai austro-germanilor — a fost blocat, ceea ce la Berlin a fost interpretat ca o evoluţie « răuvoitoare faţă cu Germania » a neutralităţii româneşti. Nu mai puţină nemulţumire şi suspiciune a provocat Berlinului şi Vienei — în condiţiile în care consecinţele războiului economic începeau a fi resimţite tot mai serios — perfectarea la începutul anului 1916 a contractului de livrare de cereale româneşti Angliei.

Simultan cu aceste evenimente şi evoluţii, România s-a aflat în contact permanent cu puterile Antantei. Primul succes însemnat al diplomaţiei române a fost neîndoielnic încheierea Convenţiei secrete cu Rusia la 18 septembrie / 1 octombrie 1914, la propunerea acesteia, prin care o mare putere recunoştea oficial pentru întîia dată dreptul României asupra teritoriilor locuite de români

în Austro-Ungaria. Aceste teritorii urmau a reveni României după înfrîngerea austro-germanilor, cu condiția menținerii neutralității. Totodată, acest acord a rămas și ca dovadă a faptului că guvernul român optase hotărît, de la începutul conflictului mondial, pentru colaborarea cu Antanta, în vederea realizării obiectivelor naționale progresiste, că tratativele sale cu marile puteri nu erau expresia unui « oportunism mercantil », ci a responsabilității, prevederii și înțelepciunii politice. Dar acordul româno-rus nu era suficient și nici sigur, fără recunoașterea lui oficială și de către celelalte mari puteri ale Antantei.

Semnificativ a fost, de asemenea, și acordul româno-italian din 10/23 septembrie 1914, care prevedea coordonarea acțiunilor semnatarilor în vederea salvgardării neutralității lor, ca și în privința eventualei renunțări la expectativă. Or, opțiunea României pentru colaborarea cu Italia nu era intîmplătoare : neutralitatea Italiei era în fond expresia îndepărtării de vechii aliați și a evoluției către cooperarea politico-militară cu Antanta. Aceeași semnificație a avut-o și noul acord româno-italian, încheiat la 24 ianuarie / 6 februarie 1915. Acesta reprezenta în fond un pact de asistență mutuală în cazul unei agresiuni austro-ungare. Prin cele trei acorduri semnate, guvernul român își consolida poziția politică internațională și pregătea recunoașterea de către Antantă a legitimității revendicărilor sale asupra teritoriilor locuite de români în Austro-Ungaria. Dovada creșterii încrederii unor mari puteri ale Antantei în politica românească a fost semnarea de către Franța la 8 martie 1915 a convenției cu România pentru furnituri de material militar și muniție, care includea și vînzarea a 40 de avioane. Evenimentul avea o dublă semnificație, în împrejurări în care austro-germanii, neavînd încredere într-o viitoare colaborare militară cu armata română, ci temîndu-se că vor avea ca inamic această armată, livrau foarte puține materiale cu destinație militară, sau se abțineau de a face astfel de furnituri ; guvernul român era de mult hotărît să trateze în mod serios și loial cu Franța și aliații săi, ceea ce nu întreprindeau toate marile puteri ale Antantei ; guvernul francez aprecia deja în 1915 că România prezenta suficiente garanții pentru a-i înarma armata, iar aceasta nu va lupta niciodată împotriva Franței și a aliaților săi. Firește, problema cooperării politico-militare a României cu Antanta a fost ridicată permanent de aliați în tratativele cu guvernul de la București, numai că aceștia s-au izbit permanent de așa-zisele « pretenții » ale lui I. I. C. Brătianu, care, de fapt, erau condițiile unui mic stat, slab pregătit pentru războiul « erei industriale », amenințat din mai multe direcții. Experiența istorică foarte recentă, inclusiv cea a Serbiei și a Belgiei sacrificate de « marii aliați », furniza lui Brătianu toate motivele pentru a fi neîncrezător în promisiuni generoase dar dubioase, în sinceritatea Antantei, mai cu seamă a Rusiei țariste și a Angliei. În cursul îndelungatelor tratative din anii 1914—1916, obiectivele și condițiile românești au fost dezvăluite Antantei treptat și cu precauțiune, în mod inevitabil confidențial, pe măsură ce solicitările acesteia privind colaborarea în război a armatei s-au intensificat, luînd uneori forma presiunilor și amenințărilor. Înainte de toate, guvernul român nu accepta să poarte un război decît la nord de Carpați, împotriva Austro-Ungariei — căci el urmărea o politică eliberatoare în Transilvania, Banat și Bucovina, nu imperialistă — și nicidecum la sudul Dunării, cum ar fi dorit Antanta, ceea ce ar fi antrenat inevitabil un război pe două fronturi și transformarea teritoriului României în teatru de operațiuni militare pentru armatele marilor puteri central-europene și ale aliaților lor turci și bulgari. În această chestiune, C. Kiriței-escu relevă insistent că „dușmanul asupra căruia trebuia să se îndrepte ataeul nostru era unul singur : imperiul austro-ungar, împilatorul fraților noștri, acela de a cărui înfrîngere și prăbușire atîrna eliberarea și întregirea neamului". Aceasta nu în-

semna că Bucureștiul își făcea multe iluzii asupra altor vecini, căci se știa că, de pildă, „politica bulgară era condusă de țarul Ferdinand personal și acesta era uncalta Puterilor Centrale".

Înainte de a intra în luptă, românii — care erau mai presus de orice români și nu filofrancezi, filoruși sau filogermani — doreau să știe, în mod cu totul justificat, pentru ce o făceau, adică să li se recunoască ferm revendicările legitime privind unirea teritoriilor locuite de conaționalii lor în limitele Austro-Ungariei. În consecință, România nu accepta să declare război decît Austro-Ungariei, cum, de altminteri, făcuse și Italia. Ca stat independent și suveran, România dorea să aleagă ea însăși momentul intrării sale în acțiune, căci ea era cea care risca și se sacrifica, nu cercurile conducătoare de la Petrograd sau Paris. Pentru ca armata română să-și poată face eficient datoria de aliat, marile puteri aveau obligația morală de a-i înlesni aprovizionarea cu arme, muniție și echipament, mai mult, chiar de a-i asigura ritmicitatea acesteia. Cum armata română ar fi avut în mod sigur ca adversar trupe ale unei mari puteri — Austro-Ungaria — și probabil ale aliaților acesteia — Germania, Bulgaria și Turcia — , ea ar fi fost curînd într-o situație foarte critică în absența cooperării firești cu armatele Antantei. Prin urmare, guvernul român aprecia că se impuneau mai ales operațiuni ofensive simultane ale armatei ruse în Galiția și Bucovina împotriva Austro-Ungariei și ale corpului expediționar franco-britanic de la Salonic, pentru a reține armata bulgară de la acțiuni ofensive pe Dunăre. În plus, pentru a para o eventuală ofensivă a unor forțe combinate bulgare, turcești, germane și austro-ungare pe Dunăre și în Dobrogea, era necesară — și mult solicitată de cercurile conducătoare române — concentrarea a cel puțin 200 000 de soldați ruși în regiunile limitrofe, pregătiți să intervină. Pe de altă parte, conștient de riscurile alianței unui mic stat cu mari puteri imperialiste, pentru care loialitatea și respectarea celor mai solemne acorduri erau foarte adesea chestiuni discutabile, condiționate de raționamente și interese egoiste, guvernul român cerea ca aliații să nu încheie războiul înainte ca România să-și fi realizat aspirațiile naționale. Totodată, în cadrul inevitabilei conferințe de pace, România dorea să participe ca partener egal în drepturi cu statele aliate, cum se cuvenea unor țări independente și suverane, la soluționarea tuturor chestiunilor și mai cu seamă a celor care o priveau direct. Pentru guvernul român era cît se poate de limpede că acceptarea condițiilor sale de către Antantă antrena intrarea imediată în luptă, că neutralitatea nu ar mai fi putut fi prelungită, chiar dacă conjunctura de pe diverse fronturi nu ar fi mai silit pe aliați să ceară insistent cooperarea armatei române, și nici de dorit, întrucît în cursul unei conflagrații mondiale cu caracter predominant imperialist « surprizele » puteau oricînd să-și facă apariția : exista posibilitatea unei păci separate cu Austro-Ungaria, ceea ce punea în pericol convenția Cromâno-rusă din 1914, înfăptuirea aspirațiilor naționale românești. Tratat, dar nu fără rezerve și satisfacerea unor interese proprii, nu în absența unor diferențe notabile de atitudine și flexibilitate politică marile puteri au acceptat mai cu seamă desăvîrșirea unificării statale a românilor. Permanent, datorită raportului de forțe militare de pe fronturile de luptă, anglo-francezii au manifestat un interes major pentru intrarea în luptă a armatei române, pe cînd Rusia i-a acordat o atenție mai mică și numai în condițiile unor grave eșecuri. Or, pentru guvernul român atitudinea Rusiei vecine avea o dublă însemnătate : politică și militară. Fluctuațiile politicii țariste mai cu seamă au reprezentat pentru politica guvernului I. I. C. Brătianu un factor limitativ, de permanentă îngrijorare, care își agravau efectele pe fondul unei mai vechi și extreme suspiciuni față de țarismul rus existentă în rîndul oamenilor politici români. Dată fiind cunoașterea țelurilor expan-

sioniste ale țarismului în sud-estul Europei, Bucureștiul avea temeri serioase că Rusia victorioasă nu va admite totuși existența unei Românii puternice. De altminteri, el constata că atunci cînd trupele ruse ocupau Bucovina, Petrogradul avea rezerve serioase în ceea ce privește unirea acesteia cu România. De asemenea, el suspecta guvernul țarist că ar fi avut intenția să forțeze intrarea României într-un război care îi depășea și îi dispersa forțele, pentru a-i impune recunoașterea unei forme moderne de «vasalitate». Oricum, pentru București erau evidente și unele deosebiri de atitudine existente între guvernul imperial și Marele Stat-Major rus, cum s-a întîmplat, de pildă, în primăvara anului 1915, cînd cel dintîi manifesta un foarte slab interes pentru intrarea României în război, dată fiind recenta alăturare la Antantă a Italiei, pe cînd cel de-al doilea — confruntat cu grave pericole pe frontul oriental — dorea cu orice preț cooperarea armatei române. Pe de altă parte, cercurile conducătoare românești suspectau, nu fără temei, Marele Stat-Major rus că urmărea cu orice preț să colaboreze cu o România aflată pe post de solicitator, dependent total de armata rusă, să o orienteze către operațiuni ofensive împotriva Bulgariei și, astfel, să o transforme în pivot defensiv al armatei ruse. Cît privește aprovizionarea armatei române de către occidentali prin teritoriul Rusiei, guvernul român avea temeri grave că va întîmpina mari dificultăți, datorită carențelor transporturilor pe căile ferate ruse și, mai ales, din cauza enormelor și totdeauna presantelor nevoi de același material militar resimțite de armata țaristă.

În asemenea context și sub presiunea evenimentelor de pe frontul occidental, după ce, din cauza unor lungi tratative, „se pierdu un timp prețios și se scăpă momentul cel mai favorabil" — după părerea istoricului C. Kiriței escu —, la 4/17 august 1916 s-a semnat la București Tratatul de alianță dintre România, Franța, Rusia, Anglia și Italia, precum și convenția militară, care au reprezentat unul dintre cele mai mari succese ale diplomației românești moderne, căci patru dintre cele mai mari puteri din lume recunoșteau o necesitate vitală și legitimă pentru România: desăvîrșirea unității naționale și statale, dacă războiul ar fi fost cîștigat de Antantă. Condițiile puse de România, inclusiv declararea războiului numai împotriva Austro-Ungariei, au fost acceptate. Din acest moment, realizarea dezideratului național nu ar fi fost posibilă prin evitarea angajării militare, ci numai prin implicarea într-un război general. Desigur, invocarea și a unor considerente de ordin moral, așa cum face C. Kiriței escu, își are rațiunea sa: „... Față de sfîrșitul care se prevedea — așezarea popoarelor pe baza drepturilor lor naționale —, ar fi fost o nedemnitate să așteptăm foloasele, fără să fi luat parte la sacrificii". La 14/27 august 1916 România a declarat război Austro-Ungariei. Totuși, la 17/30 august Germania a declarat război României, iar la 19 august / 1 septembrie Bulgaria i-a urmat exemplul. Țară care nu atinsese stadiul imperialist, România începea un război drept, progresist, un război popular și național, „sfîntul război pentru eliberarea fraților subjugați și pentru întregirea neamului", cum îl califică C. Kiriței escu, căci, cum remarca marele istoric N. Iorga, „a cere ca tot pămîntul locuit de români să fie numai după voința lor, a tuturor românilor, o largă țară democratică, aceasta nu se cheamă imperialism". Războiul era singura soluție compatibilă cu momentul istoric dat și cu idealul național, poporul român înțelegînd să-și realizeze prin forțe proprii opera eliberatoare și unificatoare, nedorind să aștepte cu «arma la picior» rezultatele conflictului mondial, acceptînd conștient, prin toate categoriile sociale care-l constituiau, sacrificiile inevitabile. Micul stat românesc, avînd un potențial uman modest și o capacitate economică industrială redusă — caracteristică țărilor care nu trecuseră prin «decolajul»

economic — , situat într-o zonă geografică controlată în cea mai mare parte — cu excepţia spaţiului de la răsărit de frontiera sa — de către austro-germani şi aliaţii lor, se angaja într-un război pe care-l va purta pe teritorii exclusiv româneşti, chiar dacă unele dintre ele se mai aflau încă sub stăpînire străină. În pofida faptului că fusese urmărită de cercurile oficiale şi sprijinită de opinia publică cu entuziasm patriotic, intrarea României în război s-a produs totuşi sub presiunea Antantei, care a impus momentul pentru declanşarea operaţiunilor militare în funcţie exclusiv de interesele sale şi în dauna aliatului român, care nu era încă pregătit din punct de vedere militar pentru a se bate, şi în împrejurări neprielnice, deoarece marile eforturi ofensive ale Antantei ajunseseră la limită şi aceasta nu mai era dispusă sau nu mai putea să-şi respecte obligaţiile de a acţiona energic pe fronturile din Galiţia şi de la Salonic. În luptă intra totuşi un popor care manifesta o viguroasă voinţă de independenţă, libertate şi unitate, o armată indisolubil legată de acest popor şi de idealurile sale, dîrză şi combativă pînă la eroism de masă, capabilă de orice sacrificiu. Foarte curînd, însă, cele 23 divizii de infanterie şi 2 divizii de cavalerie ale armatei române vor avea ca adversare aproximativ 40 de divizii ale Puterilor Centrale. Mai mult decît atît, C. Kiriţescu atrage atenţia şi asupra faptului că „tînăra noastră armată, lipsită de îndestulătoare pregătire tehnică şi de experienţă, avea să se măsoare cu cea mai puternică şi mai bine utilată din armatele moderne — cea germană, *n.n.* —. Epopeea dureroasă a neamului românesc începea unul din cele mai singeroase capitole".

De la începutul operaţiunilor militare adversarii României au dispus în Dobrogea de o armată bulgară formată din 4 divizii, de o divizie germană şi două turceşti. Trupele române au debuşat cu elan în Transilvania (15/28 august 1916), au ocupat Braşovul (16/29 august) şi Făgăraşul, ajungînd în împrejurimile Sibiului. Dar, în aceste momente, întărită cu trupe germane şi turceşti, armata bulgară a atacat dinspre sud, în Dobrogea. Armata română a pierdut « capul de pod » Turtucaia (19 august / 1 septembrie) de la sud de Dunăre şi a fost silită să oprească ofensiva în Transilvania. Căderea Turtucaiei, consideră C. Kiriţescu probabil în mod exagerat, „... este cauza iniţială a nenorocirilor şi dezastrelor ce au urmat". Soldatul român, remarca cu mult temei şi critio acelaşi istoric, „merita desigur o altă soartă decît aceea de a fi condus la masacru şi ruşinea de la Turtucaia". Armata română a executat totuşi în sud operaţiunea ofensivă de la Flămînda împotriva marilor unităţi germano-bulgaro-turce, mutînd centrul de greutate al campaniei de pe frontul de nord pe cel de sud. Rezultatele au fost nesatisfăcătoare. Pe frontul din Transilvania armata română a fost silită de un adversar foarte puternic să se retragă în munţi, dar nu a putut fi nimicită. Cea mai însemnată bătălie de pe acest front a fost susţinută la Sibiu (13/26 — 15/28 septembrie). În octombrie, românii au blocat încercarea austro-germanilor de a pătrunde prin trecătorile Carpaţilor în Muntenia şi sudul Moldovei. În împrejurări „de inferioritate materială şi de deprimare sufletească, — provocată de eşecul de la Turtucaia ş.a. — se încingea acum lupta disperată — după părerea întemeiată a lui C. Kiriţescu, *n.n.* — pentru apărarea pămîntului strămoşesc de invazia duşmanului".

Ca urmare, adversarii i-au atacat prin vest. Realizînd o superioritate numerică de 7/1, austro-germanii au ocupat Craiova şi au forţat Oltul (11/24 noiembrie), deschizîndu-şi accesul spre Bucureşti. În aceeaşi perioadă, pe frontul de sud, dispozitivul româno-rus era străpuns în Dobrogea (6/19 — 8/21 octombrie), iar Constanţa ocupată (9/22 octombrie), pentru ca apoi trupele bulgare, turceşti şi germane să forţeze Dunărea la Zimnicea şi să înceapă şi ele

înaintarea dinspre sud către București. Pentru a salva capitala, armata română a declanșat o contralovitură pe Neajlov și Argeș (16/29 — 20 noiembrie), cea mai mare bătălie de pe frontul român în cursul campaniei din 1916. Ea nu a dat rezultatele dorite și, ca urmare, la 23 noiembrie/6 decembrie Bucureștiul era ocupat. Pe de altă parte, comandamentul țarist și-a retras toate trupele din Dobrogea la nord de Dunăre. Au urmat lupte grele, de stăvilire a înaintării austro-germanilor și aliaților lor pe Cricov, la Cașin etc. La sfîrșitul campaniei din 1916 frontul s-a stabilizat pe aliniamentul Carpații Răsăriteni — Putna — Siretul inferior — Dunărea inferioară. Cu foarte mare întîrziere, două armate ruse intraseră și ele în luptă și împreună cu armata română stabiliseră un echilibru de forțe cu cele 42 divizii inamice. Aproximativ două treimi din teritoriul românesc fuseseră vremelnic ocupate, dar armata română, deși înfrîntă într-o primă campanie, supraviețuise și, mai cu seamă, continua să lupte, datorită capacității remarcabile de sacrificiu a poporului român — constituit preponderent din țărani, vajnici apărători ai țării — și eroismului armatei sale, pus în slujba salvării patriei. Înfrîngerea parțială din 1916 a contribuit la sporirea considerabilă a amplorii războiului popular, în care s-au înrolat, printre alții, și numeroși socialiști. Avînd în vedere acest final de campanie militară din anul 1916, se cuvine relevarea cauzelor eșecurilor armatei române ca și efectele intrării ei în luptă. Armata română a fost silită să lupte din prima lună a campaniei din 1916 pe două fronturi, cu adversari superiori din punct de vedere militar. Lungimea frontului de apărat era enormă, de aproape 1 500 km, iar forțele de care dispunea România în vara anului 1916 erau insuficiente, ele însumînd aproximativ 1 200 000 de soldați și ofițeri, ceea ce reprezenta 30% din populația bărbătească a țării. Dar, pentru a asigura o densitate de forțe asemănătoare celei de pe alte fronturi de luptă, corespunzătoare cerințelor războiului în curs, ea ar fi trebuit să dispună de 6—8 milioane de ostași, ceea ce ar fi echivalat cu aproape întreaga populație a țării. În plus, un rol negativ l-a jucat calitatea dotării armatei române : armamentul și tehnica de luptă erau nesatisfăcătoare, artileria grea și puștile-mitralieră erau departe de a acoperi necesitățile, aviația militară dispunea de numai 28 de avioane de tip vechi. Se adăuga faptul că intrarea României în război nu a provocat totuși la Berlin și Viena o surpriză reală, austro-germanii fiind informați cu relativ suficient timp înainte despre proiectele României privind cooperarea politico-militară cu Antanta, pentru a putea lua unele măsuri preventive, iar apoi, din toamna anului 1916, să-și poată concentra rezervele, făcînd din România obiectivul loviturilor lor principale.

Pentru Austro-Ungaria, cum menționa O. von Czernin, confruntarea cu România era în fond un « război de exterminare » : dacă ieșea învingătoare, ea ar fi desființat România, dacă ar fi fost învinsă era sortită dispariției. În cazul Germaniei, victoria asupra României reprezenta o șansă serioasă — datorită bogățiilor ei în produse agro-alimentare, petrol ș.a. — de supraviețuire în condițiile războiului economic pe care i-l impusese Antanta sub forma blocadei. Așadar, « miza » era enormă. Cu toate acestea, România a fost sacrificată de « marii aliați » din Antantă : aceștia nu au preconizat niciodată serios declanșarea unei ofensive generale pentru a veni în ajutorul României. Mai mult, chiar și obligațiile asumate de ei prin acordul de alianță și convenția militară nu au fost îndeplinite decît parțial. În acest context, consecințe deosebit de grave a avut politica cercurilor oficiale ale Rusiei țariste, cărora, judecînd în funcție de evenimente, se pare că nu le-a displăcut eșecul României în campania din 1916. | Încetineala cu care au acționat armatele ruse pare a fi fost voită și calculată, ceea ce a antrenat pierderea Bucureștiului, a două treimi

din țară și stabilizarea frontului tocmai în sectorul Siretului. Or, acest din urmă fapt corespundea opiniei unor cercuri militare țariste, potrivit căreia România s-ar fi putut apăra doar pe Siret. Dar « coincidențele » nu se încheiau aici : în acea etapă, dată fiind poziția unor cercuri politice filogermane de la Petrograd, eventualitatea unei « păci separate » pe frontul oriental nu era exclusă, ci preconizată. Aceasta ar fi implicat împărțirea României între Austro-Ungaria și Rusia, iar același Siret ar fi putut deveni « frontieră a Rusiei ». Armata română nu a putut fi totuși nimicită în 1916, dar ea a trebuit să cedeze un vast teritoriu național, a pierdut 250 000 de oameni, 290 000 de puști, 250 de mitraliere, 450 de tunuri ș.a.

În pofida acestei tragedii, angajarea totală în luptă a României, transformarea ei într-un uriaș « paratrăznet » al Antantei, chiar dacă nu a provocat sperata cotitură decisivă în războiul mondial, a sporit potențialul militar al Antantei, a antrenat scăderea presiunii austro-germane pe celelalte fronturi, sporind astfel șansele de victorie ale aliaților săi. Aliații au fost ajutați chiar și prin simplul fapt că apoi, timp de aproape doi ani, pînă și pe teritoriile Valahiei și Dobrogei ocupate, blocul austro-german a trebuit să mențină forțe militare importante, a căror absență a fost resimțită pe fronturile de luptă.

Punctul de vedere exprimat de C. Kirițescu privind cauzele înfrîngerii armatei române în campania din 1916 poate fi rezumat la următoarele : „La greșalele făcute cu bună credință, din ignoranță sau din calcul greșit, se mai adăugară cele făcute cu intenții vinovate" ; „aliații nu au știut să pregătească intervenția română" ; „ofensiva armatei — aliate, *n.n.* — din Macedonia n-a fost serioasă" ; „... atacați de forțe superioare, lipsiți de sprijinul real al aliaților din Vest, am avut lîngă noi un aliat — țarismul rus, *n.n.* — nesincer și răuvoitor" ; „rușii nu se purtau cu noi ca niște adevărați prieteni" ; „lipsuri în pregătirea noastră militară și sufletească". Și pentru că C. Kirițescu și-a propus realmente „o lucrare de sinceritate", adaugă critic tuturor acestor factori următoarele : „În păturile de sus ale societății, o stare sufletească influențată în mare parte de un arivism feroce, de un scepticism precoce, de cultul aparențelor, nu putea ajuta la formarea acelui corp de elită care să știe a insufla maselor, prin exemplu personal, datoria supremei jertfe pentru marile izbîndiri". Și el adaugă : „Ne-a trebuit însă lecția aspră a înfrîngerii ca să învățăm ce nu știusem a afla mai dinainte, că avem și datorii sfinte care nu se pot plăti decît cu lumina inteligenței, cu puterea brațului și cu jertfa sîngelui".

Refăcută rapid și modernizată în ceea ce privește dotarea cu ajutorul Antantei, îndeosebi al Franței, armata română, în colaborare cu cea rusă, avea importante misiuni ofensive în campania din 1917, stabilite de Conferința interaliată de la Chantilly. Aliații româno-ruși dețineau superioritatea numerică pe frontul din Moldova : 60 de divizii, dintre care 18 române, împotriva a 39 divizii germano-austro-ungare. Numai că, preocupată mai ales de revoluție și tot mai puțin de soarta unui război general imperialist în care o aruncase țarismul, armata rusă devenise foarte nesigură și puțin dispusă să mai lupte în vara anului 1917, chiar dacă pe frontul român se purta un război de apărare a patriei și nu imperialist. Așadar, românii trebuiau să conteze cu precădere pe ei înșiși și nu pe aliați. La 11 iulie trupele române și ruse au dezlănțuit o ofensivă viguroasă în sectorul Mărăști, au străpuns frontul inamic și au eliberat depresiunea Vrancea. În perioada 24 iulie—21 august, în sectorul Mărășești-Focșani s-a desfășurat o bătălie de mare amploare, de « talie europeană », în care s-au încleștat peste 20 de divizii. La 6 august, ofensiva austro-germană a fost stăvilită de români, provocînd adversarului pierderea a 60 000—65 000 de soldați și ofițeri. Planul de campanie austro-german a eșuat, Siretul nu a mai putut

fi forțat. Tot în august s-a desfășurat o altă mare bătălie, la Oituz. Și în acest sector austro-germanii au suferit un eșec : ei nu s-au putut instăpini asupra căilor de comunicație din valea Trotușului și nici asupra unui teritoriu bogat în resurse de cărbune și petrol. În septembrie, în cursul luptelor de la Cireșoaia, rezistența românească a determinat epuizarea ultimelor resurse ofensive ale germanilor. În aceste împrejurări, adversarii au revenit la defensivă. În campania din 1917, spre surpriza adversarilor lor, românii s-au relevat ca o forță redutabilă, invincibili, cu neputință de zdrobit din punct de vedere militar. I-a animat dragostea de patrie, parțial pierdută și oprimată de un invadator dur și nemilos, i-a insuflețit dorința salvării a ceea ce le mai rămăsese din patrie, speranța că în viitoarea țară întregită reforma agrară și votul universal — aprobate de Parlament la Iași, în iunie 1917 — le vor asigura o viață demnă. Tocmai de aceea Mărăști-Mărășești-Oituz au reprezentat apogeul eroismului popular, cea mai mare victorie ofensivă și defensivă din istoria modernă a armatei române, transformată rapid într-o forță redutabilă, similară oricărei alte armate aliate, cea mai puternică lovitură primită de germani pe frontul oriental al războiului, pe care, dealtminteri, l-a salvat în 1917. Această mare bătălie a reținut și consumat peste 30 de divizii germano-austro-ungaro-bulgaro-turce. Victoriile de la Mărăști-Mărășești-Oituz a provocat eșecul încercării austro-germanilor de a subjuga și teritoriul românesc rămas liber și, prin acest fapt, a asigurat continuitatea existenței statale românești. Pe de altă parte, cum remarca președintele Nicolae Ceaușescu, succesele armatei române s-au numărat printre cele mai importante victorii obținute în 1917 de puterile Antantei, reprezentînd „o contribuție importantă la înfrîngerea militarismului german, un moment hotărîtor în lupta pentru eliberarea patriei noastre, pentru înfăptuirea idealului de unitate națională".

În sinteza lui C. Kirițescu bătăliile din vara anului 1917 ocupă, cum se și cuvenea, un loc aparte. Autorul relevă faptul că „pentru noi românii, care am făurit victoria cu priceperea comandanților, cu vitejia și sîngele îmbelșugat vărsat al trupelor, Mărășeștii vor rămîne pagina cea mai strălucită a marelui nostru război național". Ea a venit să facă „dovada că vigoarea sufletului românesc nu se alterase". Totodată, „cu Mărășții și Mărășeștii luam iarăși loc, cu fruntea sus, în rîndul prietenilor și aliaților noștri". Omagiind constant și pe deplin justificat soldatul-țăran român, C. Kirițescu raportează victoria din 1917 la eșecul din 1916 evidențiind următoarele aspecte : „În 1916, armata română a prezentat spectacolul anacronic al intrării într-un război modern cu mijloace tactice și tehnice învechite. Am fost răpuși așa cum erau răpuși indigenii din Africa, care se apărau cu sulița și cu săgeata împotriva armelor de foc ale europenilor. De data asta însă, în 1917, am luptat în condiții egale. Calitățile individuale ale soldatului n-au mai putut fi anihilate din cauza mijloacelor de luptă inferioare. Și efectul acestor noi împrejurări s-a putut constata imediat".

După aceste victorii strălucite, perspectiva politico-militară pentru România s-a modificat însă radical și defavorabil ei. Evenimentele intervenite în Rusia în cursul anului 1917 au creat o situație nouă pe frontul oriental dintre Baltica și Marea Neagră, inclusiv pe frontul român. Dacă Revoluția burghezo-democratică din februarie-martie implicase dezorganizarea vechii armate țariste, care afectase și frontul român, revoluția proletară din noiembrie a antrenat rapida ieșire din războiul imperialist a Rusiei Sovietice. Din cu totul alte motive, Puterile Centrale urmăriseră vreme îndelungată « pacea », dar numai pe unul din fronturi, pe cel oriental, pentru a-și concentra forțele în vederea victoriei decisive pe frontul occidental. Către sfîrșitul anului 1917 « pacea separată » devenea așadar o realitate politică, cu consecințe dezastruoase pentru Româ-

nia. La 5 decembrie, fără a-şi face iluzii asupra caracterului şi obiectivelor politicii blocului austro-german, Rusia a semnat armistiţiul, iar la 3 martie 1918 Tratatul de pace cu Germania şi aliaţii ei.

Ca urmare, făcînd parte dintr-un dispozitiv militar unitar, împreună cu armata rusă, România şi armata sa rămîneau complet izolate. Pe teritoriul românesc liber, în a doua jumătate a anului 1917 erau încartiruiţi peste un milion de ostaşi ruşi. Multe baze de aprovizionare româneşti se aflau pe teritoriul fostului imperiu ţarist, iar rezervele de care dispunea armata română nu-i permiteau decît o rezistenţă de cîteva săptămîni. Din partea celorlalţi aliaţi din Antantă, guvernul român primea doar telegrame de simpatie şi admiraţie, dar de fapt România era părăsită de aliaţii săi. Mai mult, aceştia cereau continuarea cu orice preţ a luptei, chiar şi pe teritoriile Basarabiei şi Donеţului, rezistenţa pînă la capăt într-un eventual « triunghi al morţii » şi pînă la... ultimul român, pentru „marea cauză" a Antantei. Aceste cereri reflectau nu atît neînţelegerea situaţiei reale a României, cît mai ales interesele egoiste ale marilor puteri, dorinţa lor de a implica România în lupta împotriva sovietelor — ceea ce România refuza categoric. Şi, în acelaşi timp, în unele cercuri conducătoare ale Antantei, din dorinţa de a se obţine o « pace separată » cu Austro-Ungaria, se lua în discuţie « viitorul » acesteia din urmă, apreciindu-se că dezmembrarea ei era irealizabilă.

Guvernul S.U.A. manifesta şi el oscilaţii şi ambiguitate în aceeaşi chestiune. Aşadar, lupta de eliberare a popoarelor oprimate din monarhia habsburgică părea a fi lipsită de şanse. În aceste împrejurări, România a acţionat din nou cu realism. Continuarea războiului însemna de fapt sinuciderea poporului, punerea în primejdie gravă a existenţei ca stat şi a independenţei politice, căci invadarea întregului teritoriu românesc liber devenise inevitabilă. Din aceste motive, la 26 noiembrie/9 decembrie 1917 pe frontul român a fost încheiat armistiţiul. Numai 17 divizii ale armatei române trebuiau să acopere un front enorm, din Bucovina pînă la extremitatea sudică. Pacea se impunea, deci, ca o necesitate extrem de dureroasă şi păgubitoare, dar de neevitat. Ea a fost semnată, în pofida caracterului ei de dictat, la Bucureşti în 24 aprilie/7 mai 1918. Pacea dictată de blocul austro-german impunea o formulă « modernă de vasalitate », prin care României îi erau smulse însemnate teritorii — Dobrogea, o fîşie de-a lungul Carpaţilor — şi însemnate bogăţii ale solului şi subsolului, rămase la discreţia învingătorilor. Încă o dată România era victima împrejurărilor istorice, căreia « pacea » îi rezerva un statut de « colonie » a marilor puteri învingătoare, un regim de « sclavaj economic şi politic ». Pentru istoricul C. Kiriţescu, în primăvara anului 1918 fusese impusă „pacea de robire de la Bucureşti", „...pacea punică, pacea care distruge şi desfiinţează pe cel învins", deşi „România nu fusese înfrîntă — în luptă, *n.n.* — de duşman. Ea îi ţinuse piept cu bărbăţie şi-l făcuse să muşte ţărîna, neputincios în faţa barierei de piepturi şi baionete ce păzea Moldova". Numai că deşi „neînfrîntă, dar fără noroc — părăsită de aliaţi, *n.n.* — România trebuia să înceapă din nou suişul calvarului său". Ce gîndeau şi simţeau românii în acele momente tragice şi cumplit de nedrepte ne-o spune tot autorul *Istoriei războiului pentru întregirea României*: „E cu neputinţă ca arbitrarul, violenţa şi cinismul să triumfe în marea mişcare de prefacere ce se săvîrşea în mijlocul suferinţelor întregii omeniri. Acesta era şi sentimentul care stăpînea pe toţi românii în aceste ceasuri de cumplită tragedie; el le-a dat încrederea şi puterea de a suporta puternica lovitură".

În pofida acestei situaţii tragice, fiinţa statului român supravieţuia şi, în această perspectivă, Tratatul de pace apărea ca unica soluţie de salvare naţională, ca singura şansă de a relua în viitorul apropiat lupta pentru reîntregirea

național-statală. De altminteri, România nu a întrerupt relațiile cu puterile Antantei și a rămas în fond aliata temporar nebeligerantă a acestora. Regele Ferdinand și corpurile legiuitoare nu au ratificat Tratatul de pace impus prin violență.

Înțelepciunea politică a liderilor politici români rămași credincioși cauzei naționale a fost confirmată încă o dată în condițiile modificării radicale a raportului de forțe în defavoarea blocului austro-german pe teatrele războiului mondial în cursul anului 1918 și a manifestării ferme a voinței de libertate a popoarelor. Înfrîngerea și eliminarea pe rînd din război a statelor grupate în blocul austro-german au facilitat reintrarea în luptă a României. La 8 noiembrie 1918, cînd aliații veniud din sud au atins Dunărea și apoi au traversat-o, hotărîrea de mobilizare a armatei române fusese luată. România participa din nou efectiv la război alături de vechii săi aliați, demonstrînd consecvența fermă a politicii sale, promovată începînd din 1914.

Totodată, după cum subliniază C. Kiriţescu, „agonia imperiilor centrale începuse. Ea se va sfîrși... cu prăbușirea celor două imperii — austro-ungar și german, *n.n.*,—cu căderea tronurilor, cu triumful dreptului și cu eliberarea popoarelor martire". În acest context creat de dezastrul militar și revoluție, „Tisza, încarnația politicii șoviniste maghiare, omul care contribuise mai mult decît oricare altul la prăbușirea țării sale prin patriotismul pătimaș, orb și intolerant pe care-l profesa, cădea asasinat de soldați...".

Bilanțul efortului militar-economic făcut de România în cursul războiului mondial a stat mărturie convingătoare a sacrificiilor liber-consimțite de către fiii săi, pentru cauza libertății și unității poporului român și a țării. În război armata română a pierdut 339 117 morți recunoscuți, 200 000 grav răniți, un număr cel puțin echivalent, dacă nu dublu sau triplu, de alți răniți și 116 000 de prizonieri sau dispăruți, adică în total 800 000—1 000 000 de oameni scoși din luptă. În raport cu numărul locuitorilor săi, România a sacrificat mai mulți oameni decît Franța, Italia etc. — peste 10% din întreaga sa populație. Aceste pierderi mari au situat România în ceea ce privește contribuția sa de sînge înaintea Belgiei, S.U.A., Bulgariei, Greciei, Japoniei, Portugaliei, Canadei, Australiei, Africii de Sud ș.a. Pierderilor de oameni li s-au adăugat enorme sacrificii materiale. Daunele provocate României de către adversarii săi au însumat peste 31 de miliarde lei-aur. Dacă se adaugă efortul economic făcut pentru participarea efectivă la război, pagubele suportate de România s-au ridicat la 33 miliarde de lei-aur. Ocupația vremelnică a unei însemnate părți a teritoriului românesc timp de 23 de luni a prilejuit Puterilor Centrale și aliaților lor bulgari și turci ocazia jefuirii sistematice și la scară uriașă a bogățiilor solului și subsolului. În perioada decembrie 1916—noiembrie 1918 ocupanții au scos din țară 1 140 809 tone de petrol, benzină și alte produse petroliere, 2 161 905 tone de produse cerealiere și furaje, 550 545 cai, 641 017 bovine, 3 720 590 oi, 124 031 capre, 560 812 porci, 201 153 tone de lemn, 93 945 tone de sare, 8 867 tone alcool, 2 059 tone de produse chimice, 34 408 tone de diverse alte produse. Acestora li se adăugară 12 000 tone de utilaj industrial și 125 000 tone de material de construcții. Pe de altă parte, cei 480 000 de oameni din trupele de ocupație și 140 000 de cai ai acestora au consumat pe loc peste 1 milion tone de produse vegetale, 800 000 de cornute mari, 3,5 milioane de oi, 200 000 de porci ș.a. Fiecare soldat al armatei de ocupație a putut trimite săptămînal familiei sale 5—25 kg de alimente. Populației teritoriului vremelnic ocupat i s-a impus, în afara prestării de muncă, achitarea unei «contribuții de război» de 250 de milioane lei, astfel încît valoarea totală a pagubelor pricinuite de ocupanți a ajuns la 17 722 302 997 franci-aur.

În paginile cărții sale, C. Kiriţescu zăboveşte asupra situaţiei din teritoriul vremelnic ocupat descriind „zilele negre ale României", „invazia flămînzilor". Pe de altă parte, el înfierează pe acei puţini — în raport cu masa poporului român — «defetiști» și «colaboraționiști», scriind cu amărăciune: „Unii — firește, din clasele dominante, *n.n.* — au avut lipsa de demnitate să lege raporturi sociale cordiale cu trufașul învingător, să ia parte la banchete şi recepţii organizate de el, sau să-l invite la ospeţe date de ei înșiși, în care să se petreacă «într-o atmosferă de intimă cordialitate»"; „au fost mulţi inconştienţi, chiar printre marii șefi politici, printre giranţii ministerelor și aghiotanţii lor, care, în timpul tragicelor zile de la Mărășești și Oituz își frecau mîinile de bucurie și anunţau cu voce tare, că în două săptămîni Mackensen va fi la Iași. Perspectiva distrugerii acelei eroice armate, care ţinea straja Siretului și a Trotușului, era așteptată cu nerăbdare și salutată cu satisfacţie ca reîntregirea României. I se da și titlul, de tragică parodie, de «unirea principatelor». Vitejia soldatului român n-a procurat acestor hiene plăcerea ospătării din cadavrul propriei lor patrii".

Teritoriul românesc liber a fost și el, inevitabil, secătuit, căci a trebuit să aprovizioneze nu numai populaţia locală, ci și peste două milioane de soldaţi români și ruși, precum și cîteva sute de mii de refugiaţi. Tabloul acestui dezastru se completează prin faptul că, timp de mulţi ani după încheierea războiului, România a fost pusă în imposibilitatea de a utiliza marile valori depuse spre păstrare la Moscova — începînd din decembrie 1916 —, ca urmare a sechestrării lor de către guvernul sovietic. Or, valoarea numerarului și a depozitelor Tezaurului României reţinute la Moscova însuma 664 473 493 lei aur. Printre valorile depuse în iulie 1917 la Moscova se aflau bijuterii, tablouri ș.a. evaluate la 7,5 miliarde lei.

Pentru o ţară cu un potenţial demografic şi economic modest, aceste pierderi au fost considerabile, lăsînd urme adînci și durabile. Pe de altă parte, ele relevă limitele extreme ale sacrificiului atinse de lupta pentru o cauză dreaptă a unui stat și a unui întreg popor conștient de îndatoririle și rolul său în lume.

Simultan cu evenimentele politico-militare de pe teritoriul României, pe fronturile de luptă și în ţările beligerante s-au pregătit profunde transformări politice și sociale, ca urmare a victoriei militare inevitabile a Antantei și a destabilizării situaţiei politice din ţările blocului austro-german, și din Imperiul rus, intervenite în condiţiile gravei crize interne și a radicalizării luptei popoarelor subjugate pentru autodeterminare și independenţă naţională. De asemenea, politica S.U.A. și a marilor puteri aliate din Antantă, în pofida unor «rezerve» și ambiguităţi, a evoluat treptat, în a doua jumătate a anului 1918, către acceptarea revendicărilor naţionale ale diverselor popoare și recunoașterea necesităţii istorice a dezmembrării Austro-Ungariei. Această evoluţie a fost puternic stimulată și de intensa activitate desfășurată pentru cauza naţională de numeroși reprezentanţi naţionali și organisme politice ale popoarelor oprimate. În această acţiune, alături și adesea împreună au acţionat în străinătate — la Paris, Londra, Roma, Washington etc. — românii, iugoslavi, cehi și slovaci, polonezi. De asemenea, numeroși români din străinătate — foști soldaţi în armata Austro-Ungariei, luaţi prizonieri de aliaţi, sau imigraţi în S.U.A., s-au constituit voluntar în legiuni românești — în Rusia și Italia — sau au intrat în armata Statelor Unite, pentru a lupta alături de aliaţi și pentru cauza eliberării românilor oprimaţi. Astfel, numărul românilor aflaţi sub arme în S.U.A. în toamna anului 1918 a ajuns la 32 000—35 000, mulţi dintre ei luptînd în cadrul armatei nord-americane în Franţa. În răstimp de aproape un an,

din octombrie 1917 pînă în decembrie 1918, în contextul prăbușirii imperiilor multinaționale țarist și austro-ungar, provocată de revoluție, s-au consumat evenimente de importanță decisivă pentru soarta românilor și împlinirea idealurilor lor progresiste de eliberare națională și unitate statală. Deja în octombrie 1917, Congresul soldaților moldoveni, întrunit la Chișinău, a hotărît autonomia teritorială și politică a Basarabiei și crearea Sfatului Țării, iar în decembrie 1917 Basarabia s-a proclamat Republică Democratică Moldovenească. La 24 ianuarie 1918 această republică și-a proclamat independența. Instabilitatea politică provocată de dezordinile rezultate din război și revoluție, pericolele care sporeau au determinat Republica să ceară intervenția armatei române, care și-a făcut intrarea pașnică în Chișinău la 13/26 ianuarie 1918. Împlinirea acestei evoluții s-a produs la 27 martie/9 aprilie 1918: Sfatul Țării a decis unirea Republicii Moldovenești cu România. Era apogeul necesar al unei lupte de peste un veac a basarabenilor pentru apărarea ființei naționale și drepturi social-politice, ce se înscria în largul și complexul proces progresist de autodeterminare națională și politică declanșat în Europa.

Etapa următoare a emancipării și unirii într-o singură patrie a tuturor românilor a avut loc în Bucovina, în condițiile create de revoluția burghezo-democratică și a eșuării oricărei tentative de «federalizare» și «salvare» a desuetei Austro-Ungarii. După 144 de ani de stăpînire și exploatare habsburgică și foarte recenta tentativă de împărțire a pămînturilor bucovinene și locuitorilor lor între austrieci și Ucraina, în condițiile trecerii puterii administrative în mîinile autorităților locale românești, înlesnită de revoluție, la 14/27 octombrie 1918 reprezentanții bucovinenilor au decis la Cernăuți crearea Adunării constituante, menită a se preocupa de viitorul provinciei. Ca și basarabenii, bucovinenii erau animați de aceeași legitimă dorință: crearea unei patrii unice a tuturor românilor. Acesta era motivul pentru care, Congresul general al Bucovinei, întrunit la Cernăuți, a hotărît la 15/28 noiembrie 1918 unirea cu România.

Anul 1918 fusese pentru Austro-Ungaria o perioadă de nenumărate confruntări social-politice și naționale, care debutase cu greva generală din ianuarie și răscoala marinarilor din Marea Adriatică, la care participaseră și numeroși români. Profunda criză internă determinase decizia Vienei din 3/16 octombrie 1918 de a crea un «stat federativ», pe care însă Comitetele naționale român, cehoslovac, iugoslav și polonez au respins-o. Puterea administrativă era preluată treptat de reprezentanții națiunilor din Imperiu. Victoria Revoluției burghezo-democratice s-a concretizat, printre altele, în decizia de abdicare luată la 11 noiembrie 1918 de împăratul Carol von Habsburg. Procesul dezmembrării s-a declanșat: la 12 noiembrie a fost proclamată Republica Austria, la 16 noiembrie Republica Ungară. Polonezii pregăteau și ei recrearea statului lor independent și unitar. Sfîrșitul anului 1918 a fost și pentru românii fostului imperiu faza decisivă a luptei pentru făurirea statului național unitar român. La 18/31 octombrie la Arad fusese constituit Consiliul Național Român Central, ca unic reprezentant al poporului român, apoi s-au format consilii naționale regionale locale și gărzi naționale. Orice compromis politic cu Ungaria, care dorea să mențină pe români în limitele sale statale, era nejustificat și respins categoric. În contextul acestor evoluții, în mod semnificativ C. Kirițescu amintea că „într-o cameră de hotel — la Budapesta, *n.n.* — mitropolitul român Vasile Mangra, omul care-și vînduse neamul pe cîrja mitropolitană, așa cum Iuda își vînduse Domnul pentru un pumn de arginți, își punea singur capăt vieții...”

La 20 noiembrie, Consiliul Național Român Central a convocat Adunarea Națională a românilor la Alba Iulia pentru 1 decembrie 1918, în vederea rezolvării problemei naționale a românilor din fostele posesiuni habsburgice.

Ca urmare, la Alba Iulia s-au întrunit 1228 delegaţi aleşi în toate judeţele şi delegaţi ai tuturor organizaţiilor politice, economice, culturale, religioase, militare, sportive româneşti. Au venit şi 150 delegaţi ai social-democraţiei, reprezentînd 70 000 de muncitori organizaţi. În total, la Alba Iulia au fost prezenţi peste 100 000 de oameni. Adunarea avea un pronunţat caracter democratic, plebiscitar. Ea s-a declarat *constituantă* şi a adoptat *Declaraţia de Unire cu Ţara* (18 noiembrie/1 decembrie), precum şi decizia de alegere a Marelui Sfat Naţional al Transilvaniei, Banatului, Crişanei, Sătmarului şi Maramureşului, însărcinat să conducă temporar treburile administrative şi politice. Totodată, a fost ales şi un guvern provizoriu — Consiliul Dirigent. A doua zi, 2 decembrie, Marele Sfat şi Consiliul Dirigent s-au constituit şi şi-au preluat atribuţiile. În lunile următoare, şvabii din Banat şi comunităţile evreilor au aprobat unirea cu România. Consiliul Naţional Maghiar, constituit la 31 octombrie 1918 la Tirgu Mureş recunoscuse statele naţionale formate sau in curs de formare in fostele posesiuni habsburgice.

Aşadar, Marea Unire din 1918 fusese opera întregii naţiuni române, nu a unei clase sociale sau a unui partid, fusese actul final al autodeterminării românilor. Hotărîrile adoptate în martie, noiembrie şi decembrie 1918 de Basarabia, Bucovina şi Transilvania de a se uni cu România au avut un larg caracter democratic, profund progresist, înscriindu-se în marele proces general contemporan de formare şi desăvîrşire a statelor naţionale din zonele centrale, răsăritene şi sud-estice ale Europei.

Pentru autorul *Istoriei războiului pentru întregirea României*, „actul Unirii de la Alba-Iulia şi Tratatul de pace de la Paris au căpătat putere prin iscălitura pe care a pus-o cu vîrful baionetei sale soldatul român, acelaşi care la Mărăşeşti căpătase dreptul de a pretinde cu voce tare realizarea revendicărilor noastre". În fond, „... un neam întreg şi-a jucat viitorul şi şi-a riscat existenţa pentru împlinirea unei chemări istorice. Întregirea neamului s-a plămădit din sîngele flăcăilor şi din ruinele ţării".

Actul final al participării României la războiul mondial a fost, potrivit opiniei istoricului C. Kiriţescu, „războiul româno-maghiar" din 1919, care „... a asigurat îndeplinirea celei mai importante şi a celei mai scumpe părţi din idealul nostru naţional". Din punctul său de vedere era vorba de „un proces vechi ce se rezolvă numai cu sabia". Ocuparea vremelnică a Ungariei şi a Budapestei — în august 1919 — de către armata română reprezintă pentru C. Kiriţescu momentul hotărîtor al unui „lung proces istoric care se sfîrşeşte aşa cum trebuie să se sfîrşească toate lungile controverse : cu izbînda dreptului şi a dreptăţii". Vechiul opresor al iloţilor valahi putea fi numai astfel silit „... să recunoască că vremuri noi au venit, « cînd visurile sînt întrupate, iar nedreptăţi de veacuri răzbunate »".

Despre Conferinţa de pace, deschisă la Paris la 18 ianuarie 1919, C. Kiriţescu formulează opinii clare şi justificate, care ar putea pune în încurcătură pe apologeţii « caracterului democratic » al operei de pace înfăptuite de marile puteri la sfîrşitul marelui război pentru reîmpărţirea lumii, deşi aceasta a fost silită să recunoască, printre altele, dreptul la autodeterminare şi existenţă liberă a unor popoare europene, sau realizarea unităţii depline a altora. El nu ezită să înfăţişeze evenimentele şi activitatea desfăşurate la Paris ca fiind « calvarul păcii ». Avînd în vedere concepţia care a fost pusă la baza lucrărilor, modalităţile de adoptare a hotărîrilor, istoricul român notează : hotărîrile „... se vor impune nu numai duşmanilor, — ce nu vor fi chemaţi decît să asculte —, ci şi aliaţilor mai mici, care nu vor fi consultaţi decît pentru a da

informaţii şi exprimă dorinţe". Clémenceau, preşedintele Conferinţei, care manifesta din plin « apucături bismarckiene », „... trata pe reprezentanţii statelor mici cu bruscheţe, dîndu-le să înţeleagă că trebuie să se mulţumească cu tutela ce li se impunea, deoarece războiul a fost cîştigat de cele 12 milioane de soldaţi ai puterilor mari".

Pentru triumful drepturilor ei, subliniază C. Kiriţescu, România „va trebui să ducă o luptă aprigă în jurul mesei verzi a Conferinţei de pace, aşa cum dusese pe cîmpul de luptă". Reprezentanţii ţării au fost puşi în situaţia de a respinge tentative ale marilor puteri aliate de a se amesteca în aplicarea „legilor sale lăuntrice" şi încercările de a se impune României „obligaţii de ordin politic şi economic care erau şi dăunătoare şi jignitoare pentru o ţară independentă".

În sfîrşit, reluînd o teză fundamentală a operei sale, a cărei demonstrare a urmărit-o consecvent şi convingător de la cea dintîi la ultima pagină, exprimînd totodată gîndurile şi sentimentele românilor din epoca postbelică, care sînt de altminteri şi ale celor de astăzi, C. Kiriţescu notează concludent: „Unirea naţională a românilor, rod al unei lungi evoluţii istorice, pregătită cu tot ce a fost mai curat în sufletul românesc, săvîrşită cu jertfa celei mai bune părţi a acestui neam, este astăzi comoara noastră cea mai de preţ. Stropită cu sînge, sfinţită cu lacrimi, nici o mînă nelegiuită nu poate fi lăsată să se atingă de ea". Adversarii Marii Uniri din 1918 trebuie să nu-şi facă iluzii, căci „un popor de 23 de milioane de români va şti s-o apere şi s-o păstreze!"

Mircea N. Popa

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Noua ediție a monumentalei lucrări *Istoria războiului pentru întregirea României. 1916—1919*, elaborată în anii imediat următori încheierii primului război mondial de Constantin Kiriţescu, are la bază textul în trei volume (volumul I, 498 p., volumul II, 690 p., volumul III, 562 p.) al ediției a II-a, tipărită de Atelierele „Cartea Românească" în 1925—1927, revăzut însă și întregit de însuși autorul lui în anul 1959.

În reproducerea textului s-a avut în vedere păstrarea cît mai fidelă a formei de exprimare proprii lui C. Kiriţescu dar, în același timp, s-a procedat la actualizarea necesară a ortografiei. Dintre modificările operate în text semnalăm suprimarea lui *u* final din cuvîntul *război*, înlocuirea lui *i* final prin *e* în cuvîntul *cari* etc. De asemenea, *inimic* a fost transcris *inamic*, *riscat — riscant*, *populaţiune — populaţie*, *ploton — pluton*, *compănii — companii*, *diviziune — divizie*, *centuron — centiron*, *granate — grenade* ș.a.m.d.

La sfîrșitul capitolelor lucrării au fost inserate *NOTE* conținînd adnotări explicative, comentarii, informații privind noile surse de informație, apărute după publicarea ediției a II-a. Toate acestea, inclusiv intervenția noastră în text pentru atenționarea cititorului, au fost marcate prin paranteze rotunde. Pe de altă parte, au fost păstrate toate „trimiterile" autorului — marcate prin cifre arabe — la *sursele de informație* folosite și înregistrate de el la începutul volumului I într-un „*catalog*" sub un anumit număr, ca și alte note ale sale, inserate în „subsolul" paginii, marcate aici ca și în text prin *asterisc*.

Toate greșelile de tipar din vechea ediție au fost corectate fără a se mai găsi utilă semnalarea acestei operații.

Abrevierile făcute de C. Kiriţescu au fost menținute, astfel încît lista lor, inserată în noua ediție, le cuprinde atît pe acestea, cît și pe cele folosite de noi.

Semnalăm totodată că, din motive de ordin tehnic, nu a fost posibilă reproducerea în întregime a vechii ilustrații a cărții și, de aceea, ei i s-a substituit parțial alta nouă, adecvată însă textului. Mulțumim pe această cale Editurii Militare, care, cu amabilitate, ne-a pus la dispoziție o parte din materialul ilustrativ. De asemenea, nu s-a considerat absolut necesară cuprinderea în noua ediție a tuturor hărților numeroaselor operații militare etc. conținute în ediția a II-a, astfel încît reproducerea a fost selectivă.

Mircea N. Popa

ABREVIERI

AUBI	= Analele Universităţii Bucureşti. Istorie.
AdI	= Anale de istorie, Institutul de Studii Istorice şi Social-Politice de pe lîngă C.C. al P.C.R.
ASUCI	= Anuarul Ştiinţific al Universităţii Al. I. Cuza. Seria Istorie.
FIMPR	= File din Istoria Militară a Poporului Român.
NEH	= Nouvelles Études d'Histoire
RA	= Revista Arhivelor.
RESEE	= Revue des Études Sud-Est Européennes.
RdI	= Revista de Istorie
RRH	= Revue Roumaine d'Histoire.
RM	= România Militară.
RRIMLIP	= Revista Română de Istorie Militară „Lupta Întregului Popor".
RRMHTEPS	= Romanian Review of Military History „The Entire People Struggle".
RRSI	= Revista Română de Studii Internaţionale.
SRdI	= Studii. Revistă de Istorie.
SAI	= Studii şi Articole de Istorie.
SMIM	= Studii şi Materiale de Istorie Modernă.
SUBBI	= Studia Universitatis Babeş-Bolyai. Seria Istorie.

PREFAŢA EDIŢIEI ÎNTÎI

România a avut marele ei război.

Prinsă în virtejul de foc al războiului mondial, ea l-a cunoscut pe toate feţele. a trecut prin toate încercările. A trăit puţine clipe de entuziasm şi multe zile de deznădejde. A cîştigat izbînzi glorioase şi a suferit înfrîngeri dureroase. A fost umilită şi a triumfat. A coborît povîrnişurile prăpăstioase ale catastrofei, dar s-a înălţat la sfîrşit pe culmile izbînzii.

Războiul, care ne-a adus împlinirea visului de veacuri, a fost nu numai cea mai grea din încercările pe care a avut să le sufere ţara noastră în agitata ei istorie, dar şi cea mai variată în aspectele desfăşurării ei, cea mai bogată în surprinderi şi în rezultate, cea mai instructivă prin cunoaşterea rostului episoadelor ei. O dramă bogată în peripeţii, în care un neam întreg şi-a jucat viitorul şi şi-a riscat existenţa, pentru împlinirea unei chemări istorice. Întregirea neamului s-a plămădit din sîngele flăcăilor şi din ruinele ţării. Nu e palmă de pămînt care să nu fie stropită de sînge românesc. Nu e român, căruia secera morţii să nu-i fi luat o fiinţă dragă, ori căruia, pîrjolul distrugerii să nu-i fi cotropit o parte mai mare sau mai mică din avut.

De aceea, povestirea războiului nostru nu se poate reduce la o înşirare searbădă de operaţii militare. Pornit din îmboldul celei mai luminate şi mai curate părţi a sufletului românesc, el a trăit din chinurile neamului întreg şi din credinţa nestrămutată în puterea dreptăţii. Povestirea lui trebuie să exprime tot zbuciumul acestui neam, să ne poarte pe toate drumurile udate cu sînge şi cu lacrimi, care au dus la biruinţă. Ea trebuie să se adreseze sufletului românesc. Jertfele şi durerile, pe care războiul le-a cerut neamului, nu pot fi răsplătite numai prin cîştiguri materiale, dar prin răscolirea şi vibrarea celor mai nobile coarde ale acestui suflet.

Mi-am propus să încerc a aduna într-o lucrare de ansamblu tot ce se poate cunoaşte în momentul de faţă asupra războiului nostru. Desigur, izvoarele istoriei politice, diplomatice şi militare ale războiului nu sînt date toate la lumină. Multe din ele stau ascunse în arhivele secrete ale autorităţilor, sau în cele personale ; alte multe sînt abia pe cale de căutare şi adunare. Totuşi, folosind afară de notele personale tot ce am putut găsi, tipărit sau netipărit, la noi sau aiurea, am crezut să am putinţa de a întocmi această lucrare, care să înfăţişeze o icoană credincioasă a războiului nostru, sub feluritele lui manifestări. Publicaţiile viitoare vor aduce completări, rectificări, motivări, justificări sau aprecieri noi. Ele se vor referi la chestiuni de amănunt. Liniile principale sînt însă fixate ; ele nu vor mai suferi modificări.

De la cele dintîi cuvinte, mă simt dator să dau două lămuriri : întîia e privitoare la principiul călăuzitor al scrierii de faţă, cea de-a doua la intenţiile cu care, şi la publicul pentru care am scris-o.

Lucrarea de faţă este o lucrare de *sinceritate*. Războiul nostru a avut aspecte deosebite : episoade înălţătoare şi triste. N-am schimbat caracterul nici unuia din ele. Le-am descris aşa cum au fost, cum le-am văzut sau gîndit, cu părţile lor luminoase şi cu umbrele lor. Am dispreţuit falsificările voite, înfloririle meşteşugite, frazeologia mincinoasă. Pentru aceste cuvinte, povestirea n-are peste tot aspectul unei epopei glorioase. Citirea ei va deştepta adeseori mîndrie, alteori însă umilire şi amărăciune. Aşa a fost istoria noastră de veacuri. Dar cunoştinţa exactă e necesară în orice materie : în istorie ca şi în ştiinţă. Ea ne îngăduie să avem idei juste ; de ea atîrnă rectitudinea acţiunilor noastre ; numai mulţumită ei, putem să depărtăm formarea de idei false, izvorul cel mai fecund şi cel mai obişnuit al greşelilor. De aceea, oricît de neplăcut şi supărător pentru persoane, oricît de jignitor pentru amorul nostru propriu naţional ar fi uneori adevărul, l-am spus cu curaj. Aşa am înţeles că trebuie să se facă o operă patriotică ; patriotismul adevărat nu constă în linguşirea amorului propriu naţional şi în mistificarea adevărului.

Îmi dau seama că nu este încă timpul de a formula judecăţi, de a pronunţa sentinţe, de a împărţi lauri ori osînde. Aceasta va fi opera timpului. Deocamdată, e prea devreme. Lipseşte distanţa, care dă perspectivă evenimentelor şi înlesneşte aprecierea lor în lumina şi cu contururile adevărate, despuiate de legătura cu interesul actual şi cu patimile personale care le deformează. M-am mulţumit să expun fapte cît de multe şi am fost econom în aprecieri, mai ales cînd e vorba de acţiunea persoanelor. Puţinele excepţii privesc doar evenimente şi chestiuni, asupra cărora nici o controversă nu mai poate avea loc.

Cartea este scrisă pentru publicul mare, în special pentru tineret. Din această cauză, amănuntele cu caracter prea tehnic militar sînt lăsate pe planul al doilea, şi, de cîte ori a fost nevoie de ele pentru înţelegerea exactă a operaţiilor, au fost simplificate, schematizate, ca să fie accesibile publicului fără cunoştinţe speciale. Nu m-a preocupat decît în mod secundar *tehnica* propriu-zisă a operaţiilor, în prima linie însă, *energia* întrebuinţată în desfăşurarea lor. Războaiele de astăzi nu mai sînt simple operaţii militare duse de profesionişti ai armelor ; ele sînt ciocniri în care popoarele pun în mişcare întreaga lor energie naţională, sub toate formele ei. Ele sînt, cu toată înfăţişarea lor barbară, proba vitalităţii unui popor, aşa cum împrejurările vieţii politice din timpurile noastre o îngăduie încă. Poporul român trebuie să-şi dea seama că numai naţiunile viguroase au dreptul să trăiască şi să-şi afirme drepturile şi pretenţiile lor. Este deci de cel mai mare interes ca elementul cult şi conştient al neamului nostru să cunoască momentele acestui examen de energie, pe care l-a depus. În recunoaşterea sinceră a scăderilor cu care ne-am prezentat şi a greşelilor pe care le-am făcut, în preţuirea demnă şi fără exagerare a sacrificiilor şi a vitejiei arătate, tinerimea va găsi elemente de cea mai mare însemnătate pentru formarea spiritului său.

Datorăm miilor de eroi, morţi pentru a ne face o patrie mare şi liberă, străduinţa obştească pentru a eroi neamului românesc în viitor un drum mai fericit, inspirat din gloria trecutului, dar ferit de greşelile lui. Dacă prin citirea acestei cărţi voi fi reuşit nu numai să dau o informaţie exactă, dar şi să sugerez cititorului o cît de mică preocupare patriotică, va fi fost răsplata ostenelii ce mi-am dat de a o fi scris.

Decembrie 1921 *Const. Kiriţescu*

PREFAŢA LA EDIŢIA a II-a

Mai curînd decît mă aşteptam, „Istoria războiului" nostru trebuie să apară în a doua ediţie. Sporirea materialului documentar, atît a celui tipărit, cît şi a celui inedit — documente şi arhive oficiale ori private — pe care le-am avut la dispoziţie, m-a obligat să aduc mari modificări textului primitiv şi lucrarea completă formează, în această nouă ediţie, trei volume. În special, fostul volum I al primei ediţii este cu totul refăcut. Îmi îngădui afirmaţia că, păstrînd cea mai completă libertate şi independenţă în utilizarea izvoarelor, în tratarea şi judecarea evenimentelor, am putut să controlez lucrarea mea, aproape peste tot, după date şi izvoare oficiale.

Aduc cea mai adîncă mulţumire tuturor persoanelor, de la cele mai sus aşezate în ierarhia politică, socială sau militară a ţării, pînă la cele mai modeste care, apreciind bunele intenţii cu care am pornit îndrăzneaţa mea lucrare, mi-au uşurat-o, punîndu-mi la dispoziţie notele, informaţiile sau documentele ce posedau, fie personal, fie în arhivele instituţiilor ce conduc.

Sînt îndeosebi recunoscător marelui public, care a făcut cărţii mele o primire atît de călduroasă şi — aş putea zice, dacă modestia mi-ar ierta-o — atît de elogioasă şi de entuziastă. Cea mai nimerită formă de exprimare a acestui sentiment de recunoştinţă am găsit-o în sforţarea ce m-am crezut dator s-o fac, ca această nouă ediţie să înfăţişeze, faţă de cea dintîi, un pas hotărîtor înainte înspre realizarea scopului ce mi-am propus : întocmirea unui tablou cît mai complet, cît mai obiectiv, cît mai sincer, al marii noastre epopei naţionale.

Decembrie 1925 *C.K.*

PREFAȚA LA EDIȚIA a III-a

Ediţia a II-a a „*Istoriei războiului pentru întregirea României*", în trei volume, apărută în anii 1925—1927, a cunoscut un succes moral şi de difuzare egal, sau poate chiar mai mare ca al primei ediţii. Retipărirea într-o ediţie nouă — a treia — era programată pentru primii ani ai celui de-al patrulea deceniu al secolului nostru. Dar, omul îşi propune şi soarta dispune . . .

Împrejurările au obligat pe autor să tot amîne apariţia acestei noi ediţii, care necesita o laborioasă muncă de revizuire, completare şi, pe alocuri, de reconsiderare a textului iniţial. Greutăţile obiective au provenit de la acumularea — între timp — a unui imens material documentar nou, ce trebuia folosit cu atenţie, cu metodă şi cu circumspecţie. Cele subiective au venit de la obligaţiile profesionale şi sociale absorbante ale autorului şi de la vremurile agitate pe care le-a trăit ţara înaintea, în timpul şi după cel de-al doilea război mondial. Toate acestea au fost de natură să proiecteze lumini noi peste întîmplări vechi şi să aducă modificări în unghiurile de perspectivă din care ele puteau fi privite. Ele m-au făcut să nu pot lucra decît intermitent, în perioade scurte, despărţite. prin lungi pauze, dar pot spune că n-am lăsat să-mi scape neutilizat nici un izvor documentar serios, capabil să aducă precizii, confirmări sau înfăţişări noi. Am mai considerat că trebuie să aduc atenuări stilistice unor comentarii sau expresii prea colorate din primul text, explicabile prin temperatura fierbinte ce a urmat după văpaia războiului. Mai lămuresc că numeroasele modificări aduse textului se referă în cea mai mare parte la descrierea şi comentarea evenimentelor politice şi diplomatice; partea operaţiilor militare a rămas în general la vechiul text, cu micile rectificări, puneri la punct şi retuşuri necesare. Contingenţele cu viaţa politică actuală, sau cu cea din trecutul apropiat, fac ca expunerea narativă sau critică a faptelor să fie pînă la un grad influenţată de atmosfera şi concepţiile timpului, de influenţe dinăuntru sau din afară, uneori de susceptibilităţi greu de împăcat sau de ocolit.

În aceeaşi lungă pauză, am putut să dau publicităţii cîteva variante ale lucrării mele. Astfel, au apărut: ediţia în limba franceză a istoriei războiului, editată la Paris în marea colecţie Payot („Collection des mémoires et documents pour servir à l'histoire de la grande guerre"), cu magistrala prefaţă a lui André Tardieu, ea însăşi fiind un document deosebit de preţios; o ediţie prescurtată în „Biblioteca pentru toţi"; o ediţie populară sub titlul „Povestea sfîntului nostru război", şi alte prelucrări în limba română sau apărute în limbi străine. Cîteva din capitolele pregătite pentru noua ediţie au văzut lumina tiparului sub formă de monografii, publicate prin reviste istorice sau literare [1].

Nu pot preciza, acum, cînd scriu aceste rînduri, data la care această nouă ediţie va putea fi tipărită; aceasta nu depinde de mine, ci de alţi factori şi

împrejurări. Singurul lucru ce cred că-mi este îngăduit să fac este să declar că am pus la redactarea ei acelaşi cuget curat — care a determinat succesul primelor ediţii — neinfluenţat de nici o altă consideraţie decît redarea adevărului, de nici un alt sentiment decît al iubirii de patrie, care exaltă în timpul succeselor, dar se verifică şi se consolidează în timpul restriştilor.

Cred că forma sub care se prezintă de astă dată lucrarea mea este cea ultimă şi definitivă ; aceasta, nu numai întrucît mă priveşte pe mine, ca autor, dar şi în ce priveşte textul faptic ori exegetic al tratării. Cîteva decenii, scurse de la primul război mondial, in care timp s-a acumulat o literatură uriaşă asupra tuturor aspectelor cu care el s-a prezentat, au făcut ca ele să fie îndeajuns de clarificate, încît să se poată spune ultimul cuvînt, iar evenimentele mai noi le-am împins pe un plan mai depărtat de preocupări şi interese. Desigur că unele din episoadele mărunte mai pot face obiectul unor discuţii sau polemici postume, dar ele nu pot ajunge să altereze nici adevărul faptic, nici lumina care îi dă relief. Neaparţinînd nici unei „şcoli istorice", nici unui cenaclu şi nici unui partid politic, nefăcînd din scrisul istoric o meserie sau o carieră, îmi place să cred că am reuşit să fac o operă de sinceritate şi de adevăr, evitînd cu grijă orice influenţe care le-ar putea altera. Dacă mi-am propus a reconsidera întreg textul ediţiilor precedente, am făcut-o spre a aduce stilizării lui modificările şi ajustările reclamate de obiectivitatea istoricului şi înlesnite de calmul pe care atît timpul, cît şi vîrsta îl aduc scriitorului.

Providenţa mi-a îngăduit ca la o vîrstă înaintată, luptînd cu greutăţile trupeşti inerente ei şi cu împrejurările de viaţă fatal legate de epocile de mari prefaceri social-politice, să pot pregăti — printre altele — atît această a treia ediţie a istoriei războiului de întregire, cît şi istoria participării României la cel de-al doilea război mondial (aflată în manuscris). Ele sînt testamentul meu, prin care las o moştenire spirituală tineretului ţării noastre, cu convingerea şi speranţa că el va şti s-o preţuiască, s-o păstreze, s-o înalţe şi s-o fructifice.

Februarie 1959 *C.K.*

LITERATURA RĂZBOIULUI ROMÂNIEI

Catalogul ce urmează însumează literatura *tipărită*, relativă la participarea României în războiul mondial, pe care am cunoscut-o şi am folosit-o. El nu cuprinde, prin urmare, celălalt material folosit: *ineditul*, cel aflat în arhivele civile şi militare, în documentele de tot felul ce se găsesc în posesiune privată şi care a constituit, pentru lucrarea de faţă, un izvor de informaţii cel puţin tot atît de bogat şi — de multe ori — mai preţios decît cel dintîi. N-am întocmit catalogul în condiţiile stricte ale ştiinţei bibliografice. Adică, din bogata literatură tipărită asupra războiului am ales numai acele publicaţii care au un interes *documentar* propriu-zis, prezentînd *fapte petrecute* în decursul războiului. Am lăsat la o parte toată literatura măruntă, numeroasele publicaţii, memorii, pamflete, articole de ziare şi reviste, polemicile, scrierile referitoare la evenimentele ante sau postbelice, ca: discuţiile în jurul intrării noastre în război, în jurul chestiunii păcii, literatura de impresii şi de propagandă. Am trecut însă cîteva din discursurile rostite în Parlamentul român, care cuprind importante destăinuiri relative la evenimentele războiului nostru, făcute de persoanele ce au jucat roluri de frunte în acele evenimente.

E surprinzătoare sărăcia literaturii militare române [2]. Afară de cîteva excepţii*, literatura militară românească a războiului nostru — vorbesc de cea tipărită — este inspirată mai mult de necesităţi polemice şi plină de personalism. Negreşit că în astfel de publicaţii obiectivitatea lipseşte adeseori şi valoarea documentară e mai slabă. De aceea, cel mai bogat şi mai preţios izvor de informaţii pentru partea pur militară a istoriei războiului rămîne arhiva Secţiunii istorice a Marelui Stat-Major [3]. Foarte bogată e literatura „Jurnalului de război" şi a „Jurnalului de captivitate", în care luptătorii sau prizonierii au notat zi cu zi evenimentele la care au luat parte. Cînd „jurnalul" e scris de un observator atent şi sincer, ceea ce se întîmplă adeseori, el devine un document util pentru istoric.

Un indispensabil izvor de informaţii mai este şi literatura de război a duşmanului. Aceasta e foarte bogată, atît în expuneri de ansamblu, cît şi de detaliu. În special armatele germane au fost însoţite şi de numeroşi corespondenţi de război, care au descris nu numai operaţiile militare propriu-zise, dar şi partea pitorească a războiului, notînd impresiile de tot felul ce au putut culege. Descrierile lor sînt, în general, răuvoitoare pentru noi, duşmănoase, cum e uşor de înţeles. Totuşi, sînt un preţios material informativ pe care l-am utilizat, adeseori în citaţii literare, pentru că sînt un certificat, a cărui parţialitate — în favoarea noastră — n-ar putea fi bănuită de nimeni.

---

* Precum sînt lucrările de la nr. 13, 17, 20, 47—48, 78, 98, 115, 116—117, 167, 169, 241, 318.

Aci este locul de a aminti încă una din marile lipsuri ale documentării războiului nostru: documentarea prin *imagini*. Se pare că nu s-a apreciat indeajuns, la momentul oportun, importanța organizării unui serviciu artistic și a unui serviciu fotografic care, utilizînd în specialitatea lor pe toți artiștii și fotografii mobilizați, să permită alcătuirea unei arhive de tablouri, gravuri, schițe, fotografii, tot atît de importantă ca și arhiva scrisă. Sînt perioade întregi ale războiului nostru, cum sînt, de pildă Campania din 1916 în Transilvania, Dobrogea și Carpații Munteniei, pentru care nu există aproape nimic. Lipsa e cu atît mai mult simțită cu cît, din cauze ușor de înțeles, inițiativa privată n-a putut suplini pe cea oficială. Trebuie să constatăm cu părere de rău imensa inferioritate în care ne găsim — și pe acest teren — față de adversarii noștri, care posedă una din cele mai bogate și mai interesante documentări.

Totuși, utilizînd fotografii din colecția Muzeului Militar, din colecțiile altor instituții sau ale particularilor, fotografii și desemnuri din publicații străine, copii de pe operele artiștilor noștri — unele din ele executate anume pentru lucrarea de față* — am încercat să redăm, în măsura posibilului, și viziunea plastică a războiului, atît de necesară pentru întregirea înțelegerii episoadelor lui.

Pentru a evita numeroase și repetate citate de autori și lucrări din corpul textului sau în note, am numerotat publicațiile înșirate alfabetic în catalog, indicînd în text cititorului, prin numărul corespunzător, lucrarea folosită, ori de cîte ori reproduc un extras din ea, sau mă sprijin pe conținutul ei. Am preferat această metodă, aceleia obișnuite — a citatelor de titluri integrale în josul paginii — ca prezentînd avantajul unei însemnate economii de spațiu. Și pe lîngă aceasta, am voit să nu dau cărții mele aspectul pretențios și greoi al unei lucrări de erudiție istorică, ci să i-l las pe acela al unei povestiri. Mărturisesc încă încurcătura în care aș fi fost pus, citînd numai lucrările tipărite și neputînd cita pe cele netipărite, pe cele din arhivele de stat sau personale, cel puțin tot atît de bogate ca și cele dintîi.

---

* Se reproduc tablouri, desemnuri și schițe lucrate de domnii Costin Petrescu, A. Verona, E. Bassarab, Marincea Stănescu, Stoica D., G. Simionescu, cărora le aduc vii mulțumiri pentru concursul binevoitor ce mi-au dat.

NOTĂ LA EDIȚIA a III-a

Timpul îndelungat scurs după apariția ediției a II-a a modificat considerabil constatările și comentariile precedente, pe care le-am păstrat — ca document — așa cum au fost scrise și tipărite în edițiile precedente. Din bogata literatură istorică a ultimelor decenii sînt de subliniat două genuri de lucrări. Întîi, marile colecții de documente diplomatice tipărite de ministerele de afaceri străine ale țărilor beligerante; ele aruncă lumini noi și interesante asupra culiselor politice ale războiului. Al doilea, literatura apărută în Uniunea Sovietică [4], referitoare atît la aspectele politice, cît și la evenimentele de ordin militar, la care au participat Rusia țaristă și Rusia sovietică. Importanța acestor scrieri nu are nevoie să mai fie demonstrată. Unele din aceste scrieri — în special cele privitoare la chestiuni politice — au fost traduse și tipărite în țările apusene; cele mai multe din lucrările de ordin militar au rămas accesibile numai în forma originală. Pe acestea le-am utilizat fie în traduceri parțiale, publicate în limba română, fie din citate cuprinse în studii și articole de cercetări și comentarii istorice.

1 Alimănișteanu Pia, *Însemnări din timpul ocupației germane*, București, Imprimeria Independența, 1929.
Anıza C. St., general, *Istoric grafic al războiului neamului românesc*, București, 1921, Foile 1—3.

2 Anastasiu, general, *Adevăruri adevărate*, în „Buletinul Diviziei XX", nr. 32—39, Cluj, 1920.
Idem, *Din crimele marelui nostru război*, Cluj, Tipografia Viața, 1927.
Idem, *O pagină din războiul nostru : Lupta de la Jiu*, București, Tipografia Bucovina, 1936.
Idem, *Războiul pentru întregirea neamului. Studiu critic*, Tipografia Bucovina, 1937.

3 Angelescu C. Dr. *Discurs rostit la ședința Camerei de la 24 dec. 1919*, „Monitorul Oficial", 1920.
Antonescu I., locotenent-colonel, *Românii, origina, trecutul, sacrificiile și drepturile lor*, București, 1919.

4 Archibald, *Porcii. Impresii din timpul ocupației. Note de om necăjit*, vol. 1—3, București, 1920—1922.

5 Idem, *Cimitirul prizonierilor români*, București, 1921.
Archives secrètes de l'empereur Nicolas II, Paris, Payot, 1928.

6 „Ardealul", apoi „România Mare", ziar săptămînal, apoi zilnic, Chișinău, 1917—1918.

7 Arz von, Generaloberst, *Zur Geschichte des Grossen Krieges 1914—1918*. Aufzeichnungen, Wien, Leipzig, München, 1924.
8 Idem, *Der Krieg gegen Rumänien*, în „Schweizerische Vierteljahrschrift für Kriegswissenschaft", 1924, Heft 1, Basel, 1924.
9 Aslan M., general, *Memoriu asupra căderii capului de pod Turtucaia*, Iași, 1918.
10 Idem, *Turtucaia, studiu strategic*. București, 1921.
11 Atanasiu I., *Rătăciri naționale*, București, 1920.
12 Averescu Al., general, *Răspunderile*, Iași, 1918.
13 Idem, *Operațiunile de la Flămînda*, București, 1923.
14 Idem, *Bătălia de pe Arges*, Cluj, Tara Noastră, 1923.
Idem, *Notițe zilnice din război 1916—1918*, vol. 1—2, București, Cultura națională.
15 Bacalbașa C. C., *Capitala sub ocupație*, București, 1921.
Bădescu M., colonel, *Deasupra inamicului în 1916*, București, 1932.
16 Băgulescu G., căpitan, *Zile de energie*, București, 1919.
Bălan Teodor, *Bucovina în războiul mondial* (Extras din „Codrul Cosminului", VI, 19—29), Cernăuți, Institutul de Arte Grafice „Glasul Bucovinei", 1929.
Banea Z., *Zile de lazaret*. București, 1938.
17 Bârzotescu Laurențiu, colonel, *Contribuțiuni la istoria războiului nostru; ofensiva germană-austriacă la nord de Focșani în iulie 1917. După lucrări germane*, în „România Militară", nr. 6—10, 1921.
18 Idem, *Planul de operații al Puterilor Centrale*, în „România Militară", București, 1923.
19 Idem, *Căile ferate în istoria Puterilor Centrale cu România*, în „România Militară", nr. 4, 1923.
20 Idem, *O amintire: operațiunile inițiale din Dobrogea, 1916*, în „România Militară", 1925.
21 Basarabescu, general, *Silistra-Turtucaia*, București, 1920.
22 Idem, *Turtucaia*, București, 1920.
23 Basilescu N., *La Roumanie dans la guerre et dans la paix*, tome 1—2, Paris, 1918.
24 Beldiman Alex., *„Ultimele instrucțiuni" ale Regelui Carol*, „Revista Vremei", 20 aprilie, 1924, București.
Bethmann-Hollweg Th. von, *Betrachtungen zum Weltkriege*, Teil I—II, Berlin, 1919—1922.
Berthelot Henri, général, *Sur le front roumain en 1917*, în „La Revue de France", [Extraits], Paris, f.a.
Bianu V., *Însemnări din războiul României Mari*, vol. 1—2, Cluj, Tipografia „Ardealul", 1926.
25 Bibesco Georges, *Histoire d'une frontière. Roumanie sur la rive droite du Danube*, Paris, 1883.
26 Blèry, *En mission en Roumanie. Anecdotes de guerre et croquis de moeurs roumano-russes*, Paris, Eugène Figuière, 1918.
27 Bogos D., *La răspîntie. Moldova de la Nistru în anii 1917—1918*, Chișinău, 1925.
Boian Octav, general, *Amintiri din campanie. Agăș-Gagy* (fără dată și numele tipografiei).
28 Bolocan N., *Cei zece martiri executați la Turnu-Severin*, Timișoara, 1924.
Bonsal Stephen, *Suitors and Suppliants. The Little Nations at Versailles*, New York, Prentice Hall Inc., 1946.
Idem, *Unfinished Business*, New York, Doubleday, Doran, 1944.

29 Bourbon, Prince Sixte de, *L'offre de Paix séparée de l'Autriche (5 Décembre 1916 — 12 Octobre 1917)*, Paris, [1920].
Bratiano Elise I., *Compte-Rendu sur Peace-Making 1919*, by H. Nicolson, (din „L'Indépendance Roumaine", 1933).
Brătianu Gheorghe I., *File rupte din cartea războiului*, București, Cultura Națională.
Idem, *Problemele politicii noastre externe*, București, Tipografia Mișcarea, 1934.
Idem, *Acțiunea politică și militară a României în 1919, în lumina corespondenței diplomatice a lui Ion I. C. Brătianu*, București, Cartea Românească, 1939.
30 Brătianu I. I. C., *Discurs ținut în ședința Camerei Deputaților din 16—17 decembrie 1919*, in „Monitorul Oficial", 1919.
31 Brătianu V., *Pacea de robire*, București, 1919.
32 Breit Joszéf, *A Magyarországi 1918—1919 évi forradalmi Mozgalmak és a vörös haboru Tortenete (Istoria mișcării revoluționare din Ungaria în 1918—1919 și a războiului roșu)*, Budapest, 1926.
33 Buat, général, *Ludendorff*, Paris, 1920.
34 Buchanan, Sir George, *Mémoires de l'ancien ambassadeur d'Angleterre en Russie (1910—1917)*, Paris, Payot, 1925.
35 Bufnea Elie, *Ardealul în război. Voluntarii români din Siberia.*
Idem, *Cruciați, tirani și bandiți. În Siberia lui Kolceak*, 2 vol., București, Tipografiile Române Unite, 1935.
Bugnariu T., Banyai L., *Trădarea Transilvaniei de către Carol I și Carol II în ajunul primului și celui de-al doilea război mondial*, in „Studii", revistă de istorie și filozofie, an 7, ianuarie—martie 1954.
36 Bujac, colonel, *Premières contributions à l'histoire de la grande guerre. La Roumanie*, Paris, 1917.
37 Idem, *Misiunea militară franceză în România*, in „România Militară", nr. 1, 2, 1923.
38 Idem, *A doua bătălie de la Târgu-Jiu și invazia în Muntenia*, in „România Militară", nr. 10, octombrie 1924.
39 Bülow, Prince de, *La politique allemande*, Paris, 1915.
40 Burian Stephan, Graf, *Drei Jahre aus der Zeit meiner Amtsführung im Kriege*, Berlin, 1923;
Buricescu Ioan F., *Pe margini de prăpastie*, București, Tiparul Universitar, f.a.;
Cădere Victor G., *Politica României în marele război*. Extras din „Arhiva pentru științe și referate sociale", VIII, 1—2, 1929;
Calotescu C., locotenent-colonel, *În luptă cu Regimentul Muscel nr. 30*. București, Tipografia Lucia, 1929.
41 Cancicov V. Th., *Impresiuni și păreri personale din timpul războiului României. Jurnal zilnic 13 august 1916 — 31 decembrie 1918*, vol. I—II. București, Atelierele Societății „Universul", 1921.
42 Cantacuzino Sabina, *Din viața familiei Brătianu. Războiul 1914—1919*. „Universul", 1937.
Caracaș, maior, *Din sbuciumul captivității*, București, 1919.
43 Carossa Hans, *Rumänisches Tagebuch*, Leipzig, 1924.
44 Cazacu P., dr., *Moldova dintre Prut și Nistru 1812—1918*, Iași, 1924;
C. C., *Trecerea frontierei și lupta de la Bran*, în „Revista Infanteriei", iulie—august, 1929;
Cerbulescu N., căpitan, *Cîntece din război culese de pe front*, Sibiu, Tipografia Școlii militare „Prințul Carol", 1924;

Idem, maior, *Generalul Henri Berthelot*, Sibiu, Tipografia Școlii Militare, „Prințul Carol", 1931.
45 Challamel, căpitan, *Acțiunea ofensivă de la Mărăști*, 1918.
46 *Charakteristik der Auslandpresse: Rumänien*, Berlin, 1916;
Ciobanu Șt., *Unirea Basarabiei*, Așezămîntul Ion I. C. Brătianu, Cartea Românească, 1929.
47 Cihoski, general, *Operațiunile diviziei 10 de la 24 iulie—5 august 1917*, Iași.
48 Idem, *Operațiunile diviziei 10 din ziua de 6 august 1917*. Iași;
Ciorogariu Roman, Episcop, *Zile trăite*, Oradea, Tipografia Diecezană, 1926.
49 Clark, Charles Upson, *Greater Roumania*, New York, 1922.
50 Clopoțel Ion, *Revoluția din 1918 și Unirea Ardealului cu România*, Cluj, Editura „Societatea de mîine", 1926.
51 Comité d'Assistance aux prisonniers roumains, Genève. *Resumé de l'activité du Comité*, Genève, f. a.
52 Conrad, von Hoetzendorff, Feldmarschall, *Aus meiner Dienstzeit. 1906—1918*, Bd. 1—5, Wien, Berlin, 1921—1925.
53 Cornea Al., *Luptele de la Varnița-Muncelu*, București. 1922.
54 Cornea G., *Simfonia morții*, București, 1920.
55 Comnène N. P., *La Dobrogea*, Lausanne-Paris, 1919;
Cornicioiu, Opriș, Dumitrescu Al., *Istoricul grănicerilor, 1916—1921*, vol. III, Partea I, București, „Tirajul", f. a.
56 Cosmin Radu, *Desrobitorii*, București, 1920.
57 Idem, *În capitala lui Béla Kun*, București, 1920.
58 Costăchescu Gh., locotenent, *În urma steagului*, București, 1920;
Costescu Sterea, locotenent-colonel, *Din carnetul unui căpitan*, Focșani, Tipografia Învățămîntului românesc, 1927;
Crăiniceanu Gr., general, *O luptă pentru întregirea neamului*, București, Tipografia Eminescu, 1928.
59 Cramon A. von, general, *Unser Oesterreich-ungarischer Bundesgenosse im Weltkriege*, Berlin, 1920. (traducerea franceză: *Quatre ans au G.Q.G. austro-hongrois*, Paris, Payot, 1931).
60 Culcer I., general, *Note și cugetări asupra campaniei din 1916*. Iași, 1919.
61 Idem, *Recenzie asupra Istoriei războiului pentru întregirea României* București, 1923;
Coulcer I., général, *Exposé sur l'histoire de la guerre pour l'unité de la Roumanie*, Bucarest, Imprimerie L'Indépendance, 1929.
62 „Cultul eroilor noștri", organ al Societății „Mormintele Eroilor", anul I—V, București, 1920—1925;
Cușnir-Mihailovici Clara, Dragne F., Unc G., *Mișcarea muncitorească din România în anii 1917—1921*, București, Editura Politică, 1960.
63 Czernin Ottokar, *Im Weltkriege*, Zweite Auflage. Berlin und Wien. 1919;
Dabija G. A., general, *Armata română în războiul mondial (1916—1918)*, vol. 1—4, București, Ignatz Hertz;
Danilov Youri, général, *La Russie dans la guerre mondiale*, Paris, Payot, 1927.
64 Dăscălescu Alex., *Jurnal-operativ de pe cîmpul de război* (cu *Regimentul 56 Infanterie*) *Antologie eroică*, Roman, 1925;
Defleury N., *De pe front în captivitate. 1916—1918. Amintiri — Gînduri — Impresii*, Craiova, Editura Ramuri, 1940;
Dăscălescu M., *Revoluția din 1917 în Basarabia. Lupta moldovenilor pentru limba, școala și cultura națională*, în volumul *Omagiu lui Const. Kirițescu*, Cartea Românească, 1957, p. 475—509;

65 Dauzet Pierre, Gloria, *Histoire de la Guerre 1914—1919*, Paris, 1919.
66 Decusară E. C., *România subt ocupația dușmană*, Fascicola I. *Organizarea și activitatea poliției militare*, București, 1920;
Degas, capitaine, *L'armée d'Orient dans la guerre mondiale, 1915—1919*, Paris, Payot, 1932;
„Democrația", Revista Cercului de studii naționale libere, XV, 12 decembrie 1927, cu articole de Const. Nicolaescu, G. Bogdan-Duică, Mircea Djuvara și Const. Kirițescu;
Diaconescu Emil, *Regele Carol și războiul mondial*, in „Viața Românească", Iași, 1928.
67 Diamandi Const. I., *Documentul doveditor al unei trădări de neam*, supliment la „Viitorul", decembrie 1923.
68 Idem. *Amintiri din viața diplomatică. În drum spre temnița de la Petropavlovsk*, in „Cugetul Românesc", nr. 1, februarie, 1922;
Idem, *Ma mission en Russie*, în „Revue des Deux Mondes", Paris, 15 Decembre 1927, 1 Juin 1928, 15 Février 1929, 15 Novembre 1930;
Idem, *La Cinquantenaire d'une faute*, Paris, 1927;
Din vitejiile Mușcelenilor, Pitești, tipografia „Progresul", 1919.
69 Djuvara Mircea, *La guerre roumaine. 1916—1918*, Nancy, 1919.
70 Idem, *Trebuie oare să semnăm tratatul cu Austria?*, București, 1919.
71 *Documente secrete din arhiva diplomației ruse*, Iași, 1918; *Documents diplomatiques secrets russes 1914—1917*, d'après les archives du Ministère des Affaires Etrangères à Petrograd, Paris, Payot, 1928.
72 Dragomir Silviu, *Rusia și Basarabia, un capitol de istorie contimporană*, in „Adevărul", 1922.
Idem, *Le comte Tisza et les Roumains de Transylvanie. Les pourparleurs de 1910*, in „Revue de Transylvanie", Juillet 1926, p. 437—474;
Dragomirescu Mihail, *Amintiri din propaganda în Rusia (1917)*, București, Socec, 1928.
73 Dragu I., *Pe urmele bolșevicilor*, București, 1918.
74 Drăghiceanu V., *707 zile subt cultura pumnului german*, București, 1920.
75 De Dreyer, *La débâcle bulgare*, Paris, 1920.
Duca I. G., *Regele Ferdinand la Consiliul de Coroană de la Cotroceni*, in „Generația Unirii", 25 decembrie 1929;
Idem. *Portrete și Amintiri*, București, 1932;
Idem. *Cum a fost semnat tratatul de alianță dintre România și cele patru mari puteri în 1916 (fragment din Memoriile inedite)*, „Liberalul", 16 august 1946;
Idem, *Consiliul de coroană de la Sinaia din 3 august 1914*, (fragment din *Memoriile inedite*).
Dumitrache C., *Patru ani și jumătate în captivitate sovietică. Bolșevicii*, București, Tipografia „Triumful", 1927.
76 Dumitrescu I. M., *Jertfă și biruință. În război cu Regimentul 50 infanterie*, Focșani, 1921.
77 Dumitrescu Osiceanu I., general, *Turtucaia*, București, 1921.
78 Dumitriu H., locotenent-colonel, *Bătălia de pe Neajlov*, in „România Militară", nr. 6—12, 1921.
79 Egli K., Oberst, *Das dritte Jahr Weltkrieg*, Zürich, 1918.
80 Idem, colonel, *Războiul României*, București, 1919.
81 *Ein Jahr Militär-Polizeimeister in Festung Bukarest*, Berlin, 1919.
82 Endres Fr. Karl, Major, *Der Krieg gegen Rumänien*, Munchen, 1917.
83 Erzberger M., *Erlebnisse im Weltkrieg*, Stuttgart-Berlin, 1920;
Fălcoianu Alexandrina, *Din zilele grele*, București, 1937.

84 Falkenhayn Erich von, *Die oberste Heeresleitung 1914—1916*, Berlin, 1920.
85 Idem, *Der Feldzug der 9-ten Armee*, Bd. 1—2, Berlin, 1920—1921.
86 Filipescu N., *Momentul de la Lemberg*, București, 1915.
87 Fira Gh., *Lupta de la Spătărești*, Fălticeni;
Fischer Eduard, general, *Krieg ohne Heer*, Wien III, Verlag „Franz Schubert", 1935.
88 Flers, Robert de, *Sur les chemins de la guerre*, Paris, 1919.
89 Idem, *La petite table*, Paris, 1920;
Fodoreanu, Jeana, colonel, *Femee-soldat*, Tipografia Sonnenfeld, Oradea, 1928;
Fontaine, Marcel, *Avec la mission du général Berthelot*, in „Atheneum", ianuarie 1936, Iași (și broșură, Iassy, Editura Lutetia).
90 Frerk, Fr. Willy, *Siegeszug durch Rumänien*, Leipzig, 1917.
91 Freytag-Loringhowen, *Heerführung im Weltkrieg*, Bd. I, II, Berlin, 1920.
92 *Friede von Bukarest. Authentische Berichte*, in „Deutscher Geschichtskalender", Leipzig, 1918.
93 Gane Const., *Prin viroage și coclauri*, București, 1922.
94 Garoescu, maior, *În focul mitralierei*, București, 1919.
95 Găvănescu C., general, *Războiul nostru pentru întregirea neamului*, Iași, 1919.
96 Idem, *Fapte mari în zile grele*, București, 1921.
97 Georgescu Christodulo, colonel, *Gălățenii și bârlădenii în războiul pentru întregirea neamului*, Galați, 1924;
Georgescu George, *Fapte, împrejurări și amintiri în România și Odessa*, Cartea Românească, București 1933.
98 Georgescu I., colonel, *O pagină din bătălia de la Mărășești. Luptele regimentului Vasile Lupu*, nr. 36, în „România Militară", 1925.
99 Georgianu Ilie I., *România sub ocupația dușmană*. Fascicola II. *Exploatarea economică a țării*, București, 1920.
100 Gheorghe Ștefan, *Un proces monstru: episod din războiul de întregire*, „Cosinzeana", anul VII, nr. 1, 1923.
101 Gheorghiu Aurel, căpitan, *La Hotarele Moldovei*, București, 1923.
102 Ghibu Onisifor, dr., *Cum s'a făcut unirea Basarabiei*, Sibiu, 1925 („Biblioteca Astra" nr. 9);
Idem, *De la Basarabia rusească la Basarabia românească*, Cluj, 1926.
103 Giraud V., *Histoire de la grande guerre*, Paris, Payot, 1920.
104 „Glasul Bucovinei", Cernăuți, an I, 1918;
Gociman Aurel, *Măcelul de la Belis din 1918*, București, Universul, 1932;
Gongopol C., *Românii în închisorile lui Racowski*, București, Universul, 1934.
105 Gorsky V., locotenent-colonel, *Pribeag în țara mea (Peripețiile unor ofițeri fugiți din captivitate)*, București, 1925.
106 *Die Grosse Politik der Europäischen Kabinette 1871—1914. Sammlung der Diplomatischen Akten des Auswärtigen Amtes*, Band III. Berlin, 1926.
Hagi-Mosco, *Lupta de la Robănești*, Extras din „Arhivele Olteniei", 45—46, septembrie—octombrie 1929, „Scrisul Românesc", Craiova.
107 Guèchoff, *L'alliance balcanique*, Paris, 1915.
108 Hanson, *Geheim-Diplomatie*, Berna, 1918.
109 Hârjeu, general, *Studii și critice militare*, II, III, București, 1921.
110 Helfferich K., *Der Weltkrieg*, Band I—III, Berlin, 1919;
Hill G., *Ma vie d'espion*, Paris, Payot, 1933.
111 Hindenburg, Paul von Benckendorff und... *Aus meinem Leben*, Berlin, 1926.

112 Hodoroabă Pr. N. V., *Din războiul de întregire*, Iași, 1923;
Hommage à M. de Saint-Aulaire. Antologie (articole de V. Antonescu, V. Brătianu, C. Dimitriu, O. Goga, N. Iorga, A. Lapedatu, I. Nistor, A. Rădulescu etc.), București, Socec, 1930.
113 House, E. M., colonel, *Ce qui se passa réelement à Paris en 1918—1919*, Paris, 1923.
114 Iarca Alex., general, *Memorialul meu*, Buzău, 1922.
115 Ilassievici, colonel, *Acțiunea diviziei II de cavalerie pe frontul român*, în „România Militară", nr. 6, București, 1921.
116 Iliescu D., general, *Războiul pentru întregirea României*, I, *Pregătirea militară*, București, 1920.
117 Idem, *Documente privitoare la războiul pentru întregirea României*, București, 1924.
118 Immanuel, *Der Weltkrieg*, Berlin, 1920.
119 *În cinstea ostașilor diviziei a 8-a*, Bucovina, 1919.
120 *Însemnări asupra ultimelor evenimente din România*, Iași, 1917.
121 Ioan Ștefan C., *Din revoluțiunea rusească (zile trăite)*, București, 1923;
Ioanițiu Alex., locotenent-colonel, *Războiul României (1916—1918)*, vol. 1—2, București, Tipografia Geniului.
122 Ionescu Dobrogeanu, *Năvălirea bulgară din 1916—1918*, București, 1920.
123 Ionescu Gr., maior, *Jurnalul de război al regimentului 13 Ștefan cel Mare*, Iași, 1921.
124 Idem, *Gloria unui regiment*, ediția a II-a, București, 1925.
125 Ionescu Sachelarie D., *Pe Siret*, București, 1921.
126 Ionescu Take, *Pentru România Mare*, București, 1918.
127 Idem, *Amintiri*, București, 1923.
128 Idem, *Politica externă a României și chestiunea Banatului*, București, 1920;
Iordăchescu Cicerone Pr., *Însemnări din anii 1917—1919*, Iași, Tipografia Terek, 1937.
129 Iorga N., *Istoria Românilor din Ardeal și Ungaria*, vol. 1, București, Editura Casei Școalelor, Tipografia „Neamul Românesc", 1915.
130 Idem, *Histoire des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, vol. 1—2, București, Imprimeria „Gutenberg" 1915—1916.
131 Idem, *Le « Livre rouge » autrichien*, Iassy, 1917.
132 Idem, *Droits nationaux et politique des Roumains dans la Dobroudja. Considérations historiques*, Iassy, „Tipografia Statului", 1917.
133 Idem, *Războiul nostru în note zilnice 1914—1916*, vol. I, vol. II, 1916—1917, vol. III, 1917—1918, Craiova, „Ramuri", 1921—1923.
134 Idem, *Discurs rostit în ședința Camerei de la 21 decembrie 1922*, în „Monitorul Oficial", 1923.
135 Idem, *Regele Ferdinand, cu prilejul încoronării*, București, Tipografia „Cartea Românească," 1923; *Regina Maria cu prilejul încoronării*, București, Tipografia „Cartea Românească", 1923;
Idem, *Istoria Românilor*, vol. X, *Întregitorii*, București, Tipografia „Datina Românească", 1939;
Idem, *Acte privitoare la Istoria Marelui Război* (Extras din „Revista Istorică"), București, 1939;
Idem, *Comment la Roumanie s'est détachée de la Triplice*, Bucarest, 1933;
Idem, *Sub trei regi. Istoria luptei pentru un ideal moral și național. (România contemporană de la 1904—1930)*, București, Tipografia „Datina românească", 1932;

Isac Ion, *Zile de zbucium și glorie*, I, *Pe Valea Jiului*, București, Tipografia Bucovina, 1933.

136 Isaccenco, *La Roumanie inconnue*, Berne, 1919;
Iswolsky A., *Mémoires*, Paris, Payot, 1923;
Joffre, maréchal, *Mémoires 1910—1917*..., vol. I—II, Paris, Librairie Plon, 1932—1934;
Kapri Valeriu, Baron, *Cazul fostului colonel Alexandru Sturza*, Oradea, Tipografia Sonnenfeld, 1926.

137 Kautsky K., *Wie der Weltkrieg entstand?*, Berlin, 1919.

138 Idem, *Die deutschen Documente zum Kriegsausbruch 1914*, Vollständige Sammlung der von K. Kautsky zusamengestellten Aktenstücke mit einigen Ergänzungen im Auftrage des Auswärtigen Amtes nach gemeinsamer Durchsicht K. Kautsky, Bd. 1—4. Berlin, 1927.

139 Keynes J. M., *Urmările economice ale păcii*, București, 1920;
Kiriţescu C., *Ion I. C. Brătianu în pregătirea războiului de întregire*, „Aşezământul cultural Ion I. C. Brătianu", București, Cartea Românească, 1936;
Idem, *Preludiile diplomatice ale războiului de întregire. I. Tratativele cu Puterile Centrale, II. Tratativele cu Antanta*, în „Viaţa Românească", nr. 4 și 6, 1940 și două broșuri.

140 Kleinwächter F., *Der Untergang der Oestereichisch-ungarische Monarchie*, Leipzig, 1920.

141 Koester Ad., *Die Sturmschar Falkenhayns. Kriegsberichte aus Siebenbürgen und Rumänien*, München, Albert Langen, 1917.

142 *Kriegsalbum der Woche* (26 Sonderhefte), Berlin, 1917.

143 *Kriegsberichte aus dem Grossen Hauptquartier*, Heften 22, 23, 24, 25, 27, Stuttgart, 1916—1917.

144 Krieger Hans, *Der Massenmord an deutschen und oesterreichisch-ungarischen Soldaten in der rumänischen Gefangenhöhle Șipote*, München, 1920.

145 Kühne V., *Les Bulgares peints par eux-mêmes*, Lausanne, 1920.

146 Lacroix, général, *L'effort de la Roumanie*, Paris, 1917.

147 Laloy, *Les documents secrets publiés par les bolcheviks*, Paris, 1920.

148 Lansing R., *Die Versailler Friedensverhandlungen*, Berlin, 1921;
Larcher (commandant M.), *La Grande Guerre dans les Balkans*, direction de la guerre, Paris, Payot, 1929.

149 De Launay, *La Bulgarie d'hier et de demain*, Paris, 1901;
Leonte S., intendent general, *Intendenţa noastră în războiul pentru întregirea neamului*, în „Revista Intendenţei", 1925, 1926 și 1927;
Lindenberg Paul, *König Karl von Rumänien*, Bd. II, Berlin;
Lloyd George, *Mémoires de guerre*, vol. I—II Paris, Fayard, 1934—1935.
Liveanu V., *1918. Din istoria luptelor revoluţionare din România*, București, Editura Politică, 1960.

150 Locusteanu A., căpitan, *Sub aripa morţii*, Cluj, 1923.

151 Lovinescu E., *În cumpăna vremei. Note de război*, București, 1919.

152 Ludendorff E., *Meine Kriegserinnerungen*, Bd. 1—2. Berlin, 1920.

153 Idem, *Urkunden der Obersten Heeresleitung über ihre Tätigkeit 1916/1918*, Berlin, E. S. Mittler und Sohn, 1920.

154 Lungulescu George, *Eroismul cavaleriei române*, București, 1924;
Lupaș I., *La désagrégation de la monarchie austro-hongroise et la libération de la Transylvanie* (Extrait de „La Transylvanie"), București, 1938;
Idem, *Un episod istoric din anul 1917*, București, 1932.

155 Lupașcu Ștefan Alex., colonel, *Din războiul României, în lumina adevărului (Regimentul 3 artilerie)*, București, 1921.
156 Idem, *„Răspunderile" d-lui general Averescu*, București, 1919;
Idem, *Restabilirea adevărului*, București, „Tiparul românesc", 1925.
157 Lupu, N. dr., *Discurs rostit în ședința Camerei din 24 decembrie 1919*, în „Monitorul Oficial", 1920.
158 Lupu-Kostaki N., *Amintiri din vremi uitate*, „Revista Vremii", 22 februarie 1924, București.
159 Luyken Max., *General-feldmarschall von Mackensen von Bukarest bis Saloniki*, München, 1920;
Mackensen A. von, *Briefe und Aufzeichnungen*, Leipzig, 1938
160 Maleeff Luca, *Contribuțiuni la adevărul asupra catastrofei Bulgariei din septembrie 1918*, Sofia, 1921. (traducere în manuscris din bulgărește).
161 Mândrescu S., *În Franța și Italia pentru cauza noastră*, București, 1919;
Idem, *Omagiu lui, din partea Societății Frăția*, București, Tipografia Bucovina, 1929;
Mantoux P., *Les déliberations du Conseil des Quatre*, Paris, Édition du Centre national de la recherche scientifique, 1955.
162 Maniu Iuliu, *Ardealul în timpul războiului, discurs rostit în ședința Camerei de la 8 martie 1921*, Cluj, 1921.
Ministerul Apărării Naționale, Marele Stat-Major. Serviciul „Istoric", *România în războiul mondial 1916—1919, Documente—Anexe*, vol. I—IV, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934—1946.
Maria, Regina României, *Povestea vieții mele*, vol. 3, București, „Adevărul".
163 *Memoriul ostaticilor români*, București, 1918.
164 Mann, *Kriegswirtschaft in Rumänien*, București, 1918.
165 Mann A. J., *The Salonika front, pointed by William T. Wood*, London, 1920 (fragment tradus în „România Militară", 1921).
166 Mărășescu N., colonel, *Adnotări la traducerea studiului Generalului Toșeff: Dezastrul Român la Turtucaia*, în „Dobrogea Jună", martie 1919.
167 Mărdărescu G. D., general, *Campania pentru desrobirea Ardealului și ocuparea Budapestei*, București, 1922;
Marghiloman Alex., *Note politice 1897—1924*, vol. 1—3, București, Institutul de arte grafice „Eminescu", 1927;
Idem, *Răspuns unui „Jurnal nediplomatic (general Bandholtz)"*, București, 1935. (Comunicare făcută în ședința Senatului din 13 decembrie 1936, în „Monitorul Oficial", Imprimeriile Statului, 1936);
Marmeliuc și Andrieșescu, *Eroului de la Cireșoaia: I. Grămadă*, Cernăuți, 1937;
Mejdunarodnie otnoșenia v epohu imperialisma. Dokumenti țarskogo i vremenovo pravitelstva (Relațiile internaționale în epoca imperialismului. Documentele guvernului țarist și provizoriu), 8 volume, Moskva.
168 Mehedinți S., *Atitudinea lui Maiorescu în timpul invaziei*, „Convorbiri Literare", nr. 2, februarie 1923;
Mélot H., *La mission du général Pau*, Paris, Payot, 1931;
Mihăescu N., general, *Amintiri și învățăminte din războiul de întregire a neamului, 1916—1918*, București, Universul, 1936.
169 Mihail Gh., locotenent-colonel, *Mărășeștii*, „Revista Infanteriei", nr. 252, octombrie 1922.
170 Idem, *În amintirea luptei Regimentului 34 infanterie Constanța la Mărășești*, „Revista Infanteriei", nr. 277, noiembrie 1924.

171 Mihail Petre C. dr., *14 luni captiv în Ungaria la Ostffyasszonyffa*, Craiova.
172 Millian-Maximin, *În mâinile dușmanului*, București, 1920.
173 Ministerul Afacerilor Externe, *Documente diplomatice. Cartea Verde*, București, 1913.
174 Idem, *Mémoire exposant le point de vue du gouvernement roumain au sujet de l'obligation de l'Allemagne de rembourser la couverture de l'emission des billets de la Banque générale roumaine*, București, 1925.
175 *Documents diplomatiques concernant les rapports entre l'Autriche-Hongrie et la Roumanie, 22 juillet 1914 — 27 août 1916*, Vienne, 1916.
176 Ministerul Finanțelor, *Raportul Ministerului Finanțelor către Consiliul de Miniștri asupra situațiunii României creată prin politica reparațiunilor și datoriilor interaliate*, București, 1925.
177 Idem, *Anexe, acte și documente referitoare la chestiunea reparațiilor și datoriilor interaliate ale României*, București, 1925.
178 Miron G. dr., *Note din războiul pentru întregirea neamului*, București, 1923;
Missir Ioan, *Fata Moartă*, București, Cartea Românească, 1937.
179 Moldoveanu A., maior, *Operațiile armatei bulgare la Bazargic (1916), după izvoare bulgare*, în „România Militară", 1925.
180 Monkèwitz, général, *La décomposition de l'armée russe*, Paris, Payot, 1918; Morgenthau, *Mémoires*, Paris, Payot, 1919.
181 Morgen, Kurt von, general, *Meiner Truppen Heldenkämpfe*, Berlin, 1920; Moșoiu Traian, general, *Ocuparea Budapestei*, București, Cartea Românească.
182 Munteanu C. R., *Bătălia de la Mărășești*, București, 1919.
183 Nagy Vilmos, *A Románia elleni hadjárat 1916—1918 (Campania împotriva României)*, vol., 1—3, Budapest, 1924.
184 Nedelcu George D., *Justiția română subt ocupațiune*, București, 1923.
185 Negrescu N., contra-amiral, *Rolul marinei în războiul pentru întregirea neamului*, București, 1920;
Negresco N., contre-amiral, *Comment on fit la guerre sur le Danube*, București, Imprimeriile Nationale, 1938.
186 Nemoian P. dr., *Corpul voluntarilor români în Rusia*, Lugoj, 1921.
187 Idem, *Prima Alba-Iulie. Voluntarii români în războiul pentru întregirea neamului*, Timișoara.
188 Negru N., comandor, *Activitatea flotei de Dunăre austro-ungare în războiul mondial (din izvoare austriace)*, în „România Militară", 1923.
189 Nicolaescu St., căpitan și Nicolaescu Cranta P., *Pagini de glorie din războiul pentru întregirea neamului. Grupul Cerna*, Turnu Severin, 1923.
190 Nicolau Em., *Românii în ghearele bolșevicilor*, București, 1919.
191 Nicolescu-Duc V., colonel, *Priviri retrospective asupra războiului nostru 1916—1918*, în „Democrația", nr. 3—4, 1925.
192 Niculescu-Ciufu, *Pribeag în țara ta 1916—1918*, Târgoviște, 1924;
Niesel, général, *Mémoires du général Broussilov*, în „Revue des Deux Mondes", Paris, 15 V — 15 VI, 1929.
193 Nistor I., *Istoria Basarabiei*, Cernăuți, 1923.
194 Nistor I., *Din zilele Unirii*, „Cugetul Românesc", nr. 2, 1922;
Nistor I., *Unirea Bucovinei*, Așezământul Ion I. C. Brătianu, Cartea Românească, 1929.
195 Nistor, Pompiliu, dr. *Corpul voluntarilor Români Ardeleano-Bucovineni*, „Gazeta Transilvaniei", Brașov, 16 august—14 septembrie, 1922.
196 *Niederwerfung Rumäniens*, Berlin, 1917 (tradus în românește *Războiul României*);

Niţescu Voicu, *Douăzeci de luni în Rusia şi Siberia*, Braşov, Tipografia Mureşanu, 1926.
197 Novak K. Fr., *Der Weg zur Katastrophe*, Berlin, 1919.
198 Idem, *Der Sturz der Mittelmächte*, München, 1921;
Idem, *Les dessous de la défaite*, Paris, Payot, 1925 (traducerea celor două cărţi precedente).
199 Idem, *Chaos*, München, 1923.
200 *L'occupation roumaine en Bessarabie*, Paris, 1920;
Oehmichen, *Doctrine de guerre des coalitions*, Paris, 1927.
Oesterreich-Ungarns Aussenpolitik von der bosnischen Krise 1908 bis zum Kriegsausbruch 1914. Diplomatische Aktenstücke des Oesterreichisch — Ungarischen Ministeriums des Aeussern, Bd. 1—8, Wien, 1920.
201 Ollberg. *Der Siegeszug durch Rumänien*, Berlin, 1918.
202 *Opera de asistenţă „Regina Maria" a refugiaţilor şi evacuaţilor*, Iaşi, 1917;
Opriş St., locotenent-colonel, *Contribuţiuni istorice la luptele pentru apărarea Cimpulungului*, „Tirajul", Bucureşti, 1936.
203 Oprişan, *Lanţuri frânte*, Bucureşti, 1921.
204 Idem. *21 luni pe căile robiei*, Bucureşti, 1920;
Ortlepp Fritz, *Luptele din regiunea Bran şi Dragoslavele* (traducere din limba germană de Pr. I. Răuţescu), Cimpulung, Tipografia Vlădescu, 1933.
205 Osborn Max, *Feldzug der 9ten Armee gegen Rumänien*, Berlin, 1917.
206 *Pagini de glorie, De la Tisa la Budapesta*, Bucureşti, 1922.
207 Palèologue M., *La Russie des Tsars pendant la grande guerre*, vol. I, *20 Juillet 1914 — 2 Juin 1915*, vol. II, *3 Juin —18 Août 1916*, Paris, Librairie Plon, 1921—1922.
208 Panaitescu Se., general, *Turtucaia în războiul mondial*, Bucureşti, 1924.
209 Idem, *Cum a fost distrus podul de peste Borcea la Feteşti*, „Calendarul Minervei", Bucureşti, 1926.
210 Idem, *Aspecte militare*, Bucureşti, Tipografia Geniului, 1927.
Panta V., *În robie*. Bucureşti, Tipografia Mărăşeşti, 1919.
211 Pangrati E., *Discurs ţinut în şedinţa Camerei din 24 decembrie 1919*, în „Monitorul Oficial" 1920.
212 Păcăţian T.V., *Jertfele Românilor din Ardeal etc. aduse în războiul mondial 1914—1919*, Sibiu, 1923.
Pântea Gherman, *Rolul organizaţiilor militare moldoveneşti în actul Unirii Basarabiei*, Chişinău, 1931.
Palat, général, *Bataille de la Somme*, Paris, 1925.
213 Paraschivescu, colonel, *La Porţile Moldovei*, Brăila, 1919.
214 Idem, *În faţa naţiunii*, Bucureşti, Steinberg, 1925;
Pătrăşcanu D., *Vinovaţii*, Bucureşti, 1918;
Pătrăşcoiu N., locotenent-colonel, *Bătălia de la Jiu*, Bucureşti, Marvan, 1937;
Pavel C. dr., *Zile trăite. Contribuţii la istoria Bihorului*, Tipografia Doina, Beiuş, 1926.
215 Pelivan I.G., *L'union de la Bessarabie à la mère patrie la Roumanie*, Paris, 1919.
216 Idem, *Chronologie de la Bessarabie*, Paris, 1920.
217 Idem, *La Bessarabie sous le régime russe*, Paris, 1919.
218 Penennrun, Alain de, *40 Jours de guerre dans les Balkans*, Paris, 1914.
219 *Pentru neam; de ce România nu putea urma altă cale*, Iaşi, 1918;
Pétin, général, *Le drame roumain 1916—1918*, Paris, Payot, 1932.

220 Pierrefeu, Jean de, *G.Q.G. Secteur I*, vol. 1—2, Paris, 1924.
Pingaud A., *Histoire diplomatique de la France pendant la grande guerre*, tome 1—2, Paris. Éditions „Alsatia", 1936.
221 Idem, *Plutarque a menti*, Paris, Grasset, 1923.
Pimen, mitropolitul Moldovei, *Amintiri din marele război*, Tipografia monahală Neamţu, 1923.
222 Poincaré R., *Les origines de la guerre*, Paris, Librairie Plon, 1921;
Idem, *Au service de la France. Neuf années de souvenirs*, tome 1—10, Librairie Plon, Paris, 1926—1933;
Polizu-Micşunești N., *Nicolae Filipescu. Însemnări 1914—1916*, Universul, 1937.
223 Popa-Lisseanu G., *Dîrstorul-Silistra*, Bucureşti, 1913.
224 Popescu Petru, *În faţa morţii*, Bucureşti, 1922.
225 Popovici Ion, general, *Bătălia de la Sibiu*, Roman, 1918;
Postelnicescu C., locotenent-colonel, *Prunaru*, Bucureşti, „Curierul judeţean", 1931.
Potemkin V.P., *Istoria Diplomaţiei*, vol. III, Bucureşti, Editura „Cartea Rusă", 1948.
226 Prevost Michel, *Români şi Ruşi. Amintiri din anii 1916—1918*, Bucureşti, 1925.
227 Prezan C., general, *Un răspuns*, in „Neamul Românesc", 6—9 iulie 1918.
228 Procopiu Gr., *Parlamentul în pribegie*, Rimnicu-Vâlcea, 1920.
229 Radoslawoff, V., dr., *Bulgarien und die Weltkrise*, Berlin, 1923.
230 Radu Teodor, maior, *Vânătorii de munte*, Târgovişte, 1920.
231 Idem, *De pe pragul morţii*, Târgovişte, 1920.
232 Idem, *Glorioşii noştri călăreţi*, Târgovişte, 1921;
Rădulescu Codin şi Preot Răuţescu I., *Dragoslavele*, Câmpulung, Tipografia N. Vlădescu, 1923.
233 Rădulescu Mircea V., *Războiul neamului românesc*, Bucureşti, 1920;
Reabinin-Sciearevsky A., *Ocuparea Basarabiei de către România* (in revista „Letopiseţul Revoluţiei", Kiev, 1925). Rezumat după ruseşte de dr. P. Cazacu, în „Viaţa Românească", nr. 9, 1925.
234 Reich A., *Durch Siebenbürgen und Rumänien*, München, 1917 (publicaţie-album bogat ilustrată).
235 Reichel I., leutnant, *Balkanereignisse eines deutschen Geheimkurrier*, Berlin, 1917.
236 Repington Court, *The First World War*, vol. 1—2, London, 1924.
237 République d'Autriche, *Actes diplomatiques sur les événements qui ont précedé la guerre de 1914*, Vienne, 1919.
238 Roch Walter, *Mr. Lloyd George and the War*, London, 1920 (tradus in „România Militară").
239 Röll Hans, *Von der Duna bis zum Putna der 76 Res-Division*, Berlin, 1919;
Roller M., *Studii şi note ştiinţifice privind istoria României*, Bucureşti, 1956, Editura de stat pentru literatură politică.
240 Roman I., *Proiecte, cuvinte şi gesturi bulgăreşti*, Constanţa, 1920;
Romaşcanu Mih., *Tezaurul român de la Moscova*, Bucureşti, Cartea Românească, 1934;
Rosen, *Aus einem diplomatischen Wandersleben Bukarest-Lisabon*, Berlin, 1932.
241 Rosetti Radu P., *Partea luată de regimentul 47/72 infanterie în războiul pentru întregirea neamului*, Bucureşti, 1924;

Idem, 1. *Cultura militară*, 2. *Ce spune mareşalul Mackensen*, în *Memoriile Secţiunii istorice*, Academia Română, S. III, T. XX, Mem. 16, Bucureşti, 1938.
242 Rossner K., *Mit der Armee Falkenhayn gegen den Rumänen*, Berlin, 1917 (traducere în română sub titlul *De la Sibiu pînă la Siret*, Bucureşti, 1917).
243 *România Mare, foaia voluntarilor români din Austro-Ungaria*, Kiev, 1917.
244 Roşca S., *Dintr-un colţ de ţară*, Tipografia „Lupta", Bucureşti, 1929.
245 *La Roumanie, son intervention, son effort, ses sacrifices*, Iassy, 1917.
246 „*La Roumanie*", *organe hebdomadaire des revendications et des intérêts roumains*, Paris, 1918—1919.
247 *Rumänien in Wort und Bild*, Bucureşti, 1917—1918;
Saint-Aulaire, *Mémoires d'un vieux diplomate*, Paris, 1953.
248 Russu Abrudeanu, *Pacostea rusească*, Bucureşti, 1920.
249 Idem, *România şi războiul mondial*, Bucureşti, 1921.
250 Russu-Ardeleanu, *Nouăsprezece luni în Bulgaria*, Braşov, 1919.
251 Idem, *Prizonier în ţara ta*, Bucureşti, 1918.
252 *Les Sacrifices roumains pendant la guerre. Les victimes civiles*, Paris, 1919.
253 Sadoveanu M., *File sângerate*, Bucureşti, 1919.
Idem, *Paroles franco-roumaines*, Bucureşti, Socec, 1930 (şi în româneşte *Cuvinte franco-române*).
Salandra A., *Souvenirs de 1914—1915*, Paris, Payot, 1932.
254 Sandu Z., *Alba Iulia*, Sălişte (Sibiu).
255 Săndulescu O.D., *Din grozăviile războiului mondial: Împuşcarea Preotului C. Păunescu*, Turnu-Măgurele, 1924.
256 Sarrail, général, *Mon commandement en Orient. 1916—1918*. Paris, Payot, 1919;
Sazonov S., *Les Années fatales, Souvenirs* de S. Sazonov, ancien ministre des Affaires étrangères de Russie *(1910—1916)*, Paris, 1927.
Scărişoreanu R., general, *Fragmente din Războiul 1916—1918*, Bucureşti, Tipografia Cavaleriei, 1934.
257 Schmalz Fr., *Grossrumänien*, Gotha, 1921.
258 *Die Schlachten und Gefechte des Grossen Krieges 1914—1918*, Berlin, 1918.
259 Schultze-Bahlke Georg, *Mit Schwert und Pflug durch Rumänien*, Berlin, Hermann Meusser, 1918.
260 Schwarte M., *Der Grosse Krieg 1914—1919 in zehn Bänden*, Leipzig. În special: Bd. *II*, *Der Deutsche Landkrieg*, zweiter Teil, Leipzig, 1923 şi Bd. V. *Der oesterreichisch-ungarische Krieg*, Leipzig, 1922.
261 Seişanu şi Raţiu, *România în timpul războiului 1916—1918*, (9 fascicule), Bucureşti, 1919—1920.
262 Serbesco, *La Roumanie et la guerre*, Paris, 1919.
263 Serdaru V. St., *Le triangle de la mort*, Paris, 1918.
264 Idem, *Lupta de la Mărăşeşti—Oituz*, Bucureşti, 1919.
265 *Serviciul de ştiri al Consulatului Naţional român (biroul din Stockholm, octombrie—decembrie 1918)*, Bucureşti, 1925;
Seton Watson, R. W., *A History of the Roumanians. From Roman times to the completion of unity*, Cambridge University Press, 1934; şi ediţia franceză: *Histoire des Roumains*, Paris, Presses Universitaires de France, 1937.
266 „*Sfatul Ţării*", Chişinău, 1917—1919.
267 Siemer W., *Panzerautomobile gegen die Walachen*, Berlin. 1921.
Sihleanu Severa, *Note şi desmînţiri asupra amintirilor D-nei Sabina Cantacuzino*, Bucureşti, Cartea Românească, 1938;
Sinescu N., general, *Istoricul întrebuinţării cavaleriei române în războiul*

mondial, vol. 1—3, Institutul de Arte Grafice „Eminescu", București, 1926;
Sosnoski Teodor, *Die Politik in Habsburgreich*, vol. 1—2, Berlin, 1912.
268 S. S., *Cum a fost discutată chestiunea Banatului la Conferința de pace* (Patru procese-verbale ale Conferinței), în „Revista Vremii", București, 24 februarie 1924.
269 Idem, *Discuția chestiei Basarabiei în Consiliul suprem*, în „Revista Vremii", București, 9 martie 1924.
Stanca, Dominic dr., *Între două fronturi, 1914—1918*, Cluj. Editura Patria, 1935.
270 Stanley Washburn, *La tragédie roumaine*, în „*La Roumanie*", Paris, 11—25 Avril, 1918;
Stavrache Cerna N., colonel, *Adevăruri din campania 1916—18*, vol. 1—2, Craiova, Tipografia Speranța, 1937.
271 Ștefănescu-Galatz, dr., *1916—1918*, București, 1921.
272 Ștefănescu Iacint N., *Războiul româno-bulgar*, București, 1914.
273 Stegărescu A., *Luptele din Dobrogea, Câmpia Munteniei de jos și din jurul Mărășeștilor*, Bușteni, 1920.
274 Stiewe Fr., *Iswolski im Weltkriege. Der diplomatische Schriftwechsel Iswolskis aus den Jahren 1914—1917*, Berlin, 1925.
275 Socec Al. I. V., general, *Episod din Bătălia de pe Argeș (Neajlov)*, București, 1922;
Idem, *Zile de restriște din anii 1916—18. Episodul din Bătălia de pe Argeș*, Ediția a II-a, București, 1928.
276 Stegemann, *Geschichte des Krieges*, Bd. IV, Berlin, 1921.
277 Stere C., *Marele Război și politica României*, București, 1918.
278 Stiénon Ch., *Le mystère roumain et la défection russe*, Paris, 1918.
Il dramma rumeno, Milano, 1935.
279 Stoenescu A., general, *În ploaia de gloanțe*, București, 1919;
Stoenescu Nic. St., *Bătălia de la Mărăști*, București, 1930.
280 Stoica A., colonel, *Activitatea d-lui general Averescu*, București, 1919.
281 Stoica O., *Însemnări din zilele de luptă*, București, 1921;
Stoica Vasile, *În America pentru cauza românească*, București, Universul, 1926.
282 Sturdza Michel, lieutenant, *Avec l'armée roumaine*, Paris, 1918.
283 Tafrali A., *Propaganda română în străinătate*, Craiova, 1920.
284 Tardieu André, *La Paix*, Paris, Payot, 1921;
Idem, Préface au volume: *La Roumanie dans la Guerre mondiale*, par Constantin Kiritsesco, Paris, Payot, 1934;
Tătăranu N., general, *Acum un sfert de veac. Amintiri*, București, Cartea Românească, 1939;
Tăutu T., general, *Carnet de câmp asupra luptelor de la Cerna*, Ploiești, Tipografia română, 1926.
285 Temperley, H. W. V., *History of Peace Conference*, 6 volume, 1920—1924, traducere de colonel Radu Rosetti (inedit).
286 Teodorescu C., general, *Turtucaia*, Brașov, 1921.
287 Idem, *Turtucaia, studiu tactic și cauzele înfrîngerii*, Brașov, 1922.
288 Thomas Albert, *La Roumanie et la guerre*, Paris, Payot, 1919.
289 Thompson G. B., Brigadier general, *Old Europe's suicide*, Manchester, (Fragment tradus în „România Militară", 1921).
290 Țigara-Samurcaș, *Mărturisiri silite*, București, 1920.
291 Tilea, *Acțiunea diplomatică a României, Noiembrie 1918—Martie 1920*, Sibiu, 1925.

292 *The Times History and Encicl-pedia of the War, Campania română din 1916* (traducere), Iași, 1918;
Timiraș I., *Căpitanul Băgulescu înaintea Consiliului de Război*, Tipografia Lupta, București, 1921.
293 Tisza István, Gróf, *Osszes Munkai Kiadja a magyar tudományos Akademia. (Opere complete*, publicate de Academia maghiară), vol. 1—5, Budapest, 1924. Apărute in mai multe ediții de traduceri in limba franceză și limba română.
294 Idem, *Discursuri. 1893—1915*, Budapesta.
295 Toșeff S., general, *Deistviata na III armia vă Dobruja prez 1916 godina*, Sofia, 1921 (Operațiunile armatei a III-a in Dobrogea in anul 1916). Traducere in manuscris de maior Popescu Ioan de la Școala militară de Infanterie nr. 1, București.
296 Toscheff, général, *Le désastre roumain à Toutrakan*, in „Echo de Bulgarie", nr. 1191—1197, septembre 1917.
297 Trăznea-Răzvan, maior, *Mărăștii*, București, 1919.
298 Tulbure Gh., *Cuvinte din Bihor*, Oradea, 1923.
299 *Trădarea Rusiei țariste*, București, 1921, traduceri din „Publications des comités secrets", séances des 28 et 29 Novembre 1916, in „Journal Officiel de la République française";
Turtureanu C. I., *În vîltoarea războiului 1914—1919*, Cernăuți, f.a.
300 *U-Boote im Eismeer*, Berlin, 1917.
301 L'Ukraine Soviétique, *Recueil des documents officiels d'après les livres rouges ukrainiens*, Berlin, 1922.
302 Ursu I., *Generalul Eremia Grigorescu*, Oradea, 1925.
303 Văgăonescu M., *Viața în război, însemnări zilnice de pe front, 1916—1918*, București, 1925.
304 Vaida-Voevod, *Discurs rostit în ședința Camerei de la 16 Decembrie 1919*, in „Monitorul Oficial", 1919;
Vasiliu I. Ioan, maior, *Fragment din activitatea de campanie a pontonierilor de rîuri*, București, Tipografia Geniului, 1927;
Velburg Gerhard, *Rumänische Etappe*, Minden-Berlin-Leipzig, V. Köhler Verlag, 1936;
Verax, *Quelques maîtres du Destin: M. Venizelos*, in „Revue de Deux Mondes", Paris, I, II, 1929.
305 Verrier Paul, *La folie allemande*, în „Pages d'histoire", Paris, 1915.
306 Vidrașcu Romeo, *Jurnal de campanie*, București, 1920.
307 Vilensky, *Intervenția României*, București, 1917.
308 Vitzu Mihai, căpitan aviator, *Amintiri din războiu* (scriere postumă), București, 1923;
Vlădescu C., *Bulgarii*, Universul, 1926.
309 Vlădescu Mihai C., *Generalul Averescu, sămănătorul de ofensive*, București, 1923.
310 Idem, *Problema comandamentului — Două sisteme —*, București, 1925.
311 Vogel W., *Die Befreiung Siebenbürgens und die Schlachten bei Târgu-Jiu und bei Argesch* (in colecția „*Der grosse Krieg*", Oldenburg, 1918).
312 V. R., *În recunoaștere*, București, 1920;
Vrăbiescu N. G., *Bune și Rele (În război cu 9 Artilerie)*, Tiparnița Penitenciarului Văcărești, 1937.
313 Weiss I., *Mit einer bayerischen Division durch Rumänien*, München, 1918.
314 Wetzel, Oberstleutnant G., *Von Falkenhayn zu Hindenburg-Ludendorff, Der Wechsel der deutschen Obersten Heeresleitung im Herbst 1916 und der rumanischen Felzug*, Berlin, 1921.

315 Windischgraetz, Prince Louis W., *Mémoires*, Paris, Librairie Plon, 1923; Winogradsky, général, *La guerre sur le front oriental*, Paris, Librairie Plon, 1926.
316 Woodrow Wilson, *Mémorien und Dokumenten über den Vertrag zu Versailles, anno MCMXIX*, herausgegeben von R. St. Baker, Leipzig, 1923.
317 Wopicka Ch., *Secrets of the Balkans. Seven years of a diplomatist's life in the storm centre of Europe 1913—1920*, Chicago, Rand McNally and Company, 1921;
Xeni C., *Take Ionescu*, Universul, 1932,
318 Zagoritz C-tin, colonel. *Turtucaia*, Ploiești, Institutul de Arte Grafice „Concurența", 1939.
319 Zekely Wilhelm dr., *In Rumänien 3 1/2 Monate interniert*, Bukarest, 1918.
320 Zeletin Șt., *Retragerea*, București, 1926.
321 *« Z. 181 » gegen Bukarest. Von dem Ersten Offizier eines Z — Luftschiffes*, Berlin, August Seherl, 1916.

Toate datele din prezenta lucrare sint pe *stil nou*. La cîteva din ele s-a păstrat, alături de stilul nou și cel vechi, cînd, prin obișnuință, evenimentul s-a fixat în memorie legat de data exprimată în stil vechi.

Hărțile ce întovărășesc lucrarea sint întocmite spre a înlesni orientarea în spațiu, necesară pentru înțelegerea operațiilor militare. Ele sint simplificate și schematizate, prin eliminarea tuturor detaliilor dispensabile.

[1] Dintre lucrările elaborate și publicate de C. Kiriţescu semnalăm : *La Romania nella guerra mondiale*, Roma, 1928 ; *The Battle of Marasheshti, August 6—19, 1917*, New York, 1929 ; *Cele două uniri 1859—1918*, 1936 ; *Pagini din istoria diplomatică a războiului de întregire. Tratativele cu Puterile Centrale*, Bucureşti, 1940 ; *Pagini din istoria politică a războiului de întregire. Războiul neutralităţii pe frontul intern*, Bucureşti, 1941.

[2] În ultimele decenii această literatură s-a îmbogăţit notabil. Pot fi semnalate, inevitabil selectiv, dintre lucrările apărute următoarele : Băldescu R., maior, *Ofensiva de la Nămoloasa. Bătălia de la Mărăşti*, Sibiu, 1928 ; Băldescu R., maior, *Operaţiunile armatei române în Ardeal şi Ungaria. 1 noiembrie 1918—15 august 1919*, Sibiu, 1928 ; Praporgescu Gh., locotenent-colonel, *Bătălia de la Bucureşti (17—19 noiembrie 1916)*, Brăila, 1930 ; Dragomir D., general, *Studiu aplicativ asupra ofensivei. Lupta de la Răzoare (6 august 1917)*, în *RM*, nr. 1, 1931, p. 33—53 ; Băldescu R., locotenent-colonel, *Războiul naţional. Operaţiunile din 1916*, vol. I, Sibiu, 1933 ; Băldescu R., locotenent colonel, *Războiul naţional. Operaţiunile din anii 1917, 1918 şi 1919*, Sibiu, 1934 ; Budiş Al., maior, *Studiul istoriei militare : Mărăşeşti*, în *RM*, nr. 2, 1934, p. 70—88 ; *RM*, nr. 3—4, 1934, p. 52—71 ; Chirovici Vl., locotenent-colonel, *Războiul mondial 1914—1919*, Sibiu, 1935 ; Ministerul Apărării Naţionale. Marele Stat-Major, Serviciul „Istoric", *România în războiul mondial 1916—1919*, vol. I, capitolele I—VIII, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, 1934 ; Ministerul Apărării Naţionale. Marele Stat-Major, Serviciul „Istoric", *România în războiul mondial 1916—1919*, vol. II, capitolele IX—XIX, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, 1936 ; Ministerul Apărării Naţionale. Marele Stat-Major, Serviciul „Istoric", *România în războiul mondial 1916—1919*, vol. III, Partea I-a, capitolele XX—XXIV, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, 1940 ; Ministerul Apărării Naţionale. Marele Stat-Major, Serviciul „Istoric", *România în războiul mondial 1916—1919*, vol. IV, Partea I-a, capitolele XXXI—XXXVI, Bucureşti, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, 1946 ; Găvănescu G., general, Manolescu I., general, *Războiul cel mare 1914—1918*, Bucureşti, f.a. ; Varga V. A., *Retragerea armatei germane din România la sfîrşitul anului 1918*, în *SRdI*, nr. 4, 1961, p. 873—897 ; Cupşa I., colonel, *Armata română în campaniile din anii 1916—1917*, Bucureşti, Editura Militară, 1937 ; Grozea E., *Sublocotenentul Ecaterina Teodoroiu*, Bucureşti, Editura Militară, 1967 ; Ionescu N., *Generalul Eremia Grigorescu*, Bucureşti, Editura Militară, 1937 ; Iosipescu V., Preda Gh., *Generalul David Praporgescu*, Bucureşti, Editura Militară, 1967 ; Popescu N., *Generalul Ion Dragalina*, Bucureşti, Editura Militară, 1967 ; Rusenaicu M., Vasile D. Al., *Istoriografia şi memorialistica luptelor de la Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz (iulie—august 1917)*, în *SRII*, nr. 4, 1967, p. 765—781 ; Cupşa I., colonel, *Mărăşti, Mărăşeşti, Oituz*, Bucureşti, Editura Militară, 1969 ; Atanasiu V., colonel, *Unele consideraţii asupra angajării României în primul război mondial — Ipoteza «Z»*, în *SRdI*, 1971, p. 1211—1239 ; Todoraşcu C., *Evoluţia voluntariatului în anii 1916—1918*, în *Oastea cea Mare. Tradiţii înaintate ale luptei maselor populare din România pentru libertate şi independenţă naţională*, Bucureşti, Editura Militară, 1972, p. 219—248 ; Protopopescu G. A., *Arta românească în primul război mondial (1916—1917)*, Cluj, 1973 ; Tucă F., *Im memoriam. Itinerar istoric*, Bucureşti, Editura Militară ; 1973 ; Popa M. N., *Documente din arhive vest-germane referitoare la armata română în primele decenii ale secolului al XIX-lea (1906—1918)*, în *FIMPR*, vol. II, Bucureşti, Editura Militară, 1974, p. 67—81 ; Atanasiu V., colonel, *Bătălia din zona Bran-Cîmpulung (august—noiembrie 1916)*, Bucureşti, Editura Militară, 1976 ; Constantinescu N. N., Cupşa I., *Efortul militar şi material al României în anii primului război mondial*, în *AdI*, nr. 3, 1977, p. 13—22 ; Munteanu, Casian R., *Bătălia de la Mărăşeşti*, Editura Facla, 1977 ; Tucă F., *Triunghiul eroic. Mărăşti-Mărăşeşti-Oituz*, Iaşi, Editura Junimea, 1977 ; Bulei I., *1916. Zile de vară*, Bucureşti, Editura Eminescu, 1978 ; Deac A., Toacă I., *Lupta poporului român împotriva cotropitorilor, 1916—1918*, Bucureşti, Editura Militară, 1978 ; Atanasiu V., Iordache A., Iosa M., Oprea I., Oprescu P., *România în primul război mondial*,

București, Editura Militară, 1979 ; Bîrdeanu N., prof. dr., Căpitan de Rangul III în rezervă, Nicolaescu D., Căpitan de Rangul I în rezervă, *Contribuții la istoria marinei române*, vol. I, *Din cele mai vechi timpuri pînă în 1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979 ; Olteanu C., general-maior dr., *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români*, București, Editura Militară, 1979 ; Popa M. N., *Primul război mondial. 1914—1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979 ; Unc Gh., Deac A., *1918. Gărzile naționale din Transilvania*, București, Editura Militară, 1979 ; Atanasiu V., colonel, *Bătălia din zona Sibiu-Cîineni. Septembrie 1916*, București, Editura Militară, 1982 ; Ceaușescu Ilie, general locotenent dr., *Transilvania, străvechi pămînt românesc*, București, Editura Militară, 1984 ; Mocanu V., *Anotimpurile de foc ale Oituzului, august 1916 — august 1917*, București, Editura Militară, 1984 ; Popa M. N., *The Romanian military and material effort in World War I*, în *RRMIITEPS*, Special issue, 1985, p. 46—47 ; Bobocescu V., *Războiul invizibil în România (1914—1918)*, 2, *Acțiuni și eroi*, în *RRIMLIP*, nr. 1 (11), 1987, p. 16—17, 32 ; Rădulescu-Zoner, Ș., *„Soarele la București răsare..."*, în *RRIMLIP*, nr. 1 (11) ; Căzănișteanu C., colonel, Rusu N. Dorina, *România în războiul de eliberare și întregire națională. Repere cronologice (III) (ianuarie—aprilie 1917)*, în *RRIMLIP*, nr. 1 (11), 1987, p. 14—16 ; 1987, p. 18, 56 ; Popa M. N., *Mărturii germane privind România în anii neutralității*, în *RRIMLIP*, nr. 1 (11), 1987, p. 34, 57.

[3] După apariția lucrării elaborate de Constantin Kiriței au fost publicate mai multe volume de documente : Ministerul Apărării Naționale, Marele Stat-Major, Serviciul „Istoric", *România în războiul mondial 1916—1919*, vol. I, *Documente-Anexe*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1934 ; Ministerul Apărării Naționale. Marele Stat-Major, Serviciul „Istoric". *România în războiul mondial 1916—1919*, vol. II, *Documente-Anexe*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1936 ; Ministerul Apărării Naționale. Marele Stat-Major. Serviciul „Istoric", *România în războiul mondial 1916—1919*, vol. III, *Partea a II-a Documente-Anexe*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1941 ; Ministerul Apărării Naționale. Marele Stat-Major, Serviciul „Istoric", *România în războiul mondial 1916—1919*, vol. IV, Partea I, *Documente-Anexe*, București, Monitorul Oficial și Imprimeriile Statului, Imprimeria Națională, 1946 ; *Mărăști, Mărășești, Oituz. Documente militare (1 ianuarie 1917— 19 aprilie 1918)*, București, Editura Militară, 1977.

[4] Din literatura sovietică de specialitate semnalăm următoarele lucrări : Verjhovski D. V., Leahov V. F., *Pervaia mirovaia voina 1914—1918 gg. Voenno istoriceskii ocerk*, Moskva, Voenizdat, 1964 ; Frenkin M. S., *Revoliuționnoe dvijenie na rumînskom fronte 1917 g. — mart 1918 g. Soldati 8-i armii rumînskogo fronta v borbe za mir i vlast Sovetov*, Moskva, Izdatelistvo „Nauka", 1965 ; *Pervaia mirovaia voina 1914—1918*, Moskva, Izdatelistvo „Nauka", 1968 ; *Istoria pervoi mirovoi voini (1914—1918)*, v dvuh tomah, Moskva, Izdatelistvo „Nauka", 1975 ; Rostunov I. I., *Russkii front pervoi mirovoi voini*, Moskva, Izdatelistvo „Nauka", 1976 ; Vasiliev F., *Strateghiceskii ocerk voini 1914—1918. Rumînski front*, în Kazakov A., *Rumînia v mirovoi voine*, Moskva ; Vinogradov V. N., *Rumînia v godi pervoi mirovoi voini*, Moskva, Izdatelistvo „Nauka".

Originile şi pregătirea războiului României

Capitolul I

Introducere

RĂZBOIUL MONDIAL ŞI ROMÂNIA

„Flagelul roşu" în curgerea vremurilor

Război şi pace! Cuvinte mari care domină viaţa societăţilor omeneşti... *Pace*, înseamnă trai liniştit al popoarelor, muncă constructivă pentru crearea şi stringerea de bunuri materiale şi sufleteşti, care să asigure progresul societăţii şi fericirea oamenilor. *Război*, înseamnă prăbuşiri, distrugeri, moarte, sălbăticirea sufletelor, deseori ingenuncherea dreptului în faţa puterii brutale.

Pacea ar fi starea obişnuită a vieţii popoarelor, iar războaiele ar fi crizele ce o bintuiesc şi o întrerup. Cel puţin aşa ar părea să fie natural şi aşa o cred mulţi gînditori. Alţii cred contrariul. Războiul ar fi ceva normal, o manifestare biologică legată de firea omului, o consecinţă fatală a instinctelor lui. Concepţia zisă „biologică" a războiului, poreclită şi „darwinism social" (deoarece ar fi o formă a luptei pentru existenţă) pretinde că omul e făcut pentru război — „homo homini lupus". Instinctul războinic ar fi atît de fundamental în natura omenească, încît este cel dintîi care apare cînd se zgîrie cît de puţin lustrul superficial al civilizaţiei, spre a se ajunge la starea de natură. Copilului îi place, instinctiv, să se bată. Sînt şi gînditori care au încercat să consolideze această concepţie aducîndu-i ca suport consideraţii filosofice. Războiul ar fi un fenomen normal, mulţumită căruia s-ar menţine sănătatea morală a poporului, ferindu-l de putreziciunea care e o urmare a unei păci îndelungate... Instinctiv, toate popoarele au preţuit calităţile războinice, curajul în luptă, ca o mare virtute. De aceea, războaiele se repetă des şi pacea nu este decît o pauză între două războaie, iar suferinţele războiului se uită repede în timpul păcii.

Astfel de idei sînt false; ele sînt respinse de conştiinţa morală a omenirii. Ele nu sînt confirmate nici de evoluţia istorică. Primitivii nu făceau război; pămîntul era larg şi producea destul ca să îndestuleze trebuinţele oamenilor, fără ca ei să aibă nevoie să se ucidă între ei. Războiul a apărut atunci cînd unele societăţi au început să acumuleze bogăţii şi au devenit o ispită pentru altele; aşa s-a dezvoltat instinctul de pradă din care s-a născut războiul. Pentru ca el să se producă, a trebuit ca în locul societăţii primitive, patriarhale, să ia fiinţă o organizaţie politică: *statul*, o *religie* care să construiască

și să predice o morală a războaielor, o *monarhie* care să o conducă. Statul, monarhul, sacerdotul — iată factorii care au alcătuit starea de spirit și forța de organizare ce au instituit războiul. Așa ar fi apărut el la origine, la popoarele antichității din văile Nilului, Eufratului, Tigrului și din bazinul oriental al Mediteranei. Războaiele acestor popoare aveau la bază motive economice: prăzi bogate, stăpînirea marilor mijloace de comunicație și aprovizionare, lupta pentru debușeul maritim, capturarea de brațe de muncă sub formă de sclavi. Dar, la acestea se adăugau, uneori în chip precumpănitor, motive de natură sufletească: ambiții, spirit de dominație, satisfacerea zeităților protectoare, strîns legată de monarhia de drept divin.

Cu chipul acesta, prima formă a războiului a fost *războiul de cotropire, de cucerire*, care se legitima prin cîștigarea posibilităților de a trăi; prin reacțiune, ea a dat naștere războiului *de apărare* împotriva cotropitorilor [1]. Istoria popoarelor vechi este o înșiruire de războaie de cotropire, pe de o parte, de apărare, pe de altă parte. Ce exemple strălucite ne prezintă războaiele de apărare ale cetăților grecești împotriva încercărilor de cotropire ale perșilor, războaiele de cucerire ale romanilor în Galia și în Dacia, și apărarea eroică a celor atacați!

Evul Mediu ne înfățișează o nouă formă de război. În primul rînd sînt războaiele pornite de regi pentru întărirea instituției monarhice, *războaiele dinastiilor* pentru creșterea puterii lor. Fermentul lor îl formau clicile nobiliare, diplomațiile intrigante. Diplomații făceau sport politic, jucîndu-se cu soarta popoarelor. Cavaleri în armuri grele, ori gentilomi în dantele făceau războiul suveranilor lor, tîrînd după ei gloatele servile ale poporului de rînd. Sau, erau războaiele dezlănțuite de *spiritul religios*. Astfel au fost *cruciadele*, expediții în care dorința arzătoare de a dezrobi locurile sfinte de sub necredincioși se complica adeseori cu o nuanță de cucerire politică, de dominație a Occidentului asupra Orientului, de deschidere a orizonturilor economice. Dar în această categorie intrau mai ales războaiele provocate de fanatismul religios, conflicte între catolici, luterani, calvini, lupte crîncene, furioase, singeroase, angajate atît între fiii aceluiași popor, cît și între state deosebite. Războiul de 30 de ani ne dă icoana cea mai tipică și mai crudă a acestui gen de război.

Vremurile mai noi ne înfățișează spectacolul *războaielor revoluționare*, cînd armatele nu mai erau strînsuri de lefegii, de mercenari, ci cetățeni conștienți, mînați de sentimente calde ce le dădeau tărie sufletească, entuziasm în lupta pentru libertate; astfel au fost războaiele americane și ale Revoluției franceze. Ele ne conduc la forma *războaielor naționale* apărute odată cu apariția și dezvoltarea conștiinței naționale, propagate de intelectuali și însușite, într-o măsură mai largă ori mai restrînsă, de masele populare; țința lor era realizarea unității naționale. Astfel de războaie caracterizează îndeosebi secolul al XIX-lea: sînt luptele pentru libertatea și unitatea Italiei, Poloniei, Germaniei, popoarelor balcanice.

În multe din războaiele care au însîngerat omenirea în cursul secolelor, ba chiar a mileniilor, apare, ca element evident sau mascat, pe lîngă motivul principal, aparent, și un interes material: cîștigarea de bunuri sau acapararea de mijloace de a le produce. O școală istorică mai nouă afirmă generalitatea acestui interes: este *concepția materialistă a istoriei*, conform căreia la baza oricărui război stă interesul material [2]. Această cauză se afirmă în chip neîndoios în categoria *războaielor economice*. Uneori aceste războaie sînt camuflate sub eticheta războaielor naționale, sau provocate de alte pricini; alteori, motivul stăpînirii economice este afișat direct, fără nici o camuflare de ordin

moral ori juridic. Forma lor cea mai crudă este aceea a *războiului colonial*. Războiul economic s-a dezvoltat cu putere atunci cînd progresele statelor moderne, în special ale acelora din occidentul Europei, pe terenul industrializării, au făcut din ce în ce mai necesară asigurarea pe de o parte a materiilor prime necesare fabricației, pe de altă parte a pieţelor de desfacere a produselor fabricate. Cînd procurarea şi asigurarea acestor spaţii geografice, locuite de popoare mai slabe, întîmpinau greutăţi de realizare pe calea influenţei politice, sabia trebuia să deschidă drumul. Epoca mai nouă e plină de războaie de cotropire a statelor mici ori slabe, de înrobire a popoarelor lor, de prădare a bogăţiilor. Aria războaielor se întinde, statele mari şi puternice năzuiesc spre dominaţia mondială; conflictele se nasc cu violenţă între statele devenite rivale în tendinţele lor acaparatoare.

Pe tulpina principală a interesului economic ce determină războaiele moderne, pornite de statele mari şi puternice, se altoiesc mlădiţele mai fragede ale intereselor statelor mici, atrase în uriaşele încleştări de scopuri particulare: revendicări naţionale, dorinţe de dezrobire, frontiere mai sigure, tendinţe de unitate a popoarelor de acelaşi sînge, limbă, tradiţii.

Războaiele moderne, desfăşurîndu-se pe spaţii uriaşe, antrenînd ţări şi popoare din toate continentele, devin cu chipul acesta *războaie mondiale*.

Trebuie să se admită că de multe ori este greu să se atribuie izbucnirea unui război unei singure cauze. Viaţa modernă a devenit foarte complexă; fenomenele politice sînt complicate şi se înlănţuiesc pe multe planuri, prezentînd puncte ori linii de conflicte. A determina precis exegeza unui eveniment de asemenea amploare ca războiul, înseamnă a dezvălui şi diseca o sumă de condiţii şi circumstanţe variate ce se întovărăşesc, se suprapun şi adeseori se maschează. Pe tulpina unor revendicări de o anume natură se grefează şi încolţesc altele, ce-şi sorb esenţa din cea dintîi ori, uneori, o alimentează. Factorul economic primează din ce în ce mai mult, dar aceasta nu înseamnă că el este totdeauna cel exclusiv, nici măcar cel determinant. De aceea, istoricul întîmpină o mare greutate cînd e vorba de a aprecia obiectiv şi clasa categoria căreia îi aparţine un război, mai ales cînd aparţine unei şcoli istorice şi este inspirat de spirit doctrinar, cum se întîmplă adeseori.

Nu e nici nevoie, nici nu este locul de a căuta să demonstrăm cele de mai sus, cu exemplificări. Ele sînt la îndemîna oricărui cititor avizat. Avem în faţa noastră cazul cel mai clar, cel mai elocvent: primul război mondial. Ce multiplicitate de cauze! Cîte probleme, mari şi mărunte, s-au împletit pînă a ajunge la ţesătura inextricabilă, a cărei descurcare a necesitat întrebuinţarea sabiei! Imperialism politico-economic, dorinţe de eliberare de sub juguri de asuprire, constituire de state unitar-naţionale, reparări de nedreptăţi trecute, ambiţii de dominaţie, lăcomie de teritorii şi avuţii, deschideri de porţi spre viaţa liberă... Iată vălmăşagul de tendinţe, de dorinţe, de interese, de pasiuni, din care trebuie să se descurce istoricul, pentru a putea reconstitui o imagine veridică, ştiinţifică a unui mare eveniment cu toate implicaţiile cu care-l învăluie complexitatea vieţii moderne.

Am scris aceste rînduri nu cu pretenţia de a face filosofia istoriei, ci pur şi simplu pentru a preveni judecata simplistă a clarificatorilor cu orice preţ, care sînt înclinaţi — din obişnuinţă ori din înrolare într-o anumită şcoală — a pune etichete ori încadrări peremptorii pe lucruri şi fenomene complicate. Este evident o lenevie de cugetare, dacă nu cumva o lipsă de sinceritate, ori chiar de onestitate istorică.

Pacifismul popoarelor. Paralel cu ideologia războiului necesar s-a semnalat în timpurile moderne şi apariţia, timidă şi sporadică, a pacifismului. El s-a dezvoltat din gîndirea generoasă a unor utopişti şi işi lua sub-

stanța din etica creștină sau din cea filosofică. Sully, Grotius, Saint-Pierre, Condorcet, Saint-Simon, Bentham și, mai presus de toți, Kant — iată cîtova nume ilustre din pleiada vizionarilor care au zugrăvit mirajul acelei „păci perpetue" ce trebuie să înlocuiască prin buna înțelegere a popoarelor și o rațională organizare internațională, ororile războiului nedrept și distrugător. Dar, pe plan politic, pacifismul nu era decît un cliseu din retorica politicienilor mari și mici pe la ocazii, sau a rămas pur și simplu un subiect de discuții academice. Din cînd în cînd era invocat și pe terenul politicii reale, și atunci era o ipocrizie. Cînd era afișat de puteri mari, cunoscute pentru politica lor imperialistă, expansionistă, pentru caracterul ei de dominație, era o atitudine calculată, o abilitate, menită să facă impresie. Cînd era serios, era sentimentul șarpelui *Boa constrictor*, care are nevoie de liniște pentru a-și putea digera, nederanjat, prada pe care o înghițise.

Sincer, pacifismul era proferat numai de popoarele care n-aveau nimic de revendicat și socoteau că nu au nimic de temut. El era însă desigur sentimentul unanim al imenselor mase populare, acelea care duc povara grea a războiului, suportîndu-l cu sîngele feciorilor, cu distrugerea căminelor, cu mizeria vieții. Dar intocmirile politice nu erau de așa natură încît dorințele sau voința popoarelor, ce se manifestă vag și neorganizat, să se impună cîrmuitorilor — unii din ei setoși de glorie ori de cîștiguri, alții — cei mai buni — socotind cu sinceritate că judecata lor e mai justă și orizonturile lor de gîndire mai vaste decît acelea ale maselor pe care le oblăduiesc.

De aci se poate vedea slăbiciunea și ineficacitatea sentimentului pacifist, ce rămîne inoperant.

Instituțiile de propagare și de menținere a păcii ce au răsărit după primul război mondial au făcut dovada celor afirmate mai sus. Dar înainte de el, adică în epoca ce face obiectul expunerii de față, sentimentul pacifist, exprimat prin dorința de a reglementa conflictele internaționale pe calea înțelegerii, era o floare rarisimă, nebăgată în seamă, căreia nu i se recunoștea nici o valoare practică, considerată ca nesinceră și ironizantă, care nu cîntărea nimic în balanța acțiunii. Iată de ce singura metodă considerată ca eficientă și de neînlăturat rămînea străvechea instituție a războiului.

Legitimitatea războiului „drept"

Sub înrîurirea concepțiilor și prefacerilor politice și sociale ale vremii contemporane, războiul a ajuns și el o ...instituție democratică. Politica nu mai este astăzi ocupația — sau distracția — unei mîini de privilegiați. Este o îndeletnicire grea, care e condusă de căpeteniile unui popor în numele și pentru interesele maselor populare. Cel puțin aceasta este teoria. Un război trebuie să fie popular, adică acceptat, dacă nu dorit și cerut de mase, pentru a da guvernanților puterea de a-l duce la izbîndă. Spre a-l face popular, el trebuie să fie astfel prezentat, încît poporul să fie încredințat că este necesar pentru asigurarea bunului său trai. Căci armatele ce duc războaiele nu mai sînt astăzi caste, nici formații profesionale, angajate ori plătite ca să-și verse sîngele, ci însăși națiunile înarmate. Războiul mobilizează toate domeniile vieții de stat, toate forțele materiale și spirituale ale unui popor: economice, politice, tehnice, ideologice, ale științei și culturii. Tot ce e viu și activ în viața unui popor e subordonat intereselor războiului. Nivelul de dezvoltare al acestor forțe și utilizarea lor pricepută, alcătuind ceea ce se numește „potențialul economico-militar" al unui stat, e pus în mișcare în scopul dobîndirii victoriei.

Se obișnuiește a se osîndi războiul, căci numele lui evocă întotdeauna priveliștea hidă a alaiului de prăbușiri, sîngerări și suferințe, de care vine însoțit. Omenirea face sforțări uriașe pentru a-l suprima și a-l înlocui cu metode de înțelegere, de conciliație. Cel puțin, a-i stăvili puterea de distrugere, de nimicire a oamenilor. Nereușita acestor încercări provine în cea mai mare parte din neîncrederea reciprocă în sinceritatea atitudinilor și acțiunea partenerului. Din nefericire, cu toată propaganda ce se face pentru a înlocui pornirile războinice prin spiritul pacific, cu toată străduința instituțiilor ce propun căi și metode de aplanare a diferendelor dintre state prin bună înțelegere, toate propovăduirile umanitariste se topesc în fața realității lucrurilor. Se pare că omenirea n-a putut, cu toată podoaba exterioară a culturii și a civilizației, să iasă de sub imperiul instinctelor animalice și să ajungă la acel necesar imperiu al spiritului asupra materiei, care să-i asigure stingerea prin bună înțelegere a certurilor ce o dezbină. Și atunci, pentru unele state întrebuințarea puterii, frîngerea prin silnicie a adversarului, rămîne singurul mijloc de izbîndire a pretențiilor, a revendicărilor, a dorințelor.

Sociologii moderni, punîndu-se pe terenul judecății realiste, recunosc că, în stadiul actual de evoluție spirituală a omenirii, războiul este încă o necesitate fatală, inevitabilă, și se silesc să recunoască, cel puțin pentru unele din războaie, o justificare, o legitimitate care să-l dezbrace de lumina sinistră și odioasă de care apare încadrat în ochii lumii cugetătoare. În acest scop se caută a se face o deosebire între războaie, prin împărțirea lor în două categorii.

O primă categorie ar fi războiul numit de *agresiune*, pornit din intenția de *cotropire*. Aceste războaie sînt pornite în general de statele mari și puternice pentru încălcarea și cotropirea de teritorii străine de la popoarele mai slabe decît ele, sau pentru înrobirea acestor popoare, în vederea consolidării prin violență a situației politice și economice proprii și a exploatării celorlalte. Astfel de războaie sînt calificate ca *războaie nedrepte*.

A doua categorie este a războaielor de *legitimă apărare*, a războaielor de *eliberare*, pornite sau acceptate cu scopul păstrării libertății amenințate de agresor, sau în scopul dezrobirilor naționale ori sociale ale popoarelor, robite ori amenințate de statele prădalnice. Acestea sînt calificate ca *războaie drepte*.

Uneori este greu a discerne cu claritate, la izbucnirea unui război, existența unuia sau a altuia din țelurile ce-l caracterizează, după clasificarea de mai sus. În realitate, cauzele sînt aproape totdeauna complexe, interese materiale amestecîndu-se cu tendințe ideologice, în diferite dozaje. Totuși, ideea războiului de legitimă apărare este o noțiune valabilă, care dă nota caracteristică războiului just și-i dă, cel puțin teoretic, un fundament moral.

Trebuie deci să se admită că, uneori, revendicările îndreptățite ale unui popor nu găsesc alte mijloace de exprimare, nici alte putințe de izbîndire, decît recursul la forța armată. Conștiința dreptului stringe laolaltă pe cei ce suferă, înzecește puterile celor slabi, frînge cerbicia celor tari. În sacrificiul și suferința obștească se salvgardează drepturile la viață, în sforțări eroice se frîng sau se depărtează lanțurile robiilor. Cînd state slabe iau asupra lor riscul temerar al pornirii unui război contra unuia mai puternic, cu toată aparența agresiunii, el e un război drept, legitim, justificat de necesitatea apărării existenței de stat, ori de națiune.

Astfel, războaiele de eliberare, cărora le aparțin și războaiele de unitate națională, sînt legitimate de dreptul la viață. Și, în aspra luptă pentru existență care stăpînește firea, atît a oamenilor, cît și a popoarelor, cine vrea să trăiască, trebuie să știe să-și apere viața.

Pacea inarmată

De aproape o jumătate de veac, Europa trăia sub jugul apăsător al păcii inarmate și cu viziunea spaimîntătoare a războiului general. Niciodată, în curgerea veacurilor, pregătirea de război a tuturor națiunilor nu fusese mai puternică; niciodată ea nu pusese mai multă stăpînire pe puterile intelectuale, fizice și economice ale statelor. Europa era înarmată pînă-n dinți [3]. Dar iarăși, niciodată, conducătorii statelor nu se străduiseră mai mult decît acum să păstreze pacea și să înlăture orice pricină de conflict, fie înăbușindu-l în embrion, fie localizîndu-l în punctul în care se ivea. Sincer sau fățarnic, din convingere sau din calcul, nici o țară, nici un șef de stat, nici un bărbat politic nu putea să-și ia cu inima deschisă, în fața istoriei și a umanității, răspunderea provocării conflictului, sau chiar numai a vinei de a nu fi făcut tot ce i-a stat în putință ca el să fie înlăturat. Căci în conștiința obștească era convingerea că, de multă vreme comprimat, dar de multă vreme pregătit, conflictul, o dată izbucnit, avea să fie, prin forțele ce va pune în joc și prin mijloacele tehnice ce-l vor servi, una din cele mai înfricoșate catastrofe ce va fi fost dat omenirii să îndure.

În timp ce asigurările cele mai liniștitoare zburau de la țară la țară, Europa lua tot mai mult aspectul unui lagăr, pricinile de conflicte se înmulțeau și potolirea lor se făcea tot mai greu. În *Balcani*, în structura lăuntrică a monarhiei *austro-ungare*, în raporturile dintre *Rusia* și *Austro-Ungaria*, în rivalitatea economică și maritimă *anglo-germană*, în expansiunea colonială, în rana veșnic sîngerîndă a *Alsaciei-Lorena*, pretutindeni unde nedreptatea, lăcomia, violența sau viclenia clădiseră temeliile șubrede ale întocmirilor de astăzi sau voia să le pregătească pe ale celor de mîine, se grămădea material inflamabil care, la cea dintîi scînteie, putea să aprindă uriașul incendiu. În chipul acesta, cauzele conflictului ce amenința să izbucnească erau multiple: politice, naționale, economice, sufletești.

Pentru a-și garanta stăpînirea situațiilor sau a bunurilor cîștigate, marile puteri europene se grupaseră în alianțe, după interesele comune — reale sau aparente. Politica lui Bismarck [4] crease, acum cîteva decenii, *Tripla Alianță* a Puterilor Centrale: Germania, Austro-Ungaria și Italia [5]. Străduințele Franței izolate au izbutit să ridice în fața Triplicei dubla alianță a Franței cu Rusia, devenită apoi, mulțumită geniului politic al regelui Eduard al VII-lea [6], „Înțelegerea" — *l'entente cordiale* — anglo-franco-rusă [7]. Puterile mai mici, urmărind fiecare interesele și țelurile proprii, erau silite sau de a rămîne strict neutrale sau, mai adesea, de a gravita, pe față sau în ascuns, în orbita uneia din marile constelații europene, a cărei protecție le oferea cele mai multe garanții pentru existența lor și cele mai multe probabilități pentru realizarea idealurilor lor. De cele mai multe ori, legătura se făcea cu unul din statele marilor grupări și astfel, indirect, cu grupul. Tot așa făceau și statele din celelalte continente. Această articulație a statelor avea avantajul că simplifica mecanismul politicii internaționale, reducînd toate chestiunile la punctele de vedere reprezentate de cele două grupări principale. Ele erau regulatoarele marilor mișcări ale politicii mondiale. Dar sistemul cuprindea într-însul și pericolul grav că, în caz de neînțelegere, se punea în mișcare întregul joc al alianțelor și ridica cele două grupări una împotriva celeilalte. Un incident putea astfel să provoace temutul conflict. Și, de fapt, așa a și fost.

La 15/28 iunie 1914, în Sarajevo, liceanul Princip ucide prin focuri de revolver pe arhiducele Franz-Ferdmand, moștenitorul tronului monarhiei austro-ungare și pe soția lui [8]. O lună mai tîrziu, Austro-Ungaria declară război Serbiei. După cîteva zile, Europa întreagă și, în urma ei, toate celelalte

continente, erau tîrîte în vîrtejul celui mai groaznic cataclism [9] pe care l-a înregistrat istoria omenirii. Războiul mondial izbucnise. Glonțul de revolver al unui adolescent dăduse foc globului pămîntesc [10].

Războiul la hotare

Izbucnirea marelui război a zguduit puternic sufletele românilor. Era, desigur, în primul rînd, sentimentul obștesc de groază, pricinuit de mărimea catastrofei care se abătea asupra lumii. Acest sentiment izvora din mulțimea oștirilor ce aveau să se ciocnească, din perfecționarea mijloacelor de nimicire, din ruinele materiale și morale pe care le avea să le grămădească marele distrugător care este războiul. Era apoi apropierea teatrului de război : se băteau și vecinii cei mai apropiați. Focul era la hotarele României. Patru cincimi din granițele noastre erau ocupate de luptători. De la Severin și de la Dorohoi se puteau urmări luptele, iar la Vîrciorova și la Mamornița cădeau schije și gloanțe rătăcite. Vecinătatea războiului ne umplea sufletul de grijă și teamă.

Dar era, mai presus de toate, intuiția inevitabilei noastre prinderi în hora tragică ... Marele conflict sîngeros nu putea să nu aducă răfuiala cea mare. Din rîurile de sînge, peste movilele de cadavre, nu putea să nu se ridice aurora dreptății. Și de la această dreptate, țara și neamul românesc aveau mult de așteptat. Căci poporul român nu a fost printre răsfățații soartei. Istoria neamului românesc este o înșirare de nedreptăți, suferințe și umilințe. Din trecutul nostru zbuciumat am ieșit cu multe lipsuri. Cea mai mare, izvorul tuturor celorlalte, era că țara românească, așa cum am putut s-o plămădim cu sîngele feciorilor noștri și cum ne-au lăsat-o vecinii lacomi, nu cuprindea tot neamul românesc. Mai mult ca jumătate din pămîntul și neamul nostru se găsea sub jug străin. Prin inconvenientele ei de natură politică, socială, etnică, economică, de apărare, această stare de lucruri era o cauză adînc dăunătoare nu numai pentru progresul viitor, dar pentru existența poporului român. De aceea, constituirea unui stat românesc, care să cuprindă pe *toți* românii, *tot* pămîntul românesc, acesta era *idealul național*, în care au crescut toate generațiile de români de aproape un veac încoace. Realizarea idealului nostru național a fost multă vreme considerată ca un vis frumos, întrezărit în negura unui viitor îndepărtat. Prea eram mici și slabi, și prea puternici erau opresorii. Slăbiciunea noastră ne silise chiar să facem legămînt de alianță cu unul din ei și să jertfim, pe altarul acestei silite prietenii, îndatoririle noastre frățești [11].

Deodată, izbucnirea războiului mondial schimbă perspectivele și aduce realizarea aspirațiilor noastre în cîmpul lucrurilor cu putință. Rezolvarea chestiunilor naționale devine un punct din programul unuia din grupurile luptătoare. Și atunci, în sufletele românești se încinge lupta între judecata rece, care socotește înainte de a începe și sentimentul, care împinge năvalnic înainte, spre războiul justificat de postulatele neamului românesc.

NOTE

[1] Cu privire la caracterul participării României la primul război mondial, vezi : Deac A., *Caracterul participării României la primul război mondial*, Editura Politică, București, 1973; Deac A., Tonci I., *Lupta poporului român împotriva cotropitorilor 1916—1918*. Editura Militară

București, 1978; Olteanu C., general-maior dr., *Contribuții la cercetarea conceptului de putere armată la români*. Editura Militară. București, 1979; Ceaușescu Ilie, *Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români. Din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, Editura Militară. București, 1980.

[2] Despre concepția marxistă cu privire la fenomenul război, la cauzele și caracterul războaielor, vezi Soare C., colonel dr., Duma R., colonel dr., Muntoi I., colonel, *Teorie și doctrină militară*, București, Editura Militară, 1971, p. 17—63. Vezi și Roman Valter, *Fenomenul militar în istoria societății*, București, Editura Militară, 1980; Stăniculescu V., Anghel Gh., *Factorul economic și rolul său în întărirea capacității de apărare a patriei*, București, Editura Militară, 1984.

[3] Referitor la înarmarea țărilor europene în perioada antebelică, vezi *Europa sub arme* în: Popa M. N., *Primul război mondial 1914—1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979, p. 118—150.

[4] Otto von Bismarck, primul cancelar al Reichului german (1871—1890).

[5] Alianța politico-militară ofensivă și defensivă a Puterilor Centrale — Germania și Austro-Ungaria — a fost încheiată în 1879. Italia i s-a alăturat la 20 mai 1882.

[6] Eduard al VII-lea din dinastia Saxa-Coburg-Gotha (din 1917, Windsor), rege al Marii Britanii (1901—1910).

[7] Alianța politico-militară defensivă franco-rusă a fost încheiată în decembrie 1893. Acordul anglo-francez, intrat în istorie sub denumirea de „antanta cordială" a fost semnat în aprilie 1904. Abia în august 1907 a fost semnat acordul anglo-rus, punîndu-se astfel bazele *mitoatei Antante*, la care au aderat o serie de alte state și care va combate Puterile Centrale în primul război mondial.

[8] Din bogata literatură istorică privind atentatul de la Sarajevo, cuprinzînd cîteva mii de titluri, vezi Dedijer, V. I. *Die Zeitbombe. Sarajewo 1914*, Europa Verlag, Wien-Frankfurt-Zurich, 1967; Rădulescu-Zoner Ș., *Vara «fierbinte» a anului 1914*, în „Magazin istoric", anul VIII, nr. 10 (91), octombrie 1974, p. 34—40; Campus Eliza, *Din politica externă a României (1913—1947)*, București, Editura Politică, 1980.

[9] Austro-Ungaria a declarat război Serbiei la 28 iulie 1914. Apoi, Germania a declarat război Rusiei la 1 august, trupele germane au pătruns în Luxemburg (2 august). Germania a declarat război Franței la 3 august și, în același timp, trupele sale au pătruns în Belgia, încălcîndu-i neutralitatea, ca și pe cea a Luxemburgului. Abia la 4 august Germania a declarat război Belgiei. Starea de război între Marea Britanie și Germania a fost proclamată la 4 august, iar la 5 august cea dintîi declara război Germaniei. La 6 august Austro-Ungaria a declarat război Rusiei. La 8 august trupe anglo-franceze au pătruns în colonia germană Togo din Africa. La 10 august, trupe germane au executat un raid în colonia britanică Cap (Africa de Sud). La 11 august Franța a declarat război Austro-Ungariei. O declarație similară a făcut Anglia Austro-Ungariei, la 12 august. Japonia a intrat în război alături de Antantă la 23 august, aceeași atitudine adoptînd în august Noua Zeelandă și Australia. La 29 octombrie trupele Imperiului otoman intră în război alături de Puterile Centrale. Rusia declară război Turciei la 2 noiembrie, iar Franța și Marea Britanie la 5 noiembrie. Așadar, într-un răstimp foarte scurt, războiul s-a generalizat. În anii următori alte țări se vor alătura beligeranților: în 1915 Italia a intrat în luptă alături de Antantă, iar Bulgaria de partea Puterilor Centrale: în 1916, România a intrat în luptă alături de Antantă: în 1917 S.U.A., Grecia, Brazilia s-au alăturat Antantei ș.a.m.d.

[10] Contrar opiniilor autorului, primul război mondial nu s-a declanșat datorită unui incident, nu „glonțul de revolver al unui adolescent dăduse foc globului pămîntesc". Cauzele profunde ale conflictului mondial rezidau în contradicțiile antagonice în plan economic, comercial și colonial dintre marile puteri imperialiste, în contradicțiile politice dintre ele, în lupta pentru hegemonie mondială dintre Marea Britanie și Germania.

[11] Referire la tratatul de alianță secretă româno-austro-ungară din 31 octombrie 1883, la care a aderat și Germania. Acest act de politică externă românească și-a avut determinările și justificarea în epoca respectivă, el vizînd apărarea independenței și a integrității țării, evitarea izolării politice, dobîndirea accesului la piețele financiare austro-ungare ș.a.

Capitolul II

Iredenta Română

1. O PROBLEMĂ ISTORICĂ

Țara și neamul românesc

Din însoțirea Munților Carpați cu Valea Dunării s-a închegat pămîntul pe care îl locuiește neamul românesc. Carpații sînt simburele geografic al acestei regiuni. Ei îi fac temelia, sprijinul, apărarea, adăpostul, bogăția, frumusețea, mîndria; din ei și-a tras neamul românesc legendele și poezia. Dunărea e drumul larg, care leagă bucățile pămîntului românesc între ele și cu vecinii. Ea adună la un loc mănunchiul de ape curgătoare ce brăzdează țara dinspre miazănoapte spre miazăzi și dinspre răsărit înspre apus, tăind de-a curmezișul muntelui porți de trecere, croind drumuri de comunicații pentru fiii neamului, împrăștiați prin toate colțurile țării. În adăposturile văilor munților și dealurilor s-a zămislit neamul românesc prin absorbirea romanilor cuceritori și colonizatori în masa dacilor autohtoni [1]. Din mîndra cetate a Carpaților, el s-a revărsat de-a lungul văilor, peste șesurile vecine, pînă ce s-a oprit la bariera marilor cursuri de apă: Dunărea la miazăzi, Tisa la apus, Nistrul la răsărit. Veacuri de-a rîndul, în exil de mijloc, peste toată această regiune un singur popor a stăpînit o singură țară [2]. Era *țara românească*, neștirbită de nici o îngrădire regionalistă, în care românii își duceau viața patriarhală, cu căpeteniile lor locale, căutîndu-și adăpost în sînul munților ori de cîte ori la răsărit se ivea norul unei noi năvăliri barbare, spre a ieși iarăși la cîmpie, după ce valul trecuse spre apus. Tîrziu, cînd marea furtună s-a domolit, încep să apară așezări politice mai cuprinzătoare. Populația se rînduiește în jurul unor șefi cu vază mai mare și se înjghebează state politice.

Soarta vitregă a neamului n-a îngăduit românilor să alcătuiască de la început un singur stat politic unitar. Ei, despărțiți în trei grupuri prin cele două ramuri în unghi drept ale Carpaților, ei s-au îmbucătățit în trei crîmpeie de state surori: voievodatele Ardealului, Munteniei și Moldovei. Cel dintîi a pierit ca stat independent chiar în leagănul prunciei sale. Celelalte două, așezate la răspîntia drumurilor mari din colțul cel mai vînturat al Europei, au dus o viață zbuciumată, în care de multe ori s-au clătinat pe pragul pieirii. Au izbutit însă să-și păstreze ființa națională deși, uneia din ele, Moldova, în două rînduri i s-au sfîșiat bucăți mari din trup, care au micșorat-o la mai puțin de jumătate [3]. Abia pe la jumătatea veacului al XIX-lea, ceea ce rămăsese din principatul Moldovei s-a unit cu acela al Munteniei, închegînd statul național al României [4].

Întregirea României

Așa cum l-au format tratatele internaționale, cu nesocotirea drepturilor, dorințelor și intereselor românilor, statul românesc era o țară mică, cu o formă geografică imposibilă. O jumătate din neamul românesc era lăsată afară din hotarele lui firești. Marele geograf Réclus asemăna figura geografică a României cu niște brațe care se intind ca să cuprindă și să reție provinciile răpite. Rău echilibrată din punct de vedere geografic, România era rău echilibrată și din punct de vedere economic : o țară redusă aproape numai la producția agricolă. O Românie mare, care să întruncască pe același teritoriu pe toți românii, nu era deci visul minților înflăcărate sau al unui șovinism lipsit de rațiune, ci era o necesitate de ordin geografic, național și economic. Era singura condiție pentru existența unui stat viabil, care să se poată dezvolta in liniște ca să-și aducă contribuția culturii și a civilizației sale proprii la cultura și civilizația mondială.

Mai era și o chestiune de dreptate. Mari provincii românești se găseau sub jug străin, ca rezultat al unor nedreptăți multiseculare, ori fuseseră smulse mai de curind prin violenie și putere. Ele erau, ca și Alsacia-Lorena, un simbol al silniciei [5], pe care cel dintii vînt al dreptății trebuia să-l dărime. Populația acestor ținuturi era supusă persecuțiilor sistematice, care tindeau la nimicirea desăvîrșită a elementului românesc. Acest tratament neomenos jignea și indurera adînc sentimentele noastre de frați și era o primejdie gravă pentru viitor.

Astfel, întregirea României era in același timp și o chestiune de dreptate și o chestiune de existență pentru viitorul statului și neamului românesc. Zbuciumările trecutului și tratatele internaționale nedrepte închegaseră România din trei provincii : Muntenia, Moldova și Dobrogea. România întregită trebuia să cuprindă și pe celelalte trei : Transilvania, Bucovina și Basarabia. Împrejurările istorice in care se rupsesera aceste provincii, una de alta și de țara mumă, și in care se dezvoltaseră și, deci, temeiurile dreptului poporului român la unitatea lui definitivă, sînt deosebite de la o provincie la alta. Cunoștința lor este indispensabilă pentru a se înțelege legitimitatea și însemnătatea revendicărilor naționale ale neamului românesc.

2. TRANSILVANIA

Sub stăpînire străină

Ungurii, popor de aventurieri, jefuitori și războinici, emigrînd din Asia în timpul marelui exod al popoarelor, au fost siliți, după multe peripeții și lupte, să se fixeze pe șesul dintre Dunărea mijlocie și Tisa. De aici s-au revărsat spre răsărit, prin incursiuni repetate, peste teritoriul transilvanic locuit de români. Pașnica populație românească a fost subjugată de acești războinici. Legendele populare și cronicile au fixat cîteva figuri eroice de voievozi români [6] ca Minu, Glad, Gelu*, care au pecetluit, cu sîngele lor de viteji, căderea românilor intr-o robie ce va fi multiseculară.

Încercările regilor maghiari de a-ngloba și principatul Munteniei in statul ungar s-au lovit de rezistența românilor, care in două rînduri, la 1330 și

* *Glad* ar fi fost voievodul părților bănățene, *Minu* al țărilor Crișului, iar *Gelu* al Transilvaniei nord-vestice. Minu ar corespunde lui *Menumorut*, transcriere greșită în cronica lui Anonymus pentru *Menu Moroti nepos* = Minu, nepotul lui Morot (Diculescu : *Die Gepiden*).

1369, au înfrînt oștile ungurești ale lui Carol Robert și Ludovic în trecătorile munților și au fixat hotarul definitiv al stăpînirii maghiare la Carpați. Totuși, în cele dintîi timpuri, hotarul dintre Muntenia și Transilvania n-avea înțelesul pe care sîntem astăzi obișnuiți să-l dăm acestui cuvînt. Unități politice erau văile; Făgărașul făcea una cu restul văii Oltului, ținutul Hațegului cu valea Jiului; asupra Severinului avea autoritate regele Ungariei. Multă vreme voievozii munteni și moldoveni vor stăpîni dincolo de munți ținuturi și cetăți.

De-a lungul poalelor de nord ale Carpaților Munteniei, regii unguri au așezat cu multe privilegii pe coloniștii *sași* [7], aduși aci din regiunea Rinului, iar de-a lungul Carpaților Moldovei, în văile superioare ale Oltului și Mureșului, se stabiliseră secuii, ca o pană virită de-a curmezișul populației românești. Cu chipul acesta, statele românești sînt despărțite de frații din Ardeal nu numai prin zidul natural al Carpaților, dar și prin așezarea de-a lungul acestui zid a două grupuri etnice așa de deosebite.

De acum, jumătățile neamului românesc își vor urma viața deosebit. Dincoace de Carpați, Principatele Române vor duce o viață din cele mai grele pe care le cunoaște istoria, îndurînd și respingînd cu tenacitate asalturile turcilor, tătarilor, rușilor, polonilor și ungurilor, reușind printr-o minune să-și păstreze și ființa etnică și pe cea politică. Dincolo de munți, neamul românesc, aservit și politicește și economicește, va duce o viață de mizerie și umilință, dar își va păstra nestrămutată conștiința originii și drepturilor sale. Între cele două jumătăți, călăii vor avea grijă necurmată să înalțe și să îngroașe zidul despărțitor. Dar în ciuda acestor sforțări, inimile de frați vor găsi totdeauna mijlocul să se înțeleagă, iar mîinile se vor căuta și se vor întîlni.

Înstrăinarea păturii conducătoare române

Cucerind Transilvania, ungurii au găsit aci populația română, stăpînind de veacuri plaiurile Ardealului ca stăpînitori legitimi, descendenți și direcți continuatori ai populațiilor aborigene [8]. Fiind într-o infimă minoritate față de români, ungurii au trebuit să respecte instituțiile patriarhale, consolidate printr-o îndelungată tradiție. *Voievozii* și *cnejii*, urmași ai vechilor șefi ai cuceririi, colonizației și migrațiunii, au rămas și mai departe; ei au fost adoptați și de sași și de secui pentru *scaunele* lor, luînd diferite nume: grofi, comiți. Consolidîndu-și statul sub forma unei monarhii catolice, cu structură feudală și cu tendințe războinice-cuceritoare, importanța acestor șefi creștea. Unul din voievozii din părțile Maramureșului, Bogdan a *descălecat* cu ceata lui de cneji și de oșteni în Moldova, unde a întemeiat principatul Moldovei [9].

Printre șefii războinici ai românilor este unul care a cîștigat un strălucit renume *Iancu din Inidoara*, denumit în istorie *Ioan Corvin de Huniade*, unu din cei mai mari soldați din Europa ai epocii sale [10]. Român prin naștere prin limba ce vorbea și prin mediul în care și-a petrecut viața, el a mai rămas român și prin faptul că în toate marile lupte pe care le-a dus împotriva turcilor, și care i-au întemeiat faima, a fost înconjurat de căpeteniile române, a comandat ostași români, atît din Transilvania cît și din cele două principate.

Cu timpul, acești șefi politici și războinici au fost atrași tot mai mult în cercurile clasei stăpînitoare și au ieșit încetul cu încetul din rîndurile maselor populației române, spre a îngroșa rîndurile nobilimii maghiare. Fiul lui Ioan Corvin a fost cel mai mare rege al Ungariei, *Matei Corvin*. Națiunea română din Ardeal a rămas fără pătură conducătoare; ea devine precumpănitor rurală și

începe să decadă în rolul de populație aservită oligarhiei celorlalte națiuni conlocuitoare [11].

Impilări și revolte

Două fenomene se manifestă lămurit în veacul al XV-lea. *Unul social și altul politic*. Pe de o parte, românii încep să fie considerați de stăpînitorii unguri ca un fel de plebe socială. Situația socială a țăranului degenerează încetul cu încetul înspre servaj [12]; pe de altă parte, ei încep să fie considerați ca primejdioși din punct de vedere național. Peste tot, măsurile administrative deosebesc pe țăranul român de țăranii celorlalte naționalități.

În 1463 se prevede că servii care, în timpul unei expediții războinice, vor rămîne în țară ca să apere fortărețele, trebuie să fie *de sînge maghiar*. Măsură care învederează neîncrederea nu atît asupra sentimentelor servilor față de stăpîni, cît mai ales asupra sentimentelor ce puteau avea acești țărani români ca membri ai națiunii lor. Pentru întîia oară se recunoaște că această masă numeroasă a poporului supus poate avea și alt sentiment decît al opresiunii sociale[1-0].

Conștiința națională continuă să se dezvolte tot mai mult, creînd distincții în favoarea maghiarilor. Dieta din Tîrgu Mureș stabilește că e nevoie de șapte martori spre a dovedi crima imputată unui maghiar și numai trei împotriva unui român. Așezămintele politice și juridice sînt de o limpezime care nu mai lasă nici o îndoială. Maghiarii, sașii și secuii încheie celebrul pact numit: *Unio trium nationum*, prin care își recunosc numai lor drepturi în stat; românii sînt ignorați ca popor. Ei nu există decît ca niște adunături de iloți, tolerați din mila stăpînitorilor, pe care trebuie să-i hrănească prin munca lor. Toate legiuirile ungurești se inspiră din acest principiu. În legile *Approbatae Constitutiones* se arată că românii pot sta pe pămîntul lor „*usque ad beneplacitum principis*" — pînă cînd stăpînul binevoiește să-i răbde acolo. Chiar sașii nu se văd ținuți să menajeze pe români. Într-o hotărîre, dată în chestia unor păduri, se spune că „dacă se va afla că un român a tăiat măcar și numai coaja unui copac din pădure, el va fi dus acolo și spînzurat de creanga copacului". Românii ajung să fie tratați în țara lor așa cum, la începutul colonizărilor, populațiile africane sau americane erau tratate de aventurierii conchistadori. Batjocoriți și impilați, pașnicii țărani se ridică împotriva uzurpatorilor în numeroase revoluții. La 1387 se ridică bănățenii conduși de Vlad Ianeu și de Vlad Dan. În 1437 e marea răscoală de la munții Bobîlna, cînd țăranii, conduși de căpitanii Mihai și Gelu românul, ocupă Clujul și înconfiază proprietățile nemeșilor unguri [13]. Țăranii nu pot duce lupta multă vreme și trebuie să intre în tratative. Un contract social, confirmat de dieta transilvană, pecetluiește aservirea „mizerabililor țărani" către stăpînitorii reali ai Transilvaniei, nobilimea maghiaro-saso-secuiască.

Revoltele încep să se țină lanț; ele sînt înecate în sîngele țăranilor, fără nici un cîștig. Robii care încearcă să ceară un trai mai omenos în țara lor își sfîrșesc viața în temnițele unde sînt lăsați să moară de foame, ori sînt spînzurați în furci sau în cîrlige, frînți pe roată, rupți în colțuri de stîncă. Cea mai mare revoltă din aceste timpuri este răscoala țăranilor români și secui din 1514, sub conducerea lui Doja Secuiul. El porni o *cruciadă* împotriva nobililor, declarînd însă credință regelui. Răsculații ocupară mai multe cetăți și intrară în Cluj. Cu ajutorul sîrbilor, răscoala fu înăbușită de Zápolya. Doja fu executat cu rafinament: a fost așezat pe un tron de fier roșit în foc și încoronat cu o diademă arzătoare. Rezultatul răscoalei a fost introducerea legală a *iobăgiei* și codificarea ei [14].

Intervenţiile domnitorilor Principatelor Române în Ardeal

După încercările nereuşite ale lui Carol Robert şi Ludovic, regii Ungariei renunţară la veleităţile de cucerire a Principatelor Române, mulţumindu-se cu o vagă suzeranitate, care era mai mult o manifestaţie de vanitate, exprimată în titulaturile pompoase ale regilor, decît o legătură reală. Ba chiar, pentru a le cîştiga concursul în lupta comună împotriva turcilor, regii unguri trebuiau să aibă faţă de voievozii români o purtare plină de curtenie. Vlaicu Vodă îşi asigură în Ardeal o parte a văii Oltului, sub titlul de ducat al Făgăraşului, cu dreptul de a-l coloniza. Mircea cîştigă dreptul de a-şi mări acest *fief* cu satele din jurul Sibiului, încît se putea intitula „duce al Făgăraşului şi Amlaşului".

Prin catolicizarea păturii lor conducătoare, românii din Ardeal se deprind să vadă în principii de dincoace de munţi pe adevăraţii protectori ai credinţei lor ortodoxe. Domnii Munteniei şi Moldovei fac donaţii bisericilor române din Ardeal, le constituie apanaje. Mulţumită lor, se naşte acolo şi se întăreşte o organizaţie permanentă ecleziastică şi canonică, în strînsă legătură cu cea de dincoace, de la care primeşte binecuvîntarea păstorească. Se ivesc astfel începuturile unei civilizaţii naţionale. Episcopatele române, întărite prin munificienţa principilor români, devin conducătoare ale naţiunii româneşti, luînd locul nobililor catolicizaţi şi maghiarizaţi. Conflicte încep să se ivească cu *universitatea* săsească, puternica organizaţie a intereselor naţionale şi economice ale saşilor, în care domnitorii români intervin ca protectori naturali ai românilor. Secuii au păstrat strînse legături cu Moldova. Domnitorii Moldovei intervin adeseori ca să ia apărarea secuilor împotriva vexaţiunilor la care aceştia erau supuşi din partea regilor unguri şi a nobilimii transilvănene.

Regii unguri se văd nevoiţi să cedeze principilor români cetăţi de refugiu pe teritoriul transilvan, împreună cu fiefurile lor. Contactul românilor din principate cu populaţia românească din Ardeal se strînge şi mai mult. Un sentiment de simpatie şi solidaritate naţională, izvorît din comunitatea limbii şi a credinţei, îşi face drum în masele românilor, care creează o conştiinţă a unităţii române în aceste regiuni [15].

După catastrofa de la Mohács (1526) şi stabilirea turcilor la Budapesta, regatul ungar a fost desfiinţat. Transilvania a devenit un principat independent, nemaifăcînd parte dintr-un stat ungar. În această formă, a existat vreme îndelungată. Principatul Ardealului, vasal al turcilor, a fost părăsit cu totul în mîna oligarhiei nobiliare a celor trei naţiuni: maghiari, saşi şi secui. Principii Transilvaniei sînt de rasă maghiară. Românii sînt excluşi de la orice participare la viaţa publică; toate autonomiile locale sînt distruse. Luptele dintre pretendenţii la tron sfîşie ţara. Principii români, legaţi prin atîtea interese în Ardeal, sînt chemaţi să intervină cînd pentru unul, cînd pentru altul din partidele în luptă. Ei sînt sprijinul natural al bietei populaţii oropsite. Influenţa lor în istoria Ardealului creşte; ea culminează cu personalităţile lui Petru Rareş şi Mihai Viteazul.

Încercări de înfăptuire a unităţii române sub Petru Rareş şi Mihai Viteazul

Rivalitatea dintre Zápolya, principele Ardealului şi regele Ferdinand, provoacă campania lui Petru Rareş [16] în Ardeal. Solicitat de ambii rivali, domnitorul moldovean se pre[illegible]ia partea regelui, care reprezintă oarecum vechea tradiţie locală; în realitate Rareş luptă pentru propriile sale interese, cîştigînd şi adeziunea nobilimii maghiare sau maghiarizate. El ocupă întregul ţinut al secuilor, care-i

recunosc autoritatea. Vornicul Grozav, comandantul oștilor lui Petru, cîștigă asupra sașilor strălucita victorie de la Feldioara (1529). Rareș asediază Brașovul, care se liberează numai prin plata unui mare tribut. Sighișoara, Mediașul și Făgărașul fac la fel, punîndu-se sub protecția domnului moldovean, împreună cu toată Țara Bîrsei și Făgărașului. Rareș e stăpîn pe partea de răsărit și de mijloc a Ardealului. Ținuturile de la Ciceu, Cetatea de Baltă și Bistrița sînt sub directa lui stăpînire, guvernate de pîrcălabii așezați de el; ținutul Tîrnavelor și țara secuilor sînt sub protecția și influența lui. Domnitorul moldovean a înțeles că împrejurările-i sînt favorabile. Zápolya și Ferdinand rivali, secuii îi sînt supuși, sașii slabi și înfrînți, românii binevoitori, nobilimea română maghiarizată doar superficial, spre a putea fi primită la curte și investită cu demnități, poate ușor fi readusă la legăturile ei naturale. Momentul e potrivit ca întreaga această frumoasă și bogată provincie, locuită în cea mai mare parte de aceeași națiune cu a lui, să fie alipită Moldovei. Dar caracterul impetuos al domnitorului nu-i ingăduie realizarea acestui plan măreț. El întreprinde campania rău inspirată împotriva Poloniei, pierde bătălia de la Obertyn [17] și cu ea fructul strădaniilor sale din Ardeal: îi rămîn aci numai cîteva cetăți, pentru a căror păstrare, urmașii săi vor trebui să facă dese incursiuni în Transilvania.

Mai importantă, deși tot atît de efemeră, a fost epopeea lui Mihai Viteazul. Învingător la Selimbăr, lîngă Sibiu (1599) asupra cardinalului principe Báthory, el făcu o intrare triumfală și pompoasă în Alba Iulia, capitala Ardealului. Biruința voievodului român dezlănțuie o mare mișcare populară românească. Țăranii, exasperați de nedreptăți și impilări, simt că a venit *vremea lor*, acum cînd unul din *neamul lor* a ajuns stăpîn în *țara lor*. Castelele nobililor sînt atacate și arse, avutul distrus, nobilii uciși. Stăpînirea română impune însă ordine și se organizează. Românii apar în posturile de mare încredere, limba română și pecetea domnească apar în cancelariile transilvane. Mihai Viteazul realizează unitatea politică a neamului românesc prin uniunea celor trei principate (1600). Vai, de scurtă durată! Căci perfidia curții imperiale [18] de la Praga, în slujba căreia marele voievod pusese gîndul lui curat, inima lui nobilă și sabia lui viteză, și trădarea tovarășilor de luptă pe care-i dăduse acești nevrednici profitori, puseră capăt acestei strălucite vieți. La 18 august 1601, pe cîmpia Turdei, marele voievod cade victima celui mai mîrșav asasinat pe care-l cunoaște istoria [19]. Pe cînd capul lui frumos e adus de căpitanii săi credincioși și depus în Mănăstirea Dealu, trupul, aruncat pe un stîrv de cal, e îngropat în pămîntul Ardealului românesc. Unirea țărilor române, viziune fulgerătoare, care a apărut și a dispărut repede în istoria neamului, a fost testamentul politic lăsat de marele voievod generațiilor ce i-au urmat.

Lupte religioase

Antagonismele religioase sînt noi motive de persecuții pe capul românilor. Principii Ardealului vor să calvinizeze pe români. Este o chestiune mai mult de prevedere politică decît de prozelitism religios. Calvinismul urmărește scopul să provoace distrugerea națională a românilor. El trebuie să creeze o biserică română independentă de cea din Muntenia și Moldova, cu altă limbă de oficiu, orientată în altă direcție, dependentă prin organizația ei de prinț, supusă unor ierarhi unguri. Românii rezistă cu îndîrjire, ceea ce provoacă iritarea ungurilor. Episcopul Oreste, care [illegible]upează rezistența, e depus, întemnițat și biciuit. Rezistența românilor găsește o frățească încurajare, sprijin și refugiu la șefii religioși de dincoace de Carpați

și în principii români: e epoca de înflorire și de prestigiu a culturii române, pe care o dau domniile lui Matei Basarab și Vasile Lupu [20]. În cele din urmă „legea românească" rămîne învingătoare. Episcopul Sava Brancovici restabilește supremația bisericii și a clerului ortodox. După o perioadă de strălucire, marele prelat cade, la rîndul său, victima persecuției principelui Apafiy și a calviniștilor, plătind marea vină de a fi fost protejatul lui Șerban Cantacuzino, influentul domnitor al Munteniei [21].

Pacea de la Carlovitz [22] dă Transilvania Casei de Austria. Românii și-au schimbat stăpînii. Habsburgii sînt tot atît de răi ca și ungurii. Regimul creat prin faimosul *Unio trium nationum* este confirmat prin *Diploma leopoldină* din 1694. Lupta religioasă, pierdută de ungurii calviniști, este reluată de austriecii catolici. Pe baza primirii *celor patru puncte** de dogmă, episcopul Atanasie Anghel săvîrșește la 1701 *unirea* unei părți a bisericii române cu Roma. Acest act a fost mai mult politic decît religios. Era un contract de alianță încheiat între o parte dintre români și dinastia habsburgică, care înlesnea îmbunătățirea situației materiale și politice a unei părți a neamului românesc [23]. Negreșit că perfidia politică a Habsburgilor urmărea prin acest act să producă o spărtură între români. Maxima favorită a casei austriece: *divide et impera* își găsea și aci aplicare. Scopul depărtării oricărei influențe a românilor de dincoace de Carpați se vede lămurit și din una din condițiile celei de-a doua diplome leopoldine din 1701, care interzice episcopului român „orice corespondență cu principele Valahiei în afaceri naționale și religioase". La această epocă, principele Munteniei era Brâncoveanu.

Începutul luptei politice

Secolul al XVIII-lea aduce schimbări mari în situația românilor din Ardeal. Decadența Principatelor sub regimul fanarioților a răpit românilor pe sprijinitorii lor naturali. Pe de altă parte, comunitatea națională a sașilor cu guvernanții de la Viena a dat celor dintîi curaj, încredere și importanță. Persecuțiile împotriva elementului român se îndoiesc: sașii socotesc Transilvania ca aparținînd națiunii germane. Loviți, goniți, jefuiți și de unguri și de sași, românilor nu le rămîne altceva de făcut decît să se revolte. La 1720 românii din Hunedoara atacă Deva; la 1727 e răscoală la Alprud. Tot secolul al XVIII-lea e plin de frămîntări sîngeroase. Alături de aceste izbucniri elementare, apar acum și manifestări de altă natură. Năzuințele românilor după un trai mai omenos prind trup în formularea unor revendicări, care ating toate manifestările vieții materiale și sufletești. Steagul acestei mișcări îl ridică mari șefi religioși; cel dintîi e episcopul unit *Inochentie Micu-Clain*. Dar el nu e numai șef religios, ci un adevărat șef politic al unei națiuni care vrea să cîștige locul ce i se cuvine. Înaintea tronului împărătesc de la Viena și înaintea dietei de la Cluj, episcopul român protestează cu amărăciune, hotărîre și curaj împotriva nedreptăților și umilirilor la care e supus neamul românesc, cerînd egală îndreptățire cu celelalte națiuni ale Ardealului. Erau idei care nu fuseseră pînă atunci niciodată exprimate de vreun învățăcel român. Răspunsul maghiar e plin de injurii și dispreț la adresa românilor. Nu există o națiune română, există doar o „plebe valahă", adunătură de vagabonzi și briganzi, care nu merită titlul de națiune. Episcopul e tratat

* Recunoașterea Papei ca suprem șef religios; întrebuințarea cuminecăturii sub cele două forme diferite; recunoașterea purgatoriului; purcederea Sfîntului Duh și de la Tatăl și de la Fiul.

de ignorant și incapabil : „Episcopul și clerul unit cer lucruri pe care nimeni nu le-a mai cerut vreodată de la strămunii noștri și nu le va mai putea cere nici de la urmașii noștri... cer aceea ce răstoarnă din temelii drepturile și libertățile avute... cer, în sfîrșit, aceea ce clerului și plebei valahe, după firea lor prea bine cunoscută, nu li se cuvine niciodată". Clain luptă zadarnic cîteva decenii, o luptă de jertfe, fără să întîmpine decît indiferență și siretenie din partea Habsburgilor, vrăjmășie și brutalitate din partea ungurilor. El moare, scîrbit și uitat, într-o chilie, la Roma.

O singură izbîndă e rezultatul străduințelor lui Clain : prin intervenția Mariei Teresa [24], românii au fost recunoscuți ca *indigeni* ai țării. Juridicește deci, românii puteau lua parte, de aci înainte, la viața publică a țării. În fapt însă, politica de violență a stăpînitorilor i-a împiedicat de la participarea efectivă pînă în zilele noastre.

Antagonismul dintre Habsburgi și maghiari aduce românilor instituțiile grănicerești — regimente apărătoare de granițe, cu școlile, privilegiile și fondurile lor speciale — precum și școlile din Blaj. Ele fuseseră concepute de guvernul din Viena ca instituții de germanizare și catolicizare. Dar roadele școlilor din Blaj au fost cu totul de altă natură : învățătura la care au început să se adape românii a trezit în ei conștiința adormită a latinității, mîndria originii lor. Ideea națională începe să-și facă drum și să lumineze calea națiunii care se deșteaptă. Guvernanții își dau seama de primejdie. O adevărată ofensivă politică și culturală se dezlănțuie împotriva neamului românesc. Maria Teresa interzice cu asprime prin „Regulamentul națiunii ilyrice" să fie aduse cărți din Principatele Românești. În ciuda rescriptului *Ratio educationis*, care stabilea că limba de predare în școli e limba națională a copilului, la Viena apar, pentru trebuința școlilor noastre, o serie de cărți în limba *germană* și română.

Planurile politice ale Habsburgilor sînt îndrăznețe. Austria ne răpește Bucovina, ocupă Oltenia [25], își manifestă intențiile de dominație asupra țărilor române pînă la Nistru și Marea Neagră.

Chiar de atunci, pe la sfîrșitul veacului al XVIII-lea, apar și cele dintîi manifestări ale șovinismului maghiar. În comitatul românesc al Bihorului, autoritățile ungurești interzic întrebuințarea cărților tipărite la Viena și Buda, pentru că n-au și text maghiar, iar la 1792, sub împăratul Iosif al II-lea [26], dieta Ungariei impune ca studiu obligator în toate școlile, limba maghiară.

Revoluția lui Horea

Urmașul Mariei Teresa, Iosif al II-lea împărat înclinat spre reforme, e privit cu simpatie de români, care văd într-însul un prieten al lor, un apărător al obijduiților. El se suise pe tron într-un timp foarte potrivit, cînd cuțitul ajunsese la os. Exploatarea economică exasperase pe români. Întreaga muncă a țăranului era acaparată în folosul domnului feudal. Inventivitatea stăpînitorilor în arta înființării dăjdiilor și dijmelor și sălbăticia aplicării lor nu-și găsea nicăieri perechea. Paharul amărăciunilor se revarsă printr-o mișcare de protest. Moții din Munții Apuseni se văd despuiați de tot avutul lor — case, grădini, arături și păduri — declarat domeniu al statului. Ei cer dreptate de la împărat. Iosif al II-lea primește foarte prietenos pe țăranul Horea care vine să-i arate suferințele românilor. Împăratul pare chiar că încurajează mișcarea românilor, în care el caută sprijin spre a frînge cerbicia ungurească. Dar întors de la Viena între ai săi, Horea regăsește toată stăpînirea ungurească, jefuitoare și sălbatică, ce nu se sinchisește de ordinele împărătești. Atunci, în 1784, cade trăznetul revoluției românești.

Sub conducerea lui Horea, Cloşca şi Crişan, moţii pornesc ca o vijelie din munţii lor, cu crucea într-o mînă şi cu secera în cealaltă, devastează curţile nemeşeşti, botează în „legea românească" pe unguri şi aruncă groaza în ungurimea din Zarand şi Hunedoara. Abrudul, Roşia şi Cîmpenii au stat trei zile sub furia răsculaţilor. Horea someazâ pe nobili să facă jurămînt pe cruce că-şi vor părăsi moşiile, care vor trebui să se împartă între ţărani, aşa cum va hotărî măria sa împăratul. Nobilii pornesc la rîndul lor o contra-insurecţie, care se dedă la violenţe şi cruzimi mai mari ca ale ţăranilor înşişi şi armatele imperiale intervin în luptă. Ţăranii luptă cu eroism şi în trei lupte înfrîng trupele imperiale. Dar secera nu poate să reziste tunului. Cercul de foc al armatelor se strînge în jurul munţilor Abrudului şi capii revoluţiei sînt prinşi.

Răzbunarea ungurilor a fost fioroasă. Crişan s-a spînzurat în celula sa din temniţă. Horea şi Cloşca, legaţi în lanţuri, au fost purtaţi două săptămîni prin ţinuturile răsculate, iar în ziua de 28 februarie 1785 au fost frînţi pe roată pe dealul Cetăţuii din Alba Iulia, în faţa cîtorva mii de ţărani români, aduşi de administraţie din patru sute de sate. Pînă în ultimul ceas Horea, într-o nobilă atitudine, a refuzat să facă cea mai mică mărturisire neplăcută pentru împăratul Iosif, ducînd în mormîntul lui de mucenic secretul convorbirilor ce avusese cu Iosif al II-lea.

Revoluţia lui Horea n-a rămas fără rezultate [27]. Iosif al II-lea desfiinţează iobăgia la 22 august 1785, ca o satisfacţie pentru sufletele martirilor. Iobagii devin ţărani care pot să lase moştenire pămînturile lor, să le vîndă, să cumpere; libertatea omenească e recunoscută de lege. Poporul n-avu timp să guste multă vreme din plăcerea libertăţilor; împrejurările externe silirâ pe împărat să-şi anuleze reformele prin *Revocatio ordinationum* din 1790, după care el muri, scîrbit însuşi de apostazia la care fusese obligat.

Deşteptarea românismului şi izbucnirea şovinismului ungurese

Sub înrîurirea revoluţiei franceze, această mare educatoare a conştiinţelor naţionale neamul românesc ridică şi el capul. El păşeşte de astă dată unit. Neînţelegerile confesionale, perfid alimentate de duşmani, sînt înlăturate şi pentru întîia oară cei doi episcopi, unit şi neunit, Ioan Bob şi Gherasim Adamovici, apar ca reprezentanţii cei mai autorizaţi ai poporului român. În 1791 ei înaintează Curţii de la Viena acel *Supplex Libellus Valachorum* [28], care a constituit pînă în zilele noastre baza revendicărilor naţionale ale românilor. Ei se întemeiază pe drepturile lor de băştinaşi ai ţării şi pe importanţa lor numerică, ca fiind acei ce suportă cea mai grea parte din sarcinile ţării. Din enunţarea celui dintîi punct al revendicărilor românilor, reiese întreaga situaţie umilitoare în care erau ţinuţi: „Să nu mai fim batjocoriţi ca neam de *toleraţi*, *admişi*, *neprimiţi între stături*, numiri injurioase şi nevrednice, şi să fim reaşezaţi în folosinţa tuturor drepturilor civile ...". Demersul celor doi episcopi are însă aceeaşi soartă ca şi acela al lui Clain. Viena se scutură şi trimite pe români la Cluj, la dieta ungurească. Aceasta îi respinge cu aceeaşi brutalitate ca pe Clain şi pe acelaşi motiv: constituţia patriei recunoaşte numai trei naţiuni: maghiară, secuiască şi săsească. Perfidia austriacă şi brutalitatea ungurească au avut doar rezultatul excelent că au întărit colaborarea celor două biserici româneşti, pînă acum vrăjmaşe. De aci înainte, ele vor merge tot alături şi, în luptele sale naţionale, neamul românesc din Ardeal se va înfăţişa unul singur, unit, avînd în frunte pe cei doi păstori. Conştiinţa naţională românească se afirmă şi se întăreşte. Tinerii români, duşi la şcoală la Roma, crescuţi în învăţăturile culturii

latine, se intoarce în țară cu mîndria originii noastre străvechi și încep munca pentru trezirea aceleiași conștiințe în masele largi ale neamului românesc. Suflul latinității îmbărbătează și ridică sufletul românesc din Ardeal. Samuil Clain, Gheorghe Șincai și Petru Maior sînt cei trei mari dascăli care au luminat pe români asupra originii lor, le-a lămurit istoria neamului și i-a făcut să-și cunoască și să-și prețuiască limba. Iar în urma lor, Gheorghe Lazăr trece munții, înființează cea dintîi școală românească în București și prin ea deșteaptă conștiința unui întreg popor, pe care îl ridică din întunecimea și letargia în care trăia, îi arată căile pe care trebuie să meargă și culmile pe care trebuie să se înalțe. Școli se deschid peste tot, în care cultura e cea națională. Principatele române, despărțite timp de un veac de Ardeal prin politica de izolare a Austriei și prin regimul de decadență fanariotă, înnoadă din nou firele părăsite. Cîțiva boieri întemeiază și ei școli românești, în capul cărora cheamă dascăli din Ardeal. Ideea prinde, încălzește sufletele; școlile și dascălii se înmulțesc. Mișcarea se propagă din școală în publicistică și în literatură.

Paralel cu această renaștere a spiritului românesc, se operează în același timp o evoluție specială a spiritului unguresc. Speriați, pe de o parte, de pericolul pe care-l înfățișa, pentru ideile lor de dominație, existența acestei mase compacte de români tenaci și începînd a se deștepta la viața națională, conștienți pe de altă parte de slăbiciunea lor numerică, cuprinși de o grandomanie și de un șovinism care nu și-a găsit pînă acum perechea la nici un alt popor, maghiarii concep ideea *maghiarizării silite* a tuturor popoarelor conviețuitoare, lăsate lor pradă de către politica de egoism, perfidie și duplicitate de la Viena. Szechenyi dă semnalul luptei naționale maghiare. Poetul Vörösmarty proclamă sus și tare că „orice om pe care îl ține pămîntul și-l acoperă cerul, trebuie să fie om și maghiar". Wesselényi anunță principiul: „în decurs de 20 de ani, toate naționalitățile vor trebui să fie contopite cu poporul unguresc". Maghiarizarea începe cu toată furia șovinismului unguresc. Nobilimea maghiară conduce lupta cu pasiune și cu jertfe. În toate școlile, limba maghiară e obligatorie, iar dieta ungurească încearcă, în 1830, s-o impună în mod exclusiv. Ea e introdusă apoi în justiție, în administrație, apoi se cere a fi introdusă în armată; se precomizează ideea grădinițelor de copii în care să se maghiarizeze copiii naționalităților, se plănuiesc colonizările ungurești în masa populației române, cu alte cuvinte se elaborează întreg planul de maghiarizare, urmărit cu tenacitate și cu violență pînă în zilele noastre.

Revoluția de la 1848

Evenimentele revoluționare de la 1848 au găsit la început pe români laolaltă cu ungurii, deopotrivă cuceriți de răsunătoarele principii ale ideologiei revoluționare franceze. Curînd însă se ivesc deosebirile. Ungurii împing mișcarea în albia unui exclusivism absurd, care vrea să înghită în statul național maghiar toate celelalte popoare. Românii încep să se manifeste și ei într-o direcție proprie; ei au pe de o parte revendicări economice, îndreptate împotriva sașilor și a nobilimii, pe de altă parte revendicări politice, împotriva revoluționarilor unguri. Ideea independenței ungare și a anexării Ardealului la Ungaria constituia o primejdie serioasă pentru dezvoltarea națională a românilor. Ea aduce o apropiere între români și Casa de Habsburg. Mișcarea românească pornește de la tineretul intelectual. Cele două căpetenii bisericești române iau loc în fruntea mișcării. Românii ortodocși au acum un mare conducător, pe Șaguna; toate sforțările lui, toată dibăcia lui diplomatică o întrebuințează pentru ca revendicările românești să ia o formă pe care guvernul din Viena să o poată primi și satisface. Poetul Andrei Mureșanu adresează națiunii române poezia de o

puternică inspirație, „Deșteaptă-te române", care de atunci pînă astăzi a rămas Marseilleza română, cintecul de adunare și indemn al românilor pentru lupta națională de dezrobire și unire.

La 3 mai 1848 se ține la Blaj memorabila adunare a românilor din tot Ardealul. În întrunirea premergătoare din ajun, Simion Bărnuțiu rostește marea lui cuvîntare, de o importanță epocală în istoria și elocvența românească, în care toate frămîntările, grijile, drepturile și nădejdile neamului românesc sînt arătate sub forma cea mai impresionantă.

Graiul tinărului învățător prin care „vibrau milenare suferințe" avea caracterul marilor predici ale îndrumătorilor spre vremuri noi. „El era omul prin care se rostia vremea" [129]. El se adresa întregului neam românesc, căruia-i arăta drumul pe care avea să-l urmeze pînă la izbinda cea mare. Căci prin mulțimea de țărani veniți din toate plaiurile și cîmpiile Ardealului ca să asculte cuvîntul vrăjit al apostolului, se amesteca floarea tineretului român venit din *țară*. Erau acolo refugiații mișcării înfrînte din Iași: Alecsandri, Costache Negri, Alecu Russo, Sion, Lascăr Rosetti, Ioan Ionescu și mai era încă Alexandru Ioan Cuza, domnitorul de mai tîrziu al Principatelor Române Unite. Era afirmarea unității sufletului românesc.

A doua zi, pe Cîmpia Libertății, adunarea generală a națiunii române Transilvania își afirmă voința ei de a trăi ca națiune de sine stătătoare și de parte întregitoare a Transilvaniei și depune jurămîntul de credință către patrie, împărat și națiunea română.

Bălcescu crede în putința unei colaborări între maghiari și români și face sforțări mari în această direcție, luînd contact cu Kossuth și Bathyányi, dar trebuie să constate că punctele lor de vedere erau complet diferite. Șovinismul unguresc este în plină creștere. Kossuth, campionul liberalismului unguresc, nu consideră pe români decît ca pe niște „indivizi egal îndreptățiți, făcînd parte din națiunea politică maghiară". Revoluția maghiară înțelege să pecetluiască robia românilor sub dominația maghiară. Românii sînt și de astă dată trădați. Dieta ungurească votează la 29 mai unirea Ardealului cu Ungaria, iar împăratul Ferdinand [29] ratifică unirea. Șaguna, în numele poporului român, protestează împotriva acestei hotărîri, luate *de nobis sine nobis*, dar împăratul îi răspunde că nu mai poate reveni, adăugînd în mod vag că va avea grija de poporul român [30].

Avram Iancu

Dar ruptura se produce între revoluția maghiară și Viena. Guvernul maghiar desființează regimentele grănicerești române și incorporează pe români în regimentele maghiare. Brutalitatea și arbitrarul comisiilor de recrutare exasperează pe români, care se ridică și se înarmează spre a-și apăra drepturile neamului lor. De astă dată, Curtea de la Viena, care dizolvase dieta de la Pesta, proclamase starea de asediu și dăduse Transilvania pe mîna autorității militare, cere ajutorul românilor. Prin graiul lui Șaguna, românii promit ajutorul în schimbul realizării unui program de revendicări: unirea tuturor românilor din statul austriac — inclusiv Bucovina — într-o singură națiune sub sceptrul Habsburgilor; o adunare națională românească; reprezentanți în dieta imperială; delegați pe lîngă fiecare minister; împăratul să ia și titlul de „mare duce al românilor". Împăratul ia angajamente solemne că „va lua în chibzuire amănunțită petiția fidelei națiuni române", apoi îngăduie

românilor „o constituție organică, potrivită cu trebuințele adevărate ale acestui popor". Întemeiați pe cuvîntul imperial, românii intră în foc ca să salveze lamentabilele oști imperiale, rău încolțite de unguri. Era nu numai libertatea unui neam de cîștigat, dar erau și impilări seculare de răzbunat. Și atunci, o minune se produce. Drapelul luptei, căzut cu o jumătate de veac mai-nainte din mîinile lui Horea, se înalță din nou în Munții Apuseni, ținutul neînduplecaților moți. Cel care îl ține acum în mîna lui viguroasă e un tînăr avocat, Avram Iancu. El va deveni eroul legendar al luptelor românilor [31].

Legiuni românești ies ca din pămînt: sînt țărani simpli care luptă cu furci, cu lănci, cu puști cu cremene, cu tunuri de lemn de cireș; *prefecții*, *tribunii* și *centurionii* care le comandă, sînt popi de sat ori modești cărturari. Din tabăra sa de la Cîmpeni, Avram Iancu, „craiul munților" — cum l-au eternizat baladele populare — repede ca un virtej legiunile sale împotriva oștirilor ungurești, victorioase pînă aci. Abrudul, Aiudul, Turda capitulează, Zlatna, Vințul sînt cucerite prin foc și singe. Oștile ungare, comandate de Hatvani și Kemény sînt bătute în lupte sîngeroase la Fîntînele și de trei ori la Abrud. Unul din prefecții lui Iancu, Axente Sever, reușește să despresoare Alba Iulia și să libereze pe imperiali.

Furia ungurilor e nemărginită. Din toate părțile, oști ungare sînt îndreptate împotriva cutezătorului. Izolat de slăbănogii săi tovarăși de arme, austriecii, Iancu se închide în munții săi ca într-o cetate și ține rezistența timp de zece luni, în care timp dă și primește lovituri sîngeroase. Prefecții săi apără cu eroism porțile de intrare în acest regat al munților. Ungurii unesc perfidia cu cruzimea: Buteanu, prefectul legiunii românilor din Zarand, e atras în cursă și spînzurat la Iosaș.

Ajutorul rusesc, cerut de austrieci prin Șaguna, răpuse în cele din urmă pe unguri. La Șiria armata ungurească e sfărîmată. Austriecii sînt victorioși. Și clasica recunoștință a Habsburgilor are încă o dată prilejul să se manifeste. Viena, devenită stăpînă a Ardealului, nu-și ține nici una din făgăduielile date românilor. Fruntașii români: Șaguna, Șuluțiu, Bărnuțiu, sînt puși sub supraveghere polițienească. Avram Iancu refuză să primească decorațiile și banii ce i se oferă; el e batjocorit, băgat la închisoare, pus în lanțuri și pălmuit de polițiștii austrieci. Scîrbit, craiul munților și-a pierdut mintea. Pînă la sfîrșitul vieții sale el cutreieră satele cîntînd din fluier, urmărit de durerea și respectul obștesc. Și cînd, odată, cu prilejul unei călătorii prin Ardeal, împăratul Franz Joseph [32] și-a exprimat dorința să-l vadă și să-i vorbească, el a răspuns cu o dureroasă ironie: „Ce-ar putea să spuie un nebun ca mine unui mîncînos ca el?". Avram Iancu a murit la 1872 și a fost îngropat la Țebea, sub gorunul lui Horea, celălalt mare mucenic al neamului.

Dualismul austro-ungar

Guvernul imperial urmărea o politică de întărire a germanismului și de conciliere cu ungurii. Răspunsurile binevoitoare în formă, dar fără nici un rezultat practic, ce dădea românilor, urmăreau cîștigarea de timp pentru consolidarea propriei lor situații. În fond, austriecii nu simpatizau pe români și n-aveau încredere în ei. Elementul de încredere în Ardeal erau sașii. Cu ajutorul acestor oportuniști politici, care în momentele grele ale revoluției nu mișcaseră nici un deget, guvernul austriac ținea să-și formeze o citadelă puternică, pe care s-o opună românilor care-și vărsaseră sîngele pentru împărat. Ardealul este supus unei puternice germanizări administrative și, pentru ca elementul român să nu fie prea tare în cadrele Imperiului, Bucovina este alipită Galiției.

Dar semnele rele. prevestitoare ale unei catastrofe definitive, se arătau. Austria era din ce în ce mai incapabilă să reziste pretenţiilor ungureşti. O serie de înfringeri exterioare îi zdruncinaseră prestigiul şi puterea militară. Pierduse Italia şi fusese bătută la Sadova de Prusia [33]. Nevoia unui puternic sprijin în interior era din ce în ce mai simţită. Acest sprijin nu puteau fi decît ungurii. Românii deveniseră suspecţi. Dincoace de Carpaţi, ei îşi realizaseră sub Cuza Vodă unitatea naţională şi tînărul stat naţional exercita o atracţie, uşoară de înţeles, asupra românilor de dincolo de Carpaţi. Această influenţă nu putea fi în sensul unei totale dezrobiri a românilor, dar ea le ridica moralul şi îi încuraja în lupta pentru îmbunătăţirea situaţiei interne. Pentru garantarea poziţiei sale, Austria se hotărî a întări pe unguri, sacrificînd pe români. Astfel luă naştere *dualismul* de la 1867, opera austriacului Beust şi a ungurului Deák [34]. Transilvania fu desfiinţată nu numai ca unitate politică, dar chiar ca unitate geografică şi administrativă. Ea fu pur şi simplu incorporată şi contopită în masa Ungariei. Noul stat ungar fu întemeiat pe baza celei mai mari nedreptăţi. Patru naţiuni : română, sîrbo-croată, slovacă şi ruteană, fură sacrificate în favoarea unei a cincea : cea ungară. Ungurii, mai puţini ca jumătate din populaţia noului stat, se impuseseră cu silnicie la conducerea lui, înlăturînd pe toate celelalte popoare, şi îl proclamară, în ciuda realităţii, ca stat naţional ungar.

Acţiunea noului stat va avea acum drept scop realizarea de fapt, prin violenţă, a acestei fantezii politice : statul unitar naţional ungar.

Marea luptă naţională

O luptă înverşunată, de la popor la popor, se desfăşoară, începînd de la 1867, între ungurii care, sprijiniţi de tot aparatul de stat, atacă, şi românii care-şi apără naţionalitatea. Lupta se dă pe numeroase căi. Şcolile româneşti sînt prigonite şi închise ; celor rămase li se creează condiţii de existenţă imposibile. Numeroase procese de presă aruncă în închisori sau silesc să se expatrieze pe conducători. Românii sînt excluşi de la orice funcţiune publică şi de la reprezentarea parlamentară. Poporul şi graiul românesc sînt peste tot gonite, batjocorite. Paralel cu acţiunea de prigonire, se duce campania de ademenire : alături de şcolile româneşti, înjosite şi închise, se înalţă în edificii trufaşe şcolile ungureşti ; se încurajează dezertorii cauzei naţionale româneşti cu situaţii politice şi materiale ademenitoare. Furia maghiarismului este exaltată de continuele progrese şi de vaza crescîndă a statului român de la sudul Carpaţilor. Românii din Principate, după săvîrşirea unirii, creaseră un stat independent şi aveau în fruntea statului un prinţ dintr-una din marile case domnitoare ale Europei [35]. Ei participaseră la războiul balcanic [36] şi se acoperiseră de glorie la Plevna. Neamul prigonit şi umilit pînă acum îşi înălţa capul cu mîndrie. Legăturile sufleteşti şi culturale, naturale între fraţi, devin suspecte pentru unguri şi constituie cea mai gravă crimă. Ideea *daco-românismului*, cuvînt creat de unguri, devine visul rău al şoviniştilor unguri.

În mijlocul acestor lupte, perfidia habsburgică atinge forma cea mai urîtă ; ea merge mînă în mînă cu ingratitudinea şi cu laşitatea. Franz Joseph, împăratul de tristă memorie al Austro-Ungariei, declară celor doi mitropoliţi români, ieşiţi în întîmpinarea sa la Seghedin, ca să-i ceară protecţia : „Românii trebuie să se poarte cu cea mai mare supunere faţă de legile statului ; ei trebuie să fie nu numai aderenţi zeloşi ai religiei şi naţionalităţii lor, dar în acelaşi timp cetăţeni credincioşi ai statului ungar". Era condamnarea la moarte a naţiunii româneşti, rostită de monarh.

Părăsiţi astfel pe mîna călăilor lor, chiar de împăratul care le datora recunoştinţă pentru credinţa cu care serviseră Casa de Habsburg, românii

declarară politica de *pasivitate*, nevoind ca prin încercarea lor de participare la viaţa publică ungurească, să-i dea acesteia o aparenţă de legalitate. Iar sufletele amărîte încep să privească dincoace de Carpaţi, unde viaţa naţională românească se afirma din ce în ce mai puternică. O conştiinţă nouă îşi face drum : generaţia tînără întoarce faţa de la Viena şi Budapesta şi se îndreaptă spre Bucureşti. Viaţa românească de pe tot pămîntul locuit de români începe să se sprijine pe o cultură românească unitară. Soarele românimii răsărea la Bucureşti !

A avut însă şi cîteva lucruri bune dominaţia austriacă în Ardeal. Întîi, naţiunea română a fost recunoscută ca egal îndreptăţită, recunoaştere confirmată de dieta de la Sibiu la 1863, dar rămasă în stare de declaraţie platonică. În al doilea rînd, biserica ortodoxă română din Ardeal a primit o organizaţie puternică, prin *Statutul lui Şaguna*, despărţindu-se de biserica sîrbească. Ea fu urmată, curînd, de organizarea pe acelaşi plan a bisericii unite. Cele două biserici, astfel consolidate, devin conducătoarele vieţii sufleteşti — culturale şi naţionale — ale neamului românesc din Ardeal.

A mai avut şi alt rezultat bun în mod indirect : timp de aproape 20 de ani a fost suspendată acţiunea de maghiarizare. Românii se organizează în pasivitatea lor. Ei îşi consolidează instituţiile culturale. *Astra* [37], Asociaţia Transilvană pentru Cultura Limbii şi Literaturii Române, dă un impuls puternic culturii naţionale româneşti. La umbra bisericii se dezvoltă şi şcoala elementară românească ; capitalul ţărănesc se organizează în bănci, care întăresc economiceşte elementul românesc. Intelectualii se grupează în jurul „Tribunei" [38]. Revendicările politice sînt expuse şi motivate pe baza unui bogat material ştiinţific, ca rezultat al unor adînci cunoştinţe filozofice, istorice, etnografice. Conştiinţa naţională şi solidaritatea de neam prind temelii din ce în ce mai adînci în masele poporului. Neamul românesc este acum considerat ca un tot unitar ; graniţele artificiale pot despărţi trupurile ; sufletul este unul. El simte la fel şi-şi închegă gîndurile şi sentimentele într-o literatură naţională unitară, care nu cunoaşte ziduri de separaţie.

Politica de persecuţii, ca urmare a rezistenţei la maghiarizarea forţată, devine din ce în ce mai violentă. Ministrul şcolilor, Tréfort, obligă pe orice învăţător să ştie ungureşte şi pe orice copil să înveţe limba maghiară. În plin parlament, István Tisza [39] declar că „cei ce pun piedici scopurilor mari civilizatoare pe care le urmăreşte neamul unguresc între naţionalităţi, trebuie zdrobiţi fără cruţare".

Românii fac o nouă încercare de a mijloci o împăcăciune, obţinînd dreptatea de la acelaşi împărat care, cu toată atitudinea lui revoltătoare, continuă să fie în ochii românilor arbitrul suprem, care trebuie să poarte aceeaşi simpatie tuturor supuşilor săi. În 1892, o numeroasă delegaţie românească pleacă la Viena, spre a prezenta împăratului faimosul *Memorandum*, în care sînt expuse suferinţele şi revendicările româneşti. Niciodată nu se spusese în faţa tronului imperial cuvinte mai pline de hotărîre şi demnitate ca în acest memorandum. Dar împăratul Franz Joseph refuză să primească delegaţia, iar Memorandum-ul, pus în plic şi trimis la Curte, fu expediat de aceasta, nedeschis, guvernului ungurese la Budapesta. Acesta îl înapoie preşedintelui delegaţiei, dr. Ioan Raţiu. Şi, pentru ca nelegiuirea să fie desăvîrşită, delegaţia fu, la înapoierea ei, dată în judecată pentru crima de „trădare de patrie" [40].

Înaintea Curţii cu juri din Cluj, s-a dezbătut în luna mai 1894, nu procesul unei comisii, ci procesul unei naţiuni. Şi cînd judecata pătimaşă a celor mai şovini maghiari a împărţit celor 14 membri ai Comitetului Naţional Român 31 de ani de temniţă, aceasta însemna că poporul românesc, prin fruntaşii săi, a fost osîndit pentru că a cerut, cu glas tare, dreptul să trăiască.

Idealul naţional românesc

Procesul Memorandum-ului a avut un răsunet imens şi urmări importante pentru viaţa politică a neamului nostru. Odată cu porţile temniţelor de la Vać şi Seghedin, s-au deschis complet şi pentru totdeauna inimile românilor din regat pentru fraţii lor. De aci inainte, *chestiunea naţională* va fi piatra unghiulară a politicii române. Raporturile oficiale, un tratat de alianţă nenatural, o prudenţă explicabilă în acţiunea de stat, vor putea zăvorî cuvîntul bărbaţilor care deţin răspunderea conducerii unui stat mic, aşezat la răspîntia tuturor vînturilor primejdioase; ele pot aşeza chestiunea naţională românească printre aceiea de care Gambetta [41] spunea că trebuie „y penser toujours, n'en parler jamais" [42]. Cu atit mai mult ea stăpînea gîndul şi inima tuturor românilor, dincoace ca şi dincolo de Carpaţi [43].

Idealul naţional a devenit temeiul educării tineretului român, pe care copilul o soarbe de pe băncile şcolii. Nu este nume care să facă să vibreze mai cu putere coardele sufletului adolescentului, ca numele provinciei de peste Carpaţi. Nu sînt dureri care să impinzească mai mult ochii, ca suferinţele fraţilor de dincolo de munţi. Nu sint insulte şi ameninţări care să facă să se ridice pumnii mai ameninţători, decît cele ce se aruncă la adresa românilor din partea duşmanului lor de moarte. Cadrele luptei naţionale se organizează. Intelectualii români de dincoace de munţi întemeiază *Liga Culturală* [44], al cărei ţel este mai ales să popularizeze cauza română în marile centre europene. În jurul *Sămănătorului* lui Nicolae Iorga [45] se grupează tinerii scriitori din toate provinciile române, desfăşurind steagul nou al unei arte specific româneşti, care-şi trage caracterul din arta populară, din trebuinţa continuităţii firesti a culturii româneşti actuale cu aceea a trecutului şi cu a tuturor ramurilor răzleţe ale neamului, din aspiraţiile naţionale. Influenţa acestui curent este imensă; tineretul român de pretutindeni crede şi se închină cu patimă în religia cea nouă. Şi chestiunea naţională nu mai era acum o chestiune pur culturală. De la principiul *libertăţii* naţionale, pus de Bărnuţiu, se trecuse, în chip logic, la principiul *independenţei* naţionale şi pe urmă la acela al desăvirşitei *unităţi* politice. Aceasta încetase de a fi un sentiment vag, inconştient; era o convingere adîncă, o dorinţă arzătoare. „Între cele mai frumoase visuri ale fiecărui suflet românesc, cu care se culca şi cu care se trezea, era imaginea dorobanţului român, scoborînd coastele de apus ale Carpaţilor şi mergînd spre cîmpiile întinse ale Tisei" [46].

Conştienţi de primejdie, ungurii urmăresc maghiarizarea cu o furie exasperată. Tisza, Bánffy, Apponyi, sint cele trei nume în care culminează sforţările de distrugere a neamului românesc, cu ajutorul legilor celor mai draconice. Niciodată, în cursul persecuţiilor milenare, a căror victimă au fost mereu românii, acţiunea de maghiarizare n-a fost condusă cu atîta energie, metodă şi lipsă de scrupule. Neamul românesc din Ardeal era condamnat la pieire sigură. Conducătorii maghiari indicau cu precizie sfîrşitul său: în 50 de ani nu va mai fi român în Transilvania * [46].

Dar, în plină execuţie a planului de asasinare a unei naţiuni, cade trăznetul catastrofei mondiale!

---

* Cu toată acţiunea violentă a maghiarizării, Transilvania a rămas în mare majoritate românească. Ultima numărătoare a populaţiei, făcută în ianuarie 1921, cu funcţionari în cea mai mare parte maghiari şi saşi, a dat pentru Ardealul propriu-zis, la o populaţie totală de 2 563 686 de locuitori: români 1 546 112; unguri 264 165; secui 454 450; saşi 234 885; evrei 64 074. În totalitatea teritoriului recunoscut României prin tratatul de la Trianon, cuprinzînd pe lîngă Ardeal, şi părţi din Banat, Crişana şi Maramureş, la o populaţie de 5 938 886 de locuitori sînt: români 3 081 075, adică majoritatea absolută; restul se împarte între unguri şi secui, saşi şi şvabi, evrei, ruteni, sîrbi, slovaci ş.a. [47].

3. BUCOVINA

Răpirea Bucovinei

Bucovina este a doua provincie românească, stăpînită de străini. Dar pe cînd Transilvania n-a făcut parte efectivă din vreunul din statele române, Moldova sau Ţara Românească, Bucovina a fost trup din trupul Moldovei. Zidurile Sucevei sînt mărturiile celui mai glorios trecut al ţării moldoveneşti; mănăstirea Putna adăposteşte şi astăzi sfîntul mormînt al marelui Ştefan.

Bucovina a fost ruptă din trupul Moldovei şi furată de austrieci în anul 1775. În tendinţele ei de expansiune către Orient, Austria încearcă la 1775, printr-un tratat secret cu Poarta, să-şi anexeze Oltenia. Nereuşindu-i planul, ea îşi îndreaptă privirile asupra Bucovinei. La 1772, în urma primei împărţiri a Poloniei, Galiţia de astăzi — împreună cu Pocuţia lui Ştefan cel Mare — ajunseră în stăpînirea Austriei. Bucovina era necesară Austriei, pentru a lega direct Galiţia de Transilvania.

Tratativele politice au fost în 1774—75 duse de Kaunitz, ministrul Mariei Teresa, prin ambasadorul său de la Petersburg, Lebkowitz şi ministrul rus Panin. Cu o lipsă de scrupule, uimitoare chiar la un diplomat austriac, Kaunitz găsi pretextele politice ale banditescului proiect. El afirmă că Bucovina a fost uzurpată cînd de turci, cînd de moldoveni, cînd de valahi, de la Polonia, a cărei moştenitoare legitimă se declara Austria, iar pe de altă parte că ocuparea ei e necesară Austriei, pentru formarea unui „cordon sanitar" care s-o apere împotriva ciumei ce bîntuia Moldova.

Profitînd de ocazia că Moldova era ocupată de oştirile ruseşti şi că pacea de la Kuciuk-Kainargi era pe cale să se încheie, Kaunitz reuşi să-şi asigure pe plan militar „buna atitudine a domnului mareşal" Rumianţev, generalisimul armatelor ruseşti, mulţumită unui „cadou" de 5 000 de galbeni şi a unei tabacheri de aur, împodobită cu briliante. Mareşalul rus îşi retrase oştile din Bucovina, pe care austriecii o ocupară militareşte la 1 octombrie 1774. Pentru a obţine de la Poartă ratificarea acestei samavolnice ocupaţii, austriecii întrebuinţează cele mai josnice metode de corupţie. Ele au fost date la iveală prin publicarea corespondenţei lui Kaunitz cu Thugut, ministrul Austriei pe lîngă Poartă. Partea demnitarilor turci a fost destul de modestă: dragomanul curţii, Moruzi, a primit 10 000 de piaştri, comisarul hotarnic 3 100 de ducaţi, iar funcţionarii mărunţi de la cancelaria lui Reis-Efendi, cîteva bacşişuri modeste. Poarta a avut o atitudine moale; singura opunere a fost ca teritoriul anexat să nu cuprindă şi judeţele Botoşani, Roman şi Neamţ, cum dorea hrăpăreţul imperiu. Împotriva banditismului austriac şi a mişeliei turceşti, se ridică vrednicul domn al Moldovei Grigore Ghica [48], sprijinit de boierii ţării. Într-un protest energic şi demn, el cere protecţia Porţii împotriva uzurpatorului, a cărui purtare „nu corespunde deloc cu asigurările ce se dau Porţii de casa împărătească". Ghica mai adaugă ameninţarea că, dacă sultanul nu va îmbrăţişa cauza provinciei supusă suzeranităţii sale, moldovenii se vor găsi în mare îndoială la ce mijloace să recurgă spre a înlătura primejdia, adică „dacă să lucreze singuri, cu puterile lor, pentru a lor scăpare, sau dacă, nefiind apăraţi de suzeranul lor, să alerge la o altă putere străină". Numeroase proteste şi memorii urmară, în acelaşi înţeles. Atitudinea demnă şi dîrză a domnitorului moldovean atrage asupra lui tot noroiul diplomaţiei habsburgice. Tîlharul, prins asupra faptului, nu se dă înapoi de la ameninţarea cu asasinatul. Thugut propune direct ministrului său măsuri împotriva domnitorului moldovean; „dacă el ar merge cu

nerușinarea pînă a arăta într-una sau altă afacere, o purtare neplăcută, sau a-l face să tremure de frica pedepselor pe care am îndemna Poarta să i le dea, sau a-l face ca, *via facta* [49], fără a intra cu Poarta în această privință în vreun deosebit *impegno* [50], să simțească cea mai înaltă dizgrație" ...

Și crima urmă după jaf. Domnul țării căzu jertfă a cauzei sfinte pe care a apărat-o cu prețul vieții. Figura lui nobilă strălucește însă peste veacuri și e rînduită în șirul marilor mucenici ai neamului. La 25 aprilie 1775 infamia se săvîrșise: o bucată de pămînt strămoșesc moldovenesc, cu cele mai întinse și mai frumoase păduri, cu cele mai bogate mănăstiri și așezări, în care era vechea și glorioasa capitală a Moldovei și mormintele domnilor ei, devenea *de jure* [51] provincia austriacă a Bucovinei. Iar ca epilog, vrednic de metodele unei diplomații rușinoase, la 3 iulie al aceluiași an, Thugut trimite lui Kaunitz nota de plată: „socoteala spezelor extraordinare sau secrete care s-au făcut de subsemnatul cu ocazia subscrierii convenției privitoare la cedarea Bucovinei la 7 mai s.n. 1775". Cheltuiala se ridică la 15 012 piaștri și 20 parale sau, în monedă austriacă, la 16 889 fiorini și trei și jumătate cruceri. Mai trebuiau adăugate pe lîngă tabacherea și banii dați lui Rumianțev, alte daruri: vase de porțelan, oglinzi și un cuțit cu mîner de argint și cu pietre prețioase, făcute cadou miniștrilor Porții.

Prin escrocherie, intrigă, corupțiune și asasinat, Austria ajunsese stăpîna Bucovinei. Ea a fost răpită — ca formă — Turciei, care nu avea dreptul să dispună de dînsa, și anexată Austriei, ca lichidare a unui război, la care Imperiul prădalnic nu luase parte.

Deznaționalizarea Bucovinei

Cea dintîi și cea mai de căpetenie grijă a stăpînirii austriece a fost deznaționalizarea Bucovinei. Acțiunea de germanizare nu putea influența decît asupra unei pături restrînse. Clasa boierească a primit cultura germană, dar a păstrat, în cea mai mare parte, sufletul românesc. Hurmuzăcheștii, Flondorii, Stîrcea, au continuat să fie conducătorii poporului lor, reprezentînd rezistența românească împotriva prigonitorilor. Cazul baronului Mustață, dînd regelui Carol, care i se adresase în românește, răspunsul: „Wir, Rumänen, sind deutsch erzogen" [52], este o excepție.

Acțiunea guvernamentală pentru deznaționalizare s-a manifestat pe calea colonizării cu elemente străine. Hotarul dinspre Galiția vecină a fost deschis și, prin el, s-a lăsat drum liber șuvoiului de imigrare. Rutenii și evreii au invadat Bucovina și s-au stabilit, cu încurajarea și protecția autorităților, cei dintîi mai ales la sate, cei de-al doilea mai ales în tîrguri și orașe. Astfel, încetul cu încetul, se schimba caracterul etnic al provinciei. La 1774, populația Bucovinei prezenta, la o cifră totală de 75 000 de locuitori: 63 700 români, 8 400 ruteni și 526 evrei. La 1910, statistica oficială austriacă arată, la o populație totală de aproape 800 000 locuitori: 273 000 români, 305 000 ruteni și 102 000 evrei. În timp de 135 de ani, așadar, la o sporire totală de 11 ori, populația românească a sporit numai de patru ori, pe cînd rutenii s-au înmulțit de 36 de ori, iar evreii de aproape 200 de ori! Cifrele recensămintelor oficiale austriece nu trebuie considerate ca sincere. Ele sînt falsificate cu intenția de a denatura caracterul etnic al provinciei, prezentînd situația elementului românesc ca inferioară realității, pentru a justifica vexațiunile politice și școlare aduse acestui element. În adevăr, la recensămintele succesive, făcute de la 1774 încoace, creșterea diferitelor naționalități din Bucovina se face după o progresiune regulată. La 1875, la o populație totală de 543 000 locuitori, românii sînt redați cu 221 000 de suflete, adică

avînd majoritatea relativă ; rutenii cu 202 000 ; evreii cu 51 000. De la această dată încep falsificările : după cinci ani, la 1880, românii sînt arătaţi cu 190 000 de suflete, adică cu 31 000 *mai puţin*, neajungînd nici măcar la numărul pe care-l avuseseră în 1848 şi, abia după 25 de ani, la 1900, ajung iar la cifra de la 1875 ! Aceste puţine cifre arată cum Austria a încercat pe de o parte să înece populaţia românească în puhoiul străin şi cum, pe de altă parte, nu s-a dat înapoi de la falsurile cele mai grosolane spre a completa, prin minciună, ceea ce nu reuşise să facă prin violenţă.

Persecutarea elementului românesc

Politica, administraţia, şcoala şi biserica, au fost pe rînd sau în acelaşi timp întrebuinţate spre a lovi în elementul românesc. Cîteva decenii, Bucovina e alipită Galiţiei şi administrată de la Lemberg. E uşor de închipuit grija părintească pe care polonii, rutenii şi evreii puteau s-o aibă pentru cultivarea sufletului românesc. După ce, pe această cale, se obţine întărirea elementului slav şi evreiesc, guvernul austriac dădu, prin legea de la 1862, aşa-numita *egală îndreptăţire* a naţionalităţilor pe teren şcolar. Ipocrizia procedeului rezultă din cifre : la 1910, românii ajunseră, după mari lupte şi grele sacrificii să aibă 170 şcoli româneşti dintr-un total de 531 de şcoli primare. Aceeaşi proporţie la şcolile secundare, unde se vede, între altele, ciudăţenia unui liceu greco-ortodox la Cernăuţi — susţinut din fondul religionar — în care, din totalul de 500 de elevi (în 1910), abia 29 erau români, iar 200 evrei ! Stăpînirea austriacă a avut continuu grija de a închide ţărănimii române intrarea în şcoala secundară, pretextînd o hipertrofie a clasei diriguitoare. În realitate, această piedică se punea în exclusivitate pentru români, căci prea numeroasele şcoli secundare erau pline pînă peste măsură de elevi nemţi şi evrei, nu numai din România, dar şi din provinciile austriece apusene. Universitatea germană din Cernăuţi, pepinieră de slujbaşi imperiali, trăind o viaţă artificială pentru interesele germanismului, a refuzat să primească limba românească între zidurile ei. Un ruteanu a fost impus ca profesor de istoria românilor, apoi catedra însăşi a fost transformată într-o catedră pentru „istoria popoarelor din sud-estul Europei". Profesorul de literatură românească, Sbiera, a fost silit să întrerupă un examen şi să părăsească sala, pentru că preşedintele comisiunii examinatoare i-a interzis să chestioneze în româneşte pe un candidat român, care depunea examenul de istoria literaturii române. Pînă şi la Facultatea de Teologie ortodoxă s-a impus ca limbă de predare limba germană, admiţîndu-se, ca excepţie, numai pentru studiile de teologie practică, limbile române şi ruteană.

Biserica, considerată ca o cetăţuie a românismului, a făcut de la început obiectul unei atenţiuni speciale, urmărindu-se micşorarea şi izolarea ei de biserica Moldovei. Un prim act, imediat după anexare, a fost mutarea episcopatului de la Rădăuţi în oraşelul de graniţă Cernăuţi. Episcopul a fost transformat într-un simplu funcţionar bisericesc supus administraţiei austriece, iar sub raportul dogmatic mitropolitului sîrb din Karlovac. S-a dat o lovitură mănăstirilor, despuindu-le de bunurile lor ; majoritatea au fost închise, rămînînd numai trei ; de asemeni, parohiile au fost reduse la jumătate. Au fost secularizate averile bisericeşti şi mănăstireşti, daniile voievozilor şi boierilor moldoveni, şi s-a înfiinţat din ele *fondul religionar*. În timpurile administraţiei Lembergului, veniturile fondului au fost întrebuinţate în scopuri cu totul străine : nici biserica, nici şcoala română n-au primit nici un ban. În timpul războaielor Austriei cu Italia şi cu Prusia [53], fondul religionar fu silit să contribuie cu sume considerabile la cheltuielile de război. Ca să spargă cetăţuia bisericii româneşti, austriecii

începură a introduce pe ruteni în această biserică, numindu-i consilieri în consistorii, apoi profesori la Facultatea de Teologie. Sprijiniți de protecția autorităților, rutenii cuceresc an de an instituțiile bisericii noastre. apoi, căpătînd curaj, revendică *partea lor* din fondul religionar și pretind crearea unei episcopii rutene. Tendința de infiltrare și de acaparare a bisericii române de către ruteni culminează în impunerea de către autoritate a ruteanului Manastyrski ca vicar general, deci ca viitor mitropolit al Bucovinei, în scaunul vlădicilor moldoveni, în biserica lui Ștefan cel Mare și Sfînt ! Întîmplările din urmă au împiedicat această nelegiuire.

Spiritul de deznaționalizare românească a Bucovinei se vede lămurit din alcătuirea păturilor diriguitoare, funcționari și profesioniști. Această pătură a fost, în mîna administației, cel mai puternic instrument pentru înstrăinarea Bucovinei. Formarea ei e rezultatul politicii școlare a guvernării austriece. Cîteva cifre vor demonstra acest lucru. În justiție sînt 95 funcționari români față de 281 evrei și 251 de alte naționalități, la un total de 627. Din 315 funcționari administrativi, 33 sînt români, 39 evrei și 243 germani și ruteni. Din 477 funcționari financiari, sînt 58 români, la 70 evrei și 349 străini. La Primăria din Cernăuți, din 106 funcționari sînt abia patru români, față de 55 evrei și 47 de străini. Același lucru și cu clasa mijlocie. Din 9 300 meseriași, sînt 737 români ; din 10 000 comercianți, abia 404 sînt români. La fel și cu proprietatea rurală : la 1774 erau 277 de boieri români care formau clasa marilor proprietari. La 1910 nu mai erau nici 10, iar proprietățile lor formează mai puțin de 3,5 la sută din suprafața Bucovinei ; restul a trecut în mîinile străinilor. Țărănimea românească e cea mai săracă ; lipsită de pămînt, e nevoită a-și închiria brațele.

Astfel, 140 de ani de la răpirea Bucovinei, o stăpînire dușmană e pe cale să-și ajungă scopul criminal : înstrăinarea țării prin deznaționalizarea, imputinarea, sărăcirea și dispariția elementului românesc. Dulcea Bucovină a lui Alecsandri, vesela grădină, plină de amintirile gloriosului trecut al Moldovei, murea pe încetul și-și întindea brațele rugătoare către sora mai mare.

4. BASARABIA

Moldova dintre Prut și Nistru

La răsărit, peste Prut, Basarabia completează cununa provinciilor dezlipite de la tulpina patriei mume. Basarabia a fost și ea parte întregitoare a Moldovei. Ținuturile Hotinului, Sorocăi, Orheiului, Lăpușnei, Tighinei, Ismailului, au fost dintre cele mai vechi și mai curate așezări românești. Ele au trecut prin toate peripețiile istoriei patriei lor. De la Hotin la Cetatea Albă pe tot malul Nistrului, de la Prut la Chilia pe malul Dunării, la Lipinți, la Cahul, la Lăpușna, la Varnița, piepturile românilor basarabeni au ridicat zid înaintea tătarilor, turcilor, cazacilor, polonilor. Pămîntul basarabean e frămîntat cu sînge românesc. Nici n-a avut acest ținut neaoș românesc vreun nume deosebit. Era Moldova, pur și simplu, din Carpați pînă-n Nistru. Prutul curgea, ca și Siretul, pe la mijlocul ei, udînd de-a dreapta ca și de-a stînga, maluri moldovenești. Numele de Basarabia se dădea numai părții de miazăzi, în amintirea stăpînirii Basarabilor munteni asupra acestui ținut. Numai după ocupația rusească s-a generalizat acest nume, dîndu-se întregii regiuni răpite Moldovei, de la Prut pînă la Nistru. Așezată la limita orientală a țărilor românești, în contact direct cu populațiile Orientului european, Basarabia a fost bulevardul natural al incursiunilor dușmane și teatrul a numeroase războaie. Bugeacul a rămas, pînă în secolul trecut, locuit de tătari. Turcii au reușit să

smulgă lui Ştefan cel Mare Chilia şi Cetatea Albă şi să le transforme în puternice cetăţi turceşti. Mai pe urmă, ei au pus stăpînire pe toate oraşele importante de pe malul Nistrului : Hotinul, Soroca, Tighina, precum şi pe Ismailul de pe Dunăre, pe care de asemeni le-au fortificat cu ziduri înalte şi groase, cu şanţuri adînci şi le-au ocupat cu garnizoane puternice. Teritoriile din jurul cetăţilor erau *raiale* turceşti. Politiceşte, unele din aceste cetăţi continuau să aparţină încă multă vreme domnului Moldovei, a cărui autoritate era reprezentată acolo de pircălabul domnesc.

Cînd, în mişcarea lor de expansiune înspre sud şi vest, ruşii au atins Nistrul şi a început lungul şir al războaielor ruso-turce, cetăţile turceşti de pe malul Nistrului au fost pentru putredul Imperiu Otoman un sprijin preţios, dar totdeauna neîndestulător. În marşul Rusiei spre Constantinopol, Basarabia era cea dintîi provincie românească osîndită să fie încorporată colosului rus.

Răpirea Basarabiei

În războaiele din a doua jumătate a secolului al XVIII-lea, Rusia nu şi-a putut atinge scopul. Principatele româneşti au suferit ocupaţii trecătoare ; ele n-au putut fi înghiţite de Rusia ţaristă. La 1806 a început un nou război ruso-turc. Ţările româneşti au fost ocupate de armata rusească, după ce cetăţile de pe Nistru se predaseră fără lupte. Politica împăratului Napoleon domina întreaga epocă [54]. Intervenţia lui suspendă operaţiile războinice dintre ruşi şi turci. La Tilsit [55] şi apoi, mai precis, la Erfurt (1808), Napoleon promisese Rusiei libertatea de a-şi încorpora Principatele Dunărene române. Rusia se considera stăpînă la noi. Generalii ţarişti ridică contribuţii enorme. Kutuzov [56] se lăuda că „nu va lăsa ţăranilor munteni şi moldoveni decît ochii ca să plîngă", iar cînd se spune lui Zaltukin [57] că boierii nu mai găsesc boi pe care să-i înjuge la carele cu muniţii şi proviant ale armatelor ruseşti, acesta răspunde : „atunci să se înjuge boierii". Ţările româneşti sînt ruinate. Dar raporturile între Napoleon şi ţarul Aleksandru I mergeau înăsprindu-se şi, la sfîrşitul anului 1811, ele se rupseră. Campania împotriva Rusiei fu decisă. În fruntea formidabilei armate de 600 000 de oameni, Napoleon se pregătea să pornească împotriva Rusiei [58]. Aceasta avea nevoie să facă pace cu Turcia, spre a retrage din Principatele Române armata de ocupaţie a lui Kutuzov. Napoleon îndemna pe sultan la rezistenţă, spre a crea greutăţi Rusiei, pe cînd Anglia îndemna la încheierea păcii. În tot cazul, Rusia era cea mai grăbită ca să încheie pacea ; deci nu ea putea impune condiţiile păcii.

Decepţionaţi de întîrzierea lui Napoleon şi speriaţi de un simulacru de reluare a operaţiilor războinice din partea ruşilor, turcii renunţară la rezistenţa de pînă acum. Refuzînd să cedeze ruşilor Principatele Dunărene în întregime, grînarele împărăţiei turceşti şi baza lor de operaţii războinice împotriva Austriei şi Rusiei, turcii oferiră ruşilor partea din Moldova dintre Prut şi Nistru. La 28 mai (stil nou) 1812, delegaţii Porţii iscăliră la Bucureşti faimosul Tratat de pace, în care se găsea fatalul articol 4 cu cuprinsul :

„Prutul, de unde acest riu pătrunde în Moldova pînă la vărsarea lui în Dunăre, apoi din acest loc malul sting al acestui fluviu pînă la Chilia şi la vărsarea sa în Marea Neagră, va face hotarul între cele două împărăţii : Rusia şi Turcia".

Articolul 5 mai adăuga : „Partea din Moldova aşezată pe malul drept al Prutului este părăsită şi dată Sublimei Porţi, iar Înalta Poartă otomană lasă Curţii imperiale a Rusiei pămînturile din stînga Prutului".

Acest act ruşinos, prin care două împărăţii încheiau o pace necinstită pe socoteala unui al treilea stat, care n-avea altă vină decît că era prea slab spre a se opune abuzivilor şi hrăpăreţilor săi vecini, a consacrat sfîşierea Moldovei în două bucăţi şi robia celei mai mari şi mai bogate din cele două jumătăţi, sub Imperiul rusesc. Curînd după încheierea păcii, Poarta şi-a dat seama că cedase ruşilor cu prea mare grabă şi că o tărăgănare a tratativelor, cu cîteva luni, ar fi salvat Basarabia, deoarece campania lui Napoleon se dezlănţuise şi ruşii fuseseră nevoiţi să-şi retragă armata din Principate. Vina acestei nedibăcii diplomatice fu aruncată asupra dragomanului Dumitrache Moruzi, care seconda pe ministrul turc Galib Efendi şi lua parte activă la dezbateri, impunîndu-se prin cunoaşterea limbilor străine. El fu decretat ţap ispăşitor, sub acuzaţia că, rîvnind la un scaun domnesc într-unul din cele două principate, a căutat să-şi atragă simpatia ruşilor, lucrînd în interesul lor. Chemat la cartierul general turcesc de la Şumla, Moruzi fu ucis din ordinul marelui vizir, iar corpul său fu tăiat în bucăţi. Capul fu trimis la Constantinopol, unde fu expus trei zile la porţile seraiului, împreună cu capul fratelui său Panaiot Moruzi. O tîrguială necinstită între străini, un cap tăiat şi sînge nevinovat vărsat, au pecetluit răpirea Basarabiei — la fel cum se făcuse şi cu a Bucovinei cu cîţiva zeci de ani mai înainte.

Retrocedarea şi noua răpire a Basarabiei de sud

Mare fu durerea moldovenilor atunci cînd, după sfîrşitul războiului şi retragerea oştilor ruseşti, îşi văzură ţara nu numai pustiită şi sărăcită, dar şi ciopîrţită. La 7 noiembrie 1812, divanul Moldovei prezintă domnitorului Calimah un protest împotriva acestui act nelegiuit, care a rupt din pămîntul ţării ţinuturile cele mai mănoase : „tot trupul şi inima ţării, izvorul vitelor, chelarul ţării, ogoarele de grîu şi orz" cele mai întinse ; „... toată partea aceea, socotindu-se pînă la Prut, poate fi mai mult decît giumătate din ţară" ; cerînd restabilirea vechilor hotare : „precum de la moşii şi strămoşii lor au apucat întregirea Moldovei, aşa să rămînă şi de acum înainte".

În deşert însă a răsunat glasul mitropolitului Veniamin Costachi, în deşert Caragea, domnul ţării surori, a invocat protecţia lui Metternich [59], puternicul cancelar ce domina Congresul de la Viena [60] : situaţia europeană a Rusiei, în urma prăbuşirii lui Napoleon, era prea puternică, pentru ca glasul victimei să găsească ascultare.

Patruzeci şi patru de ani în urmă, Războiul Crimeii [61] repară în mică măsură nedreptatea de la 1812. Înfrîntă la Sevastopol de coaliţia puterilor europene, Rusia este nevoită, prin Tratatul de la Paris din 1856, să retrocedeze Moldovei partea de sud a Basarabiei, cuprinzînd judeţele Cahul, Bolgrad şi Ismail. Acestea aparţin Principatelor Române unite timp de 22 de ani [62].

La 1877, românii iau o parte glorioasă în Războiul Ruso-Româno-Turc, scăpînd de pieire sigură armatele ruseşti, încolţite de Osman Paşa. Drept recunoştinţă, guvernanţii ţarişti îşi calcă cuvîntul de onoare al ţarului Aleksandru al II-lea [63] care, trecînd Prutul, se legase să garanteze integritatea teritorială a României, şi cere Congresului de la Berlin [64] înapoierea Basarabiei de sud.

Atitudinea delegaţilor ruşi la Congresul din Berlin faţă de România este brutală şi cinică. Şuvalov [65] ameninţă România că „n-ar putea să-şi apere independenţa şi integritatea, cîtă vreme va persista pe pămînturile unui mare imperiu care se vede în drept de a revendica un petic din vechiul său teritoriu" (sic !). Iar Gorceakov [66] adăugă reflexiuni asupra ingratitudinii în politică ; *ţară ingrată* era România !

În zadar delegaţii români, admişi la Congres numai ca să arate punctul de vedere al ţării lor, protestează în cuvinte inspirate de un patriotism arzător şi de o indignare adîncă. Kogălniceanu arată că : „Rusia a semnat cu România o convenţie prin care ea a garantat expres *integritatea actuală a teritoriului României**. Această garanţie fusese cerută şi acordată atunci cînd nu fusese vorba decît de libera trecere a armatelor imperiale prin România. E sigur că ea a crescut în putere în ziua cînd, la apelul Rusiei însăşi, concursul naţiunii române devenea mai pozitiv şi se transforma în cooperaţie militară, în alianţă completă. Trupele noastre au luptat, în adevăr, umăr la umăr, cu armatele ruse. Dacă aceasta nu e un titlu pentru a ne mări, nu este desigur unul pentru a ne micşora". Iar Ion Brătianu rosteşte istoricele cuvinte care întrupau pentru toate timpurile sentimentul de protestare al celor mici împotriva arbitrarului şi injustiţiei celor mari : „Deposedarea de o parte a patrimoniului nostru ar fi nu numai o adîncă durere pentru naţiunea română, ; ea ar distruge într-însa încrederea în eficacitatea tratatelor şi în respectul, atît al echităţii absolute, cît şi al dreptului scris".

Toate au fost însă în zadar. Reprezentanţii Italiei şi Franţei, Corti şi Waddington îşi exprimară, ce e drept, simpatia pentru naţiunea soră martirizată. Reprezentantul Angliei, lordul Beaconsfield, deplînge şi el această sfîrimare violentă a Tratatului de la Paris, însă declară că „n-ar putea să povăţuiască pe guvernul Reginei [68] să apere cu forţa stipulaţiunile acelui tratat". Soarta Basarabiei era deci hotărîtă. Bismarck, prezidentul Congresului, rezumă opinia adunării, punînd înainte necesitatea unei păci statornice a Europei ; aceasta reclamă o satisfacere a amorului propriu al Rusiei, pentru a nu-i lăsa o amintire dureroasă, care ar micşora sorţii dăinuirii operei Congresului. Astfel, dreptatea unei ţări mici fu sacrificată sub lovitura de pumn a forţei brutale. România pierdu a doua oară Basarabia. Ca compensaţie i se dădu Dobrogea, vechiul pămînt românesc al marelui voievod Mircea [69].

Lupta pentru înstrăinarea sufletească a Basarabiei

Anexarea Basarabiei fusese, în spiritul oamenilor de stat ruşi, primul pas înspre realizarea unui îndrăzneţ şi grandios program de cuceriri politice. El răsare luminos din instrucţiunile date cu cinism de ţarul Aleksandru I [70] în 1812 : „Administrînd Basarabia, trebuie să ne gîndim că se aşează fundamentele unui edificiu mai întins. Poporul acestei provincii trebuie să primească binefacerile unei administraţii părinteşti şi liberale, ca astfel să fie atrasă cu dibăcie atenţia popoarelor limitrofe asupra *fericirii* ei. Bulgarii, moldovenii, muntenii, sîrbii, *caută o patrie*. Să le uşurăm calea ca să o afle. Trebuie să exaltăm prin toate mijloacele aceste populaţii spre a le aduce la ţelul ce ne propunem. Să le promitem independenţă, întemeierea unui *regat slav*, recompense pecuniare bărbaţilor celor mai influenţi, decoraţii şi titluri convenabile pentru şefi şi pentru ceilalţi".

Aceste rînduri oglindesc atît intenţiile politicii ruseşti de cotropire, cît şi metodele viclene şi de corupţie ale acestei politici. Anexiunea Basarabiei era

---

* Convenţia încheiată de Rusia cu România la 4 aprilie 1877 — şapte zile înainte de trecerea trupelor ruseşti peste Prut — şi iscălită de baronul Dimitrie Stuart şi de Mihail Kogălniceanu, cuprinde articolul 2 cu textul următor „Afin qu'aucun inconvénient ou danger ne résulte pour la Roumanie du fait du passage des troupes russes sur son territoire, le Gouvernement de Sa Majesté l'Empereur de toutes les Russes s'engage à maintenir et à faire respecter les droits politiques de l'Etat Roumain, tels qu'ils résultent des lois intérieures et traités existants, ainsi qu'à maintenir et à défendre l'integrité actuelle de la Roumanie" [67].

o etapă în năzuinţele Rusiei de progresiune spre Constantinopol [71]. Imoralitatea actului trebuia acoperită printr-o purtare blîndă şi printr-o denaturare a înţelesului lui. Numele provinciei fu schimbat, *Moldova* dintre Prut şi Nistru deveni *Basarabia*, iar răpirea unei provincii de la legitimii ei proprietari, băştinaşii ţării, fu înfăţişată lumii ca *eliberarea* de sub turci a unei provincii creştine.

Potrivit acestui program, Basarabia fu tratată la început cu multă consideraţie. Un boier moldovean, Scarlat Sturza, fu cel dintîi guvernator al provinciei; i s-a alipit un sfat alcătuit din boieri locali; un şir de *ucaze* imperiale asigura provinciei caracterul ei naţional, păstrarea limbii, a legilor şi a *obiceiurilor pămîntului*. Mitropolitul Moldovei, marele Gavril Bănulescu, fu invitat să-şi mute reşedinţa de la Iaşi la Chişinău. El a organizat instituţiile bisericeşti basarabene, păstrîndu-le caracterul românesc, a luptat pentru autonomia Basarabiei şi a fost un apărător aprig şi călduros al cauzei moldoveneşti în provincia robită. Moartea lui timpurie (1821) a fost o imensă pierdere pentru populaţia basarabeană. În 1818 ţarul acordă Basarabiei un *statut organic*, adevărată Constituţie autonomă, promulgată nu numai în rusește, dar şi în românește, prin care Basarabia e decretată nu ca o *gubernie*, ci ca *oblastie*, adică provincie cu organizaţie distinctă de restul Imperiului, guvernîndu-se pe baza „obiceiului pămîntului moldovenesc". Acest aşezămînt n-a fost însă respectat decît pe timpul vieţii ţarului Aleksandru I. După moartea lui [72], încep să se vadă urechile despotului. La 1825 se desfiinţează „sfatul suprem"; peste trei ani, tot „aşezămîntul" e aruncat la coş. Toate libertăţile, privilegiile, erau desfiinţate. Autonomia îşi trăise viaţa: oblastia devenise gubernie. Deznaţionalizarea Basarabiei deveni preocuparea constantă a guvernelor ţariste. Se încurajă emigrarea ţăranilor români peste Nistru, dar mai cu seamă în provinciile depărtate: în Caucaz, pe Volga, pe malurile Amurului, de unde cu greu s-ar mai fi putut întoarce. Dimpotrivă, se lăsa liberă imigrarea maselor de ucraineni, de evrei. Se aduc funcţionari ruşi dintre cei mai răi, hrăpăreţi şi compromişi. Se colonizează întinderi mari din teritoriul provinciei cu bulgari şi germani, care sînt împroprietăriţi cu importante privilegii. A început o campanie de opresiuni şi încercări de deznaţionalizare. Continuitatea sufletească românească fu cu totul suprimată. Nici o şoală românească nu mai era admisă; limba românească fu izgonită cu totul, şi din administraţie şi din şcoală şi din biserică. Aflarea unei cărţi româneşti constituia un delict; se confisca chiar *Visul Maichii Domnului* sau *Arghir Crăişorul*. Simpla întrebuinţare a limbii româneşti aducea închisoarea sau Siberia. Orice legătură culturală cu România fu cu brutalitate tăiată. La Prut se ridicase un zid înalt şi gros. Fraţii nu se mai vedeau, nu se mai auzeau şi începeau să nu se mai cunoască. Dincolo de acest zid, era întunericul complet. Veştile din Basarabia erau din ce în ce mai rare, din ce în ce mai descurajatoare. La adăpostul acestei izolări, administraţia ţaristă săpa tot mai adînc prăpastia ce trebuia să despartă sufletele. La ignoranţă, se adaugă minciuna, calomnia, dispreţul. În cărţile de şcoală oficială se scria că „românii sînt urmaşii hoţilor aduşi de Traian din temniţele Ramului". Limba românească era arătată ca o limbă foarte grea, barbară, improprie culturii. Ţăranului i se infiltrează credinţa că, dincolo de Prut, legea s-a stricat, pravoslavia s-a pierdut şi că împăratul va trebui să treacă Prutul „ca să sloboziască pe ghieţii creştini din mîna nelegiuită a neamţului, a boierilor şi a jidovilor".

Şcoala şi biserica sînt cele două pîrghii de rusificare a populaţiei româneşti. Şcoala lucrează mai mult la oraş, biserica mai mult la ţară. Cu ajutorul şcolii, ruşii au reuşit să rusifice aproape cu desăvîrşire pătura cultă şi înstărită din Basarabia. Era singurul mijloc pentru orăşean ca să-şi apere şi să-şi sporească

averile, să-şi facă o carieră. Boierimea basarabeană, cu foarte puţine excepţii, a fost pierdută pentru românism. Reprezentanţii ei se găseau printre cei mai de aproape sfetnici ai tronului imperial, ca cei mai înverşunaţi duşmani ai naţionalităţii române. Biserica n-a reuşit să facă acelaşi lucru la ţară. Aci s-a păstrat neatins poporul românesc, cu firea, limba şi obiceiurile lui. Incultura l-a apărat de deznaţionalizare. Conştiinţa naţională românească s-a păstrat latentă in sufletul ţăranului. El a continuat să vorbească vechea limbă a cronicarilor moldoveni. În poezia populară, românul basarabean işi cîntă jalea *. El doreşte să vadă Prutul secat: „*Prutule, dac-ai săca — noi ca fraţii ne-om avea — fraţi de cruce, fraţi de sînge — după mine n-ai mai plînge*".

El trimite pe frunze de copaci scrisori: „*La surori şi frăţiori — că tari ni-s străiori — străiori şi dipărciori. — Prutul ista ni disparti — apa ceasta n-are moarti? — dar ne-om pune noi cîndva — şi cu gura l-om săca!*"

Dimpotrivă, vrea să umfle Nistrul, să-l facă mai adînc, mai lat, mai greu de trecut pentru „*muscali, holeri şi lăcuste*".

Această conştiinţă se păstrează încă in tradiţia pioasă a lui Ştefan cel Mare, „Ştefan Sfintul". Legendele vitejiilor lui umplură toată Basarabia. Tot de la el au rămas toate bisericile vechi şi cetăţile, ale căror ruine măreţe străjuiesc şi azi apa Nistrului; de la el sînt hîrţoagele, pe care nimeni nu le mai poate ceti, cu care răzeşii din Orhei şi Soroca îşi revendică cu mîndrie drepturile. Conştiinţa naţională românească n-a putut fi ucisă timp de un veac de robie. Ea a fost numai adormită, dar se va deştepta la zăngănitul de sabie şi se va aprinde la dogoarea de foc a marelui război!

NOTE

[1] Din literatura de specialitate mai recentă, semnalăm: Petrescu-Dîmboviţa, M., *Scurtă istorie a Daciei preromane*, Iaşi, Editura Junimea, 1978; Protase D., *Autohtonii in Dacia*, vol. I, *Dacia Romană*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980; Muşat, M., Ardeleanu, I. *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 17—84.

[2] Cu privire la această chestiune fundamentală din istoria poporului român pot fi consultate numeroase lucrări, dintre care semnalăm studiile de înaltă competenţă ştiinţifică publicate de Morariu T., Berciu D., Paul I., Mitrea B., Daicoviciu H. Daicoviciu C., Graur Al., Sacerdoţeanu A. ş.a., în: *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, sub redacţia Berciu D., Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1968; Muşat M., Ardeleanu I., *op. cit.*, p. 85—95; Barnea I., Ştefănescu, Şt., *Bizantini, romani şi bulgari la Dunărea de Jos*, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1971; Rădulescu A., Bitoleanu I., *Istoria românilor dintre Dunăre şi Mare. Dobrogea*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1979; Danev H., *Tracia Antică. Cercetări asupra istoriei teritoriilor trace de la sud de Dunăre pînă la hotarele egeice, de la sfîrşitul secolului al IX-lea pînă la sfîrşitul secolului al III-lea î.e.n.* Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1976; Brezeanu St., *La continuité daco-roumaine. Science et politique*, Bucarest, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1984.

[3] Referire la Bucovina, anexată la Imperiul habsburgic în 1775, prin combinaţii diplomatice frauduloase, şi la Basarabia, atribuită Imperiului ţarist prin hotărîrile Tratatului de pace de la Bucureşti dintre Rusia şi Poarta otomană, încheiat la 16 mai 1812. În ambele cazuri, Imperiul otoman a cedat teritorii care nu-i aparţineau, ele făcînd parte componentă din principatul Moldovei. În cazul Basarabiei, teritoriul dintre Prut şi Nistru, cedarea provinciei a avut loc în condiţiile pierderii războiului din 1806—1812 de către Imperiul otoman. Congresul de la Viena din septembrie 1814 — iunie 1815 a recunoscut anexarea Basarabiei şi a altor teritorii europene de către Rusia, una dintre marile puteri învingătoare ale Franţei napoleoniene. Comentînd această situaţie, F. Engels nota în decembrie 1889 — februarie 1890: „Dacă pentru cuceririle Ecaterinei — a II-a, *n.n.* — şovinismul rus mai găsise unele pretexte — nu vreau să spun de justificare, ci de scuză —, pentru cuceririle lui Alexan-

* După V. D. Moisiu, *Ştiri din Basarabia de astăzi*, Bucureşti, 1915.

dru I nici vorbă nu putea fi de aşa ceva. Finlanda era finlandeză şi suedeză, Basarabia — românească, iar Polonia Congresului — poloneză. Aici nici vorbă nu poate fi de unirea unor neamuri înrudite, risipite, care poartă toate numele de ruşi; aici aveam de-a face pur şi simplu cu o cucerire prin forţă a unor teritorii străine, pur şi simplu cu un jaf." (F. Engels, *Politica externă a ţarismului rus*, în K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 22, Bucureşti, Editura Politică, 1965, p. 29).

[4] Unirea celor două ţări române s-a realizat la 24 ianuarie 1859, prin alegerea ca domn al Ţării Româneşti a lui Al. I. Cuza, domnitor ales al Moldovei încă la 5 ianuarie 1858. Vezi Giurescu C. C., *Viaţa şi opera lui Cuza Vodă*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1966, p. 27—57.

[5] Cele două provincii Alsacia şi Lorena au fost smulse Franţei, ca urmare a dezastrului naţional suferit de această ţară în cursul Războiului Franco-Germano-Prusian din 1870—1871, şi atribuite Imperiului german în mod abuziv, prin Tratatul de pace din mai 1871 de la Frankfurt am Main.

[6] Vezi temeinicile studii publicate de Brătianu Gh. I., *Tradiţia istorică despre întemeierea statelor româneşti*, ediţie îngrijită de Răpeanu V., Bucureşti, Editura Eminescu, 1980, p. 187—226, 243—248. Vezi şi *Constituirea statelor feudale româneşti*, redactor coordonator Stoicescu N., Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1980.

[7] Despre aşezarea unor grupuri etnice germane în teritoriile locuite de români şi evoluţia lor istorică vezi *Geschichte der Deutschen auf dem Gebiete Rumäniens*, Erster Band, *12. Jahrhundert bis 1848*, redigiert von Carl Göllner, Bukarest, Kriterion Verlag, 1979.

[8] Cu privire la multiplele aspecte ale relaţiilor dintre români şi unguri, la organizarea teritoriilor cucerite de unguri vezi Horedt K., *Contribuţii la istoria Transilvaniei în secolele IV—XIII*, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1958; Holban Maria, *Din cronica relaţiilor româno-ungare în secolele XIII—XIV*, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1981; Pascu Şt., *Voievodatul Transilvaniei*, vol. I, II, III, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971, 1979, 1986.

[9] Despre *descălecat* şi întemeierea statului Moldovei vezi: Brătianu Gh. I., *op. cit.*, p. 172—176, 257—278; Papacostea Ş., *Triumful luptei pentru neatîrnare; Întemeierea Moldovei şi consolidarea statelor feudale româneşti*, în *Constituirea statelor feudale româneşti*, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1980, p. 165—194; Spinei V., *Moldova în secolele XI—XIV*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1982; Muşat M., Ardeleanu I., *op. cit.*, p. 96—113.

[10] Vezi: Mureşan Camil, *Iancu de Hunedoara*, Bucureşti, Editura Militară, 1976.

[11] Vezi: Pascu Şt., *Istoria Transilvaniei*, Blaj, 1944; Pascu Şt., *Voievodatul Transilvaniei* vol. I, II, III, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1971, 1979, 1986; Ceauşescu Ilie, *Transilvania — străvechi pămînt românesc*, Bucureşti, Editura Militară, 1984.

[12] Referitor la această chestiune, vezi monumentala lucrare elaborată de Prodan D., *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, vol. I—III, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1967—1968.

[13] Pascu Şt., în *Bobîlna*, ediţia a II-a, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1963, şi Diaciuc-Dăscălescu M., în *Răscoala iobagilor de la Bobîlna*-, Bucureşt 1970, au analizat aceste evenimente.

[14] Vezi: Prodan D., *Iobăgia în Transilvania în secolul al XVI-lea*, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, vol. III, 1968.

[15] Domnitori ai Ţării Româneşti şi Moldovei au stăpînit feude şi cetăţi în Transilvania. Aşa, de pildă, Mircea cel Mare şi alţi domnitori ai Ţării Româneşti au stăpînit feudele Amlaş şi Făgăraş cu cetăţile lor — pînă în 1452; Ştefan cel Mare era stăpînul cetăţilor Ciceiul şi Cetatea de Baltă etc. Cît priveşte relaţiile comerciale dintre Ţara Românească, Moldova şi Transilvania vezi lucrările elaborate de Manolescu Radu: *Comerţul Ţării Româneşti şi Moldovei cu Braşovul (secolele XIV—XVI)*, Bucureşti, Editura Academiei R. P. România, 1965; *Relaţiile comerciale ale Ţării Româneşti cu Sibiul la începutul veacului al XVI-lea*, în *AIIBI*, V (1956), p. 207—259; *Unitatea economică a ţărilor române în evul mediu (secolele XIV—XVI)*, în *Unitate şi continuitate în istoria poporului român*, Bucureşti, 1968, p, 135—152.

[16] Domn al Moldovei în anii 1527—1538, 1541—1546.

[17] La 22 august 1531.

[18] Autorul se referă la Imperiul Habsburgic şi la împăratul Rudolf al II-lea von Habsburg (1576—1612).

[19] Mihai a fost ucis la 9/19 august 1601 din ordinul generalului habsburgic Gh. Basta. Despre opera lui istorică, vezi: Pascu Şt., *Mihai Viteazul. Unirea şi centralizarea ţărilor române*, Bucureşti, Editura Politică, 1973; Muşat M., Ardeleanu I., *op. cit.*, p. 144—161. Cei doi autori şi-au intitulat semnificativ capitolul consacrat acţiunii lui Mihai: „Unirea Ţărilor Române. — 1600 — Actul cel mai strălucit al Evului Mediu românesc".

[20] Matei Basarab a domnit în Ţara Românească în anii 1632—1654, iar Vasile Lupu în Moldova (1634—1653).

[21] A domnit între anii 1678 şi 1688.

[22] Încheiată între imperiile otoman şi habsburgic la 26 ianuarie 1699.

[23] Prin cea de-a doua diplomă leopoldină, din 19 martie 1701, „Curtea din Viena confirmă că preoţii uniţi se vor bucura de privilegiile şi scutirile acordate clerului catolic şi declară că mirenii — inclusiv ţăranii — care vor accepta unirea cu biserica romană nu vor mai fi trataţi ca „toleraţi",

ci se vor bucura de toate drepturile civice. Diploma nu a fost niciodată pusă în aplicare, în urma opoziției „națiunilor privilegiate din Transilvania". La 12 decembrie 1701, un edict al împăratului lăsa românilor din Transilvania libertatea de a îmbrățișa una din cele patru religii „recepte" sau a păstra credința ortodoxă". (*Istoria României în date*, elaborată de Matei H. C., Constantiniu F., Nicolescu N. C., Rădulescu Gh., sub conducerea lui Giurescu C. C., București, Editura Enciclopedică Română, 1971, (p. 147).

[24] Împărăteasa Maria Tereza din dinastia de Habsburg a domnit în anii 1741—1780.

[25] Prin Tratatul din 21 iulie 1718 de la Passarowitz dintre Habsburgi și Poarta otomană, Banatul și Oltenia au trecut sub stăpînirea Imperiului habsburgic. Prin Tratatul de la Belgrad din septembrie 1739 Oltenia reintra în componența Țării Românești.

[26] Iosif al II-lea din dinastia de Habsburg-Lotaringia, fiul Mariei Tereza, a domnit între anii 1780 și 1790.

[27] Dintre lucrările mai recente, vezi: Pascu Șt., *Revoluția populară de sub conducerea lui Horea*, București, Editura Militară, 1984. Mușat M. și Ardeleanu I., în *op. cit.*, p. 202—227 vorbesc de „Horea — simbol al renașterii Daciei"; Prodan D., *Răscoala lui Horea* vol. 1—2, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1984.

[28] Vezi: Prodan D., *Supplex Libellus Valachorum*, ediție nouă, refăcută, Editura Științifică București, 1967.

[29] Ferdinand al V-lea din dinastia de Habsburg-Lotaringia a fost împărat între anii 1830 și 1840.

[30] Din literatura de specialitate și publicațiile de documente privind revoluțiile vezi: *Anul 1848 în Principatele române*, 6 vol., București, 1902—1910; Bodea Cornelia, *Lupta românilor pentru unitate națională 1834—1849*, București, Editura Academiei R. S. România, 1967; *Revoluția de la 1848 în Țările Române*. Culegere de studii, sub redacția Adăniloaie N. și Berindei D., București, Editura Academiei R. S. România, 1974; Pascu Șt., *Revoluția de la 1848—1849 din Transilvania*, vol. I, București, Editura Academiei R. S. România, 1977; Platon Gh., *Geneza revoluției române de la 1848. Introducere în istoria modernă a României*, Iași, Editura Junimea, 1980; Mușat M., Ardeleanu I., *op. cit.*, p. 228—260; Bodea Cornelia, *1848 la români. O istorie în date și mărturii*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983.

[31] În cursul Revoluției din 1848, luptînd pentru eliberare socială și națională, nici un moment „românii nu au părăsit ideea de a găsi posibilități de colaborare cu ungurii, sașii și secuii, pe baza principiilor de libertate, egalitate și frățietate". Evoluția evenimentelor le-a demonstrat însă românilor din Transilvania că înarmarea poporului era „singura cale pentru dobîndirea libertății sociale și naționale, pentru apărarea împotriva regimului terorist instaurat de nemeșimea maghiară, în colaborare cu guvernul de la Pesta". Românii au fost constrînși să recurgă la colaborarea cu Austria liberală și constituțională, ieșită și ea din revoluția care abolise sistemul politic reacționar al cancelarului Metternich.

Sub conducerea „Craiului munților" — Avram Iancu —, românii au purtat o eroică luptă de rezistență împotriva represiunilor sîngeroase, a atacurilor armatei ungare. (Platon Gh., *Istoria modernă a României*, București, Editura Didactică și Pedagogică, 1985, p. 136, 138—139).

Figura și faptele lui Avram Iancu au fost evocate, printre alții, de Silviu Dragomir, *Avram Iancu*, București, Editura Științifică, 1965, și de Șt. Pascu, *Avram Iancu, Viața și faptele unui erou și martir*, București, Editura Meridiane, 1972.

[32] Franz Joseph I, împărat în anii 1848—1916.

[33] Bătălia de la Sadova dintre austrieci și prusieni a avut loc la 3 iulie 1866. Dezastrul suferit de armatele habsburgice a antrenat eliminarea Habsburgilor din Confederația statelor germane și preluarea conducerii luptei pentru realizarea unității naționale și statale a germanilor de către Prusia și Hohenzollerni.

[34] La 16 aprilie 1865, liderul Partidului Petiției din Ungaria, Deák Ferenc, s-a pronunțat în presa budapestană în favoarea apropierii politice de monarhia habsburgică, stimulat fiind de interesele aristocrației funciare și ale burgheziei ungare. Apropierea a fost înlesnită de condițiile create prin înfrîngerea suferită de Habsburgi în războiul cu Prusia (1866), pentru hegemonie în spațiul german, și eliminarea acestora din competiția pentru unificarea statelor germane. Ca urmare, la 17 februarie 1867 a fost încheiat acordul austro-ungar referitor la constituirea monarhiei dualiste Austro-Ungaria. În iunie 1867, împăratul Franz Joseph I al Austriei s-a încoronat ca rege al Ungariei. Statul dualist cuprindea „Cisleitania" — Austria, avînd capitala la Viena — și „Transleitania" — Ungaria, a cărei capitală era Budapesta. La sfîrșitul aceluiași an a fost promulgată o constituție care prevedea unele libertăți burgheze. În emigrație, liderul Revoluției ungare din 1848—1849 L. Kossuth reacționează negativ, avertizînd asupra consecințelor dezastruoase ale dualismului austro-ungar pentru Ungaria. Reacții ostile au avut loc și în Austria.

În Austria, cel mai aprig susținător al realizării statului dualist era baronul Friedrich Ferdinand Beust, un adversar al lui Otto von Bismarck. (Vezi: Mayer-Kaindl-Pirchegger-Klein, *Geschichte und Kulturleben Österreich. Von 1792 bis zum Staatsvertrag von 1955*, Wien-Stuttgart, Wilhelm Braumüller Universitäts-Verlagsbuchhandlung, 1965, p. 207—224). În cadrul statului dualist Transilvania a rămas încorporată Ungariei, anulîndu-i-se autonomia. Totodată, folosind noua poziție politică domi-

nantă dobîndită, Ungaria a intensificat la maximum politica de maghiarizare forțată, de opresiune. Dovezile în acest sens sînt numeroase : în decembrie 1868 parlamentul ungar adoptă, de pildă, „Legea XLIV" — legea naționalităților — și „Legea XXXVIII"— legea învățămîntului — care, avînd la bază teza potrivit căreia în Ungaria nu exista decît o singură națiune — cea ungară — recunoșteau o singură limbă oficială, cea ungară, ceea ce antrena înăsprirea asupririi naționale a românilor din Transilvania ; în noiembrie 1874, același parlament a votat legi electorale prin care majoritatea românilor din Transilvania era exclusă de la vot ; în mai 1879 a fost adoptată „Legea Tréfort" — lege școlară — care prevedea obligativitatea predării limbii ungare în toate școlile elementare și urmărea maghiarizarea forțată a celorlalte naționalități din teritoriile stăpînite de Ungaria ; prevederile acestei legi au devenit și mai dure ca urmare a adoptării celei de-a doua legi școlare în anul 1883 ; în iulie 1894, guvernul de la Budapesta, invocînd pretexte cu vădită rea intenție, a interzis activitatea Partidului Național Român ; continuîndu-și politica ostilă față de națiunile dominate, în decembrie 1897 a fost adoptată legea privind maghiarizarea numelor de localități ; în anul 1907, „Legea Appónyi" a fost adoptată de parlamentul budapestan cu scopul de a desființa școlile confesionale române, slovace și sîrbe și de a le înlocui cu școli cu limba de predare ungară.

[35] Prințul Carol de Hohenzollern-Sigmaringen, proclamat domnitor al României (Carol I) la 10/22 mai 1866 de către Adunarea țării se înrudea cu familia domnitoare a Prusiei — din 1871 și a Imperiului german — și cu alte familii regale și imperiale europene.

[36] Const. Kiriței scu se referă la Războiul Ruso-Româno-Turc din 1877—1878, care a prilejuit cucerirea independenței absolute de stat a României. Din bogata literatură istorică referitoare la această chestiune, vezi : *Independența României*, sub redacția Pascu Șt. ș.a., București, Editura Academiei R. S. România, 1977 ; Ceaușescu Ilie, Mocanu V., Călin I., *Drum de glorii. Pagini din eroismul armatei române pentru independență*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1977 ; *România în războiul de independență (1877—1878)*, București, Editura Militară, 1977 ; Popescu-Puțuri I. ș.a., *Masele populare în Războiul pentru cucerirea independenței absolute a României 1877—1878*, București, Editura Politică, 1979.

[37] *Asociațiunea Transilvană pentru Literatura Română și Cultura Poporului Român* (ASTRA) a fost întemeiată la Sibiu la 23 octombrie 1861 cu scopul militării pentru eliberarea națională a românilor. Vezi : Matei Pamfil, *Asociațiunea Transilvană pentru Literatură Română și Cultura Poporului Român (ASTRA) și rolul ei în cultura națională (1861—1950)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986.

[38] Ziarul „Tribuna" a apărut la Sibiu la 14 aprilie 1884. El va fi publicat pînă în 1903, cu o întrerupere în anii 1892—1894, și a fost cel mai important ziar politic românesc din Transilvania, al cărui obiectiv a rămas permanent eliberarea națională a românilor.

[39] Tisza István (1861—1918), om politic și de stat ungur.

[40] Cu privire la mișcarea de eliberare națională a românilor la sfîrșitul secolului al XIX-lea și memorandism vezi : Netea V., *Cauzele și importanța istorică a mișcării memorandiste din Transilvania*, în AdI, an XII, nr. 3, 1967 ; Branișteanu Valeriu, *Amintiri din închisoare*, București, 1972 ; Polverejan Șt., Cordos N., *Mișcarea memorandistă în documente (1885—1897)*, Cluj, Editura Dacia, 1973 ; Netea V., *Istoria Memorandum-ului românilor din Transilvania și Banat*, București, 1974 ; Boia L., *Eugen Brote (1850—1912)*, București, Editura Litera, 1974 ; Netea V., *Spre unitatea statală a poporului român — legături politice și culturale între 1859—1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979 ; Mușat M., Ardeleanu I., *De la statul geto-dac la statul român unitar*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p. 348—370.

[41] Gambetta Léon (1838—1882) — om de stat francez, republican.

[42] „Cine gîndește nu vorbește !"

[43] Vezi : remarcabilele lucrări elaborate de Teodor Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitate națională și diplomația Puterilor Centrale*, vol. I *(1878—1895)*, vol. II *(1894—1914)*, Timișoara, Editura Facla, 1982, și Maior Liviu, *Mișcarea națională românească din Transilvania: 1900—1914*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1986.

[44] *Liga Culturală (Liga pentru unitatea culturală a tuturor românilor)* a fost întemeiată în decembrie 1890. Ea milita pentru realizarea unității naționale a românilor. În decembrie 1914 ea va fi denumită *Liga pentru unitatea politică a tuturor românilor*. Opțiunea sa politică a fost războiul eliberator împotriva Austro-Ungariei în colaborare cu Antanta.

[45] „*Semănătorul*" — revistă înființată la 2 decembrie 1902, grupînd scriitori care luptau pentru realizarea idealului național. În anii 1903—1906 N. Iorga a publicat editorialul revistei și a devenit conducătorul largului curent cultural *semănătorist*, care milita pentru cultură și unitate națională.

[46] Cu deosebită vigoare și competență a fost demascată politica de maghiarizare forțată de A. C. Popovici, prin publicarea lucrării *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich*, Leipzig, 1906. Vezi și studiul referitor la această lucrare : Popa M. N., *Popovici Aurel C., Konzept der Vereinigten Staaten von Gross-Österreich*, în *NEH*, publiées à l'occasion du XVI-e Congrès International des sciences historiques, Stuttgart, 1985, București, Editura Academiei R. S. România, 1985, p. 231—251.

[47] Concludente pentru chestiunea aflată în atenție sînt și datele statistice oficiale ungurești privind structura etnică a populației Transilvaniei (inclusiv Banatul, Crișana, Maramureșul) în anul 1910 : la o populație totală de 5 263 002, 2 830 040 (53,8 %) erau români, 1 664 296 (31,6 %) erau

unguri, iar restul alte naţionalităţi. Potrivit recensământului din anul 1930, structura etnică a României, la o populaţie de 18 057 074 locuitori era următoarea : români 73,0%; unguri 7,1%; evrei 4,01%; germani 4,0%; ucrainieni 3,2%; bulgari 2,0%, găgăuţi 1,4%; turci, tătari 1,1%; polonezi 0,3%; sîrbo-croaţi 0,3%; greci 0,1%. Aşadar, naţionalităţile conlocuitoare reprezentau numai 27% din totalul locuitorilor României (Cf. Muşat M., Ardeleanu, I., *De la statul geto-dac la statul român unitar*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1983, p. 688, 699).

[48] Grigore al III-lea Ghica, domnitor al Moldovei în anii 1774—1777. Despre această domnie şi răpirea Bucovinei de la Moldova de către Habsburgi vezi: Onciu I.D., *Geschichte der Bucovina*, Cernăuţi, 1899; Adăniloaie N., *Despre suzeranitatea otomană şi nerespectarea de către Poartă — la 1775 şi 1812 — a obligaţiilor de apărare a teritoriului ţărilor române*, în *Rdi*, nr. 8, 1982, p. 950—983; Iorga N., *Istoria poporului românesc*, ediţie îngrijită de Penelea Georgeta, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1985, p. 515—519; Boicu L., *Principatele române în raporturile politice internaţionale (secolul al XVIII-lea)*, Iaşi, Editura Junimea, 1986.

[49] *Via facta* — calea fiind deschisă.

[50] *Impegno* — angajament.

[51] *De jure* — de drept.

[52] Baronul Mustaţă dorise să-i spună probabil regelui României, într-o limbă germană insuficient cunoscută: „Noi, românii, am devenit germani".

[53] Referire la Războiul Franco-Sardo-Austriac din 29 aprilie — 11 iulie 1859, pierdut de Austria, şi la Războaiele Austro-Prusian din 15 iunie — 26 iulie 1866 şi Austro-Italian din 20 iunie — 26 iulie 1866, pierdute de asemenea de Habsburgi.

[54] Napoleon I Bonaparte, împărat al Franţei în anii 1804—1814 şi apoi în perioada 1 martie — 22 iunie 1815.

[55] Tratativele de pace franco-ruse şi franco-prusiene de la Tilsit, în Prusia Orientală (7—9 iulie 1807).

[56] M. I. Kutuzov (1745—1813), general, feldmareşal rus.

[57] Este vorba probabil nu de Zaltukin, ci de generalul rus Jeltuhin.

[58] Invazia „Marii armate" a lui Napoleon I în Rusia a început la 12 (24) iunie 1812. Ea s-a încheiat cu un dezastru la sfîrşitul aceluiaşi an.

[59] K. L. W. von Metternich, diplomat şi om politic austriac, ministru de Externe al Habsburgilor (1809—1848) şi cancelar al Imperiului austriac (1821—1848).

[60] Congresul de pace de la Viena, care a pus capăt „războaielor franceze", a avut loc în perioada septembrie 1814 — iunie 1815.

[61] Războiul Crimeii (octombrie 1853 — martie 1856) a antrenat în luptă Imperiul Otoman, Marea Britanie, Franţa şi Piemontul împotriva Rusiei.

[62] Din 1856 pînă la Congresul internaţional de la Berlin (13 iunie — 13 iulie 1878).

[63] Aleksandru al II-lea — ţar al Rusiei în anii 1855—1881.

[64] Congresul de pace de la Berlin (1878) a întrunit reprezentanţii tuturor marilor puteri europene, sub preşedinţia cancelarului Imperiului german Otto von Bismarck.

[65] P. A. Şuvalov, diplomat rus.

[66] A. M. Gorceakov, prinţ (1798—1883), om de stat şi diplomat rus, ministru de Externe (1856—1882).

[67] „Pentru ca nici un inconvenient sau pericol să nu rezulte pentru România de pe urma trecerii trupelor ruse pe teritoriul său, guvernul majestăţii sale Împăratul tuturor ruşilor se angajează să menţină şi să facă a se respecta drepturile politice ale statului român, cele care rezultă din legile interne şi tratatele existente, de asemenea să menţină şi să apere integritatea actuală a României".

[68] Victoria, regina Marii Britanii (1837—1901), din dinastia Hanovra.

[69] Sursele de informaţii privind războiul din 1877—1878 şi tratatul de pace sînt foarte bogate. Vezi: *Independenţa României*, sub redacţia Pascu Şt. ş.a., Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1977; Cristian V., *La Roumanie et les traites de paix de San Stefano et de Berlin*, în *RRH*, T. XVII, nr. 1, 1978, p. 51—76; Muşat M., Ardeleanu I., *op. cit.*, p. 290—309.

[70] Aleksandru I, ţar al Rusiei (1801—1825).

[71] Vezi studiul elaborat de F. Engels în decembrie 1889— februarie 1890 — *Politica externă a ţarismului rus*, în K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 22, Bucureşti, Editura Politică, 1965, p. 13—48.

[72] La tronul Rusiei a urmat ţarul Nicolae I (1825—1855).

Conflictele Românlei cu vecinii săi

I. ANTAGONISMUL ROMÂNO-BULGAR

Poporul bulgar

Revendicările naţionale româneşti se in tindeau peste Carpaţi şi peste Prut. Un mare număr de fraţi se găsesc însă şi la sud, peste Dunăre. De o parte şi de alta a văii Timokului, în regiunea Vidinului din Bulgaria şi în judeţele Craina şi Crna Reka din Serbia, trăieşte o masă compactă de peste 200 000 de români. Nu ne-am gindit niciodată să-i revendicăm pentru statul român; de această parte, Dunărea este graniţa cea mai naturală a statului român. Mai spre miazăzi incă, in munţii şi prin văile Pindului, trăiesc *aromânii* din Macedonia, formînd insule româneşti care insumează peste jumătate milion de oameni, trimiţind ramuri pină la Salonic, pină in Tesalia şi in Albania. Acţiunea noastră de ajutoare a acestor fraţi a fost pur culturală. Ne-am mărginit a le da sprijin ca să-şi păstreze naţionalitatea. Această acţiune a adus România in atingere ou politica statelor balcanice, in special cu aceea a grecilor şi bulgarilor. Raporturile românilor cu bulgarii, incordate un timp din cauza chestiunii mecedonene, au luat în timpul din urmă o intorsătură din ce în ce mai rea, din cauza chestiunii Dobrogei şi a graniţei dintre Dobrogea şi Bulgaria. Antagonismul bulgaro-român a ajuns astfel să fie una din problemele de căpetenie ale politicii externe a României şi unul din elementele importante ale conflictului european. El a pricinuit complicaţii noi în spinoasa chestiune a Balcanilor sau a Orientului.

Politica statului bulgar era expresia sufletului poporului însuşi. Popor de rasă uralo-altaică, cu infiltraţii slave, bulgarii s-au prezentat în arena istorică cu mari calităţi etnice, umbrite de defecte temperamentale. Sint oameni muncitori, sobri, tenaci, practici, însufleţiţi de un patriotism arzător. Multiseculara vieţuire în robia turcească i-a făcut însă neincrezători, ascunşi, vicleni, răzbunători şi cruzi pină la ferocitate. Redeşteptarea naţională i-a găsit pe bulgari obişnuiţi cu lupta cruntă, care nu alege mijloacele, preferind pe cele mai expeditive. Trecînd prin criza sufletească legată de perioadele de creştere rapidă a popoarelor ce-şi cuceresc cu arma în mină viaţa liberă, sufletul învăpăiat al bulgarului a transpus pe planul politicii interne metodele de luptă feroce deprinse, minuind nu rareori arma omicidă. Pe planul politicii externe, patriotismul orgolios şi exaltat al acestui popor mic, abia înfiripat în stat, s-a tradus în ambiţii nemăsurate şi nejustificate, devenind o primejdie amenințătoare pentru liniştea şi siguranţa popoarelor vecine*.

* Concepţia unor elemente intelectuale bulgare despre război se oglindeşte nu numai în cruzimile comise de oamenii fără cultură, dar şi în producţia literară a unor poeţi. Citâm aci trei strofe din extraordinarul „Cintec de ură" al lui Ivan Arnandofv, care se intitulează „poetul curţii regale din Sofia", membru al Comisiei de educaţie bulgară — un fel de Marseilleză a soldatului bulgar: „Soarele a răsărit la orizont, vopsit de singele duşmanilor. Ce aştepţi, tinere bulgar? Ridică-ţi

Şi totuşi, România a încercat să lege de dînsa pe bulgari, prin legăturile unui nobil sentiment: al recunoştinţei pentru sprijinul dezinteresat dat cu prilejul primejdiei şi al sacrificiului de sînge.

Ce a făcut România pentru bulgari

Independenţa Bulgariei s-a zămislit pe teritoriul român. De la noi din ţară, Botev, Karavelov, Stoianov şi alţi patrioţi bulgari şi-au organizat şi înflăcărat compatrioţii pentru lupta de dezrobire, sub ochiul binevoitor al bărbaţilor de stat români. Şi România era pe atunci vasală Turciei. La Plevna, sîngele românesc a curs cu generozitate pentru independenţa României, dar şi pentru eliberarea bulgarilor. Multă vreme încă, Regatul român era pentru vecinul de la sud nu numai pămîntul făgăduinţei, unde mii de bulgari veneau să-şi facă averile, dar şi prietenul sincer, sfătuitorul dezinteresat pe care se sprijinea tînărul principat bulgar, agitat de numeroase frămîntări interne. La un moment dat chiar, după detronarea lui Battenberg [1], Stambolov, dictatorul Bulgariei [2], a oferit regelui Carol al României coroana Bulgariei.

Manifestul adresat românilor in 1885 de marele patriot bulgar Zaharia Stoianov, preşedintele Sobraniei bulgare, şeful delegaţiei venită la Bucureşti spre a pregăti uniunea personală a Bulgariei cu România, puse in lumină raporturile dintre cele două popoare, sentimentele pe care bulgarii ştiau pe atunci că le sînt datori românilor. Iată fragmentul cel mai important al acestui manifest:

„Nu există un singur bulgar, mai mult sau mai puţin inteligent şi patriot, care să nu fi călcat pămîntul liber al României şi să nu se fi folosit de ospitalitatea frăţească a românilor. Într-o epocă de o jumătate de secol, într-o epocă neagră şi groaznică pentru noi, privirea poporului bulgar a fost pururea aţintită asupra malului sting al Dunării. Tot ce era onest şi nobil, tot ce avea vreo iniţiativă şi era cuprins de ideea de a salva patria sa nenorocită, tot ce n-a putut să respire în Bulgaria robită, lucra şi trăia în sfînta România. Îmi aduc aminte, precum îşi aduc aminte toţi amicii mei, că cuvintele: România, Bucureşti, Ploieşti, Giurgiu, Brăila, Galaţi şi aşa mai departe, au fost pentru noi cuvinte sfinte şi egale cu cuvinte din Sfînta Scriptură. Cînd vreunul din patrioţii noştri, prigonit crud de guvernul otoman, scăpa în fine din ghearele străinului neîndurător, el găsea refugiul într-un oraş al României. Da, fraţilor români, pămîntul vostru a fost pentru noi pămîntul făgăduit. La începutul renaşterii noastre naţionale, cele dintîi voci care ne treziră din somnul robiei,

---

mîinile sus şi lasă să ţi le binecuvînteze razele-i însingerate. Iar după aceea, vîră-le în măruntaiele unei femei tinere, ca să faci geloasă purpura regală a lui Apollo. Ca tămîia aburilor, pe care-i trimite aurora regelui cerurilor, fă să se urce boarea sîngelui, cea plăcută zeilor! Înainte, tinere bulgar, mereu înainte!

Covorul, pe care-l formează trupurile de catifea ale femeilor şi copiilor, e mai moale ca iarba lui april. Gustă mai întîi roua, umple sufletul tău de farmecul fructului delicios al tinereţii lor şi apoi, cînd vei fi beat de voluptate şi de eroism, aruncă cojile netrebnice şi treci peste ele ca pe un covor regal. Potcoavele calului tău să se înfigă în sînul frumoaselor femei, pentru ca laptele ce dă viaţă duşmanilor noştri, să sece. Ce aştepţi tinere bulgar? Înainte, mereu înainte!

Copil al uraganului, fă ca tatăl tău, pretutindeni pe unde treci. Să nu rămînă piatră pe piatră, nici un prunc să nu se alinte la sînul mamei sale, nici un bătrîn să nu se sprijine de umărul nepotului său. Aruncă ţestele lor la ciinii flămînzi, care se ling pe bot, sălbatic, în noapte, adulmecînd apropierea sa şi sufletele lor în Tartar, acolo unde genunea se pregăteşte să înghită orice suflet nevrednic să ridice ochii spre lumina Soarelui bulgăresc. Şi înainte de a se ivi ziua lui Dumnezeu, să nu rămînă pe ruinile pe care le vei fi semănat, decît schelete şi spectre şi să nu se urce la cer decît mireasma trupurilor arse, cea plăcută zeilor Olimpului bulgar. Înainte, mereu înainte!" etc.

s-au auzit din România. Țara voastră a fost pentru noi focarul luminat al libertății, speranța in viața nouă, în progres. Deși vasali puterilor sultanului, românii au îngăduit, ba chiar au patronat organizarea comitetelor revoluționare, au permis lui Pernovski să pronunțe discursurile sale infocate, au permis lui Liuben Karavelov tipărirea ziarelor „Svoboda" și „Nezavisimosti". Voi ați permis neastîmpăratului Botev să ne trimită „Cuvîntul refugiatului bulgar" și apoi să editeze „Znamea", organe de publicitate care, dacă ar fi apărut acum în Bulgaria, ar fi indignat desigur elementele din care se compune tagma trădătorilor patriei noastre mult încercate. Pămîntul vostru a hrănit pe apostolii libertății bulgare, pe luptătorii uriași ai independenței noastre ... Salutare dar pămîntului sfînt al României, fie binecuvîntat ! România a fost a doua patrie pentru mii de martiri ai noștri.

După eliberarea Bulgariei, simpatia poporului român a rămas nemărginită pentru noi. La 1885, cînd dușmanul năvăli sub zidurile Slivnicei [3] și Vidinului, cînd am fost părăsiți de Europa întreagă, atunci numai în Parlamentul român s-a găsit o inimă plină de compătimire pentru noi ; numai în Parlamentul român s-a ridicat o voce pentru cauza dreaptă a poporului bulgar ... Din România ne vin razele binefăcătoare ale libertății, razele deșteptării noastre morale ...Cu întristare și amărăciune ne gîndim că pînă acum n-am răsplătit cu nimic poporul român pentru toate acestea. În temelia libertății noastre zac osemintele fiilor României, iar noi nici două cuvinte de mulțumire n-am pronunțat pînă acum ..." [4].

Macedonia și Dobrogea

Două chestiuni au transformat această prietenie într-o ură adîncă : chestiunea macedoneană și chestiunea Dobrogei. Și una și alta sînt însă numai manifestările aparente ale unei stări sufletești caracteristice bulgărești : invidia pentru superioritatea și propășirea neîncetată a unui vecin și o grandomanie, ce nu-și găsea pereche în istoria contemporană decît la unguri.

România nu a avut niciodată năzuințe de cuceriri teritoriale în Balcani. Populația aromânească era prea risipită și prea departe de hotarele noastre, pentru a ne gîndi la o încorporare a ei în statul român. Interesul pe care l-a manifestat România pentru frații noștri din Pind, izvora din singura preocupare de a păstra caracterul etnic al acestei populații de frați și a nu-i lăsa în părăsire. Acțiunea noastră a fost o acțiune de protecție culturală și atîta tot ; încă și această acțiune a fost timid și insuficient urmărită. Popoarele balcanice făceau însă o politică națională agresivă, care constituia un pericol permanent pentru existența insulelor românești. Interesul popoarelor balcanice era să deștepte la conștiință națională un număr cît mai mare de adevărați sau de presupuși consingeni, pentru a se putea prezenta cu pretenții corespunzătoare la masa succesiunii putredului imperiu turc, pe a cărui prăbușire și lichidare se sconta la o scadență apropiată. În această luptă, bulgarii și grecii întrebuințau metodele cele mai reprobabile ; epitetul de „balcanic" întrebuințat în publicistica europeană a căpătat, din această cauză, un înțeles peiorativ.

Lupta noastră de apărare etnică s-a dat la început mai ales cu puternica acțiune de grecizare, pe care grecii o exercitau cu ajutorul bisericii și al școlilor lor bine organizate, apoi cu bande de *antarți* greci, care nu se sfiau a întrebuința flinta și iataganul, acolo unde cuvîntul nu ajungea. În campania aceasta de cîștigare a populațiilor macedonene pentru cauza lor națională, grecii văzură deodată ridicîndu-se în față primejdiosul concurent bulgar. Împotriva

idealului panelen, bulgarii ridicară stindardul revendicărilor panbulgare; realizarea Bulgariei mari, a acelei Bulgarii pe care o crease Tratatul de la San Stefano [5] și pe care Tratatul de la Berlin o readusese în limitele actuale.

Idealul național bulgăresc era un ideal artificial. Punctul lui de plecare era un tratat născut mort [6], pentru că nu corespundea realităților, ci fusese inspirat de scopurile egoiste și ascunse ale politicii imperaliste rusești [7]. „Bulgaria Mare", închipuită de capetele înfierbîntate ale patrioților bulgari, trebuia să încorporeze teritorii nebulgărești; marginile ei trebuiau să fie scăldate de patru mări: Marea Neagră, Marmara, Egee și Adriatică, și să fie populată de 8 milioane de suflete. Era un produs al unei megalomanii politice; popor mic, care abia trecea puțin de 4 milioane de suflete, bulgarii voiau să stăpînească — ca și frații lor maghiarii — o țară cu cel puțin îndoitul acestui număr. Pentru cîștigarea populației din Macedonia [8] la bulgarizare, metodele întrebuințate erau: conspirația, cuțitul și toporul. Populația aromânească, așezată la intersecția curentelor grecești și bulgărești, fu cea dintîi victimă a acestui „conflict de propagandă". Comitagii bulgari rivalizau în cruzimi și bestialități cu antarții greci. În curînd, îndrăzneala conspiratorilor nu mai cunoscu limite și scrupule. În iulie 1900 profesorul Mihăileanu, unul din conducătorii mișcării naționale aromânești, e asasinat pe străzile Bucureștilor de un comitagiu bulgar trimis de la Sofia cu această misiune specială. În inima Capitalei țării, căpetenia comitagiilor bulgari, celebrul Sarafov pune la cale comploturi împotriva siguranței statului român și a căpeteniilor lui. Nemaipomenita îndrăzneală provoacă o iritare extraordinară a opiniei publice românești. Un conflict războinic fu evitat cu multă greutate. Bulgarii au fost nevoiți să dea în judecată pe autorii morali ai acestor crime, dar ei au fost achitați de justiția lor și duși în triumf de populația Sofiei.

O răceală se ivi în raporturile politice dintre Bulgaria și România. Politica țarului bulgăresc Ferdinand [9], net ostilă României, o alimenta. Presa bulgărească se exprima cu ură și batjocură la adresa noastră. În aceste împrejurări, naționaliștii bulgari inventară chestia Dobrogei. Provincia de peste Dunăre, populată în mare majoritate de români și în care bulgarii au fost totdeauna o infimă minoritate, recîștigată de România ca preț al sîngelui vărsat în 1877 și ca o compensație pentru a doua răpire a Basarabiei; provincia indispensabilă vieții noastre economice, căci este singura comunicație cu marea, plămînul prin care respiră țara noastră; provincia adusă la cultură și civilizației prin muncă românească, deveni deodată obiectul apetitului bulgăresc și fu înscrisă, alături de Macedonia și Tracia, în programul revendicărilor bulgărești. Timidă la început, exprimată numai de șoviniștii extremiști, ideea monstruoasă cîștigă teren și trecu nu numai în publicistica de presă, dar și în publicațiile oficiale: în cărțile de școală și în manualele de educație militară.

În timpul răscoalelor țărănești din 1907, cele mai de seamă ziare din Bulgaria scriau că era momentul cel mai potrivit pentru vecinii noștri ca să ne atace și să cucerească Dobrogea. Cărțile de școală (Crestomația de Peev, Geografia Patriei de Sava Poppov, oficial aprobate) descriu *Dobrogea bulgară* ca pe una din provinciile bulgărești încă neeliberate, a cărei populație geme sub jugul românesc. Un manual oficial pentru recruți: „Tovarășul soldatului", întocmit din ordinul Ministerului de Război bulgar și autorizat de șeful Marelui Stat-Major al armatei, reprezintă într-o hartă: „Bulgaria de astăzi și Bulgaria de mîine", cuprinzînd Dobrogea, Macedonia și Tracia. Francezul De Launay, un prieten al bulgarilor, care a scris o însemnată lucrare: „La Bulgarie d'hier et de demain", vorbind de viitorul Bulgariei, zice:... „il faudrait encore que, du côté roumain, la reprise de la Dobroudja vint rendre aux Bulgares cette frontière du Danube si evidemment naturelle. *C'est en vue d'un tel résultat que tra-*

caille — plus ou moins ouvertement — suivant les cas — toute la politique bulgare" [10].

Politica de stat bulgară, influențată de această stare de spirit începu, la rîndul ei, să devină agresivă. În decembrie 1909 un reprezentant al guvernului bulgar, împreună cu un reprezentant al guvernului rus, redactară un proiect de tratat de alianță între cele două state, modificînd în sens ofensiv vechiul tratat defensiv de la 1902. Punctul patru al acestui proiect avea cuprinsul următor: „În cazul unei reușite fericite a unui război împotriva Austro-Ungariei și României.... Rusia se angajează să facă tot posibilul pentru mărirea teritoriului bulgar cu localitățile cu populația bulgară, situate între Marea Neagră și malul drept al Dunării" [7].

Dobrogea începea să devină una din țelurile politicii de cuceriri ale statului bulgar. Bulgaria era cuprinsă de frenezie șovină de sus pînă jos. Un popor întreg își pierduse facultatea discernămîntului; el nu mai avea noțiunea justului și posibilului. În fața acestei nebunii colective, statul nostru trebuia să înceapă a se gîndi serios la măsuri de siguranță. La frontiera noastră de sud era un popor, de la care era posibilă orice surpriză. În această stare de spirit încep să se desfășoare gravele evenimente din Peninsula Balcanică.

Războiul balcanic — prolog al marelui război mondial

În septembrie 1911, Italia declară război Turciei pentru Tripolitania. Profitînd de încurcăturile în care se găsea Turcia, statele balcanice Bulgaria, Serbia, Muntenegru și Grecia, sub îndemnul Rusiei, încheiară o alianță politică și militară spre a declara război Turciei și a împărți între ele provinciile cu populație creștină din Turcia europeană. Evenimentele din vara anului 1912: răscoala din Albania, masacrele din Kočjan și Berana, revolta junătürcă, oferiră aliaților balcanici ocazia priincioasă. La 5/18 octombrie 1912, Războiul balcanic izbucni. El duse la complicații neașteptate pentru cei ce nu cunoșteau fondul sufletesc al participanților. Războiul balcanic se împarte în trei faze.

În *prima fază*, aliații aplicară lovituri repezi și puternice Turciei. Aceasta se arată mai prejos de cea mai pesimistă așteptare. În cîteva săptămîni, toată Tracia, Macedonia și Serbia veche erau în mîinile aliaților. Tradiționala putere de rezistență turcească se manifestă numai în apărarea barierei de la Ceatalgea — în fața Constantinopolului, — precum și a celor trei cetăți asediate: Adrianopol, Scutari și Ianina. Armistițiul de la 20 noiembrie/3 decembrie 1912 conduse pe reprezentanții statelor beligerante la Londra unde, paralel cu conferința acestora, lucra și *areopagul european* al ambasadorilor marilor puteri, urmărind și ajutînd lucrarea plenipotențiarilor balcanici, cu intenții mai mult sau mai puțin dezinteresate [11].

Puterile europene, speriate de întinderea ce putea să ia focul aprins în Balcani, luaseră contactul între ele. Mulțumită inițiativelor energice ale ministrului de Externe francez, Poincaré, se realiză un acord aparent al puterilor care făceau presiuni și amenințări în capitalele statelor balcanice aliate. Acordul nu putea fi sincer din cauza Rusiei care prezidase alcătuirea alianței balcanice și-și păstra rolul de protectoare a popoarelor creștine din Balcani, și mai ales din cauza Austriei, care era sigură de victoria turcilor, urmată de o intervenție a Europei. După o veche practică, Austro-Ungaria n-ar fi avut decît de tras foloase pentru sine dintr-o astfel de intervenție. Un nou element veni însă să complice situația, și așa destul de încurcată: intervenția României. Față de perspectiva măririi statelor balcanice și în special a Bulgariei, care tindea să devină puterea preponderentă în Balcani,

opinia publică românească se alarmă. Era ușor de închipuit ce ne-ar fi așteptat în viitor de la acest vecin rău, crescut ca putere și ca orgoliu. În deplin acord cu opinia publică, guvernul român interveni invocînd *principiul păstrării echilibrului balcanic*. Încă de la declararea războiului, guvernul român asigurase pe cel bulgar de stricta sa neutralitate, neavînd nimic împotrivă ca niște puteri creștine să lupte pentru îmbunătățirea soartei conaționalilor lor, supuși ai Imperiului Otoman. Aceasta presupunea menținerea integrității Turciei. Guvernul adăugase însă: „Dacă totuși, schimbări teritoriale se vor produce în Balcani, România va avea și ea să spună cuvîntul său". Această atitudine și declarație fuseseră determinate de asigurările date de cancelariile europene că nu se va permite nici o schimbare teritorială. Din momentul, însă, în care era sigur că se va modifica radical harta politică a Peninsulei Balcanice, România se văzu în drept, față de creșterea enormă a celorlalte state, să reclame și pentru sine o compensație teritorială. Compensația cerută era jumătatea nordică a cadrilaterului dobrogean: Rusciuc—Silistra—Șumla—Varna, cuprinzînd o fîșie de teritoriu la sud de frontiera dobrogeană, pînă la limita Turtucaia—Balcic. Cererea României se întemeia pe o considerație istorică și pe una de interes actual: teritoriul acesta ne fusese oferit de ruși la 1878 în schimbul renunțării noastre formale la Basarabia; el mai prezenta avantajul de a întări granița dobrogeană, dîndu-ne linia strategică refuzată de ruși la Congresul de la Berlin și atît de necesară astăzi, față de vecinul nesigur de la sud. Ținutul cerut de România nu era bulgăresc: el era locuit în majoritate de turci, iar restul era format mai ales din *găgăuzi*; bulgarii erau o minoritate.

În guvernul bulgar era preponderentă personalitatea lui Danev, președintele Sobraniei, om încăpățînat, sinteza sufletului bulgar. Sub influența lui, guvernul bulgar refuză să primească propunerile guvernului român și întrebuință față de reprezentanții României o metodă de tergiversări, impregnată de cea mai caracteristică nesinceritate și rea credință.

Marile puteri europene țineau contact strîns între ele, forțîndu-se să localizeze conflictul, spre a nu degenera într-un război european. Pe primul plan apăreau Austro-Ungaria și Rusia, interesate direct în Peninsula Balcanică. La început, atitudinea puterilor era conformă cu politica de alianță de pînă atunci. Germania susținea puternic România. Franța seconda Rusia care, ridicîndu-se ca protectoare a Bulgariei, amenința cu războiul. Cambon, ministrul Franței la Londra, raportează că ambasadorul german la Londra, Lichnowsky, susține cu prea multă insistență și însuflețire „șantajul" pe care România caută să-l exercite asupra Bulgariei. În consiliul ambasadorilor de la St. Petersburg, Buchanan, ministrul Angliei, susține că Bulgaria, care și-a cîștigat avantajele cu sîngele ei, nu datorează nimic României; Anglia nu poate permite ca forța să primeze dreptul. Țarul Ferdinand al Bulgariei cere protecția țarului Rusiei împotriva cererilor României, pe care le socotește nedrepte. Rusia ascultă plîngerile bulgarilor și merge atît de departe încît la 30 ianuarie trimite României o notă care este o directă amenințare cu războiul. Ministrul de Externe al Franței însuși consideră forma acestei note ca fiind „din cele mai neîndemînatice și regretabile". Sub o formă mai atenuată totuși, guvernul francez avertizează guvernul român că trebuie să reziste curentelor de opinie publică și să evite a ataca Bulgaria, pe cînd aceasta se găsește încă în luptă cu Turcia.

Încurajat de atitudinea Rusiei și Franței, Danev refuză să ia contact cu Take Ionescu, care sosise la Londra ca delegat al guvernului român, ca să ajute pe ministrul plenipotențiar al țării, Mișu, dînd o autoritate mai mare demersurilor României. În dorința lui de a menaja Bulgaria, gîndind la complicațiile europene viitoare pe care le întrevedea, Take Ionescu voia să propună

lui Danev chiar o colaborare militară română împotriva Adrianopolului; această cooperare ar fi dat o legitimare în plus revendicărilor teritoriale ale României față de Bulgaria. În două rînduri, întîia oară față de Poincaré, ministrul de Externe al Franței, și apoi față de Mișu, Danev declară categoric că România n-are drept la nici o compensație teritorială; cel mult, dacă va putea fi discuție asupra cîtorva ușoare rectificări de graniță. Eșecul lui Take Ionescu, pe care Brătianu l-a caracterizat astfel: „La Londra, vrînd să stabilim un prestigiu fără acțiune, am ajuns să facem acțiune fără prestigiu", a determinat rechemarea sa în țară și lîncezirea tratativelor.

În timpul acesta, la Constantinopol, o lovitură a tinerilor turci, condusă de Enver-bey, aduse la putere pe arabul Mahmud Șevket [12]. Negocierile de la Londra sînt rupte și războiul începe în *a doua lui fază*. Ea se termină cu căderea celor trei cetăți și prin completa epuizare a Turciei. Întruniți din nou la Londra, spre a discuta pacea, delegații statelor balcanice reîncep ciorovăielile pentru împărțirea prăzii și încercările de tragere pe sfoară reciproce. Aceste procedee „balcanice" aveau ca rezultat ținerea armatelor pe picior de război și prelungeau starea de enervare primejdioasă, în care se găsea lumea politică europeană. Plictisit și indignat, ministrul englez al Afacerilor Străine [13] făcu gestul de autoritate, consemnat în comunicatul oficial adresat presei și ambasadelor engleze: „Londra 15 mai. Sir Edward Grey a înștiințat pe delegații balcanici că acei dintre ei care doresc să semneze preliminariile păcii trebuie s-o facă fără întîrziere. Cei care nu sînt dispuși să semneze, vor face mai bine să părăsească Londra, deoarece e inutil pentru ei să rămînă aci și să continue o discuție al cărei unic rezultat e o amînare fără sfîrșit. Cei care vor semna, vor avea concursul nostru moral".

Două zile după această urechială, delegații semnară pacea prin care Turcia ceda aliaților aproape totalitatea provinciilor sale europene. Dar cearta pentru împărțeala prăzii se strămută de la Londra în cancelariile diplomatice ale Balcanilor și în taberele de război ale aliaților. Rusia făcea sforțări ca să împiedice prăbușirea alianței și războiul fratricid. În același timp, Conferința ambasadorilor de la Petersburg [14] luă asupra ei sarcina de a aplana conflictul bulgaro-român în chestia frontierei dobrogene.

Originea conflictului: istoria frontierei bulgaro-române

Originea acestui conflict se ridică pînă în anul 1878. La marea nedreptate făcută României de Congresul din Berlin, care consfințise răpirea Basarabiei, se adăugase o nouă nedreptate: fixarea unei granițe dezavantajoase la sudul Dobrogei [25]. Rusia voise la început să ne cumpere aprobarea răpirii Basarabiei, oferindu-ne o Dobroge care cuprindea cea mai mare parte a Cadrilaterului dobrogean. Înfuriată de refuzul nostru, ea își schimbă atitudinea, ne deveni pe față vrăjmașă și, după ce ne precupeți însăși recunoașterea independenței, propuse Congresului să ni se fixeze ca hotar meridional al Dobrogei o linie ce trecea puțin la sudul căii ferate Cernavodă-Constanța. În ajutorul nostru a sărit imediat Franța. Reprezentantul Franței, Waddington, „pentru a aduce o mare ușurare preocupărilor de conștiință a mai multora dintre colegii săi" care consideră că „românii au fost tratați cam aspru și că compensația ce li se oferă nu este suficientă", își exprimă dorința de a se acorda Principatului o extensiune de teritoriu la sudul Dobrogei, care să cuprindă *Silistra* și *Mangalia*. Reprezentanții Italiei și Austro-Ungariei, Corti și Andrassy, se asociază la propunerea reprezentantului Franței. Cu toată opunerea celor doi delegați ruși, Gorceakov și Șuvalov, congresul admise sporirea teritoriului acordat

României, pînă la o linie trasă între un punct la răsărit de Silistra și Mangalia, inclusiv această din urmă localitate; această linie trebuia să fie cît mai posibil dreaptă și *să nu fie strategică pentru bulgari*. Cît despre posesiunea orașului Silistra, ea trebuia să se hotărască de o comisiune mixtă pe teren, avîndu-se în vedere alegerea unui punct unde s-ar putea construi un pod, care să lege cele două maluri românești ale Dunării.

Ostilitatea Rusiei țariste împotriva României continuă să se manifeste în toate chipurile. Deși comisia de delimitare hotărîse principiul ca punctul ales pentru construirea podului să fie în împrejurimile Silistrei, totuși, delegatul rus în comisie veni cu propunerea ca frontiera româno-bulgară să treacă pe la 21 km la nord-est de Silistra. Propunerea era inadmisibilă, căci lăsa Silistra cu toate forturile ei în mîna bulgarilor, acordîndu-le o frontieră strategică, contrariu stipulațiilor exprese ale Congresului. Cererea românilor, ca punctul ales pentru pod să fie la 800 m la răsărit de Silistra, iar frontiera să înceapă la apus de oraș, pentru a avea în stăpînirea noastră banda de teren necesară apărării podului, fu aprobată și călduros apărată de delegatul Italiei din comisiune, colonelul Orrero. Părerea lui, că numai prin trecerea Silistrei la Dobrogea românească se poate fixa o frontieră sigură, fu împărtășită de restul comisiei, afară de delegatul rus, care opuse refuzul cel mai categoric. Nici concesiunea făcută Bulgariei, ca frontiera dunăreană dintre România și Bulgaria să urmeze talvegul (linia celor mai mari adîncimi) Dunării, în loc să urmeze malul drept — cum se prevăzuse expres în protocolul Congresului — nu înduplecă pe Rusia.

O a doua comisie tehnică, însărcinată a găsi punctul potrivit, nu dădu nici ea vreun rezultat. Deși de astă dată delegatul rus, generalul Struve, recunoscu în scris că podul nu se poate construi decît în *amonte* de Silistra, la apus, părere împărtășită de toți membrii comisiei tehnice, totuși, în comisia de delimitare, delegații ruși și-au menținut primul punct de vedere. Hotărîrea comisiei, nefiind luată cu unanimitate, cum era necesar, nu a devenit obligatorie.

În acest interval, dușmănia Rusiei s-a mai manifestat și prin ocuparea fortului Arab-Tabia [15] de către soldații ruși. Incidentul fu pe cale să ia proporții grave; un conflict armat fu evitat numai prin spiritul împăciuitor al Românilor. În cele din urmă, cabinetele din Petersburg și din Viena se înțeleseră între ele și, la 1880, fixară traseul definitiv al frontierei. El era foarte dezavantajos pentru România, căci lăsa bulgarilor Silistra cu cele două forturi dominante: Medgidia-Tabia și Ordu-Tabia, rămînînd în partea noastră numai Arab-Tabia, dominată de cele dintîi. Construcția unui pod în această regiune era imposibilă.

România a declarat că nu acceptă această frontieră. Ea și-a rezervat dreptul să ceară aplicarea strictă a Tratatului de la Berlin și executarea tuturor clauzelor rămase neîndeplinite. Astfel, chestiunea graniței de sud a Dobrogei era o chestiune rămasă deschisă. Nu se respectase voința Congresului din Berlin. Silistra, cu forturile ei, cheia Dobrogei, a rămas în stăpînirea bulgarilor ca o amenințare permanentă împotriva României. Frontiera trasă pe teren, nu era nici ea o linie dreaptă, ci făcea două unghiuri mari întrînde, din care unul se apropia pînă la 35 km de linia ferată Cernavodă-Constanța. În sfîrșit, trasarea frontierei ne-a silit să construim podul mult mai la nord, într-o regiune nefavorabilă, ceea ce a pricinuit și cheltuieli considerabile. Noi nu renunțasem niciodată la dreptul nostru, căci era vorba de apărarea teritoriului țării. Și pentru că, în urma Războiului balcanic, Bulgaria era pe cale de a se mări considerabil, dublîndu-și teritoriul, eram în dreptul nostru de a reclama

rectificarea graniței, care ne dădea siguranța împotriva vecinului îngîmfat care începea să ridice pretenții asupra propriului nostru teritoriu.

Tratativele româno-bulgare au urmat în tot timpul Războiului balcanic. Bulgarii au trebuit să admită în principiu chestiunea rectificării graniței, însă nu voiau să cedeze decît lucruri neînsemnate: cele două unghiuri intrinde pe care le făcea linia de frontieră — „cele două țîțe ale cățelei" — după expresia spirituală a lui Lichnowsky, ambasadorul Germaniei la Londra, și un al treilea triunghi la mare. Contabilizînd oferta, ea se exprima astfel: cedarea a douăzeci de sate, a poziției strategice Medgidia-Tabia, demantelarea Silistrei și garantarea liberei posesiuni (!) a Dobrogei. Propunerile Bulgariei erau inacceptabile; în nici un caz nu puteam renunța la Silistra care, pentru noi, devenise un simbol. Luînd cunoștință de această „definitivă" ofertă a Bulgariei, guvernul român este pe punctul de a rechema, la 16 februarie, pe ministrul României de la Sofia și de a decreta un început de mobilizare, chemînd rezervele.

Pentru a evita conflictul amenințător, puterile europene propuseră mediația lor, pe care ambele state o acceptară. Conferința ambasadorilor de la Petersburg [16] a dat României Silistra, cu o zonă de 3 km de jur-împrejur.

Soluția de la Petersburg a nemulțumit adînc opinia noastră publică prin meschinăria ei. După o expresie ce începea să circule, se dăduse României atîta loc cît îi trebuia ca să îngroape demnitatea sa națională. Procesul cu Bulgaria nu putea fi considerat închis. Guvernul și țara întreagă așteptau cu nerăbdare desfășurarea favorabilă a evenimentelor. În același timp și bulgarii își descărcau ura împotriva noastră cu cele mai grosolane injurii. Marele poet național al bulgarilor, Vazov, într-o odă de o „delicată inspirație", ne trimitea „un formidabil scuipat".

Războiul între aliați

Timpul se însărcină să dovedească dreptatea românilor, reabilitîndu-i în ochii puterilor europene. Megalomania Bulgariei și tendința ei de a nesocoti Serbia deveneau tot mai evidente. Pretențiile bulgare asupra părții ce li se cuvenea din prada turcească întreceau orice măsură. Marile cancelarii europene, așa de ostile României mai înainte, începeau să privească conflictul balcanic cu alți ochi. Simpatia rusească se concentra tot mai mult asupra Serbiei, în timp ce Austro-Ungaria, preocupată de teama măririi Serbiei, concentra fățiș trupe la granițele acestei țări. România începu să apară marilor puteri ca un element de echilibru, care ar putea fi întrebuințat spre a restabili liniștea amenințată. Cererile ei începură a fi considerate ca moderate și justificate. Atitudinea puterilor luase acum altă înfățișare.

În interval, războiul între aliați devenise inevitabil. Sîrbii și grecii fac propuneri de alianță României, cu scopul de a împiedica întemeierea în Balcani a unui prea puternic și agresiv stat bulgar. Astfel, România, ignorată și evitată la încheierea alianței balcanice, acum, către descompunerea alianței, începe a fi căutată și curtenită din toate părțile; ea devenise arbitrul conflictului balcanic. „Trenul României"* se apropia.

Vrăjmășia bulgărească împotriva noastră se accentua din ce în ce: în comisiile de delimitare a perimetrului Silistrei cedate, delegații bulgari puneau aceeași rea voință și același spirit de șicană tejghetărească, pe care-l

* Expresia își are originea într-un incident din Senatul român, în care Ion I. Brătianu, imputînd lui Maiorescu [17] întîrzierea intervenției României în conflictul balcanic, i-a spus: „Guvernul a scăpat trenul!", la care Maiorescu a replicat: „Vă înșelați, trenul României sosește acum".

puseseră şi în tratativele de la Londra şi Bucureşti. În cele din urmă, tratativele trebuiră să fie întrerupte. Cu toată intervenţia ţarului Nicolae [18] care ameninţa în termeni violenţi pe cei ce ar comite crima de a dezlănţui războiul între fraţi, la 16/29 iunie, în urma ordinului direct al ţarului Ferdinand [19], bulgarii atacară pe sîrbi pe toată linia frontului. *A treia fază a războiului balcanic* începuse : războiul fratricid. Orientări noi se iviseră în politica Balcanilor. Bulgaria rupea legăturile tradiţionale cu Rusia, care o sfătuia la moderaţie şi intra hotărît în apele politicii Austro-Ungariei care-i excita apetitul. Încăpăţinatul Danev plecă de la guvern, fiind înlocuit de austrofilul Radoslavov. Germania îşi păstra atitudinea simpatică României, de care se apropia tot mai mult Rusia, secondată de Franţa.

De o parte Rusia, sprijinită de Franţa, căuta să salveze alianţa balcanică, moderînd pe bulgari şi căutînd a impune foştilor aliaţi arbitrajul său conform, de altfel, tratatului de alianţă. Pe de altă parte, Austro-Ungaria, alarmată de succesul şi mărirea Serbiei, turna petrol peste foc, încuraja pretenţiile bulgăreşti şi îndemna pe bulgari aproape făţiş la atacarea Serbiei, sigură de superioritatea puterii bulgăreşti asupra tuturor aliaţilor. Ba chiar, cum au arătat mai tîrziu revelaţiile lui Giolitti [20] în Camera italiană, Austro-Ungaria încerca, fără succes, să solidarizeze Italia şi Germania la o acţiune militară împotriva Serbiei. În acelaşi timp, în vreme ce Germania îşi păstra atitudinea simpatică României, acţiunea diplomatică a Austro-Ungariei la Bucureşti căuta, prin promisiuni, presiuni şi intimidări, să împiedice pe români de la o participare într-un sens neplăcut Austro-Ungariei, adică împotriva Bulgariei.

Dar sentimentul public din România fu mai puternic. În fruntea lui, cu tot ataşamentul de Austro-Ungaria, era însuşi regele Carol I. Măsurat la vorbă, prudent şi discret, regele nu şovăi să arate limpede Austro-Ungariei urmările grave ale atitudinii ei politice. Într-o convorbire cu prinţul de Fürstenberg, ministrul Austro-Ungariei, acesta arătînd regelui orientarea ţării sale în favoarea Bulgariei şi împotriva Serbiei, regele Carol i-a declarat categoric : „În acest caz, mă tem că drumurile noastre s-ar despărţi".

Guvernul Maiorescu, agitat de contradicţii interne, de rivalităţi personale şi de intrigi de coterie, se ţinu în rezervă, cu toate solicitările ce i se adresau, atîta vreme cît ruptura nu se făcuse între aliaţi. Cînd însă atacul de la Ghevgheli se produse, cînd era evident că, sub aţiţarea Austro-Ungariei, bulgarii voiau să gîtuiască şi să anihileze Serbia, opinia publică românească se manifestă cu o violenţă necunoscută pînă atunci. E caracteristic că bunul simţ popular vedea foarte limpede de unde pornea primejdia. La spatele marionetei bulgare se zăreau urechile păpuşarului care trăgea sforile. Imense cortegii de manifestanţi se formau în mod spontan, atît în Capitală, cît şi în oraşele de provincie. Strigătul ce ieşea din miile de piepturi şi inscripţiile pancartelor purtate de manifestanţi erau : „Jos Austria perfidă !", „Ne-am săturat de Austria !" Cuvinte semnificative ce răsunau ca zgomotul lanţurilor frînte ale vasalităţii noastre politice !

La 20 iunie/3 iulie, primul ministru Maiorescu supunea regelui Carol [21] decretul de mobilizare a armatei române [22].

Campania română în Bulgaria din anul 1913

Cu un avînt rămas legendar, porniră la datorie flăcăii noştri ; s-a prezentat la mobilizare un număr mult mai mare decît cel chemat. După 35 ani de politică de vasali [23] în care adeseori prudenţa se învecina cu laşitatea, o naţiune întreagă privea cu ochii umezi la redeşteptarea mîndriei şi a vigoarei străvechi.

Intenţia comandamentului român era de a ocupa Cadrilaterul cu o armată secundară şi, in acelaşi timp, grosul armatei să forţeze trecerea Dunării printr-un punct in *amonte*, apoi a inainta în marşuri repezi la Sofia, spre a dicta acolo incetarea războiului şi condiţiile păcii. Pentru a doua oară, în cursul domniei sale, regele Carol trecea Dunărea in fruntea armatei române. În anul 1877 el o făcuse ca să cucerească independenţa României şi să ajute la formarea statului bulgar. După 36 ani, la apusul vieţii sale, el trebuia s-o facă din nou ca să dea o lecţie vecinului ingrat şi să asigure liniştita dezvoltare a ţărilor balcanice, ameninţate de planurile agresive ale *tulburătorului şi rău năravitului popor bulgar*.

Printr-o acţiune repede, Corpul V de armată, sub comanda generalului Culcer, intărit cu o divizie de rezervă, ocupă Cadrilaterul pină la linia Turtucaia-Balcic, revendicată de noi ; un detaşament a ocupat citeva ceasuri Varna, pe care a evacuat-o în urma ordinului comandamentului superior român. În acelaşi timp, masa principală a armatei, transportată cu trenurile sau prin lungi marşuri, se concentrase de-a lungul Dunării, intre Bechet şi Turnu Măgurele. Pe la Bechet, trecură Dunărea pe ambarcaţiuni trupele Corpului I de armată şi ale Diviziei 1 de cavalerie. Pe cind Corpul I se indrepta de la Rahova spre sud, în direcţia Vraţa, Divizia de cavalerie, comandată de generalul Bogdan, apuca oblic spre sud-vest, orientîndu-se spre Ferdinandovo, important nod de comunicaţie, unde se intretăiau şoselele ce veneau de la Lom-Palanca şi de la Vidin. Aceste drumuri erau intrebuinţate de Întiia armată bulgară, comandată de generalul Kutincev ; ea se retrăgea dinaintea sirbilor, care o atacaseră la Belogradčik şi dinaintea românilor, care executaseră cu Divizia 1 de rezervă o demonstraţie în faţa Vidinului. Armata Kutincev reuşise a trece cu una din brigăzile sale de Ferdinandovo, şi se îndrepta prin pasul Ginci spre Sofia cînd, la 10 iulie, ariergarda sa se văzu in contact cu armata română. Era Divizia de cavalerie a generalului Bogdan. Forţele în contact nu erau egale. Generalul Sirakov, comandantul bulgar, avea sub comanda sa o brigadă de infanterie, formată din două regimente (17 şi 34) cu artileria corespunzătoare, pe cînd generalul Bogdan avea numai 3 000 de cavalerişti, cu puţină artilerie călăreaţă şi un grup de ciclişti. El manevră însă cu dibăcie şi îndrăzneală, încît bulgarii se crezură in prezenţa unor forţe mult superioare ca număr. O telegramă a generalului Sirakov, interceptată de români, spunea că are de-a face cu avangarda unui corp de armată şi cu şapte baterii de artilerie. O adîncă demoralizare cuprinse pe bulgari : soldaţii declarară că nu voiesc să mai lupte şi amenințară pe ofiţeri. Întreaga brigadă bulgară fu luată prizonieră de cavalerişti generalului Bogdan. Armata lui Kutincev se descompuse. Dezertorii şi prizonierii au fost dezarmaţi de trupele române şi liberaţi, spre a se reîntoarce la vetrele lor.

Sub protecţia acestei flancgarde, restul armatei române, compus din corpurile II, III şi IV, întărite de o Divizie independentă de cavalerie şi de mai multe divizii de rezervă, trecu Dunărea pe la Corabia. Podul, preparat dinainte, construit din portiere de cîte cinci pontoane metalice cuplate, a fost lansat în şapte ore, ceea ce constituie un remarcabil succes pentru pontonierii români. O dată pe pămîntul bulgăresc, trupele române înaintară cu o viteză vertiginoasă. În cîteva zile armata română era în Balcani. Corpul I era la Orhania, ocupînd trecătoarea Arab-Konak, poarta Sofiei. Din înălţimea pasului, soldaţii români priveau noaptea luminile din Capitala duşmanului, iar aviatorii români, întrebuinţînd pentru întiia oară aeroplanul în război, planau deasupra Sofiei, pînă la Saranci şi Novoselţi. Corpul IV era la Etropol, avînd Divizia a 2-a de cavalerie la Zlatiţa. Fracţiuni de cavalerie erau la Tatar-Bazargic, înaintînd pînă la 10 km de Filippopol ; recunoaşteri de patrule

Bucureşti legătura cu avanposturile armatei greceşti. Pe a doua linie erau Corpul II la Lozovica şi Corpul III la Zumakov. Rezultatele campaniei erau foarte mulţumitoare; în 18 zile, armata română fusese mobilizată, concentrată, trecuse Dunărea, ajunsese la 20 km de Sofia şi la 10 km de Filippopol, trecuse Balcanii şi-şi da mîna cu armata grecească. Este drept că i-a lipsit armatei botezul focului, bulgarii au evitat să facă cea mai mică opunere. Dar repeziciunea cu care s-au făcut mărşurile, rezistenţa extraordinară la oboseală şi la lipsuri de tot felul, de neînlăturat într-o campanie de viteză ca aceasta, echivalează cu o adevărată izbîndă militară. Scopul militar fusese de altfel pe deplin atins. Comunicaţiile Sofiei erau complet tăiate. Capitala Bulgariei, lipsită de o trupă de apărare serioasă, era la dispoziţia românilor. Soarta Bulgariei era pecetluită. La 5/18 iulie, ţarul Ferdinand adresă regelui Carol rugămintea de a opri înaintarea trupelor române, declarîndu-se gata a primi condiţiile României şi a începe tratativele de pace.

Pe cînd marile puteri europene se zbăteau între dorinţe diverse: a-şi menţine prestigiul, a împiedica izbucnirea unui conflict european, a-şi menaja interesele particulare, şi căutau să aducă înaintea Conferinţei de la Londra soluţia păcii balcanice, România o luă înainte. Mulţumită ascendentului cîştigat prin intervenţia sa, ea propuse ca pacea să fie încheiată prin tratative directe ale statelor balcanice, iar ca loc de întîlnire propuse Bucureştii. Propunerea fu primită. Astfel încît reprezentanţii ţărilor balcanice se adunară la Bucureşti între 17/30 iulie şi 28 iulie/10 august, spre a pune bazele noii aşezări geografice şi politice din Peninsula Balcanică, ca rezultat al războiului. Aci veniră grecul Venizelos, sîrbul Pasić, bulgarul Toncev şi muntenegreanul Vukotić, pentru ca sub preşedinţia primului ministru al României, Titu Maiorescu, să dea ţărilor lor încercate dorita pace şi să le asigure locul cuvenit importanţei şi dezvoltării lor viitoare. Astfel se consacra şi locul de frunte pe care România ştiuse să şi-l cucerească în Balcani.

Tratativele de pace, conduse cu deosebită autoritate de Maiorescu, au dus la încheierea Păcii de la Bucureşti din 1913 [24] în care, după expresia generalului Ficev, delegatul militar al Bulgariei, aceasta trebui „să achite nota de plată" la care o condamnase lăcomia şi miopia ei politică. Cît despre ţara noastră, ea ieşea la încheierea acestor evenimente cu întregul teritoriu, care-i asigura graniţa Dobrogei de sud, cu prestigiul său european considerabil mărit, dar şi cu un duşman implacabil în care toată ura născută din invidie, din deziluzia şi din umilinţa îndurată, luau proporţiile cele mai exaltate.

Urmările războiului balcanic

Conflictul româno-bulgar, nu numai că adîncise rana deschisă dinainte în raporturile noastre cu această ţară, dar avusese darul să clarifice şi raporturile României cu marile puteri europene. Alianţa noastră cu Puterile Centrale, în special cu Austro-Ungaria, fusese supusă probei decisive: ea îşi arătase valoarea reală [25].

Era o alianţă nenaturală, bazată pe combinaţii de cabinet, străină de adevăratele sentimente ale popoarelor, determinată numai de teama comună de un al treilea, dar fără ca la baza ei să fie nici *sentimentul* care dă forţă acţiunii, nici adevăratul *interes* care o legitimează. Îndată ce a început a se desena conflictul între bulgari şi aliaţi, Austria a intrat făţiş în scenă pentru Bulgaria, de teamă să nu-i scape din mînă victima pe care o pîndea: Serbia. La intrarea în acţiune a României, aliata şi protectoarea noastră, nu numai că nu ne-a susţinut, dar a încercat tot posibilul ca să ne facă să renunţăm la

ea. În timpul campaniei, presa vieneză și budapestană era plină de insulte și de amenințări la adresa României, a cărei intimidare se încerca cu agitarea a tot soiul de pericole imaginare. În același timp, se sugerau bulgarilor planuri de operațiuni strategice care trebuia să le dea victoria. Această atitudine vrăjmășească a „aliatului austro-ungar" a culminat în celebra telegramă trimisă de cancelarul Berchtold [26] lui Maiorescu, după încheierea Păcii din București. Pe cînd miniștrii Angliei, Franței, Rusiei, Germaniei, Italiei recunoșteau României „fermitatea cu care a impus soluția și moderația cu care și-a fixat propriile sale cereri" și felicitau pe regele Carol pentru concluzia păcii „definitive", menite a înălța prestigiul țării și a crește popularitatea dinastiei sale, cancelarul austro-ungar tratează rezultatele acestei păci ca un „aranjament provizoriu", lăsînd să se înțeleagă că tratatul va trebui supus puterilor europene spre ratificare și că majoritatea acestora nu-l aprobă. Maiorescu i-a răspuns însă ferm, că „tratatul din București este o regulare definitivă a chestiunii balcanice". În adevăr, marile puteri avuseseră ocazia să intervină în tratatele balcanice anterioare, pentru că se hotăra în ele asupra raporturilor dintre Turcia și statele vecine. De astă dată, la București, cinci state creștine se întruniseră să reglementeze chestiuni teritoriale ce le priveau pe ele, între ele, fără să se ocupe de Turcia. Marile puteri nu aveau deci nici un motiv de intervenție. Europa se mărgini deci să ia act de hotărîrile de la București.

De fapt, „campania română din Bulgaria fusese primul capitol al războiului României în contra Austro-Ungariei" (Iorga . . .). Acesta era tîlcul noii conjuncturi politice născută de conflictul balcanic. Idealul național român primise un puternic avînt însuflețitor, realizarea lui intra în domeniul realizabilului, iar scadența lui părea că se apropie.

Paralel cu răceala dintre România și Austro-Ungaria, se pronunța o apropiere între noi și alianța franco-rusă. După decenii de răceală și despărțire în cîmpuri potrivnice, Franța se găsea din nou alături de România [27].

O importantă întorsătură luase conducerea politicii noastre externe din cauza războiului balcanic. România repurtase, mai presus de toate, un succes de prestigiu ; ea căpătase încredere în forțele ei. Mîndria națională se redeșteptase. Ieșise victorioasă din conflict, se emancipase de nenaturala și paralizatoarea tutelă austro-ungară și privea cu încredere și cu speranță la desfășurarea viitorului ei. Dar pe cărările grele ce duceau spre acest viitor, România simțea nevoia unui sprijin prietenos și sigur. Acesta nu mai putea fi găsit în ghearele ascuțite ale ipocritului protector, ci într-o mînă mîngîietoare de soră mai mare . . .

2. UN ANTRACT AGITAT ÎNTRE RĂZBOIUL BALCANIC ȘI CEL MONDIAL

După criza balcanică → Războiul balcanic se sfîrșise și pacea se restabilise în sud-estul Europei. Urmările războiului au fost însă cu mult mai însemnate decît modificarea hărții politice a Peninsulei Balcanice.

Două popoare ieșeau înfrînte materialicește din acest război : turcii la început și bulgarii la urmă. Dar la spatele Bulgariei înfrînte, o mare putere europeană suferise și ea o mare înfrîngere morală. Austro-Ungaria fusese nevoită să privească și să îngăduie mărirea și întărirea Serbiei și a Muntenegrului, dușmancele sale de moarte, exponentele politicii rusești în Balcani. După zadarnice încercări de a provoca revizuirea Păcii de la București, Berch-

told trebuise să declare în ședința delegației ungare din 8 noiembrie 1913 că a renunțat a mai săvîrși această revizuire.

În afară de aceasta, Austro-Ungaria văzuse România scăpîndu-i din mînă, scuturîndu-se de sub tutela ei și începînd să ducă o politică potrivită cu propriile ei interese. Dar aceste interese erau direct opuse acelora ale egoistei politici a Austro-Ungariei și la această epocă, ele coincideau cu politica pe care alianța franco-rusă o încuraja în Balcani. Mai mult, această emancipare de tutela austro-ungară se arătase fericită : ea condusese România la un succes material și-i întărise prestigiul în Balcani, în Europa și față de frații subjugați din Imperiul Habsburgic. Un revirriment puternic se opera în conștiința românilor de pretutindeni, conștienți de importanța pe care a luat-o statul român și mîndri de situația cîștigată, România nu mai era dispusă să accepte necondiționat politica de sugrumare și încătușare a perfidului vecin pseudoaliat.

Este adevărat că nu se putea vorbi de o ruptură. Politica României era prea prudentă spre a risca asemenea aventuri. Ba chiar, în timpul crizei balcanice, regele Carol I și primul ministru Maiorescu reînnoiră — în februarie 1913 — tratatul secret de alianță, care lega România de Puterile Centrale. Ceva mai mult. Pentru a neutraliza intențiile de apropiere pe care Rusia lui Sazonov le manifesta față de România și pentru a-și asigura cooperarea militară a acesteia în cazul tot mai probabil al unui război, întărind alianța politică, șeful statului-major austro-ungar, Conrad von Hötzendorf, a venit la București spre a încheia o convenție militară, care punea la punct condițiile cooperării între cele două armate împotriva Rusiei. Scrisori călduroase se schimbară între cei doi monarhi cu prilejul încheierii acestui act important. Desfășurarea evenimentelor a arătat însă că astfel de acte tainice, încheiate între pereții unor cancelarii, cu știrea abia a cîtorva inși, nu puteau să schimbe înțelesul însemnatelor evenimente ce se petreceau pe marea arenă a politicii europene, în văzul și auzul popoarelor.

Mari și adînci schimbări se anunțau în raporturile politice ale României cu țările vecine. Politica tradițională de amiciție cu Austro-Ungaria fusese zdruncinată. Brătianu, îndată după ce luă frînele guvernului în mînă, anunță pe Waldburg, însărcinatul cu afaceri al Germaniei la București, că evenimentele din Balcani au făcut să se ivească un dezacord real între interesele României și ale Austro-Ungariei ; pe de altă parte, chestiunea românilor din Ungaria a luat un astfel de caracter încît, cu tot textul tratatelor, România, în caz de război, n-ar putea merge alături de Ungaria.

Îngrijorată de astfel de prevestiri și spre a căpăta o orientare mai sigură decît cea pe care o putea da ministrul obișnuit de la București, Ballplatz-ul * trimise în misiune specială pe contele Hoyos [28]. Acesta constată și raportă că Austro-Ungaria e pe punctul de a pierde România, căci sufletul românesc este îndreptat spre Transilvania. Situația ar putea fi salvată sau prin reforme în Ungaria, sau printr-un război victorios al Austro-Ungariei.

O acțiune serioasă de reapropiere a României trebuia îndeplinită de un om cu mare autoritate și talent diplomatic. Pentru această misiune, guvernul austro-ungar trimise la București pe contele Ottokar Czernin [29], om politic de mîna întîi, amic personal al arhiducelui moștenitor Franz Ferdinand [30] și prezumtiv ministru de Externe al viitorului împărat.

---

* Sinonim cu Ministerul de Externe al monarhiei austro-ungare, după numele pieții unde era situat localul acestui minister.

Arhiducele Franz Ferdinand și misiunea centrală Czernin

Moștenitorul tronului Austro-Ungariei avea o situație cu totul deosebită in monarhie. Ideile lui asupra organizării interne a Austro-Ungariei erau revoluționare [31]. El își dădea seama că structura dualistă a monarhiei o duce la prăbușire. În special ura pe unguri. De aceea, programul politic al arhiducelui moștenitor țintea la desființarea dualismului și transformarea Austro-Ungariei intr-un stat federativ. În ceea ce privea Austria, el se gîndea să creeze ~~patru state~~ : german, ceh, sud slav și polonez, care să fie in parte autonome, strins legate cu resorturile lor principale de Viena. Avea o mare aversiune pentru germanii sudeți din nordul Boemiei, care erau partizanii ideii pangermane. În ce privea pe unguri, influența acestora in monarhie trebuia considerabil micșorată, spre a da mari avantaje naționalităților, în special românilor. Era, în liniile ei mari, concepția de care compatriotul nostru, Aurel C. Popovici [32] — unul din intimii arhiducelui — o dezvoltase magistral într-o lucrare de mare valoare și răsunet : *Gross-Oesterreich* (Austria Mare). Arhiducele nu făcea nici un secret din simpatia lui pentru România. El vizitase în anul 1909 Curtea regală de la Sinaia. Primirea călduroasă ce i se făcuse de familia regală, de oficialitate și de populație, atit lui cit și soției sale morganatice, pe care soțul său o iubea mult, dar care era rău tratată la Curtea din Viena, dăduse vizitei un colorit politic și intărise legăturile sale de simpatie față de poporul român. Mai tirziu el concepu planul unirii Transilvaniei cu România, spre a constitui o Românie mare, care să intre ca stat federativ in Imperiul Habsburgic. Această idee era impărtășită nu numai de ardelenii din jurul arhiducelui, dar și de unii bărbați politici din vechiul regat. În conversațiile intime pe care le-a avut cu Brătianu la Sinaia, arhiducele a dat bărbaților politici unguri calificativul de „mizerabili", care trebuiau aduși la ascultare cu forța, prevăzind că pentru aceasta va avea nevoie de concursul românilor. El lăsă pe Brătianu să înțeleagă simpatia sa pentru soluția Austriei Mari, cu intărirea puterii efective a împăratului, cu micșorarea influenței maghiare și cu o alianță intimă a românilor cu Imperiul, în felul situației Bavariei în Reich-ul german.

Arhiducele Franz Ferdinand a avut mai multe intrevederi cu împăratul Germaniei, una la Miramar și două la castelul său de vînătoare de la Konopište, lingă vechea graniță polonă, reședința preferată a arhiducelui, mare pasionat de vînătoare și de cultura trandafirilor. Ultima intrevedere de la Konopište a fost cu două săptămini inainte de atentatul de la Sarajevo. Discuțiile și hotărîrile luate de împăratul Germaniei și de viitorul împărat al Austro-Ungariei, strict personale și secrete, au rămas pînă astăzi invelite de taină. Totuși, din unele relatări făcute printr-o a doua mină, se poate deduce că chestiunea ungară și cea românească au format obiectul principal al acestei intrevederi supreme. Augustii convorbitori ar fi căzut de acord asupra a trei lucruri : a) România trebuie impăcată cu Bulgaria ; b) să se favorizeze apropierea bulgaro-turcă și c) cel mai important punct era că România trebuie păstrată negreșit in alianță, dîndu-i-se asigurări în privința menținerii Tratatului de la București. Wilhelm II a promis că va recomanda ambasadorului său Tschirschky de la Viena ca, de cite ori va întilni pe Tisza, să-l salute cu vorbele : „adu-ți aminte de români". Arhiducele a atacat cu violență sistemul politic al lui Tisza și al oligarhiei maghiare. Se presupune că arhiducele austriac ar fi reușit să convingă pe imperialul său prieten și viitorul său colaborator de planurile sale federaliste, menite să dea o față nouă Europei Centrale.

Misiunea lui Czernin la București, trimis aci din inițiativa arhiducelui moștenitor, avea deocamdată îndoitul scop : să se încredințeze la fața locului

ce valoare practică ar mai putea avea alianţa secretă a României cu Puterile Centrale şi, in caz negativ, să lucreze pentru o reactivare a ei.

Misiunea contelui Czernin la Bucureşti n-a avut rezultate mai fericite. El a fost nevoit să raporteze la Viena că bărbaţii politici cu greutate ai ţării s-au pronunţat, cu tot tratatul secret de alianţă, în sensul că politica externă a României va fi de aci înainte „politica mîinilor libere" şi că însuşi regele Carol i-a declarat că nu va putea face o politică contrarie opiniei publice a României actuale. În adevăr, propunerea făcută de Czernin la Bucureşti, ca tratatul secret de alianţă să fie ratificat de parlamentul ţărilor respective şi dat publicităţii, pentru a-i conferi mai multă greutate şi putere, fusese respinsă de regele Carol; tratatul rămăsese un petic de hîrtie fără nici o importanţă.

Neputînd nici a realiza o apropiere între România şi Austro-Ungaria pe baza schimbării raporturilor politice interne din Ungaria — la care se opunea categoric primul ministru ungar Tisza —, nici a înlocui România prin Bulgaria — idee simpatică ungurilor, dar la care se opunea Viena —, Czernin se mărginea să constate că misiunea lui n-a reuşit, urmînd să-şi pună soarta în mîinile viitorului.

O dilemă istorică

Raporturile noastre cu Austro-Ungaria luaseră acum cursul lor natural şi liber, determinat de puternice legi istorice.

Ori de cîte ori o parte a unui popor se liberează de un jug politic şi devine un stat naţional, el exercită o atracţie puternică asupra fracţiunii sau fracţiunilor supuse încă dominaţiilor străine. Istoria modernă şi contemporană este dominată de aceste sforţări pentru constituirea statelor unitare. România, ieşită de sub suzeranitatea turcească şi constituită într-un stat ce cuprindea numai o jumătate a poporului românesc, trebuia să sufere legea generală. Două căi puteau duce la acest rezultat:

1. Regatul român se alipea românilor din Austro-Ungaria, intrînd într-o mare federaţie care ar fi înlocuit dualismul austro-ungar. Era cea mai înaltă şi extremă aplicare a concepţiei lui Gross-Oesterreich a arhiducelui moştenitor Franz Ferdinand. Ea a fost din cînd în cînd îmbrăţişată şi de unii oameni politici români. În *Memoriile* sale Czernin afirmă că, imediat după sosirea sa la Bucureşti, însuşi marele patriot Nicolae Filipescu [33] i-a mărturisit simpatia sa pentru soluţia arhiducelui moştenitor, ca România Mare, realizată prin reunirea sa cu Transilvania, să intre în monarhia austro-ungară într-un astfel de raport, cum ar fi de pildă Bavaria faţă de Imperiul German. Astfel de planuri întîmpinau însă cea mai violentă opoziţie a ungurilor şi, cel puţin cît timp împăratul Franz Joseph era în viaţă, nu putea fi vorba nici de discutarea, necum de realizarea lor. Cu toată convingerea ce domnea în unele cercuri ale politicii austriece de dreptatea revendicărilor române, Austria era paralizată. Ea era prizoniera Ungariei, politica ei era inspirată de interesele acesteia din urmă, iar unul din punctele cardinale ale politicii ungare era intoleranţa faţă de naţionalităţi. Ungaria era strîns legată de Austria — după expresia lui Czernin — ca o piatră de gîtul unui om care se îneacă.
2. Transilvania şi celelalte provincii române se alipesc Regatului român independent. Aceasta rămînea singura soluţie în cazul cînd cea dintîi era irealizabilă. Dar ea nu era posibilă decît fiind impusă cu forţa şi era legată de dezmembrarea monarhiei austro-ungare. Fatalmente, România trebuia să se găsească, în caz de conflict european, de partea opusă Austro-Ungariei, luptînd pentru nimicirea ei. Era singura cale pentru realizarea unităţii depline a românilor. Fatalitatea istorică împingea România pe această cale cu o inexorabilă necesitate.

Iată pentru ce misiunea contelui Czernin fusese condamnată să nu aibă nici un succes.

Încercări de apropiere ruso-române

Evenimentele balcanice apropiaseră, după treizeci și cinci de ani de răceală și ostilitate, Rusia de România. Era datorită oamenilor de stat, conducători ai politicii celor două principate deosebite și vasale Turciei.

Cu aceste idei, Sazonov porni la acțiunea de apropiere a României, încercînd să risipească „prejudecățile opiniei publice române și ale guvernului român împotriva vecinei de la răsărit". Aceasta era o condiție prealabilă pentru împăcare, pentru renunțarea României la o orientare politică greșită, și pentru legarea unei noi prietenii, care putea „să-i fie de mare ajutor la reconstituirea sa națională, devenită posibilă prin evenimentele care erau inevitabile".

Profitînd de împrejurarea că, în urma evenimentelor din Balcani, politica guvernului Brătianu începuse să se emancipeze de tutela austro-ungară, Sazonov caută să cîștige încrederea ministrului român la Petersburg, C. Diamandy, pe care-l știa ca fiind dintre intimii lui Brătianu. În același timp, el dădu instrucțiuni reprezentanților ruși din România să creeze raporturi cît mai bune cu putință cu societatea și guvernul român și convinse pe țarul Nicolae să facă primii pași de apropiere față de România.

Cea dintîi manifestare de prietenie, după o lungă perioadă de răceală, a fost acordarea de către țar regelui Carol I a bastonului de mareșal, în aducerea aminte a biruinței comune a aliaților în războiul din 1877—1878. Un membru al familiei imperiale, marele duce Nicolae Mihailovici, a fost însărcinat să meargă în România spre a înmîna cu mare solemnitate bastonul. Acest gest a făcut o impresie deosebită asupra cercurilor române, cu care marele duce a avut convorbiri asupra situației politice și a desfășurărilor ei viitoare.

Puțin timp după aceasta, cu prilejul inaugurării la Petersburg a monumentului înălțat în memoria marelui duce Nicolae Nicolaevici, fostul generalisim al armatelor ruse în războiul din '77—78, țarul a invitat și Curtea română, și reprezentanți ai armatei române. Primind invitația, s-au dus la Petersburg principele moștenitor Ferdinand, principesa Maria, fiul lor principele Carol și o delegație de ofițeri din diferite unități ale armatei. Perechea princiară română a petrecut o săptămînă la Țarskoe Selo [34]. Această vizită a dat prilej să se vorbească de o eventuală căsătorie a principelui Carol cu marea ducesă Olga, fiica cea mai mare a perechei imperiale ruse; evenimentul era privit cu simpatie de ambele curți.

Seria acestor manifestări de apropiere a culminat cu vizita pe care țarul, însoțit de întreaga familie imperială rusă, a făcut-o suveranilor români la Constanța, la 2 iunie 1914. Vizita a fost pompoasă și cordială. Ministrul rus Sazonov însoțea pe țar. El a fost primit de regele Carol într-o lungă audiență. În cursul ei, regele a întrebat pe ministrul rus dacă prevede posibilitatea unui război european. Sazonov a răspuns categoric că, dacă Austro-Ungaria atacă Serbia, războiul european este inevitabil („pourvu que l'Autriche ne touche pas à la Serbie") [35]. Regele — povestește Sazonov — a rămas un moment ginditor, apoi a răspuns: „Să sperăm că nu o va face", la care nădejde, Sazonov s-a asociat din toată inima.

Cîteva zile mai tîrziu, regele Carol, impresionat de declarația atît de categorică a conducătorului politicii externe rusești, a comunicat-o lui Czernin, ministrul Austro-Ungariei care, la rîndul lui, a informat imediat guvernul din Viena. Din nenorocire, avertismentul n-a fost înțeles.

După plecarea ţarului, Sazonov a venit la Bucureşti, însoţit de baronul Schilling, ajutorul său, spre a lua contact mai apropiat cu conducătorii politicii române şi cu reprezentantul său [36]. Apoi a făcut o călătorie la Sinaia, spre a vizita castelul Peleş. În compartimentul din vagon, unde erau Sazonov, Brătianu, Poklevski-Koziel şi Diamandy, conversaţia alunecă asupra încordării politice. Poklevski întrebă pe Brătianu dacă, în cazul cînd Austria atacă Serbia, România se va simţi legată prin obligaţiile tratatului să ia partea Austro-Ungariei? Brătianu ocoli răspunsul, întrebînd la rîndul său pe Sazonov dacă Rusia intenţionează să facă războiul. Sazonov a dat asigurări despre intenţiile sale pacifice, adăugînd că totuşi Rusia nu va rămîne impasibilă dacă Serbia va fi atacată. Brătianu a declarat că, în caz de război, România va proceda după cum îi vor cere interesele sale proprii. Conversaţia fu raportată de Sazonov ţarului, cu interpretarea că România nu se crede obligată să participe într-un război în care interesele sale nu sînt direct în joc. Iar Brătianu se grăbi să comunice declaraţia lui Sazonov la Berlin, spre a servi cauza păcii [37].

După Sinaia, Brătianu [38] i-a propus lui Sazonov să facă o excursie peste Carpaţi. Prin faţa jandarmilor şi vameşilor unguri postaţi la punctul de frontieră de la Predeal, uluiţi de neaşteptata apariţie, automobilul celor doi conducători de stat a trecut cu viteză şi a coborît pantele Timişului, înaintînd cîţiva kilometri în pămîntul Transilvaniei. Plimbare simbolică, care a făcut mult sînge rău diplomaţiei vieneze şi a prilejuit proteste. „Această excursie — comentează Sazonov — a fost expresia simbolică nepremeditată a solidarităţii politice născînde dintre Rusia şi România"*.

Oricare ar fi fost sentimentul cu care lumea politică din România privea aceste manifestări, şi mai ales vizita de la Constanţa, al cărei caracter politic nu se putea tăgădui cu oricită rezervă se putea primi sinceritatea demonstraţiilor ruseşti de prietenie, marea lor importanţă istorică era lucru în afară de orice controversă. Pentru întîia dată, de la 1878, Rusia ne întindea o mînă prietenească şi aceasta se făcea în momentul cînd se plănuiau evenimente considerabile, cînd în aer plutea ceva din misterul marilor prefaceri!

Austria se decide la o politică agresivă

Austro-Ungaria ieşise înfrîntă din Pacea de la Bucureşti.

De cîtăva vreme, monarhia intrase într-o criză gravă. Ultimul ei mare succes diplomatic, anexarea Bosniei şi Herţegovinei [39], fusese sunetul de clopot funerar al prestigiului ei. Pentru observatorii avizaţi, Austro-Ungaria era în declin politic. Menirea ei fusese de a realiza în pragul Orientului un mare şi solid bloc creştin care să îndiguiască mersul victorios al Islamului spre Europa Centrală. Decadenţa şi agonia Turciei făcuse inactuală această misiune. Deşteptarea la viaţă a micilor state balcanice, foste supuse ori vasale Imperiului Otoman, schimbase cu totul problema. Din putere ocrotitoare, Austro-Ungaria ajunsese să fie considerată ca sugrumătoare a libertăţilor popoarelor, ţinute împotriva voinţei lor într-o alcătuire politică artificială şi apăsătoare. Tendinţa de eliberare a popoarelor, satisfăcută dinspre partea Turciei, se întorcea acum împotriva Austro-Ungariei. Marea monarhie habsburgică devenise „al doilea om bolnav al Europei" [40]. De altfel, monarhia

---

* În amintirile sale, publicate în „Revue des Deux Mondes", sub titlul: „La grande guerre vue du versant oriental" (1 Janvier 1928), Diamandy scrie că în timpul conversaţiei din vagon, spiritele erau tulburate de depeşele primite din Viena, unde ostilitatea cercurilor militare austro-ungare împotriva Serbiei, din cauza asasinării arhiducelui Franz Ferdinand, creştea mereu. Este o confuzie de date, căci călătoria a avut loc la 2 iunie, iar atentatul a fost săvîrşit abia la 29 iunie, adică 27 de zile mai tîrziu.

austro-ungară avea o structură singulară și o poziție anacronică în Europa. Nu era o națiune, ci un stat artificial, o birocrație, o dinastie. În mijlocul tendințelor naționale ce se afirmau cu putere din ce în ce mai mare, Austria voia să-și mențină cu forța existența de stat artificial. Veleitățile agresive ale Austriei erau zvircolirile unui muribund. Ele aveau ca scop să împiedice evoluția naturală a popoarelor către constituirea de state naționale. Către sfîrșitul crizei balcanice, Austro-Ungaria era pe punctul de a declara război Serbiei, ca s-o împiedice de a-și deschide ieșire la Adriatica. Opunerea formală a Italiei*, declarațiile României și rezistența Germaniei au împiedicat-o de la acest plan funest. Toate sforțările Austriei tindeau spre a pune piedici la sporirea forței și prestigiului micilor state vecine, deoarece ea simțea că aceasta va avea răsunet în sînul conaționalilor din monarhie. Era evident, nu numai pentru dușmani, dar și pentru prieteni, că Austro-Ungaria trece printr-o criză foarte gravă, care poate să-i provoace lichidarea. Împăratul Wilhelm al Germaniei [41] mărturisea ministrului rus Vitte [42] că e neliniștit de situația interioară a Austro-Ungariei și că Habsburgii au scăpat frîul din mînă. Ministrul german de Externe Jagow, presimțind sfîrșitul, exclama într-o conversație cu ministrul nostru la Roma: „Quelle curée cela serait!" [43].

Războiul balcanic a dat un impuls și mai mare mișcării naționalităților, care frămînta monarhia. Tendințele separatiste se accentuau. O ideologie austro-ungară nu mai exista decît în mintea cîtorva conducători. Vechile așezări nu mai corespundeau cu aspirațiile popoarelor ce alcătuiau conglomeratul austro-ungar. Vechea construcție hodorogită pîriia din toate încheieturile. Austro-Ungaria n-a avut norocul să posede în această epocă fatală un bărbat de stat cu vedere clară și cu mare autoritate, care să impună măsurile radicale de salvare. Programul arhiducelui moștenitor Franz Ferdinand, căutînd o nouă formă de echilibru, sistem trialist — cu slavii intrînd ca al treilea element — ori sistemul federalist, se lovea de anchiloza intelectuală a împăratului — „der alte Herr" [44] — prea bătrîn ca să-și asimileze astfel de inovații, și de orbirea ungurilor. Înțelegerea de la Konopište [45] trebuia să aducă soluția mîntuitoare de a cărei urgență împăratul Wilhelm era tot atît de convins ca și arhiducele moștenitor. Dar aceasta era o soluție pentru mai tîrziu.

Austria lui Berchtold și a lui Conrad [46] nu vedea scăparea decît în provocarea de lovituri externe care să-i înalțe prestigiul. Cea mai mare primejdie, cea care trebuia înlăturată în primul rînd, venea dinspre Serbia. Dîrzenia sîrbilor, încurajată de succesele obținute în cursul Războiului balcanic, trebuia înfrîntă. Era chestie de viață ori de moarte pentru monarhie. De aceea, Austria luă hotărîrea să înceapă o politică agresivă în Balcani spre a zdrobi întîi Serbia. După Serbia, va veni rîndul României. O astfel de politică era îndrăzneață și riscantă, căci putea provoca un război cu Rusia. Ea nu putea fi întreprinsă fără consimțămîntul și sprijinul puternicului aliat german. De aceea, în iunie 1914, Ballplatz-ul pregătește un lung și important memoriu, adresat împăratului Wilhelm al II-lea [47], în care se descriu noile stări politice create de Războiul balcanic; se cere Germaniei ajutorul ei pentru noua politică îndreptată împotriva Serbiei și României. Memoriul n-a putut fi înaintat decît două-trei zile după săvîrșirea atentatului de la Sarajevo; el era însoțit de o scrisoare autografă a împăratului Franz Joseph. Textele memoriului și ale scrisorii

---

* În Camera italiană, Giolitti făcu la 3 decembrie 1914 revelația senzațională că, în toiul conflictului balcanic, în iulie 1913, Austro-Ungaria se hotărîse să atace Serbia și că apelase la Germania și Italia, ca cele două țări aliate să recunoască această acțiune ca *defensivă*, provocînd *casus foederis*. Bethmann-Hollweg și Giolitti n-au împărtășit însă acest punct de vedere și au sfătuit Austro-Ungaria să păstreze o rezervă prudentă, evitîndu-se astfel izbucnirea cu un an mai înainte a războiului mondial.

constituie documente istorice de mare importanţă : ele sînt dovada intenţiilor duşmănoase ale Austro-Ungariei faţă de România.

Memoriul lui Berchtold constată că „alianţa României cu Puterile Centrale fusese un factor de înalt preţ pentru superioritatea militară a Triplei Alianţe", dar că România este acum, în urma ultimelor evenimente, ca şi pierdută pentru Tripla Alianţă. „În opinia publică românească s-a produs un reviriment foarte adînc şi e afară de orice îndoială că vaste cercuri ale armatei, ale lumii intelectuale şi ale poporului sînt cîştigate pentru noua orientare a României, către o politică de accesiune spre Rusia, al cărei scop ar fi dezrobirea fraţilor de peste Carpaţi". Mai departe, Berchtold, trăgînd consecinţe din situaţia pe care această politică o provocase, mărturiseşte că : „ipoteza cooperării României cu Austro-Ungaria, în caz de conflict, a devenit caducă" şi că „monarhia nu poate avea nici măcar siguranţa absolută împotriva unei agresiuni române". Autorii documentului se mai plîng împotriva regelui Carol, care primise pe ţar la Constanţa şi pe care-l acuzau că se depărtează de Austria în ciuda tuturor „observaţiilor amicale". Ei nu se mai puteau aştepta la o schimbare favorabilă şi concludeau că Austria trebuie să renunţe, atît faţă de România, cît şi faţă de Serbia şi de Rusia, la ceea ce numeau cu un ton dispreţuitor : „politica aşteptărilor liniştite". De aceea, ei propun : din punct de vedere militar, construirea de fortificaţii în contra României, din punct de vedere politic, un adevărat şantaj : o alianţă a Puterilor Centrale cu Bulgaria şi eventual cu Turcia, „pentru a face să eşueze succesul aproape sigur al politicii de încercuire pe care o face Rusia". România pusă astfel între două focuri, între unguri la nord şi bulgari la sud, va trebui să se resemneze şi să primească „prietenia" acestor doi buni şi leali vecini !

În scrisoarea sa personală, Franz Joseph scrie lui Wilhelm al II-lea : „Sforţările guvernului meu trebuie să aibă de aci înainte ca ţel izolarea şi micşorarea Serbiei". În prima etapă se va căuta întărirea Bulgariei. Apoi se va căuta împăcarea Greciei cu Turcia şi cu Bulgaria, pentru a reconstitui liga balcanică sub auspiciile Triplei Alianţe. Ameninţarea cea mai mare este la adresa României, aliata rebelă, care manifestă veleităţi de a se sustrage de sub influenţa austro-ungară. „Să arătăm la Bucureşti lămurit şi fără echivoc că amicii Serbiei nu pot fi şi amicii noştri şi că România nu va putea nici ea să conteze pe noi ca aliaţi, dacă nu se desparte de Serbia şi dacă nu reprimă din toate puterile ei agitaţia îndreptată la ea în ţară împotriva existenţei imperiului meu".

Memoriul era gata de la 24 iunie. Expedierea lui la Berlin a suferit însă o întîrziere de cîteva zile, pentru ca împăratul să-şi poată scrie scrisoarea sa autografă. Dar în acest timp se întîmplă atentatul de la Sarajevo, care dă un impuls nou iniţiativelor austro-ungare.

Atentatul de la Sarajevo şi crima de la Viena

În istoria vieţii de toate zilele, evenimentul de la Sarajevo este un asasinat care înfiorează : doi oameni de treabă au fost ucişi, doi copii au rămas orfani. Privit sub aspectul istoric, el apare ca o tragică fatalitate, ca un fapt simbolic. Arhiducele, cu toată atitudinea sa de simpatie faţă de români, se dusese însă la Sarajevo ca să reprezinte acolo cea mai odioasă idee politică : oprimarea violentă şi cinică a unui popor. În faţa lui se ridică firavul licean Princip, ca încarnaţie inconştientă a năzuinţelor de libertate ale aceluiaşi popor. În focurile de revolver de pe cheiurile Bosnei a lucit scînteia iscată de ciocnirea a două forţe contrarii, cu elementara fatalitate a cataclismelor care aduc prăbuşirile sau creaţiile. Atentatul e folosit de cei doi palatini

ai monarhiei austro-ungare, Berchtold şi Conrad von Hötzendorf ca să „rezolve" chestia sîrbească, chiar cu preţul dezlănţuirii unei catastrofe. Berchtold comunică lui Tisza intenţia sa de „a profita de crima de la Sarajevo pentru a regula conturile cu Serbia". Pretextul era cuprins în acuzaţia oficială că Serbia a participat la pregătirea acestui asasinat, încurajînd în ţară la ea propaganda pansîrbă îndreptată împotriva monarhiei austro-ungare şi chiar a ajutat materialmente organizarea atentatului.

În sfîrşit, scrisoarea împăratului Franz Joseph către Wilhelm al II-lea e gata. Ca urmare a evenimentelor, bătrînul împărat îi mai adaugă un postscriptum cominatoriu: „Necesitatea impune ca monarhia să rupă cu o mînă viguroasă reţeaua pe care adversarii săi voiau să i-o arunce pe cap ca un laţ". La 4 iulie, contele Hoyos, directorul cabinetului lui Berchtold, pleacă la Berlin cu cele două mesaje pe care, prin contele Szögyény, ambasadorul austro-ungar la Berlin, le remite împăratului Wilhelm al II-lea. Răspunsul acestuia este categoric: Austria poate să conteze pe sprijinul necondiţionat al Germaniei. În ce priveşte România, scrisoarea autografă a lui Wilhelm al II-lea cu data de 14 iulie, cuprinde rîndurile: „Am dat ordin însărcinatului meu de afaceri de la Bucureşti să vorbească regelui Carol I în sensul indicaţiilor tale şi, menţionînd noua situaţie creată de ultimele evenimente, să-i demonstreze necesitatea de a se depărta de Serbia şi de a opri propaganda îndreptată împotriva statelor tale".

Regele Carol nu se intimidează de ameninţări ci, din contra, crede de datoria sa să-şi întrebuinţeze toată autoritatea spre a împiedica alunecarea pe panta fatală ce duce la conflagraţie. Însărcinatului de afaceri al Germaniei la Bucureşti, Waldburg, îi declară: „Austro-Ungaria şi-a pierdut capul. Datoria Berlinului este să întrebuinţeze toată influenţa sa ca să modereze veleităţile războinice ale Austro-Ungariei. Căci, reamintind comunicarea făcută după vizita ţarului la Constanţa, Rusia nu va tolera o agresiune a Austriei împotriva Serbiei. Şi regele Carol nu scapă nici un prilej de a înmulţi avertismentele sale la Berlin şi Viena. Revocă concediul lui Beldiman, ministrul României la Berlin ca să aibă acolo, în zilele de criză, pe reprezentantul său pentru comunicări urgente şi împărtăşeşte nedumeririle şi temeiurile sale unui diplomat german, astfel ca ele să fie aflate la Berlin: „Eu ţin la Tripla Alianţă. Pe vremea lui Bülow [48], centrul ei de greutate era la Berlin; acum pare a se fi deplasat spre Viena, ceea ce îndepărtează simpatiile României pentru Germania, şi aceasta nu rămîne nepedepsit. Am impresia că se fierbe ceva. Se pare că cei de la Berlin şi Viena pregătesc o procedare energică împotriva Serbiei. Cred că nu se va face nimic fără să fiu prevenit".

Dar glasul raţiunii nu mai putea fi auzit de conducătorii Austro-Ungariei. Sigură fiind de ajutorul Germaniei, Austro-Ungaria se aruncase orbeşte pe calea ce duce la război. Atentatul contra arhiducelui era un pretext minunat spre a da o aparenţă de justiţie şi moralitate unei acţiuni care, în realitate, era pregătită mai dinainte. Ultimatum-ul către Serbia a fost redactat în astfel de termeni, încît el să nu poată fi primit de guvernul sîrbesc, făcînd cu chipul acesta războiul inevitabil. Marele consiliu ţinut la 7 iulie 1914 la Viena, sub preşedinţia contelui Berchtold, ajunse la concluzia, consemnată în protocolul oficial, că: „un simplu succes diplomatic, chiar dacă s-ar termina printr-o strălucită umilire a Serbiei, ar fi fără nici o valoare şi va trebui, prin urmare, să se pună Serbiei astfel de condiţii, pe care ea să nu le poată accepta, ceea ce ar deschide calea unei soluţii radicale, printr-o intervenţie armată".

Şovăielile şi răspunderea lui Tisza

O istorie tendenţioasă a încercat să atenueze sau chiar să tăgăduiască răspunderea conducătorului politicii ungare în provocarea conflictului care a sîngerat omenirea. Punctul de plecare al acestei încercări este şovăiala manifestată de Tisza în primele zile ce au urmat atentatului. În realitate, această foarte scurtă perioadă de opoziţie la declararea războiului n-a fost determinată de oroarea războiului, nici de scrupule morale, ci pur şi simplu de prudenţă şi consideraţii de oportunitate, găsind că „momentul actual nu este propice, fiind dat că am pierdut România fără să fi cîştigat încă Bulgaria". Cu cinism, Tisza scrie împăratului Franz Joseph la 1 iulie că „va fi foarte uşor să se găsească în situaţia din Balcani un *casus belli* [49]; la momentul propice se va trage un motiv de război din chestiunile cele mai diverse".

Aceste motive de oportunitate care ar dicta aminarea declaraţiei de război pentru o altă ocazie, Tisza le dezvoltă peste o săptămînă într-o altă scrisoare trimisă lui Franz Joseph : „un atac contra Serbiei ar provoca fără îndoială intervenţia Rusiei şi va urma un război mondial . . .Sub presiunea opiniei publice, România nu va putea rămîne nici ea neutră . . . Într-un astfel de conflict, am risca deci să ne aflăm în faţa Rusiei şi a României, ceea ce ar reduce foarte mult şansele noastre de izbîndă". Tisza preconizează o acţiune de intimidare a României prin alianţa Austro-Ungariei cu Bulgaria, căreia trebuie să i se promită avantaje pe socoteala Serbiei. În acest caz, „balanţa puterilor se va schimba în avantajul nostru şi deci vom putea amîna pentru mai tîrziu încheierea socotelilor". Cu o ipocrizie rafinată, Tisza propune metoda care va duce inevitabil la război, dînd însă lumii impresia că el a fost impus Austro-Ungariei : „Trebuie să putem dovedi Universului că, dacă ne-am hotărît la război, eram în stare de legitimă apărare". Această metodă ar consta în trimiterea unei note la Belgrad, arătînd exigenţele Austro-Ungariei; dacă nota ar rămîne fără răspuns satisfăcător, va trebui să se replice cu un ultimatum şi, numai după sfîrşitul termenului, să începem ostilităţile. Cu o astfel de procedare, crede Tisza, răspunderea va cădea întreagă asupra adversarului. Va mai avea avantajul că „vom mări şansele acţiunii germane la Bucureşti şi poate chiar Rusia s-ar abţine de a se amesteca în luptă".

Evoluţia lui Tisza spre ideea războiului face paşi repezi. Ceea ce-l preocupă nu este războiul în sine, ci justificarea lui în faţa opiniei publice europene. Trebuie să facem o declaraţie, continuă el, că nu urmărim nici distrugerea, nici anexarea Serbiei, dar „Serbia va trebui micşorată în favoarea Bulgariei, Greciei şi Albaniei, de teritoriile pe care le-a cîştigat în ultimul război balcanic. Cît despre noi, ne vom mulţumi cu rectificarea cîtorva puncte importante ale frontierei noastre strategice. Dacă vom mai cere şi restituirea cheltuielilor noastre de război, sîntem asiguraţi că vom ţine multă vreme Serbia în mîinile noastre. Dacă Serbia cedează exigenţelor noastre, va trebui să-i primim supunerea, mulţumindu-ne că i-am frînt mîndria; această victorie ne va permite să urmărim în Bulgaria şi în celelalte state balcanice o politică profitabilă".

Repulsia lui Tisza împotriva anexărilor de teritorii pe seama Serbiei, era explicabilă prin teama de a nu spori populaţia slavă din imperiu, ceea ce ar fi micşorat importanţa politică a elementului ungar. Aceeaşi consideraţie îi va inspira mai tîrziu şi atitudinea faţă de România, în timpul discuţiilor Păcii de robire de la Bucureşti din 1918.

În tot timpul discuţiilor provocate de criza sîrbească, Tisza e preocupat în primul rînd de chestiunea atitudinii românilor : „tot ce am cîştigat ca prestigiu prin purtarea noastră hotărîtă faţă de sîrbi, va fi pierdut, dacă

ne vom lăsa intimidaţi de români. Cu ajutorul bulgarilor, vom putea ţine în frîu România". Aceasta este ideea fixă a conducătorului politicii ungare; ea singură îl face să privească cu prudenţă perspectiva unei declaraţii de război împotriva Serbiei.

Dar aceste consideraţii de oportunitate încep să dispară. Tisza se lasă convins. Conversiunea sa la ideea războiului imediat se îndeplineşte repede. La 14 iulie, contele Szögyény, ambasadorul Austro-Ungariei la Berlin, raportează: „D. de Tschirschky [ambasadorul german la Viena] înştiinţează că contele Tisza l-a văzut în timpul ultimei lui şederi la Viena şi l-a asigurat că-şi retrage toate rezervele pe care le făcuse la început şi că era acum cu totul pentru o acţiune energică; de altfel, contele Tisza, în declaraţia pe care a făcut-o ieri în Parlament, s-a exprimat complet în acest sens". Telegrama însăşi a lui Tschirschky, raportînd conversaţia avută cu Tisza, reproduce cuvintele acestuia: „...fiecare zi mi-a întărit convingerea că monarhia trebuie să ia măsuri energice, ca să-şi arate puterea de viaţă şi să pună capăt stărilor intolerabile din sud-est [Serbia şi România]. M-am decis cu multă greutate pentru război; sînt însă acum pe deplin convins de necesitatea lui şi voi lupta din toate puterile mele pentru mărirea monarhiei". Ambasadorul adaugă că acordul e acum complet şi: „nota va fi astfel redactată, încît primirea ei [de către Serbia] să fie cu desăvîrşire exclusă". El sfîrşeşte arătînd că Tisza i-a strîns mîna cu căldură şi i-a zis: „Strîns uniţi, să privim liniştiţi viitorul". Iar împăratul Wilhelm, plăcut impresionat, a scris pe marginea raportului adnotaţia: „În sfîrşit, iată un om!"

Aşadar, încercarea de a prezenta pe Tisza ca adversar al războiului nu are nici un temei serios. Rezistenţa a fost de scurtă durată şi dictată de temeri inspirate de oportunitate; ele au cedat însă curînd în faţa înverşunatei sale porniri de distrugere a ţărilor pe care şovinismul ungar le considera ca primejdioase Ungariei. Răspunderea lui Tisza este deci întreagă. Alături de Berchtold, Tisza poartă vina — ori meritul — dezlănţuirii războiului mondial.

Şi totuşi, planul urzit cu atîta dibăcie, era cît pe-aci să nu izbutească: Serbia a primit toate condiţiile ultimatum-ului, oricît erau de jignitoare pentru demnitatea ei naţională [50]. Cu toate acestea, Austro-Ungaria îi declară război şi, o săptămînă mai tîrziu, războiul mondial se angajase.

Politica austro-ungară, cea mai lipsită de scrupule pe care a înregistrat-o o istorie, reuşise. Pîndind sugrumarea a două state mici, care-şi căutau dreptul la viaţă naţională, politica austro-ungară prinsese prilejul nesperat ce i se oferise de asasinarea arhiducelui moştenitor, spre a se azvîrli asupra unuia din cele două state, provocînd catastrofa mondială. Dar exploatarea cadavrelor nu e totdeauna o afacere rentabilă. Şi, în preajma imperialului cadavru, cei doi morticoli, Berchtold şi Tisza, săpau groapa propriului lor imperiu.

NOTE

[1] Aleksandru de Battenberg, ţar bulgar (1879—1886).

[2] Ştefan Stambolov (1854—1895) — om politic bulgar, luptător pentru eliberarea naţională a Bulgariei. Spre sfîrşitul vieţii a avut o orientare politică progermană şi proaustriacă.

[3] Referire la răscoala din Rumelia orientală (18 septembrie 1885), pentru unirea cu cnezatul bulgar.

[4] Sursele de informaţii privind raporturile româno-bulgare în această complexă etapă istorică sînt bogate şi permit selectarea cîtorva : Velichi C., *La Roumanie et les mouvements nationaux des Balkans (1840—1877)*, comunicare la primul Congres Internaţional de Studii Sud-Est Europene, 1, Sofia, 1969, p. 301—310 ; Ciachir N., *La diplomatie roumaine dans les Balkans. 1868—1900*, în „Balcanica", Beograd, nr. 8, 1977, p. 371—383 ; Velichi, C., *România şi Renaşterea bulgară*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, 1980 ; Ciachir N., *Hristo Botev v Rumînija*, Nauk i Izkustvo, Sofia, 1980 ; Ciachir N., *România şi ţările balcanice în perioada 1878—1900*, în *RdI*, 33, nr. 2, 1980, p. 327—352 ; Ciachir N., *Forme ale colaborării militare a poporului român cu popoarele sud-est europene în lupta antiotomană (secolele XIV—XIX)*, în *FIMPR*, vol. X, Bucureşti, Editura Militară, 1982, p. 131—146 ; Ciachir N., *Statele din sud-estul Europei şi lupta lor pentru independenţă*, în *AdI*, XXXIX, nr. 3, 1983, p. 54—70 ; Traikov V., *Curente ideologice şi programe din mişcările de eliberare naţională din Balcani pînă în anul 1878*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986.

[5] Tratatul de pace ruso-turc de la San-Stefano a fost încheiat la 3 martie 1878. În ceea ce priveşte Bulgaria, se recunoştea autonomia principatului bulgar şi i se atribuiau întinse teritorii.

[6] Tratatul de pace de la Berlin (1878) a redus teritoriul principatului bulgar, vasal Turciei, lăsînd Bulgaria de sud ş.a. — ca regiune autonomă — în cadrul Imperiului Otoman.

[7] În decembrie 1889 — februarie 1890, F. Engels constata că „în prezent situaţia din Europa este dominată de ... : 1) anexarea Alsaciei şi Lorenei de către Germania ; 2) tendinţa Rusiei ţariste de a cuceri Constantinopolul ..." Ţarismul nu a renunţat niciodată la politica de obţinere a Ţarigradului „ca a treia capitală rusă, alături de Moscova şi Petersburg..." (K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 22, Bucureşti, Editura Politică, 1965, p. 17, 44).

[8] Privitor la Macedonia vezi *Macedonia. Documents and Materials*, Sofia, Bulgarian Academy of Sciences, 1978.

[9] Ferdinand I de Saxa-Coburg (1897—1918). Ţar din 1908.

[10] „...În ceea ce priveşte partea românească, ar trebui ca prin luarea Dobrogei, această frontieră a Dunării vădit naturală să revină bulgarilor. Astfel, în vederea acestui rezultat, lucrează mai mult sau mai puţin deschis — după caz — întreaga politică bulgară".

[11] Cauzele conflictului balcanic, interesele statelor din sud-estul Europei şi cele ale marilor puteri, primul război balcanic şi tratativele care i-au urmat au reţinut atenţia a numeroşi istorici. Dintre lucrările româneşti semnalăm : Velichi, C., *Les relations roumano-greques pendant la période 1878—1911*, în *RESEE*, nr. 3, Bucureşti, 1969, p. 509—542 ; Velichi C., *România în sud-estul Europei 1800—1912*, în *România în sud-estul Europei*. Culegere de studii, Bucureşti, Editura Politică, 1979, p. 80—148 ; Popa M. N., *Primul război mondial 1914—1918*, p. 107—116 ; *Afirmarea statelor naţionale independente unitare din sud-estul Europei (1821—1923)*, coord. Moisuc Viorica, Calafeteanu I., Bucureşti, Editura Academiei R.S.R., 1979; N. Chiachir, *Diplomaţia europeană în epoca modernă*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1984.

[12] Campus Eliza, *Situaţia internaţională între 1912—1918 în lumina tezelor leniniste*, în *Situaţia internaţională din primele două decenii ale secolului al XX-lea în lumina tezelor lui Vladimir Ilici Lenin* — Culegere de studii —, Bucureşti, Editura Academiei R. S. România, 1970, p. 63—122 ; Renouvin, P., *Le XIXe siècle*, II. *De 1871 à 1914. L'apogée de l'Europe. Histoire des relations internationales*, tome sixième, publiée sous la direction de Renouvin P., Paris, Hachette, 1955, p. 225—227 ; Fischer F., *Krieg der Illusionen. Die deutsche Politik von 1911 bis 1914*, Düsseldorf, Droste Verlag, 1969, p. 205—230, 289—323.

[13] Grey, Sir Edward of Fallodon (1862—1933), ministru de Externe al Marii Britanii (1905—1916).

[14] Încheiată la 26 aprilie/9 mai 1913 prin semnarea unui protocol în virtutea căreia Bulgaria ceda României Silistra şi alte cîteva mici teritorii în sudul Dobrogei.

[15] Fortul Arab-Tabia făcea parte din sistemul de fortificaţii al Silistrei.

[16] Participanţii la Conferinţa de la Petersburg a ambasadorilor Marilor Puteri semnatare ale Tratatului de la Berlin din 1878 au ajuns la parafarea unui protocol internaţional la 26 aprilie/ 9 mai 1913.

[17] Prim-ministru al României în perioada martie 1912— ianuarie 1914.

[18] Nicolae al II-lea, ţar al Rusiei în anii 1894—1917.

[19] Ţarul Bulgariei din 1908 pînă în 1918.

[20] Giuseppe Giolitti (1842—1928), om politic şi de stat italian, iniţiatorul unor reforme sociale ; prim-ministru în perioadele mai 1892 — noiembrie 1893, noiembrie 1903 — martie 1905, mai 1906— decembrie 1909, martie 1911 — martie 1914.

[21] Rege al României din martie 1881 pînă în octombrie 1914.

[22] Vezi *Documente diplomatice. Evenimentele din Peninsula Balcanică. Acţiunea României. Septembrie 1912—august 1913. Cartea Verde*, Bucureşti, 1913 ; Ciachir N., *Revenirea Dobrogei la aria de viaţă a statului român, consecinţă a permanenţei populaţiei româneşti pe pămîntul dobrogean (1878)*, în *Din lupta poporului român pentru independenţă*, Bucureşti, Tipografia Universităţii Bucureşti, 1977, p. 57—170 ; Muşat M., Ardeleanu I., *op. cit.*, p. 335—340.

[23] Constantin Kiriţescu aprecia deci că tratatul de alianţă secretă dintre România, Austro-Ungaria şi Germania semnat în 1883 a creat o relaţie de dependenţă politică a României cu aliaţii săi, o formă de „vasalitate modernă" a unui mic stat în raport cu două mari puteri.

[24] Referitor la pacea de la București din 1913, vezi Mușat M., Ardeleanu I., *op. cit.*, p. 340—342; Eliza Campus, *Din politica externă a României. 1913—1947*, București, Editura Politică, 1980; *Documente diplomatice. Cartea Verde*, București, 1913, p. 261—268;

[25] Vezi Lòding Dörte, *Deutschlands und Österreich-Ungarns Balkanpolitik von 1912—1914 unter besonderer Berücksichtigung ihrer Wirtschaftsinteressen*, Dissertation, Hamburg, 1969; Nastovici Ema, *Unele probleme privind relațiile dintre România și Austro-Ungaria în ajunul primului război mondial*, în: *AUBI*, nr. 1, 1972, p. 47—67; Rădulescu-Zoner, Ș., *România și Tripla Alianță la începutul secolului al XX-lea, 1900—1914*, București, Editura Litera, 1977.

[26] Leopold von Berchtold (1863—1942), om politic austro-ungar, ministru de Externe (1912—1915).

[27] Relațiile româno-franceze la începutul secolului al XX-lea au fost abordate în mai multe studii, dintre care menționăm: Popa M. N., *Contribuții privind relațiile româno-franceze, 1900—1914*, în SRdI, tom 22, nr. 1, 1969, p. 85—104; Idem, *Contribuții privind relațiile româno-franceze în anul 1914*, în *AUBI*, Anul XVIII, nr. 2, 1969, p. 65—76; Vesa V., *Din activitatea diplomatică a Antantei și Puterilor Centrale în România în cursul anului 1914*, în *SUBBII*, nr. 16, 1971, p. 89—99.

[28] Alexander, conte von Hoyos, șef de cabinet în Ministerul de Externe austro-ungar (1912—1917).

[29] Ottokar von Czernin (1872—1932), om politic și diplomat austro-ungar; în 1913—1916 este ambasador al Austro-Ungariei la București.

[30] Franz Ferdinand de Habsburg (1863—1914), arhiduce de Austria, moștenitorul tronului Austro-Ungariei.

[31] Această opinie a autorului nu este justificată prin realitatea istorică, planurile de reorganizare internă a Austro-Ungariei nefiind cîtuși de puțin revoluționare, ci dimpotrivă. Franz Ferdinand încerca la începutul veacului al XX-lea să acționeze ca un adept tardiv al „despotismului luminat", din secolele XVII—XVIII.

[32] Aurel C. Popovici, *Die Vereinigten Staaten von Gross-Österreich*, Leipzig, 1906. Despre A. C. Popovici și proiectul său federalist, ca și despre planurile arhiducelui Franz Ferdinand, vezi studiile publicate de I. C. Drăgan, Otto de Habsburg, Mario Pons ș.a. în culegerea *Les précurseurs de l'européisme. 1. Aurel C. Popovici*, Milan, Fondation Européenne Dragan, 1977, 139 p.

[33] Nicolae Filipescu (1862—1916), om politic, lider al Partidului Conservator.

[34] Reședință a țarilor ruși, în apropiere de Petersburg.

[35] „Numai ca Austria să nu intre în contact cu Serbia".

[36] Poklevski-Koziel, ambasadorul Rusiei la București.

[37] Vezi Sazonov S. D., *Les années fatales*, Paris, Payot, 1927; Campus Eliza, *Din politica externă a României în anii 1914—1915*, în: *RRSI*, V (1971), nr. 2/12.

[38] I. I. C. Brătianu (1864—1927), om de stat, prim-ministru din ianuarie 1914 pînă în ianuarie 1918.

[39] Cele două provincii — Bosnia și Herțegovina — aflate sub suzeranitatea Porții otomane au fost anexate de către Austro-Ungaria la 6 octombrie 1908, ceea ce a provocat o criză politică internațională.

[40] Primul „om bolnav" din Europa, potrivit aprecierilor țarului Nicolae I al Rusiei, formulate în anii 20 ai secolului al XIX-lea, era Imperiul Otoman.

[41] Wilhelm al II-lea von Hohenzollern, împărat al Imperiului german și rege al Prusiei în anii 1888—1918.

[42] S. I. Vitte (1849—1915), om politic și de stat rus, adept al unei politici de „modernizare" a Imperiului țarist.

[43] „Ce fel de goană după profit să fie și asta!".

[44] „Bătrînul domn" — în limba germană.

[45] Dintre Wilhelm al II-lea și Franz Ferdinand.

[46] Referire la gruparea politică ultrareacționară și militaristă condusă de Berchtold și feldmareșalul Conrad von Hötzendorf, șeful Marelui Stat-Major austro-ungar în anii 1906—1911, 1912—1917.

[47] Textul memoriului guvernului austro-ungar privind situația din Balcani în ajunul războiului mondial, adresat împăratului Wilhelm al II-lea, este publicat în Kautsky K., *Documents allemands relatifs à l'origine de la Guerre*, vol. I, Paris, 1922, doc. nr. 14, p. 28—40.

[48] Bernard, conte von Bülow (1849—1929), cancelar al Imperiului german și ministru-președinte al Prusiei (1900—1909).

[49] „Caz de război".

[50] Guvernul sîrb a refuzat totuși să accepte una dintre cererile cuprinse în ultimatum-ul austro-ungar, referitoare la ancheta ce urma a fi întreprinsă în Serbia împotriva participanților la complot. În răspunsul sîrb se preciza: „În ceea ce privește participarea la această anchetă a agenților autorităților austro-ungare, care ar fi delegați de către guvernul imperial și regal, guvernul regal nu poate să o accepte, deoarece aceasta ar însemna o încălcare a constituției și a legii în ceea ce privește procedura criminală. Totuși, în cazuri concrete, comunicările ar putea fi făcute organelor austro-ungare în ceea ce privește problema rezultatelor anchetei". (Cf. Kautsky K., *Documents allemands relatifs à l'origine de la Guerre*, vol. I, Paris, 1922, doc. nr. 271, p. 326—334).

PARTEA A II-a

Perioada neutralităţii şi pregătirea războiului României

Capitolul I

ROMÂNIA NEUTRALĂ

Cumpăna cea grea

La 15/28 iulie 1914 Austro-Ungaria declară război Serbiei. Era preludiul *săptămînii tragice*. La 1 august, Germania declară război Rusiei, iar la 3 august Franţei. În aceeaşi zi Germania invadează teritoriul Belgiei. A doua zi, Anglia declară război Germaniei. Danţul morţii începuse. Într-o săptămînă, şapte state europene, printre care cele cinci mari puteri, erau în stare de război. O lună mai tîrziu, Turcia şi Japonia se prinseră şi ele în hora sîngeroasă.

Surprinderea şi emoţia românilor au fost considerabile. Era în conştiinţa generală că mari evenimente ne aşteaptă şi pe noi. De voie sau fără de voie, vom fi tîrîţi în vălmăşagul îngrozitoarei catastrofe. Convingerea că evenimentele de faţă constituie un moment istoric cum nu se mai întîlnesc multe în cursul veacurilor, că ele sînt menite să schimbe faţa lumii, soluţionînd cele mai arzătoare probleme internaţionale ţinute în suspensie de multe decenii, ne impunea şi nouă datoria de a ne folosi de acest prilej. Căci eram unul din popoarele cele mai năpăstuite de soartă. Dreptatea nu ne-o puteam aştepta decît de la marile prefaceri ce se plămădeau în sîngele naţiunilor europene. Dreptatea năzuinţei poporului român pentru unitatea sa naţională, peste graniţele artificiale create prin silnicie, era recunoscută nu numai de poporul român, dar şi de orice gînditor politic a cărui judecată nu era alterată de interesele egoiste ale imperialismului politic şi economic. Ar fi fost o crimă împotriva patriei şi a neamului ca să lăsăm să ne scape această ocazie, aşa de rară în istoria popoarelor. Numai popoarele care n-aveau nimic de revendicat puteau rămîne neutre. De aceea, primul moment de emoţie trecut, se punea marea chestiune a chipului participării noastre la război.

Chestiunea aceasta nu se înfăţişa pentru români cu simplitatea cu care se prezenta pentru celelalte popoare. Era o problemă cu două soluţii. Aveam revendicări naţionale şi peste Carpaţi şi peste Prut. Cele dintîi ne duceau în conflict cu Austro-Ungaria, cele de-al doilea cu Rusia. Trebuia de ales între cele două soluţii pe cea mai avantajoasă. Nu era însă de ajuns să se ia în consideraţie *importanţa* cîştigului urmărit : trebuia cumpănită şi *putinţa* de a-l obţine. Încotro era cea mai mare probabilitate de izbîndă ? Dar pe lîngă aceste socoteli materiale, mai veneau şi consideraţii de ordin moral : unde este *datoria* noastră ? În ce tabără ne spunea conştiinţa noastră că sîntem datori

să luptăm? Aceasta era *cumpăna cea grea* în care ne găseam după izbucnirea războiului european. Nici o țară nu s-a găsit într-o situație mai încurcată; niciodată, bărbați de stat nu s-au găsit la o răspîntie mai nesigură, mai plină de riscuri și primejdii. Căci erau în joc nu numai realizarea aspirațiilor noastre naționale, ci însăși existența statului. Un drum greșit, o mișcare rea, și micul stat român putea fi strivit între uriașii ce se ciocneau în jurul lui.

Ultimatumul austriac și România

Hotărînd războiul împotriva Serbiei, Austro-Ungaria ținea să-și asigure atitudinea binevoitoare a României. De aceea, în același timp cînd ultimatumul austriac era predat Serbiei, contele Czernin se prezintă regelui Carol I spre a-i comunica o copie de pe textul acestui ultimatum. La citirea documentului, regele Carol, adînc emoționat și palid, a exclamat: „Aceasta este războiul mondial!" Odată cu copia ultimatumului, Czernin a înmînat regelui și o scrisoare autografă a împăratului Franz Joseph, în care, cu amabilitate, împăratul austriac subliniază marea cinste ce face vechiului său prieten, de a-i împărtăși textul importantului act, în același timp cu remiterea lui la Belgrad. Regele Carol răspunse îndată, arătînd că un stat suveran ca Serbia nu poate primi condițiile din ultimatum și făcînd apel la conciliere și moderație, astfel ca Austria să se declare mulțumită, chiar dacă răspunsul n-ar corespunde exact textului din ultimatum.

Apeluri în același sens au fost adresate regelui Petru al Serbiei, țarului Nicolae și miniștrilor români din Berlin, Petersburg și Belgrad pentru guvernele respective. Ultima speranță a regelui Carol era că o cumințenie a Angliei și Germaniei vor împiedica Austro-Ungaria de la politica ei aventuroasă.

Un demers împăciuitor se produse în același timp din partea Rusiei. Sazonov, ministrul de Externe al țarului, în cursul unui dejun dat de ambasadorul francez Paléologue, rugă pe ministrul României, Diamandy, să telegrafieze urgent lui Brătianu ca, întemeiat pe legăturile dintre România și Austria, să intervină la aceasta, cerînd o prelungire a termenului ultimatumului, spre a da timp ca injoncțiunile de moderație date de Rusia la Belgrad să-și poată face efectul. Intervenția României, solicitată de Rusia, nu s-a putut exercita la Viena în timp util, deoarece Austro-Ungaria zorea catastrofa. Brătianu nu putu să-i vorbească lui Czernin decît la 27 iulie, cînd termenul ultimatumului expirase. Șeful guvernului român ceru interlocutorului său să se înlesnească Serbiei putința de a acorda reparațiile cerute de Austria și afirmă intenția României de a nu lăsa să se distrugă echilibrul balcanic stabilit prin Tratatul de la București. Czernin afirmă lui Brătianu că Austro-Ungaria n-are intenția să anexeze teritorii sîrbești.

Vîntul nebuniei pornise și glasul înțelepciunii nu mai putea străbate. La 26 iulie, Berchtold comunicase prin Czernin că „Serbia a respins condițiile ultimatumului", că relațiile diplomatice sînt rupte, că războiul va fi localizat și că Austro-Ungaria speră „de la fidelitatea de aliată a României și de la înțelepciunea regelui, că România va rămîne neutrală. Dacă însă Rusia ne va ataca, va trebui să contăm pe cooperarea leală a României, ca aliată a noastră".

La 28 iulie, Czernin raportează lui Berchtold că regele Carol I se angajează a rămîne neutral în conflictul cu Serbia, dar că în cazul unui război cu Rusia, va fi greu ca Austro-Ungaria să conteze pe ajutorul militar al României. Făcînd aceste declarații — raportează Czernin — regele era foarte excitat. „Dac-ar fi să-mi urmez inima, aș fi necondiționat cu armata mea alături de Tripla Alianță. De un an însă, lucrurile s-au schimbat așa de mult, încît

nu sînt în situaţia de a păstra tratatul". Totuşi, el îşi asigură coninterlocutorul că, chiar în cazul unui conflict cu Rusia, va păstra strictă neutralitate şi că „nici o putere din lume nu-l va putea sili să ia armele împotriva monarhiei". Pentru regele Carol I era lucru stabilit că simpla obligaţie a unui tratat secret nu poate abate România de la dreptul ei de a cumpăni situaţia şi de a hotărî în conformitate cu porunca intereselor ţării şi a conştiinţei naţionale. El era însă convins că vom avea de suportat puternice intervenţii din partea puterilor în luptă. La 1 august, împăratul Wilhelm al II-lea telegrafiază regelui Carol I, comunincîndu-i declaraţia de război împotriva Rusiei şi făcînd apel la vechea lui prietenie, cu nădejdea că va aproba cruda extremitate la care s-a hotărît : „Eu contez pe tine, ca rege şi Hohenzollern, că vei rămîne fidel amicilor tăi şi că-ţi vei ţine angajamentele". Regele îşi notează în însemnările sale zilnice : „Ţara este hotărît împotriva Austro-Ungariei". La 2 august, telegrafiază Franz Joseph. Regele notează : „Ca ofiţer şi rege trebuie să-mi ţin cuvîntul şi să merg alături de armata lui împotriva Rusiei". Telegramele celor doi împăraţi către regele Carol urmează aproape în fiecare zi, pline de exortaţiuni patetice. Regele îşi dă seama de situaţie şi, în conversaţiile cu fruntaşii politici, le atrage atenţia asupra complexităţii ei : opinia publică şi armata sînt antiaustriece ; onoarea ne opreşte însă a merge împotriva unei ţări cu care avem un tratat valabil încă trei ani. A merge alături de Austria împotriva Rusiei, ar însemna că Rusia să atragă Bulgaria de partea ei şi să ne prindă între două focuri. Regele mai crede că, în orice caz, chestiunea Transilvaniei se va rezolva în favoarea României peste douăzeci de ani, deoarece Austro-Ungaria se va disloca din cauza ungurilor.

Pentru a fixa atitudinea României, se hotărî o consultare a tuturor fruntaşilor ţării, sub forma unui Consiliu de Coroană.

Întîiul Consiliu de Coroană

Consiliul de Coroană, convocat de regele Carol I, cu scopul de a fixa atitudinea României faţă de marele război, s-a ţinut în ziua de 3 august 1914 în sala de muzică a Castelului Peleş din Sinaia. Regele Carol a prezidat şedinţa, avînd în faţa sa pe principele Ferdinand, moştenitorul tronului. Au participat întregul guvern în frunte cu președintele Consiliului de Miniştri, Ion I. C. Brătianu, apoi preşedinţii corpurilor legiuitoare, foştii prim-miniştri şi şefii partidelor politice. Acest Consiliu nu era, desigur, un organ constituţional. El corespundea însă tradiţiei : în vremurile de grea cumpănă, domnitorul ţării cerea sfatul tuturor bătrînilor şi înţelepţilor ţării şi aceştia nu puteau fi, în vremurile noastre — în afară de guvernul responsabil — decît bărbaţii încărunţiţi în conducerea treburilor. Convocarea Consiliului mai corespundea şi sentimentului public, care a primit cu satisfacţie ştirea că reprezentanţii fruntaşi ai tuturor curentelor politice au fost chemaţi la această importantă consfătuire, care avea să hotărască asupra existenţei şi viitorului ţării.

Regele Carol a dat citire cel dintîi declaraţiei sale, redactată în limba franceză „care redă mai bine nuanţele". El îşi întemeiază opinia pe respectul tratatelor cu Tripla Alianţă, a acelui vestit tratat secret, încheiat de el pentru întîia oară în 1883 şi contrasemnat de Ion C. Brătianu-tatăl, apoi reînnoit la fiecare cinci ani sub guvernele miniştrilor Catargiu, Sturdza şi Maiorescu, ale căror iscălituri le purta. Nimeni altul dintre bărbaţii politici ai României care se perindaseră la cîrma statului, nu văzuse misteriosul document. De astă dată, tratatele erau depuse în mijlocul mesei verzi, atrăgînd privirile curioase

ale demnitarilor. Spre ele, ca inspre obiectele sacre ale unui ritual, întindea mîna regele Carol I, luîndu-le ca martore ale expunerii sale.

Textul citit de rege avea cuprinsul următor : „Războiul european a fost declarat. În această situaţie primejdioasă am socotit necesar să mă sfătuiesc cu bărbaţii de stat ai ţării mele, care au fost alături de mine în cursul lungii mele domnii şi să aflu părerea lor în aceste clipe grele. Mai înainte de a intra în miezul chestiunii, fac apel la discreţia şi patriotismul lor, ca să-mi uşurez greaua sarcină şi uriaşa răspundere, care ne pun atît pe mine cît şi întreaga România în faţa unei hotăriri de care atîrnă viitorul ei. O politică de sentiment mi se pare nepotrivită într-un ceas cînd este în joc soarta Europei, în care atitudinea României, prin politica ei înţeleaptă, este un factor important. Prudenţa este o mare virtute, dar ea nu trebuie să meargă prea departe. Noi trebuie să ne decidem pe ce drum să apucăm. Eu socotesc în prima linie că neutralitatea ar fi posibilă, dar istoria ne dovedeşte că ţările, care în conflictele generale se păstrează neutrale, sînt silite să rămînă pe planul al doilea şi nu sînt ţinute în seamă la încheierea păcii. România nu merită să fie expusă la o astfel de umilinţă. O a doua ipoteză este ca noi să ne decidem pentru una sau pentru cealaltă din partidele în luptă. Eu mă îndoiesc că opinia publică a României ar fi ca să ne alăturăm Rusiei. De aceea, nu mai rămîne decît o a treia cale : să mergem cu Tripla Alianţă. Aceasta reprezintă o forţă militară atît de formidabilă, încît nu poate fi nici o îndoială că a ei va fi biruinţa. De treizeci de ani politica României este îndreptată spre Tripla Alianţă, de cînd ne leagă de ea o obligaţie formală, iscălită de bărbaţii noştri de stat cei mai însemnaţi şi primită de toate partidele. Este o chestiune de onoare pentru întreaga ţară să-şi respecte cuvîntul dat. Îndeplinind această condiţie, noi putem fără grijă să contăm pe puterile amice ale României. Nu va fi lucru uşor să facem ca opinia publică să înţeleagă greutatea problemei şi îndatoririle existente, cu atît mai mult cu cît ea va fi ademenită de alte ţeluri ; cu tot acest curent puternic, eu am convingerea fermă că va sosi ziua în care ţara va binecuvînta politica pe care noi ne vedem siliţi s-o urmăm. Orice război atîrnă natural de decizia armelor, dar este aproape sigur că noi ne vom găsi de partea învingătorului şi că hotărîrea noastră va găsi răsplata meritată. La sfîrşitul domniei şi a vieţii mele, mai am o singură dorinţă : să asigur României un viitor strălucit, şi acesta este strîns legat de marile puteri. Această perspectivă este aproape o siguranţă, căci după război nu se va lua nici o hotărîre fără ca să se fi ascultat vocea României şi, de astă dată, cu voia lui Dumnezeu, cu onoare şi cu sporire de teritoriu".

Expunerea regelui Carol, cu toată autoritatea şi veneraţia de care se bucura monarhul, nu avu darul să convingă sfatul ; aceasta cu atît mai mult cu cît ea apărea în contradicţie cu atitudinea fermă, împotriva politicii austro-ungare, pe care regele o manifestase în timpul din urmă. Impresia generală era că regele exprima mai mult un caz de conştiinţă decît o convingere. Era de altfel, de astă dată, o situaţie schimbată. Pînă acum fusese vorba de luat o atitudine în conflictul pe care-l pregătea Austro-Ungaria împotriva Serbiei, sprijinind Bulgaria. Acum conflictul devenise din local, european ; era vorba de ales între Germania şi Rusia, cu toate implicaţiile lui istorice şi actuale. Dimensiunile luate de conflict îi schimbau şi forma, îndreptăţind o reconsiderare a situaţiilor. Singur Petre Carp se uni în totul cu propunerea regelui şi ceru imediata intrare în război alături de Tripla Alianţă, pentru respectarea tratatului [1]. „Trebuie război imediat, ca să ajutăm germanismul să zdrobească slavismul. Nu mă preocupă opinia publică ; datoria omului de stat este să conducă el opinia publică".

Majoritatea cuvîntătorilor : Marghiloman, T. Rosetti, I. Lahovary, Take Ionescu, I. C. Grădișteanu, Pherekyde, Costinescu s-au rostit împotrivă, pentru motive de ordin juridic și moral. Alianța noastră cu Tripla Alianță era o alianță *defensivă*. În cazul de față însă, puterile Triplicei erau agresoarele : ele provocaseră și declaraseră războiul. România nu fusese nici consultată, nici măcar prevenită asupra ultimatumului trimis de guvernul austro-ungar la Belgrad, care avea să provoace conflagrația și s-o tîrască într-un război *ofensiv*. „Sîntem aliați cu Austro-Ungaria, dar ca oameni liberi ; nu putem fi tîriți prin voința unui singur aliat". Nu există prin urmare *casus foederis* [2] și nici o obligație care să decurgă pentru România din tratat*. Pe lîngă aceasta, desfășurarea evenimentelor din urmă făceau imposibil moralmente să mergem mînă în mînă cu Austro-Ungaria, spre a ajuta la triumful maghiarismului la nord și — pe cît se putea prevedea — a bulgarismului la sud. Ar fi fost sinuciderea noastră politică.

Primul ministru, Brătianu, a vorbit în același sens. Un stat suveran, ca România, a intrat în alianță pe picior de egalitate ; nu ni se poate cere a ne supune în fața unui fapt împlinit. Sentimentul public nu poate fi neglijat într-o acțiune politică de așa gravitate. Să așteptăm desfășurarea evenimentelor. Vom avea desigur prilejul să ne mai spunem cuvîntul.

O vie discuție s-a încins între Carp și Brătianu pe tema necesității omului de stat de a ține ori nu seama de opinia publică. În toiul acestei discuții, se predă lui Brătianu telegrama, atunci sosită, care anunța știrea extrem de importantă că Italia, al treilea stat al Triplei Alianțe, se declara neutrală [3], arătînd că nu i se poate invoca *casus foederis* și refuzînd să intre într-un război agresiv alături de Germania și Austro-Ungaria. Citirea telegramei a făcut o adîncă impresie asupra Consiliului și a dat o puternică lovitură tezei susținută de regele Carol și de Carp.

Din toată discuția ieșea evident o atmosferă de menajamente pe care toți vorbitorii țineau s-o păstreze pentru regele Carol I, învăluind părerile lor ostile participării alături de Puterile Centrale într-o formă blajină și evitînd să facă o aluzie la o acțiune în sens opus. Această situație psihologică încercă s-o speculeze într-un ultim asalt Carp [4], declarînd că : „În ceasul cel mai grav pentru țară și la sfîrșitul unei lungi domnii închinate propășirii naționale, regele este părăsit de toate partidele și de toți sfetnicii săi". Brătianu și Marghiloman protestară, arătînd că dimpotrivă, această atitudine a Consiliului de Coroană acoperă pe rege ; așa cum este astăzi opinia publică, dacă am lăsa pe rege să declare războiul, lumea ar zice că războiul acesta nu e al țării, ci e războiul regelui.

La încheierea discuției, toți membrii Consiliului au votat pentru neutralitate. Singur Carp și-a menținut părerea să se declare imediat război Rusiei. Regele Carol s-a raliat la părerea lui Carp și a declarat mîhnit : „Constat că reprezentanții țării, aproape în unanimitate, au cerut neutralitatea. Ca rege constituțional mă supun voinței dv. Mi-e frică însă că prestigiul țării va ieși micșorat din ședința de astăzi și că ați luat o hotărîre de care România se va căi în viitor".

Hotărîrea Consiliului de Coroană, cristalizată în comunicatul oficial, era de a se considera *casus foederis* inexistent față de Puterile Centrale și „de a se lua toate măsurile pentru apărarea frontierelor sale". Așadar, *expectativa*

---

* Articolul 2 al tratatului avea următorul cuprins : „Dacă România, fără nici o provocare din parte-i, ar fi atacată, Austro-Ungaria e datoare a da în timp util, ajutor și asistență împotriva agresorului. Dacă Austro-Ungaria ar fi atacată, în aceleași împrejurări, într-una din părțile sale limitrofe cu România, *casus foederis* se va prezenta îndată pentru aceasta din urmă".

armată. România va aştepta, cu arma la picior, spre a intra în război acolo şi atunci cînd va socoti necesar şi potrivit cu interesele ei.

Cu toate că nu şi-a putut impune părerea, regele Carol I era în fond mulţumit de dezbateri şi de cvasiunanimitatea părerilor. Ar fi fost pus intr-o foarte grea situaţie dacă Consiliul s-ar fi dezbinat şi el ar fi fost silit să-şi ia rolul de arbitru! El s-a mulţumit doar să declare, arătînd textul scris al memoriului pe care-l citise: „Acesta este testamentul meu politic, la care nu renunţ. Nepotul meu îl va urma". Cuvintele regale au fost exagerat interpretate de Carp: „Mîine, regele va abdica".

Înmormîntarea unui tratat

Hotărîrea Consiliului de Coroană era de importanţă capitală: ea însemna înmormîntarea tratatului de alianţă cu Triplicea. Era un tratat secret, încheiat fără participarea reprezentanţilor legali ai ţării, fără ştirea şi consimţămîntul ei. Alianţa cu Austro-Ungaria, pe care el o întemeia, era o alianţă făcută de nevoie, antipatică poporului; ea nu străbătuse niciodată mai jos de straturile subţiri ale oficialităţii. Masele populare o ignorau, conştiinţa naţională luminată o respingea.

Bismarck însuşi, făuritorul alianţei între Germania şi Austro-Ungaria, vorbind despre temeiurile politice ale acestei alianţe, spunea: „Contractele pe hîrtie mai au nevoie şi de o căptuşeală durabilă, reprezentată prin comunitate de interese". Or, realitatea a arătat cu prisosinţă că această comunitate nu există între Austro-Ungaria şi România, ci dimpotrivă. Autorul Triplei Alianţe arăta lipsa de temeinicie a legăturii noastre cu ea.

Pentru a fi drepţi, trebuie să recunoaştem că tratatul avusese, la vremea lui, şi un merit. El izvorise dintr-o necesitate a timpului: apărarea împotriva tendinţelor cotropitoare ale ţarismului ameninţător [5]. Fusese încheiat, cu treizeci de ani în urmă*, cu scop defensiv şi conservator şi-şi îndeplinise misiunea. La adăpostul lui ne bucurasem de cîteva decenii de linişte, în care timp putusem să păstrăm şi să consolidăm statul român independent, sîmburele neamului românesc, în jurul căruia se putea face în viitor unitatea întregului neam. Pentru acest interes suprem trebuise să ne călcăm pe inimă, să îndurăm un legămînt antipatic şi să privim, cu inima strînsă şi cu gura încleştată, cum, alături de noi, se încearcă sugrumarea celor de un sînge şi de o limbă cu noi. Cînd însă tratatul vroia să devină un instrument de oprimare a popoarelor mici, cînd din organ defensiv voia să se transforme în putere agresivă, pretinzînd să ne înjuge în rîndul călăilor popoarelor ce-şi doreau libertatea, tratatul trebuia să cadă. Şi a căzut cum cad toate învoielile artificiale, făcute fără cunoştinţa celor pe care ele îi leagă şi se întorc împotriva sentimentelor şi intereselor lor proprii.

Legătura de vasalitate căzuse. România era de acum stăpînă pe soarta ei.

Luînd cunoştinţă de hotărîrea Consiliului de Coroană, Puterile Centrale au comunicat oficial guvernului român că „iau act cu plăcere de faptul că guvernul român se dezinteresează de Tratatul de la Bucureşti şi că măsurile

* Tratatul secret de alianţă a României cu Austro-Ungaria, cuprinzînd şi „accesiunea" Germaniei, a fost încheiat în Viena la 30 octombrie 1883 şi iscălit de contele Berchem pentru Germania, Kalnoki pentru Austro-Ungaria şi Dimitrie Sturdza pentru România. El a fost apoi reînnoit la fiecare 5 ani, iar mai tîrziu la fiecare patru ani. Regularitatea reînnoirii a suferit o suspendare între anii 1888 şi 1892, după căderea guvernului Ion C. Brătianu, din cauza unei crize de neîncredere a regelui Carol în succesorii acestuia. De fapt, numai cîteva personalităţi dintre marii conducători sau intimii regelui ştiau de existenţa lui. Afară de Ion C. Brătianu şi Sturdza: Catargiu, Al. Lahovary, Carp, Kalinderu şi, mai tîrziu, Maiorescu şi I. I. C. Brătianu.

ce ia sînt o indicaţie că România rămîne aliata lor". Această declaraţie perfidă şi cu subînţelesuri, ascundea rău sub forma ei diplomatică adevărul că Puterile Centrale erau indispuse de hotărîrea aliatei lor. În particular, reprezentanţii celor două imperii nu se sfiau să declare că politica noastră este un act de „trădare" faţă de aliatul de care ne lega un tratat. Este adevărat că apărarea propriilor interese, fie de către un individ, fie către o ţară, oricît ar fi de legitimă, n-ar scuza niciodată imoralitatea procedeelor. Şi duşmanii noştri au exploatat tot timpul împotriva noastră această pretinsă imoralitate, acuzîndu-ne de sperjur.

Acuzaţia e lipsită de temei. România nu era obligată de tratat să urmeze Austria în politica ei aventuroasă de agresiune împotriva statelor mici. Despre aceasta, Austria primise în prealabil numeroase avertismente : de la Brătianu, după ce Maiorescu semnase reînnoirea tratatului de alianţă, cu referire la atitudinea guvernului din Budapesta faţă de românii din Ardeal ; de la regele Carol şi Brătianu însuşi, după vizita ţarului la Constanţa, relatîndu-se la Viena şi Berlin declaraţiile categorice ale lui Sazonov că atacarea Serbiei va fi considerată *casus belli* de Rusia. Regele Carol însuşi recunoştea că situaţia internă îi reclamă cel puţin cîteva luni „pentru a pregăti opinia publică în vederea hotărîrilor eventuale de extremă gravitate pentru soarta ţării" şi, prin ministrul ţării la Berlin, conjura pe conducătorii politicii germane, în preajma izbucnirii războiului, „să fie prevenit la timp, spre a nu fi surprinşi de nişte evenimente în care am putea fi chemaţi să intervenim prin alianţa noastră" [24].

A pretinde României, ale cărei sentimente erau aşa de cunoscute, să se considere angajată în acest război, declarat deodată împotriva acestor simţăminte şi a intereselor ei, era o absurditate. România a devenit liberă pe hotărîrile ei, nu prin trădare sau sperjur, ci prin felul de procedare al foştilor ei aliaţi.

Cele două curente ale opiniei publice

[Neutralitatea proclamată de România [6] nu putea fi o soluţie definitivă.]

Formula „neutralitate loială şi definitivă" proclamată de unii dintre bărbaţii noştri de stat, nu era crezută de nimeni. Era un simplu expedient, o temporizare. La adăpostul timpului cîştigat, România trebuia să-şi facă toate pregătirile politice şi militare, pentru ca la momentul potrivit să intre în luptă cu maximum de putere şi de şansă de izbîndă. În acelaşi timp, trebuia să se facă şi pregătirea sufletească a opiniei publice pentru încercarea cea mare. Era absolut indispensabil ca acţiunea politică a ţării să se sprijine nu numai pe puterea baionetelor armatei, dar şi pe puterea conştiinţei unui neam întreg.

În cele dintîi zile ale războiului mondial, opinia publică era oarecum dezorientată. Simpatiile personale, puterea legăturilor tradiţionale, raţionamentul obiectiv şi alte felurite consideraţii împărţeau lumea în două curente. Cel dintîi, cel mai slab, era curentul *germanofil*. Era în general reprezentat, prin acei care credeau că opun politica de calcul, politicii de sentiment. Ei argumentau astfel : noi n-avem interes ca ruşii să iasă învingători ; ar fi triumful autocratismului, al obscurantismului, al celei mai periculoase reacţiuni. Rusia învingătoare va fi stăpînă pe Bosfor şi pe Dardanele, ceea ce ar însemna robia noastră economică. Cît despre sentimentele şi intenţiile ei faţă de noi, istoria e un martor elocvent. Dimpotrivă, Rusia înfrîntă, înseamnă redobîndirea Basarabiei. E adevărat că fraţii noştri din Ardeal suferă ; dar mai mult încă suferă cei din Basarabia şi mai mult sînt ameninţaţi în existenţa lor [7]. Din punct de vedere al probabilităţilor, Rusia va fi înfrîntă ; fiind

alături de ea, îi vom împărtăși soarta. Ajutorul rusesc nu ne va fi de nici un folos, căci au comandanți slabi, iar din punct de vedere tehnic, ei înșiși sînt prost aprovizionați și avizați la ajutorul aliaților, care le vine greu și printr-un ocol foarte lung, pe la Marea Albă. Dimpotrivă, alături de Puterile Centrale, vom beneficia de superioritatea comandamentului german și de o aprovizionare bogată, pe care toată pregătirea noastră economică și militară de trei decenii o înlesnesc.

Argumentele erau desigur puternice și impresionante. Respectul pentru incontestabila forță militară germană și pentru păstrarea politicii noastre tradiționale le măreau încă valoarea. Curentul *antantofil* (de la *entente cordiale* = înțelegerea cordială, primul nume dat alianței anglo-franceze) era însă fără îndoială, chiar de la început, mult mai puternic. La argumentele logice ale partizanilor alipirii de Germania, se aduceau alte argumente, tot așa de logice. Războiul pornit de Austro-Ungaria era un război de negație a principiului naționalităților. Reușita lui ar fi însemnat o consolidare a dușmanilor noștri naturali: ungurii. Ar fi fost un ajutor pe care l-am fi dat la gîtuirea fraților noștri și la primejduirea statului.

Mai presus de argumentele logice, se ridica însă instinctul maselor. El se manifesta cu acea putere elementară care aduce marile izbînzi sau provoacă marile catastrofe. Lozinca lui era: *eliberarea Ardealului*, și această țintă se identificase cu idealul național român. Întreaga noastră educație din ultimele decenii se făcuse în această direcție; sufletele tinerelor generații se frămîntaseră și se formaseră cu această idee. Părea o imposibilitate morală, o monstruozitate, ca dorobanțul român să meargă alături de honvedul [8] ungur, călăul fraților noștri. A merge împotriva Austro-Ungariei însemna a grăbi realizarea unui proces istoric inevitabil. Austro-Ungaria era pe pragul unei catastrofe: trebuia ajutată producerea catastrofei. Înfrîngerea și dezmembrarea monarhiei habsburgice însemna realizarea aspirațiilor noastre celor mai scumpe. Este drept că și Basarabia era legată de sufletul nostru prin legăturile strînse ale unui trecut foarte apropiat. Era însă întemeiată temerea că, chiar în cazul unei înfrîngeri a Rusiei, vecinătatea acestui colos, capabil să se refacă ușor, era foarte periculoasă pentru micul nostru stat și ne-ar fi fost foarte greu să păstrăm Basarabia. Chestiunea priorității revendicărilor noastre era deci determinată și de durabilitatea unirii așteptate cu Transilvania; era evident că, în împrejurările de față, era mai ușoară unirea și păstrarea Ardealului, prin sfărîmarea Austro-Ungariei, decît Basarabia printr-o înfrîngere temporară a Rusiei [9]. Aceasta nu însemna renunțarea la Basarabia: întregirea deplină a neamului rămîne o chestiune de viitor, în funcție de conjuncturi favorabile.

Mai era însă și un alt punct de vedere foarte important, din care privită sporirea puterii rusești prezintă o perspectivă puțin ademenitoare. Așa cum am mai relatat, victoria rusească ar fi adus Rusiei, fără îndoială, stăpînirea Bosforului și a Dardanelelor, vechiul și mult doritul țel al politicii Rusiei țariste în Orient. Iar o stăpînire rusească asupra Strîmtorilor însemna izolarea și înăbușirea economică a României, nevoită să se supună uriașului ei vecin. În adevăr, România respiră prin Dunăre, Marea Neagră și Strîmtori. Aceasta este atît de adevărat încît, dacă pentru geografi Dunărea se varsă în Marea Neagră, s-ar putea spune că din punct de vedere al geografiei economice, ea se varsă prin Bosfor și Dardanele în Mediterana. De aceea, cucerirea Strîmtorilor de către Rusia ar fi anihilat toate succesele politice și teritoriale cîștigate în altă direcție. Această mare primejdie s-ar fi putut însă realiza numai în cazul unui conflict localizat între Rusia și Turcia. Trecuse însă vremea politicii ruseşti de cuceriri în Orient. Politica rusească era, mai ales după Războiul Ruso-Japonez [10], strîns legată de a puterilor occidentale și nu se putea

izola de a lor. Iar aceste puteri, în special Anglia, erau deopotrivă interesate în chestia libertății Strîmtorilor. Stăpîn al mărilor, Imperiul Britanic nu putea să abandoneze Rusiei marile sale interese din apele orientale. Alături de puterile occidentale, puteam avea siguranța unei soluții conforme cu interesele comune ale acestei neliniștitoare probleme. Soluția chestiunii Strimtorilor trebuia să fie deci o soluție *europeană*, iar nu una *rusească*.

Perspectiva de a incorpora interesele române in marile interese europene ne dădea curaj și ne arăta drumul pe care trebuia să apucăm. Instinctul de rasă împingea România cu o putere elementară spre Franța [11]. Românii nu puteau uita că Franța a fost totdeauna alături de ei în toate împrejurările grele ale istoriei ultimului secol, că ea s-a ajutat să împlinească o parte din unitatea națională, că Franța i-a dat cu generozitate cultura ei. În formarea sufletului național român, ideile ce ne-au inspirat și susținut au fost acele idei nobile și înălțătoare pe care făuritorii redeșteptării române le-au sorbit la Paris. Alipirea politică a României de Tripla Alianță, in ultimele două decenii, depărtase cele două țări. România era considerată în Franța, din cauza acestui act politic, precum și din cauza originii și legăturilor de rudenie ale regelui, ca înfeudată complet politicii germane. Totuși, relațiile culturale rămăseseră tot atît de strînse ca mai înainte; cu toată influența crescîndă a puternicei culturi filosofice și științifice germane, clasele de sus ale României continuau să-și trimită fiii la studii în Franța și aduceau de acolo dragostea și atașamentul de Franța. Literatura, știința, teatrul și presa franceză erau atotstăpînitoare în România. Întreg modul de a fi francez era mult mai apropiat de gustul românesc, decît firea germană. Chiar în politică, amintirile legăturilor cu Franța din epoca romantică a lui 1848 și a lui Napoleon al III-lea [12] nu se puteau șterge. Așa încît se putea spune că, deși armătura militară germană impunea politicește, spiritul francez era influent în România, și el stăpînea chiar prin unele defecte ale lui, așa de ușor adaptabil propriului spirit român. De aceea cînd, după întorsătura politică provocată de evenimentele politice din 1913, misionari ai culturii și politicii franceze, un Lacour-Gayet, un Tardieu ș.a. au început să ne viziteze, spre a strînge relațiile cu țara de la Dunăre, ei au găsit aci brațe primitoare și inimi de frați, fericite de a saluta întoarcerea surorii mari și iubite la vechea afecțiune. Nu se putea o mai bună pregătire sufletească pentru o acțiune politică comună.

Erau, de fapt, trei nuanțe în marele curent de francofilie din România. Una era aceea a ușuraticilor, a acelora ce nu cunoșteau alt contact dincolo de granițele țării decît acela al bulevardelor Parisului, cu localurile de petreceri din Montmartre, cu glumele, strengăriile și femeile ușoare, nici altă literatură decît romanele de senzație fabricate pentru Orient și recitale galante. Era apoi nuanța reprezentată prin „salonul" francez în care parada o lume de bărbați și mai ales de „cucoane" franțuzite, care disprețuiau limba și cultura română, vorbind numai franțuzește, foarte familiarizată cu viața franceză, în curent cu tot ce se petrece în Franța: politica, literatura, arta, scandalurile, socotind Parisul și Riviera drept cele mai înalte încarnații ale civilizației. Era, în sfîrșit, nuanța serioasă reprezentată prin aceia care-și făuriseră legăturile sufletești cu Franța, cu cea ce-și apropiaseră din ideile generoase semănate de gîndirea franceză în cursul istoriei sale, de manifestările geniului francez, în care spiritul galic se aliase atît de bine cu cel latin, care se adăpaseră din cultura franceză. La apropierea sufletească, consolidată de ușurința învățării limbii franceze, atît de armonioasă și de apropiată de a noastră, se adăuga recunoștința pentru marile servicii aduse de Franța în perioada renașterii noastre naționale și similitudinea de interese pusă în evidență de conflictul mondial. Astfel că, cu toată influența germană ce se manifesta în unele cer-

curi, influenţa franceză era, în pofida legăturilor politice, atotstăpînitoare în gîndirea, arta şi ştiinţa română: România era un detaşament înaintat, spre Orient, al culturii şi simţirii franceze, şi aceasta nu prin vreo obligaţie sau constrîngere politică, ci prin intuiţia liberă a spiritului român.

Uneori, francofilia, chiar la reprezentanţi de elită ai culturii române, lua proporţii exagerate. E drept că trebuie să se atribuie acestor manifestări mai mult un caracter demonstrativ decît un sens real. Astfel, Delavrancea declarase la o întrunire publică filo-antantistă: „nu concep lumea fără Franţa, Franţa fără Paris, Parisul fără Luvru, Luvrul fără Gioconda". Se atribuia doctorului Cantacuzino [13] exclamaţia: „Que la Roumanie périsse, pourvu que la France soit sauvée!" [14].

Alături de Franţa, se zărea din ce în ce mai desluşit aşezîndu-se Italia şi conştiinţa latinităţii noastre ne chema cu putere în rîndurile surorilor mai mari, oricît se părea că Italia nu are o sensibilitate prea mare pentru înrudirile de rasă. Era apoi Anglia, încărcată de prestigiul ei mondial şi de gloria ei multiseculară, mîndrul imperiu care n-a cunoscut niciodată înfrîngerea.

Desigur că, în situaţia in care ne găseam la începutul războiului mondial, era o imposibilitate materială a lupta împotriva Germaniei. Dar era şi mai imposibil, din punct de vedere moral, a lupta împotriva Franţei şi Angliei. Rar popor a fost pus deodată în faţa unei probleme aşa de inextricabile. De o parte şi de alta revendicări naţionale legitime dar, de o parte imposibilitatea materială de a lupta, iar de cealaltă parte, imposibilitate morală. Şi totuşi, trebuia să ne hotărîm căci, faţă de sfirşitul care se prevedea — aşezarea popoarelor pe baza drepturilor lor naţionale —, ar fi fost o nedemnitate să aşteptăm foloasele, fără să fi luat parte la sacrificii.

Tragedia neutralităţii noastre începea...

Cum ne influenţau evenimentele

Desfăşurarea acţiunii politice şi militare a războiului mondial aducea elemente noi în cumpăna judecăţii şi hotărîrilor noastre. Din ce în ce mai mult se afirma deosebirea de mentalitate, de procedee, de ţeluri, între cele două tabere. Germania inaugură o politică de brutalitate, care înstrăină şi depărtă cu groază pe cei nehotăriţi. Maxima cinică „necesitatea nu cunoaşte lege" deveni principiul călăuzitor al politicii de război germane. În virtutea lui, cancelarul Bethmann-Hollweg [15] declară tratatul de garantare a neutralităţii belgiene, care purta iscălitura Prusiei, drept un „petic de hîrtie", fără nici o importanţă. În virtutea aceleiaşi teorii, Belgia e invadată şi devastată, Luxemburgul sugrumat, Franţa de nord-est jefuită tîlhăreşte. Atrocităţile din Belgia şi Franţa umplură de groază omenirea civilizată. Ele nu erau produsul unei excitări momentane, ci rezultatul unor concepţii raţionale, formulate în scris, în timpurile liniştite ale păcii, de cugetătorii germani. Erau aplicarea practică şi brutală a concepţiilor lui Bismarck, Treitschke, Bülow, generalul Bernhardi [16], care preconizau dreptul la violentarea şi stăpînirea celui slab de către cel tare. Siguranţa victoriei răpea germanilor orice rezervă. Cei mai de valoare scriitori germani nici nu mai încercau a scuza sau justifica excesele; ei le ridicau la înălţimea unor dogme.

Celebrul publicist german Maximilian Harden, celebru nu numai prin talentul său de scriitor, dar şi prin curajul campaniilor sale şi prin sinceritatea brutală a stilului său, scrie în numărul din septembrie al cunoscutei sale reviste „Die Zukunft": „De care parte este dreptul? Da, dacă n-ar fi vorba de altceva ne-am putea mulţumi de a urma sfatul proştilor şi a aduce marile controverse internaţionale înaintea unui tribunal care, din înălţimea sa, ar lăsa să curgă peste Europa, ca apa

dintr-un izvor, o sentință cu articole meticulos cîntărite. Rațiunea, în cazul de față, nu e decît o nebunie. Întrebați stejarul, cine l-a dat voie să-și ridice fruntea mai sus decît pinul, mesteacănul și palmierul. Citați-l înaintea arcopagului pe care-l prezidează, fălci fără dinți și tremurătoare. În frunzișul stejarului va răsuna ca vijelia: „Dreptul meu este puterea mea". Dreptul, pe care la botezul său l-a primit fiecare popor ca să trăiască, să se dezvolte, să se înalțe spre cer, nu-l primește de la nici un judecător. De care parte e dreptul? De partea unde e puterea! Drept sau nu, noi vom rezista ori vom cădea pentru patrie. Vrem să învingem. Trebuie să învingem. Inutil a pleda, inutil a demonstra, diplomați în redingotă sau cu ochelari, că sîntem oameni cinstiți, cu temperament pacific. Cecil Rhodes [17] a răcnit în fața stafidită a pedanților: „Acest război e just, pentru că el servește poporului meu, pentru că el crește puterea țării mele".

Să implintăm această maximă cu lovituri de ciocan în toate inimile. Ea e mai bună decît sute de cărți albe. S-o afișăm pe toate zidurile, în afișe mari, roșii ca sîngele. Să scriem dedesubt: „Hoardele vor să ne extermine. Un bastard (Franța, n.a.) își închipuie că va putea zdrobi pe nepotul marelui învingător. Trageți săbiile! Nerușinatul dușman insultă cu picioru pămîntul nostru. Să-l ucidem! Istoria n-o să ne întrebe dacă am avut dreptate".

Poporul român nu ura pe germani, cu care nu avusese pînă atunci decît raporturi comerciale foarte active. Sub influența regelui Carol, se înnodaseră și raporturi intelectuale. Prestigiul culturii științifice germane nu reușise însă să reducă decît în mică parte influența culturii franceze, întemeiată pe puternice tradiții și afinități de rasă. Din toate aceste raporturi, germanii apăreau ca oameni capabili, muncitori, onești, foarte întreprinzători și insinuanți. Războiul îi arătă deodată într-o altă lumină, menită a-i face antipatici și odioși popoarelor mici. Se adăuga faptul că ei deveniseră protectorii Austro-Ungariei, pe care o luaseră la remorcă și o puseseră în stare să reziste. Din aceste cauze, germanii atrăseseră asupra lor toată vrăjmășia pe care românii o purtau călăilor fraților lor.

Austro-Ungaria, la rîndul ei, nu se lăsa în urma protagonistei sale. Procedarea sa față de Serbia, această încercare de asasinat cu premeditare împotriva unui popor mic care dorea libertatea lui și a fraților lui, era vrednică de principiile politice despotice ale Germaniei, așa cum sînt cinic expuse de fostul cancelar von Bülow*. În agresiunea împotriva Serbiei se putea citi limpede care era soarta viitoare rezervată României. Tisza însuși declarase partizanilor săi din Camera ungurească, că o dată Serbia distrusă și România intimidată, Austro-Ungaria va avea două decenii de liniște, în care timp Ungaria va deveni ungurească.

Iritarea opiniei publice românești împotriva Austro-Ungariei creștea și din pricina tratamentului la care neamul românesc era supus de la începutul războiului. Sute de mii de români trebuiau să lupte sub steag străin, pentru o cauză care nu era a lor. Oligarhia ungară împingea la moarte regimentele românești, punîndu-le veșnic în primele rînduri. Ea urmărea planul diabolic de a da două lovituri deodată: a înfrînge pe sîrbi și pe ruși prin naționalități și, în același timp, a le distruge pe acestea prin ruși și sîrbi. Ipocrizia ungurească era la înălțimea intențiilor criminale urmărite: se dăduse voie, chiar se recomandase regimentelor de naționalități, să meargă la măcel cîntîndu-și cîntecele naționale și arborîndu-și drapelele proprii, lucruri care înainte erau considerate drept crime de înaltă trădare. Șarlatanismul austro-ungar se manifesta astfel în forma cea mai caracteristică.

Față de politica brutală, cinică și ipocrită a Puterilor Centrale, alianța anglo-franco-rusă afișa cu abilitate o politică largă, menită a cîștiga inimile

---

* „În lupta naționalităților, o națiune este ciocan sau nicovală, victorioasă ori învinsă. — Politica este o meserie aspră, în care inimile sîngeroase ajung rar să producă o capodoperă" [18].

popoare or. Declarațiile solemne ale șefilor de state și ale parlamentelor proclamau țelurile pentru care luptau. Nu se poate tăgădui că mari interese economice stăteau la baza acțiunii marilor puteri: concurența pe piața mondială, necesitatea posedării a cît mai întinse teritorii furnizoare de materii prime, de debușeuri pentru produsele industriale, de punerea în siguranță a căilor de comunicație, de iradiere a influenței culturale etc., tot atîtea elemente ale unei politici căreia începuse a i se aplica denumirea de „imperialistă". Dar alături de aceste țeluri, puterile aliate au avut dibăcia de a asocia și lupta pentru concepții mai înalte și mai puțin egoiste. La baza acțiunii lor războinice, ele au pus *principiul naționalităților*: eliberarea popoarelor asuprite de peste tot pămîntul, dreptul fiecărui popor de a dispune liber de soarta lui [18]. Alsacia-Lorena [19] devenea un simbol și eliberarea ei trebuia să fie semnalul eliberării tuturor noroadelor subjugate. Rusia însăși simți că trebuie să intre pe această cale: printr-un manifest de război, marele duce Nicolae, generalisimul armatelor rusești [20] proclama, în numele țarului, eliberarea Poloniei și rechemarea ei la viață independentă și națională. Aceste angajamente nu puteau fi vorbe în vînt: ele erau girate de puterile cele mai vrednice de încredere: Franța și Anglia, țara marii revoluții eliberatoare și țara clasică a constituțiilor liberale. Umbra Rusiei țariste se estompa și se ștergea la lumina celor două mari democrații europene. Nu mai era nici o îndoială asupra direcției către care se îndrepta opinia publică a țării. Simpatia pentru Franța, dorința de eliberare a Ardealului și perspectiva prăbușirii Austro-Ungariei, ce se întrevedea din ce în ce mai probabilă în urma înfrîngerilor de pe frontul rusesc, lucrau de acord. Curentul antantofil începuse să se traducă prin puternice manifestări ale opiniei publice, la care luau parte toate straturile societății: în fruntea lor erau corpurile cele mai luminate: universitățile [21].

Guvernul țării nu putea să nu țină seama de opinia publică; el nu putea să cîrmuiască împotriva curentului care-l tîra într-o anumită direcție. Participarea României la războiul mondial a fost un act aprobat și cerut de opinia publică; ea a indicat, prin imensa ei majoritate, și direcția și țelurile în vederea cărora ea consimțea la grelele jertfe pe care era conștientă că va trebui să le facă.

Moartea regelui Carol

Marile tragedii sînt totdeauna bogate în victime. În tragedia neamului românesc, care începea să-și desfășoare scenele ei pline de durere și de măreție, cea dintîi victimă, doborîtă de lovitura nemiloasei soarte, a fost regele Carol.

Vlăstar din neamul străvechi al Hohenzollernilor, el crescuse în mediul național german și în respectul hieratic al tradițiilor. O conjunctură neprevăzută îl dezrădăcinase din castelul părinților de la izvoarele Dunării și-l transplantase la gurile ei, ca să creeze un stat nou, între oameni de alt sînge, de alte tradiții, de altă mentalitate decît a rigidului prinț prusian. Îi trebuise multă prudență politică, multă răbdare, multă abilitate ca să se strecoare printre stîncile ascuțite ce presărau drumul pe care a pășit la începutul carierei celei noi. Celor ce-l înconjurau mai deaproape, li s-a impus prin munca lui fără preget, prin regularitatea, severitatea și curățenia vieții lui. A venit apoi proba grea a Războiului neatîrnării. Ostaș prin vocație, mîndru față de puternicul aliat [22], împărțind, laolaltă cu soldații săi, toate grelele nevoi ale războiului, el a cîștigat încrederea, respectul și admirația oștirii și a poporului, în adîncul căruia a consolidat ideea dinastică.

Dar în sufletul său rămăsese nealterată dragostea pentru locurile şi oamenii dintre care se smulsese. Ca tînăr, el purtase uniforma dragonilor lui Wilhem I [23], iar fraţii, rudele şi camarazii lui de arme, rămăseseră toţi sub steagul împăratului german [24]. Regele Carol privea ca o misiune sfîntă impusă de fericirea ţării sale de adopţiune, ca să-i îndrume soarta pe o cale paralelă cu a ţării de naştere. O viaţă întreagă se străduise el să întărească această legătură şi toate aparenţele îl făceau să creadă că reuşise. Deodată, în amurgul vieţii sale, proba decisivă a marelui război îi aduse decepţia cea mai crudă. Cele două iubiri se găseau în două tabere duşmane. Şi acum, slăbit de povara celor 76 de ani de muncă şi de griji, bătrînul întemeietor al modernului stat român se văzu pus în faţa celei mai chinuitoare probleme ce a sfîşiat vreodată sufletul unui cap încoronat! Îndurerat privea regele Carol la distrugerea operei la care lucrase o lungă viaţă de om. Pentru el, biruinţa germanilor era lucru sigur; el credea în ea aşa cum credinciosul crede în sfintele scripturi ale legii lui*. Hotărîrea românilor de a nu merge alături cu Germania şi cu Austria însemna, pentru acest fanatic admirator al puterii germane, nimicirea întregii opere de renaştere a ţării, la care el colaborase, prăbuşirea, sinuciderea României.

Bătrînul monarh era însă „o mare conştiinţă". El îşi dădea seama că, exponent suprem al simţirilor şi dorurilor unui popor, nu-i este ingăduit să se izoleze de poporul său. Locul stegarului este în fruntea trupei. Datoria îi arăta limpede drumul de jertfe pe care şi-l croise singur şi pe care era ţinut să-l urmeze. Pe deasupra convingerilor şi sentimentelor lui, pe deasupra angajamentelor în care putea să fie vorba cel mult de onoarea lui personală, era datoria către ţara şi poporul său.

Dar asupra acestui suflet rănit, neîndestulător apărat de un trup slăbit de ani şi de griji, loveau cu cea mai mare cruzime cei interesaţi să exploateze sentimentele, afecţiunile, cavalerismul şi respectul lui de tradiţii. Asupra lui se făceau cele mai mari presiuni, se puneau cele mai mari insistenţe de către trimişii statornici sau trecători ai celor două imperii centrale. Ministrul austro-ungar, Czernin, care aruncase la o parte tot bagajul idealului federalist al răposatului arhiduce cu care sosise în ţară spre a deveni diplomatul austriac din şcoala clasică a lui Metternich, mărturiseşte însuşi, cu cinism, torturile la care, împintenat de Tisza, supunea pe mult încercatul monarh: „Regele Carol a murit de război. Ultimele săptămini au fost o tortură pentru bătrînul domnitor, căci el primea comunicările pe care eu i le adresam, ca nişte lovituri de bici. Eu primisem însărcinarea ca să încerc totul pentru a obţine imediata cooperare a României, potrivit tratatului, şi a trebuit să merg atît de departe, încît să-i amintesc că un cuvînt dat nu îngăduie nici o şovăire, că un tratat este un tratat şi că onoarea îi porunceşte să tragă sabia. Mi-aduc aminte de o scenă literalmente emoţionantă, cînd bătrînul rege, plîngînd tare, se prăbuşi pe biroul său, cu mîini tremurătoare, să-şi smulgă de la gît ordinul „Pour le mérite"** pe care îl purta în permanenţă. Pot spune, fără nici o exagerare, că eu l-am văzut prăpădindu-se zi cu zi, sub aceste continue lovituri de măciucă şi că excitarea sufletească în care trăia i-a scurtat desigur zilele".

Călăul regelui Carol nu putea, desigur, să înţeleagă calitatea sufletului acestui rege, cu care sufletul său propriu, de comisvoiajor politic, nu avea

* În cursul discuţiilor din Consiliul de Coroană de la Sinaia, Ion Lahovary, vorbind de şansele victoriei, riscă observaţia că Franţa are astăzi altă pregătire decît în 1870 şi deci victoria germanilor nu mai e atît de sigură. Regele Carol replică tăios: „Această chestiune, domnule, nici nu se poate pune pentru cel ce cunoaşte cît de puţin adevăratele stări de lucruri".

** Cea mai înaltă decoraţie prusiană, creată de Frederic cel Mare [25]. Regele Carol o primise ca ofiţer german în războiul contra Danemarcei în 1864 [26].

nimic comun. Doar Czernin mărturisește singur că, deși convins de dreptatea cauzei românești în Ungaria, deși convins de dezastrul spre care politica ungară împingea patria sa, deși era angajat într-o anume direcție politică prin publicarea unei cărți ce făcuse mult zgomot, a primit, totuși, postul de ministru la București, „ca să sprijine acolo politica Ballplatz-ului", pe care el nu o împărtășea. Czernin dezvoltă în memoriile sale pe larg această teorie a lipsei de sinceritate, a acestei duplicități funciarmente austriacă, după care cineva poate să primească o însărcinare în care să lucreze împotriva convingerilor sale proprii.

Atît de zbuciumat era sufletul bătrînului rege încît, într-un moment de slăbiciune, a conceput ideea abdicării de la tron; redactînd și proiectul proclamației către țară, prin care anunța această gravă hotărîre și motivele care l-au îndemnat s-o ia. Conștiința sa l-a îndemnat însă să renunțe la executarea intenției de abdicare, de pe urma căreia n-a rămas decît un concept, rătăcit printre hîrtiile arhivelor regale.

Erzberger, omul politic german care mai tîrziu va participa la tratativele cu ungurii, românii din Ungaria și cei din Regat, afirmă în memoriile sale — după confidențele arhiepiscopului catolic Netzhammer — că regele Carol „cu inima zdrobită voia să abdice pentru ca să petreacă ultimele zile ale vieții sale într-o locuință liniștită din vecinătatea mănăstirii Einsiedeln din Elveția". În această mănăstire și-a trăit viața de sihăstrie unul din strămoșii regelui Carol, sfîntul Meinrad, anahoretul familiei Hohenzollern, pe care stampele vechi îl reprezintă ținînd în mîini doi corbi domesticiți și o veveriță.

Și, marea izbăvire a venit să curme drama ce zbuciuma sufletul unui om care-și închinase viața datoriei. Nu mai înainte însă de a fi săvîrșit ceea ce conștiința lui de rege al României îi arăta că trebuie să săvîrșească. Căci dușmanii României care vor să preamărească pe regele Carol, insultîndu-l prin afirmația că a rămas german pînă în ultimele momente, vor fi aflat prin declarația făcută de Ion I. C. Brătianu în parlamentul țării, că întîia Convenție româno-rusă din 20 septembrie 1914 [27] s-a încheiat cu cunoștința și aprobarea regelui Carol*.

Pentru a așeza figura regelui Carol I în cadrul corect al perspectivei istorice, trebuie lămurit că el n-a fost nicidecum un adversar, ori măcar un indiferent față de idealul național românesc. Atitudinea lui în timpul evenimentelor ce au precedat izbucnirea războiului mondial și corespondența sa cu conducătorii Puterilor Centrale fac dovada justei înțelegeri a situației și a intereselor țării sale. Dar prudența caracterului său și, desigur, sentimentul ce trăia încă în străfundul sufletului său, îl făceau să respingă soluționarea printr-un război contra Germaniei a întregirii României, ca fiind riscantă și inutilă. În mai multe împrejurări și față de mai multe persoane, el s-a rostit că Transilvania va reveni în chip natural României, cel mai tîrziu în douăzeci de ani, ca o consecință a dezagregării hibridei monarhii austro-ungare, pe care o considera inevitabilă.

Era o zi tristă de toamnă, pătrunsă de melancolia frunzelor îngălbenite cînd, pe brațe de oșteni, a coborît treptele din mănăstirea Argeșului, evocatoare a leagănului Țării Românești, acela care timp de 48 de ani purtase coroana celui dintîi rege al României [28].

Pace sufletului încercat al regelui Carol! Odihnească-se pentru veșnicie în cripta vechilor Basarabi, între voievozii băștinași ai acestei țări, între zbuciuma-

---

* „Țin să declar că politica legăturilor noastre cu aliații, nu am făcut-o, cum s-a spus, în contra voinței regelui Carol I, nu am făcut-o pe ascuns de dînsul. Tot ce am lucrat, am lucrat ca un servitor credincios al țării și al Tronului, cu încrederea și cu știința Suveranului".

tul Radu cel Mare și seninul Neagoe. Și deasupra lespedei de marmură, care l-a despărțit de frămîntările vieții trupești, pleacă-se cucernic capetele celor care, în pioasă reculegere, vor fi ispitiți să depene firul acestei vieți jertfite unei grele și nobile misiuni, cu gîndul cinstit că dacă uneori a dat impresia că inima sa nu bate la unison cu aceea a poporului peste care domnea, nu i se poate tăgădui că i-a fost totdeauna un înțelept conducător și un devotat slujitor [29].

Regele Ferdinand I

[Noul rege al României, Ferdinand I, se urcă în scaunul domniei în împrejurări neasemuit de grele [30].]

Personalitatea aceluia ce fusese timp de aproape treizeci de ani prinț moștenitor al tronului dădea naștere la discuții, îndoieli și temeri. Recunoscîndu-i-se calitățile intelectuale, cultura serioasă care în unele ramuri atingea chiar erudiția, și modestia sa, era încă considerat ca un temperament slab, în opoziție cu personalitatea puternică și dominatoare a unchiului său, regele Carol. De fapt, această credință era rodul unor observații superficiale și al faptului că, în umbra autoritarului monarh, principele moștenitor se resemna voluntar la un rol aproape șters, dedicîndu-se studiilor sale preferate și însușindu-și cu discreție o bună experiență politică și cunoaștere a oamenilor.

Încingîndu-și fruntea cu coroana regală, regele Ferdinand a dat de la primii pași și de la primele cuvinte dovada că posedă o inimă caldă și că gîndirea și simțirea lui, formate în atingere cu poporul peste care avea să domnească, îl călăuzeau pe calea cea bună, care se identifica cu aceea a poporului său. Sprijinit de soția sa, regina Maria, și de sfetnicul său, Brătianu, regele Ferdinand își însușise aspirațiile neamului românesc, a căror realizare o va urmări cu chibzuiala și discreția impuse de împrejurări, dar cu hotărîre și tenacitate.

„Voi domni ca bun român", a declarat noul rege în clipa solemnă a jurămîntului, depus înaintea Corpurilor legiuitoare. Și cuvintele simple au fost înțelese de la un capăt la celălalt al pămîntului românesc și au fost înțelese și dincolo de hotare, de prieteni ca și de dușmani.

Între porunca sîngelui și aceea a conștiinței, regele Ferdinand o ascultase pe aceasta din urmă [31].

Poporul român știa acum că, pe drumurile anevoioase hărăzite de soartă, conducătorul lui va fi nu numai un șef de stat, conștient de datoria lui și de marile lui răspunderi, dar și un mare suflet, frămîntat de toate dorurile neamului pe care-l stăpînea, gata la orice jertfă pentru izbîndirea sfintelor aspirații ale acestui neam. Cea dintîi și cea mai mare jertfă va fi ruperea tuturor legăturilor de familie, de prieteni, de întregul trecut, de toate tradițiile și afecțiunile, de vechii camarazi, de casa părintească, de țara în care văzuse lumina zilei întregul șir al generațiilor de străbuni care rămăseseră acolo, înrămeniți în cadrurile aurite și în armurile grele din castelul de la Sigmaringen. Cu hotărîre fermă, cu mîna sigură, regele Ferdinand și-a smuls din inimă tot ce îndemna la slăbiciune. Pentru patria lui cea nouă, el a știut să învingă pe vechiul Hohenzollern din sufletul său. În jurul lui se va arunca cu noroi de cei ce-și vor vedea socotelile și speranțele înșelate. El nu va urma însă decît drumul drept al datoriei de rege român, oricît va fi el presărat de spini, dar cu credința în izbînda dreptății și în viitorul frumos al poporului său.

Capitolul II

Războiul neutralităţii pe frontul intern

Rolul personalităţilor

Problema participării României la conflictul european provocase deocamdată războiul diplomaţiei încins pe două fronturi : cu Puterile Centrale pe de o parte, cu puterile Antantei pe de altă parte. Un al treilea front, nu mai puţin activ, se desena înăuntrul ţării ; el arunca în luptă diferite fracţiuni ale opiniei publice între ele şi guvernul răspunzător. Era „frontul intern". Episoadele acestei lupte pasionate erau în cea mai strînsă legătură cu fazele războiului diplomatic.

Evident, orientarea politicii interne a unui stat, mai ales în împrejurările cele mai grave care preced şi pot provoca un război, este determinată de curentele populare sau, cel puţin, trebuie să se ţină seama într-o largă măsură de ceea ce se numeşte : indicaţiile opiniei publice. Dar în ţările în care masele n-au ajuns la deplină maturitate politică, această opinie publică nu este întotdeauna clar orientată. Aşa era cazul României în ajunul marelui război. Masele populare rurale, care alcătuiau marea majoritate a ţării, exploatate sub aspectul economic şi înapoiate sub aspectul cultural, participau foarte puţin la viaţa publică şi n-aveau idei clare despre postulatele ei, în afara celor strict economice, în legătură cu trebuinţele imediate ale traiului lor. De aceea, rolul personalităţilor de frunte pentru formarea şi propagarea curentelor de idei, care în orice ţară este însemnat, devine covîrşitor în ţările cu opinie publică nedeplin formată, sau redusă la subţirile straturi suprapuse ale populaţiei. Fruntaşii vieţii publice au aci rolul de directori ai conştiinţei naţionale, de îndrumători ai spiritului public. De aceea, o trecere în revistă a fazelor „războiului de pe frontul intern" nu ar putea începe decît prin a pune în evidenţă caracterul şi atitudinea principalilor protagonişti ai politicii româneşti în raport cu cele două mari acţiuni de propagandă care începeau să apese asupra României din partea celor două mari grupări de puteri ce intraseră în conflict.

Propaganda şi corupţia germană

Deosebit de activă era acţiunea de propagandă pe care o făceau germanii în capitala regatului român şi în ţară. Germania trimisese în persoana baronului von dem Busche pe un foarte energic şi îndrăzneţ diplomat. El luase în mîini frînele campaniei de cîştigare a opiniei publice şi a guvernanţilor, pe care o conducea fără scrupule. Lupta era grea. Curentul germanofil pierduse prin moartea regelui Carol pe cel mai puternic sprijin. Totuşi, la începutul domniei sale, regele Ferdinand dăduse impresia că este partizanul unei neutralităţi complete. Convingerea despre

puterea germană și oarecare credință în victoria acesteia îl întăreau în hotărîrea neutralității. Dar această atitudine, oricît de discretă era, încuraja pe politicienii oportuniști care căutau a-și atrage simpatia și favoarea regală, afișînd ostentativ o atitudine în care regele însuși, cunoscător al sentimentului public, se arăta foarte rezervat. Afară de oportuniști, al căror cel mai caracteristic reprezentant era șeful uneia din ramurile Partidului Conservator, Alexandru Marghiloman, curentul germanofil număra numai cîțiva partizani sinceri și chiar fanatici. Erau, în primul rînd, bătrînii din vechea gardă a defunctului rege Carol. Dimitrie Sturdza nu a supraviețuit mult regelui său; deși retras din politică, el și-a retipărit o veche broșură care e un strigăt de alarmă împotriva primejdiei rusești. Rămăsese însă în viață Petre Carp, apucînd un timp care nu mai era al lui. Împreună cu cîțiva prieteni personali și politici, ei aparțineau curentului german prin educația ce primiseră în tinerețe, ca studenți ai universităților germane, prin atașamentul de o viață întreagă față de regele Carol I și prin aversiunea împotriva politicii Rusiei țariste, ale cărei vexațiuni le cunoscuseră drept contemporani ai ocupației rusești și ai Războiului de Independență. O deosebit de mare activitate depunea profesorul de la Universitatea din Iași, C. Stere [32]. Era un om de vastă cultură și scriitor de talent, unul din teoreticienii îndrumării democratice în politica noastră, basarabean de origine. Germanofilismul său izvora atît din convingerea obiectivă, cît și mai cu seamă din sentimentele sale antirusești, căpătate în închisorile Siberiei, în care petrecuse mulți din anii tinereții. Stere avusese legături strînse și cu fruntașii luptei naționale din Transilvania, dar era convins de prioritatea dezrobirii Basarabiei, mai expusă la deznaționalizare, față de aceea a Ardealului, unde conștiința națională românească era vie și puternică. Stere profesa credința — împărtășită de altfel de cei mai autorizați conducători ai țării — că primejdia cea mai mare ce amenință țara noastră, este cea care vine dinspre nord-est; el mai credea că Rusia e mai expusă prăbușirii decît Austro-Ungaria și că „drumul spre Transilvania trece prin Basarabia". Această concepție i-a dictat atitudinea sa politică, de colaborare cu Puterile Centrale, care atitudine, în împrejurările în care se dădea lupta internă, i-a înstrăinat simpatia opiniei publice, făcîndu-l chiar odios.

Campania de propagandă dusă în țară de reprezentanții diplomatici ai Germaniei și ai Austro-Ungariei, secondați de o întreagă armată de agenți, avea ca scop să recruteze pentru interesele germano-austriece un număr cît mai mare de oameni influenți, în toate domeniile, în special în politică, și să întrețină o vie propagandă prin ajutorul unei prese amice și prin alte publicații. Opinia publică trebuia pe de o parte alarmată prin făgăduieli — în care Basarabia revenea mereu ca premiu al cuminteniei noastre —, pe de altă parte, intimidată prin spectrul formidabilei puteri germane, sigură de succes. Țara era împînzită de agențiile de propagandă, conduse direct de legația germană și de trimișii speciali din Berlin.

Acțiunea de prozelitism și propagandă era ajutată de considerabile mijloace financiare[1]. Ea s-a manifestat printr-o corupție scandaloasă, exercitată aproape pe față. Multe conștiințe slabe au căzut victime ale tîrgului infam. Opinia publică afla din cînd în cînd cu dezgust de naufragiul unei noi conștiințe. Au produs deosebită întristare schimbarea la față neașteptată a unui fost președinte al Ligii Culturale, apoi aceea a unuia din cei mai de talent din scriitorii noștri, ardelean de origine, căruia bătrînețea și sărăcia nu-i puteau ierta trădarea, și a unui general care cîștigase oarecare popularitate în campania din Bulgaria în 1913. E caracteristic faptul că propaganda germană nu a cutezat să se manifeste în mod public, prin întruniri sau conferințe; ostilitatea publicului mare ar fi condamnat-o la eșecuri sigure. Dimpotrivă, atenția

principală a agenţiilor de corupţie s-a îndreptat asupra presei, a cărei acţiune lentă şi insinuantă părea a fi mai sigură de succes. Pe lîngă ziarele susţinute sau editate direct de aceste agenţii („Ziua", „Seara", „Moldova"), pe lîngă cele cumpărate sau controlate de ele („Minerva", „Dreptatea" etc.), multe alte ziare îşi puneau coloanele la dispoziţia propagandei germane, publicîndu-i articolele tendenţioase, telegramele false sau exagerate. Această propagandă reuşise să-şi strecoare agenţii chiar prin redacţiile ziarelor oficioase sau ale celor antantofile. Dosarul Günther, descoperit după izbucnirea războiului la sediul uneia din marile întreprinderi petrolifere cu capital german, precum şi alte documente găsite pe la diferite bănci, au lămurit multe afaceri de corupţie petrecute în timpul neutralităţii şi au dovedit nu numai procedeele îndrăzneţe ale corupătorilor germani dar, din nefericire, şi puţina rezistenţă sufletească a unei părţi din pătura conducătoare a ţării. Corupţia germană a cheltuit sume enorme cu cumpărarea de conştiinţe : rezultatul a fost însă contrariul celui aşteptat. Tîrgul de conştiinţe se făcea cu atîta impudicitate încît nu numai că prozeliţii încetau să mai aibă vreo trecere sau ecou în opinia publică, dar neîncrederea, bănuiala şi blamul se întindeau şi asupra puţinilor care, de bunăcredinţă şi din convingere, susţineau alăturarea de Puterile Centrale. Propaganda germană din timpul neutralităţii constituie o pagină din cele mai urîte din istoria pregătirii războiului nostru. Ea a otrăvit viaţa noastră publică şi socială, răspîndind miasmele celei mai murdare corupţii şi a rupt unitatea sufletească a poporului nostru, împărţindu-l în tabere vrăjmaşe, tocmai cînd se cerea mai multă solidaritate şi înfrăţire. După violenţele comise de germani în război, această propagandă fără scrupule a contribuit să înstrăineze şi mai mult simpatiile pe care, în genere, le întîmpinaseră pînă atunci la noi germanii ca popor.

Campania naţionalistă şi protagoniştii săi

Cît de puţin a reuşit campania de propagandă germană să perverteacă sufletul marilor mase au dovedit-o unele manifestări. În primăvara anului 1915 a trecut prin Bucureşti, mergînd spre Rusia, generalul francez Pau, unul din veteranii Războiului Franco-German din 1870—1871. Populaţia Capitalei a făcut gloriosului soldat o primire entuziastă şi triumfală, al cărei înţeles n-a putut scăpa nimănui. Era o manifestare elocventă a sentimentului public românesc, devenită şi mai semnificativă prin contrast cu răceala de care a fost înconjurat mareşalul german von der Goltz, în trecere şi el prin Bucureşti, cîtva timp în urmă.

Partizanii colaborării cu Franţa şi Anglia întreprinseră, la rîndul lor, o puternică acţiune de organizare şi de îndrumare a curentului antantofil, a „politicii instinctului naţional", cum o numise unul din protagoniştii săi. În fruntea mişcării naţionale luaseră loc Nicolae Filipescu şi Take Ionescu [30].

Cel dintîi era un temperament viguros şi combativ ; prin patriotismul său înflăcărat, prin caracterul său mîndru şi cavaleresc, se bucura în faţa ţării de un deosebit prestigiu. Elocinţa sa era pasionată ca şi lupta pe care o ducea :

„Ce este regatul român fără Ardeal ? O absurditate geografică. O fîşie de pămînt întortocheată şi frîntă în semicerc. Arătaţi această figură şcolarului unui copil de şapte ani, şi întrebaţi-l ce-i lipseşte României. El, cu mîna lui de copil, va trage linia ce împlineşte cercul ! În graniţele actuale sîntem o ţară fără viitor. Spre a ne împlini, aci, rolul european, ne trebuie bastionul ce domină această poziţiune. De aceea, ţintim către cetatea naturală a Ardealului, către Acropola românismului. Aci e centrul, aci e inima românismului. Aci, într-un

palat fermecat, zidit ca în poveşti în vreuna din peşterile Carpaţilor, s-a adăpostit conştiinţa de neam. Din aceşti munţi ţîşnesc izvoarele riurilor noastre ce cură, spre şesul dunărean, în undele lor, suspinurile fraţilor. De aci Şincai şi Petru Maior ne-au trimis mărturiile obîrşiei lor latine. De aci au roit dascălii neamului spre a trezi conştiinţa naţională în vremurile de uitare de sine. Secaţi izvoarele, nimiciţi pe fraţi, ajutînd victoria ungurească şi nu se va mai zice: „Românul nu piere". De aceea, vrem Ardealul şi nimic alt. De aceea pot rezuma tot ce v-am spus, rostind şi repetînd acest singur cuvînt: *Ardealul*! *Ardealul*! *Ardealul*!".

Take Ionescu concepea chestia naţională română ca o parte a marii probleme europene. Frumoasa sa inteligenţă îl ajuta să vadă cu claritate sensul forţelor ce se ciocneau în marele conflict european şi tendinţele urmărite de cele două mari grupări. O Germanie învingătoare ar însemna distrugerea idealului de dreptate, mulţumită căruia existăm şi noi ca popor; alături de ea, o Austro-Ungarie victorioasă înseamnă înmormîntarea idealului nostru naţional, a cărei singură realizare ne-ar putea asigura o existenţă independentă. Strălucitul său talent oratoric dădea expresii fericite şi convingătoare necesităţii imediate a intrării României în acţiune, alături de duşmanii Puterilor Centrale, ca o datorie faţă de Europa civilizată care a creat România de astăzi, faţă de viitorul neamului nostru, care găseşte în conflictul prezent o ocazie unică de a aduna în jurul statului român liber toate frînturile pe care desfăşurarea istoriei le-a pus sub stăpînire străină. Datoria României de a se alătura campionilor dreptăţii şi ai civilizaţiei e aşa de mare, încît ar trebui s-o facă, chiar dacă nu ar avea nimic de revendicat pentru ea. Cu un adevărat dar profetic, Take Ionescu evoca marile răsturnări ce va aduce războiul: prăbuşirea tronurilor, ascendentul mişcării socialiste, dominaţia americană asupra lumii.

În jurul celor doi campioni ai intrării noastre în război luaseră loc fruntaşi ai cugetării, ai literelor şi ştiinţei române. Cel mai formidabil orator pe care l-a produs neamul românesc, Delavrancea, revărsa elocinţa sa în valuri tumultuoase, care tîrau mulţimile delirante spre datoria de sînge. Erau apoi doctorii Istrati şi Cantacuzino, iluştri oameni de ştiinţă, savanţi în a căror constituţie sufletească, spiritul analist al cercetătorului se împerechea în mod fericit cu entuziasmul şi ardoarea luptătorului. Erau, în sfîrşit, cei doi soli ai Ardealului: poetul Octavian Goga, cîntăreţul pătimirilor de ieri şi crainicul izbîndirilor de mîine şi preotul Vasile Lucaci, icoană vie a luptelor şi prigonirilor românismului de peste munţi.

Lupta ce se dădea era aprigă: adeseori, nervozitatea şi nerăbdarea, pricinuită de o lungă şi înfrigurată aşteptare, ducea la bănuieli şi atacuri nedrepte împotriva conducătorilor politicii oficiale a statului care, condamnaţi la tăcere şi prudenţă, erau acuzaţi de şovăială sau chiar de nesinceritate. Agitaţia, dusă necurmat de numeroasele grupări naţionaliste, a avut meritul că a echilibrat propaganda germană, a ţinut trează conştiinţa naţională şi a pregătit-o pentru marea încercare ce trebuia să vină.

O atitudine personală avea în acest timp de frămîntări Nicolae Iorga. Personalitate puternică — deşi micul partid pe care-l prezida nu atîrna greu în viaţa politică — Iorga se bucura de o considerabilă autoritate în lumea cultă şi în tineret, atît prin opera sa ştiinţifică, cît şi prin activitatea sa de îndrumător al conştiinţei naţionale. Iorga nu lua parte la agitaţia febrilă desfăşurată de diferitele asociaţii care, în manifestări zgomotoase, cereau guvernului grabnica intervenţie a României în război. El era de părere că fiecare din factorii vieţii publice îşi are locul lui bine determinat. Instinctul şi voinţa maselor trebuie să indice numai *sensul* unei politici naţionale. Această direcţie este

Ea aducea puțină liniște în suflete și lăsa timp liber ca să se observe cum decurg evenimentele care ne vor da material de reflexie.

Curînd însă începu jocul simpatiilor, convingerilor personale, influențelor de pe planul intern sau venite din afară, intereselor mai puțin mărturisibile și interpretarea diferită a celor ce se petreceau pe scenele politice și pe cîmpurile de război. Toate acestea produceau confuzie în spirite, împărțeau lumea în tabere și provocau lupte între partide și înăuntrul partidelor, care se întețeau din ce în ce mai mult pe măsură ce timpul trecea și evenimentele se precipitau.

Chestiunea se punea mai simplu pentru Partidul Liberal. Disciplina tradițională din acest partid, solidaritatea impusă de prezența la cîrma statului, autoritatea șefului, înțelegerea răspunderilor ce apăsau pe umerii lui, toate acestea erau de acord să imprime acestui partid o acțiune unitară. Trebuia să fie un instrument docil și puternic în mîna conducătorului partidului și guvernului. Totuși, deosebiri serioase începură să se manifeste și în sînul partidului. Brătianu, cu mare abilitate, căuta să se folosească de ele pentru susținerea politicii sale.

Deși înverșunat rusofob, partizan hotărît al cooperării cu Puterile Centrale, Stere fu trimis de șeful guvernului — după cum am spus — în Ardeal, imediat după declararea războiului, ca să ia contact cu fruntașii români spre a-i sfătui să ia o atitudine de ascultare față de guvernul lor. Brătianu se temea ca nu cumva, în aceste momente primejdioase, românii să se dea la acțiuni necugetate și inoportune, dînd ungurilor pretextul unei represiuni care ar putea primejdui cauza românească. România nu era pregătită în acel moment nici politicește, nici militărește ca să poată lua apărarea fraților primejduiți. Era deci de o elementară prudență ca românii să stea liniștiți, în așteptarea evenimentelor. Unii fruntași politici și clerici, constrînși de necesitatea momentului, au fost nevoiți chiar să publice scrisori de loialism austro-ungar.

Printre membrii guvernului însăși se manifestau două tendințe. Curentul antantofil era reprezentat în special prin ministrul Finanțelor, bătrînul Costinescu — a cărui vîrstă și stat de serviciu în Partidul Liberal îi dădeau o deosebită autoritate — și prin ministrul Lucrărilor Publice, doctorul Angelescu. Simpatiile și legăturile ministrului Morțun mergeau spre Germania. Brătianu a încredințat colaboratorilor săi misiunea confidențială de a sta în permanentă legătură cu miniștrii plenipotențiari ai țărilor simpatizate și a întreține relații cordiale cu ei spre a se informa și a le face în chip discret mici comunicări și unele sugestii care, venite de la oameni de încredere, puteau fi bine primite; ele aveau drept scop să atenueze ostilitatea acestor observatori ai acțiunii noastre. Alți miniștri și devotați ai primului ministru trebuiau să țină contact cu personalitățile fruntașe ale țări, spre a le împărtăși și lămuri acțiunea șefului guvernului, atît cît era necesar, a-i împiedica de la acțiuni vătămătoare și, la nevoie, a le cere concursul. Duca a fost însărcinat să țină contact cu profesorul Iorga, iar Brătianu însuși a ținut contact strîns cu Marghiloman pînă către sfîrșitul anului 1915, cînd trecerea definitivă a acestuia în lagărul austro-ungar a făcut pe șeful guvernului să întrerupă contactul.

Cu aceste abilități tactice, Brătianu era sigur că va reuși, dacă nu să asocieze toată lumea politică a țării la acțiunea sa, cel puțin să netezească asperitățile, să domolească pasiunile și pe cît posibil să folosească forțele antagoniste, introducîndu-le cu dibăcie în angrenajul jocului său politic.

Conducerea politicii externe și-o rezervase Brătianu exclusiv. Era desigur o situație paradoxală faptul că ministrul tutelar al Afacerilor Străine, Porumbaru, era aproape străin de tratative, în special de complicatul și delicatul joc de culise. Om distins, de o aleasă cultură, temperament calm, Porumbaru acceptase acest rol de sacrificiu, ștergîndu-și personalitatea dinaintea

dominatorului său șef, mulțumindu-se să-și reducă activitatea la chestiunile de administrație măruntă ale departamentului, al cărui șef nominal a rămas pînă in decembrie 1917. Toate tratativele au fost conduse de Brătianu in cit mai desăvirșit secret, obligat la aceasta nu numai de uzanțele diplomatice, dar mai ales de cunoașterea marelui cusur național al românilor de a fi de o indiscreție fantastică. Istoria războiului diplomatic și a celui militar ce i-a urmat abundă in fapte doveditoare ale acestui cusur care nu o dată ne-a pus in situații foarte grele. Cu astfel de defect, spionajul era foarte inlesnit ; el a reușit să pună guvernele străine in cunoștință aproximativ exactă cu demersurile și hotăririle noastre. Uneori. Brătianu căuta să tragă profit de pe urma acestui cusur lăsind ca, prin indiscreții voite, să ascundă adevărul și să impingă pe adversar pe căi greșite.

Dintre toți miniștrii și colaboratorii săi, Duca era confidentul politic al șefului guvernului.

Sfișierile din Partidul Conservator

Problema era mai complicată cind era vorba de partidele din opoziție. Partidul Conservator era impărțit in două. Ramura zisă conservator-democrată urma cu incredere și devotament pe șeful său, Take Ionescu, personalitate dăruită cu strălucite calități intelectuale. Importantele evenimente petrecute in politica externă avuseseră o influență covirșitoare asupra acestui om politic, căruia asimilarea ușoară a acestor probleme și preocuparea constantă de a incadra acțiunea politică a României in complexul lor, îi va atrage din partea lui Clemenceau [34] porecla de „mare european". Take Ionescu fusese in timpul Războiului balcanic partizan al cruțării Bulgariei ; incercările lui pentru această politică se loviseră de incăpăținarea lui Danev. Relațiile prietenești ale lui Take Ionescu cu Kiderlen-Wächter, puternicul ministru de Externe al Germaniei, făceau să se vadă intr-insul un partizan convins al legăturii cu Germania. Totuși, curind după izbucnirea războiului european și după ce trecu o scurtă fază de „neutralitate loială și definitivă", alegerea lui Take Ionescu era făcută ; sub imperativul intereselor permanente ale neamului românesc intrevăzute cu deosebită claritate prin țesătura incilcită a mărunțișurilor prezente, atitudinea sa politică fu fixată categoric : Take Ionescu deveni unul din cei mai convinși partizani ai statelor Antantei, unul din propagandiștii cei mai zeloși și elocvenți ai intrării in acțiune alături de acestea pentru a pregăti unitatea politică a neamului românesc. Marea autoritate de care se bucura șeful in rindurile grupării sale făcea ca in această chestiune să nu existe cea mai mică divergență. Take Ionescu, cucerit integral de lupta pentru realizarea idealului național, a subordonat acestei lupte orice altă precupare de politică internă, pe care a neglijat-o pină la completa părăsire și sacrificare a partidului său. El a dat prin aceasta o frumoasă pildă de patriotism și abnegație personală, care a făcut să se uite vechile imputări asupra rolului și influenței sale in moralitatea politicii interne a țării dinainte de războiul mondial.

Mult mai grea era situația in ramura veche a Partidului Conservator. Viața internă a acestui partid era veșnic tulburată de criza aproape permanentă a „șefiei", rivnită de numeroase personalități. La izbucnirea războiului european, șef al Partidului Conservator era Marghiloman ; acesta urmase la 4 iunie 1914 lui Maiorescu. Ceilalți principali fruntași, Carp și Filipescu, se țineau intr-o rezervă mai mult sau mai puțin ostilă față de șef. Izbucnirea războiului impunea și fruntașilor Partidului Conservator o scrutare de conștiință și luarea unei atitudini. Divergența a apărut la Consiliul de Coroană de la Sinaia : Carp, hotărit antirus, pentru o acțiune imediată alături de Germania ; Marghiloman,

rezultatul unei evoluţii politice, trecută prin experienţa şi suferinţele a multor generaţii in sufletul naţiunii. Şi de la această voinţă, un guvern nu se poate abate. *Modalitatea* îndeplinirii idealului naţional aparţine însă guvernului. Acţiunea lui nu trebuie să fie forţată. Alegerea timpului şi a mijloacelor potrivite pentru realizarea înaltelor scopuri naţionale, trebuie să i se lase lui, căci el are cunoştinţa tuturor firelor aşa de încurcate ale acţiunii politice şi războinice şi tot el are, in faţa naţiunii şi a istoriei, întreaga răspundere a conducerii şi a rezultatelor acestei acţiuni [133].

Politica lui Brătianu

Această răspundere, una din cele mai mari pe care le cunoaşte istoria, apasă cu greutate pe umerii unui singur om : era şeful guvernului, Ion I. C. Brătianu. Rar cirmaci şi-a purtat barca pe valuri mai nesigure şi mai agitate. Rar om de stat a fost pus in faţa unei situaţii mai complicate şi mai primejdioase. Brătianu era şeful Partidului Liberal, care venise la cirma ţării in urma campaniei din Bulgaria din anul 1913 spre a realiza cele două mari reforme democratice : votul universal şi împroprietărirea ţăranilor prin exproprierea marilor proprietăţi rurale. În plină pregătire a acestei mari prefaceri politice şi sociale, activitatea guvernului Brătianu e întreruptă de izbucnirea marelui război şi abătută de la preocupările interne spre cele externe. Politica de război a lui Brătianu se rezuma in această formulă : aşteptarea momentului celui mai favorabil, pentru ca intrarea noastră in război să se facă cu maximum de folos, atit pentru noi cit şi pentru prietenii noştri. El era conştient de pregătirea incompletă a armatei noastre : o constatase personal in campania din Bulgaria, la care participase ca ofiţer rezervist. Mai ştia că — stat mic şi cu resurse limitate — nu eram in stare să suportăm un război de lungă durată, aşa cum se prevedea a fi războiul actual. De aceea, el a făcut tot posibilul ca să cîştige timp. Trebuia să aibă răgazul necesar, pe de o parte pentru a pregăti armata, pe de alta pentru a pregăti diplomaticeşte acţiunea noastră aşa încit, prin ea, să putem realiza totalitatea revendicărilor noastre naţionale. Lucrul nu a fost uşor, căci trebuia luptat atit cu supravegherea duşmanilor din afară şi a adversarilor dinăuntru, cit şi cu nerăbdarea şi neîncrederea celor de acelaşi sentiment. În cea mai delicată situaţie, pus intre două focuri, intre cei doi beligeranţi care lucrau cu cea mai mare încordare şi cu cele mai puternice mijloace spre a atrage România, fiecare pentru scopurile *lui*, Brătianu era hotărit să intre pentru scopurile şi interesele *noastre*. Ademeniri, promisiuni, ameninţări, n-au putut abate pe bărbatul de stat român de la linia ce-şi trasase. A manevrat cu o extraordinară dibăcie ; s-a ferit de a lua angajamente decisive, care i-ar fi compromis libertatea de mişcare, cedînd puţin teren — pe chestiuni secundare — numai atunci cînd situaţia devenea prea încordată, riscînd a ne atrage în primejdie la timp nepotrivit. *Momentul* favorabil trebuia să fie ales de noi, nu impus din afară. Diplomaţia europeană il numea *Sfinxul*, căci abilitatea şi discreţia sa deveniseră legendare in istoria războiului mondial, împiedicase să i se cunoască intenţiile. Totuşi, hotărirea sa fusese luată din primele luni ale războiului. Ea nu putea fi decît cea cerută de sufletul naţiunii, cu care şeful guvernului era in deplin acord prin sentimentele moştenite de la ilustrul său părinte, prin educaţia primită şi prin patriotismul ce vibra in sufletul său românesc. Dar era omul care purta răspunderea reuşitei unei acţiuni, iar conştiinţa dificultăţilor legate de organizarea ei îl obliga nu numai să-şi potolească avîntul dar, după necesitate, să ia atitudini de circumstanţă, îndurînd impasibil bănuielile, defăimările şi injuriile ce i se aruncau. Brătianu ajunsese, astfel, după ezitările pe care i le produsese mersul primelor evenimente, să elaboreze in spiritul său convingerile

ce trebuia să-i călăuzească acțiunea. În lupta sa interioară, pe care o destăinuia numai citorva intimi, el nu era absolut sigur că acțiunea gravă spre care se îndrepta România va conduce neapărat țara la o izbîndă ușoară. Suferințe grele așteaptă neamul românesc. Dar istoria — știință pentru care omul de stat avea pasiune și pe care o cunoștea ca și specialiștii — arăta mersul triumfal al ideilor, chiar cînd ele se lovesc de obstacole și suferă înfrîngeri. Exemplul Germaniei — și mai ales acela al Italiei — care și-au realizat idealul unității naționale după ce au trecut prin nenorociri, era elocvent. În războiul actual, soarta Serbiei, deși zdrobită, va fi mult mai bună în viitor decît a Greciei, care în acel moment se strecura prin abilități oportuniste. Dacă pacea se va face fără noi, vom fi zdrobiți între o Ungarie mare și o Bulgarie mare. De aceea, oricum se va desfășura războiul în numeroasele lui faze episodice, o datorie a marelui moment istoric pe care îl trăim este să desfășurăm steagul aspirațiilor și revendicărilor noastre. Vom fi învingători, ori vom avea soarta Serbiei, noi vom fi afirmat în mod imprescriptibil drepturile noastre asupra pămîntului nostru. Momentul este hotărîtor. Și dacă războiul ne va rezerva o înfrîngere, sămînța aruncată de noi va rodi cu siguranță în viitor.

— În timpul acesta, guvernul pe care îl prezida Brătianu făcea toate preparativele pe care i le permitea situația grea în care se găsea. Chiar în luna septembrie 1914 s-a încheiat cu Rusia convenția secretă care arăta lămurit direcția înspre care se îndreaptă politica de război a guvernului. Misiuni politice confidențiale au fost trimise la Paris și la Roma, pentru a pregăti terenul cooperării politice și militare. La Paris s-a înființat o misiune militară permanentă, spre a se ocupa de cumpărare de materiale de război. În același timp, în țară se demontau piesele de artilerie din cetățile devenite nefolositoare : București și Focșani—Nămoloasa—Galați, spre a se trimite în munți sau a se transforma în piese mobile. De-a lungul frontierei carpatice se lucrau cu activitate șosele, drumuri și întăriri.

În Ardealul zbuciumat de speranțele ce se înviorau la izbucnirea marelui război, Brătianu a trimis pe C. Stere — pe atunci unul din intimii săi — ca să ia contact cu fruntașii ardeleni, cu care avea legături strînse, spre a-i sfătui stăruitor să păstreze o atitudine liniștită, pentru ca nu cumva, prin agitații naționaliste sau manifestări pripite să dea pretext guvernului ungar să recurgă la represalii violente, ce ar avea ca rezultat să lipsească poporul român de conducătorii lui în aceste momente grave. Așadar : liniște, răbdare și încredere.

Aceste exhortații ale lui Brătianu au coincis cu presiunile pe care Tisza le-a reînnoit asupra românilor ardeleni. Spre a potoli bănuielile șovinului ungar și a evita represiunile, fruntașii români ardeleni s-au văzut obligați a face și unele declarații publice de lealitate față de statul habsburgic ; unii oportuniști, făcînd exces de zel în această atitudine, sau urmînd o linie adoptată mai de mult, au mers pînă la a repudia așa-numitele „planuri iredentiste" și a condamna pe cei ce le agitau. Alții, printre care preotul V. Lucaci și poetul O. Goga, au trecut în Regat, intrînd în rîndurile acelora care cereau acțiune militară împotriva Ungariei, pentru eliberarea Ardealului.

În sînul Partidului Liberal

Partidele politice, exponente și diriguitoare ale opiniei publice în orice țară cu regim constituțional parlamentar, erau cele dintîi grupări organizate ce trebuia să ia poziție față de problema participării la război. În cele dintîi momente, toată opinia publică aprobase hotărîrea Consiliului de Coroană de la Sinaia ; era considerată ca singura atitudine cuminte,

pentru neutralitate. Puțin cite puțin, se produce o vizibilă evoluție în orientarea lui Marghiloman. După Lemberg [35], situația nu-i apare destul de clarificată pentru a justifica luarea unei atitudini hotărîte într-un sens sau în altul. El dorește să fie considerat ca un oportunist : „Dac-am fi siguri că, mergînd împotriva Austriei, nu sîntem bătuți și putem păstra Transilvania, merg și contra Austriei. Necesitatea de a ne spori vine din instinct de conservare : popoarele mici pier. Deci, iau români de unde pot. De aci, atitudinea de astăzi, cu un picior în Ardeal, cu unul în Basarabia". Acest oportunism, manifestat cu oarecare cinism, nu convinge pe partizanii intrării imediate ; ei sînt încredințați că el maschează rău dorința lui Marghiloman de a face politică austro-ungară. Și într-adevăr, viitorul a înregistrat trecerea treptată a lui Marghiloman în cîmpul acțiunii politice centraliste [36].

Filipescu lipsise de la Consiliul de Coroană de la 3 august, fiind în străinătate la băile din Baden-Baden. La întoarcerea sa în țară, a aprobat fără rezerve hotărîrea Consiliului. El trecuse prin Berlin și văzuse în toată Germania spectacolul impresionant al unei formidabile forțe militare. Întrevederea cu Zimmermann [37], înfrîngerile francezilor în primele bătălii îl deprimaseră. Credea în victoria fulgerătoare a germanilor, pe care o exprima în limbajul său pitoresc : „Nemții vor face pe bieții francezi *ciulama* !". Cu tot patriotismul său clocotitor care-l împingea spre lupta pentru unitatea neamului, Filipescu socotea că o obligație elementară de prudență ne impune singura atitudine înțeleaptă : neutralitatea. Cînd însă, la o lună după izbucnirea războiului, acesta luă o altă întorsătură, și cînd victoria franceză de la Marna și mai ales cea rusească de la Lemberg păreau că deschid perspective noi, o prefacere deplină se petrecu în starea sufletească a lui Filipescu. El socoti nu numai că politica română trebuie să se îndrepte hotărît spre puterile Antantei, dar chiar că e momentul cel mai favorabil ca să se rupă neutralitatea și România să intre în război împotriva Austro-Ungariei, la aripa stîngă a armatelor rusești*. În vederea acestui scop, Filipescu începu o mișcare de cîștigare a opiniei publice, al cărei semnal fu o manifestație zgomotoasă la statuia lui Mihai Viteazul, în seara de 14 septembrie, cu prilejul întoarcerii lui Filipescu de la Sinaia la București.

Campania începută de Filipescu se îndrepta în același timp împotriva șefului oficial al Partidului Conservator, Marghiloman, pe care-l acuza de simpatii germanofile, cît și împotriva șefului guvernului, Brătianu, pe care-l acuza de asemenea că ar înclina spre Centrali sau, în tot cazul, că are o atitudine șovăitoare, lăsînd să treacă prilejul binevenit. Atitudinea lui Filipescu va merge accentuîndu-se pînă la a lua caracterul violent determinat de temperamentul său ; ea îl va depărta tot mai mult de Marghiloman și-l va apropia de marele și vechiul său adversar, Take Ionescu. Take Ionescu își modificase și el concepția neutralității ; ea nu mai e „loială" și mai ales „definitivă", ci o temporizare în scopul unui răgaz pentru o repede pregătire spre a merge numai alături de Antantă, *oricare ar fi soarta armelor*. Ireductibilii dușmani de pînă ieri au dat mîna, au uitat tot ce-i dezbinase și au legat cea mai strînsă colaborare. Ei vor conduce agitația de propagandă în opinia publică și de luptă împotriva lui Brătianu. Acțiunea filoantantistă a lui Filipescu și Take Ionescu are în ministrul liberal Costinescu un aliat deosebit de prețios. Miniștrii plenipoten-

* Filipescu a publicat mai tîrziu o broșură cu titlul „Momentul de la Lemberg", în care căuta să demonstreze că, din punct de vedere militar, situația fusese extrem de avantajoasă pentru o intervenție a României, care ar fi fost în acel moment hotărîtoare pentru mersul războiului pe Frontul de Est. Cercurile militare au arătat că Filipescu ar fi comis, cu publicarea acestei broșuri, o gravă indiscreție, întrucît planurile anexe de care se servea erau luate din lucrările secrete ale Marelui Stat-Major, de care Filipescu avusese cunoștință de pe vremea cînd fusese ministru de Război.

ţiari ai Puterilor Centrale îşi dau seama că au de-a face cu o „trinitate Costinescu-Take Ionescu-Filipescu", cu care trebuie să dea lupta. În afară de consideraţiile de ordin politic, acţiunea antantofilă găsea un sprijin deosebit de important în ideile strategice ale generalului Averescu, care se bucura de o mare autoritate. Generalul condusese operaţiile din Bulgaria în 1913 ca şef al Marelui Stat-Major, şi semnase alături de Conrad von Hötzendorf convenţia militară cu Austria în acelaşi an. Totuşi, el era partizan hotărît al unei acţiuni militare alături de Rusia impotriva Austro-Ungariei.

În adaosurile de mai tirziu la „notele" sale din timpul neutralităţii, Averescu a dezvoltat opinia că intrarea noastră in acţiune ar fi trebuit să se facă chiar de la izbucnirea războiului, deoarece am fi reuşit a defalca imediat „două corpuri de armată — pe cel din Ardeal şi pe cel din Bucovina, iar contingentele lor puteau forma o preţioasă rezervă pentru armata noastră, precum şi toate depozitele austriece din aceste două provincii deveneau de fapt prada noastră de război". Mai puţin eficace, intervenţia după Lemberg ar prezenta totuşi avantajul că ar mări dezordinea in flancul şi spatele austriecilor. O dată aceste două momente pierdute, cu apropierea iernii o intrare nu se mai putea face şi trebuia aşteptat pînă la primăvară.

Partizanii, politici ori militari, ai intrării României în război, de la inceput sau după Lemberg, scăpau din vedere faptul că armata noastră era la acele date într-un stadiu întîrziat de organizare sub raportul efectivelor, cadrelor, instrucţiei şi mai ales al armamentului şi deci era indoielnic că ea ar fi fost capabilă de o acţiune ofensivă şi de durată, în teritoriul inamic, aşa cum i se pretindea.

Atitudinea socialiştilor

Împotriva sentimentului cvasiunanim al opiniei publice româneşti, care dorea intregirea neamului pe singura cale posibilă, participarea la războiul european, a luat poziţie numai Partidul Social-Democrat, înfiripat cu începutul pe baze sindicaliste în urma crizei provocate de trecerea fruntaşilor săi în Partidul Liberal (aşa-numita „trădare a generoşilor"). Concepţia internaţionalistă a socialismului era de la început o stavilă, dacă nu chiar un obstacol la acceptarea metodei războiului pentru soluţionarea diferendelor dintre popoare [38]. Dar izbucnirea războiului european pusese la grea cumpănă solidaritatea partidelor socialiste din ţările beligerante. Conferinţele convocate de Internaţionala a II-a la Stockholm, Zimmerwald şi Kienthal nu reuşiseră a impune acestor partide o linie comună de purtare [39]. Ruptura o făcuse din capul locului puternica social-democraţie germană care se angajase fără rezerve în lagărul războinic, dînd concursul său integral guvernului burghez german; partidele din celelalte ţări beligerante o urmaseră. Socialiştii „de stinga", printre care tonul era dat de ruşi, militanţi pentru o transformare a războiului imperialist dintre popoare în războaie civile, în care revoluţia proletariatului să răstoarne guvernele burgheze [40], erau in minoritate.

Reflectînd contradicţiile ce dezuneau partidele socialiste din ţările europene, Partidul Social-Democrat (P.S.D.) din România, încă nedeplin consolidat, se prezenta în faţa noului eveniment frămîntat de controverse dogmatice şi tactice. Conducătorii partidului, Dobrogeanu-Gherea, Racovski, Cristescu ş.a. îşi dădeau seama că partidul era prea slab şi fără largi aderenţe populare, spre a adopta cu sorţi de izbîndă riscurile unei atitudini revoluţionare, şi de aceea au adoptat lozinca apărării neutralităţii. „Jos războiul! Vrem pace!" erau sloganurile întrunirilor, manifestaţiilor şi presei socialiste. Dacă totuşi

războiul va cuprinde și țara noastră, declarau Gherea și Racovski, socialiștii români, ca și frații lor din Occident, își vor face datoria de soldați.

Împotriva acestui curent, zis „reformist" sau „oportunist", se ridica minoritatea de stînga, în fruntea căruia era Alecu Constantinescu [41] — membrii de mai tirziu ai grupurilor comuniste — care protestau împotriva „războiului imperialist" și a „legalismului cu orice preț" al conducătorilor oportuniști, Dar și măsurile propuse de aceștia — ca: neaprobarea bugetelor de război. refuzul de a face serviciul militar numai în caz de război, arătau nesiguranța și oscilațiile ce domneau și în acest grup, care se temea de atitudini radicale, revoluționare. De aceea, activitatea Partidului Social-Democrat, slabă și confuză, fără răsunet în mase, n-a putut influența nici opinia publică, nici împiedica acțiunea vechilor partide, și în special a guvernului. Ea s-a redus la organizarea cîtorva mici greve, la campania de întruniri și manifestări, slab cercetate, și la provocarea unui grav incident petrecut la Galați, în iunie 1916, cînd o manifestație muncitorească a fost brutal reprimată de poliție și armată, cu morți și răniți [42].

Acțiunea Partidului Social-Democrat va lua însă o forță și o formă nouă în timpul războiului nostru, în primăvara anului 1917, sub influența revoluției ruse și cu concursul direct al acesteia.

Ciocniri de curente și temperamente

Dezacordul între Brătianu și șefii opoziției filoantantiste mergea crescînd, înveninînd viața publică din timpul neutralității. În fond ei erau de acord asupra idealului fixat și al direcției acțiunii ce trebuia întreprinsă pentru realizarea lui. Dar erau între ei deosebiri atît de temperament, cît și de metodă. Filipescu era un temperament pasionat și impulsiv. Take Ionescu, nerăbdător de a împinge România în război, vedea în acest act și o demonstrație pentru o idee care trecea peste interesul propriu al românilor, un gest de o înaltă valoare etică și de o mare concepție politică. Brătianu, prudent și realist, căuta să calce pe teren solid, inspirîndu-se numai din interesele țării sale, își calcula și își cumpănea hotărîrile. De aceea, șefii opoziției naționaliste începură să acuze pe Brătianu de tergiversări, de șovăială, de tocmeli teritoriale. Imputîndu-i intransigența și întîrzierile pe care le punea la hotărîrea intrării în acțiune, ei socoteau că șeful guvernului a scăpat o serie de „momente" priincioase pentru intrare. De fapt, Brătianu, în afară de motivele de ordin psihologic, mai avea o serie de considerente care-l opreau de la folosirea acelor „momente". Într-adevăr, atît la începutul războiului, cît și după Lemberg, ar fi fost greu de înduplecat regele Carol I, care era în viață, să-și dea aprobarea la o acțiune ostilă Germaniei. Chiar mai tîrziu, atitudinea regelui Ferdinand era încă nehotărîtă. Mai ales că șeful guvernului, pe umerii căruia apăsa toată răspunderea — fiind și titularul departamentului Războiului — , cunoștea starea de pregătire materială a armatei, ale cărei lipsuri erau atît de mari. Totuși, o bună bucată de vreme, Brătianu întreținea — în special cu Take Ionescu — relații strînse, comunicîndu-i stadiul tratativelor și consultîndu-se cu el adeseori asupra lor.

La rîndul lui, Brătianu era nemulțumit de agitația antantofilă. Ea îi strica negocierile. Tocmai în acest timp Brătianu trata cu Rusia convenția prin care marea putere vecină recunoștea României dreptul de a-și anexa teritoriile române din Austro-Ungaria în schimbul doar a neutralității noastre binevoitoare. Atitudinea lui Take Ionescu și Filipescu suflau vînt în pînzele rusești; Rusia simțea că „ne poate avea mai ieftin" și se lăsa greu. Începe să pretindă nu simpla neutralitate, ci chiar intrarea în acțiune, punînd condiții,

și în ce privește ocuparea teritoriilor și întinderea lor. Brătianu rămînind ferm, convenția s-a semnat totuși la 20 septembrie 1914, în termenii voiți de Brătianu.

Era un mare succes cîștigat de Brătianu atît pe frontul diplomației, cît și pe cel politic intern*. Pe cel dintîi, pentru că se recunoșteau revendicările României la încorporarea provinciilor române din Austro-Ungaria, nu ca preț al unei colaborări militare, ci pe temeiul drepturilor sale naționale. Pe cel intern, convenția ingăduia lui Brătianu să domine situația internă, să potolească zelul intempestiv și prea zgomotos al oamenilor politici filoantantiști din opoziție și chiar din propriul său partid și guvern. Întrebuințînd cu abilitate aluzia discretă, ori arătînd — cînd nevoia devenea presantă — , textul însuși al convenției, Brătianu reușea să risipească neliniștile și să cîștige timpul trebuitor pentru ca tratativele să ajungă la preciziile considerate de el ca necesare pentru intrarea în acțiune și momentul cel mai potrivit pentru aceasta. Era necesară această destindere, deoarece agitația ajunsese la un punct culminant și primejdios. Filipescu încercase, la 25 septembrie, să treacă în Comitetul Executiv al Partidului Conservator o moțiune prin care se declara că „neutralitatea nu mai corespunde intereselor țării și ale neamului" și se cerea o acțiune efectivă pentru apărarea acestor interese primejduite. Moțiunea e combătută de Marghiloman cu argumente trase din nesiguranța situației : atitudinea Italiei, a Bulgariei, lipsurile armatei, atitudinea regelui, și nu e admisă. Dar agitația crește. Se cere convocarea unui nou Consiliu de Coroană, întrucît situația actuală nu mai corespunde aceleia ce a determinat hotărîrile luate de cel dintîi. Se crede necesar un guvern național pe care filoantantiștii îl vor prezidat de Costinescu, cu Filipescu ministru de Război și Averescu șef al Marelui Stat-Major.

Ideea noului Consiliu de Coroană tulbură pe rege; el pretextează starea rea a sănătății sale și cere amînarea Consiliului. Amînă și pe Czernin care, neliniștit, îi ceruse o audiență, comunicîndu-i că singura salvare nu poate veni decît de la o victorie a Puterilor Centrale, așteptată cu nerăbdare. Dar victoria jinduită nu vine și Czernin trebuie să raporteze la Viena că regele Carol bolnav, la capătul rezistenței, i-a declarat că nu mai are decît o dorință : să moară, ca să se isprăvească o dată. Czernin crede că, la 29 septembrie, fruntașii filoantantiști căzuseră de acord asupra abdicării regelui Carol și urcării pe tron a principelui Ferdinand. De fapt, se pusese în discuție într-adevăr chestiunea abdicării regelui, despre care se spunea că e prea legat de țara sa natală și de tratatul iscălit de el. Oamenii chibzuiți arată că regele nu este un simplu membru al unei dinastii, ci chiar fondatorul ei ; el nu poate abdica. Și apoi, impresia generală este că regele nu va fi ireductibil, cînd va sosi momentul. Se reamintește că în timpul conflictului balcanic, atunci cînd intrigile Austriei căutau să ne oprească de la o alianță cu Serbia, regele Carol declarase lui Waldhausen [43] : „Oricît m-ar afecta o despărțire de Austro-Ungaria, eu sînt aci pentru a apăra interesele României". Semnarea Convenției cu Rusia confirmă aceste presupuneri și calmează spiritele. După protocolul extern, urmează unul intern : de comun acord, Brătianu, Take Ionescu și Marghiloman iscălesc un protocol în care se arată că un nou Consiliu de Coroană nu este necesar, situația neprezentînd vreo schimbare radicală față de cea de la începutul războiului. Pe de altă parte, Costinescu primește în principiu ideea guvernului național, dar nu sub președinția sa, ci a lui Brătianu, ca cel mai vechi șef de partid și spre a evita o sciziune în propriul său partid. El nu crede în posibilitatea unei acțiuni apropiate, pentru care nu sîntem gata nici politicește, nici militărește.

---

* A se vedea și nota din paragraful Convenția secretă dintre Rusia și România, în care se arată, după memoriile țarului Nicolae II, reclamația consilierului Arseniev împotriva ministrului său Poklevski-Koziel, pe care-l acuză de trădarea intereselor Rusiei față de Brătianu.

Agitaţie înăuntru; presiuni din afară

Moartea regelui Carol I părea că înlătură din calea politicii de intrare în război alături de Antanta pe cel mai puternic obstacol. Dar regele Ferdinand respinge demisia prezentată de Brătianu şi-şi exprimă părerea că un guvern naţional trebuie rezervat pentru momentul cînd va fi o acţiune de întreprins.

Chestiunea guvernului naţional fiind astfel definitiv înmormîntată, partizanii intrării în acţiune socotesc că e necesar să reînceapă şi să intensifice acţiunea. Liga Culturală îşi reînnoieşte comitetul, odată cu sensul programului său de lucru: pe lîngă acţiunea „unităţii culturale", se pune acum accentul pe aspiraţiile naţionale, pe realizarea unităţii politice, devenită acum actuală prin izbucnirea marelui război. În noul comitet, preşedinte era preotul Vasile Lucaci, simbol viu al luptelor pentru liberarea Ardealului, iar din comitet fac parte: Octavian Goga, Take Ionescu, Filipescu, Iorga, Delavrancea, Istrati, Ion C. Grădişteanu, Simion Mândrescu şi alţi fruntaşi ai luptei naţionale.

Se crează şi un organism special de luptă, numit „Acţiunea Naţională", cuprinzînd pe cei mai dinamici dintre luptători: dr. Istrati, dr. Cantacuzino, Delavrancea, dr. Toma Ionescu, Xenopol, Fleva ş.a. Filipescu aderă formal; Take Ionescu se menţine personal în rezervă; locotenenţii săi sînt însă la conducerea mişcării. Programul „Acţiunii" este: năzuinţa într-o singură direcţie; încetarea neutralităţii; retragerea încrederii necondiţionate în guvern. Metoda de luptă este cea obişnuită în agitaţiile de partid: intensificarea campaniei de presă cu atacuri violente, întruniri publice urmate de manifestaţii zgomotoase şi tulburente de stradă. Prezenţa cîtorva partizani ai lui Marghiloman la unele manifestaţii înseamnă, evident, o călcare a disciplinei de partid; se găseşte o formulă abilă pentru a ieşi din impas: cei de la „Acţiunea Naţională" lucrează pe răspundere personală.

La o observare mai atentă a lucrurilor se putea constata că aşa-zisa „opinie publică" dirijată de diversele „Acţiuni" — în realitate, la bază, agenţii de-ale partidelor — da dovadă de pripeală, de uşurinţă zgomotoasă, de ignorare a putinţelor şi mijloacelor, pe scurt, de aceleaşi metode nesincere şi ieftine ce erau moneda curentă a tacticilor de răsturnări de guverne şi de biruinţe electorale. Indiscreţia cu care se striga „război!" pe stradă şi în cafenea, uşurinţa cu care se arunca bănuiala şi insulta împotriva oricui era deprins cu alte metode de acţiune, poate mai lente, dar bazate pe analiză şi reflecţie, spiritul de partizanerie ce plutea pe mişcare, scădea valoarea morală a mişcării în ochii oamenilor serioşi şi aducea apă la moară adversarilor sinceri sau interesaţi ai intrării în acţiune.

Chestiunea politică se complică cu problemele de ordin economic.

Desemnarea, din ce în ce mai clară, a Germaniei şi Austriei ca probabilul adversar de mîine, crează o situaţie nouă pentru relaţiile economice ale României cu aceste două ţări vecine, care erau cele mai bune cliente ale exportatorilor români. Guvernul era conştient de faptul că, alimentînd aceste două ţări cu cereale, vite şi petrol, înseamnă a le întări potenţialul economic ceea ce, independent de reaua impresie ce ar pricinui în ţările Antantei, de protestele ce se vor produce, ar echivala cu înarmarea eventualului adversar de mîine împotriva noastră înşine. Dar problema era complicată. Pe de o parte, Germania şi Austria aveau absolută nevoie de grîul şi petrolul românesc şi făceau presiuni mari spre a le dobîndi. Pe de altă parte, interzicerea exportului acestor produse pricinuia mari pagube exportatorilor, influenţi moşieri şi societăţi petrolifere — deci, implicit, veniturilor statului — şi demascau, faţă de statele vecine, intenţiile politice ostile ale României. În special clasa marilor proprietari de moşii, doritori să-şi vîndă produsele cu

prețuri bune, influențate de evenimente, era foarte agitată. Prins între aceste contradicții, guvernul a hotărît să stăpînească și să dirijeze comerțul exterior, luînd măsura ca exportul cerealelor, vitelor și petrolului să nu se poată face decît pe bază de permise speciale. Cu aceasta, guvernul a căutat să ducă o politică de abilitate și echilibristică față de cele două grupuri beligerante, să satisfacă pe producătorii din țară și, mai ales, să îndestuleze într-o oarecare măsură nevoile naționale, legînd eliberarea autorizațiilor de export de procurarea, în schimb, în compensație, a acelor materiale ce ne erau strict necesare pentru industria de război și înzestrarea armatei : metale, produse industriale, medicamente etc.

Regimul adoptat de guvern a dat naștere la o mare agitație în țară, din partea celor interesați. Se dezlănțuise cursa frenetică a intervențiilor stăruitoare pe lîngă autorități pentru obținerea faimoaselor permise de export. Deși, în teorie, aceste permise se dădeau numai pe bază de compensații, de fapt, prin tot felul de indulgențe, condescendențe și intervenții interesate, se lăsa joc liber traficului. Fiecare vagon e obiect de misitie. Agenții cumpărători și samsarii mișună peste tot. Se precizează afaceri scandaloase și se pronunță nume de personalități care speculează asupra obținerii autorizațiilor și dobîndirii vagoanelor necesare exportului. Presa germană și germanofilă folosește prilejul spre a duce o campanie violentă împotriva ministrului Costinescu, principalul și fățișul adversar din guvern al Puterilor Centrale, pe care-l acuză nu numai că tolerează dar chiar că încurajează afacerile de corupție, pentru a satisface persoanele din apropierea sa. În tot cazul, lupta de concurență între puterile beligerante, ce se da pe piața economică a României a avut ca rezultat că monopolul germano-austro-ungar a suferit o gravă știrbire, iar pozițiile capitalului anglo-francez s-au întărit. Este un preludiu al raporturilor politice ce se desemnează la orizont.

Corupția se întinde și în alte domenii ale vieții publice. Partizanii celor două curente își aruncă reciproc acuzații, destăinuind adevărate ori inventate cumpărări de conștiințe pe care le-ar fi făcînd reprezentanții diplomatici ai celor două constelații rivale, prevăzuți de guvernele lor cu fonduri importante. Presa oferă un cîmp fertil unor astfel de procedee. Ziariști fără scrupule morale se vînd personal sau cu ziarele lor. Face o impresie deplorabilă în special vînzarea ziarului „Minerva" cu întreg personalul său redacțional unui consorțiu german, dat fiind trecutul acestui ziar, întemeiat ca tribună naționalistă, cît și persoana celui ce făcuse vînzarea, vlăstar al vechii familii a Cantacuzinilor.

Goana după permise, „vagonismul" și vînzările de conștiință aruncă o pată urîtă peste epoca de pregătire a realizării idealului național.

Ceea ce preocupă guvernul în acest timp este chestiunea muniților și în genere a furniturilor pentru armată. Cu actualele depozite nu s-ar putea duce războiul nici două luni. Brătianu cunoaște traficurile, dar nu vrea să le dea o importanță care i-ar abate atenția spre alte preocupări și i-ar crea greutăți în problemele principale. „Să trec numai de greutățile de astăzi ; vom vedea pe urmă". Nici una din țările beligerante, cu puternic potențial industrial, nu vrea să cedeze nimic fără angajamente politice pe care guvernul, care vrea să-și păstreze mîinile libere, nu vrea să le ia. Ministrul Germaniei declară că țara sa ar da tot ce voim, numai Costinescu să plece de la Finanțe. Nici regele, nici Brătianu nu se învoiesc însă la sacrificarea ministrului de Finanțe, care e din multe puncte de vedere un factor util ; ba chiar, Brătianu îl acoperă cînd Costinescu acordă un interviu public prin care atacă Austro-Ungaria, denunțînd-o că oprește pe teritoriul ei transporturile de materiale de război din Germania spre România. Se încearcă a se asigura aprovizio-

narea de la țări neutrale : Elveția, Italia. Prin intervenția personală a regelui Italiei se obține un important material de care avea nevoie arsenalul. Costinescu încheie un contract pentru benzină cu Franța, Anglia și Rusia ; imediat trebuie să se încheie unul analog cu Germania. O neînțelegere provocată la Cameră de depunerea unui proiect de lege pentru prohibirea exportului de mazăre, orz și secară, întocmit de Costinescu, este pe punctul de a provoca demisia ministrului de Finanțe. Brătianu aranjează chestiunea în sensul ca prohibiția, ce nu se putuse vota pe cale de lege, să fie impusă prin decret, și Costinescu își retrage demisia. Ministrul german von dem Bussche vede în acest procedeu o demonstrație în favoarea politicii lui Costinescu, care e „inamicul numărul 1 al Germaniei". Bussche e liniștit cu declarația că menținerea lui Costinescu în guvern este cerută de motive de ordin politic intern ; dacă ar pleca, ar însemna că peste două luni să avem un minister al trinității Costinescu — Take Ionescu — Filipescu.

Cu toată stringența problemei aprovizionărilor, Brătianu se vede nevoit să respingă cererea în formă cominatorie a Germaniei de a închide ochii la transportul munițiilor spre Turcia — încolțită rău la Dardanele — [44], deși i se promitea că pentru 200 de vagoane tranzitate spre Turcia, să se dea drumul la 100 de vagoane, care erau reținute în Austro-Ungaria, spre România. Această tranzacție ar fi fost o trădare a obligațiilor luate prin convenția cu Rusia și a propriilor interese naționale. Românii sînt îndurerați de constatarea că măsurile de oprire a transporturilor și de contingentare, menite să stăvilească aprovizionarea Puterilor Centrale, fac să sufere în primul rînd pe românii din Austro-Ungaria. Printr-o diabolică politică de presiune, ceea ce poate trece munții e distribuit de autoritățile ungare în linia întîi maghiarilor și sașilor. Românii sînt supuși la o exterminare metodică : flăcăii sînt trimiși în primele rînduri ale frontului de luptă ; cei rămași acasă sînt supuși regimului înfometării. Cu durerea în suflet, fruntașul român Mihali se plînge celor din țară : „chiar dacă intrați în război, trebuie să ne găsiți încă în viață".

Întețirea luptelor dinăuntru

Evenimentele internaționale, atît pe planul politic, cît și pe cel militar, se răsfrîng în politica internă și influențează tactica de luptă a celor două tabere adversare.

Vizitele generalului francez Pau și a mareșalului german von der Goltz, din primăvara anului 1915, readuc animația în luptele ce stagnaseră. Semnalul e dat de Filipescu la întrunirea Ligii Culturale din 28 februarie 1915. Într-o cuvîntare avîntată, evocînd cuvintele cronicarului că : „trăsnete și fulgere erau în cer cînd s-a urcat în scaun Șerban Cantacuzino" și apropiind aceste vremuri de înfricoșătorul război european la urcarea pe tron a regelui Ferdinand I, Filipescu prevestește acestei domnii vremuri de vitejie și cere Domnului să împlinească visul unui neam spre a fi vrednic să se împodobească cu titlurile lui Mihai Viteazul, „Domn al întreg Ardealul, al Țării Românești și al Moldovei", sfințit prin moartea ce l-a răpus ca erou național. Ridicîndu-se pe culmile pateticului, Filipescu adresează regelui perorația : „De nu vei fi nici una, nici alta, grozav mă tem că nici praf nu se va alege din țară și dinastie. D-aceea mărirea ce ți-o urăm, Sire, este *să te încoronezi în Alba Iulia, sau să mori în cîmpia de la Turda!*"

Tratativele cu Antanta și intrarea Italiei în război [45] au răsunat adînc. Opoziția antantofilă e nerăbdătoare să-și intensifice acțiunea de întruniri prin orașele de provincie, ca și presiunile directe. Tratativele merg însă încet. Brătianu e prudent din cauza succeselor marii ofensive austro-germane pe

Frontul de Est, care e pe punctul de a răsturna situaţia militară [46]. Pe de altă parte, ruşii opun rezistenţă la revendicările politice ale României. Din nou Brătianu are motive să fie nemulţumit de atitudinea — pe care o califică cu severitate ca „antinaţională" —, a şefilor politicii intervenţioniste care declară miniştrilor Antantei că pot să conteze pe sprijinul lor. Prin aceasta, declară Brătianu, ei slăbesc poziţia sa in cursul tratativelor în care, ţinindu-se ferm, poate să obţină maximum de avantaje pentru ţara sa.

Intervenţioniştii iau o atitudine agresivă faţă de Brătianu. Ei il acuză că, prin metoda sa de tergiversare şi prin pretenţiile sale, va pierde şi această ocazie. Brătianu e acuzat de nesinceritate. I se aruncă in faţă acuzaţia că intenţia sa reală este să nu intre niciodată in acţiune. Dar Brătianu rămine ferm in hotărirea sa. Momentul e cit se poate de nefavorabil. Ofensiva italiană nu corespunde speranţelor ce se pusese in intrarea ei [47], iar Rusia trece printr-o criză teribilă. Tratativele duse timp de cîteva luni cu Rusia se incheiaseră cu un eşec. Decit să arunce ţara in prăpastie, Brătianu preferă să se retragă de la guvern. Şefii intervenţionişti işi dau seama de primejdie; dată fiind situaţia pe fronturi, regele ar fi indreptăţit să ofere puterea germanofililor. De aceea, Take Ionescu şi Filipescu se văd nevoiţi să pună surdină agitaţiilor.

Între timp, situaţia lui Marghiloman, ca şef al Partidului Conservator, devenise din ce in ce mai şubredă. Sub presiunea lui Filipescu, Marghiloman e nevoit să facă o declaraţie categorică, concretizată in trei puncte: 1) Sint pentru ieşirea din neutralitate, pentru realizarea unităţii naţionale; 2) Aceasta intr-o singură direcţie; 3) Această direcţie nu este aceea a Germaniei şi Austro-Ungariei. Ca urmare, Comitetul Executiv al partidului a votat increderea in şeful lui.

Dar evenimentele exterioare şi agitaţiile dinăuntru cer nu numai atitudini binevoitoare, dar şi acţiuni corespunzătoare. Unul din fruntaşii partidului, Ion Lahovary, odată Italia intrată in acţiune, a fost cîştigat definitiv de curentul antantist. Se propune ca direcţia partidului să fie incredinţată unui comitet compus din Marghiloman, Filipescu, Lahovary. Dar Marghiloman refuză acest comitet de curatelă. El preferă decapitarea şi şefia lui Maiorescu, care impărtăşeşte aceleaşi idei cu ale sale. În cele din urmă, Marghiloman e răsturnat. Şef al Partidului Conservator e proclamat Ion Lahovary; după expresia lui Filipescu, Lahovary este „cel mai frumos exemplar al culturii franceze la noi". Partizanii intrării în război alături de Antantă repurtaseră un mare succes, iar Partidul Conservator adăugase o nouă sciziune în luptele cronice pentru şefie. Partizanii lui Marghiloman, strins uniţi în jurul şefului lor, infiinţează un club nou, orientat din ce în ce mai lămurit inspre politica germanofilă. Cîteva zile după alegerea sa ca şef, Lahovary muri subit. În locul lui a fost ales, la 27 iunie, Filipescu. Clarificarea se făcuse deplin. Erau acum — în afara Partidului Conservator-Democrat al lui Take Ionescu — încă două partide conservatoare, conduse de doi şefi cu orientări precis divergente.

Marghiloman trecuse de astă dată complet în apele germanofile. El frecventează asiduu pe miniştrii Puterilor Centrale şi-şi armonizează acţiunea politică internă cu a lor. El cere cu stăruinţă ca guvernul român să retragă de la graniţe trupele de acoperire trimise acolo ca răspuns la concentrările austro-ungare în Transilvania. Brătianu a rupt contactul cu Marghiloman — pe care il cultiva de la inceputul războiului european, socotind de aci înainte inutil, chiar primejdios a-i mai face confidenţe şi a-l folosi pentru a-şi masca jocul.

Speranţa unora că, din cauza mobilizării Bulgariei contra Serbiei [48], Brătianu va demisiona, acesta fiind falimentul politicii sale, nu s-a realizat.

Un nou asalt german împotriva lui Brătianu a avut loc cu prilejul trecerii prin România a ducelui de Mecklenburg și a prințului Hohenlohe, curieri germani spre Sofia și Constantinopol. Încercarea lor de a trage România spre Germania nu a reușit, cum nu a reușit nici amenințarea că acum a venit momentul ca Puterile Centrale să urce tariful deoarece, după ce Dunărea va fi deblocată prin înfrângerea Serbiei, România nu va mai obține nici un avantaj în schimbul neutralității, ci va trebui pentru aceasta să acorde o participare activă. Czernin și Busche se reîntîlnesc să constate că „regele Ferdinand e simpatizat de Brătianu". Carp, care de cîtăva vreme se izolase de politica de partid, ducînd numai în ziarul său „Moldova" o acțiune hotărîtă și violentă în favoarea alipirii de Germania, declară regelui cu brutalitate că lipsa sa de curaj de a folosi ocazia de astăzi spre a merge cu germanii îl va compromite în fața istoriei care-l va înregistra ca pe „un rege mediocru".

O nouă formație de luptă politică se închegă: „Federația Unionistă", întrunind laolaltă pe partizanii lui Take Ionescu și Filipescu, cu o grupare de ardeleni stabiliți în România, prezidată de profesorul Mândrescu. Luptele dintre grupările adverse sporesc în violență; de la excese verbale se trece la amenințări cu atentate și la acte de brutalitate. Manifestațiile de stradă, ce urmează după întrunirile publice, dau loc la dezordine și la conflicte sîngeroase cu poliția; uneori, trecători inofensivi le cad victime. Contractele pentru furnituri de cereale încheiate cu cele două constelații de puteri în luptă în toamna anului 1915 reușesc să calmeze pentru puțin timp agitația într-o țară în care cei mai mulți din conducătorii politici sînt mari proprietari, interesați deopotrivă la reușita tratativelor, care trebuie să le aducă beneficii frumoase. Lupta se reia sub forma mai civilizată a dezbaterilor parlamentare, la deschiderea Camerelor. Brătianu, atacat cu vehemență atît de opoziția filoantantistă, cît și de cea filogermană, se retranșează în tăcerea pe care și-a impus-o. Take Ionescu pronunță la 29 decembrie 1915 discursul său asupra „politicii instinctului național", una din cele mai strălucite cuvîntări din întreaga carieră a acestui mare maestru al cuvîntului *. Într-o replică tăioasă Carp, făcînd aluzie la desele schimbări de opinie și de partide ale liderului antantist, i-a răspuns cu fraza: „Talentul nu justifică toate încarnațiunile, după cum frumusețea nu scuză toate prostituțiunile". Răspunsul lui Brătianu a fost sobru. El a explicat că tratativele diplomatice sînt un lucru prea delicat spre a fi date în vileag; a arătat totuși că, față de situația pe fronturile de luptă socotește că trebuie să păstreze o rezervă prudentă și a revendicat întreaga răspundere a acțiunii sale politice.

Ardelenii

Mult mai mare tulburare au produs candidaturile ardelenilor refugiați, Lucaci și Goga, la două scaune vacante în Parlament. În reușita acestor doi apostoli ai românismului, atît de admirați și de iubiți, șefii Federației vedeau o demonstrație a sentimentului public exasperat de „nehotărîrile" lui Brătianu și de lucrăturile germanofililor, precum și un avertisment sigur pentru rege și guvern. Cei doi fruntași ai vieții naționale de peste munți se refugiaseră în

---

* Peroraţia cuvîntării a fost aceasta: „Văd deschizîndu-se uşile raiului şi o teamă superstiţioasă îmi zice să închid ochii: este prea frumos! Sarcina aceasta de a scrie o epopee a căzut pe generaţia noastră, deşi nu a fost o generaţie mai puţin pregătită pentru o viaţă eroică decît generaţia noastră... Şi cu toate acestea, pe această generaţie a ursit-o soarta să îndeplinească fapta cea mare. Ea va fi sau gropaşa muncii de veacuri sau zămislitoarea unei vremi atît de frumoase, încît vederea ei mă smereşte".

țară îndată după declararea războiului și se alipiseră de șefii politicii intervenționiste, aducînd mișcării de intervenție nu numai puternicul sprijin moral al simbolului pe care-l reprezentau, dar și viguroase puteri de luptă.

Preotul Vasile Lucaci, „leul din Sisești", eroul procesului Memorandumului, declarase că, precum profetul Moise n-a putut vedea pămîntul făgăduinței, către care conducea prin grele lupte și suferințe pe poporul său, nici el nu va vedea rezultatul luptei pentru intrarea în război, oricare ar fi acest rezultat: „dacă intrăm, voi muri de bucurie, dacă nu, de mîhnire".

Poetul Octavian Goga adusese o înălțare a luptei, introducînd în proza tehnicii electorale arma nobilă a poeziei. În versuri pline de vigoare și de amărăciune, arunca României oficiale strigătul de durere și revoltă: „țară fără suflet, țară neutrală". Plîngînd soarta ardelenilor pribegi, silindu-se în zadar să urnească din loc România pentru liberarea Ardealului, exclama:

„... Și printre voi îmi duc povara,
Stropit de ris și de nevoi,
Căci vai de cel ce-și pierde țara
Ca să și-o ceară de la voi!"

În activitatea ziaristică, Goga scrie articole pline de vervă scînteietoare, cînd batjocorește viața ușoară și de desfătare a Bucureștilor neutrali, îmbogățindu-se în afaceri ori petrecînd cu inconștiență în bătăi de flori la șosea, atunci cînd refugiații ardeleni se strecoară îndurerați și umiliți în umbra zidurilor. Într-un articol, în care se ridică la culmi de violență, încă neatinse pînă la el, blestemă pe renegatul Mangra, episcopul român cîștigat de politica maghiară și evocă viziunea cadavrului prelatului spînzurat de un felinar, aruncat apoi la pămînt spre a fi călcat în copite de caii soldaților români, năvălind în Ardeal. Venit în București spre a lua parte la ședințele Academiei Române, Mangra este huiduit și scuipat de studenții patrioți ardeleni. Guvernul austro-ungar a protestat împotriva candidaturilor a două persoane care sînt cetățeni unguri, iar guvernul german a făcut cunoscut că alegerea celor doi ardeleni ar fi privită ca un act de ostilitate împotriva Germaniei. Relațiile cu Puterile Centrale, destul de rele din cauza contractului britanic pentru imobilizarea grînelor [49], deveneau încordate. Mașina guvernamentală a intrat în funcțiune cu energie și cei doi candidați naționali n-au putut fi aleși la primul scrutin. Sub amenințarea lui Brătianu că demisionează și a doua zi Marghiloman formează guvernul, șefii Federației au retras candidaturile la alegerile de balotaj.

Incidente și provocări

Evenimentele din primăvara anului 1916 — atacul Verdunului, ofensiva austro-ungară în Tirol și mai ales ofensiva Brusilov în Galiția, aduc o nouă încordare în spirite și noi presiuni din afară. Brătianu continuă politica de echilibru între cele două constelații. Față de miniștrii Puterilor Centrale, el afirmă necesitatea neutralității. Le declară că a căpătat convingerea că războiul se va sfîrși fără izbînda categorică a vreunuia din adversari („en queue de poisson") [50]; ar fi o nebunie ca România, stat mic, să se arunce în viltoare. Iată de ce se impune neutralitatea definitivă. Miniștrilor țărilor Antantei, care-i impută unele atitudini condescendente față de Puterile Centrale, Brătianu le explică faptul că e nevoie a face din cînd în cînd mici concesii, spre a nu-și masca preferințele; de aceea „gesturile sale exterioare nu corespund totdeauna cu realitatea politicii sale". Principala sforțare a șefului guvernului este să aibă liniște în interior, spre a putea continua observația atentă

a mersului evenimentelor și pregătirea armatei. Această liniște este însă greu de ținut. Enervarea a ajuns la paroxism. Fiecare incident ia proporții și înverșunează cele două tabere una împotriva celeilalte. Unul, scabros, a fost provocat de un gest urit al autorităților vamale germane de la Lindau, la granița elvețiană. Sub pretext de bănuială de contrabandă, fiul și nora lui Filipescu au fost supuși unei cercetări ignominioase. Filipescu — tatăl, indignat de acest fapt pe care il interpreta — poate cu drept cuvînt — ca un ultragiu intenționat împotriva sa însuși, a dat o replică injurioasă, aplicînd — verbal — un tratament similar ministrului german von dem Bussche. Cu multă greutate incidentul, care punea față în față pe doi protagoniști ai luptei politice, a fost aplanat prin mijloacele întrebuințate în „societatea bună".

Cea din urmă manifestație publică regizată de fruntașii intervenționiști cu mare răsunet a fost înapoierea decorațiilor austriece și germane, acordate pe vremuri demnitarilor români de cele două împărății.

Deosebit de semnificativă a fost trecerea unui important detașament rus pe teritoriul român, la Mamornița, în toiul unei bătălii la granița bucovineană. Interpretarea și soluția date de guvern acestui incident nemulțumește pe Centrali, care văd în el o demonstrație intenționată, în scopul de a pipăi reacția opiniei publice române. Și e sigur că aceasta nu l-a emoționat ci, dimpotrivă, a primit-o cu simpatie.

Spre lămurire

Succesele ofensivei Brusilov și cucerirea Cernăuților de ruși [51] a avut un răsunet imens în opinia publică a țării, și așa destul de surescitată. Ea exaltă sentimentul public și nerăbdarea intervenționiștilor. Filogermanii își dau seama de gravitatea situației și caută să impresioneze prin contrademonstrații : amabilități din partea bulgarilor ; afirmări publice că la sud de Dunăre sînt concentrate importante forțe germane și că transporturi masive germane ar fi pe drum în Ungaria spre Transilvania. Germanofilii nu pot să cadă de acord asupra unei acțiuni și mai ales asupra unui guvern comun. Carp se menține în intransigența lui ; nu e nimic de făcut cu el, dacă e vorba de neutralitate. Părerile lui sînt tot atît de extreme și în ce privește politica internă. Nici o colaborare cu Maiorescu. Nu se face politică mondială cu partide. Nu concepe guvern de tranziție. Dacă se persistă a se merge cu Rusia, el se face antidinastic. Ceilalți însă nu împărtășesc părerile lui Carp și cred că pentru moment nu se poate decît neutralitatea, așa cum o concep ei.

În tabăra antantofilă, dimpotrivă, începe să adie o atmosferă de calm. Take Ionescu și Filipescu, trecînd cu buretele peste rivalitățile din trecut, fac un pas înainte în lupta comună care-i leagă și și-au fuzionat partidele pentru a consolida frontul. Se știa acum că Brătianu a intrat în faza decisivă a tratativelor care pregătesc intrarea în acțiune alături de puterile Antantei. Fruntașii opoziției antantofile își dau seama că se impune o destindere în luptele interne. Atacurile împotriva lui Brătianu își domolesc violența. În preajma momentelor mari trebuie reluate relațiile personale, care tind să ducă la o „uniune sacră". Regele este definitiv cîștigat pentru acțiune. Ba chiar, într-o audiență, comunică lui Costinescu că intrarea noastră trebuie grăbită pentru ca nu cumva un armistițiu să ne surprindă mai înainte ca intervenția noastră în conflictul european să se fi manifestat. Fruntașii antantiști sînt hotăriți a se opune categoric eventualității ca dintr-un guvern național să facă parte și Marghiloman, pentru care regele are simpatii indeobște cunoscute. Prezența lui Marghiloman e imposibilă nu numai din punctul de vedere al moralității politice, dar și pentru că un astfel de guvern național

n-ar avea încrederea deplină a Antantei. Decît un minister naţional cu Marghiloman, mai bine să rămînă Brătianu singur. Take Ionescu mai cere acum ca presa opoziţiei să înceteze a anunţa intrarea in acţiune; să continue a ataca guvernul pe alte chestiuni, care nu se referă la politica externă, pentru a nu îngrouia situaţia, acum cînd directiva e definitiv hotărîtă.

Momentul suprem

Şi această măsură cuminte era necesară, căci niciodată mai mult ca acum, tratativele trebuie înconjurate de cel mai strict secret. Încă o dată se dovedeşte fatala noastră uşurinţă. Indiscreţii de tot soiul se comit, şi mai ales tocmai de cei ţinuţi prin situaţia lor să dea probă de fermitate de caracter şi de discreţie profesională: miniştri, diplomaţi, militari, înalţi demnitari. Măsuri parcă ostentativ luate spre a chema familiile şi a-şi pune la adăpost avutul din localităţile de vilegiatură presupuse ca viitoare zone de luptă, confidenţe strecurate pur şi simplu din ambiţia de a se arăta cunoscători în secretele mari: „grăbeşte-te, că în curînd va fi prea tîrziu...", sau „fii gata, căci în curînd...", sau, misterios, cu degetul pe buze: „în august...", pe lîngă măsuri inevitabile: misiuni de ordin militar, ordine de serviciu, suprimări de concedii, concentrări şi deplasări de trupe, toate acestea neliniştesc lumea şi, dînd indicaţii sigure şefilor misiunilor străine, ingreuiază mersul tratativelor şi pun pe şeful guvernului în situaţii foarte dificile. Spionajul austro-german se foloseşte de această uşurinţă naţională. Toţi oamenii de stat români şi aliaţi sînt supravegheaţi şi urmăriţi. În special Czernin spionează cu atenţie încordată toate mişcările lui Brătianu, căutînd a surprinde misterul tratativelor pe care le simte.

La 25 iulie, Bussche comunică regelui şi guvernului că Germania a aflat prin Copenhaga că se aşteaptă pe curînd mobilizarea armatei române. „Dacă ea s-ar întîmpla, guvernul german va considera faptul ca o ameninţare şi va fi silit să ia măsuri în consecinţă". Brătianu lămureşte că e vorba de manevre parţiale, cum se fac totdeauna în acest timp al anului, dar fără rechiziţii şi că e nevoit să ia măsuri spre a satisface opinia publică nerăbdătoare. Bussche şi Czernin sînt încă optimişti. Ei se lasă convinşi că pentru moment nu este nimic de temut. Regele ar fi ferm şi rezistă. Iar în tratativele cu ruşii, miniştrii Puterilor Centrale cred că Brătianu se arată neînduplecat în chestiunea unei mari ofensive Sarrail [52] şi a predării prealabile, în termen fix, a muniţiilor, ca să-şi menajeze porţile prin care să se poată retrage. Sorţii erau însă aruncaţi. Laborioasele tratative cu puterile Antantei ajunseseră la sfîrşit. România se angajase. Brătianu va trece la semnarea tratativelor de alianţă, ce vor precede intrarea în război.

Capitolul III

Pregătirea diplomatică şi militară a războiului

1. TRATATIVELE CU PUTERILE CENTRALE

Presiuni germane

Războiul diplomatic, care a precedat şi însoţit operaţiile militare, avea ca prim şi cel mai important obiectiv cîştigarea de aliaţi noi. Ambele constelaţii în luptă rivalizau în această concurenţă, întrebuinţînd toate resursele puterilor lor morale şi materiale, promisiuni şi ameninţări. Un istoric englez* califică cu asprime această goană după aliaţi ca „o luptă fără demnitate, nici scrupule". Italia, Suedia, Turcia, Bulgaria, Grecia, România erau invitate la tovărăşie, trecîndu-li-se pe dinaintea ochilor perspective ademenitoare de cîştiguri teritoriale. Printre ele, România era una din cele mai curtenite, deoarece aşezarea ei geografică, puterea ei militară şi ascendentul căpătat în urma Războiului balcanic dădeau participării ei la război o mare pondere. De aceea, în tot timpul neutralităţii, Capitala României a fost o arenă diplomatică în care agenţii puterilor europene se luau la întrecere pentru cîştigarea marelui premiu al cooperării României cu partida pentru care lucrau.

Puterile Centrale aveau asupra Antantei privilegiul existenţei unui tratat, care impunea României obligaţia cooperării militare în cazurile determinate de textul lui. Era vorba deci ca România să fie convinsă că este cazul să-şi îndeplinească acele obligaţii. Războiul nu fusese încă declarat în mod formal, cancelariile marilor puteri schimbau între ele note cominatorii şi cei doi veri şi prieteni, „Willy" şi „Niky" [53], îşi trimiteau telegrame cordiale în formă, pline de proteste de amiciţie şi de apeluri, dar în fond cuprinzînd ameninţări. În acelaşi timp, cei doi împăraţi ai monarhiilor centrale, Franz Joseph şi Wilhelm al II-lea, într-o explicabilă mişcare de precauţie, se grăbeau să-şi asigure prietenia şi colaborarea credinciosului aliat dintre Carpaţi şi Dunăre. „Vechea ta prietenie şi legăturile noastre de alianţă sînt pentru mine garanţia că tu vei avea înţelegerea sinceră a hotărîrilor pe care le-am luat în această gravă clipă a destinului", scria Franz Joseph regelui Carol. Iar peste cîteva zile, Wilhelm al II-lea, mai insinuant şi mai precis, îi telegrafia : „Am încrederea că tu vei fi credincios ca rege şi ca Hohenzollern prietenilor tăi şi că vei îndeplini fără şovăială datoriile tale de aliat".

Corespondenţa din aceste zile înfrigurate pune în faţa zoriţilor împăraţi şi a miniştrilor lor pe un rege Carol suferind, îngrijorat, prudent, temător, care nu se poate angaja aşa cum îi cer monarhii aliaţi. Principala lui preocupare e Bulgaria. El se consideră girantul Tratatului de la Bucureşti. Faţă de un război localizat la Serbia, poate rămîne neutru. Dar faţă de unul cu Rusia,

---

* Seton Watson R. W., *A History of the Roumanians. From Roman times to completion of unity*, Cambridge University Press, 1934.

ce ar putea trimite decît două corpuri de armată? Şi aceasta ar fi un act riscant, fără de folos. Restul îi trebuie spre a ţine în şah Bulgaria. Şi apoi situaţia din Ardeal nu-i înlesneşte o hotărîre de cooperare cu Puterile Centrale.

Dar îndemnurile pornite de la şefii militari ai Austro-Ungariei, cea mai direct interesată şi ameninţată dintre cele două puteri, erau deosebit de insistente. Cel mai îngrijorat şi — ca atare — cel mai activ intervenient, este feldmareşalul Conrad von Hötzendorf, şeful Marelui Cartier al armatei austro-ungare. El face apeluri presante, verbal şi în scris, conducătorilor politici şi militari ai Germaniei şi Austro-Ungariei, pentru ca să determine „cu orice preţ" pe români să intre în război alături de Austro-Ungaria împotriva Rusiei. Împăratului Franz Joseph îi declară: „Atitudinea României este hotărîtoare pentru operaţiunile împotriva Rusiei". Contelui Berchtold, ministrul de Externe al monarhiei austro-ungare, îi scrie: „Cer ca România să fie încredinţată în fiecare zi că din partea noastră nu va avea decît prietenie şi că, în cazul unui rezultat fericit al războiului, ea va dobîndi Basarabia şi anumite regiuni din Serbia, dacă va intra în campanie alături de noi". Lui Moltke, şeful Marelui Cartier german, Conrad îi scrie exprimîndu-şi regretul că România ar duce un dublu joc. Ea trebuie să se decidă şi, pentru acest scop, e nevoie ca Germania să intervină energic; din partea noastră, se exprimă Conrad, noi — chiar şi Ungaria — facem totul spre a nu provoca vreo nemulţumire românilor.

Intervenţiile devin din ce în ce mai presante, atunci cînd situaţia pe frontul din Galiţia se întoarce în detrimentul austro-germanilor. La 24 august, Conrad îi scrie lui Berchtold: „Pentru noi este de o importanţă capitală ca România să intre acum în luptă de partea noastră şi să-şi concentreze armata în Moldova de Nord, spre a o îndrepta de acolo în direcţia nord". Diplomaţii austrieci sînt hotărîţi să facă tot posibilul pentru ca România să pornească imediat împotriva Rusiei.

Germania, luînd conducerea războiului pe care-l declarase, nu înţelegea să-şi piardă timpul. Iniţiativa trecea la factorii politici activi. Chiar a doua zi după izbucnirea conflagraţiei, la 2 august, cancelarul Bethmann-Hollweg aminteşte României obligaţiile ce o leagă de Tripla Alianţă şi îi cere imediata mobilizare împotriva Rusiei şi atacarea acestui imperiu. Pentru a o linişti dinspre sud, o asigură că Germania are alianţă cu Turcia şi că deci nu are să se teamă de un atac din partea Bulgariei. Ca stimulent, România este ispitită cu perspectiva alipirii Basarabiei. În acelaşi timp Zimmermann, subsecretarul de stat la Externe, primind pe Filipescu, în drum spre Bucureşti, îi vorbi nu numai de Basarabia, dar chiar de Odessa. Supralicitînd, în urma sugestiei ministrului german de Externe von Jagow şi a feldmareşalului von Conrad, guvernul austro-ungar, prin Czernin, mai adaugă şi promisiunea ţinutului Negotin din Serbia.

Pe de altă parte, reprezentanţii Puterilor Centrale la Bucureşti nu pot să ascundă guvernelor lor starea spiritelor din România, care nu este deloc favorabilă acestei politici. Ministrul Germaniei relatează că în România opinia publică este foarte antiaustriacă şi că Brătianu i-a comunicat că este absolut necesar ca din partea Ungariei să se facă concesiuni românilor din Ardeal. Că, deoarece Austro-Ungaria a declarat război Serbiei fără să fi consultat România, ar fi nevoie de timp pentru a linişti şi a pregăti opinia publică. Brătianu previne însă pe interlocutorul său că Rusia a grămădit trupe în Basarabia şi că deci ar fi preferabil ca Rusia să fie lăsată să ne atace, pentru a provoca o schimbare în opinia publică de aci.

Aceste declaraţii abile ale lui Brătianu provoacă din partea Germaniei întrebarea dacă o comunicare formală a Bulgariei — cu care Germania este în tratative cu perspective bune — că renunţă la Dobrogea, cît vreme România

merge cu Tripla Alianță, ar fi oare suficientă pentru ca România să pornească impotriva Rusiei? Regele Carol I declară că este gata să ia măsuri de mobilizare a armatei, trebuie însă să țină cont de opinia guvernului și a publicului, care au fost surprinse de evenimente. Trebuie timp ca să pregătească opinia publică și armata pentru un pas atit de greu. Răspunsul definitiv a fost dat de Consiliul de Coroană de la 3 august. Notele către miniștrii Puterilor Centrale au fost redactate în aceeași seară și le-au fost înmînate a doua zi. Raportul baronului Waldhausen către guvernul din Berlin cuprindea aserțiunea neconformă cu realitatea că majoritatea membrilor Consiliului de Coroană ar fi fost pentru alianța cu Rusia și că numai amenințarea de abdicare a regelui Carol a făcut să se hotărască doar neutralitatea, fără mobilizare. Contele Czernin își dă seama de adevărata stare de spirit din România și avertizează guvernul său că alipirea României la Puterile Centrale nu se va putea obține decît în ceasul cînd acestea ar obține succese pe cîmpul de luptă.

Intrigi austro-ungare

Campania Austro-Ungariei impotriva Serbiei aduce un element nou de complicație. Austriecii au transportat mase mari de trupe înspre frontul rusesc și au lăsat pe frontul sîrb forțe mai puțin numeroase; Serbia a folosit prilejul, a luat ofensiva și a provocat Austriei înfringeri serioase. Austria se vede silită să gîndească la ajutorul Bulgariei. Ce va face în acest caz România, principală comanditară a Tratatului de la București? Intimidarea României prin amenințarea unei alianțe militare a Puterilor Centrale cu Bulgaria, cu satisfacerea apetiturilor teritoriale ale acesteia, atît de crud lovită prin Pacea de la București, și dezlănțuirea urii bulgarilor contra noastră, va constitui un șantaj permanent al politicii Austro-Ungariei impotriva României și un obiectiv principal al ei.

La 23 august, Czernin înștiințează pe regele Carol și pe Brătianu că Bulgaria e gata să meargă împotriva Serbiei și predă regelui o scrisoare a împăratului Franz Joseph prin care acesta îl roagă să ia înțelegere cu Bulgaria. Aceeași rugăminte i-o adresează și regele Bulgariei, iar peste cîteva zile, Waldhausen îi comunică același lucru din partea împăratului Wilhelm. Regele Carol răspunde că singurul lucru ce poate garanta e neutralitatea. Brătianu completează că tot ce ar putea face în ajutorul Austro-Ungariei este să dea o declarație cum că România nu are intenția să atace Bulgaria, în cazul cînd aceasta ar ataca Serbia. În felul acesta, Austro-Ungaria ar avea libere cîteva corpuri de armată mai mult, împotriva Rusiei.

Rezerva în care se ține Brătianu, apărat de decizia neutralității luată de Consiliul de Coroană, enervează Austro-Ungaria. Înfrîngerea de la Lemberg întunecă orizontul perspectivelor austro-germane. Czernin constată că „indispoziția împotriva noastră crește și în aceeași măsură agitația pentru cooperarea cu Rusia". Regele Carol a rămas singura frînă care împiedică alunecarea pe pantă". Intervenția română este acum privită ca indispensabilă pentru sprijinirea aripii drepte a frontului austro-ungar.

Stimulat de obiurgațiile feldmareșalului Conrad von Hotzendorf, împăratul Wilhelm intervine stăruitor în favoarea cîștigării cooperării române. „Cheia reușitei în războiul contra Rusiei este în mîna României — scria la 16 septembrie Wilhelm II împăratului Franz Joseph. Străduințele regelui de a antrena după el țara sa au fost pînă acum zădărnicite de împotrivirea miniștrilor și a opiniei publice. Sper totuși că guvernul tău va reuși să-i convingă pe români să intervină".

Presiunile militarilor asupra împăratului și asupra guvernanților austro-ungari se indesesc. La 19 septembrie Falkenhayn, ministrul de Război prusian și totodată șeful Marelui Stat-Major general german, telegrafiază de asemenea lui Franz Joseph că Germania nu e în stare să bareze rușilor drumul spre Ungaria și Transilvania, fără o colaborare activă a României, înainte de venirea iernii. „De aceea, trebuie să obținem această colaborare cu orice preț : pe de o parte prin îndeplinirea deziderateloi României în interiorul monarhiei, pe de altă parte prin cedarea județului Suceava".

Arhiducele Frederic, generalisimul armatei austro-ungare, face apel la împăratul său ca să facă „grelele sacrificii cerute de România". Împărtășind printr-o scrisoare regelui Carol I vestea străpungerii liniilor austriece de către ruși la Lemberg [54], împăratul Wilhelm îi demonstrează primejdia revărsării puhoiului rusesc peste Europa și Balcani, sugerîndu-i ideea că România ar putea juca acum rolul cel mare pe care l-a jucat la Plevna. Regele a răspuns că pentru aceasta are nevoie de timp spre a pregăti opinia publică, surescitată din cauza tuturor nedibăciilor Austriei și de dorința ei mărturisită de a anula Pacea de la București. Slăbiciunea militară dovedită de Austro-Ungaria îi îngreuiază și mai mult situația ; numai o victorie strălucită ar putea înlesni o schimbare de orientare, dar ea nu se poate întrevedea.

Încercînd să alterneze intimidarea cu făgăduielile, diplomația germană strecoară și amenințarea că „dacă un singur soldat român va trece frontiera transilvană, flota turco-germană va ataca și distruge Constanța".

Austro-Ungaria trebuie să-și dea în sfîrșit seama că jocul trebuie schimbat. A făgădui dintr-al altuia, a agita spectrul primejdiei panslaviste și a se bizui pe sentimentele germanofile ale regelui Carol I, se dovedise a fi o politică neeficace. În fața pericolului amenințător, trebuiau alte mijloace. De altfel, manifestările opiniei publice din România, cît și declarațiile conducătorilor politici, începeau să arate lămurit intențiile românilor. Nu peste Prut, ci peste Carpați se îndreptau în primul rînd privirile și inimile lor. Austria pricepu că în această parte trebuia să gîndească a face concesii. Cu atît mai mult cu cît înaintarea rușilor în Bucovina începea să dea chestiunii provinciilor române, supuse Austro-Ungariei, o actualitate din cele mai stringente.

Știri senzaționale încep să circule pe seama intenției rușilor față de români. Profitînd de conjunctura favorabilă, Sazonov vrea să dea o lovitură măiastră : să ofere românilor Bucovina, cucerită de ruși. Regele Carol s-ar fi găsit, în acest caz, într-o situație foarte grea, neputînd să refuze oferta. Abdicarea regelui Carol ar fi avut ca urmare acceptarea ofertei de către succesorul său. Marghiloman crede că trebuie folosit acest prilej spre a obține cîștiguri importante : el sugerează lui Waldhausen, însărcinatul de afaceri al Germaniei la București, că singura paradă posibilă ar fi ca Ungaria să acorde Transilvaniei un statut politic în sensul unei autonomii provinciale, iar Austria să consimtă la o rectificare de graniță la sudul Bucovinei, astfel ca orașul Suceava, vechea capitală a Moldovei, să fie cedată României. Waldburg se plînge de încăpățînarea bătrînului Franz Joseph ; el va raporta împăratului său, propunînd ca acesta, printr-o depeșă, să deschidă ochii lui Franz Joseph. Și-n adevăr, împăratul Wilhelm anunță pe regele Carol că a însărcinat pe von dem Bussche, noul ministru german la București, în trecerea sa spre Capitala României să se oprească la Viena și Budapesta, pentru a aduce de acolo propuneri în privința Transilvaniei și Bucovinei. Pe de altă parte, se atribuie României intenția să ocupe militărește Transilvania — în care nu se găsesc decît foarte

merge cu Tripla Alianță, ar fi oare suficientă pentru ca România să pornească impotriva Rusiei? Regele Carol I declară că este gata să ia măsuri de mobilizare a armatei, trebuie însă să țină cont de opinia guvernului și a publicului, care au fost surprinse de evenimente. Trebuie timp ca să pregătească opinia publică și armata pentru un pas atit de greu. Răspunsul definitiv a fost dat de Consiliul de Coroană de la 3 august. Notele către miniștrii Puterilor Centrale au fost redactate in aceeași seară și le-au fost inmînate a doua zi. Raportul baronului Waldhausen către guvernul din Berlin cuprindea aserțiunea neconformă cu realitatea că majoritatea membrilor Consiliului de Coroană ar fi fost pentru alianța cu Rusia și că numai amenințarea de abdicare a regelui Carol a făcut să se hotărască doar neutralitatea, fără mobilizare. Contele Czernin își dă seama de adevărata stare de spirit din România și avertizează guvernul său că alipirea României la Puterile Centrale nu se va putea obține decit in ceasul cind acestea ar obține succese pe cimpul de luptă.

Intrigi austro-ungare

Campania Austro-Ungariei impotriva Serbiei aduce un element nou de complicație. Austriecii au transportat mase mari de trupe inspre frontul rusesc și au lăsat pe frontul sirb forțe mai puțin numeroase; Serbia a folosit prilejul, a luat ofensiva și a provocat Austriei infringeri serioase. Austria se vede silită să gindească la ajutorul Bulgariei. Ce va face in acest caz România, principală comanditară a Tratatului de la București? Intimidarea României prin amenințarea unei alianțe militare a Puterilor Centrale cu Bulgaria, cu satisfacerea apetiturilor teritoriale ale acesteia, atit de crud lovită prin Pacea de la București, și dezlănțuirea urii bulgarilor contra noastră, va constitui un șantaj permanent al politicii Austro-Ungariei impotriva României și un obiectiv principal al ei.

La 23 august, Czernin înștiințează pe regele Carol și pe Brătianu că Bulgaria e gata să meargă impotriva Serbiei și predă regelui o scrisoare a impăratului Franz Joseph prin care acesta il roagă să ia ințelegere cu Bulgaria. Aceeași rugăminte i-o adresează și regele Bulgariei, iar peste citeva zile, Waldhausen ii comunică același lucru din partea impăratului Wilhelm. Regele Carol răspunde că singurul lucru ce poate garanta e neutralitatea. Brătianu completează că tot ce ar putea face in ajutorul Austro-Ungariei este să dea o declarație cum că România nu are intenția să atace Bulgaria, in cazul cind aceasta ar ataca Serbia. În felul acesta, Austro-Ungaria ar avea libere citeva corpuri de armată mai mult, impotriva Rusiei.

Rezerva in care se ține Brătianu, apărat de decizia neutralității luată de Consiliul de Coroană, enervează Austro-Ungaria. Înfrîngerea de la Lemberg intunecă orizontul perspectivelor austro-germane. Czernin constată că „indispoziția impotriva noastră crește și în aceeași măsură agitația pentru cooperarea cu Rusia". Regele Carol a rămas singura frînă care împiedică alunecarea pe pantă". Intervenția română este acum privită ca indispensabilă pentru sprijinirea aripii drepte a frontului austro-ungar.

Stimulat de objurgațiile feldmareșalului Conrad von Hotzendorf, impăratul Wilhelm intervine stăruitor în favoarea cîștigării cooperării române. „Cheia reușitei in războiul contra Rusiei este in mîna României — scria la 16 septembrie Wilhelm II impăratului Franz Joseph. Străduințele regelui de a antrena după el țara sa au fost pînă acum zădărnicite de impotrivirea miniștrilor și a opiniei publice. Sper totuși că guvernul tău va reuși să-i convingă pe români să intervină".

Presiunile militarilor asupra împăratului și asupra guvernanților austro-ungari se îndesesc. La 19 septembrie Falkenhayn, ministrul de Război prusian și totodată șeful Marelui Stat-Major general german, telegrafiază de asemenea lui Franz Joseph că Germania nu e în stare să bareze rușilor drumul spre Ungaria și Transilvania, fără o colaborare activă a României, înainte de venirea iernii. „De aceea, trebuie să obținem această colaborare cu orice preț : pe de o parte prin îndeplinirea deziderateloi României în interiorul monarhiei, pe de altă parte prin cedarea județului Suceava".

Arhiducele Frederic, generalisimul armatei austro-ungare, face apel la împăratul său ca să facă „grelele sacrificii cerute de România". Împărtășind printr-o scrisoare regelui Carol I vestea străpungerii liniilor austriece de către ruși la Lemberg [54], împăratul Wilhelm îi demonstrează primejdia revărsării puhoiului rusesc peste Europa și Balcani, sugerîndu-i ideea că România ar putea juca acum rolul cel mare pe care l-a jucat la Plevna. Regele a răspuns că pentru aceasta are nevoie de timp spre a pregăti opinia publică, surescitată din cauza tuturor nedibăciilor Austriei și de dorința ei mărturisită de a anula Pacea de la București. Slăbiciunea militară dovedită de Austro-Ungaria îi îngreunează și mai mult situația ; numai o victorie strălucită ar putea înlesni o schimbare de orientare, dar ea nu se poate întrevedea.

Încercînd să alterneze intimidarea cu făgăduielile, diplomația germană strecoară și amenințarea că „dacă un singur soldat român va trece frontiera transilvană, flota turco-germană va ataca și distruge Constanța".

Austro-Ungaria trebuie să-și dea în sfîrșit seama că jocul trebuie schimbat. A făgădui dintr-al altuia, a agita spectrul primejdiei panslaviste și a se bizui pe sentimentele germanofile ale regelui Carol I, se dovedise a fi o politică neeficace. În fața pericolului amenințător, trebuiau alte mijloace. De altfel, manifestările opiniei publice din România, cît și declarațiile conducătorilor politici, începeau să arate lămurit intențiile românilor. Nu peste Prut, ci peste Carpați se îndreptau în primul rînd privirile și inimile lor. Austria pricepu că în această parte trebuia să gîndească a face concesii. Cu atît mai mult cu cît înaintarea rușilor în Bucovina începea să dea chestiunii provinciilor române, supuse Austro-Ungariei, o actualitate din cele mai stringente.

Știri senzaționale încep să circule pe seama intenției rușilor față de români. Profitînd de conjunctura favorabilă, Sazonov vrea să dea o lovitură măiastră : să ofere românilor Bucovina, cucerită de ruși. Regele Carol s-ar fi găsit, în acest caz, într-o situație foarte grea, neputînd să refuze oferta. Abdicarea regelui Carol ar fi avut ca urmare acceptarea ofertei de către succesorul său. Marghiloman crede că trebuie folosit acest prilej spre a obține cîștiguri importante : el sugerează lui Waldhausen, însărcinatul de afaceri al Germaniei la București, că singura paradă posibilă ar fi ca Ungaria să acorde Transilvaniei un statut politic în sensul unei autonomii provinciale, iar Austria să consimtă la o rectificare de graniță la sudul Bucovinei, astfel ca orașul Suceava, vechea capitală a Moldovei, să fie cedată României. Waldburg se plînge de încăpățînarea bătrînului Franz Joseph ; el va raporta împăratului său, propunînd ca acesta, printr-o depeșă, să deschidă ochii lui Franz Joseph. Și-n adevăr, împăratul Wilhelm anunță pe regele Carol că a însărcinat pe von dem Busshe, noul ministru german la București, în trecerea sa spre Capitala României să se oprească la Viena și Budapesta, pentru a aduce de acolo propuneri în privința Transilvaniei și Bucovinei. Pe de altă parte, se atribuie României intenția să ocupe militărește Transilvania — în care nu se găsesc decît foarte

slabe forțe militare* incapabile de o rezistență serioasă —, spre a preveni o eventuală ocupație rusească a acestei provincii românești.

Cercurile conducătoare ale politicii și armatelor austro-germane se emoționează. România nu trebuie lăsată să fie cîștigată de Rusia. Cercurile din Viena comunică neoficial că Austria e gata să cedeze României ținutul Sucevei. Mai greu este cu chestia transilvană, căci despre nevoia concesiunilor de aci trebuie convins Tisza. Din toate părțile, primul ministru ungur e asaltat: Jagow, ministrul de Externe al Germaniei, Hindenburg și arhiducele Frederic, generalisimii armatelor germane și austro-ungare de pe frontul răsăritean, Marele Cartier german, îi cer imperios să satisfacă pe români. Pe scena tratativelor dintre Puterile Centrale și România apare cu rol prim Tisza.

Personalitatea și acțiunea lui Tisza

Cea mai mare greutate pentru înțelegerea cu românii o constituia opoziția îndărătnică a primului ministru al Ungariei, contele István Tisza, la orice concesiune de făcut României in chestia Transilvaniei. Tisza era o figură proeminentă a țării sale bucurindu-se, prin situația privilegiată in monarhia austro-ungară a țării pe care o conducea, de o mare influență, la care se adăuga și prestigiul personalității sale.

Descendent al unei familii de boiernași unguri, fiu al fostului ministru Koloman Tisza care a guvernat Ungaria timp de patrusprezece ani [55], primind odată cu calvinismul familiei și o educație de gentilom ungur, el moștenise de la tatăl său legătura solidă cu dualismul austro-ungar și credința adîncă in ideea de stat ungar. Această credință avea valoarea unei revelații mistice; in slujba ei, bărbatul de stat și-a pus toată energia sa neinduplecată, tot fanatismul său și o intransigență care nu se incovoia la nici o tranzacție, care nu ceda cu o iotă in fața adevărurilor celor mai evidente**. Această incăpățînată concepție șovină l-a făcut dușmanul feroce al naționalităților din statul ungar, pe care le trata cu orgoliu, cu ostilitate rece și disprețuitoare. Convins că cea mai mare primejdie pentru ideea unității statului ungar vine de la români, cea mai importantă dintre minoritățile naționale din Ungaria — sporită incă prin vecinătatea Regatului român — Tisza își făcuse din slăbirea națiunii române, atit dinăuntrul hotarelor Ungariei cit și din Regat, punctul cardinal al politicii sale.

Agravarea situației politice din Europa era o cauză de neliniște pentru omul de stat ungur care nu putea să nu-și dea seama de primejdia pe care o prezenta pentru țara sa problema transilvană și — ceea ce decurgea din ea — ostilitatea regatului vecin al României, el era conștient de povirnișul fatal pe

* In Transilvania se găsea, ce e drept, armata generalului Pflanzer-Baltin, formată din 29 batalioane — trupe de marș și miliției — trei escadroane și cinci baterii. Era o trupă mobilă, la dispoziția Marelui Cartier, cu misiunea de a preintimpina incercările ce s-ar face de dușmani de a forța trecătorile Carpaților. De fapt, a fost intrebuințată in luptele din Carpații Bucovinei și Maramureșului. Cererea lui Tisza, ca această armată să rămină ca o garnizoană stabilă a Transilvaniei, pentru acoperirea impotriva românilor, a fost refuzată categoric de Conrad, pentru considerații operative.

** Czernin face un portret pitoresc prietenului și colaboratorului său Tisza: „Marile figuri aruncă umbre mari. Și Tisza era mare și ca cioplit in lemnul din care au fost tăiați eroii antici, acei eroi care înțelegeau să lupte și să moară. Deseori i-am reproșat că el, prin nefericitul său patriotism de Pustă, ne va băga pe toți in mormint. El nu putea fi schimbat; era rigid și inflexibil ca nimeni altul și cea mai mare greșeală a lui a fost că a rămas toată viața înțepenit in această meschină politică de clopotniță... Tisza mi-a mărturisit odată rizind că cineva i-a spus că cea mai mare greșeală a fost că a venit pe lume ca ungur. Găsesc foarte potrivită această caracterizare. Ca om, era de o valoare excepțională; ca a fost însă stricată de toate păcatele ereditare maghiare ale felului său de a gîndi, de toate prejudecățile și greșelile cugetării maghiarocentrice".

care alunecau lucrurile. De aceea, cu toată îndărătnicia lui, el a conceput planul unei împăcări cu românii din Ardeal, în îndoitul scop al consolidării politicii interne ungare și al menținerii României în orbita Puterilor Centrale. El își mai dădea seama că o astfel de împăcare necesită oarecare concesii, pe care el le concepea cît mai mici posibile, fără a atinge cîtuși de puțin nezdruncinata concepție a șovinilor unguri despre statul unitar național ungar. Fără a fi fost conjugată cu misiunea contelui Czernin în România — chiar începînd mai înainte de ea la prima încercare — cele două acțiuni se mișcau pe linii convergente.

Încercări de împăcare ungaro-române [56]

Prima încercare a lui Tisza avusese loc în vara anului 1910. Tisza a invitat la o discuție pentru căutarea unei formule de împăciuire pe Ioan Mihu, mare proprietar român, care se bucura de o mare autoritate printre compatrioții săi, deși nu făcea politică militantă. Întrevederile lui Tisza cu Mihu au avut caracter discret și scopul de a clarifica punctele de vedere ale celor două părți și a încerca să se găsească punctele de contact. Spiritul în care au fost concepute tratativele era moderat. Era vorba ca ungurii să părăsească atitudinea lor agresivă, iar românii intransigența lor adoptîndu-se, și de o parte și de cealaltă, o politică mai conciliantă și mai „rezonabilă". Aceasta însemna ca românii, făcînd rezervă asupra principiilor, să renunțe pentru moment la revendicări autonomiste și federaliste, mulțumindu-se cu satisfacerea unui minimum de puncte din program — asigurarea instituțiilor politice, culturale și economice, indispensabile pentru păstrarea și dezvoltarea naționalității române — ce se pot realiza în cadrul politicii de consolidare a statului ungar; ungurii, de partea lor, să renunțe la utopia statului național ungar unitar și la politica de opresiune față de români.

La această epocă, șeful guvernului ungar era contele Khuen-Hédervary, care a participat la discuții, iar de partea românilor condițiile au fost formulate de reprezentanții autorizați ai Partidului Național Român împreună cu aceia ai înaltului cler român. Tratativele au ajuns însă la un punct mort, întrucît din memoriul prezentat de Mihu, cele două căpetenii ungare au refuzat să accepte punctele esențiale, privitoare la reforma electorală, la întrebuințarea limbii române și admiterea unui contingent de români în funcțiile administrative, iar activitatea politică a românilor era concepută de unguri numai în cadrul partidelor ungare existente. Acest rezultat negativ era de așteptat, căci mai înainte chiar de luarea de contact, la 11 iunie, într-un discurs pronunțat în Camera ungară, Tisza cristalizase gîndirea sa în termeni caracteristici: „Statul ungar nu e un conglomerat de popoare de diferite rase, ci un stat dobîndit și făurit de o singură națiune... Le dau [naționalităților] tot ce se poate împăca cu caracterul național și unitatea națională a statului ungar, dar peste această graniță nu trec nici cu o literă. Aceasta este stînca de care își va sparge capul oricine va încerca să o sfărîme". Un comunicat oficios ungar, publicat în „Pester Lloyd", imputa românilor că, urmînd sfaturi sau instigații nu se știe de unde, au vrut să discute „ca de la putere la putere". Era, evident, o aluzie la București.

Dată fiind intransigența ungară în punctele capitale ale problemei în discuție, deși formulate cu moderație, Mihu a întrerupt tratativele la 6 noiembrie 1910. Tisza a încercat a le reîncepe, punînd de astă dată punctul de greutate pe primejdia panslavă, dar Mihu, care între timp luase contact cu oamenii politici din București, a declarat lui Tisza, la 14 ianuarie 1911, regretele regelui României și ale factorilor politici competenți din București pentru nereușita acestor tratative, care va apăsa greu asupra raporturilor dintre România și

Austro-Ungaria, mai ales acum, cînd se întrevede pe curînd o regulare de conturi între Rusia și Austro-Ungaria. Vina acestui eșec cade întreagă asupra contelui Tisza; biograful său cel mai autorizat a rostit asupra atitudinii bărbatului de stat ungur următorul comentariu: „Problema română a devenit în spiritul lui Tisza o dilemă tragică între pătrunderea ascuțită a omului de stat și îngustimea unui naționalism înflăcărat".

Cu tot eșecul acestei prime încercări, Tisza stăruie să se declare partizanul convins al unor raporturi prietenești între unguri și români. În această atitudine intră într-o proporție mai crescîndă teama ce-i inspiră legăturile arhiducelui moștenitor Franz-Ferdinand cu cîțiva fruntași români din Ardeal — în primul rînd cu Aurel Popovici și cu Vaida Voevod. La începutul anului 1913 contactul a fost reluat, fiind pus la cale printr-o înțelegere între bărbatul politic liberal din Regat, Al. Constantinescu și contele Tisza; ca mijlocitoare a servit contesa maghiară Irma Lonyay. Ca urmare, Comitetul Partidului Național Român s-a întrunit la Budapesta, după sugestia lui Ion Brătianu — transmisă prin C. Stere —, spre a pune la cale apropierea devenită necesară în fața marilor evenimente ce erau iminente. Comitetul a întocmit, după propunerea lui O. Goga, un program minimal, concretizat în 11 puncte și a delegat o comisie, formată de Teodor Mihali, Iuliu Maniu și Valeriu Branișteu, care să ducă tratativele cu Tisza, — acum președinte al Camerei Deputaților. Acestea au fost laborioase dar, fiind dată mentalitatea lui Tisza, au ajuns din nou la eșec. În luna decembrie 1913 tratativele au fost suspendate, iar Tisza a făcut, la 20 februarie, în Camera ungară, o expunere a discuțiilor și a rezultatelor lor negative. Din seria de revendicări politice, culturale și economice, prezentate de români cu multă moderație, ei se alegeau cu admiterea limbii române, ca studiu facultativ, în cursul superior al cîtorva licee, cu scopul ca funcționarii unguri din teritoriile românești să poată înțelege românește — prin urmare, nu un cîștig pentru poporul român, ci de fapt o întărire a administrației unguresti. În ce privește politica română, ea era admisă, ca și în tratativele trecute, numai în cadrul partidelor ungare, iar numărul circumscripțiilor electorale românești era redus de la 40 la 37.

Cu acest prilej, Tisza a mai declarat că aplicarea legii naționalităților, care era încă în ființă, ar fi o crimă împotriva naținnii ungare și a statului național ungar și a sfîrșit cu amenințarea directă la adresa României că dacă prietenia cu România era cea mai bună combinație, mai erau încă posibile și altele (aluzie la Bulgaria).

Lipsa oricărui rezultat practic al acestor tratative nu poate însă micșora semnificația chipului în care ele s-au dus. Reprezentantul cel mai încarnat și mîndru al șovinismului ungar tratează cu șefii Partidului Național Român și chiar cu oameni politici din Regat, despre chestiuni atingătoare de organizația constituțională a statului ungar. Se schimbase ceva de la epoca procesului Memorandumului!

Cu tot acest nou eșec, contactele au fost menținute în special cu oamenii politici din Regat. Arhiducele Franz-Ferdinand pe de o parte, regele Carol I pe de altă parte, nu obosesc în stăruințele lor pentru ca Tisza să manifeste o mai bună înțelegere a cauzei românilor transilvăneni. Arhiducele moștenitor dispunea de un anturaj numeros, care-i împărtășea vederile și de care se servea pentru a influența fie pe una, fie pe cealaltă din părțile în litigiu; printre aceștia erau Brosch și Bolfras, aghiotanții săi; din lumea politică și diplomatică, conții Chlumetzky și Czernin; din presă, Funder de la „Reichpost": dintre ardeleni: Aurel C. Popovici și Vaida Voevod. Emisarii ardeleni ai arhiducelui au venit în țară ca să sondeze pe fruntașii politici români și să se solicite concursul. Unii dintre acești fruntași mergeau așa de departe încît preconizau o

uniune a României cu Austro-Ungaria. „Întrucit — spunea Filipescu — monarhii celor două țări sînt înaintați în vîrstă, ei ar trebui să facă pregătiri pentru ca, după urcarea pe tron a celor doi moștenitori ai lor, România să se poată alipi Austro-Ungariei, atît din punct de vedere al dreptului public, cît și al celui militar și economic, cu garanția Germaniei. Numai în chipul acesta, România întreagă ar putea găsi un scut definitiv împotriva Rusiei". El înțelegea această alipire cam în felul în care Bavaria stă alături de Prusia în Imperiul German. Vintilă Brătianu s-a arătat sceptic asupra capacității celor din Viena ca să reziste Budapestei — ungurii stăpînind conducerea de la Viena — și a sfătuit pe emisari să-și mute activitatea la Berlin. Cît despre Take Ionescu, el a declarat că încercările sînt zadarnice și, în ce îl privește personal, el ar prefera să fie mai degrabă chelner la Chicago decît ministru de Externe la Viena.

Unele incidente veneau să înăsprească și mai mult tensiunea dintre români și unguri. Astfel a fost atentatul comis de basarabeanul Cătărău, agent provocator, împotriva episcopului catolic ungur de la Hajdú-Dorog *, precum și reprezentarea piesei lui Octavian Goga „Domnul Notar", pe scena Teatrului Național din București.

Calea împăcării prin tratative era astfel închisă. Izbucnirea războiului se va redeschide într-o astfel de atmosferă și cu alte metode.

Pe linia de foc

Conjuncturа creată de izbucnirea războiului european găsește pe Tisza pe prima linie de foc a războiului politic. El conduce de fapt politica Austro-Ungariei. Perspectivele campaniei și temerile inspirate de ea îndîrjește spiritul șovin al magnatului ungur, în special dușmănia față de români, în care vede crescînd și amenințînd un dublu pericol: intern — în Ardeal — și extern — în Regatul României. În momentul trimiterii ultimatumului către Serbia, Tisza declară că prin zdrobirea Serbiei, chestiunea naționalităților neungare din monarhie va fi închisă pentru cel puțin 50 de ani, iar românii vor trebui să se plece, căci altfel vor avea aceeași soartă ca și Serbia.

Tisza se instalează în primul plan al acțiunii diplomatice a Puterilor Centrale. Prin contacte personale cu cei de aproape și prin scrisori către cei de la distanță, el caută să influențeze în sensul vederilor sale pe bărbații politici din Austria și Germania opunîndu-se, în special, la orice concesie față de români. Bogata sa corespondență politică, publicată după moartea sa tragică, sub forma unei opere naționale unguresti, este inspirată în cea mai mare parte de preocuparea română; ea ilustrează îndărătnicia acestui om de stat, călăuzit de un patriotism arzător, dar orb, care a fost în cea mai mare parte pricina prăbușirii patriei sale. Intervențiile și presiunile care se fac asupra primului ministru ungur se lovesc ca de o stîncă. El sfătuiește pe ministrul de Externe al Austro-Ungariei, Berchtold, să nu ia prea în tragic pe Tschirschky, ambasadorul german, care intervenea energic în numele Germaniei în favoarea concesiilor de acordat românilor: „Nimeni mai mult ca mine nu poate aprecia valoarea alianței germane. Dar Germania are tot atîta nevoie de concursul nostru, cît noi de ajutorul lor. Amenințări între noi sînt ridicole; intimidarea nu prinde".

Ireductibilul șovin ungur nu înțelege să știrbească nimic din sacrosancta idee a statului unitar național ungar. Și apoi, concesiuni făcute României, în

* Acest aventurier a mai apărut o dată pe scenă în 1917 în Basarabia, cînd a încercat să se introducă în rîndurile armatei pentru a spiona și a face jocul adversarilor Unirii. Demascat, a fost arestat și expulzat din Basarabia.

această situație gravă, ar fi semn de slăbiciune. La urma urmelor, el ar admite cedarea Sucevei, căci s-ar face pe contul Austriei. Cît despre Transilvania, Tisza răspunde cu memorii peste memorii, în care reeditează vechile și cunoscutele idei ungare asupra lipsei de temei a pretențiilor române și a inexistenței unei „chestiuni transilvane". Față de zvonurile ce circulau despre necesitatea unei ocupări militare a Transilvaniei de către români, spre a o apăra împotriva unui eventual atac al rușilor, Tisza, deși conștient de greutatea apărării militare a acestei provincii in care — după propria sa declarație — n-ar exista ca forță defensivă decît 3 000 jandarmi unguri, scrie lui Czernin : „Te rog să afirmi categoric cu orice prilej de acest fel că noi nu vom abandona nici o bucată din pămintul nostru și că nu vom tolera nici o ocupare de teritoriu. Cît timp voi avea voce la capitol, toți cei ce vor încerca să pătrundă la noi, vor fi primiți cu împușcături". Tisza nu dă crezămînt „intrigii rusești" cu cedarea Bucovinei către români și nici perspectivei unei abdicări pe această chestie a regelui Carol I, care e „un patron șiret". Cea mai eficace replică împotriva acestei manevre este trimiterea de ajutoare germane pentru întărirea frontului galițian, zdruncinat de înfrîngerea de la Lemberg. Pe de altă parte, cîștigarea Bulgariei și a Turciei și aruncarea lor în spatele României ar fi cea mai bună manevră care ar putea paraliza România.

Reluarea tratativelor cu românii ardeleni

Totuși, Tisza vrea să se arate conciliant. Dînd urmare injoncțiunilor repetate ale aliaților săi, el declară că e gata să facă și concesiunile pe care le crede în stare să mulțumească pe români fără să atingă interesele vitale ungare. În consecință, reia tratativele întrerupte cu un an mai înainte. Dar fruntașii Partidului Național din Transilvania declară lui Tisza că ei nu pot ceda nimic din cererile formulate anul trecut și nici nu se pot face intermediarii contelui ungur pe lîngă guvernul român. Încercarea e făcută atunci cu o delegație de români așa-ziși „moderați" : Teodor Mihali și prietenul său personal, episcopul Hossu. Delegații ardeleni vin la Sinaia și iau contact cu regele, cu Brătianu și cu ceilalți fruntași politici. Ei povestesc durerile și nădejdile românilor. De la moartea arhiducelui, românii nu mai au pe nimeni pe lîngă împărat. Ideea unui Statut care să garanteze o sinceră autonomie a Ardealului nu le-ar displăcea, chiar dacă — cum li se sugerează de unii politicieni — li s-ar da cu garanția Germaniei. În orice caz, nimic care să primejduiască România. „Noi sîntem învățați cu suferința, dar România să nu fie știrbită, căci ea ne este sprijinul". Noi nu putem sta la tocmeală cu ungurii. Poporul ardelenesc așteaptă cu încredere venirea armatei române ; dacă nu vin românii, nădejdea se va îndrepta spre ruși, pe care poporul român îi consideră „tot de o lege" [57].

Noul ministru al Germaniei la București, von dem Bussche, aduce lui Brătianu propunerile lui Tisza, care cere să trateze chestia concesiunilor de făcut românilor cu un om de încredere al regelui și al lui Brătianu. Acesta nu vrea însă să se angajeze în discuții cu ungurii și lasă ca Tisza să ducă tratative directe cu fruntașii recunoscuți ai românilor din Ungaria. Tisza n-ar primi să trateze cu Maniu decît dacă acesta are instrucțiuni de la Brătianu. De altfel, Brătianu povățuiește pe ardeleni să ceară atît de mult, încît să nu li se poată acorda.

Mihali și Hossu iau contact cu Tisza. Șovinul ungur e „îngîmfat și drămuitor". La ieșirea din audiență, Hossu declară colegului său : „Nu este nimic de făcut; sabia mai poate ceva".

Tisza schimbă din nou partenerii tratativelor. Trecînd dispreţuitor peste şefii politici de ambele nuanţe, crede abil să se adreseze păstorilor sufleteşti ai naţiunii române. Pe aceştia îi consideră mai docili, fiind mai legaţi de puterea statului şi deci se vor putea preta mai uşor la simulacrul unor concesiuni măsurate cu linguriţa. Într-o lungă scrisoare adresată bătrînului mitropolit Meţianu, primul ministru ungur se arată „mişcat de splendidul spectacol al frăţiei de sînge dintre maghiari şi români, dovedită pe cîmpul bătăliei, şi de vitejia „fraţilor noştri români" (sic !) El simte că astăzi poate merge mai departe şi deci se hotărăşte, din propria şi generoasa sa iniţiativă, să lărgească concesiunile făcute românilor, pe care aceştia le găsiseră cu un an mai-nainte cu totul neîndestulătoare. Bineînţeles că aceste „lărgiri" nu trebuiau să pericliteze „punctele de vedere maghiare". În fapt, aceste concesiuni erau lipsite şi de importanţă şi de sinceritate; ele erau exprimate în termeni foarte vagi, precum: „ar putea fi luată în vedere o reformă a legii şcolare care să considere dorinţele *concetăţenilor noştri nemaghiari*, referitoare la şcolile confesionale", şi alte lucruri tot atît de puţin precise. Într-un memoriu adresat guvernului german, Tisza e mai explicit: el vrea să acorde românilor modificarea legii Apponyi [58], spre a le garanta dreptul de a învăţa religia lor în limba română în orice şcoală, iar cititul şi scrisul în cele două dintîi clase primare. În cazul cînd românii s-ar decide să intre în război alături de Puterile Centrale, s-ar putea vorbi şi de modificarea legii electorale.

Românii n-au căzut în această cursă naivă. Bătrînul mitropolit s-a mărginit a da un răspuns politicos şi sobru. Acest schimb de scrisori s-a publicat mult mai tîrziu deoarece Tisza, care da faptului o nemăsurată importanţă, era în aşteptarea unui mare succes militar, care să ia demersului său orice impresie de slăbiciune. Adevărata reprezentanţă politică a poporului român de peste munţi, Partidul Naţional, s-a abţinut de la orice comentarii, iar în Regat, procedeul a produs o mare indignare. Fruntaşii români declarau: „Ungurii nu pot concepe nimic care să nu fie îndreptat împotriva României. Mîntuirea Austriei n-ar putea veni decît de la Germania, căci dinspre noi, nici un soldat nu s-a dus la război decît cu nădejdea de a fi bătuţi". De altfel Tisza însuşi s-a oprit pe loc, speriat de îndrăzneţul (!) pas ce făcuse şi nu i-a dat nici o urmare, sau măcar o clarificare publică.

Presiuni germane asupra lui Tisza

Noi presiuni se fac pe lîngă guvernul ungar prin contele Wedel, care a fost în Bucureşti ca să reprezinte pe Wilhelm al II-lea la înmormîntarea regelui Carol, cu care prilej fusese instruit de reprezentantul Germaniei la Bucureşti de necesitatea „de a face ceva pentru Transilvania". După sugestiile lui Aurel Popovici, subsecretarul de stat al Germaniei, Zimmermann, intervine şi el, vorbind despre autonomia Transilvaniei şi de crearea unui minister pentru români în guvernul ungar. Tisza răspunde brutal: Aurel Popovici e un personaj fără importanţă; unul dintre intriganţii strecuraţi în anturajul de la Belvedere*; propunerile lui sînt absurde; nici o concesie nu se mai poate face în Transilvania pe lîngă cele promise. Tisza protestează împotriva ingerinţelor guvernului german în afacerile interne ungare şi în special împotriva ministrului Germaniei la Bucureşti, von dem Busshe care, prin critica publică ce ar fi făcînd atitudinii Ungariei şi prin imprudenţa cu care ar vorbi despre autonomia Transilvaniei, ar mări rezistenţa şi pretenţiile României. Ca să aibă aerul că totuşi nu a refuzat să ţie seamă de indemnurile Germa-

* Adică în jurul răposatului arhiduce Franz-Ferdinand.

niei. Tisza anunță pe Berchtold despre apropiata publicare a corespondenței cu mitropolitul Metianu asupra „reformelor școlare", despre intenția sa de a acorda o oarecare amnistie care ar permite românilor expatriați întoarcerea în țară și dreptul de a arbora „sub anumite condiții" culorile transilvano-române. Ministrul-președinte lămurește însă că aceste concesii au în vedere numai o apropiere de românii din Ungaria. Cît despre România, ea nu va fi înduplecată prin aceste măsuri să treacă de partea Puterilor Centrale. Singurul argument peremptoriu rămîne tot puterea militară și pentru aceasta, concursul efectiv al armatei germane este indispensabil.

Enervat de îndărătnicia lui Tisza, pe care o socotește catastrofală pentru interesele germane, Hindenburg, comandantul trupelor germane de pe Frontul de Est, se hotărăște să intre direct în acțiune și, printr-o telegramă adresată la 13 noiembrie arhiducelui Frederic, comandantul suprem al armatelor austro-ungare, îl roagă „să intervină de urgență pe lîngă guvernul ungar ca să acorde românilor reformele și favorurile pe care aceștia le reclamă. Va fi necesar, pe lîngă aceasta, ca monarhia să promită României anumite teritorii cucerite de la ruși. Cu aceste condiții, concursul României ni se pare cu putință". Față de forma gravă pe care o luau intervențiile germane, Tisza se hotărăște să meargă personal la Cartierul General german ca să lumineze cercurile conducătoare ale politicii și armatei germane asupra situației „exacte" a uneia din chestiunile cele mai importante, aceea a românilor din Ungaria, și să protesteze împotriva presiunilor ce se exercită din partea acelor cercuri. El revine cu afirmația împăratului Wilhelm, că împărtășește punctul său de vedere. Cercurile conducătoare germane s-ar fi convins că „numai o presiune puternică, diplomatică și militară, ar putea împiedica România să ne atace... de aceea, vom încerca, prin mijlocirea Turciei, să hotărîm Bulgaria să intre în acțiune". Paralizarea României prin Bulgaria era ideea favorită a lui Tisza, pe care nu înceta de a o propovădui încă dinainte de izbucnirea războiului.

Cu o asemenea mentalitate, orice apropiere ungaro-română era exclusă. Totuși, cu toată orbirea sa, Tisza a mai făcut un ultim apel pe lîngă președintele Comitetului Național [59], pe la începutul anului 1915, spre a obține o declarație publică prin care să însufle țească poporul român la luptă. Ea a fost refuzată.

Perioada încercărilor ungurești de apropiere se încheiase. Cele două națiuni rămîneau în două tabere deosebite. Sugestiile și presiunile germane se loviseră de totala lipsă de înțelegere a conducătorilor unguri, atît pentru situație, cît și pentru sufletul românesc. Nu cu intimidări, nici cu trufie, nici cu concesii ridicole se puteau cumpăra sufletele unei națiuni, atîta vreme asuprită, în momentul cînd, în bubuitul tunului, se zdruncinau temeliile tuturor vechilor și nedreptelor întocmiri.

Intrarea Italiei deschide perspective sumbre

Primul acces al febrei interven ționiste a Puterilor Centrale trecuse de punctul ei culminant. Temperatura era în scădere. Moartea regelui Carol I fusese primul calmant; era o lovitură simțitoare pentru Puterile Centrale care vedeau în persoana veneratului monarh un simpatizant al țărilor și politicii lor, pe cel mai important pion al jocului lor. Noul rege, Ferdinand I, lămurise categoric pe Czernin că România n-ar putea face război împotriva sentimentului național, iar în personalitatea puternică a reginei Maria nu era greu de ghicit o adversară de temut. Totuși, metoda intervențiilor directe, de la monarh la monarh, nu fusese cu totul abandonată. În februarie 1915 Wilhelm al II-lea încearcă să influențeze pe regele Ferdinand al Româ-

niei trimiţîndu-i, prin intermediul colonelului Mircescu — ataşatul militar român la Berlin şi mare admirator al forţei germane —, o scrisoare, prin care-i solicita concursul militar al României în Bucovina, împotriva ruşilor. Colonelul român era însărcinat să facă şi relatări verbale regelui, impresionîndu-l cu observaţiile sale despre puterea şi măiestria armatelor germane şi să-i comunice siguranţa sa despre victoria acestora. Cît despre Transilvania, românii să fie liniştiţi : e o chestie de timp ; provincia va reveni cu siguranţă României într-un viitor apropiat. Dar îndărătnicia ministrului ungur Tisza dăduse încercărilor de apropiere lovitura de graţie. Desfăşurarea evenimentelor obligă acum România la o deosebită prudenţă. România intră într-o perioadă de observaţie, căutînd a-şi spori pregătirile militare. Jocul diplomatic al celor două constelaţii în luptă se mutase în sectorul italian ; Roma deveni centrul unei activităţi foarte intense ; România rămase pe planul al doilea.

Tratativele cu Italia aveau multă asemănare cu cele române. Similitudinea situaţiilor politice ale celor două ţări faţă de Austro-Ungaria le apropiase şi le sugerase ideea unei strînse colaborări, care însă n-a putut fi menţinută pînă la sfîrşit *. Tisza bănuieşte jocul şi e foarte atent. El sugerează aceeaşi rezistenţă : nici un petic de teritoriu nu trebuie cedat Italiei. Altminteri, aceasta ar fi considerată ca o slăbiciune şi ar încuraja România. Oricare ar fi evenimentele ce-i solicită atenţia în altă parte, Tisza are totdeauna un ochi asupra României şi judecă evenimentele din punct de vedere al răsfrîngerii asupra atitudinii acesteia. Cu toată intransigenţa sa implacabilă faţă de români, nu părăseşte micile încercări : către sfîrşitul lui mai sugerează lui Czernin ideea ca, prin mijlocirea lui Morţun, considerat ca germanofil, să pună din nou chestia cedării Bucovinei de sud către români, în schimbul intrării în război, dar protestează cu indignare contra unei idei ce se pusese în circulaţie, a cedării regiunii Caransebeş-Haţeg-Făgăraş, considerată ca partea cea mai românească a Ardealului şi Banatului. Tisza argumentează că această cedare ar însemna pierderea Porţilor de Fier, ceea ce ar ruina poziţia de mare putere a Austro-Ungariei în Europa sud-orientală. De altfel, această idee nu e împărtăşită nici de români deoarece s-ar slăbi importanţa numerică a românilor rămaşi în Ardeal, care ar putea fi uşor deznaţionalizaţi. Pentru a avea în mînă conducerea politicii externe a Austro-Ungariei, Tisza cere împăratului Franz Joseph demiterea lui Berchtold, pe care îl consideră insuficient pentru împrejurările actuale. În locul vacant el impune pe Burian, omul său, după ce el însuşi refuză locul, socotindu-se mai necesar la guvernarea Ungariei.

Intrarea Italiei în război împotriva vechilor ei aliaţi e o lovitură grea pentru centrali. Însuşi omul tare, Tisza, îşi pierde un moment cumpătul. El priveşte cu groază perspectiva intrării României în acţiune şi are viziunea sinistră a marşului concentric al armatelor italiene, sîrbe şi române spre Budapesta**. Germania îşi păstrează mai bine sîngele rece. Ea începuse marea ofensivă Mackensen împotriva Rusiei [60] şi repurtase succese. Totuşi, Germania continuă să preţuiască ajutorul eventual al României şi de aceea se decide să ia hotărît în mîna ei iniţiativa tratativelor. Acestea continuaseră într-un tempo mai încetinit şi după sabotarea de către Tisza a celor de la sfîrşitul lui 1914. Jagow, ministrul de Externe al Germaniei, dăduse asigurări la 17 februarie 1915 că Germania va garanta României, la Conferinţa păcii, Basarabia dinainte de 1812. Chiar Burian, noul ministru de Externe al Austro-Ungariei, crezuse necesar să dea o declaraţie asemănătoare. Nici un cuvînt însă despre Bucovina

---

* A se vedea *Preludiile* etc. *Tratativele cu Antanta*, în „Viaţa Românească", aprilie 1940, p. 15.
** Vezi nota de mai sus.

sau Transilvania. S-a atras atenţia reprezentanţilor Puterilor Centrale că această atitudine foarte comodă in care persistă oamenii lor de stat, de a fi darnici dintr-al altuia şi zgirciţi cu ce e al lor, face o impresie deplorabilă în România. Ea nu ajută cu nimic la apropierea dorită. Ministrul României la Berlin, Beldiman, raportează că, in conversaţii foarte intime cu conducătorii politicii germane, s-a reluat posibilitatea rectificării fruntariei Bucovinei, la Suceava. Dispoziţia Centraliştilor e foarte ostilă lui Brătianu, care ar primi să fie influenţat de o opinie publică prelucrată de franco-ruşi, şi mai ales împotriva lui Costinescu, care e acuzat că patronează incorectitudini în legătură cu permisele de export, practicind un patriotism foarte lucrativ; el mai e acuzat nu numai de simpatie pentru Antantă, dar şi de inspirator al unei politici economice duşmănoase Puterilor Centrale.

Intervenţii energice germane şi îndărătnicie ungară

Succesele marii ofensive austro-ungare din vara anului 1915 provoacă o reînsufleţire a tratativelor Puterilor Centrale cu România; se speră ca România, intimidată, se va arăta mai dispusă să intre în orbita germană. Încercările lui Czernin pe lîngă Brătianu nu au însă nici un succes şi conducătorii politicii germane inaugurează în iulie 1915 o nouă metodă şi anume: contactul direct cu fruntaşii români ardeleni. Această intervenţie se face pe două căi. Pe de o parte, prin fruntaşii ardeleni ce duceau o politică cu colorit vienez: Aurel Popovici şi Al. Vaida Voevod. Urmărind ideea lor, a soluţionării chestiei transilvane prin Germania, Popovici şi Vaida merg la Berlin şi iau contact cu cancelarul Bethmann-Hollweg, cu subsecretarul de stat Zimmermann şi cu ministrul român Beldiman [61], cărora le expun cu precizie revendicările românilor din Ungaria. Acţiunea fruntaşilor ardeleni nu s-a putut dezvolta, deoarece ei au fost informaţi de la Bucureşti că orice s-ar fi oferit din partea Germaniei, România nu-şi va schimba neutralitatea. Singurul teren pe care se puteau duce tratative, cu nădejde de succes, erau cele cu românii ardeleni, militanţi ai politicii naţionale române; existau prezumţii serioase că ele vor avea răsunet în atitudinea guvernului din Regatul român. De aceea, tratativele au fost reluate, de astă dată din iniţiativă direct germană.

Din însărcinarea Kaiserului şi a guvernului german, un important om politic din Germania, Erzberger, şeful Partidului Catolic German, pe care guvernul său îl întrebuinţa deseori în misiuni de propagandă *, a venit la Viena şi Budapesta în iunie 1915, spre a da impuls acţiunii de apropiere de România. Au urmat tratative laborioase, la care au participat Bethmann-Hollweg, Jagow, Burian şi Tisza [62]. Spre a cunoaşte exact punctul de vedere al românilor, Erzberger a luat contact cu căpeteniile spirituale şi politice ale românilor ardeleni. Cele mai importante tratative au fost cele duse la Viena, unde contactul s-a stabilit prin mijlocirea deputaţilor creştini-sociali din Viena, succesorii politicii lui Lueger [63], atît de simpatic cauzei româneşti. În palatul prinţului Liechtenstein [64] din Viena, delegaţii Partidului Naţional Român, Aurel Popovici, Maniu şi Goldiş au expus lui Erzberger programul revendicărilor române, rezumat în trei puncte capitale: a) Autonomia deplină a Transilvaniei, cu dietă şi guvernator propriu şi cu un reprezentant în guvernul central de la Budapesta, după modelul Croaţiei; b) Românii ardeleni nu se angajează să

* Erzberger avusese şi o misiune importantă la Roma, la care îl indicaseră relaţiile sale cu lumea catolică din Italia. În 1918 a fost şeful delegaţiei germane care a tratat şi încheiat armistiţiul dintre Germania şi Antantă. Atacat cu înverşunare de naţionaliştii germani pentru această „trădare de patrie", el a fost asasinat în 1921.

facă propagandă în favoarea Puterilor Centrale, vor convoca însă o Adunare națională pentru ratificarea acestui acord ; c) Acordul să fie adus la cunoștința popoarelor monarhiei printr-un manifest al împăratului Franz Joseph, contrasemnat de Tisza și garantat de Kaiserul Wilhelm, printr-un act formal.

În spiritul fruntașilor ardeleni, soluția autonomiei politice a Transilvaniei nu era decît o etapă intermediară către realizarea idealului politic român ; ea ar fi asigurat românilor ardeleni posibilitatea dezvoltării lor politice, culturale și economice, ar fi cruțat Regatului României armata și i-ar fi ușurat consolidarea, pentru ca mai tîrziu, Transilvania autonomă să decidă prin parlamentul său provincial alipirea la țara mumă*.

În susținerea cererilor românilor, Erzberger a cerut și obținut ajutorul comandaților supremi ai armatelor aliate, Falkenhayn și Conrad von Hötzendorf, care au arătat hotărît că ei nu pot garanta reușita războiului decît în cazul cînd cel puțin neutralitatea — dacă nu colaborarea — României vor fi asigurate.

În toiul ofensivei victorioase a austro-germanilor, sub comanda lui Mackensen [65], împotriva rușilor, Conrad, prevăzător, scrie ministrului de Externe austro-ungar că intervenția activă a României contra Rusiei e absolut necesară „dacă nu vrem să se producă o situație care ar putea distruge succesele noastre actuale. Soarta noastră depinde de aceasta. Să procedăm deci fără întîrziere, fără a ține seama de considerații meschine. Sînt încredințat că germanii își dau seama de primejdia ce ne amenință dacă românii nu intervin alături de noi, sau dacă s-ar îndrepta împotriva noastră".

La rîndul său Falkenhayn, șeful Marelui Stat-Major german, încearcă să convingă pe Tisza de trebuința de a face românilor ardeleni concesii serioase, necesare pentru a le obține cooperarea militară a României. „El predică unui surd", notează cu necaz generalul Cramon, atașatul militar german pe lîngă Marele Cartier austro-ungar. Menținîndu-și îndărătnic atitudinea, Tisza dădu lui Erzberger lămuririle obișnuite : totul este în cea mai bună regulă ; românii din Ungaria stau mai bine decît cei din România sub raportul cultural ; nici o țară nu duce o politică atît de dreaptă față de naționalități, ca Ungaria ; există numai cîțiva agitatori care vor să tulbure lucrurile ; nu e admisibil să se ducă nici un fel de tratative cu România asupra drepturilor de acordat românilor din Ardeal. Printr-un memoriu, Erzberger rezumă discuțiile avute și propune lui Tisza următorul program de concesii : autonomia școlară, întrebuințarea limbii române în fața autorităților locale, modificarea legii electorale astfel încît românii să aibă cel puțin 30 de deputați în Parlamentul ungar. Era o deosebire enormă între programul român și sugestiile germane. Totuși, Tisza e indignat la auzul acestor propuneri. De unde, la începutul tratativelor, cînd Erzberger se mărginea să asculte, germanul îi făcea impresia de a fi „un om inteligent și care pricepe bine chestiunile", acum îi răspunde pe un ton iritat că a rămas surprins de „acest odios amestec de cîteva fire de adevăr într-o țesătură de invenții". Respingînd categoric intervenția, care ar avea efecte morale dezastruoase, el cere germanilor „să lase în pace nenorocita de chestiune a concesiilor de făcut românilor de către unguri". Furios pe Erzberger, Tisza nu-i mai pomenește numele decît însoțit de epitete injurioase și atacuri la adresa „clicii Bülow-Erzberger" [66].

---

* Comunicări V. Goldiș, direct și prin I. Lupaș.

Românii refuză ispita germană

Tisza merge la Cartierul General austro-ungar, unde-și susține față de mareșalul Conrad ideile sale apoi, la 17 iunie, merge la Berlin spre a pleda aceeași cauză față de împăratul Wilhelm și de conducătorii politici și militari ai Germaniei. Aici i se comunică directivele politicii germane față de România : „cu toate că victoriile Centralilor în Galiția au făcut să mai scadă importanța României, totuși, deoarece soarta Dardanelelor [67] atîrnă de posibilitățile de aprovizionare ale Turciei, este un interes vital pentru Puterile Centrale să cîștige România pentru o neutralitate binevoitoare, adică să obțină libera trecerea a muniților spre Turcia. În acest scop, germanii oferă României un împrumut în condiții ieftine, iar Austro-Ungaria să-i cedeze cele trei județe din sudul Bucovinei, acordînd și oarecare concesiuni românilor din Ungaria". Tisza se declară de acord cu concesiunile venite din partea Germaniei și Austriei, totuși sugerează ideea ca ele să fie date contra cooperării militare, iar nu contra unei simple neutralități. În ce privește concesiunile de acordat românilor, reincepe vechiul cîntec. Un ministru român în guvernul din Budapesta ar fi un *non-sens* ; o universitate română ar fi o *absurditate*. El enumeră concesiile ce ar fi dispus să admită. Sînt vechile mărunțișuri cuprinse în scrisoarea adresată astă toamnă mitropolitului Mețianu, la care mai adaugă cîteva de aceeași valoare. Chiar și acestea ar urma să fie acordate în imprejurări care le-ar lua orice importanță practică.

Propunerile germane se comunică discret guvernului român prin reprezentanții Puterilor Centrale la București. Czernin, conformîndu-se instrucțiunilor primite de la Tisza, este foarte circumspect și prudent, ferindu-se de cea mai mică preciziune. El schimbă jocul și încearcă să ispitească pe Brătianu să formuleze el „prețul colaborării". Dar Brătianu, care se găsește în toiul tratativelor cu Antanta, îi opune circumspecție egală și refuză să se angajeze pe calea ce-i deschide Czernin. Bussche, urmînd sugestiile germane, ar vrea să meargă mai departe ; el nu se dă înapoi nici de la ideea autonomiei Transilvaniei, pe care și-o închipuie sub forma principatului atîrnător de Viena înainte de anul 1867.

În sfîrșit Czernin, enervat de rezerva strict constituțională în care se ține regele, care-i declară că „numai națiunea prin organele ei legale are dreptul să pronunțe ieșirea din neutralitate", se vede nevoit să iasă din impas. Călcîndu-și pe inimă, el prezintă la 29 iunie lui Brătianu, verbal, oferta Bucovinei românești și a concesiilor formulate de Tisza, în schimbul cooperării române, fixîndu-i un termen de o lună pentru acceptare, după care oferta va fi retrasă. Czernin e enervat de faptul că Brătianu nu dă ofertei sale importanța pe care ministerul austro-ungar o sconta. În adevăr, Brătianu nu se grăbește nici să accepte, nici să formuleze contrapropuneri ; mai ales, Brătianu se ferește să intre în tratative asupra Transilvaniei. Iritat, Czernin se întoarce spre Marghiloman, dar acesta n-are calitate oficială ca să trateze, ba chiar îi reproșează amical că „vine cu mîna goală". Ministrul austro-ungar insistă ca Marghiloman să se întîlnească cu Tisza la Brașov, asigurîndu-l că va întîmpina din partea primului ministru ungar mult mai multă încredere și bunăvoință decît Brătianu, va obține promisiuni mai mari și, poate, aceasta îi va deschide drumul spre guvern. „Marghiloman face pe misitul lui Czernin", comentează ironic Filipescu, care a prins mișcarea. În cele din urmă, Czernin se resemnează să constate că termenul său de o lună a expirat și că, prin urmare, își retrage oferta care nu-i fusese luată în seamă.

Același refuz categoric fu opus de Brătianu și în privința trecerii munițiilor spre Turcia. Germania se văzu nevoită să recurgă la tot felul de expediente spre a trece pe teritoriul român cel puțin mărfuri de volum mai mic,

ca piese de armament, muniții de artilerie, ascunse prin cele mai ingenioase dispozitive, spre a scăpa de vigilența autorităților vamale și feroviare din România. Cu atît mai mult, Brătianu refuză să-și ia vreun angajament în privința neutralității binevoitoare și cooperării militare. Drepturile și aspirațiile României mergeau mult mai departe și conducătorul țării nu le putea vinde, ca biblicul Essau, pentru un blid de linte.

Se încearcă atunci manevra unei schimbări de guvern. Puterile Centrale renunță la încercarea de a trata cu Brătianu, pe care-l socotesc cîștigat definitiv de cealaltă parte. Czernin vrea să trateze cu Marghiloman ca un *homo regius* sau ca viitor președinte al Consiliului. Chiar cu Maiorescu s-ar putea ajunge mai ușor la înțelegere. Condiția prealabilă a succesului ar fi însă ca propunerile noi să fie mai avantajoase decît cele de pe acum; în primul rînd, concesiuni substanțiale din partea Ungariei. Refuzul categoric al lui Tisza descurajează pe Czernin: „nu-i nimic de făcut cu încăpățînarea maghiară".

Căderea tratativelor provoacă o serie de supărări și învinuiri. Bethmann-Hollweg impută ministrului german la București că i-a pricinuit neplăcerea să dea dreptate lui Tisza, care-l prevenise că guvernul român nu va intra cu nici un chip în război. El amenință România cu realizarea unei Bulgarii mari. În termeni violenți, Tisza aruncă vina zădărnicirii tratativelor pe germani, care au procedat cu o lipsă totală de abilitate, prezentîndu-se ca protectori ai românilor. „Germanii sînt de o stupiditate de necrezut — scrie Tisza — căci n-au înțeles cît fac de rău propriilor lor interese, nesusținînd Ungaria din toate puterile lor". Pentru a compensa pierderea românilor, Tisza a făgăduit că printr-o nouă recrutare făcută în Ungaria cu cea mai mare strășnicie, va întări frontul carpatic al Puterilor Centrale, fără să fie nevoie de concursul României.

Tratativele politice au luat cu aceasta sfîrșit; ele au trecut pe planul economic. Aprovizionarea cu grîul românesc a dezlănțuit o nouă luptă între cele două tabere rivale, care a dus la situația încordată din toamna anului 1915 *.

Evenimentele din primăvara lui 1916

Evenimentele din iarna 1915—1916 lăsaseră pe planul al doilea România. Subjugarea Serbiei deschisese drumul direct spre Bulgaria și Turcia. Rusia părea paralizată în urma marii sale înfringeri din 1915. România încheiase convenția grîului cu Puterile Centrale și, deci, nu mai era nici de temut, nici de cultivat. Preocuparea principală a Puterilor Centrale se întorsese spre vest, unde se pregătea marea bătălie de la Verdun. Orientul european intrase într-o perioadă de calm și de așteptare. Un eveniment reactualiză chestiunea română.

În februarie 1916 Erzberger, înapoindu-se dintr-o misiune la Constantinopol și Sofia, se opri cîteva zile în București, spre a pipăi din nou pulsul țării. Impresia pe care a cules-o era că România nu va merge niciodată cu Puterile Centrale din proprie voință, ci numai dacă va fi silită de situația militară europeană. Într-o lungă audiență el se străduí să convingă pe regele Ferdinand de interesul comun ce leagă România de Puterile Centrale. Regele a ripostat că vina este a Berlinului și a Vienei, care nu au arătat niciodată înțelegere pentru chestiunea românească din Ungaria; răposatul rege Carol I s-a plîns în nenumărate rînduri de aceasta. După relatările lui Erzberger, regele i-ar fi declarat că România nu pretinde cesiuni teritoriale în Transilvania

* A se vedea *Preludiile* etc. *Tratativele cu Antanta*, „Viața Românească", aprilie 1940, I, p. 32.

şi că ar fi mulţumită dacă românii din Ungaria ar avea o situaţie asemănătoare cu a celor în Austria. Erzberger a făcut aluzie la străduinţele Berlinului şi ale sale personale în iunie 1915, dar Brătianu n-a dat nici o atenţie. Regele i-a răspuns că nu poate schimba ministerul, care reprezintă sentimentul ţării ; din aceste cuvinte misionarul german a tras concluzia că o schimbare de guvern este exclusă, deşi lăudărosul Radev, ministrul Bulgariei, îl asigura că *el* va azvîrli de la putere pe Brătianu, din cauza insuccesului politicii sale externe. Erzberger nu ezită să propună Germaniei să exercite o presiune mai puternică asupra României ca s-o silească să rămînă definitiv în neutralitate, garantînd această atitudine cu ceva sigur, ca de pildă ocuparea şi utilizarea reţelei de căi ferate din România de către Germania, atît de necesare în vederea ofensivei spre Salonic şi a celei proiectate spre Kiev. În legătură cu această din urmă operaţie, Erzberger face aluzie şi la eventualitatea ocupării Basarabiei de armatele austro-ungare, urmată de cedarea ei către România. El a plecat cu convingerea că nu se poate conta cîtuşi de puţin pe România [68]; Brătianu este convins că războiul contra Austro-Ungariei comportă mai puţine riscuri decît împotriva Rusiei, deoarece, după sfărîmarea Austro-Ungariei nu va mai fi de temut un război de revanşă, pe cînd luarea Basarabiei, propusă de germani, va lăsa Rusia tot puternică şi va face din ea un veşnic duşman de temut al României, şi că prevederile pentru viitor sînt în deplin acord cu necesităţile prezentului, inducînd preferinţa revendicării Transilvaniei faţă de Basarabia. De aceea, Erzberger îşi consideră misiunea sa ca nereuşită. Atragerea, sau cel puţin imobilizarea României, va depinde numai de intimidarea ei prin forţa germană, combinată cu ameninţarea bulgară.

Insuccesul atacului german asupra Verdunului şi începutul ofensivei Brusilov [69] prilejuiesc un nou contact al Puterilor Centrale cu politicienii germanofili din ţară. În timp ce Brătianu tratează pe picior solid cu Antanta, Marghiloman, în mod naiv, încearcă să lege noi tratative cu Czernin şi cu Busche. Aceştia, care mirosiseră ceva, se lasă greu. Evident, împrejurările nu erau deloc favorabile unei reluări de contact, mai ales cu un personaj care n-avea nici calitatea de a duce tratative, nici puterea de a impune hotăriri. Ar fi fost a se compromite în chip inutil. Czernin, după ce a consultat pe Burian, a declarat lui Marghiloman că ofertele vechi asupra Bucovinei sînt definitiv retrase. Cum s-ar putea sacrifica populaţiuni leale care s-au luptat atît de bine! Nu se poate avea în vedere decît Basarabia şi un tratat care să oblige Puterile Centrale s-o apere, dacă va fi atacată de ruşi în viitor ; acestea nu se pot însă acorda decît unei Românii aliate. Bussche mai adaugă că Germania nu vrea să ne mai sprijine. A făcut-o odată ; cancelarul s-a dus pentru asta la Viena, dar nu va mai începe. Cu totul altceva ar fi dacă s-ar putea realiza unirea partidelor şi a personalităţilor germanofile : Carp, Marghiloman, Maioresou, Stere, spre a forma un guvern amic al Puterilor Centrale. Dar Bussche convine că din cauza animozităţii dintre Carp şi Maiorescu şi a ambiţiei acestuia din urmă de a deveni şeful guvernului, lucrul nu e posibil. Marghiloman, la rîndul lui, îi arată că aceasta ar însemna ieşirea imediată din neutralitate, ceea ce este tot atît de imposibil.

Aceleaşi răspunsuri evazive le dă Czernin lui Procopiu, trimis de Brătianu ca să-l sondeze asupra posibilităţii unor concesiuni teritoriale în schimbul neutralităţii ; în realitate era un *bluff* menit să mascheze tratativele pe care şeful guvernului le ducea cu Antanta. De altfel, ministrul austro-ungar simţise că partida e pierdută pentru Puterile Centrale, că tratative sînt în curs între Brătianu şi Antantă şi că ele au ajuns într-o fază foarte înaintată, astfel încît orice încercări din partea sa de a le schimba cursul sînt zadarnice. Spe-

ranța intr-un reviriment n-ar putea veni — crede el — decit de la o supralicitare de promisiuni. Aceasta nu e insă cu putință, deoarece ungurii își păstrează cu fermitate atitudinea ; ei privesc cu ochi răi orice tratative cu România și se opun categoric la orice importantă concesiune politică ori teritorială. Singura manevră încă cu putință este să provoace aminarea cit mai indepărtată a deznodămîntului fatal, salvînd neutralitatea României, intrebuințînd pentru aceasta amenințările, în speranța că o întoarcere fericită a evenimentelor pe fronturile de luptă să facă România mai accesibilă. Declarația de război a României a înșelat prevederile Puterilor Centrale numai asupra datei, nu și asupra sensului hotăririi României. La 25 august Czernin raportaso că, pentru moment, nu era motiv de neliniște. Tisza era satisfăcut de această fază negativă. Urmărindu-și politica de amenințări, singura pe care o credea eficace, a rupt tratativele cu românii și, ca să-i îngrozească, a inscenat un proces monstru. Cu ajutorul unui agent provocator, în serviciul poliției secrete ungare, care se dădea drept un ofițer român din Regat, venit în Ardeal pentru propagandă română, el a incurcat un număr de 17 intelectuali români din Brașov și împrejurimi intr-un proces de spionaj. După o lungă prevenție, în care timp românii au fost torturați, legați în lanțuri, purtați prin toate părțile, i-a judecat într-un proces care a ținut trei luni. Nouă inși au fost condamnați la moarte, restul la închisoare. Cîțiva au murit în temniță, iar ceilalți au fost eliberați, după trei ani de suferințe, abia după sfîrșitul războiului.

De ce nu puteau reuși tratativele?

Lunga perioadă a neutralității României a fost pentru Imperiile Centrale un șir de deceptii cu privire la atitudinea acesteia față de conflictul războinic. Fără a se înșela asupra sentimentului popular, conducătorii Puterilor Centrale credeau totuși că mulțumită abilității diplomației lor, a promisiunilor ademenitoare și a forței lor impresionante, vor reuși să mențină România cel puțin într-o neutralitate binevoitoare, dacă nu s-o cîștige ca aliată. Conștienți, că nodul problemei îl costituie chestiunea românilor din Ardeal, aci și-au concentrat sforțările principale. Însă, din cauza atitudinii intransigente a lui Tisza, planurile de impăcarea ungurilor cu românii ardeleni nu s-au putut realiza. De altfel, în tot timpul celor doi ani ai neutralității, tratativele s-au mărginit la încercările ungurilor și germanilor de a cîștiga prin promisiuni pe șefii ardeleni și pe fruntașii opoziției germanofile din România. Guvernul Regatului Român, responsabil de politica statului, n-a participat deloc la tratative, sau doar atita cît era obligat de convențiile diplomatice, fără a se lăsa tirît în fondul discuțiilor. Înțelesul acestei atitudini nu putea să scape partenerilor ; ea a provocat atît rezistența dîrză a lui Tisza, cît și repulsia lui Czernin pentru propuneri precise. Tratativele cu Puterile Centrale s-au mărginit așadar la promisiuni verbale, la lăsări de a se înțelege și la sugestii din partea lui Marghiloman. Și nici nu se putea altfel. Divergențele erau prea adînci, iar sacrificiile ce s-ar fi cerut, fie dintr-o parte, fie din cealaltă, erau din cele ce nu se puteau consimți de bunăvoie. De partea românilor ele ar fi fost în contrazicere cu misiunea istorică a națiunii române și cu postulatul vremii, așa cum le înțelegeau imensa majoritate a poporului și șefii, în mîna cărora se găseau frînele țării în acest moment hotărîtor al istoriei române.

2. TRATATIVELE CU ANTANTA[70]

România între Franța și Rusia

Paralel cu acțiunea diplomatică a Puterilor Centrale se desfășura, cu o egală tărie, acțiunea Antantei. Presiunile acesteia erau mai complicate. În timp ce din partea Puterilor Centrale chestiunea se punea ca România să-și păstreze locul în alianța încheiată pe vremuri și să-și împlinească obligațiile. Antanta cerea o dezlipire de vechile aliate și o orientare nouă. Acțiunea Antantei avea însă avantajul de a se putea sprijini pe sentimentul public românesc, care era de partea țelurilor ei. Rolul diplomației era de a pune în valoare acest sentiment în slujba unei acțiuni de colaborare militară susceptibilă de succes, care să ducă la realizarea idealului național al poporului român: întregirea țării cu provinciile supuse dominației străine.

Din partea Antantei, rolul de frunte în tratativele cu România l-a avut Rusia. Din cauza situației sale geografice, Împărăția țaristă era cea mai direct interesată la colaborarea militară a României. Acțiunea rusească era secundată de aproape de Franța. Între cele două acțiuni diplomatice era o vizibilă deosebire de metodă. Tratativele cu Rusia erau menite de la început să meargă greu, din cauza neîncrederii pe care o inspira României puternica și ambițioasa sa vecină. Reminiscențe istorice foarte apropiate obligau România la o prudență deosebită. Se adăuga la aceasta nervozitatea, impulsivitatea, adeseori brutalitatea cu care era condusă politica externă a Rusiei de conducătorul ei, ministerul rus al Afacerilor Străine Sazonov. Era un om de un temperament viu, cu imaginație bogată dar nestatornică, care neliniștea oarecum pe colegii săi prin bruscheța hotărîrilor și prin ușurința improvizărilor sale, contrastînd cu prudența metodelor vechii diplomații. Față de această politică, brutală prin metoda ei, purtînd vițiul original al neîncrederii, era natural ca privirile României să se întoarcă cu preferință spre Franța, a cărei acțiune era mai umană, mai înțelegătoare a mentalității și intereselor poporului al cărui concurs se solicita și a cărei soartă se juca, mai dibace și mai mlădioasă. Oricum, Rusia avea rolul principal în acțiune, cuvîntul hotăritor în discuție, iar reprezentantul ei, Sazonov, animatorul diplomatic al Antantei, era indicat să fie omul inițiativelor pe care, după temperamentul său, le concepea îndrăzneț și repezi. Rolul Franței nu putea fi decît al intermediarului care intervine spre a concilia punctele de vedere ale părților și a aduce în discuție sugestii inspirate de bun simț și de simpatie pentru România, cu un calm care însă nu era lipsit de energie.

Stăruitoarele intervenții rusești

Țările balcanice, prin poziția lor geografică, trebuiau să fie teatrul primelor manevre ale dinamicului ministru rus. Chiar din primele zile ale războiului, Sazonov intervenea la Sofia în chip cominatoriu, somînd Bulgaria să păstreze neutralitatea și să nu întreprindă nimic împotriva Serbiei. Pe de altă parte, Serbia era solicitată să facă sacrificiul de a cumpăra neutralitatea nesigurului ei vecin cu prețul cîtorva concesiuni teritoriale în Macedonia.

Cea mai energică acțiune diplomatică se desfășura însă în România. Sazonov își propusese să continuie față de România, în această oră supremă, acțiunea de apropiere începută în decursul Războiului balcanic și pecetluită

la Constanța. Prima mișcare fusese încercarea de a asocia România la opera de potolire a conflictului austro-sirb, prin intervenția guvernului român la Viena, la 24 iulie, după înmînarea ultimatumului austriac la Belgrad. Nereușind această abilă — și, pe cît se pare, sinceră încercare — ministrul rus însărcină pe ministrul plenipotențiar rus la București, Poklevski, să sondeze pe Brătianu dacă România se socotea liberă și care ar fi atitudinea ei în caz cînd ar izbucni conflagrația de temut. Făcînd aluzie la posibilitățile viitoare, Sazonov arăta că soarta Serbiei, acuzată de iredentism, va amenința mîine și pe România sau ea va fi nevoită să renunțe la realizarea idealului său național. Răspunsul lui Brătianu a fost foarte prudent : România așteaptă desfășurarea evenimentelor și e decisă să apere Tratatul de la București.

La 28 iulie, Austro-Ungaria declară război Serbiei. Războiul general nu mai putea fi evitat, date fiind angajamentele hotărîte luate de Rusia față de Serbia ; de altfel, Austro-Ungaria luase măsuri militare la granița dinspre Rusia.

Rusia începu să-și caute aliați. Rupînd cu tradiția după care „căile diplomației sînt lente", Sazonov adoptase în diplomația sa metoda ofensivelor fulgerătoare. Chiar în ziua de 29 iulie el însărcinează pe Poklevski să întrebe categoric pe Brătianu asupra poziției României, lăsîndu-l să întrevadă „posibilități de profit pentru România, dacă se alătură cu noi împotriva Austriei". Această idee e precizată a doua zi, 30 iulie, prin instrucțiunile potrivit cărora Poklevski trebuia să-i comunice lui Brătianu că Rusia era ferm decisă să ia în considerație unirea Transilvaniei cu România. Sazonov e încurajat în această inițiativă de sugestiile venite de la Paris prin Izvolski [71], care-l zorește a făgădui României Transilvania, spre a o împiedica de a merge cu aliata sa oficială, Austro-Ungaria. Situația României nu e ușoară. Legată cu Puterile Centrale printr-o convenție care e în vigoare, amenințată în coastă de Bulgaria care stă în așteptare, nu-i este cu putință să asculte glasul inimii și să-și plece urechea la ademenirile puternicului vecin, spre a executa o subită și radicală schimbare la față a politicii sale. De altfel, Sazonov punea problema într-un chip nu numai brutal, dar și simplist, pe cînd elementele ei erau mult mai complicate și nedeplin clarificate. Afară de revendicările naționale în legătură cu unitatea națională, erau — în ce privește raporturile cu Rusia — chestiunile privitoare la libertatea gurilor Dunării și a Strîmtorilor.

Dar Sazonov e nerăbdător ; el trece peste cîteva zile la inițiative formale, în care caută să angajeze și puterile aliate, Anglia și Franța, în vederea unei presiuni comune asupra României. El le cere să intervină „fără a pierde vremea", prin reprezentanții lor la București, ca să facă guvernul român declarație de aderiune la o convenție a Rusiei cu România, pregătită de dînsul și să se declare solidare cu acțiunea lui, considerîndu-se în război cu orice stat ar ataca România (aluzie la Bulgaria). Ministrul rus prezintă lui Diamandy, reprezentantul României la Petrograd, proiectul acestei convenții care cuprindea trei puncte : „1) România se obligă să sprijine cu forțele ei militare operațiile Rusiei împotriva Austro-Ungariei ; 2) România nu va încheia pace cu Austro-Ungaria decît cu consimțămîntul Rusiei și simultan cu ea ; 3) Rusia se obligă să nu înceteze războiul împotriva Austro-Ungariei și să nu încheie pace cu ea, mai înainte ca țările din monarhia austro-ungară, locuite de o populație românească, să fi fost alipite la coroana României".

Așa cum era formulată propunerea rusească, ea era și neprecisă și intempestivă. Ea nu preciza deloc care erau teritoriile pe care le oferea cu atîta grabă, nici nu ținea socoteală dacă pregătirea de război a României din acel timp era capabilă să suporte riscurile unui război, nici de celelalte ponderabile și imponderabile ale schimbării bruște pe care o reclama. Sazonov grăbi pe

Diamandy să plece personal la București spre a supune lui Brătianu planul convenției.

Miniștrii Antantei au impresia că Sazonov merge prea repede. Președintele Republicii franceze [72] nu se poate reține de a vedea în chipul grăbit și brutal al propunerilor rusești un fel de amenințare care ar putea să indispună România, „un procedeu displăcut și semeț, jignitor față de o țară care întreține în acest moment cu Rusia relații bune și care a avut cu noi totdeauna relații excelente". De altfel, această metodă de a vinde blana ursului din pădure face președintelui impresia de ceva „aventuros și pueril". Doumergue, ministrul de Externe al Franței, intervine la Petrograd cu observația că lucrurile nu trebuie bruscate, deoarece în România sînt diferite curente, iar țara are anumite angajamente. Ministrul Franței la București, Blondel, e îngrijorat ca nu cumva amorul propriu al regelui Carol I să fie ofensat. Față de situația încă nelămurită din Balcani, trebuie procedat cu prudență, spre a evita greșeli de tactică. Între timp, Consiliul de Coroană de la Sinaia hotărîse expectativa armată, astfel încît Brătianu nu putu să dea ministrului rus Poklevski la 10 august decît un răspuns cordial, dar măsurat și prudent: „În faza actuală a conflictului care divide Europa, guvernul român trebuie să-și mărginească sforțările sale la păstrarea neutralității, așa cum s-a decis la Consiliul de Coroană, și la menținerea echilibrului balcanic. El consideră propunerea guvernului rus ca o dovadă a atitudinii binevoitoare față de România, ia act de dînsa și roagă acest guvern să nu ceară un răspuns imediat, care în împrejurările de față n-ar putea fi decît negativ, ci să lase chestiunea deschisă".

Convenția secretă ruso-română

După înapoierea ministrului român Diamandy la Petrograd, încep a se lega tratative metodice, la care iau parte și reprezentanții guvernelor francez și englez, cărora li se cere să fie chezași ai angajamentelor ruse. Vechea indispoziție și neîncredere față de Rusia este încă trează în spiritele românilor. Deocamdată, această chezășie stă numai în asigurările lui Poklevski, ceea ce este puțin. Paralel cu chestiunea transilvană se pun stăruitor în discuție chestiunile balcanice: menținerea integrală a Tratatului de la București împotriva bulgarilor și o alianță balcanică îndreptată împotriva Turciei, a cărei atitudine de cochetărie cu Puterile Centrale deschide perspective pesimiste pentru Antantă.

Evenimentele de pe teatrul de război influențează asupra guvernului român, care nu se poate decide să facă pasul grav ce i se propune. Operațiile militare pe frontul principal al războiului se anunță favorabile germanilor. Francezii pierd bătăliile de la frontiere [73] și germanii pronunță marea lor mișcare de întoarcere a frontului francez prin Belgia. Presiunea diplomatică austro-germană, ajutată de exploatarea dibace a victoriilor de pe fronturi, este foarte puternică; ea are în persoana regelui Carol I un sprijin de mînă întîi. Blondel sugerează guvernului său ideea ca Rusia să ofere României județele din sudul Basarabiei, pentru ca veleitățile suveranului să fie comprimate prin forța sentimentului public. Guvernul român se menține în atitudinea sa precaută.

Chestiuni mai mărunte se împletesc cu marile probleme politice și militare. Necesități imediate trebuie satisfăcute cu ajutorul României. Așezată la răspîntia căilor prin care cele două tabere se pot aproviziona și-și pot ajuta aliații, dispunînd ea însăși de bogății mari, indispensabile țărilor beligerante pentru ca să poată duce războiul, România e solicitată și dintr-o parte și din cealaltă la atitudini binevoitoare; acestea riscă însă să fie considerate de partea adversă ca inamicale. O mulțime de dificultăți și de situații delicate, provocatoare de

conflicte, nasc pentru dinsa din această cauză. Guvernul român caută să le ocolească prin atitudini neutrale și printr-o cumpănă cît mai echilibrată între cele două partide. O mare iritare a produs atît în cercurile antantofile din țară, cît și în cancelariile Antantei, trecerea prin teritoriul român la trei săptămîni după declararea războiului a unui tren militar transportînd în Turcia tehnicieni, un număr de 257 militari germani de diferite specialități, în civil, cu ofițerii lor, sub pretextul că sînt lucrători angajați să lucreze la linia ferată a Bagdadului ; de fapt erau destinați punerii în apărare a Dardanelelor. În urma protestelor, s-a decis a nu se mai da permis de trecere decît la grupuri de maximum 20 de persoane. Pe de altă parte, s-a lăsat liber tranzitul materialului de război din Rusia spre Serbia și s-au făcut chiar cele mai mari înlesniri directe sîrbilor, vînzîndu-li-se material de echipament.

Marșul fulgerător al germanilor asupra Parisului [74] mărește prudența guvernului român. Tratativele începute cu Rusia stagnează. Preocupările Antantei se îndreaptă acum mai mult spre Italia, Suedia, Balcani, Japonia.

În obscuritatea ce domnea pînă acum pe cîmpurile de luptă, se face deodată lumină. Se produc cele două mari evenimente, hotărîtoare pentru prima perioadă a războiului : victoria franceză de pe Marna [75] și victoria rusă de la Lemberg [76]. Este prima criză din timpul neutralității române : „momentul de la Lemberg". Unii oameni politici români cred că acest moment este priincios pentru ieșirea din neutralitate și intrarea în acțiune alături de Antantă.

Încurajat de conjunctura favorabilă, Sazonov reia manevra sa diplomatică față de țările balcanice. Sir E. Grey, ministrul de Externe britanic, este indispus de demersurile „grăbite și dezordonate ale colegului său rus și înclină pentru o federație a României, Bulgariei și Greciei, în scopul unei neutralități comune ; i se pare că Venizelos [77] ar fi cel mai indicat să ia această inițiativă. Grey adaugă că dacă România ar fi dispusă să declare război Austro-Ungariei, guvernul britanic putea pune la dispoziție, sub formă de împrumut, fondurile necesare. Ideea nu are însă succes. Ba, dimpotrivă, Bulgaria încheie la 6 septembrie [78] un tratat secret cu Austria, prin care cele două țări se obligă reciproc la „o politică amicală și la un sprijin mutual în caz de agresiune".

Ministrul rus își fixează privirile spre București. La insistențele lui Poklevski, Brătianu răspunde : „Dacă guvernul rus insistă ca să aibă astăzi un răspuns, prin da ori nu, acest răspuns ar fi nu". Stăruințele lui Sazonov sînt din ce în ce mai presante ; succesele armatelor ruse le dau un sprijin real. „Armata rusă — telegrafiază Sazonov lui Poklevski — a ocupat jumătate din Bucovina, făcînd primul pas spre eliberarea acestei provincii de sub jugul austriac. Guvernul imperial invită România să i se asocieze pentru a împlini restul, ocupînd de partea lui sudul Bucovinei și Transilvania ; puterile Antantei garantează România împotriva unui atac bulgar de la sud". Prin grija legației ruse din București, s-a dat acestei propuneri o largă publicitate prin presă, ceea ce a produs o înflăcărare a opiniei publice românești. Propunerea Rusiei este ademenitoare ; situația militară la hotarele României îi dă un sprijin serios. Guvernul român nu se poate decide însă la un pas atît de hotărîtor. Experiența trecutului îndeamnă la situații clare și la garanții sigure. Pe lîngă aceasta, pregătirea militară a României abia e la început ; ea nu poate oferi încă posibilitatea unei rezistențe în caz de atac al unor forțe serioase dușmane ; existau și temeri din partea Bulgariei. Se mai prevedeau apoi opunerea categorică a regelui Carol, cu totul stăpînit de mirajul puterii germane. Credincios politicii de expectativă hotărîtă de Consiliul de Coroană, regele Carol dăduse chiar un răspuns șovăielnic, dar negativ, propunerilor personale ce i se făcuse de cei doi împărați, ai Germaniei și Austriei. Pentru miniștrii Antantei la București era ușor de înțeles că simpatiile opiniei publice sînt hotărît îndreptate spre țările lor, dar o hotărîre în acest

sens este paralizată de teama veche inspirată de politica Rusiei. Aceasta ar fi putut, cu un singur gest, să provoace elanul irezistibil al României ; era repararea nedreptății de la 1878, înapoierea Basarabiei. Pipăiri diplomatice în acest sens se fac în mod discret, neoficial, la Roma cu ambasadorul rus Krupenski și la Londra de către primul ministru Asquith [79] cu ambasadorul rus Benkendorf. Dar Rusia se încăpățîna a nu înțelege această elementară stare psihologică insistînd a făgădui ceea ce nu era în putința ei de a da, adică din teritoriile stăpînite de dușmanul, încă destul de tare pentru a le apăra. Această lipsă de inteligență politică a fost cauza pierderii celui dintîi moment favorabil, în care Antanta ar fi putut folosi superioritatea sa asupra dușmanului.

Totuși, Sazonov se decide a folosi momentul priincios spre a da o lovitură mare. Pe de o parte, intervine la Paris și Londra spre a obține concursul Franței și Marii Britanii ca să împiedice pe bulgari de a ataca România, în cazul cînd aceasta va ocupa Transilvania și Bucovina de sud, pe de altă parte, la 26 septembrie comunică lui Brătianu prin Poklevski proiectul unei convenții secrete, negociate împreună cu Diamandy în cuprinsul următor : „Rusia se angajează să recunoască României dreptul de a-și anexa regiunile monarhiei austro-ungare cu populație română. În Bucovina, delimitarea teritoriilor ce urmează să fie anexate Rusiei sau României se va face după criteriul majorității etnografice a populației. România va avea dreptul să ocupe aceste teritorii în momentul pe care-l va socoti prielnic. Cît privește România, ea se angajează să păstreze pînă la data acestei ocupații o neutralitate binevoitoare față de Rusia".

Conjunctura era prea favorabilă spre a nu fi folosită, dacă nu pentru o acțiune hotărîtoare în prezent, dar pentru avantajele ce puteau fi asigurate în viitor. De aceea, Brătianu sa decis să ia hotărîrea foarte importantă prin faptul că ea dădea o indicație lămurită asupra direcției în care se va face intrarea României în acțiune. La 18 septembrie/1 octombrie, Brătianu iscăli Convenția secretă cu Rusia, după ce ceru și obținu de la Rusia adăugarea a două noi stipulații : 1) României i se garantează de către Rusia *statu-quo*-ul teritorial în frontierele ei actuale. 2) Frontiera între partea rusă și partea română a Bucovinei va fi riul Prut, obținîndu-se astfel un hotar trainic între ambele state.

Convenția va fi ținută secretă pînă la data cînd va fi realizată ; Rusia se obligă a face ca ea să fie aprobată și de Franța, și de Marea Britanie.

Prin „neutralitate binevoitoare", Rusia înțelegea că România va înlesni aprovizionarea Serbiei și nu va permite ca inamicii Antantei să se folosească de depozitele și căile de comunicații din România.

Este caracteristic mobilul spiritual care a îndemnat pe Sazonov la acest pas hotărîtor. El primise prin Izvolski, ambasadorul Rusiei la Paris, informația că Austria ar fi propus României, dacă aceasta declară război Rusiei, autonomia Transilvaniei. Ministrul rus telegrafază reprezentantului său la București să verifice această știre și dacă este exactă să comunice românilor că guvernul rus nu le recunoștea doar autonomia, dar le propunea chiar unirea cu Transilvania.

Încheierea acestei convenții secrete — Anglia și Franța au aflat-o mai tîrziu — era mai ales un mare succes pentru România. Pentru întîia oară se recunoșteau drepturile ei la provinciile române de sub stăpînirea austro-ungară, și aceasta nu ca preț al unei cooperări militare, ci al simplei neutralități. Hotărîrea avea deci înalta valoare morală a afirmării unui principiu de drept. România mai păstra privilegiul dreptului de a-și alege ea singură momentul intrării sale în război ; pentru politica interioară, tratatul dădea lui Brătianu avantaje considerabile în relațiile sale cu filoantantiștii. Istoria diplomatică a marelui război, recunoscînd succesul României, îl consideră din punct de vedere tactic ca „o

mare bătălie pierdută de ruși, cu consecințe funeste", imputabilă defectelor autorului ei, Sazonov, deoarece ea asigura României în mod anticipat, fără ca ea să fie obligată să iasă din neutralitate, posesiuna teritoriilor pe care le revendica; urmarea nu putea fi decît întîrzierea intrării în război a României * [80]. De fapt, criticile îndreptate împotriva lui Sazonov din cauza încheierii convenției nu erau întru totul întemeiate. Fără a tăgădui că marele succes era al lui Brătianu, convenția cuprindea însă și serioase avantaje pentru Rusia. În primul rînd ea îndepărta posibilitatea unui atac al României, ca aliată a Puterilor Centrale, împotriva Rusiei; flancul sting al armatelor ruse era deci în siguranță. Ea mai asigura linia de legătură cu Serbia aliată, indispensabilă aprovizionării ei și, în sfîrșit, constituia preludiul categoric al unei viitoare alianțe, îndreptată împotriva Austro-Ungariei, indicînd cu precizie sensul orientării politicii de război a României. Ca urmare a convenției ruso-române, guvernul român a dat Marelui Stat-Major ordinul de a pregăti planul acțiunii războinice a României după următoarele directive strategice: ofensivă împotriva Austro-Ungariei în Transilvania, în legătură cu aripa stîngă a armatelor rusești, și defensivă la sud, față de Bulgaria. Guvernul a închis granița pentru transporturile germane spre sud și a refuzat să mai permită tranzitul armamentului prin teritoriul nostru. Toate intervențiile, rugăminții și amenințările germane au rămas fără efect. Germanii au recurs la tot felul de șiretlicuri pentru a trece, prin contrabandă, spre Turcia, cel puțin mărfuri de volum mai mic, în special muniții de artilerie, motoare de aeroplane, piese de armament. Vigilența autorităților române de la vămi și căile ferate a fost pusă la grea încercare, spre a descoperi contrabanda germană camuflată în vagoanele cu pereți sau tavane duble, în butoaie cu untură sau cu zahăr și în cele mai ingenioase dispozitive.

Evenimentele din iarna 1914—1915

Activitatea diplomatică a Rusiei a continuat în lunile de toamnă spre a decide România să intre în campanie ca să dea ajutor Serbiei foarte strîmtorate, și chiar pentru constituirea blocului balcanic cu Grecia și Bulgaria, cu misiunea de a veni în ajutorul Serbiei și a ataca Turcia.

Brătianu, consecvent obligațiilor luate prin convenția cu Rusia, a lăsat cale liberă, atît pe uscat cît și pe Dunăre, pentru aprovizionarea Serbiei. Cît privește ușurarea situației acestei țări, printr-o acțiune militară a României

---

* Unul din documentele cuprinse în „Arhivele secrete ale împăratului Nicolae II", date publicității, aruncă o lumină interesantă în culisele diplomatice ale acestor tratative. Consilierul Legației ruse din București, Arseniev, adresîndu-se marelui duce Nicolae și ministrului Sazonov, acuză pe șeful său, ministrul plenipotențiar Poklevski-Koziel, că trădează interesele Rusiei prin faptul că n-a executat în litera lor instrucțiile primite de la Sazonov ci, de conivență cu Brătianu, a manevrat așa încît România să obțină asigurarea Transilvaniei și a Bucovinei numai în schimbul neutralității. Proba principală a acestei aserțiuni ar fi fost că oferta făcută de Rusia României la 3/16 septembrie, ca aceasta să ocupe Bucovina — invadată de armata rusească — și Transilvania, a fost comunicată de Poklevski confidențial numai lui Brătianu, cînd ea ar fi trebuit s-ajungă la urechile publicului, fie chiar pe calea unei indiscrețiuni premeditate. În acest caz opinia publică, instruită de bunele intenții ale Rusiei, ar fi exercitat o presiune puternică asupra lui Brătianu în sensul interesului comun ruso-român, adică pentru intrarea în război. Poklevski, temîndu-se de complicații interne, care ar fi putut provoca o schimbare de regim — poate și mai mult — sau ar fi împins România în brațele austro-germanilor, a preferat o metodă mai suplă și mai prudentă; ca a fost împărtășită de Sazonov. Arseniev a încercat să facă o presiune prin publicitate, servindu-se de indiscrețiile comandorului Veselkin, aghiotantul țarului, aflat în România spre a conduce acțiunea de aprovizionare a Serbiei.

Același personaj a adus lucrurile chiar la cunoștința personală a țarului însuși. Țarul, impresionat, a cerut lui Sazonov destituirea lui Poklevski; în același sens a intervenit și marele duce Nicolae. Totuși, sprijinul și lămuririle lui Sazonov au salvat pe Poklevski. În schimb, Arseniev a fost mutat de la postul său și numit vice-guvernator al Basarabiei.

în Transilvania, Brătianu a mai declarat că nu poate ataca Austro-Ungaria decît dacă i s-ar completa rezervele indispensabile de muniţii, medicamente şi cai pentru armată, şi dacă va avea siguranţa că România nu va fi ea însăşi atacată de Bulgaria, care stă la pîndă ; fără de acestea, conchidea Brătanu, ar fi o nebunie ca România să se angajeze într-un război pe două fronturi. De aceea, intervenţiile Rusiei, Franţei şi Angliei — cu intreg cortegiul lor de făgăduieli şi ameninţări, începură să se îndrepte spre Bulgaria ; se făceau şi sugestii Serbiei şi Greciei de a ceda Bulgariei teritoriile jinduite de aceasta. Problema nu era însă pusă la punct şi inspira vii repulsii. Aliaţii din Occident nu erau dispuşi să se asocieze integral la iniţiativa Rusiei, iar ţările balcanice nu erau dispuse la astfel de concesii către Bulgaria, care îşi urma politica ei şi devenise aliata Puterilor Centrale. De altfel Serbia, printr-o sforţare eroică, respinsese singură invazia austro-ungară şi chestiunea ajutorului de dat sîrbilor nu mai era de actualitate palpitantă.

În iarna anului 1914—1915 războiul intrase într-o perioadă de stagnare pe fronturile principale. Frontul franco-german se imobilizase în tranşeele de pe Aisne, iar cel ruso-austriac în Carpaţii Galiţiei. Înfrîngerile ruseşti pe acest front nu erau o încurajare pentru România.

Goana după alianţe continua. Blondel, ministrul Franţei la Bucureşti, raportează la Paris că Brătianu era sigur că nu există un acord secret între Austria şi Bulgaria ; proba era că Bulgaria a „cumpărat" de la Austria o flotă pe Dunăre, care face transporturi de muniţii din Austria în Bulgaria şi de alimente în sens invers. O mare confuzie domnea printre conducătorii politici şi militari ai Antantei asupra necesităţii şi oportunităţii intervenţiei puterilor balcanice, precum şi a metodelor de întrebuinţat spre a le atrage. Sazonov continuă „să inventeze în fiecare dimineaţă o idee nouă, pe care s-o părăsească seara", făcînd tot felul de combinaţii de schimbări sau de retrocedări de teritorii, prin care să ajungă la reconstituirea mult doritului „bloc balcanic". Cu multă răbdare şi chibzuială Delcassé, ministrul de Externe al Franţei, căuta să-şi calmeze colegul, arătîndu-i lipsa de simţ practic care-i inspira planurile şi jignirile pe care le producea. „Noi dăm impresia că alergăm cu o grabă ridicolă după micile puteri care, pentru moment, nu vor să cadă în braţele noastre şi ne răspund prin cochetării". Marele duce Nicolae, generalisimul rus, califică energia cu care miniştrii Antantei la Bucureşti ne cereau intervenţia, drept o „nebunie furioasă". Anglia, mai calculată şi mai ponderată, considera intrarea României la această epocă nefolositoare ; la rîndul ei, ea califica insistenţele ce se puneau din unele părţi ca „o nebunie şi imoralitate ; însemna a se cere un sacrificiu imens din partea poporului român, care nu putea să ajute realmente pe aliaţi, ci doar să pricinuiască un rău incalculabil cauzei lor".

Ochii conducătorilor politici şi militari francezi şi englezi începură a privi chestia alianţelor din sud-estul european sub un alt aspect. Generalul Franchet d'Espérey [81], care cîştigase o mare autoritate prin participarea sa efectivă la victoria de la Marna, propuse o acţiune în Peninsula Balcanică, pornind de la Salonic prin Serbia, spre Budapesta şi Viena. Ideea ademenea mai ales prin latura ei politică : atragerea Greciei, României, poate şi a Bulgariei. Tratativele cu Anglia şi Rusia, pentru a furniza contingente de ajutor, mergeau greu. În Anglia, ce e drept, ideea izvorîse şi în mintea lu Lloyd George [82], care a prezentat-o guvernului într-un memoriu cu data de 1 ianuarie 1915. El pleca de la constatarea că pe Frontul de Vest s-a ajuns la *pat* (partidă nulă), că nu se poate obţine acolo nici un succes de la atacuri frontale împotriva poziţiilor foarte tari ale duşmanului şi că trebuie căutat alt punct vulnerabil al Puterilor Centrale. Aceasta nu putea fi decît atacul Austro-Ungariei pe la sud. Baza operaţiei va fi Salonicul, iar atacul se va da de o armată franco-engleză, unită

cu românii, grecii şi sîrbii. Idei asemănătoare se ventilau in Anglia de Kitchener [83] şi French ; in Franţa de Galliéni [84]. Observatori englezi, ca istoricul Trevelyan şi generalul Paget, trimişi în ţările din Balcani spre a-şi da seama de împrejurările locale, confirmau eficacitatea acestui plan. Sugestiile acestor oameni se loviră însă ca de o stîncă de rezistenţa lui Joffre, generalisimul francez, adversar hotărît al „orientaliştilor" ; el atribuia aceste planuri ambiţiei lui Galliéni de a obţine un înalt comandament. „Nici un om de pe frontul francez !", declară net Joffre, convins al ideii spargerii frontului german din vest.

Mai mult succes avu iniţiativa ministrului Marinei Churchill [85] de a începe o mare acţiune în Orient, nu însă împotriva Austriei prin calea Vardarului şi prin Serbia, ci pentru a forţa Strîmtorile şi a deschide drumul la Constantinopol. Aci era cheia întregii situaţii balcanice. Forţarea Strimtorilor însemna legătura directă cu Rusia, putinţa de a o aproviziona cu muniţii a căror lipsă începea să se simtă ; apoi mai însemna intimidarea Bulgariei, iar România şi Grecia hotărîte la colaborare. Concepţia lui Churchill fu adoptată. Ofensiva de la Dardanele şi Gallipoli începu la 19 februarie 1915. Insuficient pregătită, nebucurîndu-se de arobarea şi concursul hotărît chiar al fruntaşilor şefi militari englezi şi francezi, campania a sfîrşit cu un eşec total al Antantei în sud-estul Europei [86].

La pregătirea expediţiei Rusia, doritoare a fi printre puterile care urmau să intre ca triumfătoare în Constantinopol, făcu planul debarcării unui corp expediţionar la Varna şi Burgas. Era şi mijlocul de a intimida pe bulgari. Se credea că politicienii bulgari rusofili vor sprijini această acţiune ce putea fi condusă de generalul bulgaro-rus Radko Dimitriev. Consideraţii tactice şi tehnice făcură Statul-Major rus să vadă cît era de riscantă această operaţie ; de aceea se căzu de acord că e mai avantajos să aibă Constanţa ca bază de operaţii. Se ceru pentru aceasta consimţămîntul României. Brătianu însă il refuză categorc, deoarece la această epocă România nu era pregătită să înfrunte războiul mondial. Ideea de a debarca la Burgas se lovise şi de refuzul categoric al lui Sir Grey, care nu admitea violarea neutralităţii bulgare, chiar dacă insuşi Radoslavov ar fi fost dispus să închidă ochii. Atacarea Dardanelelor de aliaţi a agravat însă problema tranzitului de muniţii din Germania spre Turcia. Consumul enorm de muniţii necesitat de apărarea Dardanelelor sporea trebuinţa şi urgenţa transportului pe singura cale prin care Germania putea să-şi aprovizioneze aliata, adică prin teritoriul român. Dacă România nu lăsa să treacă muniţiile, Turcia nu putea să reziste la Dardanele. Germania acuza România că nu respecta neutralitatea binevoitoare la care se angajase. De aceea, ea a cerut României să lase să treacă 200 de vagoane pentru Turcia şi, in schimb, va lăsa şi ea să treacă 100 de vagoane pentru noi ; va închide ochii şi la transportul muniţiilor ruseşti spre Serbia. Aceste intervenţii erau însoţite şi de ameninţarea că dacă Dardanelele cad din lipsă de muniţii, România îşi va cîştiga duşmănia Germaniei.

Dar Brătianu, cu toate ameninţările Germaniei, cu toate ostentativele concentrări de trupe austro-ungare la frontiera Carpaţilor, nu se poate decide la un fapt atit de grav ca libertatea tranzitului armamentului german spre Turcia, cu toate beneficiile ce i se înfăţişau drept compensaţie. El era legat de Rusia prin Convenţia secretă de la 1 octombrie, pe care nu era nici cinstit, nici in interesul comun s-o calce. Autorizarea trecerii muniţiilor ar fi indispus grav pe aliaţi şi i-ar fi determinat cu siguranţă să oprească transportul muniţiilor franceze şi italiene, în valoare de 50 de milioane, care erau pe mare în drum spre ţară. Politiceşte, Brătianu considera cu plăcere cucerirea Dardanelelor de către aliaţi, preferînd ca Europa să sosească la Strîmtori înaintea Rusiei. Sir Arthur Paget [87], în trecere prin Bucureşti, dăduse asigurări în privinţa aceasta.

Mareşalul von der Goltz [88], intors din Constantinopol, confirmă starea disperată a apărării turceşti din cauza lipsei muniţiilor *. Dacă România stăruie în refuzul său, va trebui deschisă altă cale şi aceasta nu poate fi decît Serbia. Atacarea Serbiei va fi deci urmarea neapărată a refuzului României de a lăsa liberă aprovizionarea Turciei. Pînă atunci, Germania încearcă să treacă spre Turcia, cel puţin, mărfuri de volum mai mic, în special muniţii de artilerie, motoare de aeroplane, piese de armament.

Intervenţia Italiei

În martie 1915, situaţia ruşilor devenise neliniştitoare. În sectorul de nord al frontului lor, ruşii suferiseră marea înfrîngere de la Lacurile Mazuriene. În sectorul de sud, armatele ruseşti risipeau în chip nefolositor şi nebunesc vieţile soldaţilor în luptele sîngeroase pentru cucerirea defileurilor din Carpaţii Galiţieni. Uzura efectivelor şi a materialelor era enormă. Rezolvarea problemelor strategice impuse Rusiei era ameninţată de nereuşită. În aceste împrejurări, marele duce Nicolae se văzu obligat a face pe lîngă guvernul francez un demers oficial, care era un adevărat strigăt de alarmă: „Am datoria să vă declar că cooperarea imediată a Italiei şi a României este de o necesitate imperioasă — declară marele duce la 16 martie ambasadorului francez Paléologue. Fără cooperarea *imediată* a Italiei şi a României, războiul se va prelungi încă multe luni cu riscuri teribile".

Strategia poruncea politicii. Sub influenţa situaţiei militare, acţiunea diplomatică se însufleţi din nou. Misiunea ei era acum de a aduce Italia şi România în tabăra aliaţilor.

Politica externă a Italiei era condusă de ministrul de Externe din cabinetul Salandra [89], Sidney Sonnino [90]. Orientarea spre Antantă a Italiei era îmbrăţişată de personalităţile cele mai fruntaşe ale politicii italiene: liberalul Giolitti, conservatorul Salandra, socialistul Bissolati [91]; jaloanele apropierii de Franţa şi Anglia fuseseră puse de predecesorul lui Sonnino, marchizul San Giuliano [92]; baza politică a acestei concesiuni era violarea de către Austro-Ungaria şi a literei şi a spiritului tratatului ce lega cele două ţări. Manifestări oratorice deplasate creaseră însă Italiei o oarecare atmosferă puţin simpatică: sentimentul de la care pornea acţiunea ei fusese concretizat de Salandra în expresia: *sacro-egoismo*.

Cooperarea plănuită era îngreuiată de faptul că în revendicările ei, Italia îşi ridicase împotrivă pe sîrbi, din cauza Dalmaţiei. De la începutul războiului, deodată cu tratativele cu România, Sazonov începuse tratative cu Italia, după aceeaşi metodă repezită, care îi atrăsese observaţia Parisului, recomandîndu-i procedee mai discrete şi oferte mai prudente. Situaţia Italiei era foarte asemă-

---

* Morgenthau, fostul ambasador al Statelor Unite la Constantinopol, declară în memoriile sale că protestele Angliei şi Franţei împotriva României că ar călca neutralitatea, lăsînd să treacă spre Turcia trenurile germane cu material de război, erau complet neîntemeiate. „Nu încape cea mai mică îndoială că guvernul din Bucureşti a fost perfect onest". La 18 martie seara, după marele atac al flotei franco-engleze, respins de artileria forturilor de la Dardanele, fortul *Hamidie*, cel mai puternic de pe ţărmul asiatic, nu mai avea decît 17 obuze perforante, iar *Kilid-ul-Bahr*, principalul uvragiu de pe ţărmul european, mai avea exact 10 obuze. Dacă flota anglo-franceză ar fi reluat atacul a doua zi, 19 martie, rezistenţa n-ar mai fi putut ţine decît cîteva ceasuri — după cum asigura generalul Mertens, şeful serviciului tehnic al Strîmtorii. Trupele primiseră ordine să tragă pînă la ultimul obuz şi apoi să părăsească forturile. În realitate, chiar în seara de 18, flota aliată ridică asediul şi se îndreptă spre sud (p. 200 şi următoarele). Aceste mărturisiri au fost confirmate mai tîrziu de către una din personalităţile turceşti cele mai autorizate. Izzet-Paşa, vorbind despre retragerea englezilor de la Gallipoli, a declarat: „dacă aliaţii ar fi stat douăzeci şi patru de ore mai mult, turcii trebuiau să părăsească lupta şi să se retragă, căci nu mai aveau deloc muniţii".

nătoare cu a României : amîndouă fuseseră aliate cu imperiile centrale şi se lepădaseră de această alianţă spre a-şi putea îndeplini idealurile lor naţionale tocmai împotriva unuia din foştii lor aliaţi. Similitudinea raporturilor şi idealurilor lor dădea Antantei nădejdea că se va putea ajunge la o alianţă cu amîndouă ; de fapt, cele două ţări s-au apropiat în chip natural una de alta spre a se susţine în acţiunea lor.

Acest contact strîns a ajuns la rezultatul practic că, la 23 septembrie 1914, ele au încheiat o convenţie prin care se îndatorau să nu iasă din neutralitate fără să-şi dea una alteia un preaviz de opt zile, iar pînă atunci să se ţină în curent cu proiectele lor reciproce.

La această epocă, vederile Consultei [93] italiene îmbrăţişau perspective mult mai vaste. În prevederea reducerii Austro-Ungariei şi ruperii echilibrului politic actual în favoarea slavismului — accesul Serbiei la Adriatica, crearea ducatelor Croaţiei şi Boemiei — marchizul Carlotti, ministrul Italiei la Petrograd, împărtăşea lui Diamandy proiectul unei uniuni balcanice cu Turcia, Grecia şi Albania, cu predominarea latină a Italiei şi României. Dar Italia, urmărind în acelaşi timp şi alte revendicări în bazinul occidental al Mediteranei, lăsă în părăsire combinaţiile cu România şi Balcanii.

Paralel cu tratativele începute cu Antanta, Italia trata cu Puterile Centrale. Temeiul juridic al revendicărilor italiene dinspre partea Austro-Ungariei erau prevederile articolului 7 din tratatul Triplei Alianţe, care garantînd — pe cît era posibil — statu-quo-ul teritorial în Orient, prevedea o *compensaţie* pentru unul din parteneri, în cazul cînd celălalt ar modifica acest statu-quo în favoarea sa printr-o „ocupaţie temporară şi permanentă" în această parte a Europei. Intenţiile Austro-Ungariei în privinţa Serbiei justificau pretenţiile de compensaţie ale Italiei. Greutatea venea din faptul că chiar dacă cercurile conducătoare ale Ballplatz-ului, sub îndemnurile Berlinului, nu respingeau formal această soluţie, erau doi factori cu totul ostili : generalissimul Conrad, italofob înverşunat, dar mai ales primul ministru ungar Tisza. Motivele acestuia nu izvorau atît din dragostea pentru teritoriile ce aparţineau jumătăţii austriece a monarhiei, ci din consideraţia că orice consimţămînt la cererile italiene „va stimula apetiturile României, care nu puteau fi satisfăcute decît pe socoteala Ungariei". Astfel încît atitudinea adversarului găsea uşor similitudinea situaţiei celor două ţări latine şi naturală coordonarea politicii lor. Tisza nu le menaja şi în corespondenţa sa cu Burian [94] le numea „die beiden Räuber" [95], ajungînd în cele din urmă la soluţia de a mulţumi Italia cu Trentinul, dar a nu arunca nici un oscior României. De fapt, concesiile străcurate Italiei erau făcute nesincer. Conrad şi Tisza îşi propuneau să plătească Italiei şi României cu „perfidie pentru perfidie" şi cu rezerva mintală „ca, după terminarea victorioasă a războiului să reia înapoi teritoriile smulse cu cuţitul la beregată" şi chiar „să pedepsească pe sperjuri".

În cursul acestor tratative, atitudinea Italiei faţă de România oscila după fluctuaţiile atitudinii Austriei faţă de ea înşăşi. În ianuarie 1915, Austria devine ameninţătoare faţă de România. Brătianu propune Italiei să întărească tratatul din 23 septembrie, transformîndu-l într-un pact de asistenţă militară mutuală. Dar Consulta răspunse că Italia nu vede oportunitatea strîngerii relaţiilor italo-române şi nu poate promite sprijinul său militar. Brătianu se văzu nevoit să replice că, în acest caz, România nu va mai putea să facă din relaţiile sale cu Italia pivotul politicii sale externe, aşa cum avusese intenţia. Impresionat de această atitudine, guvernul italian făcu demersuri la Viena spre a protesta împotriva concentrării de trupe austro-ungare la Carpaţi şi în acelaşi timp comunică guvernului român că e gata să încheie o nouă convenţie în vederea unei acţiuni solidare a României cu Italia împotriva unui agresor din partea

unei terțe puteri. Și, de fapt, noul acord se încheie în secret la 6 februarie 1915. Italia întrebă în același timp România dacă ar fi dispusă la o acțiune militară împotriva Austro-Ungariei către sfîrșitul lunii aprilie ; în vederea acestei acțiuni, este de dorit un aranjament cu Bulgaria. Cu tot răspunsul favorabil al României, Italia n-a mai dat semne de viață timp de aproape trei luni. Pricina acestei atitudini era că Italia intrase în fondul unor tratative pe care le ducea în strict secret cu Anglia, ca mandatară a Antantei, și ajunse să facă să i se admită revendicările. De fapt, Italia era sigură că intrarea ei în acțiune va atrage după sine în mod automat și România. La intervenția lui Brătianu de la 19 aprilie, prin care solicită Italia să nu încheie pactul fără participarea României, Italia se mărgini să notifice României la 28 aprilie că a și încheiat alianța formală cu Antanta. Drept consolare, România era înștiințată că Italia a împărtășit aliaților săi interesul cu care privește colaborarea română, și că nu va neglija nimic spre a asigura satisfacția revendicărilor României, pe care o sfătuiește să-i urmeze pilda. Salandra mărturisește în memoriile sale deziluzia guvernului italian și a Antantei, că România n-a urmat pilda Italiei, așa cum se socotea ca sigur.

Acordul de la Londra, de la 26 aprilie 1915, a fost acceptat fără rezerve de Franța. Rusia, care vedea în acest acord dezavantajarea Serbiei în favoarea Italiei, l-a primit cu greutate și proteste, la care contribuia și dezamăgirea că data intrării în acțiune a Italiei fusese fixată prea tîrziu, ca să-și poată face efectul asupra ofensivei Mackensen, dezlănțuită împotriva Rusiei [96]. Pe baza acestui acord, Italia a declarat război Austro-Ungariei la 23 mai 1915, iar România a rămas izolată în neutralitatea ei.

Situația din primăvara lui 1915

Despărțirea Italiei de România în timpul tratativelor cu Antanta și intrarea ei izolată în război avusese ca efect slăbirea aportului de forțe pe care l-ar fi putut aduce Antantei o contribuție sinceră italo-română. Evident că altul ar fi fost efectul dacă ambele țări intrau deodată, atît în ce privește lovitura militară dată Puterilor Centrale, cît și asupra atitudinii țărilor neutrale din Balcani, Bulgaria și Grecia, care șovăiau. Ceea ce nu se putuse obține printr-o acțiune comună, trebuia să se obțină separat. Italia intrase în acțiune. Era rîndul României. De aceea, o dată problema intrării Italiei soluționată fericit, privirile diplomației antantiste se reîntoarseră asupra României. Atragerea acestei țări în tabăra Antantei era noua ei misiune. Evenimentele de pe fronturile de luptă făceau această acțiune și importantă și urgentă.

Cu toată începerea ofensivei victorioase a lui Mackensen pe Frontul de Est împotriva Rusiei, Antanta socotea totuși situația sa ca favorabilă. Debarcarea anglo-franceză la Dardanele și mai ales intervenția italiană dădeau Antantei un avantaj considerabil și puneau în special Austria într-o situație foarte grea. Antanta se găsea într-un moment decisiv în desfășurarea războiului. Dacă, pe lîngă Italia, s-ar fi adăugat Serbiei și România, Austria n-ar fi putut rezista împătritului asalt, în care două popoare aduceau în lupte armate proaspete. Atît era de gravă criza prin care trecea Austria, încît comandamentul austro-ungar lua măsuri să evacueze Triestul [97] și să retragă frontul pe Sava [98]. Conrad înștiința pe Tisza că-i va fi imposibil să ducă războiul pe patru fronturi, iar acesta întrezărește catastrofa : sîrbi, români, italieni, înaintînd în marșuri forțate pînă în inima monarhiei, ocupînd cea mai mare parte a Ungariei și țările alpine. Ministrul ungur nu ezită să se gîndească la pace, ca la singura salvare : „Trebuie să oferim Antantei, printr-un intermediar convenabil, cum

ar fi regele Spaniei sau al Danemarcei, încheierea unei păci care ar fi foarte favorabilă pentru Antantă, dar ar prezerva Puterile Centrale de înfrîngerea completă".

Condiția indispensabilă a reușitei era însă ca Antanta să poată reuni toate forțele ce-i stau la dispoziție în chip real ori virtual și, în același timp, să poată obține o coordonare a sforțărilor sale. Din nenorocire, Antanta n-a reușit să realizeze acest program. Conducătorii politici ai Antantei nu și-au dat seama de iminența victoriei, așa precum Puterile Centrale își dădeau seama de iminența dezastrului.

Se ceru Serbiei, considerată ca odihnită după marile bătălii din toamnă, să înceapă o ofensivă în direcția Laibach (Ljubljana), conjugîndu-și operațiile cu Italia. Serbia refuză, pretextînd oboseala armatei, decimată de boli. Cauza reală era indispoziția pricinuită de pactul încheiat de Antantă cu Italia la Londra, în dispozițiile căruia se bănuia că interesele sîrbești fuseseră sacrificate.

Rămînea România. Intrarea în arenă a 600 000 de baionete românești, la o lună după intrarea unui milion de italieni, era privită de puterile Antantei ca o lovitură decisivă aplicată Austro-Ungariei. Grandioasele manifestații de simpatie făcute de români generalului Pau la trecerea lui prin România [99], erau dovada netăgăduită a sensului în care era orientată opinia publică română. Brătianu socoti că a sosit momentul spre a pune bazele unei cooperări militare cu Antanta și a preciza revendicările teritoriale ale României, nu în simpla ei atitudine de neutralitate, ci pe temeiul participării ei militare active la înfrîngerea adversarului și la obținerea victoriei. Trebuia deci ca o alianță formală să se încheie pe baza unor condiții de colaborare politică și militară precise. Diamandy, ministrul țării la Petrograd, primi însărcinarea de a comunica guvernului rus modalitățile acestei colaborări, condiționată de acceptarea revendicărilor naționale ale României. Din nenorocire, diplomația rusă se conducea de calcule politice care nu concordau cu necesitățile conducerii militare. Cu chipul acesta reîncepu seria nesfîrșită a negocierilor din 1915 care n-au dus la alt rezultat decît că au zădărnicit încheierea alianței și au făcut să se piardă al doilea moment favorabil al războiului european.

La 3 și 12 mai Diamandy prezintă ministrului rus al Afacerilor Străine harta revendicărilor teritoriale reclamate de România: ea cuprindea Banatul și Bucovina întregi, iar, între ele, o linie ce începea pe Tisa la gura Mureșului, mergînd pe la est de Békéscsaba și pe la est de Debrețin pînă la vărsarea Someșului în Tisa.

Dar Sazonov crede că momentul în care România își expune condițiile, a doua zi după intrarea Italiei în acțiune, pune Rusia într-o situație avantajoasă. De aceea, la intrarea lui Diamandy în cabinetul său, ministrul rus îl întîmpină cu gluma plină de înțeles: „Acum, fiindcă Italia a intrat, tariful României a scăzut!". Și-ntr-adevăr, Sazonov obiectează că pretențiile României ar fi exagerate. Luînd atitudine de protectoare a intereselor popoarelor slave, Rusia nu poate abandona României nici pe rușii din Bucovina, nici pe sîrbii din Banat; apropiindu-se prea mult de Belgrad, România „ar putea deveni o primejdie tot atît de mare ca cea austriacă". În același timp, ministrul rus roagă pe aliații săi din Occident să intervină ca să modereze revendicările României, pe care, potrivit opiniei sale, nimic nu le poate justifica. Marele duce Nicolae intervine la rîndul său împotriva „exigențelor excesive și inacceptabile ale României"; el crede că, dacă Rusia rămîne fermă, „România va fi obligată prin puterea evenimentelor să se alipească de noi și să se mulțumească cu cei vom da noi".

O lungă și penibilă discuție începu între cancelariile aliate — chemate în ajutor de Sazonov — și România, relativ la delimitarea teritoriilor. Brătianu

lămurește, prin Blondel, guvernului francez și prin Mișu celui englez, motivele intransigenței sale in chestiunea frontierelor. Nu pentru cițiva kilometri mai mult, dar pentru că granițele corespund aspirațiilor naturale permanente ale României și, mai ales, din trebuința de a impiedica prin stabilirea unor granițe naturale — precum Dunărea față de sirbi in Banat și Prutul față de ruși in Bucovina —, conflicte de naționalități asemănătoare acelora ce tulbură Macedonia de cițiva ani. Aceasta nu se poate obține decit cu delimitări sigure.

În decursul tratativelor incepeau să se lămurească proporțiile victoriei austro-ungare pe Frontul de Est. Frontul rus la Gorlice era sfărimat complet [100], iar armatele austro-ungare inaintau victorios, impingind armatele ruse inspre Nistru. Din toate părțile se depun stăruințe spre a indupleca Rusia să fie mai conciliantă cu România. „Situația militară a Rusiei e critică. Concursul României a devenit acum o necesitate pentru ruși. Este de neințeles ca tocmai ei să facă să cadă negocierile". Tittoni, ministrul Italiei la Paris, doritor a ajuta intrarea României odată cu Italia, sugerează lui Poincaré [101] și Delcassé [102] nu numai impingerea limitei de nord a Bucovinei românești pînă la Prut, dar chiar cedarea de către ruși a unei părți din Basarabia. Poincaré socotește că ar fi foarte delicat și riscant a ridica această chestiune, oricit ar fi ea de dreaptă ; nu s-ar ajunge la alt rezultat decit a indispune inutil Rusia. Delcassé vrea să menajeze pe colegul său Sazonov care ar fi „foarte deprimat" și amenință cu demisia ; pe de altă parte, Brătianu, la rindul său, declară că mai degrabă părăsește puterea decit să cedeze ceva din cererile formulate.

Solicitări britanice

Anglia, care pînă atunci păstrase o rezervă prudentă, hotări să intervină. În primul rînd, spre a se informa, trimise în România ca ataşat militar permanent pe colonelul Thompson şi, apoi, in misiune specială, pe Sir Samuel Hoare. Thompson raportă guvernului său situația opiniei publice din România, rezumind-o astfel : respect și teamă față de Germania, afecțiune față de Franța, neincredere și suspiciune față de Rusia, incertitudine față de Marea Britanie. Hoare constată și el neincredere in Rusia; o cooperare cu Rusia ar însemna ocupație militară rusă in România. Guvernul britanic văzu că toată greutatea intervențiilor sale trebuie să se indrepte spre Rusia, spre a o determina să fie mai conciliantă, iar spre România, spre a o asigura că va avea protecția și sprijinul Marii Britanii.

La Petrograd ministrul britanic Buchanan, comunicind țarului hotărirea guvernului său de a ceda Constantinopolul Rusiei [103], ii impărtășea convingerea că această mare concesie va indemna Rusia spre o atitudine mai conciliantă și ii punea intre altele și condiția „de a face tot posibilul ca să inlesnească participarea României și Bulgariei impotriva Turciei și a Puterilor Centrale". La București, Thompson incuraja guvernul român să nu cedeze in chestiunea Banatului, „deoarece e sigur că rușii vor primi toate cererile noastre teritoriale, dreptatea fiind de partea noastră".

Revendicările teritoriale formulate de Brătianu pe cale diplomatică erau susținute și prin intervenția personală a reginei Maria. Folosind legăturile ei de rudenie apropiată cu regele Angliei și cu țarul Nicolae, cărora le era vară primară, regina Maria le trimise scrisori inspirate de dragostea pentru țara sa adoptivă, care erau pledoarii călduroase in favoarea drepturilor teritoriale ale României. Regelui George al Marii Britanii [104], regina Maria ii trimisese o primă scrisoare prin generalul Arthur Paget, care trecuse prin România și Bulgaria cu o misiune politică, cam in același timp cu generalul francez Pau.

Pledînd chestia garanţiilor impuse de o alianţă cu Rusia, regina scria : „Ştim ceva despre felul de a se purta al Rusiei şi nu dorim să ne azvîrlim în imensele ei braţe fără o garanţie mai serioasă decît bunăvoinţa ei de o clipă". Într-o a doua scrisoare, din 9 mai, redactată sub inspiraţia directă a lui Brătianu, regina Maria insistă asupra controversei provocată de revendicarea Banatului şi a Bucovinei, analizînd şi respingînd obiecţiile şi temerile exprimate de sîrbi şi ruşi. Aceeaşi temă e tratată, cu aceleaşi argumente — bineînţeles fără aluziile la Rusia — în scrisoarea adresată vărului „Nicky" — ţarul Nicolae — trimisă prin marea ducesă de Vladimir. Răspunsul ţarului, pe lîngă gluma asupra profundelor cunoştinţe de geografie şi a talentului de avocat al verişoarei sale, pe lîngă calificativul de „enorme" al revendicărilor româneşti, cuprindea şi comunicarea că a dat instrucţiuni lui Sazonov să arate mai puţină intransigenţă în tratativele cu România.

Influenţa de care se bucura regina Maria pe lîngă soţul ei, regele Ferdinand, era bine cunoscută ; ea nu putea să nu fie ţinută în seamă şi de Puterile Centrale. Czernin, ministrul Austro-Ungariei, încearcă să atragă pe regină de partea ţării sale. Punînd în joc toate talentele sale de om de lume şi de politician, alternînd linguşirea cu ameninţarea, făcînd să-i fluture pe dinaintea ochilor ispita de a fi „cea mai mare figură din istoria României", ca şi teama de răspundere pentru pierzania pe veci a ţării sale, şiretul ministru ceru reginei să-şi întrebuinţeze toată influenţa spre a determina România să intre în război alături de Puterile Centrale, în favoarea cărora s-ar fi aplecat, decisiv, cumpăna biruinţei. Regina Maria i-a răspuns însă cu aceeaşi hotărîre că ar muri de durere dacă România ar intra în război împotriva Angliei, că împărtăşeşte marele vis al României, care nu se va putea realiza decît cu ajutorul Antantei, căci crede în vechea zicătoare că „a Angliei e întotdeauna ultima bătălie". Şi mai puţin succes a avut ministrul Germaniei, von dem Bussche, o fire mai puţin abilă, lipsit de mijloacele de seducţiune ale colegului său austriac.

Efectele victorioasei ofensive austro-germane

Cu toată gravitatea situaţiei sale militare, Rusia nu ceda decît pas cu pas din atitudinea sa intransigentă şi numai sub efectul moral al progreselor înfrîngerilor sale. Acestea făceau însă din ce în ce mai problematică eficacitatea unei cooperări militare ruso-române în timp util. La sfîrşitul lunii mai, ruşii erau aruncaţi cu totul din Carpaţii Galiţiei şi Bucovinei. Căderea Przemyśl [105] provocă o adîncă depresiune morală în Rusia, cu răsfrîngere în România. Înaintarea română în Transilvania devenise o operaţie riscantă. Abia acum — la 19 mai — Sazonov, călcîndu-şi pe inimă, răspunde lui Delcassé prin ambasadorul Paléologue — trimiţînd în acelaşi timp instrucţiunile corespunzătoare lui Poklevski, că în chestia Banatului cedează României colţul de nord-vest al Torontalului, dar păstrează Bucovina de nord împreună cu Cernăuţii pentru Rusia, oferind României numai sudul Bucovinei pînă la Siret ; el mai pune şi condiţia ca România să intre în război imediat, cel mai tîrziu pînă într-o săptămînă. Chiar această concesie, Sazonov o subordonează unui sacrificiu de procedură, cerînd ca ea să-i fie solicitată de Brătianu.

Brătianu înţelegea motivele ce împingeau pe Sazonov la atîta grabă, dar nu era dispus să accepte în chip uşuratic riscurile acestor propuneri, pe care le socotea insuficiente, neprecise şi inoportune. De aceea el răspunde la 23 iunie menţinîndu-şi revendicările ; pentru a înlesni atitudinea concesivă a Rusiei în problema Banatului, sugeră o soluţie ingenioasă : oferea să restituie Bulgariei cele două judeţe ale Cadrilaterului dobrogean care au revenit României

în 1913, ceea ce ar fi îngăduit Bulgariei să facă Serbiei concesiuni în zona litigioasă din Macedonia. În ce privește intrarea în război, ea se putea face în termen de cel mai tîrziu două luni după semnarea unei convenții politice și a uneia militare între puterile Antantei și România, stabilind condițiile cooperării lor și asigurarea trimiterii muniților de care România are absolută nevoie.

Pe cînd cancelariile diplomației antantiste își pierdeau vremea în discuții de amănunte, ofensiva austro-ungară mergea mai repede și făcea progrese extraordinare. Înfrîngerea rusă căpăta proporții de dezastru. Numărul prizonierilor ruși căzuți în mîinile dușmanului se cifra cu sutele de mii. Puternicele cetăți rusești începeau să cadă una după alta; frontul de luptă era împins dincolo de Varșovia și Bug. Puterea militară a Rusiei era adînc zdruncinată; moralul națiunii începea să se resimtă și puterile occidentale se întrebau cu îngrijorare dacă Rusia va mai fi în stare să joace cu eficacitate rolul său de aliată în Orient.

Sub impresia acestei stări de spirit, puterile Antantei devin nerăbdătoare; presiunile ce se exercită asupra guvernului rus încep să capete impresia de alarmă. La 20 iunie, șeful Marelui Stat-Major rus, Ianușkievici, telegrafiază Marelui Cartier cerîndu-i ca „în vederea situației militare să nu refuze propunerile lui Brătianu". El se mulțumește cu intrarea României chiar după cinci săptămîni și cere să se accepte toate condițiile politice și militare puse de România „afară de tunuri, puști și muniții, de care ducem și noi lipsă". Diplomația apuseană începe să se emoționeze. Izvolski, ministrul rus la Paris, raportează lui Sazonov că opinia publică din Franța este deprimată de înfrîngerile Rusiei și enervată de tocmelile ei cînd e vorba de cîștigat o alianță atît de prețioasă ca a României. „În astfel de împrejurări, considerațiile militare trebuie să treacă pe primul plan și concursul României trebuie să fie cumpărat cu orice preț". Pentru a înlesni soluția Banatului, la care Brătianu nu renunță, Delcassé și Asquith [106] propun o soluție nouă, urmărind compensarea Serbiei prin incorporarea Croației. Soluția nu-i place lui Sonnino [107], doritor să menajeze Ungaria în vederea unei păci separate; totuși ea este adoptată. În chipul acesta se aruncă prima piatră la edificiul unității iugoslave, ca o urmare a atitudinii intransigente a lui Brătianu în chestiunea Banatului.

Enervarea cîștigă cercuri din ce în ce mai largi. Sazonov declară într-o notă trimisă guvernului francez că înfrîngerile rusești s-ar datora lipsei de muniții, imputînd Franței întîrzierea trimiterii de armament și muniții Rusiei, precum și a începerii unei ofensive de ușurare. În același timp, el acuza România că ceea ce o determină la tergiversări, n-ar fi nerecunoașterea revendicărilor ei teritoriale de către Rusia, ci situația nefavorabilă de pe front; el și-a pierdut nădejdea de a realiza o alianță a tuturor statelor balcanice, și ca replică adresată României, propune ca Antanta să se hotărască pentru bulgari. La Paris Clemenceau, care n-are încredere în România, duce prin ziarul său „L'homme enchaîné" o campanie violentă și nedreaptă împotriva României (tout maïs et pétrole) [108] — mergînd pînă la a insinua că Brătianu trădează Berlinului secretele tratativelor sale cu Antanta. Dar guvernul francez și oamenii politici răspunzători din Franța nu țin seama de aceste explozii temperamentale și continuă să caute a convinge pe Sazonov să cedeze în fața dreptelor revendicări ale României. În sfîrșit, Sazonov se vede constrîns să cedeze românilor; el n-o face însă decît pe jumătate. Abia în cursul lunii iulie el declară că e gata să dea în Bucovina și Cernăuții pînă la Prut, dar în Banat, chestiunea Torontalului să rămînă în suspensie pînă la tratativele păcii. Dar peste cîteva zile se răzgîndește, revine asupra primei mișcări și cere lui Poklevski să pretindă lui Brătianu în prealabil garanție scrisă că va porni la război în interval de cinci săptămîni. Miniștrii de Externe ai Franței și Angliei găsesc nelalocul ei cererea unei astfel de garanții

prealabile, care miroase a ultimatum şi va ofensa cu drept cuvint pe Brătianu ; de altfel, acesta răspunde că un astfel de angajament de cooperare militară n-ar putea fi luat decît prin convenţie specială încheiată de Statele-Majore respective. Şi, de fapt, Brătianu cere generalului Averescu să-i redacteze proiectul unei convenţii militare între România şi Rusia.

Puterile aliate occidentale sînt animate şi de interesul ce manifestau ca să oprească trecerea prin contrabandă prin teritoriul României a materialelor de război pe care Germania le trimitea Turciei. De aceea, ele participă activ la tratativele ruso-române şi fac presiuni asupra Rusiei ca să recunoască legitimele revendicări formulate de Brătianu, atît în ce priveşte clauzele teritoriale, cît şi acelea tehnice ale colaborării militare. Chestiunea datei intrării în război avea o deosebită gravitate şi puterile occidentale au dat dreptate lui Brătianu care arăta că nu se poate hotărî o dată fixă, ci aceasta trebuie să depindă de condiţiile militare în care se va declanşa acţiunea. În sensul acesta, cei trei miniştri de Externe Delcassé, Grey şi Sonnino, au făcut cunoscut la Petrograd că încheierea convenţiei militare să fie semnată chiar şi fără data intrării în acţiune a României.

O lună de discuţii şi tărăgăneli i-au trebuit lui Sazonov ca să dea lui Brătianu răspunsul la propunerile precise pe care acesta i le făcuse la 23 iunie ; acest răspuns cuprindea doar principiul intervenţiei, fără ca problema însăşi a modalităţilor ei să facă vreun progres însemnat. Ba chiar, victimă a temperamentului său agitat şi schimbător, dominat de neîncredere şi aversiunea sa contra României, ministrul rus dărîma cu o mînă ce apucase a se clădi cu cealaltă. Abia la cîteva zile după răspunsul aşa de insuficient şi inabil dat României, ca şi cum s-ar fi speriat de pasul făcut, Sazonov se grăbeşte să declare colegilor săi de la Paris şi Londra (31 iulie) că a făcut concesii României „à contre coeur" [109], gîndindu-se numai la interesul operaţiilor militare din Dardanele şi cu regretul de a fi acordat României „realizarea integrală a aspiraţiilor ei, lăsîndu-i totuşi libertatea de a rămîne inactivă". Noi instrucţiuni orale, fără text scris, autoriză pe Poklevski să schiţeze termenii unei convenţii militare ; un delegat al Statului-Major rus i se va pune la dispoziţie ca expert tehnic.

Înfrîngerea rusă pune capăt tratativelor

Era prea tîrziu. Războiul luase o întorsătură gravă pentru Antantă. Pe fronturile francez şi italian acţiunea era în stagnare. Alianţa Bulgariei cu Puterile Centrale era consolidată. Metodele diplomaţiei ruse, tărăgănarea pusă de Sazonov la recunoaşterea revendicărilor naţionale ale României împiedicaseră intrarea noastră în acţiune la momentul pe care marele duce Nicolae îl indicase ca priincios. Acum, acest moment trecuse de mult. Condiţiile strategice erau cu totul schimbate. Retragerea rușilor spre est descoperea aripa noastră dreaptă ; ei n-ar fi fost în stare să ia o ofensivă pe Nistru cu aripa lor stîngă, indispensabilă pentru acoperirea flancului român. Superioritatea tactică a austro-germanilor era astfel încît ei ar fi putut să cadă cu toată puterea asupra României, fără ca Rusia să poată să intervină. Apoi, din cauza înfrîngerilor şi a continuelor retrageri, circulaţia trenurilor pe teritoriul rus era dezorganizată într-aşa fel, încît făcea cu neputinţă aducerea din Franţa la noi a materialului de război şi muniţiilor ce comandasem acolo şi fără de care nu puteam face războiul. Rusia însăşi trecea printr-o criză foarte gravă a efectivelor, armamentului şi muniţiilor. În consiliul de război al comandanţilor de armate ruse ţinut la Holm în iunie, marele duce Nicolae înfăţişase ţarului starea tragică a armatei. O jumătate de milion de oameni erau necesari pentru a completa efectivele. Pentru ei nu existau însă puşti ; „în depozite

nu mai erau decît 40 000 și trebuia 1 000 000". Ajunsese să lipsească puști chiar pentru soldații de pe fronturile de luptă. Efectivele de completare erau mai prejos de orice critică: „oameni greoi, necioplițți, care din lipsa armelor nici nu știau să tragă". Lipseau ofițerii și materialul de război, totul fusese uzat. Deficitul muniților de artilerie era enorm; mai ales pe Frontul de Sud-Est nu existau nici 40% din cantitatea necesară. O iritație și nemulțumire surdă, prevestitoare de revoluție, zguduia țara. Dezordini grave izbuceniseră, mai ales la Moscova.

În astfel de condiții, intervenția noastră nu putea fi de nici un folos pentru aliați și expunea țara la un dezastru sigur. Chiar înainte de căderea Varșoviei [110], țarul Rusiei fusese nevoit să recunoască situația și să declare ambasadorului englez Buchanan că „ar fi o greșeală să se împingă guvernul din București să intre în război cîtă vreme armata rusă nu va fi în stare să reia ofensiva". Poklevski relatează lui Sazonov starea de spirit ce domnește în opinia publică din România: chiar fruntașii politici antantofili, care pînă acum pledau cu ardoare pentru intrarea imediată în război, s-au calmat și sînt de părere că momentul nu mai este prielnic declarării războiului, întrucît retragerea rușilor din Galiția și din Bucovina face imposibilă o cooperare a armatelor române cu cele rusești.

Guvernele Antantei nu pot să nege evidența. A face presiuni asupra lui Brătianu ca să sigileze îndelungatele tratative printr-o convenție formală, cuprinzînd obligația de a intra la o dată precisă în război, în condiții ce însemnau o sinucidere a României, ar fi fost un act de nebunie, fără alt rezultat decît să silească pe conducătorul politicii române la demisie. De aceea guvernele Antantei, inclusiv Sazonov, cad de acord că intrarea în acțiune a României nu mai e oportună; printr-o fină ironie, un istoric al tratativelor diplomatice subliniază faptul că acordul puterilor Antantei spre a accepta inacțiunea României s-a realizat instantaneu, atunci cînd cel pentru a stabili condițiile concursului ei întîmpinase atîtea dificultăți. La 13 august, puterile Antantei au înmînat lui Brătianu această notă, redactată de Sir Grey [111]: „Puterile aliate, luînd în considerație argumentele arătate de d. Brătianu, sînt gata să amîne semnătura acordului politic cu România pînă la epoca în care guvernul român va fi în măsură să intre în acțiune". Ei se mulțumesc, pentru moment, cu încredințarea că România va împiedica tranzitul pe teritoriul său a materialului de război de la Puterile Centrale spre Turcia. Brătianu răspunse la 22 august, constatînd acordul său principal și confirmarea angajamentului.

În acest chip au luat sfîrșit, printr-un eșec complet, tratativele din 1915, începute cu patru luni mai înainte. La lumina aruncată de publicarea documentelor diplomatice, rezultă în chip lămurit că întreaga răspundere a acestui eșec cade asupra guvernului rus care, nevrînd a recunoaște dreptatea revendicărilor românești și încăpățînîndu-se a refuza cele două colțuri din Bucovina și Banat, a preferat să învenineze și să tărăgăneze tratativele. Urmarea a fost pierderea întregului teritoriu galițian și polonez, pierderea unui aliat și pregătirea unui nou dezastru, cel din Serbia.

Unul din marii generali ruși recunoaște însuși greșelile de psihologie ale Rusiei, care făcea să cadă toate proiectele întemeiate pe atragerea și colaborarea statelor balcanice, în special a României: „Marele stat slav spera să vină de hac Austro-Ungariei cu singurele sale mijloace; pe de altă parte considera pe balcanici ca pe niște « copii teribili », care trebuiau ținuți sub tutelă. Nu-i plăcea ca Antanta să se amestece. Nu căuta să-și ascundă simpatia pentru bulgari și neîncrederea față de România". Rusia a contribuit mult ca problema războiului mondial în Balcani să nu capete o soluție satisfăcătoare. Eșecul tratativelor din 1915 cu România, datorită exclusiv întîrzierilor tratativelor diplomatice, în

comparație cu repeziciunea cu care se urmau evenimentele pe cîmpul de luptă, îndreptățește pe cronicarul diplomatic să aplice Antantei imputarea ce se adresa altă dată Austriei, de a fi „totdeauna în întîrziere cu un an, cu o idee, cu o armată".

Atacarea Serbiei

Înfrîngerea Rusiei răsturnase complet situația. Cu îngrijorare priveau acum conducătorii politici români la norii ce se grămădeau de jur împrejur. Niciodată, de la începutul războiului, situația nu fusese atît de favorabilă pentru Austro-Ungaria. Rusia, principalul adversar, era paralizată pentru multă vreme. România era izolată și intimidată. Bulgaria întindea mîna Puterilor Centrale.

Era natural ca, profitînd de situație, privirile marilor comandamente ale Puterilor Centrale să se întoarcă înspre sud-est, unde vechi socoteli, ținute în suspensie, așteptau să fie răfuite. Poziția militară a Puterilor Centrale era asemănătoare aceleia a unei fortărețe asediate, care suferă de blocada dușmană. Acesta trebuia spart în singurul sector unde era mai ușor : spre Balcani, Turcia și Asia. Falkenhayn, șeful Marelui Stat-Major german, se decisese să dea lovitura în Balcani. Trebuia cu orice preț să se deschidă drumul de legătură cu Turcia, spre a putea procura aliatei materialul de război de care avea absolută nevoie. Acest drum era închis de Serbia și de România. La Marele Cartier german începu să se discute care din aceste două țări trebuia atacată. La începutul lunii septembrie 1915 situația României devenise primejduită. Austro-Ungaria închise granițele spre România ca să mascheze concentrările de trupe ce făcea în vederea noului plan de campanie. Czernin explica la București că aceasta era necesar spre a împiedica indiscrețiile ce se făceau de la București la Paris și Petrograd ; de altfel, mișcările de trupe ar fi îndreptate împotriva Rusiei, iar nu a României.

Guvernul român se văzu nevoit să răspundă cu contramăsuri. Frontiera muntoasă pe unde puteam fi atacați trebuia pusă în stare de apărare. Elementele militare care trebuiau să alcătuiască trupele de acoperire, desemnate prin planul de operații, au primit ordinele de chemare, au fost constituite în unități și au început să fie transportate pe graniță. Pe măsură ce ocupau locurile lor în munți, ele procedau la construirea întăririlor și drumurilor militare. Politicienii germanofili din țară se agită pe chestia concentrărilor române la granița austro-ungară ; ei văd aci sămînță de conflicte. Se pot ivi incidente între trupele de pe graniță și cele de dincolo, ceea ce ar putea precipita conflictul cu Austro-Ungaria. Czernin a comunicat că a obținut de la Viena retragerea trupelor și redeschiderea graniței, invitînd guvernul român să procedeze la fel. Brătianu răspunse că trupele române nu vor putea fi retrase înainte de cincisprezece zile ; de fapt ele au fost ținute pe loc pînă la declararea războiului. Încercarea de intimidare nu reușise ; dimpotrivă, ea oferise României pretextul de a-și întări granița.

În cele din urmă, austro-germanii se deciseră să atace Serbia, deoarece se găsi că era primejdios a crea un dușman nou, cîtă vreme cel existent nu era încă doborît ; ocuparea Serbiei mai avea efectul de a încercui și intimida România.

În noua campanie împotriva Serbiei, alianța Bulgariei era un element indispensabil. Din cauza situației sale geografice, în inima Peninsulei Balcanice, Bulgaria nu încetase a fi solicitată de ambele partide. Puterile Antantei reînnoiseră propunerile lor de alianță în vara anului 1915 ; prețul ei era cedarea către bulgari a teritoriilor atribuite țărilor vecine prin tratatul de la București din 1913 și anume : Kavalla de la greci, Macedonia de la sîrbi, Cadrilaterul dobro-

gean de la români. Aceste propuneri aveau marele defect de a fi făcute intr-un moment foarte puțin priincios, cînd balanța războiului era aplecată de partea Puterilor Centrale. Ele n-au avut alt rezultat decît să indispună popoarele cărora li se cereau aceste sacrificii, fără să atragă pe bulgari, care duceau tratative secrete cu cealaltă tabără. La 6 septembrie, regele Ferdinand al Bulgariei și Radoslavov semnau convenția de alianță cu Puterile Centrale ; primul obiectiv al acțiunii militare prevăzut de convenție era atacarea Serbiei pe la spate, in timp ce armata austro-germană a lui Mackensen o ataca pe frontul dunărean. Prinsă in clește dușmanilor săi din două părți, Serbia fu ingenuncheată [112].

Încurcături balcanice

Puterile Antantei au invitat din nou România să intre in război în ajutorul Serbiei. Modalitatea era formarea unei ligi intre Grecia și România, spre a amenința Bulgaria cu atacul din două direcții. Guvernul român a răspuns că momentul este cu totul nepriincios pentru o intervenție militară. Situația generală pe fronturile de luptă poruncește cea mai mare prudență. Din cauza poziției favorabile a austro-germanilor pe Frontul de Răsărit, a completei paralizări a rușilor, România riscă să fie atacată și zdrobită, cu atit mai mult cu cit drumul Centralilor spre Constantinopol e mai scurt prin România, decît prin Serbia. România nu s-ar putea decide la acest pas greu decît dacă aliații ar trimite pentru susținerea acțiunii de ajutorare a Serbiei o armată de 400 000 de oameni în Peninsula Balcanică. Fără de aceasta, acțiunea română ar fi o aventură primejdioasă pentru țară și nefolositoare pentru cauza generală. De partea lor, grecii nu puteau nici ei să intervină, cu toate că exista un tratat special cu Serbia, prevăzînd intervenția unuia din aliați în caz de atac impotriva celuilalt, și cu toată dorința lui Venizelos de a o face. Pricina de căpetenie era ostilitatea regelui Constantin, germanofil declarat. Pretextul invocat de rege spre a contesta existența unui *casus foederis* era găsit în interpretarea strictă a trei articole din convenția greco-sîrbă ; după primul, tratatul privea cazul unui război balcanic, iar nu al unuia general ; apoi Grecia s-a angajat să ajute Serbia impotriva unui adversar, iar nu a patru ; in sfirșit, că sîrbii trebuiau să dea o armată de 150 000 de oameni, iar grecii 80 000 ; trebuind să facă față atacului masiv dinspre nord, sîrbii nu puteau să execute literal această ultimă obligație. Față de aceste argutii ale lui Constantin, Venizelos găsi o soluție ingenioasă. Ceea ce nu puteau să facă sîrbii, să facă aliații. În locul sîrbilor, Antanta să furnizeze ea acest ajutor, trimițînd la Salonic un important corp expeditionar. Soluția avea avantajul că indeplinea și condiția pusă de Brătianu pentru intervenția română. Franța și Anglia răspunseră că primesc propunerea și trimit corpul expeditionar.

Negocierile pentru realizarea acestui plan merg însă greu. Sazonov trece prin schimbări bruște de sentimente : de la o bulgarofilie excesivă, la procedee cominatorii, izolate de ale colegilor săi. Rusia a organizat o demonstrație zgomotoasă, deplasînd un număr de trupe in Basarabia de sud. La București, știrea ajunge umflată ca proporții. Se colportează cum că s-ar fi făcînd exerciții de aruncarea de poduri peste Dunăre și că țarul insuși a trecut trupele in revistă la Reni. Miniștrii Puterilor Centrale se emoționează și protestează pe lîngă Brătianu. A lăsa liberă trecerea rușilor, înseamnă a transporta războiul pe teritoriul României. Guvernul român face o declarație hotărîtă că nu permite trecerea rușilor prin țară, neavînd un tratat de alianță cu ei ; nu este dispus nici măcar a le face o opunere „pro forma". O astfel de trecere n-ar fi posibilă decît atunci cînd România va intra și ea in război, dar pentru aceasta ar trebui ca o armată rusă de 300 000 de oameni să fie gata a porni spre frontierele Româ-

niei, iar Franța și Anglia să intervină energic pe frontul de la Salonic. Incidentul nu se dezvoltă. Rusia dă îndărăt, explicînd că a fost doar „o inspecție a trupelor pentru împărțirea de decorații soldaților ce au luat parte la lupte, iar trupele au fost retrimise pe frontul bucovinean, de unde fuseseră luate. De altfel, și fără de aceasta, era evident că demonstrația rusă era un simplu *bluff*; armata rusă, dezorganizată de înfrîngere, lipsită de puști și de muniții, nu era în stare să întreprindă nici o acțiune războinică serioasă.

Încă o dată, Izvolski depeșează de la Paris lui Sazonov că opinia publică e excitată împotriva Rusiei, atribuindu-i răspunderea încurcăturilor din Balcani, pricinuită de intransigența acesteia față de români și partialitatea față de bulgari. Ambasadorul rus previne pe Sazonov că opinia publică din Franța care demiterea lui Delcassé și Paléologue și repunerea în discuție a avantajelor acordate Rusiei în chestia Strîmtorilor. Rusia trebuie să caute a atrage România, cedîndu-i o parte din Basarabia.

În același timp, lucrurile luaseră o întorsătură rea și în Grecia. Căderea lui Venizelos de la putere slăbise încrederea în cooperarea militară a acestei țări. Succesorul său, Zaimis [113], făcuse cunoscut la Niș [114] refuzul Greciei de a-și ține obligațiunile. Scurtă vreme după aceea, regele Constantin aruncă definitiv masca, înlocuind pe Zaimis prin Skuludis, ceea ce însemna luarea unei atitudini net germanofile, și înștiință pe ministrul Franței la Atena că guvernul grec va dezarma și interna orice trupă franceză, engleză ori sîrbă, ce va călca pe teren elen. Numai amenințarea cu forța reuși să liniștească, pentru cîtva timp, ostilitatea Greciei lui Constantin.

Expediția de la Salonic, organizată în astfel de condiții, a fost și insuficientă ca putere militară, și a venit și prea tîrziu, pentru ca să fie de vreun folos real. România a trebuit să asiste, cu inima strînsă, la sugrumarea Serbiei vecine.

Contracte economice

Eșecul încercării de a atrage România în război produse mare agitație în Franța. El se imputa în primul rînd îndărătniciei rusești, căreia Franța a lăsat să se subordoneze propria sa influență și acțiune. Se dorește o intensificare a acțiunii directe a Franței în România. Se fac propuneri ca Blondel, ministrul Franței la București, să fie înlocuit printr-o personalitate de mîna întîi, ca Barthou ori Leygues; aceștia nu pot primi din motive de ordin personal. Delcassé, ministrul de Externe al Franței, e făcut vinovat de eșecul din Balcani, unde manifestase prea multă încredere în bulgari. Demisia lui Delcassé provoacă o lungă criză ministerială. Noul minister se constituie sub președinția lui Briand; acesta va da mai multă importanță frontului balcanic. Briand oferă postul de ministru al Franței la București lui André Tardieu, pe care-l cheamă de pe front; dar în fața atitudinii ostile a extremei-stingi parlamentare, trebuie să renunțe la această numire. Tardieu va aduce mai tîrziu, la Conferința păcii, mari servicii cauzei românești. Se vorbește de asemenea a se trimite o misiune militară la București, sub conducerea generalului Mondésir, fără zgomot mare și mascată sub aparențele unor tratative economice și comerciale.

Toate aceste combinații se izbesc de ostilitatea declarată a Puterilor Centrale. Situația militară a acestora este astăzi precumpănitoare și ele înțeleg a o folosi, făcînd România să o simtă [115].

Iritația Puterilor Centrale împotriva României mergea crescînd. Din punctul de vedere al intereselor lor, ea era și explicabilă. Neutralitatea română, binevoitoare pentru Rusia, îngăduia acesteia să-și lase granița Prutului descoperită și să întrebuințeze aiurea toate forțele. Dimpotrivă, Austro-Ungaria

și Bulgaria trebuia să-și țină la frontieră trupe, care ar fi putut să-și aibă o întrebuințare mai eficace într-o acțiune decisivă, dacă ar fi fost duse pe alte fronturi. Pe lîngă aceasta România, închisă la Dardanele, avînd ca vecină la răsărit pe Rusia, care n-avea nevoie de produsele noastre, refuza totuși să vîndă ceva Puterilor Centrale, deși avea în magazie recolta a doi ani, condamnîndu-se singură la o ruină economică. În urma înfrîngerii ruse și a catastrofei sîrbe, România era însă încolțită. Puterile Centrale, în luptă cu nevoile aprovizionării, erau dispuse să întrebuințeze amenințarea forței lor armate, pentru a obține ușurarea situației lor economice. Pentru liniștirea lucrurilor, guvernul român se văzu nevoit să cedeze puțin pasul și, cu știința țărilor Antantei, încheie cu Puterile Centrale un contract de furnituri de cereale. S-a evitat astfel atacul dușman, într-un moment cînd nu am fi putut fi ajutați de nimeni.

Pentru a nu da acordului economic cu Austro-Germania un caracter ostil Antantei, încheiarăm un acord asemănător și cu Anglia. Această țară cumpără cantități enorme de grîu, fără să le poată transporta, ci numai spre a le imobiliza în magazii și a împiedica să fie cumpărate și transportate în țările dușmane. Astfel, războiul european se mutase, în forme economice, pe teritoriul român*.

Încheierea contractului britanic a indispus foarte mult pe austro-germani și a iritat pe Kaiser. Ei văd în această măsură o încercare a României de a sabota propriul lor contract. Von dem Busseche prezintă guvernului român o notă a guvernului său, în care se imputa României că prin această vînzare ea susține pe adversarii Puterilor Centrale; contractul britanic nu va fi considerat ca o ruptură a neutralității și va provoca măsuri corespunzătoare. Busseche îi comunică Regelui că Germania nu mai are încredere în Brătianu și că nu-i va mai face nici o comunicare. O schimbare de guvern pare indispensabilă; cercurile filogermane cred în iminența unui guvern Marghiloman. Răspunsul regelui Ferdinand transmis cancelarului Bethmann-Hollweg, arată că schimbarea guvernului ar fi o aventură primejdioasă, dată fiind evasiunanimitatea Parlamentului și a opiniei publice. Va fi păstrată neutralitatea care a fost atît de utilă Germaniei în momente grele. Regele își exprimă temerea ca nu cumva politica germană să fie influențată de Budapesta și Sofia. Bethmann-Hollweg a trebuit să se mulțumească cu această declarație de neutralitate, deși are impresia că ea este deghizată și că România nu a încetat să ajute Antanta în planul ei de înfometare a Germaniei. Cancelarul german asigură că nu trebuie să se creadă în nici un caz că politica germană ar primi influențe de la Budapesta și Sofia.

Din partea guvernului francez ne vin sfaturi de a rezista, evitînd totuși complicații cu Germania, pînă în trei luni, cînd se va produce ofensiva generală a Antantei; altminteri s-ar putea întîmpla să fim atacați și striviți, ceea ce ar dăuna și Antantei, care contează pe România ca pe o rezervă ce trebuie să intervină la momentul oportun. Recomandările acestea erau foarte la locul lor. Căci în mintea conducătorilor Puterilor Centrale încolțise serios planul de a ataca România. Împrejurările militare erau socotite ca foarte favorabile. În decembrie 1915 și ianuarie 1916, în urma ocupării Serbiei, trupele armatei Mackensen deveniseră disponibile. Ele fură reținute în Banat, în vederea

---

* Contractul german Offenheim-Melchior prevedea cumpărarea a 50 000 de vagoane de cereale. „Biroul britanic" s-a obligat să cumpere din recolta din țară grîu pentru o sumă de 10 000 000 lire sterline, sau 262 000 000 lei. De fapt, a cumpărat 42 000 vagoane grîu pentru suma de 5 300 000 lire sterline. În urma contractului britanic, Austro-Ungaria a mai propus un contract suplimentar de 100 000 de vagoane, dar Brătianu l-a condiționat de liberul tranzit al mărfurilor ce vin din Elveția — afară de muniții, ceea ce Austria n-a primit, spre a nu înlesni comerțul Franței și Italiei.

loviturii proiectate împotriva României. La Cartierul german de la Pless (Pszczyna) se redactă, în înțelegere cu generalisimul bulgar Jekov, un ultimatum care trebuia adresat României. Conducătorii militari pretindeau că, în vederea operațiilor viitoare, Germania nu poate să aibă, în flancul ei, o armată nesigură, poate vrăjmașă. Diferite considerații împiedicară înfăptuirea acestei amenințări. Unele de natură economică : aprovizionarea cu petrol și cereale din România satisfăcea nevoi urgente ale Germaniei și Turciei care ar fi fost greu lovite prin întreruperea cauzată de război. Altele de ordin militar : germanii nu erau siguri de capacitatea de luptă a trupelor bulgare iar pe de altă parte doreau să dea o lovitură puternică pe frontul francez, pentru care aveau nevoie de toate forțele disponibile.

Totuși, curentul care cerea în Germania atacarea României era susținut și în unele cercuri politice. Atotputernicul ministru Hellferich [116] voia cu orice chip „clarificarea" situației balcanice prin constrîngerea României : „Numai cînd vom ține strins pe *donna Romania* cu brațul de talie, se va decide să joace cu noi". Influența lui Falkenhayn, șeful Statului-Major al armatei germane, fu însă precumpănitoare : se hotărî marea ofensivă de la Verdun și se renunță la planul atacării României.

În primăvara lui 1916

Anul 1916 se deschidea sub perspective mai bune. Puterile Antantei își dădusră seama de neajunsurile lipsei de directive unitare și de coordonare ale sforțărilor lor [117]. Conferința interaliată ținută la sediul Cartierului General francez, Chantilly, în decembrie 1915, întocmise planul unei ofensive concordante, dată deodată de toți aliații. E drept că germanii, atacînd Verdunul [118] o luaseră înaintea aliaților ; ceea ce însă n-a împiedicat ca ofensivele de pe Somme [119] și Brusilov [120] să se dezlănțuiască aproape la timpul hotărît. Conferința refuză însă să admită proiectul elaborat de Alekseev, noul șef al Statului-Major al armatei ruse*, al unei ofensive în direcția Budapesta, cu un atac rus prin Galiția și unul franco-anglo-italian prin Serbia. De altfel, aliații nu prea aveau deplină încredere în relatările rusești **. Stimulați de aliați, rușii se puseră pe lucru pentru a-și ameliora transporturile imensului material de război furnizat de aliați și a folosi marile disponibilități în material uman. Misiunea specială franceză trimisă la Petrograd sub direcția lui Doumer și a generalului Pau nu putu să nu constate sforțarea militară rusă, dar și indiciile crescînde ale unei oboseli și indiferențe ce copleșeau tot mai mult spiritele rusești. Noul comandament al armatelor rusești avea alte concepții și privea situația din Peninsula Balcanică, precum și rolul și posibilitățile României, cu ochi mai realiști decît pînă acum.

Erau semne serioase că se apropie și pentru România evenimente hotărîtoare. Interesele celor două partide în luptă, din ce în ce mai arzătoare, stringeau tot mai de aproape România cu cercul lor de foc. Criza contractelor de cereale din timpul iernii amenințase la un moment dat să scoată forțat România din neutralitate. Joffre dădu instrucțiunile corespunzătoare generalului

---

* O importantă schimbare se petrecuse în înaltul comandament rus. Marele duce Nicolae, generalisimul armatelor rusești, fusese ridicat de la comanda sa și trimis în Caucaz. Comanda nominală a armatelor rusești fusese luată de țarul Nicolae, avînd ca șef al Marelui Stat-Major pe generalul Alekseev ; acesta va conduce, de fapt, operațiile. Alekseev, îmbolnăvindu-se în toamna anului 1916, a fost cîtva timp înlocuit de generalul Gurko.

** Un incident penibil petrecut în cursul conferinței de la Chantilly arată ce preț se putea pune pe informațiile oficiale ruse. Pe cînd delegatul rus, generalul Gilinski, pretindea că efectivele ruse de pe frontul de luptă ating cifra de 2 700 000 oameni, Joffre făcu dovada că nu erau decît 1 360 000 de oameni, dintre care 160 000 fără puști !

Sarrail, intervenind în acelaşi timp prin Pau pe lîngă Marele Cartier rus să constituie înapoia aripii stîngi ruseşti o rezervă solidă care, la nevoie, să poată susţine România. Aplanarea diferendului germano-român şi atacul asupra Verdunului lăsară pe planul al doilea chestiunea intervenţiei române care, totuşi, era privită ca indispensabilă. La 25 februarie, Alekseev declarase generalului Pau : „Dacă România s-ar decide să dea concurs adversarilor noştri, aceasta ar însemna moartea oricărei ofensive ruseşti".

Primăvara se iviră muguri noi. În februarie—martie, Filipescu vizitase frontul rus de la Cernăuţi pînă la riul Pripet, fusese primit prietenos de ţar la Moghilev, avusese întrevederi la Petrograd cu conducătorii politicii şi ai armatei ruseşti. Peste tot i se înfăţişase mirajul puterii ruseşti renăscute din dezastrul anului precedent, i se zugrăvise împrejurările în culorile cele mai trandafirii şi i se puneau întrebări nerăbdătoare asupra datei intrării noastre.

Brătianu fixează condiţiile României

În decursul lungilor tratative din 1915, guvernul român ajunsese să-şi exprime cu claritate punctul său de vedere. Hotărîrea sa era limpede şi irevocabilă în ce priveşte sensul intrării : România nu va participa la război decît alături de ţările Antantei, luptînd laolaltă cu ele pentru triumful comun care va aduce realizarea idealului său naţional. Tot aşa de hotărît însă, guvernul român condiţionase această intrare de realizarea unui program de acţiune, care să asigure cooperării sale militare o cît mai deplină punere în valoare a forţelor sale, atît spre folosul cauzei generale, cît şi pentru al său propriu. De aceea, Brătianu refuza să ia supremul angajament fără garanţiile politice şi militare, pe care le socotea indispensabile. Experienţa dureroasă a propriei noastre ţări în 1878 şi cea cu totul recentă a Serbiei în cursul războiului actual, obligau pe bărbatul de stat român la o mare prudenţă. Mai ales că el era tocmai fiul lui Ion C. Brătianu, care experimentase metodele ruseşti în 1877—1878.

Condiţiile cooperării fuseseră definitiv fixate şi comunicate miniştrilor Antantei la 4 noiembrie 1915.

România era lipsită de muniţii. La această dată ea nu dispunea decît de un stoc de 1 500 de lovituri de fiecare tun ; faţă de marea consumaţie cerută de războiul mondial, această provizie nu ajungea decît pentru 15 zile. De aceea, prima condiţie pentru a face războiul posibil, era să i se furnizeze pe calea Arhanghelsk armamentul şi muniţiile cumpărate de ea din ţările aliate, precum şi organizarea unui serviciu regulat de aprovizionări, prin teritoriul rusesc.

În al doilea rînd, venea chestiunea planului strategic al operaţiunilor române. Ele erau în strînsă legătură cu ţelurile noastre de război. Acestea erau peste Carpaţi. Pentru a le atinge, nu trebuia să avem la Dunăre preocupări care să reţină acolo forţele indispensabile în Ardeal. Pentru a da acţiunii române toată eficacitatea cuvenită, trebuia ca intrarea în acţiune să se facă în acelaşi timp cu o ofensivă generală pe toate fronturile şi una specială împotriva Bulgariei. Acest stat trebuia să fie făcut inofensiv printr-o acţiune militară pornită în acelaşi timp pe frontul de la Salonic de o armată franco-engleză, în putere de circa 500 000 de oameni, şi de la frontiera dobrogeană de o armată rusă în putere de 200 000 de oameni. Se punea o deosebită greutate pe această din urmă operaţiune, care pe lîngă scopul militar, avea şi unul politic : a face definitivă, ireparabilă, ruptura între aliaţi — în special ruşi — şi bulgari, şi a curma astfel echivocul care rezulta din neînţeleasa politică de menajamente a ruşilor faţă de bulgari.

Condițiile militare erau intregite de cele politice. România cerea, in caz de izbindă, indeplinirea integrală a revendicărilor sale naționale peste Carpați : alipirea Transilvaniei propriu-zise, Banatului și Bucovinei intregi și a părților românești din Crișana și Maramureș. Iar ca garanție că România nu va mai fi nesocotită și maltratată ca la Congresul din Berlin [121], ea va fi reprezentată la masa verde a Conferinței de pace cu drepturi egale cu celelalte popoare aliate. Aci era punctul nevralgic al relațiilor noastre cu Rusia. Spre a avea siguranța dinspre vecinul imediat și aliatul nesigur, Brătianu cerea ca obligațiile luate de Rusia să aibă girul celorlalte puteri aliate, „a acelor state care au respectul istoric al semnăturii lor și care, chiar războiul mondial il dezlănțuiseră pentru că voiau, o dată pentru totdeauna, și cu jertfele pe care le comportă, să impiedice ca de aci inainte tratatele intre state să fie zdrențe de hirtie sau hrisoave fără drepturi" [122]. Ca o semnificativă dovadă de neincredere față de Rusia, chiar in convenția din 1914 se introdusese garanția statu-quo-ului teritorial al României în frontierele ei actuale, impotriva unor eventuale incălcări din partea aliatului suspect, iar Rusia se obliga să facă să se ratifice de cabinetele din Paris și Londra angajamentele luate.

Rusia își schimbă atitudinea

Dar marii șefi militari ruși ne priveau acum cu alți ochi. Situația generală suferise schimbări. Criza trecuse. Rusia scăpase — cu grave pierderi de singe și teren — din cleștele marii ofensive austro-germane, și se repunea pe picioare. Serbia fusese ingenuncheată. Bulgaria era in lagărul dușman. Guvernul rus simula acum indiferență in privința tratativelor cu România, revenind la vechile temeri față de țara vecină, a cărei politică nu se armoniza totdeauna cu a sa și ale cărei revendicări le cintărea prin raportare la ajutorul militar pe care era în stare să-l dea. Statul-Major rus, sub impulsul lui Alekseev, uitînd ardoarea cu care solicitase în vara anului trecut concursul României, făcea acum socoteala că din cauza configurației geografice dezavantajoase a României, cu intrindul Munteniei spre vest, cuprins intre Austro-Ungaria la nord și Bulgaria la sud, intrarea în război a acestei țări ar complica situația militară, impunind aliatei sale celei mai apropiate supravegherea și apărarea unui supliment de 750 km de frontieră. De aceea, cercurile militare ruse declarau acum fățiș că ar fi mai de folos pentru Rusia o prelungire a neutralității române, decît intrarea ei în război ca aliată. E interesant de precizat că Sazonov în memoriile sale [123], scrise mult timp după incheierea războiului și sub influența rezultatelor sale, pretinde că a impărtășit totdeauna părerea că România, din cauza insuficientei sale pregătiri militare, era mai de folos ca neutră, decît ca aliată. În realitate, din conținutul telegramelor trimise chiar de la inceputul războiului, se poate vedea tocmai contrariul ; ministrul rus cerea pe un ton cominatoriu și cu mari promisiuni intrarea României in război ca aliată. Convenția din octombrie 1914, prin care promitea Transilvania și Bucovina în schimbul neutralității binevoitoare, este un episod tactic, făcut sub indemnul lui Poklevski, spre a para supraliciatia austro-germană.

În ipoteza unei cooperări militare cu România, generalul Alekseev declara că, din cauza dificultăților de transport pe căile ferate, nu-i este cu putință să trimită forțe rusești la Dunăre. Răsturnînd situațiile politice și militare, șeful Statului-Major rus se declara dispus să susțină eventual România, trimițind o armată rusă de 10 divizii (100 000 de oameni) în Bucovina, spre a întări aripa stingă a propriului front și a amenința flancul drept austro-german, intr-o ofensivă generală rusă pe Frontul de Est.

Guvernul și comandamentul militar român, susținut și de Franța, a demonstrat că românii nu pot apăra numai cu forțele lor o linie de 700 km a Carpaților, o linie de 600 km a Dunării și să le mai rămînă forțe spre a respinge un atac al bulgarilor in Dobrogea; este deci necesar ca rușii să ia asupra lor apărarea Dobrogei, trimițind acolo o armată de 200 000 de oameni. Alekseev a răspuns că aceste trupe n-ar putea fi luate decit de pe direcțiile Petrograd și Moscova, care sînt sectoarele strategice principale, deplasîndu-le pe un cimp îndepărtat de luptă, ceea ce nu corespunde interesele comune ale aliaților; destinele războiului nu se hotărăsc în Dobrogea, ci pe teatrul principal de operații. Alekseev lasă să se înțeleagă că rușii nu vor putea da in Dobrogea decit un ajutor în proporții mici și eventual a ocupa Constanța prin flota rusă.

În concepția actuală a Înaltului Comandament rus, rolul armatei române se reducea așadar la o operație de poliție : paza frontierei danubiene împotriva unui eventual atac bulgar și acoperirea frontierei spre Transilvania. Cu alte cuvinte România, privită de Rusia ca o mică putere vasală, trebuia să se mărginească a rămîne în defensivă pe toate frontierele, spre a ușura armatelor ruse atacul general impotriva austro-germanilor. România se vedea exclusă de la acțiunea militară pentru eliberarea fraților. Rezultatul acestei împărțiri ciudate de roluri ar fi fost ca, în caz de succes, armatele victorioase să dispună materialmente de teritoriile ocupate, iar țara, ale cărei armate au păstrat rolul defensiv, să se mulțumească cu ceea ce generozitatea celor dintîi va binevoi să-i acorde. Pe scurt, am fi fost puși, atit din punct de vedere politic, cit și militar, sub dependența completă a Rusiei.

Franța intervine

În aceste împrejurări se desfășură formidabilul atac german impotriva Verdunului [124]. Sub avalanșa de fier și foc Franța se clătina, însă rezista cu eroism. Era însă necesar ca alte acțiuni militare pe alte fronturi să producă diversiuni, care să ușureze situația gravă de la Verdun. O ofensivă rusă, dată la aripa de nord a frontului, in regiunea lacului Naroč [125], cu toate pierderile mari de oameni, a trebuit oprită peste două săptămini, epuizată.

La 2 martie 1916, președintele Republicii franceze telegrafie direct Țarului. Era semnalul noilor tratative ale anului 1916. Poincaré se silea să demonstreze importanța capitală pe care o prezenta pentru aliați intrarea României in acțiune și ruga pe țar să intrebuințeze toată autoritatea lui pentru ca planurile cooperării militare ruso-române să se stabilească după dorința românilor, adică astfel ca „acțiunea militară principală a României să se îndrepte inspre regiunile ce i-au fost rezervate prin acordurile diplomatice : acolo, acțiunea ii va fi înflăcărată de rolul ei eliberator pe un teatru de operații unde va intilni pe frații de aceeași rasă". Țarul se mulțumi să răspundă in termeni vagi, punindu-se chezaș bunelor intenții ale guvernului rus și făcind aluzii asupra vinei guvernului român de a întîrzia hotărîrea. Aceleași explicații superficiale le da ambasadorul Paléologue [126] lui Filipescu, aflat în vizită la Petrograd.

La o consfătuire convocată ad-hoc la Stavka rusă, în ziua de 26 februarie, prezidată de însuși Țarul, la care iau parte printre alte căpetenii militare, Alekseev și cei trei comandanți ai marilor sectoare ale frontului rus — generalii Kuropatkin, Evert și Ivanov — Filipescu, cu tot temperamentul său năvalnic și ostilitatea sa impotriva lui Brătianu — pe care nu o tăinuiește — nu șovăie să susțină necesitatea ajutorului rus in forma, conținutul și direcția formulate de Brătianu. Era vorba, în special, ca o armată rusă cu un efectiv de 250 000

Volevodul Mihai Viteazul (după o stampă veche).

Avram Iancu (tablou în ulei de Barbu Iscovescu, 1850)

Ioan Corvin de Hunedoara (după o stampă veche).

Horia (după un portret contemporan din Gemalde-Galerie, Viena)

Voievodul Grigore-Vodă Ghica (după o stampă din col. Acad. R. S. România).

Condamnații memoranduști — 1894 (după *Transilvania, Banatul, Crișana, Maramureșul, 1918—1928*, 1928 — Biblioteca Acad. R.S. România).

Mitropolitul Andrei Şaguna.

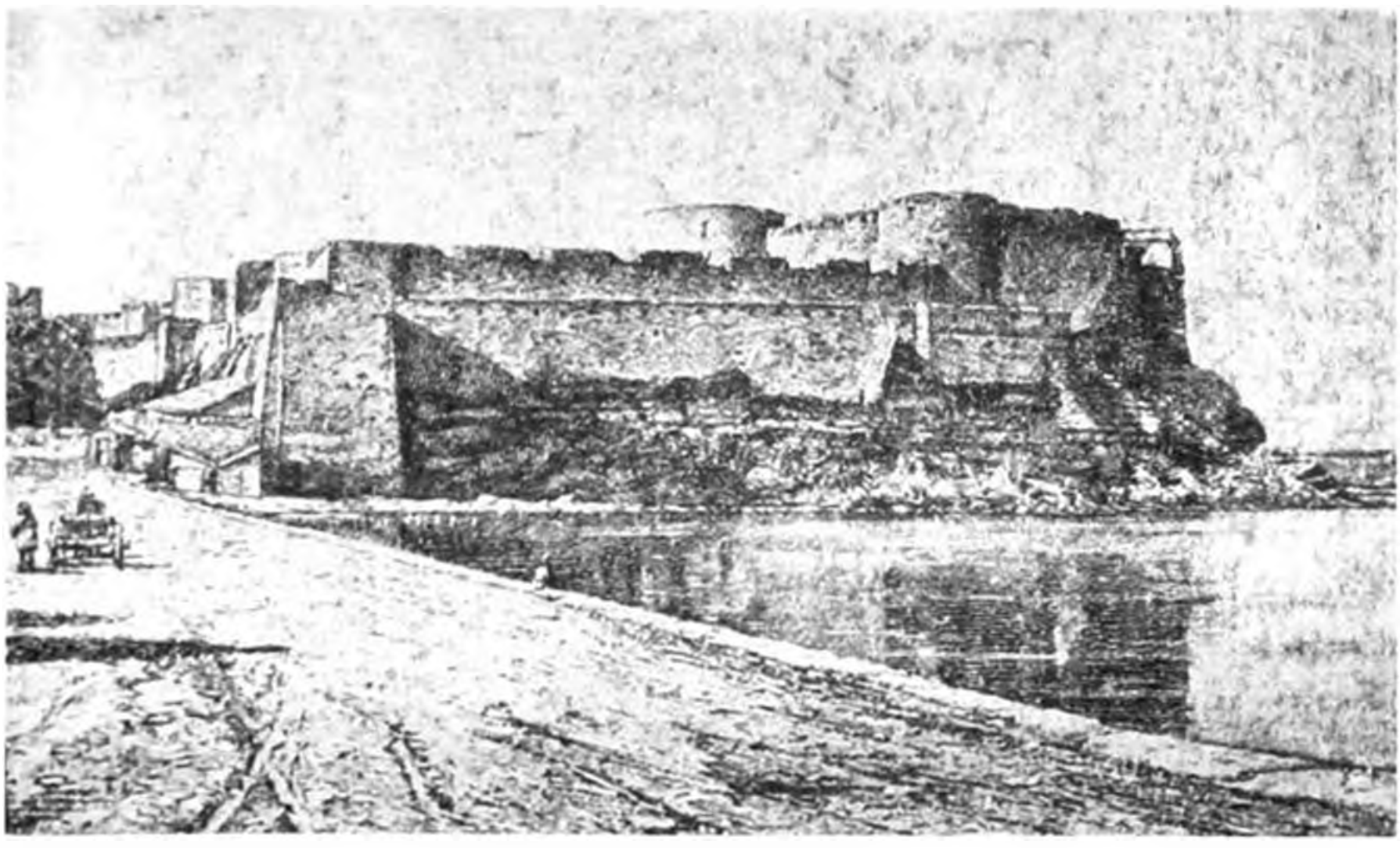

Cetatea Albă (vedere a cetății dinspre limanul Nistrului, pe la începutul secolului trecut).

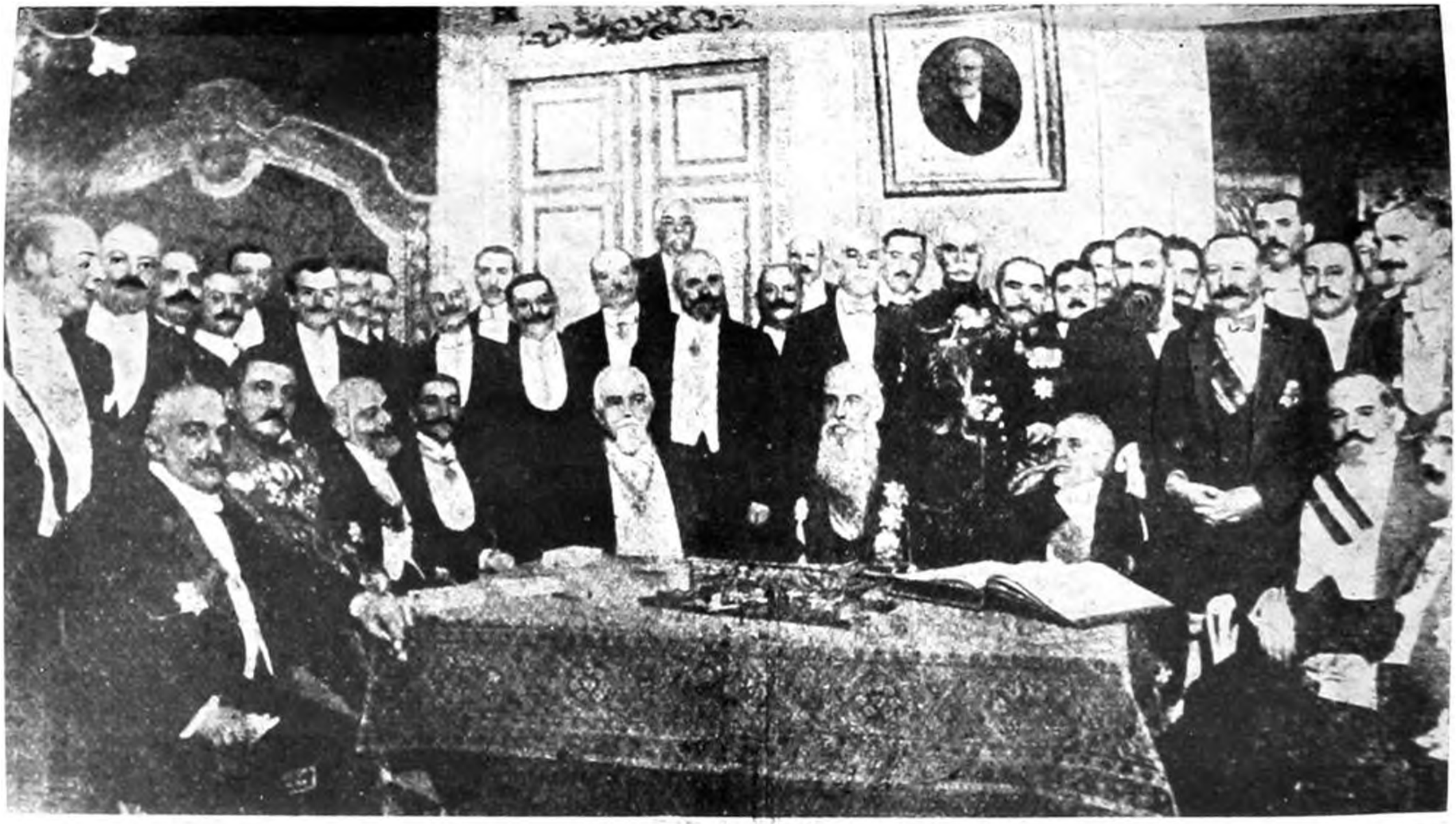

Delegații statelor balcanice în timpul semnării Tratatului de pace de la București (1913) – după Enciclopedia României, vol. I, 1938.

Ion C. Brătianu, om politic român, prim ministru (1876—1888), președinte al Partidului Național-Liberal

Vizita comandantului suprem al armatei române, însoțit de primul ministru, la Școala militară de ofițeri din București — 1914 (fotogramă dintr-un jurnal de actualități de la Arhiva Națională de Filme).

rhiducele Franz Ferdinand și soția sa Sofia înaintea atentatului de la Sarajevo (15/28 iunie 914) – după general J. E. Valluy, *La première guerre mondiale* (Biblioteca Centrală a Ministerului Apărării Naționale).

Mareșalul francez Ferdinand Foch.

Generalul rus Aleksei Alekseevici Brusilov.

Regele Carol I.

Nicolae Filipescu, om politic român ministru de Război (1911—1912)

Take Ionescu, om politic român, președinte al Partidului Conservator-Democrat (1908—1922)

Ion I.C. Brătianu, om politic român, președinte al Partidului Național Liberal (1914—1927).

Nicolae Iorga, istoric român.

Regele Ferdinand I.

Generalul Henri Mathias Berthelot,
șeful Misiunii militare franceze în România

Generalul de brigadă Ion Dragalina,
comandantul Armatei I Române

Generalul de brigadă Dumitru Iliescu,
subșeful Marelui Stat-Major al armatei române

Soldatul roman în campania anului 1916 (după un desen original de Costin Petrescu)

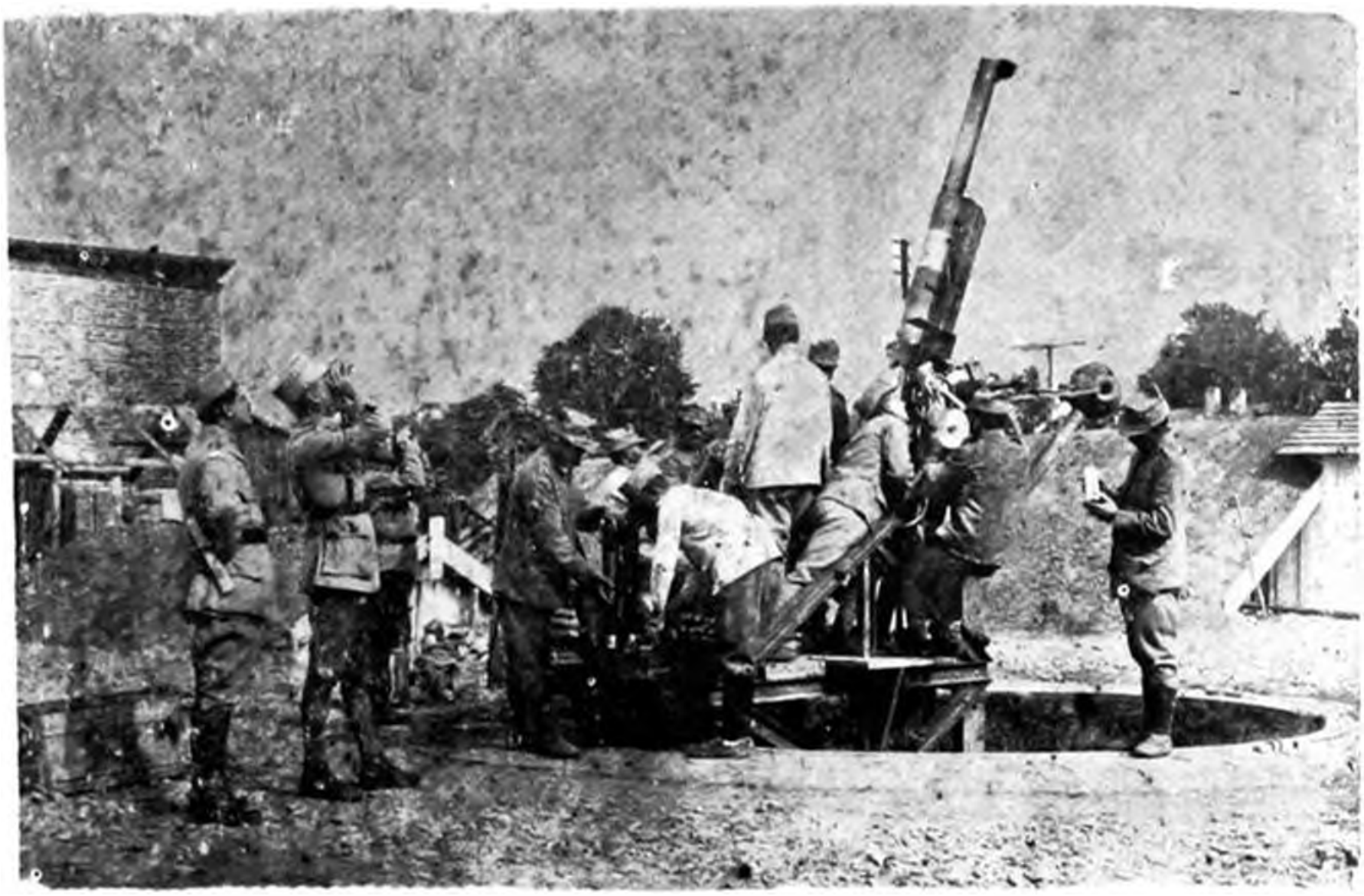

Exerciții de tragere antiaeriană cu tunul „Puteaux", calibru 75 mm—1916 (fototeca Muzeului Militar Central).

Poziții ale infanteriei amenajate în prima jumătate a anului 1916 (fototeca Muzeului Militar Central).

Locotenent-colonelul Gheorghe Poenaru-Bordea, comandant al Regimentului 30 infanterie „Muscel", primul ofiţer român căzut în războiul de eliberare, în noaptea de 14/27—15/28 august 1916.

Trupe române înaintând spre un nou aliniament în timpul luptelor din interiorul arcului carpatic (fototeca Muzeului Militar Central).

Şarjă a cavaleriei române în timpul luptelor de la Bazargic — schiță de D. Stoica (Muzeul Militar Centra

Trupe române traversînd Dunărea pe podul de pontoane de la Flămînda — după *La France ll- rolque et ses alliées* (Biblioteca Acad R.S. România).

de oameni să fie concentrată în sudul Basarabiei, ca să poată trece în Dobrogea la momentul oportun. Alekseev s-a menținut pe poziția sa negativă, mărginindu-se la declarații platonice și la apeluri la „mai multă încredere reciprocă".

Lucrînd în același sens, Joffre [127] ceru lui Briand [128] să intensifice acțiunea diplomatică pe lîngă guvernul rus, pentru ca acesta să facă dovada unui spirit real de conciliere. Joffre pune temei — ca și Poincaré — pe elementul sufletesc: „...încadrată solid pe ambele flancuri de trupe rusești, armata română va avea condiții minunate pentru operațiuni pe un teritoriu unde va întîmpina simpatia unei populații înrudite". Pentru a propovădui prin pilduire, generalisimul francez reuși să convingă guvernul său ca să expedieze munițiile comandate de România în Franța, spre a fi deocamdată depozitate în localități din Rusia meridională, cîtă vreme România nu se va fi hotărît. Înlocuind pe generalul Pau prin Janin ca delegat pe lîngă Stavka, Joffre îi dădea în instrucțiunile relative la ofensiva rusească ce era în pregătire, și sugestia relativă la zona cea mai avantajoasă din punct de vedere al interesului strategic comun: generalul Janin trebuia să atragă discret atenția rușilor asupra interesului de a cîștiga încrederea românilor printr-o ofensivă în vecinătatea teritoriului lor, exprimîndu-se în fraze ca acestea: „Nici un p eț nu e prea mare pentru a cumpăra sprijinul României". Rezultatul dorit îl vom putea obține „dacă vom lua măsuri lipsite de orice gînd ascuns".

Tratativele asupra cooperării militare ruso-române au intrat într-o perioadă activă prin sosirea în București a colonelului rus Tatarinov, însărcinat cu misiunea de a stabili condițiile prealabile ale acestei cooperări. Dar discuțiile au reluat caracterul de tărăgănare. De unde anul trecut dificultatea principală fusese rezistența guvernului rus de a recunoaște în întregime revendicările noastre teritoriale în Banat și Bucovina, anul acesta dificultatea vine mai ales de la neînțelegerea asupra misiunii și importanței ajutorului rus la granița dobrogeană și din cauza transportului de arme și muniții. Cunoaștem importanța strategică și politică pe care o atribuia Brătianu unei acțiuni rusești în stil mare împotriva bulgarilor, la granița dobrogeană. Tocmai de acest lucru se fereau rușii, care manifestau o deosebită repulsie la ideea de a ataca pe bulgari. Vechiul spirit panslavist era încă viu în sufletul rus. Sazonov era filobulgar declarat, iar principalul șef al opoziției, istoricul Miliukov era președintele *Ligii Panslave* și prieten credincios al Bulgariei. Aceasta era considerată ca un frate mai mic, rebel, care trebuie certat, dar nu lovit. Rusia căuta tot felul de tertipuri ca să scape de obligația de a ataca pe bulgari și a lua asupră-și apărarea graniței de sud a României.

Generalisimul — de fapt — rus își menține cu îndărătnicie părerea că ar fi o greșeală, o adevărată „aventură militară", a scoate din sectoarele esențiale ale frontului strategic 200 000 de oameni, spre a-i trimite pe un teatru de război depărtat. Victoria decisivă o va aduce numai o concentrare de trupe realizată în sectorul central, împotriva armatei germane, iar această victorie va rezolva implicit și problema României, căci numai atunci Rominia se va decide să ni se alăture nouă. Adevăratele sentimente ale lui Alekseev față de România ies la iveală din instrucțiunile pe care le dă lui Tatarinov: acțiunea României „nu e atît de importantă pentru a justifica recompensa politică pe care guvernul român o va pretinde fără doar și poate". Bulgarofilia rusească, influențînd în același sens cu părerea preconcepută a lui Alekseev, cum că aderiunea română n-ar fi de o trebuință reală pentru Antantă, ci dimpotrivă ar aduce acesteia complicații politice și militare, erau cauzele paraliziei tratativelor. Cînd în a doua jumătate a lunii aprilie colonelul Tatarinov, întors la Petrograd din București, lămuri comandamentul rus asupra condiției indispensabile a acțiunii rusești la frontiera dobrogeană și la sud de Dunăre, spre a

neutraliza pe bulgari prin ocuparea regiunii Rusciuk-Varna și a apăra Capitala României, conducătorii ruși izbucniră în protestări indignate și furioase. „Brătianu își demască jocul, exclamă Sazonov; această pretenție excesivă este numai un pretext spre a se sustrage de la încheierea convenției". Într-o scrisoare adresată lui Joffre, Alekseev comentează cu răutate teza română, spre a ajunge la concluzia sa obișnuită: „chiar dacă le-am accepta această condiție care ar deplasa centrul de gravitate al operațiilor noastre spre sud și la extremitatea aripei stingi românii ar născoci cu siguranță după obiceiul lor, o nouă pretenție, ca să cîștige timp pînă în momentul cînd ar fi siguri să-și atingă țelul fără sforțare. Trebuie să facem pe români să înțeleagă că adeziunea României nu este o nevoie neapărată pentru puterile aliate. România poate conta pentru viitor pe o compensație măsurată exact după sforțările ce va desfășura și după faptele sale militare". Această brutală ieșire a generalisimului rus împotriva României pregătea de fapt intenția de a rupe tratativele și a muta zona ofensivă rusă de la granița României mai înspre nord.

Joffre face sforțări să împiedice ruptura și intervine cu soluții conciliatoare, adresînd fiecărei părți sfaturile sale. Pentru liniștirea rușilor, Joffre scrie lui Paléologue: „Gîndesc la fel cu el [Alekseev], că ar fi bine să comunicăm României că concursul ei, oricît îl dorim, nu ne este indispensabil și că această țară, dacă vrea să obțină mai tîrziu compensațiile pe care le dorește, trebuie să se hotărască să dea armatelor aliate concursul efectiv al armatei sale în forma în care i-o cerem noi". Pe români îi asigură că rolul lor este de a ataca în Bucovina și Transilvania în legătură cu aripa stîngă rusă, pe cînd frontiera de sud va fi garantată de o ofensivă simultană a armatei de la Salonic și a unei armate ruse din Dobrogea. Pe generalul Alekseev încearcă să-l convingă că o înțelegere între Rusia și România rămîne posibilă dacă Rusia ar consimți, în combinație cu armata de la Salonic, să atace pe bulgari, *chiar cu efective restrînse*. Acești termeni indicau destul de lămurit intenția de *bluff* cu care generalisimul francez dorea să obțină încetarea rezistenței române.

Chestiunea transporturilor constituia de asemenea o dificultate serioasă. De la ocuparea teritoriului Serbiei, rămăsesem cu totul izolați de Europa Occidentală. Abia în mai 1916, aliații au admis ca transporturile pentru România să se facă prin Vladivostok, portul siberian de pe țărmul Oceanului Pacific. Aceasta însemna ca armata noastră să fie despărțită de principalul ei port de aprovizionare, Marsilia [129] prin distanța fantastică de 25 000 km, adică cu mai mult de jumătate din lungimea meridianului pămîntesc. Cu mari greutăți și numai în urma intervențiilor stăruitoare ale lui Joffre ni s-a admis să facem transporturi și prin Arhanghelsk și abia la 1 august 1916, unul din cele trei vapoare române ce navigau în marea liberă, a putut sosi la Arhanghelsk. Din fericire, conducătorii politici ai Franței vedeau lucrurile cu mai multă claritate și nu împărtășeau pretenția rusească de a ne arunca orbește în vîltoare. La 5 mai sosi la Petrograd o misiune franceză alcătuită din miniștrii Viviani și Albert Thomas [130], cu scopul de a pune la punct cîteva chestiuni importante de colaborare militară interaliată. Între acestea, era și „a insista pe lîngă Sazonov pentru ca Statul-Major rus să se arate mai înțelegător față de România". Intervențiile lui Viviani n-au avut însă prea mare răsunet, Sazonov mărginindu-se să declare că n-are încredere în Brătianu, adăugind încă temerea ca nu cumva intrarea în război a României de partea Antantei să provoace intrarea Suediei de partea Puterilor Centrale. Tratativele intraseră din nou într-o fază de lîncezeală.

Ofensiva Brusilov

Între timp, situaţia pe fronturile de luptă se îmbunătăţise simţitor pentru Antantă. Planul ofensivei concordante elaborat la Chantilly [131] putea să fie pus în aplicare.

Pe Frontul Occidental, marea bătălie de la Verdun părea că a trecut peste criza ei acută; ofensiva germană se domolise. Francezii şi englezii începuseră, la rîndul lor, puternica ofensivă de pe Somme [132] care măcina zi cu zi considerabile forţe germane. Pe frontul rusesc marea ofensivă Brusilov [133], dată cu o extraordinară risipă de vieţi omeneşti, obţinea succese foarte importante, împingînd înapoi frontul austro-german şi făcînd sute de mii de prizonieri. Bucovina era din nou în mîinile ruşilor. La Mamorniţa, în toiul luptei, un detaşament rusesc intrase pe teritoriul României; el se retrase la somaţia guvernului nostru. Deşi călcarea neutralităţii şi a teritoriului român era flagrantă, opinia publică nu se emoţionă, ba chiar primi ştirea cu oarecare simpatie. Chestiunea cooperării militare ruso-române era coaptă! Sub influenţa ofensivei lui Brusilov, austro-ungarii trebuiră să renunţe la ofensiva lui Conrad de la Arsiero şi Asiago, care începuse să devină primejdioasă pentru italieni; numeroase unităţi austro-ungare şi artileria grea fură transportate din nou pe frontul rus. Italienii au putut să reia atacurile pe Isonzo [134]. La Salonic, în sfîrşit, un nou front de luptă începe să se organizeze şi să se consolideze; acţiuni importante împotriva bulgarilor erau în perspectivă. Superioritatea Antantei părea evidentă pe toate fronturile; iniţiativa trecuse peste tot în mîna ei [135]. Puterile Centrale, strînse într-un cerc de foc, erau reduse la defensivă.

Ivirea ruşilor la Prut şi în Bucovina avu efectul scînteii ce trebuia să aprindă din nou focul tratativelor care mocnea de vreo lună. Sazonov, chinuit de neîncrederea sa în Brătianu şi de repulsia faţă de programul atît de lămurit şi de hotărît al revendicărilor româneşti, nu era omul care să dea pinteni convorbirilor. Cel mult dacă baronul Schilling, girantul Ministerului de Externe rus dădea, cam cu gura pe jumătate, asigurări în privinţa transportului urgent al muniţiilor.

„Acum ori niciodată"

În mijlocul acestor evenimente se petrecu o întorsătură neaşteptată a tratativelor. Iniţiativa lor e luată de francezi. Sîngerată adînc la Verdun, angajată în luptă grea pe Somme, Franţa începu să se simtă obosită; ea doreşte să se ivească pe planul european o diversiune care să atragă în altă parte forţe germane, uşurînd fronturile franceze. De aceea, tonul notelor diplomatice devine cominatoriu. România e somată să intre în război.

La 16 iunie, Briand cheamă pe ministrul României, Lahovary, şi-i declară că „ora României a sosit". România nu va mai putea prelungi neutralitatea, fără să renunţe la împlinirea idealului ei naţional. Va interveni personal ca Rusia să satisfacă cererile României. Primul ministru francez crede că cunoaşte mai bine ca oricine sentimentele României, de aceea, încrezător în reuşita chestiunii ale cărei fire le-a luat în mînă, el se grăbeşte să şi anunţe în Consiliul de Miniştri de la 22 iunie că „intervenţia României este iminentă". Executîndu-şi programul, Briand intervine la Ministerul de Externe rus, exprimîndu-i sub forma cea mai stăruitoare dorinţa guvernului francez ca Rusia să primească toate condiţiile puse de guvernul român. Ca dovadă prealabilă a bunei sale voinţe, guvernul rus să predea celui român materialul de

război depozitat la Arhanghelsk și Vladivostok. Rezultatul a fost răspunsul în doi peri semnat de baronul Schilling și arătat mai sus.

Cîteva zile mai tirziu, prin mijlocirea lui Blondel, Briand trimitea lui Brătianu o notă a cărei formă diplomatică nu mai ascundea energia fondului. Interpretînd ofensiva franceză de pe Somme ca realizarea uneia din condițiile puse de Brătianu, a unei ofensive generale a aliaților, nota preciza: „... Intervenția românilor, ca să aibă o valoare, trebuie să fie imediată. Atacarea viguroasă a armatelor austriece, decimate și în retragere, este o sarcină relativ ușoară pentru români și extrem de folositoare pentru aliați. Această intervenție ar sfîrși să demoralizeze pe un adversar dezechilibrat și ar permite Rusiei să concentreze toate forțele ei împotriva Germaniei, dînd ofensivei sale maximum de eficacitate. România ar lua astfel loc în coaliție într-un moment psihologic și ar asigura în chip legitim în ochii tuturor satisfacția largă a aspirațiilor sale naționale. Ceasul de față e solemn. Puterile occidentale n-au încetat de a avea încredere în d. Brătianu și în poporul român. Dacă România nu profită de ocazia prezentă, ea nu va mai avea putința să devină o țară mare prin reunirea tuturor fiilor săi". Generalul Joffre se asociază la demersuri, făcînd o intervenție analoagă prin atașatul militar francez de la București ca să sprijine acțiunea colonelului rus Tatarinov.

Ca o dovadă în plus a energiei pe care Franța înțelegea s-o imprime noii sale atitudini, Franța schimbă pe reprezentantul său la București, Blondel, prin Saint-Aulaire, diplomat cu oarecare reputație.

În împrejurările în care se făcuse, demersul Franței depășise tot ce se făcuse pînă atunci. Brătianu ceru cîteva zile de gîndire. La 4 iulie răspunsul primului ministru al României fu comunicat miniștrilor Franței și Rusiei. În conștiința situației țării și a răspunderilor sale, Brătianu face cunoscut cum că el crede că momentul intervenției române a sunat. România e gata să intre în acțiune. De altfel, el împărtășește indirect și ministrului austro-ungar Czernin părerea sa: „de astă dată, toată lumea începe să creadă că sfîrșitul războiului se apropie". Dar Brătianu declară încă o dată neted că acțiunea României rămîne subordonată împlinirii celor patru condiții care trebuie să-i asigure izbînda: regularitatea predării muniților, continuarea ofensivei generale aliate, a acțiunii ruse pe frontul galițian, garantarea împotriva atacului bulgar. Răspunsul lui Briand, de la 7 iulie, este afirmativ asupra tuturor punctelor; el precizează că primul convoi de muniții a plecat de la Arhanghelsk la 5 iulie și că celelalte vor urma cu regularitate; el insistă ca intervenția română să se facă imediat, altfel România ar risca să i se retragă avantajele făgăduite. Cam în același timp însă, Joffre comunica Statului-Major român prin atașatul său militar că „primul convoi de muniții va sosi la Arhanghelsk către 1 iulie". Astfel de contraziceri nu erau de natură să întărească încrederea României. De fapt, abia la 1 august, unul din cele trei vapoare românești ce navigau în apele libere și sub protecția Antantei, „București", a sosit la Arhanghelsk.

Erau între cabinetele din Petrograd și din țările occidentale ale Antantei divergențe nu numai de ton, dar și de fond. Demersurile ruse dădeau impresia unor concesii făcute cu călcare peste inimă. Un reviriment important se produse însă în primele zile ale lunii iulie. Schimbînd pentru a treia oară atitudinea sa în problema intervenției române, Rusia puse capăt relei voințe ce manifesta de la venirea lui Alekseev și, nu numai că se asocie demersurilor franceze, dar chiar luă o inițiativă activă. Ea propuse puterilor aliate două lucruri: realizarea unui acord pentru ca presiunea asupra României să se facă în chip colectiv și energic, fixîndu-se României o dată precisă de intrare în război; Rusia să aibă delegația de a centraliza la Petrograd direcția negoci-

erilor. Această schimbare de atitudine se făcuse sub presiunea conducătorilor militari, tocmai a celor ce pînă acum afectase o slabă apreciere a concursului român. La 1 iulie, generalul Alekseev trimitea atașatului său militar la București, Tatarinov, o telegramă — comunicată in copie lui Joffre — prin care — arătind că el nu considerase pînă acum oportun să facă conducătorilor români propuneri de alianță, dar deoarece s-a creat acum o situație nouă — el cerea grabnica intervenție română. Enumerind imprejurările favorabile ale momentului — așa cum le vedea el — și adăugind angajamentul său de a face să se transporte „de pe acum, fără intîrziere", materialul armatei române „in cazul unei hotăriri irevocabile a României", generalul rus sfirșea cu o amenințare foarte transparentă : „Intrarea in acțiune a României, în momentul acesta, va avea o valoare corespunzătoare in desfășurarea comună a sforțărilor puterilor aliate, ceea ce nu va fi cazul cind hotărirea sa va fi aminată pentru o epocă nedefinită. Situația poruncește românilor de a se alătura nouă acum, ori niciodată."

Această schimbare de atitudine e explicată intr-o scrisoare a directorului cancelariei diplomatice de pe lingă Stavka, adresată lui Sazonov la 7 iulie. Situația ar fi nespus de favorabilă. Inamicul nu are forțe disponibile. Aliații atacă pretutindeni. Bulgarii sînt reținuți pe loc de Sarrail și nu se pot intoarce impotriva României.

Răspunsul guvernului român arăta — cum era natural — că aprecierile strategice ale generalului Alekseev nu rezolvau nici regularitatea transporturilor de material, nici trimiterea corpului expeditionar de 200 000 ruși la frontiera dobrogeană, lucruri indispensabile pentru hotărirea României. La aceasta, Alekseev replică printr-un proiect de convenție militară prezentată la București de colonelul Tatarinov la 11 iulie, repetînd demonstrațiile sale in privința slăbiciunii austriecilor și a sleirii rezervelor Puterilor Centrale. Telegrama cuprinde rindurile semnificative : „....Demonstrați-le [românilor] că tocmai acum situația militară este cea mai favorabilă unei intrări în acțiune a românilor. Dacă ei vor să aștepte o slăbiciune și mai mare a austriecilor, nu vom mai avea nevoie de o cooperare română, nici chiar nu va mai fi vreo rațiune de a permite românilor să facă o intrare triumfală pe teritoriul austriac".

Nevoit să cedeze presiunilor repetate și categorice ale ambasadorului francez, guvernul rus dă ordine pentru începerea transporturilor de materiale de război de la Arhanghelsk spre granița română. Cît privește însă apărarea graniței sud-dobrogene, generalisimul rus afirmă că ea poate fi făcută de înșiși românii, intrebuințind acolo o parte din forțele lor proprii ; „desigur, la nevoie, am putea să ne sforțăm să trimitem în Dobrogea una sau două divizii (20 000 oameni)".

Tratativele au continuat anevoios mai departe, luînd o alură din ce în ce mai nervoasă, Franța căutînd să convingă generalul rus că importanța intrării României e primordială și rugîndu-l insistent să nu facă greutăți la acceptarea condițiilor guvernului român. Anglia se opune unei ofensive aliate pe frontul de la Salonic. Schilling crede că Rusia a făcut românilor concesii prea mari și că nu mai poate adăuga nimic, și insistă pentru intrarea imediată a României. Francezii replicară că un nou eșec va impresiona opinia publică din Franța, care-l va atribui opunerii rusești.

Demersurile insistente ale generalisimului rus au avut darul să convingă la o intervenție energică și pe generalisimul Joffre. Din însărcinarea lui, atașatul militar francez la București, Pichon, a înmînat guvernului român la 6 iulie o notă care, după ce parafrazează considerațiile strategice ale generalului Alekseev, sfirșește cu fraza : „Generalul comandant al armatelor franceze mă

însărcinează să exprim generalului Iliescu [136], că el împărtășește în întregime modul de a vedea al Înaltului Comandament rus și crede că România trebuie să se decidă acum, ori niciodată". Atașații militari ai Angliei și Italiei, Thompson și Ferigo, înmînează Ministerului de Război român din partea guvernelor respective adrese cu același cuprins, sfîrșind cu aceeași gravă injoncțiune. Acordul între puterile Antantei era de astă dată realizat! Atît prin forma întrebuințată, cît și prin cuprins, invitația avea caracterul unui ultimatum. Eram puși în alternativa: ori intrăm imediat în război fără garanțiile cerute, ori — în caz contrar — ni se refuză colaborarea în viitor și ni se retrag toate făgăduielile și toate angajamentele luate pînă acum în privința revendicărilor noastre naționale.

Care era pricina acestei schimbări subite în atitudinea Rusiei și a intervenției ei stăruitoare pentru urgenta noastră intrare în acțiune? Desfășurarea ulterioară a evenimentelor a arătat că situația Antantei — și în special a Rusiei — nu era la acea epocă atît de trandafirie cum îi plăcea lui Alekseev s-o descrie. Ofensiva Brusilov, cu toate aparențele ei strălucite de la început, nu a corespuns așteptărilor optimiste ce se puseseră în ea. Concepută ca o acțiune de descărcare a frontului francez, prins în acțiunea violentă de la Verdun, data începerii ei a fost anticipată spre a ușura frontul italian, rău zdruncinat la Arsiero și Asiago. Din această cauză, ea a fost dezlănțuită prematur, în mai, în loc să înceapă la 1 iulie, odată cu ofensiva de pe Somme, cum fusese proiectată. Ea s-a dat numai în sectorul austro-ungar al frontului — urmărind îndeosebi impresionarea României — și fără pregătire completă. Succesul a fost neașteptat; abia s-au pus trupele rusești în mișcare, după o pregătire de artilerie nu prea distrugătoare, și armatele austriece, reduse pe acest front la trupe de a doua mînă — unitățile de elită și toată artileria grea fiind trimise pe frontul din Trentino [137] — au început să se predea în masă. În fața primejdiei, germanii sîriră în ajutor; Hindenburg luă comanda întregului Front de Est. Ofensiva rusească s-a oprit din lipsă de rezerve în fața Kovelului [138], puternic apărat de germani. Rușii încearcă să aducă ajutoare de la aripa nordică a frontului, dar și germanii cărau trupe din același sector, iar austro-ungarii de pe frontul italian. Avîntul rusesc scădea zi cu zi. Agonia ofensivei Brusilov era evidentă. Sălbatica luptă dusă cu necruțătoare jertfe de oameni și material era paralizată; oamenii și caii obosiți; artileria uzată; munițiile pe sfîrșite; comunicațiile dinapoia frontului se făceau cu greutate. Gelozia comandanților ruși de pe celelalte sectoare îngreuiau acțiunea lui Brusilov. Armatele de Nord și Vest au rămas pe loc, deși erau foarte puternice, trimițînd numai cîteva unități, încît Brusilov a fost lăsat aproape singur. Succesul său tactic n-a putut fi transformat într-unul strategic. Epuizată cu totul, ofensiva lui Brusilov a luat sfîrșit, după declarația însuși a generalului, la 12 august stil nou. Ceea ce a mai urmat nu au fost operațiuni în stil mare, ci sforțări locale, făcute pe frontul galițian și bucovinean cu scopul de a ne impresiona pe noi, pînă ce se potoliră și acestea.

În timp ce, din partea rușilor, ofensiva Brusilov slăbea, frontul austro-ungar a încăput pe mîini energice, creștea în putere atît prin numărul diviziilor aduse de pe alte fronturi, cît și prin intercalarea de unități germane printre cele austriece. În partea de sud a frontului se alcătuia sub comanda arhiducelui moștenitor Carol [139] un puternic grup de armate care, nu numai că reușise să stăvilească puhoiul rusesc, dar manifesta veleități ofensive. Comandamentul rus simțea primejdia. La Petrograd, dispoziția sufletească era apăsătoare. Opinia publică, deziluzionată de stagnarea marii ofensive, ale cărei strălucite începuturi aținaseră prea mult speranțele, în luptă cu tot felul de greutăți politice și economice, începea să se clatine în credința ei. Războiul

apăsa din ce in ce mai greu ; in aer se simțea adierea fatală a revoluției ce se apropia. Rusia avea nevoie de un puternic derivativ. Trebuia să se producă un eveniment militar important, care să întărească linia de apărare a Imperiului și să contribuie la ridicarea moralului zdruncinat. Ca un astfel de eveniment era considerată intrarea României in război. Prin vecinătatea ei imediată, prin puterea jumătății de milion de soldați proaspeți pe care ea îi aducea in luptă, flancul sting al armatei Brusilov, rămas în aer din cauza inaintării prea adinci in Bucovina și amenințat de ofensiva iminentă a arhiducelui Carol. ar fi fost acoperit ; frontul rus s-ar fi consolidat.

Punctul de vedere rusesc era în acord complet cu strategia generală a Antantei. Succesele de pe Somme nu influențau frontul rusesc. Franța insăși era strimtorată. Ofensiva de la Verdun nu slăbea deloc. Franța pierduse pină la acea epocă 310 000 de oameni în jurul Verdunului și se simțea la capătul sforțărilor. Căderea cetății se aștepta intr-un viitor apropiat.

Intrarea in scenă a unui factor nou nu venea deci numai în ajutorul Rusiei, dar producea modificări în desfășurarea generală a operațiilor de pe fronturile europene, influențind situația militară a tuturor aliaților in favoarea lor. Strategii Antantei prețuiau în special influența asupra frontului balcanic unde intervenția română trebuia să contribuie puternic la decisiva războiului, jucind rolul lui Desaix la Marengo [140].

Iată motivele pentru care Rusia își schimbase părerile asupra necesității intervenției României și, la instigația ei, demersurile aliaților la București au luat un caracter cominatoriu *.

Convenții oficiale și acorduri secrete

In cale la semnarea acordurilor leași : pretenția Rusiei ca România să intre imediat ; rezervele lui Brătianu, de a subordona fixarea datei acceptării condițiilor politice și militare, pe care le exprimase cu atita claritate. Se mai adăugaseră citeva de ordin secundar : opunerea guvernului din Londra ca diviziile engleze să ia parte la operațiile armatei de la Salonic impotriva bulgarilor ; impresia aliaților că România, in dorința de a-și menaja vecinul din sud, nu vrea să declare formal război Bulgariei.

Către jumătatea lunii iulie 1916 situația tratativelor nu făcuse nici un pas decisiv inainte. Greutățile ce se puneau dintre România și aliați rămineau ace-

Este rolul Franței să netezească asperitățile și să caute a innoda firele. Întrebuințîndu-și toată autoritatea pe lingă englezi, Joffre obține la 13 iulie un mic succes : comitetul de război britanic îi face comunicarea că s-au dat ordinele pentru ca diviziile engleze de la Salonic să fie echipate în vederea operațiilor in zona muntoasă.

In același timp insă Sazonov, ca răspuns la precizările lui Brătianu, răspunde pe un ton iritat ca România să fixeze data precisă și cit mai urgentă a intrării sale, să declare război și Bulgariei și să nu mai exprime nici o nouă (!) pretenție teritorială. Briand, in înțelegere cu Joffre, incearcă să calmeze nervozitatea colegului său cu o declarație curioasă și ușuratică : „Esențialul este să pornim pe români. Vom vedea ce va fi mai pe urmă".

---

* Sazonov a recunoscut mai tirziu că Alekseev, impins de aliați, ei înșiși influențați de opinia publică ce se arăta nervoasă, s-a văzut constrins să pretindă României înaintarea armatelor sale în Austria, în cursul lunii august 1916, sub amenințarea, în caz de refuz, a retragerii avantajelor acordate. A fost o greșeală — scrie Sazonov —, căci „noi nu eram în stare să ajutăm trupele române și să le facem să iasă teferе din învălmășeală".

Pentru a pune capăt nesfîrșitelor tratative orale, se găsi cu cale că e momentul de a așterne pe hîrtie principiile convenției. Statul-Major rus pregăti proiectul acestei convenții pe care o prezentă lui Brătianu la 17 iulie; ea prevedea obligația României de a intra în război cel mai tîrziu la 7 august. Dar convenția era prea sumară și neglija două puncte esențiale: aprovizionarea armatei române de către aliați și acțiunea armatei de la Salonic împotriva bulgarilor. De aceea Brătianu, inspirat de vechea sa neîncredere în ruși, ceru: convenția să fie mai completă și ea să se încheie cu toți aliații; tratativele în vederea acestei convenții să aibă loc la Paris. Colonelul Rudeanu, atașatul militar român la Paris, însărcinat în special cu furniturile de muniții, fu delegat cu negocierile în vederea cărora i se trimiseseră instrucțiuni.

Se ajunse într-adevăr la încheierea unei convenții militare, denumită „Convenția Rudeanu", iscălită la Chantilly, la 23 iulie, *ad referendum* de Gilinski din partea rușilor și de Rudeanu din partea României. Colonelul Rudeanu depășise însă instrucțiunile lui Brătianu, introducînd în convenție obligația unei acțiuni principale române în Dobrogea, executată cu un efectiv de 150 000 de oameni la 7 august stil nou, pe cînd, în realitate, conducătorii politici și militari ai României doreau ca acțiunea militară principală să se îndrepteze peste Carpați, lăsînd pe bulgari mai ales pe seama rușilor. De aceea, Brătianu nu a ratificat Convenția Rudeanu și propuse a se muta tratativele la București, combinînd dispozițiile convenției cu aliații cu acelea ale convenției ruse, pregătite de Tatarinov; în ultimă analiză, trebuia găsită formula care să concilieze aceste două redactări cu condițiile de ordin politic la a căror formulare precisă ținea neapărat Brătianu. De aceea, el propuse un contraproiect nou (Memorandumul de la 27 iulie). Împotriva acestui text ridică obiecțiuni Statul-Major rus, susținut de Ministerul de Externe rus.

În cursul acestor tratative Sazonov, ministrul de Externe al Rusiei, a cărui poziție era de cîteva timp zdruncinată, fu înlocuit prin Stürmer [141]. Continuarea discuțiilor cu România a fost încredințată subsecretarului de stat Neratov.

Discuțiile se fac în același timp la București, Moghilev, Paris și Chantilly. Deși sînt pricinuite mai mult de chestiuni de amănunt, ele sînt grele și obositoare. Neînțelegeri, suspiciuni, amenințări cu ruperea tratativelor, ori cu demisii din înaltele lor posturi ale conducătorilor și împuterniciților lor, întîrziară cu încă cîteva săptămîni soluționarea. Precauțiile pe care Brătianu se credea obligat să le ia întîmpinau, din partea Rusiei, rea voință ori refuz. Astfel, în chestiunea introducerii în tratat a garantării integrității actuale a teritoriului României din partea aliatului rus — reminiscență veșnic vie a evenimentelor din 1878 —, în chestiunea interdicției de a ridica fortificații în fața Belgradului, în chestiunea oportunității de a declara război Bulgariei, a cifrei contingentului rus la frontiera dobrogeană, a dreptului României de a lua parte la tratativele de pace pe picior de egalitate cu aliații, a legitimității dispoziției înscrise în conceptul rus ca România să nu aibă drept decît la teritoriile pe care le va fi ocupat prin propriile ei arme, asupra legăturii de stabilit între datele iscălirii tratatelor, începerea ofensivei de la Salonic și intrarea României în acțiune, asupra rezervelor înscrise de aliați în privința concesiunilor teritoriale față de România, pe care ei declarau a le îndeplini, „întrucît rezultatele generale ale războiului vor permite..." etc.

Cercurile din Paris sînt enervate de prelungirea tratativelor. Izvolski raportează la Petrograd că nu numai lumea politică, dar și „opinia publică mijlocie", critică intransigența rusă. Briand e în căutarea unui succes politic, care să-i consolideze situația parlamentară. Cu consimțămîntul guvernului său, Joffre — decis „s-o taie scurt" — telegrafiază la 8 august, atît Marelui

Cartier rus, cit și la București cerînd României, în numele aliaților, să se decidă în termen de patru zile. Dacă se iscălește convenția în acest termen, Armata din Orient va lua ofensiva la trei zile după iscălitură, precedînd cu zece zile intrarea României; în chipul acesta, România va ataca Austro-Ungaria, cel mai tîrziu la 13 zile după iscălire.

Era însă evident că greutățile veneau dinspre Rusia; aceasta era partea care trebuia să accepte condițiile. De astă dată, împrejurările politicii interne din Rusia contribuiau a frînge rezistența rusă. Stürmer, noul ministru de Externe, este în căutarea unui succes de debut. Momentul psihologic trebuie folosit. La 5 august, Poincaré scrie direct țarului. El îi arată că ofensiva de pe Somme, deși se desfășoară în bune condiții, totuși n-a putut ajunge la astfel de rezultate încît să dispenseze pe Antantă de necesitatea unui nou aliat; intervenția română ar avea rezultatul să rupă, în favoarea Antantei, echilibrul de forțe stabilit, numai dacă ea se va face imediat, astfel ca acțiunea peste Carpați să se desfășoare mai înainte ca zăpada să îngreuieze operațiile.

Mai mult decît aceste exhortațiuni, Rusia se lăsă convinsă de Franța, prin încheierea unui *acord secret*, la 11 august. Cele două puteri se angajau ca, în spatele României, să se înțeleagă prealabil între ele asupra deciziilor de luat la Conferința păcii, în chestiunile neplăcute Rusiei, precum: admiterea României cu titlu egal cu al celorlalte puteri, întinderea teritoriilor revendicate de România, împărțirea Banatului între români și sîrbi, și alte măsuri care de fapt anulau angajamentele înscrise în tratate. Aceste angajamente noi, precum și alte „abilități diplomatice", ieșite din inteligența bogată în resurse și subtilități a lui Briand, avură efect hotărîtor asupra conducătorilor Rusiei.

La 13 august, Stürmer înștiințează pe aliați că primește condițiile puse de România și în consecință a dat ordin ambasadorului rus la București să iscălească convenția politică și cea militară, în ultima redactare propusă de Brătianu. Primul ministru rus strecoară și negustoreasca constatare că „enormele sacrificii și concesiuni" făcute de Rusia merită a fi apreciate în justa lor valoare de către aliați și e sigur că dacă, mai tîrziu, va fi nevoie de discutat anumite obligații, care în textul convenției nu sînt destul de clare, „guvernele aliate nu vor refuza să susțină punctul de vedere al Rusiei".

La 17 august, stil nou, reprezentanții celor patru puteri aliate au iscălit, în casa lui Vintilă Brătianu, tratatele prin care România se obliga ca, cel mai tîrziu la 25/28 august, să declare război și să atace Austro-Ungaria, în schimbul garantării de către Antantă a teritoriului ei actual și al alipirii provinciilor române stăpînite de Austria, pînă la linia de frontieră minuțios stabilită.

Opera politică a lui Brătianu

Astfel s-a încheiat o lungă și laborioasă campanie diplomatică, al cărei ultim termen trebuia să fie luarea unei hotăriri de o gravitate fără seamăn, de către o țară mică, obligată a cîntări cu deosebită prudență toate perspectivele și toate riscurile. Răspunderea, meritul, ori vina lungilor negociațiuni și a hotărîrii finale, incumbă în întregime conducătorului politic al țării, Brătianu. Puternic susținut de opinia publică a țării, dîrz în apărarea intereselor țării sale, neînduplecat în convingerile sale, el era stînjenit în luarea unei hotăriri de jocul de basculă al evenimentelor, ce se desfășurau pe terenurile de luptă ale războiului, de greutățile tratativelor cu puterea cea mai apropiată de România, și de dorința de a da intrării României maximum de efect militar și politic. Istoria diplomatică a războiului european, oricare ar fi fost punctul de vedere din care istoricul judecă eveni-

mentele, e unanimă să recunoască adevărul, că România a fost condusă în decursul tratativelor de un om de stat care unea un patriotism adînc, cu o înaltă inteligenţă şi cu o extraordinară abilitate diplomatică.

Iscălind tratatele prin care arunca ţara sa în marea viltoare, Brătianu însuşi era conştient de răspunderile pe care şi le asumase şi convins că poate aştepta cu linişte desfăşurarea evenimentelor pe care le pregătise cu atîta prudenţă şi măiestrie. Totuşi, îndoieli torturau uneori sufletul bărbatului de stat. La cîteva zile după semnarea Tratatului, întorcîndu-se noaptea de la Buftea în automobil, Brătianu făcu lui Duca confidenţa acestei îndoieli. Reamintind istoria lui Cesar Borgia, „care n-a fost un simplu aventurier şi depravat, ci un mare cap politic, adevărat precursor al unităţii italiene", Brătianu îşi exprimă credinţa că „planurile grandioase ale lui Borgia au căzut, deoarece el nu putuse să prevadă că tatăl său, Papa Alexandru al VI-lea [142], va muri pe cînd el, Cesar, nu va fi în Roma". „Şi eu cred că m-am gîndit la toate, că am prevăzut totul, că n-am lăsat nimic la voia întîmplării. Caut mereu, să văd ce mi-a putut scăpa. Nu găsesc. Dar ştiu eu? Poate că mă înşel, poate că totuşi am uitat să prevăd ceva. Hotărît, amintirea lui Cesar Borgia mă urmăreşte".

Viitorul s-a însărcinat, vai, să arate punctele slabe care scăpaseră sagacităţii abilului om politic. Ele n-au putut împiedica izbînda finală, dar au presărat cu mari suferinţe drumul care a condus spre ea.

3. HOTĂRÎREA CEA MARE

a) ROMÂNIA VA INTRA ÎN RĂZBOI ALĂTURI DE ANTANTĂ

Momentele supreme

Pe măsură ce tratativele cu puterile Antantei înaintau, mişcările regelui şi ale lui Brătianu erau tot mai strîns supravegheate de agenţii Puterilor Centrale. Zilnic, înalţii conducători erau nevoiţi să facă declaraţii atît politicienilor germanofili, cît şi miniştrilor Puterilor Centrale, că nimic nu e hotărît şi că tot ce circulă în public sînt zvonuri fanteziste. Regele şi Brătianu sînt — împreună cu doi, trei colaboratori intimi — singurii oameni care deţin întreg secretul, pe care caută să-l salveze de la indiscreţii, negînd categoric adevărul pînă la ultimul moment; nu-l cunoşteau nici membrii guvernului, nici chiar titularul nominal al Ministerului de Externe. Raţiunea acestui secret era ca Puterile Centrale neştiind nimic, armata noastră să poată trece Carpaţii deodată cu declaraţia ieşirii din neutralitate.

Redactarea definitivă a convenţiilor cu puterile Antantei fusese dată de Brătianu cu colaborarea lui Duca şi Diamandy, iar iscălirea lor s-a făcut în ziua de 4/17 august 1916, ora 11 dimineaţa, nu la Ion Brătianu, ci în casa lui Vintilă Brătianu din strada Ţăranilor *, spre a deruta organizaţia de spionaj. Cei convocaţi au venit pe jos, pe o căldură tropicală. Strada era pustie. În jurul biroului din camera de lucru a lui Vintilă Brătianu s-au adunat în total cinci persoane: Ion şi Vintilă Brătianu, Duca, Diamandy şi ministrul Rusiei, Poklevski, care adusese în servietă cele cinci exemplare ale tratatelor, ce fuseseră deja semnate de Saint-Aulaire, Barklay şi Fasciotti; pentru mai multă siguranţă, ele erau scrise chiar de mîna miniştrilor respectivi.

---

* Astăzi str. Aurel Vlaicu.

Duca a dat citire textului, pe care ceilalți l-au controlat, după care Brătianu și Poklevski le-au iscălit în mijlocul unei tăceri solemne și emoționante. Deasupra mesei, pe perete, portretul lui Ion C. Brătianu, tatăl, părea că privește îngrijorat la angajamentul pe care-l încheia fiul său cu aceeași Rusie țaristă cu care el însuși încheiase un tratat asemănător cu 37 ani înainte, a cărui soartă a înregistrat-o istoria și inimile românești îndurerate. După ce au iscălit, Brătianu și Poklevski s-au îmbrățișat, cu lacrimile în ochi. Ultimele cuvinte ale lui Brătianu au fost rugămintea de a se interveni la forurile competente rusești pentru trimiterea cît mai grabnică a artileriei grele și a avioanelor de care armata română avea atîta nevoie.

Cu aceleași precauții s-a făcut expedierea telegramelor către cancelariile aliate; un trimis special le-a expediat de la Ungheni, pe teritoriul rus. Cu toate aceste precauții, ceva totuși a transpirat și a provocat bănuieli și demersuri din partea celor doi miniștri ai Puterilor Centrale. La 19 august, a treia zi după iscălirea tratatelor cu Antanta, Busche declară lui Brătianu că dacă România lasă pe ruși să treacă pe teritoriul ei, fără să se opună, sau dacă atacă Austro-Ungaria, România va fi atacată imediat de Germania. Cîteva zile mai tîrziu, la 23 august, Busche vede și pe rege; după audiență, comunică lui Marghiloman că nu are impresie de îngrijorare. Mai bine informat de spionii săi, Czernin a reușit să afle de iscălirea contractelor. Neputîndu-i cunoaște datele și detaliile, el are însă siguranța gravelor hotăriri luate, raportează la Viena decizia lui Brătianu și ia măsurile de precauție cerute de împrejurări, precum evacuarea arhivelor legației și altele. Surprinderea acțiunii române a rămas numai asupra unui singur punct: miniștrii Puterilor Centrale erau convinși că intrarea în acțiune e decisă pentru o dată mult mai tîrzie, prin septembrie, după strîngerea recoltei de pe cîmp. În cercurile miniștrilor centraliști și ale politicienilor germanofili, situația e interpretată în felul următor: Brătianu e angajat cu Antanta, regele este încă indecis. Dacă regele rezistă presiunilor lui Brătianu, o criză de guvern este iminentă. Maiorescu este invitat de rege la palatul regal pentru ziua de 23 august, ceea ce îl făcea să creadă că va fi însărcinat să formeze noul guvern; pentru alcătuirea lui, el ia contact cu Marghiloman. Spre marea și neplăcuta lui surprindere, invitația avea alt scop: în loc să primească misiunea de a forma guvernul, Maiorescu primi confidența marii hotăriri ce trebuia să primească a doua zi ratificarea Consiliului de Coroană.

Convocarea Consiliului de Coroană a fost fixată pentru data cea mai extremă cu putință, adică cu cîteva ceasuri înainte de izbucnirea ostilităților fixate prin convenția de la 4 august. Formalitatea Consiliului de Coroană era necesară pentru a face să se sancționeze, dacă nu de puterile publice constituționale, dar cel puțin de un for cu mare autoritate morală, hotăririle luate de rege și de Brătianu și cunoscute pînă atunci numai de un mic număr de intimi. Se socotea normal ca același for care hotărîse la 3 august 1914 neutralitatea, să modifice acea hotărîre și să facă pasul cel grav. Știrea convocării Consiliului de Coroană pentru dimineața zilei de 14 august aduce o nouă tulburare a spiritelor. Miniștrii Puterilor Centrale aleargă emoționați la rege și la Brătianu. Brătianu comunică lui Czernin că el este încă în măsură să păstreze neutralitatea. Busche bănuiește că s-a făcut convocarea de rege împotriva lui Brătianu. Încă o dată, regele e nevoit să ascundă lui Busche, ca și lui Czernin, adevărul, declarîndu-le că, dacă Brătianu a semnat o convenție, ea nu-l leagă; el nu e obligat să se ralieze la avizul majorității Consiliului; nu va semna un decret de mobilizare. „Mult m-a costat să mint, cum am mai făcut-o și ieri lui Czernin", a mărturisit regele Ferdinand a doua zi, după Consiliul de Coroană.

La 14/27 august Consiliul de Coroană, convocat a se ține în palatul Cotroceni, va pune capăt războiului de pe frontul intern. Un interes mult mai mare

poruncea amuțirea divergențelor și unirea tuturor românilor, pentru a da războiului care trebuia să înceapă pe frontul extern puterea unanimității conștiinței naționale.

Cele două tratate

La 4/17 august 1916 Ion Brătianu, ca șef al guvernului român, încheia cu reprezentanții Rusiei (Poklevski), Franței (Saint-Aulaire), Angliei (Barklay) și Italiei (Fasciotti), tratatele prin care România se obliga ca, cel mai tîrziu la 15/28 august, să declare război și să atace Austro-Ungaria. Erau două tratate : unul *politic* și o convenție *militară*.

Tratatul politic garanta mai întîi, prin primul său articol, „integritatea teritorială a României în toată întinderea frontierelor sale actuale", după care urma obligația României de a ataca Austro-Ungaria în condițiile stipulate prin convenția militară. Cele patru mari puteri recunoșteau României dreptul de a se uni cu teritoriile monarhiei austro-ungare, ale căror limite erau fixate prin tratat. El cuprindeau : Bucovina pînă la Prut, Transilvania și Banatul în întregime, iar Crișana pînă la o linie care se întindea aproximativ de la vărsarea Mureșului în Tisa, în fața Seghedinului, pînă la vărsarea Someșului în Tisa, trecînd cam la 6 km est de Debrețin ; apoi continua în Maramureș de-a lungul liniei despărțitoare dintre Tisa și Vișeu. Linia astfel trasată cuprindea și o servitute militară în fața Belgradului — interdicția de a ridica fortificații și a ține trupe — afară de cele de poliție, în această zonă. Prin articolul 5, părțile contractante se angajau să nu încheie pace separată sau generală decît în unire și în același timp, iar prin articolul 6 se asigurau României aceleași drepturi ca și aliaților săi pentru tot ce privește preliminariile, tratativele de pace, precum și discuțiile chestiunilor care vor fi supuse deciziei Conferinței păcii.

Prin formularea precisă a acestor puncte, Brătianu socotea că interesele României fuseseră bine garantate și că semnăturile reprezentanților celor patru mari puteri erau o chezășie care apăra România împotiva unei eventuale încercări rusești de a repeta gestul de la 1878 *.

Convenția militară semnată de Brătianu pentru România și de atașații militari Desprès (pentru Franța), Thompson (Anglia), Ferigo (Italia) și Tatarinov (Rusia) ținea seama de greutățile cu care se prezenta România în război și cuprindea o serie de obligații pe care trebuia să le îndeplinească aliații. Amănuntele cooperării militare ruso-româno-balcanice erau astfel bine precizate. Rusia se obliga să înceapă imediat o viguroasă ofensivă pe tot frontul austriac, în special în Bucovina, în scopul de a asigura mobilizarea și concentrarea forțelor române. Aliații se obligau să înceapă, în ziua de 20 august, o puternică ofensivă a armatelor lor de la Salonic, spre a reține acolo cît mai multe trupe bulgare, precum și de a furniza României tot materialul de război : arme, muniții, material sanitar, de care aveam nevoie. Data începerii ostilităților împotriva Austro-Ungariei a fost fixată pentru cel mai tîrziu la 15/29 august.

În privința ajutorului direct al armatei ruse pentru colaborarea militară pe Frontul de Sud împotriva bulgarilor, el fu fixat la două divizii de infanterie și una de cavalerie. Atît se putuse obține și încă cu multă greutate. Pînă în ziua iscălirii tratatelor se conta pe un ajutor de 200 000 de oameni. În vederea acestor cifre, Statul-Major român făcuse toate pregătirile tehnice în Dobrogea. Rușii n-au dat însă decît 42 000 de oameni — trupe de a doua mînă — moti-

---

* Evident, Brătianu nu cunoștea acordul secret încheiat la 11 august între Briand și Stürmer, care anula unele din garanțiile înscrise în tratatul oficial.

vind această cifră scăzută, mai intîi prin lipsa de efective — deşi, în fapt, aveau imense rezerve în spatele frontului — şi, în al doilea rînd, invocînd inutilitatea sporirii acestui număr, deoarece — susţineau ei — bulgarii nu vor voi să lupte contra liberatorilor lor. Conducătorii oştirii române au cedat în ultimul moment asupra cifrei ajutorului rusesc, în credinţa că, atunci cînd desfăşurarea războiului ar face necesară sporirea lui, rușii se vor vedea obligaţi s-o facă şi în afară de convenţie. Aliaţii aveau aceeaşi convingere ca şi România despre nevoia măririi contingentului rus. La 11 august, Lloyd George şi Briand au avut un schimb de vederi la Paris şi au încheiat un protocol prin care prevedeau sporirea corpului rus din Dobrogea de la 50 000 la 200 000. Generalul Alekseev refuză însă categoric să îndeplinească această hotărire, pretextînd slăbirea armatei Brusilov, care nu mai îngăduia să se mai ia nici un detaşament spre a fi trimis pe un front secundar. Atît era de evident că aflarea cifrei ajutorului rus în Dobrogea va influenţa rău opinia publică, încît guvernul a dat ordin să se ascundă adevărul şi să se pună în circulaţie vestea falsă că 200 000 de ruşi trec în Dobrogea ca să atace pe bulgari!

Ţinta operaţiunilor armatelor române, întrucît o va permite situaţia militară de la sud de Dunăre, va fi prin Transilvania în direcţia Budapestei. O bună parte a dispoziţiilor convenţiei militare era inspirată, cum se vede, de nesiguranţa în care se găseau atît guvernul nostru, cît şi guvernele aliate, în privinţa atitudinii vecinului nostru de la sud de Dunăre. Duşmanul, asupra căruia trebuia să fie îndreptat atacul principal, acela care ne absorbise toate simţirile şi asupra căruia trebuiau îndreptate toate sforţările, era unul singur: Imperiul Austro-Ungar, împilătorul fraţilor noştri, acela de a cărui înfrîngere şi prăbuşire atîrna liberarea fraţilor şi întregirea neamului.

Cele două convenţii nu pomeneau nimic de Germania. Presimţind această discriminare, intenţionată de Brătianu, von dem Bussche i-a declarat, comunicînd copie şi lui Marghiloman la 19 august, că „dacă România atacă Austro-Ungaria, sau dacă lasă pe ruşi să treacă pe teritoriul ei, fără să se opună prin arme, România va fi atacată imediat de Germania şi de Bulgaria".

Urmărind aceeaşi idee, de a menaja viitoarele raporturi cu Germania, Brătianu a trimis pe Marghiloman la von dem Bussche, după declararea războiului, ca să-l înştiinţeze că guvernul român a întîrziat aşa de mult cu încheierea convenţiilor, pentru că n-a consimţit să declare război Germaniei; de asemenea, el nu s-a asociat pentru viitor la războiul economic, ci şi-a păstrat libertatea de acţiune. El speră că, după război, un regim normal se va putea relua între ambele ţări, dar pentru aceasta nu trebuie ca la faptele de război să se adauge cruzimi inutile, ca bombardările aeriene asupra oraşelor şi populaţiei. Bussche a răspuns, justificînd atacurile aeriene săvîrşite de germani, dînd asigurarea: „Nu veţi avea război aerian", cu rezerva avizării guvernului său, pe care o va face cînd va ajunge la Stockholm.

Se cunoaşte urmarea: Bucureştii au fost bombardaţi cu sălbăticie.

Al doilea Consiliu de Coroană

În dimineaţa zilei de 14/27 august 1916 s-a ţinut în sala de mese a palatului Cotroceni istoricul Consiliu de Coroană, convocat de regele Ferdinand, cu scopul de a cere fruntaşilor ţării aprobarea pentru intrarea în acţiune a ţării, hotărîtă de guvernul Brătianu, precum şi sprijinul lor. Era singura formă îngăduită de împrejurări, prin care şeful statului şi al

guvernului puteau să se pună în contact cu reprezentanții fruntași ai unei țări *, a cărei soartă se hotăra.

Regele Ferdinand a comunicat adunării împrejurările care l-au determinat pe el și guvernul său a face pasul hotăritor. Nu mai putem persevera în neutralitate. Victoria Puterilor Centrale este de aci înainte exclusă. Guvernul meu a avut consfătuiri cu unul din grupurile beligerante și crede că momentul a sosit. Suveranul a exprimat în cuvinte simple lupta care s-a petrecut în sufletul său. El a avut multe ezitări, dar după ce a examinat toate rațiunile care trebuia să-i dicteze hotărîrea, n-a șovăit ca să-și sacrifice legăturile și preferințele sale personale pentru a alege calea cea mai bună pentru România. El s-a învins pe sine însuși. Într-un apel mișcător, regele României a rugat pe cei prezenți să-l ajute în actul cel mare, care-l săvîrșise ca bun român.

Ion Brătianu a explicat fazele istoriei noastre diplomatice de la 1912, arătînd cum am ajuns să căpătăm libertatea noastră de acțiune. 1913 a fost prefața unui război cu Austria. Contradicția de interese între Austro-Ungaria și noi a luat o formă acută. Războiul actual a luat o înfățișare antipatică datorită împrejurărilor în care l-au declarat și-l duc Puterile Centrale. Abținerea Italiei a anulat obligația juridică de a fi alături de aceste puteri. Am stat pînă acum neutri, pentru că la început victoria părea să atîrne de partea germanilor. Astăzi e sigur că șansele au trecut de partea celor ce au rezervele cele mai mari. Astăzi, toată latinitatea e în tabăra potrivnică Germaniei. Noi am ajuns la garantarea tuturor intereselor noastre. Problema se pune astfel: sau renunțăm la orice am putea obține prin victoria Antantei, sau intrăm în război. Poate oare România să rămînă neutră într-un război în care se hotărăște soarta lumii, cu atît mai mult cu cît ea are un ideal de îndeplinit și împrejurări ca cele de azi nu se vor mai întîlni? Brătianu arată ce a obținut de la Antantă. Chestiunea Austriei este pusă și majoritatea Europei consacră drepturile noastre istorice, deoarece le ia în seamă. El nu este sigur de victorie, dar chiar învinși noi vom asigura unitatea noastră națională, după cum Italia, învinsă la Novara a realizat-o după cîțiva ani. Cauza românismului a făcut un pas gigantic înainte, din moment ce patru mari puteri au recunoscut dreptul nostru la unitatea națională. Mihai Viteazul poate nici nu avea conștiința ideii mari ce reprezenta, și el a rămas totuși simbolul ei. Așa va fi și cu regele Ferdinand, oricare ar fi soarta războiului. Eu m-am angajat desăvîrșit; fac apel să nu scădem nimic din puterea noastră de acțiune, nici prin fapte, nici prin inerție.

Marghiloman a făcut rezerve asupra oportunității intrării noastre în război, agitînd spectrul primejdiei rusești. Rușii au interesul să se întâlnească la Constantinopol și în Strîmtori, iar drumul de uscat într-acolo trece prin România. Va fi moartea economică a țării, cel mai mare păcat ce se va putea comite împotriva viitorului ei.

Regele a replicat lui Marghiloman, întrebînd: „Oare, Constantinopolul ocupat împotriva voinței noastre este preferabil Constantinopolul ocupat cu noi?". S-a mai lămurit că formula viitorului nu este stăpînirea rusească, ci libertatea Strîmtorilor. Maiorescu crede că sînt controverse asupra situației militare pe fronturi și apoi ardelenii nu sînt unanimi pentru alipirea la România.

---

* Au luat parte miniștrii Ion I. C. Brătianu, Em. Costinescu, Em. Porumbaru, Al. Constantinescu, V. G. Morțun, Al. Radovici, I. G. Duca, C. Angelescu, Victor Antonescu, președintele Camerei M. Pherekyde, vicepreședintele Senatului C. F. Robescu, foștii prim-miniștri Teodor Rosetti, Petre P. Carp, Titu Maiorescu, șefii de partide N. Filipescu, Take Ionescu, Al. Marghiloman, foștii președinți de Cameră C. Olănescu și C. Cantacuzino-Pașcanu. A prezidat regele Ferdinand, avînd la dreapta sa pe principele moștenitor Carol.

După aceasta, intră în consideraţii constituţionale asupra legalităţii intrării în război.

Filipescu şi Take Ionescu, care-şi vedeau încoronată politica pe care o duceau de ani de zile, şi-au exprimat deplin satisfacţia, asigurînd pe suveran şi pe guvern de sprijinul lor necondiţionat. La fel şi Costinescu care crede că ne-am face de risul lumii dacă am sta cu braţele încrucişate, astăzi cînd toate popoarele lumii sînt în foc şi sînge.

O impresie dureroasă a făcut în Consiliu ieşirea violentă a lui Petre Carp! Bătrînul om de stat, indeajuns cunoscut pentru îndărătnicia cu care-şi apăra ideile sale, uneori originale şi adeseori în contrazicere cu părerile contemporanilor săi, a dezaprobat cu energie pasul hotărîtor făcut de guvern. Războiul acesta, a spus Carp, va stabili sau hegemonia germană sau pe cea rusească. El arată sacrificiile ce face pentru război: va închide ziarul său „Moldova" care, în timpul neutralităţii, dusese o frenetică campanie filogermană, şi va trimite în război pe cei trei fii ai săi. Doreşte însă ca armata noastră să fie bătută, căci numai aşa România va scăpa de pieire. Cuvintele lui Carp au produs o vie uimire; impresia generală era că bătrînul vorbise din necaz şi răutate. Numai vîrsta lui înaintată îi putea scuza atitudinea şi cuvintele. La sfîrşitul Consiliului, regele a reproşat cu blîndeţe lui Carp cuvintele grave pe care le-a spus. Îndărătnic, Carp le păstrează. Enervat, Brătianu i-a replicat: „Atunci, ia-ţi copiii înapoi şi dă-i în armata germană!".

Era evident că rostul Consiliului nu era decît să ia cunoştinţă de hotărîrea luată de factorii principali ai conducerii ţării: regele şi primul ministru. De aceea, după examinarea părerilor, Consiliul s-a terminat, la ora unu după-amiază, într-o mare însufleţire. Regele, mare prin nobilul său sacrificiu şi prin patriotismul său înălţător, a ridicat şedinţa cu strigătul: „Cu Dumnezeu înainte!"

După încheierea conferinţei, regele şi Brătianu cer concursul tuturor, ceea ce ar putea deveni efectiv prin formarea unui guvern naţional. Regele ar dori ca războiul şi unitatea României să fie opera tuturor partidelor. Propunerea nu reuşeşte. Sînt dificultăţi de a uni laolaltă temperamente atît de opuse. Şi în cele din urmă se convine că este în interesul Coroanei să păstreze rezerve, pentru orice eventualităţi.

Declaraţia de război

La ora 4 după-amiază, decretul pentru declararea stării de asediu se afişa pe străzile Capitalei. Pe inserate, goarnele jandarmilor pedeştri anunţau mobilizarea generală a armatei.

La ora 9 seara, ministrul nostru la Viena se prezenta în palatul Ministerului de Externe din Ballplatz şi, în lipsa ministrului Burian, depunea în mîna funcţionarului de serviciu un document de o extremă importanţă. Era declaraţia de război pe care regatul României o făcea Imperiului Austro-Ungar; ea era iscălită de titularul Ministerului de Externe al României, Em. Porumbaru, care în tot timpul tratativelor lui Brătianu cu puterile străine stătuse în umbră. Declaraţia de război făcea întreg procesul legăturilor României cu Tripla Alianţă, enumera decepţiile şi vexaţiunile îndurate, înregistra desfiinţarea alianţei prin intrarea în război a Italiei împotriva Austro-Ungariei, care implica şi caducitatea obligaţiilor României, deplîngea tratamentul barbar şi încercările de distrugere la care era supus neamul românesc din monarhie, în ciuda legăturilor de prietenie şi alianţă dintre cele două state. Desfăşurarea de doi ani a războiului a dovedit că „Austro-Ungaria, ostilă oricărei reforme interne, putînd a face mai bună viaţa popoarelor ce guvernează, s-a arătat, pe atît de gata să le

sacrifice, pe cît de neputincioasă să le apere împotriva atacurilor din afară". România se vede astfel nevoită să caute singură să-şi salveze interesele de rasă, intrînd în luptă alături de aceia care pot să-i asigure înfăptuirea unităţii noastre naţionale. Declaraţia se termina cu formula obişnuită: „Pentru aceste motive, România se consideră, încă din acest moment, în stare de război cu Austro-Ungaria".

În acelaşi moment, cînd declaraţia de război era înmînată la Viena, de-a lungul Munţilor Carpaţi, prin toate trecătorile şi de prin toate plaiurile, soldaţii României, eliberaţi de lanţurile greoaie ale unei neutralităţi ce ţinuse doi lungi ani, îşi luau avîntul, repezindu-se spre Cîmpia Ardealului ca să ducă fraţilor, în vîrful baionetelor, cuvîntul scump al libertăţii.

România începuse sfîntul război pentru eliberarea fraţilor subjugaţi şi pentru întregirea neamului.

La 28 august, a doua zi după înmînarea declaraţiei de război a României către Austro-Ungaria, guvernul de la Berlin replică printr-un act de solidaritate cu aliatul său, declarînd război României şi rechemînd pe ministrul său de la Bucureşti. Situaţia era astfel clarificată. Vom avea de dus războiul împotriva ambelor mari imperii centrale.

Manifestele regale

A doua zi, regele ţării împărtăşea românilor hotărîrea cea mare şi le trimitea cuvîntul său de îndemn la datorie, de însufleţire şi de nădejde.

ROMÂNI!

„Războiul, care de doi ani a strîns tot mai mult hotarele noastre, a zdruncinat adînc vechiul aşezămînt al Europei şi a învederat că, pentru viitor, numai pe temeiul naţional se poate asigura viaţa paşnică a popoarelor. Pentru neamul nostru, el a adus ziua aşteptată de veacuri de conştiinţa naţională, ziua unirii lui. După vremi îndelungate de nenorociri şi grele încercări, înaintaşii noştri au reuşit să întemeieze Statul român prin Unirea Principatelor, prin Războiul Independenţei, prin munca lor neobosită pentru renaşterea naţională. Astăzi, ne este dat nouă să întregim opera lor, închegînd pentru totdeauna ceea ce Mihai Viteazul a înfăptuit numai pentru o clipă: Unirea românilor de pe cele două părţi ale Carpaţilor. De noi atîrnă astăzi să scăpăm de sub stăpînirea străină pe fraţii noştri de peste munţi şi de pe plaiurile Bucovinei, unde Ştefan cel Mare doarme somnul de veci. În noi, în virtuţile, în vitejia noastră, stă putinţa de a le da dreptul, ca într-o Românie întregită şi liberă, de la Tisa pînă la Mare, să propăşească în pace, potrivit destinelor şi aspiraţiilor gintei noastre".

b) PREGĂTIREA MILITARĂ

Schimbare de front

Intrarea României în război punea ţării pe lîngă sarcina naturală a unei serioase pregătiri tehnice a armatei, şi o altă problemă specială, deosebit de grea: aceea a schimbării totale de front, înţeleasă nu numai în ce priveşte orientarea politică din ultimele decenii, cu toate legăturile impuse de ea, dar în acelaşi timp schimbarea întregii pregătiri a apărării noastre naţionale şi a acţiunii militare legate de ea.

De trei decenii, toate pregătirile României fuseseră îndreptate împotriva Rusiei, în cadrul colaborării cu Germania și Austro-Ungaria. În vederea acestei colaborări, corpul nostru ofițeresc era trimis să-și completeze educația militară în școlile și regimentele germane și austro-ungare. De acolo, ei au adus în țară, pe lîngă doctrinele germane, și admirația pentru puterea germană și convingerea că e singurul reazem pentru siguranța și propășirea țării. Elevi și admiratori ai școlii germane au condus școlile de ofițeri din țară și au implîntat în sufletele tineretului militar român propriile lor idei. Convenții militare legau în modul cel mai strîns acțiunea armatei noastre cu aceea a Imperiilor Centrale. În noiembrie 1912 șeful Statului-Major austro-ungar, Conrad von Hötzendorf, a venit la București și a redactat, împreună cu șeful Statului-Major român — care era generalul Averescu —, textul convenției militare austro-române, ce stabilea detaliile cooperării celor două armate, în cazul războiului cu Rusia. Lucrările noastre de apărare erau cunoscute și inspectate de militari germani; planurile acestor lucrări se găseau în sertarele birourilor statelor-majore germane și austriece. Căile ferate și șoselele erau construite în direcțiile necesare pentru a înlesni concentrările și marșurile împotriva Rusiei; împotriva ei erau îndreptate și fortificațiile de pe Siret. Instrucția și metodele tactice, adoptate de armata română, erau cele germane; german era și materialul de război al armatei noastre. Acest material nu era nici complet, puternicii noștri aliați luîndu-și obligația ca, la momentul oportun, să ne furnizeze ceea ce ei credeau că ne e necesar, în măsura trebuințelor lor. Era cea mai bună garanție că ne vor menține alături de ei! Capital german stăpînea țara: din birourile băncilor din Berlin se diriguia mecanismul regulator al vieții noastre economice. Pe scurt, eram anexa Imperiilor Centrale. Și deodată, toată această îndelungată și sistematică pregătire sufletească și materială trebuie aruncată la coș! Treizeci de ani de politică, îndreptată într-o anumită direcție, trebuiau șterși cu buretele și frontul politicii române schimbat în direcția opusă. Iar acest salt trebuia executat sub presiunea evenimentelor care, mîine-poimîine poate, ne vor obliga să pășim la fapte.

Iată marea problemă de prefacere, pe care guvernanții României trebuiau s-o opereze sub presiunea bubuitului tunului, ce se auzea din ce în ce mai aproape.

Soldatul român

Pentru împlinirea năzuințelor sale, România avea nevoie să se sprijine nu numai pe temeiuri de dreptate, dar mai ales pe puterea sa militară. În încăierarea uriașă ce se încinsese între cele două mari partide, intervenția României apăsa prin ajutorul militar pe care-l arunca la momentul potrivit într-unul din cele două talere ale cumpenei. Drepturile istorice ale unui popor nu au alt preț, în raporturile internaționale, decît acela al puterii cu care acel popor și le poate impune. Dreptatea în sine rămîne un sentiment platonic; înfăptuirea ei atîrnă de energia ce se desfășoară în sprijinirea ei. Concursul aliaților noștri era determinat și măsurat de mărimea și însemnătatea ajutorului pe care îl putea aduce România la triumful cauzei comune. Conștient de acest lucru, guvernul român se ocupă cu cea mai mare încordare, în timpul neutralității, de organizarea puterii noastre militare. Armata română s-a bucurat totdeauna de o frumoasă faimă. Soldatul român, în imensa lui majoritate țăran, are toate calitățile țăranului. Rezistent la marșuri, oboseli și lipsuri de tot felul, ascultător, îndurător și disciplinat, refractar la îndemnuri de răzvrătire, el nu e capabil — poate — de elanurile zgomotoase ale meridionalului, dar nici de deprimările repezi

care aduc catastrofele. Blind, resemnat adeseori pînă la fatalism, el este stăpînit de un extraordinar simţ al datoriei. Patriotismul său nu e *şovinismul sălbatic şi exclusivist al ungurului sau al bulgarului*: el se confundă cu dragostea nemărginită de pămîntul pe care generaţii de strămoşi l-au stropit şi fertilizat cu sudoarea şi cu sîngele lor. Criticii militari străini au preţuit întotdeauna frumoasele însuşiri ale soldatului român. Legendara vitejie a oştilor voievozilor români, nu s-a dezminţit nici în timpurile noastre. Dorobanţii domnitorului Carol arătaseră la Plevna, Smîrdan şi Rahova aceeaşi hotărîre şi acelaşi dispreţ de moarte, pe care strămoşii lor le arătaseră pe cîmpurile de glorie ale lui Mircea, Ştefan şi Mihai. Campania din Bulgaria, din 1913, nu pusese din nou la încercare, este adevărat, vitejia soldatului nostru, în lupte propriu-zise. Botezul focului îi lipsise de astă dată. Dar avîntul cu care se repeziseră la mobilizare flăcăii României şi enorma rezistenţă la marşuri, dovedeau că nimic din vechea vigoare sufletească şi fizică nu dispăruse. Războiul cel mare, la care eram chemaţi acum să luăm parte, era o încercare de o seriozitate care lăsa în urmă pe oricare alta. Calităţile individuale ale soldatului nu erau de ajuns. Pentru a înfrunta pe puternicii duşmani cu care trebuia să dăm piept, trebuia ca admirabilul nostru material omenesc să fie adunat şi încadrat într-o armată organizată, echipată, utilată, instruită şi condusă după cele mai moderne principii şi cuceriri ale ştiinţei militare.

Lipsurile armatei noastre

Evenimentele politice şi militare din ultimul timp arătaseră că armata noastră avea lipsuri care-i micşorau puterea de luptă. Nu era un secret pentru nimeni că, în 1901, în timpul conflictului cu Bulgaria pe chestia asasinării lui Mihăileanu, cu toată atitudinea foarte energică pe care o luase la început ministrul de Externe Marghiloman, a trebuit să dăm înapoi, pentru că nu eram pregătiţi ca să putem, cu arma în mînă, să obţinem satisfacţia pe care aveam dreptul să o cerem de la *turbulentul* vecin de la sud. Nici în urmă nu am putut să ţinem armata pregătită pentru război, în orice moment. Consideraţii de ordin politic — legătura noastră cu puterile Triplei Alianţe — o făceau să pară inutilă; consideraţii de ordin financiar o făceau să pară imposibilă. Ca ţară nouă şi săracă, îngreunată de crize periodice, aveam atîtea de organizat, încît socoteam că este mai cuminte să ne ţinem banii pentru alte trebuinţe, care ni se păreau mai urgente. De aceea, Războiul balcanic şi intervenţia noastră în Bulgaria ne-au surprins cu o armată care se resimţea de numeroase lipsuri. Astfel, era lipsă foarte mare de cadre, lipsă de echipament, lipsa serviciilor dinapoia armatei, o organizaţie sanitară foarte defectuoasă, lipsă de material sanitar şi de muniţii etc. Multe unităţi au participat la campania din Bulgaria „cu armele legate cu sfori, cu cartuşele în traistă, la un loc cu piinea" [116]. Armata, după ce a trecut Dunărea, a suferit de foame zile de-a rîndul, iar holera a produs ravagii spăimîntătoare; epidemia a fost adusă şi în ţară de trupele demobilizate. Campania din Bulgaria a fost astfel, pentru armata noastră, o probă serioasă, de care trebuia să se ţină seama.

Grija alcătuirii armatei celei noi, cu care România trebuia să se prezinte în Războiul cel mare, cădea în sarcina ministrului de Război al cabinetului Brătianu, care era însuşi preşedintele Consiliului, şi a colaboratorului său de căpetenie, generalul D. Iliescu. În cei aproape trei ani, care au precedat intrarea noastră în război, s-a depus o muncă uriaşă şi s-au cheltuit sume mari de bani pentru opera de mărire, instruire şi înzestrare a armatei [116.117]. Această operă, s-a îndeplinit după un plan sistematic, care a fost urmărit în patru direcţii: sporirea efectivelor armatei de operaţie şi a serviciilor ei; completarea, trans-

formarea și repararea armamentului, muniţiilor și a materialului de război; completarea echipamentului și a subzistenţelor; serviciul sanitar.

Sporirea oștirii

Înainte de război aveam o armată mică, mai mică chiar decît aceea a vecinilor noștri bulgari, a căror populaţie e inferioară României. În 1910 infanteria armatei române avea numai 153 batalioane de linia întîia (active și rezerve), pe cînd bulgarii aveau 216, adică cu 63 mai multe ca noi; artileria noastră de campanie dispunea de 500 de tunuri, iar a bulgarilor de 846 tunuri, cu 346 mai mult ca noi; numai în cavalerie eram superiori cu cele 83 escadroane ale noastre, faţă de cele 48 ale lor [114-117]. În timpul campaniei din 1913, efectivele armatei noastre s-au ridicat la 234 batalioane de infanterie, 692 tunuri și 93 escadroane de cavalerie; totalitatea oamenilor mobilizaţi, luptători, servicii, părţi sedentare s-a ridicat la cifra de 466 983 de oameni.

Războiul mondial s-a caracterizat de la început printr-o enormă consumaţie de oameni. De aceea, popoarele intrate în război au fost nevoite să facă apel la toată populaţia în stare de a purta armele, sau de a aduce un serviciu oarecare cauzei naţionale, fie în armata luptătoare, fie în numeroasele și variatele servicii auxiliare. Marile ţări apusene au mobilizat pentru război aproape a șasea parte a populaţiei lor, sau 15%. Pregătindu-ne a intra în lupta pe viaţă și moarte, trebuia și noi să sporim oștirea, chemînd într-însa tot ce putea ţara să dea. Trecînd pe picior de război, în noaptea de 27—28 august 1916, armata noastră a mobilizat 833 758 oameni de trupă, comandaţi de aproape 18 000 de ofiţeri. Din aceștia, armata de operaţii propriu-zisă, afară de părţile sedentare, etapele, gărzile de teritoriu, stabilimentele militare etc., era alcătuită din 378 batalioane de infanterie, 299 baterii de artilerie și 104 escadroane de cavalerie; 281 240 de cai deserveau armata mobilizată. La cifrele de mai sus trebuie să se mai adauge o rezervă generală de oameni instruiţi sau neinstruiţi, necesari pentru a umple golurile produse în efectivul combatanţilor. Comisiile de recrutare, care lucraseră în cursul anului 1915 și în primăvara lui 1916, procedaseră la revizuirea și înscrierea tuturor scutiţilor, găsiţi apţi, a dispensaţilor, omișilor etc. Aceștia, împreună cu contingentul 1917 și cu toţi tinerii de la 18 la 20 de ani, înscriși în tabelele armatei, formau o rezervă de 416 000 de oameni. Cifra oamenilor chemaţi sub drapel și a acelora aflaţi la dispoziţia armatei, era de 1 083 000 de oameni reprezentînd, cu chipul acesta, aproximativ 15% din populaţia ţării, adică totalitatea populaţiei bărbătești a ţării în vîrstă de 18—45 de ani. Toate aceste forţe s-au grupat la mobilizare în 23 de divizii de infanterie și două divizii de cavalerie. Diviziile nu erau de valoare egală *. Diviziile 1—10 erau divizii vechi, bine încadrate, în majoritate cu ofiţeri activi; ele erau alcătuite din cîte trei brigăzi a cîte două regimente de infanterie, la care se adăuga un regiment de vînători, o brigadă a două regimente de artilerie cu tragere repede și celelalte trupe și servicii corespunzătoare. Diviziile 11—15 erau unităţile noi, create în anii 1914—1916 prin transformarea vechilor comandamente teritoriale. Ele erau alcătuite din cîte două brigăzi de infanterie, formate numai din rezerviști, avînd artilerie mai slabă — cîte un regiment pentru fiecare divizie — și serviciile mai reduse. În preziua mobilizării și după mobilizare s-au mai creat încă opt divizii: 16—23, formate din regimente luate de la diviziile vechi, din cel de-al patrulea batalion al regimentelor de infanterie și din alte formaţiuni noi. Încadrarea acestor

* O divizie de infanterie avea aproximativ 20—25 000 de oameni, una de cavalerie 3 000.

din urmă divizii era foarte slabă : ofiţerii de rezervă predominau ; artileria lor era formată din vechile tunuri de 87 sau 75 cu tragere înceată ; serviciile lor erau foarte reduse. Diviziile se mai deosebeau şi prin armamentul lor în mitraliere : diviziile 1—10 aveau cîte o secţie de mitraliere de batalion, deci şase pe regiment ; diviziile 11—15 cîte o secţie (două mitraliere) pe regiment ; dintre diviziile 16—23, unele n-aveau deloc.

În rezumat, se putea spune că diviziile 1—10 erau divizii bune, cele de la 10—15 erau divizii mijlocii, iar diviziile 16—23 erau slabe. Se va vedea însă în timpul războiului cît de nesigure sînt clasificările bazate numai pe date materiale. Valoarea unei trupe depinde în primul rînd de însuşirile sufleteşti şi militare ale comandanţilor ei.

Cavaleria se compunea la mobilizare din 22 de regimente. Din acestea s-au format : două divizii independente, constituite din cîte şase regimente de roşiori, avînd şi artilerie călăreaţă, baterii de 75 mm şi ciclişti. Regimentele de călăraşi, mai slabe ca valoare combativă, au fost reunite două cîte două, constituind cinci brigăzi, ataşate cîte una pe lîngă fiecare corp de armată.

Cadrele ofiţereşti au fost simţitor crescute. De la 8 500 de ofiţeri, de care dispunea armata noastră în Campania din Bulgaria din 1913, ne-am ridicat la un număr de aproape 20 000 la mobilizarea din 1916. Pentru a ajunge la acest rezultat, s-a sporit numărul elevilor din şcolile militare pînă la maximum de capacitate şi s-au creat cinci şcoli suplimentare pentru ofiţerii de rezervă, în care au fost instruite o mulţime de elemente, avînd o cultură şi îndeletniciri suficiente pentru a primi în cinci, şase luni instrucţia necesară ofiţerului. S-a admis în special înaintarea învăţătorilor în corpul ofiţerilor de rezervă, ca fiind cei mai apţi de a fi în război conducătorii sătenilor ; pentru elevii normalişti din şcoli, s-au înfiinţat şcoli de ofiţeri în rezervă pe lîngă regimentele respective. Principiul călăuzitor a fost ca mai toţi conducătorii obşteşti în viaţa cetăţenească să fie instruiţi şi transformaţi în conducători şi pe cîmpul de luptă. Rezultatul a fost o proporţie foarte mare de ofiţeri de rezervă în armată : aproximativ doi ofiţeri de rezervă la unul activ. Pentru instruirea lor, atît ofiţerii cît şi soldaţii au fost chemaţi de mai multe ori în concentrări în serii.

Armament, muniţii şi aprovizionări

Cu mult mai grea se prezintă chestiunea înzestrării armatei cu materialele necesare. Ţară agricolă, România era lipsită atît de utilajul industrial necesar fabricării armelor, muniţiilor şi tuturor materialelor de război, cît şi de personalul tehnic competent. Alianţa noastră cu Puterile Centrale făcea ca tot materialul de război să se aducă din Austria şi din Germania. Din interesul pe care-l aveau aceste ţări ca să ne ţină sub dependenţa şi supravegherea lor, ele au oprit dezvoltarea stabilimentelor noastre militare, arsenale, pirotehnie, pulberărie, încît acestea erau organizate numai pentru reparaţii şi micile fabricaţii suficiente exerciţiilor de tragere, iar nu pentru fabricarea armamentului şi a muniţiilor pentru stocul de război.

La izbucnirea războiului mondial, România se găsi deodată într-o situaţie foarte gravă. Comenzile făcute în 1914 în ţările luptătoare au fost reţinute pentru trebuinţele proprii ale acestor ţări. Ţările neutrale, la care ne-am adresat pentru comenzi noi, erau şi ele aglomerate de comenzi din partea statelor luptătoare, aşa încît nu primeau pe ale noastre decît pentru scadenţe foarte depărtate. Nu rămînea altceva decît să se mobilizeze întreaga industrie din ţară, pentru a se obţine tot ce putea ea să dea. Tînăra noastră industrie a adus, cu chipul acesta, servicii incalculabile pregătirii noastre de război. Dar şi aci, în afară de lipsurile de personal tehnic şi utilaj industrial semnalate

mai sus, ne-am lovit și de lipsa materiilor prime, pentru care eram ogligați iarăși să ne adresăm străinătății.

Pe lingă dificultățile ce proveneau din interzicerea exportului din țările beligerante, preocupate de satisfacerea propriilor lor nevoi, se mai adăugau și cele politice, aceste țări legînd liberarea furniturilor de anumite angajamente politice, pe care guvernul român nu putea să le ia la acea epocă. Cu toate aceste multe și mari dificultăți, s-au cumpărat și s-au încheiat contracte pentru o cantitate enormă de material de război și de materii prime, prin intermediul Comisiunii centrale din Paris, prezidată de colonelul Rudeanu, care-și avea delegați in America, Anglia, Italia și Elveția; s-au pus la contribuție și țări neutrale cu care n-avusesem pînă atunci nici un fel de contact comercial, ca Spania, Suedia, Danemarca etc.

Nu era însă de ajuns a contracta sau achiziționa material; el trebuia adus in țară. Pe unde? Problema transportului era încă și mai grea decît aceea a găsirii materialului, căci singurele căi la care ne puteam gîndi erau acelea ce străbăteau țările cu a căror viitoare colaborare puteam conta, iar aceste căi erau insuficiente sau cu foarte mari ocoluri. În 1915 am încheiat o convenție cu sîrbii și rușii, pentru a face transporturi prin Salonic și calea ferată Niș-Dunăre, mulțumită unor înlesniri importante ce făcusem Serbiei, în special cu furnituri de încălțăminte. Dar debitul acestei căi ferate era foarte mic; apoi rușii, care întrebuințau și ei aceeași cale, n-au respectat convenția și ne luau din vagoanele ce ni se acordase. Ni se făgăduia cîte șapte trenuri pe săptămînă; nu ne-au venit nici șapte pe lună. De aceea, ofensiva împotriva Serbiei ne-a surprins neaprovizionați și ne-a condamnat la inacțiune.

Ocuparea Serbiei de armatele dușmane germano-bulgare ne-a tăiat și pe această unică cale de aprovizionare. A trebuit să se organizeze alte linii de aprovizionare: una prin Arhanghelsk și alta prin Vladivostok, linii extraordinar de lungi și de complicate în care, pe lingă dificultățile naturale, se adăuga reaua voință a oficialității rusești, precum și dezordinea și necinstea organelor lor subalterne. Rusia nu a autorizat transporturile. Ea nu ne-a dat decît învoirea de a debarca materiale în aceste două porturi și de a le depozita acolo urmînd ca, atunci cînd tratativele diplomatice și militare vor ajunge la alianță formală, ele să poată fi transportate în țară.

Numai primele transporturi, efectuate după încheierea convenției cu Rusia și în prima lună a războiului, s-au făcut în condițiuni bune; cele ce au urmat au sosit cu întîrzieri din ce în ce mai mari, au fost scufundate în adîncurile oceanului de submarinele dușmane, ori s-au rătăcit pe căile ferate ruse. Multe din lucrurile sosite erau stricate și făcute de neîntrebuințat. Cu toate aceste greutăți, mulțumită sforțărilor făcute de administrația militară, armata a intrat în război bine înzestrată în ce privește echipamentul, munițiile, subzistența și serviciul sanitar. În ceea ce privește armamentul, armata avea ceea ce era indispensabil pentru a se face față celor dintîi lupte; completarea trebuia să se facă chiar în decursul războiului. Numeroase comisiuni tehnice, întocmite mai ales din oameni competenți, civili, au ajutat Ministerul de Război în opera sa. În această privință, este vrednică de menționat în special organizarea serviciului sanitar. Campania din Bulgaria din 1913 dovedise că această organizație era ca și inexistentă; dezastrul epidemiei de holeră a fost efectul. De aceea guvernul, voind să dea o atenție cu totul deosebită serviciului, a delegat din sinul său pe miniștrii Al. Constantinescu și dr. C. Angelescu, amîndoi reputați ca organizatori capabili. Înconjurați de un personal priceput și inimos, ei au reușit a întocmi o operă-model creînd, din aproape nimic, un

serviciu complet şi bogat înzestrat. Serviciul era constituit din două părţi: o zonă de operaţii şi o zonă internă. În organizarea zonei de operaţii, dr. Angelescu şi-a arătat toată capacitatea sa de organizare. S-au creat: ateliere de pansamente şi de comprimate, în care lucrau sute de lucrătoare. Trăsuri de ambulanţe şi de farmacie, furgoane, care veterinare, cărucioare port-tărgi, etuve, sterilizatoare etc. au ieşit din fabricile şi atelierele din ţară. Trenuri sanitare întregi, prevăzute cu tot materialul şi cu băi, au fost puse la dispoziţia marilor unităţi. De la pansamentul individual al soldatului, pînă la marile depozite regionale şi centrale, totul a fost meticulos şi sistematic organizat şi completat. Cînd, în vara anului 1916, personalul medical mobilizabil a fost chemat şi pus în cunoştinţă de cele făcute, toţi au avut impresia lucrului desăvîrşit *.

În zona interioară „Comitetul central sanitar" a organizat 404 spitale cu 57 766 paturi, pentru spitalizarea răniţilor şi bolnavilor produşi ai războiului, prevăzute cu tot personalul şi materialul necesar. La nevoie, numărul paturilor se putea urca cu încă 17 120.

Artileria

Artileria, a cărei importanţă este hotărîtoare în războiul modern a fost, negreşit obiectul celei mai atente solicitudini. S-a putut intra în război cu un număr de 277 de baterii (o baterie = patru tunuri) de artilerie grea şi uşoară, grupate precum urmează: un regiment de artilerie călăreaţă, 25 de regimente de artilerie uşoară (75 mm), cinci regimente de obuziere uşoare (105 mm); un regiment de artilerie de munte de 63 mm şi un divizion de 75 mm; patru regimente de artilerie grea. Regimentele erau alcătuite în general din cîte şase baterii şi una de depozit. Se adaugă două regimente (26 şi 27) cu vechile tunuri de 87 mm. Tunurile mici de 53 mm şi 57 mm, din forturile Bucureştilor şi de pe linia Siretului, au fost transformate în tunuri mobile, în arsenalele noastre făcîndu-li-se afete şi roţi şi au fost distribuite brigăzilor de infanterie. S-au construit 56 de astfel de *baterii de însoţire* a şase piese bateria; alte cîteva baterii au fost distribuite ca tunuri de poziţie la capetele de pod Turtucaia şi Cernavodă, precum şi cetăţii Bucureşti.

S-au întîmpinat greutăţi enorme pentru organizarea unei artilerii puternice. Materialul aflător în ţară era insuficient, iar din străinătate, cu toate sforţările depuse, din cauza dificultăţilor de ordin politic şi de transport, s-a obţinut prea puţin lucru. Războiul european demonstrase rolul covîrşitor al artileriei grele, de care noi eram aproape complet lipsiţi. Franţa, singura ţară capabilă de a ne furniza tunuri, fusese ea însăşi surprinsă de război cu pregătirea de artilerie neterminată. Dacă artileria de cîmp poseda excelentul tun de 75 mm, în schimb artileria grea era mult inferioară aceleia a germanilor: 104 tunuri grele franceze faţă de 848 germane. Executarea programului de întărire şi perfecţionare a artileriei proprii, înzestrarea ruşilor, grav atinşi prin înfrîngerea din 1915, şi a sîrbilor refugiaţi la Corfu, cu material de artilerie,

---

* Atît de bogată a fost aprovizionarea, încît în cursul toamnei anului 1916 s-au putut evacua la Iaşi, din spirit de prevedere, 600 de vagoane de material sanitar din care, apoi, 150 de vagoane au fost transportate la Odessa, unde au fost distruse *de un incendiu*. Din cantitatea rămasă la Iaşi s-a făcut faţă tuturor nevoilor armatei, pînă la trecerea ei pe picior de pace, precum şi la îngrijirea populaţiei civile în timpul marilor epidemii, rămînînd încă şi o parte din material ca stocuri de mobilizare. Din cauza neprevederilor organelor subalterne, trenurile sanitare de corpuri de armată s-au defectat şi nu au putut fi utilizate. Comisiunea de anchetă a pregătirii de război, instituită în 1923, a putut înscrie în raportul său relativ la pregătirea sanitară aprecierea: „Activitatea aceasta e demnă de toată lauda".

au acaparat intreaga industrie franceză şi nu i-au permis să aprovizioneze şi pe români.

Imposibilitatea de a dobîndi din străinătate un material modern ne-a obligat să intrebuinţăm numai materialul aflător in ţară. Forturile din jurul Bucureştilor şi de pe linia Siretului conţineau un mare număr de tunuri grele, de diferite modele şi calibre. Războiul modern arătase că cetăţile de tip vechi, ca ale noastre, nu mai au nici o valoare faţă de acţiunea distrugătoare a armamentului modern. De aceea, s-a decis declasarea forturilor, scoaterea tunurilor şi intrebuinţarea lor ca artilerie grea mobilă. Afetele şi aparatele de ochire, la materialul scos din cetăţi, s-au construit în arsenalele noastre şi in industria privată, mobilizată pentru scopuri de război. Astfel s-au obţinut cele patru regimente de artilerie grea, cu un număr variabil de baterii şi de o varietate mare de tipuri: tunuri lungi de 105 mm Krupp, tunuri lungi de 150 mm, obuziere şi mortiere de 210 mm ş.a., în total 129 guri de foc. S-a mai intrebuinţat şi material de artilerie grea de poziţie, bateriile de tunuri lungi şi de obuziere, debarcate de pe crucişătorul „Elisabeta", de pe monitoare şi de la o baterie de coastă de la Galaţi.

Ca material nou erau numai două baterii de obuziere cu tragere repede Schneider-Creuzot de 150; alte trei, aflate încă în Franţa la izbucnirea războiului, au fost reţinute acolo pentru trebuinţele armatei franceze. Abia in octombrie 1916 au inceput să sosească tunuri şi obuziere de 120 mm cumpărate in Franţa. Toate comenzile făcute au sosit cu mari întîrzieri. Numeroase transporturi au fost reţinute sau rătăcite prin Rusia, aşa că n-au putut servi decît în partea a doua a campaniei, împrună cu vechiul nostru material de artilerie grea.

Foarte redusă şi cu totul insuficientă a rămas artileria noastră de munte. Ea fusese multă vreme considerată ca inutilă, din cauza relaţiilor noastre oficiale de prietenie şi alianţă cu Austro-Ungaria. Încercările noastre de a inzestra armata cu artilerie de munte se loviseră totdeauna de rezistenţa şi protestările statului vecin şi aliat, singurul de care ne despărţea o graniţă muntoasă.

Artileria antiaeriană era de asemenea slabă; materialul pe care l-am intrebuinţat erau tunuri vechi, transformate pentru circumstanţă de tehnicienii noştri.

Cu chipul acesta, utlizînd aproape numai materialul aflător in ţară, transformat şi adaptat noilor nevoi cu propriile noastre mijloace, artileria noastră a intrat in război cu un număr de 1 400 de tunuri.

La forţele de uscat trebuie să adăugăm forţele de apă, din care însă numai escadra de Dunăre avea să joace, prin compunerea ei, un rol important. Ea era constituită din patru monitoare cuirasate şi opt vedete, precum şi din mai multe canoniere, de importanţă secundară.

Valoarea combativă a armatei române

Rezultatul a doi ani şi mai bine de muncă transformaseră armata română într-un puternic instrument de luptă. Era însă acest instrument perfect adaptat condiţiilor noi, create de marele război? Experienţa avea să arate valoarea combativă a noii noastre armate.

Două lucruri puteau să reiasă în evidenţă cu inlesnire pentru un observator atent şi competent. Întîiul era inferioritatea tehnică, cu care ne prezentam in luptă, rezultat al împrejurărilor neprielnice în care ne pregătisem de război. Oricît de importantă fusese contribuţia tinerei noastre industrii, ea nu putuse să facă faţă tuturor trebuinţelor unui război in care mijloacele tehnice aveau rolul preponderent. În special, intram cu foarte puţină artilerie grea,

mitraliere și aeroplane. În al doilea rînd, pregătirea de război se făcuse fără participarea directă a maeștrilor care învățaseră arta nouă a războiului, în mijlocul focului. Izolarea noastră, impusă de neutralitatea strictă pe care eram obligați s-o păstrăm, ne impiedicase să facem apel la oamenii care creaseră, experimentaseră și aplicaseră metodele noi. Intram în război cu conștiința insuficientei noastre pregătiri, dar cu nădejdea că puternicii noștri aliați vor ști, în interesul cauzei comune, să împlinească lipsurile de tot soiul, chiar în timpul desfășurării războiului [143].

În timpul neutralității, guvernul român a trebuit să decline oferta guvernului francez de a ne trimite o misiune militară franceză, condusă de un general experimentat — generalul Moudésir — spre a ne ajuta cu sfaturile sale competente la reorganizarea armatei. Acest lucru nu s-a putut realiza decît în luna septembrie 1916. Dorința guvernului român era ca „un ofițer general calificat să fie detașat pe lîngă Comandamentul de Căpetenie spre a-și spune la fața locului punctul de vedere și eventual ar colabora la direcția operațiilor". Franța ne-a trimis pe generalul Berthelot, unul din cei mai capabili generali francezi, fost șef de Stat-Major al generalului Joffre în timpul bătăliei de la Marna și apoi comandant al Corpului 32 armată. I s-a atașat la început un număr de 12 ofițeri superiori, care să fie repartizați pe lîngă mari unități ale armatei române, ca agenți de legătură și de informații, iar mai tîrziu și ca agenți de execuție. Astfel alcătuită, misiunea franceză era chemată să aducă, atît în organizarea serviciilor armatei, cît și în instrucția soldatului, acel spirit francez, pătruns de metodă și claritate și instruit de experiența unui lung război. Generalul Berthelot nu s-a putut prezenta la Marele Cartier român decît la 3/16 octombrie. Ochiul ager al încercatului conducător a prins imediat defectele de organizare ale serviciilor noastre. „Vous êtes admirablement desorganisés !", a exclamat generalul la primul contact cu serviciile de reîmprospătare a muniților armatei române.

Concursul prețios, dat de misiunea franceză, ne-a făcut numai să regretăm că ea nu ne-a putut sosi decît prea tîrziu, cînd operațiile erau angajate și compromise și să ne dăm seama cît ne-ar fi fost de utilă și cîte lucruri s-ar fi schimbat dacă ne-am fi putut folosi de sfaturile și învățăturile ei în timpul pregătirii noastre de război.

Valoarea alianței militare cu Rusia

Vechea alianță militară cu Germania punea țara noastră sub protecția celei mai puternice țări militare. Abundența materialului de război de care dispunea această țară, cu un potențial industrial foarte ridicat și cu putințe de transport repezi și bine organizate, ne dădeau garanția aprovizionării cu material de război, într-o campanie în care materialul juca un rol hotărîtor. Schimbînd alianța germană prin aceea a Antantei, se schimbau și condițiile de colaborare militară și tehnică. Lucrul cel mai îngrijorător era că Rusia, din cauza proximității ei geografice, devenea principalul nostru aliat, sprijinul nostru direct. Era oare Rusia, nu numai o putere militară capabilă să țină piept formidabilei Germanii, dar și să alcătuiască un sprijin pentru aliata sa România ? O trecere în revistă a elementelor acestei probleme, făcută de una din cele mai reprezentative și bine informate personalități militare rusești, generalul Iuri Danilov *, ne poate pune în stare să înțelegem această situație.

---

* Generalul Iuri Danilov a fost șef al Marelui Stat-Major rus.

În primul rînd, Imperiul Rus suferea de lipsa de coeziune sufletească internă și de acea atmosferă populară care susțin marile războaie. Evenimentele din 1905—1907 [144], consecutive Războiului Ruso-Japonez, dovediseră sensibilitatea maladivă a organismului politic și social rusesc. Opoziția sistematică a Dumei, agitațiile claselor muncitoare, adînc inriurite de tendințe revoluționare, inerția marilor mase țărănești, lipsa de solidaritate a importantelor populații de alte rase și religii, toate la un loc alcătuiau o temelie șubredă pentru o mare acțiune externă, care cerea sforțări de energie, de stoicism și de jertfe. Guvernul rus era izolat în întreprinderea gravă și riscantă pe care o luase. Anunțînd declararea războiului prin manifestul imperial țarul, conștient de această slăbiciune, cerea popoarelor sale: „În ceasul supremei încercări, dezbinările interioare să fie uitate. Unirea dintre țar și poporul său să devină mai strînsă!" Această stare de lucruri se răsfrîngea asupra armatei. Poporul rus nu era sufletește pregătit pentru război. Marile mase țărănești nu înțelegeau nici trebuința războiului, nici de ce trebuiau să lupte. Țăranul mergea sub drapel, pasiv și răbdător, din obișnuința de a executa o „corvoadă" impusă de autorități; el își purta crucea pînă în momentul marilor suferințe. Starea de spirit populară era foarte instabilă și impresionabilă. Sentimentul datoriei nu era mai sănătos dezvoltat la intelectuali; probă, marele număr al ambuscaților și al cererilor de dispense. Ce era mai rău, această stare de lucruri nu era nici reprimată de autorități, nici dezaprobată de societate, ci privită cu indulgență criminală.

Situația economică nu era mai strălucită, cu toate marile bogății ale imensului imperiu. Războiul pretindea enorme comenzi de material în străinătate; rezervele de aur dispăreau; erau necesare mari operații de credit în străinătate care influențau defavorabil cursul monedei naționale. Cu toate bogățiile minerale ale Rusiei, industria de război era tributară străinătății pentru metalele trebuincioase materialului de război și avea un randament mult inferior necesităților armatei [145]. De aci, crizele care s-au ivit în timpul operațiilor militare, unele din ele amenințînd a deveni catastrofale pentru decursul acestor operații. În special era alarmantă chestiunea muniților de război, atît în ce privește rezervele stabilite din timp de pace, prevăzute la o cifră pe care războiul mondial a întrecut-o cu mult, dar mai ales în ce privește organizarea unei producții abundente, care să asigure reîmprospătarea lor continuă în timpul războiului. E drept că marele consum de muniții a pus și celelalte țări mari în poziții dificile; dar Germania, Franța și Anglia s-au putut adapta repede nevoilor noi, pe cînd Rusia, neglijînd din timp de pace problema mobilizării producției naționale, s-a văzut pusă în situațiile cele mai grele.

Cel mai mare neajuns era insuficiența mijloacelor de transport. Față de imensitatea teritoriului rusesc, rețeaua feroviară și a drumurilor era extrem de săracă, ceea ce înrîurea foarte nefavorabil mobilitatea și putințele de manevră ale trupelor. De o deosebită gravitate era greutatea comunicațiilor cu aliații din occidentul Europei, indispensabil pentru completarea și reîmprospătarea materialului de război. După trecerea Bulgariei și a Turciei în lagărul Puterilor Centrale și ocuparea Serbiei, drumul prin România era închis, așa că singura legătură cu Occidentul rămăsese numai pe la nord, prin Oceanul Înghețat, drum greu și primejduit de prezența submarinelor germane. De aceea, aprovizionarea cu materialul deficient — puști, mitraliere, cartușe, tunuri grele, obuze și celelalte instrumente de război, era foarte stînjenit; printre crizele cele mai grave, fusese aceea după ofensiva Mackensen, în toamna lui 1915, care amenințase cu un dezastru. Așa fiind, armata rusă reprezenta, și din acest punct de vedere, pentru aliata română, un sprijin foarte precar.

Organizarea și instrucția armatei se resimțeau de urmările funeste ale Războiului Ruso-Japonez. Deși numai o treime a armatei de uscat luase parte la acest război, el provocase o dezordine totală a armatei și scăzuse în proporții alarmante rezervele de material care permiteau trecerea pe picior de război. „Ofițeri, soldați din contingente noi, specialiști de toate ramurile, materialul cel mai perfecționat, toate acestea fuseseră luate fără nici o socoteală de la unitățile lor, iar din magaziile și depozitele, nu numai ale bazelor și fortărețelor, dar chiar și ale trupelor mobile, s-au smuls cu nesocotință, uneori pînă la sleire, stocurile cele mai diverse de arme, muniții de artilerie, material de geniu, intendență și sanitar. Dezorganizarea materială fusese completată cu influența demoralizatoare pricinuită de expedițiile de represiune a dezordinelor ce au urmat Războiului Ruso-Japonez. Restabilirea ordinii materiale și morale a putut fi realizată numai în mică parte, în intervalul dintre cele două războaie" [146]. Personalitatea generalului Suhomlinov, ministrul de Război al Rusiei, care a prezidat opera de reorganizare, era viu criticată din punctul de vedere al competenței și al moralității [147]. Mai tîrziu, după revoluție, decretat țap ispășitor, a fost judecat și condamnat.

Reforme radicale fuseseră propuse de oameni cu vedere clară în privința reorganizării armatei. Ele se loveau de inerția „cadrelor vechi". Regimentele de infanterie au rămas cu greoaia alcătuire pe patru batalioane. Reorganizarea cavaleriei a fost amînată pentru alte vremuri. Armamentul infanteriei era foarte sărac; el nu s-a putut completa „din lipsă de fonduri"; artileria cu totul insuficientă, în special cea grea. Nu existau date precise de luat ca bază de calcul pentru efective; într-o țară cu resurse umane infinite, se puteau pune pe picior de război atîția soldați cîți puteau fi înarmați și încadrați.

Față de sporirea considerabilă și metodică a forțelor germane, redutabilul adversar de mîine, Rusia proiectase în 1913 un „mare program" de sporire a forțelor sale militare, cuprinzînd mărirea efectivelor de pace, înzestrarea armatei și o rețea de căi ferate în zona occidentală. Germania, precipitînd războiul a vroit, desigur, să profite de superioritatea ei actuală.

Defășurarea relațiilor politice și militare dintre România și Rusia va fi adînc influențată de evoluția puterii militare a țării pe care împrejurările geografice le-o dăduseră ca aliată principală. Adăugîndu-se la nesinceritatea concursului dat pe terenul politic, consecință a concepțiilor ce domneau în cercurile conducătoare ale Imperiului Țarist — și care vor fi analizate în alt capitol — se poate avea o părere exactă a valorii cu care venea armata rusă în campania pentru care România își juca cartea existenței sale.

c) PLANURILE DE CAMPANIE

Frontul român

Intrînd în război, România se așeza în directa prelungire a frontului de război rus. Aripa stîngă a acestui front era formată de armata Lecițki, din grupul Brusilov, care ocupase Cernăuții și aproape întreaga Bucovină, rezemîndu-și flancul stîng pe Munții Carpați, în regiunea Dornei. Armata română, mobilizată, trebuia să se înșire de-a lungul frontierei noastre de nord-est și de sud. Din cauza formei geografice curioase a țării, acest front ocupa de-a lungul Carpaților de la Dorna la Vîrciorova, apoi de-a lungul Dunării de la Vîrciorova pînă aproape de Turtucaia, și în sfîrșit de-a lungul frontierei dobrogene de la Turtucaia pînă la Marea Neagră — o lungime de 1 200 km [148]. Era cel mai lung front din Europa, mai lung chiar

decit frontul rusesc care, de la Baltica pînă la Dorna, n-avea decit 1 100 de km! Față de această desfășurare fantastică de front și de efectivele slabe ale armatelor noilor adversari, era evident că nici unul, nici celălalt nu puteau să-l ocupe intr-o linie neintreruptă. Ei trebuiau să tindă spre ocuparea de linii mai scurte. Războiul nostru nu puteajfi de la inceput un război de poziție, ca pe celelalte fronturi, ci un *război de mișcare*.

Din intinderea frontului nostru sectorul cel mai important era, negreșit, al Carpaților, care se lega direct cu frontul rusesc. Intrarea noastră în acțiune fusese determinată de cererea presantă a rușilor; acțiunea noastră trebuia să se desfășoare in strinsă legătură cu a lor. Pe Frontul de Sud, sectorul dunărean nu putea să devină de la inceput un teatru de război principal, din cauza greutăților naturale care impiedicau operațiunile militare, față de celelalte sectoare; apoi acest front era și mai depărtat de linia cea mai importantă. Exista apoi o oarecare nesiguranță în privința intenției bulgarilor. Rușii păreau chiar incredințați că bulgarii nu se vor bate cu ei. În tot cazul, în prima fază a războiului, o acțiune pe Frontul de Sud nu putea avea loc decit la frontiera dobrogeană, mult mai ușoară de atacat și dintr-o parte și din cealaltă. Astfel că, la intrarea noastră in război, erau două fronturi de luat in considerație: frontul carpatic și cel dobrogean.

„Ipoteza Z"

Din numeroasele combinații strategice lucrate de Marele Stat-Major român, cea care a fost adoptată în mod definitiv, ca fiind corespunzătoare cu situația politică și militară a țării, a fost cea denumită „Ipoteza Z" [149]. Ipoteza unei acțiuni principale indreptate impotriva bulgarilor la sudul Dunării cu grosul forțelor române, a fost înlăturată atit de comandamentul român, cit și de cel aliat. De comandamentul român, pentru că invazia în Transilvania corespundea sentimentului public din România. Războiul nostru era războiul național pentru eliberarea fraților; cea dintii mișcare, pe care trebuia să o facă armata română, era trecerea Carpaților. Acest rol de eliberatori trebuia să înflăcăreze pe soldații români și să le inzecească puterile. După cum la izbucnirea Războiului franco-german, in 1914, prima mișcare a Franței a fost înaintarea in Alsacia-Lorena [150], nu se putea concepe intrarea noastră in război, fără ocuparea din primul moment a Ardealului. Aceasta nu insemnă că Marele Stat-Major român nu-și dădea seama de necesitatea unei operații ofensive impotriva bulgarilor. Însă ea trebuia să facă obiectul unei acțiuni concordante, îndreptată de o armată rusă la sudul Dobrogei, și a lui Sarrail dinspre Salonic. Cunoaștem atit insistențele guvernului român în acest sens, zădărnicite atit de reaua voință a rușilor, cit și de neputința lui Sarrail. Opoziția categorică a rușilor provenea în parte și din dorința de a menaja pe „frații slavi" de la sud de Dunăre, pe care nu voiau să se hotărască a-i considera ca dușmani și a-i trata prea aspru. De aceea ei pretextau că această operație le-ar cere să trimită trupe mai numeroase decit acelea pe care puteau să le dea adăugind că, de altfel, pericolul nu e prea mare din această parte, deoarece bulgarii nu se vor bate impotriva rușilor. Veleitățile de independență ale unora din partidele de opoziție bulgărești, protestările unora din politicieni, duplicitatea curții și a guvernului din Sofia făcură guvernul rus să creadă că poate conta pe o dezlipire a Bulgariei de Puterile Centrale, in tot cazul pe abținerea lor de la războiul în contra eliberatorului și a aliatului său.

Teama pe care o exprima Brătianu in privința bulgarilor și hotărirea cu care cerea rușilor să fie acoperit din această parte, era interpretată de ruși

și francezi ca „șovăială" și ca o incercare de tărăgăneală din partea guvernului român. Prudența și prevederea bărbatului de stat român erau o cauză de protestări violente și de acuzații, care se repercutau și în politica internă românească.

Față de rezistența rusească Comandamentul român, avînd în vedere și faptul că trupele românești din sudul Dobrogei erau și puține și de mina a doua, se decise pentru defensiva pe această linie, cel puțin pînă la completa sosire a trupelor rusești pe linia de luptă. Dar erau și considerații strategice importante care pledau pentru această soluție. Frontiera noastră muntoasă dinspre Transilvania forma cele două laturi ale unui unghi intrînd, de 70°, înăuntrul căruia inamicul putea să manevreze pe linii interioare scurte, deservite de o rețea bogată de căi ferate. În fața lor, noi ne găseam pe o linie exterioară, foarte lungă, risipiți prin trecătorile izolate prin masive puțin accesibile * și cu comunicațiile din spate foarte depărtate și formate din linii sinuoase. De la prima aruncătură de ochi pe hartă se putea vedea că defensiva în Carpați era foarte grea și că era absolută nevoie de o acțiune ofensivă, care să ocupe Transilvania și să impingă frontul pe o linie mai favorabilă. Această linie era cursul mijlociu al rîului Mureș, care forma *ipotenuza triunghiului carpatic* transilvănean, sau *coarda arcului* munților transilvăneni. Concentrarea forțelor românești pe această linie, făcută cu repeziciune, mai înainte de a da timp dușmanului ca să-și aducă trupe mai numeroase, reducea la aproape jumătate lungimea frontului român. Ea mai avea și avantajul că învăluia aripa dreaptă austro-ungară din Carpații galițieni, o silea să se retragă și deschidea rușilor accesul în cimpia Maramureșului și a Ungariei. Linia Mureșului, solid ocupată, ar fi fost în mina noastră pe de o parte o puternică linie de rezistență, care ne-ar fi permis a sta în defensivă, spre a ne întoarce împotriva bulgarilor, dacă trebuința o cerea, pe de altă parte constituia o excelentă bază ofensivă împotriva cimpiei ungare și a Budapestei.

Desfășurarea evenimentelor ce au precipitat intrarea noastră în război, în vara anului 1916, a fost hotărîtoare pentru planul nostru de acțiune. Comandamentul rus a cerut cu insistență ca armata română să atace în Transilvania, spre a susține aripa stîngă a frontului rus. În asemenea împrejurări, s-a adoptat definitiv planul de război cuprins în ipoteza „Z" a Statului-Major român: *ofensiva* peste Carpați, cu direcția spre Budapesta, pentru a cuceri teritoriile locuite de români, *defensiva* pe Frontul de Sud, spre a asigura libertatea de acțiune a grosului forțelor, apărînd teritoriul național și respingînd atacurile pe care le-ar întreprinde bulgarii dinspre sud.

Planul operațiunilor române

Armata de operații a fost împărțită în patru grupe. Pe Frontul de Sud, de la Calafat pînă la Ekrene, la Marea Neagră, era *Armata a III-a*, a cărei comandă se încredințase generalului M. Aslan. Ea era compusă dintr-un grup de observație, format din diviziile 16 și 18 de infanterie și Divizia 1 de cavalerie, înșirate de-a lungul Dunării, pînă la gura Argeșului, și din alte trei divizii-a—17-a, a 9-a și a 19-a — de-a lungul frontierei dobrogene. La acestea aveau să se adauge ajutorul rusesc format din două divizii de infanterie și una de cavalerie. Asupra intențiilor bulgarilor se făceau următoarele ipoteze, din care trebuia să decurgă misiunea Armatei a III-a: forțele bulgare concentrate de-a lungul Dunării avînd, desigur, scopul să atragă cît mai multe trupe române spre sud, ca să facă imposibilă o acțiune în stil

* Criticul militar englez, colonelul Repington, scrie cu umor: „Românii își risipiră forțele astfel că în fiecare trecătoare aveau cîte un soldat și jumătate" (În text: „un soldat și un copil") [236].

mare in Transilvania, vor bombarda localităţile de pe malul românesc, vor executa demonstraţii şi vor ameninţa să treacă Dunărea şi să înainteze spre Bucureşti; acest lucru va fi imposibil, căci bulgarii nu dispun de forţele necesare în acest scop. Forţele bulgare din zona Rusciuk-Şumla-Varna vor avea desigur misiunea de a întreprinde o ofensivă bruscată în Dobrogea, spre a răscula populaţia bulgară şi a împiedica debarcările trupelor ruse.

Operaţiile armatei române în contra Bulgariei, neurmărind un scop politic agresiv, ci fiind numai un mijloc de apărare, forţele române concentrate pe Dunăre şi în sudul Dobrogei erau socotite ca indestulătoare. Nu trebuia ca, printr-o îngrămădire prea mare de forţe în această parte, să se micşoreze intensitatea sforţărilor considerabile ce trebuiau făcute pe Fronturile de Nord şi Nord-Vest, în vederea obţinerii rezultatelor decisive. Izbinda finală urmînd a se decide pe teatrul principal de operaţiuni, orice succese locale vor obţine bulgarii, ele vor fi anihilate dacă, pe teatrul principal, puterile aliate cu Bulgaria, împotriva cărora se va îndrepta cea mai mare parte a forţelor române, vor fi învinse.

Frontul ofensiv, carpatic, era servit de armatele I, II şi IV. *Armata I*, sub comanda generalului I. Culcer, se întindea de la Calafat pînă la izvoarele Argeşului. *Armata a II-a*, sub comanda generalului Al. Averescu, ocupa frontul de la izvoarele Argeşului pînă în regiunea Vrancei. În sfirşit, *Armata a IV-a* sau *de Nord*, sub conducerea generalului C. Prezan, ocupa Carpaţii Moldovei, făcînd în regiunea Dornei joncţiunea cu ruşii. Fiecare din cele trei armate era formată dintr-un număr de trei, patru divizii pe linia întîi: cîte una sau două divizii se organizau în spate ca rezerve.

În jurul Bucureştilor se alcătuia o rezervă generală strategică, formată din două divizii: în acelaşi timp se lupta cu activitate la organizarea şi înarmarea cîtorva divizii noi *.

Cele trei armate de pe Frontul carpatic vor trebui să înainteze în Transilvania şi Banat, cu scopul de a se concentra în vederea unei bătălii generale, ce se va da probabil în zona Ciucea (spre nord) şi Caransebeş (spre sud). Ele vor opera în strînsă legătură cu armatele ruse, avînd ca linie de separaţiune Valea Someşului. Zona de adunare a celor trei armate române va fi în vecinătatea imediată a frontierei muntoase a Carpaţilor. Masivul muntos al Carpaţilor fiind un obstacol foarte serios, va fi trecut prin surprindere deodată prin toate punctele de comunicaţie ce traversează masivul; în a 12-a zi de mobilizare se va putea avea dincolo de munte 12 coloane de cîte o divizie. Forma de eşher a frontierei muntoase e foarte favorabilă deoarece, după trecerea frontierei, fiecare pas înainte va restrînge treptat frontul de operaţie, prin înaintarea concentrică a trupelor spre Valea Mureşului.

Situaţia militară generală a Puterilor Centrale fiind defavorabilă, comandamentul austro-ungar dispune de puţine trupe pentru apărarea Transilvaniei, iar

---

* Efectivele armatelor erau următoarele:

A. *Pe Frontul Carpaţilor*		B. *Pe Frontul de Sud* (Armata a III-a)	
Armata I	134 000 oameni	Grupul de vest (în Oltenia) . .	20 000 oameni
„ a II-a	127 000 „	Grupul central (între Olt şi Argeş)	50 000 „
„ de Nord	108 000 „	Grupul de est (Turtucaia Silistra şi Detaşamentul Dobrogea)	72 000 „
Rezerva generală la dispoziţia Marelui Cartier General (Corpul V şi artileria grea) .	51 000 „		
Total	420 000 oameni	Total	142 000 „

Adică în total 562 000 oameni, trupe de operaţii, fără trupele şi serviciile de etape (51 000 oameni), părţi sedentare şi trupe de cetate. De aci se vede că 80% din trupe erau destinate să opereze pe teatrul principal de operaţiuni şi numai 20% pe teatrul de sud.

întăririle necesare nu pot fi aduse prea curînd. Ca să scape de învăluirea ce-l amenință, el va căuta să se retragă pe înălțimile ce mărginesc la nord și nord-vest valea rîului Mureș, unde va fi probabil prima lui linie principală de rezistență. Această linie va putea fi întoarsă pe la cele două aripi, ce se găsesc amîndouă în apropiere de frontiera noastră. De aci, misiunea celor trei armate : Armata I Culcer va înainta la început puțin și va ocupa pozițiile de la ieșirea trecătorilor, formînd în regiunea Hațegului și Sibiului un *pivot* solid. Ea avea și misiunea de a împiedica o eventuală încercare a trupelor dușmane de a înainta dinspre Banat în Transilvania, spre a amenința în flanc trupele române ce operează în Transilvania. Armata de Nord Prezan va înainta spre vest, în legătură cu aripa stîngă rusă și va ocoli pe la nord linia Mureșului ; în același timp Armata a II-a va înainta în direcția nord-vest, direct spre Mureș, spre a lovi centrul poziției dușmane, între celelalte două armate, care vor încerca să ocolească aripile pozițiilor dușmane, pe la Deva și pe la Tirgu Mureș.

Intrarea în război a României se făcea într-un moment cînd dușmanul se găsea de multă vreme în război și avea forțele sale mobilizate. Era sigur că el va căuta să profite de acest avantaj și va trimite toate forțele pe care le are la îndemînă, spre a face incursiuni pe teritoriul român, cu scopul de a împiedica operațiile noastre de mobilizare și concentrare. Pentru a preîntîmpina acest pericol, toată frontiera țării a fost împînzită cu *grupe de acoperire*, avînd efective complete. Ele se găseau dislocate pe frontieră încă din luna august 1915, așa încît cunoșteau bine terenul pe care trebuia să opereze. Chiar în noaptea care va preceda prima zi de mobilizare, trupele de acoperire vor înainta pe teritoriul inamic, vor pune mîna pe pozițiile dominante dincolo de frontieră, ca să asigure debușeurile trecătorilor în Ardeal. Cu chipul acesta, grosul trupelor se va putea aduna la spatele lor, chiar în văile unde se găseau trupele de acoperire, ceea ce va înlesni înaintarea lor rapidă în teritoriul inamic ; mișcările grupelor de acoperire vor fi la început dirijate de la centru, de Marele Cartier General. Mulțumită efectivelor grupelor de acoperire, concentrate pe toate punctele de trecere în Ardeal și Banat, se vor putea arunca din chiar primul moment circa 135 000 de oameni pe teritoriul inamic.

Regele Ferdinand avea comanda supremă a armatei române în război. Ca șef al Marelui Stat-Major figura nominal generalul A. Zottu. O boală grea l-a împiedicat pe acesta a lua parte la conducerea operațiilor, care au fost concepute și conduse de sub-șeful Statului-Major, generalul D. Iliescu, același care, ca secretar general al Ministerului de Război, pînă în momentul intrării noastre în campanie, prezidase la organizarea și echiparea armatei.

Contramăsurările inamicului

Dușmanul urmărea cu neliniște desfășurarea evenimentelor din România. Rapoartele reprezentanților săi oficiali sau ale spionilor săi, manifestațiile opiniei publice și eșecul tratativelor, nu-i lăsau nici o îndoială asupra deznodămîntului. Totuși, guvernele și statele-majore dușmane nădăjduiau pe o întîrziere, provocată de ofertele teritoriale ale Austro-Ungariei, în care timp vreo întorsătură favorabilă pe Frontul de Est să schimbe situația. Ungurii, cei mai direct și mai grav amenințați, luau aere de bravadă. Contele Károly [151] declara în Camera ungară că românii, atacînd Ungaria, vor găsi în Carpați nu soldați, ci tigri, care s-o apere, iar Tisza asigura că românii nu vor izbuti să pună mîna nici măcar pe un salcîm unguresc. În realitate slăbiciunea forțelor — angajate în totalitate pe fronturile de luptă — , greutatea de a găsi forțe noi, care să poată fi opuse noului dușman, făceau pe conducătorii

Puterilor Centrale să aștepte cu groază decizia amenințătoare a României; în cazul cînd ea ar fi fost inevitabilă, era așteptată pe la sfîrșitul lunii septembrie.

Cînd declarația noastră de război sosi pe neașteptate în seara zilei de 27 august, ea produse o emoție considerabilă la cartierele generale ale armatelor dușmane. În special în cercurile conducătoare ale Germaniei se credea că „e imposibil ca un Hohenzollern să atace pe un alt Hohenzollern". „Asupra împăratului Wilhelm — scrie generalul Cramon [59] — această știre căzu ca un trăznet din cer senin *.

Grava întorsătură pe care o lua situația, destul de critică, a Puterilor Centrale, impunea conducătorilor germani măsuri eroice. Cea dintîi a fost înlocuirea șefului Marelui Stat-Major german. Falkenhayn, care venise la comanda supremă a armatei germane în urma înfrîngerii de la Marna și care condusese războiul timp de doi ani de zile, își pierdu înaltul post, din cauza intrării în război a României. El a fost acuzat că nu a prevăzut intrarea noastră și nu a luat toate măsurile de prevedere pentru această eventualitate. În realitate, o coaliție de adversari se ridicase împotriva atotputernicului generalisim. Ofensiva ruinătoare de la Verdun îi era imputată ca un grav eșec personal. Puternicul curent advers cerea aducerea în fruntea armatei germane a mareșalului Hindenburg [152], care se bucura în fața soldatului și a poporului german de un prestigiu și de o popularitate care atingeau aproape idolatria. Declarația de război a României dădu împăratului ocazia așteptată. Hindenburg fu numit șeful Marelui Stat-Major german în locul disgrațiatului Falkenhayn. Ludendorff [153], inseparabilul tovarăș al bătrînului mareșal, îi fu atașat în calitate de „prim-quartier-maistru". Germania respira; încrederea îi revenise.

În ziua de 29 august, a doua zi după declarația de război făcută de România Austriei, guvernul german convocă Consiliul Federal al Imperiului și, în aceeași zi, Germania își rechemă pe ministrul său de la București și ne declară război. Germania își împlinea față de Austro-Ungaria obligația de complice. În fața României se ridica formidabila putere militară a celor două mari Imperii Centrale. Declarația noastră de război surprinse Puterile Centrale; ea nu le sosise însă pe neașteptate și nu le găsise nepregătite. Spionajul austro-german în România reușise să se găsească pe urmele tratativelor româno-antantiste și contele Czernin putuse să anunțe din vreme, cu o apreciabilă exactitate, atît hotărîrea României, cît și data aproximativă a intrării noastre. Aceste informații erau considerate la cartierele generale dușmane ca exagerate; în special se credea că România nu va intra în război mai înainte de a-și fi strîns recolta de pe cîmp, adică pe la sfîrșitul lui septembrie.

Totuși, la 29 iulie, exact o lună înainte de intrarea noastră în război, se ținuse la Cartierul General german de la Pless (Silezia), o conferință între generalul Falkenhayn, generalul Conrad von Hötzendorf, șeful Statului-Major al armatei austo-ungare și colonelul Gancev, delegatul militar bulgar, privitor la eventualitatea intrării în război a României și a măsurilor de luat pentru acest caz. S-a încheiat o Convenție militară, la care a aderat peste șapte zile și Enver-pașa, în numele Turciei. Planul acțiunii militare, fixat prin această convenție,

---

* Prințesa Blücher, una din intimele curții din Potsdam, scrie: „Cineva, care se întîmplase, a fi la majestatea sa (Kaiserul Wilhelm), în momentul cînd România a declarat război și de asemenea cînd știrea despre declarația de război americană a fost cunoscută, ne-a asigurat că, cu ocazia celei dintîi, Kaizerul a venit în odaie agitat, alb precum coala de hîrtie, cu genunchii tremurînd și a zis: «Totul e pierdut, aș face mai bine dacă aș abdica imediat», pe cînd, cu ocazia celei de-a doua, el și cei din jurul său erau veseli și ziceau că «nu face nimic, deoarece America nu ar putea niciodată să-și transporte trupele, din cauza submarinelor». *Princess Blücher, An English Wife in Berlin*, London, 1920.

a fost păstrat în liniile lui generale și de noul comandament Hindenburg-Ludendorff. El se baza pe o constatare psihologică, care era foarte naturală. Se presupunea cu drept cuvînt că ofensiva românească se va dezlănțui împotriva Transilvaniei, îndreptînd spre Carpați grosul forțelor noastre. Linia Dunării și granița Dobrogei vor rămîne deci descoperite, apărate de forțe slabe. Pe baza acestei ipoteze judicioase, planul militar al vrăjmașului fu schițat în liniile sale mari : el va răspunde atacîndu-ne spatele în Dobrogea și apărîndu-se în Transilvania, pînă ce va putea aduce și acolo forțe mari. În vederea acestei acțiuni mareșalul Mackensen, care era disponibil în urma ocupării Serbiei, fu reținut la Sofia și fu înștiințat că va dispune de totalitatea foțelor bulgare, germane și turcești ce se vor putea strînge în nord-estul Bulgariei. În același timp se încredință generalului austro-ungar Arz von Straussemberg sarcina de a organiza apărarea fruntariei transilvănene. Sub conducerea lui, s-a format pentru acest scop Armata I austro-ungară, alcătuită la început din trei divizii și trei brigăzi de infanterie. Erau în general unități slabe, unele din ele înfrînte pe frontul rusesc sau pe cel italian dar, aduse în Transilvania, au fost completate cu diferite elemente locale, mobilizate pentru război, ca : trupe de miliții, jandarmerie, finanțe, mineri de la exploatările miniere din regiunea vecină cu fruntaria, trupe de etape, grăniceri. Planul inițial al Marelui Cartier austro-ungar prevedea întărirea liniei Mureș—Tîrnava Mică, înspre care trupele de apărare trebuia să se retragă treptat, opunînd o cît mai mare rezistență atacului român, care se aștepta dinspre sud ; această linie însă trebuia menținută cu orice preț. Mai era vorba și de construirea unei poziții pe Mureșul de sus, cu frontul spre răsărit în regiunea de la vest de Toplița, pentru a asigura flancul Armatei a VII-a austro-germane, care lupta în munții Bucovinei. Linia Mureș—Tîrnava Mică a fost puternic întărită, prin lucrările de fortificație săvîrșite în cursul verii, iar trupe germane de căi ferate au lucrat cu multă activitate la lărgirea gărilor și la construirea de rampe, care să permită debarcarea de trupe.

Rezistența pe linia Mureș trebuie să dea timp ca să se aducă de pe celelalte fronturi, unde situația războiului o permitea, toate trupele disponibile, spre a întări defensiva și a se trece la momentul potrivit, la ofensivă. Armata ofensivă urma să se adune în spațiul Timișoara—Lugoj, de unde să lovească în flanc poziția română de pe Mureș—Tîrnava.

Planurile ofensivei se vor elabora de Marele Cartier german, atunci cînd acesta va lua în mînă conducerea operațiilor din Transilvania.

Intervenția română salvează Verdunul

Sacrificii dureroase și de altă natură se impuneau dușmanului. Ofensiva împotriva Verdunului fu oprită. Astfel, germanii pecetluiau unul din cele mai grave eșecuri suferite pe Frontul de Vest și renunțau la bătălia pe care întemeiaseră atît de mari speranțe, dar care nu le adusese în șase luni de lupte sîngeroase, decît imense mormane de cadavre.

Situația eroicei cetăți ajunsese în ultimul timp critică.

La 17 august, ambasadorul Franței la Petrograd, Paléologue, ceruse Ministerului de Externe rus ca guvenul rus să se grăbească a decerna orașului Verdun crucea Sf. Gheorghe, deoarece „primise de la guvernul său informații care-l făceau să considere căderea fortăreței ca posibilă în momentul de față". Ca urmare, decorarea Verdunului cu Legiunea de onoare și alte decorații străine putea să aibă loc, în sfîrșit, la 13 septembrie. Iar peste cîteva zile, francezii treceau la ofensivă împotriva forțelor germane slăbite. Mangin [154] recuceri, într-un măreț atac, Douaumont [155]. „În patru ceasuri — se exprimă frumos

Joffre — trupele noastre au recucerit un teren pentru care germanilor le trebuise patru luni ca să ni-l smulgă".

În acest timp însă, ceremonia decorării orașului eroic cu crucea Legiunii de onoare franceză, care trebuia să aibă loc la 31 august, cu mare aparat, de către Președintele Republicii, însoțit de principalii miniștri și șefi militari, a fost decomandată, spre a nu celebra apărarea unei fortărețe, a cărei cădere era probabilă.

Verdunul a fost însă salvat prin intervenția română. Efectele intrării noastre in război incepeau să se simtă chiar de a doua zi. Francezii erau ușurați de una din cele mai mari poveri. România pășea in arena sîngeroasă dînd Franței, intr-un moment suprem, un ajutor neprețuit. Era cel dintîi prinos de recunoștință pe care, prin jertfa noastră, il aduceam nobilei națiuni surori. Cinci divizii de infanterie germane și o divizie de cavalerie, luate de pe Fronturile de Vest și de Est, inzestrate cu puternice mijloace de luptă moderne — artilerie grea, aviație ș.a. — primiră ordinul să se îmbarce in trenuri chiar in ziua de 29 august și să pornească înspre noul front din Ardeal. Germania incepea rolul de proptea a putredului său aliat.

Reorganizarea armatei germane

Față de marea consumație a materialului omenesc și de trebuința de a avea noi unități, de a le incadra și a le opune noilor inamici, germanii aduseseră o importantă schimbare in organizarea unităților lor mai mari. Ei au redus numărul regimentelor unei divizii de la patru la trei; cu cel de-al patrulea regiment se formară divizii noi. Slăbirea efectivelor unei divizii fu compensată prin înmulțirea mijloacelor mecanice. Numărul mitralierelor, în primul rînd, fu sporit la cifre considerabile. De asemenea fu sporită artileria și in special artileria grea, cu care se inzestra fiecare divizie. Cu acest chip unitatea de luptă, divizia, devenea mai suplă, mai mobilă. Brigada, unitatea intermediară între divizie și regiment, fu desființată, ceea ce simplifica conducerea și suprima o serie de complicații în transmiterea ordinelor. Se mai cîștiga un număr de comandanți pentru noile divizii create. Germanii reușiră prin acestă reorganizare să facă o insemnată economie in comandanți și in oameni, fără a scădea puterea combativă a armatei, ba din contra, oamenii fiind înlocuiți prin mașini. Cu aceste măsuri, ajutați de un formidabil aparat tehnic, de excelenta pregătire de război a ofițerilor și soldaților lor, consolidată prin doi ani de război modern, noii comandanți ai armatelor germane se crezură in stare nu numai să suporte prima lovitură ce noul dușman se pregătea să le aplice, dar o dată criza învinsă să ia, la rîndul lor, o ofensivă viguroasă, de la care așteptau insemnate foloase strategice, politice și economice.

Tînăra noastră armată, lipsită de o îndestulătoare pregătire tehnică și de experiență, avea să se măsoare cu cea mai puternică și mai bine utilată din armatele moderne. Epopeea eroică a neamului românesc incepea unul din cele mai dramatice capitole [156].

NOTE

[1] Opțiunea lui P. P. Carp pentru intrarea în război alături de Puterile Centrale nu era nicidecum expresia „trădării" sale, cum s-a apreciat eronat uneori, ci reflecta considerente politice, aflate în dezacord cu covîrșitoarea majoritate a opiniei publice românești. Ca și alți oameni politici — C. Stere, Al. Marghiloman, V. Arion etc. —, P. P. Carp avea propria sa ordine a priorităților na-

ționale, în funcție de aprecierea personală a raportului de forțe din lume : prima etapă a desăvîrșirii unității naționale trebuia să înceapă prin unirea Basarabiei și Bucovinei cu România, iar înfăptuirea acestui obiectiv era condiționată, potrivit opiniei sale, de sprijinul Puterilor Centrale: România nu ar fi putut rămîne neutră, căci evoluția conflictului mondial ar fi antrenat inevitabil o invazie austro-germană, sau una țaristă ; victoria Puterilor Centrale și a aliaților lor în război era inevitabilă : cooperarea politico-militară a României cu aceste puteri era singura cale rațională și, totodată, morală, gîndea P. P. Carp, dat fiind pericolul pe care-l reprezenta politica expansionistă, antiromânească a țarismului rus.

[2] *Casus foederis* — „clauză prevăzută într-un tratat de alianță prin care un stat se obligă să intre în război alături de aliatul său sau să înceapă un război pentru apărarea acestuia". (*Mic dicționar diplomatic român*, București, Editura Politică, 1967, p. 60).

[3] Italia și-a proclamat neutralitatea în război la 2 august 1914. Despre acest act politic, vezi Giolitti G., *Mémoires de ma vie*, Paris, 1923, p. 308, 322—323.

[4] P. P. Carp (1837—1918), om politic, lider conservator, de orientare germanofilă, prim-ministru în anii 1900—1901, 1911—1912.

[5] Politica externă a României în anii următori dobîndirii independenței politice de stat avea o motivație complexă și cît se poate de realistă : în conjunctura internațională de după 1877—1878, țara ajunsese în situația inacceptabilă de izolare, deosebit de periculoasă pentru independența și integritatea ei, dată fiind politica expansionistă a țarismului rus în sud-estul Europei ; redresarea națională după Războiul din 1877—1878 nu se putea realiza decît în condiții de stabilitate politică, oferite doar de o alianță cu un grup de mari puteri care, printre altele, urmărea și stăvilirea expansiunii țariste ; interesele economice ale moșierimii și burgheziei române cereau dezvoltarea relațiilor economico-comerciale și financiare cu Germania și Austro-Ungaria ; regele Carol I, de origine germană, și cercuri politice influente optau pentru o politică filo-germană. În consecință, singura soluție ce se oferea României în acea etapă istorică era încheierea Tratatului secret cu Austro-Ungaria din 18/30 octombrie 1883, la care a aderat imediat și Germania, una dintre cele mai importante mari puteri politico-militare și economice din lume. Tratatul de alianță cu austro-germanii avea însă în exclusivitate un *caracter pur defensiv*, total străin de orice politică imperialistă. Pe de altă parte, opțiunea politică externă a cercurilor conducătoare românești nu a semnificat nicidecum, niciodată, nici chiar pentru aliații austro-germani, abandonarea idealului unității naționale și statale.

În mod semnificativ, socialiștii români și-au exprimat opinia privind acest tratat prin liderul lor C. Dobrogeanu-Gherea, care a formulat următoarea apreciere în decembrie 1891 : „... În starea actuală, alianța României cu Austria se impune și cu atît mai mult cu toate celelalte puteri care vrăjmășesc pe Rusia, deci intrarea României în Tripla Alianță e o necesitate". (C. Dobrogeanu-Gherea *Opere complete*, vol. 2, București, Editura Politică, 1976, p. 407—408).

[6] Această hotărîre a României a fost analizată în numeroase lucrări, dintre care vezi Nuțu C., *România în anii neutralității (1914—1916)*, București, Editura Științifică, 1972 ; Atanasiu V., Iordache A., Iosa M., Ion Oprea M., Oprescu P., *România în primul război mondial*, București, Editura Militară, 1979, p. 33—47 ; *România în relațiile internaționale. 1699—1939*, Iași, Editura Junimea, 1980.

[7] Această opinie se justifică, avînd în vedere barbaria țarismului și aprecierile formulate de V. I. Lenin la începutul veacului nostru cu privire la opresiunea națională practicată de mari puteri multinaționale. El remarca : „... Și Austria și Rusia (*Rusia într-o măsură mult mai mare și mai prost decît Austria*) se mențin numai prin această asuprire.. " națională (subl. n.). (Lenin V. I., *Opere complete*, ediția a doua, vol. 26, București, Editura Politică, 1964, p. 218). Tot V. I. Lenin releva în aceeași epocă „..interesele dinastice ale *celor mai înapoiate monarhii din Europa răsăriteană*.. " (subl. n.). (Lenin V. I., *Opere complete*, ediția a doua, vol. 26, p. 15).

Referitor la regimul naționalităților în Austro-Ungaria (Transilvania) și Rusia (Basarabia) socialistul Cristian Racovski scria în 1914 subliniind, prin comparație cu Transilvania și Bucovina „...suferințele, cu mult mai cumplite, ale românilor din Basarabia. În Austria (Bucovina), românii au bisericile lor și școalele lor, autonomia lor ; ei se bucură de drepturi mai mari chiar decît în România (românii din Bucovina au votul universal). În Transilvania, românii stau mai rău decît în Bucovina, dar, totuși, au și acolo școalele lor, au bisericile lor. *În Rusia n-au nimic din toate acestea.* În biserici se slujește liturghia în limba rusă, iar de școli românești nici de auzit". (Racovski Cristian *Scrieri social-politice (1900—1916)*, București, Editura Politică, 1977, p. 246).

[8] Soldat — infanterist ungur.

[9] La izbucnirea războiului mondial și în perioada imediat următoare, opinia publică română era înainte de toate dominată de gravitatea momentului, de marele pericol imminent pentru însăși existența statului independent. Pe de altă parte, așa cum scria C. Dobrogeanu Gherea în 1914, „într-o țară care are nenorocirea ca o parte din trupul ei să fie sub stăpînire străină, întregirea țării e o dorință comună tuturor cetățenilor. Această dorință e în afară de discuție". (Dobrogeanu Gherea C. *Opere complete*, vol. 5, București, Editura Politică, 1978, p. 242). Dorința de întregire a țării privea toate teritoriile locuite de români, fără excepție aflate sub stăpînirea Austro-Ungariei și Rusiei țariste. Nimeni însă nu-și făcea iluzii că eliberarea și unirea tuturor acestor teritorii ar fi fost posibilă simultan. În chip firesc, din responsabilitate și realism politic a fost făcută o ierarhizare a priorităților, în funcție de raportul de forțe din Europa și conjunctura politico-militară din anii războiului mondial, în centrul

atenției aflîndu-se Transilvania. Covîrșitoarea majoritate a opiniei publice și a cercurilor conducătoare aprecia cu realism că războiul în curs va preface harta Europei, bulversînd state, va desființa Austro-Ungaria, „va întregi neîndoielnic neamurile trunchiate" Cei mai mulți dintre români considerau războiul cu Austro-Ungaria ca unica cale de urmat în realizarea dezideratului național. Existau însă și alte opinii : în 1914 socialiștii gîndeau că neutralitatea ar fi fost tactica preferabilă, căci, dacă într-adevăr Austro-Ungaria s-ar fi prăbușit și dezmembrat, „. . . rămînînd în neutralitate, cu forțele neatinse, în vremea aceea de lichidare a rezultatelor războiului uriaș de astăzi, vom avea mai multe șanse să căpătăm Transilvania românească, decît aflîndu-ne cu forțele istovite după un război lung și pustiitor". (Dobrogeanu Gherea C., *Opere complete*, vol. 5, p. 275).

Totodată, curentul favorabil Antantei și convins de superioritatea acesteia față de Puterile Centrale, în pofida unor eșecuri militare temporare, era dominant în România. Acesta lega realizarea idealului național de colaborarea politico-militară cu Antanta și de victoria comună în război. Dar Antanta includea Rusia și excludea inevitabil dintre obiective, cel puțin momentan, problema Basarabiei. Unirea Basarabiei cu România nu se putea realiza decît pe ruinele Imperiului țarist și conștiința acestui fapt era clară în România anilor 1914—1917. Or, în 1914—1916 nimic nu părea a prevesti prăbușirea și destrămarea imperiului țarilor ruși.

Tabloul ar fi incomplet și lipsit de nuanțe dacă nu am adăuga că : în rîndurile opiniei publice era afirmată pe de o parte credința că „un război alături de Rusia ar fi un dezastru național"; pe de altă parte, era larg răspîndită teama adînc înrădăcinată, mai ales după 1877—1878, în pericolul pe care-l reprezenta vecinătatea imperiului țarilor, un conflict cu acesta și mai ales politica sa expansionistă. (Vezi : Dobrogeanu Gherea C., *Opere complete*, vol. 2, București, Editura Politică, 1976, p. 407).

Datorită acestor considerente și situației de viitor aliat și apoi de aliat al Antantei, printre ai cărei membri de primă mărime se afla Rusia, s-a creat aparența falsă că soarta Basarabiei ar fi fost neglijată și uitată.

[10] Războiul Ruso-Japonez a avut loc în anii 1901—1905, fiind de ambele părți un război imperialist prin care se urmărea o reîmpărțire parțială (în Extremul Orient) a lumii.

[11] Evoluția raporturilor dintre România și Franța a fost abordată, printre alții, de Popa M.N., *Contribuții privind relațiile româno-franceze în anul 1914*, în *AUBI*, Anul XVIII, nr. 2, 1969, p. 65—76; Vesa V., *Din activitatea diplomatică a Antantei și Puterilor Centrale în România în cursul anului 1914*, în *SUBBH*, nr. 16, 1971, p. 69—99; Popa M.N., *Contribuții privind relațiile româno-franceze în perioada neutralității (1915—1916)*, I, în *AUBI*, Anul XXII, 1974, p. 79—88; Popa M. N., Bădulescu Lucia, *Contribuții privind relațiile româno-franceze în perioada neutralității (1915—1916)*, II, în *AUBI*, Anul XXIV, 1975, p. 66—75; Vesa V., *România și Franța la începutul secolului al XX-lea (1900—1916). Pagini de istorie diplomatică*, Cluj-Napoca, 1975; Popa M. N., *Contribution concernant les relations franco-roumaines entre 1900 et 1914*, în *RRH*, tome XVIII, 1979, p. 403—408.

[12] Ludovic Napoleon, președinte al celei de-a doua Republici Franceze în anii 1848—1852, se proclamă împărat, Napoleon al III-lea, în decembrie 1852 și domnește pînă în septembrie 1870.

[13] Dr. I. Cantacuzino (1863—1934), savant, medic și bacteriolog, partizan al desăvîrșirii unității naționale a românilor, filofrancez.

[14] „România să piară pentru ca Franța să se salveze !"

[15] Theobald von Bethmann-Hollweg (1856—1921), cancelar al Imperiului German (iulie 1909 — iulie 1917).

[16] Friedrich von Bernhardi (1849—1930), general german, pangermanist. Cu privire la principiile promovate, vezi B. von Bülow, *La politique allemande*, Paris, 1926 ; Skopin V. I., *Militarismul. — Studiu istoric*, București, Editura Militară, 1960 ; Eroussalimski A., *L'Imperialisme allemand. Passé et présent*, Editions du Progrès, Moscou, 1970.

[17] Cecil John Rhodes (1853—1902), financiar și om politic englez, promotor al politicii colonialiste și imperialiste britanice, mai cu seamă în sudul Africii.

[18] Autorul atribuie marilor puteri ale Antantei țeluri politice pe care acestea nu le-au avut în momentul declanșării primului război mondial, de care, de altminteri, erau și ele răspunzătoare. În cursul războiului, avînd în vedere creșterea tensiunii social-politice, a valului luptei revoluționare de eliberare națională a popoarelor, necesități de ordin militar și scopuri propagandistice, Antanta — în rîndurile căreia se aflau mari puteri colonialiste, state multinaționale asupritoare a numeroase popoare — și-a lărgit și „democratizat" programul politic, sprijinind lupta de eliberare națională a popoarelor din Europa — mai înainte de toate a celor din Austro-Ungaria.

[19] Într-adevăr, Franța a intrat în război sub lozinca „Alsacia-Lorena!", anunțînd lumii că principalul său țel era redobîndirea provinciilor sale smulse de Reichul wilhelmian prin pacea-dictat din 1871. Această lozincă a făcut războiul popular în Franța și în alte țări. Totuși, această lozincă foarte populară și „dreaptă" constituia un paravan pentru înfăptuirea unui program politic esențialmente imperialist.

[20] Marele duce Nicolai Nicolaevici Romanov (1856—1929), comandant suprem al armatei ruse (1914—1916).

[21] Vezi Atanasiu V., Iordache A., Iosa M., Oprea I. M., Oprescu P., *op. cit.*, p. 77—113; Musat M., Ardeleanu I., *op. cit.*, p. 432—491.

[22] Rusia țaristă.

[23] Wilhelm I von Hohenzollern, rege al Prusiei (1861—1871) și împărat al Germaniei (1871—1888).

[24] Ca ofiter prusac, Carol (Karl) von Hohenzollern-Sigmaringen făcuse parte din unitățile de elită ale regelui Prusiei Wilhelm de Hohenzollern, recunoscut de ceilalți monarhi germani în 1871 și împărat al celui de-al doilea Imperiu German.

[25] Frederic al II-lea de Hohenzollern zis cel Mare, „cel mai mare dintre prusieni", rege al Prusiei (1740—1786).

[26] Războiul cu Danemarca a fost purtat în comun de Prusia și Austria în anul 1864, soldîndu-se cu preluarea de către cei doi aliați a provinciilor Schleswig și Holstein de la Danemarca. Din acest motiv, el reprezintă o etapă a procesului de creare a statului național unitar german.

[27] Convenția româno-rusă a fost încheiată la 28 septembrie/1 octombrie 1914. Ea constituia un succes diplomatic românesc notabil și, totodată, releva de fapt orientarea antantofilă a politicii externe românești care se confunda atunci cu politica de desăvîrșire a unității naționale și statale a românilor, era expresia acesteia. Vezi Iordache A., *Încheierea acordului româno-rus din 18 septembrie/1 octombrie 1914. Însemnătatea și consecințele sale*, în *RdI*, nr. 1/1976, p. 49—62. Cît privește relațiile româno-austro-germane în anii 1914—1916, vezi Idem, *Les relations diplomatique de la Roumanie pendant les années de la neutralité (1914—1916)*, în *RRH*, nr. 2, 1976, p. 265—280; *România în relații internaționale 1899—1939*, Iași, Editura Junimea, 1980, p. 382; Mușat M., Ardeleanu I., *op. cit.*, p. 448—451; Atanasiu V., Iordache A., Iosa M., Oprea I. M., Opresco P., *op. cit.*, p. 48—62.

[28] Carol I a decedat la 27 septembrie/10 octombrie 1914.

[29] Analiza politicii și atitudinii personale a regelui Carol I în ajunul războiului mondial și imediat după declanșarea marii crize internaționale din vara anului 1914 impune cîteva constatări: Carol I a manifestat o atitudine consecvent filogermană, pronunțîndu-se pentru participarea la război alături de Puterile Centrale; bătrînul monarh nu a putut totuși ignora presiunea opiniei publice — care-l considera, de altminteri, drept ultim obstacol în calea unei acțiuni eliberatoare în Transilvania —, modificîndu-și treptat politica filogermană; această evoluție s-a oglindit în aprobarea dată politicii externe promovate de guvernul I. I. C. Brătianu — politica de neutralitate din 1914, încheierea acordului secret cu Rusia în septembrie 1914; totuși schimbarea de atitudine a regelui Carol I, a fost determinată, după cum se pare, nu atît de convingerile sale, cît mai ales de necesitate, moartea monarhului, apreciată la Berlin și Viena ca fiind de natură a provoca o situație gravă pentru Puterile Centrale, a determinat, dimpotrivă, un sentiment de descătușare pentru cea mai mare parte a opiniei publice românești. Vezi Atanasiu V., Iordache A., Iosa M., Oprea I. M., Opresco P., *România în primul război mondial*, București, Editura Militară, 1979, p. 57—59.

[30] Ferdinand I, nepotul lui Carol I, s-a urcat pe tron la 28 septembrie/11 octombrie 1914, domnind pînă în iulie 1927.

[31] La moartea regelui Carol I, nepotul și succesorul acestuia, prințul Ferdinand, părea a nu avea „nici autoritatea, nici puterea de a determina cursul dorit de el politicii externe românești. Dorința lui coincidea cu cea a unchiului său, față de care avea un respect desăvîrșit, dar condițiile și posibilitățile pentru menținerea unei politici consecvent filogermane se modificaseră treptat, chiar în timpul vieții lui Carol I". (Atanasiu V., Iordache A., Iosa M., Oprea I. M., Opescu P. *România în primul război mondial*, București, Editura Militară, 1979, p. 59). Ulterior, ca rege de dată recentă, Ferdinand I a demonstrat înțelegere față de orientarea politică internațională a guvernului I. I. C. Brătianu, părînd reprezentanților Puterilor Centrale la București un obstacol chiar mai serios decît I. I. C. Brătianu. Desigur, se supraevalua monarhul care uneori a demonstrat de fapt nehotărîre. Totuși, Ferdinand I a rămas pînă la capăt alături de guvernul I. I. C. Brătianu, refuzînd ,printre altele, sprijinirea manevrelor politice inspirate de Puterile Centrale în vederea răsturnării lui, și urmîndu-l pe calea antrenării țării în războiul național, eliberator.

[32] Stere Constantin (1865—1936), scriitor, ideolog al poporanismului, om politic cu convingeri radicale, național-țărăniste. A fost adeptul intrării în război alături de Puterile Centrale, apoi al menținerii neutralității. Împreună cu alți simpatizanți ai Puterilor Centrale a rămas cu permisiunea guvernului român în teritoriul vremelnic ocupat de austro-germani și aliații lor ca o „rezervă" pentru eventualitatea înfrîngerii României în război. S-a pronunțat în favoarea înlocuirii regelui Ferdinand I pe tronul României prin Carol al IV-lea de Habsburg, împăratul Austro-Ungariei, în vederea realizării unei „uniuni personale" între România și Austro-Ungaria. A ajuns chiar pe poziții defetiste. Această atitudine izvora însă nu din „trădarea" față de România, ci din convingeri politice ostile Rusiei țariste, din viziunea sa personală despre căile desăvîrșirii statului național unitar român.

[33] Dumitru (Take) Ionescu (1858—1922), om politic, lider al Partidului Conservator Democrat, ministru, partizan al luptei de eliberare a românilor, antantofil. Vezi Netea V., *Take Ionescu*. Micromonografie, București, 1971.

[34] Georges B. Clemenceau (1841—1929), om politic și de stat francez, prim-ministru în anii 1906—1909, 1917—1920.

[35] La 1 septembrie 1914 s-a declanșat ofensiva rusă în Galiția, încununată de succes, spre Lemberg: la 3 septembrie rușii au ocupat Lemberg; austro-ungarii se retrag spre Carpați.

[36] Alexandru Marghiloman (1863—1934), om politic conservator, filogerman.

[37] Arthur Zimmermann (1864—1940), diplomat german, subsecretar de stat în Ministerul de Externe din Berlin în anii 1911—1918.

[38] Vezi Copoiu N., *Socialismul european și mișcarea muncitorească și socialistă din România (1835—1921)*, București, Biblioteca oe Istorie, 1971, p. 104—120; Alexandrescu V., *Considerații cu privire la poziția mișcării socialiste din România față de primul război mondial*, în *File din istoria militară a poporului român*. Studii, vol. 2, București, Editura Militară, 1974, p. 43—66.

[39] Conferințele socialiste internaționale au avut loc la Zimmerwald în perioada 5—8 septembrie 1915, la Kienthal la 24—30 aprilie 1916, iar la Stockholm între 18 mai și 10 noiembrie 1917. Confruntările dintre „stînga", în care leniniștii jucau un rol foarte important, și „dreapta" au fost deosebit de puternice.

[40] Tactica aceasta revoluționară fusese propusă și adoptată oficial de Internaționala a II-a încă de la Congresul internațional muncitoresc socialist de la Stuttgart din 1907, sub forma amendamentului Rosa Luxemburg — V. I. Lenin.

[41] Vezi Copoiu, N., *op. cit.*, p. 104—120; Alexandrescu V., *op. cit.*

[42] Poziția social-democrației române se deosebea în mod esențial de cea a partidelor burgheze în privința metodei de înfăptuire a dezideratului unității statului național. Socialiștii respingeau războiul din motive umanitariste și din grijă pentru soarta unei națiuni mici antrenate într-un mare război ca cel din 1914—1918. Ei apreciau că numai după eliberarea socială a popoarelor, în cadrul orînduirii socialiste, se vor crea condiții pentru eliberarea națiunilor și întregirea statelor naționale. P.S.D.R. nu a înțeles, ca multe alte partide socialiste din epocă, că „realizarea unității naționale reprezenta o sarcină a desăvîrșirii revoluției burghezo-democratice, că în condițiile istorice concrete ale celui de-al doilea deceniu al secolului nostru burghezia română, care nu își epuizase încă rezervele necesare dezvoltării progresiste a națiunii, putea conduce lupta poporului pentru înfăptuirea dezideratului național". (Alexandrescu V., colonel, *Considerații cu privire la poziția mișcării socialiste din România față de primul război mondial*, în *IIMPR*, vol. 2, București, Editura Militară, 1974, p. 49).

După cum a demonstrat istoria, desăvîrșirea statului național unitar nu a fost consecința directă a războiului, ci efectul luptei naționale și sociale a poporului român recunoscut din punct de vedere politico-juridic de tratatele internaționale încheiate la sfîrșitul războiului mondial. Acest rezultat a fost primit cu deosebită satisfacție de mișcarea socialistă română „ai cărei fii își aduseseră o remarcabilă contribuție de sînge la luptele pentru înfrîngerea cotropitorilor străini". În „Declarația Partidului Socialist și a Uniunii Sindicale din România", din 13 februarie 1919, se afirma: „Ca socialiști români, internaționaliști, salutăm cu bucurie dezrobirea națională a poporului român din provinciile subjugate pînă acum și respectăm legămintele de unire hotărîte. România nouă de astăzi trebuie să devină România socialistă de mîine". (Cf. Alexandrescu V., colonel, *op. cit.*, p. 65).

[43] Waldhausen, Julius baron von — ministru plenipotențiar german la București în anii 1912—1914.

[44] Ofensiva împotriva Dardanelelor și operațiunea din Gallipoli au fost expresia noii strategii la care a recurs Antanta — „strategia periferică", care urmărea să lovească blocul austro-german în punctele sale vulnerabile din sud-estul Europei. Încă la 2 ianuarie 1915, flota britanică a bombardat forturile turcești de la intrarea în Dardanele, pregătind forțarea strîmtorii. La 26 februarie anglo-francezii au debarcat un detașament în Dardanele pentru a distruge două forturi otomane. La 25 aprilie 1915 a fost debarcat un corp expediționar anglo-francez în Peninsula Gallipoli.

[45] Italia a intrat în război în mai 1915.

[46] În anul 1915, austro-germanii au schimbat direcția loviturii principale de pe Frontul de Vest pe cel de Est, cu scopul zdrobirii armatelor ruse și scoaterii Rusiei din război pe calea unei păci separate. Armata rusă a suferit înfrîngeri grele, a pierdut foarte mult teren, dar nu a putut fi totuși scoasă din luptă. Vezi Popa Mircea N., *Primul război mondial 1914—1918*, p. 200—216.

[47] Prima ofensivă italiană a fost declanșată la 25 mai 1915 — ea prelungindu-se pînă la 16 iunie —, dar nu a înregistrat decît modeste succese locale în Tirol, Alpii Italieni etc.

[48] Mobilizarea generală a armatei bulgare a avut loc la 23 septembrie 1915.

[49] În cadrul războiului economic împotriva Puterilor Centrale, Anglia a cumpărat din România o foarte mare cantitate de cereale, pentru a nu putea fi achiziționate de Berlin și Viena. Acestea au rămas însă înmagazinate în România.

[50] „A cădea baltă" (sau „Ultimul din coadă").

[51] Rușii au intrat în Cernăuți în noaptea de 17—18 iunie 1916.

[52] M. P. E. Sarrail (1856—1929), general francez, comandant — pînă în 1918 — al frontului aliat de la Salonic, în sudul Peninsulei Balcanice. În discuție se afla problema unei ofensive, pornind de la Salonic, care să imobilizeze Bulgaria.

[53] Wilhelm al II-lea, kaiserul Germaniei și, respectiv Nicolae al II-lea, țarul Rusiei. Vezi Guilhaume II et Nicolas II, *Correspondance. 1894—1914*, Paris, Payot, 1924.

[54] Bătălia ruso-austro-ungară în fața Lembergului a avut loc la 29—31 august 1914. Aceste lupte de pe teatrul oriental al războiului au avut loc concomitent cu uriașa bătălie de pe Frontul Occidental, de pe Marna de la sfîrșitul lui august și începutul lui septembrie 1914, pierdută de germani.

[55] Kálmán Tisza a guvernat în perioada 20 octombrie 1875 — 13 martie 1890. Fiul său István Tisza a fost ministru-președinte ungur în 1903—1905, 1913—1917.

[56] Vezi Teodor Pavel, *Mișcarea românilor pentru unitatea națională și diplomația Puterilor Centrale (1894—1914)*, vol. I—II, Timișoara, Editura Facla, 1982; Mușat M., Ardeleanu I., *op. cit.*, p. 448, 473, 474—476; *România în relațiile internaționale. 1899—1939*, p. 381 ș.a.

[57] Aceste idei aparțineau în mare măsură omului politic și gînditorului politic ardelean Aurel C. Popovici (Vezi Popa M. N., *Aurel C. Popovici. Konzept der Vereinigten Staaten von Gross-Österreich* în *NEH*, 1985, p. 231—251.

[58] În 1907 a fost adoptată legea Appónyi — lege școlară — prin care se viza desființarea școlilor confesionale române, slovace și sîrbe și înlocuirea lor prin școli de stat cu limba de predare ungară.

[59] Comitetul Partidului Național Român din Transilvania, creat în 1881.

[60] La 4 mai 1915 trupele germane comandate de generalul A. von Mackensen au rupt frontul rus la Gorlice.

[61] Alexandru Beldiman (1855—1924), diplomat, reprezentantul României la Berlin, filogerman.

[62] Respectiv, cancelarul Germaniei, secretarul de stat din Ministerul de Externe german, reprezentantul diplomației habsburgice și ministrul-președinte ungur.

[63] Lueger Karl (1844—1910), om politic austriac, lider al partidului catolic Uniunea Creștin-Socială (creat în anul 1887), partizan al lărgirii dreptului de vot, primar al Vienei în anii 90 ai secolului al XIX-lea.

[64] Adept al reorganizării Austro-Ungariei pe baze federaliste; apropiat al arhiducelui Franz Ferdinand.

[65] August von Mackensen (1849—1945), general și, din 1915, feldmareșal german.

[66] Fostul cancelar german B. von Bülow, pangermanist, devenit ambasador în Italia, și M. Erzberger, șeful Partidului Centrului Catolic german, urmăreau o politică de menținere a bunelor relații, dacă nu se putea de alianță politico-militară, cu cele două țări latine — România și Italia.

[67] Operațiunile militare ale Antantei în Dardanele, vizînd obținerea controlului asupra strîmtorilor și Constantinopolului luaseră o amploare foarte mare, urmînd comandamentele „strategiei periferice". Dar aliații nu au reușit să cucerească Gallipoli și să preia controlul asupra Dardanelelor și Bosforului. Ca urmare, ei au fost forțați să evacueze corpul lor expeditionar. Prima etapă a evacuării a început la 19 decembrie 1915. Încă la 30 septembrie 1915 a avut loc debarcarea generalului Hamilton la Salonic, în Grecia, precedînd corpul expeditionar britanic ce trebuia să fie retras aici din Gallipoli. La 5 octombrie la Salonic au debarcat primele trupe franceze. Abia la 7—8 ianuarie 1916 ultimele trupe aliate din Gallipoli au fost evacuate. Cea mai mare parte a acestora a ajuns în Salonic, unde s-a constituit un nou front.

[68] Vizita lui M. Erzberger în România a avut loc în februarie 1916 și s-a încheiat cu concluzii pesimiste, comunicate de altminteri Berlinului și Vienei. (Vezi Erzberger M., *Souvenir de guerre*, Paris, Payot, 1921). Memoriul său adresat cancelarului german este publicat de Popa M. N., sub titlul *Mărturii germane privind România în anii neutralității*, în *RRIMLIP*, nr. 4 (11), 1987, p. 34, 57.

[69] Înlocuindu-l în toamna anului 1914, după eșecul de pe Marna, pe generalul H. von Moltke, în funcția de șef al Marelui Stat-Major general german, generalul Erich von Falkenhayn a conceput „strategia epuizării" pe care a aplicat-o în 1916 la Verdun, urmărind scoaterea din luptă a Franței. Această strategie a suferit un eșec. (Vezi Falkenhayn E. von, *Le commandament supreme de l'armée allemande 1914—1916 et ses décisions essentielles*, Paris, 1920, p. 168 ș.a.); Popa M. N., *Primul război mondial 1914—1918*, p. 217—292). Ofensiva Brusilov pe Frontul de Sud-Vest (oriental), declanșată la 4 iunie 1916, înregistrează succese surprinzătoare, de mari proporții, dar nu o victorie decisivă pe acest front. Ea s-a epuizat, către sfîrșitul lunii. Vezi Brusilov A. A., *Mémoires du général Brussilov. Guerre*, Paris, Hachette, 1929.

[70] Despre tratativele cu Antanta în vara anului 1916, rezultatele lor și implicațiile militare, vezi Général Sarrail, *Mon commandament en Orient (1916—1918)*, Paris, Payot, 1920, p. 374—375; *România în relațiile internaționale 1699—1939*, p. 389, 394—397; Atanasiu V., Iordache A., Iosa M., Oprea I. M., Oprescu P., *op. cit.*, p. 114—128; *România în războiul mondial 1916—1919. Documente-Anexe*, București, 1934, doc. 3, p. 11—14, doc. 42, p. 110—111; Vesa V., *Le front de Salonique et l'entrée de la Roumanie dans la première guerre mondiale*, în *RRH*, (1973), 2, p. 251—277; Popa M. N., *Contribuții privind relațiile româno-franceze în perioada neutralității* (1915—1916), I—II, în *AUBI*, XXII, 1974, p. 79—88; *AUBI*, XXIV, 1975, p. 66—75.

[71] A. P. Izvolski (1856—1918), diplomat rus, ministru de Externe (1906—1910), ambasador al Rusiei la Paris (1910—1917).

[72] R. Poincaré (1860—1934), ministru de Externe al Franței și președinte al Republicii (1913—1920).

[73] După ce au ocupat cea mai mare parte a Belgiei, germanii și-au continuat nestăvilit înaintarea provocînd înfrîngeri tactice francezilor — sprijmiți în unele operațiuni de belgieni și britanici — la Charleroi (21 august 1914), în Ardeni, la Mezierès, Lille (27 august 1914) etc.

[74] În ultimele zile ale lunii august 1914, coloanele cîtorva zeci de divizii germane înaintau impetuos spre Paris, atingînd Aisne și Marna.

[75] Victoria e cîştigată de francezi şi aliaţii lor britanici pe Marna la 5—12 septembrie 1914.

[76] Izbînda e dobîndită total de ruşi la 3 septembrie, prin ocuparea Lembergului.

[77] E. Venizelos (1864—1936), prim-ministru grec, ministru de Război şi ministrul Marinei (1910—1915).

[78] La 6 septembrie 1914.

[79] Herbert Henry Asquith (1852—1928), prim-ministru britanic (1908—1916).

[80] Vezi Iordache A., *Încheierea acordului româno-rus din 18 septembrie/1 octombrie 1914. Însemnătatea şi consecinţele sale*, în *RI*, nr. 1, 1976, p. 49—62.

[81] Franchet d'Espérey Louis Felix Marie (1856—1942), general şi mareşal al Franţei.

[82] Lloyd-George, David (1863—1945), lider liberal britanic, cancelar al Tezaurului (1908—1915), prim-ministru (1916—1922).

[83] H. H. Kitchener (1850—1916), general şi om de stat britanic, ministru de Război în anii primului război mondial.

[84] J. D. P. French (1852—1925), general şi feldmareşal britanic. La începutul războiului mondial a comandat corpul expediţionar britanic care a luptat în Franţa.

Joseph Simon Gallieni (1849—1916), talentat şi energic general francez, fost guvernator în Madagascar în perioada antebelică ; în cursul campaniei din 1914 a jucat un rol deosebit de important în bătălia de pe Marna : s-a numărat printre cei mai activi „orientali", preconizînd executarea unei puternice lovituri în sud-estul Europei, în vederea obţinerii victoriei decisive în război.

[85] Winston L. S. Churchill (1874—1965), ministru de Interne britanic (1910—1911), lord al Amiralităţii (1911—1915).

[86] Totuşi, eşecul din Dardanele a avut şi un rezultat pozitiv neprevăzut : deschiderea frontului de la Salonic. În perspectiva anilor viitori, acesta îşi va releva importanţa strategică.

[87] General britanic.

[88] Goltz, Paşa Kolmar von der~, general german, instructor militar în Turcia (1883—1895), vicepreşedinte al Înaltului Consiliu de Război Turc (1909—1913).

[89] Guvernul italian condus de Antonio Salandra s-a aflat la putere în perioada martie 1914—iunie 1916.

[90] Sidney Sonnino (1847—1921), om politic italian, prim-ministru în 1909—1910, ministru de Externe în timpul războiului şi în perioada Conferinţei de pace de la Versailles.

[91] Bissolati Leonida (1857—1920), socialist reformist italian.

[92] San Giuliano, Antonio, marchiz de, ministru de Externe al Italiei (1905—1906), (1910—1914).

[93] Ministerul de Externe italian.

[94] Burián von Rajecz, Stephen, diplomat, ministru de Externe austro-ungar în cursul primului război mondial.

[95] „Ambii tîlhari".

[96] Italia declară război Austro-Ungariei abia la 23 mai 1915.

[97] Port maritim pe teritoriul fostei monarhii austro-ungare, pe coasta de nord a Adriaticii.

[98] În Serbia.

[99] General francez, veteran din Războiul Franco-German din 1870—1871.

[100] Aceasta va antrena forţarea de către germani a liniei Sân-ului, abandonarea de către ruşi a liniei Carpaţilor, atingerea de către germani a liniei Nistrului, ocuparea de către austro-ungari a cetăţii Przemyśl etc.

[101] Preşedintele Franţei.

[102] Delcassé Théophile (1832—1923), ministru de Externe al Franţei (1898—1905), ambasador la Petersburg (1913—1914) ş.a.

[103] La 4 martie 1915 Rusia a cerut Angliei şi Franţei să i se recunoască „dreptul" de a anexa Constantinopolul şi strîmtorile Bosfor şi Dardanele. Guvernele celor două ţări au dat satisfacţie Rusiei.

[104] George al V-lea din dinastia Saxa-Coburg-Gotha (Windsor), rege al Marii Britanii (1910—1936).

[105] Austro-germanii au cucerit pe frontul oriental cetatea Przemyśl la 3 iunie 1915.

[106] Diplomat francez şi respectiv primul ministru al Marii Britanii.

[107] Ministrul de Externe al Italiei.

[108] „Tot porumbul şi petrolul!"

[109] „Forţat de împrejurări".

[110] Germanii au intrat în Varşovia — evacuată de ruşi — la 5 august 1915.

[111] Ministrul de Externe britanic.

[112] La 21 noiembrie 1915, generalul Rodomir Putnik ordonă retragerea armatei sîrbe spre vest, prin Ipek, Dlahova, Prizren : la 23 noiembrie sîrbii sînt siliţi să abandoneze poziţiile de la Kossovo. Campania era pierdută şi ţara era evacuată, pentru refacerea armatei sîrbe peste hotare.

[113] Alexandros Zaimis (1855—1936), om politic şi de stat grec, prim ministru în anii 1901—1902, octombrie-noiembrie 1915, iulie-septembrie 1916, mai-iunie 1917. Octogenarul Stefanos Skuludis a condus guvernul grec în octombrie 1915—iulie 1916.

[114] Guvernul sîrb, refugiat din Belgradul ocupat.

[115] Acceptarea de către România a unei misiuni militare franceze — de sprijinul căreia avea, de altminteri, nevoie — ar fi semnificat din punct de vedere politic pentru Puterile Centrale afirmarea voinței guvernului român de a renunța la neutralitate și de a se angaja într-un viitor apropiat la o acțiune militară în colaborare cu Antanta. România ar fi furnizat astfel — ceea ce ea dorea să evite — pretextul pentru un „război preventiv" al Puterilor Centrale, căruia ea nu-i putea face deocamdată față. La rîndu-i, Franța era nevoită să menajeze România și voința sa, cu atît mai mult cu cît avea nevoie de o Românie combativă, nu de o victimă a unei agresiuni austro-germane probabil imediate, pe care nu ar fi putut-o sprijini militar. De aceea guvernul francez a renunțat temporar la proiectul său.

[116] Karl Helfferich (1872—1924), bancher, director la „Deutsche Bank", economist și om politic german.

[117] Nu exista un comandament unic. Abia în 1918 pe Frontul Occidental a fost numit un comandant unic.

[118] Bătălia de la Verdun a început la 21 februarie 1916.

[119] Ofensiva anglo-franceză de pe Somme a fost declanșată la 1 iulie 1916, deși pregătirea de artilerie a început încă la 24 iunie.

[120] Ofensiva Brusilov s-a declanșat la 4 iunie 1916.

[121] Congresul internațional de la Berlin din 1/13 iunie — 1/13 iulie 1878. Deciziile au fost adoptate de marile puteri și dictate statelor mici. Acesta a recunoscut independența României și drepturile acesteia asupra vechiului pămînt românesc Dobrogea. Totodată, României i se impunea renunțarea la județele Ismail, Cahul, Bolgrad din sudul Basarabiei — redobîndite de Moldova prin Tratatul de la Paris din 1856 — în favoarea Rusiei țariste. A se vedea Maciu V., *Comment la Roumanie a conquis son indépendance*, în *Mouvements nationaux et sociaux roumains au XIX-e siècle*, Bucarest, 1971 ; Adăniloaie N., *Cucerirea independenței de stat a României (1877—1878)*, București, Editura Politică, 1973 ; Corbu C., *1877—1878. Războiul național și popular al românilor pentru independență deplină*, București, Editura Politică, 1977.

[122] Istoria acestei perioade demonstrează că adesea și marile puteri occidentale aveau aceeași atitudine față de tratate și acorduri precum Rusia. Soarta Serbiei, sau manevrele diplomatice făcute în spatele aliatului belgian, de pildă, sînt concludente în acest sens.

[123] Ministru de Externe al Rusiei în anii 1910—1916.

[124] Luptele pentru Verdun au durat pînă către sfîrșitul anului 1916, dar tensiunea maximă a fost atinsă în vară. Ultima mare acțiune germană la Verdun (fortul Souville) s-a declanșat la 11 iulie și s-a încheiat cu un eșec.

[125] Pe teatrul oriental al războiului din Europa, rușii au declanșat ofensiva în zona de nord a acestui front la 21 martie 1916, iar luptele din raionul Naroč (sud de Dvinsk) încep la 7 aprilie.

[126] M. Paléologue (1859—1944), diplomat francez, ambasador la Petersburg (1914—1917).

[127] Joseph C. Joffre (1852—1931), general și mareșal al Franței, șef al Marelui Stat-Major Francez în anii 1914—1917.

[128] Aristide Briand (1862—1932), om politic francez, prim-ministru în anii 1909—1911, 1913, 1915—1917.

[129] În sudul Franței, port la Marea Mediterană. Bază pentru navele românești, aprobată de guvernul francez.

[130] Socialiști reformiști : R. Viviani (1863—1925), prim-ministru în 1914—1915 ; A. Thomas (1878—1932).

[131] La 3/15 noiembrie 1916, în apropiere de Paris, la Chantilly, s-a întrunit o conferință militară interaliată care a decis coordonarea acțiunilor membrilor Antantei cu scopul de a da un caracter decisiv operațiunilor militare din anul 1917. S-a hotărît concentrarea unor puternice forțe la Salonic, în Balcani —23 de divizii — cu scopul de a declanșa o ofensivă de mari proporții, în vederea eliminării din război a Bulgariei. Armatele aliate de pe celelalte fronturi, considerate secundare, primeau misiunea să întreprindă operațiuni menite a imobiliza cît mai numeroase forțe ale adversarilor. La 3/16 noiembrie 1916 conferința politică interaliată întrunită tot la Chantilly a adoptat hotărîri similare. Vezi Lloyd George, *Mémoires de guerre*, vol. II, Paris, Fayard, 1935, p. 292.

[132] 1 iulie — 18 noiembrie 1916.

[133] În iunie 1916.

[134] A șasea ofensivă italiană de pe Isonzo a fost declanșată la 6 august 1916, înregistrînd succese locale la Monte Sabotino, Oslavia, Monte San Michele.

[135] Într-adevăr, inițiativa strategică era preluată pentru prima dată în acest război de Antantă, ca expresie a manifestării tendinței de modificare a raportului de forțe dintre adversari. Dar, în vara anului 1916, această preluare a fost temporară.

[136] Generalul D. Ilîescu, adjunct al șefului Marelui Stat-Major român.

[137] Pe frontul din Italia, pentru a face față noii ofensive italiene de pe Isonzo.

[138] La 28 iulie 1916, Brusilov atacă în direcția Kovel, pe Frontul rus de Sud-Vest. Luptele din acest sector vor degenera ulterior într-o bătălie de epuizare reciprocă.

[139] Carol de Habsburg (1887—1922), împărat al Austriei și rege al Ungariei începînd din 1916.

[140] Bătălia de la Marengo din 14 iunie 1800 a oferit generalului Napoleon Bonaparte, primconsul al Franței, dobîndirea unei strălucite victorii asupra austriecilor. În această bătălie s-a remarcat generalul Louis Desaix care, de altfel, a și pierit.

[141] B. V. Stürmer (1849—1917), om politic și de stat rus, ministru de Externe, președinte al Consiliului de Miniștri în februarie-noiembrie 1916.

[142] Alexandru al VI-lea, papă în anii 1492—1503.

[143] În timp ce armata română avea în dotare la un batalion 0—2 mitraliere, un aruncător de mine, trei, patru guri de foc de artilerie, dintre care grele 0—0,5, batalionul din Armata I germană dispunea de șase, opt mitraliere, patru aruncătoare de mine, șase, șapte tunuri, dintre care 1—1,5 grele. Cu mici diferențe, cam aceeași era dotarea batalionului austriac. (Vezi *România în războiul Mondial 1916—1919*, vol. I, capitolul I—VIII, p. 136; Cupșa I., *Armata română în campaniile din anii 1916—1917*, p. 23, 27, 34 ș.a.; Atanasiu V., Iordache A., Iosa M., Oprea I. M., Oprescu P., *op. cit.* p. 129—136.

[144] Războiul Ruso-Japonez, urmat de Revoluția burghezo-democratică din anii 1905—1907.

[145] Vezi *Istoria pervoi mirovli voini 1914—1918*, vol. 1—2, Moskva, 1975.

[146] Războiul Ruso-Japonez (1904—1905) și războiul mondial declanșat în 1914.

[147] V. A. Suhomlinov (1848—1926). Generalul și-a pierdut postul ministerial și a fost dat în judecată.

[148] Potrivit altor opinii, lungimea frontului ce trebuia apărat de armata română era de 1 500 km (Cf. Mușat M., Ardeleanu I., *op. cit.*, p. 507).

[149] Vezi *Planul strategic de război al României*, în *România în războiul mondial 1916—1919*, vol. 1, *Documente-Anexe*, București, 1934, doc. nr. 43, p. 111—121. Despre acest plan, vezi Atanasiu V., *Unele considerații asupra angajării României în primul război mondial. Ipoteza „Z"*, în *SRdI*, tom 24, nr. 6, 1971; Atanasiu V., Iordache A., Iosa M., Oprea I. M., Oprescu P., *op. cit.*, p. 150—157.

[150] Potrivit planului strategic de război al Franței — „Planul XVII" — principalul obiectiv erau Alsacia și Lorena, provincii franceze acaparate de Germania. Dar după o înaintare de cîțiva kilometri în aceste teritorii în 1914 armata franceză va fi blocată, în pofida eforturilor sale ofensive, pînă la armistițiul din noiembrie 1918.

[151] C. M. Károly (1875—1955), om politic și de stat ungur.

[152] Hindenburg und Benckendorff, Paul von~(1847—1934), feldmareșal german (1914), șef al Înaltului Comandament al armatei începînd din august 1916, președinte al Republicii în perioada interbelică. La începutul războiului a comandat armatele germane pe Frontul Oriental, împotriva Rusiei, obținînd victorii tactice răsunătoare. „Creierul" strategic și tactic al armatei germane din răsărit și, din 1916, de pe toate fronturile a fost însă generalul Erich Ludendorff. În înaltele cercuri politice și militare germane, bătrînul feldmareșal Hindenburg era adesea considerat „un 0 respectat".

[153] Erich Ludendorff (1865—1937), general și om politic german, autor al unor lucrări — inclusiv memorii — consacrate primului război mondial în care a jucat un rol proeminent (*Souvenirs de guerre*, tome I—II, Paris, Payot, 1921; *Conduite de la guerre et politique*, Paris, Payot, 1922).

[154] Charles M. Mangin (1866—1925), general francez, inițiatorul unor reforme militare în Franța antebelică.

[155] Douaumont — fort din sistemul de fortificații de la Verdun. A fost recucerit de francezi la 24 octombrie 1916.

[156] Ceea ce începea era „războiul popular și național al românilor pentru reîntregirea țării" (Mușat M., Ardeleanu I., *op. cit.*, p. 432—494). Vezi și Deac A., *Caracterul participării României la primul război mondial*, București, Editura Politică, 1973; Popa M. N., *L'entrée de la Roumanie dans la Première Guerre Mondiale*, în *AUBI*, Anul XXVIII, 1979, p. 111—125; Ceaușescu Ilie, *Războiul întregului popor pentru apărarea patriei la români. Din cele mai vechi timpuri pînă în zilele noastre*, București, Editura Militară, 1980.

Campania română din 1916

Capitolul I

Peste Carpaţi

I. OFENSIVA ROMÂNĂ ÎN TRANSILVANIA

Trecerea munţilor

„În noaptea de 14/27—15/28 august trupele noastre au atacat frontiera austro-ungară". Cu această propoziţie sobră intiiul comunicat oficial al Marelui Cartier General român anunţa evenimentul, epocal al trecerii Carpaţilor. Zidul de temniţă, care închidea o jumătate a neamului românesc, era dărîmat. Carpaţii nu mai erau ! Prin văile pe unde, cu optsprezece veacuri în urmă, trecuseră legionarii marelui împărat Traian ca să ducă civilizaţia latină şi ordinea romană în ţara simplilor şi vitejilor daci, prin aceleaşi văi pe unde, cu trei veacuri în urmă, trecuseră steagurile oastei celui mai viteaz şi mai nefericit voievod român, ca să unească pe toţi fiii aceluiaşi neam sub acelaşi sceptru, pe aceleaşi căi trecea acum oştirea regelui Ferdinand, hotărîtă să înfăptuiască pentru vecie aceea ce Traian orînduise, iar Mihai înfăptuise numai o clipă.

Trupele de acoperire române ocupau de multă vreme coamele munţilor şi trecătorile de la Vîrciorova la Dorna. În ziua de 27 august ele primiră ordinul ca la ora 9 seara să treacă frontiera şi să atace trupele austro-ungare ce vor întîlni. În punctele de mai mare circulaţie, ca la Predeal, Ghimeş, primele detaşamente care au pus piciorul dincolo de frontieră au trebuit să înceapă prin a curăţi terenul de gărzile de la graniţă, ceea ce făcură cu repeziciune şi cu pierderi neînsemnate. În celelalte părţi, înaintarea începu fără să întîmpine nici o rezistenţă; abia după cîţiva kilometri în ţara inamică, se ivi duşmanul. Surprinderea fusese completă. În această întîie noapte a războiului nostru căzură ca prime victime, dintre ofiţeri: locotenent-colonelul Poenaru Bordea G., comandantul Regimentului 30 Muscel, lovit de un glonte duşman în trecătoarea Branului şi locotenentul Macarie N., din Regimentul 13 Ştefan cel Mare, în trecătoarea Oituzului.

Pătrunderea în Transilvania s-a făcut prin 18 puncte. Rezistenţa opusă de trupele austro-ungare fu înfrîntă cu repeziciune; trupele române înaintau impetuos spre ţelurile fixate. Această rezistenţă s-a făcut la început de mici detaşamente, în putere de cel mult un batalion, în general prevăzute cu numeroase mitraliere, cuibărite în tranşee şi adăposturi, ascunse cu dibăcie prin părţile cele mai înguste ale defileele muntoase, pe după cotituri, pe la răspîntiile drumurilor, pe lîngă vadurile apelor şi pe sub podurile minate. Scopul

lor era să producă mari goluri în rîndurile oştenilor noştri şi să le încetinească înaintarea. Dar avîntul trupelor române nu cunoştea piedici. Detaşamentele de acoperire austro-ungare, din ce în ce mai numeroase, erau ori nimicite, ori puse pe goană, sau capturate şi înaintarea românilor se făcea nestînjenită de nimic.

Primele ţeluri erau repede atinse. Marţi 29 august, după-amiază, în mai puţin de 48 de ore de la începerea războiului, trupele române intrau în Braşov. În acelaşi timp, pe Valea Jiului ocupau Petroşanii, importantul oraş industrial, centrul regiunii miniere din această vale. În unghiul Carpaţilor se ocupase Tîrgul Secuiesc şi întreg Şesul Secuilor. Trei zile după declararea războiului, eram în faţa Orşovei şi a Sibiului, dincolo de Braşov, aproape de Miercurea Ciuc. Toate trecătorile Carpaţilor erau în mîinile noastre; culmile lor erau în spatele frontului nostru. Luasem duşmanului peste 4 000 de prizonieri.

Înaintarea fulgerătoare a armatei româneşti provoacă un entuziasm delirant în ţară şi consternare în rîndurile ungurilor. Localităţile vecine cu Carpaţii sînt evacuate în grabă de autorităţi. Fruntaşii români, în special intelectualii, preoţii şi învăţătorii, sînt arestaţi ca ostateci şi tîriţi în închisorile ungureşti. Odată cu autorităţile fuge şi populaţia înstărită ungurească şi săsească, a cărei conştiinţă avea, desigur, să-şi reproşeze ceva. Ardealul începe să cunoască tragedia exodului populaţiei dinaintea pătrunderii pe care, dintre provinciile Puterilor Centrale, mai fericite, sub raportul acesta, decît statele Înţelegerii, numai Prusia Orientală şi Galiţia îl cunoscuseră. Şoselele şi drumurile sînt pline de mulţimea refugiaţilor unguri şi saşi, care şi-au părăsit căminele, ducîndu-şi în căruţe avutul încărcat în pripă şi mînînd din urmă turme de mii de vite, fugind de teama înaintării române, pe care ei o cred răzbunătoare şi prădătoare, cînd ea este liniştită şi respectuoasă de viaţa şi avutul locuitorilor *.

Coloanele române înaintează voios, într-o înălţare sufletească uşor de înţeles. Este ziua triumfului, răzbunătoarea suferinţelor milenare. Şi victoria pare mai uşoară, decît se închipuia, voinicilor noştri, mîndri în frumoasele lor uniforme noi. Nu gînduri de pradă sau de violenţă încolţesc în mintea acestor entuziaşti şi blînzi eliberatori; le ajunge mulţumirea sufletească a izbîndei. Căci în satele româneşti pe care le străbat, mulţimea le iese în cale cu lacrimi de bucurie, iar preoţii, în odăjdii, ridică rugi fierbinţi „pentru preaînălţatul *nostru* rege Ferdinand I" şi pentru biruinţa oştirilor lui!

Constituirea marilor comandamente

Conformaţia geografică a frontierei noastre muntoase a impus românilor de la început un dispozitiv strategic foarte dezavantajos şi riscant. Armata română era împrăştiată prin toate văile paralele ale munţilor. Trebuia ca adunarea coloanelor şi concentrarea lor în unităţi puternice să se facă mai înainte ca inamicul să-şi fi putut aduna forţe suficiente, ca să-şi organizeze defensiva şi — poate — chiar ofensiva. Aceasta era sarcina

---

* Evacuările ţinuturilor ameninţate de cotropirea armatei române au fost din vreme şi sistematic organizate de autorităţile ungureşti. Dispoziţiile necesare s-au luat la 6 august, dar s-au comunicat autorităţilor locale abia la 25 august. Toate teritoriile cuprinse între Carpaţi şi Mureş, precum şi judeţul Bistriţa, trebuiau evacuate în judeţele şi oraşele mai depărtate [1-3]. Repeziciunea declarării războiului şi a înaintării române au surprins autorităţile ungare, aşa încît evacuările s-au făcut în zăpăceala panicii.

narilor comandamente care, după cîteva zile de la intrarea în campanie, își naseră în primire conducerea unităților lor. Coloanele răzlețe și izolate tre-niau să înainteze cu energie, să iasă din regiunea muntoasă în cîmpie, în-ringind rezistența dușmanului și să se concentreze, stabilind legături atit intre le, cît și cu flancul sting rusesc.

În planul de campanie inițial se prevăzuse că, la spatele perdelei de aco-perire, care reușise să ocupe debușeurile trecătorilor în Ardeal, concentrarea rosului să se facă în înseși trecătorile. Față însă de slăbiciunea dușmanului, Iarele Cartier decise, la 31 august, să impingă grupele de acoperire mai departe, stfel încît concentrarea unităților să se facă chiar în teritoriul inamic. Această

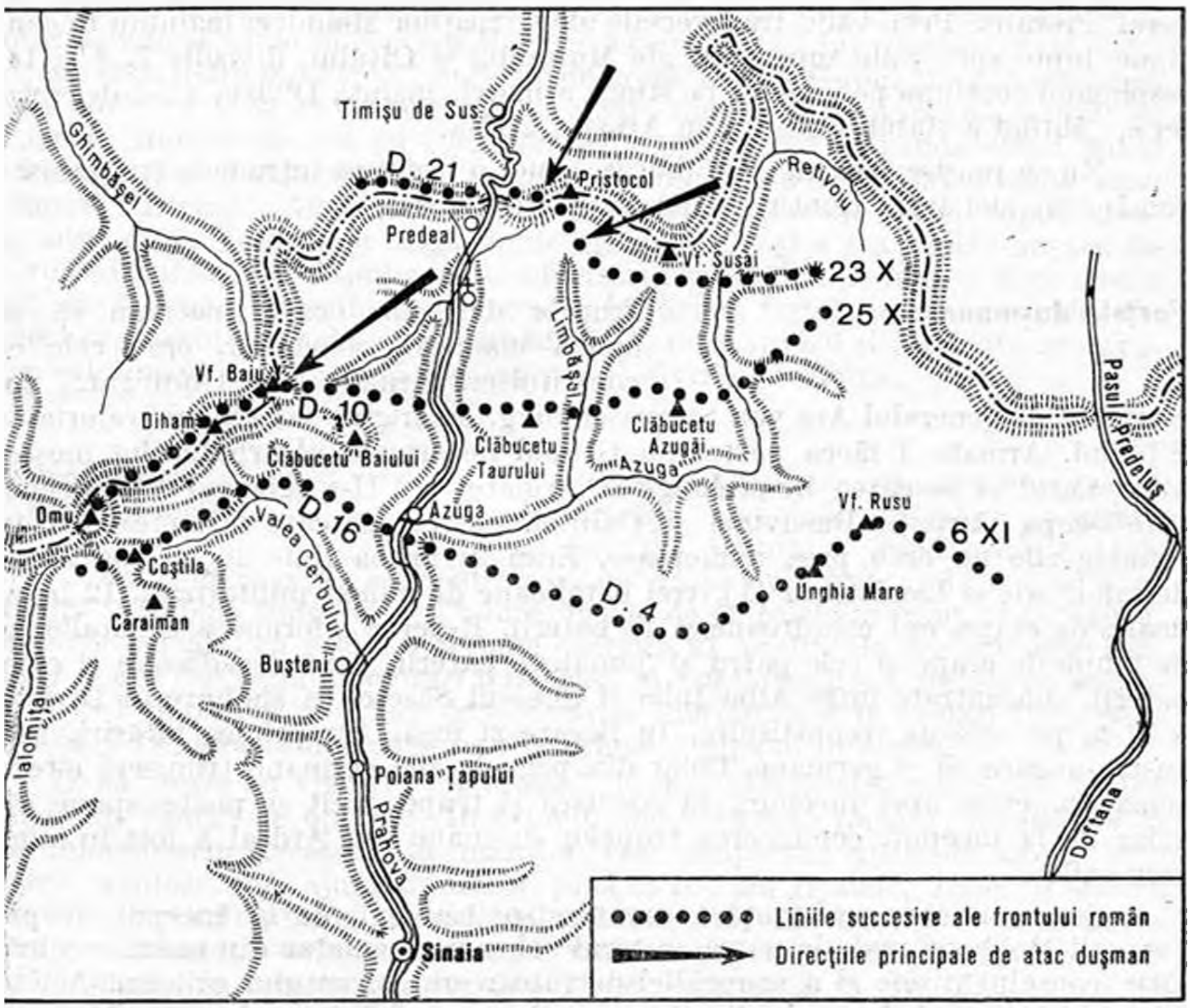

Ofensiva română în Transilvania

perație strategică a fost aspru criticată de generalul Averescu, care considera ă e o gravă greșeală a contopi acoperirea imobilizării cu desfășurarea opera-iunilor; rezultatul a fost că, înainte ca situația strategică să se fi desemnat, rmata noastră din munți s-a găsit înșirată pe un cordon continuu, fără disponi-ilități în adîncime.

La 1 septembrie, situația trupelor române pe frontul carpatic se prezenta am în chipul următor: de la Vîrciorova la izvoarele Argeșului se întindea Armata I (general Culcer) cu cartierul general la Craiova. Ea înaintase cu

Divizia 1 în valea Cernei și se găsea in fața Orșovei; cu Divizia a 11-a pe Valea Jiului, unde ocupase Petroșanii și pasul Merișor; cu grupul Lotru—Olt — mai tîrziu diviziile 13 și 23 — ieșise din defileul Oltului și se răspîndea în cîmpia Sibiului. Ca rezerve ale Armatei I, erau destinate diviziile 2 și 12.

La centru, Armata a II-a (general Averescu), după ce ocupase Brașovul, se pregătea să treacă Oltul ca să înainteze in direcția nord-vest, spre linia Făgăraș—Sighișoara. Era grupul cel mai compact care, mulțumită terenului, putuse să-și concentreze într-un mănunchi diviziile ce-l compuneau. Erau: Divizia a 3-a la stînga, Divizia a 4-a la centru, diviziile 5 și 6 la dreapta. Ca rezerve se formau în spate diviziile 21 și 22.

La aripa dreaptă a frontului român era Armata a IV-a sau de Nord (general Prezan). Prin văile transversale ale Carpaților Moldovei înaintau în continue lupte spre văile superioare ale Mureșului și Oltului, diviziile 7, 8 și 14, respingînd continuu pe inamic; pe stînga armatei, înainta Divizia a 2-a de cavalerie, căutînd a stabili legătura cu Armata a II-a.

Nu se reușise încă să se stabilească nici o legătură între cele trei armate românești, nici între frontul românesc și frontul rusesc.

Forțele dușmane

Trupele dușmane, care încercau să se opună înaintării românilor, erau cele ce constituiseră Armata I austro-ungară, comandată de generalul Arz von Straussemberg, de origine sas din împrejurimile Sibiului. Armata I făcea parte din Grupul de armate al arhiducelui moștenitor Carol și se găsea în prelungirea Armatei a VII-a (generalul Koevess), care ocupa Carpații Bucovinei și Galiției. Forțele de care dispunea Arz în primele zile nu erau prea numeroase. Erau în prima linie 30 de batalioane de infanterie și Landsturm [1], trei batalioane de mineri militarizați, 12 batalioane de etape, opt escadroane și 18 baterii. Rezerva o forma șase batalioane de trupe de etape și cele patru și jumătate baterii, două escadroane și cinci baterii, concentrate între Alba Iulia și Sebeșul Săsesc, ca sîmbure al Diviziei a 51-a, pe cale de reconstituire. În fiecare zi însă, Arz primea întăriri, atît austro-ungare cît și germane. Chiar din primele zile germanii trimiseră cîteva comandamente, apoi începură să sosească și trupe, încît se poate spune că, chiar de la început, conducerea trupelor dușmane din Ardeal a fost în mîna germanilor.

Cea mai mare rezistență a organizat-o inamicul, de la început, înspre Carpații Moldovei unde le părea sectorul cel mai amenințat din cauza vecinătății frontului rusesc și a primejdiei de întoarcere a frontului galițian. Aci se constituise *Grupul de nord-est*, sub comanda generalului prusian von Morgen, comandantul Corpului I de rezervă german. Morgen era considerat ca un bun militar. El comandase o divizie la Tannenberg [2], apoi Corpul I de rezervă german în toate bătăliile date pe frontul rus, din 1914 pînă în 1916. După sfîrșitul campaniei contra României, îl găsim pe frontul francez, comandant al unei armate la Lille și Cambrai, cuprins în deruta generală a armatelor germane. Din grupul Morgen făceau parte: Divizia a 61-a de infanterie austro-ungară în sectorul nord și Divizia a 71-a mai spre sud; între ele era o brigadă de husari de Landsturm. Grupul Morgen se întindea din regiunea Dornei pînă în regiunea dintre Sighișoara și Brașov.

În partea de sud, Grupul Morgen se continua cu *Grupul de sud*, comandat de generalul prusian von Staabs, comandantul Corpului XXXIX de rezervă. Acest grup era, la rindul lui, impărțit in două părți : la aripa lui stingă, intinzindu-se pină la vest de Sibiu, era un grup format din Divizia 1 de cavalerie austro-ungară, Divizia a 3-a de cavalerie germană, adusă de pe frontul rusesc, Brigada a 143-a austro-ungară și Divizia a 51-a de honvezi. Comandant era generalul german de cavalerie contele de Schmettow. Mai spre dreapta, in ținutul Hațegului, opunindu-se inaintării trupelor noastre ce veneau din Valea Jiului, era Brigada a 144-a austro-ungară. În spatele ei soseau, de pe frontul din Vosgi [3], chiar din prima săptămină a războiului, cele dintii elemente ale Diviziei a 187-a germane aduse din Vosgi. La Orșova era Brigada a 210-a, schimbată peste citeva zile cu Brigada a 145-a de rezervă, intărită cu așa-numitul „Grup al Dunării", format din cinci-șase companii. Importante unități de ajutor debarcau zilnic in centrele de concentrare de la Cluj, Deva și Timișoara, de unde erau indreptate spre fronturile de luptă. Pentru Gupul Morgen erau destinate diviziile 37 și 39 de honvezi, 72 austro-ungară și 89 prusiană, aduse din Lituania ; Morgen rămase cu comanda aripii drepte, iar comanda aripii stingi fu incredințată feldmareșalului austriac Fabini. Pentru Grupul Staabs erau destinate : Divizia a 76-a germană, chemată din Curlanda, Corpul alpin bavarez, adus de la Verdun, și brigăzile de munte a 2-a și a 8-a austro-ungare de pe frontul italian. Cu chipul acesta, adversarul se intărea pe fiecare zi ce trecea incit, după două săptămini de la intrarea in război, forțele austro-germane din Ardeal se ridicau la 11 divizii de infanterie *, două divizii și jumătate de cavalerie, echilibrind forțele românești aproape divizie cu divizie.

Un program ce nu se poate îndeplini

Așa cum se prezenta situația militară la declararea războiului, românii posedau în Carpați avantajul superiorității inițiale. Cea mai mare parte a armatei române era pe linia frontului, pe cind dușmanului îi trebuia timp ca să-și aducă forțele de pe celelalte fronturi europene. Reușiți-vor românii ca printr-o acțiune energică să profite de această superioritate și să dea dușmanului lovituri puternice, să-i dezorganizeze forțele de acoperire și să-l impiedice a-și face concentrarea, infăptuind-o în același timp pe a lor insile? De aceasta depindea reușita primei campanii in Ardeal.

Două cauze au venit să inriurească in chip nefavorabil realizarea rapidă a planului român de operații. În primul rind coloanele române, revărsindu-se prin numeroasele trecători ale munților, erau despărțite unele de altele prin masive muntoase, care ajungeau uneori pină la 100 km grosime. Luptind atit cu greutățile terenului, cit și cu rezistența inamicului, mai inainte de a se putea concentra, detașamentele noastre au trebuit să-și construiască poziții de rezistență dincolo de creasta muntoasă și să se intărească în ele, pină la sosirea grosului, de teama eventualelor atacuri prin surprindere cu forțe superioare din partea inamicului. Greutatea sosirii convoaielor, mărită și de distrugerile făcute de dușman, au silit trupele să inainteze cu prudență, așa incit intrarea românilor in Transilvania n-a putut avea caracterul fulgerător, pe care-l manifestase in primele două, trei zile. La aceasta s-a adăugat o a doua cauză și mai hotăritoare. Evenimentele nenorocoase, intimplate la granița de sud, și-au făcut repede efectul. Importante forțe, destinate Frontului de Nord, au fost întoarse

---

* Brigada a 143-a de la Sibiu a intrat mai tirziu în alcătuirea Diviziei a 72-a austro-ungare, căreia-i aparținea organic.

din drum și trimise la sud. Aceste cauze au paralizat de la inceput avintul ofensivei române in Ardeal și au compromis intreaga campanie.

2. OPERAȚIILE ARMATEI I

Izolarea Armatei I

Dintre cele trei armate românești de pe frontiera carpatică, Armata I era cea mai izolată. De Armata a II-a o despărțea formidabilul masiv al Munților Făgărașului, care are cea mai mare grosime și cele mai inalte piscuri din intreg lanțul Carpaților Români. Izolarea nu era insă numai față de armata vecină, dar inseși propriile sale unități erau despărțite intre ele prin masive muntoase de mai bine de 70—80 km grosime. Cele trei grupuri dispuse pe frontiera muntoasă, Vîrciorova, Jiu și Olt, nu puteau comunica lateral și direct ; legătura intre ele nu se putea face decit prin mari ocoluri, pe căile ferate și șoselele din țară.

Al patrulea grup — Divizia a 20-a — era inșirată dea lungul Dunării, de la Vîrciorova pînă la gura Oltului, cu misiunea de a supraveghea malul bulgăresc și a impiedica eventualele incercări de trecere peste fluviu.

Luptele Grupului Cerna

La extrema stingă a Armatei I și a intregului front carpatic era „Grupul Cerna", format din trupele Diviziei 1, comandate de generalul Dragalina. Bănățean de naștere, incepindu-și cariera ca ofițer in armata austro-ungară, Dragalina avea să conducă armata pe care o comanda la eliberarea locurilor sale de origine.

Misiunea acestui grup a fost de la inceput limitată la o acțiune locală, din cauza rolului de pivot al marii mișcări strategice pe care-l avea de indeplinit armata de operațiuni in Transilvania, după planul de operații. El mai era impus și de situația sa excentrică, cu totul afară din zona operațiunilor propriu-zise, cit și din cauza terenului foarte accidentat, format dintr-o succesiune de munți inalți, despărțiți prin văi prăpăstioase, absolut impropriu pentru desfășurări tactice. De aceea, divizia trebuia numai să ocupe solid malul nordic al Dunării și Valea Cernei, la vărsarea ei in Dunăre, ca să facă imposibilă o trecere pe aci a dușmanului, care ar fi amenințat flancul sting al dispozitivului Armatei I. Cu chipul acesta se oprea complet și traficul pe Dunăre. Această misiune fu indeplinită cu succes de bravele trupe ale Diviziei 1 și de eminentul ei comandant.

Luptele din această regiune vor fi deosebit de grele din cauza lipsei de drumuri și de utilaj special pentru transportarea proviziilor de hrană și a muniților. Ele se aduceau de la distanțe mari, de cai mici de munte, incărcați cu samare, pe poteci intortocheate, presărate de colți de piatră. Transportul tunurilor constituia o adevărată problemă de ingeniozitate și de sforțări pentru oameni și animale. Și mai penibilă era evacuarea răniților la posturile de ajutor și de acolo la spitalele ce se organizaseră in primele cătune sărace, la gura văilor, foarte departe de liniile de operații.

Ostilitățile au inceput in acest sector chiar din prima zi. Monitorul austriac auxiliar „Almos", venind de la Cladova, a bombardat orașul și comandamentul militar, pricinuind mici stricăciuni, apoi s-a retras la Orșova. Trupele Diviziei 1 au ocupat inălțimile de pe frontieră, dind lupte grele pentru Meterezele lui Tudor, in fața Topletului. Poziția a fost cucerită printr-un asalt năpraznic, dat de soldații Regimentului 57 Mehedinți care, in infierbintarea celui dintii

atac pe care-l dădeau in război, smulgeau cu mina parii rețelelor de sirmă, in mijlocul grindinei de gloanțe ale mitralierelor dușmane.

Această operațiune a ingăduit comandantului român să constate că ungurii au construit un sistem puternic de intărituri pe inălțimile de dincolo de frontarie. Centrul acestor intărituri era muntele Alionul. E un munte scump ungurilor. La poalele lui, in 1848, partizanii lui Kossuth [4], după sfărimarea revoluției unguresti, au ascuns coroana Sfintului Ștefan [5]; pe acest loc a clădit mai tirziu impăratul Franz Joseph o capelă. Alionul, impreună cu inălțimile ce-i urmează inspre nord, Ozoina și Drenecul, erau foarte puternic intărite: tranșee betonate și acoperite dispuse in serii etajate, rețele de sirmă ghimpată, pe suporturi de fier. Recunoașterile și informațiile comandantului român prețuiau la trei, patru batalioane, trupele ce ocupau poziția. Intr-adevăr, colonelul Fiebich, comandantul sectorului dușman, dispunea de patru și jumătate batalioane, un escadron de cavalerie și patru baterii ale Brigăzii a 210-a. Evident, după ce ar mai fi primit și alte ajutoare, poziția ar fi fost foarte greu de cucerit. Și aceasta era absolut indispensabil, pentru a stăpini Valea Cernei.

Lupta pentru cucerirea Alionului s-a dat in ziua de 1 septembrie. Dragalina a trimis un grup secundar să atace la nord dealurile Padeșul și Pedeglava — ceea ce s-a executat fără succes — oprind sub comanda sa grosul — șapte batalioane — pentru acțiunea principală. Și pe cind, la ora 5 dimineața, patru baterii instalate pe dealul Duhovna au inceput bombardarea pozițiilor dușmane, infanteria a atacat pe mai multe coloane. In centrul atacului, soldații Regimentului 1 de vinători au luat cu asalt Culmea Ozoinii, cheia poziției. In mijlocul bombardamentului furios, bătuți de mitralierele dușmane, vinătorii trebuie să taie cu foarfeca sirmele ghimpate, rind cu rind și printre ele să-și facă loc cu baioneta inainte. Mulți rămin agățați printre ghimpii sirmelor incolăcite, mulți sint fulgerați de exploziile minelor subterane. Dar, rind pe rind, cotele 287 și 314 cad in miinile vinătorilor. La orele 2,30 p.m. intreaga poziție era cucerită.

Coloana care atacase Drenecul fusese oprită de puternicele intăriri de sirmă, pe care artileria nu reușise să le doboare; vinătorii au inconjurat insă Drenecul pe la sud și au inlesnit ocuparea lui pe seară. In același timp, soldații Regimentului 17 Mehedinți, cu ajutorul unei companii de vinători, au cucerit Alionul. Trupele române urmăresc pe dușman fără răgaz pină in Valea Cernei, scoțindu-l din toate puternicele lui poziții și punindu-l pe fugă in dezordine. Monitorul austro-ungar „Almos" a incercat să intervină, bombardind trupele române, fără efect, dar a fost pus pe goană de bateriile de pe Duhovna.

Infringerea austro-ungarilor a fost decisivă; ei au lăsat in miinile românilor nouă ofițeri și 645 soldați prizonieri, in cap cu maiorul Wolff, comandantul sectorului Alion, precum și un imens material: șapte tunuri, mitraliere, cai, un reflector, muniții și provizii in mare cantitate.

Urmărind cu energie pe dușmanul bătut, românii au ocupat la 4 septembrie Orșova și amindouă malurile Cernei, pină aproape de Ieșelnița; spre nord au ocupat localitățile de pe malul sting al Cernei: Coramnic, Topleț, Birza, intărindu-se puternic pe inălțimile ce domină malul, pină in apropiere de Mehadia.

După ocuparea Orșovei, lucrurile s-au liniștit pe Cerna. Tocmai la 1 octombrie, colonelul Szivo, comandantul Brigăzii a 145-a austro-ungare (șapte batalioane, un escadron, șase baterii), care ocupă acum sectorul, crezu că e momentul priincios să recucerească Orșova. Bine informat că trupele române au fost slăbite, prin trimiterea a două regimente (1 de vinători și 57 la Jiu), el a atacat pe tot frontul de la Topleț la Orșova, ajutat la dreapta pe Dunăre și de trei monitoare. Atacul dușman a avut la inceput oarecare succes; la aripa stingă, dușmanul a ocupat Birza și Topleț, iar la dreapta a reușit să intre in partea de vest

a Orşovei. În după-amiaza aceleiași zile insă, contraatacul român, executat cu trupe din Regimentul 17 Mehedinţi, a respins pe dușman in poziţiile sale de plecare, recucerind Orşova prin violente lupte de stradă, cu grenade de mină; s-au luat și 120 de prizonieri.

Ca să-și ia revanșa, peste trei zile, la 4 octombrie, Regimentul 17 Mehedinţi a atacat poziţia dușmană de front și din spate, surprinzind pe soldaţii unguri dormind in tranșee și i-a fugărit pină dincolo de Ieşelniţa și Orjadin, capturind patru ofiţeri și 216 soldaţi. Toate poziţiile inamice de lingă Dunăre au fost cucerite. Dușmanul, cuminţit de acest nefericit rezultat al incercării sale, a rămas liniștit de aci inainte.

Cu toată subţirimea frontului, din cauza prelevării de unităţi, Grupul Cerna își implinea misiunea. Tunul românesc ţinea sub bătaia lui Valea Dunării. Însemnatul drum de pătrundere spre Orient era inchis; el nu va mai sluji de cale de aprovizionare trupelor dușmane de la graniţa dobrogeană.

Sectorul Cernei va fi de aci inainte un sector relativ liniștit. Adăpostiţi in tranșeele lor, cei doi dușmani se vor privi faţă in faţă și nu vor mai intreprinde nici o acţiune mai importantă. Dușmanul va da din cind in cind atacuri de fixare, ca să inșele atenţia asupra celor ce se puneau la cale sau se petreceau în sectoarele vecine. Cu timpul, efectivele celor doi adversari s-au impuţinat și mai mult, prin alte prelevări de trupe destinate sectoarelor vecine, mai agitate.

Sectorul Jiului

Cu totul altă imporanţă avea sectorul Jiu. După ce trupele de acoperire, comandate de colonelul Cocorăscu, și alcătuite din regimentele de gorjeni 18 și 58, au ocupat Petroșanii, s-a constituit Divizia a 11-a, sub comanda generalului Muică, cuprinzind brigăzile 21 și 22 de infanterie. Scopul urmărit de această divizie era ca, impreună cu diviziile din Valea Oltului, să formeze *steajerul* întregii mișcări de ocolire, pe care frontul român o făcea inspre vest și nord-vest. De aceea, înaintarea trebuia să fie mai mică in această regiune, iar poziţiile ocupate, în apropiere de frontieră, să fie cit se poate de solid întărite. Dușmanul avea in această regiune Brigada a 144-a austro-ungară cu șase batalioane de infanterie, cu patru escadroane de husari și cu patru baterii (colonel Berger), la care se adăugaseră cele trei batalioane de mineri militarizaţi, de la minele Petroșani și Lupeni comandaţi de șefii și inginerii lor.

Marele Cartier Român a prescris Diviziei a 11-a să ocupe poziţie defensivă la nord de Haţeg. Generalul Culcer, comandantul Armatei I, socotind această poziţie prea inaintată și riscantă, pentru că lăsa în spate defileul Haţeg-Caransebeș, pe unde putea fi întors, avind in vedere și distanţele enorme ce-l separau de sectoarele vecine, acoperite de puternice masive muntoase și cu comunicaţii foarte dificile, a decis să rămină pe o poziţie mai inapoiată, mai aproape de frontieră[60]. De aceea, trupele diviziei ocupară în primul rind Valea Jiului Românesc, cu importantele localităţi miniere Vulcan și Lupeni, curăţind-o complet de inamic. După aceea, românii înaintară spre nord-vest de Petroșani, ocupind solid defileul Merișor.

În pasul Merișor

Pasul Merișor este un culoar lung, strins intre Munţii Haţegului, pe stinga și Munţii Sebeșului, pe dreapta. Printr-însul se trece din valea Băniţei, afluent al Jiului, care curge spre sud-est, în valea riului Strei, afluent al Mureșului, care curge spre nord-vest, prin cimpia Haţegului.

Pragul despărţitor al celor două cursuri de apă formează punctul culminant al defileului, la aproape 1 000 m înălţime.

La 7 septembrie, trupele Diviziei a 11-a ocupau defileul, sprijinindu-se pe înălţimile vecine : dealul Bran, la sud şi dealul Băloi, la nord. Duşmanul a făcut o incercare, a doua zi, la 8 septembrie, ca să scoată pe români din aceste poziţii. Cu tot bombardamentul puternic al artileriei lor, el n-a reuşit şi a fost respins de trupele regimentelor 18 şi 36, care i-au luat peste 300 prizonieri, două tunuri şi alt material. Comunicatul austro-ungar descrie această înfringere sub o formă eufemistică : „. . .Trupele noastre au aruncat înapoi pe inamic la 4 km indărătul poziţiilor sale ; un nou şi puternic atac inamic in contra aripei drepte a acestui grup, ne-a determinat să ne ocupăm poziţiile noastre de la inceput". Linia română de rezistenţă — aproape perpendiculară pe direcţia vechii frontarii — , se întindea de-a curmezişul pasului, de la nord la sud, peste înălţimile Angros, Muncel, Oboroca, încovoindu-se apoi spre sud-vest, pe înălţimile ce domină la nord Jiul Românesc, pînă la virful Făgeţel. Linia a fost bine întărită. Avangardele române trecuseră însă peste ieşirea din pas şi ocupaseră în valea Streiului satele Baru Mare şi Baru Mic. Patrule de recunoaştere coborau pînă la Crivadia şi chiar pînă în apropiere de localitatea Pui. Ele veniră în contact, pe la 10 septembrie, cu patrule germane. Erau cele dintîi trupe din Divizia a 187-a prusiană şi din Corpul alpin bavarez, aduse de pe frontul de la Verdun.

Ofensiva germană. Bătălia de la Merişor

Comandamentul dusman era, desigur, in necunoştinţă de intenţiile pur defensive ale românilor pe acest front. Înaintarea românilor însă fu considerată ca fiind extrem de periculoasă. Ea păru că ameninţă cu pătrunderea in larga vale a Mureşului care, in această regiune, e mai aproape ca oriunde de vechea frontieră. Ocuparea acestei văi de armata română insemna însă tăierea celei mai însemnate linii de comunicaţie care străbate inima Ardealului, împiedica concentrarea forţelor duşmane, care se îndeplinea la Sebeşul Săsesc, şi ameninţa în spate direcţia principală de înaintare a duşmanului spre Sibiu. În faţa acestei primejdii, duşmanul se hotări ca, mai-nainte de sosirea completă a ajutoarelor pe care le aştepta, să ne atace in punctul cel mai ameninţat. Izgonirea românilor din Valea Jiului superior ar mai fi avut încă şi marele avantaj că reda ungurilor posesiunea bazinului carbonifer de la Petroşani, atit de preţios pentru economia statului vecin.

În vederea contraofensivei proiectate s-a format în regiunea Haţegului un grup constituit, in afară de Brigada a 144-a austro-ungară, de încă şase batalioane din diviziile 187 şi trei batalioane din Corpul alpin bavarez, in total 18 batalioane. O puternică artilerie, cuprinzind şi tunuri grele şi tunuri de munte, precum şi o escadrilă de avioane de bombardament — care-şi făceau intiia apariţie in războiul nostru — şi automobile blindate, au fost puse la dispoziţie grupului ; comanda o avea generalul german Sunkel, comandantul Diviziei a 187-a. Pe lingă superioritatea armamentului, comandantul german mai dispunea şi de excelentele trupe de alpini bavarezi, special utilaţi şi antrenaţi pentru războiul în munţi.

Dispozitivul frontului român avea defectul că trupele Diviziei a 2-a erau intinse în cordon, pe o lungime de 23 km, intre dealurile Făgeţel şi Băloi, avind numai două batalioane in rezervă ; era, deci, o linie uşor de străpuns.

Bătălia de la Merişor a inceput in ziua de 14 septembrie printr-un violent bombardament de artilerie grea. Ostaşii români avură imediat intuiţia că se găsesc in faţa altui duşman decit a celui cu care luptaseră pînă acum. Puternicul

bombardament al poziţiilor române a ţinut pînă la ora 4 după-amiază, cînd s-au produs atacurile de infanterie. Ele s-au dat de front asupra poziţiilor principale de pe dealurile Bran şi Băloi, care domină defileul. Atacul inamic a fost

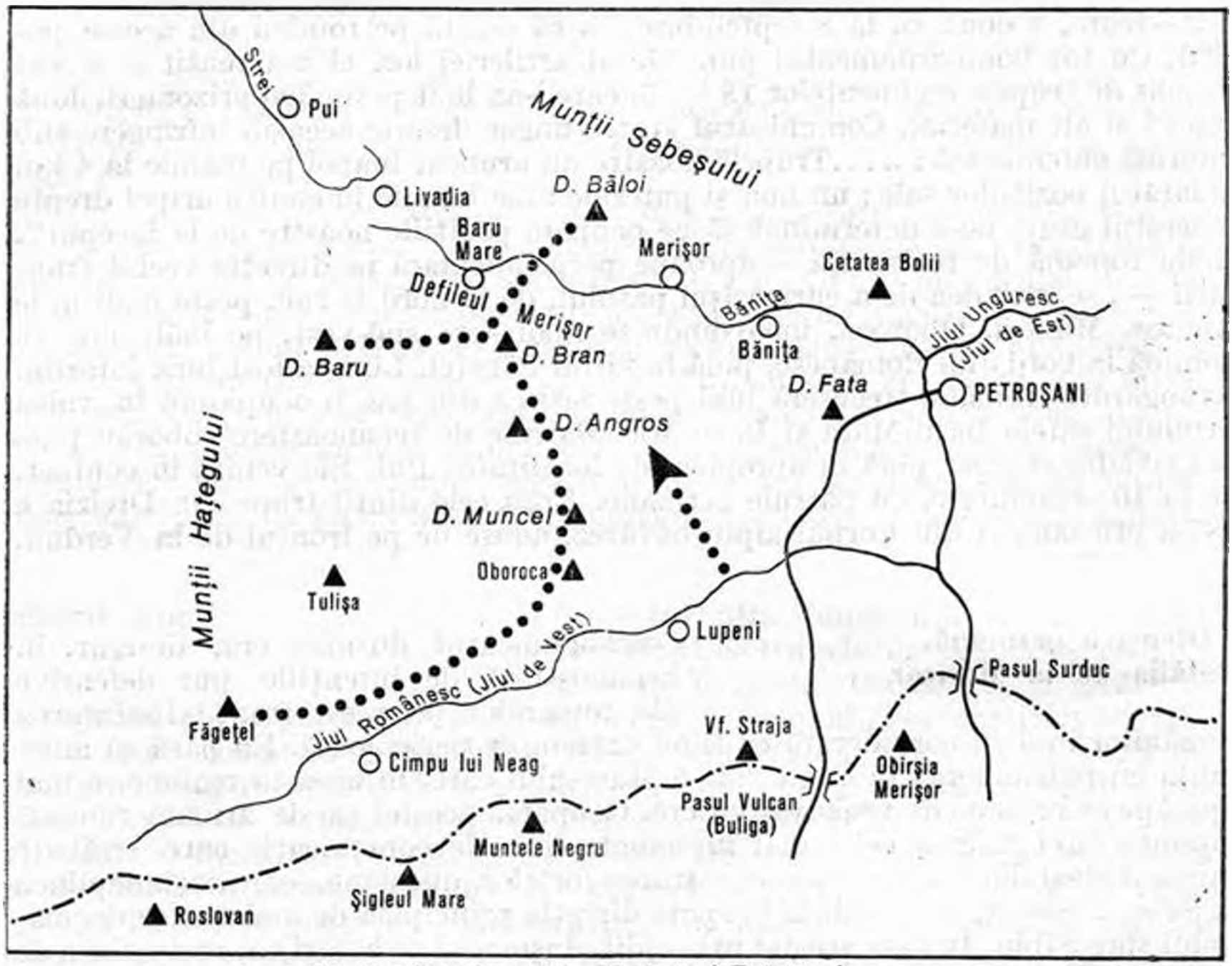

Teatrul luptelor de la Merişor şi Petroşani

respins de regimentele 18 şi 26; în special pe dealul Branului, luptele au fost foarte violente şi au pricinuit pierderi sîngeroase de ambele părţi. Românii au izbutit nu numai să respingă pe inamic, dar un contraatac dat de trupele de la aripa stîngă a reuşit chiar să împingă pe germani dincolo de Baru Mare.

În atacurile date de duşman a doua zi, el a avut acelaşi insucces. Dealul Branului, pentru care s-au dat lupte crîncene, a trecut din mînă în mînă, rămînînd în cele din urmă al românilor. În a treia zi a bătăliei, după un bombardament foarte violent, dat cu toate calibrele duşmanul, punînd în linia de luptă toate trupele sale, a reuşit să rupă frontul român la sudul pasului, între dealurile Bran şi Angros. Retragerea trupelor de aci atrage după sine şi evacuarea poziţiei din dreapta, de pe dealul Băloi. Pasul Merişor era în mîna inamicului. Spre a proteja Petroşanii şi intrarea în Valea Jiului, se ocupă poziţii în dreapta şi în stînga drumului de fier, pe dealul Fata şi la Cetatea Bolii. Frontul român execută, în retragerea sa, o conversiune spre dreapta. La începutul bătăliei, frontul avea o direcţie aproape nord-sud, călare pe şoseaua Pui—Crivadia—Merişor Şoseaua, făcînd în regiunea Petroşani un unghi aproape drept, noul front de la Băniţa are aproape direcţia vest-est, paralel cu vechea frontieră, acoperind Petroşanii; el se sprijină în stînga pe înălţimile de la Tulişa şi Oboroca, în Valea Jiului Românesc.

Lupta de la Băniţa şi retragerea pe vechea frontieră

In zilele următoare, duşmanul continuă lupta inversunată pentru cucerirea celei de-a doua linii românești, care trebuia să-l pună in posesia Petroşanilor. Atacurile s-au dat pe şase coloane, in două direcţii : una de front, de la Băniţa inspre Petroşani, de-a lungul şoselei şi a căii ferate ; a doua, in flancul poziţiei române principale, cu direcţia nord-sud, cu faţa inspre Lupeni şi spre linia Jiului Românesc. Coloanele exercitaţilor alpini au reuşit să facă o mişcare inconjurătoare a flancului român, pe la muntele Tulişa. Spre a evita inconjurarea ce-l ameninţa, comandantul român dădu ordinul de evacuare a Petroşanilor şi de retragere pe dreapta, inspre vechile poziţii de pe graniţă. Cu toată presiunea duşmanului, cu toată urmărirea pe care o făcea cu automobilele sale blindate, retragerea s-a făcut cu multă indeminare şi cu puţine pierderi. La 20 septembrie, trupele germane intrau in Petroşani.

Printr-o interpretare greşită a unui ordin de către comandantul Diviziei a 11-a, retragerea trupelor române s-a făcut prea inapoi, inspre Bumbeşti, lăsindu-se crestele munţilor de la frontieră slab ocupate. Inamicul profită de această ocazie şi ocupă piscurile mai insemnate, precum şi gura trecătorii Vulcan (Buliga) şi a defileului Jiului (Surduc), impreună cu inălţimile Straja şi Obirşia Merişor, care le comandă. Dată fiind importanţa acestor poziţii, trupele române au trebuit să dea lupte foarte violente, ca să le recucerească. În special piscul Obirşia Merişor a fost luat şi pierdut de trei ori in ziua de 22 septembrie pină ce, pe la ora 4 după-amiază, in urma unui atac dat cu ultimul batalion disponibil, piscul a rămas al românilor. Cu ajutorul unui detaşament sosit prin marşuri forţate de la Cerna prin Baia de Aramă, s-a restabilit situaţia de-a lungul vechii graniţe.

După nouă zile de lupte continue şi sîngeroase, bătălia de la Merişor şi Petroşani a luat sfirşit. O parte din trupele inamicului au fost rechemate spre a fi întrebuinţate intr-altă parte. În acelaşi timp insă, comandantul Armatei I române îşi organiza trupele pentru a începe, la rindul lui, o contraofensivă care, in scurt timp, avea să-l pună din nou în posesiunea bazinului Petroşani.

Bătălia de la Merişor şi Băniţa, cu toate că a fost pierdută de români şi a adus şi pierderea provizorie a terenului cîştigat, nu a fost o infringere ruşinoasă. Manevra de împresurare, incercată de inamic, nu i-a reuşit, iar retragerea, executată la timp şi cu dibăcie, a făcut ca numărul prizonierilor şi prada făcută de inamic să fie absolut neinsemnate. Pentru intiia oară românii dădeau piept, pe frontul carpatic, cu cel mai puternic dintre adversarii lor şi această intilnire, cu toată inferioritatea pregătirii lor de război, nu le-a fost compromiţătoare. Adversarii au ocazia să-şi facă cunoştinţă şi să-şi recunoască cu sinceritate calităţile şi lipsurile. „Românii s-au arătat adversari curajoşi şi dirzi, care ştiu să se folosească de cel mai mic avantaj pe care-l oferă terenul accidentat şi prăpăstios al munţilor", scrie K. Rossner [242]. „Deoarece infanteria adversă s-a apărat cu bravură, aproape în toate punctele, ea a suferit extraordinare pierderi, in special pe dealul Branului, unde a rezistat mai mult. Numeroase contraatacuri vii dovedesc că infanteristul român este un brav", scrie Ad. Koester [141]. Iar comandantul inamic, generalul Sunkel, impărtăşeşte generalisimului Falkenhayn, care vine să-şi ia comanda supremă, impresiile sale : „Soldatul român, ca individ, nu se bate rău. Trupa română insă rezistă greu incercărilor de invăluire a flancurilor şi a spatelui, ori focului concentric de artilerie, probabil pentru că, faţă de vădita insuficienţă a conducerii, se simte fără apărare in asemenea cazuri" [85].

În urma înfrîngerii suferite comandantul Diviziei a 11-a, generalul Muică, un ofiţer tehnician distins, dar lipsit de calităţile şi experienţa unui comandant de front, fu înlocuit de la comanda diviziei; aceasta fu încredinţată generalului Cocorăscu.

Contraofensiva română. Reocuparea Petroşanilor

Duşmanul nu se bucură multă vreme de rezultatul izbîndei sale. Batalioanele germane, ce aparţineau Corpului alpin şi Diviziei a 187-a, împreună cu comandantul lor, erau chemate în sectorul vecin de la Olt, unde noul generalisim avea nevoie de toate forţele disponibile, pentru a da o lovitură decisivă. La Jiu rămăsese Brigada a 144-a austro-ungară, întărită cu două batalioane de infanterie şi două baterii germane, şi cu un batalion austro-ungar, adus de la Cerna; trupele erau sub comanda colonelului austriac Berger.

Stăpînirea defileelor din regiunea Jiului şi a bazinului Petroşanilor era însă indispensabilă românilor, pentru soliditatea aripii stingi a armatei. Duşmanul instalat aci, trăiam în ameninţarea permanentă a unei străpungeri spre sud. De aceea, generalul Culcer decise a da o contraofensivă, cu forţe sporite, pentru recucerirea terenului pierdut. Din trupe aduse de la Cerna în marşuri forţate, prin Baia de Aramă şi Dobriţa, se constituie la Birseşti detaşamentul Scărlătescu, cu misiunea de a opera o mişcare în flancul inamicului, în timp ce trupele Diviziei a 11-a vor ataca frontal. Efectivul grupului se urcase la 18 batalioane, dintre care au luat parte la luptele propriu-zise 16 batalioane, multe din ele cu efectivele reduse în urma crîncenelor lupte de la Brau şi Obîrşia-Merişor; celelalte au fost reţinute în rezervă sau în punctele fixe ce trebuiau supravegheate [61]. Generalul Culcer a condus personal operaţiile grupului. La 25 septembrie începură operaţiile. Detaşamentul Scărlătescu, trecînd munţii de la Muncelu, pe la dealul Scurtu şi Coarnele Zănoagei, respinge trupele austro-ungare şi cade călare pe Valea Jiului Românesc, între Oboroca şi Bărbăteni de Sus, cu faţa spre est. Batalioanele germane care ocupau defileul Jiului, atacate din faţă de trupele Diviziei a 11-a, întoarse pe la vest prin Valea Jiului Românesc, cu linia de retragere ameninţată, sînt nevoite să părăsească poziţiile şi să se retragă la nord de Petroşani. Trupele române au reocupat vechile poziţii de la Cetatea Bolii, iar inamicul s-a stabilit pe o linie, sprijinită la stînga pe înălţimile pasului Merişor, iar la dreapta pe înălţimile de la Tulişa-Oboroca.

Bătălia de la Sibiu, care începuse în ziua de 26 septembrie, reclamînd într-acolo atenţia principală a comandamentului german, acţiunea de la Jiu a fost lăsată pe planul al doilea. La cererile stăruitoare de ajutoare din partea comandamentului trupelor austro-germane de la Jiu, colonelul Berger, Falkenhayn nu i-a trimis decît un batalion din trupele de la Cerna. Cu toate că înaintarea eventuală a românilor ameninţa linia ferată din Valea Mureşului, cu toată marea pagubă pe care o reprezenta pentru gospodăria statului ungar pierderea minelor de la Petroşani, comandantul german socoti totuşi că nici un om nu trebuia sustras de la săvîrşirea operaţiei principale de la Sibiu, spre a se trimite în sectorul secundar de la Jiu. Decizia se aştepta de la Sibiu; ea nu putea fi ameninţată de eşecuri secundare ca importanţă şi trecătoare ca cel de la Jiu [85]. Aceleaşi consideraţii au determinat comandamentul român să nu urmărească succesul obţinut şi, mulţumindu-se cu reocuparea Petroşanilor, să oprească lupta în ziua de 27 septembrie, rămînînd pe poziţiile cucerite.

Duşmanul reocupă Petroşanii

Nici românii nu se bucurară multă vreme de izbinda cîştigată; raportul de forţe trebuia să se schimbe din nou în favoarea duşmanului. Brigada a 2-a alpină austro-ungară, adusă de pe frontul de la Isonzo [6], debarcă în spatele frontului şi fu trimisă imediat în sectorul Jiului. Forţele duşmane, sporite astfel simţitor, cu trupe speciale, fură puse sub comanda generalului german von Busscbe, comandantul Statului-Major al Diviziei a 301-a.

Luptele reîncepură la 30 septembrie. Alpinii austro-ungari, aşezaţi la aripa dreaptă a dispozitivului duşman, atacară stînga română de pe înălţimile Făgeţel-Oboroca, exercitînd în flancul român aceeaşi mişcare de învăluire, executată de români cu cîteva zile mai înainte, în sens invers. Lupte crîncene se dau la această aripă. Soldaţii Regimentului 1 de vînători reuşesc să respingă, în seara de 30 septembrie, un atac duşman şi iau 80 de prizonieri. Dar la 1 octombrie atacurile duşmane devin violente; ele sînt ajutate de o puternică artilerie grea — care scoate din serviciu micile noastre tunuri — şi de gaze asfixiante. Superioritatea artileriei duşmane e zdrobitoare: ea face baraje în spatele poziţiilor noastre şi împiedică reîmprospătarea forţelor. O luptă crîncenă s-a dat în noaptea de 1—2 octombrie, pe dealul Oboroca, între alpinii austro-ungari şi soldaţii Regimentului 18 Gorj. Toată noaptea, pe întuneric şi ceaţă groasă, s-au dat lupte sîngeroase la baionetă. La 2 octombrie, faţă de superioritatea duşmanului, stînga română s-a retras în bună ordine pe crestele de pe frontieră, după ce amîndoi adversarii suferiseră pierderi mari. Timp de o săptămînă, zi şi noapte s-au dat necurmate lupte pentru stăpînirea fiecărui deal şi a fiecărei văi, pînă ce românii s-au stabilit, în tot lungul frontului, pe crestele înălţimilor de pe frontieră. În special în luptele date pentru muntele Siglăul şi înălţimile vecine, Cornul Zănoagei şi Muntele Negru, Regimentul 1 de vînători a luptat cu bravură şi a suferit pierderi mari. Petroşanii au fost pentru a doua oară abandonaţi în mîinile inamicului, după ce s-au făcut la instalaţiile minelor de cărbuni distrugeri, ca să nu mai poată fi folosite cîtăva vreme.

Aproape o lună, sectorul Jiului a rămas un sector liniştit. Ciocniri violente s-au dat aproape permanent pentru ocuparea sau reocuparea uneia sau a altei înălţimi dominante; multe pierderi sîngeroase au suferit ambii adversari pe înălţimile bătute de vînturi şi spulberate de viscole. Acţiuni în stil mare nu s-au mai dat în acest timp; toată atenţia luptătorilor se concentrase pe celelalte sectoare ale frontului de luptă.

Sectorul Oltului

Cel mai puternic grup al Armatei I era cel care opera în Valea Oltului. El s-a format la mobilizare ca: „Grupul de acoperire Olt-Lotru", sub comanda generalului Manolescu; mai tîrziu s-a transformat, prin adăugarea de noi unităţi, în *Corpul de Olt*, constituit din diviziile 23 şi 13 de infanterie şi o brigadă de călăraşi. Misiunea acestui grup era să pună stăpînire pe defileul Oltului şi pe Cîmpia Sibiului, în care se deschide acest defileu, şi a se întări solid pe poziţiile ocupate, îndeplinind laolaltă cu Divizia a 11-a rolul de pivot al mişcărilor din Ardeal.

De la vechea frontieră, la vărsarea rîului Vad în Olt, defileul Oltului se strecoară, ca un coridor lung de vreo 10 km, gîtuit între munţii Cibinului şi Făgăraşului, pînă ce se deschide la Boiţa, în Cîmpia Sibiului. Un turn masiv, vopsit în roşu — cu sîngele turcilor ucişi într-una din incursiunile lor în Ar-

deal, spune legenda — sta de pază la intrarea defileului, care-şi ia numele de la el. În lungul defileului, pe malul apusean al Oltului, e şoseaua construită pe urmele vechiului drum roman; pe malul de răsărit e calea ferată. Defileul e uşor de astupat şi apărat impotriva unui atac frontal venit dinspre sud.

Duşmanul avea in această regiune Brigada a 143-a (comandant colonel Barwik), formată din opt batalioane, cu puţină cavalerie şi cu artilerie. În rezervă se aduna, la nord de Sibiu, Divizia a 51-a de honvezi (general Tamarky).

Românii au atacat defileul Oltului prin mişcări înconjurătoare. În noaptea de 27—28 august un detaşament din Regimentul 1 de grăniceri, sub comanda inimosului locotenent-colonel Cantacuzino, care ocupa creasta muntelui Coţi, pe frontieră, la est de defileu, cobori pantele de nord ale muntelui, atacă un batalion de honvezi unguri, intre Sebeş şi Porceşti şi ocupă ambele localităţi. Un tren blindat inamic, ce intra în gara Porceşti, a fost lovit şi aprins de artileria română de la prima lovitură. Batalionul ungar a lăsat aproape 100 de morţi pe teren şi 100 de prizonieri in mîinile românilor; resturile lui sînt aruncate dincolo de Olt. În acelaşi timp, trupele Grupului Olt (regimentele 42 şi 44), pornind de la Titeşti, treceau fruntaria pe la apus de Olt, spre a întoarce poziţiile de la Turnu Roşu şi Boiţa prin văile Lotrioarei şi Sadului, iar mai spre apus, detaşamentul Lotru (regimentele 2 Vilcea şi 5 vînători) treceau pe la Voineasa, pe cursul superior al Lotrului.

La 29 august, trupele Grupului Olt au luat după luptă vie Boiţa, la gura de nord a defileului. Duşmanul se întărise puternic la nord de Boiţa cu trei batalioane şi cu o artilerie puternică, avînd bine reperat spaţiul dintre turn şi Olt, străbătut de şosea, pe unde puteau trece trupele de atac. Spre seară însă trupele române, luptînd fără tunuri şi fără mitraliere, au întors aripa dreaptă a duşmanului şi l-au obligat să părăsească peste noapte Boiţa, cu mari pierderi. Boiţa în mîna românilor însemna trecătoarea deschisă. Pe calea astfel liberă trece acum grosul trupelor şi lungile coloane de artilerie, muniţii, aprovizionări, bagaje, revărsîndu-se în Cîmpia Sibiului. Pasul Turnu Roşu era forţat.

Urmărirea continuă şi în ziua de 30 august pentru ocuparea regiunii Tălmaciu-Veştem. Detaşamentul Cantacuzino ocupă, la est de Olt, Racoviţa şi Brad. Detaşamentul Olt atacă pe duşman la Talmeş. Pentru a împiedica înaintarea românilor, Arz trimise în luptă şi cîteva batalioane din Divizia a 5-a, care să întărească trupele lui Barwik. Întîmpinate de aceste forţe, trupele Grupului Olt nu au mai putut să înainteze.

În Cîmpia Cisnădiei trupele duşmane ocupaseră o linie Cisnădie-Veştem, sprijinită la aripa de est pe rîul Cibin. Linia duşmană fu înfrîntă prin acţiunea Grupului Lotru. La stînga dispozitivului român trupele Grupului Lotru, operînd în regiunea muntoasă şi păduroasă, foarte accidentată, de la vest de Olt, suind creste şi coborînd văi, înaintau de-a lungul văii Sadului şi ocupaseră Sadu. La 30 august colonelul Moşoiu, comandantul Grupului Lotru, plecînd din Sadu cu rezerva grupului — trei batalioane infanterie cu două baterii de munte — înaintă de-a lungul drumului Sadu-Cisnădie şi atacă pe duşmanul întărit la sud de această localitate. După o luptă scurtă, dar violentă orăşelul, un centru industrial săsesc înfloritor, fu ocupat de români. A căzut în luptă locotenentul colonel Popescu V., comandantul Regimentului 2 Vilcea, pe cînd era în linia întîi a trăgătorilor, cu arma în mînă, precum şi 60 de morţi şi răniţi. Duşmanul a avut pierderi mari: el a lăsat în mîinile românilor un căpitan şi 104 soldaţi prizonieri. Întreg dispozitivul duşman, înşirat între Cisnădie şi Veştem, fiind acum întors pe la aripa dreaptă, a trebuit să părăsească linia de luptă şi să se retragă spre Sibiu.

Misiunea Grupului Olt-Lotru fiind considerată ca terminată, trupele române au primit în seara de 30 august ordinul să rămînă pe poziţie, întărindu-se astfel ca să formeze un cap de pod, sprijinit în stînga pe înălţimile de la Măgura lîngă Sadu, în dreapta pe înălţimile de la Brad-Racoviţa, iar în centru, trecînd pe la nord de Veştem, în Valea Oltului. Această linie întărită permitea adunarea, în spatele ei, a trupelor Diviziei a 13-a.

Luptele din jurul Sibiului

În ziua de 31 august se prezintă înaintea comandantului Grupului Lotru o delegaţie a „magistratului" săsesc din Sibiu, compusă dintr-un sas, marele comerciant Borger, contribuabilul cel mai greu impus din oraş şi un român, avocatul Preda. Delegaţia încunoştinţă pe români că în oraş nu se găsea nici o unitate inamică şi, pentru a evita bombardarea oraşului, au venit, în numele populaţiei întregi, să-l predea comandamentului român. Ei declară că garantează cu viaţa lor că trupele române, ocupînd Sibiul, nu vor fi expuse la nici o agresiune din partea duşmanului. Delegaţia fu condusă înaintea generalului Castriş, comandantul Diviziei a 23-a, care luă dispoziţii pentru ocuparea oraşului, intervenind la Marele Cartier General, spre a obţine aprobarea acestei ocupări, care nu era cuprinsă în ordinele operative ale Corpului de Olt. Operaţia urma să se facă cu trupe din Grupul Lotru care, înaintînd pe la aripa de vest, trebuia să ocolească oraşul şi să ocupe înălţimile de la Şura Mare, la nord de Sibiu, şi cu un detaşament de grăniceri care, înaintînd dinspre sud, trebuia să intre în Sibiu la 2 septembrie.

În ziua de 1 septembrie patrulele grănicerilor, apropiindu-se de Sibiu, au fost întîmpinate cu focuri de tun de la artileria austro-ungară instalată pe dealul Guşteriţei, de focuri de armă şi mitralieră, trase din marginea de sud a oraşului şi de un tren blindat. Detaşamentul român, format din două batalioane de grăniceri, însoţite de puţină artilerie şi cavalerie, n-a mai înaintat spre Sibiu, ci a rămas în satul Şelimbăr, de unde un ordin al comandantului Grupului Olt l-a rechemat să se înapoieze pe linia Veştem, „rolul Corpului de Olt nefiind ofensiv, ci defensiv". Şelimbărul este vechea localitate istorică unde, cu 317 ani înainte [7], strălucita biruinţă a lui Mihai Viteazul asupra lui Andrei Báthory hotărîse, pentru întîia dată, soarta Ardealului. Peste noapte, soldaţii români au fost atacaţi de locuitorii saşi cu focuri de revolver, trase pe ferestrele caselor. Atacurile s-au repetat dimineaţa următoare, pe cînd trupele părăseau satul. S-a constatat că în sat se cuibăriseră patrule duşmane şi un număr de locuitori înarmaţi. Detaşamentul suferind oarecare pierderi, comandantul român, părăsind satul, i-a aplicat o severă represiune.

Cu tot rolul defensiv care li se impusese, trupele române au executat operaţiuni menite a îmbunătăţi poziţiile pe care le ocupau, mai ales pentru că duşmanul, încurajat de inerţia românilor şi interpretînd-o în mod greşit, era foarte activ, bombardînd poziţiile române şi făcînd îndrăzneţe incursiuni de patrule. La 4 septembrie colonelul Moşoiu a atacat trupele ce se concentrau la aripa stîngă română şi a ocupat Răşinarii, marele sat românesc, Poplaca şi Gura Rîului, aruncînd pe duşman spre Orlat şi Cristian. La 9 septembrie Corpul de Olt a întreprins o mişcare generală pe tot frontul, spre a împinge linia avantposturilor mai aproape de Sibiu. Era neapărat necesar să se ocupe satele, rămase între linia română şi cea duşmană şi care deveniseră cuiburi, de unde se pregăteau şi porneau dese atacuri. Trupele româneşti au ocupat satele

Șelimbăr, Bungard, Cașolț, Roșia, Nucet, Cornățel, lărgind zona de ocupație din jurul Sibiului, și fixindu-se pe înălțimile dintre văile Oltului și Hirtibaciului, la răsărit de Sibiu, de-a lungul șoselei și liniei ferate înguste Sibiu—Sighișoara. Dușmanul s-a retras cu totul pe liniile de înălțimi de la nordul Sibiului. Cavaleria românească ocupă Avrigul și Săcădate pe Olt. În interval, Corpul de Olt devenise Divizia a 23-a, sub comanda generalului Castriș; la spate începeau să se adune unitățile Diviziei a 13-a, destinate a forma aripa de est a corpului, a cărei conducere o avea generalul Manolescu.

Activitatea inamicului s-a manifestat continuu prin atacuri de surprindere. La 13 septembrie, el a atacat cu numeroasă artilerie aripa stîngă română de la Orlat, incercind o intoarcere pe la Gura Riului. În lupta crîncenă dată aci contraatacurile violente date de Regimentul 5 de vinători a produs dușmanului pierderi grele, luindu-se și 130 de prizonieri din Regimentul 305 de infanterie austro-ungar. Un batalion din Regimentul 2 Vilcea și un escadron de cavalerie au intervenit in luptă și au aruncat definitiv inapoi pe agresor. Vinătorii an ocupat Orlatul. Escadronul de cavalerie a făcut o incursiune pînă aproape de Săliște. De la pretorul ținutului, român de origine, comandantul detașamentului a aflat importanta știre că la Miercurea, lingă Sebeș, debarcă și se adună trupe germane. Se pregăteau evenimente serioase. Comandantul Corpului de Olt, simțind nevoia de a-și întări dreapta, retrage Regimentul 5 de vinători de la Grupul Lotru, ceea ce face ca Orlatul să fie reocupat de dușman.

În noaptea de 15—16 septembrie, inamicul a executat un atac prin surprindere din direcția Gușterița-Cornățel asupra satului Cașolț, ocupat de trupe din Regimentul 42. Pozițiile române au fost bombardate foarte violent de artilerie, cu ajutorul reflectoarelor. Soldații inamici s-au apropiat de tranșeele române, înșelind sentinelele cu strigătele: „nu trageți fraților, sintem români din Regat!" Odată lingă poziții, începe jocul rachetelor, mitralierelor și granatelor de mînă. Profitind apoi de panică, de întunerec și de ploaia ce cădea, dușmanul s-a strecurat prin liniile române și le-a respins de pe dealul Bucatei, ce domină Cașoltul. Spre ziuă, recunoscindu-se situația, românii au trecut la contraatac, ajutați și de trupe din unitățile vecine. Lupte foarte crincene, corp la corp, s-au dat impotriva dușmanului, care a fost gonit din pozițiile pe care le ocupase și fugărit pînă in Daia Săsească. Această luptă a costat pierderi serioase; Regimentul 42 a avut doi ofițeri și 72 soldați morți, trei ofițeri și 164 soldați răniți. Dar inamicul a avut pierderi și mai grave; numai pe teren a lăsat cinci ofițeri și 150 soldați morți.

Acum cercul de fier și foc al românilor inconjură de la apus, de la miazăzi și dela răsărit, Sibiul. Frontul românesc se sprijină la stînga pe înălțimile de la sud de Orlat, in Valea Cibinului, merge paralel cu valea și cu linia drumului de fier Sibiu-Săliște-Mureș, trece pe la sud de Sibiu, străbătind cimitirul orașului și cimpul de exerciții, ocolind pe la nord colina lui Mihai Viteazul, apoi face un cot spre nord-est in apropiere de dealul Gușterița, ocupat solid de artilerie dușmană, traversează pădurea La Fintina Rece, indreptindu-se apoi printr-o largă cotitură în direcția sud-est, pe lingă Daia, Cornățel, Glimboaca și cele două Porumbace, spre a se sprijini cu flancul drept pe Munții Făgărașului. La această aripă, frontul românesc era mai slab ocupat.

Inacțiunea românilor la Sibiu

Metropola săsească, in același timp centru intelectual al vieții românești, este la dispoziția românilor; n-aveam decit să intindem mina ca s-o luăm. Orașul e pustiu; autoritățile și toată lumea cuprinsă a ungurilor și a sașilor dușmănoși l-au părăsit. Sub focul încrucișat al celor două artilerii s-a făcut evacuarea metodică a arhivelor și averii de tot felul a orașului. Ocupația lui e așteptată din zi in zi; inamicul însuși s-a retras la nord. Sibiul e așezat între două focuri, dar rămîne neatins, menajat și de stăpînul de astăzi și de cel de mîine.

Comandamentul inamic, precum și corespondenții de război străini, își exprimă mirarea că românii n-au ocupat Sibiul. În adevăr, fixați pe pozițiile lor care, la sud, atingeau marginea orașului, trupele românești n-au mai înaintat nici cu un pas de la 9 septembrie. Dușmanul își explica această inacțiune prin teama, pe care ar fi avut-o românii, că orașul ar fi fost ocupat de un inamic numeros. Cunoaștem adevărata cauză a acestei atitudini: ea era în planul strategic al campaniei române. Totuși, ordinul de operațiuni al Marelui Cartier român prevedea ocuparea unei poziții defensive la nord de Sibiu; astfel, orașul trebuia să intre în zona ocupată. Dar generalul Culcer, comandantul Armatei I, a judecat că, prin acest dispozitiv, ar fi rămas în spatele Corpului de Olt valea superioară a Oltului, greu de supravegheat, riscînd să fie atacat din această parte și învăluit. De aceea, a preferat să rămînă pe o poziție mai înapoiată — cum făcuse și în sectorul Jiului — socotind că astfel pivotul mișcării generale va fi mai solid [60]. De altfel, comandantul Armatei I era jenat în mișcările sale și împiedicat în realizarea misiunii ce i se încredințase, prin slăbirea forțelor ce i se puseseră de la început la dispoziție. Evenimentele dureroase ce se petreceau pe Frontul dobrogean siliseră Comandamentul suprem să ia întreaga rezervă strategică a Armatei I, formată din diviziile 2 și 12, pentru a le întrebuința pe Frontul de Sud. Redus numai la unitățile angajate pe front, comandantul se simțea obligat să se mențină aproape de frontieră, asigurîndu-și solid linia de comunicație cu țara, de teama unor atacuri pe care diferite simptome făceau să se prevadă ca iminente. În adevăr, la spatele perdelei subțiri de trupe austro-ungare, trenurile aduceau zi și noapte trupe de pe toate fronturile europene. O puternică armată germană se aduna și se organiza în vederea unei mari acțiuni. Inerția românilor înaintea Sibiului, făcută cu scopuri de prevedere, permitea inamicului să-și execute în liniște mișcările de concentrare.

3. OFENSIVA ARMATEI A II-A ROMÂNE

Spre Brașov

Armata a II-a română se găsea în mijlocul dispozitivului românesc, în partea cea mai întrîndă a arcului carpatic. Importanța acestui sector venea din două împrejurări. Aci se găseau, pe o întindere relativ mică, cele mai multe trecători: Branul, Predealul, Bratocea, Buzăul spre a nu pomeni decît pe cele mai importante. În al doilea rînd, acest sector domina calea cea mai directă și mai comodă, care ducea din Capitala țării în Ardeal. Ea avea, la 25 km de frontieră, Brașovul important nu numai ca populație și ca centru comercial, dar ca nod de comunicație a numeroaselor căi ferate și șosele ce converg spre acest punct din toată regiunea de sud-est a Ardealului. Din cauza situației sale centrale, Armata a II-a trebuia să înainteze cu iu-

țeală, spre a se lega cu cele două armate din dreapta și stinga, incheind un front unic și puternic.

Operațiunile au început chiar în seara zilei de 27 august. La ora 8 și un sfert seara, trupele „Grupului de acoperire Predeal" au ocupat gara Predeal și pantele ce coboară înspre Valea Timișului. Pe toate șoselele, care converg spre Brașov, se pun în mișcare trupele grupelor de acoperire respective. Pe șoseaua Branului înaintează regimentele 30 Muscel și 22 Dimboviță. Pe Valea Timișului coboară regimentele 6 vînători și 6 Mihai Bravul. De la Predeluș la Bratocea pornesc, prin văile Doftanei și Tărlungului, trupele „Grupului Bratocea" (regimentele 7, 9 și 32); de la Tabla Buții Regimentul 8. Pe Valea Buzăului, drumul lui Mihai Viteazul în 1599, se avîntă soldați din regimentele 10 Putna și 11 Siret. Prin Valea Putnei trec trupe din Regimentul 24 Tecuci.

Inamicul avea în regiunea Brașov-Oituz Divizia a 71-a de infanterie, comandată de generalul Goldbach. Apărarea Brașovului era în special încredințată Regimentului 82, format exclusiv din secui, populația ungurească locală, înfiptă ca o pană de-a lungul Carpaților Moldovei, între masele de români. Regimentul luase parte la dezastrul austro-ungar din Volinia [8]. în iunie 1916 și acum, refăcut, fusese adus în Carpați ca să-și apere îngustul „plai strămoșesc" împotriva „năvălitorului". Pe lîngă acest regiment, divizia mai avea trei batalioane de infanterie și patru batalioane luate din trupele de etape locale.

La 28 august rezistența a fost înfrîntă pe toată linia. La stînga, Măgura Branului, puternic atacată de musceleni, a fost evacuată de cele două batalioane unguresti ce o ocupau. Branul era al românilor.

La centru, rezistența dușmanului a fost foarte vie.

În seara zilei de 27 august o încăierare scurtă, dar violentă, în vama și în gara Predeal, face pe români stăpîni pe intrarea în Valea Timișului. Trupele române înaintară fără mari obstacole. Ungurii, în emoția și graba lor, au deranjat instalațiile cablurilor care conduceau la minele așezate sub tuneluri și în diferite puncte ale șoselei, așa că nu au putut face marile distrugeri proiectate. Numai podul de la Dîrste a fost aruncat în aer.

Întîia rezistență serioasă fusese organizată de inamic ceva mai la vale, la Monumentul honvezilor, între Timișul de Sus și Timișul de Jos, cîteva sute de metri înainte de pensiunea Marienhof. Este partea cea mai îngustă a defileului Timișului. Pe o colină în marginea liniei ferate, ungurii au ridicat un monument în cinstea honvezilor, care au încercat la 1848 să oprească înaintarea rușilor generalului Lüders, chemați de austrieci și de Șaguna.

Poziția ungurească de la Monumentul honvezilor era tare, mai mult din cauza poziției ei naturale. Ea bara de-a curmezișul drumul prin defileul care aci e foarte îngust, ca un coridor, sprijinindu-se atît în dreapta cît și în stînga pe pereții stîncoși și aproape verticali ai Postăvarului și Pietrei Mari. Ea nu putea fi întoarsă, ci trebuia atacată numai frontal. Un asalt înverșunat se dădu în ziua de 28 august împotriva poziției dușmane de primele trupe române, ce trecuseră granița, formate din detașamente din regimentele 6 și 21 infanterie, 6 vînători și 2 grăniceri. Susținuți și de o baterie de obuziere românii reușesc, după cîteva ore de luptă și cu pierderi simțitoare, să cucerească puternica poziție și să pună pe fugă restul ungurilor, ce scăpaseră cu viață. Seara, trupele române erau în Timișul de Jos.

Pe dreapta, inamicul e măturat ca pleava de furtună. Un întreg batalion de unguri, scos din tranșeele de pe culmea Beldiei, e înconjurat și capturat în Vama Buzăului, cu tot avutul lui. Grupele Predeluș, Bratocea și Tabla Buții ies din defilee; la 29 august Divizia a 5-a ocupă Săcele.

Amenințat de la sud de înaintarea Armatei a II-a, amenințat și de la est de înaintarea Armatei de Nord pe la Oituz, Goldbach se retrase pe înălțimile de est ale Munților Perșani. Urmărit însă de trupele Grupului Bran, după ce încearcă să reziste la Zărnești, se retrase mai la nord; amenințat și aci de o întoarcere a aripei de nord, părăsi cu totul Țara Bîrsei și se retrase în pozițiile întărite de pe malul nord-vestic al Oltului, în sectorul Homorod—Făgăraș. La 30 august, toate ieșirile de nord ale trecătorilor erau în mîinile românilor. Stăpîneam Cîmpia Brașovului.

Ocuparea Brașovului

Încă din noaptea de 27—28 august vestea declarării războiului a fost cunoscută în Brașov. În dimineața zilei de 28 august orașul era cuprins de panică. Autoritățile își pierduseră capul. În valuri, populația săsească și ungurească alerga spre gară, cu avutul ce-și putuse strînge în grabă; printre cei dintîi părăsiseră orașul autoritățile civile și militare. În graba dezordonată a plecării sînt părăsite în curțile cazărmilor șiruri de furgoane încărcate cu bagaje. Prin magaziile și depozitele gărilor rămîn, ca pradă a învingătorului, mari cantități de muniții, alimente și alte materiale. La gară se petreceau scene grozave în mulțimea care asalta trenurile.

Populația românească era cuprinsă de bucuria izbăvirii, pe care o anunța glasul din ce în ce mai apropiat al tunului românesc, dar consternată de arestarea intelectualilor români, în cap cu preoții români de la biserica Sf. Nicolae și a familiilor lor, ridicați și tîriți de unguri în fuga lor.

Marți, 29 august, ceasul decisiv sunase. Ultimele patrule austro-ungare străbăteau cu repeziciune orașul, fugind spre nord. La ora 3,30 după-amiaza, o delegație a consiliului comunal al orașului, împreună cu medicul român dr. Baiulescu, solicitat să se alăture la delegație, ieși din oraș pe jos înaintea trupelor române. În răspîntia drumurilor ce duc la Hărman și la Dîrste, delegația fu întîmpinată de colonelul Darvari, comandantul Regimentului 6 „Mihai Viteazul", căruia i se făcu predarea orașului. La ora 5, trupele române intrau în vechiul oraș, plin de amintiri istorice și legat prin atîtea legături culturale și negustorești cu țara de baștină. Aclamații entuziaste au primit pe învingători și flori se semănau în calea lor: populația românească trăia un moment de cea mai sublimă înălțare sufletească. Celelalte naționalități se asociau la această sărbătorire, din respect către forța armată care aducea ordinea și inspira teama... În piața Sfatului, cu fața spre biserica română din Cetate, trupele înșirate au ascultat rugăciunea, cu capetele descoperite. Apoi s-au ocupat clădirile publice și s-au instalat autorități românești. Dr. Vecerdea a fost numit prefect și dr. Baiulescu primar, cei dintîi dregători români, ieșiți din noul rost al lucrurilor. Brașovul devenise românesc.

Constituirea Armatei a II-a

La 3 septembrie, generalul Averescu luă comanda Armatei a II-a, constituită în locul grupurilor de acoperire. Ea era formată din corpurile de armată II (diviziile 3 și 4) și III (diviziile 5 și 6). De la cele două corpuri s-au scos însă cîteva unități, cu care s-au constituit două divizii noi: a 21-a și a 22-a. În pozițiile înaintate se găseau: la aripa stîngă Divizia a 3-a, care trecuse Munții Perșani și ocupa regiunea Grid—Perșani—Șercaia; la centru era Divizia a 4-a la Feldioara; la aripa dreaptă era Divizia a 6-a, care era concentrată la Sfîntu Gheorghe. Concentrarea celorlalte trei divizii se făcea în spate.

Înaintarea fulgerătoare din primele zile se domoli însă repede. Întorsătura nefericită a războiului pe Frontul de Sud influenţă operaţiile de pe Frontul de Nord. Armata română primise plumbi in aripi. O oarecare neliniște și nesiguranță plutea în deciziile comandamentului superior. La 9 septembrie, Marele Cartier anunță că din cauza situației serioase de pe Frontul de Sud se suspendă ofensiva generală in Transilvania; Armata a II-a se va întări puternic pe poziţiile ocupate. Este efectul dezastrului de la Turtucaia și a situației grave din Dobrogea de Sud.

Sub stăpînirea emoției de care sînt cuprinse cercurile diriguitoare, se face o deplasare considerabilă de forţe spre sud de București, care păreau amenințați. Se plănuiește retragerea unităţilor socotite ca disponibile ale Armatei a II-a, spre a fi trimise pe frontul amenințat. Divizia a 5-a este scoasă din front și trimisă in Dobrogea. Însuși comandantul armatei, generalul Averescu, este trecut la comandamentul Armatei a III-a. Succesorul său este generalul Crăiniceanu, ofiţer cu o bogată carieră petrecută atit în servicii tehnice, cit și ca șef al Marelui Stat-Major și ca ministru de Război; de cîţiva ani generalul trecuse in rezervă și, în timpul neutralității, fusese unul din cei mai activi intervenționiști, publicînd in ziare articole care aveau o deosebită autoritate.

Cîteva zile, Armata a II-a nu mai întreprinde nici o acţiune ofensivă, mărginindu-se a-și consolida pozițiile. Dar emoţia de la Marele Cartier se risipește, guvernul și comandamentul își recapătă sîngele rece, operaţiile suspendate reîncep.

Bătălia de pe Olt

Pentru a întări frontul armatei din Transilvania și a-i mări puterea defensivă, comandamentul suprem român hotărî să împingă înainte frontul Armatei a II-a. Ocupînd o linie mai scurtă, se asigura o legătură mai strînsă între cele trei armate ce operau in Ardeal. În acest scop, Armata a II-a primi la 11 septembrie ordinul să întreprindă o acţiune ofensivă pentru a pune stăpînire pe valea Oltului și a Homorodului, de la Făgăraș pînă la Homorod-Almașu, întărindu-se apoi pe noile poziţii cucerite. Această ofensivă va fi susţinută la dreapta de Armata de Nord, care va ataca — cu Divizia a 2-a de cavalerie și cu Divizia a 7-a — in regiunea Odorheiului. Acţiunea se va da pentru stăpînirea cursului mijlociu al Oltului ardelenesc, care curge printr-o vale îngustă, desenînd o mare curbă în formă de potcoavă cu convexitatea spre nord; este un adevărat defileu lung de 25 km, strîns între înălţimile Baraoltului și Harghitei la nord și Munţii Persani, la sud, la concavitatea arcului.

Principala operaţiune și cea mai grea era trecerea Oltului, sub focul inamicului, care ocupa malul opus, pe care îl întărise în principalele puncte de trecere cu tranșee și rețele de sîrmă. Toate podurile erau distruse, afară de cel de la Hoghiz, care era puternic apărat. Trecerea trebuia încercată prin surprindere. Crăiniceanu așează Divizia a 3-a la stînga, ca să atace frontul de la Făgăraș pînă la Hoghiz; în centru, Divizia a 22-a trebuia să atace în sectorul Homorod. La dreapta, Divizia a 6-a, venind dinspre răsărit, de la Sfîntu Gheorghe, trebuia să ocolească bucla Oltului pe la nord, spre a cădea în flancul și spatele pozițiilor atacate frontal de Divizia a 22-a.

Apărarea o făcea Divizia a 71-a austro-ungară. Generalul Goldbach lăsase pe Olt, în sectorul Făgăraș—Homorod, numai cinci batalioane cu artilerie și cavalerie, iar restul îl retrăsese mai la nord, la Criț, spre a putea inter-

veni în spațiul dintre Armatele a II-a și de Nord române, fie împotriva uneia, fie împotriva celeilalte, după cum se va simți mai mare nevoia.

În ziua de 14 septembrie, trupele române încep marșul de apropiere spre pozițiile inițiale de luptă. În noaptea de 14—15 septembrie, la ora 3 dimineața, trupele Diviziei a 3-a, așezate pe trei coloane, au trecut Oltul. Coloana din dreapta, alcătuită din trupe din regimentele 30 Muscel și 22 Dîmbovița, au trecut prin vadul de la Crihalma, atacînd de front pe dușmanul foarte puternic întărit în acest punct. La trecerea Oltului a murit de moartea bravilor colonelul Băltărețu, comandantul Regimentului 22, lovit de un glonț în frunte. Îndîrjiți de moartea șefului lor iubit, soldații au atacat pe dușman la baionetă, l-au scos din pozițiile lui și, bine sprijiniți de artilerie, l-au fugărit pînă departe, ocupînd Dăișoara.

Coloana centrală, constituită din trupe din regimentele 30, 29 infanterie și 2 vînători, a trecut Oltul pe la Hălmeag, fără să urmărească prea mult, deoarece malurile fiind abrupte în această regiune, nu s-a putut trece și artileria. Trecerea rîului a fost în această regiune înlesnită prin devotamentul unei tinere române, Maria Manciulea, din comuna Părău. Din proprie inițiativă, ea s-a prezentat comandantului român și i-a arătat un loc de trecere favorabil, neapărat de dușman. Conduse de eroica fată, trupele au trecut rîul și au căzut în spatele dușmanului care, formidabil retrașat și înarmat cu mulțime de mitraliere, aștepta ca încercarea de trecere să se facă prin singurul vad cunoscut și dominat de el. Pentru patriotismul și bravura ei, Maria Manciulea a fost decorată în fața trupelor cu „Virtutea Militară".

Coloana din stînga, operînd în regiunea Făgărașului, a ocupat orașul dimineața, trecînd apoi Oltul pe la Galați. După lupte vii, a gonit pe dușmanul instalat pe înălțimile de la Calbor, ocupîndu-le. La stînga diviziei, Brigada a doua de călărași, atacată de trupe din Divizia 1 de cavalerie austro-ungară, n-a putut trece Oltul pe la Voila și a rămas pe malul de sud.

În seara zilei de 15 septembrie, toată Divizia a 3-a era pe malul drept al Oltului. Acest succes îl plătise cu pierderea a 12 ofițeri și a 628 oameni morți și răniți. Greutatea luptelor venise de acolo că inamicul, aflînd de intenția românilor de a forța trecerea Oltului, își luase măsuri, așa că surprinderea nu reușise decît în parte; trecerea s-a făcut, mai peste tot, în luptă grea, sub bombardamentul tunurilor și al mitralierelor. Pe lîngă aceasta, trupele nu aveau legături telefonice, așa încît comunicațiile se făceau numai prin ștafete. Lipsea complet și materialul de poduri; de aceea toată infanteria a trecut prin apă, iar artileria a rămas pe malul de sud. Abia la 16 septembrie a sosit echipajul de poduri, care a aruncat un pod între Veneția de Jos—Hălmeag. Trupele Diviziei a 22-a, pornind de la Feldioara, taie coarda arcului Oltului pe la sud, forțînd trecerea pe la Hoghiz, pe cînd Divizia a 6-a ocolește arcul Oltului pe la nord. Cele două brațe ale cleștelui trebuie să se unească în regiunea Cohalm—Homorod. Inamicul rezistă în regiunea Homorodului, cu multă artilerie. Regimentul 11 Siret ocupă Homorodul și, mai ales la nord, Almașul Homorodului; Regimentul 12 Cantemir ocupă Cața. În același timp, trupe din Divizia 22-a au trecut Oltul prin vaduri pe la Racoșul de Jos și Bogata Olteană; Regimentul 32 ocolește poziția dușmană de la Ugra, ceea ce obligă pe unguri să părăsească Hoghiz; pe podul de aci trece și artileria. Acum Cohalmul, atacat de români de la est și de la nord, este cucerit prin luptă vie. În același timp cu înfrîngerea de pe Olt, Goldbach primește știri rele și de la stînga sa: Divizia a 7-a română, pornind de la Miercurea Ciuc, a luat Vlăhița și e în marș spre Odorhei. Generalul ungur retrage Divizia a 71-a spre Archita, retrăgînd în același timp și Brigada Szabo dincoace de Odorhei.

Cu aceasta, bătălia de pe Olt se sfîrșise. Armata a II-a română cîștigase bătălia în ziua de 15 septembrie; ea făcuse prizonieri șase ofițeri, șapte cadeți și 750 oameni de trupă.

Chiar în seara aceleiași zile, Divizia a 22-a e scoasă din plină luptă, fiind chemată pe Frontul de Sud, împreună cu Divizia a 21-a; golul rămas între diviziile 3 și 6 e umplut de regimentele 2 vînători și 30 Muscel, care restabilesc legătura. A doua zi, 16 septembrie, Divizia a 4-a se pune în marș spre Făgăraș, spre a constitui extrema aripă stîngă a Armatei a II-a. Auzind tunul la nord, spre Calbor, divizia oprește marșul și trimite două coloane în ajutorul Diviziei a 3-a, angajată cu inamicul la Calbor. Coloana stîngă e oprită de tirul artileriei grele inamice de la Cincșor, pe cînd trecea Oltul pe la Beclean, și reușește să treacă riul în ziua următoare, la 17 septembrie.

Țelul urmărit de comandantul Armatei a II-a era atins; armata primește ordinul să se oprească în defensivă, întărindu-se pe pozițiile ocupate pe malul de nord al Oltului. Armata fusese de altfel mult slăbită prin retragerea a trei divizii: a 5-a, a 21-a și a 22-a; ea rămăsese numai cu celelalte trei, dintre care a 4-a la stînga în sectorul Făgăraș, a 3-a la mijloc, în sectorul Hălmeag—Dăișoara și a 6-a la dreapta, în sectorul Cohalm—Homorod.

4. OFENSIVA ARMATEI DE NORD (a IV-A) ROMÂNE

Armata a IV-a și terenul ei de operații

Corpul al IV-lea de armată, format din diviziile 7 și 8, întărit la dreapta cu Divizia a 14-a și la stînga cu Divizia a 2-a de cavalerie, a format Armata a IV-a sau de Nord, destinată a trece Carpații Moldovei de-a lungul granței și a înainta în Ardeal de la est la vest. Conducerea acestei armate a fost încredințată generalului Prezan. Rolul Armatei române de Nord era dintre cele mai importante, iar terenul pe care avea să lupte era dintre cele mai dificile. În dispozitivul strategic al frontului nostru de luptă, Armata a IV-a era *aripa de înaintare* (l'aile marchante). Pe cînd la stînga, Armata I, solid instalată în ținuturile Hațegului și Sibiului, forma stejarul mișcării, la dreapta, Armata a IV-a trebuia să înainteze pe o adîncime considerabilă în teritoriul inamic, executînd mișcarea de deplasare a frontului spre stînga. Ea făcea și legătura cu frontul rusesc din Bucovina cu care, laolaltă, trebuia să execute mișcarea, provocînd prin înaintarea lor retragerea Armatei a VII-a austro-ungare (general Koevess) din Carpații Pădurоși.

Carpații Moldovei sînt străbătuți de un număr mare de trecători, care îngăduie operațiuni militare. Cele mai importante sînt trecătorile din Valea Bistricioarei (Prisăcani—Tulgheș), Bicazului, Trotușului, Ghimeș, Uzului și Oituzului. Aceste văi transversale, care se îndreaptă de la est la vest, o dată trecute, se ajunge într-o mare depresiune, cu direcția nord-sud, prin care curge Oltul și Mureșul, cel dintîi îndreptîndu-se spre sud, iar cel de-al doilea spre nord. Văile Oltului și Mureșului sînt populate aproape exclusiv de secui, care-și au aci cele mai importante așezări: Gheorgheni, Miercurea-Ciuc, Tîrgu Secuiesc, Sf. Gheorghe. Spre vest, valea e mărginită de-al doilea perete muntos, care merge paralel cu Carpații Moldovei: sînt munții Gurghiului, Harghitei și Baraoltului. Astfel, văile Oltului și Mureșului sînt închise într-un soi de coridor lung, din care cele două rîuri scapă, ocolind la sud și la nord peretele muntos vestic. Armatele care vin dinspre răsărit, prin trecătorile Carpaților

Moldovenești, trebuie să coboare în văile Oltului și Mureșului, apoi să urce din nou și să coboare cel de-al doilea șir de munți, ca să poată ajunge în văile de sus ale celor două Tîrnave. Aceste două văi sînt, împreună cu valea Mureșului mijlociu — la nord de ele — și cu valea Oltului — la sud — cele patru căi mari de invazie în inima Cîmpiei Ardealului. Prin valea Oltului de mijloc înainta, cum știm, Armata a II-a; Armatei a IV-a i se încredințase misiunea să stăpînească celelalte trei căi.

Întîia ofensivă a Armatei de Nord. Forțarea trecerii în Ardeal

Din ziua întîia a războiului, Armata de Nord începu operațiile pe tot frontul munților Moldovei. Mai înainte de începerea operațiilor, comandamentul austro-ungar nu-și putuse închipui că românii vor întreprinde o acțiune importantă în această regiune muntoasă, atît de dificilă pentru operații militare. Austro-ungarii aduseseră aci numai Divizia a 61-a de infanterie (general-maior Grallert) cu două brigăzi, dintre care Brigada a 19-a — colonel Szabo — în legătură cu trupele din Divizia a 71-a, apăra intrarea în bazinul Ciuc (Uz-Oituz), iar Brigada a 16-a de munte — colonel Bernatzky — ocupa Munții Gurghiului, spre a închide valea Mureșului superior.

Șubredul zăgaz fu repede sfărîmat de impingerea șuvoiului românesc. Grupul Oituz, format din trupele Brigăzii a 15-a a Diviziei a 8-a de infanterie (general Pătrașcu), trecu ca o furtună prin trecătoarea Oituzului. În ziua de 28 august, Regimentul 13 „Ștefan cel Mare" era stăpîn pe muntele Șandru, de pe care Ardealul se desfășura ca o panoramă înaintea ochilor soldaților, adînc mișcați. La 31 august, orășelul Tîrgu Secuiesc era ocupat de români. Prin poarta larg deschisă începu în această zi înaintarea Diviziei a 2-a de cavalerie, de-a lungul șoselei Oituzului.

Grupele Uz și Ghimeș, alcătuite din trupe din Divizia a 7-a — general Istrati — au pătruns, la rîndul lor, în Ardeal, peste Munții Ciucului, aruncînd trupele lui Szabo în Valea Oltului. Românii s-au oprit apoi timp de o săptămînă spre a-și organiza pozițiile în munți; s-a pierdut astfel un timp prețios și s-a dat dușmanului timpul să se întărească.

Mai la nord, Divizia a 14-a — general Vasilescu Paraschiv — operînd pe două coloane, într-o regiune foarte accidentată, a trecut granița de-a lungul văilor Bicaz și Bistricioara, ocupînd Almașul, Tulgheș și Bilbor. Toate înălțimile Masivului Gurghiului, ce domină la est cursul superior al Bistricioarei, pînă la gura Glodului, sînt în mîinile românilor. Un al treilea grup al diviziei, Grupul Bistrița, pornind de la Broșteni, a ocupat culmea Almașului și toate înălțimile deasupra Bilborului. Din cauza încetinelii rușilor, nu s-a putut face la timp legătura cu ei la dreapta, așa că din primele zile trupele dușmane ce formau extrema dreaptă a frontului austro-german, rezemat pe munții Dornei, au pătruns pe valea Neagra Șarului și Călimănel și au ocupat satele Panaci, Șaru Dornei și Neagra Șarului, oprindu-se pe înălțimile Păltiniș, Călimănel, Barnarul, ocupate de trupele noastre. Locuitorii acestor sate au trebuit să cunoască de la început durerile ocupației străine, de care n-au fost liberați decît mai tîrziu. Ocupația aceasta mai crea și o situație amenințătoare pentru dreapta Diviziei a 14-a. Între 31 august și 4 septembrie divizia, gonind trupele lui Bernatzky, a ocupat tot Masivul Gurghiului, punînd stăpînire pe cele din urmă înălțimi ce domină valea superioară a Mureșului și pe ieșirile de vest ale defileelor. Toate trecerile din Moldova în Ardeal, de-a curmezișul masivului muntos, erau forțate.

A doua ofensivă a Armatei de Nord. Bătălia de la Miercurea-Ciuc

La 6 septembrie, generalul Prezan reluă mișcarea ofensivă a Armatei de Nord, pe toată intinderea frontului, spre a lua in stăpinire văile Oltului și Mureșului. Timp de șase zile, 6—11 septembrie, trupele austro-ungare au fost scoase din poziții și respinse mai departe. Cele mai importante acțiuni s-au petrecut la cele două aripi ale Armatei de Nord.

La aripa stingă trupele române au atacat Miercurea-Ciuc, cel mai important centru al secuimii. Orașul a fost atacat in mod invăluitor pe la nord de Grupul Ghimeș, de front de Grupul Uz, iar de la sud trupele Grupului Oituz, pornind dinspre Tirgu Secuiesc, au trecut Oltul și l-au atacat din flanc și din spate. Lupta a fost vie și orașul puternic bombardat. Spre seară dușmanul a părăsit orașul; românii insă nu l-au ocupat, deoarece artileria dușmană trăgea asupra lui. Ei au rămas la anteposturi, în marginea orașului iluminat de incendiile provocate de bombardamentul artileriei apărătorilor și de focurile bivuacurilor de pe dealurile inconjurătoare. A doua zi, lupta a reinceput. În fața mișcării de invăluire la cele două aripi dușmanul a inceput retragerea, după ce a devastat orașul și s-a retras la Vlăhița. Miercurea-Ciuc a fost ocupată de români la 8 septembrie. La atacul Miercurei-Ciuc a murit de moartea cea mai aleasă a eroilor căpitanul poet N. Vulovici. Unul din rasa poeților soldați, a lui Koerner și Petöffy, pe care dacă nu i-a egalat in geniu poetic, desigur că nu le-a stat inapoi ca simțire și avint. El a căzut pe cind comanda o companie din batalionul de avangardă a Regimentului 15 Războieni, lovit de un glonț in frunte. A murit de moartea pe care a dorit-o și a chemat-o in versurile sale vitejești:

„De-o fi să mor, — tu Doamne, dă-mi — o moarte vitejească,
Un glonte-n floarea din chipiu — in lupte mă izbească!
Nu vroi să mor pe căpătii, — cum mor toți nevoiașii,
Pe-oțele ori pe-un mușuroi — adorm de veci ostașii!

Schilavu-mi trup infășurat — in pinza tricoloră,
Mi-l plingă trimbițașii mei — nu mamă, nu sororă...
Cu coif, cu armele gătit — un mire-ales de moarte —
Nu cioclii pe grumazul lor: soldații să mă poarte!"

La aripa de nord, un detașament de trupe ale Diviziei a 14-a, scoborind pantele Munților Gurghiului, au atacat Toplița, scotind pe dușman din toate pozițiile lui, foarte bine intărite, fără ca artileria să poată interveni. La venirea serii, ungurii dau foc fabricilor de cherestea din oraș, aruncă în aer podurile și se retrag in direcția Călimănel. Detașamentul a pus stăpinire solidă pe ieșirea spre est a defileului Mureșului, aruncind pe dușman spre interior, apoi l-a urmărit pas cu pas, prin defileu, ocupind și coama ce desparte șesul Mielăușului — bazinul superior al Mureșului — de bazinul mijlociu.

În același timp, trupele Detașamentului Bicaz și Brigada a 4-a mixtă, operind intre cele două aripi, au pătruns in defileul Gurghiului și ale Tirnavei Mici, care străbat cel de-al doilea perete muntos, al Gurghiului și Harghitei, impingind trupele inamice spre est și acoperind astfel concentrarea Diviziei a 8-a, care se făcea la spatele lor, in regiunea Bicaz. La 7 septembrie, orașul Gheorgheni a fost ocupat de români.

Trupele dușmane, incapabile de rezistență, erau pe punctul de a fi aruncate peste a doua barieră muntoasă in șesul Mureșului. În fața acestei primejdii, von Arz trimite toate trupele disponibile ce-i sosiseră in zonele de

concentrare dinapoia frontului său, spre a sprijini și opri deruta trupelor Diviziei a 61-a, pe toate cele patru direcții de inaintare ale românilor. În Valea Mureșului trimise Divizia a 72-a austro-ungară de infanterie, care ocupă poziție la Lunca Bradului, oprind retragerea grupului Bernatzky. Coloana, ce se retrăgea prin valea Gurghiului spre Reghinul Săsesc, fu oprită și intărită la Fincel, prin Divizia a 39-a de infanterie. De la Praid alergă pe valea Tirnavei Mici o brigadă de husari de landsturm și un regiment bosniac — grupul Csecsi —, iar in spatele Grupului Szabo, care in retragere de la Miercurea-Ciuc se oprise la Vlăhița, fu adus grosul Diviziei a 71-a. Misiunea acestei divizii era să supravegheze inaintarea, pe de o parte, a Armatei de Nord, pe de alta a Armatei a II-a, pentru a opera, după nevoie, in flancul uneia sau al celeilalte. La 11 septembrie, Armata de Nord și-a oprit mișcarea de inaintare, in care reușise să pună complet mina pe văile superioare ale Oltului și Mureșului și să stăpinească intrările dinspre est ale celui de-al doilea șir de inălțimi, ce separă acest bazin de șesul Mureșului mijlociu.

Luptele din Munții Călimani

Înaintarea Armatei de Nord deschidea perspective frumoase pentru armata rusă vecină. Aceasta n-a căutat insă să se folosească de ele. Rușii n-au inaintat prin trecătorile de nord ale Moldovei care, prin forțarea și ocuparea lor de armatele noastre, le stăteau la dispoziție și pe unde ar fi putut să intoarcă pozițiile armatei austro-ungare din munții Bucovinei, rămasă intr-o situație primejdioasă. Ofensiva pe care se obligase Rusia — prin convenția militară cu România — s-o inceapă spre a acoperi mobilizarea și concentrarea trupelor române, a fost începută abia la 31 august. Forțele lui Brusilov, slăbite de singeroasele lupte ce durau de trei luni de zile, nu mai erau in stare să furnizeze acea sforțare puternică, trebuitoare pentru a sparge frontul austro-german. Cu atit mai mult cu cit in munții Bucovinei se formase din divizii germane o nouă armată, sub comanda generalului von Conta, de care atacurile frontale ale rușilor s-au lovit și sfărimat in chip inutil.

Înaintarea Diviziei a 14-a române pe Valea Mureșului, pină la Lunca Bradului incepea, din cauza insuccesului rus, să devină riscantă ; ea expunea flancul drept al Armatei de Nord atacurilor dușmane ; se și semnalau in Munții Călimani concentrări de trupe dușmane aparținind Diviziei a 37-a austro-ungare. Pentru a preveni această primejdie, comandantul Armatei de Nord constitui „Detașamentul de acoperire Bistrița", sub comanda colonelului Colori, cu misiunea de a acoperi flancul drept al armatei, in regiunea Călimani.

Operațiile acestui grup s-au executat in condiții deosebit de grele. Soldații au trebuit să urce in piept pantele munților dinspre Valea Mureșului. Virful Pietrosu (2 102 m) a fost ocupat de un batalion din Regimentul 16, la 16 septembrie, după luptă de infanterie și artilerie ; virful Rețitiș a fost ocupat de un batalion din Regimentul 56, care a respins două companii de jandarmi unguri. Partea de sud a coamei principale a puternicului bastion ce formează cunoscutul *triplex confinium*, punctul de hotar intre Moldova, Bucovina și Ardeal, era in mîinile românilor.

Alarmat de situație feldmareșalul Habermann, comandantul sectorului Dorna, trimise trupe numeroase cu mitraliere și artilerie de munte spre a respinge pe români, atacindu-i dinspre virful Bistricioara. Lupte violente s-au dat in condiții foarte grele, pe platouri inalte, pe ceață, ploaie, zăpadă și viscole. Gerul degera mîinile și picioarele soldaților și micșora efectivele luptă-

torilor. Atacuri și contraatacuri s-au dat, pricinuind pierderi foarte grele. În lupta dată pentru ocuparea vîrfului Piatra Roșie un batalion din Regimentul 56 a avut 80 de morți. Românii n-au putut să-și întindă zona ocupată; atacurile lor asupra vîrfurilor Timăului și Strumiorului au rămas nedecise, dar nici dușmanul nu a reușit să-i disloce de pe vîrful Pietrosului. Adversarii au rămas față în față pe culmile înalte, bătute de viscole, ale Călimanilor, și și-au întărit pozițiile.

La dreapta Detașamentului Călimani, Detașamentul Bistrița, făcînd legătura cu rușii, a încercat să cadă în spatele pozițiilor de la Dorna și Călimani, atacate frontal de ruși. Dușmanul n-a putut fi însă scos din poziții, foarte puternic întărite, deoarece ele apărau nu numai poziția principală de la Vatra Dornei-Iacobeni, dar și minele de mangan din această din urmă localitate, indispensabile pentru gospodăria de război a Puterilor Centrale.

A treia ofensivă a Armatei de Nord. Bătălia de la Odorhei

Armata a II-a română pornind, în ziua de 15 septembrie, o ofensivă viguroasă dinspre Brașov în direcția Făgăraș—Cohalm-Homorod — care a provocat bătălia de la Olt —, Armata de Nord primi misiunea să înlesnească această ofensivă, atacînd la rîndul ei pe inamicul pe care-l avea în față. Planul acțiunii fu întocmit în chipul următor: aripa stîngă a armatei va avea acțiunea principală: Divizia a 2-a de cavalerie și Divizia a 7-a vor opera în regiunea Homorod, în strînsă legătură cu Armata a II-a, atacînd spatele inamicului din această regiune; ele vor ocupa înălțimile ce barează drumul Mierurea-Ciuc-Odorhei. Divizia a 8-a, care între timp se concentrase și luase loc la dreapta Diviziei a 7-a, între ea și Divizia a 14-a, precum și aceasta din urmă, vor fixa pe inamic prin atacuri; Divizia a 8-a va împinge detașamente puternice înspre ieșirea defileelor din munții Harghitei și Gurghiului spre șesul Mureșului, iar Divizia a 14-a va supraveghea Călimanii.

Trupele Diviziei a 7-a au început ofensiva la 15 septembrie, avînd ca ax de înaintare șoseaua Mierurea-Ciuc-Odorhei, care străbate de-a lungul depresiunea dintre munții Harghitei la nord și Baraoltului la sud: e poarta de trecere între valea Oltului și văile Homorodului și Tîrnavei Mari. Dincolo de creastă, satul Vlăhița, puternic apărat, era principalul obstacol. Satul, atacat de front și flanc, a fost cucerit printr-o luptă crîncenă, în care Regimentul 4 vînători s-a distins îndeosebi. La dreapta, trupe din Regimentul 16 a ocupat Căpilnița iar la stînga, Regimentul 27 a cucerit satul Lueta. Brigada a 19-a de munte, colonel Szabo, bătută, a fost nevoită să se retragă dincolo de Odorhei, ocupînd poziție de o parte și de alta a Tîrnavei. Divizia a 71-a ungară, situată între Beia, Dîrjiu și Archita, încolțită de ofensiva Armatei a II-a, n-a putut veni în ajutorul lui Szabo și a trebuit să se retragă și ea. În ziua de 18 septembrie, Regimentul 4 de vînători a ocupat Odorheiul, pe care-l părăsise Regimentul 82 de secui; primarul orașului a făcut solemn predarea.

La dreapta Diviziei a 7-a, trupele Diviziei a 8-a au început mișcarea ofensivă în ziua de 18 septembrie. Înaintînd pe trei coloane, ele au atacat trupele dușmane, formate din Brigada a 16-a de munte a Diviziei a 61-a — colonel Bernatzky — ce fuseseră întărite cu trupe din Divizia a 39-a, cu o brigadă de husari de landsturm și un regiment bosniac, alcătuind Grupul Gyergyo. Dușmanul a fost aruncat în Valea Tîrnavei Mici pînă la Praid, și în valea Gurghiului pînă la Ibănești. Alarmat de această situație, von Arz aduse în grabă și Divizia a 37-a — general-maior Haber — din Munții Călimani și

o așează la Reghin, înapoia Diviziei a 39-a, spre a interveni în luptă, în timp ce Divizia prusiană a 89-a, proaspăt sosită, era așezată la Tîrgu Mureș, ca rezervă generală.

Lupta de la Răstolița

În regiunea Mureșului superior, în sectorul Diviziei a 14-a, comandantul român a observat că dușmanul ia forțe din Valea Mureșului și le trimite spre Călimani și Dorna, pentru întărirea trupelor de acolo. Valea Răstoliței, afluent care coboară din Munții Călimani pe partea de nord a Mureșului, constituia drumul de comunicare întrebuințat de trupele dușmane pentru această circulație. Comandantul trupelor române decide să atace pe dușman în această regiune, spre a ocupa și a împiedica transportul trupelor.

Lupta de la Răstolița s-a dat de la 24—28 septembrie și a fost deosebit de grea, din cauza terenului în care s-a desfășurat : regiune foarte accidentată, cu pante repezi, acoperită de păduri, devenită și mai dificilă din cauza trunchiurilor și crengilor rămase pe jos din exploatare. Coloanele de atac române, alcătuite de trupe din regimentele 54, 55 și 67, au luptat greu cu un inamic bine întărit. Un tren blindat, prevăzut cu mitraliere și cu un reflector, ce lumina în timpul nopții cîmpul de tragere, dădea dușmanului un ajutor prețios. Coloana locotenentului-colonel Gherăscu a luat cu asalt la baionetă, în ziua de 26 septembrie, reduta de pe muntele Sălășel, foarte puternic fortificată. După o luptă crîncenă, în ziua de 27 septembrie, a reușit să cucerească poziția solid fortificată de la Tomoroaga și să arunce pe dușman în dezordine spre Mureș. Lupta de la Răstolița a adus Diviziei a 14-a un material bogat capturat și un număr de 10 ofițeri și 300 de soldați prizonieri ; ea a făcut-o stăpînă pe întreg defileul Mureșului superior. Grupul Bernatzky — Brigada a 16-a de munte din Divizia a 61-a austro-ungară — a fost respins pînă la Deda, la ieșirea dinspre vest a defileului în cîmpie.

5. CONTRAOFENSIVA GERMANĂ ÎN TRANSILVANIA

Falkenhayn și Armata a IX-a germană

Se încheia aproape o lună de la intrarea României în război. Campania din Ardeal intra într-o fază nouă. Situația se prezenta în chipul următor : frontul român, în forma unui arc de cerc, se mișca înainte cu aripa dreaptă (Armata de Nord), pe cînd aripa stîngă (Armata I) forma, în regiunea Jiului și Oltului, steajărul acestei mișcări de conversiune, care tindea să dea frontului forma de linie dreaptă, cu direcția nord-est — sud-vest. Forțele celor trei armate române trebuiau, cum știm, concentrate, legate una de alta, și aduse pe Valea Mureșului. Înaintarea se făcea cu încetineală de cînd armatele fuseseră împuținate, prin trimiterea de ajutoare în Dobrogea și la Dunăre. Armata I — general Culcer — era formată din diviziile 1, 11, 23 și 13 ; Armata a II-a — general Crăiniceanu — din diviziile 4, 3 și 6, iar Armata de Nord — general Prezan — din diviziile 7, 8, 14 și Divizia a 2-a de cavalerie. Cea mai mare înaintare o realizase Armata de Nord care, la această epocă, lupta ca să treacă înălțimile Harghitei și Gurghiului.

Ușurat de amenințarea dinspre sud, prin stabilizarea frontului dobrogean, Marele Cartier român își întoarse iar ochii la Ardeal. La 25 septembrie,

generalul Iliescu se adresă generalului Joffre — prin intermediul atașatului francez Desprez — cu rugămintea să dispună ca Lecitzky [9] să înceapă o mișcare ofensivă pe la Bistrița, cu direcția spre Sighet, pentru ca Armata de Nord rămasă cu flancul drept în aer, să-și poată continua înaintarea, înlesnind aceeași mișcare și Armatei a II-a. Era necesar ca, înainte de sosirea iernii, cele două armate să ocupe linia Reghin-Sighișoara-Sibiu, care le scurta frontul de la 240 km la 130. Cu trupele scoase de acest front se putea constitui o rezervă generală, a cărei lipsă începea să se simtă. Era mai cu seamă necesar ca această mișcare să se săvîrșească înainte ca acțiunea de concentrare a inamicului să izbutească. Căci nu era un secret pentru Marele Cartier român că în spatele liniei subțiri dușmane, mereu respinsă, trenurile ungurești alergau sub cea mai mare presiune, zi și noapte, aducînd tot ce nu era absolut indispensabil pe toate fronturile de luptă ale Europei. Strigătul disperat de ajutor al Austro-Ungariei, rău încolțită, nu rămăsese neascultat de marea prietenă. De la Riga și de la Dvina, din Volinia și de pe Stohod, de pe Isonzo, din Vosgi, de la Verdun, de pe fronturile de luptă ca și din lagărele de refacere și odihnă, Ludendorff ridica divizii germane și le trimitea în Transilvania. Folosindu-se de faptul că acțiunea românilor se dezvolta cu încetineală, iar rușii nu se mișcau, dușmanul reuși să ia pasul înainte. La 21 septembrie, trei săptămîni de la declararea războiului, concentrarea inamicului era îndestulătoare, ca să poată trece la ofensivă.

Forțele generalului Arz erau dispuse în trei grupe, corespunzînd aproximativ celor trei armate române. În fața generalului Prezan era *Grupul Morgen*, format din diviziile austro-ungare 39, 37, 61, 71, 72 și Divizia prusiană a 89-a, precum și o brigadă de husari, la aripa dreaptă. Grupul Morgen își întindea frontul și în fața unei părți a Armatei a II-a române legîndu-se, în regiunea Făgărașului, cu *Grupul de cavalerie Schmettow*, format din două divizii de cavalerie.

La dreapta, în fața Armatei I române, se alcătuise puternicul *Grup Staabs*, format din o divizie ungară de honvezi — a 51-a —, trei divizii germane: 76, 187 și Corpul alpin bavarez, și trei brigăzi austro-ungare 143, 144 și 145, la Olt, la Jiu și la Cerna, întărite cu alte formațiuni mai mici. Două brigăzi alpine austro-ungare — 2 și 8 — debarcau în spatele frontului*.

Armata dușmană se retrăgea continuu în fața armatei române, săvîrșindu-și concentrarea. Această retragere era maximă la armata Morgen care, deși cea mai numeroasă, nu putea rezista asalturilor impetuoase și metodic conduse ale armatei Prezan. În regiunea Olteniei, din contra, înaintarea trupelor noastre fusese cea mai redusă, atît din cauza rolului de pivot al mișcării de conversiune, cît și din cauză că dușmanul, crezîndu-și amenințată linia sa de comunicație din Valea Mureșului începuse, la 14 septembrie, ofensiva Sunkel, care împinsese trupele române din Valea Jiului, pe linia de frontieră. În această situație generalul Falkenhayn, fostul șef al Statului-Major german, sosi la 19 septembrie la Deva, luînd comanda Armatei a IX-a, pe cale de înființare. Ea se constituia deocamdată prin grupele Staabs și Schmettow. Grupul de nord-est, comandat de Morgen, rămase sub conducerea directă a lui Arz, ca Armata I austro-ungară. Ambele armate intrau în compunerea

---

* Publicațiile oficiale dușmane dau, la 7 septembrie, următorul efectiv: 128 batalioane, 22 escadroane de cavalerie divizionară și 117 baterii, la care trebuie adăugate încă cele două divizii de cavalerie independente, cu șapte regimente și cu artileria corespunzătoare, precum și cele două brigăzi alpine austro-ungare care, la această dată, erau în transport [193].

grupului de armate comandat nominal de moștenitorul tronului austro-ungar, arhiducele Carol.

În realitate, comandant de fapt al „frontului român" al Carpaților era Falkenhayn, de ordinele căruia — conform dispozițiilor celor două cartiere generale, sau din spirit de camaraderie și de colaborare bine înțeleasă — asculta și generalul von Arz. Noul comandant german era o inteligență aleasă, energic și metodic. Ca militar, avea înapoia lui o carieră strălucită. Fusese ministru

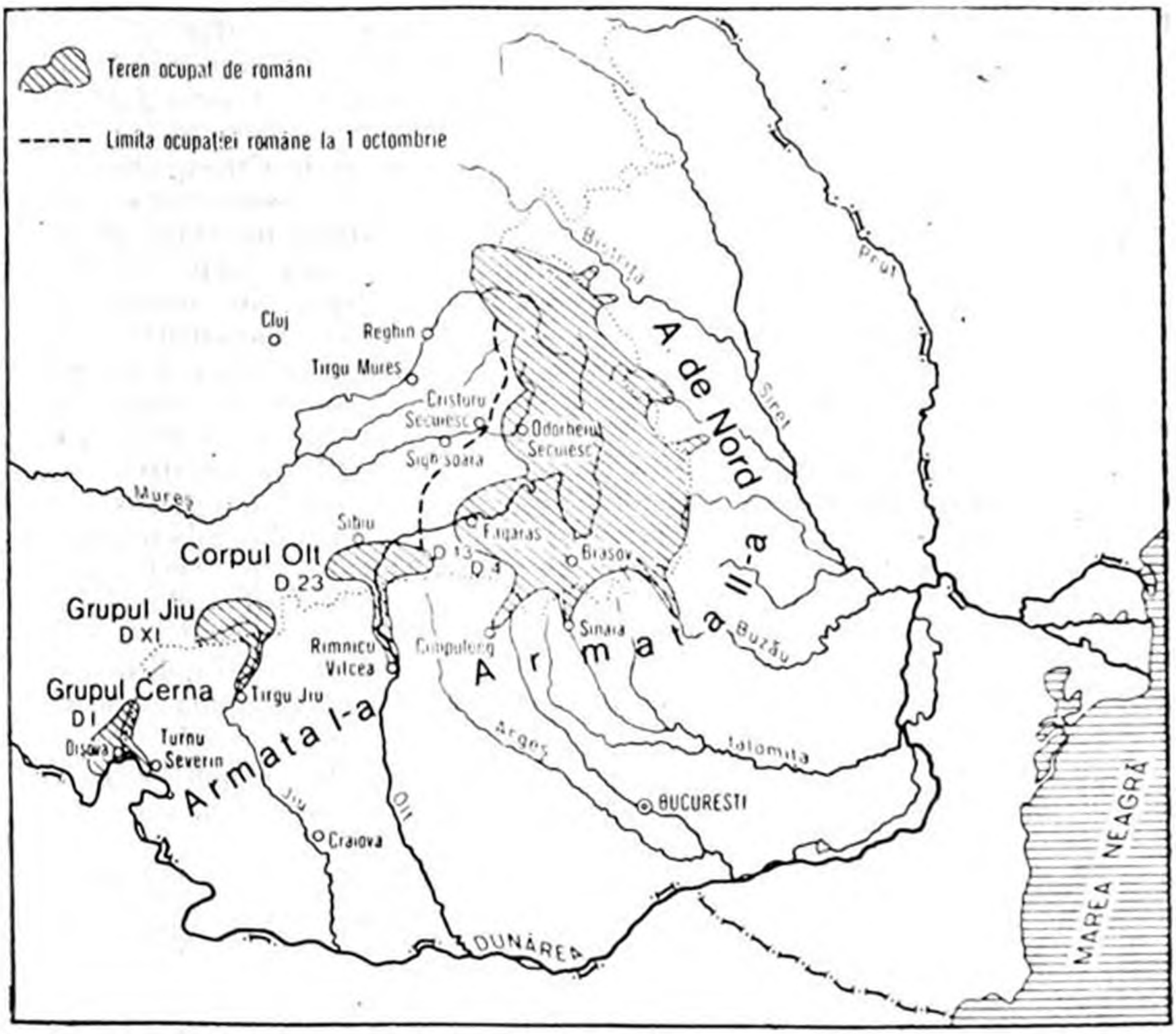

Situația armatelor române din Transilvania în ajunul contraofensivei germane

de Război al Germaniei și pregătise armata care intrase în război. Două luni după izbucnirea războiului european, în urma înfrângerii de la Marna, Falkenhayn primi moștenirea lui Moltke [10], ca șef al Marelui Stat-Major german — cu alte cuvinte generalisimul de fapt al acestei armate, deoarece comanda supremă a Kaizerului era nominală. În această calitate, el conduse timp de doi ani operațiile armatei germane. Eșecul ofensivei în contra Verdunului și intrarea noastră în război, îi provocară căderea și înlocuirea prin dualitatea Hindenburg-Ludendorff [11]. Atins în orgoliul său, Falkenhayn își propuse să dovedească pe teren, în noul său comandament, capacitatea sa militară.

Pentru cunoștințele, experiența și iscusința sa strategică, conducerea războiului în contra tinerei și neexperimentatei armate române i se părea un joc ușor. Misiunea încredințată lui Falkenhayn era trecerea imediată la ofensivă. Campania din Dobrogea își făcuse efectul : ca pompase toate trupele disponibile și de rezervă. Armata română din Ardeal, redusă la linia subțire a frontului de luptă, trebuia să se zdruncine și să se prăbușească sub puternica lovitură ce-i va aplica Falkenhayn.

Planul contraofensivei germane

Planul de luptă al Marelui Comandament german era determinat de situația armatei române. Concentrarea grupelor nu se putuse realiza decît în mică parte. Armata română nu se putuse încă întruni într-un mănunchi ; ceea ce prezenta dincolo de Carpați erau numai căpățiile strecurate prin spărturile barierei muntoase. Aceste grupe izolate, despărțite între ele prin masive groase, care le împiedicau legătura, prezentau o țintă de atac ușoară pentru un agresor curajos și încrezut în puterile lui. Falkenhayn decise să-și concentreze toate forțele disponibile într-un singur sector și să atace grupul român de acolo. Grupul român o dată distrus, forțele dușmane se vor îndrepta imediat spre grupurile vecine, spre a le pregăti aceeași soartă. Acțiunea avînd să fie condusă cu repeziciune, grupele românești izolate vor fi rînd pe rînd bătute, ceea ce va avea ca efect deschiderea trecătorilor Carpaților pentru invazie. Dintre grupurile românești mai importante, Grupul de la Olt păru comandantului german ca cel mai potrivit ca să fie atacat. El era cel mai izolat. Era dispus în jurul orașului Sibiu, avînd ca linie de comunicație cu țara numai îngusta vale a Oltului. Spre vest, masivele munților Cibinului și Sebeșului îl izolau complet de Grupul Jiului, la peste 70 km depărtare ; o intervenție de ajutor din această parte era cu totul exclusă. Spre răsărit, legătura cu Armata a II-a nu se făcuse. Între Grupul de la Olt și Armata a II-a era un mare gol, de care dușmanul se pregătea să se folosească.

La 18 septembrie, în cartierul său general de la Deva, noul comandant german luase hotărîrea definitivă : el va începe contraofensiva, atacînd grupul român de la Sibiu.

Alegerea punctului de atac o dată făcută, Falkenhayn își luă măsurile. El trebuia să-și concentreze, în primul rînd, o armată puternică. De aceea dădu ordin să se suspende ofensiva începută la 14 septembrie în Valea Jiului, care reușise să respingă trupele române pînă la frontieră ; ea era o operațiune de importanță secundară. Detașamentele, aparținînd Corpului alpin și Diviziei a 187-a, care intraseră în constituirea grupului ofensiv de la Hațeg, fură retrase și aduse la Sibiu. În regiunea Jiului fură lăsate numai trupele socotite suficiente pentru a sta în defensivă, păstrînd pozițiile ocupate pe linia de graniță. Tot așa, pe fronturile celorlalte grupe, comandanții primiră ordinul să reziste pe cît vor putea retrăgîndu-se, la caz de nevoie, numai pas cu pas.

Lovitura proiectată la Sibiu se va da la 26 septembrie. Pînă atunci, trupele aduse din sectoarele vecine, precum și noile unități aduse de pe fronturile europene și proaspăt debarcate în gările din apropiere, se concentrau și se organizau într-o impunătoare armată ofensivă. Bătălia de la Sibiu se anunța ca cea dintîi luptă mare pe frontul carpatic al războiului României.

6. BĂTĂLIA DE LA SIBIU

Corpul român de Olt

Încă din cele din urmă zile ale lunii august, în jurul Sibiului domnea liniște. După ofensiva de la Șelimbăr, trupele române se stabiliseră, potrivit rolului pe care planul nostru de operații îl atribuise Armatei I, la cîțiva km la sud de Sibiu, pe o linie care se sprijinea la apus pe înălțimile de la Orlat, iar la răsărit ajungea în regiunea Avrigului. Sibiul, cu totul dominat de armata română, fusese complet evacuat de dușman. Patrulele române făceau incursiuni pînă în cîmpul de exerciții din marginea de sud a orașului. Orașul însă n-a fost ocupat de români și a fost cruțat și de bombardament.

În interval, Grupul de la Olt se alcătuise sub forma unui corp de armată – Corpul I — constituit din două divizii. Pe partea de vest a Oltului era Divizia a 23-a, comandată de generalul Castriș, iar în partea de est era Divizia a 13-a, comandată de generalul Sănătescu. O brigadă de cavalerie, compusă din șase escadroane de călărași — comandant general Opresc u — completa corpul care, de la 16 septembrie, trecuse sub comanda generalului I. Popovici. Cartierul general al comandantului era la Tălmaciu, la vărsarea Sadului în Olt, 15 km în spatele frontului. Trupele românești erau de origine cam amestecată. Erau și unități de elită, ca Regimentul 1 de grăniceri și cîteva unități active bune. Divizia a 23-a era o unitate nou înjghebată și lipsită de omogenitate, cu preponderență de rezerviști și milițieni. Artileria corpului era neîndestulătoare; artileria grea și de munte erau ca și inexistente.

Lupta de la Glimbonca—Cornățel

Cu tot rolul ce-i fusese prescris, de a sta inactiv, mărginindu-se la organizarea unei puternice poziții defensive, totuși generalul Popovici întreprinse la 22 septembrie o acțiune energică. Scopul urmărit era de a-și îmbunătăți pozițiile la aripa dreaptă și a pune capăt repetatelor bîrțuieli ale inamicului. Pe de altă parte, comandantul român voia să-și asigure mai bine linia de comunicație de pe Valea Oltului spre Făgăraș, către Armata a II-a.

Atacul, dat de trupe aparținînd Diviziei a 13-a, lovi cu putere armata lui Schmettow, formată din trupe de infanterie și cavalerie germane și austro-ungare, înșirate de la Cornățel pînă la Glimbeaca. La Nou Săsesc și în pădurea La Fintina Rece germanii, cu toată rezistența opusă, sînt respinși; Regimentul hanovrez 188 suferi aci pierderi simțitoare. Românii ocupă capul de pod organizat de germani la Cașolț. Trupele Diviziei a 3-a de cavalerie germane, sînt nevoite să se retragă peste apa Hîrtibaciului și, cu multă greutate abia se pot fixa pe înălțimile de la sud de Roșia Săsească și pe malul nordic al rîului.

La extrema aripă stîngă a dușmanului era Divizia 1 de cavalerie austro-ungară. Divizia fu bătută și mai grav și aruncată înapoi cu cîțiva kilometri. Trupele române trecură cu bărbăție Oltul, urmărind pe inamic, căruia îi luară cîteva sute de prizionieri și-l respinseră pe malul de nord al Hîrtibaciului. Întreg frontul lui Schmettow era zdruncinat; el trebui să-și organizeze o nouă poziție defensivă pe malul nordic al rîului, de la Roșia Săsească pînă la Hos-

man. Aripa dreaptă română era acum consolidată. Un batalion din Regimentul 44 infanterie ocupase vîrful Păhuiului, excelent punct de observație, care domina pînă departe Cimpia Sibiului.

Lupta de la Orlat

Pe cînd la aripa dreaptă a Corpului de Olt se desfășura această acțiune victorioasă, în același timp, la aripa stîngă, Brigada Moșoiu întreprinsese, spre Orlat, o recunoaștere ofensivă care să stabilească identitatea și valoarea forțelor inamice, a căror prezență și acțiune

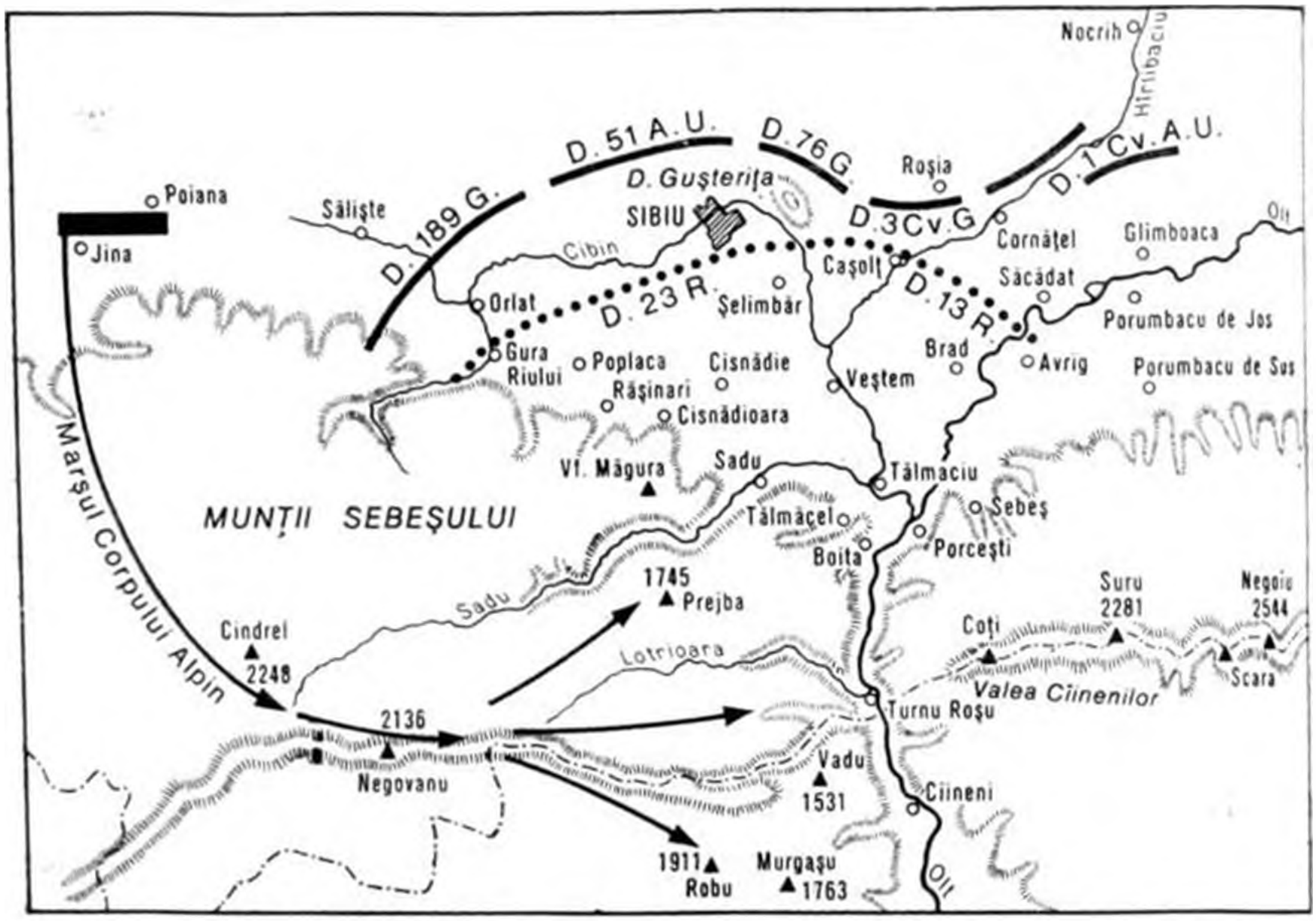

Operațiile din jurul Sibiului

în această regiune devenea din ce în ce mai neliniștitoare. Detașamentul de recunoaștere a pornit pe două coloane : coloana din stînga, formată din două companii din Regimentul 2 Vîlcea, a înaintat pe apa Cibinului, spre a ataca Orlatul de la sud și est, iar a doua, tot după companii, urmată de un batalion, porni din Gura Riului, spre a ataca satul pe la vest ; în rezervă, în Gura Riului, erau șase companii de grăniceri. Coloana din dreapta a încins o luptă violentă cu germanii, care erau retranșați cu multe mitraliere chiar în marginea satului, i-a respins, luînd cu asalt casă cu casă și luptînd înverșunat toată ziua și toată noaptea ; a căzut însă în mijlocul unui violent bombardament de artilerie, care a silit-o să se retragă. Coloana din stînga, după un prim succes, atacată de forțe superioare dușmane și pierzînd legătura cu dreapta, a trebuit să se retragă și ea. Rezultatul acestei nenorocoase ofensive a fost — pe lîngă pierderile simțitoare în morți, răniți și prizonieri — acela că a putut stabili că regiunea este ocupată de forțe importante, identificînd prezența Diviziei a 187-a germană.

Constituirea armatei dușmane de atac și planul ei de luptă

Operațiile de la 22 septembrie alarmară pe comandantul german. El aprecie efectivele române la aproape îndoitul valorii lor și aceasta îl determină să ia măsuri de întărire a forțelor sale, în special la aripa sa de est. Divizia a 76-a germană, prevăzută cu un divizion de mortiere grele, avea să conlucreze cu cavaleria la această aripă, iar pentru a se pune la adăpost de o eventuală surprindere din partea Armatei a II-a, Falkenhayn ceru și obținu, prin intervenție directă la Marele Cartier german, ca să i se pună sub ordinele sale directe și Divizia a 89-a germană, care pînă atunci depindea de grupul comandat de generalul von Arz. Acum Falkenhayn socoti că ține în mînă toate cărțile marii partide pe care voia s-o joace. Corpul alpin, trei divizii de infanterie, două divizii de cavalerie, cu o puternică artilerie formată, în afară de artileria divizionară și din cîteva formațiuni independente; aceasta era puterea formidabilă care avea să se prăvălească asupra grupului român de la Sibiu, format din două divizii de infanterie și o brigadă de cavalerie.

Falkenhayn concepu bătălia de la Sibiu ca o luptă de nimicire: *Vernichtungsschlacht*. Valea Oltului trebuia să fie un Cannae [12] sau un Sedan [13] al armatei românești. Germanii aveau o predilecție specială pentru acest fel de luptă de nimicire, ai cărei teoreticieni fuseseră marii lor meșteri: Moltke [14] și Schlieffen[15]. Învăluirea prin aripi și completa încercuire a armatei dușmane — *sedanizarea* — îi reușise, în decursul războiului mondial lui Hindenburg, la Tannenberg, asupra armatei rusești a Narewului. Gelos pe gloria rivalului său, care-l înlocuise la comanda supremă a armatei germane, Falkenhayn își propusese să-și ia o revanșă răsunătoare pregătind, la rîndul său, armatei române o catastrofă asemănătoare. Armata de la Olt trebuia încercuită din toate părțile, prinsă ca într-o capcană, cu toate liniile de retragere tăiate. Strînsă astfel în cercul de fier al dușmanului, ea urma să fie nimicită; resturile ce vor fi scăpat distrugerii aveau să fie prinse.

Planul operațiilor fu întocmit în chipul următor: armata germano-austro-ungară fu împărțită în trei grupe:

a) *Grupul de vest*, comandat de Krafft von Delmensiengen. Constituit esențialmente din Corpul alpin bavarez, acest grup avea să execute o largă mișcare de înconjurare a aripii stîngi românești, pentru a se așeza în flancul ei; apoi, împingînd spre răsărit extrema sa aripă sudică, Corpul alpin trebuia să ocupe trecătoarea Turnu Roșu în spatele armatei române, tăindu-i complet linia de aprovizionare și de retragere.

b) *Grupul de est*, comandat de Schmettow, constituit din diviziile 3 de cavalerie germană și 1 de cavalerie austro-ungară — luptînd în mare parte descălecate —, întărite cu unități de infanterie și artilerie, printre care și artileria grea a Corpului alpin, avea ca misiune să apere flancul sting (răsăritean) al armatei inamice. El trebuia să cucerească înălțimile de la nord de Avrig, apoi să coboare peste Olt, înspre sud, spre coama munților, așezîndu-se ca un zid între Corpul de Olt și Armata a II-a. Cu chipul acesta, orice încercare a Armatei a II-a de a veni în ajutorul Corpului de la Olt era împiedicată și era închis și accesul acesteia înspre trecătorile din Munții Făgărașului, pe unde ar fi încercat să se retragă.

c) *Grupul din centru*, sub comanda lui Staabs, era compus din diviziile 187 germană, 51 de honvezi (austro-ungară) și 76 germană, dispunînd de o puter-

nică artilerie grea. Era grupul principal, care trebuia să atace frontal armata română, dîndu-i loviturile decisive.

Cu chipul acesta, Falkenhayn arunca în dreapta și în stînga românilor două brațe uriașe care, închizîndu-se în spatele pozițiilor românești, le despărțea de linia de retragere și le izola de armatele de ajutor vecine. În acest cerc de fier, masa principală va aplica lovitura de grație. Dispoziții corespunzătoare fură comunicate armatelor din regiunile vecine, spre a împiedica tulburarea executării planului conceput, prin eventuale acțiuni de ajutorare întreprinse fie de Grupul de la Jiu, fie de Armata a II-a.

Marșul Corpului alpin

Operațiunea preliminară, de reușita căreia atîrna izbînda întregii întreprinderi a dușmanului, era cea încredințată Corpului alpin. Era o operație îndrăzneață, legată de mari greutăți, care nu se putea executa decît de o trupă excepțională. Și într-adevăr, Corpul alpin constituia în armata germană o formație de elită. Corpul alpin bavarez fusese înființat în primăvara anului 1915, în prevederea intrării Italiei în război, ca o formație specială pentru războiul în munți. Era format din bavarezi și prusieni, numai oameni aleși, toți sub 30 de ani, echipați și antrenați pentru războiul de munte. Corpul cuprindea trei regimente a trei batalioane: regimentul de infanterie al gărzii bavareze, un regiment de vînători prusian și unul bavarez; în plus: șase baterii de cîmp, șase baterii de munte și o baterie grea, geniu și tren. Un batalion avea trei companii; soldații erau îmbrăcați în uniformă cenușie, cu genunchiere și blazoane de piele; ei aveau bastoane cu vîrfuri de fier. Cele trei companii ale batalionului erau: întîia de pușcași, a doua de mitraliori, a treia de artileriști care mînuiau mici mortiere. În vara anului 1915, Corpul alpin luptase pe frontul italian; apoi a trecut în Serbia, unde a luat parte la urmărirea sîrbilor în memorabila lor retragere pînă în munții Albaniei. De aci a fost trimis în Franța, la Verdun, unde i se atribuie cucerirea satului Fleury, dar a sîngerat zadarnic în fața fortului Souville[16]. La declarația războiului român Corpul alpin, reconstituit cu elemente din depozite, a fost trimis pe frontul românesc, unde se conta pe importante lupte în munți. După terminarea primei părți a campaniei românești, Corpul alpin fu trimis în Vosgi apoi, în vara lui 1917, totdeauna acolo unde era o lovitură importantă de dat, fu readus în Moldova, unde a luat parte importantă în bătălia de la Mărășești, în regiunea Panciu. În toamna aceluiași an a fost transportat pe frontul italian, unde formă fruntea coloanelor armatei lui Below la Caporetto [17], Tagliamento, pînă la Piave; în primăvara lui 1918 îl găsim înaintea celebrului Monte Grappa [18]. Comandantul corpului era generalul bavarez Krafft von Delmensiengen, care trecea printre cei mai distinși comandanți germani.

Corpul alpin își începu marșul în ziua de 22 septembrie, patru zile înainte de ziua atacului. Punctul de plecare a fost satul Jina, cea mai înaltă dintre localitățile Ardealului — 916 m altitudine — la sud de Poiana și 35 km spre apus de Sibiu, pe povîrnișurile dinspre nord ale munților Sebeș-Cibinului. Marșul trebuia executat de-a curmezișul Munților Cibinului, masiv larg și foarte accidentat, care se ridică într-un soi de amfiteatru, culminînd cu vîrful Cindrel (2 240 m înălțime). Pe poteci înguste, într-o regiune pustie, la poale printre păduri dese, apoi sus, în regiunile înalte,

printre stînci sau pe platouri bătute de vînturi reci, coloanele alpinilor merseră timp de patru zile în coasta armatelor noastre, spre a-şi ocupa poziţiile de luptă. Această expediţie, executată prin astfel de regiuni grele, pustii şi lipsite de drumuri, de un corp numeros, ducînd cu sine artilerie şi urmat de lungi coloane de aprovizionări, muniţii, formaţiuni şi material sanitar şi diferite maşini de război constituie, desigur, o apreciabilă performanţă militară.

În două etape, coloana trece peste munţii Guga (1 390 m), Strîmba (1 831 m), Cîndrelu (2 240 m) şi Ştefleşti (2 236 m). După ce trecu de vîrful Negovanu, coloana se împărţi în două grupe. Grosul, sub comanda directă a generalului Tuschek, schimbă direcţia, obligînd spre stînga, merge în marş forţat paralel cu linia de frontieră şi se aşează în poziţie de luptă, pe o linie de nord-sud, de la vîrful Preajba (1 748 m) pînă la Vîrful Mare (2 073 m) — acesta chiar pe frontieră. De la înălţime, alpinii domină Valea Oltului transilvănean, în flancul liniei de aprovizionare şi de retragere a Corpului român de la Olt. Lîngă frontieră, la Lunci, bavarezii se instalează chiar în tranşeele făcute de trupele române în timpul neutralităţii. Al doilea grup în direcţia oblică spre dreapta, trece frontiera în ţară, în regiunea Lotrului şi se instalează pe munţii Robu (1 905 m), Vadu şi Murgaşu, formînd aripa dreaptă a Corpului alpin, pe care îl acoperă contra eventualelor atacuri ce ar veni dinspre sud din Muntenia. Detaşamentele acestui grup mai aveau misiunea să coboare în defileul Oltului şi să taie, în spatele armatei române, linia ferată şi şoseaua, singurele linii de legătură ale armatei române cu ţara. Astfel, la 25 septembrie, Corpul alpin îşi ocupase poziţiile de luptă.

Cum a fost cu putinţă ca o astfel de mişcare importantă să se execute netulburată în flancul Corpului de Olt? Aceasta e întrebarea chinuitoare care s-a pus şi se pune de toată lumea, din trebuinţa de a stabili răspunderile gravei înfrîngeri de la Sibiu. Cum a putut fi lăsată o trupă de mai mult ca 10 000 de oameni, tîrînd după sine un convoi imens de animale, încărcate cu poveri grele, să meargă timp de patru zile, la depărtare de 10—30 km în coasta armatei române şi a liniilor sale de comunicaţii? Un critic militar neutral, colonelul Egli, din armata elveţiană, se exprimă cu asprime: „Că a fost posibil ca apropierea unei coloane atît de puternice... să nu fie observată de serviciul de siguranţă român, decît cînd a fost prea tîrziu, aceasta nu se poate explica decît prin neglijarea condamnabilă a celor mai elementare principii ale serviciului în campanie" [79].

Este drept că regiunea dintre Jiu şi Olt, în lăţime de peste 70 km în zborul păsării, foarte accidentată, formată din masive de munţi brăzdate de văi adînci, era greu de supravegheat şi oferea putinţe de surprinderi. Totuşi, şi ce se putea face pentru împiedicarea lor nu s-a făcut. Comandamentul Armatei I-a instalase o companie de grăniceri pe vîrful Dobrunului, la trecerea din valea Sadului în valea Lotrului. Situaţia acestei companii îi permitea supravegherea celor două văi. Trecerea coloanelor alpine pe la Negovanu şi Balindru, în imediata ei apropiere, nu i-ar fi putut scăpa neobservată şi comandamentul român ar fi fost înştiinţat la timp. Generalul Popovici a ridicat însă această companie de la locul ei şi a trimis-o la batalionul căreia-i aparţinea, spre a-şi spori efectivele. Din această cauză, coloanele germane n-au întîlnit decît ciobani, şi abia în ziua de 25 cîteva rare patrule.

Oarecare indicii dovedeau că se petrec lucruri grave în această parte. O companie din Regimentul Vîlcea, trimisă de colonelul Moşoiu să exploreze înălţimile dinspre Sălişte întîlnise, cîteva zile mai înainte, grupuri mici de alpini bavarezi şi capturase chiar un căpitan, care făcuse declaraţii semnificative asupra rostului acelor trupe. Comandantul grupului român n-a dat nici o

importanță acestor constatări și nici nu a dat crezare știrilor ce începuseră a i se raporta de particulari sau de autoritățile civile despre ivirea dușmanului în coasta și pe linia sa de comunicații ; de aceea, el nu a luat la timp măsurile de siguranță dictate de împrejurări. Ba chiar le-a considerat și tratat ca manopere, puse la cale de dușman, ca să impresioneze și să demoralizeze pe luptători. Abia la 25 septembrie el trimite în susul văilor Sadului și Lotrului cîte un detașament mixt, alcătuit din cîte un batalion de infanterie cu cîteva tunuri ; ele au luat contact cu dușmanul la 26 septembrie, cînd surprinderea era reușită și bătălia începută*.

În ajunul bătăliei

În același timp, cînd comandantul grupului de Olt își dă în sfîrșit seama de gravitatea situației știri alarmante, venite atît pe cale directă, cît și prin informații particulare de la localnici, ajunseră la cunoștința comandamentului Armatei I și a Marelui Cartier General de la Peris, și le determinară să ia măsuri. Un detașament de cinci batalioane din Divizia a 20-a, care făcea paza Dunării în sudul Olteniei, fu trimis cu trenul la Rîmnicu Vîlcea, sub comanda personală a comandantului diviziei, generalul Praporgescu, cu scopul de a da ajutor armatei de Olt. Pe de altă parte, Armata a II-a de la Brașov trebuia să pornească cu Divizia a 4-a, care se găsea în regiunea Făgărașului, o acțiune ofensivă împotriva flancului sting al armatei germane care opera la Sibiu. Hotăriri tardive care totuși, executate cu energie, ar fi putut nu numai ușura poziția Corpului de la Olt, dar chiar smulge victoria.

La 25 septembrie seara, toate preparativele lui Falkenhayn erau sfîrșite. Cele două partide se găseau în situații neegale. Din partea germanilor era superioritatea numerică : patru divizii de infanterie cu 36 de batalioane și două divizii de cavalerie, cu o zdrobitoare superioritate a armamentului în artilerie și mitraliere, soldați echipați și instruiți pentru războiul de munte, cu experiență cîștigată pe toate marile cîmpuri de luptă ale Europei, comandați de un general care purta unul din numele ilustre ale armatei germane. În fața lor, Grupul român al Oltului, compus din două divizii de infanterie cu 25 batalioane și o brigadă de cavalerie. Comandanții români erau neexperimentați ; ei trebuiau să înceapă a face școala adevăratului război, măsurîndu-se cu una din cele mai puternice armate moderne. În special românii nu aveau nici o pregătire pentru războiul de munte. Politica externă a României, în timpul domniei regelui Carol, fusese dominată de ideea războiului împotriva Rusiei. Ideea războiului împotriva Austro-Ungariei era cu desăvîrșire exclusă. De aci lipsa, aproape totală, a artileriei de munte — cu care actualul dușman era așa de abundent prevăzut. Tot din aceeași cauză nu se făcuse niciodată manevra în munți — faptul ar fi fost considerat ca o trădare față de Puterile Centrale aliate. Lipsa de obișnuință cu războiul în munți explică și ușurința cu care Corpul alpin a reușit să surprindă trupele române.

Manevrele dibace ale comandantului german asigurau trupelor sale și o desăvîrșită superioritate tactică. Închiși în valea îngustă a Oltului, înconjurați aproape de toate părțile de cercul de fier al dușmanului superior ca număr, armament, conducere, cu legăturile tăiate atît dinspre Valea Oltului cît și

---

* Generalul Popovici recunoaște că a fost surprins, însă se apără susținînd că surprinderea a fost de natură *strategică*, iar nu *tactică*. Supravegherea regiunii dintre Olt și Jiu ar fi căzut în sarcina comandamentelor superioare, Corpul de Olt neavînd pentru acest scop nici trupe suficiente, nici mijloacele tehnice necesare [33].

dinspre țară, situația românilor părea disperată. Va fi fost dat însă ca vinjoșia fără pereche a țăranului soldat să facă minunea de a scăpa de la dezastru și de a face ca bătălia de la Sibiu să rămînă pentru români o infringere, dar nu o catastrofă.

Intiia zi a bătăliei

În noaptea de 25—26 septembrie cele 54 de baterii ale grupului de atac german incep un bombardament violent al pozițiilor românești, atingînd în dimineața zilei următoare o extraordinară intensitate. Din partea românilor nu i se poate răspunde cu aceeași tărie : românii nu au decît 16 baterii. Pe lîngă marea inferioritate numerică, se adaugă inferioritatea calibrelor : românii nu au artilerie grea, pe cînd dușmanul avea 42 piese de artilerie grea, dintre care 12 mortiere de 21 cm. Nici măcar cele opt tunuri, de calibru 120 mm, sosite românilor în seara din ajunul începerii bătăliei, n-au putut fi întrebuințate din cauza defectuozității închizătoarelor și fiindcă erau servite de ofițeri de rezervă neinstruiți. În timpul nopții, după puternicul bombardament, poziția dealul Gușteriței, la sud-est de Sibiu, cea mai înaltă poziție care domină Cîmpia Sibiului, e atacată de trupele brigăzii austro-ungare Thyl, întărită cu Regimentul german de Hessa din Divizia a 76-a, și e luată cu asalt. Un batalion din Regimentul 44 român a apărat-o în luptă corp la corp, dar a trebuit să cedeze față de zdrobitoarea superioritate a dușmanului.

Ziua de 26 septembrie, intîia zi a bătăliei de la Sibiu, se anunță de dimineață ca o splendidă zi de toamnă. Din postul său de comandă, pe o înălțime la nord de Orlat, Falkenhayn dădu ordinul de atac general. Direcția principală a atacului era înspre pozițiile de la aripa stîngă română, de la Gura Riului la Poplaca. Împotriva acestei aripe Faklenhayn aruncă trupele concentrate ale întregii Divizii a 187-a, susținute de o puternică masă de artilerie care cuprindea și artileria călărească a Corpului alpin. Poziția română era apărată de Brigada a 3-a a Diviziei a 23-a română. Unitatea era descompletată. Pentru a apăra un front de aproape 20 km, împotriva unei divizii întregi, Moșoiu nu avea decît cele patru batalioane ale Regimentului 2 Vîlcea. Abia după-amiază și spre seară a mai primit ca ajutor un batalion de grăniceri și unul din Regimentul 42 infanterie.

Cu toată această mare inferioritate de forțe, românii au luptat dîrz și au respins toate atacurile dușmanului. Dealul Cioara a fost apărat toată ziua de două companii din regimentele 2 și 42 ; toate valurile de atac dușmane au fost aruncate înapoi cu grenadele de mînă. Un ultim atac dușman, încercat cu un detașament de voluntari, a fost sîngeros respins la ceasurile 4 după-amiază, după care dușmanul n-a mai încercat nimic. Dealu Ursului, apărat de batalionul de grăniceri cu o secție de artilerie, a fost și el zadarnic atacat de două batalioane dușmane.

La centrul și aripa stîngă a grupului de atac (diviziile 51 și 76), germanii au instalat pe toate înălțimile de la nord-est de Sibiu o artilerie foarte numeroasă, care toată ziua bombardează pozițiile române. Atacurile infanteriei nu reușesc însă a scoate pe români din pozițiile lor. Grupul Schmettow, susținut de artilerie grea — tunurile de 10,5 ale Corpului alpin — așezată la Cîrța, reușește să treacă Oltul și să-și strecoare printre Avrig și Porumbacu Divizia 3-a de cavalerie germană, așezînd-o ca o verigă de-a curmezișul drumului de la Făgăraș la Sibiu, spre a izola Grupul de la Olt de Armata II-a. Din cele trei regimente ale diviziei, Regimentul de „Chevaux-légers" [19] era cu fața spre vest, înspre Corpul de Olt, iar cele două regimente de husari erau cu fața la est, spre Brașov.

În partea dinspre sud, detașamentele Corpului alpin reușesc a se apropia de trecătoarea Turnu Roșu și a ocupa poziții în imediata margine a defileului, la Boița, la gara Turnu Roșu, la Rîu Vadului și la Ciineni. Aci era pericolul cel mare. Aci se concentrează toată atenția, atit a atacatorului, cit și a apărătorului. Reușește dușmanul să închidă trecătoarea, atunci românii sînt pierduți. E catastrofa.

Generalul Popovici trimite un detașament puternic — Regimentul 48, rezerva Corpului de Olt — spre sud, ca să curețe defileul de inamic. Dar în același timp, fără știrea comandantului, o acțiune mai eficace se organizează de la Ciineni înspre nord. Un ofițer de stat-major al Corpului de Olt, locotenent-colonel Popescu Toma, înapoindu-se de la Craiova cu corespondența secretă la cartierul corpului, a fost oprit la Ciineni de mitralierele germane ce ocupaseră poziții pe dealul Vladului și la Lunci, pe cînd patrule dușmane înaintau prin defileu către podul de peste Olt, spre Ciinenii de Argeș. Dîndu-și seama de gravitatea situației și de marele pericol ce amenință corpul român, Popescu adună din sat pe singurii treisprezece țărani ce mai rămăseseră acolo — ceilalți fugiseră — îi înarmează cu puști nemțești aflate la primărie, le umple sinul cu cartușe și, încadrîndu-i între un sergent de jandarmi și unul de pontonieri, aflați întîmplător acolo, îi bagă în tranșeele de pe dealul Malului, la vest de podul Oltului.

Timp de trei ceasuri, cei treisprezece țărani — cu comandanții lor cincisprezece — așezați rar în tranșee, au tras cu necaz și cu mare risipă de gloanțe în patrulele germane ce se iveau fie pe defileu, fie pe dealurile din față : Vladului și Chițianet. Înșelați de acest foc și crezînd că au de-a face cu o poziție puternic ocupată, alpinii germani s-au oprit pe loc. Folosindu-se de această întîrziere Popescu a luat, din propria-i inițiativă, măsuri mai importante. La Brezoi se găseau un batalion de vînători și două baterii de obuziere. Cîteva plutoane, susținute de obuziere, au fost trimise în susul văilor, ca să facă demonstrații, care să înșele pe dușman asupra forțelor noastre reale. Două companii și jumătate au fost aduse cu trenul la Ciineni, iar o baterie de obuziere a sosit în trapul cailor pe șosea. La ceasurile patru apărarea Ciinenilor se organizase cu ajutorul acestor trupe ; bravii țărani au fost scoși din tranșee și puși la apărarea podului din jos de Ciineni. Obuzierele au deschis focul asupra dealului Vladului și a defileului Oltului, iar cîteva minute în urmă românii puteau afla de la un grup de șapte prizonieri că au cinstea să aibă în fața lor Regimentul de gardă bavarez, proaspăt sosit de la Verdun, sub comanda directă a prințului Henric de Bavaria, nepotul de frate al regelui Bavariei.

Mulțumită acestui act de inițiativă și a atitudinii dîrze a unei mîini de țărani bătrîni, ce-și apărau plaiurile și satul, îngustul coridor n-a putut fi astupat de dușman la Ciineni. Totuși, în lungul defileu au fost multe puncte expuse focurilor de tun și mitralierelor instalate de dușman pe malul apusean al Oltului și multe lupte crîncene, uneori piept la piept, s-au dat între patrulele române și detașamentele potrivnice. De aceea, comandantul român trimise trupe care să întărească detașamentele din valea Sadului și din celelalte văi laterale, spre a încerca cu ele deblocarea defileului. Astfel se scurse ziua întîi a bătăliei, fără a aduce comandantului german victoria repede, scontată cu atîta siguranță. El nu-și poate ascunde nemulțumirea și îngrijorarea. A primit știri neliniștitoare de pe fronturile de luptă vecine și știe că evenimentele de acolo pot influența desfășurarea luptei pe care o dă la Sibiu, dacă nu reușește a obține victoria repede. Astfel, la Jiu germanii au fost alungați din pozițiile lor prin amenințarea cu o mișcare ocolitoare ; românii au recucerit Petroșanii. Spre răsărit, prelungirea luptei poate să aducă intervenția temută a Armatei

a II-a. Înspre sud, închiderea defileului nu e completă şi, desigur, mai sînt şi alte trecători, neindicate pe hartă, care pot asigura românilor o retragere. De aceea Falkenhayn dă ordine ca a doua zi acţiunea să fie reluată cu mai multă violenţă şi prelevează asupra Diviziei a 89-a prusiană, pusă la dispoziţia lui de von Arz, un regiment de infanterie şi o secţiune de obuziere, spre a-şi întări încă mai mult efectivele armatei.

La rîndul său, comandantul român îşi dă seama de gravitatea situaţiei. Manevra, prin care îşi propune să răspundă inamicului, este de a pivota în jurul dreptei sale, pe care vrea s-o ţină pe loc ca să lege cu flancul sting al Armatei a II-a, ce vine dinspre Făgăraş. Aripa stingă, la apus de Olt, o va retrage puţin, nevoind să părăsească terenul cucerit. De aceea, Brigada Moşoiu e retrasă din poziţia pe care o apărase cu atîta cerbicie, pe o linie aşezată ceva mai înapoi, care trecea pe înălţimile de la nord de Cisnădie — dealul Obrejii — vest de Răşinari. Mai ales însă, comandantul român va căuta să cureţe spatele său, trecătoarea Oltului, pentru siguranţa liniei de comunicaţii pe unde aşteaptă ajutoare.

Ziua a doua

În ziua a doua a bătăliei, 27 septembrie, lupta e reluată cu furie pe toată linia de bătaie, în lungimea de 80 km. Grupul central al lui Staabs atacă cu toată puterea celor trei divizii ale sale, precedînd atacul de o violentă pregătire de artilerie. Popovici ţine frontul de luptă cu douăzeci de batalioane ale Corpului de Olt; restul de cinci sînt trimise spre sud, spre a face faţă atacului Corpului alpin şi a destupa trecătoarea Oltului. Atacul principal al duşmanului se dă împotriva aripii stingi române. Vitezele trupe ale Diviziei a 23-a rezistă viguros şi nu pot fi scoase din poziţiile lor de la Valea Rea-Cioara, decît atunci cînd, printr-un atac combinat al Diviziei a 187-a germane şi al detaşamentelor alpine, duşmanul ocupă platoul Onceşti (1 774 m), care domină de la o mare înălţime poziţiile româneşti din flanc şi de la spate.

În amurgul serii un batalion german, venind dinspre Răşinari, surprinde linia avanposturilor române, care fug şi intră în Cisnădioara. Ajunşi în piaţa satului, ei sînt deodată atacaţi de trupele batalionului român ce îi aştepta, ascuns. Înconjuraţi, germanii scapă cu fuga după ce lasă pe teren peste 150 de morţi şi răniţi. Comandantul sectorului german e silit să recunoască că „românii s-au bătut excelent" [84].

Dreapta Diviziei a 23-a, constituită din aşa-zisa „Brigadă combinată" (Regimentul 44 infanterie şi două batalioane grăniceri), care ocupa Şelimbărul, nu s-a putut menţine din cauza bombardamentului violent al artileriei duşmane de pe dealul Guşteriţei şi a înaintării unei coloane puternice austro-ungare, ce venea dinspre Sibiu. La ora 1 după-amiază Divizia a 23-a a început retragerea spre poziţia a doua, la sud de linia Răşinari-Şelimbăr. Mulţumită ţinutei dîrze a Regimentului 1 de grăniceri, legătura între diviziile româneşti 23 (la stînga) şi 13 (la dreapta) se menţine intactă. Trupele române de la stînga ocupă puternic noile poziţii de o parte şi de alta a Cisnădioarei, în faţa căreia duşmanul se istoveşte pînă seara în atacuri zadarnice.

La aripa dreaptă română Divizia a 13-a fusese atacată şi bombardată cu artilerie grea, atît la Săcădate, din direcţia Glimboaca, cît şi la Avrig, din direcţia Sărata. Ajutată de formidabilul bombardament, un regiment de honvezi reuşeşte să ocupe dealul Bucatei, silind pe români să-l evacueze. Datrupe ale Diviziei a 13-a, venind dinspre Bungard, reocupă dealul în contraatacuri violente. Honvezii sînt nevoiţi să evacueze şi Şelimbărul. Toată după-

amiaza se dau lupte sîngeroase în acest sector; regimentul ungar scapă din situaţia grea în care se găseşte, cu pierderi simţitoare, numai mulţumită intervenţiei importantelor ajutoare din Divizia a 76-a vecină [239].

Perdeaua de cavalerie germană continuă să închidă drumul dinspre Făgăraş, ocupînd malul Oltului între cele două sate Porumbacu; un detaşament inamic putu să ocupe înălţimea „La Cetate", căutînd să împiedice de acolo circulaţia românilor prin trecătoarea Scara. În defileul Oltului lucrurile nu mergeau deloc pentru germani „conform planului". Nicăieri alpinii bavarezi n-au putut ocupa şoseaua, necum a trece peste ea. Pretutindeni trupele române, luptînd cu disperare, îi aruncă înapoi, pricinuind pierderi simţitoare, în special regimentului gărzii bavareze la Riu Vadului şi Ciineni. Batalionul gărzii bavareze, comandat de prinţul Henric de Bavaria, care ocupase un moment gara Ciineni, fu aruncat înapoi în munte cu pierderi grele. Dinspre sud, trupe din Divizia a 20-a începeau să sosească pe frontul de luptă, atacînd poziţiile alpinilor bavarezi de pe munţii Robu şi Murgaşu.

Falkenhayn se arată foarte nemulţumit de rezultatul celei de-a doua zi a bătăliei; în memoriile sale el e nevoit să recunoască din nou „vitejia românilor". Situaţia Corpului alpin i se pare îngrijorătoare; e deziluzionat de rezultatul slab al atacului grupului principal. Ceea ce-l preocupă cu deosebire este că sînt indicii din ce în ce mai precise, că va fi atacat în flancul sting de Armata a II-a şi că nu va putea opune atacului din această parte forţe îndestulătoare, dacă nu va fi terminată bătălia începută. Cu toată nesiguranţa şi temerea, comandantul german crede că nu trebuie să renunţe la planul iniţial al luptei. De aceea, în seara zilei de 14 el dă ordine lui Staabs ca a doua zi, dis-de-dimineaţă, să reînceapă atacul pe tot frontul „fără nici o cruţare" de oameni şi material, băgînd în luptă şi unităţile prelevate Diviziei a 89-a, proaspăt sosite; mai trimite la aripa stîngă ajutoare, pentru mai multă siguranţă a acestei aripi slabe şi primejduite. Sub ameninţarea dezastrului, pe care-l vede iminent şi a răspunderilor ce-l copleşesc, comandantul român începe a-şi pierde capul. El se crede „trădat pe toată linia", vede spioni în toate părţile şi scrie comandantului Armatei I că ar trebui măcelărită toată populaţia; vorbeşte de Consiliul de război şi de ştreang... Toată nădejdea lui se agaţă de intervenţia Armatei a II-a, a cărei punere în mişcare i s-a semnalat printr-o patrulă de cavalerişti; el leagă soarta bătăliei de ajungerea la timp a acestei trupe în zona de luptă. Ca măsură de precauţie, el ia dispoziţie ca trenurile şi coloanele diviziilor Corpului de Olt să se grupeze la gura defileului, în vederea retragerii.

Ziua a treia

În a treia zi a bătăliei — 28 septembrie — situaţia armatei româneşti devenise critică. Epuizată de pierderile suferite în lupta de două zile cu un inamic care o ataca neîncetat şi din toate părţile cu superioritate zdrobitoare, cu moralul scăzut din cauza ştirilor despre închiderea defileului, care era acum cunoscută, cu exagerările obişnuite, de întreaga armată, ea suportă totuşi cu bărbăţie un bombardament înfricoşător în dimineaţa zilei, pe linia Măgura-Veştem, dispusă în arc în jurul satului Tălmaciu, unde era cartierul general al grupului. Numeroase aeroplane inamice azvîrleau bombe asupra convoaielor române, ce se strecurau între Tălmaciu şi Boiţa, asupra gărilor de la Porceşti şi Sebeş, şi asupra satului Tălmaciu. Românii n-aveau aeroplane pentru a le contrabate. Sforţarea de căpetenie a duşmanului era îndreptată tot asupra aripii stîngi a Diviziei a 23-a. Cu toate

eșecurile din zilele precedente, dușmanul își urmărea planul întoarcerii acestei aripi prin valea Sadului pentru ca, prin acțiunea concordantă a Diviziei a 187-a cu a Corpului alpin, astuparea trecătoarei Oltului și încercuirea Corpului român de Olt să fie complete. „Marele plan" al lui Falkenhayn trebuia cu orice preț realizat.

Brigada a 3-a (colonel Moșoiu), care forma mereu aripa stîngă a Diviziei a 23-a va trebui, la rîndul ei, să salveze situația apărării printr-o rezistență îndîrjită. Rîndurile brigăzii se subțiaseră. Cea mai mare parte a trupelor Regimentului 42 fusese trimisă la aripa dreaptă a Diviziei a 23-a; la flancul stîng rămăsese numai Detașamentul Bălănescu, în putere de șase companii, pe vîrful Măgura, cu ordinul de a nu părăsi poziția sub nici un cuvînt. Brigada rezistă îndîrjit atacurilor dușmanului, care are o superioritate zdrobitoare. La 2,30 după-amiază, dușmanul a ocupat Cisnădie și Cisnădioara. O companie și jumătate din Regimentul 2 Vîlcea dă un contraatac viguros prin pădurea de la Cisnădie, și respinge pe germani la baionetă pînă la sud de Cisnădie. La dreapta brigăzii, la punctul de legătură cu brigada combinată, rezistența slăbește. O spărtură se face în centrul român, prin care puternice coloane germane, în valuri de atac, înaintează repede spre nord de Tălmaciu, unde erau bateriile de artilerie grea ale diviziei. Înaintarea dușmanului amenință să întoarcă aripile interne ale celor două brigăzi române. Dar o baterie română de munte, printr-un foc precis, stăvilește înaintarea dușmanului. Și, în același timp, un nou contraatac român, dat de trupe din regimentele 2 Vîlcea și 5 vînători, lovește coloana înaintată dușmană și o respinge înapoi spre Veștem, pe cînd tunurile dușmane bat cu furie Tălmaciu.

Spre seară, mișcarea de retragere a românilor se pronunță pe tot frontul. Speranța în sosirea Armatei a II-a dinspre Făgăraș e din ce în ce mai slabă. Comandantul Corpului de Olt a pierdut contactul cu Divizia a 13-a, care e în retragere spre sud. Dușmanul a ocupat Veștem și Avrig. Artileria lui bate acum în spatele poziției de la Tălmaciu, la nord de Boița. Aeroplanele aruncă bombe asupra convoaielor ce se scurg spre sud și asupra gărilor de la Porcești și Sebeș. Șrapnele cad în curtea cartierului comandamentului Corpului de Olt și produc panică în trenurile de luptă. Comandantul corpului, convins că bătălia e pierdută, dă ordinul de retragere.

Dușmanul intră la ora nouă seara în Tălmaciu. Sleit și el de oboseală și de pierderi grele, nu are puterea să mai atace și încetează lupta, fără să fi obținut nici în această zi rezultatul decisiv așteptat.

Brigada a 3-a se retrăsese pe înălțimile de la sud de Sadu, unde ținuse rezistența pînă la ora 10 seara cînd, după încetarea luptei, comandantul brigăzii începe și el mișcarea de retragere spre Tălmaciu, cu scopul de a lua contactul cu forțele române, pe care le credea că sînt tot acolo. Numeroase trupe dușmane înaintează spre flancul de vest al brigăzii. Detașamentul Bălănescu, rămas izolat pe înălțimea Măgurei, cu ordinul strict al generalului Castriș de a nu părăsi poziția nici într-un chip, e înconjurat și capturat. În munții din preajma defileului, aceeași situație ca în ziua precedentă. Alpinii nu reușesc nicăieri să stăpînească de fapt defileul. Ei trebuie să stea în defensivă. Dinspre sud, trupele Diviziei 20 înaintează, atacînd pozițiile din munții dintre Lotru și Olt. Dinspre nord, un detașament constituit din două batalioane de grăniceri, pornind de la Boița, urcă greu coastele muntoase împădurite, luptînd cu fața spre sud, atacă la baionetă pe alpini pe unde-i întîlnește, îi alungă de pe creasta Vîncei, luîndu-le 7 mitraliere, pe care le distruge. Luptele țin pînă noaptea cînd, informați că grosul trupelor române se retrage, grănicerii coboară din nou spre Boița. Prin pădure, pe întuneric, izolați de orice altă trupă, retragerea

se face penibil. Unul din cele două batalioane e înconjurat și capturat de dușman. La Ciineni, alpinii bavarezi sînt definitiv respinși, însă șoseaua din defileu rămîne, în unele puncte, expusă focului dușman.

Intervenția Armatei a II-a

Desfășurarea bătăliei de la Sibiu începe să fie influențată din afară. Spre răsărit se petrec evenimente importante, care strecoară raze de speranță în sufletele conducătorilor Corpului român de la Olt, dar neliniștesc pe comandantul german.

Armata a II-a a angajat acțiunea ofensivă spre vest și efectele ei încep să se simtă. Divizia a 4-a română, respingînd detașamentele dușmane, ajunsese în seara zilei la Arpaș; numai 12 km o despărțeau de aripa stîngă a lui Falkenhayn. Diviziile 3 și 6 înaintau în golul dintre Armata a IX-a și Armata I a lui Arz, amenințînd spatele lui Falkenhayn. Arz rezista greu Armatei de Nord și-și retrăgea aripa de sud în fața atacurilor românilor. Din nefericire însă, acțiunea de degajare pornită dinspre est e pornită prea tîrziu și cu prea multă încetineală, spre a putea influența hotărîtor asupra desfășurării bătăliei de la Sibiu. Totuși, comandantul german își dă seama de primejdia ce-l amenință. Privirile lui rămîn ațintite cu neliniște în special în direcția Făgărașului, la progresele Diviziei a 4-a române. Dacă nu poate să prelungească rezistența la est, pînă după încheierea bătăliei de la Sibiu, pierde nu numai bătălia, dar întreaga situație din Transilvania. El ia măsuri de întărirea rezistenței în fața armatelor II și de Nord române, dar contează și pe lipsa de energie a conducerii române: „Conducerea română procedase pînă acum extraordinar de șovăitor și nesigur. Tot așa au fost și mișcările trupelor române. Deși este incontestabil că *soldatul român*, *luat în parte*, se bătea cu vitejie, le este însă românilor, evident, foarte greu să coordoneze părțile singuratice într-o acțiune de ansamblu" [85]. Întemeiat pe aceste constatări, comandantul german rămase nezdruncinat în convingerile care i-au dictat planul său de operații. El ia din nou dispoziții ca, în ziua de 29 septembrie, să sfîrșească definitiv cu Corpul de Olt, spre a-și putea întoarce apoi toate forțele înspre dușmanul care-l amenința de la răsărit. El roagă în același timp pe camaradul său Arz să țină cu orice preț pozițiile sale în fața armatelor II și IV române. Ziua aceasta avea să hotărască nu numai soarta bătăliei de la Sibiu, dar aceea a campaniei din Transilvania. Falkenhayn mărturisește: „Rareori în viața mea, destul de bogată în puncte dramatice culminante, am așteptat rezultatul cu mai multă încordare ca în dimineața zilei de 29 septembrie" [85].

Retragerea Corpului român de Olt

Din nefericire, temerile lui Falkenhayn se risipiră odată cu ivirea zorilor zilei de 29 septembrie. Armata română de la sud de Sibiu rupsese lupta și era în retragere.

Trupele Corpului de Olt, istovite, nu mai aveau puterea să reziste. Intervenția salvatoare a Armatei a II-a nu se produsese la timp. Crăiniceanu n-a sosit la Olt, așa cum Grouchy nu sosise la Waterloo. În seara zilei de 28 septembrie, comandantul corpului dădu ordinul de retragere generală. Coloanele de artilerie și trăsuri trebuiau să înceapă retragerea imediat prin defileul Oltului, iar infanteria diviziilor trebuia să înceapă mișcarea a doua zi de dimineață, întrebuințînd toate potecile și locurile de trecut peste culmile

munților, de o parte și de alta a defileului. Divizia a 23-a avea să înceapă retragerea din poziția Boița, iar a 13-a din direcția Porcești. Contactul cu aceasta din urmă se rupsese, așa că ordinul i s-a transmis indirect, prin Divizia a 23-a. Retragerea prin defileu începu chiar în noaptea de 28—29 septembrie; ea se execută în împrejurări deosebit de dramatice. De-a lungul Oltului, pe 15—20 km lungime, defileul e așa de îngust, încît de-abia este loc pentru șosea și calea ferată. De la Boița la Riu Vadului ele urmează, una un mal, cealaltă malul opus, pentru ca apoi, de la Riu Vadului la Ciineni să treacă amîndouă pe malul apusean al Oltului. Numai din loc în loc cîte un luminiș, cîte o livadă mică. Pe șosea și pe calea ferată se îngrămădeau nesfîrșite coloane de oameni și animale, artilerie, trăsuri, cirezi de vite, căutînd, grăbite, să scape din strîmtoare. Erau mai mult de 2 000 de vehicule de tot soiul: tunuri și chesoane de toate calibrele, de la cel de 120 mm, pînă la cel de 53 mm, trase de boi, cîte patru sau trei perechi de trăsură, sau de atelaje de opt, șase, patru și doi cai; care și căruțe de rechiziție în trenuri de luptă, convoaie administrative, coloane de muniții, trăsuri sanitare, parcul de aviație. Conducătorii și însoțitorii trăsurilor, înarmați sau nearmați, ordonanțe ofițerești sau de-ale plutonierilor, urcate pe trăsuri sau ducînd la mînă cai, vaci ciini, geamantane etc., complicau convoiul imens care se mișca în întunericul nopții cu greutate [225]. Se dăduseră cele mai severe ordine ca să se meargă în absolută liniște, ca în procesiune, fără să se strige, fără să se vorbească. Ordinea și liniștea erau însă greu de păstrat în această masă de oameni cu moralul scăzut, nervoasă, nerăbdătoare de a scăpa din nesfîrșitul defileu, îngreuiată de lungile convoaie de animale și de vehicule.

În mijlocul coloanelor generalul comandant, înconjurat de statul său major, însoțea pe jos convoiul. El părăsise cartierul general de la Tălmaciu în ultimul moment, pe înnoptate, pe cînd proiectilele începeau să cadă deasupra cartierului. Apărat de o gardă de infanterie comandantul, care pierduse bătălia, se silea ca, prin exemplul și acțiunea sa personală, să salveze retragerea. La tot pasul, echipele de poliție și de relevare trebuiau să intervină ca să pună regulă în mișcarea coloanelor. Mulți oameni, doborîți de oboseală și amețiți de somn, se opreau prin șanțurile șoselei și adormeau. În unele locuri șoseaua se îngustează, strînsă între Olt și peretele de stîncă, încît nu puteau să se strecoare decît două vehicule alături. Astuparea șoselei producea confuzii, învălmășeli, căderi în apă; ordinea se restabilea cu greu. Ceea ce însă dădea retragerii caracterul cel mai tragic, erau atacurile inamicului. În anumite luminișuri sau văi laterale, ascunși prin cute de teren sau pe după pereții stîncoși și abrupți ai defileului, cuibăriți în propriile tranșee ale rominilor sau în altele, de curînd săpate, trăgători germani trăgeau în plin cu puști sau cu mitraliere în gloata din vale. Pocnetele și bubuiturile armelor se amestecau cu vuietul undelor apei, cu strigătele oamenilor și cu mugetele animalelor, repetate și mărite de ecoul defileului, înălțîndu-se spre cer într-un vaier înfricoșător. Defileul devenea, astfel, pe alocuri, un adevărat iad. În aceste puncte critice trebuia să se organizeze detașamente de luptă care să atace pe inamic, spre a-l alunga, a degaja șoseaua și a permite continuarea mișcării de retragere.

La gura Lotrioarei, aproape de Riu Vadului, în puterea nopții, drumul fusese baricadat, la trecerea șoselei pe un podeț, de mulțimea cailor uciși sau răniți de focurile de mitraliere trase din apropiere și de căruțele răsturnate. Dușmanul trăgea atît de sub pod, cît și din vecinătate. A trebuit să se pună în poziție un tun de 53 mm pentru a-l goni de acolo și a restabili drumul. Înspre dimineață, un detașament de vînători din garda bavareză, care ocupase cu mitraliere cantonul de la punctul Lunci și înălțimile vecine, atacă

centrul coloanei române în retragere, producînd panică și dezordine. Un detașament român trecu un pod peste Olt în plin foc inamic, străbătînd apoi tunelul căii ferate; ajutat de un alt detașament, care ocolise inamicul pe la spate, prin munți, reuși să împresoare pe dușmanul care fu trecut prin baionetă, pînă la cel din urmă luptător, împreună cu ofițerul ce-l comanda. Un kilometru și jumătate mai la sud de cantonul Lunci un nou atac inamic, cu mitraliere, se produse. Prin acțiunea energică a unui batalion de grăniceri, venit de la sud, inamicul fu luat la goană și de aci și fugărit în munți.

În după-amiaza zilei de 29 septembrie, la ora 2, cele dintîi trăsuri ale coloanei apăreau la ieșirea de sud a defileului și intrau în Ciineni; satul era ocupat de trupe din Divizia a 20-a. Aproape întreaga artilerie a fost salvată. Multe care cu muniții și aprovizionări, sfărîmate, au trebuit să fie lăsate în drum, sau prăvălite în Olt. Sute de cai slobozi rătăciră zile întregi prin trecătoare și prin pădurile vecine, iar apele repezi ale Oltului au cărat la vale multe trupuri de oameni și de animale. Retragerea infanteriei s-a făcut, potrivit dispozițiilor luate, pe diferite poteci prin munți. Inamicul, care nu cunoștea aceste poteci, mai cu seamă cele construite în ultimul timp, nu a urmărit. De aceea, diferite unități, cărora li se dăduse ordinul să se retragă „pe unde vor ști" sau „cum i-o lumina Dumnezeu", au putut să treacă fără pierderi, salvîndu-se în întregime. O parte din trupele Diviziei a 13-a încercă retragerea spre est, pe drumul Făgărașului; aci însă, drumul era închis de trupele generalului Schmettow. De aceea ele au trecut munții spre sud, peste înaltele muchii ale vîrfurilor Suru și Scara. O parte din trenurile regimentare ale Diviziei a 13-a și Brigăzii de călărași, neputînd ajunge în defileu, au fost capturate de inamic. Grănicerii, sub conducerea energică a colonelului Cantacuzino, au acoperit la Boița retragerea Corpului de Olt, apoi au rămas pe poziția de la Coți, pe frontieră, pe aceleași locuri de unde porniseră cu însuflețire în dimineața zilei de 28 august. Creasta munților fusese întărită de ei în timpul verii cu tranșee sistematic lucrate.

Brigada Moșoiu, pornind de la sud de Sadu spre est, după un penibil marș de noapte, ajunge la 4 dimineața la Tălmaciu, pe care-l găsește evacuat de români și ocupat de patrule dușmane. Soldații trec rîul Sadului și al Cibinului, bombardați de artileria dușmană și găsind podul de peste Olt al căii ferate spre Avrig ocupat de dușman, se conving că bătălia a fost pierdută, că trupe amice nu mai sînt nicăieri și se îndreaptă spre sud, trecînd Oltul cu apa pînă la piept. Brigada constituie astfel ariergarda Corpului de Olt. În drumul ei întîlnește în cale și încorporează trupe răzlețe din Divizia a 13-a, trenul Regimentului 72, o baterie de 82 căreia îi ia caii, după ce distruge tunurile. Pe cînd artileria grea dușmană bate drumul mare din Valea Oltului, pe care presupune că se scurge coloana, brigada trece peste plaiuri, urcă vîrful Coți, unde grănicerii susțin retragerea, apoi coboară pe versantul de sud al Cotilor în valea Ciineni și, îndreptîndu-se spre vest, ocupă în seara zilei de 29 defileul Oltului la punctul vechii frontiere de la Rîu Vadului; ea mai numără doar aproximativ o mie de oameni!

Dinspre sud, trupele generalului Praporgescu au reușit să restabilească complet comunicația prin defileu, gonind pe dușman și de pe înălțimile de la apus de Olt. Satul Ciineni, precum și înălțimile Murgașului și Vladu, erau în mîinile românilor. Trupele Corpului de Olt, decimate, cu pierderi mari de oameni și mai cu seamă de material — căruțe, automobile, trenuri sanitare — erau salvate și puteau respira, ocupînd poziții noi pe înălțimile din dreapta și din stînga Oltului, dincoace de frontieră. La 30 septembrie, trupele Diviziei a 23-a se concentrau la Titești, iar acelea ale Diviziei a 13-a la Boișoara

și împrejurimi. La Ciineni se găsea Grupul Ciineni — 5 batalioane — iar în valea Lotrului și Oltului se găsea Detașamentul general Praporgescu, format din trupe din Divizia a 20-a.

Înfrîngerea

Bătălia de la Sibiu se sfîrșise. Corpul de la Olt fusese înfrînt; odată cu bătălia, el pierduse întregul teren ocupat în decursul ofensivei românești în Ardeal. Abia acum, spre răsărit, trupele înaintate ale Armatei a II-a române ajungeau în sfîrșit să cadă pe aripa stîngă a lui Schmettow și să dea lupta glorioasă, dar de nici un folos acum, de la Porumbacu...

Falkenhayn era victorios la Sibiu. Nu era însă victoria decisivă, nimicitoare, pe care generalul german o intenționase, o pregătise cu atîta știință strategică și o urmărise timp de trei zile cu atîta sînge rece, încredere și tenacitate. Comunicatul oficial german din 30 septembrie trîmbița lumii întregi marea victorie: „Numărul prizonierilor și prada foarte considerabilă", „numărul prizonierilor crește mereu" etc. A doua zi, marea victorie lua proporții foarte modeste: 3 000 de prizonieri și 13 tunuri! Pentru umflarea tabloului, comunicatul număra căruțele și vagoanele lăsate pe linie. Ba încă, comunicatul român putea să anunțe că, în retragerea lor spre Ciineni, trupele române au luat inamicului 300 de prizonieri și cinci mitraliere.

Sibiul n-a fost un Sedan sau un Tannenberg al armatei române. Împresurarea plănuită de inamic n-a reușit. Corpul de Olt, înfrînt în marea bătălie dată cu puternicul său adversar, s-a putut retrage. Inexperiența sau neglijența înaltului comandament al acestei armate au pus trupele, de la început, într-o situație tactică aproape disperată. În schimb însă, inițiativa unora din comandanții în subordine, care au luat hotărîri pe proprie răspundere și mai cu seamă eroismul arătat de soldați, care au luptat ca leii, atît individual, cît și în grupe, au reușit să degajeze armata de cercul de fier în care fusese strînsă și au transformat într-o pagină de epopee ceea ce putea să devină un dezastru rușinos. Nu se poate aduce un omagiu mai meritat acestor viteze trupe, decît dînd cuvîntul însuși dușmanului. Corespondentul de război german Koester *, care a urmărit lupta din cartierul general al comandantului german, scrie [141]: „Bătălia de la Sibiu s-a dat împotriva unui dușman încăpățînat. Cel care ar încerca să înjosească vitejia dușmanului, să micșoreze conducerea sa, ar comite cea mai mare greșeală în contra propriilor noastre trupe. Românul a dovedit astăzi că este mai bine condus decît erau în anul trecut hoardele sîrbești, că el este cel puțin cu totul altfel sprijinit de către Înțelegere (?). Contramăsurile sale tactice și strategice, ca și ideile sale operative proprii, trădează aproape peste tot spiritul și energia educației germane (!). Dacă el a fost înfrînt în marea luptă de împresurare de la Sibiu, cauza nu este incapacitatea sa, ci conducerea maestră, în același timp circumspectă și îndrăzneață a șefilor noștri și superioritatea soldatului german..." .**

Epilogul dramei urmă fatal. Generalul Popovici, comandantul Grupului de Olt, fu înlocuit de la comandă prin generalul Praporgescu David.

---

* Scriitor german cunoscut. După încheierea păcii a făcut parte din diferite ministere ale Germaniei, ca ministru de Interne și de Externe.

** În necunoștința celor ce se petreceau la noi, corespondentul german dă explicații greșite, pe care cititorul, în lumina faptelor exacte, le va rectifica singur.

7. BĂTĂLIA DINTRE OLT ȘI MUREȘ.
28 septembrie — 4 octombrie

În ajutorul Corpului de Olt

Bătălia de la Sibiu impresionă dureros pe români. Nu atit infringerea. Într-un război e fatal să primești lovituri, nu numai să dai. Mai ales cînd era vorba de prima ciocnire serioasă cu un adversar superior în număr și pregătire, ca germanii. Ceea ce amăra sufletele românilor și arunca asupra lor neliniștea, erau condițiile în care se dăduse bătălia și care pricinuiseră înfrîngerea. Surprinderea de la Ciineni era dovada ușurinței și neprevederii. Așadar, Turtucaia [20] se repeta. E drept, în proporții mai mici, dar în împrejurări asemănătoare. Scăderile morale ale comandamentului, pe care ea le revela, erau aceleași. Nu învățasem încă nimic. Lucrul cel mai important de făcut era acum îndiguirea primejdiei. Deocamdată ea nu părea prea mare și mijloacele de care dispuneam în Ardeal păreau comandamentului român suficiente. Chiar în timpul desfășurării bătăliei de la Sibiu, Marele Cartier, alarmat de situația critică a Corpului de Olt, lua hotărîrea ce se impunea în chip imperativ: ușurarea poziției armatei atacate, printr-o acțiune ofensivă energică, întreprinsă de Armata a II-a și de Armata de Nord, cu direcția de la est spre vest, spre a lovi în flancul Armatei a IX-a germane și a-i amenința spatele. Ordinul porni în dimineața zilei de 27 septembrie, ziua a doua a bătăliei de la Sibiu. Trupele celor două armate trebuiau să se pună în mișcare chiar în aceeași zi. Armata a II-a trebuia să ocupe linia Hîrtibaciului, indicată prin localitățile Cornățel-Agnita-Iacobeni-Brădeni. Armata de Nord trebuia să ajungă pe linia Sovata-Praid-Chibed-Cristuru Secuiesc-Saschiz (sud-est de Sighișoara).

Acțiunea — dacă va fi condusă cu repeziciune și energie — trebuia să răstoarne rolurile și să transforme pe Falkenhayn, din atacator în atacat, obligîndu-l să se pună în defensivă, eliberînd Corpul de Olt de presiunea dușmanului. Contraofensiva română de ușurare, dezlănțuind cele două armate, la dreapta Corpului de Olt, a dat naștere unei mari bătălii, întinse pe tot frontul de luptă din Ardeal, din Munții Făgărașului pînă în Valea Mureșului de sus, angajînd aproape totalitatea forțelor celor doi dușmani.

Din nenorocire, intenția cu care a fost întreprinsă nu a fost realizată. Mișcarea Armatei a II-a nu s-a făcut cu promptitudinea, repeziciunea și cu energia trebuincioasă, ca să poată cădea, în timp util, în flancul și în spatele Armatei a IX-a germane de la Sibiu. Unitățile Armatei a II-a, risipite și încurcate inutil și imprudent în mișcări de exerciții tactice, n-au putut fi adunate și îndreptate înspre obiectivul lor, decît cu o întîrziere care a dat timp dușmanului să sfîrșească operația de la Sibiu și apoi să-și întoarcă la timp coarnele împotriva noului adversar.

Ofensiva Armatei a II-a române

În după-amiaza zilei de 27 septembrie, dispozițiile de înaintare ale Armatei a II-a au fost comunicate trupelor. Armata trebuia să se pună în mișcare cu toate cele trei divizii și anume cu Divizia a 4-a la stînga, a 3-a la centru și a 6-a la dreapta. Divizia a 4-a, pornind de la Făgăraș, de-a lungul Oltului, trebuia să stabilească legătura cu Corpul de Olt la Tălmaciu. Mai la nord, Divizia a 3-a trebuia să urmeze drumul Crihalma-Cincu Mare-Agnita. La aripa dreaptă Divizia a 6-a, plecînd

din Rupea, va înainta prin Bărcut spre Brădeni. Brigada a 2-a de călărași va proteja flancul sting al Diviziei a 4-a și Brigada a 3-a de călărași flancul drept al Diviziei a 6-a, stabilind legătura, prin Divizia a 2-a de cavalerie, în regiunea Saschiz, cu Armata de Nord.

Divizia a 4-a se puse în mișcare în seara zilei de 27 septembrie între Munții Făgărașului, la stînga și riul Hîrtibaciu la dreapta, avînd ca ax de înaintare Valea Oltului. Mișcarea era îndrăzneață, promițătoare de rezultate frumoase, dar și plină de riscuri. Ea prelungea mult frontul Armatei a II-a, care era ușor de înclinat de la nord-est-sud-vest, făcînd o periculoasă ieșitură spre vest și expunîndu-și flancul dinspre nord atacurilor dușmanului, care ocupa linia Hîrtibaciului. Afară de aceasta, înaintarea se făcea pe un coridor îngust, de-a lungul Văii Oltului, avînd la stînga zidul înalt al Carpaților Făgărașului, cu înălțimi între 2 000—2 500 metri, fără nici o trecătoare, iar pe dreapta era linia inamicului. Altă retragere nu era decît tot același drum. Dar în război, mai mult decît în orice altă întreprindere, norocul ajută pe cei curajoși. Și apoi, la capătul drumului era Corpul de Olt care, prins în viltoare, se zbătea și-și întindea nerăbdător brațele, chemînd pe mîntuitor.

Trupele Diviziei a 4-a înaintează pe două coloane. Una la nord de Olt respinge la Calbor patru escadroane inamice, atacă din nou pe dușman la Cineșor, de unde-l gonește și în seara de 28 septembrie ocupă Rucărul pe Olt. Coloana ce opera la sud de Olt înaintează greu într-un ținut întretăiat la fiecare pas de piraie și torenți, ce vin din munte spre a se vărsa în Olt, despărțite prin muchii de dealuri cu povîrnișuri repezi. Ea ocupă Vistea de Sus și de Jos, respingînd avangardele dușmane. La Ucea de Sus, Regimentul 6 de vînători atacă Regimentul 18 de husari germani și îl respinge dincolo de Oprea-Cîrțișoara. După o noapte de greu marș și cioceniri pe întuneric între patrule, în dimineața zilei de 29 septembrie românii intră în Arpașu de Sus.

La centrul Armatei a II-a Divizia a 3-a lovește cu putere pe dușmanul care ocupă Rodbav cu cavalerie descălecată, infanterie și opt tunuri, îl înfrînge, îi capturează 200 de prizonieri și-l urmărește pînă dincolo de Cincu Mare, pe care-l ocupă în noaptea de 28—29 septembrie. Aripa dreaptă a Armatei a II-a, Divizia a 6-a, pornește de la Cohalm, atacă între Stena și Fișer pe dușman — trupe din Divizia a 71-a austro-ungară — luînd prizonieri doi ofițeri și 100 de soldați; sfărîmînd rezistența ce i se opune, ocupă seara linia Bărcut-Moha. Dreapta Diviziei a 71-a ungară a fost aruncată spre Brădeni, în spatele Hîrtibaciului. Temîndu-se de întoarcerea aripii sale drepte, von Arz dă ordin Diviziei a 71-a să se retragă înapoia liniei Brădeni-Iacobeni. La extremitatea dreaptă, Brigada a 3-a de călărași a ocupat prin luptă Fișer și Bunești.

Armata a II-a făcuse în ziua de 28 septembrie un salt formidabil. Împrăștiind forțele dușmane ce întîlnise în cale, ea se găsea desfășurată în seara zilei pe un front de 60 km, desenînd un arc de cerc ce se rezema cu stînga pe Munții Făgărașului la Arpaș, iar cu dreapta atingea regiunea dintre Homorod și Tîrnava Mare. Capetele coloanelor Diviziei a 4-a, cea mai înaintată, erau la 12 km de linia Porumbacelor, ocupată de husarii lui Schmettow, aripa stîngă a Armatei a IX-a.

Lupta de la Hîndrubechiu (Movile)

Desfășurarea ofensivei Armatei a II-a române emoționează adînc pe Falkenhayn. El are impresia că străbate o criză gravă, care poate să devină o catastrofă. Între divizia de cavalerie austro-ungară, întinsă între Olt și valea Hîrtibaciului și Divizia a 71-a, s-a produs o spărtură de

vreo 20 km lărgime, unde inamicul nu are nici o trupă; pe aci, generalul Crăiniceanu poate să se strecoare și să întoarcă flancul Armatei a IX-a, în momentul culminant al bătăliei de la Sibiu. De aceea, Falkenhayn conjură pe Arz la telefon să revoce ordinul de retragere al Diviziei a 71-a; ea trebuie să facă front pe linia Meșendorf-Archita și să reziste cu orice preț, pentru a permite pe la spatele ei Diviziei a 89-a germane să alerge în marș forțat pe front și să umple golul. Și în adevăr, pe înserate, Divizia a 89-a, compusă din berlinezi — comandant general Lüttwitz — ajunge pe front și ocupă înălțimile dintre Retișdorf (Retiș) și Hundrubechiu. Legătura era restabilită și linia dușmană încheiată înaintea Diviziei a 6-a române.

Falkenhayn constituie din diviziile 89 și 71 un nou grup, pe care-l pune sub conducerea generalului Morgen. Misiunea lui e de a apăra linia Hârtibaciului, în centrul dispozitivului dușman din Ardeal, opunînd cea mai energică rezistență la încercările de înaintare a diviziilor românești 3 și 6 spre Sighișoara, ceea ce ar fi pricinuit ruperea centrului dușman și întoarcerea flancurilor lui interioare. Ar fi fost în primul rînd salvarea Grupului român de la Olt, iar în al doilea, ruinarea întregului plan de luptă al lui Falkenhayn, pierderea campaniei din Ardeal.

Divizia a 6-a română în dimineața zilei de 29 septembrie de la Bărcut-Moha spre vest, pe două coloane: Brigada a 12-a pe dreapta și Brigada a 11-a pe stînga. În marșul său, coloana din dreapta se ciocnește cu Divizia a 89-a germană, care de la Retișdorf se îndrepta spre Hundrubechiu și Jălișteat (Seliștat).

Flancgarda coloanei, un batalion din Regimentul 12 „Cantemir", îndreptîndu-se spre Iacobeni, e atacată în marginea pădurii Lempeș de forțe superioare germane din direcția Retiș, respinsă, împrăștiată și în parte capturată. Grosul coloanei, înaintînd spre Hundrubechiu, întîmpină o rezistență formidabilă. Infanteria dușmană ocupă tranșee, pe marginea pădurii de pe dealul La Dumbrava, întinzîndu-se la dreapta pînă la vîrful Dorului (cota 631). Dinspre vest și sud-vest, din direcția Hundrubechiu-Șulumberg (Dealu Frumos), pădurea Bleoști — sud-vest de Merghindeal —, artileria dușmană, în special artileria grea, aruncă ploaie de proiectile. Avioane zboară în aer, dirijînd tirul artileriei care devine din ce în ce mai precis. Soldații Armatei a II-a sînt nevoiți să constate că au astăzi în față un altfel de dușman decît cel de pînă acum.

Infanteria română înaintează la atac cu greutate în ploaia de gloanțe și obuze. Artileria grea germană a încadrat divizionul român de artilerie, care trăgea de pe dealul Mesteacănu și-i distruge tunurile; servanții rămași în viață sînt cuprinși de panică și părăsesc tunurile. Dinspre dreapta, brigada e atacată de trupele ce au respins flancgarda; toată Divizia a 89-a germană cade acum asupra Brigăzii a 12-a. Fugarii mărește panica pricinuită de bombardament; trupa, nedeprinsă cu lupta grea, intră în debandadă. Din vîlceaua de lîngă dealul Mesteacănu se ivește însă Regimentul 3 de vînători, rezerva diviziei. Vînătorii atacă cu baioneta, recuceresc trei tunuri din divizion și gonesc pe dușman, aruncîndu-l din nou în pozițiile lui. Brigada e salvată; ea se poate retrage, cu pierderi, care sînt serioase în special la Regimentul „Cantemir". În timpul nopții, plutoanele risipite s-au adunat și s-au reconstituit. Germanii anunță că au luat prizonieri 11 ofițeri și 591 soldați și au capturat șapte tunuri.

Coloana din stînga. Brigada a 11-a înaintînd spre Agnita, a respins pe dușman și a ocupat pozițiile pe dealurile Șulumberg și Merghindeal, întărindu-le. Din cauza eșecului Brigăzii a 12-a, rămînînd cu flancul drept în aer, a trebuit să se retragă pe dealul Hula Cîncului, în prelungirea Brigăzii a 12-a.

Oprirea ofensivei Armatei a II-a

Bilanţul zilei de 29 septembrie era nemulţumitor pentru români. Divizia a 4-a, luptînd greu cu terenul accidentat, desfundat de ploaia ce cădea intr-una, mai mult decît cu dușmanul, abia inaintase cîţiva kilometri. Divizia a 3-a, la nord de Olt, atacase trupele Diviziei 1 de cavalerie austro-ungară, întărită cu Regimentul de „Chevaux-légers", adus de la sud de Olt și de Regimentul 8 infanterie de Landwehr, rezerva Armatei a IX-a, adus cu automobilele pe cîmpul de luptă și un detașament de obuziere ușoare, le abătuse și atinsese linia Chirpăr-Ilimbav-Săsăuș.

Ce folos însă! Bătălia de la Olt se sfîrșise; ajutorul tîrziu al Armatei a II-a nu-și putuse produce efectul. Corpul de Olt se retrăsese pe frontiera muntoasă, continuarea ofensivei Armatei a II-a nu mai răspundea la nici o trebuinţă tactică. Dimpotrivă, ea risca să se pună iarăși intr-o situație primejdioasă. Eșecul Diviziei a 6-a lăsase dreapta armatei descoperită. Numai viteaza intervenţie a Regimentului 3 vînători scăpase divizia de dezastru. Amenințarea rămînea însă in picioare și ea trebuia conjurată.

După propunerea generalului Crăiniceanu, Marele Cartier hotărî suspendarea ofensivei Armatei a II-a și o nouă grupare a forţelor ei, spre a muta ofensiva la dreapta, unde noul grup al lui Morgen constituia pericolul. Divizia a 3-a primi ordinul să se retragă și, în marșuri forţate, să se deplaseze spre dreapta Diviziei a 6-a. Divizia a 4-a să se retragă spre a constitui rezerva Armatei a II-a. Divizia a 2-a de cavalerie fu alipită Armatei a II-a. Rolul salvator al Armatei a II-a se sfîrșise cu un eșec; ea trebuia acum să lupte pentru propria ei siguranţă.

Lupta de la Porumbacu

Divizia a 4-a română înaintase mai repede decît diviziile 3 și 6. Dacă Brigada Feldioara, care înainta pe la nord de Olt, respingînd trupele de cavalerie descălecate ale Diviziei 1 austro-ungare, întrecuse numai cu puţin Divizia a 3-a română, cealaltă brigadă, care înainta la sud de Olt, în strîns contact de luptă cu husarii Diviziei a 3-a de cavalerie germană, înaintase mult mai departe decît brigada pereche. Faţă de această înaintare amenințătoare, Falkenhayn trimisese trupe din Divizia a 76-a infanterie germană, ca să întărească rezistenţa husarilor. Totuși românii, deși bătuţi de artileria grea germană, instalată pe dealul Chicera, respinseseră din nou la 29 septembrie pe dușman în Oprea-Cîrţișoara și se pregăteau să atace la 30 septembrie principala linie dușmană, care se sprijinea cu stînga pe Olt, cu dreapta pe munţi, trecînd prin Porumbacu de Jos, Sărata și Porumbacu de Sus.

În acest timp însă, comandantul român hotărîse încetarea ofensivei; Divizia a 4-a trebuia să se oprească și să se retragă, spre a constitui rezerva Armatei a II-a. Ordinul de retragere poate fi înmînat în cursul nopţii de 29—30 generalului Boureanu, comandantul Brigăzii Feldioara. El nu parvine însă la timp colonelului Păianu, comandantul Brigăzii de Sud. Din această cauză, brigada pornește în zorii zilei de 30 septembrie atacul, în timp ce Brigada de Nord începuse retragerea. Românii dau așadar lupta de la Porumbacu, la sud de Olt, fără nici un scop și avînd flancul de nord complet descoperit. Atacul român se dă cu avînt. Inamicul e gonit din Oprea-Cîrţișoara, apoi e atacat la baionetă și respins din satele Sărata și cele două Porumbace, care sînt ocupate de români; ei capturează o întreagă baterie de obuziere de 105 mm, pe care o întorc și o îndreaptă imediat asupra inamicului, continuînd

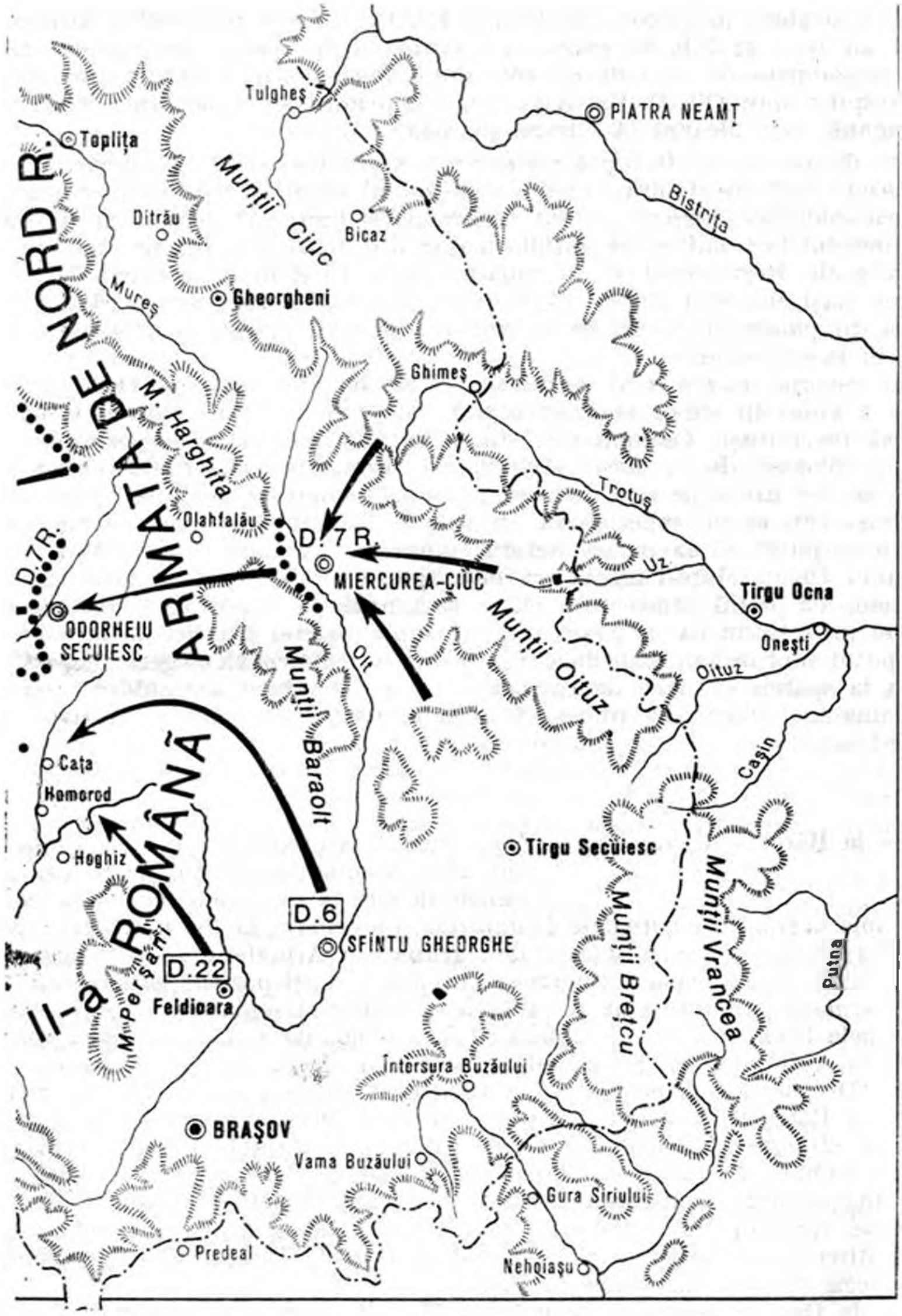

în regiunea Olt-Mureș

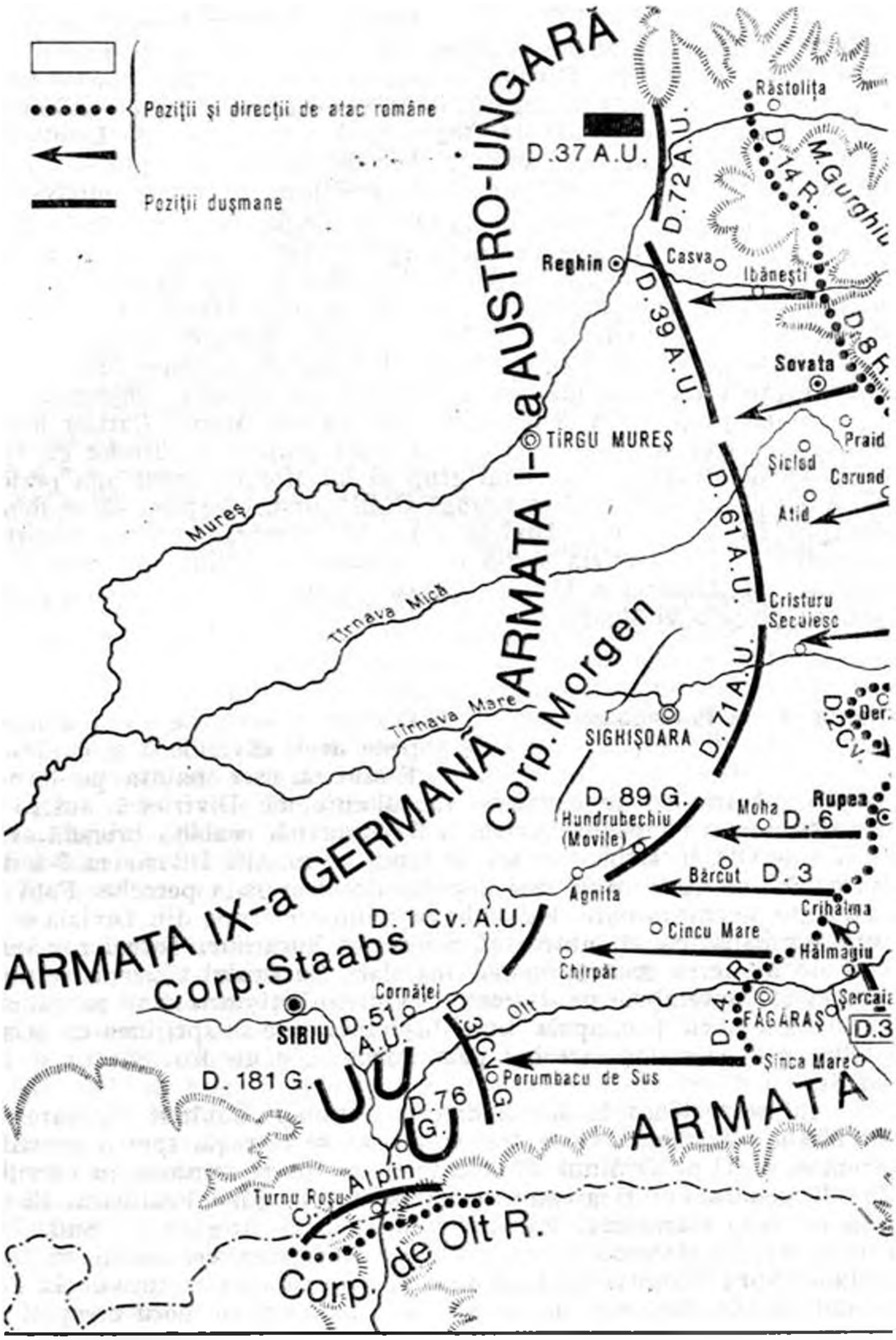

Operaţiile Armatelor a II-a şi de Nord române

să-l respingă spre vest. Pierderile în morți și răniți ale dușmanului sînt foarte mari, în special la regimentul 18 husari și 263 de infanterie din Divizia a 76-a, trimis grabnic în ajutor; Batalionul Kühl din acest regiment e distrus. Românii au luat și 200 de prizonieri. Inamicul se oprește un moment pe crestele împădurite de la vest de cele două Porumbace; e atacat însă din nou și respins spre Olt și Racoviță, unde e primit de trupe din Divizia a 76-a germană, care aleargă să salveze situația.

S-au distins în aceste lupte regimentele 6 vînători și 21 infanterie, care au luptat cu o ardoare și curaj, vrednice de bunul nume al oșteanului român. În fruntea soldaților, ofițerii au dat exemplul cel bun, jertfindu-și cu eroism viața. Colonelul Iacobini, șeful statului-major al diviziei, a căzut pe cînd conducea la asalt Regimentul 6 de vînători, cu chipiul în mîna dreaptă ridicată, zece pași înaintea liniei trăgătorilor. Maiorul Porumbaru a căzut, de asemenea, în ploaia de focuri de mitraliere, pe cînd înainta în rînd cu trăgătorii, cot la cot cu ei.

Din nenorocire, eroismul trupei nu a fost de nici un folos. Ordinul de retragere a ajuns în sfîrșit comandantului. Din plină victorie, viteji soldați trebuie să fie retrași. Coloana din stînga Oltului, rămasă descoperită, prin retragerea coloanei de la nord, săvîrșită la timp, începe la rîndul ei retragerea pe același drum pe care venise; noaptea se oprește pe linia Vîștea de Sus-Drăguș. Din cauza repeziciunii cu care a trebuit să se facă retragerea, trupele n-au putut să ia cu ele bateria capturată. A doua zi, Divizia a 4-a ocupă linia Cincu Mare-Făgăraș cu fața spre vest. Victoria română de la Porumbacu, cu toată strălucirea ei, a fost nulă ca importanță strategică. Ea venise prea tîrziu ca să poată înrîuri asupra soartei bătăliei de la Sibiu. Ea n-a putut nici măcar împiedica regruparea Armatei a IX-a germane, care se opera la spatele perdelei de cavalerie. La 1 octombrie, această regrupare era terminată. Falkenhayn putea să înceapă ofensiva împotriva Armatei a II-a române.

Lupta de la Bărcut—Moha

Zilele de 30 septembrie și 1 octombrie sînt zile posomorîte. Cerul e noros, o ploaie subțire și rece cade într-una. Soldații trebuie să frămînte noroaiele drumurilor și potecilor, făcînd marșuri lungi și obositoare în executarea mișcărilor de regrupare a Armatei a II-a. Și această regrupare, vai, însemnează retragerea. Tulbure e și dispoziția sufletească la cartierul armatei, mîhnite sînt și sufletele ofițerilor și soldaților decepționați.

Trupele Diviziei a 3-a au trebuit să facă o noapte și o zi întreagă marșuri forțate, retrăgîndu-se prin Rodbav și Cincu Mare, apoi să ocolească pe la spatele Diviziei a 6-a, pentru a lua poziție la dreapta acestei divizii, între Jălișteat și Bărcut. La aripa dreaptă a armatei Divizia a 2-a de cavalerie, căreia i se alipește și Brigada a 3-a de călărași, e atașată operativ Armatei a II-a. Ea trebuie să atace spre Meșendorf, la sud de Cristur, spre a cădea în spatele dușmanului. Avangarda diviziei e atacată în defileul păduros de la Roadeș de dușman cu infanterie și artilerie. Grosul diviziei trebuie să-și schimbe direcția și merge prin Homorod și Cața la Rupea. Brigada, neputîndu-se lega cu divizia, rămîne la Fișer.

Marele Cartier comunică Armatei a II-a că orice acțiune ofensivă este de-acum interzisă; nici o trupă de ajutor nu se mai poate trimite pe Frontul de Nord. Toată atenția e acum concentrată pe Frontul de Sud, unde se pregătește lovitura de la Flămînda.

Retragerea Diviziei de cavalerie a produs un gol mare între Armata a II-a și Armata de Nord. Nici o trupă care să-l umple. Inamicul ar putea să se strecoare pe aci și să amenințe principala cale de comunicație cu Brașovul, care trece prin Rupea și Hoghiz. Retragerea e deci inevitabilă. De două zile, ea ispitește spiritul din ce în ce mai mult ca o obsesie. În fața insuccesului ofensivei, trebuie ocupată o puternică poziție defensivă, în care armata să aștepte reîntoarcerea ocaziei priincioase. Actualele poziții, prea mult desfășurate și expuse, cu dreapta în aer, cu stînga insuficient protejată, nu erau sigure. Marele Cartier admise propunerea generalului Crăiniceanu de a retrage Armata a II-a pe malul sting al Oltului, ocupînd solid toate comunicațiile ce duc spre Brașov. Mișcarea de retragere trebuia să înceapă în dimineața zilei de 2 octombrie; Divizia a 3-a, în regiunea Bărcut, va proteja retragerea.

La dușman, pregătirile de reîncepere a mișcării ofensive erau aproape pe sfîrșite. La 2 octombrie, Falkenhayn trebuia să pornească spre Brașov cu armata Staabs. Însă situația de la stînga sa îl neliniștea. Arz nu putea rezista loviturilor lui Prezan și era în continuă retragere. Că această retragere se făcea în Valea Mureșului de nord sau a Gurghiului, lucrul nu alarma prea mult pe comandantul Armatei a IX-a. Retragerea aripii drepte a lui Arz, în regiunea Tîrnavei, prezintă însă un pericol grav; ea putea să-i stînjenească mișcarea spre est. Pentru a împiedica aceste retrageri fatale care-i păreau a fi mai mult efectul unei slăbiciuni de comandament, decît dictate de vreo necesitate tactică, Falkenhayn ceru și reuși să obțină în ziua de 1 octombrie de la Marele Cartier austro-ungar de la Teschen, concentrarea tuturor trupelor din Transilvania sub o comandă unică. Astfel, armata Arz trece sub comanda lui Falkenhayn „în vederea unei concentrări pentru atacul decisiv". De altfel și pînă acum, colaborarea lui Arz cu Falkenhayn era foarte strînsă și generalul austriac primea și executa toate sugestiile autoritarului său camarad. Dispozițiile lui Falkenhayn, pentru ziua de 2 octombrie, erau: la stînga, Arz să reziste cu orice preț în regiunea Sighișoarei, împotriva împingerii românilor la centru, Morgen să pornească ofensiva cu Divizia a 89-a și, dacă-i va fi posibil, și cu a 71-a; el va înlesni cu aceasta acțiunea principală a lui Staabs care, la dreapta, va începe marșul ofensiv de la Sibiu cu direcția Făgăraș-Brașov. Mișcarea ofensivă a lui Morgen în direcția sud-est provoacă o ciocnire violentă cu trupele diviziilor 3 și 6 române în regiunea Bărcut. Soldații Diviziei a 3-a, mărșăluind cu greutate pe drumuri noroioase și desfundate, cu podețele stricate, pe frig și ploaie, ocupaseră în dimineața zilei de 2 octombrie cu Brigada a 5-a, la dreapta, Moha, iar cu Brigada a 6-a, la stînga, Bărcut. Avanposturile brigăzii ocupau dealurile La Furci, La Cireși și La Dumbrava. În prelungire, Brigada a 12-a din Divizia a 6-a ocupa dealurile Hula Cîncului spre nord-est, în direcția Cîncu Mare.

Dimineața, inamicul a îndreptat un puternic bombardament cu artilerie grea și de cîmp, asupra pozițiilor românești de pe dealuri. La 11,30, socotind pozițiile române distruse, infanteria a pornit la atac. Dar Brigada a 6-a română s-a desfășurat în masă, s-a repezit asupra dușmanului și, în luptă corp la corp, l-a aruncat înapoi, în pozițiile sale inițiale. Soldații Brigăzii a 5-a au atacat la nord-vest de Moha, respingînd și aci pe adversar. Dușmanul a reînceput atunci bombardamentul artileriei sale, care a tras pînă la ora 8 seara, întrerupînd din cînd în cînd numai pentru a da ataeuri. Soldații Diviziei a 3-a, care pentru întîia dată întîlneau artilerie grea, au suportat bombardamentul cu bărbăție, au respins sîngeros toate atacurile și au făcut cîteva sute de prizonieri.

La aripa stîngă soldaţii Brigăzii a 12-a, în poziţie pe dealul Morii de Vînt, au fost bombardaţi violent de artileria grea, de la 7,30 dimineaţa pînă la 2,30 după-amiază, cînd berlinezii generalului Lüttwitz porniră la atac. Treaba le merse însă prost. Soldaţii regimentelor „Cantemir" şi „Siret", împreună cu ai Regimentului 3 de vînători, aşteaptă liniştiţi apropierea coloanelor duşmane. Deodată ei sar din adăposturile lor improvizate şi într-un iureş năpraznic, în sunetele goarnelor şi în strigăte de Urra! se aruncă la atac cu baioneta, fără să-şi mai prepare atacul prin focuri. Îndîrjirea românilor e mare; soldaţii Regimentului „Cantemir" au de răfuit socoteala de la 29 septembrie. Duşmanul oscilează, dă înapoi, şi începe să fugă în dezordine. Comandantul german vede situaţia şi trimite trupe noi dinspre Mesteacăn; dar artileria brigăzii române vecine e înştiinţată, le ia sub focul său violent şi le împrăştie. Românii încep urmărirea pe toată linia. Duşmanul încearcă să se menţină pe înălţimea dominantă a regiunii, la Dumbrava, cota 706, dar e azvîrlit şi de acolo. El trebuie să se retragă cîţiva kilometri, pînă la linia Hîrtibaciului, de la Iacobeni pînă la Brădeni, abandonînd în mîinile românilor sute de prizonieri, grămezi de arme şi muniţii. Cu greutate, românii care se aventuraseră prea departe în urmărire, sînt rechemaţi înapoi prin semnale de adunare. De la armata Schmettow se trimite diviziei germane în derută Regimentul 8 de Landwehr, care încearcă o întoarcere a aripii stîngi române, prin Merghindeal şi Toarcla; încercarea e oprită de tunurile artileriei Diviziei a 4-a, care se găsea la Cincu Mare. La dreapta românilor, Divizia a 71-a austro-ungară, din grupul Morgen, reţinută de alte trupe române, n-a putut interveni în ajutorul tovarăşei sale; ea n-a ajuns pe teatrul luptei decît noaptea, tîrziu.

Pe cer norii se adună din ce în ce mai groşi, ploaia se înteţeşte, seara cade repede. Lupta încetează; românii nu mai urmăresc.

Falkenhayn şi Morgen recunosc, şi unul şi altul, că situaţia grupului este foarte critică: „Dacă românii şi-ar continua presiunea mai departe, grupul nu s-ar putea menţine pe poziţii, ci ar trebui să se retragă în regiunea muntoasă, foarte dificilă şi lipsită de drumuri, dintre Hîrtibaciu şi Tîrnava Mare"[185]. Ar fi un dezastru: aceasta ar însemna ruinarea planului de ofensivă al lui Falkenhayn. Din fericire pentru duşman seara, la ora 6, armata română primise ordinul să rupă lupta şi să înceapă retragerea spre Olt. Dezlipirea repede de duşman nu s-a putut face fără pagubă. Răniţii, împrăştiaţi pe cîmp, n-au putut fi culeşi cu toţii; patrulele, detaşamentele de flanc, n-au putut fi găsite pe întuneric şi vestite, sau n-au putut să-şi regăsească la timp unităţile. De aceea, inamicul i-a putut găsi pe cîmp şi face un număr de prizonieri din Divizia a 3-a. Astfel, o fatalitate crudă ne-a făcut şi la Bărcut, ca şi la Porumbacu, să nu ne putem folosi de victoriile noastre. „Românul nu urmăreşte niciodată bătăliile sale victorioase pînă la decisivă" — scrie un istoriograf german [276]. Comandanţii germani respiră uşuraţi; ei înşişi au sinceritatea să recunoască că nu ajutoarele proprii, ci retragerea armatei române i-a salvat din situaţia aproape disperată în care îi aruncase victoria română.

A patra ofensivă a Armatei de Nord. Bătălia de la Praid-Sovata

În acelaşi timp cu Armata a II-a, începu mişcarea ofensivă şi Armata de Nord, cu direcţia spre vest şi cu aceeaşi misiune: ameninţarea căderii în spatele Armatei a IX-a germane, spre a uşura situaţia Corpului de Olt, prins în bătălia de la Sibiu. Pentru Armata de Nord, această ofensivă mai avea şi o altă importanţă. În urma celor trei ofensive succesive victorioase, Prezan stăpînea şirul

de înălțimi — munții Gurghiului și Harghitei — care despart văile superioare ale Oltului și Mureșului, de șesul Tîrnavelor și al Mureșului mijlociu. Încă o sforțare și cel din urmă obstacol natural, care favoriza pe dușman, fiind înlăturat, armata putea să-și desfășoare plenitudinea forțelor sale într-o bătălie, dată în cîmpie.

Armata de Nord trebuia să înceapă mișcarea în ziua de 27 septembrie pe toată întinderea frontului său, din Valea Tîrnavei Mari pînă în Valea Mureșului. La aripa stîngă, Divizia a 2-a de cavalerie va stabili legătura strînsă cu Armata a II-a, înaintînd spre Sighișoara ; la aripa dreaptă, Divizia a 14-a va forma pivotul manevrei, ținînd solid ocupată Valea Mureșului în regiunea Răstolița. Acțiunea principală va fi dusă la centru de Divizia a 7-a între Tîrnava Mare și pîriul Corund și de Divizia a 8-a între pîriul Corund și valea Gurghiului

Comandamentul armatei dușmane își dădea seama, deopotrivă cu al nostru, de importanța partidei ce începea acum. Falkenhayn trebuia să fie liber în mișcările sale ; nici într-un chip nu trebuia să fie tulburat de acțiunea celor două armate române. Arz primi ordinul să reziste cu orice preț încercării de înaintare a Armatei de Nord. El întrunise aci, sub comanda feldmareșalului-locotenent von Fabini, adus de pe frontul italian, toate forțele ce putuse strînge pînă acum : diviziile 61, 39, 72, o brigadă din 37 infanterie și Brigada 1 husari de Landsturm, spre a le opune Armatei de Nord, pe cînd noul grup, format din diviziile a 89-a germană și a 71-a austro-ungară, sub comanda generalului von Moyen, fu deplasat spre dreapta în regiunea Sighișoara, între armatele I și a IX-a, spre a se opune unei eventuale înaintări a Armatei a II-a române. Bătălia între Armata de Nord română, sub comanda generalului Prezan și grupul de divizii austro-ungare, comandate de feldmareșalul Fabini, se va da între 27 septembrie — 4 octombrie ; ea poartă numele de *Bătălia de la Praid — Sovata*, după numele orășelului cu vechile ocne de sare și al frumoasei localități de băi, așezată pe valea Tîrnavei Mici, în centrul frontului de luptă. Trupele Diviziei a 7-a române încep înaintarea ofensivă de la Odorhei spre Cristur, pe două coloane, de-a lungul Tîrnavei Mari. După lupte grele, în care mai totdeauna ultimul cuvînt trebuia să-l aibă baioneta, coloana de nord ocupă, la 28 septembrie, satele Forțeni, Tărcești, înălțimile Bisericani și Mihăileni, puternic întărite, avînd pierderi mari, dar luînd numeroși prizonieri. Localitatea Crișeni a fost luată după o luptă grea, prin acțiunea combinată a ambelor coloane române ; trupele dușmane din Brigada Szabo au avut pierderi foarte grele.

Coloana de sud operează în strînsă legătură cu Divizia a 2-a de cavalerie care, înaintînd la stînga, învăluiește pe la sud pozițiile dușmane de la Ulieș, pe care trupe din Divizia a 7-a le atacă de front. Satul Dîrjiu e atacat în ziua de 29 septembrie de o coloană de trupe din Regimentul 27 cu mitraliere și artilerie, venind de la nord, de la Nicolești, și de o brigadă de cavalerie cu o baterie de artilerie călărească și o companie de cicliști, venind dinspre est, de la Daia. Lupta ține pînă seara ; dușmanul înfrînt, se retrage, urmărit de români, care ocupă la 30 septembrie înălțimile ce domină satele Alunis și Lutița.

În urma acestor succese, ultimele înălțimi dintre Odorhei și Cristuru Secuiesc și întreg defileul Tîrnavei Mari sînt în mîinile românilor, înaintea cărora se deschidea acum șesul Transilvaniei. Divizia a 2-a de cavalerie e trecută Armatei a II-a, spre a înlesni operațiile împotriva lui Morgen.

Trupele lui Szabo, scoase din pozițiile lor întărite, sînt aruncate spre Cristur. În urmărirea lor încep și românii marșul de înaintare în ziua de 1 octombrie. În după-amiaza zilei de 1 octombrie însă, Divizia a 7-a primește ordin să se oprească pe loc ; dreapta Armatei a II-a române fusese atacată și era în situație grea.

La dreapta Diviziei a 7-a, trupele Diviziei a 8-a izbesc puternic pe dușman, de-a lungul văilor Tîrnavei Mici și Gurghiului. Divizia a 8-a română e o unitate puternică : șase regimente de infanterie, două de vînători, trei regimente de artilerie și o brigadă de călărași. Lupta se dă la flancul drept de Brigada a 37-a, iar la cel sting de Brigada a 16-a ; Brigada a 15-a e ținută ca rezervă generală a Armatei de Nord.

La aripa dreaptă a diviziei, trupele române atacă Grupul Hettinger în defileul riului Gurghiu, care curge de la est spre vest și se varsă în Mureș la Reghin. Trupele dușmane rezistă puternic în poziții întărite foarte solid cu rețele de sîrmă și apărate de artilerie numeroasă. Atacurile impetuoase ale românilor reușesc însă să le scoată din pozițiile lor ; la 30 septembrie, trupele Regimentului 77 au luat cu asalt dealul Nicolii, cheia pozițiilor dușmane. Satele Ibănești, Hodac, Cașva, gara Orșova sînt cucerite rînd pe rînd. În zilele următoare, luptele continuă cu înverșunare, sprijinite de amîndouă părțile de artilerie. O ploaie rece și deasă îngreunează operațiile. Trupele române cuceresc la baionetă dealuri puternic fortificate și resping spre vest pe dușman. Unități din diviziile a 72-a și a 37-a se adaugă zi cu zi dușmanului înfrînt și rezistența lui se afirmă din ce în ce mai dîrză. Trupele române trebuie să cucerească tranșee cu tranșee, să taie rețelele de sîrmă rînd cu rînd, luptînd cu baioneta sub ploaia de grenade și mitralii. Un batalion din Regimentul 69 (Dorohoi) are pierderi mari, dar face numeroși prizonieri ; un altul înaintează la vest de Gurghiu și taie linia ferată. Românii sînt la 10 km de Reghin.

La aripa stîngă a diviziei luptă Brigada a 16-a, în regiunea izvoarelor Tîrnavei Mici, contra Grupului Csecsi, întărit cu Divizia a 39-a austro-ungară. La 29 septembrie, Regimentul 8 de vînători ia în asalturi viguroase cu baioneta satele Corund și Atid, apărate de o artilerie puternică, care are pretutindeni observatori și rețele telefonice. A doua zi, lupta continuă cu vigoare ; Regimentul 29 cucerește Atid, iar Regimentul 8 vînători ocupă în luptă grea Șiclod. La 1 și 2 octombrie, lupte înverșunate se dau pentru ocuparea formidabilei poziții de pe înălțimile Bicheșu — cota 1 079 — de către regimentul 37 infanterie și 8 vînători. La 3 octombrie e adus în linia de luptă și Regimentul 4 vînători. Pozițiile inamice erau dominante, prevăzute cu întăriri de beton și cu cîte cinci, șase rînduri de rețele de sîrmă. Sub ploaia de proiectile de artilerie și de aruncătoare de bombe, de focuri de mitraliere și de arme, vînătorii au dat atacuri violente ; tranșeele dușmane trec din mînă în mînă. La 3 octombrie seara, românii sînt stăpîni pe o parte din pozițiile de pe Bicheșu.

În plină luptă cu un dușman din ce în ce mai puternic, neputincios însă a rezista atacurilor soldaților Diviziei a 8-a, trupele române primesc la 4 octombrie ordinul să înceteze lupta. Divizia a 8-a trebuia să încheie bilanțul bătăliei de la Praid-Sovata cu pierderea a 10 ofițeri și 320 de soldați morți, 33 de ofițeri și 1 300 soldați răniți. Dar cei șapte ofițeri și 1 205 soldați inamici, luați prizonieri și forțarea barierei Munților Gurghiului, erau mărturia indiscutabilă a victoriei. Un important rezultat strategic fusese obținut prin acțiunea victorioasă a Armatei de Nord. Ea trecuse în întregime ultima barieră muntoasă a regiunii dificile în care opera și coborîse în Cîmpia transilvăneană. Eliberată din trecătorile înguste și izolate ale munților, viteaza armată a generalului Prezan părea că nu mai e împiedicată acum de nimic ca să se concentreze și să înceapă manevrele decisive. În 35 de zile de lupte continue și aprige, împotriva unui dușman care se întărea continuu și pe un teren din cele mai grele, frontul acestei armate înaintase pe o adîncime între 80—100 km în inima Ardealului. Ea ajunsese la 20 septembrie pe linia aproximativă Ibănești—Măgheruș—Cristur, la 10—20 km de Reghin și Sighișoara.

Retragerea armatelor române

Ofensiva armatelor a II-a și de Nord române impinseseră ocupația română pe linia cea mai inaintată pe care a atins-o în Ardeal. Această linie, coarda arcului carpatic, desena o curbă ușoară, rezemîndu-se cu stînga pe Carpați, în regiunea dintre Făgăraș și Sibiu, cu dreapta pe Munții Călimani, apropiindu-se la cîțiva kilometri de Sighișoara, Cristur și Reghin. Teritoriul ocupat de armatele românești reprezenta o treime din suprafața totală a Ardealului. Dar această linie de maximă inaintare nu a ținut decît o clipă; mișcarea de reflux a valului român se produse mai repede decît se produsese cea de flux.

Armata a II-a începuse în noaptea de 2—3 octombrie retragerea dincoace de Olt. Această mișcare trebuia să determine în mod automat o mișcare analoagă a Armatei de Nord. Căci războiul își are legile lui inexorabile. El leagă soarta armatelor nu numai de propriile lor succese sau eșecuri, dar și de acelea ale armatelor vecine cu care colaborează.

Surprinsă în mijlocul succeselor sale de evenimentele nenorocite, petrecute pe celelalte fronturi, tocmai în momentul cînd, cu prețul unor sforțări mari și a unor victorii frumoase, reușise a îndeplini o parte grea a misiunii sale, Armata de Nord fu nevoită să-și plece capul în fața neînduplecatei soarte și să se jertfească pe altarul camaraderiei războinice. La 4 octombrie, în plină victorie, ea trebui să-și suspende înaintarea și să înceapă retragerea. Nedumeriți de rostul acestei retrageri, care urma după o campanie în care repurtaseră biruință după biruință, cu inimile copleșite de tristețe, tăcuți și încruntați, porniră soldații Armatei de Nord ca să străbată din nou, de astă dată în sens invers, munții și văile care fuseseră martore ale vitejiei lor. Praid, Bărcut, Porumbacu, biruințe strălucite, dar fără efecte... Cît eroism desfășurat, cîte sforțări irosite fără folos, cît sînge vărsat cu îmbelșugare! Să înfrîngi pe formidabilul dușman și, în loc să-ți încingi fruntea cu laurii izbîndei și să pășești înainte cu mîndrie și cu încredere, să te întorci umilit pe calea nemeritată a înfrîngerii, aceasta e cea mai mare lovitură pe care poate s-o îndure moralul unei armate. Soldații armatelor a II-a și de Nord române, victorioși cu brațul, erau înfrînți cu sufletul. Turtucaia și Sibiul își dădeau roadele.

Retragerea se făcea în împrejurări dureroase. Prin satele românești, care salutaseră cu entuziasm înaintarea oastei eliberatoare populația, îngrozită de perspectiva reîntoarcerii ungurilor, întîmpina cu deznădejde armata care se retrăgea. Preoții, învățătorii și fruntașii iau drumul exilului, părăsindu-și casele și avutul. Ca represalii pentru purtarea frățească a locuitorilor față de armata română ungurii, la reocuparea satelor române, pun foc caselor și gospodăriilor românești, spînzură pe loc, fără judecată, pe cei învinuiți de purtare frățească cu românii.

De-a lungul coloanelor armatei române în retragere, se înșiruie coloana tristă a refugiaților. Jale și imputare mută se citește pe fețele refugiaților, rușine pe fețele soldaților, care se simt răspunzători — fără voia lor — de nenorocirea pe care au adus-o pe capetele fraților.

Retragerea celor două armate române se îndrepta în două direcții divergente. Legătura dintre ele, care se îndeplinise în regiunea Odorheiului Secuiesc, trebui să se rupă. Între cele două armate românești și în spatele lor, Divizia a 2-a de cavalerie face legătura și acoperă retragerea. Pe cînd armata Prezan se îndrepta peste munții Harghitei și Gurghiului spre Carpații Moldovei, generalul Crăiniceanu începu regruparea trupelor Armatei a II-a pe înălțimile ce străjuiesc bazinul Brașovului.

8. MARȘUL OFENSIV AL GERMANILOR DE LA SIBIU SPRE BRAȘOV

Falkenhayn organizează ofensiva împotriva Armatei a II-a

Falkenhayn era un comandant cu prea multă experiență militară, ca să nu caute să tragă cel mai mare profit posibil din victoria de la Sibiu. Exploatind situația creată de această bătălie, el își propuse să aplice românilor lovitura decisivă, care trebuia să-i scoată din Ardeal. Situația dușmanului era acum cit se poate de avantajoasă. Corpul român de Olt era scos din luptă și aruncat peste munți. Resturile lui nu mai îngrijeau pe comandantul german ; el lasă Corpul alpin în munții din jurul trecătorii Turnu Roșu, cu misiunea de a păstra pozițiile cucerite, menținindu-se deocamdată în defensivă. Mai tirziu, cind va primi ajutoarele ce erau pe drum, va lua și aci ofensiva. Spre a-și sugera spatele împotriva unei surprinderi din Valea Jiului el procedă, cu ajutorul trupelor nou sosite ale Brigăzii a 2-a alpine austro-ungare, la mișcarea ofensivă care se sfirși, la 2 octombrie, cu respingerea românilor pe creasta muntoasă.

Atenția principală a generalisimului german se îndrepta asupra Armatei a II-a române, din față-i. În zilele ce au urmat după bătălia de la Sibiu, Falkenhayn urmărea două țeluri : pe de o parte să pareze cit mai mult posibil loviturile armatelor Prezan și Crăiniceanu, care-i amenințau stînga și spatele. Aceasta era misiunea încredințată grupurilor Arz și Morgen. În același timp, în regiunea Sibiului, la spatele perdelei de cavalerie a lui Schmettow, comandantul german proceda la regruparea grosului Armatei a IX-a. Cele trei divizii ce formau Grupul Staabs se concentrau, schimbîndu-și frontul cu fața spre răsărit, spre a alcătui armata care va lua ofensiva împotriva Armatei a II-a române, în direcția Făgăraș—Brașov.

În concepția lui Falkenhayn această acțiune, amenințînd flancul de sud al armatei române, va determina retragerea elementelor înaintate ale acestei armate din direcția Sighișoara și cu chipul acesta va ușura situația grupului Morgen și a armatei austro-ungare a lui Arz, care erau nevoite să se retragă mereu sub presiunea celor două armate române. Înaintarea Armatei a IX-a germane pe linia Oltului și amenințarea liniei de comunicație a Predealului, vor intimida comandamentul român „care n-avea nervii îndeajuns de oțeliți de război". Amenințat cu pierderea principalei sale linii de comunicație — întrucît a doua linie, Ghimeșul, din cauza stricăciunilor cauzate de unguri, nu avea valoarea celei dintîi — comandamentul român va fi silit să retragă ambele armate din Ardeal. Comandantul german avea acum asigurată și superioritatea numerică. Împotriva Armatei a II-a române, formată din trei divizii de infanterie și o brigadă de cavalerie, Falkenhayn trimitea cele trei divizii ale lui Staabs, cele două ale lui Morgen și cele două divizii de cavalerie ale lui Schmettow.

Bătălia de la Șinca

La 2 octombrie Grupul Staabs, terminîndu-și regruparea cu fața spre est, se pune în mișcare. El era format din cele trei divizii care dăduseră atacul frontal în bătălia de la Sibiu. La dreapta era Divizia a 76-a germană, între Olt și Munții Făgărașului ; la centru era Divizia a 51-a austro-ungară, iar la stînga ei Divizia a 187-a germană. Cele două divizii de cavalerie ale generalului Schmettow încep marșul pe la spatele Grupului Morgen, spre a trece între acesta și armata lui Arz. Grupul înaintează cu repeziciune, cu direcția vest-est,

de-alungul Văii Oltului, spre Făgăraș și Brașov, pe urma românilor care se retrăgeau. Toate drumurile erau pline de mulțimea trupelor și convoaielor inamice. Era o impozantă forță militară : armatele încercate în luptele mari de pe toate fronturile războiului european, veteranii de pe Somme și de pe Ancre [21], din Flandra și de la Verdun, de pe Narew [22] și de pe Isonzo, pe care-i conduceau generali experimentați, mari specialiști în arta războiului. În urma armatei veneau uriașe convoaie cu un armament formidabil. O numeroasă artilerie, de la tunurile ușoare de munte, purtate pe spinarea catîrilor, pînă la tunurile grele de 210 mm, demontate în cîte patru piese fiecare, trase de cai uriași pomeranieni, camioane, automobile greu încărcate cu muniții, aprovizionări, ambulanțe sanitare, automobile, parcuri de aviație. Ploile încetaseră și zile frumoase de toamnă favorizau înaintarea formidabilei falange. La 4 octombrie, Făgărașul, evacuat de trupele românești în ajun, fu ocupat de dușman. La 5 octombrie, Staabs se găsi în fața pozițiilor de la Șinca—Perșani, ocupate de români.

Încă din timpul înaintării noastre în Ardeal se luase hotărîrea să se întărească anumite poziții, ca să servească, la caz de nevoie, ca linii defensive. O asemenea linie era cea de la Perșani—Șinca, pe versantul apusean al Munților Perșani. Este un masiv muntos, cu vîrfuri ce trec de 1 000 de metri (Măgura Codlei — 1 300 m), foarte păduros, întins într-o direcție aproape nord-sud, despărțind Țara Făgărașului de Țara Bîrsei.

Două drumuri principale străbat masivul ca două defilee : unul, pe care-l urmează șoseaua, pleacă de la Perșani, străbătînd în largi serpentine pădurea uriașă, pentru ca apoi, prin Vlădeni și Țînțaru să se deschidă, la Codlea, în Țara Bîrsei. Celălalt, mai la sud, începe de la Șinca Veche și urcă defileul Șinca înspre ținuturile înalte ale Branului și în partea de sud a Țării Bîrsei, prin Poiana Mărului și Zărnești. Cele două drumuri sînt dominate complet de poziția Perșani—Șinca, aceasta fiind astfel o excelentă linie strategică. Lucrările nu putuseră însă să fie terminate ; ele erau încă în curs de executare. Totuși, generalul Crăiniceanu luă dispozițiile necesare pentru apărarea liniei care, în cazul cel mai rău, îi permitea să acopere, în spatele ei, scurgerea grosului trupelor și ocuparea trecătorilor.

Pozițiile românești de la Perșani—Șinca sînt ocupate de trupele Diviziei a 4-a, în retragere de la Porumbacu. Ele sînt atacate de întreaga armată a lui Staabs. Comandantul german își distribuie trupele în modul următor : Divizia a 76-a susținută de o puternică artilerie grea, la care adaugă și artileria grea a Diviziei a 187-a, atacă aripa stîngă românească, spre Șinca Veche, cu scop de a-și face drum în susul văii Șinca, ca să străbată în ținutul Branului. Ținta acestei divizii este forțarea trecătorii Bran. Poziția română, de la sud de Șercăița pînă la dealul Pleșului, e apărată de Regimentul 2 vînători cu două baterii de artilerie. Divizia a 51-a austro-ungară atacă centrul, care cuprinde pozițiile de pe dealul Pleșului (cota 550) și Ulmilor, apărate de Regimentul 6 infanterie cu două baterii. Divizia a 187-a e trimisă la nord, ca să ocolească aripa dreaptă a dispozitivului român ; poziția de pe dealul Bătăturii (cota 563) e apărată de Regimentul 21 infanterie și un batalion din Regimentul 6 vînători cu o baterie. Brigada a 2-a din Divizia a 6-a se retrăgea pe șoseaua Perșani—Vlădeni ; unități de infanterie și artilerie din această brigadă au luat parte la bătălie. Bătălia de la Șinca—Perșani se dă cu mare furie de o parte și de alta. Artileria grea germană, instalată la Vad, trage cu precizie. Linia dealurilor, pe care se găsesc pozițiile române, constituie o țintă excelentă. Proiectilele fac ravagii considerabile. În atmosfera limpede a acestei frumoase zile de toamnă razele soarelui, ce cad drept dinspre apus, reliefează toate crestele și cutele de teren. Pozițiile române se văd ca într-o panoramă. Lucrările de întăriri, neterminate, sînt distruse cu ușurință. Superioritatea artileriei inamice e zdro-

ungară se indrepta spre sud-est, ocolind pe la nord bucla Oltului, Divizia de berlinezi a 89-a tăia de-a dreptul coarda buclei Oltului cu direcţia Feldioara, ca să concure cu armata lui Staabs, la cucerirea Braşovului. Trupele acestei divizii, venind pe la Rupea şi Homorod, sînt reţinute toată ziua de 6 octombrie inaintea Oltului de Regimentul 28, într-o luptă de sacrificiu, pînă cînd grosul Diviziei a 3-a române s-a scurs pe podurile de la Hoghiz şi Comana, după care regimentul a rupt contactul cu duşmanul în plină luptă, dînd foc la poduri. Germanii au reuşit însă să stingă focul şi să treacă fără luptă ; în dimineaţa zilei de 7 octombrie, ei începeau să se adune la Feldioara. Astfel, diviziile lui Falkenhayn coborau, în mod concentric în Cîmpia Bîrsei, cu Braşovul ca punct de concentrare. Nimic nu părea că mai poate sta în calea triumfală a cuceritorului. Chiar în dimineaţa zilei, comandantul german a trimis detaşamentul de avangardă al Diviziei a 187-a, compus din trei batalioane de infanterie cu artilerie, cavalerie şi pionieri (colonel Gündell), să ocupe oraşul, socotit ca evacuat de români. Detaşamentul ajunge după-amiază în marginea de nord a oraşului şi e primit de o vie impuşcătură : Braşovul era apărat.

Reluarea ofensivei

Comandantul Armatei a II-a române, descurajat de înfrîngerea de la Şinca şi convins că nu mai poate rezista în Cîmpia Bîrsei, intenţiona să evacueze Braşovul fără luptă, pentru a organiza rezistenţa pe crestele munţilor, care erau fortificate din timpul neutralităţii. De aceea, trupele române îşi continuaseră retragerea. În noaptea de 6—7 octombrie ele ajunseră, rupte de oboseală şi cu unităţile amestecate, la intrarea în defilee : Divizia a 3-a era pe linia Săcele—Tărlungeni, iar părţi din diviziile 4 şi 6 erau la Timişu de Jos. Retragerea trupelor este însă oprită pe loc. Ordinele sosite de la Marele Cartier general schimbau mersul lucrurilor.

Contraofensiva dată de românii pe Frontul de Sud se terminase cu un eşec la Flămînda şi un succes local la Amzacea. Comandamentul român, considerînd pe inamic *fixat* pe frontul din Dobrogea şi rămînîndu-i disponibile cîteva divizii, prin renunţarea la operaţiile de la Flămînda, hotărî să reia planul iniţial al ofensivei în Transilvania. În acest scop, toate unităţile disponibile trebuiau să se concentreze în văile Oltului şi Mureşului, constituind acolo o masă de manevră care să lovească pe adversar. Ofensiva trebuia dată în legătură cu trupele ruseşti pe care generalisimul rus Alekseev se angaja să le trimită în prelungirea aripii drepte române, în regiunea Topliţa—Praid, înlocuind acolo trupele Armatei de Nord.

Scopul ofensivei era împingerea liniei ruso-române pe linia Reghin—Sighişoara—Sibiu, pentru scurtarea frontului la 120 km şi fixarea pe poziţii înainte de venirea iernii. Iliescu, constatînd tendinţa duşmanului de a ataca şi bate pe rînd armatele române, trimise în ajutorul Armatei a II-a, grav ameninţate, diviziile 21 şi 22 retrase de la Flămînda ; la 6 octombrie ele începeau să debarce la Predeal şi Cîmpulung. În acelaşi timp, generalul Crăiniceanu primi în seara zilei de 6 octombrie ordinul să suspende retragerea Armatei a II-a, trupele să se reîntoarcă din drum şi să ia noile poziţii de luptă din care să oprească înaintarea duşmanului şi să împingă frontul Armatei a II-a pe Munţii Perşani, ca să se lege la dreapta cu Armata de Nord. Pentru aceasta, în stînga, părţi din diviziile 4 şi 6 trebuia să ocupe frontul Braşov—Sînpetru, acoperind Braşovul cu artileria Diviziei a 21-a, pînă la înălţimile deasupra Rîşnovului. În centru, Divizia a 3-a trebuia să ocupe frontul Sînpetru-Olt. În dreapta, o brigadă din Divizia a 6-a era la Sfîntu Gheorghe. Unităţile române, înaintînd

ca să-și ocupe sectoarele indicate prin ordinele de operații, le găsiră ocupate de inamicul care le luase înainte. Astfel, bătălia din Cîmpia Brașovului începu în după-amiaza zilei de 7 octombrie.

Ziua întîi

Colțul de sud-vest al Țării Bîrsei, în regiunea Zărneștilor a constituit, în bătălia de la Brașov, un sector oarecum izolat de teatrul principal al bătăliei din jurul orașului Brașov însuși. Toată ziua de 7 lupta a fost aprigă în acest sector. Trupele Diviziei a 76-a germane, urmărind pe cele cîteva unități rupte din Divizia a 4-a română după înfrîngerea de la Șinca, cu intenția și speranța de a pune mîna, printr-o lovitură îndrăzneață pe trecătoarea Bran, se văzură oprite la nord de rîul Bîrsa. La sudul rîului, dealul Muncelului, care domină valea Bîrsei la deschiderea defileului, fusese ocupat de primele elemente sosite din Divizia de ajutor a 22-a (general Razu), și aceasta ridicase moralul trupelor românești, retrase de la Șinca. Cei doi adversari se găsesc de o parte și de alta a văii rîului Bîrsa, străbătută de șoseaua și de calea ferată: germanii la nord, românii la sud.

Toată ziua germanii, din pozițiile lor de la Poiana Mărului, bombardează liniile românești, apoi dau asalturi zadarnice; contraatacurile românilor îi resping cu mari pierderi înapoi, în pădure. Încercările de învăluire ale aripilor nu reușesc. Detașamente germane încearcă să ocolească aripa stîngă a poziției românești, pe la Zărnești; românii întind însă frontul și încercarea dușmanului dă greș. Pe seară, germanii încearcă aceeași manevră, însă de astă dată pe la dreapta românilor, cu ajutorul unui detașament lateral care a coborît din munți pe la Vulcan și atacă la Rîșnov. Aceeași contramanevră din partea românilor îi aruncă înapoi și de aci. Prin prelungirea aripii române drepte de această parte, se stabilește un front continuu cu sectorul propriu-zis al Brașovului. Seara situația este aceeași; lupta urmează cîteva ceasuri pînă la 11 noaptea, iar germanii n-au reușit să înainteze nici cu un pas în sectorul Zărnești-Rîșnov.

La nord, Divizia a 51-a austro-ungară, ieșind în sfîrșit din defileul de la Țințaru, începe înaintarea în Șesul Bîrsei și ocupă Codlea. Frumosul și bogatul sat, care face corespondenților de război germani impresia unui tîrgușor rupt din Thuringia și transportat la poalele Carpaților, este din nou în mîna dușmanului. Populația săsească primește pe unguri și pe germani cu urale; fetele le aruncă flori.

O ură de moarte împotriva românilor stăpînește sufletele acestor practici și bine hrăniți stăpînitori ai bogățiilor Țării Bîrsei. Căci ei sînt, mai presus de orice, oamenii privilegiilor. De cînd Andrei al II-lea, regele ungurilor [23] a adus în veacul al XIII-lea pe coloniștii sași din ținuturile Rinului odată cu cavalerii teutoni, fondatori ai celor șapte burguri, și i-a stabilit pe pămînturile iloților valahi, ei s-au obișnuit a stăpîni netulburați de nimeni toate bogățiile frumoasei țări. Codlea e tipul satului înfloritor săsesc în care contrastul dintre sasul privilegiat și acaparator și românul prigonit și despuiat apare mai evident decît oriunde aiurea. Ale sașilor sînt proprietățile mari și productive, ale lor pădurile nesfîrșite, ale lor pășunile grase cu vitele frumoase. Dar sus, în ripe și văgăuni, sărăcăciosul cătun românesc, ca o prevestire fatală, își resfiră casele din ce în ce mai mult spre vale, își înmulțește sufletele și pretinde dreptul său la bogățiile pămîntului țării. Curînd, soarta Rîșnovului vecin, cucerit pașnic de români, va amenința și pe mîndrii locuitori ai satului născut în jurul

bitoare ca număr de guri de foc, calibre, bogăție de muniții și lungime de tir. Grenadele și șrapnelele dușmane bat de la mari depărtări, căzînd și în spatele frontului românesc, producînd panică, omorînd caii și servanții tunurilor române, dezorganizînd serviciile. E o luptă inegală, în care puternicele mijloace de distrugere germane nimicesc de la distanță slabele mijloace ale apărării. Cîmpul de bătaie are aspectul unei secțiuni din terenurile desfundate de artilerie de pe teatrele de luptă ale Frontului de Vest.

Infanteria dușmană ocupă tranșeele române, care sînt pulverizate și pline de cadavre, dar contraatacurile române reușesc să gonească pe atacator. Lupte violente se dau în special pentru stăpînirea dealului Pleșului, cheia regiunii, care domină amîndouă drumurile. Dealul a fost ocupat de dușman. Contraatacuri violente, date de Regimentul Feldioara pe la sud și de trupe din regimentele 24 și 6 vînători pe la est, sînt distruse în focul concentric al artileriei grele *. Unul din valurile de atac a ajuns la 50 de metri de linia dușmană. Românii izbutesc să reocupe și să mențină numai Poiana Tilharilor, la spatele Pleșului. Vitejia cu care luptă românii impune atenției dușmanului : „Românul dovedește din nou în această luptă că nu este un slăbănog", mărturisește un corespondent german, martor al luptei [141].

Dar deodată începe să bubuie tunul la dreapta. Trupele Diviziei a 187-a au reușit să execute mișcarea lor de ocolire, dinspre Părău, prin Grid. Ele au întors pe la nord frontul român și atacă cu fața spre sud, în flancul și în spatele aripii noastre drepte. O panică se produce în trupele române de la această aripă. Surescitați de focul artileriei grele, la care nu pot răspunde, soldații părăsesc dealul Bătăturii. Regimentul 16 artilerie (comandant colonelul Gorgos) își părăsește tunurile pe poziție și fuge cu caii. Panica se propagă de la dreapta spre stînga și înapoi, în spate, la trenuri și la populația civilă, unde încep să cadă proiectilele artileriei dușmane.

Rezistența este înfrîntă. Românii trebuie să înceapă o retragere anevoioasă prin defileul Perșani-Vlădeni cu grupul Diviziei a 4-a și cu brigada din Divizia a 6-a, pe cînd stînga — fracțiuni din Divizia a 4-a — se retrage prin defileul Șinca, spre Poaia Mărului. Un număr mare de morți rămîne pe terenul scormonit de obuzele germane, martore ale jertfei românului, în luptă cu puterea zdrobitoare a mijloacelor mecanice ale adversarului. Am pierdut și un număr însemnat de tunuri. Numai cîteva sute de prizonieri au rămas în mîna dușmanului. Nemții, furioși de rezistența crîncenă a românilor și decepționați de micul număr de prizonieri ce au putut face, se răzbună, măcelărind pe prizonierii fără apărare. Falkenhayn însuși o mărturisește cu cinism : „Soldaților noștri nu prea le place să facă mulți prizonieri" [85].

Cavalerism de popor civilizat, cu glorioase tradiții războinice !

Lupta de la Țințaru

Urmărirea trupelor române în retragere — spre Brașov — se face în ziua de 6 octombrie, prin pădurea Codlei, pe care o străbate de la vest spre est, în largi serpentine, șoseaua Perșani-Vlădeni-Țințaru, de-a lungul defileului Homorodului. Aproape de ieșirea defileului, spre est, în Cîmpia Brașovului, trupele române s-au oprit, pentru a întîrzia pe inamic,

---

* Atacul descris de unul din ofițerii cartierului Diviziei a 76-a germane : „Acest din urmă atac e și cel mai mare. Cu un avînt surprinzător, fără să le pese de pierderi, atacă românii, nu în linii rare de trăgători, ci în mase ce coboară pantele dealului 620. Dar, ca și la celelalte două atacuri, este și acesta respins în focul concentrat al întregii artilerii grele și ușoare ; în special proiectilele marilor mortiere fac ravagii îngrozitoare în masele compacte ale atacatorilor" [140].

dînd timp grosului Armatei a II-a să se concentreze în Ţara Bîrsei. Sînt resturi din regimentele Feldioara, 26, 4 şi 21 infanterie, 2 şi 6 vînători ; peste tot 4 000 de oameni, foarte obosiţi, avînd şi patru baterii de artilerie. Pe la ora 4, duşmanul atacă trupele din ariergardă la Vlădeni cu masa Diviziei a 51-a austro-ungară şi le sileşte să se retragă în neregulă spre Ţînţaru. Se cere intervenţia Diviziei a 3-a, care e în Ţara Bîrsei, însă divizia e prea departe şi singurul regiment, 30 care e în apropiere, e prea istovit de marşuri şi lupte, ca să poată fi de vreun folos. După ce a respins ariergarda de la Vlădeni, duşmanul atacă poziţia principală dintre Vlădeni şi Ţînţaru, printr-un bombardament, care ţine de la 5 la 7 seara ; satul Vlădeni e în flăcări. La ora 7 începe atacul infanteriei pe tot frontul, în special la aripa stîngă a poziţiei, pe care vrea să o întoarcă. Un puternic contraatac român, dat asupra dreptei duşmanului cu trupe din regimentele 6 vînători şi 24 infanterie, l-a aruncat în dezordine în interiorul defileului.

Germanii recurg atunci la tactica obişnuită a mişcării înconjurătoare : aripa stîngă a Diviziei a 187-a se întinde înspre nord ; ea ocupă Crizbav, la nord de Ţînţaru. Trupele române de la Ţînţaru trebuie retrase. La 9 seara, românii încep retragerea în ordine. Pe înnoptate, o coloană de cavalerie ungară, crezînd că românii au evacuat complet poziţia, înaintează cu îndrăzneală şi intră în sat, spre a-şi deschide drumul spre Codlea şi Braşov. Ei sînt surprinşi şi atacaţi de români cu focuri şi cu baioneta. O parte din cavaleriştii sînt exterminaţi ; ceilalţi fug în dezordine, urmăriţi de români pînă la Vlădeni.

Falkenhayn se socoteşte victorios. El crede că nu mai are în faţa sa decît ariergarde demoralizate care îşi caută scăparea în munţi. El îşi pregăteşte pentru a doua zi, 7 octombrie, intrarea în Braşov şi singura sa preocupare este să poată captura cît mai multe coloane fugare prin manevre dibace şi îndrăzneţe, făcute prin văile transversale, care taie de-a curmezişul direcţiile retragerii românilor.

Ziua de 7 octombrie îi rezervă însă o mare surpriză. O mare bătălie, care angajează totalitatea forţelor celor două armate adverse, se va da pentru posesiunea Braşovului, în zilele de 7 şi 8 octombrie stil nou.

9. BĂTĂLIA DE LA BRAŞOV, 7—8 OCTOMBRIE

În retragere

Victoria de la Şinca şi retragerea grăbită a românilor pe tot frontul Armatei a II-a şi a Armatei de Nord dau lui Falkenhayn iluzii ademenitoare. El îşi închipuie că armata română, complet demoralizată, nu mai e în stare să opună nici o rezistenţă serioasă şi concepe planul îndrăzneţ de a urmări cu vigoare trupele române în retragere, de a se ţine pe călcîiele lor şi de a trece trecătorile Carpaţilor odată cu ele. Ordine sînt date în consecinţă.

În dimineaţa zilei de 7 octombrie, armata lui Staabs este toată în Ţara Bîrsei. Divizia a 76-a germană, urmărind cele cîteva unităţi ale Diviziei a 4-a româneşti, de-a lungul văii Şinca, a ajuns la Poiana Mărului şi se pregăteşte a trece valea Bîrsei în regiunea Zărneştilor, pentru a urca drumul Branului, spre Cîmpulung. La stînga ei, Divizia a 51-a ungară, reţinută o zi şi o noapte de rezistenţa îndărătnică a ariergardelor române de la Ţînţaru poate, în sfîrşit, prin retragerea trupelor române, să-şi reia înaintarea spre Codlea. La nord, Divizia a 187-a care a ocolit pe la Crizbav, înaintează prin Satu Nou şi Hălchiu spre Bod şi Sînpetru. Şi mai la nord, încă, Grupul lui Morgen, revenit în fire după înfrîngerea de la 2 octombrie, începuse şi el înaintarea pe două direcţii, acoperit în spate de Divizia a 3-a de cavalerie germană. Pe cînd Divizia a 71-a austro-

cetății de la Schwarzburg. *Zeiden* va deveni *Codlea*, după cum *Rosonau* a fost înghițit de *Rișnov*.

Iată de ce fetele săsoaice presară flori în calea „fraților eliberatori" și aruncă priviri de sfidare, îmbătate de bucuria succesului, înspre cătunul din deal, unde lacrimi se șterg pe furiș și pumni se string în tăcere. Va bate însă, deste puțin timp, și ceasul biruinței celei de veci. Atunci sașii își vor potrivi pe buze un silit zîmbet prietenos față de valahul disprețuit, dar bălanele domnișoare din Codlea nu vor mai ieși în rochii albe, ca să semene cu flori calea biruitorului ...

După-amiază, divizia ungurească ocupă poziții în jurul Ghimbavului, cu un detașament lateral la Cristian, unde face legătura cu trupele germane la Rișnov. Trupele fiind obosite, sînt lăsate acolo seara și noaptea pentru odihnă.

Atacul principal asupra Brașovului a fost dat în după-amiaza zilei de Divizia a 187-a germană. Cu un detașament, ea a ocupat pe stînga Sînpetru și Hărman, iar cu alt detașament, pe dreapta, a ajuns în marginea Brașovului. Dar trupele române, reîntoarse din plină retragere, deși sleite de oboseala marșurilor și contramarșurilor pe care le executau de o săptămînă, atacă pe germani pe toată linia. Lupte violente se dau tîrziu seara și pe înnoptate. La nord, trupe din Divizia a 3-a română reușesc să reocupe Hărman, Sînpetru — pe care le evacuase în aceeași dimineață de bunăvoie — și dealul Sînpetru (cota 704), care domină dinspre nord Cîmpia Brașovului, cu vîrful ei ţuguiat. Detașamentul german, care le ocupase, e aruncat dincolo de apa Ghimbășelului, peste linia ferată care duce de la Brașov la Feldioara prin Bod. La sud, trupe din Divizia a 4-a română întîlniră trupele detașamentului german Gündell în marginea de nord a Brașovului, de-a lungul liniei ferate care unește gara cea mare a orașului cu gara cea mică (Bartolomeu), în marginea Brașovului vechi. Lupte furioase s-au dat toată seara, mai cu seamă în jurul instalațiilor din gară și în vecinătatea cazărmii de infanterie. Toată noaptea au fost împușcături și lupte la baionetă între patrulele adverse, care se întîlneau. Germanii au fost opriți și n-au mai putut să înainteze nici un pas ; ei s-au retranșat în marginea orașului ; la aripa lor dreaptă, au reușit să pună piciorul pe dealul Șprenghi, lîngă gara Bartolomeu.

Pe înserate au sosit pe cîmpul de luptă cele dintîi detașamente din Divizia a 21-a română ; ele au fost intercalate între diviziile 3 și 4, la nordul Brașovului. În același timp, în regiunea Branului au mai sosit elemente din Divizia a 22-a, formînd o brigadă mixtă, care a ocupat regiunea muntoasă Bran—Predeal—Măgura. De partea dușmanului, Corpul Morgen sosea, de asemenea, în zona de luptă : capetele coloanelor Diviziei a 89-a germane intrau seara în Feldioara, pe cînd Divizia a 71-a austro-ungară începea să coboare de la Baraolt spre sud.

Ziua de 8 octombrie va fi ziua hotărîtoare a marii bătălii ; ea va găsi față în față totalitatea forțelor celor doi adversari.

Ziua a doua

Ziua de duminică, 8 octombrie, se anunță ca o splendidă zi de toamnă. Dis-de-dimineață lupta se încinse de la o extremitate la cealaltă a întinsului front de luptă.

La aripa sudică, în regiunea Zărnești-Rișnov, Divizia a 76-a germană reluă atacurile împotriva pozițiilor românești. De astă dată, o puternică artilerie grea bombarda poziția de pe dealul Muscelului. În spatele frontului german, o nouă unitate dușmană începea să sosească : era Brigada a 8-a alpină austro-

ungară, adusă de pe frontul de la Isonzo; brigada dispunea de o numeroasă artilerie de munte. Ea se puse în mișcare, în regiunea Zărneștilor, executînd o largă ocolire în flancul sting al românilor. Românii se văzură nevoiți să părăsească poziția, atît de aprig apărată; ei se retraseră la Bran, apoi pe înălțimile de la sud de Bran.

Comandantul german ocupă Rișnovul și crezu că a găsit aci cheia victoriei. El voi să repete manevra dibace care-i dăduse victoria de la Sibiu. Un detașament de două batalioane, cu artilerie de munte și mitraliere, fu trimis prin valea Rișnoavei, ca să ocolească Postăvarul pe la sud și să iasă în valea Timișului, în spatele armatei române, căreia să-i taie retragerea prin îngustul și prăpăstiosul defileu. Dar lecția de la Sibiu le prinsese bine românilor: valea Timișului era păzită mai bine decît fusese Valea Oltului. Din trupele Diviziei a 21-a, debarcate în ajun la Predeal, se trimiseseră șapte companii care să supravegheze valea Rișnoavei. Ele descoperiră și atacară convergent detașamentul dușman, care fu respins cu mari pierderi; unul din cele două batalioane fu aproape distrus. Întoarcerea flancului sting român nu-i reușise dușmanului.

În centrul cîmpului de bătălie, Divizia a 51-a ungară se desfășoară la Ghimbav și pornește în zori de zi la asaltul pozițiilor de la apus de Brașov. Dealul Șprenghi, ocupat în ajun de germani, îi ajută ca punct de sprijin. Apărarea dealului se face cu înverșunare de trupe din Divizia a 21-a. Ele au fost retrase de la Dunăre, unde luaseră parte la ofensiva de la Flămînda și transportate cu trenul la Predeal. Debarcate la Predeal, au mers toată noaptea pe jos și, ajunse la Brașov, au fost trimise pe dealurile Brașovului, ca să apere intrările în oraș, ușurînd retragerea și scoaterea din luptă a trupelor obosite și decimate ale Armatei a II-a. La 2 octombrie ele erau la Rahova, în Bulgaria; la 8, ele luptă pe dealurile Brașovului.

Divizia a 21-a nu operează ca unitate compactă; sosită în toiul luptelor, trupele ei sînt aruncate în foc, pachet cu pachet. De dimineață numai două batalioane din Regimentul 45 cu artilerie au luat parte în dreapta Diviziei a 4-a, făcînd legătură cu a 3-a. Lupte înverșunate se dau în după-amiaza zilei pentru stăpînirea dealului Stejeriș (Warthe). Dealul domină orașul, vîrîndu-se ca o pană între Brașovul vechi și Șchei, locuit de români; posesiunea dealului asigură stăpînirea orașului. Regimentul 61 luptă cu înverșunare împotriva maselor Diviziei a 51-a austro-ungare, care îl copleșesc din toate părțile. Rezistența românilor nu poate opri înaintarea inamicului. Românii se retrag pas cu pas, luptînd cu baioneta. Ungurii domină orașul din înălțimea dealului și instalează mitraliere pe poviîrnișuri și pe străzile Șcheiului, în care încep să coboare.

Eroica luptă din Cîmpia Sînpetrului

Acțiunea hotărîtoare se desfășura în nordul orașului, în cîmpia dintre Brașov și satul Sînpetru. Germanii reiau ofensiva la aripa stîngă a Diviziei a 187-a, cu direcția Sînpetru, spre a cîștiga terenul pierdut în seara precedentă. Divizia a 3-a română, atacată între Bod și Sînpetru, își retrage puțin aripa dreaptă.

Deodată însă, germanul devine din atacator, atacat. Trupe aparținînd Brigăzii a 12-a, din Divizia a 6-a română, înaintează spre Hărman în direcția Bod, luînd loc la dreapta Diviziei a 3-a și, susținute de artilerie, atacă flancul sting al Diviziei a 187-a germane și îl respinge înapoi peste linia ferată. Mișcarea de atac se propagă în tot lungul frontului român; Divizia a 3-a atacă cu vigoare pe dușman. Atacurile Diviziei a 3-a române scot pe dușman din pozițiile de pe

colinele de nord și est ale Dealului Cetății și-l aruncă inapoi. Lupta se intinde pină in marginea Brașovului. Detașamentul Gündell, care se cuibărise acolo și se luptase toată noaptea, e scos din pozițiile lui și respins. Românii sint in progres pe toată linia; dușmanul e aruncat cu totul peste apa Ghimbășelului și peste linia ferată spre Bod; infanteria și artileria germană au pierdersimțitoare. Două contraatacuri date de germani sint respinse; generalul Sunikel, comandantul Diviziei a 187-a, e nevoit să facă apel la divizia vecină, ungară, să atace in marginea de nord a orașului, spre a-i ușura poziția și a-i permite să-și adune toate forțele in regiunea Sinpetrului, unde situația sa e critică.

Către miezul zilei, atacul românilor asupra liniilor diviziei germane crește din ce in ce in putere. Sectorul in care se dă lupta e cuprins intre Brașov la sud, durmul de fier spre Hărman la est, Bod la nord și apa Ghimbășelului la apus. Axa cimpului de bătaie o formează linia ferată și șoseaua care merg alăturate de la Brașov spre Bod. În dreapta, spre Sinpetru și Hărman sint românii, in stinga, de la Ghimbav prin Stupini spre Bod, sint germanii. Comandantul german a reușit să adune in spatele frontului său o masă enormă de artilerie de toate calibrele, in special artilerie grea; sint și șase piese de 210 mm. Un duel năpraznic se incinge intre trupele românești, insuflețite de un avint extraordinar, dar slab susținute de o artilerie mediocră și formidabila artilerie germană din față. Infanteria germană ia puțin parte la luptă; aceasta se dă aproape exclusiv intre infanteria română și artileria germană. Din turnul bisericii din Codlea și de pe terasa hanului de la podul Birsei, in răspintia șoselelor cu riul Birsa, la nord de Stupini, statele-majore germane și corespondenții de război privesc tabloul.

Aspectul cimpului de bătaie infățișează o impunătoare panoramă de război. E o splendidă zi de toamnă cu soare. De jur imprejur, nori de fum negru, străbătut de limbi de flăcări, fac un decor intunecat tabloului. Arde rafinăria de petrol de la Rișnov, ard clădirile și magaziile gării Brașov, vagoanele de pe linie, fabricile din vecinătatea gării. De la sud de Sinpetru, cu direcția spre Stupini și spre vila Steriu, din cimpurile de porumb, în șiruri largi, se reped românii la atac. Sint batalioane de infanterie, desfășurate pe fronturi de un kilometru. Pe la spatele lor, alte coloane lungi de trupe se indreaptă spre sud în căutarea noilor poziții de luptă. Baterii de artilerie sint aduse în galopul cailor aproape de linia infanteriei, spre a o susține. Infanteria dușmană nu poate rezista năvalnicului atac; ea e pusă pe goană și a ieșit din luptă. Românii nu pot urmări pe dușmanul înfrînt; artileria lor e prea slabă. Și atit cit este, e dezorganizată de puternica artilerie dușmană. Jumătate din tunuri au fost scoase din serviciu. Iar acum artileria germană varsă in rindurile românilor o vijelie de fier și foc. Rîndurile se sparg, se rărese, dar se refac și valurile de asalt înaintează nepăsătoare. Exclamări de surprindere ies din gurile căpeteniilor dușmane care privesc scena. Apoi, strigăte de admirație. Cu toată inversunarea luptei, spectacolul e așa de măreț in dramatismul lui, eroismul românesc impune intr-atita incit, pentru un moment, furia dușmanului dispare, lăsînd loc numai admirației profesionistului: „Artileria grea execută un tir de baraj care, cu o sinistră preciziune trozește în rîndurile române. Linia de atac se încurcă, se rupe, șovăie. Se retrag? Ba nu! Mitralierele împroașcă de mii de ori moartea în șirurile lor, dar ei se adună, atacă din nou, îndrăzneți, viteji. Bravo, românule! Germanul știe să cinstească eroismul. Dar, totuși, războiul e război! Mai repede mugesc tunurile, tot mai viu vijiie ghiulelele pe deasupra capetelor noastre inspre dușman. Grenadele mortierelor explodează acum chiar în rindurile de atac ale românilor; nori de fum și miros de pucioasă se ridică pretutindeni spre cer. Focul artileriei germane îi cuprinde acum cu putere de nein-

vins din toate părțile; grenadele, semănătoare de moarte, izbesc in rindurile lor. Atunci asaltul se oprește, ei se aruncă in cimpurile de porumb, se potienesc, cad. Cîți pot să scape nevătămați dincolo de linia grozavă? Încă de două ori pornește la asalt infanteria românească cu un eroism vrednic de admirație, in amindouă rindurile zadarnic"[50].

Inamicul își concentrează atacul in marginea de nord a Brașovului și in orașul insuși; trupele diviziilor 4 și 21 pierd din ce in ce mai mult teren; Divizia a 4-a pierde și opt tunuri; Divizia a 3-a își schimbă poziția, face o conversiune spre stinga; ea luptă acum cu fața spre sud-est. Din Brigada a 12-a română, numai Regimentul 11 „Siret" își continuă lupta la aripa dreaptă spre Bod; Regimentul 12 „Cantemir" aleargă spre stinga, traversează cimpia goală și neadăpostită dintre șoseaua Prejmer—Brașov și Sinpetru—Brașov, măturată de rafalele artileriei dușmane. Un divizion de obuziere il insoțesc. Soldații regimentului, luptînd in stinga Diviziei a 3-a, ajung pină aproape de gara Brașov, resping pe dușmanul ce înaintase pină in marginea Brașovului și recucerese tunurile pierdute de Divizia a 4-a.

Lupte inverșunate se dădeau și in orașul insuși. Dușmanul cobora pantele dealului Stejeriș, și inainta de-a lungul Șcheiului. Mitraliere instalate pe înălțimi, ascunse prin poduri și pe acoperișuri de case, prin turle de biserici, imprăștie moartea in rindurile soldaților români, care luptă cu indirjire, dar trebuie să se retragă pas cu pas. Spre seară, ceea ce nu reușise să facă lupta dreaptă, cu toată extraordinara desfășurare de artilerie, reușește să indeplinească manevra ocolitoare. Grupul lui Morgen ajunge in sfirșit pe teatrul de bătălie și cade in flancul și in spatele aripii române de nord. Divizia a 89-a germană, inaintind de la Feldioara prin Bod, atacă la nord de Sînpetru in flanc trupele Regimentului 11 „Siret", pe cind, in spate, avangardele Diviziei a 71-a austro-ungare soseau la Araci. Față de mișcarea de învăluire a inamicului, retragerea românilor se impunea. Glorioasa falangă de eroi își făcuse cu prisosință datoria.

Regimentul 21 ocupă poziția de la Dîrste și acoperă retragerea resturilor Diviziei a 4-a spre Predeal—Bușteni. Diviziile 3 și 6 se retrag prin văile Tărlungului și Buzăului. Cîmpia din marginea de miazănoapte a Brașovului este o veche martoră a vitejiei românești. Cu mai mult de trei veacuri in urmă, la 7 iulie 1603, chiar in marginea Brașovului vechi, oastea românească, condusă de Radu Șerban Voievod nimici, pînă la cel din urmă om, oastea ungurească a craiului ardelenesc Moise Székely. Capul craiului, purtat in virf de suliță pe ulițele Brașovului, fu apoi bătut in cuie pe porțile Făgărașului, in semn de răzbunare pentru mișeleasca ucidere a lui Mihai Viteazul, petrecută cu doi ani mai inainte. Opt ani după aceasta, în iulie 1611, Radu Șerban bătea din nou mîndra oaste a noului crai al Ardealului, Gabriel Báthory, între Sînpetru și Brașov, exact pe locurile unde, cu trei sute cinci ani mai tîrziu, urmașii oștenilor Basarabului vor smulge admirația dușmanului.

Sîngele românesc al mai multor generații a înroșit pămîntul Ardealului.

Tranșeea morții de la Bartolomeu

În cursul sforțărilor făcute de germani ca să pătrundă în oraș prin partea de nord-vest, s-a întîmplat unul din episoadele cele mai dramatice ale războiului. Toți vizitatorii Brașovului cunosc gara Bartolomeu, gara cea mică a Brașovului vechi — cartierul de nord-vest al orașului — de unde se ia trenul pentru Codlea, Făgăraș și Sibiu, pentru Rîșnov și Zărnești și pentru frumoasele locuri de vilegiatură și excursii din ținutul Branului. E la capătul Străzii Lungi, lîngă vechea biserică a Sf. Bartolomeu.

În dreapta gării, o companie din Regimentul 24 Teeuci ocupase taluzul căii ferate, pe care-l transformase în tranșee, apărînd șoseaua din față și strada din spate împotriva atacurilor dușmane care veneau dinspre nord, de la Stupini, căzînd aproape perpendicular pe linia ferată. Erau 168 de oameni, cu o mitralieră, înșirați pe o lungime de aproape 200 de metri. Dușmanul, ținut în respect de la distanță, nu s-a putut apropia toată ziua de 7 și a doua zi la 8 octombrie. În focul luptei, absorbiți de ceea ce se petrecea în fața lor, oamenii nu băgară de seamă că stînga rămăsese descoperită, că nici o trupă amică nu-i mai apăra din această parte. Patrule inamice descoperiră acest punct slab. Și puțin după aceasta, un detașament german cu două mitraliere se strecura în tăcere într-o magazie ruinată și părăsită a gării, lîngă tranșeea românească și-și așeza mitralierele lîngă fereastra cu geamuri sparte a magaziei. Țevile mitralierelor aveau în fața lor, la cinci metri depărtare, tot șirul lung al trăgătorilor români. Alți soldați dușmani, cu grenade de mînă, se așezară în spatele poziției românești. Românii nu simțiră nimic. Zgomotul luptei și întunericul ce se cobora spre seară acoperiră toate preparativele dușmanului. Deodată, o comandă scurtă. Mitralierele încep țăcănitul lor sinistru. Pe taluz, un strigăt de spaimă. Oamenii sînt culcați la pămînt ca spicele sub seceră. Cei care reușesc să scape de sub focul nemilos al mitralierelor, sînt doborîți de grenadele celor din spate. Totul a ținut două-trei minute. Și liniștea deplină a morții s-a întins peste cele 168 de cadavre ce acopereau taluzul. „Compania moartă zace acum în țărîna din marginea drumului. Om lîngă om, stau acolo, așa cum au căzut în ziua luptei, sub focul năpraznic al mitralierelor, cu expresia celei mai grozave spaime pe fețele lor galbene ca ceara și cu mîinile întinse, ca și cum ar fi vrut să se apere de năpasta ce-și întindea ghearele spre ei". Corespondentul german își încheie povestirea impresiilor cu presupunerea : „Poate că chiar mîine se va pune în acest loc o cruce făcută din scîndură, cu inscripția : « aci se odihnește o companie românească »"[42]. Corespondentul străin s-a înșelat pe jumătate. Nu o biată cruce de scîndură, vremelnică și sfioasă pomenire de neam învins și umilit, va fi semnul de cinstire al martirilor mișeliei germane. Căci este o mișelie a ucide o trupă înconjurată care, după toate legile războiului, trebuia făcută prizonieră. Ci pietatea recunoscătoare a unui neam învingător a prefăcut tranșeea morții de la Bartolomeu într-unul din cele mai impresionante lăcașuri de veci ale eroilor. Printre brazde de flori și poteci îngrijite, o aliniere de morminte de piatră și un monument impunător, arată vizitatorilor înduioșați locul unde și-a dat sufletul și unde zac oasemintele companiei jertfite. La un loc cu ele au fost așezate rămășițele eroilor căzuți pe Cîmpia Sînpetrului. Jertfa lor n-a fost zadarnică. Ea a prețul greu cu care am răscumpărat pămîntul robit de veacuri al fraților noștri. Sufletele de martiri ale soldaților căzuți la Sînpetru și la Bartolomeu vor străjui de-a pururi în jurul Brașovului românesc!

Căderea Brașovului

În timpul nopții, Brașovul este evacuat cu totul de armata română. Generalul Crăiniceanu e înlocuit de la comanda Armatei a II-a prin generalul Averescu, care revine astfel din nou în fruntea acestei armate, cu misiunea să apere intrările de nord ale defileelor. Generalul găsește însă trupele deprimate și de dezorganizate, iar pozițiile pe care trebuia să le ocupe sînt sub bătaia artileriei grele dușmane ; el dispune retragerea în defilee, pe o linie Giuvala—Postăvaru—Piatra Mare—Valea Buzăului ardelenesc. Dar linia nu poate fi menținută. Chiar în dimineața zilei de 9 octombrie, Falkenhayn trimite diviziile sale în urmărirea trupelor române, pe toate direcțiile lor de retragere. O coloană înaintează pe vealea Ghimbășelului, cu intenția de a ocoli Postăvaru ; artileria grea

bombardează Predealul de la Rișnov. Românii trebuie să continuie retragerea spre pozițiile de pe frontieră. Ariergardele oprese pe loc pe dușman. Atacurile lui frontale, ca și incercările de ocolire, nu reușese. Instalarea românilor pe pozițiile de pe crestele frontierei se face in bună ordine. Tot ce-și poate permite generalisimul german este luxul unei intrări triumfale in orașul evacuat de români peste noapte. Sînt 40 de zile de la intrarea românilor. Și istoria se repetă, dar cu roluri schimbate. Ungurii și sașii fac „eliberatorilor" de astăzi aceeași primire triumfală, pe care românii o făcuseră la 29 august fraților lor. Dar și procedeele sînt schimbate. Eliberatorii de astăzi sînt reprezentanți ai unor mari națiuni ; ei țin să dovedească dușmanului barbar superioritatea civilizației lor. Din toate părțile orașului, urlete de răzbunare se ridică impotriva valahului, care avusese indrăzneala să fie 40 de zile stăpin in țara lui. La adăpostul pulpanei soldatului german, incep denunțurile și răzbunările. „Deja, cîțiva valahi atirnă in spinzurători, alții sînt duși intre baionete" [84]. În timp ce — adaugă corespondentul german, poate pentru a sublinia mai mult deosebirea de procedee dintre germanul civilizat și românul barbar — „la un colț de stradă se citește incă o ordonanță românească, care poruncește aducerea la comenduire a lucrurilor de furat, sub pedeapsă de moarte" [111].

Generalisimul german e biruitor. El trebuie insă să mărturisească că nu și-a putut realiza intenția de impresurare și de nimicire a armatei românești. Căci, nu atit cucerirea Brașovului, nici „eliberarea" Ardealului nu fusese țelul dibacelor manevre ale comandantului german, cit inchiderea trecătorilor din spatele luptătorilor și capturarea Armatei a II-a. Mai mult insă decit a putut-o face Corpul de Olt, Armata a II-a, mulțumită manevrelor repezi și a eroismului cu care au luptat trupele sale, a scăpat din cercul de impresurare al dușmanului și-i va da de furcă în noile și puternicele poziții de pe crestele munților.

Generalisimul își ascunde ciuda, celebriudu-și biruința intr-un ordin de zi mincinos și impertinent. El afirmă că *a bătut și nimicit* cele două armate dușmane care erau, fiecare in parte, superioare armatei sale! „Obraznicul năvălitor, care se strecurase în inima Transilvaniei, a fost măturat de pe sfîntul *nostru* (sic!) pămînt". Dar în memoriile sale recente, mai obiective și mai sincere, el trebuie să-și mărturisească decepția pentru tabloul sărăcăcios al prăzii făcute : 1 175 de prizonieri și 25 de tunuri sfărîmate. „Aceste cifre nu corespundeau așteptărilor mele ; întîrzierea intervenției Corpului lui Morgen a pricinuit-o". Falkenhayn se consolează cu ideea „pierderilor sîngeroase ale românilor, care trebuie să fi fost extraordinar de mari ; pierderile noastre proprii, *afară de acelea ale Diviziei a 187-a și cîtorva unități ale Diviziei a 76-a* (ce s-a întîmplat la acestea? — n.a.), s-au menținut in limite potrivite" [85]. Implacabilul dușman aduce, fără să vrea, cel mai frumos omagiu virtuților soldatului român. Bătălia de la Brașov, dată în condiții de inferioritate tactică, numerică și mai ales tehnică, este pentru tînăra noastră armată o înfrîngere glorioasă.

10. SFÎRȘITUL CAMPANIEI DIN ARDEAL

Retragerea Armatei de Nord române

La 5 octombrie, generalul austro-ungar von Arz bägă de seamă că nu mai are în fața lui decît ariegarda română. Grosul Armatei de Nord incepuse în seara zilei din ajun retragerea. Eliberat de apăsătoarea ofensivă română, care-l chinuise timp de 36 de zile, generalul austriac respiră ușurat și incepu pe dată, împotriva ariegardelor române, o „contraofen-

sivă victorioasă", pe toată linia, de la Atid pînă la Călimani ! Armata I austro-ungară era formată la această epocă din trei corpuri de armată. La aripa ei dreaptă, Corpul VI (Fabini), compus din diviziile 39 și 61, adunat în regiunea Odorhei, începu urmărirea trupelor Diviziei a 7-a române, prin ținutul Ciucului, în direcția Uz și Ghimeș. Brigada de husari de Landsturm — colonel Csecsi — precedă corpul austro-ungar. De partea românilor, retragerea Diviziei a 7-a era acoperită spre sud de Divizia a 2-a de cavalerie, care făcea legătura cu Armata a II-a română. La Petecu, divizia a trebuit să se retranșeze și să țină rezistența, într-o regiune foarte dificilă, avînd ca linie de comunicație un drum prin defileu, pînă ce s-a scurs, la nord de ea, Divizia a 7-a. Prin retragerea Armatei a II-a și a Armatei de Nord în direcții divergente, legătura dintre ele s-a rupt. Divizia de cavalerie, alipită acum Armatei de Nord, a continuat o retragere grea în direcția Tîrgu Secuiesc-trecătoarea Oituz.

La centrul armatei Arz, Corpul XXI austro-ungar — Lütgendorff — constituit din diviziile 72 și 37, începu înaintarea pe urmele Diviziei a 14-a române de-a lungul văilor Gurghiului și Mureșului, în direcția Bicaz și Tulghes-Prisăcani. Retragerea Diviziei a 14-a române se făcea în desăvîrșită ordine, pas cu pas, acoperind retragerea grosului Diviziei a 8-a. Trupele Corpului XXI austro-ungar întîmpinau mari greutăți, înaintarea nefiindu-i îngăduită decît în măsura în care trupele române evacuau localitățile. Și mai la nord, Corpul XI austro-ungar, aripa stîngă a armatei Arz, operînd în regiunea Călimani, făcea legătura cu Armata a VII-a austro-germană. Schimbarea planului de campanie român și ideea reluării ofensivei în Transilvania, după Flămînda, opri un moment trupele Armatei de Nord pe înălțimile de la vest de văile superioare ale Oltului și Mureșului. Ofensiva rusească, care trebuia să se producă în același timp, nu a dat nici un rezultat, iar bătălia de la Brașov s-a sfîrșit cu un eșec, înghițind în același timp o parte a forțelor pe care se conta în acțiunea ofensivă. Armata română de nord, izolată, urmărită și atacată puternic de armata lui Arz, nu se poate menține pe linia proiectată, ci trebuie să reînceapă retragerea, trecînd văile Mureșului și Oltului, spre răsărit. Miercurea-Ciuc e evacuată la 9 octombrie. Trupele române urmează retragerea de-a lungul văilor Tulgheșului, Bicazului și Trotușului, spre a ocupa trecătorile din Carpații Moldovei.

Falkenhayn, care luase — cum știm — și comanda Armatei I austro-ungare, își propuse să tragă toate foloasele posibile din această retragere, așa de binevenită. El dă ordin lui Arz să atace și să hărțuiască trupele române în retragere și să încerce să le închidă drumul spre Ghimeș și Oituz, ocupînd trecătorile. Pentru aceasta, el mai pune la dispoziția lui Arz, rînd pe rînd, Divizia 1 de cavalerie austro-ungară din corpul Schmettow, apoi Divizia a 3-a de cavalerie germană din același corp, și în sfîrșit, Divizia a 71-a de infanterie austro-ungară.

Încercările lui von Arz de a învălui aripa sudică a Armatei de Nord, în direcția Paloș-Homorod-Baraolt, sînt zadarnice. Retragerea română se face în condiții excelente și dușmanul lovește numai în gol. De aceea, cavaleria dușmană se mulțumește a flanca armata română în retragere, spre a o împiedica să trimită ajutoare spre sud, către Armata a II-a, angajată în luptă grea la Brașov. La aripa stîngă română, Divizia a 2-a de cavalerie se retrage în direcția văii Oituzului. Inamicul crede că a descoperit aci partea slabă a dispozitivului românesc. El formează un grup puternic dintr-o divizie de infanterie și două de cavalerie, pe care-l aruncă pe urmele cavaleriei românești, spre a pune mîna pe trecătoare. Un în-

portant țel strategic e încredințat acestei armate. Dar lucrul nu va merge nici aci așa de ușor. Paza Oituzului a fost încredințată unei trupe viteze. Pe aici nu se va trece.

Cauzele înfrîngerii din Ardeal

Campania română din Ardeal era sfîrșită; ea ținuse patruzeci de zile. Începuse, în cele din urmă zile ale lunii august, cu apoteoza trecerii Carpaților în entuziasmul delirant al națiunii și sfîrșea în cea dintîi săptămînă a lunii octombrie, cu dureroșul marș de retragere al trupelor române înspre aceleași creste ale Carpaților, devenite acum bariera ce trebuia să apere pămîntul patriei de năvala dușmană.

Ofensiva română în Ardeal, partea cea mai însemnată a planului de război, fusese paralizată de la început de contralovitura primită pe Frontul de Sud. Apărarea Dobrogii și încercarea de la Flămînda îndrumaseră într-acolo, nu numai rezervele generale, dar chiar unitățile de prima linie, indispensabile ofensivei din Ardeal. Slăbită, această armată trebuise să-și încetinească mersul, să-și domolească acțiunea, să înainteze — după expresia lui Ludendorff — cu pași de melc. Și astfel, înainte de a fi putut atinge linia Mureșului primul obiectiv al ofensivei noastre, dușmanul își adunase forțele disponibile, își organizase o larmată ofensivă și începuse loviturile. Bătălia de la Sibiu fusese, cea dintîi, și fusese hotărîtoare. Inițiativa trecuse în mîna dușmanului, în Ardeal ca și în Dobrogea. Reluarea ofensivei în Ardeal a fost hotărîtă cînd situația fusese compromisă. Ea n-a putut împiedica aruncarea armatelor române înapoi, spre munți.

Un moment de reculegere se impune pentru a rezuma și a ne da seama de împrejurările care au pricinuit această criză.

Înfrîngerea noastră din Ardeal este explicabilă printr-un complex de împrejurări de ordin psihologic și militar. Comandamentul nostru, nedeprins cu greutățile unui război încins pe două fronturi, cu un dușman puternic și experimentat, fu pus deodată, din primele momente, la o probă grozavă. Cele dintîi înfrîngeri din sudul Dobrogei aruncaseră neliniștea în spirite. Neașteptatele lovituri primite la Turtucaia, Bazargic și în Dobrogea de Sud, pricinuiseră luarea de contramăsuri, spre a para amenințarea din acea parte. Puternicele forțe trimise în Dobrogea și la Dunăre restabiliseră aci echilibrul între cele două armate adversare. Frontul se fixase și începuse să se conteze pe oarecare superioritate numerică, ceea ce ne permitea să luăm chiar ofensiva la sud.

Dar preocuparea pentru Frontul de Sud făcuse pe conducătorii armatei noastre să devieze încetul cu încetul de la planul inițial de campanie. Șapte divizii au fost luate de la armata de operații din Ardeal, din rezerva acesteia și din rezerva generală, spre a fi transportate în Dobrogea și la Dunăre, cu intenția unei ofensive. Curînd însă după aceasta, sub presiunea evenimentelor din Ardeal, șase din aceste divizii au fost din nou reluate de pe Frontul de Sud și trimise pe cel de Nord. Cu chipul acesta, *aceste divizii au lipsit din Ardeal în momentul decisiv*, cînd Falkenhayn dădea aci marile lui lovituri. Este lucru evident că oscilațiile produse în acțiunea armatelor noastre dovedesc o oarecare indecizie și absență de sînge rece. Oricît de dureroase erau loviturile primite pe Frontul de Sud, nu trebuia pierdut din vedere că aceasta era un *front secundar*. Pe această premisă se întocmise planul nostru de campanie. Întărirea Frontului de Sud trebuia să aibă caracter pur defensiv. Acțiunea principală trebuia condusă mai departe în Ardeal și, pentru realizarea obiectivului strategic urmărit aci — ocuparea liniei Mureșului și întoarcerea pozi-

ţiilor austro-ungare din Carpaţii Nordici — nu trebuia ridicat nimic din puterile indispensabile acţiunii. Neţinindu-se seama de aceasta, armatele româneşti din Ardeal au fost slăbite şi puterea lor ofensivă considerabil micşorată, tocmai cînd inamicul, perfect informat de situaţia, pe care el însuşi o provocase, îşi pregătea loviturile. Chiar curajul moral al acestor trupe scădea, pe măsură ce linia subţire a frontului de luptă, lipsită de adîncime, se depărta de baza de operaţiuni. De aci şovăiala, încetineala, paralizarea mişcărilor noastre, care lăsau încetul cu încetul pe inamic să ia pasul înainte.

Nu numai atît, dar nici între grupele de forţe româneşti care operau în Ardeal, n-a existat acea unitate de conducere, acea coeziune care face puterea unei armate. Aceasta a permis comandamentului german să atace una cîte una armatele noastre şi să le bată, fără ca vecinele ei să intervină. Armata a II-a română n-a intervenit la timp şi cu vigoare ca să ajute Corpul de la Olt, în primejdie, iar Armata de Nord n-a putut sări în ajutoul Armatei a II-a. La duşman, această conlucrare era perfect asigurată. Unităţile germane şi austro-ungare, de la Orşova pînă la Dorna, erau strîns ţinute în mîna comandantului suprem, care le disloca sau grupa după ţinta ce urmărea. Astfel duşmanul, deşi în total inferior numericeşte nouă, reuşea să aibă în punctul unde dădea lovitura principală, forţe superioare adversarului, reţinînd în acelaşi timp celelalte forţe ale noastre prin mici acţiuni secundare. Eşecurile suferite de el în astfel de acţiuni la Porumbacu, la Bărcut şi pe tot frontul Armatei de Nord nu impresionau nervii oţeliţi ai comandantului german şi nu-l făcură să se abată nici un moment de la planul stabilit, ca să-şi împrăştie forţele. Istoria marelui război ne arată episoade în care un comandant abil şi îndrăzneţ ştie să exploateze lipsa de coeziune a armatelor duşmane. În toamna anului 1914 Hindenburg atacă şi bate pe rînd cele două armate ruseşti care invadaseră Prusia Orientală. La Tannenberg, armata Narewului, comandată de Samsonov, e cea dintîi atacată, înconjurată şi distrusă, fără ca armata Niemenului, comandată de Rennenkampf, care se găsea la 60 km depărtare, să intervină. O săptămînă mai tîrziu, Rennenkampf e atacat şi bătut la rîndul său.

Tînăra noastră armată începea să înveţe şcoala războiului în luptă cu cei mai iscusiţi şi experimentaţi maeştri. Astfel, impresionabilitatea şi oscilarea în gîndire a comandanţilor români îşi arăta efectele. Pe cînd diviziile române erau în tren, transportate de la nord la sud şi, apoi, din nou de la sud la nord, loviturile curgeau asupra slăbitei noastre armate din Ardeal. Sibiu, Şinca, Braşov, sînt cele trei etape ale înfrîngerii. Evacuarea Ardealului urmă fatal. Şi visul eliberării Ardealului, legănat de dureri seculare, un moment întrupat, îşi rupse brusc firul. Trezirea fu dureroasă. Goniţi de pe sfîntul pămînt, unde intrasem ca eliberatori, eram urmăriţi de un duşman înverşunat, care-şi mărea din ce în ce puterile. Furtuna se apropia acum ameninţătoare de porţile casei noastre.

Straniile concepţii ruseşti. Sfaturile generalului Alekseev

În urma evacuării Ardealului, eram împinşi pe linia hotarului. Nu mai era acum vorba de eliberarea provinciilor subjugate; trebuia apărată cu cea din urmă energie bariera Carpaţilor, pentru a scăpa restul teritoriului de invazia duşmanului, de ororile războiului, de jaf, violenţă şi uimire. Tragică întorsătură a lucrurilor!

Măsuri energice şi repezi se impuneau. Primul gînd fu la ajutorul aliaţilor. În vecinătatea noastră imediată era puternicul aliat rus, cu nesecatele lui

resurse de oameni și material. Inacțiunea rușilor era de neînțeles în prima epocă a războiului, cînd bănuiala nu începuse încă a încolți în sufletele noastre. Nu se putea pricepe încetineala cu care lucrau rușii pentru o cauză care se identifica cu a lor. Pe cînd în Dobrogea și la Dunăre participarea armatei rusești era așa de slabă încît eram nevoiți să ne trimitem acolo o treime a armatei noastre, imobilizînd-o pe un front secundar ca importanță, pe Frontul de Nord armata rusească nu se grăbea deloc să profite de situația creată de intrarea noastră în război. În loc de a trimite forțe importante prin trecătorile Moldovei nordice, deschise de români, care să întoarcă flancul drept austriac, căzînd în spatele Armatei Koevess, care ocupa Carpații Bucovinei și Pădurоși, rușii se încăpățînau să dea împotriva acestei armate atacuri frontale, moi și sterile. Din această cauză, dreapta Armatei române de Nord a fost ea însăși împiedicată în înaintarea ei și silită să stea agățată de flancul stîng al armatei rusești, în Munții Călimani.

Guvernul și comandamentul român s-au adresat atunci Marelui Cartier rus, cerîndu-i o participare mai viguroasă a armatei rusești la acțiunea de pe fronturile noastre. Ea ar fi înlesnit o concentrare a armatei române în vederea, mai întîi a unei apărări mai eficace și apoi a unei ofensive. Generalul Alekseev, șeful Marelui Stat-Major rus, răspunde printr-o lungă telegramă care aruncă cea dintîi lumină asupra sentimentelor și intențiilor șefilor politici și militari ruși față de noi. În telegrama sa, cu data de 4 octombrie, generalul Alekseev propune *abandonarea Olteniei și a Munteniei de vest și retragerea pe o linie defensivă* care ar trece de la Dorna prin Miercurea-Ciuc și Brașov spre București și așa mai departe, de-a lungul Dunării spre Constanța. Această sacrificare a teritoriului național, cu abandonarea voluntară a celor două obiective urmărite de inamic — grînarul Munteniei și porturile dunărene —, atunci cînd bătăliile de la Sinca și de la Brașov nu avuseseră încă loc, cînd deci situația nu apărea atît de gravă, încît îndreptarea sa să nu fie cu putință și într-alt chip, trebuia să fie însoțită de distrugerile necesare. Alekseev consiliază și cum să se facă grupările armatei române, pentru apărarea acestei linii: cea mai puternică masă (200 de batalioane) trebuie concentrată în regiunea dintre Miercurea-Ciuc și Brașov, spre a împiedica pătrunderea inamicului pe la Ghimeș-Oituz în țară și întoarcerea flancului stîng rus; o a doua masă, concentrată în Dobrogea de Nord, va trebui să împiedice pătrunderea inamicului pe direcția Galați-Reni. În legătură cu această grupare, Alekseev își ia angajamentul să întărească aripa stîngă a armatei ruse în regiunea Toplița-Praid, cu două corpuri de armată, ca să dea lovituri inamicului spre Bistrița și Reghinul Săsesc și să atragă acolo forțele lui.

Aceste trupe rusești ar înlocui Armata de Nord, care se va putea retrage spre a ocupa poziții mai înspre sud.

Telegrama lui Alekseev este revelatoare: ea făcea proba concepției ciudate pe care și-o făceau rușii despre colaborarea celor două armate. România și armata română nu existau și nu intrau în socoteală, decît cînd erau necesare pentru protecția propriei armate rusești. Dacă acest scop, cînd era singura preocupare a comandantului rus, se obținea mai lesnicios cu sacrificarea și ruina României, aceasta nu emoționa deloc guvernul și comandamentul rus. Poate chiar dimpotrivă, cum o va arăta desfășurarea ulterioară a evenimentelor. Linia de retragere propusă de Alekseev reprezenta totuși o concesiune făcută de comandantul rus sentimentului public românesc, care n-ar fi putut suferi să i se propună părăsirea Capitalei țării, căci linia ideală a apărării rusești era linia Carpaților Moldovei, în prelungire cu văile Trotușului, Siretului și Dunării, pînă la mare. Aceasta a fost ideea fixă care i-a obsedat pe ruși în

tot timpul campaniei din 1916*; orice petic de teritoriu dincoace de această linie, care singură răspundea trebuinţelor de apărare ale frontului rus, era un prilej de încurcătură, de slăbiciune şi de risipă a forţelor lor. Nici măcar ajutorul promis în regiunea munţilor Sucevei şi ai Neamţului nu a fost dat, cu toate că el servea situaţia strategică rusească tot atît, cel puţin, ca şi pe cea românească. De aceea, cîteva zile mai tîrziu, generalul Prezan, nesusţinut de ruşi, trebuia să se retragă pe linia de frontieră, părăsind fără luptă tot teritoriul cucerit la aripa stîngă rusească.

Comandamentul român crezu că nu poate să urmeze sfaturile binevoitoare ale generalisimului rus. Pămîntul strămoşesc nu putea fi considerat ca teren de manevră şi părăsit ca pradă a tăvălugurilor distrugătoare ale armatelor duşmanului şi aliatului. Tot ce devenise disponibil în urma renunţării la ofensiva de la sud a fost trimis în punctele cele mai ameninţate din bariera Carpaţilor: la Bran, la Predeal şi la Oituz, ca să întărească sau să înlocuiască diviziile slăbite prin săptămîni de lupte crîncene. Un comunicat oficial român, dat la 1/14 octombrie, arăta bilanţul operaţiunilor la încheierea campaniei din Ardeal. Totalul prizonierilor luaţi de trupele române pe toate fronturile de luptă, şi internaţi în lagărele din ţară era, după 40 de zile de lupte, de 103 ofiţeri şi aproape 15 000 oameni de trupă [24].

NOTE

[1] Landsturm — miliţie, rezervă a armatei teritoriale.

[2] Bătălie pe teatrul oriental al războiului, în Prusia Orientală, la care au participat trupele germane şi ruse (26—30 august 1914). Armata ţaristă a suferit o grea înfrîngere. Este prima mare victorie în război obţinută de feldmareşalul Paul von Hindenburg.

[3] Pe teatrul de război din Franţa. Regiune muntoasă în răsăritul Franţei, la graniţa cu Germania, unde în cursul întregului război mondial s-au dat lupte grele.

[4] Kossuth Lájos (1802—1894), om politic maghiar, conducătorul revoluţiei maghiare din anii 1848—1849.

[5] Ştefan I cel Sfînt, rege al Ungariei (997—1083), din dinastia arpadiană.

[6] Pe Isonzo, pe teatrul de operaţiuni din Italia, unde combăteau armatele italiană şi austro-ungară, s-a dat un lung şir de bătălii în anii 1915—1918. La 13 martie 1916 s-a declanşat a cincea bătălie de pe Isonzo, ca urmare a ofensivei generale a trupelor italiene.

[7] Bătălia de la Şelimbăr a avut loc la 18/28 octombrie 1599.

[8] Pe teatrul oriental al războiului, pe frontul ruso-austro-ungar. Referire la dezastrul austro-ungar provocat de ofensiva Brusilov.

[9] Lecitzky — talentat general din armata ţaristă, care a acţionat pe frontul rus de sud-vest.

[10] Helmuth von Moltke (1848—1916), nepotul strălucitului general prusian Helmuth von Moltke din epoca războaielor pentru unificarea Germaniei, general german, şef al Marelui Stat-Major general al Reichului wilhelmian (1906—1914).

[11] Despre condiţiile şi semnificaţia înlocuirii lui E. von Falkenhayn cu P. von Hindenburg — secondat de E. Ludendorff, vezi K. H. Janssen, *Der Kanzler und der General. Die Führungskrise um*

---

* Generalul rus Gurko, comandantul de mai tîrziu al *frontului român* al armatei ruse, în cartea sa *Rusia în 1914—1917*, vorbind despre planul primitiv al cooperării ruso-române, se exprimă astfel: „Era necesar a transfera o parte a trupelor ruseşti în Transilvania şi a retrage trupele româneşti, care apărau partea de vest a provinciei Valahiei, în apropiere de frontiera sîrbească, *pe o linie de apărare situată pe un meridian la răsărit de Bucureşti*. Amîndouă aceste măsuri erau destinate a micşora linia de luptă română şi a libera o parte din trupele române pentru ofensiva în direcţia aleasă. Totuşi România nu adoptă nici una din aceste propuneri, dar începu printr-o invazie pe un front larg în toată întinderea frontierei sale" [228]. Cu alte cuvinte, după concepţia rusească, România trebuia să înceapă războiul pentru eliberarea fraţilor, părăsind întreaga Muntenie, împreună cu Capitala ţării, în mîinile duşmanului.

Bethmann-Hollweg und Falkenhayn (1914—1916), Musterschmidt Verlag, Göttingen, Berlin, Frankfurt, Zürich, 1967. Demiterea și înlocuirea lui Falkenhayn au avut loc la 29 august 1916.

[12] Bătălia de la Cannae dintre romani și cartaginezi (216 î.e.n.), model de artă militară care vizează și realizează încercuirea și nimicirea adversarului.

[13] Bătălia de la Sedan (1—2 septembrie 1870) între armatele franceză și prusiano-germană; armata franceză condusă de împăratul Napoleon al III-lea a fost silită să capituleze. Armata prusiano-germană era comandată de generalul prusian Helmuth von Moltke.

[14] Helmuth von Moltke (1800—1891), feldmareșal, strălucit strateg prusian; a avut o contribuție remarcabilă la dezvoltarea doctrinei militare germane moderne.

[15] Alfred von Schlieffen (1833—1913), feldmareșal german, șef al Marelui Stat-Major general autorul planului strategic de război al Germaniei, care îi poartă numele, aplicat în anul 1914.

[16] Fortul Souville constituia un element de bază al sistemului de fortificații franceze de la Verdun. La 11 iulie 1916 a avut loc ultima operațiune germană de mare amploare la Verdun, mai cu seamă în sectorul fortului Souville, încheiată cu un eșec sîngeros.

[17] La 24 octombrie frontul italian a fost rupt la Caporetto de către austro-germani. Vîrful de atac a fost Corpul alpin bavarez, care a înregistrat un succes strălucit. Armata italiană a cunoscut un dezastru de foarte mari proporții, fiind silită să se retragă în derută. Totuși, deși Italia s-a clătinat, gata să se prăbușească, ea a găsit resurse pentru a-și reveni, a bloca ofensiva austro-ungară pe Piave și a continua războiul.

[18] Pe frontul italian; în mai 1917 în acest sector, ca și în Gorizia, au avut loc lupte grele (la unele operațiuni au participat și trupe franceze).

[19] Cavalerie ușoară, în limba franceză.

[20] La 19 august/1 septembrie a avut loc bătălia de la Turtucaia — la sud de Dunăre —, pe care trupele române au pierdut-o în fața adversarilor lor bulgaro-germani.

[21] Pe teatrul de război din Franța. La 3 septembrie 1916 a avut loc un atac general al aliaților franco-britanici pe frontul de pe Somme, de la Ancre la Chilly.

[22] Pe frontul ruso-austro-german.

[23] Andrei al II-lea din dinastia arpadiană, rege al Ungariei (1205—1235).

[24] Referitor la campania armatei române în Transilvania, vezi Hammerstein, Generalmajor Freiherr von, *Deutschland, Rumänien und der Weltkrieg. Errinerungen und Betrachtungen*, Berlin, 1919; Erich von Falkenhayn, *Armata a 9-a împotriva românilor și rușilor 1916/17*, București, 1937; I. Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916—1917*, Editura Militară, București, 1967; D. V. Verjhovski, V. F. Leuhov, *Pervaia mirovaia voina 1914—1918 gg. Voenna istoriceskii ocerk*, Voenizdat, Moskva, 1964, V. Atanasiu, *Bătălia din zona Bran-Cîmpulung (august-noiembrie 1916)*, Editura Militară, București, 1976; V. Atanasiu, A. Iordache, M. Iosa, I. M. Oprea, P. Oprescu, *Op. cit.*, p. 150—198; V. Atanasiu, *Bătălia din zona Sibiu-Cîineni. Septembrie 1916*, Editura Militară, București, 1982.

Campania din Dobrogea

1. BULGARIA ÎMPOTRIVA ROMÂNIEI

Bulgaria își părăsește vechii prieteni

În urma Războiului balcanic și a Păcii de la București, Bulgaria se aruncase cu totul în brațele Austro-Ungariei. Ea rupsese legăturile de prietenie cu Rusia, de care o legau cele mai sfinte datorii de recunoștință. Plevna, Șipka și San Stefano fură uitate. Iar împotriva României, se dezlănțuise în cercurile politice, intelectuale și militare ale Bulgariei, ura cea mai oarbă. Această ură sălbatică împotriva României nu era deloc justificată. Acțiunea României din 1913 nu a fost nici o „trădare", nici un „atac mișelesc pe la spate", cum le place bulgarilor s-o numească. România n-avusese nici o obligație față de bulgari; toate obligațiile erau de partea acestora. România nu împiedicase Bulgaria să declare și să ducă războiul împotriva Turciei pentru eliberarea conaționalilor săi; ba încă-i urmărise cu simpatie acțiunea și primise oficial din parte-i cele mai călduroase mulțumiri „pentru atitudinea sa strălucită și pentru noile dovezi de bune și amicale sentimente față de Bulgaria"*.

Tot atît de deschis însă, România declarase că va păstra o strictă neutralitate, cît vreme nu va fi vorba de făcut schimbări teritoriale, iar cînd creșterea considerabilă de teritoriu a Bulgariei a devenit sigură, România a cerut compensațiile legitime ce i se datorau. La tărăgănelile bulgărești, România a declarat Bulgariei, fără nici un echivoc, că-și va susține drepturile — la nevoie — cu arma în mînă. Dar Bulgaria n-a vrut să țină seama de modestia și temeinicia cererilor României. „Se cerea unui stat care, după abia 35 de ani de viață națională, avusese norocul nesperat să-și împlinească aproape în întregime unitatea etnică, să cedeze celor ce-l ajutaseră continuu la realizarea acestei opere grandioase, o fîșie subțire de teren din partea cea mai puțin bulgărească a țării lor. A trebuit toată încăpățînarea oamenilor de stat din Sofia, lipsa lor totală de simț politic, toată megalomania patologică a regelui lor, precum și toată ingratitudinea, pentru ca această modestă și îndreptățită pretenție să fie „refuzată" [245], și să dezlănțuie un conflict național între două țări care aveau toate interesele comune.

Politica externă a Bulgariei era condusă de țarul Ferdinand în sentimentul de ură și de sete de răzbunare. Personalitatea țarului nu îndulcea ci, dimpotrivă, înăsprea această atitudine dușmănoasă prin resentimentele sale proprii. Un diplomat și istoric face țarului acest portret, puțin măgulitor: „un personaj enigmatic pe care puterea sa de prefăcătorie, rafinamentele sale de răzbunare, pornirea sa de a confunda plîngerile naționale ale poporului său cu rănirile particulare ale amorului său propriu, făcuseră să fie comparat cu vreun tiran

---

* Depeșa primului ministru bulgar Geșov către T. Maiorescu, din 26 septembrie 1912 [173]

italian din timpul Renașterii, cu vreun contemporan de-ai lui Borgia rătăcit în secolul XX".

Izbucnirea războiului european reaprinse în sufletele bulgarilor, pe lîngă setea de răzbunare pentru înfrîngerea din 1913, și cele mai extravagante speranțe. Programul mărturisit al revendicărilor lor cuprindea teritorii ce trebuiau răsluite de la toți vecinii : de la sîrbi — Macedonia cu Uskub (Skopje), Monastir (Bitolj) și Ohrida ; de la greci — teritoriul Kavalla, Dráma și Seres ; de la turci — Adrianopolul pînă la linia Enez-Midie ; de la români — Dobrogea Nouă. Idealul nemărturisit de guvern, dar agitat de propaganda bulgară, mergea mult mai departe : sudul Albaniei prin care să ajungă la Adriatica, Serbia pînă la Morava, ca să vină în contact cu Austro-Ungaria, Dobrogea Veche pînă la gurile Dunării spre a veni în contact cu coloniștii bulgari din Basarabia de sud !

Sub influența țarului Ferdinand, politica bulgară intră deschis în sfera de influență a Austro-Ungariei, implicit a Puterilor Centrale. De la acestea, Bulgaria nădăjduia să repare „nedreptatea de la București" și îndeplinirea idealului ei național. Speculînd această nădejde, conducătorii politici ai Austro-Ungariei, și în special Tisza, se slujeau de Bulgaria spre a exercita un șantaj împotriva României. Totuși, din primele zile ale războiului european, Bulgaria lăsă să se înțeleagă că-și pune concursul la mezat. Poziția Bulgariei, în centrul Peninsulei Balcanice, avea o deosebită însemnătate pentru războiul din acest sector ; prin ea putea fi ținută în șah Turcia. Antanta se precipită ca să cîștige Bulgaria cu promisiuni de teritorii pe socoteala vecinilor balcanici. Dînd urmare unei sugestii a lui Venizelos, Sazonov își închipuia că va putea să reînvie alianța balcanică. În acest scop, el ceru vecinilor balcanici ai Bulgariei să facă acesteia concesii din teritoriile cîștigate prin Pacea de la București. Aceste intervenții ridicară un protest dureros din partea Serbiei, prinsă în luptă disperată împotriva Austro-Ungariei, pe cînd Venizelos, presimțind jocul dublu al Bulgariei, se pronunță pentru întrebuințarea „manierei forte". Victoria rusă de la Lemberg temperă zelul lui Sazonov : concursul bulgar nu mai era așa de urgent. De altfel, pretențiile bulgare erau atît de exagerate și nedrepte, încît ar fi fost imposibil să se ajungă la o înțelegere. Lăcomia bulgară nu putea să stea alături decît cu lipsa de scrupule a Puterilor Centrale.

Față de România, Bulgaria înțelegea să întrebuințeze prefăcătoria : chiar la 4 august, Radev declară lui Brătianu că Bulgaria este credincioasă Austriei și dorește prietenia României ; ea va înainta în Macedonia, dar va respecta noua graniță cu România.

Tratatele Bulgariei

Pe cînd Bulgaria primea să i se facă oferta din ambele părți și se lăsa greu la tocmeală, ea încheia cu Austro-Ungaria, la 6 septembrie 1914, un tratat secret de „politică amicală" și de „sprijin mutual". Cele două state contractante se obligau să-și pună în acțiune toate forțele militare împotriva statului care ar ataca pe unul din cei doi tovarăși. Acest stat nu putea fi decît România : politica agresivă a Ballplatzului începea să se realizeze.

Negocierile Bulgariei cu Antanta continuau totuși. Piedica ce se opunea la succesul lor era pretenția bulgarilor de a lua în posesiune imediat teritoriile macedonene reclamate de la sîrbi. Aceasta părea, chiar și bulgarofilului Sazonov, excesiv și penibil : ar fi fost crud și imoral să se ceară sîrbilor, acești aliați credincioși și eroici, să consimtă la o amputare a teritoriului lor, tocmai în

momentul cînd ei erau angajați în luptă decisivă împotriva dușmanului comun. De aceea, o a doua intervenție a Antantei, făcută în noiembrie 1914, după intrarea turcilor alături de Puterile Centrale, rămase fără nici un rezultat ; la fel și a treia intervenție în decembrie, ca urmare a ofensivei austriece în Serbia. Luptînd eroic, Serbia reuși prin sine însăși să biruie pe austrieci și să-i scoată din țară [1] ; intervenția Bulgariei nu mai era așa de presantă ca să fie cumpărată cu un preț pe care nici Grecia, nici România nu erau dispuse a-l plăti. De altfel, nici nu se mai cerea Bulgariei intrarea în război, ci o simplă neutralitate binevoitoare.

În ianuarie 1915, din inițiativa lui Sir Grey, Antanta făcu a patra încercare, înlesnită de faptul că se făgăduiau grecilor compensații teritoriale în Asia Mică, precum și cedarea insulei Cipru. Francezii însărcinară cu tratativele în Sofia pe ducele de Guise, șeful legitimiștilor [2] din Franța, vărul țarului Ferdinand. Acesta, sub diferite pretexte, nu voi să ia nici un angajament față de Antantă ; în același timp însă, primea de la Berlin un împrumut de 75 de milioane de mărci.

Expediția anglo-franceză în Dardanele și scăderea puterii militare rusești, puse în evidență de ofensiva Mackensen, veniră să schimbe adînc elementele problemei balcanice. Ele arătau că concursul micilor puteri balcanice nu erau numai de dorit, ca pînă acum, ci indispensabil. Dardanelele neputînd fi forțate pe mare, nu rămîneau decît să fie întoarse pe uscat. Și aci, concursul bulgarilor era cel mai prețios. De aceea, în lunile de vară, sub impulsul și conducerea directă a lui Delcassé, s-au reluat noi și migăloase tratative. Bulgarii își arătară de astă dată programul pretențiilor lor : Macedonia, Kavalla, Dobrogea de Sud. Dar tratativele, îngreuiate de lipsa de încredere pe care o inspirau bulgarii, n-ajunseră la alt rezultat decît să indispună țările prietene cărora li se impuneau sacrificii dureroase în avantajul unui guvern rapace și nesigur. Puterile Antantei admiteau în principiu revendicările bulgare, luîndu-și obligația de a asigura țărilor cărora li se cereau jertfe, compensații aiurea. Dar bulgarii se fereau a face declarații formale, ci se încurcau în formule delatorii, cerînd tot felul de precizii asupra întinderii teritoriilor ce li se promiteau, asupra limitelor lor detaliate, asupra datei predării, cerînd ca aceasta să anticipeze intrarea în acțiune, pentru ca apoi să se cufunde într-un mutism de nepătruns. Explicația era că țarul Ferdinand, urmărindu-și jocul de duplicitate, era în pragul hotărîrii de a trece fățiș de partea austro-ungarilor. La sfîrșitul lunii august, trupe austro-ungare încep să se masoze în Banat, în vecinătatea Serbiei, în timp ce trupe bulgare se adunau spre granița de est a Serbiei. Ducele de Mecklenburg, trimis al împăratului Wilhelm, sosi la Sofia într-o vizită ostentativă și reuși să risipească ultimele șovăiri ale țarului Ferdinand. La 4 septembrie 1915 Bulgaria încheie un acord cu Puterile Centrale, cunoscut numai de rege și de primul său ministru. Bulgaria se obligă să intre în război împotriva Serbiei și a puterilor Antantei, într-un termen de 35 de zile. Prin condițiile politice ale tratatului, se punea la cale despuierea Serbiei nu numai de teritoriile macedonene, dar și de vechile ei teritorii pînă la Morava, în profitul Bulgariei, ca preț al colaborării militare a acesteia. Paragraful 2 al convenției dezvolta mai vechea înțelegere privitoare la conlucrarea împotriva României : „În cazul cînd România, în timpul prezentului conflict, fără nici o provocare din partea guvernului bulgar, ar ataca Bulgaria, aliații săi sau Turcia, Austro-Ungaria vor consimți la anexarea de către Bulgaria a teritoriilor cedate României prin Tratatul de la București, precum și la o rectificare a frontierei bulgaro-române, trasată prin Tratatul de la Berlin".

Reprezentanții Antantei începură să aibă bănuieli serioase, care se confirmară cînd se văzu că, prin bună înțelegere, Turcia cedă Bulgariei o fîșie

importantă de teritoriu de-a lungul malului drept al Mariței, împreună cu Karagașul, mahalaua de peste fluviu a Adrianopolelui, necesară spre a poseda linia ferată ce unește Adrianopole cu Dedeagaciul. Era evident că prin aceasta se plătea prețul colaborării militare cu Turcia și arvuna obligațiilor teritoriale luate de Puterile Centrale. Totuși, Delcassé nu se da învins; judecînd mai mult cu logica decît cu cunoașterea psihicului bulgar, el își păstra convingerea fermă că Bulgaria va trece în lagărul Antantei, de care o legau toate interesele.

Cu toate că trecerea Bulgariei în lagărul opus era evidentă, Radoslavov continua să mintă pe reprezentanții Antantei, chiar și după ce, la 24 septembrie, se declarase mobilizarea. El încerca să explice că mobilizarea nu e altceva decît „trecerea de la neutralitatea dezarmată la neutralitatea înarmată". Jucînd comedia, el protesta cu lacrimi în ochi și tremolo în voce de puritatea intențiilor sale, că n-are nici o veleitate agresivă împotriva Serbiei, că în Sofia nu sînt ofițeri germani, că i se strînge inima de durere la gîndul că ar fi în primejdie eforturile sale pentru a menține unirea cu Rusia fraternală. În fața acestei nerușinări, miniștrii Antantei rupseră relațiile cu Bulgaria, la 5 octombrie. În aceeași zi, debarcau la Salonic primele contingente franco-engleze ale armatei, menite să aducă alt fel de argumente în controversele din Peninsula Balcanică. Ele veneau din nenorocire prea tîrziu, nu numai ca să intimideze pe bulgari, dar și ca să participe efectiv în luptă.

Bulgaria aruncă masca. În timp ce Mackensen forța trecerea Dunării, făcînd invazia Serbiei de la nord spre sud, Bulgaria o ataca pe la spate. Tratativele eșuate avură și un epilog politic: Delcassé, ministrul de Externe al Franței, plăti cu portofoliul și cu cariera sa politică iluzia în care se lăsase legănat.

Încolțită din trei părți de dușmani puternici, Serbia a succombat eroic. Ajutorul aliaților era și tardiv, și neîndestulător. În valea Vardarului [3], mîna plebeiană a bulgarului se ridică, lovind greu puținele trupe franceze și engleze. Cedînd în fața zdrobitoarei superiorități numerice, armata franco-engleză a generalului Sarrail se retrase la Salonic, pe care-l transformă într-o puternică tabără întărită. Stăruințelor lui Briand, primul ministru al Franței, se datorește menținerea acestui simbure de armată la Salonic; el avea să joace un rol important în desfășurarea ulterioară a evenimentelor din Balcani.

Cît despre România, situația defavorabilă a fronturilor europene de luptă au împiedicat-o să dea un ajutor vecinei sale. Ținîndu-se neutrală, ea n-a furnizat Puterilor Centrale pretextul necesar agresiunii premeditate, așa cum fusese înscrisă în paragraful 2 al convenției lor cu Bulgaria.

Pregătirea atacului bulgar contra României

Planul de campanie împotriva României și rolul încredințat Bulgariei în această agresiune s-au stabilit în consiliul de război ținut la Cartierul General german de la Pless, la 29 iulie 1916.

Concepția fundamentală a acestui plan fusese următoarea: în timp ce pe frontiera carpatină se vor face operațiuni cu caracter demonstrativ, menite a întîrzia înaintarea forțelor principale române ce vor ataca pe acest front, trupele bulgaro-germano-turce, concentrate pe frontiera dobrogeană, vor avea misiunea principală. Ele vor ataca locurile întărite de pe malul Dunării, Turtucaia și Silistra și vor înainta în Dobrogea pînă spre mijlocul ei, în partea cea mai gîtuită dintre Dunăre și mare. După atingerea acestei linii, grosul forțelor va fi retras din Dobrogea și, întărit cu noi trupe și cu material puternic, va fi aruncat peste Dunăre, pe la Șistov, în direcția București [84].

Generalisimul austro-ungar Conrad von Hötzendorf susținuse ideea unei ofensive imediate impotriva Bucureștilor, ca fiind cel mai sigur mijloc pentru ușurarea situației in Ardeal. Această idee nu fu acceptată de comandamentul german, care o găsea prea riscantă. Nu se putea trece Dunărea, cită vreme flancul drept al armatei bulgare rămînea amenințat de trupele române și ruse, care se concentrau in Dobrogea. Comandanții bulgari susțineau la rîndul lor ofensiva în Dobrogea, care le-ar fi dat stăpînirea teritoriului revendicat de ei, ca o realizare a așa-zisului ideal „panbulgar". De aceea, la instalarea dualității Hindenburg—Ludendorff in fruntea comandamentului german, Mackensen primi ordinul să atace fruntaria dobrogeană și, numai după ce-și va fi consolidat aci poziția, să incerce trecerea Dunării, la o epocă pe care o va indica progresul operațiunilor pe frontul transilvănean.

În vederea acestei din urmă operații flota de monitoare austriece a coborît Dunărea și a ancorat la Rusciuk, iar parcul de pontoane grele ale geniului austro-ungar, destinat aruncării unui pod peste Dunăre, a fost adus in desăvîrșit secret și ascuns în canalul Belene, la spatele ostrovului Persina.

Operațiunile împotriva generalului Sarrail

O importanță deosebită avea in destășurarea operațiilor de la sudul Dunării, Frontul de la Salonic. Armata generalului Sarrail, simbol al cauzei comune apărată de aliați, căci se compunea din francezi, englezi, sîrbi, ruși și italieni [4], avea aci de indeplinit nu numai un rol militar, dar și unul politic. Prezența ei la Salonic jucase un rol important in hotărirea României de a intra in război. Acțiunea ei militară avea o mare influență asupra acțiunilor de la Dunăre.

În cazul unei puternice ofensive ruso-române, pornită de la frontiera dobrogeană inspre sud, o acțiune simultană și convergentă a armatei Sarrail, de la sud spre nord, ar fi adus rezultate incalculabile. Din nenorocire, corpul de 200 000 de oameni promis de Sazonov și Alekseev lui Nicolae Filipescu, cu ocazia vizitei făcute de acesta pe frontul rusesc in primăvara anului 1916, se redusese la mai puțin de un sfert. Protocolul semnat de Briand și Lloyd George [5] la Paris, la 11 august 1916, prin care se hotăra ridicarea efectivelor ajutorului rusesc din Dobrogea de la 50 000, cit se prevăzuse in convenția militară, la 200 000, cit se socotea necesar spre a fi de un efect real și pentru a ajuta acțiunea armatei de la Salonic, a fost refuzat categoric de Alekseev. Nu mai putea fi vorba de o acțiune hotăritoare in această parte. Nici armata Sarrail nu era capabilă de o acțiune in stil mare. Ea primi însărcinarea să intreprindă impotriva frontului bulgar numai acțiuni demonstrative, spre a fixa aci cit mai multe forțe bulgare.

În același timp însă dușmanul, conștient de pericolul care-l amenința din această parte și voind să aibă mîinile libere in acțiunea ce plănuia impotriva României, hotări să ia ofensiva impotriva grupului de armate ale Înțelegerii de la Salonic. Cu chipul acesta, bulgarii o luară inainte : Sarrail fu surprins în mijlocul preparativelor sale de ofensiva bulgară. La 17 august 1916, bulgarii atacă la vest aripa stingă a Armatei de Orient, alcătuită din trupe sîrbești și ocupă Florina, iar a doua zi, Banica. La aripa de est, ei trec Mesta in Grecia și Struma, și ocupă Dráma, Seres și Kavalla. Grecii, pe teritoriul cărora se dădea lupta, nu opun nici o rezistență [6], își părăsesc forturile in mîna bulgarilor și se lasă să fie dezarmați. Ei sînt trimiși in Germania, unde sînt internați. Politica filogermană a regelui Constantin expuse armata grecească la suprema umilință de a fi dezarmată, fără luptă, de dușmanul bătut cu trei

ani înainte; ea constituia în același timp o grea amenințare pentru spatele armatei lui Sarrail.

La 23 august, frontul armatei lui Sarrail e îndoit în formă de arc de cerc; amîndouă aripile sînt împinse înăuntru. Cu greutate, frontul se poate echilibra; rezistența se organizează; ofensiva bulgară e oprită. Dar rezultatul este că proiectata ofensivă a lui Sarrail, care trebuia să ușureze acțiunea României, nu mai poate avea loc. Din contra, rolurile sînt schimbate. Izbucnirea războiului României și începerea campaniei de pe frontiera dobrogeană e binevenită pentru Sarrail; el poate să respire și să lucreze la consolidarea pozițiilor sale.

Bulgaria declară război României

Încă din iulie 1916, știri din diferite izvoare semnalau guvernului român că Bulgaria ar fi obosită de războiul ce se prelungea peste așteptările ei și că încrederea în triumful Puterilor Centrale începea să se clatine. În acest sens, Radoslavov [7] făcu ministrului român la Sofia, Derussi, întrebarea discretă dacă România ar primi eventual să servească de mijlocitoare pe lîngă puterile Înțelegerii pentru o pace separată, care să dea Bulgariei garanții pentru posesiunea unei părți din Macedonia și menținerea țarului Ferdinand pe tron. Ministrul român transmise guvernului său aceste sugestii, adăugînd însă că, față de duplicitatea bulgară și de atotputernicia influenței germane, nu se putea pune mult temei pe aceste propuneri. De altfel, ministrul român la Sofia ținea în curent guvernul său de dispoziția vrăjmășească din ce în ce mai pronunțată a sferelor conducătoare și a opiniei publice la adresa românilor, precum și de preparativele intensive ce se făceau în vederea unui război cu România.

Pentru a produce confuzii în cercurile politice ce-i urmăreau activitatea Radoslavov, cu o lipsă de scrupule deconcertantă chiar pentru un diplomat oriental, mințea în dreapta și în stînga, pentru a-și masca intențiile și nehotărîrea.

În preziua intrării în război a României contra Austro-Ungariei, miniștrii Antantei la București — Blondel, Barklay și Poklevski — au remis lui Brătianu o notă prin care îl anunță că „președintele Consiliului bulgar, declarînd, în chipul cel mai oficial, ministrului Majestății Sale britanice la Sofia că Bulgaria va păstra o strictă neutralitate și nu va ataca România dacă aceasta va participa la o acțiune contra Austriei, reprezentanții Triplei Înțelegeri au notificat d-lui Radoslavov că iau act de această declarație". În același timp, el declara unui ziarist ungur de la „Az Est", care-l intervievase: „Relațiile noastre cu România sînt mai mult decît corecte, leale și de bună vecinătate: ele sînt *sigure*. Nici o neînțelegere nu ne desparte". Două luni și jumătate după aceea, în ședința Sobraniei bulgare [8] de la 12 noiembrie 1916, același Radoslavov declara cu cinism: „Pe cînd negociam cu reprezentantul României și-l adormeam cu făgăduielile mele, îmi luam toate dispozițiile și, o dată momentul venit, m-am aruncat asupra românilor".

De fapt, Radoslavov trece printr-o criză de nehotărîre și declarațiile sale poartă nu numai sigiliul cinismului și al feloniei, dar și masca șovăielilor sale pe care căuta să le prezinte aliaților săi ca o stratagemă diplomatică.

În ziua declarației de război făcută Austro-Ungariei, ministrul român la Sofia prezenta guvernului bulgar o notă, prin care guvernul român încredința pe cel bulgar că România nu hrănește nici o intenție agresivă față de Bulgaria, dar o prevenea în același timp, pe un ton foarte hotărît, de primejdia ce o amenința, în cazul cînd ar întreprinde ostilități împotriva României. Eventua-

lităţea unei înţelegeri cu Bulgaria era însă atît de problematică, încît se luaseră deja toate măsurile în vederea rupturii aşteptate : protecţia supuşilor români fusese încredinţată ministrului Spaniei, iar arhivele legaţiei române din Sofia fuseseră arse.

Bulgaria nu şi-a manifestat imediat intenţiile. Pe cînd Germania şi Turcia au declarat război României, a doua zi chiar, după propria declaraţie de război Austro-Ungariei, la Sofia se păstra linişte. Această atitudine neînţeleasă neliniştea pe aliaţii Bulgariei. La cartierele generale german şi austro-ungar era o vădită enervare. Presa germană şi austriacă începu să atace Bulgaria, acuzînd-o de felonie. Ministrul german la Sofia nu-şi ascundea ciuda, iar ofiţerii germani şi familiile lor începeau să-şi strîngă bagajele, proferînd insulte şi ameninţări la adresa dubiosului lor aliat.

Era evident că guvernul bulgar trece printr-o serioasă criză sufletească şi că şovăie în luarea unei hotăriri. Cercurile militare vedeau cu îngrijorare perspectiva unei înaintări prin Dobrogea a românilor şi a ruşilor — a căror forţă, însăşi comunicarea oficială a guvernului român, o fixa la 200 000 de oameni —, şi în acelaşi timp a grecilor şi a armatelor Înţelegerii prin Macedonia. Ideea războiului împotriva ruşilor era, pe de altă parte, neplăcută unei însemnate părţi din opinia publică bulgară. Partidele opoziţioniste : ghesoviştii, democraţii rusofili, majoritatea agrarienilor, erau partizane ale păcii separate, prin intermediul Rusiei. Se simţea apoi în armată o oarecare oboseală : ţăranul bulgar nu poate fi ţinut prea mult în campanie, instinctul lui de gospodar îl reclamă la ogor. Chiar din cercurile cele mai intime ale partizanilor săi, Radoslavov era sfătuit să se gîndească la pace separată.

Moartea lui Radoslavov, fostul prim-ministru, de numele căruia este legat dezastrul Bulgariei în războiul general, a repus în actualitate o veche problemă, care priveşte direct prepararea diplomatică a guvernului Brătianu în vederea intrării în acţiune a României.

S-a spus după Turtucaia şi a continuat să se discute, formulîndu-se acuzări, că intrarea noastră în război n-a fost precedată de garanţiile necesare, care să ne pună la adăpostul unui atac de la sud al Bulgariei în timp ce armatele noastre treceau Carpaţii spre a traduce în fapt realizarea idealului naţional. Aceasta a fost una dintre învinuirile care s-au exploatat ani de-a rîndul împotriva guvernului român care a pregătit războiul. Astăzi încă chestiunea nu pare a fi bine lămurită pentru toată lumea de la noi. Amintirea înfrîngerilor din prima parte a războiului, care s-a sfîrşit totuşi — după victoria de la Mărăşeşti, unde armatele române s-au acoperit de glorie strămoşească —, cu înfăptuirea României Mari, face să dăinuiască încă o legendă care trebuie distrusă. Generaţia de azi, tocmai fiindcă a suferit mai mult, are dreptul să cunoască ca cea dintîi adevărul istoric asupra pregătirii diplomatice a României, la sporirea căreia a contribuit cu dureroase jertfe. Dar cum adevărurile istorice nu se pot restabili decît cu documente, vom reproduce în cele ce urmează unul din acele documente diplomatice, care va face să dispară şi ultima îndoială ce a putut să mai rămînă în opinia publică românească asupra condiţiilor în care România şi-a pregătit ofensiva contra Austro-Ungariei.

*

Guvernul prezidat de Ion I. C. Brătianu oprindu-se la soluţia ofensivei în Carpaţi, era firesc să se preocupe în primul rînd de atitudinea Bulgariei pentru cazul intrării noastre în acţiune. Era o elementară datorie ca armata română să fie pusă la adăpostul unui atac de la sud. În acest scop, guvernul Brătianu a ţinut să aibă în această privinţă nu numai asigurările Bulgariei, dar în acelaşi timp pentru mai multă siguranţă şi garanţia marilor noştri aliaţi.

Ea a fost dată sub forma unei note scrise, purtînd semnăturile miniștrilor Angliei, Franței și Rusiei la București. Iată cuprinsul acelei note remisă guvernului Brătianu de către cei trei miniștri aliați :

„Președintele Consiliului bulgar declarînd, în chipul cel mai oficial, ministrului Majestății Sale britanice la Sofia, că Bulgaria va păstra o strictă neutralitate și nu va ataca România dacă aceasta va participa la o acțiune contra Austriei, reprezentanții Triplei Înțelegeri au notificat d-lui Radoslavov că iau act de această declarație.

Potrivit instrucțiunilor care ne-au fost adresate de către guvernele noastre, avem onoarea să aducem la cunoștința Excelenței Voastre declarația d-lui Radoslavov și demersul reprezentanților Triplei Înțelegeri care fixează intențiile Bulgariei și lasă prin urmare guvernului Majestății Sale toată libertatea de acțiune spre a-și lua deciziile care să-i asigure triumful idealului său național".

(ss) Blondel
Barklay
S. Poklevski-Koziel

Documentul este concludent. România era asigurată din acest punct de vedere. Guvernul Brătianu, de o prudență și prevedere care puneau la grea încercare de multe ori răbdarea marilor noștri aliați, făcuse prin urmare tot ce i-a stat în putință ca să pună România la adăpostul unei surprize din partea Bulgariei. Dacă totuși guvernul Radoslavov nu și-a respectat angajamentele, nu guvernul român de atunci poartă răspunderea. Moartea fostului prim-ministru bulgar a repus chestiunea, dînd prilejul să se lămurească astfel o pagină de istorie.

Dar politica bulgară era condusă de țarul Ferdinand personal, și acesta era unealta Puterilor Centrale. El chemă pe primul ministru bulgar la reședința sa de vară de la Sitniakovo, izolîndu-l cîteva zile de orice contact și refuză să primească pe Malinov care, ca delegat al partidelor opoziționiste, voia să ceară regelui convocarea unui Consiliu de coroană. Tulburarea unor cercuri politice nu impresionau pe țarul bulgar, care cunoștea bine psihologia poporului său. Partidele opoziționiste n-aveau nici o trecere pe lîngă el. Rusofilismul bulgar era o paradă ; el se va evapora în ziua proclamării războiului. Bulgarul e esențialmente realist ; sentimentul ce-l domină e ideea cîștigului imediat, pe care-l întrevede din participarea alături cu germanii.

Ezitarea guvernului bulgar avu și efectul că, deșteptînd temeri de o parte și speranțe de cealaltă, începu să provoace oferte de supralicitare din partea celor două tabere. Puterile Antantei lăsau să se înțeleagă putința oricăror concesiuni în chestiunea Kavallei și a frontierei dobrogene ; Puterile Centrale se arătară dispuse a făgădui bulgarilor întreaga Dobroge. Iar în același timp, Mackensen putea să opereze gruparea ofensivă a forțelor bulgaro-germano-turce la granița Dobrogei.

La 30 august, ministrul Bulgariei la București, Radev, ceru guvernului român pașapoartele sale, declarînd că Bulgaria se solidarizează cu Germania și rupe relațiile cu România. În aceeași zi, guvernul român trimise prin telegrafia fără fir legației române de la Sofia înștiințarea că Bulgaria a rupt relațiile cu România și ordinul de a cere la rîndul ei pașapoartele de la guvernul bulgar. Acest mesaj, prins de postul aerian german, înființat la Sofia, fu transmis cu multă grabă de germani ministrului Derussi. Relațiile diplomatice au fost rupte, iar misiunea diplomatică română fu sechestrată în localul legației. În dimineața zilei de 1 septembrie, un funcționar al Ministerului de Externe

bulgar se prezentă la legația română din Sofia și înmînă ministrului român declarația de război bulgară. Pentru a face să intre în vigoare clauza agresiunii de către România, ea se întemeia pe pretinsa arestare a dr. Radev la București, pe atacul român de la Rusciuk asupra flotei austro-ungare și pe o încercare a românilor de a arunca, în noaptea de 30—31 august, un pod peste Dunăre la Kladovo! Se știe că declarația de război a Germaniei împotriva Franței era motivată de niște inexistente atacuri de aeroplane asupra orașului Nürnberg. Bulgarii erau buni elevi ai germanilor.

În aceeași zi, manifestul de război, plin de ură la adresa României, anunța pe bulgari că „ora răzbunării a sunat", iar presa bulgară saluta cu bucurie ferice începerea *războiului național* împotriva inamicului ereditar. Acesta era poporul care lăsase osemintele a 10 000 din feciorii săi la temelia statului independent bulgar! [9]. Mai înainte însă ca declarația de război să fi fost înaintată ministrului României, detașamentele bulgare trecuseră, chiar din timpul nopții, pe teritoriul român, măcelărind posturile de la frontieră. Astfel, România se găsea acum în război pe două fronturi și cu patru state: Germania, Austro-Ungaria, Bulgaria și Turcia. Ea nu avea alături de dînsa decît îndoielnicul ajutor rusesc.

Armata a III-a bulgară

Armata a III-a bulgară — comandant general Toșev — se afla de la 1 octombrie 1915 așezată în poziții de luptă de-a lungul liniei Rusciuk-Varna, în așteptare față de România și în defensivă față de Rusia — pe frontul Mării Negre. În acest timp de aproape un an, trupele bulgare au construit lucrări de fortificații și și-au completat armamentul. Mai cu seamă însă, comandamentul a ținut să pregătească „moralul" trupei, atițînd pînă la paroxism ura soldatului bulgar împotriva României, „inamicul ereditar", „jefuitorul teritoriului bulgar".

La intrarea României în război, Armata a III-a bulgară se compunea din două divizii complete — 1 Sofia și a 4-a Preslav — a cîte trei brigăzi, o brigadă din Divizia a VI-a Vidin, o divizie de cavalerie, un detașament mixt german-bulgar și garnizoanele punctelor întărite Rusciuk și Varna, acestea trei din urmă de forța cîte unei brigăzi întărite. În total 62 batalioane infanterie, 55 baterii de artilerie, 23 escadroane de cavalerie, trei batalioane de geniu și un batalion de aruncătoare de mine. Două divizii turcești erau în marș de la Adrianopol spre frontul de luptă. Afară de Armata a III-a, căreia îi revenea rolul principal de a executa operațiile pe frontul Dobrogei de sud, se mai găsea spre vest de Rusciuk o divizie de miliții bulgari — Divizia a 12-a — trupe germane neîndivizionate din regimentele 21, 115, 15 infanterie, 6 ulani și cîteva baterii germane și austriece. Asupra acestor trupe, a căror misiune era deocamdată paza malului Dunării, a luat comanda, cu începere de la 3 septembrie, generalul german Kosch, al cărui cartier era la Plevna.

Armata a III-a bulgară era foarte bine înarmată, prevăzută cu tot utilajul unei armate moderne și cu o foarte bogată provizie de muniții. O bună parte a materialului de război fusese cărată în șlepuri pe Dunăre din Germania și Austria. Dacă numărul germanilor în această armată era redus ca trupă luptătoare, în schimb ajutorul lor era foarte însemnat ca ofițeri și trupe de specialiști: artilerie grea, aerostație, aviație, automobile cuirasate etc. Ceea ce însă făcea mai ales puterea acestei armate și-i ridica moralul, era comandamentul german și în special șeful ei suprem. La 28 august, comanda supremă a trupelor bulgaro-germane-turcești din nord-vestul Bulgariei fusese încredințată mareșalului Mackensen. Mareșalul era una din gloriile armatei germane.

Comandant al unui corp de armată la Tannenberg, apoi comandantul unei armate la Lódz [10], el își legase numele mai cu seamă de celebra spargere a frontului rus la Dunajec și Gorlice, in mai 1915 și de sugrumarea Serbiei, in toamna aceluiași an. Era omul inițiativelor îndrăznețe, a loviturilor brutale, a bătăliilor date fără nici o cruțare de vieți omenești. Încredințarea comandei armatei de operațiuni unui astfel de om arăta importanța pe care germanii o dădeau acțiunii de la frontiera dobrogeană.

Armata a III-a română și corpul de ajutor rus

De partea românilor, Dunărea și frontiera dobrogeană erau apărate de Armata a III-a, comandată de generalul M. Aslan. De-a lungul Dunării, de la gura Oltului pînă la Olteniţa, erau înșirate trupe de infanterie și de cavalerie, cu scop de observație și de defensivă; erau diviziile 16 și 18 de infanterie, formațiuni slabe, alcătuite din regimente de strînsură; împreună cu Divizia 1 cavalerie, efectivul Armatei a III-a se ridica, pe Dunăre, la 50 000 de oameni. La apus de Olt era Divizia a 20-a care aparținea armatei Culcer. Forțele principale ale Armatei a III-a erau așezate de-a lungul frontierei dobrogene: la Turtucaia era Divizia a 17-a, la Silistra Divizia a 9-a și la Bazargic Divizia a 19-a, in total 72 000 de oameni.

Corpul rus era format din două divizii de infanterie cu efective slabe și una de cavalerie: 28 batalioane, 12 baterii de cimp, două baterii grele, 24 escadroane de cavalerie și două baterii călărețe — in total mai puțin de 42 000 de oameni. Valoarea militară a corpului rus reiese lămurit din insăși aprecierile și comentariile comandanților săi. Cerindu-i-se a desemna pe unul din generalii săi la comanda noului corp, generalul Brusilov alese pe generalul Zaioncikovski. Brusilov mărturisește că, din nenorocire, Alekseev n-a atribuit destulă importanță trupelor din Dobrogea, unde ar fi trebuit trimise nu două divizii slabe, ci o armată de mina intiia. De aceea, generalul Zaioncikovski refuză categoric însărcinarea, cerind să i se dea cel puțin patru divizii bune. „Eu înțeleg — explică Zaioncikovski — silințele dv. de a nu trimite nici o trupă României, dar cu o astfel de armată, riscăm a da bulgarilor satisfacția ieftină de a infringe armata rusă". Zaioncikovski plecă la Cartierul General de la Moghilev spre a-și susține verbal cererea, dar aci Alekseev ii respinse demisia cu afirmația că „nu va întilni in Dobrogea nici o rezistență serioasă". Supărat, Zaioncikovski telegrafie țarului, calificind armata ce i s-a încredințat ca „niște oase ce s-au aruncat României spre a o ademeni să intre in război", sfirșind: „Să se pună cruce peste aceste oase și să se șteargă din armata rusă". Acesta era ajutorul pe care Rusia il trimitea aliaților săi.

În ce privește personalitatea generalului Zaioncikovski, generalul Averescu il descrie ca pe un om cu minte clară și cu experiență de cimp, dar cu o susceptibilitate extremă, ceea ce făcea colaborarea cu el dificilă. Desfășurarea ulterioară a operațiilor din Dobrogea a arătat că generalul rus n-a fost deloc la înălțimea situației ce i se încredințase.

Rușii trecuseră in Dobrogea — cavaleria la Isaccea, iar infanteria pe la Cernavodă — și inaintau greu spre Cobadin, la sud de Medgidia. Pentru înlesnirea operațiilor, Divizia a 19-a română de la Bazargic fu pusă sub comanda generalului rus, constituind impreună cu unitățile rusești Corpul de Est. Diviziile 9 și 17, avind a apăra capetele de pod de la Silistra și Turtucaia, rămaseră sub comanda directă a generalului Aslan, comandantul Armatei a III-a. Totalul forțelor româno-ruse din Dobrogea era: 83 batalioane de infanterie, 40 baterii mobile și 34 escadroane de cavalerie. Comparind forțele româno-ruse cu cele dușmane, la granița Dobrogei de sud, se constată că rușii și românii aveau supe-

rioritatea de infanterie, în schimb bulgarii aveau o superioritate zdrobitoare în artilerie şi specialităţi. Marea superioritate bulgară era mai ales de ordin tactic. Toate forţele lor erau adunate în cîmpul tactic : bulgarii le puteau avea în mînă într-o zi de marş pe oricare punct al zonei de concentrare, gata de luptă. Românii erau împrăştiaţi în grupe izolate, iar ruşii de-abia soseau ; distanţe de 60—150 km despărţeau grupele române şi ruse unele de altele.

Planul de luptă român decurgea din această situaţie de inferioritate. Operaţiile Armatei a III-a vor trece prin două faze : *defensivă* la început şi *ofensivă* în urmă. În prima fază, grupele de pe malul nordic al Dunării vor avea misiunea să împiedice încercările duşmanului de a trece fluviul, iar trupele de pe malul drept vor rezista atacurilor inamice, spre a acoperi debarcarea, înaintarea şi concentrarea trupelor ruse în regiunea de la sud de linia Cernavodă —Medgidia—Constanţa. În a doua fază, ofensivă, ce trebuia să înceapă spre a 10-a zi de la mobilizare, trupele aliate româno-ruse trebuiau să înceapă o acţiune ofensivă, spre a distruge forţele duşmane din Bulgaria răsăriteană şi a ocupa linia Rusciuk—Şumla—Varna, pentru a da, prin succesul acestei operaţiuni, libertatea de acţiune trupelor române care vor opera în Transilvania. O misiune foarte importantă, legată de o grea răspundere, era încredinţată generalului comandant al Armatei a III-a române : apărarea graniţei de sud a Dobrogei împotriva unei armate mai puternice şi comandate de unul din cei mai faimoşi generali ai timpului. Siguranţa şi onoarea ţării erau angajate aci.

Atacarea flotei austro-ungare la Rusciuk

În seara zilei de 27 august, o jumătate de oră după înmînarea declaraţiei de război a României către Austro-Ungaria, trei şalupe-torpiloare ale marinei militare române au atacat flota austro-ungară, ancorată la Rusciuk, compusă din cinci monitoare şi patru vedete. Din cauza materialului primitiv de care dispunea atacatorul şi a inexperienţei conducătorilor, atacul nu a reuşit complet. Torpilele au fost lansate de la distanţă prea mare ; una singură a lovit un şlep cu muniţii al flotei duşmane. Şlepul a sărit în aer cu o detunătură formidabilă. Ofiţerii austrieci, care în momentul atacului erau la un banchet pe bordul vasului amiral — monitorul „Bodrog" — reluînd comanda vaselor, au reuşit să scufunde una din şalupele române. Flota austro-ungară s-a apropiat după aceasta cu vasele de malul românesc şi au bombardat clădirile, depozitele şi rezervoarele din portul Ramadan şi din Giurgiu ; apoi a pornit în susul Dunării şi s-a refugiat în spatele ostrovului Persina. Acolo ea a stat ascunsă în tot timpul campaniei, neieşind decît spre a ataca porturile noastre dunărene, cărora le-a pricinuit mari stricăciuni prin bombardări.

Mackensen atacă

La 28 august, surprins de declaraţia de război a României către Austro-Ungaria, Falkenhayn nu poate să dea lui Mackensen decît ordinul de operaţii laconic şi vag : „Atac cît mai urgent cu putinţă. Direcţia şi obiectivul rămîn la aprecierea feldmareşalului". Era cîntecul lebedei pentru marele generalisim care, a doua zi, va cădea în dizgraţie. Noul comandament Hindenburg—Ludendorff fixează mai precis misiunea Grupului de armate Mackensen. Forţarea trecerii Dunării se amînă pentru mai tîrziu. Deocamdată mareşalul va apăra linia Dunării şi va căuta, „prin pătrunderea în Dobrogea, să atragă forţe duşmane înspre sine şi să le bată, spre a înlesni adunarea de trupe în Transilvania, pînă în a doua jumătate a lunii septembrie". Avantajul tactic era de partea duşmanului. Armata lui era concentrată la

frontieră, gata de acţiune spre ţelurile fixate. Armata ruso-română, dimpotrivă, era împrăştiată şi abia pe cale de concentrare. Mackensen va profita de acest avantaj. Armata a III-a bulgară e împărţită în două grupe: un grup de est, în regiunea Varna—Bazargic, cu misiunea deocamdată defensivă şi un grup de vest cu misiunea ofensivă; între ele, legătura o va face cavaleria. Cu grupul de vest, Mackensen începu imediat ofensiva, dînd un atac bruscat, cu superioritate de forţe şi cu o extremă violenţă, asupra Turtucaiei, punctul cel mai extrem al fruntariei dobrogene. Cu orice preţ trebuie ca forţele române să fie bătute şi împiedicate a se concentra, mai înainte de sosirea ajutoarelor ruseşti.

Privirile românilor, aţintite cu nerăbdare şi cu patimă spre Ardeal, trebuie să se întoarcă deodată cu neliniște înspre sud. În tragedia războiului nostru, cortina se ridicase aici, asupra unuia din actele cele mai sîngeroase şi mai dureroase.

2. TURTUCAIA

O lecţie aspră

Pagină de durere şi ruşine, trist va răsuna totdeauna în auzul oricărui român, titlul său, scris cu slove de sînge în istoria neamului! El e legat de cea dintîi mare înfrîngere din sfîntul nostru război. Înfrîngere dezastroasă, umilitoare... [11]. Ea a căzut ca un trăznet în cele dintîi zile ale războiului peste capetele ameţite de entuziasmul trecerii Carpaţilor înfierbîntate de întîile izbînzi uşoare. Ea ne-a înşingerat inimile, dar ne-a dezlipit pleoapele ochilor şi ne-a făcut să putem citi adînc în rănile de tot felul ale vieţii noastre. Cîte lipsuri scoate ea la iveală! Neprevedere, neglijenţă, superficialitate, uşurinţă, lipsă de tărie sufletească ... Pare că toate defectele neamului s-ar fi concentrat într-un punct şi într-un moment, ca să pregătească o catastrofă menită să ne slujească chiar de la început de sever avertisment.

Turtucaia ne-a fost o lecţie aspră. Lecţia trebuie citită cu băgare de seamă pe toate feţele şi înţeleasă pe de-a întregul. N-ar sluji la nimic bun nici ascunderea adevărului, nici consolarea, în parte adevărată, că înfrîngerea s-a datorat slabei rezistenţe opuse de o trupă nouă, nedeprinsă cu războiul, care se găseşte deodată faţă în faţă cu un duşman experimentat, care făcea războiul de cîţiva ani. Pe străini nu-i putem înşela cu artificii de judecată — şi nici nu ar fi de vreun folos. Cît despre noi înşine, zadarnice ar fi fost jertfirea mîndriei noastre naţionale şi a atîtor vieţi româneşti la Turtucaia, dacă n-am avea nici măcar bărbăţia de a privi în faţă adevărul crud. În recunoaşterea sinceră şi curajoasă, fără nici o voită atenuare, a greşelilor făcute, vom găsi puterea de a le înlătura pe viitor şi a ne croi o viaţă mai sănătoasă.

Ce era Turtucaia?

În organizarea apărării teritoriului nostru Turtucaia era un cap de pod, adică o fortificaţie stabilită înaintea unui punct de trecere, spre a-l apăra împotriva atacurilor duşmane.

În fapt nu exista nici un pod peste Dunăre la Turtucaia şi nici nu era necesară existenţa lui, pentru îndeplinirea rolului defensiv atribuit cetăţii. Este adevărat că, după concepţia primitivă a Marelui Stat-Major, trebuia ca, imediat după declararea războiului, să se arunce un pod de vase peste Dunăre, care să lege Turtucaia de Oltenița. Acest pod, împreună cu cetatea pe care o servea, era chemat să joace un rol important într-o eventuală *acţiune ofensivă* împotriva Bulgariei, Turtucaia fiind, prin poziţia sa înaintată, un

cui înfipt în inima teritoriului bulgar. Însă planul nostru de război, adoptat în ajunul intrării în acțiune, prevăzînd deocamdată ofensivă la nord și defensivă la sud, s-a renunțat la construirea podului la Turtucaia. El a fost transportat la Isaccea, spre a servi la trecerea diviziei de cavalerie ruse din Basarabia în Dobrogea. De altfel, construirea unui pod la Turtucaia ar fi fost și riscantă. El ar fi constituit o țintă fixă pentru artileria, avioanele și minele dușmanului și ar fi fost distrus, cum au fost distruse depozitele și rezervoarele din Oltenița. El ar mai fi îngreuiat și manevra vaselor noastre pe Dunăre. Rolul capului de pod Turtucaia era deci lămurit : nemaiavînd de apărat un drum de trecere peste Dunăre, inexistent, el avea de apărat drumul de comunicare spre Silistra și împreună cu aceasta acopereau concentrarea armatei ruse din spate. În Silistra se găsea o puternică garnizoană română. E drept că 60 de kilometri despărțeau cele două cetăți, iar granița dușmană era mult mai aproape. Cu atît mai mult, colaborarea celor două cetăți se impunea ca o inexorabilă necesitate.

Turtucaia se găsea deci într-o situație periculoasă. Izolată într-un colț al teritoriului român, cu un fluviu lat în spate, fără comunicații sigure cu malul celălalt, ea trebuia să vegheze la păstrarea unei legături permanente cu vecina Silistra, să opună rezistența cît mai mult timp posibil, spre a da putința mișcărilor de concentrare ruso-române din spate să se săvîrșească, iar cînd rezistența nu va mai fi cu putință, garnizoana să se retragă spre Silistra. Așa prevedeau și instrucțiunile Marelui Stat-Major, pentru împrejurarea „cînd rezistența pe ultima linie fortificată nu mai putea fi prelungită cu nici un chip". Primejdia cea mai amenințătoare era izolarea Turtucaiei, prin tăierea comunicației sale cu Silistra și deci împresurarea cetății. Avea-vor comandanții români intuiția acestei primejdii și inspirația repede a măsurilor de luat ? Din nefericire, înțelegerea promptă a situației a scăpat sagacității acestor comandanți. Ea nu a scăpat aceleia a comandantului dușman, care era unul din cei mai reputați generali ai marelui război. Mackensen descoperi cel dintîi punctul slab, pe care izolarea Turtucaiei îl forma în linia de apărare română și văzu limpede cîștigul pe care-l putea trage. El decise să aplice aci lovitura cu repeziciune și cu violență *.

Organizarea capului de pod Turtucaia

Capul de pod Turtucaia era organizat în chipul următor : în jurul orașului, pe o circumferință neregulată, cu raza de 7—8 km, avînd Dunărea ca diametru, era o linie principală de apărare, în lungime de 30 km, alcătuită dintr-o succesiune de 15 *centre de rezistență*, depărtate între ele cu 1—2 km, sau chiar mai mult ; centrele erau numerotate de la vest spre est.

Un centru avea forma unei redute, închisă la git, în care erau concentrate *mijloacele de apărare ale infanteriei*. Ele nu erau construite în fortificație permanentă — adică cu zidărie de piatră, beton sau cărămidă și fără

* Planul atacării Turtucaiei s-ar fi elaborat, după versiunea dată de generalul Toșev [15], în chipul următor : mareșalul Mackensen, rău informat asupra valorii lucrărilor de întărituri și a garnizoanelor de la Turtucaia și Silistra, pe care le evalua mult mai slabe decît în realitate, a dispus atacarea simultană a celor două cetăți, prima de către Divizia a 4-a Preslav, cea de-a doua de către Divizia 1 Sofia. Toșev, mai exact informat prin spionii bulgari, care mișunau pe teritoriul român și chiar în armata română și, deci, făcînd aprecierile sale mai conforme cu realitatea, chiar cu oarecare exagerare, a propus să se atace mai întîi Turtucaia cu forțe mari, spre a o putea cuceri printr-o lovitură puternică, înainte de eventuala sosire a ajutorului rusesc ; Silistra trebuia să fie mascată printr-o brigadă din Divizia Sofia și atacată ulterior. Mackensen s-ar fi raliat la propunerea lui Toșev care, desigur, așa cum e expusă de generalul bulgar, era și conformă cu principiile militare și justificată de împrejurări.

reliefuri vizibile ei, conform învățămintelor trase din experiența războiului modern, din lucrări pasagere, cu șanțuri adinci și cu adăposturi pentru rezerve, blindate cu grinzi de fier sau de lemn. Înaintea lor și pe flancuri, centrele aveau rețele de sirmă pe cițiva metri lărgime, abatize, gropi de lup etc., și erau mascate cu frunzișuri și semănături. La 100—300 metri înapoia centrelor era o *linie de reculegere*, consistind în șanțuri pentru trăgători; rolul acestei linii era ca trupa, respinsă din linia centrelor, să se retragă acolo, să se refacă și să reziste pină la sosirea rezervelor. În intervalele prea mari dintre unele centre, s-au mai construit ulterior niște anexe numite *subcentre*, avind în fața lor șanțuri de trăgători. De asemenea, s-au mai adăugat în partea de vest — considerată ca cea mai amenințată —, pe înălțimile dominante ale platoului Satu Vechi-Siahlar, cîteva uvragii care formau o ieșitură în formă de unghi, înaintea liniei centrelor.

Ca armament, linia centrelor era prevăzută cu mitraliere — tip francez — și cu tunuri mici scoase din vechile fortificații ale Bucureștilor. Erau 41 de turele de 53 mm, parte în cupole transportabile, parte pe mici afete, construite în țară, și 14 de 37 mm, în cupole transportabile. Aceste tunuri mici, cu bătaie foarte scurtă (2 000—2 500 m) nu puteau lua parte la luptă contra artileriei inamice, ci serveau numai pentru susținerea infanteriei și apărarea intervalelor dintre centre. Linia centrelor era deci o *poziție de luptă pentru infanterie*, căci apărarea de artilerie, bateriile fixe și semimobile, era la spatele liniei centrelor. În mod curent, linia centrelor se numea și *linia principală de rezistență*, sau linia *a II-a de apărare*. Denumirea de *întîia linie de rezistență* era rezervată lucrărilor înaintate, care se întindeau pină la picheteie de pe frontieră. Această așa-zisă *întîie linie de rezistență*, sau linie înaintată, era formată la rîndul ei din trei serii de lucrări: linia posturilor mici, linia gărzilor mari și linia avanposturilor înzestrate, ici-colo, cu lucrări de pămînt și șanțuri de adăpost. Trupele ce le ocupau — plutoane și companii — aveau numai roluri de supraveghere și recunoaștere; în caz de atac din partea unor forțe superioare, ele trebuiau să se retragă treptat pe o serie de *puncte de oprire*, organizate din timp, spre a sili pe dușman să se oprească, să se desfășoare și să-și descopere forțele și intențiile. Ca astfel de puncte de oprire erau considerate mai ales punctele în care erau instalate gărzi mari: satele Meșe-Mahle, Denizler, Vischioi, Sarighiol; rezerve de antreposturi erau la Daidir, Antimova ș.a. Înăuntrul centurii fortificate se găsea încă o linie circulară de apărare, la trei kilometri de oraș; ea se numea *linia a III-a de apărare*, sau *a II-a linie de rezistență*. Această linie era mult mai slabă, constituită din șanțuri simple de trăgători, fără adăposturi și fără șanțuri de comunicație; ea era lăsată în părăsire, așa că în multe părți șanțurile erau năruite.

Spațiul dintre linia principală a centrelor și linia a III-a era acoperit în porțiunea centrală și de vest de o pădure mare. Suprafețele mari de culturi de porumb se întindeau în afara liniilor de apărare și înăuntrul lor, împiedicind tragerile și favorizind surprinderile.

Artileria, care trebuia să apere capul de pod, nu era îndestulătoare ca număr și nu corespundea mijloacelor și progreselor tehnice de luptă actuale. Ea era foarte amestecată: Turtucaia era un fel de muzeu de artilerie în care erau reprezentate toate tipurile de guri de foc din țară. Deosebit de aceasta, războiul surprinsese cetatea în curs de organizare, cu lucrări începute și neterminate, cu aprovizionările necompletate. Capul de pod Turtucaia dispunea,

la începutul luptelor, de următorul număr de guri de foc : 28 guri de foc fixe (24 grele și patru ușoare); 59 semimobile — înhămate cu boi — (31 grele și 28 ușoare); 23 mobile — înhămate cu cai — (15 grele și opt ușoare). În total — 70 guri de foc grele și 40 ușoare = 110. Din acest total trebuie scăzute 17 guri de foc care, nefiind instalate sau neavînd muniții, n-au putut funcționa, rămînînd astfel 93 guri de foc utilizabile. La acestea mai trebuie adăugate cele 55 de tunuri mici de 37 mm și 53 mm, în turele, sau montate pe afete, așezate — cum am văzut — pe linia centrelor. Slăbiciunea apărării artileristice venea mai ales de la numărul mic al tunurilor cu tragere repede — numai 40 din numărul total — și din răspîndirea gurilor de foc pe o linie de apărare lungă de 30 km. Aceste împrejurări făceau imposibile tragerile de baraj, vijeliile de focuri de artilerie, indispensabile pentru a opri coloanele de atac la distanță și a le interzice înaintarea. La acestea se va mai adăuga — cum se va vedea — reaua repartiție a acestei artilerii.

Distribuția artileriei capului de pod era următoarea [318] : ca tunuri *fixe*, cele mai serioase erau patru tunuri Krupp, debarcate de pe crucișătorul „Elisabeta" și așezate pe platforme betonate, pe dealul de la vestul Turtucaiei. Aveau bătaie de 10 km și tragere semirepede; muniția lor — 150 lovituri de fiecare tun — a fost risipită în primele două zile de luptă, așa că în zilele hotărîtoare ale bătăliei n-au mai putut trage decît rare lovituri. Erau apoi 24 de tunuri zise „de asediu", de 105 mm, luate de la cetatea București, instalate în baterii de pămînt; aceste tunuri erau considerate ca artilerie „semimobilă", putînd fi deplasată prin atelaje de boi și bivoli, cu conducători turci și bulgari localnici. De fapt, ele n-au putut fi mișcate din loc. Mai erau opt tunuri de calibrul 87 mm și opt de 85 mm, din fostele tunuri de cîmp ale artileriei noastre, tunuri vechi cu tragere înceată și cu bătaie scurtă. Tot ca tunuri de poziție au mai fost întrebuințate 12 tunuri de 75 mm, cele luate de la bulgari în 1913, la Ferdinandovo.

În primăvara anului 1916 s-au trimis la Turtucaia șase tunuri de 120 mm și șase mortiere de 120 mm, montate în cupole, care aparțineau regiunii întărite Focșani. Instalația platformelor și a cupelelor lor nu era însă sfîrșită la declararea războiului — abia fuseseră făcute săpăturile — ; din această cauză, din această serie n-a putut trage decît un singur tun. S-au mai adus un obuzier de 210 mm de la cetatea București și șase obuziere de 120 mm de la Focșani, așezate pe afete ; nici acestea din urmă n-au putut trage deoarece, dintr-o confuzie de expediție, nu aveau muniția necesară. Ca artilerie mobilă era un divizion de obuziere (opt piese) de 120 mm, cu tragere înceată, un divizion de obuziere ușoare de 105 mm și unul de tunuri de 75 mm ; aceste din urmă 16 guri de foc erau singurele tunuri mobile cu tragere repede.

Cursul Dunării era apărat prin baraje de mine și de lanțuri de sîrmă, întinse la cîțiva kilometri în sus de Turtucaia, între ostrovul Cîrnicîu și malul românesc. De o parte și de alta a Dunării, în dreptul ostrovului Calimoc, fuseseră instalate patru obuziere de 120 mm Skoda, demontate de pe monitoare, patru tunuri St. Chamond de 120 mm și patru de 75 mm St. Chamond, toate piese bune și cu tragere repede, asigurînd o apărare eficace împotriva unui atac ce ar fi venit din susul Dunării, precum și a sectorului de vest de Turtucaia.

Pe Dunăre, Turtucaia mai era apărată de Divizia de Dunăre a flotei, formată din patru monitoare cuirasate și opt vedete, puse sub comanda contra-amiralului Negrescu. Cu această dublă apărare, circulația vaselor dușmane pe Dunăre și intervenția lor la Turtucaia era complet împiedicată, iar comunicația între cele două maluri asigurată.

Garnizoana cetății Turtucaia era formată din trupele Diviziei a 17-a, divizie nouă, organizată cu cîteva luni înainte de începerea războiului. În constituirea ei intra un singur regiment activ : 36 „Vasile Lupu". Erau apoi două regimente de rezerviști : 76, cu oameni recrutați din sudul județului Ilfov, din jurul Olteniței ; 79, cu oameni din județul Ialomița (centru de recrutare Slobozia) ; trei batalioane de formație nouă — Batalionul 4 — luate de la regimentele 40, 75 și 80. În total 15 batalioane. La cererea comandantului de a i se trimite trupe, care să formeze o rezervă mobilă, i s-au trimis în ajunul luptelor patru batalioane de milițieni, cu efective de 600—800 de oameni, neîncadrați ; aceștia nu erau luptători, ci trupe pentru gărzi și corvezi. Cu chipul acesta, Turtucaia era apărată de o armată de 20 000 de oameni, din care cam 15 000 infanteriști formînd, pentru o desfășurare de front de peste 30 km, o linie de apărare foarte subțire.

Trupele erau împărțite în trei sectoare : Sectorul I, Satu Vechi, la vest, cuprinzînd centrele 1—5 și ieșindul de la Siahlar, era apărat de Regimentul 36 și Batalionul 4 din Regimentul 40 ; Sectorul II Daidir, la sud, cuprinzînd centrele 6—9, era apărat de Regimentul 79 ; Sectorul III, Antimova, la est, cuprinzînd centrele 10—15, era apărat de Regimentul 76. Rezerva generală era formată din batalioanele 4 din regimentele 75 și 80, iar din batalioanele de milițiii, două erau pe malul sting al Dunării, la Oltenița.

Importanța mare atribuită sectorului Satu Vechi, unde se presupunea că se va produce atacul principal, reieșea mai ales din distribuția artileriei. Cele mai numeroase și cele mai bune guri de foc, 51 la număr, erau distribuite sectorului I, 19 sectorului II și 24 sectorului III ; 16 guri de foc erau atribuite în special apărării Dunării. De asemenea, marea majoritate a turelelor de 53 mm erau grămădite tot în sectorul I ; cele de 37 în sectorul apărării Dunării.

În definitiv, cu toate scăderile și lipsurile organizării sale, capul de pod de la Turtucaia era destul de puternic și capabil de a opune o rezistență de oarecare durată, bineînțeles cu condiția de a fi bine apărat. Comandantul capului de pod Turtucaia era generalul C. Teodorescu. El era pus sub ordinele directe ale generalului M. Aslan, comandantul Armatei a III-a, al cărui Cartier General era în București.

Armata atacatoare

Armata dușmană, care a atacat Turtucaia, era aripa stîngă a Armatei a III-a bulgare, comandată de generalul Toșev. Ea era pusă sub comanda directă a generalului Kisselov și era formată din : Divizia a 4-a de Preslav—17 batalioane,— Brigada I a Diviziei 1 de Sofia — opt batalioane—și detașamentul mixt al maiorului Von Hammerstein, de puterea unei brigăzi—trei batalioane bulgare și unul german, în total 28 de batalioane. Artileria de care, dispunea această armată era foarte puternică : erau în total 128 guri de foc dintre care 7 tunuri de 75 mm, cu tragere repede și 56 piese de artilerie grea, toate mobile ; din acestea erau opt tunuri lungi de 150 mm, 24 tunuri lungi de 120 mm și 24 obuziere de 120 mm. Se mai adăugau cinci escadroane de cavalerie, trei companii de mitraliere și cinci companii de geniu. Comparația între forțele românești și cele vrăjmașe este cu totul în favoarea acestora din urmă. Și cantitativ și calitativ, atacatorul era superior celui atacat : 28 de batalioane împotriva a 19 batalioane românești. Apoi, trupele bulgare aparțineau celor mai bune divizii active, pe cînd trupele române, aparținînd unei divizii de curînd organizată, aveau majoritatea formată din rezerviști, și chiar din milițieni, cu încadrare slabă, ofițeri puțini, o mare proporție de ofi-

ţeri de rezervă. Artileria duşmană, mai numeroasă ca cea română, mai ales în tunuri moderne, de mare calibru, cu tragere repede şi cu bătaie lungă, era foarte bogat aprovizionată. Inamicul mai dispunea de un balon captiv şi de numeroase aeroplane, care-i înlesneau recunoaşterile şi-i serveau la regularea tirului artileriei, pe cînd capul de pod era cu desăvîrşire lipsit de aceste indispensabile auxiliare ale războiului modern. Nu existau la apărător nici trupe de cavalerie pentru recunoaştere, pe cînd duşmanul avea cinci escadroane. Trebuie să se mai aibă în vedere şi superioritatea pe care o are atacatorul, faţă de cel atacat. El îşi alege punctul de atac şi-şi concentrează acolo masa forţelor sale, pe cînd cel atacat, în necunoştinţa locului de atac ales de duşman, e ţinut, ca prevedere, să-şi ţină forţele împrăştiate pe întreg frontul apărării. Bătălia de la Turtucaia se prezenta deci, din punct de vedere al forţelor materiale, sub auspicii puţin favorabile pentru români. Ceea ce face însă tăria cetăţilor, nu e numai puterea materială a întăririlor şi a tunurilor, ci mai ales forţa morală a apărătorilor. Trebuia prin urmare o încordare puternică din partea comandanţilor, ca să poată să insufle trupei acel avînt eroic, care înzeceşte forţele şi închegă din trupuri slabe, bariere de neînfrînt.

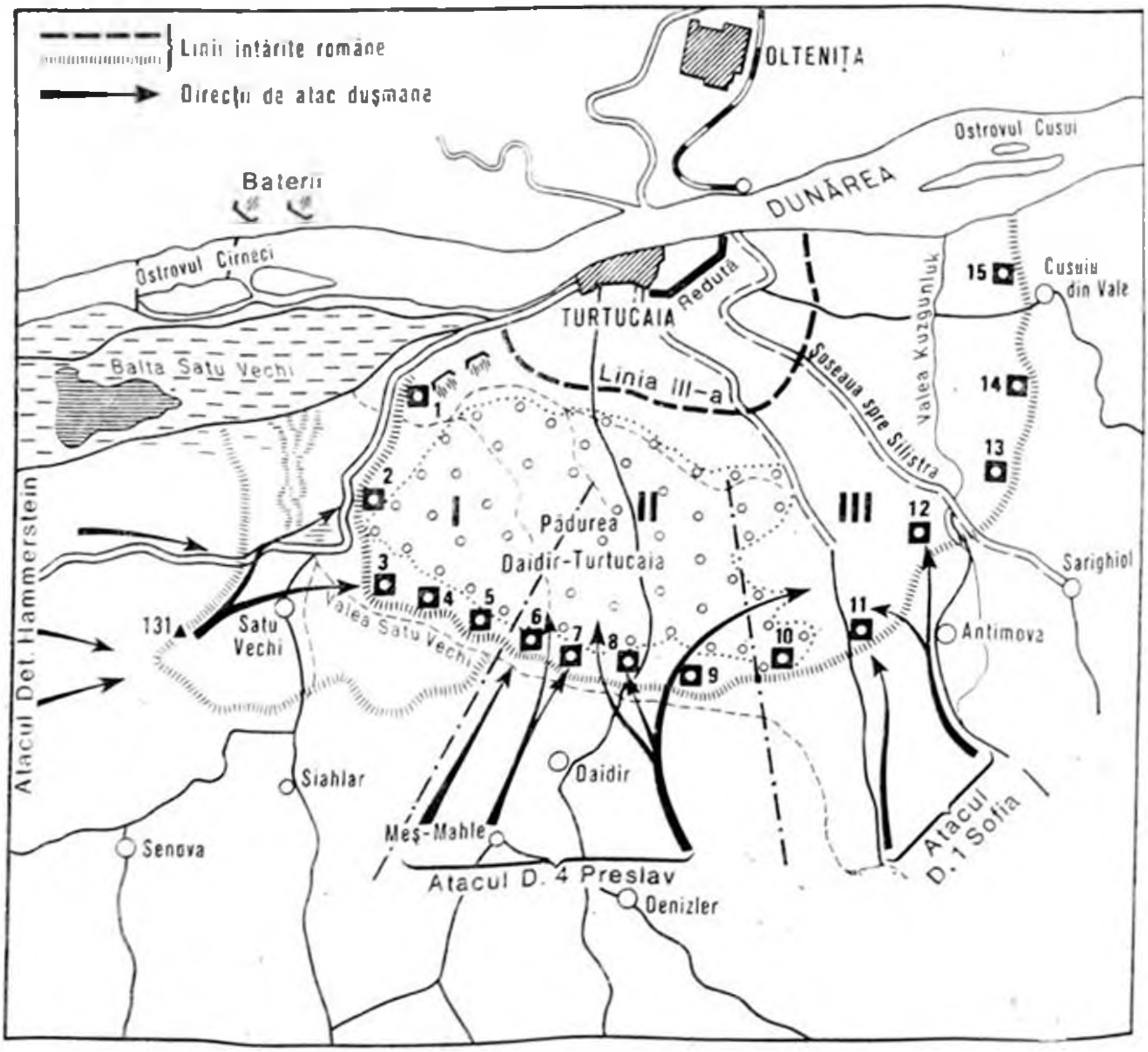

Bătălia de la Turtucaia

Din nefericire, afară de puţine excepţii, conducătorii de diferite trepte de la Turtucaia n-au corespuns grelei lor misiuni. Comandantul Armatei a III-a române putea să exclame cu emfază în cluburile din Bucureşti, vorbind despre Turtucaia: „C'est notre Verdun" [12]. Dar forţa morală a şefilor de la Vaux şi Thionville [13] a lipsit comandanţilor români de la Turtucaia.

Primele operaţii

La 31 august, noaptea, pe întuneric, fără declaraţie de război, bulgarii au atacat pichetele române de pe frontieră, între şoseaua Razgradului şi Dunăre. Trupele de pază, grăniceri şi miliţieni, au dat alarma şi s-au retras pe linia posturilor mici, pe marginea de răsărit a satelor Turcşmil şi Senova. Declaraţia de război a fost înaintată abia a doua zi, vineri 1 septembrie, la ora 10 dimineaţa. În această zi bulgarii n-au dat atacuri, ci şi-au apropiat coloanele de atac şi şi-au instalat artileria în poziţii. Trupele române din sectorul vest au reocupat pichetele, atacînd şi gonind trupele bulgare ce le ocupau; pe seară, trupele române au fost iarăşi retrase în poziţia de la Siahlar, lăsîndu-se cîte un pluton. În seara zilei, preparativele duşmanului erau sfîrşite şi planul atacului definitiv stabilit [295].

Duşmanul va da împotriva Turtucaiei un *atac bruscat*. Trupele de atac vor înainta în mod concentric. Dinspre vest, din direcţia Rusciuk, va înainta coloana mixtă Hammerstein (constituită la început dintr-un batalion german, trei batalioane bulgare, şapte plutoane mitraliere, trei escadroane, două baterii artilerie) împotriva sectorului Satu Vechi, în special împotriva centrului 3. Dinspre sud, din direcţia Balbunar-Belica, va înainta Divizia a 4-a Preslav, atacînd sectorul Daidîr, în special linia forturilor 6—8. Dinspre sud-est, din direcţia Kemanlar, va înainta Brigada I din Divizia 1 Sofia, atacînd centrul II în direcţia Antimova *.

Duşmanul a început operaţiile propriu-zise în noaptea de vineri 1 — sîmbătă 2 septembrie, atacînd pe toată linia de frontieră şi pe tot frontul de luptă al capului de pod. Atacul s-a produs pe întuneric, prin surprindere. Necunoscînd valoarea forţelor de care fuseseră atacate, posturile române s-au retras, după o scurtă împotrivire, pe linia gărzilor mari, la 2—3 km înaintea liniei centrelor, conform instrucţiunilor. În zorii zilei, coloanele bulgare au început înaintarea, susţinute de focul puternic al artileriei lor. Curînd se constată superioritatea artileriei duşmane, în special a bateriilor de artilerie grea, aduse cu tractoare, care bat cu eficacitate bateriile române, găsindu-se în afara bătăii tunurilor acestora. O baterie română de 105, instalată la nord-vest de Satu Vechi, e încadrată de artileria grea inamică şi primeşte lovituri care o scot din serviciu; în noaptea următoare e scoasă cu bivolii şi mutată pe altă poziţie înapoi. În sectorul Satu Vechi trupele române au rezistat pe linia gărzilor mari, ajutate şi de artileria de pe mălul stîng al Dunării şi de pe monitoare, care au produs simţitoare pierderi duşmanului. După-amiază, trupele s-au retras în poziţia principală de luptă — linia a doua.

În sectorul Daidîr lupta de artilerie e foarte violentă de ambele părţi. Satele Denizler şi Meşe-Mahle sînt în flăcări. Coloanele inamice înaintau, ascunzîndu-se prin cutele terenului ondulat. Trupele române — un singur batalion din Regimentul 79 —, atacate de forţe mult superioare, s-au retras în

---

* Ordinul operativ al generalului Toşev prevedea atacarea altor centre decît cele care au fost atacate în realitate. Această contrazicere se explică fie prin întrebuinţarea unei hărţi mai vechi, neconforme cu realitatea, fie printr-o executare greşită a ordinului, din partea comandanţilor în subordine.

satul Daidir, de unde au încercat un contraatac nereușit asupra satului Denizler; apoi s-au retras pe linia a doua. Cam la fel s-au petrecut lucrurile și în sectorul Antimova, unde însă rezistența a fost mai slabă și liniile înaintate au fost părăsite, aproape fără luptă. Seara, toate trupele române erau pe linia principală de rezistență — linia centrelor, zisă și *linia a doua* — legătura cu Silistra fusese tăiată; cetatea era investită.

Noaptea de sîmbătă spre duminică 2—3 septembrie a trecut fără atacuri din partea dușmanului. Oamenii care primeau pentru întiia oară botezul focului, erau enervați și obosiți. Din cauza alarmelor false s-au tras în vînt focuri de armă, mitraliere și din turele, cheltuindu-se o enormă cantitate de muniție.

Împotriva Frontului de Vest al sectorului Satu Vechi s-au dezlănțuit în ziua de 3 septembrie atacurile inamicului. Prin forma sa de unghi ieșind, poziția forma un obstacol primejdios pentru coloanele ce soseau dinspre vest și sud; întăriturile de aci puteau lua în flanc atacurile ce s-ar fi îndreptat spre sectorul vecin Daidir. Era deci primul obstacol ce trebuia înlăturat. Bateriile grele și de cîmp inamice, instalate la vest de Turcșmil și pe dealurile de la Senova-Siahlar, bombardau cu nespusă violență, dar cu efect slab. Artileria română, în special bateriile de coastă, de pe malul Dunării și de pe monitoare, ripostau cu egală tărie. Începînd de la ora 10,30, infanteria dușmană dă atacuri violente. dinspre Turcșmil și de la Senova, pînă seara tîrziu. Toate atacurile sînt oprite la rețelele de sîrmă și respinse cu mari pierderi. Seara, românii erau stăpîni pe poziție; pierderile trupelor care au luptat aci, din regimentele 36, 40 și 75, au fost neînsemnate. Din nenorocire însă o panică de comandament se produce, cu consecințe grave. Comandantul sectorului, colonel Nicolicescu, crezîndu-se atacat și cu linia întreagă întoarsă de dușman pe la nord, ordonă evacuarea întregii poziții — unghiul ieșind de la Satu Vechi-Siahlar — și retragerea apărătorilor pe linia vechilor centre. Comandantul cetății aprobă mișcarea efectuată și nu ordonă reocuparea ei. Evacuarea nejustificată se execută în timpul nopții, în dezordine și demoralizează trupele enervate.

Pe frontul celorlalte două sectoare ziua s-a scurs fără evenimente prea importante. Inamicul a căutat să se întărească pe crestele din fața pozițiilor române, la 1 500—2 000 m de rețelele noastre de sîrmă. Artileria capului de pod a căutat să risipească, cu focurile sale, concentrările de coloane, ce se făceau în raza ei și să împiedice instalarea de baterii inamice.

Toată noaptea și ziua următoare, luni 4 septembrie, inamicul nu a încercat nici un atac. Trupele Batalionului 2 din Regimentul 36, din inițiativa comandanților de companii, au reocupat sectorul Siahlar, pe care inamicul, în neștiință de ce se petrecuse la noi, nu-l ocupase. Spre seară comandantul repetă ordinul precis ca sectorul să fie din nou evacuat, ceea se ce execută în dezordine, părăsindu-se mitralierele și munițiile. Bulgarii nu l-au ocupat pînă a doua zi la ora 12. Era însă foarte vizibil că se fac pregătiri pentru o mare acțiune. Un balon captiv se înălțase spre sud, numeroase aeroplane de recunoaștere zburau deasupra pozițiilor române, coloane de infanterie se mișcau în diferite direcții, artileria își ocupa pozițiile de tragere. Apărarea s-a menținut însă într-o completă pasivitate. Afară de un slab început de atac, făcut în sectorul III Antimova, asupra satelor Sarighiol și Antimova, din inițiativa comandanților de companii, dar la care s-a renunțat repede din ordinul comandantului de sector, nici o încercare serioasă nu s-a făcut de comandant spre a împiedica sau a întîrzia completa investire a cetății. Ceva mai mult, comandantul capului de pod a retras trupele liniilor înaintate din toate sectoarele pe linia principală de rezistență, linia centrelor.

Întăriri trimise la Turtucaia

Luptele inițiale, date de bulgari in zilele de 2 și 3 septembrie impotriva liniilor înaintate de la Turtucaia, nu avuseseră caracter grav. Pierderile garnizoanei erau neinsemnate: 200 de morți și răniți. Iar materialul era intact. Ele însă influențaseră nervii comandanților și ai oamenilor, nedeprinși cu lupta, incit, dacă pierderile materiale erau fără importanță, în schimb moralul era zdruncinat. Oboseala și enervarea trupelor, lipsa de sînge rece a comandanților, dădeau situației un caracter alarmant, absolut nepotrivit cu situația reală, ce se manifesta in rapoartele pesimiste pe care comandantul cetății le făcea superiorului său, comandantul Armatei a III-a. În ziua de 4 septembrie, după-amiază, generalul Teodorescu cere să i se trimită ajutoare imediate, „altfel nu mai poate lua nici o răspundere, trupele fiindu-i extenuate din cauza luptelor ce au avut loc". Șefului de stat-major al Armatei a III-a, sosit seara la Turtucaia, Teodorescu îi expune „gravitatea situației din cauza oboselii trupelor și a lipsei complete de rezerve" care au fost toate întrebuințate in sectorul Satu Vechi.

Oarecare neliniște începe să se manifeste și la cartierul Armatei a III-a. Totuși, situația e privită în genere cu optimism. Generalul Aslan asigură pe toată lumea că nu e nici o primejdie: „Turtucaia c'est notre Verdun: qui s'y frotte, s'y pique" [14]. Pentru întărirea rezistenței, s-au dat însă ordine trupelor din rezerva generală strategică, cantonate in jurul Bucureștilor, să se deplaseze spre sud. Divizia a 10-a fu trimisă spre Giurgiu, pentru paza Dunării, iar Divizia a 15-a fu trimisă la Oltenița spre a trece Dunărea la Turtucaia. Era o forță impunătoare de 16 batalioane de infanterie, pe lîngă care s-au mai adăugat două baterii de obuziere de 105 mm, 12 tunuri mici de 53 mm, pe afete și două baterii vechi de cîmp de 75 mm.

Pentru a grăbi sosirea trupelor, Regimentul 80 a fost transportat la Oltenița cu camioane automobile, cu automobile sanitare, automobile particulare, taximetre, rechiziționate in Capitală pe străzi. Toate trupele au trecut de pe un mal pe celălalt cu ajutorul bacurilor și plutelor, trase de remorchere. Sosirea lor a fost primită de garnizoana Turtucaia cu explozii de bucurie. Moralul unora din aceste trupe era foarte înălțat. Pe puntea șlepurilor poetul Goga vorbea soldaților, arătîndu-le în cuvinte vibrante ce înseamnă războiul de astăzi și cît de neprecupețită trebuie să fie jertfa tuturor. Din nenorocire, acest important ajutor, care cuprindea și trupe de elită, ca grănicerii, nu a putut fi întrebuințat ca o formațiune compactă, cu comandantul său propriu. Trupele au sosit prea tirziu și la intervale. Numai cinci batalioane și divizionul de obuziere au sosit în cursul nopții pînă marți dimineața, așa că au putut fi întrebuințate în luptele de marți 5 septembrie. Șapte batalioane au sosit în cursul zilei de marți, iar patru au sosit marți seara și în cursul nopții de marți spre miercuri.

Raportul de forțe dintre cei doi adversari, pînă acum defavorabil românilor, trebuia de-acum să se schimbe. Pînă acum nu se puteau opune celor 28 de batalioane bulgaro-germane, cu 128 tunuri, decît cele 15 batalioane române ale Diviziei a 17-a; cu ajutoarele primite, numărul lor se va ridica la 31, fără a număra cele patru batalioane de milițieni, care erau lipsite de valoare combativă. Numărul tunurilor, împreună cu cele sosite la 22, se ridica la 176, din care 67 erau micile tunuri de 37 mm și 53 mm. Trebuie însă să se adauge și tunurile escadrei de pe Dunăre, care concura la apărarea cetății, în număr de 32 guri de foc, grele și ușoare, deși aceste tunuri, ca și cele de pe malul sting al Dunării și din ostroave, aveau o zonă limitată de acțiune. Superioritatea numerică a trupelor de infanterie române era numai aparentă. Căci sosirea pe rînd a acestor trupe și, ca urmare, neputința de a le între-

buința in atacuri simultane și la momentul oportun, a slăbit mult valoarea ajutorului primit. Și totuși . . ., un comandant energic, cu singe rece, cu pricepere militară și cu voință tare, ar fi știut să tragă mai mult folos din trupele proaspete ce i se puseseră la dispoziție și să-și îndeplinească misiunea ce i se încredințase. Această misiune rămînea aceeași : întărirea rezistenței și ținerea pe loc a dușmanului, pînă cînd rușii se vor putea concentra, pentru ca, împreună cu trupele române de la Silistra și Bazargic, să pornească marșul ofensiv spre vest. În acest moment, despresurarea Turtucaiei s-ar fi produs în mod automat.

Sîngeroasa zi de 5 septembrie

Ziua liniștită de luni, 4 septembrie, fusese întrebuințată de bulgari spre a ocupa pozițiile de atac și a așeza artileria grea în cele mai bune poziții de tragere. Concentrarea dușmanului în jurul capului de pod era acum îndeplinită : detașamentul Hammerstein la stînga, Divizia a 4-a Preslav la centru și Brigada 1 Sofia la dreapta. Celelalte două brigăzi ale Diviziei de Sofia, împreună cu o brigadă de cavalerie, au fost așezate spre sud-est, ca corpuri de observație față de Silistra. Ele trebuiau să împiedice, fie scurgerea trupelor de la Turtucaia spre Silistra, fie mai ales o eventuală încercare a garnizoanei din Silistra de a veni în ajutorul Turtucaiei. Măsuri foarte judicioase, cum s-a dovedit mai tîrziu.

Ziua de marți, 5 septembrie, trebuia să fie ziua marelui atac pentru forțarea liniei principale de apărare a capului de pod : centura fortificată. A fost o zi deosebit de sîngeroasă.

La ora 6,30 dimineața, artileria dușmană începu bombardarea pozițiilor românești. La ora 7 toate bateriile bulgare erau în acțiune. Intenția dușmanului era evidentă, pentru un observator atent. Masa artileriei bulgare era concentrată împotriva sectorului mijlociu, Daidir. Centrele 6—9 erau bombardate de 21 baterii cu 84 guri de foc, dintre care 40 tunuri și obuziere grele. Un balon captiv, remorcat de un automobil, plutea deasupra satului Covangilar, la sud de Daidir, dirijînd tirul. Centrul nr. 8 este în special groaznic bombardat, precum și anexa din dreapta lui, între centrele 8 și 7. Riposta tunurilor române din sectorul atacat era mult inferioară. Era o enormă disproporție artileristică. Sectorul atacat — cel mai slab din cele trei sectoare — nu dispunea decît de opt tunuri de 105 și șapte obuziere de 120 ; mai erau patru turele de 53 mm. Bombardamentul artileriei dușmane, concentrat asupra acestui spațiu restrîns, este înspăimîntător. Aerul vibrează sub efectul puternicelor explozii. De pe linia fortificată, din centre și din șanțuri, se ridică vîrtejuri de pămînt și nori groși de fum. Centrele, așezate pe clina văii Satu Vechi, sînt perfect vizibile dinspre dușman și pot fi lovite din plin.

La 8.10, comandantul bulgar socoti pregătirea de artilerie ca suficientă. Artileria grea își lungi tirul, bătînd spatele liniei centrelor, iar infanteria dușmană porni la atac. În realitate, acțiunea artileriei bulgare, cu toată violența ei, nu fusese distrugătoare. Ea fusese prea scurtă ca durată ; spărturile făcute în linia întărită nu erau mari ; centrele nu suferiseră prea mult. Apărarea împotriva atacului infanteriei dușmane s-ar fi putut face cu eficacitate ; ea reclama, în primul rînd, întărirea liniei de luptă a sectorului atacat. Comandantul român nu și-a dat însă seama de situație. Deși dușmanul își demascase intenția, comandantul trimite însă întăririle sosite tot în sectorul I. Sectorul atacat a fost lăsat la propriile lui puteri. Și acestea erau infime, față de forța covîrșitoare a atacului.

Bulgarii dau un atac principal cu patru regimente — 16 batalioane — ale Diviziei a 4-a Preslav, impotriva centrelor 6, 7, 8, care sint ocupate de trupe din Regimentul 79 Slobozia, și un atac secundar, cu două regimente — opt batalioane — ale Brigăzii 1 Sofia, impotriva centrului II, apărat de două companii ale Regimentului 76. Val după val, se aruncă infanteria bulgară asupra liniei române; tunurile de cimp urmează valurile in inaintarea lor. Imensele lanuri de porumb, rămase netăiate in fața liniilor române, favorizează inaintarea bulgarilor.

Bombardamentul bulgar scosese din luptă o parte din tunurile bateriilor române ale sectorului; celelalte au inhămat și s-au retras. Un divizion de obuziere de 105, sosit in ajun, e trimis de comandant in sectorul Daidir. Sosit în toiul luptei, el începu imediat un bombardament fulgerător asupra valurilor de atac bulgare. Sint singurele tunuri române ce trag in sectorul atacat, dar tirul lor precis și repede face ravagii in rîndurile dușmanilor. Comandantul suprem bulgar descrie astfel lupta: „Artileria grea și de cimp română varsă uragane de foc, pe cind bateriile noastre acoperă spațiul cu o grindină de șrapnele. Oamenii noștri cad cu grămada. Cimpul e plin de cadavre. Răniții se prăbușeau fără un geamăt, urmărind pe inamic cu amenințările lor. Ofițerii dispăreau unul după altul, morți sau răniți; subofițerii la fel" [306]. Dar disproporția de forțe e zdrobitoare. Centrul 8 și anexele sale din dreapta și stinga, pină la centrul 9, sint atacate de regimentele bulgare 7 Preslav și 31 Varna intregi. Centrul 7 e atacat de Regimentul 19 Šumla; centrul 6 e atacat de Regimentul 48 infanterie. În rezerva generală, la Denizler, e ținut Regimentul 47.

Centrele române sint apărate de cite o singură companie, iar spațiile intermediare dintre centre tot de cite o companie!

Lupta e crincenă in fața centrului 8, unde bulgarii dau atacul principal. Focurile de infanterie și mitraliere ale apărătorilor din centru și ale obuzierelor din spate, țin in respect pe atacatori. Val după val se prăbușește in cimpul gropilor de lup dinaintea rețelelor de sirmă; alte valuri urmează după cele distruse. Dar divizionul de obuziere române, care susține lupta, și-a sfirșit provizia de muniții. Serviciul de reimprospătare nu se organizase: tunarii trebuie să inhame caii și să se retragă din luptă. Centrul rămine să reziste fără susținere de artilerie impotriva trupelor a două regimente intregi, ce atacă cu inverșunare, fără să le pese de pierderi. Compania a 6-a din Regimentul 79, care apăra centrul, decimată de bombardament, a rămas cu un singur ofițer rezervist, învățătorul Lixeanu Nedelcu *. Izolat complet prin tirul de baraj al dușmanului, fără nici o comunicare cu centrele vecine sau cu spatele, copleșit de zdrobitoarea superioritate a dușmanului, Lixeanu conduce eroic lupta, imbărbătează trupa și moare, lovit de un glonț, pe parapetul centrului. Numai acum, trecind peste trupul lui, șuvoiul dușman pătrunde înăuntrul centrului, printre năruiturile cărnia mai rămăseseră 25 de luptători in viață [318]. Anexele din stinga și din dreapta, precum și centrele nr. 7 și 6, atacate din față și amenințate din flanc, au trebuit să fie evacuate și apărătorii s-au retras spre liniile de reculegere din spate. O incercare de contraatac, pornită din liniile de reculegere spre centrul 8, cu rezervele Regimentului 79, nu reușește. Locotenent-colonel Popescu, care conduce contraatacul, cade mort, lovit de un glonț, iar trupele române se retrag prin pădure.

La ora 12, linia centrelor fusese spartă in mijlocul ei. Dușmanul plătise scump victoria: in fața centrului 8, morții și răniții zăceau mormane;

---

* Învățător în comuna Brătianu-Iazu (Scinteia), jud. Ialomița.

printre ei erau comandantul Regimentului Varna și toți comandanții săi de batalion. Comanda regimentului bulgar e luată de un căpitan [295].

Atacul secundar îl dau bulgarii cu întreaga Brigadă de Sofia — opt batalioane — împotriva centrului II din fața satului Antimova. Masele de infanterie bulgară, susținute de artileria care le urma în spate, pătrund pe la dreapta și pe la stînga centrului. Centrul II rezistă eroic timp de cinci ceasuri; sufletul rezistenței e comandantul centrului, locotenentul rezervist, avocatul Titus Axente. La ora 1,30 după-amiază, lovit mortal, Axente cade. Dușmanul invadează centrul, mîna de supraviețuitori trebuie să părăsească centrul și cade în focurile Batalionului român 80, care venea din spate în ajutor.

Centrele intermediare 9 și 10, amenințate în flancuri și pe la spate de coloanele dușmane, ce pătrunseseră pe la centrele cucerite, sînt evacuate de apărători. În anexele din stînga centrului 9, sublocotenenții Rotaru Ion și Vasilescu Cristodor, deși înconjurați, continuă să lupte pînă ce puternicul inamic pătrunde în șanțuri și-i omoară în lupta cu baioneta.

La 2,30 după-amiază, o enormă spărtură se făcuse în centura fortificată a Turtucaiei. Toată partea centrală a poziției principale, de la centrul 5—11, era în mîna dușmanului. Rămășițele trupelor de apărare se retrăgeau, dezorganizate, prin pădurea din spate; întreaga artilerie fixă și semimobilă căzuse în mîna dușmanului. Acesta, epuizat el însuși de pierderile suferite, cu unitățile dezorganizate, nu a putut înainta mai departe; unitățile Diviziei a 4-a Preslav au trebuit să se oprească în marginea de sud a pădurii, unde au rămas toată ziua.

La această oră, situația tactică a capului de pod era, fără îndoială, gravă, nu însă disperată. Inamicul se găsea el însuși într-o situație foarte riscantă. Între aripa dreaptă a Diviziei de Preslav (centrul 8—9) și aripa stîngă a Brigăzii de Sofia (centrul II) era un gol mare, unde nu se găseau trupe bulgare. Comandantul dușman nu mai avea rezerve cu care să astupe golul, iar trupele Diviziei Preslav, dezorganizate, erau imobilizate în liziera pădurii. Comandantul român dispunea dimpotrivă de cinci batalioane proaspete, sosite de peste Dunăre, neangajate în luptă. Un contraatac puternic, făcut cu forțe mari în aripa dreaptă a Diviziei de Preslav, ar fi putut schimba radical situația. Din nenorocire, comandantul capului de pod nu și-a dat seama de această situație, iar comandanții de sectoare, prin inerția sau măsurile lor nechibzuite, au contribuit și mai mult la agravarea situației.

Astfel, locotenent-colonel Marinescu Al., comandantul sectorului de est Antimova, impresionat de căderea centrului II, apreciază că „situația e pierdută" și dă ordin trupelor ce ocupau restul liniei centrelor 12—15, pînă la Dunăre și care nu fuseseră deloc angajate în luptă, să părăsească poziția și să se retragă pe linia a III-a de apărare. Retragerea se face în chip dezordonat și degenerează în panică. Oamenii aruncă armele. Gloata de fugari schimbă direcția retragerii și o ia pe valea Cuzgunlac spre Dunăre, spre pontoanele de îmbarcare. Unii trec fluviul pe celălalt mal; alții sînt readuși cu greutate în zona de luptă, sau se adună pe platoul cazărmilor din Turtucaia. Sectorul Antimova al centurii fortificate a rămas fără nici o apărare; dușmanul — trupele Brigăzii Sofia — înaintează pe aci, nestînjenit de nimeni și se apropie de linia a III-a, singura barieră care mai desparte pe dușman de Turtucaia. Un batalion din Regimentul 84 aleargă să reconstituie linia frontului.

În timp ce sectorul de sud, Daidir — apărat de Regimentul 79 — succombă sub efortul principal al dușmanului, executat de întreaga Divizie de Preslav, în timp ce sectorul de est, Antimova, străpuns pe la centrul II sub

atacul concentrat al Brigăzii de Sofia, era apoi părăsit de trupele debandate ale Regimentului 76, sectorul de vest, Satu Vechi, unde comandantul capului de pod grămădise cele mai importante forțe de infanterie și artilerie, era neatacat. Puternicul tir al artileriei ținuse la distanță coloana Hammerstein, destinată de comandantul dușman să atace acest sector; tunurile românești contribuiseră chiar, prin tirul lor oblic, să pricinuiască mari pierderi dușmanului ce atacase sectorul vecin. Pentru ușurarea situației sectorului Daidir, trupele sectorului Satu Vechi au pornit un contraatac printre centrele 4 și 6, cu direcția spre sud, spre a lovi în flancul coloanelor dușmane ce se indreptau dinspre Siahlar spre Daidir, prin fața centrelor 5, 6, 7. Operația a fost foarte rău condusă. Trupele de atac — două batalioane și două companii de mitraliere din regimentul 36 și 75 — au pornit împrăștiate, în grupe fără legături, fără să aibă cunoștințe precise de scopul acțiunii și de obiectivele lor și unele, fără să aibă în frunte pe comandanții lor. Încercarea n-a avut nici un rezultat și a fost respinsă.

Trupele coloanei germano-bulgare Hammerstein au început după-amiază atacul centrului 3, pregătit cu artilerie grea și de cimp, din direcția Satului Vechi. Atacul e slab, contrabătut cu eficacitate de artileria română și e respins. Dar trupele ce apără sectorul I sînt amenințate dinspre stînga, pe unde dușmanul rupsese centura fortificată. Din ordinul comandantului, ele evacuează linia centrelor 4, 3 și 2 și se retrag spre linia a III-a. A rămas ocupat numai centrul nr. 1, căruia artileria de pe malurile Dunării, ostroave și flotilă, îi asigurau o eficace apărare. Centrele au fost ocupate mult mai tirziu de dușman; o companie română a reocupat pe seară centrul 2; două plutoane au rămas chiar toată noaptea într-insul.

Încurajate de succesul ușor obținut în atacul împotriva sectorului Antimova, trupele dușmane ale Brigăzii Sofia au început înaintarea împotriva liniei a III-a române. Înaintarea era înlesnită de imensele lanuri de porumb din partea de sud-est a Turtucaiei. Cu ce se putea aduna de la trupele române retrase de pe frontul sectorului și cu cele proaspete, sosite în dimineața zilei, comandantul român organizează apărarea liniei a III-a și, în după-amiaza zilei, se pregătește să dea contraatacuri în direcțiile periculoase, spre a stăvili înaintarea dușmanului și a încerca recucerirea centrelor. Contraatacul român s-a dat în două direcții. Unul cu direcția spre sud, de-a lungu șoselei Turtucaia-Daidir, cu trupele Regimentului 74 și din Regimentul 75; al doilea spre sud-est, de-a lungul șoselei Turtucaia-Silistra, cu trupe din regimentele 34, 80 și 84. Contraatacurile s-au dat slab. Detașamentele, lipsite de o conducere unitară, s-au răzlețit și au pierdut contactul. Trimise în foc, imediat ce soseau pe cheiul de debarcare, uneori fără comandanți, fără să li se indice precis nici linia ce aveau să ocupe, nici obiectivul pe care trebuia să-l atace, fără cunoștința terenului, fără legături și susținere, trupele înaintau orbește, căzînd în mijlocul vijeliilor de grenade și șrapnele, primite din față sau din flancuri, amestecîndu-se cu alte trupe demoralizate și cuprinse de panică. Zadarnice erau actele de eroism ale unor ofițeri care, liniștiți și cu singe rece, înaintau călare în fața trupei sau stăteau în picioare în linia trăgătorilor, spre a însufleți pe luptători; zadarnică era acțiunea unor detașamente izolate, care înaintau în formație regulată, sub focurile artileriei inamice. Eroismul unora, avîntul altora aveau ca singur rezultat sporirea jertfelor nefolositoare ale acestor lupte, așa de rău conduse *.

* La contraatac a fost trimis și unul din cele trei batalioane de miliții ale capului de pod. Valoarea ostășească a acestor trupe — oameni în vîrstă, rău echipați, înarmați cu arme vechi și slab încadrați — era absolut nulă. Se povestesc multe episoade jalnice din luptele la care au luat parte

La extrema aripă dreaptă, comandantul sectorului Satu Vechi dă un contraatac cu trupele din centrul I spre poziţiile părăsite de la balta Satu Vechi; ofensiva nepregătită, nebunească, e primită într-un foc strașnic de mitraliere și respinsă cu mari pierderi. La extrema aripă stingă, la nord de șoseaua Silistra, trupe dușmane din Regimentul 6 Târnovo, inaintind repede peste valea Cuzgunlac, se apropie de linia a III-a. Un batalion de grăniceri, abia sosit de peste Dunăre, e trimis repede intr-acolo. Cu un avint extraordinar, in pas alergător, superbi, agitînd arma într-o mînă și capela in cealaltă, s-au repezit ca o furtună vitejii grăniceri impotriva liniilor de trăgători bulgari ce inaintau prin porumburi. Snopuri de gloanțe de pușcă și mitraliere ii primesc și-i seceră, dar grănicerii atacă cu baioneta și cu patul puștii. Liniile dușmane sînt rupte și impinse inapoi. Bulgarii au pierderi mari, in special in ofiţeri; ingroziţi de acest atac fulgerător, ei fug și se ascund in pădurea văii Cuzgunlac. Ajutoare de la Regimentul Sofia vecin sosesc in fugă; un divizion de artilerie ia poziţie și deschide un foc violent. Nesusţinuţi de nimeni, rămași izolaţi in lupta cu dușmanul superior, expuși focului concentric, eroicii grăniceri sînt nevoiţi să se retragă spre șanţurile liniei a treia, semănînd cu numeroși morţi și răniţi calea lor triumfală. Contraatacul român n-a dat nici un rezultat. Dar și situaţia dușmanului, care a suferit pierderi enorme și și-a dezorganizat cu totul unităţile, este foarte primejdioasă. O sforţare puternică poate schimba faţa lucrurilor. Cine însă să ia iniţiativa, s-o organizeze și s-o conducă? Comandamentul român e dezorientat și deprimat. Comandantul gîndește să dea un nou contraatac spre seară, băgînd în foc și unităţile proaspete ce i-au sosit în după-amiaza zilei. I se raportează însă că ar fi greu de strins oamenii, imprăștiaţi prin porumburi și pădure, iar comandanţii trupelor nu pot fi găsiţi. Atacul e amînat pe a doua zi.

Armata de la Turtucaia a fost grav atinsă în moralul ei. Comandantul a pierdut increderea în sine și în trupă, iar trupa a pierdut increderea în izbîndă și în comandantul ei. Toate ordinele, pregătirile și mișcările se fac fără rînduială, precipitat, sub impresia momentului. Lipsa de ordine aduce nedumeriri și învălmășeală. Dintr-un nimic se naște panică și panica e semnul premergător al infringerii. Fără motive vizibile, unităţi mai mici sau mai mari părăsesc poziţiile, se ascund sau o iau la fugă, tirînd în virtejul lor alţi ofiţeri sau alte trupe pe care le intilnesc în cale. Neorinduiala și panica sînt alimentate și propagate și de numeroși bulgari localnici, sau soldaţi în unele regimente de luptă, recrutate din Dobrogea. La atacurile date de unităţile lor, gornişti bulgari sunau retragerea în momentul ciocnirii cu vrăjmașul [250]. Agenţi de legătură, reali sau improvizaţi, din același neam, comunicau ordinele de-a-ndoaselea și toţi, cum zăreau capelele bulgărești, aruncau armele și alergau să se predea, injurîndu-ne. La atacul Regimentului 74, pe șoseaua Daidir, agenţi de acest fel au cerut în gura mare ca artileria să lungească tirul, cînd din contra, el trebuia scurtat; astfel că proiectilele bateriilor române cădeau în spatele liniilor bulgare, fără să le stinjenească înaintarea [318]. Un ofiţer, care comanda un pluton de bulgari din Dobrogea, a fost părăsit de soldaţii săi și, voind să-i aducă la ascultare, trăgînd cu revolverul, a fost impușcat de proprii săi oameni, rănit și făcut prizonier. Artileria semimobilă n-a putut fi salvată, după părăsirea centrelor, deoarece localnicii bulgari și turci au dispărut cu atelajele de boi și bivoli, pe care

---

acești nenorociţi. Astfel, în faţa inamicului care înainta, se închinau prin adăposturi, rugîndu-se lui Dumnezeu cu cuvintele: „Oprește-l, Doamne!". Într-un loc au fost găsiţi de căpitanul D. din Regimentul 74 într-o tranșee, pitiţi în fundul șanţului și trăgînd din cînd în cînd focuri în sus; fiind întrebaţi ce fac acolo, au răspuns: „Mai tragem și noi, să-i speriem, bată-i Dumnezeu!" [318].

le conduceau. Carele cu muniții și provizii, conduse de bulgari dobrogeni, au fost răsturnate în drum și părăsite. Grupe de soldați luau fuga înspre oraș, văitîndu-se în gura mare și demoralizînd trupele noi ce soseau, prin povestirile lor exagerate. Un spionaj, foarte bine organizat, înștiința pe bulgari de toate mișcările trupelor române.

Seara a venit să curme lupta ; ambii adversari, obosiți de lupte, aveau nevoie de odihnă și de răgaz ca să-și poată pune rînduială în trupe. Ziua de mîine trebuia să aducă lupta hotărîtoare.

Încercări de ajutor din afară

La cartierul general al Armatei a III-a, comandantul primește în cursul zilei rapoarte alarmante. La 11,30, Teodorescu raportează că situația e foarte gravă, centrele 7, 8, 9 pierdute ; o parte din trupe luptă prost. La 12,50 el revine comunicînd că „situația e disperată". Comandantul armatei comunică această situație Marelui Cartier. Deoarece sosirea ajutoarelor era în curs la Turtucaia, unde sosiseră cinci batalioane și piuă seara trebuia să sosească și restul de 11, Marele Cartier comunică comandantului capului de pod : „Turtucaia nu trebuie să cadă : garnizoana trebuie să reziste pînă la ultimul om. Trupe proaspete vor veni în ajutor". În același timp, comandantul Armatei a III-a vrea să intervină și în alt chip. Pînă acum, generalul Aslan nu făcuse altceva decît să arunce *în interiorul cetății* investite batalioanele Diviziei a 15-a, ce i se pusese la dispoziție. Se pare că acum generalul își dă seama că o cetate investită nu se poate salva decît printr-o manevră *exterioară*. Abia în ziua de 5 septembrie, cînd situația e compromisă și posibilitățile de reușită foarte micșorate, el se gîndește să execute o mare ofensivă de deblocare a Turtucaiei, cu toate forțele române și ruse ale Armatei a III-a, care se găseau în sudul Dobrogei. În special la Silistra, la o distanță de numai 60 km, era Divizia a 9-a, o divizie bună, formată din trupe active, care stătea însă într-o inacțiune explicabilă atît prin insuficiența concepțiilor tactice al comandantului Armatei a III-a, cît și prin lipsa de inițiativă a comandantului diviziei, generalul Basarabescu. Divizia se mărginise, pînă acum, să-și retragă forțele în incinta fortificată, lăsîndu-se să fie investit. Ordinele marii mișcări ofensive fură transmise trupelor Armatei a III-a marți, la ora 12. Generalul Basarabescu trebuia să execute imediat, cu divizia sa, o ofensivă viguroasă, înaintînd în marș forțat spre Turtucaia. În același timp, generalul Zaioncikovski, care comanda Grupul de est, trebuia să sprijine cu corpul rus acțiunea generalului Basarabescu, trimițînd divizia de cavalerie rusă să acopere flancul stîng al Diviziei a 9-a, în mișcare spre Turtucaia, iar cu celelalte două divizii de infanterie să pronunțe o mișcare ofensivă în direcția Curtbunar-Acadînlar. Comandantul Armatei a III-a spera că acest atac de flanc va reuși să influențeze operațiile de la Turtucaia, silind pe dușmanul amenințat să deblocheze cetatea. S-ar părea însă că o fatalitate plana asupra armatelor noastre de la Dunăre. Fie din rea-voință, fie din cauza imposibilității tehnice de a executa ordinul, prin nesocotirea factorilor *timp* și *spațiu*, fie din alte cauze, intervenția nu a reușit. Generalul Zaioncikovski nu a atacat în direcția prescrisă, ci a pornit în direcția opusă, spre Bazargic. Iar generalul Basarabescu a executat mișcarea prescrisă cu întîrziere și cu lipsă de energie. Intervenția sa are loc abia a doua zi, miercuri 6 ; ea se împiedică de rezistența bulgară la Sarsînlar, la 15 km la est de Turtucaia. După o luptă scurtă, rău angajată, generalul Basarabescu se întoarce la Silistra, așa cum plecase. Acțiunea sa nu numai că nu a putut fi de vreun ajutor pentru Turtucaia, dar a adăugat o nouă rușine, prin nimic scuzabilă, pentru armata noastră.

Ziua de 6 septembrie. Căderea Turtucaiei

Noaptea a fost întrebuințată de români pentru reconstituirea trupelor lor dezorganizate. Operația a fost grea și n-a reușit decît în parte. Oamenii erau risipiți prin pădure și prin porumburi, unitățile erau foarte amestecate, mulți ofițeri lipseau, rătăciți de trupă sau plecați peste Dunăre. Cu resturile ce s-au putut aduna și grupa în unități, împreună cu cele din urmă batalioane sosite în timpul serii și al nopții — unele, fără comandanții lor —, s-a ocupat și pus in stare de apărare linia a treia din jurul Turtucaiei. Era, cum știm, o linie slabă, formată din elemente de tranșee, prevăzută numai în unele sectoare cu rețele de sîrmă ghimpată fără nici un tun de poziție. Toată artileria de poziție fusese pierdută odată cu linia principală de rezistență; fuseseră salvate doar o baterie de 150 mm și una de 105 mm. Încolo, numai artilerie mobilă. Unele tunuri nu mai aveau muniții.

Bulgarii ocupă întreaga centură fortificată, afară de centrul nr. I care, sub protecția bateriilor de coastă și a flotilei, este ținut încă de români. E și-au regrupat unitățile în vederea atacării liniei a treia și și-au apropiat artileria spre sud și vest. Trupele Diviziei a 4-a Preslav și ale Detașamentului Hammerstein se găsesc pe liziera de sud a pădurii Turtucaiei. Spre sud-est, trupele Brigăzii Sofia sînt mult mai înaintate; ele sînt in fața liniei a III-a române.

Comandantul român al capului de pod vede situația cu optimism. El are acum superioritate numerică în infanterie. Consideră pe bulgari respinși in urma „contraatacurilor viguroase" din ajun, iar pe de altă parte, așteaptă dintr-un moment într-altul apariția pe teatrul de luptă a trupelor Diviziei a 9-a de la Silistra, spre a cădea în spatele atacatorului. Întemeiat pe aceste iluzii, el ia dispozițiile de luptă. Trupele ce ocupă linia a treia, împărțită in patru sectoare, vor impinge drept înainte în „urmărirea" dușmanului și vor reocupa linia centrelor. În același timp se va constitui, in partea de răsărit, un grup de manevră, compus din trupe amestecate din regimentele 34, 80, 84 și grăniceri, care să atace în direcția șoselei Silistra, spre a da mîna cu trupele de ajutor ce trebuiau să sosească dinspre Silistra. Din nenorocire, nici una din prevederile și intențiile comandantului nu s-au putut realiza. Divizia a 9-a de la Silistra n-a sosit pe unde trebuia; ea n-a ajuns decît pînă la Sarsinlar, prea departe pentru ca efectul ei să se simtă în spatele dușmanului. Grupul de manevră nu s-a putut constitui; elementele ce trebuia să-l alcătuiască erau răzlețite și n-au putut fi adunate. Iar înaintarea trupelor din linia a III-a, care trebuia să se facă în golul lăsat de un dușman în retragere, a dat peste trupe pline de avînt și bine organizate pentru atac

Cele mai violente lupte s-au dat la sud, de-a lungul șoselei Daidir și la est, de-a lungul șoselei Silistra. Cîteva unități din regimentele 34 și 74, adunate de locotenent-colonel Petrescu, pornesc înaintarea în zorii zilei, la ora 4,30, pe stînga șoselei Daidir. Ascunși într-un imens lan de porumb, bulgarii îi primesc cu salve de focuri de armă și mitraliere. Atacul român se intețește. Un batalion de grăniceri intră și el în luptă. Bulgarii dau înapoi și românii ii urmăresc prin porumb, pe o adîncime de aproape un kilometru. Românii cad însă peste o puternică linie dușmană, care deschide un foc secerător; artileria bulgară intră la rîndul ei în acțiune și tirul ei precis face ravagii. Rîndurile luptătorilor se răresc și se risipesc. Frînturi de trupe se retrag, sub un violent tir de baraj. Un viteaz, locotenentul Popescu Niță, care se afla cu o companie din Regimentul 80 la dreapta, în sectorul vecin, neatacat, aleargă din proprie inițiativă în direcția dincotro aude zgomotul

luptei și se aruncă în vîltoarea de pe șoseaua Daidîr. Compania e risipită de vijelia focurilor; comandantul ei o adună și o repede pentru a doua oară impotriva dușmanului. De astă dată compania e spulberată, comandantul ucis, dar intervenția ei eroică îngăduie frînturilor grănicerilor să se retragă inapoia liniei a III-a.

Același lucru s-a petrecut și la stînga, de-a lungul șoselei Turtucaia-Antimova-Silistra. Trupele Brigăzii Sofia au început atacul pe toată lărgimea frontului celor două regimente ale sale. Pe la 6,30, românii porniră contra-atacul cu Batalionul 3 al Regimentului 2 grăniceri și cu cîteva unități din Regimentul 34. Deși lipsiți de susținerea de artilerie, românii atacă dîrz și înaintează în ploaia de gloanțe ce se revarsă din porumburi. În lupte violente, corp la corp, aripa dreaptă a Regimentului 6 Târnovo e întoarsă de grăniceri și compania a doua a regimentului e trecută prin baionetă, cu comandantul ei. O mișcare de retragere se anunță pe frontul bulgar [295]. Dar unitățile Regimentului Sofia vecin aleargă, bateriile bulgare de pe dealurile din spate și mitralierele ascunse în porumburi varsă foc peste atacatori, care nu sînt susținuți de nicăieri. Dezorganizate și zăpăcite, trupele române au început o retragere precipitată; unele au ocupat tranșeele liniei a III-a, altele au continuat retragerea. Mici grupe de luptători, reconstituite din fugarii adunați și readuși în luptă, întîlnesc trupele în retragere și formează o linie de rezistență înapoia unei vîlcele pe care coboară șoseaua spre pontonul 2. La ora 9 dimineața, atacul român dat în sectorul dintre șoselele Daidîr și Silistra, era complet respins. Lupta încetează pentru un moment. Bulgarii, care suferiseră și ei pierderi mari, nu urmăresc cu infanteria. Ei se mulțumesc să intensifice focul artileriei, lungindu-i tirul cu care urmăresc acum bateriile artileriei române, silindu-le a se retrage spre Turtucaia; bombardamentul dușman țintește și lucrările din jurul Turtucaiei, orașul însuși și Dunărea.

În același timp, pe cînd în sectorul de sud-est se desfășurau aceste lupte violente, în sectorul de sud-vest și vest domnea o relativă liniște. Trupele bulgare ale Diviziei Preslav și ale Detașamentului Hammerstein, încurcate în marginea pădurii, nu îndrăznesc să înainteze, iar ordinul de atac al comandantului român n-a izbutit să ajungă trupelor române din acest sector.

Investirea cetății e completă; bulgarii știu că de o rezistență puternică nu mai poate fi vorba. Ei dispun trupele jur-împrejur pentru o progresie metodică, de-a curmezișul pădurii și-și apropie artileria.

Pe la orele 9,30 comandantul român primește două știri imbucurătoare. Două aeroplane române, sosite în ajun seara și trimise în recunoaștere in împrejurimile Turtucaiei, raportează că pe șoselele de la sud-est se văd coloane de trupe în marș spre oraș. Obsedat de gîndul ajutorului ce așteaptă dinspre Silistra și luînd dorințele sale drept realitate, comandantul își închipuie că nu poate fi altceva decît mult așteptata Divizie a 9-a de la Silistra, sau trupe rusești, care vin să-l deblocheze. Pe această ipoteză, comandantul construiește imediat un nou plan de acțiune. El ordonă un atac general în *sectorul de vest*; acest atac, în intenția comandantului, trebuia să atragă înspre vest o mare parte din trupele dușmane aflate între șoselele Daidîr și Silistra și cu chipul acesta să degajeze Frontul de Est, înlesnind joncțiunea trupelor apărării cu trupele de ajutor ce veneau dinspre Silistra. În același timp, monitoarele de pe Dunăre primesc ordinul să înceteze focul în acea parte, iar trupele române de pe Frontul de Est sînt înștiințate să întărească rezistența, căci trupele salvatoare se apropie și se vor ivi în scurt timp [287].

Atacul român, pornit în sectorul de vest dinspre linia a III-a și dinspre centrul I, se dă fără coeziune; unitățile pierd legătura una cu alta și se risi-

pesc prin pădure, hărțuindu-se cu inamicul în încăierări locale. Artileria sectorului susține cu energie atacul; unele baterii sînt descoperite de dușman și bombardate cu violență. Atacul nu reușește și trupele române trebuie să se reîntoarcă în pozițiile de plecare, împuținate și împrăștiate. Mai grav se petrec lucrurile în sectorul de est. Pe cînd trupele române așteaptă, pline de bucurie, apariția fraților eliberatori în spatele dușmanilor, se pomenesc deodată cu bulgarii că ies din porumbiște și încep un atac furios. Comandantul se înșelase; trupele observate de aviatori nu erau trupe amice, ci dușmane. Deziluzia apărătorilor, înșelați în speranțele lor, pune vîrf deprimării sufletești, pricinuite de oboseală și descurajare. O panică nebună cuprinde trupele din tranșee. Grupuri de luptători aruncă armele și munițiile și o iau la fugă spre Dunăre. Panica se întinde spre sectorul vecin, de sud. Frontul începe să se dezorganizeze și acolo. Oamenii, simțindu-se izolați, fac legături în dreapta și stînga, nemaivăzîndu-și conducătorii, pornesc la vale de-a valma, umplînd drumurile și ulițele orașului, cu singurul gînd de a ajunge mai repede la malul Dunării, spre a găsi barca sau pontonul salvator, care să-i ducă dincolo. În fugă, întîlnesc trupe, care nu intraseră în luptă, le împărtășesc spaima și dezgustul lor de luptă și le trăsc și pe ele în vălmășagul general [185]. Panica e mărită de apariția unui automobil blindat dușman care, venind de pe șoseaua Daidir, străbate liniile române, împroșcînd cu mitralierele și împrăștiind grupele ce încercau să mențină sau să organizeze rezistență. De prin casele orașului, focuri de armă încep să se descarce în cetele răzlețe de soldați fugari și fețele posomorite ale locuitorilor bulgari încep să se strîmbe în rînjete de bucurie. Pe la orele 12 bulgarii, după ce au curățit terenul și pădurea în fața liniei a treia, au început atacul liniei însăși, prin sectorul de sud. Linia era greu de apărat, fiind foarte slab organizată, cuprinsă între lanuri de porumb, primind focuri de mitralieră și din față și din flancuri. Cea mai mare parte din apărători o părăsiseră mai dinainte. Resturile de trupe, ce rămăseseră pe loc, au părăsit-o la rîndul lor, fără rezistență, retrăgîndu-se treptat spre Turtucaia. Bulgarii înaintează cu precauție prin porumburi pe urmele românilor. Grupe mici, linii subțiri de trăgători cu mitraliere, însoțesc în înaintări scurte tirul artileriei de cîmp, care se lungește treptat. Nici un atac în mase mari nu se mai produce; numai ciocniri scurte de grupe răzlețe ori de patrule. Bulgarii sînt conștienți de destrămarea frontului român, ei așteaptă să-i culeagă roadele, fără să se mai expună la pierderi mari.

La amiază, dezastrul român se anunță în toată cruda lui realitate. În sectorul de vest și în unele părți ale sectorului de sud, grupuri de soldați români continuă lupta cu disperare. Centrul nr. I rezistă viguros și atacurile dușmane sînt respinse, rînd pe rînd. Tunurile vaselor de pe Dunăre bat crestele dealurilor și porumbiștilor; ele reușesc să împiedice așezarea bateriilor și mitralierelor inamice în zonele ce cad sub bătaia lor. Încolo nu mai este o armată organizată, condusă de voința unui șef ascultat, luptînd pentru un țel conștient. Sînt — în cea mai mare parte — cete de fugari, care au renunțat la orice mîndrie, ambiție și ideal și care, cuprinși de contagiunea descurajării și a fricii, nu mai au decît gîndul scăpării cu viață. Iar șef, armata nu mai are. Șeful a dispărut de la postul lui. ~~Nu doborît de glonț~~, în viltoarea luptei, ci răpus de teama morții și a răspunderii față de cei pe care trebuia să-i ducă la izbîndă, dar i-a dus la înfrîngere și la rușinea captivității. ~~La ora douăsprezece, un automobil~~ mare trece în goană printre șirurile fugarilor, îndreptîndu-se spre malul Dunării. Este comandantul cetății, generalul Teodorescu, care-și părăsește armata și cetatea. Un locotenent de marină îl îmbarcă pe bordul vedetei nr. 7, „Lt. Călinescu".

Un vifor de blesteme se ridică amenințător din turma soldaților fugari, îngrămădiți pe mal. Un răpăit de mitralieră răspunde de pe bordul vedetei. Și vasul pornește cu mare viteză spre celălalt mal. Comandantul și-a salvat trupul; el poate acum să privească de pe malul românesc sfîrșitul tragic al cetății și armatei, părăsită în voia soartei, lipsită de conducător.

Tragedia

Malul Dunării se umple din ce în ce de mulțimea soldaților care și-au părăsit pozițiile și-și caută aci scăparea. Se petrec scene de un dramatism sfîșietor.

O mare de capete se întinde pe mal, cît vezi cu ochii. Un singur gînd îi însuflețește pe toți: fuga. Dincolo e malul românesc: acolo e scăparea. Dar fluviul lat e la mijloc. Nu există pod peste Dunăre, iar puținele pontoane sau plute, care slujesc la transportul ajutoarelor, trecuseră la malul opus, tixite cu răniții evacuați și cu cei dintîi sosiți pe mal. Năuciți, oamenii privesc luciul apei și-și frămîntă mintea cum să treacă dincolo. Unii, mai curajoși, se aruncă în apă, îmbrăcați ori dezbrăcați. Steagurile regimentelor 36 și 74 sînt salvate de doi devotați plutonieri, pe această cale. O luptă sălbatică se dă împrejurul puținelor bărci, cele mai multe sparte ori găurite, pînă ce barca, rău astupată, pornește greoi, înțesată de oameni și plină de apă. Dunărea înfățișează o priveliște neobișnuită, plină de ambarcații de tot felul și de oameni luptînd din greu cu valurile, singuri sau sprijiniți de cîte un buștean, de cîte o ladă, de cîte o ușă. Luați de curent, răsturnați, loviți de șrapnelele ce se spărgeau deasupra apei, cîți pot să ajungă pe malul salvator din față! O mulțime de șlepuri și de pontoane se găseau la acest mal, dar lipsa de remorchere a împiedicat întrebuințarea lor. Comandantul Armatei a III-a trimisese 16 batalioane în ajutorul unei cetăți, a cărei situație i se arătase a fi disperată și nu se gîndise a organiza și mijloacele de retragere, în caz de nereușită. Armata fusese băgată într-o cursă de șoareci! Totuși, vasele marinei au făcut tot ce au putut spre a scăpa de la moarte și a aduce pe celălalt mal mulți soldați; flota a plătit un larg tribut de sînge, pierzînd mulți ofițeri și grade inferioare.

Pe mal, imposibilitatea salvării încremenise mulțimea. O abatere adîncă, o deznădejde fără margini urmează după surescitarea de mai-nainte. Un gînd nou pusese stăpînire pe suflete și strigătul resemnării, al lașității, ieșea acum din toate piepturile. „Ne predăm!", „aruncați armele!", „ne predăm" — se aude de peste tot. Bucăți de pînză albă, șervete, batiste se agită peste marea de capete. În așteptarea învingătorului, începe jaful căruțelor cu provizii și muniții. Bulgarii și turcii din oraș încep să coboare, cu priviri și mișcări de șacali, la ospățul neașteptat din vale. Luptele în grupe mici continuă, în special pe frontul de vest, pînă la ora 4,30 p.m. La această oră, corpul ofițeresc al garnizoanei, adunat la cercul militar, hotărî să predea dușmanului cetatea și garnizoana. Colonelul Mărășescu, comandantul acestui sector care, după fuga generalului Teodorescu, luase comanda cetății, execută trista decizie a capitulării.

Patrulele dușmane străbăteau acum străzile orașului, trăgînd focuri de armă sau doborînd cu paturi de pușcă ori cu baionete ofițerii sau soldații întîlniți în cale. Populația bulgară se asociază cu soldățimea, spre a se deda la crime bestiale și la jafuri nerușinate. Ofițerii și soldații erau jefuiți pînă la piele, dezbrăcați, descălțați, maltratați sau uciși la cea mai mică veleitate de revoltă. Maiorul Dervescu Ioan, comandantul unui batalion din Regimentul 36, e somat de un plutonier bulgar să-i dea ceasornicul, pe care-l purta asupra sa; maiorul refuză, arătîndu-i că pe dosul capacului era fotografia copiilor săi și imediat cade străpuns de baionete și cu capul strivit de pat de pușcă.

Comandantul Regimentului 84 infanterie, locotenent-colonel Popovici Gheorghe, a adunat și luat sub comanda sa un număr de ostași cu care a pornit-o spre est, pe lîngă malul Dunării, spre a forța trecerea spre Silistra. Călare și cu drapelul regimentului său desfășurat, el și-a găsit moartea în fruntea ostașilor pe care-i comanda. O vedetă a flotei, nr. 6, „Nicolae Ioan", se strecoară pe lîngă capul ostrovului Cusui și deschide focul cu tunul și cu mitraliera asupra cuibului de mitraliere dușman care, în apropierea malului, tăia drumul retragerii. Vedeta concentrează asupra ei focul dușman, ambii ofițeri și jumătate din marinarii vedetei cad, dar dușmanul e gonit. Parte din coloana română se scurge spre Silistra, iar vedeta, ciuruită de proiectile, se poate retrage în josul apei.

Cîțiva ofițeri de artilerie au refuzat să-și părăsească ori să-și predea bateriile și și-au adunat tunurile, scăpate din pozițiile ocupate de bulgari, în marginea de vest a orașului. Aci, colonelul Grigorescu Atanasie, comandantul Regimentului 5 obuziere, a organizat o ultimă rezistență, sub forma unui *reduit*, sprijinit în dreapta pe cazărmile Șeremet, iar în stînga pe Dunăre, făcînd față spre sud și est. Susținuți de cîteva unități slabe de infanterie, în special de resturile batalionului 80 de infanterie, cei din urmă apărători ai Turtucaiei au tras pînă cînd au sfîrșit toată muniția. Colonelul Grigorescu, grav rănit, a căzut prizonier în mîna bulgarilor și a murit într-un spital din Sofia. Căpitanul Feraru, comandantul unei baterii grele, trage cu tunurile pînă cînd puhoiul dușman năvălește în baterie, trage apoi cu revolverul, iar ultimul glonț și-l descarcă în tîmplă, căzînd mort pe unul din tunurile sale. Alți ofițeri, locotenenții Ioachimescu, Curtovici fac la fel. Locotenentul Constantinescu Toma, fiul generalului cu același nume, susținuse apărarea centrului nr. 1 cu bateria sa, pînă cînd, încadrat și bombardat violent de artileria grea dușmană, care i-a distrus două tunuri, a rămas numai cu celelalte două. Pe acestea le scapă din vîrtejul de foc și cu multă greutate le aduce în reduit. Ajutat de un plutonier și de cîțiva soldați cu o mitralieră, Constantinescu trage, pînă ce bulgarii ajung la cîțiva metri de tunuri. Somat să se predea, el refuză, trage de la gura țevii în năvălitori și, în cele din urmă, cade masacrat de baionete.

O catastrofă națională

Bătălia de la Turtucaia se sfîrșise. O adevărată catastrofă militară însingera țara, la o săptămînă de la intrarea noastră în război. Orașul întărit Turtucaia căzuse în mîna dușmanului după cinci zile de luptă. 480 de ofițeri și 28 000 de soldați erau făcuți prizonieri ; 100 de tunuri, 62 de mitraliere și o imensă pradă, erau trofeele inamicului. Din întreaga garnizoană au scăpat vreo 2 000 de oameni, peste Dunăre, înot sau pe ambarcații și vreo 3 500 în grupe răzlețe, spre Silistra. Din armament, au scăpat numai tunurile bateriilor din ostroave și de pe maluri, care au fost evacuate prin bravura personalului lor marinăresc. E drept că și pierderile inamicului au fost grave. Cifrele oficiale date de el sînt : 199 ofițeri și 7 773 soldați bulgari, morți sau răniți. Marea majoritate a pierderilor a fost în sectorul Daidir. Astfel, pierderile dușmanului s-au urcat pînă la aproape 25 la sută din efectivul său. Pierderile sîngeroase ale românilor au fost de 160 de ofițeri și 6 000 soldați, morți și răniți.

Ca după toate catastrofele, spiritul încearcă să găsească cauzele care pot să explice producerea dezastrului. Rivalități profesionale sau politice, chestiuni personale vin să complice și să îngreuieze cercetarea obiectivă a tristului adevăr. Cea dintîi cauză ar fi fost fatala concepție primitivă, de a închide o trupă numeroasă într-o cetate izolată, avînd în spate un fluviu lat care o

desparte de baza sa, fără ca un pod sau măcar un serviciu de transporturi, bine organizat, să-i asigure retragerea. Realitatea e aceasta: renunţîndu-se deocamdată, prin planul de operaţii, la rolul de „cap de pod" ofensiv, rolul Turtucaiei nu mai era altul decît acela al unei simple poziţii înaintate care, sprijinindu-se pe Dunăre, să apere flancul drept al graniţei dobrogene şi să acopere concentrarea trupelor ruso-române pe această graniţă. Din moment ce era evident că duşmanul atacă cu forţe superioare, cărora nu li se poate rezista, garnizoana trebuia să părăsească poziţia şi să se rabată asupra grosului — retrăgîndu-se spre Silistra spre a înlesni această concentrare pe o linie mai înapoi — iar nu să rămînă pe loc, înlesnind realizarea planului duşman, de a izola forţele noastre răzleţite şi a le bate pe rînd. Instrucţiunile pentru apărarea capului de pod Turtucaia prevedeau că, în cazul cînd rezistenţa pe a doua şi ultima linie nu mai putea fi prelungită cu nici un chip, trupele capului de pod *trebuiau să execute o ieşire spre est şi să se retragă metodic luptînd, asupra capului de pod Silistra* unde, împreună cu trupele Diviziei a 9-a, să prelungească rezistenţa. Din nenorocire, aceste înţelepte prescripţii au rămas literă moartă. Nici unul din comandamentele de diferite ordine, care aveau cuvînt de spus în apărarea Turtucaiei, nu şi-au adus aminte de ele şi nu le-au pus în practică. Cu halucinaţia formulei romantice a „rezistenţei pînă la ultimul om", sau cu obsesia concentrării forţelor ruso-române, care trebuia să se opereze pe frontiera Dobrogei, în scop ofensiv, la adăpostul tocmai al rezistenţei Turtucaiei, s-a persistat în apărarea cu încăpăţînare a unei poziţii periculoase şi fără vreo însemnătate decisivă pentru desfăşurarea ulterioară a acţiunii. Nici măcar în ultimul moment, cînd păstrarea cetăţii nu mai era posibilă, nu s-a luat de către nimeni iniţiativa unei retrageri spre Silistra care, realizată cu hotărîre şi cu efective mari, ar fi putut, mulţumită istovirii duşmanului, să salveze o bună parte din oameni şi material. Păstrarea legăturii cu Silistra, prin supravegherea excelentului drum de comunicaţie care trecea pe sub malul Dunării, era una din datoriile de căpetenie ale comandantului român. El a neglijat-o cu totul.

A fost desigur o greşeală şi trimiterea unei divizii întregi în interiorul cetăţii, pachet cu pachet, în mijlocul unor trupe demoralizate, în loc să se fi trimis în afara cetăţii, spre a întreprinde, în colaborare cu divizia de la Silistra, o acţiune de deblocare în coasta inamicului. Nici una din aceste greşeli nu poate însă justifica repeziciunea şi proporţia catastrofei. Inamicul însuşi se arată mirat de atîta noroc din partea lui şi atîta slăbiciune din partea noastră*. „Cu mijloacele de apărare de care dispunea — scrie cu cruzime comandantul bulgar — chiar femei ar fi putut susţine atacul cîteva zile" [296].

Cauza principală a catastrofei — cauza sigură, care este în afară de orice discuţie —, este slăbiciunea extraordinară, de neînţeles, a apărării. Generalii comandanţi îşi aruncă unul asupra celuilalt răspunderea înfrîngerii [10. 22. 286].

---

* Maiorul de stat-major austriac N. Frantz, ofiţer de legătură cu Armata Mackensen vizitînd, din însărcinarea Marelui Cartier austriac, lucrările de fortificaţie de la Turtucaia, la o săptămînă după căderea ei, găseşte că lucrările erau bine concepute şi executate şi conchide: „Este aproape de necrezut că această puternică poziţie centrală a putut să cadă în trei zile... Cauzele cuceririi repezi a Turtucaiei sînt: poziţia, apărată de două divizii române (a 15-a şi a 17-a de rezervă) era rău ocupată; o parte din infanteria primelor linii de apărare a fugit imediat după începutul tragerii eficace; rezervele stăteau prea departe în spate....

Din descrierea de mai sus reiese că dacă ar fi fost apărat mai dîrz, capul de pod Turtucaia ar fi influenţat în mod hotărîtor asupra repeziciunii operaţiilor Armatei a III-a bulgare şi că luarea lui cu asalt reprezintă un fapt de arme remarcabil. El ne permit e însă să tragem o concluzie îmbucurătoare asupra slabei puteri de rezistenţă a armatei române împotriva atacurilor energice susţinute de artilerie" (Documente inedite din *Kriegsarchiw*, Viena).

Ceea ce este neîndoios, este că nici comandantul Armatei a III-a, nici comandantul cetății nu au fost la înălțimea cerută. Cel dintîi, cufundat într-un optimism frivol, nu s-a mișcat din București, spre a-și da seama de gravitatea situației, ci s-a mulțumit a lua de la distanță dispoziții rău concepute sau ineficace. Cel de-al doilea, comandantul cetății, s-a dovedit totalmente lipsit de însușirile indispensabile unui comandant în împrejurări grele. Fără inițiativă, timid, lipsit de facultatea înțelegerii clare a situațiilor și de aceea a promptitudinii rezoluțiilor, el n-a știut nici să-și distribuie și să-și întrebuințeze trupele pe care le comanda direct. De la începutul atacului dușman, pînă la ultimul moment, s-a ținut în pasivitate, primind loviturile dușmanului, fără să reacționeze prin contraofensive energice. Chiar cînd a început să dispună de forțe superioare, inițiativele sale ofensive au fost moi și tardive. Pînă în ultimul moment, el nu a înțeles dispozitivul atacului inamic și n-a știut să vadă și să exploateze situațiile critice, în care acesta se pusese. Obsesia atacului principal dinspre vest l-a făcut să grămădească principalele forțe de artilerie în acest sector, atacat numai demonstrativ, neglijînd sectorul de sud și sud-vest, unde se dădeau atacurile decisive.

„Apărarea a fost cu desăvîrșire descusută : legătura de sus în jos și de jos în sus între comandanții de sectoare și comandantul apărării nulă ; legătura între comandamentele sectoarelor, care, în lipsa celei dintîi, putea asigura o oarecare legătură în acțiune, nu a existat. Acțiunea comandantului asupra conducerii operațiunilor nu s-a manifestat deloc. Măsuri de prevedere nu au fost luate și, ceea ce încununează totul, cînd deznodămîntul fatal s-a apropiat, e că nici o măsură nu s-a luat, fie pentru a încerca o ieșire prin sectorul de est spre Silistra, fie pentru a regula soarta atîtor mii de luptători, care cădeau în mîinile învingătorului. Comandantul apărării, părăsind cîmpul de luptă, cînd lupta nu se isprăvise, fără a trece cel puțin altuia comandamentul său, a lăsat trupele apărării să se descurce fiecare cum va putea, uitînd că datoria îi impunea să împărtășească soarta celor pe care îi comandase, dar pe care, din nenorocire, și în mare parte din vina sa, nu putuse să-i ducă la biruință. De ce, în acea clipă, nu și-a amintit el purtarea eroică a generalului Leman, apărătorul cetății Liège ?" [109], sau generalului austriac Kusmanek, apărătorul cetății Przemyśl ? [15].

La această slăbiciune de comandament a corespuns, cum era de așteptat, o slăbiciune a trupei. Turtucaia a prezentat un caz curios de psihoză colectivă. Slab comandate, în bună parte de ofițeri care nici în timpul pregătirii anterioare, nici în timpul luptelor, n-au știut să aibă contact strîns cu trupa, s-o însuflețească și să-i comunice un avînt de care ei înșiși erau lipsiți, unitățile s-au demoralizat de la primele ciocniri. În timp ce, în unele puncte ale frontului, ofițeri și trupă, luptînd laolaltă, făceau acte de cel mai înălțător eroism, între altele s-au dedat la acte de lașitate. Acolo unde ofițerul a fost în fruntea sau în mijlocul trupei, soldatul a luptat vitejește și a murit eroic ; acolo unde ofițerul a dosit de la datorie, trupa a slăbit și s-a debandat. Și cum contagiunea slăbiciunii e mai puternică decît aceea a virtuții, demoralizarea s-a propagat repede, paralizînd comandamentele și trupa. Slăbiciunea comandanților de diferite ordine și a trupei ne-a dus la rușinea de a vedea, la mai puțin de 10 zile de la intrarea noastră voluntară în război, o armată de aproape 30 000 de oameni și cu un imens material de război, capturată în întregime ca o turmă fără apărare.

Admirabilul soldat român, care ne-a dat mai tîrziu victoriile de la Jiu, de la Mărăști și Mărășești, cel care a stat neclintit ca o stîncă sub furtună la Cîmpulung, la Predeal și la Oituz, cel care s-a arătat mare și eroic în înfrîngerile

glorioase de la Sinpetru, de la Topraisar și in retragerea de la Cerna, merita desigur o altă soartă decît aceea de a fi condus la masacrul și rușinea de la Turtucaia. Căderea Turtucaiei a făcut o enormă impresie atit prin paguba materială, cît și prin efectul ei moral. Ea ne-a făcut de batjocura dușmanilor și ne-a compromis in fața prietenilor. Pentru noi, ea a venit, in primele zile ale războiului, să ne arate cu brutalitate numeroasele lipsuri organice ale pregătirii noastre militare, atit in partea ei materială, cit și in cea sufletească. Din nenorocire, in istorie, greșelile nu se trec niciodată cu vederea; ele se răzbună cumplit. Și rușinea de la Turtucaia nu numai că ne-a pălmuit obrajii și ne-a însingerat inimile, dar a influențat adînc desfășurarea ulterioară a războiului. Ea este cauza inițială a nenorocirilor și a dezastrelor ce au urmat.

3. SILISTRA ȘI BAZARGIC

Atacarea Dobrogei de Sud

În același timp cu atacul împotriva Turtucaiei, Mackensen aruncă și celelalte trupe ale Armatei a III-a bulgare peste frontieră, în direcția Silistrei și a Bazargicului. Izolarea in care se găseau cele trei orașe ale Dobrogei de Sud fu exploatată cu succes de abilul tactician german. Coloane puternice fură trimise in spațiile intermediare, pentru a despărți cele trei orașe și a împiedica garnizoanele respective să-și dea ajutor reciproc. Cetățile aveau să fie atacate una cite una și luate mai înainte ca trupele rusești, care soseau greoi, să fi ajuns in zona de luptă, ca să poată coopera cu armata română. Cu aceasta, drumul spre inima Dobrogei se deschidea înaintea năvălitorului și linia Cernavodă-Constanța cădea in mina lui. Consecințele strategice ale acestei lovituri ar fi fost incalculabile: era întregul front de război român întors și intervenția războinică a României înăbușită in fașă.

Executat cu repeziciune și cu vigoare, planul lui Mackensen păru la inceput că reușește. Succesul se mărgini însă numai la primele lovituri. Vor trebui apoi, timp îndelungat, sforțări uriașe și pierderi grele, pentru ca ocuparea Dobrogei să devină fapt.

Primul dispozitiv de luptă al Armatei a III-a bulgaro-germane era următorul: extrema stingă a armatei, formată din Divizia a 4-a Preslav cu Brigada 1 Sofia și Detașamentul mixt Hammerstein, constituia armata de atac impotriva Turtucaiei. *Stînga* era formată din: Brigada a 3-a din Divizia 1 Sofia, compusă din șase batalioane și trei baterii, avînd să intercepteze comunicația între Turtucaia și Silistra; rolul ei era să zădărnicească un atac de flanc, pe care trupele din Silistra l-ar fi încercat asupra armatei ce investea Turtucaia. O altă brigadă (a doua din aceeași divizie) compusă din 8 batalioane cu 3 baterii, luă direcția Silistra, de-a lungul șoselei Acadinlar-Alfatar. Între cele două brigăzi de infanterie era intercalată o brigadă de cavalerie, care le făcea legătura și avea misiunea să supravegheze Silistra pe la vest.

Centrul Armatei a III-a era format din Divizia de cavalerie Kolev — 20 de escadroane — întărită cu artilerie, cicliști și numeroase companii de mitraliere montate și pe jos. Misiunea acestei divizii, căreia i s-au atașat și două companii de infanterie, era să apere flancul drept al armatei bulgare, care opera pe frontul Turtucaia-Silistra și, despărțind forțele române ce ocupau aceste două localități, de cele de la Bazargic, să prepare, prin ocuparea Curtbunarului, operațiile impotriva Bazargicului și a Dobrogei de răsărit.

Dreapta Armatei a III-a era formată din așa-numita *rezervă mobilă* a punctului întărit Varna — de puterea unei brigăzi întărite — sub comanda generalului Kantargiev, scriitor militar cu reputație, autorul unor publicații de propagandă împotriva României. Misiunea acestui grup era defensivă-ofensivă: să se opună unei încercări de debarcare la Varna și, prin operații făcute în regiunea Bazargicului, să împiedice încercările românilor și rușilor de a înainta în direcțiile Balcic și Bazargic.

În spatele Diviziei de cavalerie — la Šumla — era o brigadă din Divizia a 6-a bulgară de Vidin, ca rezervă generală la dispoziția feldmareșalului Mackensen, urmînd a fi deplasată, după nevoie, spre a fi asociată fie centrului, fie dreptei bulgare. Corpul turc era la cîteva zile de marș; primele lui elemente puteau să intre în luptă peste patru zile.

Ofensiva bulgară de-a lungul frontierei dobrogene

Mai-nainte chiar ca bulgarii să fi declarat oficial război României, generalul Kantargiev a atacat cu detașamente mici pichetele române de la graniță și a înaintat pe teritoriul român, ocupînd cîteva sate. Astfel, la 29 august, bulgarii au atacat pichetele din vecinătatea șoselei Balcic-Varna, ocupînd satele Vînători și Ecrene. La 30 august, o companie de grăniceri și două companii de ciclişti bulgari au ocupat podul de cale ferată de la Novo-Botevo, stație de frontieră pe linia Varna-Bazargic, iar la 31 august, au întins atacul de-a lungul frontierei pînă la Vladimirovo. Scopul acestor atacuri era ca, prin surprindere, bulgarii să-și creeze o bază de operații favorabilă împotriva Bazargicului; atacurile erau înlesnite de faptul că românii, în dorința de a evita ciocniri premature, țineau posturile de pază departe de frontieră.

Alarmate de aceste atacuri, autoritățile civile din Bazargic au părăsit fără ordin orașul, aruncînd panica în populația română dintr-insul, care a fugit spre Caraomer. Bulgarii din oraș au profitat de această panică și au devastat gara și cazărmile. Autorii jafului, prinși asupra faptului de către armată, au fost judecați pe loc și executați. Această dreaptă pedeapsă a dat bulgarilor prilej de plingeri și acuzații de cruzimi la adresa românilor. Divizia a 19-a a restabilit situația în oraș și la frontieră, iar autoritățile s-au înapoiat în oraș.

La 1 septembrie, ziua declarării războiului de către bulgari, se găsea ca trupă de acoperire în sectorul Bazargic Divizia a 19-a, avînd în oraș și pe frontieră Brigada a 17-a — regimentele 9 vînători și 40 infanterie; Brigada a 5-a mixtă era la Ghelengic, nord de Bazargic, iar Brigada a 6-a mixtă la sud de Caraomer. Divizia a 19-a avea o compunere cam amestecată: afară de regimentele 9 vînători, 39 și 40 infanterie, era constituită din cel de-al patrulea batalion luat de la 10 regimente diverse, în total 18 batalioane. Artileria diviziei era slabă: șase baterii de tunuri vechi de 87 mm și abia una de 75. Comandant era generalul Arghirescu. O brigadă — a 5-a — de călărași, constituită din șapte escadroane, era atașată pe lîngă divizie și dislocată pe frontieră.

La Silistra era Divizia a 9-a română — comandant generalul Basarabescu — alcătuită din cinci regimente de infanterie și unul de vînători, grupate în trei brigăzi, cu un total de 16 batalioane și 13 baterii. Silistra fiind întărită ca un „cap de pod", dispunea de o artilerie fixă, formată din trei baterii de cite 105, 120 și 150 și de cîteva turele de 53 mm. Divizia avea patru batalioane dislocate la Alfatar, Acadînlar, Beibunar și Curtbunar, acoperind Silistra dinspre sud.

În spatele liniei românești sosea încetinel și se constituia la Medgidia Corpul rus, sub comanda generalului Zaioncikovski, format din Divizia a 61-a rusă, Divizia sîrbo-croată și Divizia a 3-a de cavalerie. Corpul rus era mult in urma diviziilor române care, la rîndul lor, erau separate una de alta prin distanțe de 60—90 km. Astfel că, în ziua declarării războiului, pe cînd bulgarii își aveau toate trupele în mînă, gata să pornească la îndeplinirea misiunii lor precise, româno-rușii erau împărțiți în trei grupe, așezate la distanțe mari și cu detașamente izolate, risipite pe graniță. Nu exista nici unitate de comandament: Divizia a 9-a depindea direct de comandamentul Armatei a III-a, care era la București, iar generalul rus lucra independent.

La manevra iute și dibace a comandamentului dușman, cei trei comandanți româno-ruși vor răspunde cu mișcări încete, lipsite de inițiativă și de concordanță, care vor compromite de la început campania. În noaptea de 1—2 septembrie, bulgarii trec frontiera pe toată linia. Brigada a 2-a de Sofia a atacat Acadînlarul, care era ocupat de un batalion român, Divizia de cavalerie bulgară a atacat Curtbunarul, ocupat de asemenea de un batalion român, iar trupe din grupul Varna au atacat Balagea, pe șoseaua Varna-Bazargic. În sectorul Diviziei a 9-a batalioanele române, atacate la Acadînlar și Curtbunar de forțe considerabil superioare, au părăsit localitățile și s-au retras spre Silistra. Generalul Basarabescu a retras și celelalte două batalioane de la Alfatar și Beibunar, s-a izolat de sectoarele vecine și s-a închis în Silistra, fără a întreprinde nici o acțiune cu puternica unitate de care dispunea, nici spre sud ori sud-est unde, prin ocuparea Curtbunarului, era tăiat de Bazargic, nici spre sud-vest, unde fusese tăiat de Turtucaia. Mai ales înspre aceasta din urmă îl obligau, nu numai datoriile camaradерești și înțelegerea situației tactice, dar prevederile precise ale directivelor de operațiuni ale Armatei a III-a. Abia la 5 septembrie, în urma ordinului primit in ajun de la comandantul Armatei a III-a, de a întreprinde „acțiuni locale, la distanțe mici, pentru a cîștiga aerul necesar în jurul capului de pod și a degaja șoseaua Turtucaia—Silistra", generalul Basarabescu se execută și trimite două detașamente, de cîte două, trei batalioane, cu artilerie, în două direcții. Cele două detașamente s-au încurcat în lupte sterile cu slabe detașamente bulgare, au pierdut un timp prețios și au pierdut și contactul cu grosul diviziei.

Trupele grupului Varna, trecînd frontiera de-a lungul șoselei Varna-Bazargic, la 2 septembrie, au ocupat Balagea. Scopul acestei acțiuni nu era ofensiva asupra Bazargicului, ci a veni în ajutorul generalului Kolev, care ataca Curtbunarul, atrăgînd forțele române în acest sector. Comandantul Diviziei a 19-a române atacă pe bulgari cu trupe din Regimentul 40 Călugăreni și din Brigada a 5-a mixtă, reocupă satul Balagea și respinge pe bulgari spre sud în dezordine. Generalul Kantargiev trebuie să alerge personal la fața locului spre a opri deruta. Locuitorii bulgari ai satului au atacat pe români cu armele de foc, cu topoare și cu furci, ceea ce a determinat pe români la o severă represiune. Un ordin al Diviziei a 19-a retrage din nou linia română pe poziția de staționare de la sud de Bazargic. Pentru a doua zi, 3 septembrie, Arghirescu proiectează un atac asupra Curtbunarului, care fusese ocupat de Divizia de cavalerie bulgară. Pentru această operație e destinată Brigada a 6-a mixtă care, de la sud de Caraomer, a fost adusă la vest de Bazargic. În seara de 2 septembrie brigada e la Carapelit, pe drumul spre Curtbunar.

În dimineața zilei de 3 septembrie, Divizia a 19-a dă două lupte. La vest de Bazargic, Brigada a 6-a mixtă pornește de la Carapelit, spre a ataca în direcția Curtbunar, iar la sud de Bazargic, Regimentul 40 Călugăreni atacă trupele grupului Varna, care înaintează din nou dinspre Balagea și Opancea.

Brigada a 5-a mixtă e ţinută în rezervă lîngă Bazargic. Acţiunea celor două grupuri începe să se desfăşoare favorabil. Brigada a 6-a s-a desfăşurat călare pe şoseaua Carapelit-Curtbunar. Două batalioane înaintează de-a lungul şoselei, ocupă satele Conac şi Cocimar. Avangarda a ajuns la sud de Curtbunar, ameninţînd spatele Diviziei de cavalerie bulgară. Acţiunea de la sud de Bazargic e de asemenea în progres victorios; bulgarii au fost respinşi la sud de linia Opancea—Balagea.

Dar comandantul Diviziei a 19-a e un caracter impresionabil şi inconstant. Deşi primeşte ştiri favorabile şi de la sud şi de la vest, e îngrijorat de izolarea în care crede că se află. Divizia de cavalerie rusă, pe care o aştepta dinspre nord, nu sosește, iar de la sud-est i se semnalează apariţia coloanelor Diviziei a 6-a bulgare la Vladimirovo. Temîndu-se de a nu fi înconjurat, Arghirescu e cuprins de panică şi ia brusc o hotărîre fatală: ruperea celor două lupte, evacuarea Bazargicului, retragerea.

La Cocimar, întreaga Divizie bulgară de cavalerie, pornită din Curtbunar, întărită cu infanterie şi artilerie, angajase lupta cu cele două batalioane din avangarda română care, primind ordinul comandantului diviziei, încep să execute retragerea. Bulgarii, uimiţi la început de această neaşteptată atitudine, cred că retragerea românilor e rezultatul unei panici produsă de atacul lor. Retragerea e dezastruoasă: înconjurat de bulgari, unul din cele două batalioane e distrus; celălalt e risipit. Batalioanele laterale execută retragerea în ordine şi resping cu pierderi sîngeroase cavaleria bulgară.

În seara zilei, întreaga divizie este la 20 km la nord de Bazargic. E rezultatul inerţiei, lipsei de iniţiativă şi de înţelegere între generalul rus şi generalul comandant al Diviziei a 19-a române. Timp de cinci zile, acesta şi-a împrăştiat forţele şi le-a uzat prin mărşuri — numai Brigada a 6-a mixtă a făcut în 55 de cre 121 km, în care timp a dat şi lupta de la Cocimar — şi atacuri, nejustificat întrerupte, uzîndu-le şi materialmente şi moralmente împotriva unui duşman inferior[20].

În necunoştinţa evacuării voluntare a Bazargicului, bulgarii pornesc, a doua zi de dimineaţă, 4 septembrie, o ofensivă convergentă împotriva oraşului, cu grupul Varna dinspre sud, cu Divizia a 6-a dinspre Vladimirovo şi cu Divizia de cavalerie dinspre Curtbunar. La ora 4 p.m., ei pot să „cucerească" fără luptă oraşul, evacuat din ajun, pe cînd mici unităţi, debarcate de vase, ocupau Balcicul şi Cavarna. Cei cîţiva funcţionari români, ce nu avuseseră timp să se retragă cu trupele, au fost masacraţi după cele mai clasice metode. La poştă, o sentinelă, uitată acolo fără ordin de retragere, a stat pe loc, pildă a datoriei şi a murit apărîndu-şi cu arma postul.

Lupta de la Sarsînlar

În faţa situaţiei de la Turtucaia, devenită aproape disperată, generalul Aslan dă ordin generalului Basarabescu, la 5 septembrie, ora 12, să ia „ofensiva viguroasă" înspre Turtucaia, spre a debloca capul de pod. În Silistra trebuiau lăsate numai patru batalioane, pentru paza cetăţii; tot restul diviziei trebuia să ia parte la acţiunea ofensivă. La flancul sting, Corpul rus trebuia să ia parte la ofensivă cu aceeaşi direcţie.

Acţiunea ofensivă executată, din ordin, de generalul Basarabescu, este făcută cu forţe insuficiente. Din cele 16 batalioane ale diviziei, generalul pleacă numai cu şase. Celelalte sînt împrăştiate: cinci au format detaşamentele Condeescu şi Paulian, cinci sînt lăsate în Silistra. Şapte baterii de artilerie însoţesc infanteria. Detaşamentele Condeescu şi Paulian — prea puternice pentru acţiunile de importanţă secundară ce li se încredinţase — lipsesc acum

de la acțiunea principală. Comandantul diviziei vrea acum să le intrunească cu grosul, dar nu reușește să le găsească. Detașamentul Condeescu se lovise de o perdea subțire de cavalerie bulgară, intrase în panică și se afla în retragere spre Silistra, chiar în seara zilei de 5 septembrie. Detașamentul Paulian ocupase Alfatarul la 5 ; a doua zi se îndreptase spre vest, dar negăsind pe Condeescu, se imobilizase în ziua de 6 septembrie în fața aceleiași acoperiri bulgare. Nici unul din aceste detașamente nu au putut deci să ia parte la luptă.

Organizarea expediției de ajutor e condamnată de la început la eșec, căci e făcută cu ignorarea celor mai elementare reguli ale serviciului în campanie, ale serviciului de pază și de recunoașteri în marșuri. Trupele expediției se înșiră într-o coloană foarte lungă în care, printre unități de luptă, sînt intercalate șiruri de căruțe de muniții și aprovizionări, trăsuri și bagaje. Chiar și arhiva diviziei, tezaurul și etuva însoțesc lunga caravană. Contînd în mod imprudent pe prezența celor două detașamente, pe care le crede în flancul său sting, comandantul nu ia măsuri de siguranță. De aceea, nici un detașament de flancare nu acoperă coloana spre sud, de unde se poate ivi dușmanul dintr-un moment într-altul. Se pierde un timp prețios, pînă se adună elementele coloanei și se pierd cîteva ceasuri și în timpul mărșului de noapte. A doua zi dimineața, avangarda — două batalioane cu două baterii — este atacată între Arabagilar și Sarsinlar, de dușmanul care ocupa poziție la Sarsinlar, 18 km depărtare de Turtucaia. Era Brigada a 3-a din Divizia 1 de Sofia — colonel Zafirov — tare de cinci batalioane infanterie cu trei baterii de artilerie. Infanteria avangărzii române pornește la atac cu avînt dar, chiar din primul moment, se învederează o desăvîrșită lipsă de legătură între arme. Soldații români sînt bătuți din spate de propria artilerie, care nu și-a lungit tragerea. Avangarda e atacată frontal de un regiment bulgar, din direcția Sarsinlar și silită să se retragă în dezordine spre grosul coloanei, la Arabagilar. Surprinse de atacul dușman, atunci cînd se credeau acoperite de avangardă, cele trei batalioane ale grosului se văd atacate și în flancul sting de alte trupe bulgare. Amenințată de a se vedea împinsă spre Dunăre și cu retragerea tăiată, trupa primește ordin de retragere generală. La început, retragerea se face în regulă, dar abia trece de Arabagilar și apariția cîtorva detașamente de cavalerie în flancul român produce panică în coloanele intermediare. Divizionul de muniții și ambulanța divizionară o iau la fugă înapoi, produc învălmășeală, dezorganizează și trăsnesc cu ele trupele. Retragerea se transformă în debandadă. Artileria abia are timp să înhame și să se retragă, pierzînd cîteva tunuri. Un batalion de vînători din ariergardă sosește pe teatrul luptei, se desfășoară la vest și sud de Arabagilar, atacă și oprește pe bulgari, dînd timp unităților române să se retragă și înlătură astfel primejdia dezastrului complet[318].

Astfel s-a pierdut lupta după o încăierare scurtă. Comandantul, care dăduse dovada completei sale incapacități de a conduce o luptă, nu face nici o încercare de a opri rușinoasa debandadă și a relua lupta. Cu conștiința împlinirii datoriei, el pornește înapoi spre Silistra.

Șaisprezece kilometri mai spre vest, cetatea Turtucaia își juca ultima carte. Cu toată situația gravă, partida putea fi ușor cîștigată de români. În sectorul de est al capului de pod, brigada Nedelkov se găsea într-o situație foarte critică. În trei rînduri, generalul Draganov, comandantul Diviziei de Sofia, primise apeluri disperate din partea generalului Kiselov, care comanda atacul contra Turtucaiei, ca să i se trimită cel puțin un regiment din trupele bulgare de la Sarsinlar, deoarece Nedelkov se menține cu greu față de contraatacul român din acea parte. Se poate închipui ușor efectul pe care l-ar fi avut

apariția trupei de ajutor de la Silistra, în spatele brigăzii Nedelkov! Dar, pentru aceasta, trebuiau alți oameni. . .

Părăsită în voia soartei, cu cea din urmă licărire de nădejde stinsă, Turtucaia își da sufletul. Și, exact în ceasul cînd generalul Teodorescu, comandantul cetății, trecea Dunărea pe o vedetă, părăsindu-și postul de comandă, cetatea și armata, spre a-și pune propria persoană în siguranță — pe șoseaua Turtucaia-Silistra, automobilul generalului Basarabescu alerga cu cea mai mare viteză spre a pune la adăpostul forturilor Silistrei pe comandantul Diviziei a 9-a. În urma lui, armata se întorcea umilită și în dezordine pe calea înfrîngerii.

Bătălia de la Bazargic *

După ocuparea Bazargicului, bulgarii s-au așezat în defensivă, adîncind șanțurile vechilor întărituri turcești, din timpul Războiului Ruso-Turc din 1877—1878, situate pe dealurile de la nordul orașului. Pentru apărarea orașului Kantargiev n-are decît patru batalioane cu trei baterii, dar în apropiere, la Carapelit, este în rezervă brigada Diviziei a 6-a Varna, iar la Curtbunar este Divizia de cavalerie. De la sud, se apropie turcii.

În seara zilei de 4 septembrie, comandantul Armatei a III-a române, înșelat de informațiile greșite comunicate de comandantul Turtucaiei — că „situația s-a îmbunătățit" — își întoarce privirile spre Bazargic și ordonă generalului Zaioncikovski să reocupe orașul. Situația trupelor româno-ruse din *Grupul de est* dobrogean nu era favorabilă. Concentrarea nu se făcuse. Cartierul rus era la Medgidia, Divizia sîrbo-croată era la Cocargea, Divizia a 61-a rusă aproape de vechea frontieră, Divizia de cavalerie rusă era spre Curtbunar, excentric față de Bazargic. Cele trei brigăzi ale Diviziei a 19-a române, retrase de la Bazargic, erau la sud de Caraomer. Nici o necesitate tactică nu reclama posesiunea Bazargicului. Căci, dacă în planul de operații român, Turtucaia și Silistra trebuiau „să reziste cu orice preț", pentru a acoperi concentrarea ruso-română în vederea ofensivei viitoare Bazargicul, foarte izolat, putea fi abandonat, în cazul unui atac puternic, cum se și întîmplase.

Totuși, în urma ordinului primit, generalul rus decise să ia ofensiva împotriva Bazargicului, fără să mai aștepte sosirea și concentrarea tuturor trupelor sale. După cererea sa proprie, generalul Arghirescu fu însărcinat să execute operația. El porni în marș, în noaptea de 4 — 5 septembrie, numai cu Brigada a 17-a din Divizia a 19-a română, avînd Brigada a 5-a de călărași la stînga, iar pe dreapta un regiment de lăncieri ruși. Apreciind forțele bulgare, ce apărau orașul, la abia două companii, Arghirescu era sigur că va ocupa Bazargicul fără luptă. Ușurința și neprevederea comandamentelor aliate au avut și de astă dată efectul că au angajat trupele într-o bătălie inutilă, sîngeroasă și, mai ales, rău condusă.

Bătălia de la Bazargic a fost un eveniment istoric de mare importanță. Pentru întîia oară, bulgarii au stat în fața rușilor, ca dușmani. Ingratitudinea nu e un fenomen prea rar în istoria popoarelor, dar niciodată ea nu s-a manifestat într-un chip mai urîcios, ca la Bazargic. La aproape 40 de ani după Plevna, unde sîngele rusesc și românesc a curs șiroaie pentru eliberarea bulgarilor din robia turcească, reapar pe arena sîngeroasă a istoriei aceleași popoare. Dar ce schimbări uimitoare de roluri! Bulgarul eli-

---

* În narațiunea faptelor din acest capitol, m-am servit în mare parte de importanta lucrare a d-lui locotenent-colonel Birzotescu [20].

berat, stă acum alături de fostul său călău, turcul, ridicînd arma omorîtoare împotriva eliberatorilor lui de ieri!

Oarecare incertitudine şi teamă stăpînise cîtăva vreme sufletele conducătorilor bulgaro-germani, în privinţa atitudinii ce vor avea soldaţii bulgari, cînd se vor găsi cu arma în mînă în faţa eliberatorilor lor; multe speranţe clădeau ruşii pe aceeaşi atitudine. Proba s-a făcut însă repede. Psihologia bulgară nu era încă destul de bine pătrunsă. Arma s-a ridicat cu furie împotriva celor ce cu sîngele lor dezrobiseră poporul bulgar, iar presa bulgărească a subliniat gestul cu o egală sălbăticie: „Bulgarul n-a fost niciodată mai mîndru decît în momentul cînd a văzut îngenunchiat în faţa lui (! ?) pe protectorul orgolios şi laş de ieri, pe vecinul criminal şi duşmanul ereditar", scria ziarul naţionalist bulgar „*Kambana*".

După un marş de noapte, Brigada a 17-a română ajunge, în zorii zilei de 5 septembrie, în faţa întăriturilor Bazargicului. Spre surprinderea comandantului român, Bazargicul nu e ocupat numai de două companii duşmane, ci de trupe numeroase, bine retranşate, care primesc pe români cu un foc viu. Românii pornesc la atac, sub protecţia focului celor două baterii ce însoţesc brigada. La aripa de est română, soldaţii Regimentului 9 vînători gonesc pe bulgari la baionetă şi ocupă gara şi satul Gelengic, pe cînd la centru, un batalion din Regimentul 40, atacînd dinspre Caralez, a ocupat intîia creastă de înălţimi de la nordul oraşului. Dar rezistenţa bulgarilor, adăpostiţi în tranşee şi bine susţinuţi de artilerie, este îndărătnică. Atacatorii încep să şovăie.

La aripa dreaptă, cavaleria rusă porneşte într-o năvală impetuoasă la asalt împotriva bulgarilor, pitiţi în tranşee. Necugetata şarjă e sfărîmată de focurile armelor şi mitralierelor duşmane. Caii, speriaţi, n-au mai putut fi reţinuţi de călăreţi. O parte se risipesc pe cîmp; cîţiva, împreună cu comandantul regimentului, au sărit, în fuga lor nebună, peste tranşeele bulgăreşti şi au ajuns în mijlocul bateriilor bulgare, unde au fost făcuţi prizonieri.

La nord de Bazargic, lupta cu românii era violentă pe la ceasurile 10 dimineaţa; ajungînd la atacuri şi contraatacuri la baionetă, bulgarii trebuie să bage în luptă toate rezervele, chiar şi soldaţii de la servicii şi de la intendenţă. Pentru serviciile de aprovizionare, se rechiziţionează locuitorii civili din oraş. Generalul Kantargiev, grav strîmtorat, cere ajutoare de la Divizia a 6-a vecină; i se trimit un batalion şi o baterie.

Comandantul Diviziei a 19-a române, generalul Arghirescu, sosind pe la ora 11 pe cîmpul de luptă, constată că duşmanul e mult mai tare decît gîndise dînsul; crezînd că nu-i este permis să angajeze o luptă de fond, dădu ordinul de retragere spre nord, pînă la Caraomer. Pe cînd grosul brigăzii începuse retragerea, apare la aripa de vest Brigada a 5-a mixtă română din aceeaşi divizie, care se pregăteşte să intre în luptă spre a-şi ajuta camarazii, dar primeşte şi ea ordinul de retragere. Mai spre vest, Brigada a 6-a mixtă face şi ea la fel. Cu chipul acesta, Divizia a 19-a, care ar fi avut o superioritate zdrobitoare asupra duşmanului, e întoarsă din cale, după ce numai una din brigăzi începuse lupta şi nevoită să renunţe la o bătălie, unde o aştepta o biruinţă sigură. La răsărit de Bazargic, Regimentul 9 de vînători încearcă un nou atac asupra oraşului; lipsit de susţinere la dreapta, unde Regimentul 40 începuse retragerea, atacul nu reuşi, iar vînătorii trebuie, la rîndul lor, să urmeze retragerea generală. Deşi retragerea trebuia să se facă pînă la Caraomer, totuşi, pe seară, ordinul fu revocat şi trupele oprite pe linia Nebi Cuiuş-Cerchezchioi-Cioban Cuiuş. Divizia a 61-a rusă sosise la Musu Bei şi Zaioncikovski conta ca — cu acest important ajutor — să reia ofensiva.

Ziua de 5 septembrie adusese așadar românilor, in fața Bazargicului, o infringere nejustificată prin nimic, pricinuită doar de reaua inspirație și reaua conducere a comandamentului. Trupele Diviziei a 19-a erau demoralizate și obosite; ele făcuseră marșuri și contramarșuri de 40-60 km.

Pe cind, in fața Bazargicului, Arghirescu dădea lupta inutilă, atit de nemeritat pierdută, Zaioncikovski primea cunoscuta telegramă din București (vezi capitolul precedent), Turtucaia era atacată de forțe superioare și in primejdie. O ofensivă de ușurare, pornită de Armata a III-a in acea direcție, era indispensabilă. Garnizoana din Silistra primise ordinul să pornească spre Turtucaia — era marșul care trebuia s-o conducă la rușinea de la Sarsinlar. Zaioncikovski primi ordin să ocupe Bazargicul cu forțele strict necesare, iar cu restul trupelor Grupului de est să se indrepte in marș forțat spre Turtucaia. Divizia de cazaci trebuia să asigure flancul sting al coloanei Basarabescu, in drumul ei spre Turtucaia.

Dar Zaioncikovski vede altfel lucrurile. Turtucaia e prea departe; o acțiune in acea direcție o consideră inoportună. Pe cind Bazargicul e aproape și intr-acolo i se pare că izbinda e asigurată, ea va ridica și moralul Diviziei a 19-a române, zdruncinat de intimplările de pină acum. Deci, pentru ziua de 6 septembrie, generalul rus, care dispune acum de toate trupele Grupului de est al Armatei a III-a, nu vrea să indeplinească ordinul superiorului său, comandantul Armatei a III-a române, ci ia dispoziții pentru operațiile impotriva Bazargicului. Cite o brigadă din diviziile 61 rusă și Divizia sirbo-croată vor inainta pe dreapta, iar două brigăzi din Divizia a 19-a română pe stinga șoselei Caraomer-Bazargic; restul trupelor sint oprite ca rezervă la dispoziția generalului rus, care va conduce personal lupta.

De partea lor, bulgarii se intăriseră prin sosirea unui regiment și a două batalioane bulgare și a unui regiment turc. Astfel, Kantargiev dispune in această zi de 12 batalioane și trei baterii, sub ordinul său direct, iar in apropierea sa, de incă cele șase batalioane și patru baterii ale Diviziei a 6-a, la care poate face apel, in caz de nevoie. Din nou se pun trupele in marș spre sud. Cele două brigăzi române — a 5-a și a 6-a mixte — trebuie să incetinească pasul, spre a da timp rușilor și sirbilor, de la dreapta, să ajungă pe aceeași linie. Abia pe la 5 după-amiază, românii și rușii ajung, obosiți de marș, inaintea liniilor bulgare și se desfășoară in formație de luptă; la orele 7 seara, in sunetul goarnelor și cu drapelele desfășurate, pornește atacul. Nesocotita retragere din ajun redase bulgarilor satul Gelengic, pentru a cărui reocupare, trupele românești trebuie din nou să singereze. În fruntea Batalionului IV din Regimentul 51, cade ucis ofițerul de stat-major maiorul Kiriacescu Paul, o podoabă a corpului ofițeresc. Cu toată dirza apărare, bulgarii sint scoși din liniile lor intărite și din sat și respinși inspre Bazargic. Gelengicul e pentru a doua oară ocupat de români. Deodată insă, fatalitatea care urmărește Divizia a 19-a se ivește din nou. In plină luptă victorioasă, trupele primesc iarăși ordinul de retragere! La ora 4 după-amiază, căzuse Turtucaia și, ca urmare, comandantul Armatei a III-a române trimisese telegrafic generalului Zaioncikovski ordinul de rupere a luptei de la Bazargic și de retragere, pe linia intărită de la sudul căii ferate Medgidia-Constanța. Generalul Zaioncikovski, care pină acum se arătase atit de rebel ordinelor ce primea de la Armata a III-a, de astă dată, fără a ține seama de situația in care se găsea, cu o luptă victorioasă incepută care, cel puțin ca efect moral, ar fi putut contrabalansa efectul căderii Turtucaiei, dă imediat trupelor ordinul de retragere. Uimiți intii, ingrijorați și demoralizați in urmă, soldații pornesc din nou in marșul retragerii, care

devine din ce în ce mai dezordonată. În timpul nopții, bulgarii au atacat cu întreg Regimentul 8 satul Gelengic, în care rămăsese numai un mic detașament român și-l reocupă. În luptă, cade ucis comandantul regimentului bulgar, colonelul Minkov [205].

O nouă și foarte importantă întorsătură se ivește acum în mersul evenimentelor. Adînc impresionat de căderea Turtucaiei, Marele Cartier român nu socotește totuși partida pierdută la frontiera de sud a Turtucaiei. Cu toată pierderea a aproape două divizii, românii și rușii posedă totuși superioritatea numerică asupra dușmanului. Toate trupele de pe malul drept al Dunării și anume : patru divizii de infanterie (9 și 19 române, 61 rusă și Divizia sîrbă) și o divizie și jumătate de cavalerie (Divizia a 3-a rusă și Brigada a 5-a călărași români), sînt constituite într-un singur corp, care e scos de sub conducerea generalului Aslan și pus sub comanda generalului Zaioncikovski, cu misiunea de „a ataca pe dușman cît mai curînd posibil spre Turtucaia, acoperindu-se spre Bazargic printr-un detașament destinat a întîrzia inamicul, dacă el ar căuta să cîștige teren spre nord". Zaioncikovski contramandează imediat ordinul de retragere a trupelor din fața Bazargicului. Dar ordinul său nu poate sosi la timp comandantului Diviziei a 19-a române, așa încît retragerea trupelor române, începută la 11 seara, se continuă toată noaptea și a doua zi dimineața, cînd întreaga divizie română, obosită și complet dezorganizată, a ajuns la Caraomer. O misiune militară, trimisă cu tren special de Marele Cartier la Medgidia, comunică în noaptea de 6-7 octombrie generalului Zaioncikovski dispozițiile Marelui Cartier. Ea trebui să constate că situația pe teren era deosebită de cea presupusă la Marele Cartier. Corpul rus nu se găsea într-o poziție centrală între Silistra și Bazargic. Ademenit de perspectiva unei victorii lesnicioase, el alunecase spre sud-est și se găsea acum la 18 km de Bazargic, foarte departe de Silistra și în contact de luptă cu dușmanul. Următor acestei situații, s-a decis mai întîi a continua, cu toate forțele Corpului de est, lupta începută spre a se ocupa Bazargicul și apoi a se întoarce cu grosul acestor forțe spre Silistra-Turtucaia.

Așadar, ziua de 7 septembrie trebuia să aducă o victorie la Bazargic, care avea să repare efectul moral al Turtucaiei. Superioritatea efectivelor ruso-române asupra celor dușmane făceau să se considere victoria ca sigură. În prevederea ei, Zaioncikovski dădu acest singular ordin : „Astăzi fiind prima zi, de la 1877, cînd trupele ruso-române și sîrbe luptă alături, pentru a nu se atribui victoria uneia singure din ele, am hotărît să atac cu forțe egale luate din fiecare" [20].

Și, într-adevăr, Zaioncikovski trimite o brigadă rusă să atace la centru, spre Bazargic ; la dreapta ei, o brigadă sîrbă va ataca spre Osman-Fachi ; la stînga, o brigadă din Divizia a 19-a română trebuie să atace spre Gelengic. Cu aceasta, comandantul rus realizează strania concepție a atacului cu trei brigăzi ale celor trei armate aliate, care-și vor împărți în mod prietenesc laurii izbîndei ! În rezervă, comandantul rus păstrează o brigadă rusă și una sîrbă. Cu toată ciudățenia procedeului generalului Zaioncikovski, atacul ruso-român are perspective de reușită. Căci bulgarii sînt complet dezorientați și procedează fără un plan unitar. Kantargiev se așază în defensivă, retrăgîndu-și trupele obosite de două zile de lupte în tranșeele din fața Bazargicului. La stînga sa, Popov, comandantul Brigăzii Vidin, pornește în ofensivă spre Arabagi. Mai la stînga, Kolev, comandantul diviziei de cavalerie de la Curtbunar, se pregătește să plece spre Beibunar, în direcția Silistra. Dar lucrurile au ieșit altfel. Lupta se angajează foarte viu la aripa de vest a frontului de luptă. Bulgarii înaintează spre

nord, crezînd că au de-a face cu forţe puţin importante, dar se ciocnesc cu Brigada sîrbă, care-i atacă cu violenţă. Pierderile bulgarilor sînt foarte mari. Regimentul 36 Kozlodui pierde mai mult decît jumătate din efectivul său; resturile lui se retrag cîţiva kilometri, în spatele liniei Arabagi-Osman-Fachi. Regimentul Vraca are şi el pierderi foarte grave. La centru, Kantargiev e în luptă cu ruşii; atacurile ruşilor nu sînt însă prea violente şi generalul bulgar poate trimite camaradului său din stînga ajutoare de infanterie şi mai ales de artilerie, cu care să stăvilească înaintarea sîrbilor. Aceasta cu atît mai mult cu cît la aripa de est e liniște; Divizia a 19-a română e la Caraomer, la 30 km distanţă, iar brigada destinată să ia parte la acţiune nu ia cunoştinţă de rolul ce i se atribuise, decît în după-amiaza zilei!

Pe cînd aripa stîngă bulgară e ameninţată de un dezastru, se produce un important eveniment spre vest. Anunţată de această gravă situaţie, Divizia de cavalerie bulgară, care se pregătea să plece spre Beibunar, îşi schimbă direcţia, se întoarce spre răsărit şi, întărită cu două batalioane de infanterie şi cu multe mitraliere, porneşte în ajutorul Brigăzii de Vidin. La ceasurile 4 după-amiază, cavaleria bulgară cade în spatele sîrbilor, prinşi în luptă cu bulgarii. Intervenţia acestei mase de cavalerie e hotărîtoare. Situaţia sîrbilor e critică. Ei nu primesc ajutor de nicăieri. Divizia de cavalerie rusă, care avea contact cu cavaleria bulgară, n-a putut să observe mişcarea acesteia şi a rămas pe loc. Centrul rus e prea ocupat cu propria lui situaţie, iar cele două brigăzi ruso-sîrbe din rezerve nu s-au mişcat. Sîrbii rezistă voinicește pînă cînd Zaioncikovski, aducîndu-şi aminte că, în ajun, primise de la Marele Comandament român ordinul să plece cu armata în direcţia Silistra-Turtucaia, dă ordinul de rupere a luptei şi de retragere generală spre Caraomer! Bulgarii, fericiţi că au scăpat ieftin, nu urmăresc. Bătălia de la Bazargic era acum definitiv pierdută pentru aliaţi. Nu pentru că ar fi fost bătuţi de bulgari, faţă de care ei au păstrat în permanenţă superioritatea, dar din cauza suficienţei comandantului. Zaioncikovski n-a ştiut să se folosească de această superioritate ci, şovăind de la o zi la alta, a obosit trupele române în marşuri şi contramarşuri istovitoare, s-a prezentat mereu în faţa duşmanului cu forţe neîndestulătoare şi n-a continuat niciodată lupta pînă la izbînda care trebuia să-i vină negreşit. Bătălia de la Bazargic e un model de indecizie, de inconsecvenţă şi de incoerenţă. Colaborarea ruso-română se prezenta de la început sub perspective puţin încurajatoare. Slăbiciunea comandantului rus la Bazargic a avut două rezultate. Întîi, a întrebuinţat importantele forţe ce i se puseseră sub comandă, în altă direcţie decît în aceea care era cea mai utilă şi care i se indicase lăsînd, prin această atitudine a sa, să se desăvîrşească dezastrul reparabil de la Turtucaia-Silistra. Al doilea, n-a ştiut măcar să obţină la Bazargic succesul moral, pentru care avea în mînă toate elementele trebuincioase.

O cetate istorică

Căderea Turtucaiei făcuse disponibile trupele duşmane care operaseră împotriva ei. Ele fură îndreptate repede înspre Silistra. Situaţia acestei cetăţi devenise critică.

Silistra fusese şi ea organizată ca un cap de pod. Mai fericită decît Turtucaia, ea fusese pusă în legătură cu Călăraşii printr-un pod de pontoane, aruncat peste Dunăre. Situaţia topografică a oraşului, înconjurat de înălţimi, era mai favorabilă pentru organizarea unei apărări decît aceea a Turtucaiei.

Silistra a fost, din cauza aşezării ei, din cele mai vechi timpuri, unul din bastioanele de apărare cele mai celebre în numeroasele războaie care au însîngerat pămîntul Dobrogei. Atît duşmanul, care venea dinspre nord, trecînd

peste Peninsula Balcanică, cît și cel ce venea dinspre sud, înaintînd pe acest drum clasic al invaziilor, trebuia să se împiedice de zidurile fortăreței care păzea intrarea în culoarul strîmt dintre Dunăre și Mare [223]. În *Durostorum* a așezat împăratul Traian Legiunea XI *Claudia*, adusă din Germania Superioară spre paza Moesiei Inferioare, împotriva incursiunilor barbarilor de la nord. Centru militar al unei regiuni înfloritoare și pe deplin romanizată, Durostorul rezistă ca o stîncă în mijlocul valurilor barbare, pînă cînd slăbirea puterii romane îl fac să sufere soarta celorlalte cetăți. Goții, alanii, hunii i-au fost stăpînii cotropitori și jefuitori. Cu Justinian [16], trece din nou în stăpînirea romanilor, spre a fi înecată apoi pe nesimțite în liniștitul curent slav. Un nou cotropitor se ivește; e neamul cel mai „crud și fioros" al cronicarilor bizantini: sălbaticii bulgari. Ei se așează în Moesia Inferioară și se înfig în *Dîrstor*. Aci, țarul lor, Simeon, stă închis, în timp ce alți barbari jefuitori, din același neam cu ei, ungurii, asmuțiți de împăratul din Bizanț, pradă și jefuiesc țara.

Douăzeci de ani în urmă pecenegii, aliați cu locuitorii români din Dirstor, sub conducerea lui *Tatul*, asediază orașul. Dîrstorul văzu atacul rușilor lui Sveatoslav [17] asupra bulgarilor apoi, marele și celebrul asediu al bizantinilor, comandați personal de basileul Tzimiskes, care reluă Dîrstorul din mîna rușilor. La anul 973, Dîrstorul deveni metropolă bizantină.

Dar vremurile tulburi reîncepură. Dîrstorul schimbă stăpîn după stăpîn: din nou bulgarii, apoi pecenegii, cumanii — strămoșii găgăuzilor de astăzi, româno-bulgarii. Prin secolul al XIV-lea îl găsim stăpînit de Dobrotici [18], apoi face parte din țările coroanei lui Mircea cel Mare. Cu Baiazid [19] ajungem la *Silistra* turcească. Cinci secole semiluna va stăpîni valea Dunării de Jos din înălțimea săbiilor turcești. Silistra e strîns legată de istoria noastră. Munteni, moldoveni, poloni, ruși s-au găsit sub zidurile sau înăuntrul zidurilor puternicei cetăți, iar în numeroasele războaie ruso-turce, asediul Silistrei formează un episod inevitabil. Sînt celebre, asediul din 1828—1829 al generalului Diebici, supranumit „Zabalkanski" și cel din 1854 al principelui Paskevici [20]. Congresul din Berlin din 1878 făcu nedreptatea de a ne da Dobrogea lipsită de cheia porții ei, de Silistra. Intervenția noastră armată din 1913 ne repuse în posesia legitimă a Silistrei, vechiul Dîrstor al lui Mircea, Durostorumul întemeietorului neamului românesc, împăratul Traian.

Marele nostru război pentru întregirea neamului nu aduse nici o floare nouă în cununa celebrității istorice a Silistrei. Un consiliu de război, ținut la Silistra în noaptea de 7—8 septembrie, a fost de părere că, în urma evenimentelor întîmplate, apărarea Silistrei devenise și inutilă, și periculoasă. Rezistența împotriva inamicului trebuia să se organizeze cu mai mulți sorți de reușită, mai spre nord, cu trupele de ajutor trimise din țară. Drept aceasta, Silistra fu evacuată de autorități și de populația românească, în ziua de 8 septembrie. Podul peste Dunăre fu ridicat în aceeași zi, iar Divizia a 9-a fu retrasă la Cuzgun. Două zile pe urmă, bulgaro-germanii intrară în Silistra părăsită.

Urmărirea

Pe urmele trupelor ruso-române, forțele germano-bulgaro-turcești, stăpîne acum pe toate pozițiile întărite ale Dobrogei noi, se concentrează prin restabilirea legăturii dintre grupele ce luptaseră separat și prin scurtarea frontului dintre Dunăre și mare. În regiunea Silistrei, frontul e de numai 100 km, pe cînd la Turtucaia el era de peste 150 km. Mackensen e grăbit. El își dă seama că românii au recunoscut situația lor periculoasă că, zi și noapte, trenuri militare trec necontenit pe marele pod de la Cernavodă, aruncînd în

Dobrogea mase mari de trupe. Curind, ele se vor inchega intr-o armată puternică. De aceea, generalul german vrea s-o ia inainte pentru ca, profitind de actuala lui superioritate, să zdrobească armata dușmană inainte ca ea să se intărească și să pătrundă in inima Dobrogei. El trebuie să pună mina pe artera vitală a Dobrogei: linia Cernavodă—Constanța, cu podul celei dintii și cu portul celei din urmă.

4. BĂTĂLIA DE PE VECHEA FRONTIERĂ DOBROGEANĂ

Lupta din defileul Oltina

Dacă Mackensen se grăbea să dea lovitura decisivă armatelor adverse, românii și rușii, dimpotrivă, aveau tot interesul să cîștige timp, spre a opera concentrarea forțelor retrase de la sud și a celor aduse din țară, pe linia principală de rezistență. Aceasta trebuia să răstoarne echilibrul forțelor și să dea româno-rușilor superioritatea pe care acum o aveau bulgarii. Înaintarea dușmanului trebuia deci intirziată. De aceea, forțele disponibile ale armatei de Dobrogea au fost adunate pe o linie care corespundea aproximativ cu vechea frontieră dobrogeană. La cele două aripi erau românii și anume: la aripa de vest, sprijinindu-se pe Dunăre în regiunea lacului Oltina, trupele Diviziei a 9-a, retrase de la Silistra, ocupau înălțimile de la Caraorman — Parachioi — Dobromir. Ele barau astfel șoseaua care, venind dinspre Silistra, străbate un lung defileu păduros, spre a se indrepta spre Cuzgun și Adamclisi. La aripa de est, Divizia a 19-a, retrasă de la Bazargic, ocupa poziția intărită de la Caraomer. Cele două divizii își schimbaseră comandanții. Comandantul Diviziei a 9-a, generalul Basarabescu, fusese inlocuit prin generalul N. Petala, iar comandantul Diviziei a 19-a, generalul Arghirescu, fusese mutat pe frontul transilvănean; in locul său era acum colonelul C. Scărișoreanu. Centrul era ocupat de ruși; de la est spre vest erau: intii, Divizia de cavalerie, apoi Divizia a 61-a rusă și după ea, Divizia sirbă in contact cu Divizia a 9-a română.

Frontul ruso-român era incovoiat spre sud, Divizia rusă avind poziția cea mai inaintată. Comanda intregii armate aliate din Dobrogea era incredințată generalului rus Zaioncikovski. Două brigăzi ale Diviziei a 5-a, scoase de pe frontul carpatic, debarcau in Dobrogea și erau trimise in marșuri forțate să intărească linia frontului.

Forțele dușmane, care luptaseră izolat la Turtucaia și Bazargic, se reconstituiseră pe o linie unică, înglobînd și trupele noi sosite din interior. La stinga, Mackensen constituise cu trupe germane, nou sosite, Grupul Bode, de puterea unei brigăzi *, pe care-l impinse cu putere inainte, de-a lungul Dunării, spre Cernavodă. În strins contact cu el era Divizia 1 Sofia, in fața Diviziei a 9-a române: la dreapta ei, Divizia a 4-a Preslav, care făcuse un marș lung și intirzietor, era mai inapoi. Urmau apoi Divizia a 6-a Vidin (o brigadă), Brigada dobriceană, intărită cu primele regimente turcești sosite și, in sfirșit, Divizia de cavalerie bulgară, care ocupase flancul drept dușman, in fața Diviziei a 19-a române. Intervalul pînă la mare era ocupat, la ambii adversari, numai de mici detașamente.

---

* Brigada Bode era formată din Regimentul 45 german de rezervă, un batalion din Regimentul 25 german, un regiment de ulani, două baterii grele și o baterie lungă austriacă.

Dispozitivul arcuit al frontului de luptă era foarte avantajos pentru inamic: el își cuprindea adversarul între cele două brațe ale unui unghi drept, putînd ataca de flanc la aripa noastră dreaptă (de vest). Împotriva acestei aripi, de-a lungul Dunării, decise Mackensen să aplice lovitura principală.

Planul lui Mackensen era îndrăzneț. El da atacul principal cu trupe germano-bulgare asupra aripii drepte române, cu intenția de a o dezlipi de Dunăre, împingînd-o spre răsărit, ca s-o arunce în spatele rușilor și a aripii stîngi românești, reținute pe loc de atacurile bulgărești. Cu chipul acesta, întreaga armată româno-rusă ar fi fost întoarsă și respinsă cu spatele spre mare, printre ghiolurile de pe litoral, tăiată de baza sa și condamnată la o nimicire repede și completă. Dar lucrurile n-au mers după dorința celebrului mareșal. În ziua de 13 septembrie, pe toată lungimea frontului, dușmanul a fost oprit în înaintarea sa prin lovituri de tun și silit să ia poziții la cîțiva kilometri în fața liniilor româno-ruse. Acțiunea principală s-a desfășurat la aripa de vest. Brigada germană Bode a atacat cu deosebită violență trupele Diviziei a 9-a române. În defileul lung și cotit, strîns între lacul Oltina pe stînga și înălțimile pădurоase de pe dreapta, între Lipnița și Ghiuvegea, germanii au încercat un atac de noapte (12—13 septembrie), împotriva trupelor române, cu trupe de ulani descălecați, dar au fost respinși înapoi, cu pierderi foarte grele; în luptă a căzut și un prințișor german: Friedrich Wilhelm de Hessa, nepot de soră al împăratului Wilhelm.

A doua zi, 13 septembrie, dușmanul reveni la atac. De astă dată lupta se dă de trupele Diviziei 1 bulgare și de Brigada Bode, cu infanterie, artilerie și cavalerie. După o luptă crîncenă, ce durează pînă la miezul zilei, dușmanul e respins cu pierderi sîngeroase. Din nenorocire comandanții noștri nu-și dau seama de succes și nu caută să-l exploateze, atacînd pe dușmanul bătut. Acesta se refăce, primește întăriri puternice, aduce artilerie grea și atacă tot frontul Diviziei a 9-a de la Caraorman—Ghiuvegea, precum și aripa dreaptă a trupelor sîrbești, ce luaseră poziție la stînga Diviziei a 9-a române. Bombardamentul dușman e puternic; el aruncă panică în trupele române de infanterie, nedeprinse cu lupta și reușește a le respinge, cu toată frumoasa apărare a Regimentului 3 de artilerie. O brigadă din Divizia a 5-a, sosită chiar atunci de pe frontul carpatic, fiind obosită, atacă slab și nu poate schimba situația. Acest ușor succes fu socotit de dușman ca suficient spre a dezvolta a doua zi, 14 septembrie, atacul decisiv, care trebuie să împingă armata româno-rusă de la vest spre est, spre a o arunca în mare.

Ziua de 14 septembrie

Planul bătăliei „decisive" din această zi fu întocmit de Mackensen și Toșev în chipul următor: la cele două aripi, unitățile dușmane vor da împotriva românilor atacuri învăluitoare, spre a le cădea în flancuri și în spate, în timp ce unitățile din centru vor ataca drept înainte.

La rîndul său, Zaioncikovski vrea să treacă la ofensivă. Cu Divizia a 9-a română, care ieri nu se bătuse rău, el vrea să mențină pe dușman la dreapta sa. La stînga, să atace cu Divizia a 19-a română și cu o brigadă din Divizia 1 spre Bazargic. Atacul principal îl va da cu centrul — corpul rus — cu direcția spre Dunăre, spre a rupe frontul bulgar și a-i arunca aripa de vest spre Dunăre. La aripa de est, Divizia de cavalerie bulgară, întărită cu două batalioane de infanterie, cu șapte escadroane descălecate cu mitraliere și cu două companii de cicliști, înaintînd de la Ciufut Cuiuș, a atacat pozițiile române de la sud de Caraomer, ocupate de trupe din Divizia a 19-a. Primite cu focuri

de artilerie grea, detașamentele de cavalerie, care înaintau în formații de manevră, sînt risipite și trebuie să-și caute scăparea, ascunzîndu-se în vîlcele. Un al doilea atac, dat de infanterie cu cavaleria descălecată, în sectorul de vest al diviziei, are aceeași soartă. Urmărite de focurile artileriei române, trupele de cavalerie bulgare trebuie să se retragă; contraatacate de români, trupele de infanterie se retrag la rîndul lor spre seară. Întreaga aripă dreaptă bulgară e nevoită să se retragă cu pierderi serioase, la Cernaoc și Rogojina, mai mult de 10 kilometri sud de Caraomer.

Acțiunea principală s-a dat la centru. O luptă crîncenă s-a dat între ruși și bulgari la Aptaat, unde o vale largă despărțea pe cei doi adversari. Luînd-o înaintea bulgarilor, rușii atacă cu violență, susținuți pe dreapta de sîrbi; ei resping trupele bulgare din diviziile Sofia și Preslav, între Dobromir și Aptaat, și despart cele două divizii. Împingînd cu putere spre Granovo prin spărtura frontului, ei au izbutit să întoarcă flancurile interne ale diviziilor bulgare. Comandantul bulgar a băgat în luptă toate rezervele reușind, cu prețul a mari pierderi, să oprească înaintarea rușilor și să ocupe spre seară Aptaat. Rușii s-au retras la Saragea. Pentru a ușura situația Diviziei Preslav, trupele brigăzilor de Vidin și Dobrici, întărite cu trupe turcești, dispuse la dreapta centrului bulgar, au primit ordinul să atace cu putere înaintea lor. La Musu Bei, Divizia de cavalerie rusă, care lupta descălecată, împreună cu trupe române din Divizia a 19-a, a rezistat cu energie forțelor mult superioare, producînd mari pierderi dușmanului; printre răniții bulgari era și comandantul, general Kantargiev.

Împotriva Brigăzii Vidin, a fost trimisă Brigada a 36-a română, formată din Regimentul de rezervă 51 (Galați) și 52 (Bîrlad), sub comanda colonelului Georgescu Christodulo. Brigada, abia ajunsă pe teatrul luptei după trei zile de marșuri, din care, în ajun făcuse 54 km într-o zi și o noapte, e angajată într-o luptă violentă pe dealurile cu vii de lîngă satul Carali. Bîrlădenii luptă cu bărbăție și reușesc să ocupe satul, gonind pe bulgari, dar puternica artilerie dușmană prinde trupele române, așezate pe dealuri descoperite, într-un nimicitor foc de baraj și le provoacă pierderi grave, distrugîndu-le toate mitralierele și o parte din tunuri. Contraatacurile române, date cu energie și cu pierderi mari, au ținut pe loc pe dușman toată ziua. Sacrificiul de sînge al Brigăzii 36 română n-a putut fi folosit de rușii din dreapta, care n-au reușit să cucerească Aptaat și să dezvolte succesul lor inițial. În urma retragerii rușilor, brigada a trebuit la rîndul ei să înceapă, cu căderea serii, retragerea spre Cobadin; ea pierduse în această zi sîngeroasă 200 de morți și 920 de răniți [97]. Brigada bulgară de Vidin a avut doi ofițeri și 168 soldați morți, cinci ofițeri și 336 soldați răniți *.

La aripa de vest, atacul învăluitor pe care trebuia să-l execute Brigada Bode și Divizia Sofia, a dat greș. Aripa dreaptă a Diviziei Sofia, constituită din Regimentul Lovcea, fusese sfărîmată de atacul sîrbilor la Dobromir; cu multă greutate, bulgarii au putut reface situația amenințătoare. Această imprejurare, însă, n-a permis dușmanului să rîste o înaintare cu aripa stîngă germano-bulgară. El s-a mărginit numai la un bombardament foarte violent cu artilerie grea, dirijată de aeroplane, care a aruncat panica în trupele române atît ale Diviziei a 9-a, cît și ale celor două regimente 8 și 9 din Divizia a 5-a, sosite în ajun și așezate în prelungirea aripii stîngi a Diviziei a 9-a, pe linia Caranlic—Parachioi—Calaici. Ca urmare a dezorganizării produse de această panică și a nereușitei atacului dat de centrul ruso-sîrb, trupele Divi-

* Relație oficială bulgară [98].

ziei a 9-a au inceput retragerea pe poziţii succesive prin Cuzgun, Cogeacoru, inspre Adamclisi, amestecate cu convoaiele de refugiaţi din satele din sudul Dobrogei, care-şi părăsiseră căminele. Trupe din Divizia a 9-a au incercat să se oprească şi să reziste pe inălţimile păduroase de la Cogeacoru. Dar artileria grea duşmană a bombardat pădurea cu violenţă, retezind copacii bătrini ori smulgindu-i din rădăcini, iar trupa română, nedeprinsă cu focul luptei şi nedezmeticită din panica ce o cuprinsese, a părăsit şi poziţiile de aci. Retragerea n-a fost stînjenită de duşman.

A doua zi de dimineaţă, germano-bulgarii au fost nevoiţi să constate că nu mai aveau pe nimeni in faţa lor. Trupele româno-ruse executau o retragere in bună ordine spre linia Rasova—Cobadin—Tuzla.

O victorie „decisivă" care nu e decisivă

Mackensen crezu că trebuie să jubileze. Retragerea generală ruso-română ii dădu impresia unei mari şi hotăritoare izbinzi. Comunicatul oficial german anunţa: „*O victorie decisivă* a incununat operaţiile conduse cu abilitate şi energie in Dobrogea. Trupele germane, bulgare şi turceşti urmăresc forţele româneşti şi ruseşti bătute" (Comunicat german, 16 septembrie). Tot programul de rigoare al marilor victorii germane fu pus in execuţie: telegramă de felicitare a Kaizerului către mareşalul victorios şi către impărăteasă, pavoazarea edificiilor publice din Berlin etc. Decepţia veni insă curind. Nu era nici o victorie, cu atit mai puţin una hotăritoare. Steagurile sint date jos, iar textul telegramelor nu mai este reprodus in nici una din publicaţiile asupra războiului. Publicul german, care se aşteptase la un nou „Sedan", care să incheie războiul, incepe să citească deziluzionat cum o scaldă presa oficială. „Cind vorbim de victorie *decisivă* — scrie unul din cele mai importante ziare germane — inţelegem o victorie care a impiedicat pe inamic de a urmări operaţiile pe care le proiectase şi care a modificat, in mod *decisiv*, situaţia pe unele din teatrele de război" *.

Criticul militar german Fr. Endres scrie: „(...) Atacul intenţionat de Mackensen pe aripa stingă s-a dat, din motive care nu se pot inca stabili, fără energia trebuincioasă, aşa incit bătălia, concepută ca bătălie decisivă, n-a fost o decizie completă. Inamicul a reuşit să se sustragă de la distrugere şi să se retragă pe linia generală Rasova—Cobadin—Tuzla, unde el, ceea ce era de mare importanţă pentru apărarea sa, putea să-şi sprijine flancul sting pe mare. Această poziţie nu mai putea fi atacată decit frontal" [82]. O polemică vie s-a incins intre comandanţii germani şi bulgari, cei dintii [152] acuzînd pe cei din urmă că au compromis succesul prin intirzierea cu care au inaintat şi au atacat, iar cei din urmă [295] ridiculizind importanţa combativă a detaşamentelor germane, prezentată de aceştia intr-o lumină exagerată.

De fapt, bătălia de pe linia Oltina—Caraomer n-a fost decit un episod intermediar in marele duel incins intre cele două armate adverse. Scopul urmărit de comandanţii armatei ruso-române, aminarea marii bătălii ce avea să se dea pentru posesiunea Dobrogei de Sud şi a principalei ei artere de comunicaţie, era atins. Ea se va da peste cîteva zile in poziţiile şi in condiţiile pe care comandamentul ruso-român le va socoti ca cele mai priincioase.

---

* „Kolnische Volkszeitung", 19 septembrie 1916, citat in André Hallys, *L'opinion allemande pendant la guerre* („Revue de deux Mondes", 1918).

5. CRIZA ÎNTÎI. MODIFICAREA PLANULUI DE OPERAȚII

Zile de emoție și de preocupări

Evenimentele nenorocite petrecute în Dobrogea de Sud au surprins și emoționat — cum e ușor de înțeles — cercurile conducătoare ale armatei. Cea dintîi reacție împotriva situației amenințătoare ce se desena din această parte, a fost o deplasare considerabilă de trupe, care să facă față pericolului. În prima emoție, care a urmat dezastrului de la Turtucaia, unii au crezut că dușmanul va încerca o trecere a Dunării și un atac direct asupra Bucureștilor. Inamicul a bombardat, într-adevăr, malul sting al Dunării și în special Oltenița, incendiind depozitele de pe mal și rezervoarele de petrol. Populația locală fusese cuprinsă de panică și începuse să se refugieze spre București, umplind trenurile, laolaltă cu răniții evacuați de la Turtucaia, cu fugarii și cu cei scăpați din catastrofă, răspîndind tot felul de vești alarmante.

În adevăr, tentația era mare pentru dușmanul care obținuse victoria așa de ușor. Bucureștii erau abia la 60 km depărtare de locul dezastrului, care înghițise două divizii românești. Curînd însă, conducătorii armatei noastre își redobîndiră sîngele rece, cînd putură să constate că, față de forțele de care dispuneau adversarii și de dispozitivul lor, o astfel de încercare ar fi fost o nebunie. Totuși, trei divizii românești fuseseră îndreptate spre sud de București, pentru a fi gata la orice eventualitate. Desfășurarea evenimentelor arătă însă curînd că Mackensen nu era omul întreprinderilor riscante și nebunești. El se opusese categoric, mai-nainte de intrarea noastră în război, planului lui Conrad von Hötzendorf, care preconizase trecerea Dunării și atacul brusc asupra Bucureștilor. Pericolul real pentru noi era invazia metodică și energică a Dobrogei și cu aceasta, amenințarea flancului întregului dispozitiv românesc.

Hotăriri grabnice trebuiau luate.

Ajutorul aliaților și ajutorul propriu

Față de întorsătura rea a evenimentelor, era evident că planul inițial de campanie nu mai putea fi menținut în întregime. Repartizarea unităților pe sectoare trebuia modificată, pentru a întări Frontul de Sud, amenințat. La 7 septembrie, Marele Cartier român suspendă acțiunea ofensivă a celor trei armate ce operau la frontiera transilvană. Alekseev era rugat telegrafic să întărească trupele ruse din Dobrogea cu încă două divizii. Joffre era rugat să dispună începerea ofensivei lui Sarrail, conform convenției. Un consiliu de generali e întrunit la Cartierul General de la Periș: au luat parte și doi vechi generali, fără comandament, Iarca și Crăiniceanu. Averescu își exprimă părerea să se oprească ofensiva la nord și să se grupeze o armată puternică pentru o ofensivă în Dobrogea. Iarca propune să se retragă două divizii din Oltenia, să se formeze rezerve pentru trupele ce luptă la nord, să se trimită în Dobrogea patru divizii, din cele concentrate la sud de București; lucrul principal și urgent este de a obține în Dobrogea o victorie repede și decisivă [111].

Sacrificiul dureros al reducerii armatei ofensive din Transilvania, spre a întări frontul defensiv din Dobrogea, se îndeplinește. La sud de București se constituie, sub o nouă formă, Armata a III-a, din diviziile 16, 18, 12 (luată de la Armata I), jumătate din Divizia a 10-a, jumătate din Divizia

a 15-a, Detașamentul București (colonel Sturza) și Detașamentul Alexandria. Se ia comanda generalului Aslan și se încredințează comanda Armatei a III-a generalului Averescu; în locul generalului Averescu e numit comandant al Armatei a II-a generalul Crăiniceanu. Comanda trupelor ruso-române din Dobrogea se încredințează generalului Zaioncikovski; toate trupele din Dobrogea primesc ordinul să se retragă, concentrîndu-se pe linia Cuzgun—Caraomer, care corespundea aproximativ cu vechea frontieră dobrogeană. Pentru întărirea armatei din Dobrogea, i se trimite Divizia a 2-a din Oltenia și Divizia a 5-a de la Brașov. Deoarece Alekseev comunicase că nu mai poate trimite nimic în Dobrogea, frontul decisiv fiind cel din Galiția, se hotărește să se mai trimită în Dobrogea și Divizia a 12-a de la sud de București, precum și a 15-a, care e în realitate o brigadă. Se renunță la ideea de a se trimite Divizia a 16-a și o brigadă din Divizia 1 de cavalerie, deoarece s-ar fi lăsat Bucureștii neîndestulător apărați dinspre sud. Divizia a 8-a, ce se intenționa a se aduce la București, era angajată spre Miercurea-Ciuc și nu mai putea fi deplasată. Transporturile trupelor spre Dobrogea se fac cu ordine și repeziciune. Spiritele încep să se liniștească. Marele Cartier hotărăște, la 11 septembrie, să reînceapă în parte ofensiva în Transilvania, împingînd înainte frontul Armatei a II-a, astfel încît să lege Grupul de Olt cu Armata de Nord pe o linie mai scurtă. Totuși, preocupări grave se leagă de chestiunea Dobrogei. Eventualitatea pierderii Dobrogei și planul evacuării Olteniei încep să intre în socotelile Înaltului Comandament român. Păstrarea liniei de comunicație cu Rusia, prin întărirea Armatei de Nord este grija principală.

În Consiliul Apărării Naționale francez de la 1 septembrie Briand reaminti că, potrivit protocolului Briand—Lloyd George din 11 august 1916 — care prevedea ridicarea ajutorului rus din Dobrogea de la 50 000 la 200 000 de oameni —, este momentul să se ceară Rusiei forțe suplimentare. Joffre a replicat că i se pare greu a cere Rusiei acest lucru, cînd Franța însăși ar avea nevoie de trupe ruse pe frontul francez. Și apoi, principalul obiectiv al forțelor româno-ruse, consemnat în convenția lor militară, rămîne Austro-Ungaria; nu se poate prepara o ofensivă împotriva Bulgariei înainte de a se termina cu Austria.

La cîteva zile după aceasta intervine înfrîngerea de la Turtucaia. La telegrama Înaltului Comandament român, Joffre a răspuns la 11 septembrie. Generalisimul francez recunoaște deplasarea centrului acțiunii războiului nostru peste Dunăre și pericolul ce amenință în Dobrogea. În primul rînd, el crede că „trebuie întărite trupele din Dobrogea, spre a obține acolo o superioritate numerică incontestabilă". Joffre mai arată că a dat ordin lui Sarrail să ia ofensiva pe frontul macedonean, spre a fixa acolo forțele bulgare aflătoare pe teritoriul grecesc și anunță că va cere și generalului Alekseev să examineze posibilitatea trimiterii de forțe noi în Dobrogea. Generalisimul francez recunoaște că întărirea trupelor române din Dobrogea va avea ca urmare o stînjenire a ofensivei din Transilvania, dar e de părere că mai tîrziu, cînd situația se va fi restabilit în Dobrogea, planul inițial — ofensiva în Transilvania — va trebui reluat cu toată tăria.

Față de generalul Janin, atașatul militar francez pe lîngă Stavka [21], Joffre își exprimă cu mai multă franchețe părerea sa. Fără să țină seama de inacțiunea rusească pe frontul Carpaților Moldovei, Joffre crede că manevra românească împotriva armatei austro-ungare a căzut din cauză că înaintarea românilor n-a fost executată nici la timp, nici cu energia necesară. Trebuie deci să se suspende această ofensivă, cu instalarea solidă pe pozițiile cele mai favorabile unei ofensive economice, spre a se asigura teritoriul cîștigat,

iar forțele române devenite disponibile vor trebui transportate la sud unde, împreună cu rușii, să atace pe bulgari în combinație cu Armata de Orient. Deoarece Alekseev arăta României o ostilitate pe care nici măcar nu încerca s-o mascheze, Janin trebui să se folosească de tot ascendentul său spre a determina pe generalisimul rus să aibă pentru aliatul său o atitudine mai conciliantă. Spre a înlesni rușilor trimiterea ajutorului necesar în Dobrogea, Joffre declară prin Janin că el renunță la cele patru brigăzi ce trebuiau trimise în Franța *, cerînd în schimb ca ele să fie trimise fără întîrziere în Dobrogea.

În același timp, atașatul englez Thompson comunică Marelui Cartier român vederile generalului Robertson, șeful Marelui Stat-Major al armatei engleze. Decizia pe frontul oriental nu se poate obține nici la Lemberg, nici la Przemyśl, ci la Budapesta. De aceea, rușii trebuie să trimită forțe mari în Dobrogea, care — împreună cu românii — să bată pe bulgari; apoi, să se reia ofensiva viguroasă la nord.

Măsurile de ajutor, indicate de francezi și englezi, au fost realizate într-o foarte mică măsură. Armata lui Sarrail nu avea forța necesară pentru a întreprinde o acțiune în stil mare. Ea a început o ofensivă într-un punct excentric al frontului, care a culminat într-un tîrziu cu cucerirea Monastirului [22]; apoi a încetat cu totul, fără a fi constituit un moment măcar o amenințare serioasă, care să necesite retragerea de trupe bulgare de pe frontul dobrogean. Cît despre ajutorul rusesc, Alekseev s-a mărginit să trimită o nouă divizie — a 115-a — care a sosit ciud marea bătălie dobrogeană era pe sfîrșite. În schimb, țarul telegrafiase, la rîndul său, lui Joffre, rugîndu-l să prescrie generalului Sarail o acțiune mai energică [207]. Toate acestea arătau că singura salvare nu putea să vină decît de la propriile noastre forțe.

Criticile generalului Averescu

Nereușita bătăliei de pe vechea frontieră aduce din nou îngrijorări. Cîteva unități române, nedeprinse cu focul, au rezistat slab și au fost cuprinse de panică.

Un nou Consiliu de Război se ține la 15 septembrie. Iau parte regele, Brătianu și generalii Iliescu, Culcer, Averescu și Prezan. Generalul Averescu a susținut ideile pe care le așternuse cu cîteva zile mai înainte într-un raport și un memoriu, adresate regelui; ele conțin o critică aspră a organizării armatei și a planului de operații. După Averescu, planul de operații, prevăzînd ofensiva pe două fronturi, este nerealizabil și primejdios. Trebuie renunțat la acest plan și să se adopte defensiva pe un front și ofensiva pe celălalt. Ca front defensiv se impune cel de la nord, deoarece el are puncte vulnerabile limitate, natura terenului înlesnește rezistența tenace cu puține forțe, apărîndu-se terenul pas cu pas, iar adversarul nu dispune deocamdată pe acest front de forțe, concentrarea sa putînd fi stînjenită de amenințarea ofensivei rusești din flanc. Ofensiva trebuie luată la sud, din cauză că pe acest front dușmanul se găsește în putere și amenințător; terenul îi este favorabil, iar Capitala țării este foarte aproape de frontieră. O biruință pe acest front ar avea repercusiuni favorabile asupra operațiilor întreprinse pe frontul aliat de la Salonic.

Întinzînd critica sa asupra chestiunilor de organizare, Averescu constată că o acțiune viguroasă este îngreuiată din cauza amestecului săvîrșit în gru-

* Rusia se obligase să trimită în Franța 6 brigăzi de infanterie. Una din ele sosise și fusese trecută în revistă la Mouilly de Joffre. La 20 august 1916, pe punctul de a fi îmbarcată la Marsilia, spre a fi trimisă pe Frontul de la Salonic, soldații unui regiment s-au revoltat și și-au ucis colonelul.

parea unităților — apreape nici o divizie nu a păstrat vechea formație —, a introducerii de batalioane de adunătură, — pînă și de miliții cu arme vechi —, a modificării ordinii de bătaie, așa incît rare sînt unitățile care să fi păstrat pe comandanții care le-au pregătit și au cu trupa legături sufletești. Din cauza sporului necontenit și anormal al unităților, s-a slăbit incadrarea, introducîndu-se in sînul corpurilor de trupă adevărate elemente de slăbiciune. Sînt unități foarte slabe, cu armament învechit, fără instrucție, adevărate elemente de panică. Experiența războaielor arată că valoarea unei trupe nu se măsoară după elementele ei cele mai tari, ci după cele slabe.

În ce privește conducerea strategică, s-a comis greșeala că s-a contopit acoperirea mobilizării cu desfășurarea strategică, impingindu-se și adunarea trupelor dincolo de frontieră cînd, și așa, trupele de acoperire erau destul de numeroase. Din cauza aceasta ne-am găsit cu armata înșirată in cordon continuu, de la frontiera Bucovinei pînă la Marea Neagră, fără alte disponibilități in adincime decît cele două divizii ale „rezervei generale", a 10-a și a 16-a, aceasta din urmă fiind o unitate foarte slabă.

Averescu propune ca soluție : o rectificare a dispozitivului strategic al forțelor, oprirea pe frontul carpatic numai a strictului necesar defensivei ; a destina tot disposibilul in trupe mobile, care să ia o ofensivă *à fond*[23] impotriva Bulgariei. Afară de aceasta, el propune o serie de măsuri de organizare, in special scoaterea formațiilor de strînsură din cadrul armatelor operative, spre a fi duse in taberele de instrucție, concentrarea unităților și comandamentelor ș.a.

Generalul Prezan susținu, dimpotrivă, urmărirea cu energie a planului inițial, prin sporirea forțelor Armatei a IV-a (de Nord), spre a amenința cu învăluirea frontului inamic și a-l obliga să se retragă in spatele liniei Mureșului. Această soluție nu numai că lărgea zona neutră de operație și înlătura pericolul unei gituiri dinspre Ardeal, pe de o parte și dinspre Dobrogea, pe de altă parte, dar ne asigura în Moldova o bază solidă de operații și un adăpost inspre armata rusească, în caz de infringere [227].

Revizuirea planului de operații

Soluția admisă a fost una intermediară. S-a admis propunerea generalului Averescu de a încerca o ofensivă puternică pe Frontul de Sud. Pentru a masca această operație principală, s-a decis să se continue și ofensiva in Transilvania cu forțele noastre impuținate. Așadar, ofnsivă pe două fronturi ! Armata română avea să opereze pe linii interioare, in două direcții divergente, cu forțele înșirate pe fronturi imense. Hotărire temerară, cînd în Dobrogea falanga lui Mackensen se întărea din ce în ce prin noi și puternice unități, cînd in Transilvania începeau să se ivească avangardele forțelor germane ce se constituiau sub comanda generalului Falkenhayn, iar propria noastră armată era lipită de o rezervă puternică și, deci, obligată a împrumuta forțe de la un front la celălalt, în caz de nevoie.

În vederea noii ofensive se alcătui o grupare nouă, sub numele de „Grupul armatelor de sud". Comanda grupului fu incredințată generalului Averescu. Grupul cuprindea două formațiuni : *Armata din Dobrogea*, alcătuită din divizii românești și rusești, sub comanda generalului rus Zaioncikovski. La Dunăre, la sud de București, Armata a III-a se constituia, sub comanda directă a generalului Averescu, ca o *Armată de Dunăre*, compusă din șase divizii românești, in scopul unei ofensive îndrăznețe. În distribuția trupelor pe frontul dobrogean s-a ținut socoteala de observațiile făcute în primele lupte. Trupele rusești,

fiind in continui lupte cu dușmanul de doi ani de zile, erau mai puțin impresionabile sub focul dușman, procedau mai metodic la construirea intăririlor și dădeau o mai mare atenție legăturilor de tot felul intre diferitele unități și comandamente, decit trupele românești, care vedeau pentru intiia oară focul și erau alcătuite, pentru o bună parte, din elemente cu instrucție militară foarte sumară. De aceea, comandamentul a dispus ca, pe frontul din Dobrogea, trupele să fie amestecate, intercalindu-se unitățile rusești printre cele românești [13]. Se va vedea mai tirziu cum rezultatul acestei măsuri a fost tocmai contrariul celui așteptat.

6. BĂTĂLIA DE PE LINIA RASOVA—COBADIN—TUZLA
16—21 septembrie

Concentrarea pe linia de luptă

Mackensen continuă cu repeziciune inaintarea inspre nord, pe urma inamicului pe care-l credea infrînt decisiv. Urmărirea se făcea in ținutul de sud al Dobrogei vechi. Terenul este deluros și băltos inspre Dunăre. În centru și inspre mare este un platou arid, o regiune de stepă, cu pămînt nisipos pe un fundament de stînci calcaroase, pe care ochiul se pierde în depărtări fără să intîlnească un arbore. Din distanță in distanță o ondulație de teren: o vale transversală, in care nu curge nici o apă la suprafață, dar se găsește la mică adincime: acolo s-au stabilit satele rare. Ici-colo, cite o movilă conică, vechile tumuluri scitice. În mijlocul acestui platou dezolant, pe muchea unui deal, ruina de la Adamclisi se inalță maiestuoasă, afirmind strămoșescul drept al neamului latin la stăpînirea ținutului. Iar mai la nord, Valul lui Traian, digul de care timp de veacuri s-au lovit hoardele barbare, e un simbol și o incurajare.

Trupele româno-ruse in retragere au fost primite de unitățile sosite de peste Dunăre și au ocupat o linie de apărare, pregătită dinainte, intinsă de-a curmezisul Dobrogei, de la Dunăre la mare. Pe această linie, generalul Averescu a decis să primească bătălia. Linia începe pe malul Dunării, la Rasova, trece pe lîngă satele Arabagi, Mulciova, Enigea, Cocargea, Cobadin, Topraisar, Tuzla, pînă la Marea Neagră. Ea urmează creste de dealuri și e formată din mai multe rînduri de tranșee. Cîteva puncte precum: Cobadinul și Topraisarul, sînt mai puternic organizate, fiind prevăzute și cu rețele de sîrmă. De la Rasova pînă la Cocargea sînt două divizii românești: Divizia a 2-a, sosită din Oltenia (general Socec), și a 9-a, retrasă de la Silistra (general Petala). În spatele lor debarcă diviziile 15 (general Grigorescu) și 12 (general Găiseanu). La Cocargea e Divizia sîrbă; la Cobadin, Divizia a 61-a rusă. La Topraisar e Divizia română a 19-a (colonel Scărișoreanu), retrasă de la Bazargic; intre ea și ruși, unitățile Diviziei a 5-a. O divizie de cavalerie rusă și o brigadă de călărași completează armata româno-sîrbo-rusă, pe care o comandă generalul Zaioncikovski.

Dintre diviziile românești, diviziile 2 — compusă din nouă batalioane —, 5 și 12 sînt unități proaspete. Divizia a 9-a suferise pierderi însemnate la Silistra și în retragerea sa prin Lipnița, Parachioi, Cuzgun, Cogeacoru și Adamclisi, în care timp dăduse continuu lupte sîngeroase. Tot așa și Divizia a 19-a care, retrăgindu-se de la Bazargic, aproape nu avusese o zi fără lupte. Amîndouă diviziile erau obosite și cu efectivele injumătățite; puterea lor de luptă era zdruncinată. Divizia a 15-a, reconstituită după dezastrul de la Turtucaia, e in realitate o brigadă de șapte batalioane, fără artilerie.

Bulgarii înaintează împotriva liniei româno-ruse, avînd la aripa stîngă, de-a lungul Dunării, Brigada germană Bode, iar la aripa dreaptă, înspre mare, cavaleria. Grosul forțelor ocupă centrul : de la stînga spre dreapta sînt Divizia 1 de Sofia, a 4-a de Preslav, a 6-a de Vidin și Corpul de Dobrici, care înglobează și unitățile turcești sosite pînă acum. Cele două dintîi sînt divizii mari, de cîte șase regimente. Forțele celor doi adversari se echivalează numericește. Inamicul e însă superior în armament. Unitățile sale au tunuri multe — în special multă artilerie grea — germană și austriacă, precum și mitraliere nenumărate. Au automobile blindate și un mare număr de aeroplane, care bombardează frontul și formațiunile din spatele lui și țin în continuă enervare populația din Constanța, Medgidia și Cernavodă, unde atacurile lor, date zilnic și fără nici un scrupul, fac numeroase victime. Inamicul mai are moralul înălțat în urma victoriilor cîștigate și e condus de un faimos general. Dar și românii știu că de soarta bătăliei care începe atîrnă soarta Dobrogei și a războiului. Lupta se va da pe viață și pe moarte.

Lupta de la Arabagi

Mackensen îndreaptă atacul principal înspre aripa dreaptă românească, între Rasova și Cobadin, cu trupe germane și bulgare. La extrema dreaptă română, Brigada germană Bode atacă cu putere de-a lungul Dunării spre a forța drumul spre Cernavodă și a pune mîna pe marele pod, a cărui elegantă țesătură se zărește prin ceață la 20 km depărtare. Încrezători în superioritatea lor și socotind pe români încă buimăciți de înfrîngerea din ajun, germanii sînt siguri că, printr-o lovitură îndrăzneață, vor pune mîna pe Cernavodă. Pe linia Rasova — Arabagi sînt însă întîmpinați de cele dintîi trupe ale Diviziei a 2-a : Brigada a 4-a, formată din regimentele 3 Olt și 19 Romanați. Românii atacă cu putere, germanii sînt respinși, ei trebuie să părăsească satul Poluci și abia-și pot retrage bateriile grele pe care le tîrăsc cu ei. Aripa stîngă a Diviziei 1 bulgare, amenințată cu învăluirea, intervine în luptă. În luptele violente ce se țin pînă seara, e rănit mortal la postul de comandă colonelul Antonescu Ilie, comandantul Brigăzii a 4-a române. O panică se produce în trupa română, care vede pentru întîia oară focul. Sub focul viu și precis al dușmanului, românii se retrag ; Regimentul 14 artilerie pierde cîteva tunuri. Dar regimentul intervine, susținut de 9 artilerie, acoperă retragerea, respinge pe bulgari și restabilește frontul.

Stînga brigăzii române nu reușise însă să se lege cu dreapta Diviziei a 9-a, în retragere de la Silistra. Prin golul astfel format, la Arabagi, dușmanul izbutește să se vîre, amenințînd să străpungă frontul român, înainte de a se fi închegat bine. Situația devine critică. O intervenție eroică se produce însă în acest moment. Trupele Diviziei a 15-a intră în linia de luptă. Regimentul 53 infanterie, din Iași, plecat la ceasurile 7 dimineața din Cernavodă, ajunge după marșuri forțate, la ora 12.30 la Arabagi. Comandanții de companii pleacă în recunoaștere dar, mai-nainte de a se fi întors, regimentul trebuie să pornească atacul. Batalioanele 2 și 3 sînt pe prima linie, iar Batalionul 1 în a doua. Soldații pornesc cu elan la atac cu baioneta, avînd în fruntea lor pe însuși comandantul, colonel Broșteanu. Pe crestele de dealuri descoperite, artileria dușmană bombardează violent trupa română, care înaintează bărbățește ; comandanții de companii aleargă căutîndu-și unitățile, în fruntea cărora se așază. Pierderile sînt mari, comandantul însuși cade rănit, dar trupa ajunge în pozițiile inamice. Întîia linie română e respinsă, dar a doua linie reușește să ocupe colinele de la Arabagi. Situația se restabilește, Divizia a 9-a s-a putut fixa și ea pe colinele de la Mulciova,

iar Regimentul 14 artilerie și-a recîștigat parte din tunuri. Frontul român se stabilește solid la această extremitate vestică a liniei de apărare. Diviziile române 2, 15 și 9 constituiesc un grup sub comanda generalului Socec. Deși acțiunea principală se desfășoară mai spre răsărit, totuși lupta nu s-a domolit nici aci; timp de trei zile, germanii și bulgarii au dat numeroase atacuri in această regiune de bălți și dealuri, spre a-și croi drumul înspre Cernavodă. La Rasova, la Balta Baciului, in pădurea Cinghinea, trupe din Divizia a 2-a, in special viteazul Regiment 66, iar la Arabagi trupe din Divizia a 15-a, au ținut ferm pozițiile și inamicul n-a putut să treacă.

Un foarte prețios ajutor a dat în aceste lupte escadra de monitoare de pe Dunăre. Monitoarele au bombardat flancul sting al inamicului și l-au silit să-și retragă o parte din artileria de mare calibru, care ne bombarda pozițiile de pe front, spre a-și instala baterii de apărare pe mal. Sub puternicul bombardament al acestor baterii, escadra de Dunăre a executat totuși o mișcare ofensivă în spatele frontului inamic, trecînd prin dreptul lacului Mîrleanu, pînă aproape de Oltina. Escadra n-a suferit nici o pierdere serioasă, cu tot teribilul bombardament, ceea ce a dererminat pe Mackensen să destituie pe comandanții de baterii.

Lupta de la Cocargea

Acțiunea principală a dușmanului era îndreptată asupra sectorului de la Mulciova pînă la Cocargea. Pe aci trebuia să facă străpungerea frontului român, spre a cădea în spatele poziției de la Cobadin.

Bulgarii au așezat aci, pentru atacul decisiv, cele mai bune trupe: diviziile 1 și 4, și au adus o numeroasă artilerie grea și avioane. Atacul plănuit pentru ziua de 17 septembrie a fost amînat cu o zi, pentru a da timp artileriei grele să ocupe poziții, așa incit bătălia a inceput la 18 septembrie. Pozițiile române erau ocupate între Mulciova și Cocargea de două brigăzi ale Diviziei a 9-a, retrase de la Silistra; la Cocargea era și Divizia sîrbă. În dimineața zilei de 18, bulgarii incepură un formidabil foc de artilerie. Erau concentrate in acest sector, pe lîngă artileria organică a celor două divizii bulgare — tunuri de cîmp și obuziere — , Regimentul 2 și un divizon din Regimentul 1 de artilerie grea și trei baterii lungi germane. Riposta bateriilor române, inferioare în număr, calibre și lungime de tir, era slabă și fără eficacitate, împotriva artieriei dușmane, pe care nu o putea ajunge. Cînd însă către miezul zilei, infanteria dușmană incepu să se arate in pilcuri, furișîndu-se prin văi, ascunzîndu-se pe după tufărișuri și creste de teren, tunurile române incepură să bată cu putere și cu efect, silind grupele dușmane să se risipească și să fugă după adăposturi. Pînă seara, lupta a durat fără nici un succes, dar cu mari pierderi din partea atacatorilor. Bulgarii n-au putut străbate valea Dîrdingi-Orman, dinaintea pozițiilor române, unde au lăsat doar mulțime de morți și răniți. Atacurile violente, date cu trupele Brigăzii a 2-a de Sofia și cu aripa stîngă a Diviziei Preslav împotriva satului Cocargea, au avut un succes parțial. După lupte violente și contraatacuri singeroase, românii și sîrbii au trebuit să se retragă în pozițiile de la nordul satului. Crezînd că au găsit aci cheia succesului, bulgarii au atacat a doua zi, 19 septembrie, dis-de-dimineață, cu forțe de artilerie grea și cu toată infanteria diviziilor 1 și 4, în sectorul Mulciova—Cocargea. Înălțimea Cogeaiuc — cota 147 — era în special ținta atacurilor dușmane. Numeroase aeroplane și un balon captiv dirijau tirul acestei formidabile artilerii. Inferioară față de artileria dușmanului, artileria română, instalată pe dealurile Carasu, Cișme și Piribei, era de o eficacitate spăimîntătoare față de atacurile infanteriei. Copleșite de focul ucigător al obuzelor și șrapnelelor, valurile de atac dușmane,

care înaintau în teren descoperit, erau secerate, împrăştiate şi amestecate cu pămîntul. Grămezi de cadavre şi de răniţi acopereau valea Diordingi-Orman.

În sectorul Cocargea trupele bulgare, exploatînd succesul din ajun, au dat atacuri violente spre Spapunar. Brigada română Frimu din Divizia a 9-a şi sîrbii au opus o rezistenţă înverşunată. În toiul luptei sosesc ajutoarele române, aşteptate cu nerăbdare. Sînt două regimente din Divizia a 12-a, care au debarcat la Cernavodă în ajun pe seară şi care au mărşăluit toată noaptea într-o întinsoare. Regimentul 68 Găeşti, comandat de colonelul Meleca, e băgat în luptă la vest de Caceamac, iar Regimentul 60 Teleorman — colonel Stoenescu — la Spapunar. Amîndouă regimentele atacă cu furie; copleşiţi de focurile duşmanului, soldaţii nu se opresc decît spre a se avînta din nou. De pe dealul Cogealuc, artileria Regimentului 22 şi în special o baterie de obuzîere de 150 mm, comandată de căpitanul Dragalina, susţin lupta infanteriei şi fac ravagii în rîndurile duşmane. După trei atacuri foarte sîngeroase, Regimentul 68 a ocupat toată linia dealului Caceamac-Orman, cucerind poziţiile bulgare, iar Regimentul 60 a reocupat dealul Dichilitaş şi satul Cocargea. Aripa dreaptă a Diviziei sîrbe care, fiind surprinsă de focurile violente ale duşmanului, începuse să se retragă, a fost primită de Regimentul 62 din Divizia a 12-a, susţinută şi fixată pe linia Biubiuc — Mezarlic — Bair. Atacurile bulgare împotriva înălţimii Cogealuc au fost, de asemenea, sîngeros respinse. Regimentul 31 Varna a fost aproape distrus, resturile lui puse pe fugă dezordonată. Trupele româneşti şi sîrbeşti au pătruns în linia de artilerie bulgară şi au capturat o baterie de obuziere şi două baterii de cîmp. Cu multă greutate, bulgarii au putut să-şi recîştige cîteva din tunuri.

Ofensiva bulgară era frîntă. Soarta bătăliei se întorsese cu totul. La ora III-a bulgare că situaţia Diviziei de Sofia e disperată: ... „Cu mare greutate 12,30 generalul bulgar Draganov raportează comandantului Armatei a menţinem poziţiile, nici eu, nici comandanţii de brigadă nu mai avem susţineri; proiectilele sînt terminate; poziţia o menţinem cu ultimele sforţări ...". La rîndul său, generalul Kiselov, comandantul Diviziei a 4-a Preslav, raportează la ora 19 că e nevoit să înceapă retragerea, iar la injoncţiunile comandantului său de a păstra poziţia cu orice preţ, el replică: „Vom împlini ordinul dv. de a muri pe poziţie, dar datoria mea este de a vă aduce la cunoştinţă că unităţile mele trec printr-o criză şi, încă 2—3 atacuri din partea inamicului, şi totul poate fi pierdut ..." [295]. În adevăr, această singură divizie a pierdut în această zi 46 de ofiţeri şi 2 568 de oameni morţi şi răniţi, precum şi 43 de tunuri scoase din luptă. Numai în faţa frontului Diviziei sîrbe s-au culeş, printre alte trofee, peste 5 000 de puşti.

Din nenorocire, de partea noastră, oboseala trupelor, lipsa de legătură între trupele de prima linie şi comandamente, şi nehotărîrea Înaltului Comandament rus, n-au permis să se aprecieze importanţa succesului obţinut şi exploatarea lui. O parte din trupele Diviziei a 12-a române erau epuizate; ele fuseseră aduse în marşuri forţate şi băgate direct în luptă, aşa că spre seară au trebuit scoase din frontul de luptă şi aduse înapoi spre a se odihni. Cîteva unităţi din Divizia a 61-a rusă, din rezervă, au fost aduse pe front spre a înlocui pe români. Dar pentru a-i convinge pe ruşi să meargă pe linia frontului, a trebuit să se pună artileria în poziţie împotriva lor. Aceasta din ordinul generalului rus Semanski însuşi!

Divizia sîrbă

În lupta de la Cocargea, alături de trupele române, s-a luptat cu eroism şi a suferit mari pierderi Divizia sîrbă. Era o trupă de voluntari, recrutată din prizonieri de origine sîrbă şi croată. Ei lup-

taseră în armata austro-ungară dar, la primul moment favorabil, părăsiseră steagul opresorului spre a se preda rușilor; în urmă îmbrățișară cu entuziasm ideea formării de corpuri de voluntari, care să se bată alături de aliați pentru cauza eliberării popoarelor subjugate, propria lor cauză. Pentru a-i încadra, se aduseseră ofițeri din insula Corfu, unde se găseau în refacere resturile armatei sîrbești, salvate din dezastrul retragerii prin Albania. Întîia divizie sîrbească intrase în România din prima zi de mobilizare. Formată din oameni care-și pierduseră aproape tot: patrie, familie, casă, dominați de un patriotism fanatic ce nu era egalat poate decît de ura împotriva dușmanului perfid și sălbatic, ei vor constitui elementul de elită al ajutorului rusesc. Comandantul diviziei este colonelul Stepan Hagici, căruia scriitorul francez Robert de Flers, care însoțește Cartierul General al armatei din Dobrogea, îi face o descriere pitorească: „(. . .). Un om faimos, larg în umeri, cu figura rotundă vrîstată de o mustață groasă, neagră, cu aerul în același timp prietenos și teribil. El strălucește de sănătate și curaj. E un erou gras" [88].

În zilele de 18 și 19 septembrie, Divizia sîrbă a luptat cu eroism împotriva atacurilor înverșunate ale bulgarilor la Cocargea. Comandantul unui regiment sîrb, colonelul Matici, rănit la mînă, continuă să-și comande trupa și moare, primind un al doilea glonț în gura deschisă ca să strige oamenilor săi cuvinte de îmbărbătare la atac.

Lupta de la Cobadin

Pe cînd centrul bulgar suferea înfrîngerea de la Cocargea, aripa dreaptă, formată din Divizia a 6-a de Vidin, trupele dobricene și Divizia de cavalerie, ataca pozițiile ruso-române de la Cobadin pînă la mare. Divizia a 6-a bulgară avea în special să dea lovitura cea mare: cucerirea Cobadinului. Toată ziua de 18 septembrie bulgarii s-au epuizat în sforțări sterile împotriva cotei 137 din fața Cobadinului. Totuși, succesul inițial, repurtat în această zi la Cocargea, le-a dat curaj; pentru a doua zi, 19 septembrie, lupta trebuia reluată cu deosebită vigoare, pe toată linia pînă la mare. Cobadinul trebuia cucerit cu orice preț și cu orice riscuri, prin atacul combinat al Diviziei de Vidin și al trupelor dobricene. Acestea din urmă au fost întărite cu o brigadă turcă și cu artilerie grea germană. Apărarea poziției centrale de la Cobadin era încredințată Diviziei a 61-a ruse; în dreapta ei la Caceamac, era o brigadă din Divizia a 5-a română; în stînga erau alte trupe române din Divizia a 5-a și Divizia a 19-a, formînd un grup sub comanda generalului Hartel. Dimineața zilei de 19 s-a scurs în bombardament reciproc de artilerie. Atacul bulgar s-a produs aproape de miezul zilei; 12 batalioane ale Diviziei a 6-a și șapte batalioane ale trupelor dobricene au luat parte la atac. La Caceamac, Regimentul 8 Buzău suferă pierderi mari, dar respinge atacul dușman. În fața Cobadinului, Regimentul bulgar 35 Vraca e aproape distrus și nu mai poate încerca al doilea atac. Divizia a 6-a Vidin începe o retragere precipitată. Coloana din stînga a trupelor dobricene, care trebuia să concure la atacul Cobadinului, a trebuit să facă față spre nord-est la Osmancea atacului trupelor române ale Diviziei a 19-a. Mai spre est, Divizia de cavalerie bulgară, care primise ordinul să execute o mișcare largă de ocolire în flancul sting român, pe la est de Topraisar, fu primită de români cu focuri de tun și de armă, oriunde se prezenta. Constatînd că acest flanc se întinse pînă la mare, cavaleria bulgară se văzu nevoită să ia măsuri pentru propria ei apărare.

Retragerea bulgarilor

În scara zilei de 19 septembrie, situaţia bulgarilor devenise critică. Centrul bulgar : Brigada a 2-a Sofia, Divizia a 4-a şi Divizia a 6-a Vidin erau bătute decisiv, dezorganizate şi incapabile nu numai să lupte în atac, dar să reziste in defensivă contra unui eventual atac. Toate trupele duşmane era acum dispuse in cordon şi fără nici o rezervă în spate. Demoralizat şi speriat de ameninţarea unui dezastru, comandantul Armatei a III-a bulgare dete ordinul de rupere a contactului de luptă şi de retragere generală. Chiar in noaptea de 19—20 septembrie, duşmanul începu retragerea spre poziţiile întărite pe care şi le pregătise la 8—12 km în spatele frontului de luptă. Retragerea Diviziei 1 Sofia s-a produs in mijlocul unei mari panici şi debandade. Ca rezultat al celor două zile de lupte crîncene, nu a mai rămas decit un cîmp imens, acoperit de miile de cadavre ale atacatorului şi de un enorm material de război, risipit peste tot locul. Satele sînt incendiate de trupele în retragere ; limbi de foc şi coloane dese de fum sînt semnul ciudei şi furiei celui înfrînt.

Ofensiva duşmanului împotriva liniei Rasova—Cobadin—Tuzla luase sfirşit. Mackensen putea să înscrie la pasivul carierei sale militare cea dintîi înfringere. Iar comunicatele oficiale inamice, din triumfătoare, devin echivoce. După „victoria decisivă" trîmbiţată la 15 septembrie, comunicatele de la 17 şi 18 septembrie anunţă începerea unei noi bătălii pe toată linia frontului care, bineînţeles, „se desfăşoară în favoarea noastră". Comunicatul german devine deodată modest la 19 septembrie, anunţînd că „se dau lupte violente *cu rezultat variat*" şi că „inamicul opune cea mai dîrză rezistenţă". La 20 septembrie, germanii anunţă laconic : „În Dobrogea, lupta s-a oprit".

Ofensiva Diviziei a 19-a la aripa stingă

În ziua de 20 septembrie, trupele bulgare ocupară. in retragere, o linie care începea la Dunăre, la Aliman şi trecea prin Enigea, Chioseler, Carabaca, Merdvelipunar, — cota 134 — Cataliuc, pe drumul Cavaclar—Sofular, Amzacea—Perveli—Mare. Aripa dreaptă, dinspre mare, a frontului bulgar, constituită esenţialmente din cavalerie, fiind slabă, a fost întărită cu trupele turceşti nou sosite : regimentele 59 şi 75 de nizami [24] din Divizia 25 turcă au ocupat poziţia intre Erebler şi Azaplar, pentru a putea interveni in cazul unui atac intre trupele dobricene şi divizia de cavalerie. Tot aci a început să se adune şi Divizia a 15-a turcă, care a fost pusă sub comanda lui Hilmi Paşa, comandantul Diviziei a 25-a.

Sub impresia izbînzii repurtate la 18 şi 19 împotriva ofensivei bulgare, încurajat de faptul că Divizia a 115-a rusă începe să debarce la Constanţa, comandantul trupelor aliate din Dobrogea socoti că împrejurarea este favorabilă pentru a întreprinde o contraofensivă. Ziua de 20 septembrie a fost lăsată pentru odihnă. La 21, contraofensiva începe la aripa stingă — de est — de către trupele române din Grupul general Hartel. Mişcarea ofensivă s-a făcut pe trei coloane. Coloana cea mai de răsărit, plecînd din Musurat, ocupă Muratan şi se stabileşte pe o colină la sudul satului. La centru, Brigada a 17-a (Poetaş), plecînd din Topraisar, a înfrînt pe inamic şi a cucerit satul Amzacea ; voind să înainteze mai spre sud, e primită de focuri încrucişate de la artileria duşmană din direcţia Azaplar şi Carachioi. Susţinuţi numai de o baterie cu tragere repede şi una cu tragere înceată, vitejii soldaţi ai Regimentului 9 vînători şi 40 infanterie atacă pe duşman şi-l gonesc din satul Carachioi spre Mustafaaci. Românii

înaintează, respingînd mereu trupele de infanterie și cavalerie bulgară, și ajung pe linia Mustafaaci—Azaplar. Pe inserate, bulgarii încearcă o șarjă disperată cu două escadroane de cavalerie, dar românii, care înaintaseră prea mult cu această coloană, se retrag la Carachioi. Coloana din dreapta e formată din trupele Brigăzii a 5-a mixte; plecînd din Engemahale, ele atacă și cuceresc satul Enghez Buiuc. Aci însă, brigada cade în mijlocul unui violent foc concentric de artilerie, mai ales de artilerie grea și e atacată și de numeroase trupe de infanterie cu mitraliere, contra cărora tunurile noastre cu tragere înceată nu pot fi de nici un ajutor. Trupele brigăzilor a 5-a și a 17-a rămîn pe pozițiile cucerite, cu toate pierderile mari și se retranșează pînă la venirea nopții. Trupele Brigăzii a 36-a infanterie din Divizia a 5-a, care stăteau în defensivă, la dreapta Diviziei a 19-a, sînt atacate de dușman — trupele dobricene și Regimentul 74 turcesc — dinspre Sofular și Enghez. Cu toate atacurile pe care le dă dușmanul pînă la miezul nopții, el nu poate face nici un progres și este continuu respins de focul artileriei, întărită cu cîteva baterii rusești cu tragere repede.

Rușii nu iau parte la această acțiune ofensivă: atît Divizia a 3-a de cavalerie rusă, care e la stînga românilor, cît și Divizia a 61-a infanterie, care e la dreapta lor, stau nemișcate, cu toate că mari mișcări de trupe bulgare se fac prin fața frontului lor, pentru a se concentra împotriva românilor. La invitarea generalului Hartel, Zaioncikovski răspunde că s-a hotărît, în urma convorbirii cu generalul Averescu, să nu angajeze vreo bătălie mare pe acest front.

Cu tot frumosul succes de pe linia Enghez—Carachioi—Amzacea, față de această situație și de pericolul de a fi atacat din spate în poziția înaintată de la Enghez, unde inamicul are o considerabilă superioritate numerică și ne artilerie, Hartel suspendă ofensiva și retrage aripa dreaptă în poziția din care plecase. Amzacea rămîne însă în mîna noastră. Linia Amzacea—Perveli, cucerită la 21 septembrie, e întărită în zilele următoare, chiar sub focurile inamicului.

De partea lui, inamicul se stabilește și el în fața noastră, prelungindu-și frontul prin Perveli pînă la mare, întărindu-și linia frontului în toată întinderea cu tranșee adînci și cu puternice obstacole de sîrmă ghimpată.

Comentarii asupra bătăliei de la Rasova—Cobadin—Tuzla

Marea ofensivă a lui Mackensen se terminase cu un fiasco desăvîrșit. Atacatorul trebuise să dea înapoi și să se vire în șanțuri, în așteptarea unor zile mai bune și a unor ajutoare mai mari. E caracteristic pentru mult cîntata probitate germană, tăcerea desăvîrșită cu care ea acoperă acest mare eșec. Descrierile oficiale, publicate de Marele Cartier german, se fac a ignora cu totul marea bătălie. Ele vorbesc pur și simplu despre un „inevitabil ritm" [143] al mișcărilor de înaintare, pe care armatele germane au trebuit să-l prezinte și în campania din Galiția, Polonia și Serbia, explicabil prin greutatea organizării serviciilor din spatele frontului. Corespondentul german al lui „Frankfurter Zeitung", maiorul Endres, dă o relație ceva mai sinceră a bătăliei: „Mackensen nu slăbi inamicul din urmărire. Deja, la 16 septembrie, lupte vii se angajară pe tot frontul pozițiilor româno-ruse. Rușii și românii reușiră chiar, în terenul dinaintea liniei lor de apărare și anume la sud de linia Cobadin—Topraisar, să repurteze succese tactice și, prin aceasta, să dea impresia *(sic!)*, cîteva zile, că ofensiva a trecut de partea lor. Dar, deja, la 20, comunicatul nostru zilnic putea să anunțe că luptele au încetat" [82].

Este de un deosebit interes explicaţia pe care o dă Ludendorff in memoriile-sale[152] insuccesului duşman: „Feldmareşalul von Mackensen îşi ţinu aripa lui stingă de-a lungul Dunării şi exercită asupra acestui punct presiunea cea mai puternică de care putea dispune. Forţele inamicului, care se concentrau pe linia lacul Oltina-Caraomer, trebuiau împinse înspre coasta Mării Negre. Detaşamentul german Bode, care se găsea la aripa stingă, împinse această poziţie printr-un asalt îndrăzneţ şi-şi continuă înaintarea, coborînd de-a lungul Dunării. Dar bulgarii nu fură gata destul de iute. Atacară şi ei, dar inamicul putu să se retragă la 15 septembrie, în ordine. Armata a III-a bulgară scăpase ocazia admirabilă de a repurta un succes mare. Inamicul putu să se stabilească din nou în poziţia Rasova—Cobadin—Tuzla, fortificată dinainte de război. Se renunţă în curînd (?) la încercările făcute de a lua această poziţie. Forţa ofensivă a trupelor bulgaro-turce, ce se găseau acolo, nu era suficientă pentru acest scop".

Cu toată evidenta infrîngere a inamicului şi cu toate că, mulţumită sosirii pe teren a Diviziei a 115-a ruseşti, superioritatea noastră asupra inamicului începea să se afirme, generalul Zaioncikovski nu găsi de cuviinţă să întreprindă urmărirea inamicului bătut. Fie pentru că-şi socotea trupele slăbite prin luptele continue pe care acestea le suportaseră timp de trei săptămîni, fie din cauză că propria sa structură sufletească nu-i permitea iniţiative îndrăzneţe, fie că se supunea unor sugestii misterioase care paralizau orice acţiune energică pe frontul nostru, comandantul rus al forţelor aliate din Dobrogea se mulţumi să constate infrîngerea duşmanului şi să privească impasibil cum, sub ochii săi, acesta procedează la întărirea frontului său şi la pregătirea metodică a acţiunilor viitoare.

Cu bătălia de la Rasova—Cobadin—Tuzla se încheie prima fază a luptelor din Dobrogea. Începută sub auspicii aşa de tragice, se ajunsese la un echilibru de forţe şi la o stabilizare a frontului. Mackensen nu reuşise — ce e drept — să-şi încoroneze opera. Podul „Regele Carol I", portul Constanţa şi linia de drum de fier ce le uneşte, erau în mîinile românilor şi serveau ca bază de revitalizare a forţelor ce ţineau solid o puternică linie de apărare — nou val al lui Traian — împotriva hoardelor de invazie.

Trebuie însă să mărturisim că operaţiunile din Dobrogea aduseseră inamicului un important succes strategic. El ne silise să ne îndreptăm atenţia asupra Frontului de Sud şi să ne slăbim forţele din Ardeal, tocmai cînd acolo se pregătea marea ofensivă a lui Falkenhayn. Apoi, puterea noastră militară şi, odată cu ea şi forţa morală care rezultă din încrederea în sine, primiseră lovituri simţitoare. Pierduserăm două divizii, două cetăţi căzuseră: inamicul ajunsese în inima Dobrogei. El înconjura flancul Munteniei, pironea pe loc numeroasele forţe ale noastre şi ale aliaţilor noştri dintr-o poziţie puternică şi pe un front scurtat si ameninţa in mod permanent importanta arteră de comunicaţie, ce ne lega cu Marea Neagră.

Izbînda de pe linia Rasova—Cobadin—Tuzla era numai un episod fericit care ne permitea să respirăm un moment şi să ne reculegem. Situaţia continua însă să rămînă neliniştitoare în cel mai înalt grad; ca apăsa sufletele noastre ca un vis rău. În conştiinţa generală a opiniei publice, se simţea că trebuie să i se pună capăt cu o lovitură îndrăzneaţă. Ofensiva generalului Averescu pe Frontul de Sud răspundea unei trebuinţe sufleteşti tot atît de mult, pe cît părea a corespunde unei necesităţi militare.

7. CONTRAOFENSIVA ROMÂNĂ PE FRONTUL DE SUD

a) ÎNCERCAREA DE LA FLĂMÎNDA

Ofensiva generalului Averescu

La 2 octombrie, comunicatul oficial român aducea o veste senzațională : „Trupele române au trecut Dunărea intre Rusciuk și Turtucaia". Iar in continuare : „În Dobrogea am atacat pe tot frontul ...".

Un entuziasm fără margini cuprinse intreaga țară. Laconica știre era, în mintea fiecărui român, preludiul unor evenimente glorioase, care trebuia să șteargă pata rușinoasă de la Turtucaia și să pună capăt coșmarului din Dobrogea.

Îndrăzneața ofensivă era legată de numele generalului Averescu, iar generalul se bucura inaintea publicului și a armatei de un credit nemărginit. Prin luciditatea soluțiilor sale, prin marea lui putere de muncă, prin siguranța și liniștea sufletească pe care știa s-o păstreze in momentele cele mai critice, dar mai cu seamă prin trebuința instinctivă a maselor de a-și întrupa nădejdea, în vremuri critice, într-un personaj providențial, generalul Averescu trezise atit in masele oștirii, cit și ale poporului, o incredere tradusă printr-o popularitate fără egal in armata română. Opinia publică il reclama de pe un front pe altul, unde situația era primejduită și prezența lui in fruntea unei armate ridica moralul soldaților și conta ca un element sigur de succes. Cu toată discreția impusă de operațiile militare, in București nu mai era un secret că la Dunăre se pregătește *o lovitură*. Indiscrețiile ofițerilor care veneau cu diferite însărcinări prin București, locvacitatea, mai ales a femeilor, care aflaseră de la rude sau prieteni — negreșit, sub cel mai strict secret — pregătirile ce se făceau la Dunăre, avuseseră ca rezultat că in București operația de la Dunăre era așteptată de toată lumea cu o nerăbdare infrigurată, dar și cu o neliniște foarte explicabilă. Vestea oficială despre reușita trecerii Dunării, făcu să renască in inimi toate speranțele, pe care șirul dezastrelor indurate le spulberase. Iremediabilul optimism, pe care dezamăgirile il mai atenuaseră, se reaprinse cu putere și, pe străzile Bucureștilor, un ceas după citirea sobrului comunicat, toată lumea știa că Rusciukul și Turtucaia erau in mîinile românilor, iar cavaleria română e la Razgrad !

Comandantul suprem român, adoptind propunerea generalului Averescu, îi pusese la dispoziție, odată cu comandamentul grupului armatelor de sud, și cea mai formidabilă forță militară ce s-a incredințat unui general in războiul român : 17 divizii, din care 10 divizii (șase române și patru ruse) formau armata de Dobrogea și șapte divizii formau Armata a III-a de Dunăre — mai mult ca jumătate din totalitatea armatei de operațiuni. Mărimea acestei armate era in raport cu importanța țelului urmărit.

Generalul Averescu concepuse planul acestei ofensive in chipul următor : cu armata de Dobrogea să atace frontal pe inamic, spre a-l arunca spre sud. În același timp il ataca în flanc și în spate cu Armata a III-a, trecînd peste Dunăre, la sud de București, la Flămînda. Reușita deplină a loviturii ar fi avut urmări incalculabile : Armata a III-a română cădea în spatele și pe comunicațiile armatei bulgare din Dobrogea, intregul front inamic din Dobrogea era răsturnat, Mackensen în derută. Dobrogea eliberată. Chiar dacă nu se izbutea decît în parte, adică dacă se reușea se crea un cap de pod pe malul sudic al Dunării, era un ghimpe înfipt în coasta și spatele dușmanului, care i-ar fi jenat sau paralizat acțiunea.

Nu toată lumea avea încrederea generalului Averescu în lovitura proiectată. Generalul Alekseev atrase atenția, prin colonelul Tatarinov, atașatul militar rus, că operația i se pare riscantă. Inamicul ar trebui aruncat afară din Dobrogea prin acțiunea armatei ruso-române din Dobrogea, iar dacă e vorba de trecerea Dunării, ar fi preferabil a se încerca pe la Rahova, în direcția Berkovica—Sofia. Averescu răspunse că „luptele din Dobrogea vor avea cu atît mai mare șansă de reușită, dacă Armata a III-a ar putea să înfigă un ghimpe cît de slab în coasta și spatele dușmanului. Cît despre o trecere pe la Rahova, desigur că generalul Alekseev nu și-a consultat bine harta". Rezerve asemănătoare s-au exprimat și din partea atașatului francez Desprez, și chiar Brătianu a mărturisit că „a tremurat cînd a auzit expunerea planului de a pătrunde în Bulgaria cu două sau trei divizii".

Pregătirea ofensivei

Principala acțiune în această contraofensivă revenea noii Armate a III-a, creată la Dunăre. Se dăduse generalului Averescu trei divizii noi : a 10-a (general Văitoianu), a 21-a (general Lambru) și a 22-a (general Razu). Divizia a 10-a era compusă mai ales din vlășceni și dobrogeni ; ea constituise pînă aci rezerva generală a armatei. Diviziile 21 și 22 erau formații recente, organizate după începerea războiului din regimente luate de pe la alte divizii. Cele trei divizii constituiau Corpul V de armată. Pe lîngă Corpul V, Armata a III-a mai cuprindea i Corpul VI, alcătuit din diviziile 16 și 18, divizii de a doua mînă, formate dintr-un număr mic de batalioane, toate înjghebate după declararea războiului, trupe însărcinate cu paza Dunării, precum și Divizia 1 de cavalerie — 24 escadroane. În total, Armata a III-a dispunea de 53 batalioane, 24 escadroane, 48 baterii de cîmp, șapte baterii grele și una antiaeriană. Mai erau două detașamente fixe, cu artilerie, destinate pentru apărarea malului sting al Dunării. Se mai examina și putința chemării Diviziei a 23-a de pe frontul Oltului.

O comisie, prezidată de generalul Văitoianu, comandantul Diviziei a 10-a, pregăti lucrările necesare ofensivei. În 12 zile s-au construit drumuri de acces la Dunăre prin lunca băltoasă a Flămîndei, s-a adunat materialul pentru cele două poduri ce aveau să fie aruncate peste Dunăre, precum și vreo 250 de bărci pentru transport de trupe ; s-au luat măsuri de precauție împotriva unui eventual atac al monitoarelor dușmane, care erau ascunse în canalul Belene, la sudul ostrovului Persina. Aceste din urmă măsuri constau mai ales în instalarea unui post de artilerie și infanterie în ostrovul Cînghinelelor, în fața ieșirii de la vale a canalului Belene și în construirea unui stăvilar, prin înecarea de șlepuri în canalul Tabanu, 11 km în sus de Flămînda. S-au așezat și mine explozive ; ele erau însă defectuos construite și instalarea lor a pricinuit — prin explozii premature — grave accidente. Mai înainte de a deveni periculoase pentru dușman, ele se dovediră periculoase pentru cei ce le minuiau.

Ce forțe puteau să opună bulgarii acestei armate de cinci divizii de infanterie și una de cavalerie, pentru a apăra spatele frontului din Dobrogea ? Recunoașterile cu avioane, făcute în zilele de 28 și 29 septembrie, au constatat că, afară de micile garnizoane din Rusciuk și Turtucaia, nu se mai găsea nici o trupă dușmană pe o rază de 30 km adîncime. Comandantul Armatei a III-a române credea deci că poate să conteze pe surprindere și pe imensa superioritate a trupelor române, ca pe elemente sigure ale succesului. O împrejurare întîmplătoare a făcut însă ca bulgarii să aibă în regiunea de trecere un mic număr de trupe, cu care să preîntîmpine cel dîntîi atac. La 29 septembrie, mareșalul Mackensen ordonă reluarea ofensivei inamice în Dobrogea împotriva liniei

Rasova—Cobadin ; pentru sporirea efectivelor armatei de atac, dispuse trimiterea pe front a celor șapte batalioane ce constituiau garnizoana punctelor întărite Turtucaia și Silistra. În locul lor trebuiau să vină alte trupe de miliții de la Rusciuk și Varna, iar în locul acestora, se aduceau alte detașamente de la Șumla și Burgas. Pe cînd trupele bulgare executau marșurile necesitate de aceste deplasări, căzu pe neașteptate bomba trecerii Dunării de Armata a III-a română.

Trecerea Dunării

În seara zilei de 30 septembrie, lunca Flămînzii era un furnicar de trupe române. Dispoziția sufletească a ofițerilor și a soldaților era din cele mai înălțătoare : izbînda era sigură. Trupele Diviziei a 10-a erau în prima linie, înșirate pe malul Dunării în dreptul Ostrovului Lung și Ostrovului Coreia, gata de îmbarcare ; Divizia a 21-a, în linia a doua, venea pe șoseaua Prundu Belu—Flămînda ; în linia a III-a era Divizia a 22-a la Comana. Corpul VI de armată era în zona Jarcaleți—Frățești, iar cavaleria la Prundu Belu.

La ceasurile 3 dimineața, în ziua de 1 octombrie, două sute de bărci încărcate cu soldați din regimentele de infanterie 5 Vlașca și 20 Teleorman se desprinseră de malul românesc, pe la coada Ostrovului Lung și alunecară pe tăcute prin întunericul și ceața ce acopereau Dunărea, spre malul bulgăresc. După cîteva minute, convoiul a intrat în brațul Dunării Mari. Și atunci, tunurile de pe malul românesc încep bombardarea malului din față, în special satele Reahovo, Babovo și Breaslen. Sub protecția acestui tir, trupele române debarcă pe malul bulgăresc, gonesc un slab detașament dușman și ocupă satul Reahovo. Convoaiele de bărci goale se înapoiază spre a lua alte trupe. Toată dimineața, bărcile și portițele spintecă luciul apei Dunării într-un du-te-vino necurmat ; la ceasurile unsprezece și jumătate, toate cele cinci regimente de infanterie ale Diviziei a 10-a sînt pe malul bulgăresc. La ora 10 încep să treacă pe bărci și trupe din Divizia a 21-a ; pînă seara trec patru batalioane din regimentele 61 și 46 de infanterie cu o companie de mitraliere și o baterie de tunuri mici de 53 mm. În același timp, cînd sub protecția tunului artileriei, trupele de infanterie treceau Dunărea pe bărci, pontonierii îndeminatici și marinarii îndrăzneți începeau întinderea podului, care trebuia să lege durabil cele două maluri și să înlesnească trecerea celorlalte trupe de infanterie, a artileriei, cavaleriei, convoaielor de care. Pontoanele fuseseră aduse de la Galați cu trenul și apoi cu căruțele și ținute ascunse în pădurea din spatele Ostrovului Lung. Operația a început la 5 dimineața și, la început, a mers bine, deși cam încet, deoarece șalupele-remorchere n-aveau destulă putere. Un vînt puternic începuse să sufle după-amiază, îngreuind lucrările. Spre seară situația începu să se înrăutățească. Valurile mari, ridicate de vîntul din ce în ce mai violent, amenințau să răstoarne bărcile pline cu oameni și împiedicau lucrările podului. În același timp, apar aeroplanele dușmane, aruncînd bombe asupra podului și a liniei întesate de oameni. Noi nu aveam avioane spre a le combate. Apărarea aeriană, care trebuia să întrunească 14 avioane în dimineața zilei de 1 octombrie la Mihai Bravu, nu s-a putut constitui. Două avioane „Nieuport", pilotate de piloți francezi, au aterizat forțat pe drum și s-au defectat ; escadrila rusă, compusă din cinci aparate, a sosit abia la 20 septembrie, iar aparatele române, concentrate în același scop, 2 „Nieuport" și 4 „Voisin", n-au putut apăra cu eficacitate podul, fiind mai puține și de tipuri mult mai slabe ca aparatele străine. Astfel fiind, avioanele străine au virat timp de patru ceasuri deasupra podului și a luncii, făcînd numeroase victime și producînd panică și întîrzierea lucrărilor. Cu această ocazie s-a distins generalul Lambru, comandantul Diviziei a 21-a care,

luînd comanda lucrării podului, după rănirea comandantului pontonierilor, a dat dovezi de curaj și singe rece, stînd în tot timpul bombardamentului pe pod și încurajînd, prin exemplul său, pe soldați. Ofițerul Warodin Dumitru din statul-major al Diviziei a 21-a a lucrat toată noaptea cu neînfricată energie, ajutîndu-se de pontonieri improvizați, la repararea stricăciunilor cauzate de furtună și bombardamente*.

---

* Subsemnatul, am construit podul de la Flămînda (18/19 noiembrie 1916), toți ofițerii de pontonieri fiind morți, ajutîndu-mi de pontonierii lipoveni rezerviști din reg. 33 și 73 rezervă Tulcea și de remorcherele „Catina" și „Rîndunica".

Am lucrat timp de 2 zile și 3 nopți sub bombardamentul a 8 avioane germane și al monitoarelor austriece care se apropiaseră pînă la o milă de pod, mascîndu-se înapoia unei insule din mijlocul Dunării acoperită cu o lunică și lăstăriș stufos și fiind necontenit împroșcați de șrapnelele ce se spărgeau cam la 80 — 100 metri deasupra podului și a pontonierilor, care omorau pe pontonieri, dar mai grav îngăureau pontoanele care erau amenințate să ia apă și să se scufunde și odată cu ele și podul. (Am ordonat echipe speciale sub comandă, care cu toată cerbicia atacului vrăjmaș, care se intensifica mereu în scopul de a înfrînge tenacitatea și îndîrjirea noastră și a produce debandadă și panică, s-au dus pe mal și au adus crăci de răchită cu care sub formă de dopuri au astupat găurile pontoanelor).

Primejdia sporea în orice clipă și amenința să devină catastrofală, atingînd scopul final al inamicului, adică ruperea podului (eventual aruncarea lui în aer) și înecarea pontonierilor, prin minele lansate de monitoarele inamice în susul și pe firul apei și de vasele-carcase de lemn pline cu pulbere, pe care aceleași monitoare le lansase pe mijlocul Dunării, unde fluviul avea torentul cel mai mare.

Artileria 75 mm de cîmp a bombardat lovind în plin monitoarele, dar acestea fiind protejate de cuirase, bombardamentul nu a avut nici un efect. În schimb, aviația inamică ucisese peste 200 ofițeri și 1 000 oameni și pusese panică în trupele capului de pod.

Pretutindeni nu se auzeau decît blestemele soldaților mutilați, contra acelora care i-au trimis la război cu mîinile goale, spre a putea fura și îmbogăți.

Toate acestea s-au întîmplat pe o furtună care făcea ca podul să se deplaseze cu 50—100 metri lateral și cu 6—10 metri în înălțime. Martori oculari: generalii Lambru Dumitru, Ștefănescu-Amza, Berlescu, Ștefănescu Ștefan, lt.-colonel Vasilescu Ștefan din Intendență, maiorii: Răsuceanu și Berlescu.

Tot subsemnatul am întors brigadele generalului Petala ce înaintaseră spre Turtucaia și ajunseseră la 40 km de teritoriul bulgar și divizia a 10-a a generalului Văitoianu care fusese trecută în bărci ca trupe cap de pod și ocupase regiunea Rahova, Babovo, Malo-Vranovo, Breaslen-Tetevo. Martori oculari: generalii Petala, Văitoianu, fost prim-ministru, Amza-Ștefănescu, Argeșanu și colonelul Marcu Ulpin.

Cu acest prilej subsemnatul am avut doi cai răniți sub mine, pentru care am fost despăgubit de Marele Stat-Major cu doi cai, gratis, din depozitul de cai de la Mufțiu.

Subsemnatului i se datorește că panica a fost oprită printre pontonieri și trupele au putut a doua zi la ora 5 să treacă podul. Brigada I-a art. a colonelului Peteuș Petre, care obiectase la început generalului Lambru, comandantul diviziei, că el nu-și ia răspunderea să angajeze tunurile brigăzii pe un pod făcut de un ofițer de cavalerie *nespecialist*.

Întrebat de general Lambru, că ce părere am asupra soliditătii podului, i-am răspuns: „Dacă se întîmplă ceva, mă legați la copac și mă împușcați".

Trupele și art. au trecut și înainte și înapoi, fără să se fi întîmplat ceva.

Am luat parte și am condus trupele la Hohenwarde-Brașov, Momenhof și Klein-Predeal, desi eram ofițer de Stat-Major, unde călare și cu revolverul în mînă, am întors în capul Escadronului de Ștafete al diviziei 21 inf., împingînd cu lăncile de la spate, trupele diviziei 4 care cuprinse de panică începuseră să se retragă în debandadă.

S-a mai rezistat în munți încă 40 de zile după această întoarcere pe poziție.

Am comandat escadron de recunoaștere în regiunea Stîlpu-Epurești (1 000 germani uciși) și am contribuit în mod eficace atît la prima cît și la a doua retragere a diviziei 21 pe Argeș, cît și la întoarcerea ofensivă din ziua de 18 și 19 noiembrie în regiunea Găgeni, Bălăria, Stîlpu-Epurești, Ghimpați, Letea Veche, Căminească.

În fine am fost ultimul element de ariergardă al diviziei 21 inf. care acoperea retragerea generală a armatei.

Am fost ultimul escadron al armatei care după ce am primit parlamentarii germani la podul de la Bragadiru, m-am retras prin mijlocul Bucureștiului, ce se pregătea să primească armatele victorioase ale lui Mackensen, trecînd pe la podul din fața bisericii „Domnița Bălașa" pe B-dul Brătianu, pe Calea Griviței și B-dul Basarab, unde am avut o ciocnire cu patrulele de ulani germani care pătrunzînd pe Valea Prahovei, veneau dinspre Chitila.

Cu toate greutăţile ivite, la 7 seara, după 14 ceasuri de muncă, podul era gata. Ca şi cum încercările de peste zi nu fuseseră de ajuns, peste noapte vîntul s-a înteţit, devenind furtună violentă, însoţită de ploaie torenţială. Valurile au rupt podul în două locuri, despărţindu-l în trei bucăţi. Cu nespusă greutate, bucăţile au fost legate la loc. Înspre dimineaţă, valurile dădeau podului oscilaţii laterale foarte mari, ploaia ce cădea în şuvoaie făcea podul lucios, punînd în primejdie trecerea cailor şi trăsurilor. Pe la 4 dimineaţa, valurile au smuls ancorele unei portiţe care, luată de curent, a izbit podul de malul bulgar, rupîndu-l din nou. Noua reparaţie, necesitată de acest accident, s-a executat pînă la ora 6 dimineaţa, cînd au început să treacă trupele de infanterie ale Diviziei a 21-a, artileria Diviziei a 10-a şi trenurile de luptă ale tuturor regimentelor celor două divizii. Mari greutăţi a întîmpinat şi stabilirea *capului mort* — grinda de ţărm pe malul bulgar — căci valurile mîncau pămîntul aruncat şi terasamentul trebuia întreţinut în tot timpul cît a durat podul.

Oricum, operaţia reuşise. În dimineaţa zilei de 2 octombrie, două divizii române erau pe malul bulgăresc.

La Cartierul armatei lui Mackensen, surprinderea fu completă. Comandantul germano-bulgar era emoţionat. Presa amică jubila. Îndrăzneaţa lovitură părea menită să schimbe deodată soarta războiului nostru pe Frontul de Sud, aşa de vitregă pînă atunci.

Ajungînd la Tunari, capul coloanei diviziei 21 inf. care era formată din artilerie, a fost atacat de alte patrule de ulani şi subsemnatul cu escadronul am galopat pînă la cap, am atacat şi le-am făcut prizonieri.

Tot ce am enumărat aci nu sînt decît mici episoade personale, din Războiul pentru Întregirea Neamului.

Dr. colonel.
Warodin G. Dimitrie
Ofiţer brevetat de Stat-Major
şi Comandantul Escadronului de
Ştafete al Diviziei 21 inf.

România
Corpul II Armată
Divizia 21

Copie

Căpitan Warodin Dobre

Acest căpitan mi-a apărut în noaptea cînd eram ocupat cu întinderea podului peste Dunăre, pe o ploaie torenţială şi într-un moment critic o portiţă de la deal, ale cărei ancore fuseseră smulse de furtună, a lovit podul dislocînd o altă portiţă tocmai în momentul cînd îl terminasem. Marinarii şi pontonierii dispăruseră goniţi de asprimea vîntului. Eram gata să-i întorc şi să reîncep operaţia, cînd apare căpitanul Warodin oferindu-mi ajutorul său şi rugîndu-mă să-l învăţ ce să facă. I-am satisfăcut dorinţa şi l-am utilizat. M-a uimit... N-am văzut un om mai energic şi mai devotat: a muncit ca un negru şi la ora 6 dimineaţa am reuşit să trec trupele. Este curios cum omul acesta cu atît de fericit temperament de militar, nu avea comanda în regiment: la pod se găsea ca ofiţer de legături al diviziei de cavalerie.

L-am cerut Marelui Cartier şi mi l-a aprobat la divizie ca ofiţer informator, unde, sfidînd imineţa şi intensitatea pericolelor se achita cu conştiinţa adevăratului patriot de cele mai grele însărcinări.

Este reuşit la Şcoala Superioară de Război.

Ro respectuos să fie decorat cu Steaua României în gradul de ofiţer.

Comandantul Diviziei 21
General (ss) Lambru

Şeful Biroului Adjutanturii,
Locotenent (ss) Pantea

Luptele de pe malul drept

Punînd piciorul pe malul bulgăresc, trupele române erau pline de avînt, setoase de a răzbuna umilințele și cruzimile îndurate de la bulgari. Înaintarea se făcea în două direcții : spre sud în direcția Mah—Kaia și Sarnubekioi și spre est, în direcția Breaslen—Turcșmil. Un al treilea detașament a ocupat solid Reahovo, punctul central de debarcare, întărindu-l astfel ca să organizeze un cap de pod. Deși intrucîtva stînjenite din cauza lipsei de artilerie — care nu putuse încă trece Dunărea — , trupele române ocupă satele bulgărești unul după altul, trecînd prin baionetă atît slabele trupe de apărare, cît și populația înarmată a satelor, ce căutau să întîrzie înaintarea.

Surprins de neașteptata năvală, tocmai cînd se dezlănțuia și ofensiva din Dobrogea, comandamentul germano-bulgar caută să strîngă tot ce avea sub mînă, ca să stăvilească înaintarea dușmanului. Era puțin lucru. Batalioanele — șapte — ce porniseră din Turtucaia și Silistra spre frontul dobrogean, sînt oprite din drum și reîntoarse să facă față dinspre est. Rezerva mobilă a capului de pod Rusciuk și batalioanele de marș și miliții, ce se îndreptau spre Turtucaia, trebuia să atace dinspre vest. Primul eșalon al Diviziei a 217-a germane, ce se aduna în zona de luptă, fu îmbarcat în camioane automobile și trimis spre Turtucaia, precum și un escadron german și mai multe baterii grele și de cîmp, germane, austriece și bulgare.

În seara zilei de 1 octombrie, toate obiectivele fixate trupelor române fuseseră atinse ; dușmanul se retrăgea spre sud, făcînd o linie subțire înaintea trupelor noastre. A doua zi, acțiunea fu reluată și cu tot focul puternic al artileriei dușmane trupele Diviziei 10 ocupă spre sud Kasikler (Slivopol), Mak-Kaia și Sarnubekioi, pe cînd trupele Diviziei a 21-a ocupă spre est Babovo, Gulema-Vranovo, Breaslen. La ora 9,30, se produse însă un eveniment care schimbă fața lucrurilor. Două vase austriece au apărut la colțul de vest al Ostrovului Lung și au început să tragă asupra podului. Alte două vase, oprite mai în susul apei, lîngă Tabanu, trăgeau asupra trupelor române ce erau angajate pe malul drept al Dunării în luptă cu bulgarii, precum și asupra rezervelor ce așteptau pe malul sting momentul îmbarcării.

Ce se întîmplase? Ploaia torențială ce căzuse în după-amiaza zilei de 1 octombrie și toată noaptea, umflase apele Dunării. Profitînd de urcarea nivelului fluviului, un grup de două monitoare și două vedete din flota austriacă a putut ieși din canalul Persina și, trecînd peste obstacolele semănate în cale, au apărut în apropierea punctului de trecere. Întunericul, vijelia și ploaia au împiedicat posturile de pe mal să observe și să semnaleze ieșirea flotei. Monitoarele „Bodrog" și „Körös" nu au putut însă forța barajul de la Tabanu și s-au mulțumit să bombardeze malurile, podul fiind în afară de bătaia tunurilor. La ora 3 după-amiază cele două monitoare, grav avariate de tirul precis al artileriei române de pe maluri, au trebuit să se retragă și, cu multă greutate, au reintrat în seara de 3 octombrie în canalul Persina [188]. Cele două vedete mai mici s-au putut strecura printre baraj și mal, din cauza creșterii apelor și au apărut la Ostrovul Lung și au tras asupra podului, fără să-l atingă. Organizarea apărării împotriva monitoarelor era greu de îndeplinit. Ploaia torențială și ridicarea bruscă a cursului Dunării transformase întreaga luncă a Flămîndei într-o băltoacă imensă. Nu se mai putea circula decît pe șosea. Tunurile, în special cele grele, nu mai puteau fi mișcate din loc pentru a fi aduse în poziții noi, mai în susul apei, de unde să țină în respect monitoarele dușmane. Conștient de gravitatea acestei întorsături, comandantul român socoti că executarea mai departe a programului stabilit e imposibilă și că noua situație impune modificarea lui. La ora 11 a.m. generalul Averescu dădu ordinul să se suspende orice mișcări

pe malul sting și plecă la Periș, spre a conferi cu Marele Cartier. Ofensiva de la Flăminda trăise.

Retragerea

Hotărirea Marelui Cartier a fost că, față de amenințarea distrugerii podului de flota austro-ungară și de neputința momentană de a o goni, să se suspende deocamdată trecerea trupelor, să se retragă artileria și o parte a infanteriei pe malul sting și să se păstreze pe malul bulgăresc numai capul de pod Reahovo—Babovo, care să se întărească solid, spre a sluji ca punct de sprijin pînă cînd îmbunătățirea vremii și gonirea flotei austriece vor îngădui reînceperea operației. Trupele Diviziei a 10-a, care erau cele mai înaintate, au primit noaptea tîrziu ordinul de retragere; ele au rupt contactul cu dușmanul și au început marșul spre Dunăre. A doua zi, 3 octombrie, dimineața, dușmanul și-a continuat încercările de a distruge podul. Flota austro-ungară a lansat pe curentul apei Dunării un șlep foarte mare, încărcat cu explozibile. Șlepul, plutind pe lîngă malul bulgăresc, a fost luat sub focul artileriei noastre de pe malul sting, atins în plin și scufundat prin explozie. În locul celor două monitoare avariate și retrase au apărut alte două monitoare, care au dus lupta cu bateriile și trupele române, neputînd ajunge podul. De pe malul drept însă dușmanul a dat drumul la mine de curent, lotci, pontoane și șlepuri, din care unele au lovit podul și l-au avariat, întrerupînd trecerea. Pe cînd comandantul român lua măsuri de repararea podului și cerea aducerea flotei de monitoare române de la Hîrșova, sosi un nou ordin de la Marele Cartier, care dispunea încetarea ofensivei, retragerea trupelor și strîngerea podului. Era urmarea unui examen al situației generale pe amîndouă fronturile de luptă. Desfășurarea războiului nostru intrase într-o fază de criză acută. Era 3 octombrie. În Transilvania, contraofensiva inamicului începuse să devină amenințătoare. Pierdusem lupta de la Sibiu și ne găseam în retragere spre Brașov. Trupele române din Ardeal, slăbite prin luarea diviziilor necesare pentru întărirea frontului dobrogean, opuneau o rezistență neîndestulătoare puternicului inamic. O nouă înfrîngere și dușmanul ar fi găsit liber drumul prin trecătorile Carpaților. Marele Cartier General găsi că e prudent să întărească pozițiile din Carpați cu trupe noi. Deoarece nu mai aveam nici o rezervă disponibilă, se luă grava hotărire de a se opri acțiunea de la Flăminda și a se întrebuința trupele destinate acestei operațiuni, spre a preveni pericolul ce amenința de la nord. Hotărire penibilă și sfîșietoare, dar dictată de o elementară prudență. Viitorul va arăta curînd cît de întemeiată a fost această judecată. Zece zile mai tîrziu, diviziile 10 și 21 au fost cele care au oprit pe dușman la Predeal, iar Divizia a 22-a l-a oprit la Bran. Erau diviziile de la Flăminda![12]. În loc de ofensivă la Dunăre, trupele Armatei a III-a au trebuit să ducă luptă defensivă în munți, spre a apăra țara de invazie și a o scuti de rușinea unei ocupații prea repezi și prea ușoare.

Părăsirea teritoriului bulgar s-a făcut în zilele de 4 și 5 octombrie. Au fost retrași toți oamenii și aproape toți răniții, parte pe pod, parte pe bărci și portițe; puținul material ce n-a putut fi retras a fost distrus prin focul tunurilor de pe malul sting. În timpul nopții de 4—5, podul a fost desfăcut și retras. În tot acest timp, trupele noastre nu au avut să sufere aproape nimic din partea inamicului care, avînd forțe prea slabe, s-a mulțumit să ne urmărească de la distanță, atacînd numai ariergardele care rămăseseră pe malul sudic, ca să protejeze îmbarcarea și trecerea celor din urmă trupe. Afirmația din comunicatele dușmanului, că eșuarea acțiunii noastre de la Flăminda s-ar datora „forțelor germano-bulgare" care, venind din Rusciuk și Turtucaia, ar fi dat „un atac

învăluitor" împotriva trupelor române, aruncîndu-le în Dunăre, este fantezistă. Ea e inventată din nevoia de a disimula emoţia prin care trecuse duşmanul. Disproporţia între slabele trupe de miliţieni ce puteau opune bulgarii, faţă de cele 6 divizii ale armatei de operaţie română, era prea zdrobitoare, ca să se poată afirma serios un astfel de lucru. Tot aşa de curioasă e afirmaţia lui Ludendorff că n-a priceput rostul acestei treceri „care n-ar fi putut schimba situaţia nici de la Dunăre, nici din Transilvania". Sînt şi germani care şi-au dat seama că întreprinderea n-a fost nici „disperată", nici „nebunească" şi care, mai ales, au curajul de a o spune. Maiorul Endres mărturiseşte că „partea tehnică a operaţiunii a fost rezolvată de români în chip strălucit" [82]. Iar un istoriograf anonim al armatei de Dunăre scrie[247]: „Românii au încercat în timpul campaniei din Dobrogea să treacă Dunărea. Data trecerii a fost judicios recunoscută; punctul de trecere bine ales. A fost o întreprindere bine cugetată, pentru care ei au întrebuinţat forţe puternice şi mijloace tehnice îndestulătoare". În faţa acestor afirmaţii făcute de duşmani de bună credinţă, pe baza observaţiilor făcute personal, la faţa locului, pretenţia lui Hindenburg, în memoriile sale [111], că la aflarea ştirii despre trecerea trupelor române la Reahovo, ar fi dat ordinul „Să se aresteze aceste trupe !", apare ca o fanfaronadă sau ca o glumă de gust îndoielnic. Ea reaminteşte gluma de aceeaşi calitate a Kaizerului german care, curînd după izbucnirea războiului european, anunţa că va trimite jandarmeria din Berlin ca „să aresteze minuscula armată engleză". Toşev, comandantul Armatei a III-a bulgare, se însărcinează să răspundă acestor rodomontade, mărturisind sincer primejdia situaţiei create duşmanului: „Dacă românii ar fi izbutit să lărgească capul de pod şi să treacă încă unităţi dincolo de Dunăre, atunci cu toţii ne-am fi văzut la strîmtoare, chiar însuşi Ludendorff" [295].

Oprirea operaţiei de la Flăminda este aşadar rezultatul propriei noastre voinţe şi este efectul situaţiei critice de pe frontul transilvănean. Lipsurile de pregătire constatate au pricinuit doar îngreuierea operaţiilor şi, ceea ce e mai de plîns, numeroase victime. Astfel a fost lipsa organizării unei apărări antiaeriene şi, mai ales, insuficienţa apărării împotriva monitoarelor duşmane. Cîteva zile în urmă, la 8 octombrie, escadra austro-ungară, împreună cu trupe de debarcare, au atacat postul român din ostrovul Cinghinelelor, instalat acolo spre a supraveghea şi închide drumul flotei. Mica garnizoană, uitată acolo fără legături şi fără ajutoare, a fost masacrată după o rezistenţă eroică, în care un tînăr ofiţer de marină, sublocotenentul Izvoranu, a murit ca un erou, după ce luptase ca un brav. Supravieţuitorii — doi ofiţeri şi 150 de soldaţi — au fost făcuţi prizonieri, împreună cu şase tunuri. A fost epilogul trist al bătăliei de la Flăminda.

b) BĂTĂLIA DE LA AMZACEA

Pregătiri româno-ruse

Acţiunea ofensivă a armatei ruso-române din Dobrogea, care trebuia să înceapă şi să se dezvolte simultan şi convergent cu cea de la Flăminda, a fost concepută în modul următor: la flancul drept (de vest) al armatei, grupul român general Radian — compus din diviziile româneşti 2, 15 şi 12 şi grupul rus general Freiman, compus esenţialmente din Divizia a 115-a rusă, întărită cu artilerie grea, vor ţine cu îndîrjire poziţiile lor de la Cernavodă—Sofular, sud de Cobadin, făcînd numai demonstraţii cu artilerie şi patrule de infanterie, spre a fixa pe inamic şi a nu-l lăsa să trimită ajutoare în sectoarele atacate.

La centru, grupul rus Simanski — compus esențialmente din Divizia a 61-a rusă — va ataca pe dușman și va ocupa înălțimile din regiunea Casici—Enghez. Lovitura principală va fi dată de aripa stingă, de răsărit — grupul român general Hartel, format din diviziile române 5 și 19, în regiunea Amzacea—Topraisar. La aripa extremă stingă, un regiment de cavalerie rusă avea să supravegheze regiunea Tuzla, pe țărmul mării; restul cavaleriei ruso-române era concentrat în regiunea Osmanfaca — Ebichioi, la dispoziția comandantului, spre a începe marșul spre sud, prin sectorul Sofular — Amzacea, în caz de rupere a frontului dușman. Flota rusă de pe mare trebuia să țină sub tunurile ei regiunea Perveli—Mangalia. În rezervă erau păstrate Divizia a 9-a română (Petala) la Ivrinez-Peștera, în spatele grupului demonstrativ, și Divizia sîrbă, la Biulbiu Mic, în spatele grupului de atac.

În concepția generalului Averescu, frontul dușman trebuia spart în sectorul de est, spre mare și armata dușmană aruncată spre vest, spre Dunăre, pe direcția de înaintare a Armatei a III-a române care, după reușita trecerii de la Flăminda, trebuia să cadă în spatele armatei dușmane. Superioritatea forțelor româno-ruse din Dobrogea era asigurată: 124 de batalioane (80 române și 44 ruse), față de 73 dușmane — în realitate au fost 79 —, 89 baterii artilerie față de 62 dușmane, 31 escadroane de cavalerie față de 29 dușmane. Una din condițiile principale ale succesului era îndeplinită. Efectul loviturii de la Flăminda, dată în spatele dușmanului, îi va zdruncina morahul și dispozitivul tactic, influențînd hotărîtor soarta bătăliei.

Pregătirile dușmanului

În același timp, dușmanul își lua și el dispozițiile în vederea unei ofensive, care trebuia să fie hotărîtoare pentru operațiile din Dobrogea. Îi sosise Brigada de marș de la Varna și Divizia a 15-a turcă, completînd Corpul VI turcesc; nu-i sosise încă așteptata Divizie a 217-a germană. Între Mackensen și Tosev reîncepe discuția asupra oportunității și direcției atacului, cel dintîi cerînd începerea imediată a ofensivei cu direcția spre Topraisar, cel de-al doilea cerînd să se aștepte întîi sosirea Diviziei a 217-a germane, iar atacul să se dea în centrul dispozitivului ruso-român, la Cobadin. Divergența a fost înlăturată prin intervenția principelui moștenitor Boris, hotărîndu-se ca, pînă la sosirea Diviziei a 217-a, armata din Dobrogea să fie deocamdată întărită cu trupele din garnizoanele Turtucaia, Silistra și Varna, în locul cărora vor fi aduse trupe de miliției de la Rusciuk, Șumla și Varna. Se știe că această deplasare de trupe a îngăduit bulgarilor să aibă la îndemînă cîteva trupe, pe care să le opună românilor ce trecuseră Dunărea la Flăminda. Cu cele 79 de batalioane, 62 baterii și 29 escadroane, armata bulgaro-turco-germană era inferioară numerice ște adversarului ei. Superioritatea era în artilerie grea, care dispunea și de un mare număr de baterii grele germane și austriece și de tunurile grele capturate la Turtucaia și transportate pe frontul dobrogean de luptă. Cu chipul acesta, ofensiva româno-rusă a lovit un dușman care era el însuși pregătit să ia inițiativa unei mișcări ofensive.

Lupta de la Perveli

La 1 octombrie, ofensiva ruso-română s-a dezlănțuit de la sud de Cobadin . pînă la mare. După un bombardament de artilerie de cîteva ceasuri, la care dușmanul a răspuns cu o tărie egală, trupele s-au pus în mișcare. Înaintînd în teren descoperit, sub focurile încruci-

şate ale bateriilor duşmane, românii i rusii au avut pierderi mari, plătind scump fiecare palmă de teren pe care o cuceresu.

Cea mai mare înaintare a fost realizată la aripa noastră stingă dinspre mare. Înaintind dinspre Musurat, trupe din Divizia a 5-a au atacat satele Muratanu Mare şi Muratanu Mic, pe care le-au cucerit unul după celălalt, precum şi înălţimile de la cota 74, respingînd trupele de cavalerie bulgară descălecată, care le ocupau. Linia română înaintează sub formidabilul bombardament duşman şi ajunge în marginea de nord a satului Perveli, puternic întărit cu mai multe rînduri de sîrmă intacte; poziţia se prelungea spre vest pe dealul Caraluc (cota 90). Aripa stingă a Diviziei de cavalerie bulgară se retrage în debandadă; spre a preîntîmpina pericolul, comandantul bulgar trimite Regimentul 1 de cavalerie să şarjeze. În două linii, cu cîte două escadroane pe fiecare linie, urmaţi la distanţă de rezerve, se năpustesc la şarjă cavaleriştii bulgari, cu caii în galop, în urlete sălbatice, împotriva românilor. Dar soldaţii gălăţeni şi bîrlădeni ai Brigăzii a 37-a nu erau o trupă învinsă şi demoralizată, care să fie pusă în panică de năvala cavaleriei, ci o trupă plină de avîntul succesului. Trăgătorii români se aşază la pămînt, lăsînd să treacă printre ei rîndurile cavaleriştilor bulgari, pe care apoi îi atacă din spate, pe cînd din faţă şi din flancuri îi primeşte altă grindină de gloanţe. Şarja bulgară e zdrobită: cai şi călăreţi morţi acoperă cîmpul de luptă: resturile regimentului fug în dezordine spre vest*. Cu ajutoarele de infanterie bulgară şi turcă primite spre seară, comandantul bulgar a încercat un atac de noapte, însă unităţile duşmane au preferat să rătăcească noaptea pe cîmp şi să se reîntoarcă dimineaţa în poziţiile lor.

Atacurile Brigăzii 17 Poetaş şi a Diviziei a 61-a ruseşti au reuşit să cîştige teren în faţa poziţiilor turceşti ale Diviziei 25 şi ale diviziei mixte bulgare, însă au fost stînjenite de numeroasele forţe aduse de bulgari în ajutorul turcilor şi mai ales de tirul precis al bateriilor lungi germane şi al obuzierelor austriece. Rusii au ocupat cu Divizia a 61-a satul Sofular cu creasta înălţimilor de la nord de Enghez. Focul artileriei grele a Diviziei a 61-a ruse, îndreptat asupra satului Amzacea, a înlesnit Brigăzii Poetaş înaintarea pînă în apropierea satului.

Rezistenţa bulgarilor s-a întărit şi mai mult în ziua de 2 octombrie; toate unităţile de rezervă primite în cursul celor două zile, precum şi alte unităţi luate din sectorul demonstrativ de vest, au fost trimise ca să întărească în sectorul de est corpul turc şi Divizia de cavalerie, asupra cărora se exercita presiunea românilor. Nereuşita atacului rus, la dreapta Grupului Hartel şi stagnarea operaţiei de la Flămînda au împiedicat dezvoltarea succesului iniţial de ieri. Trupele de atac române au rămas la cîteva sute de metri înaintea puternicelor întăriri de la Perveli şi Amzacea.

Trecerea Dunării la Flămînda emoţionase comandamentul germano-bulgar. Mackensen dădu ordinul de încetare a ofensivei proiectate, de întărire a rezistenţei şi a supravegherii şi chemă la Bazargic pe comandanţi, pentru a discuta asupra măsurilor de luat în vederea unei eventuale necesităţi de regrupare a trupelor din Dobrogea, spre a face faţă pericolului.

---

* Comandantul dusman descrie astfel atacul: „Pe un teren deschis şi desfundat de arături, divizioanele au atacat inamicul, care, surprins, începu a fugi din flanc, însă susţinerile care se aflau la dreapta au deschis un foc puternic asupra cavaleriei noastre, protejînd pe fugari. Caii erau grozav de obosiţi şi nu rămînea altceva de făcut decît ca regimentul s-o ia la stînga, pentru a se sustrage la timp focului de infanterie şi artilerie dezlănţuit de inamic" [22].

Atacul de la Amzacea

În centrul sectorului de atac, satul Amzacea, formidabil intărit cu șanțuri adinci și cu rețele de sirmă pe mai multe rinduri, constituia cheia poziției dușmane, comandind drumul principal spre Mustafaaci și Caraomer. Era ocupat de Divizia a 25-a turcă, intărită cu unități bulgare și cu o puternică artilerie. În cele două dintii zile, poziția nu a putut fi cucerită, deoarece exista nesiguranță asupra aripii drepte, unde atacurile ruseşti erau neincetat respinse. În a treia zi a bătăliei, a fost insă adus la dreapta un regiment sirbesc, și aceasta era o garanție de soliditate a aripii. Atacul poziției de la Amzacea a fost fixat pentru ora 4 p.m. și se va da de trupele Brigăzii a 17-a Poetaș; la dreapta va fi Regimentul 9 de vinători, iar la stinga trupe amestecate, printre care cea mai mare parte din Regimentul 40 Călugăreni. Însufletirea trupelor de atac e mare. Vinătorii au in fruntea lor pe maiorul Rasoviceanu, un comandant a cărui energie nu e intrecută decit de inflăcărarea și dispretul său de moarte. Trupele Brigăzii Poetaș pornesc la atac in valuri, inaintează cu insufletire spre pozițiile inamice, sub ploaia de proiectile ce se incrucișează deasupra capetelor lor. Din cind in cind, cite o oprire scurtă, cite o salvă de focuri spre dușman și rindurile, din nou aliniate, pornesc in salturi inainte. De pe cerasta dealului Eski-iuc, adăpostiți in transee in spatele retelelor, turci trag vijelii de focuri. Dar românii trec nepăsători prin perdeaua de șrapnele și gloanțe, coboară valea din fața poziției, urcă creasta Eski-iuc, se strecoară printre sirmele rupte de bombardament, se năpustesc cu baioneta asupra turcilor, ii scot din șanțuri și-i pun pe fugă. Artileria pozițiilor vecine revarsă focul său ucigător in liniile asaltatorilor. Ofițerii și soldații cad unul după altul; in fruntea batalionului său de vinători, moare căpitanul Gheorghiu.

Zadarnic comandanții români incearcă să opreasca pe soldați care se avintă prea departe. Zadarnic strigă comenzile, sună semnalele din trimbiță și din fluier. Avintul soldaților nu mai poate fi stăpinit. Ei trec ca o vijelie și cu lovituri de baionetă și pat de pușcă doboară tot ce le stă inainte. Acum au intrat in bateriile artileriei dușmane. Sublocotenentul Ștefănescu se azvirle călare pe un tun strigind: „Ale noastre sint, fraților!" și cade, răsturnat, cu brațele in aer, ciuruit de gloanțe. Servanții turci sint trecuți prin baionetă, puși pe fugă, iar vinătorii intră in satul Amzacea și-l ocupă. Prada de la Amzacea este de șapte tunuri, două drapele, cinci ofițeri printre care un maior și peste 300 de soldați prizonieri.

Înfringerea dușmanului e completă; panica se intinde la dreapta și la stinga; toată Divizia a 25-a turcă părăsește pozițiile și incepe o retragere dezordonată spre Mustafaaci. Dezastrul diviziei turce alarmează pe comandantul Armatei a III-a bulgare, care trimite in grabă la Amzacea toate trupele bulgărești pe care le avea la dispoziție, in timp ce cavaleria bulgară făcea sforțări disperate spre a opri debandada turcească și a aduna grupele de fugari. O luptă singeroasă corp la corp se incinge pe ulițele satului intre bulgari și români. Trupele române, in infierbinteala succesului, inaintaseră prea departe; ele erau izolate, la mare distanță și de rezervele dinapoi și de vecinii din dreapta și din stinga. Întunericul ce se lăsase ingreuia recunoașterea situației și orientarea. De aceea, soldații au primit ordinul să se retragă puțin și, părăsind satul, s-au stabilit pe marginea lui de nord, unde in tot cursul nopții și-au constituit intărituri.

Încetarea bătăliei

Cu tot succesul de la Amzacea, rezultatul ofensivei de trei zile din Dobrogea era slab. Armata din Dobrogea reușise la aripa stîngă să înainteze cu aproape 10 kilometri, iar la aripa dreaptă împinsese posturile sale înaintate cu 1—2 km. De o spargere a frontului dușman nu putea fi vorba. Generalul Zaioncikovski raportează generalului Averescu, în noaptea de 3—4 octombrie, că a executat cu energie ofensiva ordonată, dar că pentru continuarea ei va fi obligat a doua zi să bage în foc ultima rezervă, adică Divizia a 9-a română și restul Diviziei sîrbești. El se plînge că influența acțiunii Armatei a III-a, care opera la Flămînda, nu s-a manifestat, din care cauză dușmanul opune o rezistență îndrijită cu totalitatea forțelor sale. În cursul acelei zile însă operația de la Flămînda luase sfîrșit, căpătînd caracterul unei demonstrații, pentru ca a doua zi să se renunțe cu totul la ea. Ca urmare, a trebuit să se prescrie și Armatei de Dobrogea să înceteze ofensiva, trecînd la o atitudine *defensivă activă*, pentru a fixa forțele adversare din față. De aceea, în zilele care au urmat, s-au dat de trupele române și ruse atacuri izolate, fără rezultate importante. Acțiunea trupelor Brigăzii a 10-a române (regimentele 8 Buzău și 9 Rîmnicu Sărat), împotriva satului Perveli, n-a putut să ajungă la cucerirea satului, cu toate momentele grele pe care adeseori le-a pricinuit bulgarilor. Mitralierele numeroase, ascunse prin podurile caselor, secerau rîndurile ostașilor. Artileria română a bombardat și aprins satul, dar înaintarea rîndurilor rărite și însîngerate era oprită de puternicele rețele de sîrmă. Acțiunea flotei rusești a fost nulă, ca și a trupelor rusești dintre stînga românilor și mare, deși rușii aveau aci, afară de cavalerie și artilerie călăreață, vînători și cicliști.

La 4 octombrie s-au dat lupte violente la nord de Amzacea între români și turci, ajutați de bulgari, cu succese alternative. Nemaifiind de nici un folos a păstra poziția prea înaintată de la Amzacea, vînătorii au fost retrași în vechile poziții de plecare, de la sud de Topraisar. Eroica Brigadă Poetaș rămăsese, în urma violentelor lupte pe care le dăduse, cu 800—1 000 de oameni pentru fiecare din cele două regimente ce o compuneau. Divizia Scărișoreanu — a 19-a — pierduse în luptele de la 1—5 octombrie 45 de ofițeri și 3 150 de oameni.

La 5 octombrie, comanda Grupului român al diviziilor 19 și 5 trece asupra generalului Rașcu.

Rezultatele contraofensivei româno-ruse

Contraofensiva pe Frontul de Sud se sfîrșise cu o nereușită generală. La acest eșec contribuiseră: pregătirea tehnică insuficientă a trecerii Dunării, rezistența înverșunată a dușmanului, el însuși pregătit de ofensivă, pe frontul dobrogean, dar mai cu seamă situația strategică nefavorabilă pe fronturile române de luptă.

Odată cu oprirea acțiunii de la Flămînda și cu trimiterea celor trei divizii de acolo pe frontul carpatic, se suspendară și luptele din Dobrogea. Din plină luptă, diviziile 12 și 15 sînt retrase de pe front și trimise să întărească apărarea trecătorilor Bran și Oituz. Locul diviziilor românești plecate îl luau trupe rusești: Divizia a 3-a siberiană. Cu strîngere de inimă trebuia primită această situație fatală: apărarea pămîntului patriei trecea pe mîna armatei țariste care dăduse în Dobrogea proba unei lipse de energie și a unui indiferentism, care îndreptățeau pentru viitor cele mai rele presentimente.

Eșecul contraofensivei pe Frontul de Sud a provocat o depresiune sufletească în raport cu marile speranțe ce se puseseră într-însa. Evenimentele care au urmat, au dovedit că acțiunea de la Flămînda, la epoca în care s-a

dat, a fost o mare și fatală greșeală strategică. În Transilvania, inamicul își terminase concentrarea și începuse ofensiva. Tocmai în acest moment, armata română din Ardeal e lăsată cu 11 divizii față de cele 17 și jumătate ale dușmanului. Cele aproape două săptămini trecute de la luarea trupelor de pe frontul transilvănean spre a fi transportate la Dunăre, pînă la readucerea lor în Carpați, le-a folosit dușmanul spre a lovi, dezorganiza și demoraliza Armata din Ardeal și a-și pregăti invazia. În acest timp critic, o mare parte a armatei române era în tren, transportată de la munți la Dunăre și apoi de la Dunăre la munți. Nereușita ofensivei la Dunăre și în Dobrogea — unde aveam superioritate de forțe asupra dușmanului — a fost spre norocul nostru: ea ne-a salvat de o catastrofă. Dacă bulgarii și germanii nu ne-ar fi opus rezistență îndărătnică ei, prin retragerea lor, ar fi atras armata română la sud de Dunăre, departe, atunci înaintarea dușmanului spre trecătorile munților ar fi găsit Armata a III-a angajată cu inamicul în țara acestuia. Diviziile angajate în luptă nu ar fi putut fi retrase la timp, ca să umple golurile de pe Frontul de Nord și invazia țării s-ar fi produs la o lună de la intrarea românilor în război. O nenorocire ne-a scăpat de alta mai mare.

8. RUPEREA FRONTULUI DOBROGEAN ȘI OCUPAREA CONSTANȚEI

Mackensen pregătește marea ofensivă

După încetarea contraofensivei române pe Frontul de Sud, în Dobrogea se restabili liniștea. Timp de două săptămini nu se mai produseră decît mici acțiuni locale. Comandantul român suprem se folosi de acest răgaz, pentru a-și concentra atenția asupra Frontului de Nord, foarte amenințat în acest timp și a organiza apărarea de-a lungul liniei munților, cu ajutoarele trimise de la Dunăre și din Dobrogea. Sunt zilele tulburi de la Oituz, de la Predeal și de la Rucăr. Abia se reușise însă a se închega apărarea la Carpați, cînd furtuna se dezlănțui din nou în Dobrogea. Liniștea de aci era numai aparentă. La spatele perdelei frontului său, Mackensen pregătea cu febrilitate și cu metodă marea ofensivă, care trebuia să-l pună în stăpînirea obiectivului rîvnit: linia Cernavodă-Constanța. Armata sa primise ajutoare foarte importante în trupe și material. Numeroase contingente bulgare și turcești, precum și o nouă divizie germană — a 217-a, comandant von Galwitz —, alcătuită din oameni din Prusia răsăriteană, îi întăriseră frontul de luptă. Germanii fuseseră așezați în fața Topraisarului, sector destinat a fi cel mai important. Turcii, socotiți ca mai puțin demni de încredere, fuseseră deplasați mai spre stînga, în sectorul Cocargea. Efectivul armatei era acum de 96 batalioane și 28 escadroane [295]. Dispozitivul ei era acesta: Aripa stîngă, la Dunăre, o forma Divizia 1 Sofia, urma apoi corpul turc (diviziile 15 și 25), apoi Divizia a 4-a bulgară în fața Cobadinului; la dreapta ei Divizia mixtă (formată din Divizia a 6-a și Detașamentul de Dobrici); la dreapta acestuia, în fața Topraisarului, Divizia a 217-a germană și, mai la dreapta, Brigada germană Bode. La aripa dreaptă, pînă la mare, Divizia 1 de cavalerie bulgară, întărită cu infanterie. Artileria grea fusese obiectul principalei preocupări a mareșalului german și primise considerabile întăriri. Mackensen avea acum în mîna sa o formidabilă forță ofensivă. În vederea marii bătălii, el luă sub comanda sa directă Armata a III-a bulgaro-germană, pe care o împărți în două grupuri: Grupul de vest — comandant în subordine Toșev — cuprinzînd trupe bulgare și turcești, care va avea rolul demonstrativ și Grupul de

est — comandant în subordine Kantargiev — cuprinzînd trupe germane și bulgare, care va da atacul principal. Toată artileria grea germană și două regimente de artilerie grea bulgară au fost concentrate în fața Topraisarului. În același timp și pe frontul român se produseseră cîteva dislocări de trupe. După plecarea diviziilor 12 și 15 și înlocuirea lor prin trupe rusești, unitățile se grupaseră în chipul următor: la răsărit, aripa stîngă, sprijinită pe mare și apărînd Constanța, era formată de diviziile românești 9 și 19, constituind Grupul generalului Rașcu. La apus, aripa dreaptă, sprijinită pe Dunăre și apărînd capul de pod de la Cernavodă, erau diviziile românești 2 și 5; se constituise și pentru acest grup un comandament, ce fusese încredințat generalului Radian. Centrul îl formau diviziile rusești; grupul rusesc era călare pe linia Medgidia-Cobadin-Bazargic. Divizia a 3-a de tiraliori siberieni fusese retrasă din Dobrogea și trimisă pe frontul Carpaților, la Bușteni și Pietrosița. Între ruși și Divizia a 19-a română, care ocupa poziția de la Topraisar, era Divizia sîrbă, refăcută după lupta de la Cocargea, sub comanda generalului Živcović. Comanda armatei româno-ruse o avea tot generalul rus Zaioncikovski, al cărui cartier general era la Medgidia.

Lupta de la Topraisar

La 19 octombrie, Mackensen dezlănțuie ofensiva pe toată linia frontului, lung de 70 km. Un uragan de fier și foc, pornit din sutele de guri de foc ale tunurilor de toate calibrele, se abătu asupra liniilor române, la 6,30 dimineața. Scurtă vreme după începerea acțiunii, intenția dușmanului se vădea: el da atacul principal asupra aripii stîngi române, în special asupra sectorului Topraisar. Aci era concentrată masa artileriei sale grele. Aci fusese așezată Divizia a 217-a germană, căreia-i fusese adăugată ca întărire și Brigada Bode. De pe o movilă, de unde privirea îmbrățișa tot șesul dobrogean, Mackensen însuși, secundat de șeful său de stat-major, generalul Tappen, conducea personal lupta. La dreapta, în coada trupelor de cavalerie bulgară, prințul Boris, moștenitorul tronului bulgar, își depunea obligatoriul examen public de bravură.

Poziția română de la Topraisar era construită în cîmpie rasă, între acest sat și Amzacea. Era o poziție tare, construită după regulile războiului modern. Prima linie de apărare era formată din tranșee pentru trăgători și adăposturi individuale pentru observatori. La spatele ei era linia de rețele de sîrmă ghimpată, așezate pe patru rînduri. Cam la 150 m în urma ei, erau lucrările liniei principale de rezistență. Ea era formată din șiruri sinuoase de tranșee, săpate adînc pentru a adăposti trăgători în picioare, legate între ele și comunicînd cu spatele prin lungi coridoare subterane. La spatele poziției erau adăposturi pentru rezerve, bine protejate prin acoperișuri de grinzi și pămînt. Mai presus însă de execuția tehnică, poziția de la Topraisar era tare prin valoarea apărătorilor săi. Era Divizia a 19-a a colonelului C. Scărișoreanu care, de la începutul campaniei din Dobrogea, fusese necontenit în luptă cu dușmanul. Sub conducerea unui șef cu frumoase însușiri militare și sufletești, această divizie — cu toate pierderile ce suferise — devenise o unitate pe care se putea conta în situații dificile. În centrul poziției erau trupele Brigăzii Poetaș — vitejii soldați ai regimentelor 9 vînători și 40 Călugăreni, eroii de la Amzacea. În dimineața zilei de 6 octombrie, ofițerii și soldații Regimentului 40 au cerut să li se aducă în tranșee steagul regimentului. L-au desfășurat și l-au trecut fîlfîind printre oșteni. Și toți au jurat, cu mîna întinsă, că nimic nu-i va face să se dea înapoi, că mai curînd vor pieri decît să lase poziția în mîna dușmanului. Și s-au ținut de cuvînt.

Formidabila bombardare a poziției române de la Topraisar întrecea tot ce se văzuse pînă atunci pe frontul dobrogean. Ea era executată de tunuri de 105, 170 și două baterii de 210 mm. Tirul era dirijat de o escadrilă de cinci aeroplane, care virau deasupra adăposturilor noastre, lăsîndu-se uneori jos de tot. Artileria Diviziei a 19-a române era formată din șase baterii, din care două cu tragere încetă, al căror tir era jenat din cauza fumului. Efectele artileriei grele inamice sînt grozave. Zguduiturile exploziilor deranjează mecanismele tunurilor noastre și le scot din întrebuințare. Baterii întregi, încadrate de inamic, sînt scoase din luptă, prin uciderea oamenilor și animalelor. Tranșeele și adăposturile sînt sfărîmate și oamenii îngropați în pămînt. La adăpostul înfricoșatului bombardament, infanteira germană ataca, încercînd să se apropie de pozițiile române. La aripa noastră stîngă, înspre Muratan, detașamentul român ce ocupa poziția, fiindu-i distruse toate mitralierele și pierzînd două treimi din oamenii săi, s-a retras pe linia principală de rezistență. La 7 seara, toate trupele diviziei se găseau pe linia principală, la marginea de sud a satului Topraisar. În poziția principală, vitezele trupe ale colonelului Poetaș s-au ținut dîrz două zile și două nopți. Valurile atacatorului erau exterminate, cum se apropiau de liniile noastre. Două zile și jumătate, adversarul mușcă țărîna, fără să se poată apropia, cîte puțin, decît noaptea. Germanii recunosc înșiși greutățile extraordinar de mari ale luptei date în fața Topraisarului: „Mult sărbătoritul asalt de la St. Privat* și-a găsit aci repetarea. Terenul a fost însă la Topraisar mai dificil decît la St. Privat, iar puterea de apărare a dușmanului mai mare, prin tehnica modernă. Noaptea, companiile s-au apropiat de rețeaua de sîrmă. Ele încercau să taie în aceste sîrme deschizăturile pentru asalt. Inamicul observă apropierea și revărsă valurile sale de foc asupra terenului. Dintr-o patrulă de ofițeri, compusă din 24 de oameni, trimisă în recunoaștere, se înapoiară numai trei oameni. Sînt ceasuri de o excesivă încordare nervoasă"[143].

Comandantul dușman trimite Diviziei a 217-a germane ordinul: „Dacă contați pe un succes sigur, continuați atacul pentru cucerirea Topraisarului; în caz contrar, întăriți-vă puternic pe poziția pe care sînteți"[295]. Și cu toate sforțările făcute în zilele de 19 și 20 octombrie, cu tot bombardamentul distrugător, vitezele trupe române ale Diviziei a 19-a au rămas neclintite la posturile lor. Inamicul n-a putut să mai înainteze și s-a îngropat la rîndul lui în tranșee; pozițiile lui cele mai înaintate erau la 300 m de liniile noastre.

În centrul frontului rus, Divizia a 61-a a luptat molatic, iar Divizia a 115-a s-a debandat și și-a părăsit pozițiile, retrăgîndu-se spre Cobadin. Bulgarii au obținut cu chipul acesta o victorie ușoară; Divizia a 4-a bulgară a făcut prizonieri 24 ofițeri și 2 800 de soldați din diviziile ruse 61 și 115. Înfrîngerea rusă repercutează spre dreapta, pînă la Divizia a 2-a română. Zaioncikovski ia comanda lui Radian, pe care-l înlocuiește prin generalul C. Petala. Divizia a 3-a tiraliori e rechemată de la Bușteni și Pietroșița și retrimisă să întărească frontul rus din Dobrogea.

Lupta dintre Muratau și lacul Tuzla

În timp ce poziția de la Topraisar e apărată cu eroism neînfrînt de soldații Diviziei Scărișoreanu, susținuți pe dreapta cu o egală tărie de Corpul sîrbesc, ofensiva lui Mackensen se abate cu putere

* Localitate în apropiere de Metz unde s-a dat, la 16 august 1870, o mare bătălie între germani și francezi. Momentul culminant al bătăliei l-a format asaltul executat de garda prusiană împotriva pozițiilor franceze ocupate de armata Canrobert. Șase mii de prusieni au căzut în lungul glacisului descoperit din fața satului St. Privat.

Lupta de întîlnire între subunități române și germane în trecătoarea Turnu Roșu (septembrie 1916) — desen de A. Reich — după Albert Reich, *Durch siebenburgen und Rumänien 1917* (Biblioteca Acad. R.S. România).

Colonelul Stan Poetaș, comandant al Brigăzii 17 infanterie (1916—1917) — după „Revista infanteriei".

Generalul Erich von Falkenhayn, comandantul Armatei 9 germane.

Poziție a trupelor române în timpul luptelor din Transilvania — septembrie 1916 (fototeca Muzeului Militar Central).

Gara Predeal după bătălie.

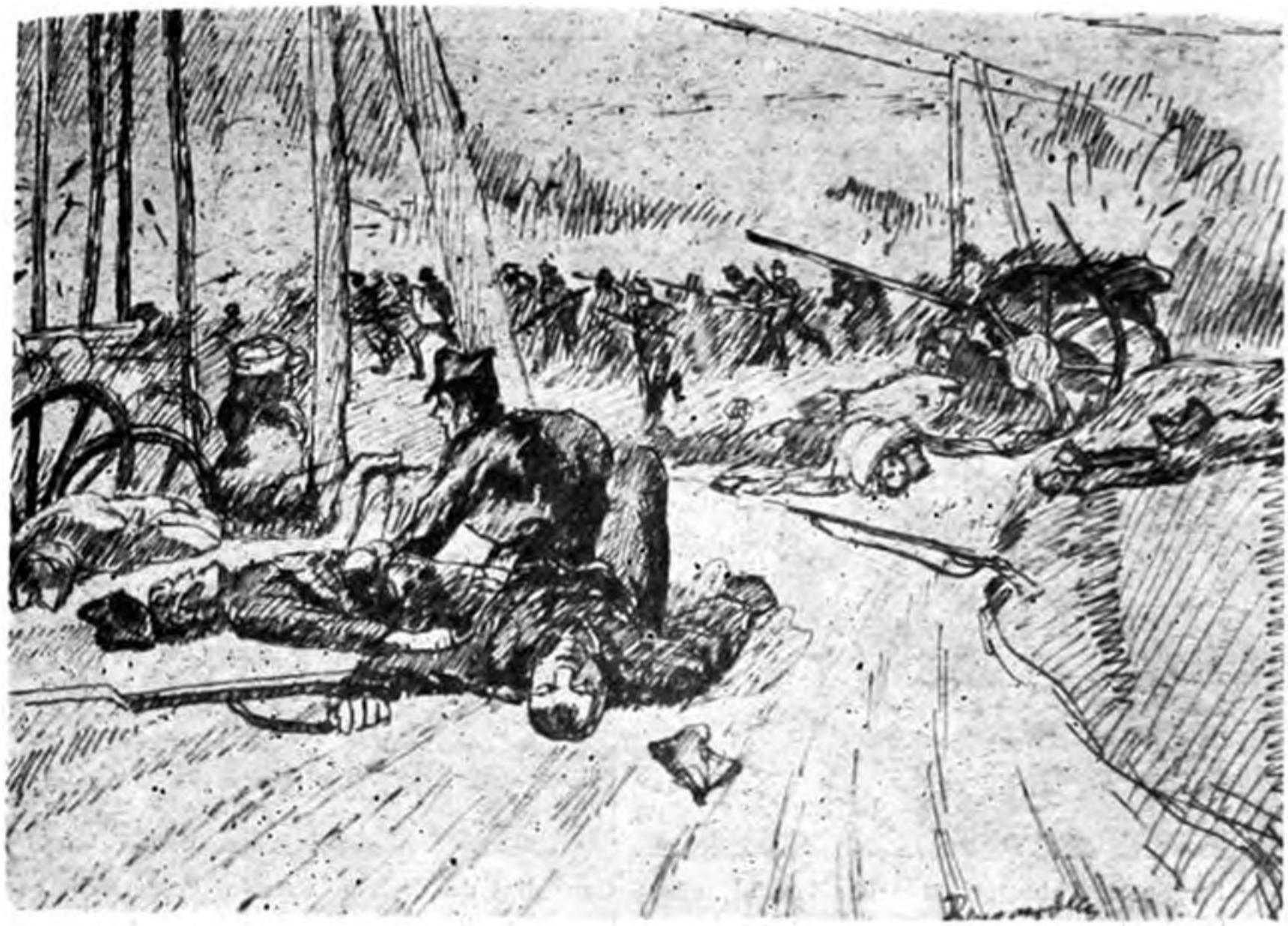

Moment din timpul luptelor de apărare a localității Azuga — după un desen de I. Burghardt (Muzeul Militar Central).

Soldații români în tranșee, în timpul luptelor pentru apărarea aliniamentului Carpaților — după *La France héroïque et ses alliées* (Biblioteca Acad. R.S. România).

Sergentul voluntar Gheorghe Donici, căzut eroic la 10/23 noiembrie 1916 în timpul şarjei de la Robăneşti.

Generalul de divizie Eremia Grigorescu, comandant al Armatei 1 române în bătălia de la Mărăşeşti.

Generalul Kurt von Morgen, comandant german în timpul bătăliilor de la Mărăşti şi Mărăşeşti.

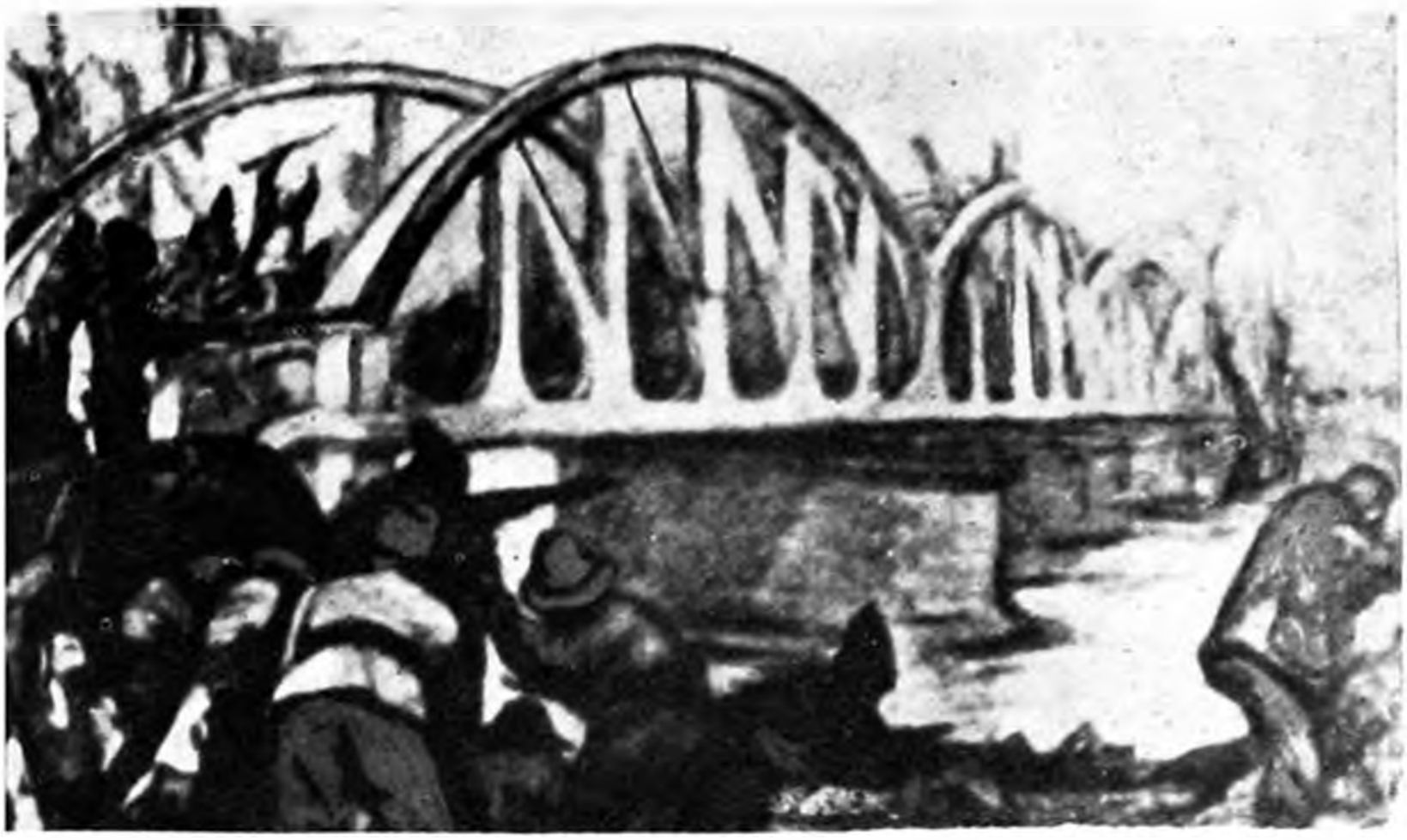

foment din timpul luptelor purtate de trupele române, sprijinite de populația civilă pentru părarea orașului Tîrgu Jiu — după o pictură de Artur G. Verona (fototeca Editurii Militare).

lerie de artilerie de cîmp românească schimbîndu-și poziția sub bombardamentul inamic desen de epocă — după Albert Reich, *Durch siebenburgen und Rumänien, 1917* (Biblioteca Acad. R.S. România).

Generalul David Praporgescu, comandantul „Detașamentului Lotru", apoi a Corpului 1 armată, căzut eroic la 30 septembrie/13 octombrie 1916 în luptele de pe Valea Oltului.

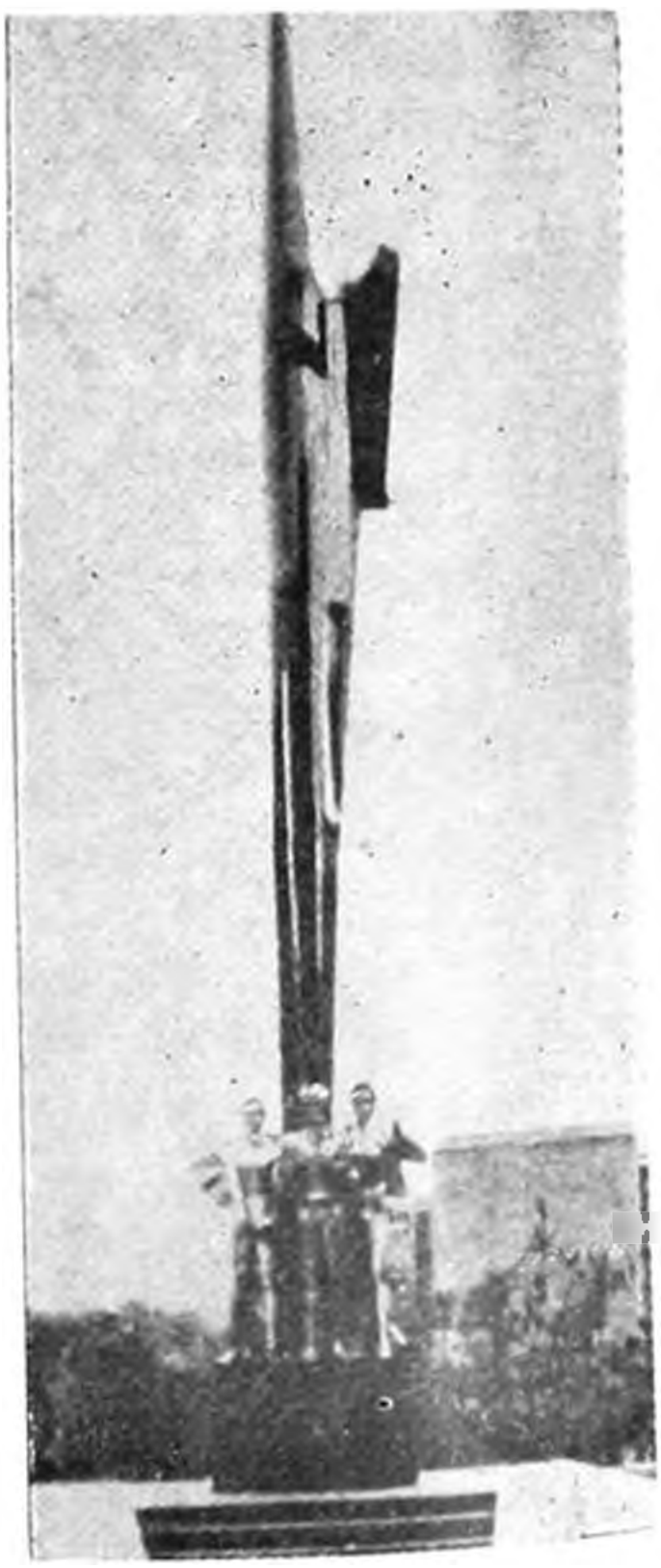

Monumentul eroilor din 1916 de la Turnu Severin, dezvelit la 9 noiembrie 1977, operă a sculptorului Constantin Lucaci

Scenă din luptele de la Cerna (octombrie-noiembrie 1916) — pictură de D. Stoica (Muzeul Militar Central).

Colonelul Teodor Tănăsescu.

Militari *germani* **capturați în luptele de la Jiu — noiembrie 1916 (fototeca Muzeului Militar Central**

Marele cartier romano-rus la Hîrlad în 1916. De la stînga la dreapta col. E. Nicoleanu, Ferdinand I, generalii Sabarov, Bielajev, Berthelot.

Generalul Eberhard von Schnettow, comandantul Corpului de cavalerie în bătălia de la Argeș-Neajlov — după *The Times History*.

Generalul Kraft von Dehmensingen, comandantul Corpului alpin, în timpul contraofensivei germano-austro-ungare în Transilvania.

Şarja de la Prunaru — după o pictură de D. Stoica.

Generalul de brigadă Constantin Scărişoreanu, comandantul Diviziei 9/19 infanterie.

Coloanele grupului de atac român trecînd Neajlovul sub bombardamentul artileriei dușmane (după o gravură germană).

Moment din timpul bătăliei de la Argeș-Neajlov — schiță de Bassarabescu.

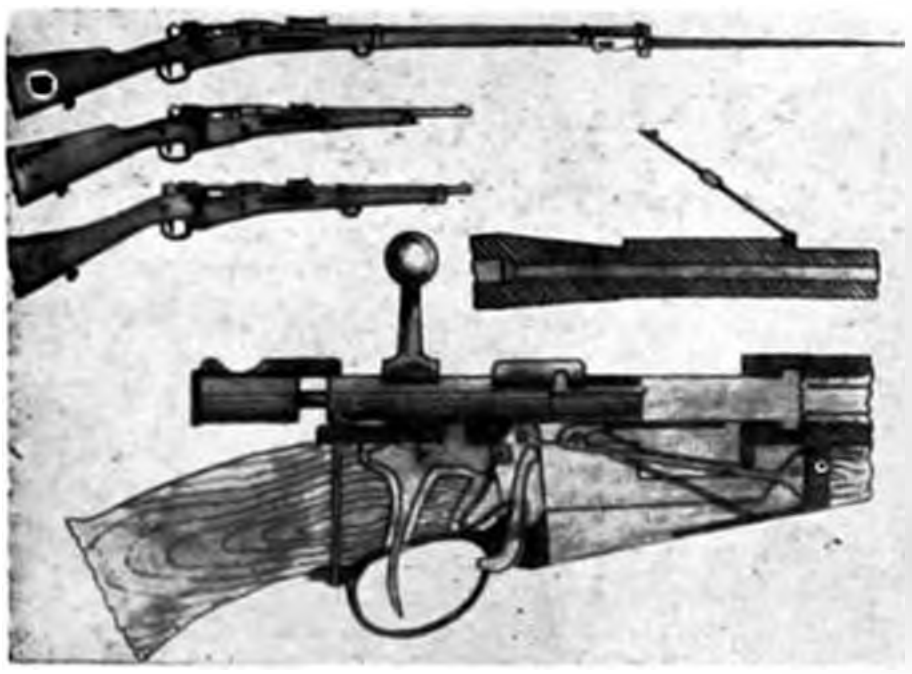

Puști și carabine „Mannlicher", model 1892 și 1893, cal. 6,5 mm — după *Albumul armamentului de infanterie și cavalerie, 1925* (Biblioteca Muzeului Militar Central).

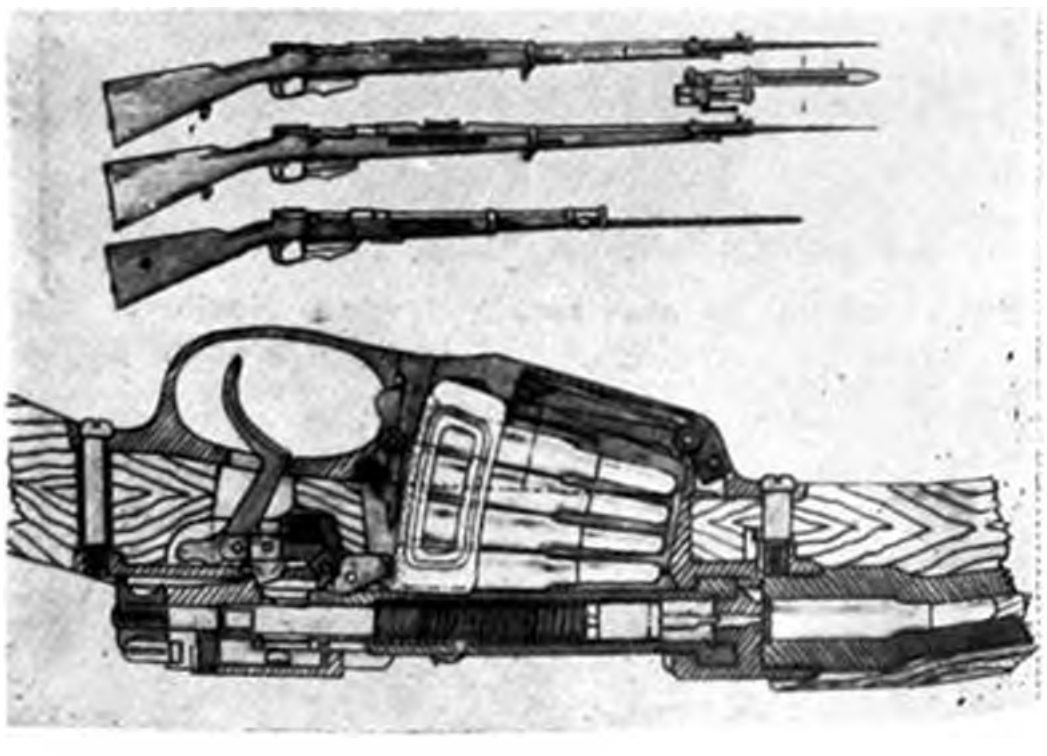

Puști și carabine „Lebel", model 1907/1915, calibru 8 mm — după *Albumul armamentului de infanterie și cavalerie, 1936* (Biblioteca Muzeului Militar Central).

Mitralieră „Maxim", model 1910, cal. 6,5 mm (Muzeul Militar Central).

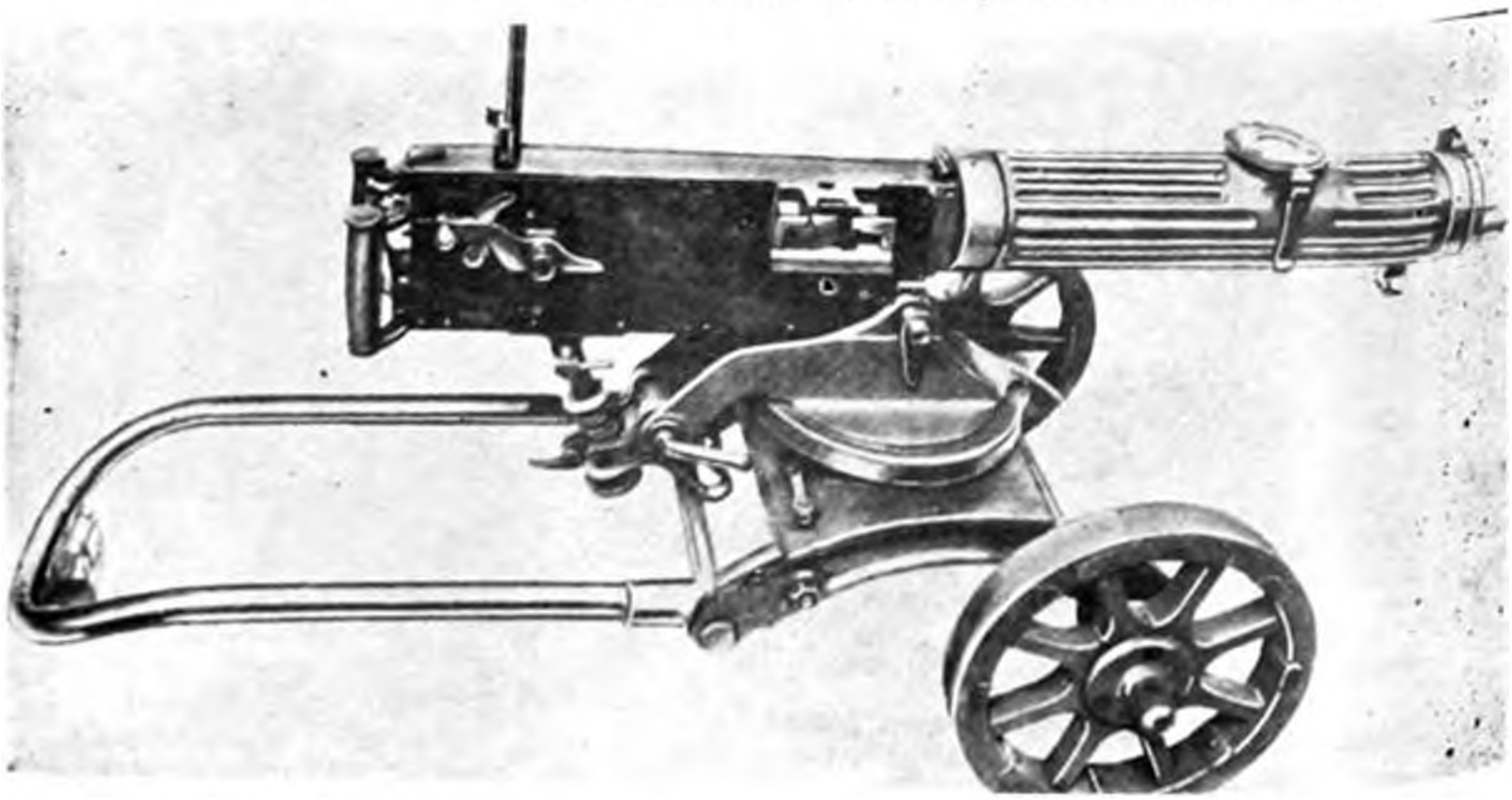

Mitralieră „Schwartzlose", model 1912, cal. 8 mm (Muzeul Militar Central).

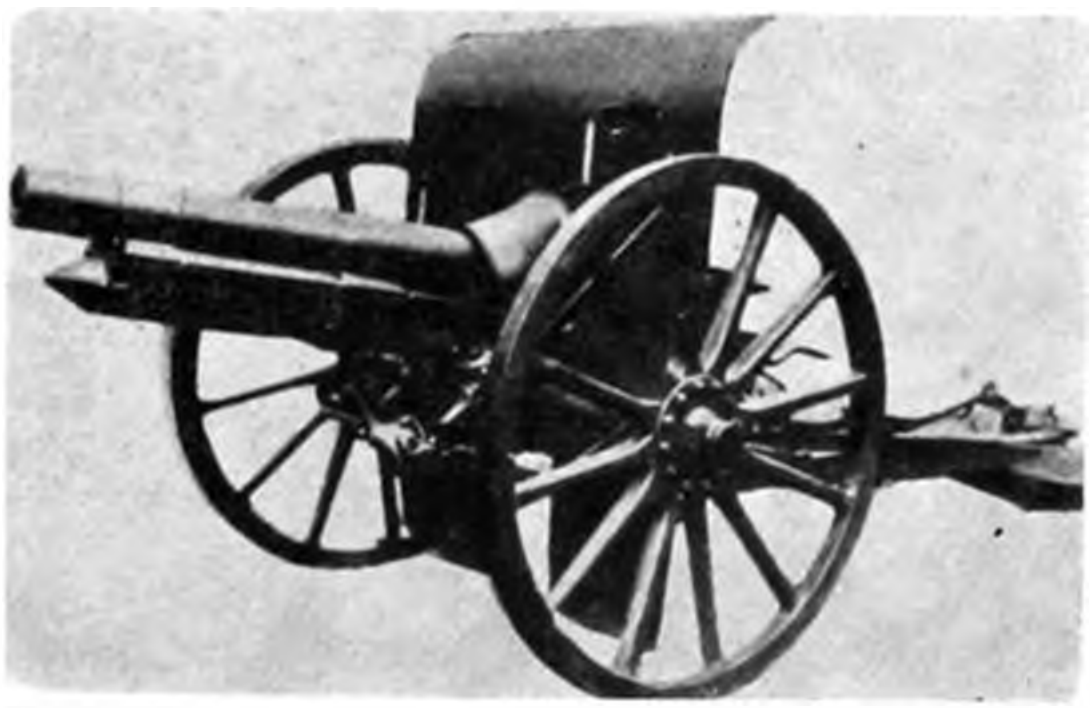

Tun de cimp cu tragere rapidă „Krupp", model 1904, cal. 75 mm, piesă perfecționată în urma sugestiilor specialiștilor români (Muzeul Militar Central).

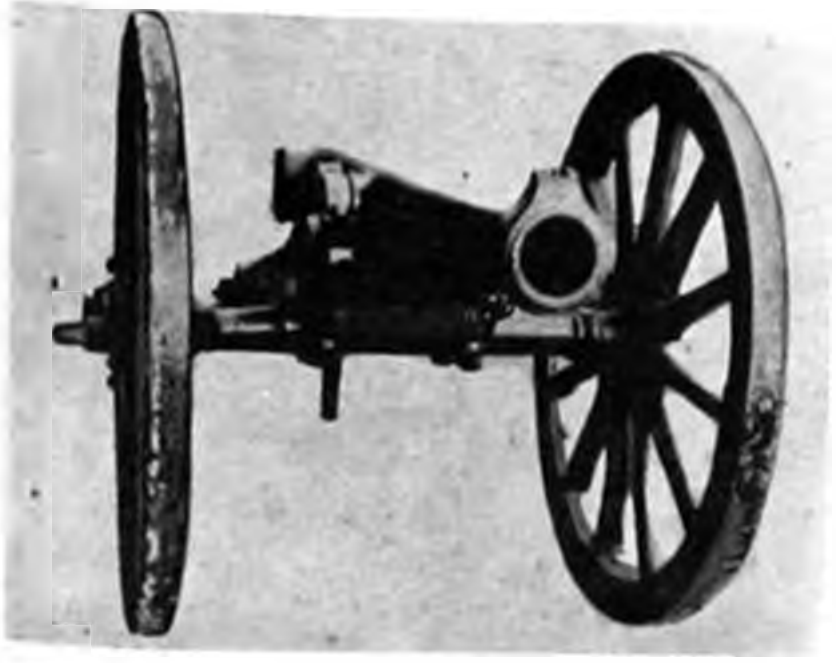

Tun de munte „Armstrong", model 1883, cal. 63 mm (Muzeul Militar Central).

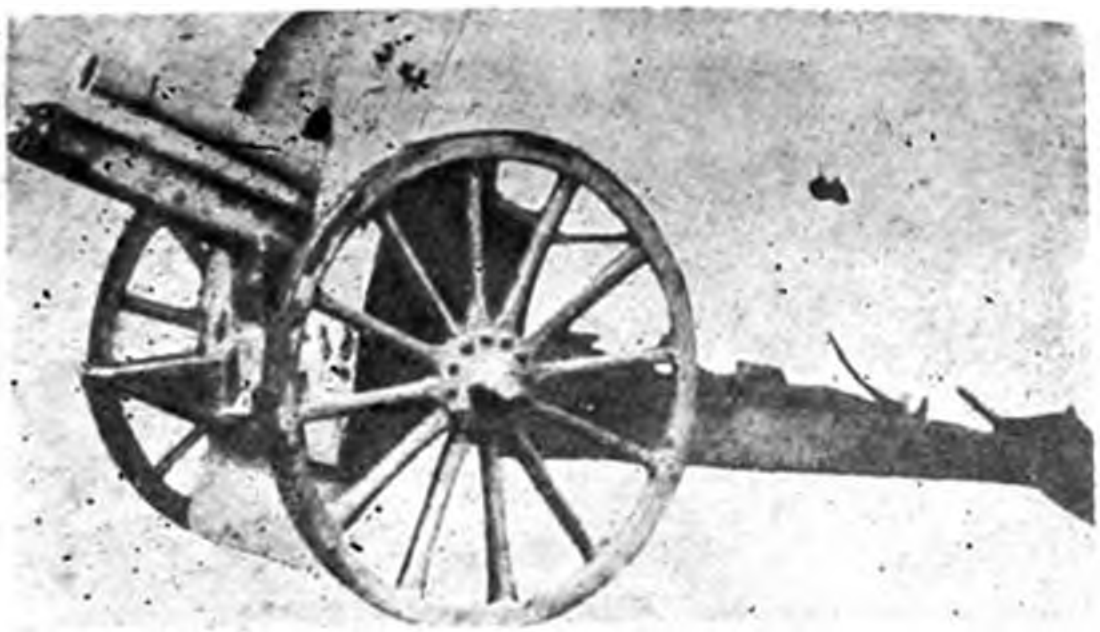

Obuzier de cimp cu tragere rapida „Krupp", model 1912, cal. 105 mm (Muzeul Militar Central).

Tun antiaerian „Hotchkiss", model 1888/1916, cal. 57 mm pe un afet sistem „Negrei" (fototeca Muzeului Militar Central)

Tun antiaerian „Hotchkiss", model 1888/1916, cal. 57 mm, pe un afet sistem „Burileanu" (fototeca Muzeului Militar Central).

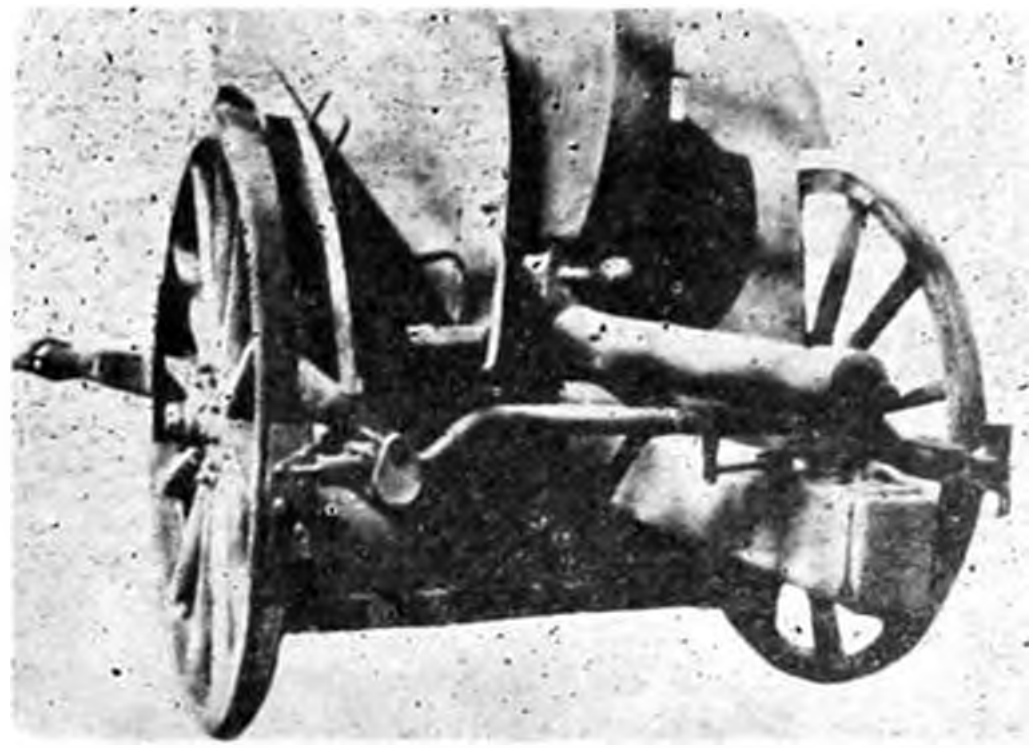

Tun antiaerian „Depport", model 1915, cal. 75 mm (Muzeul Militar Central).

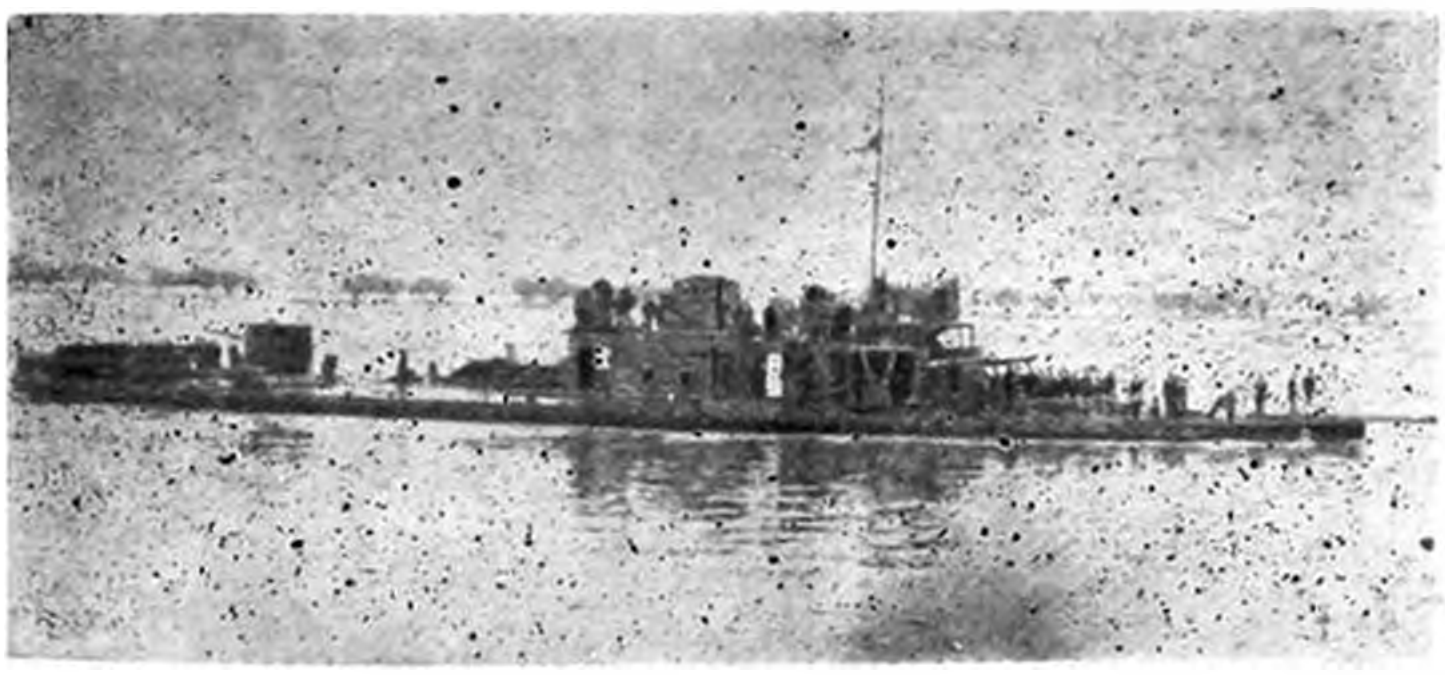

Nave din înzestrarea marinei militare române a) Monitorul I.C. Brătianu" (1907). b) vedetă de însoțire (1907).

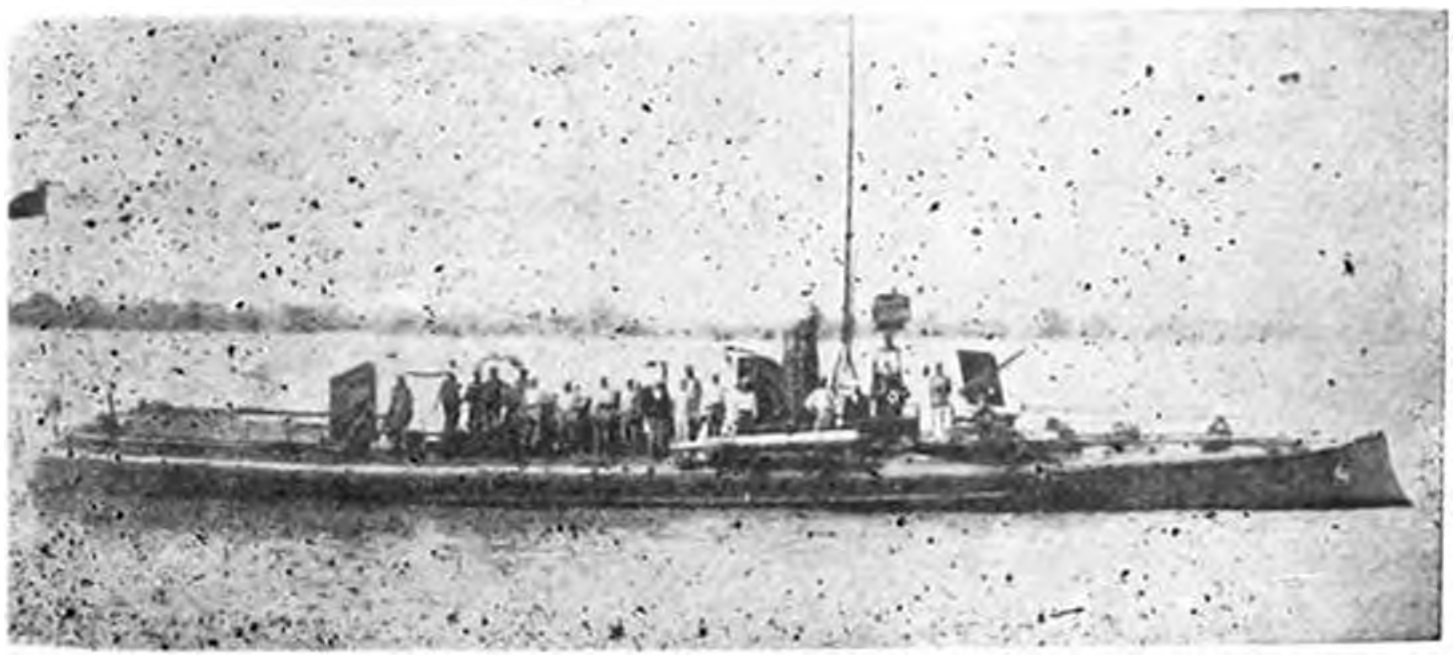

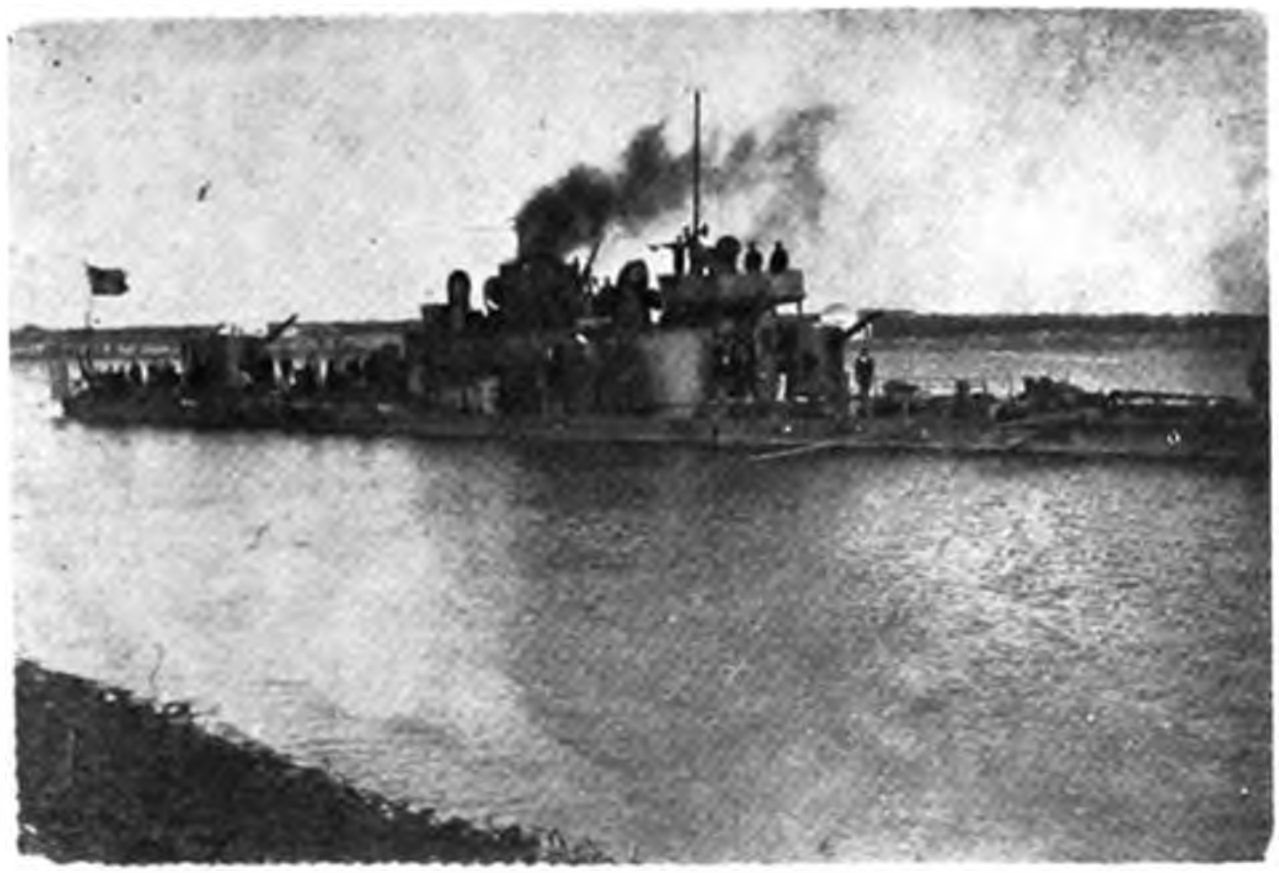

Monitorul „Mihail Kogălniceanu" din Divizia de Dunăre (fototeca Muzeului Militar Central).

Avioane aflate în dotarea armatei române:
a) Avion de recunoaştere-bombardament „Farman"
b) avion de vînătoare „Nieuport BB — 17".

și asupra aripii stîngi a Grupului Rașcu, format din Divizia a 9-a. Această divizie era pe linia Muratan-Perveli-Tatlageac-țărmul mării. Ca și în sectorul vecin, o artilerie puternică, formată din 12 baterii de cîmp și patru baterii grele, revarsă focul său cumplit asupra pozițiilor române. Artileria celor două regimente ale noastre răspunde lovituri pentru lovitură; sînt însă numai tunuri de calibru mic; jumătate din baterii sînt cu tragere încetată. Două baterii de obuziere rusești, adăugate diviziei încetează lupta chiar în prima zi, după cîteva ceasuri de bombardament și părăsesc cîmpul.

În ziua de 20 octombrie, inamicul își concentrează loviturile între Perveli și Tatlageac, în sectorul apărat de Brigada a 19-a. El reușește a rupe aci frontul și a provoca o retragere generală a trupelor diviziei, care se stabilește seara pe linia Muratan — sud de Urluchioi — colțul vestic al lacului Tuzla. Lupta continuă cu violență crescîndă la 20 octombrie. Numeroase atacuri ale dușmanului date spre Urluchioi sînt sîngeros respinse. Inamicul concentrează focul artileriei sale grele asupra Muratanului, unde trupele Brigăzii a 40-a se țin cu greutate. Alte două baterii grele, instalate pe dealul Tuzla, în dreptul farului, la intrarea limbii de pămînt care desparte lacul Tuzla de mare, ocupată de ruși, bat — pe deasupra lacului — flancurile dealurilor de la nord de Urluchioi și scot din serviciu unul după altul piesele Regimentului 3, ingropînd tunuri și chesoane în gropile cauzate de explozii și omorînd servanții și ofițerii.

La 21, rezistența trupelor apărării slăbește. Infanteria e demoralizată; de trei zile aprovizionarea nu se mai poate face. O masă de 20 de aeroplane inamice aruncă necontenit bombe asupra serviciilor dinapoia frontului; satele din această regiune sînt distruse și evacuate; fîntînile, sleite de adăparea oamenilor și cailor, nu mai conțin decît noroi. Legăturile cu comandamentele au fost distruse. De la 7 dimineața, trei regimente bulgare, sprijinite de o artilerie foarte puternică, atacă pe două coloane Musurat (Mulciova); cu toate contraatacurile românilor, satul e cucerit de dușman la ora 12. Infanteria Brigăzii a 19-a începe să se retragă în dezordine; mișcarea se propagă spre dreapta, comunicîndu-se și Brigăzii a 40-a. Tot frontul Diviziei a 9-a e în retragere, infanterie și artilerie. Retragerea e grăbită de ocolirea flancului sting. Prin limba de pămînt dintre lacul Tuzla și mare, cavaleria bulgară a reușit să înainteze și să ocupe Techirghiol și Agigea, deși numeroase trupe rusești erau acolo, iar pe mare era flota rusă a amiralului Patton, alcătuită din cuirasate, inarmate cu tunuri grele. Amiralul rus evită însă o participare efectivă la bătălie, de teama torpiloarelor și submarinelor germane, pe care le știe sau le crede prin apropierea sa.

Retragerea e acum generală pe tot frontul Diviziei a 9-a; pe linia Mahometcea-Hasiduluc, Brigada a 20-a a diviziei (colonel Frimu), ținută ca rezervă a Grupului Rașcu, intervine și reușește a opri pe seară inamicul și a acoperi trupele în retragere. În șanțurile șoselei, în apă și noroi, soldații Regimentului 7 de vînători susțin retragerea, peste linia ferată a resturilor celorlalte două brigăzi ale Diviziei a 9-a.

Căderea Topraisarului și a Cobadinului

Poziția de la Topraisar era acum descoperită la est, prin retragerea Diviziei a 9-a. Mackensen putea să atace și de front și de flanc „vizuina de șobolani" care-l ținuse pe loc două zile și jumătate. Colonelul Scărișoreanu trimite toate rezervele de care mai dispune (două batalioane din II/51 și 39), spre a umple golul ivit la stînga și a prelungi aripa Brigăzii Poetaș. E însă zadarnic. Aripa dreaptă a diviziei vecine în retragere este mult înapoi, la Musurat și eroicii apărători ai Topraisarului încep a primi focuri de artilerie grea în flanc și în spate. Aripa stîngă a poziției

de la Topraisar era acum întoarsă în unghi drept. Lipsită de orice rezervă, bombardată din ce în ce mai puternic în spate, divizia evacuează poziția și începe la 1,30 după-amiază o retragere penibilă în care Regimentul 40, în special, a suferit mari pierderi. Topraisarul era în mîna germanilor.

În aceeași zi, 21 octombrie, Mackensen continuă atacul împotriva Cobadinului, centrul frontului dobrogean, unde rușii opuseseră în ajun o rezistență atît de slabă. Singura poziție apărată de puternica artilerie rusă de la Cobadin — înălțimea cota 137 — e luată cu asalt de bulgari la baionetă. O parte din ruși se predau, alții fug, fără să comunice nimic vecinilor din dreapta și stînga, care rămîn cu flancurile descoperite. La stînga rușilor, Divizia sîrbă, după o rezistență eroică, se retrage decimată. La Cobadin și Caceamac, Regimentul 8 (Buzău), împărțit printre unitățile rusești, părăsit prin fuga rușilor, suferă și el pierderi foarte mari și se retrage spre Medgidia, redus la 200 de oameni. Prin predarea Topraisarului, apărarea pierduse cheia rezistenței sufletești a frontului dobrogean; prin pierderea Cobadinului, dușmanul avea în mînă nodul geografic al apărării frontului ruso-român. Retragerea generală era acum o inexorabilă fatalitate. Toată linia româno-rusă de la centru și de la aripa stîngă se retrăgea acum spre linia ferată. Germanii declară că au făcut 3 300 de prizonieri, dintre care 3 000 de ruși și numai 300 de români. Numărul mic al prizonierilor români arată incomparabilul lor eroism. Relația oficială germană îl confirmă: „Românii preferau să fie împușcați din cea mai mare apropiere, decît să se dea prinși" [196]. Printre prizonierii români e și colonelul Tarnoski, comandantul Brigăzii a 40-a. Un veteran al Războiului independenței, rechemat în serviciu, în 1916, din cadrele de rezervă. În timpul retragerii brigăzii sale de la Muratan, pe cînd alerga călare de la o unitate la alta, încurajînd oamenii sub focul puternic al bombardamentului dușman, bătrînul colonel e trîntit jos de explozia unui obuz, care-i omoară calul. Găsit de ambulanțele dușmane pe cîmp, asfixiat de gazele exploziei și cu maxilarul rupt, el e dus în fața mareșalului Mackensen. Purtarea sa eroică a impus comandantului inamic respect și simpatie. Mackensen a ordonat să i se restituie sabia și să fie tratat, atît în timpul transportului în Germania, cît și în timpul internării, cu deosebita considerație militară datorată unui viteaz.

Pierderea Constanței

Pe cînd la dreapta frontului dobrogean, pozițiile de la Rasova erau încă solid în mîinile românilor, apărate de trupele Brigăzii Cratero și de monitoarele escadrei de Dunăre, acoperind capul de pod de la Cernavodă, pe restul frontului inamicul începuse, chiar în după-amiaza zilei de 21 octombrie, urmărirea trupelor ruso-române, în retragere.

O furtună, însoțită de o ploaie torențială, se abătu asupra cîmpului de bătaie. Tunetul se amesteca cu zgomotul bombardamentului și licăririle fulgerelor cu exploziile șrapnelelor. Înspre Constanța, nori negri de fum se ridicară în sus ca un panaș, apoi se lățiră înconjurînd orașul ca un zăbranic negru. Pe acest fond întunecat, limbile de foc ale cisternelor de petrol din port luminau sinistru. În spatele trupelor române, decimate și demoralizate, inamicul înainta, susținut continuu de artilerie, care nu-și suspenda bombardamentul decît timpul trebuincios pentru a-și strămuta mai departe pozițiile. Retragerea infanteriei române era foarte slab protejată de cavaleria rusă, grăbită a fugi ea cea dintîi de pe terenul de luptă. În dimineața zilei de 22 octombrie, resturile diviziilor românești 9 și 19 și ale Diviziei sîrbești se retrăgeau la nord de calea ferată Murfatlar-Constanța, pe care trenuri lungi duceau spre Cernavodă autoritățile și locuitorii ce-și părăseau casa și avutul, pradă năvălitorilor. Pe

şoselele ce duc inspre nord, pe drumurile desfundate de ploile torenţiale, convoaie de trăsuri şi căruţe treceau în fuga mare, amestecîndu-se cu coloanele militare şi cu trupele în retragere. Era spectacolul jalnic al populaţiei inspăimîntate, care lua drumul pribegiei, lăsînd în mîna duşmanului tot rodul unei vieţi de muncă. Dinspre sud, fişii mari de foc şi nori de fum arătau înaintarea duşmanului. Prietenii ruşi şi duşmanii bulgari se întreceau în arta distrugerii pe spinarea nenorocitei noastre provincii, adusă în stare înfloritoare prin muncă românească. Aeroplanele duşmane se roteau ca imense păsări de pradă, aruncînd bombe asupra oraşului în agonie, asupra trenurilor şi gărilor, asupra podului de la Cernavodă, asupra convoaielor, asupra spitalelor de răniţi. La amiaza zilei de 22 octombrie, coloane de infanterie germano-bulgare şi cavalerişti bulgari îşi făcură apariţia în Constanţa, pustie şi devastată. Ocuparea Constanţei a avut şi un episod grotesc, caracteristic pentru mentalitatea bulgară. Pe cînd germanii, oameni practici, ocupau silozurile şi tancurile fumegînde din port, bulgarii se dedau în oraş la cruzimile şi banditismele obişnuite, apoi se năpustiră asupra . . .statuii lui Ovidiu.

Pentru a demonstra, în forme materiale, superioritatea şi victoria lor asupra poetului „Tristelor" şi „Metamorfozelor", soldaţii bulgari legară statuia lui Ovidiu cu frînghii şi o trîntiră jos de pe soclu, smucind-o cu atelajele de bivoli ale artileriei lor grele. Pe cînd îşi tîrau în triumf victima spre mare, au intervenit germanii, ruşinaţi de isprava tovarăşilor lor de arme şi au ridicat din nou pe Ovidiu pe piedestalul lui de glorie seculară.

Trupele române de la aripa de răsărit au continuat retragerea, în neîntrerupt contact de luptă cu duşmanul, în direcţia Caramurat-Babadag. În ziua de 23 octombrie a fost ocupată de duşman şi Medgidia, cartierul general al generalului Zaioncikovski, de unde trupele ruseşti se retrăseseră în debandadă. Divizia a 3-a de tiraliori siberiană e transportată cu foarte multă greutate în Dobrogea, din cauza încetinelii cu care se îmbarcau ruşii şi a lungilor opriri prin staţii. În seara zilei de 21, abia trei trenuri au ajuns la Feteşti. Ea a lipsit deci în ziua hotărîtoare a marii bătălii, astfel încît nu a luptat nici în munţi, de unde plecase, nici în Dobrogea, unde nu ajunsese. Debarcată la Medgidia în zilele de 22 şi 23, ea nu poate să se desfăşoare în poziţie de luptă şi e tîrîtă în retragerea celorlalte două divizii ale Corpului rus.

Divizia a 5-a română, care ţinea frontul în sectorul Mircea Vodă, a fost puternic atacată de duşman, la 23 octombrie, atît de front, cît şi pe flancul sting, unde Brigada rusă Meder se retrăsese spre Medgidia, lăsînd un mare gol. Românii au fost siliţi să se retragă dincolo de calea ferată. Divizia a 5-a era redusă la 4 000 de oameni. Retragerea ei a fost apărată a doua zi, împotriva unui puternic atac înverşunat duşman, de artileria proprie şi a Diviziei a 2-a vecine, care rămăsese intactă. Douăzeci şi patru de baterii româneşti au executat toată ziua tiruri de baraj, care au ţinut în respect pe inamic şi au permis scurgerea convoaielor şi trupelor spre nord.

La aripa de est, românii s-au oprit la Caramurat, unde s-a încercat a se organiza întîia rezistenţă serioasă din timpul retragerii, cu resturile diviziilor 9 şi 19, sub comanda colonelului Scărişoreanu, înaintat general pe cîmpul de luptă. Mari goluri se produseseră şi în comandamentele române. Colonelul Frimu, comandantul Brigăzii a 20-a, a cărui viteză acţiune salvase retragerea Diviziei a 9-a, căzuse prizonier ca şi colonelul Tarnoski, comandantul Brigăzii a 40-a; colonelul Constantinescu, comandantul Regimentului 23, căzuse mort în luptă. Efectivele brigăzilor nu erau mai mari decît ale unui batalion normal, iar ale diviziilor, cît ale unui regiment. Dar soldaţii, obosiţi şi descurajaţi, nu mai sînt capabili de rezistenţă; Scărişoreanu trebuie să se retragă în ziua de 24 octombrie la Terzechioi, iar a doua zi la Dăeni şi apoi la Ostrov.

Retragerea s-a făcut penibil, pe drumuri înțesate de jalnicele convoaie ale refugiaților. Locul trupelor române îl luau acum rușii.

Eroica apărare a Cernavodei

La 24 octombrie, frontul român luase forma unui unghi cu vîrful spre nord. La aripa de vest, el începea la sud de Cernavodă, trecînd pe la răsăritul ei, ca să se îndrepte spre nord-est, pînă în regiunea Dorobanțu — Carol I — Caramurat, de unde se întorcea spre sud-est ca să se sprijine pe lacul Tașaul. Cernavodă era însă ținută solid în mîna românilor. În dimineața acelei zile Mackensen, contrariat și enervat de rezistența Cernavodei, trimise generalului Toșev, comandantul bulgar al sectorului, ordinul: „Veți pătrunde în Rasova și Cernavodă. Aștept ca Rasova și Cernavodă să fie luate astă seară..."

Apărarea Cernavodei a fost făcută cu o incomparabilă vitejie de trupele Diviziei a 2-a, și în special de Brigada a 32-a sub comanda colonelului Cratero. Escadra de monitoare române de pe Dunăre a dat apărării Cernavodei un concurs mai eficace decît a dat puternica escadră de cuirasate ruse de pe Marea Neagră apărării Constanței.

Trupele Diviziei bulgare 1 Sofia au luat cu mare greutate Rasova și apoi au fost oprite în fața bălții Cochirleanca. Puternica rezistență a Regimentului român 66 a dat comandantului bulgar impresia că are de-a face cu o formidabilă armată româno-rusă.* De aceea generalul Toșev, care comanda personal operațiile împotriva „capului de pod" Cernavodă, a obținut pentru această operație, pe lîngă Divizia 1 Sofia și diviziile 25 turcă și a 4-a Preslav, precum și o puternică artilerie grea. Rezistența românilor a fost înverșunată la sud de balta Cochirleanca, pe Dealu Mare și pe Dealu Ivrinez, precum și pe Dealu Podului, între Dunăre și balta Cochirleanca. Copleșiți de numărul atacatorului, românii s-au retras la nord de baltă, ocupînd linia Valului lui Traian, între Dunăre și balta Carasu.

La 23 octombrie, Marele Cartier român nu considera încă situația din Dobrogea ca pierdută. Cu ajutorul Diviziei a 3-a siberiene și al altor trupe ce se așteptau, se credea că se va putea trece la contraatac și reocupa Constanța. De aceea, generalul Zaioncikovski primi ordinul să apere și să păstreze cu orice preț Cernavodă. Debandada rușilor la Medgidia nărui însă toate speranțele pe care le ridicase eroica apărare a Cernavodei. La ora 2 după-amiază, Zaioncikovski raportă că e complet întors la aripa stîngă, care s-a retras spre Caramurat și ceru voie să părăsească și Cernavodă. Marele Cartier socoti că Zaioncikovski, avînd singur răspunderea, este cel mai în măsură să aprecieze situația și să ia măsurile impuse de ea. Principalul lucru este să fie salvată armata. Generalul rus raportă din nou, spre seară, că ține solid Caramurat și speră să mai țină și Cernavodă — mulțumită rezistenței dîrze a românilor; aceasta îi va permite cel puțin să evacueze depozitele de muniții de acolo.

---

* După Toșev, „garnizoana cetății Cernavodă" se compunea din o divizie de infanterie patru companii de cetate, patru batalioane de rezervă, patru batalioane de miliții, patru batalioane de rezervă de la diviziile 9, 82 de tunuri de 10,5 cm și un număr nedeterminat de tunuri pentru flancuri și contraatacuri! Mai departe:

„În direcția fortăreței se retrăseseră cam 2 divizii și 2 regimente rusești..." [295].

În realitate, apărarea Cernavodei a fost făcută de următoarele trupe: la sud de Cochirleanca era Brigada a 32-a, redusă la două batalioane din Regimentul 66; la est era Brigada a 4-a, redusă la 1 500 de oameni. La stînga ei, un batalion din 66 umplea golul dintre divizia a 2-a și a 5-a, ocupînd satele Azizia și balta Carasu. Ca artilerie era: regimentele 9 și 14 artilerie, un divizion din Regimentul 5 obuziere și o baterie de 53 mm.

La 24 octombrie, apărarea Cernavodei ajunse in faza sa cea mai critică. Concentrarea dușmanului este acum completă și orășelul aproape investit. Toșev a atacat cu Divizia 1 dinspre sud, pe cînd cu Divizia turcă și cu Divizia a 4-a a executat o mișcare de conversiune, spre a se așeza cu fața spre vest și a ataca in mod convergent Cernavodă. Divizia a 4-a bulgară înaintează spre est pînă la Tortoman, in flancul Diviziei a 2-a române, pe cînd dinspre sud numeroase coloane de infanterie, susținute de bombardamentul artileriei grele, înaintează de o parte și de alta a bălții Cochirleanca.

Generalul Rașcu, căruia i se încredințase comanda diviziilor 2 și 5, apără Cernavodă cu toată artileria celor două divizii: el are însă infanterie puțină și e copleșit de dușman. Înconjurată aproape de trei părți, cu toată apărarea sa eroică, soarta Cernavodei era sigură. Drama de la Turtucaia amenința să se repete. Spre a împiedica catastrofa, comandantul român ordonă, la 6 seara, retragerea spre Hirșova. Și pe cînd Toșev lua măsuri ca „unitățile Diviziei 1 Sofia să se întărească pe cotele 114 și 121, pentru ca, chiar in aceeași noapte artileria să se poată instala pe poziție", iar atacul decisiv era amînat pe a doua zi, „dată fiind oboseala soldaților", românii evacuau in noaptea de 24—25 octombrie capul de pod, de oameni și de materiale. Abia in dimineața următoare, bulgarii află de la ofițerul german de legătură că orașul este gol și trupele bulgare puteau să-și facă intrarea pe la orele 10. Totuși, ocuparea de fapt a orașului nu s-a făcut decît după o luptă foarte sîngeroasă, dată pe străzi, cu detașamente din ariergardele române. Bulgarii trebuie să constate cu ciudă că la „cucerirea" capului de pod Cernavodă n-au putut captura decît cîteva duzini de prizonieri și trei tunuri de 53 mm. stricate. Din eroica Brigadă 32 rămăseseră 200 de oameni, iar Divizia a 2-a mai număra 23 ofițeri și 1 505 soldați de infanterie, 70 ofițeri și 2 342 soldați de artilerie, tunurile erau aproape toate salvate.

O necesitate dureroasă se impunea acum. Mărețul pod „Regele Carol I", fala tehnicii române, trebuia distrus, spre a nu servi dușmanului la trecerea trupelor sale in Muntenia. Din fericire, podul cel mare de la Cernavodă rezistă tuturor încercărilor de distrugere, făcute cu slabele mijloace tehnice ale armatei de cîmp și rămase aproape intact. În ziua de 26 fu distrus podul de la Fetești, peste Borcea, precum și podul intermediar, peste Baltă, de echipele noastre de marină și de geniu, care s-au servit de minele plutitoare ale marinei, puternic încărcate cu explozive (dinamită și trotil).

Cu prăbușirea podurilor, o prăpastie adîncă ne despărți de nenorocita noastră provincie de peste Dunăre.

9. APĂRAREA DOBROGEI LĂSATĂ PE SEAMA RUȘILOR

Noul comandant rus despre armata rusească

Armatele ruso-române au continuat retragerea înspre nordul Dobrogei, ținîndu-se in permanent contact de luptă cu urmăritorul. O parte a trupelor române s-a scurs peste podul de vase de la Hirșova, după care podul a fost ridicat și transportat mai la vale, intre Măcin și Brăila. Hirșova a fost ocupată de inamic la 26 octombrie. Diviziile românești 2, 5, 19 și 9, foarte încercate și cu efectivele considerabil micșorate, au fost scoase din luptă. Divizia a 2-a rămase cu un efectiv de 52 de ofițeri și aproape 3 000 de soldați; Regimentul 3 Olt mai avea 3 ofițeri și 660 de soldați. Unele unități erau desființate, altele au trebuit să fie contopite cîte două sau mai multe la un loc. Din cele patru divizii, s-au făcut două: 2/5 și 9/19. Resturile care au

putut constitui cele două divizii au fost adunate in colțul de nord-vest al Dobrogei, apoi au fost trecute la Brăila, spre a fi completate cu elemente din depozite și a fi pregătite din nou pentru luptă.

În locul diviziilor românești au fost aduse trupe rusești. Astfel, paza a ceea ce mai rămăsese din Dobrogea fu încredințată in intregime rușilor. De astă dată, in sfirșit, Stavka rusească decise să trimită efective mari in Dobrogea. Alekseev anunță că vor sosi in Dobrogea Corpurile IV rus și IV siberian. Împreună cu celelalte două corpuri aflătoare in Dobrogea, efectivul armatei ruse se va ridica la patru corpuri de armată; ele constituie noua Armată a VI-a rusă. O importantă schimbare se petrecea și la comandamentul trupelor ruse. Generalul Zaioncikovski care, prin incapacitatea sa, pierduse Dobrogea, fu înlocuit. Succesorul său a fost generalul Zaharov, pus sub ordinele directe ale lui Alekseev; Zaharov se bucura de o bună reputație; el fusese unul din comandanții celor trei armate cu care dăduse Brusilov ofensiva sa in vara anului 1916. Zaharov cucerise Dubno și Radzivilow. E drept că-și cistigase faima luptind impotriva putredei armate austro-ungare. Reputația sa suferi mult in campania din Dobrogea unde, cu toate efectivele mari ce i se puseseră de astă dată la dispoziție, nu făcu mai multă ispravă decit incapabilul său predecesor.

În formă, el se arătă sever și energic. La primirea comandei trupelor din Dobrogea, el dădu armatei sale un ordin de zi, rămas celebru: „Prikaz No. 1, 17/30 octombrie 1916. Comandamentul Armatei de Dunăre. Ordon: Fuga rușinoasă să înceteze imediat. Am fost trimiși aci, dacă nu să învingem, dar cel puțin să luptăm, iar nu să ne întrecem la fugă. Am luat măsuri ca mitralierele și artileria să tragă in fugari. Ofițerii care nu-și vor face datoria, fără deosebire de grad ori de situație, vor fi trimiși inaintea curții marțiale. Soldații nu trebuie să urmeze mișcarea strategică a țăranilor, care fug cu avutul lor. Maiestatea Sa ne-a trimis aici ca să învingem, iar nu ca să economisim sîngele nostru sau pe al dușmanilor noștri. Frontul nostru e in acest moment: Ostrov-Topolog-Babadag. Înainte! Dumnezeu nu ajută pe poltroni și pe lași". Ordinul de zi al lui Zaharov e caracteristic: el e recunoașterea oficială, făcută de șefii ruși, despre incapacitatea și lașitatea aliaților noștri, care ne-au pierdut Dobrogea.

Pe cind acțiunea militară a armatei țariste in Dobrogea a fost nulă, pe cind flota de pe Marea Neagră n-a făcut nici o ispravă, lăsind ca dușmanul să inainteze in liniște de-a lungul țărmului mării, chiar pe limba de pămint dintre lacul Tuzla și mare, intorcind flancul armatei noastre, pe cind la Constanța, artileria antiaeriană și hidroplanele țariste n-au impiedicat aeroplanele dușmane de a arunca zilnic bombe asupra spitalelor noastre, soldații se dedau la devastări și jafuri pe socoteala bietei populații dobrogene. Chiar in decursul primei retrageri, după bătălia de pe frontiera dobrogeană, ofițerii și soldații Brigăzii a 36-a au putut vedea un spectacol care i-a umplut de indignare: soldații armatei țariste se retrăgeau cu precipitare, golind satele prin care treceau: locuitorii fugeau cum se găseau, iar in urma lor soldații țariști prădau satele. Se vedeau trăsuri de subzistență cărind mașini de cusut și de bucătărie, dulapuri, scaune și chiar pianine [97]. Techirghiolul a fost devastat complet de ruși, incepind cu pivnițele de vinuri și sfirșind cu mobilele, tablourile și oglinzile in care soldații beți se amuzau să tragă focuri. Devastările au fost puse in socoteala unei divizii de cazaci, pe care au numit-o ei inșiși „Divizia sălbatică". În realitate, așa a fost peste tot purtarea rușilor, chiar in Medgidia, unde era Cartierul General al generalului Zaioncikovski. În urma unei panici, in care cavaleria și artileria rusă au luat-o la fugă spre nord, orășelul a rămas pustiu: locuitorii au fugit, incărcindu-și in pripă ce au putut in căruțele lor. Pină la restabilirea liniștei și intoarcerea populației, soldățimea rusă a profitat să devasteze și să

Stabilizarea frontului dobrogean

jefuiască totul. Retragerile dezordonate ale rușilor lățeau panica pînă departe și dezorganizau viața publică din Dobrogea. Sub impresia panicii dezlănțuite de evacuarea precipitată a Cartierului General rus din Medgidia, autoritățile din Tulcea au părăsit orașul, fugind împreună cu populația înspăimîntată înspre Galați și Ismail. Intervenția trupelor române a restabilit liniștea.

Pe urmele barbarilor

Bunele intenții și energia aparentă a generalului Zaharov nu au avut ocazia să fie puse în serviciul eliberării Dobrogei. Bulgarii continuară să înainteze spre nord cu cavaleria, întărită cu unități de infanterie, pe urmele rușilor care se retrăgeau. Avangardele cavaleriei bulgare nu au trecut decît cu puțin linia de separație între județele Constanța și Tulcea... Puterea de urmărire a bulgarilor se micșora, pe măsură ce rezistența rușilor se mărea; sosirea pe linia de luptă a Corpului IV siberian (diviziile 9 și 10) opriră scurt înaintarea bulgarilor și le interzise ocuparea Babadagului. În același timp, în spatele perdelei de cavalerie, infanteria bulgară organiza o linie de rezistență în regiunea cea mai îngustă a Dobrogei, de la Boascic pe Dunăre, pe la sud de Gelengic, pînă la lacul Tașaul. Linia a fost formidabil întărită cu șiruri de tranșee și de sîrmă ghimpată; înălțimile de la vest de Topalu și Boascic și dealul Beriș-Tepe, punctele proeminente ale liniei, care făceau două ieșituri pronunțate spre nord, au fost transformate în redute formidabile. Mackensen retrase Divizia 1 bulgară și Divizia a 217-a germană, spre a organiza cu ele armata ce trebuia să treacă Dunărea în susul fluviului. Cu restul Armatei a III-a bulgare, adică cu Divizia a 4-a, Divizia mixtă Kantargiev, Corpul VI turc (diviziile 15 și 25), cu un regiment german și Divizia a 3-a de cavalerie, el începu o nouă ofensivă la 3 noiembrie pentru cucerirea Dobrogei de Nord. Față însă de știrile primite despre întărirea forțelor rusești, mai cu seamă fiind informat că pe stînga Dunării, la Slobozia, se concentrează un nou Corp de armată rus — al 4-lea — sub comanda generalului Alekseev, Mackensen opri ofensiva și dădu ordin de retragere generală pe poziția de rezistență de la Boascic-Tașaul.

La 7 noiembrie rușii încep înaintarea spre sud, pe urmele bulgarilor. Pîrjol și ruină era peste tot. Toate satele părăsite de bulgari fuseseră devastate și incendiate. La aripa dreaptă a rușilor, de-a lungul Dunării, era un detașament român; Divizia română de monitoare înainta pe Dunăre, protejînd flancul armatei în mișcare. Mai la sud, în Balta Dunării, în regiunea Călărași-Fetești, a fost adusă Divizia a 8-a rusă.

La 8 noiembrie trupele române, formate din batalioanele al patrulea de la regimentele Bacău și Neamț, întărite cu un detașament de marină, debarcat de flotă și de un detașament de cavalerie rusă, reocupă Hîrșova, în timp ce linia frontului rus era încă mult mai spre nord. Orășelul era complet distrus și ars; două săptămîni de ocupație bulgărească îl transformaseră în ruine fumegînde. Barbaria nu știa să respecte nici cele mai frumoase manifestări ale activității omenești: admirabilul muzeu regional al inimosului învățător Cotovu, rodul unei vieți de muncă, servită de o nobilă pasiune, era și el moloz și cenușă. Eroii de la Louvain făcuseră școală. Instinctele distrugătoare ale bulgarilor erau cunoscute și de Mackensen care, prin repetate ordine, prescrie ca nici o distrugere să nu se facă podului de la Cernavodă și portului de la Constanța, decît numai cu ordinul direct al Cartierului Mackensen.

Flota română precedă totdeauna înaintea rușilor, bombardînd flancurile și spatele bulgarilor. Peste două zile, artileria monitoarelor gonește pe bulgari din Topalu, care e ocupat de români. Ea a continuat apoi înaintarea pînă la Boascic și Seimenii Mari, trimițînd vedete în recunoaștere pînă la Cernavodă,

apărind nenorocita populaţie românească a satelor dunărene, nu numai impotriva duşmanului, dar şi împotriva aliatului rus, ai cărui soldaţi se dedau la devastări şi brigandaje de tot soiul.

Urmărirea s-a oprit in faţa liniei fortificată de la Boascic-Topalu, în care Armata a III-a bulgară, cu întăririle ei turceşti şi germane, sub noul ei comandant, generalul Nerezov * primise ordinul să reziste pînă la ultimul om. Nici nu era nevoie pentru aceasta de prea mult eroism. Zaharov s-a mulţumit să dea de la 23 noiembrie pînă la 2 decembrie o serie de lupte descusute, atacînd puncte izolate, fără energie şi fără intenţia de a da o bătălie serioasă. Apoi liniştea se intinse peste frontul dobrogean. Şi luptele nu se vor aprinde din nou decît mai tirziu, cînd bulgarii, edificaţi pe deplin asupra duşmanului din faţă, vor crede că e momentul de a-l azvîrli din Dobrogea printr-un singur brinci viguros.

Dar acest episod nu mai aparţine campaniei române; el este un episod al straniului joc strategic rus.

Sfirşitul campaniei dobrogene

Singerosul şi durerosul act dobrogean al campaniei române se incheia. Menit să fie o acţiune secundară în războiul nostru, el a devenit deodată principala cauză a înfrîngerii. Campania dobrogeană începuse cu episodul dramatic de la Turtucaia şi, încetul cu încetul, pompase toate rezervele puterii noastre militare şi paralizase avîntul cu care armata se repezise peste Carpaţi. Respinşi de pe o linie pe alta, pierdusem în cele din urmă Constanţa. Dobrogea fusese mormîntul cîtorva zeci de mii de fii ai ţării şi al celor mai frumoase iluzii.

O adîncă descurajare şi o mare amărăciune se pogora în sufletele noastre. Mîndria noastră naţională era înjosită. Părăsisem în puterea bulgarilor şi un colţ din sufletul nostru. Căci timp de patruzeci de ani, munca românească reuşise să transforme pustietatea, de care vorbea Moltke, în 1835, în grădina care a impus admiraţie şi ferocelui duşman. Mackensen însuşi se exprimase astfel: „Călătorul care pătrunde în Dobrogea prin Bulgaria, are impresia că trece din Asia în Europa". În cîteva săptămîni, invazia bulgărească trecuse cu pirjolul distrugerii peste civilizaţia românească. Satele înfloritoare erau moloz şi cenuşă; locuitorii îşi luaseră lumea în cap. Bulgarii reuşiseră a readuce Dobrogea la starea jalnică în care fusese cu o jumătate de veac înainte.

Pierdusem şi puternicul bastion care, în planul nostru de război, trebuia să ne apere dinspre sud, ca să putem avea mîna liberă la nord. Pierdusem şi încrederea nețărmurită pe care o avusesem pînă atunci în puterea de luptă şi în vigoarea organizaţiei noastre militare, pierdusem încrederea şi în puterea şi în sinceritatea aliatului nostru rus. O coaliţie formidabilă de duşmani, care punea în frunte pe cei mai destoinici şefi militari, ne stringea din ce în ce mai de aproape în cercul ei de foc şi, în mijlocul ei, istoviţi de puteri, eram singuri. Dincolo de cercul de foc al duşmanului marii noştri prieteni, ei înşişi uşuraţi prin repezirea noastră în mijlocul vîrtejului, ne trimiteau cuvinte de îmbărbătare şi, regretînd că pentru moment nu ne puteau trimite şi altceva, se mărgineau să constate că fusesem mai slabi decît se aşteptau.

În acelaşi timp, materialul nostru de război, care trebuia să ne pună pe picior de egalitate tehnică cu duşmanul, se răţăcea prin imensităţile Rusiei, sau era dat la fundul oceanului de submarinele duşmanului. În sufletele noastre amărîte, o bănuială începea a-şi face loc: principalul nostru aliat ne trăda...

* Intre Mackensen şi Toşev conflictele se ţineau lanţ. Cel din urmă conflict a fost determinat de ordinul lui Mackensen ca Divizia I bulgară să fie imediat ridicată de pe frontul dobrogean, spre a intra în compunerea Armatei de Dunăre. Toşev, protestînd împotriva acestei dispoziţii, fu nevoit să-şi dea demisia de la conducerea Armatei a III-a bulgare.

În aceste împrejurări de inferioritate materială și de deprimare sufletească, se încingea acum lupta disperată pentru apărarea pământului strămoșesc de invazia dușmanului.

NOTE

[1] În campania din 1914, Austro-Ungaria s-a dovedit incapabilă să zdrobească Serbia, deși a ocupat temporar Belgradul. Victoria sîrbă de la Rudnik (4—5 decembrie 1914) îi obligă pe austrieci să se retragă spre frontieră. La 15 decembrie, în urma unei noi ofensive, sîrbii reocupă Belgradul și își eliberează teritoriul național. Marea ofensivă, decisivă, austro-germană împotriva Serbiei va fi declanșată la 6 octombrie 1915.

[2] Legitimiștii, partid monarhist din Franța, își propuneau abolirea formei republicane de guvernămînt și restaurarea monarhiei, prin readucerea dinastiei de Bourbon la putere. Dinastia de Bourbon domnise în Franța în perioadele 1589—1792, 1814—1815, 1815—1830.

[3] Pe teatrul de război din Serbia. Dorind să sprijine Serbia, Corpul expeditionar aliat de la Salonic a trimis trupe spre nord-vest, care au ajuns în sectorul cuprins între Črna și Vardar. Trupele bulgare, care începuseră ostilitățile împotriva Serbiei la 21 octombrie 1915, opun rezistență și-i silesc pe aliniați la 2 decembrie să se retragă de pe Črna și Vardar.

[4] În tabăra Antantei nu exista o unitate de vederi în ceea ce privește rosturile „strategiei periferice" și ale armatei de la Salonic; puțini oameni politici și militari francezi și britanici erau partizanii creării și activizării frontului aliat din Balcani; pentru generalul Joffre, de pildă, frontul din Balcani — secundar — ar fi „înghițit" mari unități aliate atît de necesare pe frontul din Franța, unde se decidea soarta războiului. Pe frontul de la Salonic au fost trimise totuși treptat unități ale armatelor marilor puteri ale Antantei și sîrbești — dar, într-o măsură foarte diferită.

[5] Prim-miniștri ai Franței și, respectiv Marii Britanii.

[6] În această etapă, Grecia era totuși o țară neutră, chiar dacă existau două grupări politice opuse — progermană și antantofilă. Vezi George L. B., *Greece and the Great Powers. 1914—1917*, Thessaloniki, Institute for Balkan Studies, 1974.

[7] Vasil Radoslavov (1854—1929), om politic și de stat bulgar, prim-ministru (1886—1887, 1913—1918).

[8] Adunarea națională a Bulgariei.

[9] Referire la Războiul Ruso-Româno-Turc din 1877—1878.

[10] Pe teatrul de operațiuni oriental, în Polonia; în perioada 30 noiembrie—6 decembrie 1914 aici a avut loc o mare bătălie, în care armata rusă a suferit o înfrîngere.

[11] Colonelul dr. V. Atanasiu, istoric militar, a exprimat următorul punct de vedere despre eșecul de la Turtucaia:

„... Căderea Turtucaiei nu reprezenta un element de natură a influența situația strategică. Mai mult decît atît, acest cap de pod trebuia evacuat în mod oportun pentru a nu face sacrificii zadarnice!" (Atanasiu V., Iordache A., Iosa M., Ogrea I. M., Opriescu P., *op. cit.*, p. 162—163).

[12] „Acesta este Verdunul nostru" — în lb. franceză.

[13] Vaux și Thionville erau puternice forturi ale sistemului de fortificații de la Verdun, pe frontul din Franța, pentru care s-au dat bătălii extrem de sîngeroase în 1916.

[14] „Turtucaia este Verdunul nostru; cei care se provoacă, se atacă".

[15] Cetatea Przemyśl, puternică fortificație militară din teritoriile poloneze (Galiția), aflate sub dominație habsburgică, pentru care s-au dat grele și repetate bătălii între ruși și austro-ungari în cursul războiului. Pentru prima dată, în septembrie 1914, trupele ruse atacă cetatea și o asediază, dar la 11 octombrie ele au fost silite să ridice asediul; totuși, la 22 martie 1915, rușii silesc Przemyśl să capituleze, cu care prilej au capturat peste 120 000 de prizonieri, 900 tunuri s.a. Față de acest dezastru, ceea ce s-a petrecut la Turtucaia a reprezentat pierderi foarte modeste. Puternicele fortificații moderne ale Liège-ului (în Belgia) au fost atacate de germani la 4 august 1911, fortăreața nu a putut fi însă cucerită decît după lupte foarte grele; trupele germane au pătruns în Liège la 6 august 1914, după ce forturile au fost demolate cu ajutorul formidabilei artilerii grele fabricate de Krupp.

[16] Justinianus I, împărat bizantin (527—565).

[17] Sveatoslav, suveran al Kievului (964—972).

[18] Dobrotici a condus Dobrogea între anii 1354 și 1386.

[19] Baiazid I (Ildirim), sultan otoman (1389—1402).

[20] I. F. Paskevici (1782—1856), general rus; a comandat armatele ruse din țările române în timpul Războiului Crimeii (1853—1856).

[21] *„Consiliul extraordinar al apărării" Rusiei țariste.*

[22] Monastirul a fost ocupat de trupe franco-sîrbe din armata aliată de la Salonic la 19 noiembrie 1916.

[23] În adîncime.

[24] Nizami — unități de infanterie otomană.

Capitolul III

Apărarea Carpaţilor

1. GERMANII PREGĂTESC INVAZIA ROMÂNIEI

Criza Frontului de Nord

Ofensiva română peste Carpaţi fusese prologul războiului României. Duşmanul ripostase cu manevra din Dobrogea. Reuşita ei avusese ca efect slăbirea acţiunii române din Transilvania. Profitînd de noua situaţie ce se crease, inamicul luase o contraofensivă puternică pe Frontul de Nord, respinsese armata română care invadase Transilvania şi o aruncase in Munţii Carpaţi. Era evident că această operaţie fusese numai prima etapă a planului de campanie german, după care trebuia să urmeze cea de-a doua : incercarea duşmanului de a străpunge bariera Carpaţilor şi a ocupa România.

Experienţa războiului, purtat pînă acum, dovedise Marelui Comandament român slăbiciunile armatei noastre şi-i arătase calea de urmat. Primejdia mare era in munţi. În Dobrogea, frontul fusese oarecum stabilizat : deşi contraofensiva română nu reuşise, nu părea probabilă o ameninţare gravă din această parte. Ceea ce trebuia conjurat cu orice chip era atacul iminent dinspre munţi. Toate sforţările comandamentului român vor tinde la intărirea rezistenţei pînă la sosirea iernii. Zăpezile mari, ce vor cădea pe munţi, vor opri operaţiile. Intreruperea, pricinuită de iarnă, ne va da răgazul trebuincios de a ne ingriji rănile şi de a invăţa războiul. Se vor putea selecţiona comandamentele, se vor aduce tunuri, mitraliere, aeroplane, tot utilajul ce ne lipsea şi ne punea in inferioritate, se vor pregăti oamenii din depozite, preparindu-se o armată nouă, cu alt spirit şi altă valoare.

Ceasurile grele, pe care le trăiam, frămintau spiritele. Se acuzau sisteme, se invinuiau persoane, se propuneau soluţii. Din iniţiativa regelui, s-a ţinut la Palatul regal, la 10 octombrie, un Consiliu de miniştri la care au participat şi şefii partidelor din opoziţie, in vederea formării unui guvern naţional. Încercarea n-a ajuns la nici un rezultat, deoarece unii din cei consultaţi au declarat că nu pot să ia răspunderea unei situaţii pe care nu ei au creat-o. Şefii partidelor din opoziţie au cerut categoric inlocuirea generalului Iliescu de la comanda reală a armatei, prin generalul Averescu, poate chiar Culcer. Ideea era inlăturată, spre a nu se intra pe calea generalilor politici.

Toată atenţia se indreaptă asupra organizării apărării frontierei muntoase. Erau 800 km de apărat, cu o armată greu incercată. Armata I era foarte slăbită in urma luptelor de la Jiu şi a infrîngerii de la Sibiu ; Armata a II-a aproape dezorganizată ; Armata a IV-a era cea mai bine păstrată ca putere fizică şi morală, dar rămăsese izolată. Sectorul Oituz-Buzău, cuprins intre armatele a II-a şi de Nord, era gol, neocupat de nici o trupă ; el devenise punctul cel mai vulnerabil din intreg dispozitivul de apărare a frontierei, des-

coperind aripile interne ale celor două armate. Situaţia era cu atît mai gravă, cu cît nu aveam rezerve strategice. Rupţi într-un punct al frontului, nu aveam cu ce umple golul. Aceste două chestiuni primau pe toate celelalte : astuparea golului din regiunea Oituz-Buzău şi formarea unei rezerve strategice. Iar pentru găsirea forţelor necesare, chestiunea ajutorului rus se impunea ca o necesitate de neînlăturat. Alekseev comunică la 11 octombrie Marelui Cartier român că, după informaţiile sale, germanii plănuiesc o străpungere în direcţia Galaţi. Considerînd Frontul Oriental ca unic, el e decis să trimită ajutoare importante în nordul Moldovei, spre a conjura pericolul întoarcerii flancului sting rus. La 17 octombrie, generalisimul rus revine, precizînd că a decis trimiterea a patru corpuri de armată în zona Fălticeni-Piatra-Romanu, pentru a întreprinde o ofensivă rusă înspre Bistriţa, conform prevederilor convenţiei militare încheiate cu România la intrarea noastră în război. Tîrzie hotărîre, pe care evenimentele întîmplate de atunci o făcuseră aproape inutilă ! Căci putea-vor acum trupele române, slăbite şi demoralizate, să mai săvîrşească sforţarea uriaşă a trecerii din nou a Carpaţilor? În tot cazul, sosirea ajutoarelor ruseşti va avea efectul că ne va permite scoaterea din frontul carpatic a celor două divizii din Moldova de Nord, a 14-a şi a 8-a, cu care să se formeze rezerva strategică, atît de indispensabilă. Pînă la sosirea ajutoarelor ruseşti, care nu se va întîmpla mai înainte de 15—20 de zile, Alekseev cere comandamentului român să ţină bine frontul. Nădejdea acestei rezistenţe se întemeiază pe Armata de Nord, cea mai puţin atinsă şi cu moralul cel mai ridicat.

Pentru umplerea golului dintre Oituz şi Buzău, se ridică din Dobrogea Divizia a 15-a, se trimite Brigada a 7-a mixtă (colonel Sturza) şi se constituie, în spatele Armatei de Nord, în regiunea Bacău-Tîrgu Ocna, o rezervă mobilă, constituită din Divizia a 8-a, care se scoate din front. Armata a II-a va fi şi ea consolidată prin Divizia a 12-a din Dobrogea şi Divizia a 16-a de la Dunăre.

În prevederea oricăror eventualităţi, Marele Cartier dispune evacuarea părţilor sedentare din Oltenia şi Muntenia înspre Moldova, precum şi începerea evacuării militare a Bucureştilor.

Berthelot şi crearea rezervelor strategice

Generalul Berthelot, şeful misiunii franceze, a sosit la 16 octombrie. În atmosfera de deprimare morală, provocată de înfrîngerile armatei şi de perspectivele întunecoase ale viitorului, sosirea eminentului soldat al Franţei aducea o înviorătoare rază de speranţă. Întîmpinîndu-l în gara Periş, Brătianu l-a salutat cu aceste cuvinte : „ — Fiţi binevenit, domnule General. Salut în domnia voastră dacă acceptaţi, pe şeful Marelui Stat-Major al armatei române".

Din delicateţe, Berthelot a declinat această ofertă, păstrînd rolul de consilier, ce-i fusese încredinţat de la început.

Luînd cunoştinţă de situaţia fronturilor, şeful misiunii franceze a prezentat regelui, peste cîteva zile, un plan de acţiune, în care se prevedea, în primul rînd, aruncarea duşmanului afară din teritoriul naţional şi o organizare defensivă puternică, spre a asigura stăpînirea trecătorilor carpatine. După aceasta, va urma trecerea la ofensivă, cu concursul ruşilor, spre a împinge armatele a II-a şi de Nord pe linia Olt-Homorod-Mureşul superior, şi a forma apoi rezerve puternice în Ţara Bîrsei. Berthelot mai crede necesar să se pornească o mare ofensivă împotriva bulgarilor, cu ajutorul unei puternice mase de trupe ruseşti, ce vor deveni disponibile prin sosirea iernii şi întreruperea operaţiilor pe frontul rus. În orice caz, generalul francez stăruie a credo că cea mai de căpetenie preocupare a comandamentului român nu poate fi alta decît forma-

rea de puternice rezerve strategice, prin scoaterea a mai multor divizii de pe fronturi. Toate planurile ce se făuresc sînt în funcție de rezistența noastră, pînă la sosirea mult aștептatelor ajutoare rusești. Dar acest ajutor rus era problematic. Berthelot, trecînd spre România, avusese întrevederi cu primul ministru rus Stürmer și cu generalisimul Alekseev. Amîndoi priveau cu ochi răi misiunea franceză și rolul ei în România. Alekseev nu voia să știe nimic despre o ofensivă în Bulgaria; toată preocuparea lui era să obțină material de război de la aliați. Cît despre România, Alekseev, foarte rău dispus, răspunse lui Berthelot: „Fiindcă România ține să vă aibă, să vă fie cu noroc: Dar, faceți pe români să înțeleagă că România nu se apără în Carpați, ci pe Siret!" Cu alte cuvinte, în vremea cînd românii se apărau cu vigoare în trecătorile Carpaților, generalisimul rus sfătuia retragerea și abandonarea părții celei mai mari și mai bogate a țării, cuprinzînd și Capitala ei.

Berthelot văzuse just. Organizarea rezistenței spre a salva trecătorile era îngreunată de faptul că întreaga conducere militară română angajase pe fronturile de luptă totalitatea armatei. Necesitatea cea mai urgentă era formarea de rezerve în spatele frontului, prin prelevarea de unități de la armatele de pe front. Dar scoaterea de trupe în timpul luptelor, și de la unități deja slăbite, era o operație foarte delicată. Totuși, ea era foarte necesară și reclama timp, încordare și bunăvoința rușilor.

• Putea-vom ține această rezistență? Aceasta era întrebarea neliniștitoare, care chinuia sufletele conducătorilor țării și armatei. Căci, în acest timp, inamicul era în plinul ofensivei sale; el ataca pe toată linia frontului, cu putere, nedîndu-ne cel mai scurt răgaz și aceasta era dovada hotăririi lui de a exploata avantajele tactice pe care i le dăduse izbînzile de pînă acum, a ne distruge și a sfîrși campania cît mai repede cu putință, cu un succes răsunător.

Frontul românesc devine frontul principal al războiului european

Românii aveau tot dreptul să fie îngrijorați de întorsătura pe care o lua războiul. Marele Cartier german hotărîse o ofensivă în stil mare împotriva României. Germania avea absolută nevoie de grîul și petrolul românesc, ca să poată trăi și continua războiul [152]. Dușmanul simțise aci pradă ușoară și bogată și-și îndrepta în această parte toată atenția și toate sforțările. Campania împotriva României era acum privită ca o afacere rentabilă; expediția de pedeapsă (Straffexpedition) devenea o campanie de pradă (Beutefeldzug). Mai era pentru germani aceeași nevoie imperioasă de a-și scurta frontul de luptă, pe care o simțeau și românii. Apărarea liniei Carpaților și a Dunării, formînd un front care încingea România pe o lungime de 1 200 km era o imposibilitate strategică. Ea imobiliza trupe numeroase, care erau reclamate de acțiunile decisive ce aveau să se dea pe celelalte fronturi. Era deci indispensabil a înlocui lunga și sinuoasa linie a frontierelor politice ale României, printr-o linie naturală scurtă. Aceasta putea fi deocamdată linia Siretului sau a Prutului. Trecătorile trebuiau așadar forțate și România ocupată mai înainte ca iarna — care se apropia — să îngreuieze sau să împiedice operațiile.

Liniștea relativă ce domnea pe toate fronturile europene îngăduia germanilor concentrarea împotriva României.

Pe Frontul Occidental, acțiunile mari încetaseră; se dădeau numai mici ofensive cu obiectiv limitat, fără veleități de rupturi de front. Italienii obținuseră izbînda de la Gorizia [1], după care, apoi, luptele intraseră într-o perioadă de stagnare. Asemenea era și pe frontul rus, după ultima convulsie sîngeroasă, ce se terminase cu eșecul de la Kovel [2]. Operațiile din Macedonia

aveau un caracter local, la aripa stîngă, in jurul Monastirului ; armata lui Sarrail nu era capabilă de o ofensivă în stil mare care să amenințe frontul dușman, așa incit să nu jeneze cu chipul acesta pe cel român. Nefiind deci amenințat serios nicăieri, dușmanul se simțea în situația de a putea prelevа forțe considerabile de pe toate fronturile, ca să le trimită impotriva României. Frontul românesc devenea, la această epocă, frontul principal al marelui război european.

Planul de operații german

Planul strategic, conceput de Statul-Major german, rezulta din configurația geografică a țării noastre : cea dintîi aruncătură de ochi pe hartă, il impunea. Muntenia forma o mare ieșitură spre vest, dînd o desfășurare de frontieră de aproape 800 km. Ea era gîtuită intre Carpați și Dunăre, ca o fișie de vreo 350 km lungime pe 100 km lățime. Operația necesară pentru a obține scurtarea frontului, era retezarea acestei ieșituri. O acțiune pornită de Falkenhayn la nord și de Mackensen la sud, se impunea ca cea mai elementară operație strategică.

Alegerea regiunii pe unde trebuia să se opereze tăierea Munteniei a dat ocazie la discuții in Cartierul General german. Era evident că, cu cît ea s-ar fi făcut mai spre răsărit, cu atît ar fi fost mai avantajoasă, căci ar fi izolat o suprafață mai mare de teritoriu în vest, despărțind pe români de ruși și făcînd prizonieră armata română tăiată de baza sa de sprijin. De aceea, primul plan conceput de Marele Cartier german, era și cel mai îndrăzneț. Grupul de armate din Transilvania trebuia să pătrundă prin Carpații de sud ai Moldovei pe linia Siretului, pentru a da mîna cu Mackensen care, de partea lui, trebuia să treacă Dunărea din Dobrogea pe la Galați. Rezultatul final al acestei îndrăznețe operațiuni ar fi fost distrugerea părții principale a armatei române din Muntenia și luarea în stăpînire dintr-odată a bogatului ei teritoriu. Acest plan „atît de frumos", cum il numește Ludendorff, păru Marelui Cartier prea riscant : el era și inexecutabil la acea epocă, deoarece frontul româno-rus din Dobrogea se menținea intact pe linia Rasova-Cobadin-Tuzla. De aceea, fu părăsit „cu regret". Se căzu de acord asupra altui plan, ale cărui dispoziții fură comunicate de Hindenburg generalului Falkenhayn chiar în ziua de 8 octombrie, în ziua hotărîtoare a bătăliei de la Brașov. Acest plan strategic era constituit din trei operații : intiia operație consta în exploatarea cît mai repede a succesului din Transilvania, spre a impiedica sosirea ajutorului rusesc. O trupă puternică trebuia să ocupe trecătorile Moldovei de Sud. Această trupă, formată din infanterie și cavalerie aparținînd Armatei a IX-a, trebuia să atingă în cel mai scurt timp Tîrgu Ocna, apoi să înainteze în Moldova cu direcția sud-est, de-a lungul văilor Trotușului și Siretului, distrugînd liniile de comunicație și telegraful. A doua operație trebuia să se execute în același timp. Sub protecția flancgardei din Valea Trotușului, masa Armatei a IX-a trebuia să-și deschidă drumul peste munți spre București, pe calea cea mai scurtă, astfel „ca întreg teritoriul de vest al Munteniei să fie retezat ca de un cuțit" [311].

Dacă această operație reușea, trebuia să se înceapă cea de-a treia. Mackensen avea să treacă Dunărea într-un punct ce avea să fie determinat de împrejurări, spre a da mîna cu Falkenhayn și a desăvîrși dezastrul român.

O nouă împărțire a trupelor dușmane intră în vigoare. Armata I austro-ungară fu scoasă de sub ordinile lui Falkenhayn, care rămase numai comandant al Armatei a IX-a germane. Cele două armate, împreună cu Armata a VII-a (von Kovess) din Carpații Bucovinei și cu Armata a III-a (von Bothmer) din sudul Galiției, fură întrunite într-un grup de armate sub comanda arhi-

ducelui moștenitor al Austriei, Carol de Habsburg. În vederea ofensivei ce trebuia să înceapă, Marele Cartier german puse la dispoziția lui Falkenhayn unități noi și anume : patru divizii bavareze, două brigăzi alpine austro-ungare și două divizii de cavalerie. Din cele patru divizii bavareze, două au fost repartizate Armatei I de sub comanda lui von Arz, rămînind celelalte la Armata a IX-a. Aceste măsuri au atins orgoliul generalului german și au determinat o stare de permanentă tensiune între el și comandamentul grupului, căruia-i fusese subordonat.

Atacul trecătorilor se va da prin surprindere

În seara de 9 octombrie Falkenhayn dădu ordinul pentru atacarea trecătorilor. Operația trebuia să fie executată prin surprindere. Fără să lase un minut de odihnă trupelor române care se retrăgeau, dușmanul își propunea să le urmărească de aproape și, profitînd de dezorganizarea în care el presupunea că se găsesc — ca orice armată în retragere — să le atace, să le împiedice a se stabili în pozițiile de pe crestele munților, și să treacă frontiera în același timp cu ele. Consecvent dispozițiilor Marelui Cartier german și propriilor sale convingeri, atacul principal se va da în direcția trecătorilor care deschid drumul cel mai scurt spre București : Bran, Predeal, Bratocea, Buzău. În același timp se atacau și toate celelalte trecători. Falkenhayn aștepta rezultate importante în special de la operațiile din Valea Oltului.

Generalul german privește ca o greșală acțiunea ordonată în direcția Oituzului. Ea îl privează de forțe, care i-ar fi fost mult mai utile în atacul decisiv, și nu vede folosul unui atac dat într-o direcție excentrică, de care-l desparte o regiune muntoasă de 100 km lățime. Ordinul e însă ordin ; el trebuia executat. Cu atît mai mult cu cît comandamentul austriac al grupului de armate al arhiducelui Carol avea vederile lui, deosebite de ale lui Falkenhayn, în privința importanței frontului Moldovei. Și în timp ce Falkenhayn făcea pregătirile pentru forțarea trecătorilor Munteniei, von Arz făcea de partea lui pregătiri pentru forțarea munților Moldovei. La 12 octombrie, ofensiva pentru trecerea munților prin surprindere se dezlănțui de-a lungul întregii frontiere. Marea bătălie a trecătorilor începuse.

Puțină geografie militară

Apărarea Carpaților se făcea în condiții de mare inferioritate strategică pentru noi. Toate avantajele trase din forma geografică a frontierei române trecuseră de partea inamicului ; toate dezavantajele erau acum de partea românilor. Dușmanul se găsea acum înăuntrul arcului carpatic, bucurîndu-se de avantajul manevrei pe linii interioare. Trei căi ferate, întinzîndu-se ca niște coarde ale arcului, una în lungul Văii Oltului, alta în Valea Tîrnavei și cea de-a treia în Valea Mureșului, formau linii de comunicație directă, care permiteau deplasări repezi de trupe de la un punct la altul al frontului carpatic. O altă linie mergea paralel cu munții Moldovei, la 30—40 km depărtare de frontieră.

Românii se găseau pe linia exterioară a arcului carpatic, avînd la dispoziție o singură linie ferată, cu un traiect format din zigzaguri, care mărea distanța între punctele de pe frontieră, la cifre fantastice. Astfel, de exemplu, distanța între punctele Turnu Roșu și Predeal era, prin Ardeal, de o lungime de circa 140 km pe linia directă a Făgărașului. Aceeași călătorie, făcută cu trenul românesc, trebuia să treacă prin Piatra Olt, Pitești, Chitila, Ploiești, pe o distanță de peste 400 km. Același lucru pentru toate celelalte puncte.

Într-un război de mișcare, ca acesta, cînd linia hotarului nu putea fi ocupată în toată întinderea de un cordon neîntrerupt de trupe, era evident, un avantaj imens să-ți poți deplasa trupele cu mai mare iuțeală decît adversarul, fie pentru a te apăra, fie, mai cu seamă, pentru a da atacuri prin surprindere.

Lipsa de pregătire a României pentru eventualitatea unui război împotriva Austro-Ungariei se manifesta din nou printr-o enormă inferioritate strategică. Ea ne va fi fatală în desfășurarea apărării Carpaților.

În preajma clipelor tragice

Cortina nu se coborîse încă la sfîrșitul actului dobrogean al tragediei române. Un nou spectacol tragic începea pe altă scenă. De-a lungul Carpaților, un uriaș se năpustea asupra piticului care se avîntase în luptă, numai cu puterea pe care i-o dădea conștiința dreptății cauzei și încrederea în aliat. Piesa se mai jucase cu un an înainte pe teatrul de război al Serbiei, cu sfîrșit tragic.

Soarta și cinstea țării sînt puse în mîna soldatului român. Lui i se adresează regele țării într-un apel mișcător :

„OSTAȘI,

După șapte săptămîni de război, cît timp ați ținut piept vrăjmașului cu bărbăție, astăzi se încinge lupta aprigă la granița țării contra armatelor inamice, care vor să ne cotropească. În aceste momente, simt ca o datorie să vă reamintesc că pămîntul sfînt al țării noastre a fost apărat totdeauna cu cinste și vitejie sub Marii noștri Voievozi și stropit de sîngele strămoșilor noștri, care au bătut pe năvălitori.

Aștept de la toate gradele ca și acum să-și facă cu sfințenie datoria, apărînd cu orice preț, pînă la ultima suflare, patria amenințată. Nici o unitate să nu dea înapoi, ci să-și păstreze cu orice preț pozițiile de luptă ; oriunde inamicul e slab, să fie atacat și respins. O poziție ce a fost pierdută, să fie imediat atacată și reluată.

Munții noștri, care de mii de ani au fost leagănul și pavăza neamului, să fie zidul nebiruit unde valurile de oțel ale vrăjmașului să se sfarme înaintea vitejiei apărătorilor. Cinstea oștirii și salvarea patriei o cer.

Înainte, deci, cu Dumnezeu și biruința va fi a voastră".

Aliaților, regele Ferdinand le explică, printr-un interviu publicat într-un mare ziar englez, împrejurările care au determinat intrarea României în război, sacrificiile făcute de ea, suferințele îndurate, și sfîrșește solicitîndu-le ajutorul prin cuvinte inspirate de cele mai nobile sentimente : „Românii vor rămîne legați de cauza aliaților. Inamicul nu le va putea răpi încrederea lor în justa Anglie, în Franța, sora latină și în Rusia, vecina lor apropiată. Dar românii roagă cerul ca, cu toate preocupările lor actuale și enormele probleme ce au de rezolvat, aliații să nu lase cîtuși de puțin să treacă în rîndul al doilea din mintea lor chestiunile României" [270].

Din nenorocire, împrejurările au voit altfel. Ele au impus puterilor aliate rolul de spectatoare neputincioase. Nimeni n-a tulburat spectacolul tragic care se desfășură înaintea ochilor compătimitori ai publicului ce umplea treptele amfiteatrului european.

2. ÎNTÎIA BĂTĂLIE A TRECĂTORILOR

a) ATACAREA PORȚILOR MOLDOVEI

Armata I austro-ungară împotriva Armatei de Nord române

Comandamentul austro-ungar nu vroia să se resemneze la rolul de secundant al lui Falkenhayn. Războiul împotriva României era în primul rînd războiul Austro-Ungariei. Soarta ei se jucase și acum, cînd părea că clipele grele au trecut și succesul începe să-și arate fața, austro-ungarii pretindeau partea lor la revanșa victorioasă. De aceea, arhiducele Carol, comandantul grupului de armate căreia-i aparținea armata lui Falkenhayn, hotărî ca și Armata I austro-ungară — de sub conducerea lui Arz — să participe la ofensiva împotriva trecătorilor. Țelul ofensivei austro-ungare nu va fi deci numai acela de a ocupa trecătorile munților Moldovei, spre a preîntîmpina o eventuală înaintare a românilor, care ar fi amenințat spatele lui Falkenhayn. Ambiția augustului vlăstar mergea departe: armata austro-ungară trebuia să împingă întregul front al Armatei I și să pătrundă adînc în Moldova. Armata I austro-ungară era acum constituită din trei corpuri de armată, a cîte două divizii fiecare. Misiunea încredințată armatei era ocuparea trecătorilor și înaintarea pe teritoriul Moldovei cu stînga pînă la Bistrița, iar cu centrul pînă la Bacău. La aripa dreaptă, sudică, a armatei lui Arz, în regiunea Oituzului, se forma un grup de trupe constituit esențialmente din Divizia a 71-a austro-ungară, care, deși aparțineau Armatei a IX-a a lui Falkenhayn, totuși operațiile lui aveau să se desfășoare în strînsă legătură și în aceeași direcție cu Armata I austro-ungară. Rolul acestui grup, căruia i se atașau și cele două divizii de cavalerie ale lui Schmettow, iar ca rezervă Divizia a 8-a bavareză, era să ocupe Tîrgu Ocna în Valea Trotușului, ușurînd Corpului VI ocuparea Bacăului, apoi să înainteze de-a lungul Siretului, spre a despărți armata română din Muntenia de armata rusă, ce se aduna în Moldova. O nouă Divizie bavareză — a 10-a — era așteptată spre a mări rezerva generală a armatei.

Planul dublei ofensive simultane, a Armatei a IX-a spre București și a Armatei I austro-ungare în Moldova, nemulțumește adînc pe Falkenhayn. Generalul german consideră „nenorocită" ideea acestui atac dat în două direcții divergente, una spre sud și cealaltă spre est; el va aduce o împrăștiere a forțelor și va compromite succesul [85*]. Armatei I austro-ungare, tare de nouă divizii de infanterie și două de cavalerie, avea să-i țină piept Armata de Nord română, comandată de generalul Prezan, apărînd porțile Moldovei împotriva invaziei.

Armata de Nord română își săvîrșea retragerea în deplină ordine și ocupase crestele munților Moldovei și trecătorile lor.

Dintre unitățile ce constituiau această armată, cea mai de la nord era Divizia a 14-a (general Vasilescu Paraschiv). Această divizie ocupa regiunea Bicazului și a Bistricioarei, făcînd legătura cu aripa stîngă rusă; ea rămase dincolo de linia de frontieră, pe teritoriul ardelenesc, cu centrul la Tulgheș.

La sud, Divizia a 7-a (general Istrati) ocupa pozițiile ce domină Valea Trotușului, vecine cu pasul Ghimeș-Palanca, pînă la valea Uzului, inclusiv.

---

* Germanii explică intenția arhiducelui Carol de a ataca în munții Moldovei, prin grija moștenitorului tronului austro-ungar de a pune la adăpost sigur Transilvania împotriva unei noi ocupații româno-ruse. De aceea, preocuparea acestuia era mai mult pentru defensiva spre est, decît pentru ofensiva spre sud. [262].

Mai la sud încă, importanta vale a Oituzului trebuia să fie ocupată de Divizia a 2-a de cavalerie, în retragere din Transilvania și de Divizia a 15-a, care sosea de pe frontul dobrogean. La extremitatea sudică a frontului moldovenesc, se constituia o unitate nouă, Brigada a 7-a mixtă (colonel Sturdza, formată din trei regimente de infanterie — Horea, Cloșca și Crișan — (foștele trupe de cetate și resturile Regimentului 2 grăniceri, distrus la Turtucaia, șase baterii de artilerie și o companie de ciclişti, ce avea să apere regiunea Munților Vrancei, cu centrul în Soveja.

Divizia a 8-a (general Pătrașcu) fusese retrasă pe la Bistricioara și dusă la Piatra-Neamț; ea constituia rezerva Armatei de Nord. În total deci, Armata de Nord avea să apere trecătorile Moldovei cu patru divizii de infanterie, o Brigadă mixtă și o Divizie de cavalerie. La 14 octombrie, aproape toate unitățile Armatei de Nord erau pe pozițiile lor de pe frontieră; dușmanul, ținut în respect de ariergarde puternice, adeseori contraatacat, fusese lăsat în urmă. Contactul fusese rupt și trupele lui Arz urcau cu greutate drumurile prin munți, cu podurile distruse de români. Numai la extremitatea de sud, Divizia a 2-a de cavalerie română, acoperind retragerea grosului Diviziei a 7-a, păstra contact strîns atît cu cavaleria dușmană, cît și cu infanteria Diviziei a 71-a. De aceea, bătălia pentru trecătorile Moldovei va începe la această aripă în ziua de 12 octombrie, și apoi se va propaga pe toată lungimea frontierei muntoase, pînă la Dorna.

Operațiile ofensive aveau să decurgă în chipul următor: la extremitatea nordică, în regiunea Dornei, Corpul XI austro-ungar, care făcuse parte pînă atunci din Armata a VII-a vecină — comandant feldmareșalul von Habermann — trebuia să atace în regiunea muntoasă Șaru Dornei-Broșteni, avînd să lupte cu trupele rusești de la flancul stîng al Armatei Leciţki și cu trupele Grupului Bistrița — colonel Colori — din Divizia a 14-a. Corpul XVI austriac, format din diviziile 74 și 72 — comandant feldmareșalul von Lütgendorff —, avea să atace trecătorile Bistricioara și Bicaz, luptînd cu Divizia a 14-a română. Corpul VI austro-ungar, sub comanda feldmareșalului Fabini — format din diviziile 61 și 39 —, trebuia să atace trecătorile Ghimeș și Uz, apărate de Divizia a 7-a română. În sfîrșit, Grupul Oituz, comandat de generalul german Schmettow și cuprinzînd Divizia a 71-a austro-ungară și Divizia 1 austro-ungară și a 3-a de cavalerie germană, trebuia să forțeze trecătoarea Oituzului, apărată de Divizia a 2-a de cavalerie, susținută pe stînga de Brigada a 7-a mixtă, pe cale de formație, și în spate de Divizia a 15-a, care sosea din Dobrogea. Rezerva armatei lui Arz o formau diviziile 8 și 10 bavareze, ținute la Tîrgu Secuiesc și la Miercurea-Ciuc, spre a fi introduse în punctul unde se va produce spărtura.

În munții Sucevei și Neamțului

La extremitatea nordică a frontului român, ofensiva austriacă nu dădu nici un rezultat, de aceea Corpul XI austro-ungar fu trecut din nou armatei vecine, a VII-a, de la care fusese luat. Grupul român Bistrița, care ocupa sectorul Păltiniș — Piscu Stejaru fu trecut și el sub ordinele directe ale Armatei a IX-a ruse — general Leciţki — pentru o bună coordonare a operațiilor. De altfel, la 18 octombrie, întreaga Divizie a 14-a română al cărei front se întindea spre sud pînă în valea superioară a Tarcăului, fu atașată operativ Armatei a IX-a rusești. Pe întinderea acestui front, Carpații sînt străbătuți în două puncte de văile laterale săpate de afluenții Bistriței, formînd două trecători, puncte de pătrundere în țară. Cea de nord e valea Bistricioarei, care intră în țară pe la punctul Prisăcani; pe partea ardelenească a granitei e satul Tulgheș. Cea de la sud e valea Bicazului, care trece în

Ardeal prin marele sat românesc Bicaz și intră in țară prin prăpăstioasa cheie a Bicazului. Munți înalți înconjură cele două trecători. Dincoace de vechea frontieră, cele două văi înconjură, una pe la nord și cealaltă pe la sud, masivul trufaș al Ceahlăului. Pozițiile sînt de o frumusețe fermecătoare. Dar in văile romantice, făcute parcă într-adins ca să nu se audă decît murmurul apelor și fluierul ciobanilor, vor bubui de acum înainte tunurile, iar apele cristaline se vor mînji de sînge.

Toate incercările făcute de trupele austro-ungare de a se apropia de pozițiile noastre au fost sau oprite de la distanță de tirul precis al artileriei, sau respinse cu pierderi grele de focurile infanteriei. La 17 octombrie, un detașament austro-ungar fu surprins la pichetul Bolovăniș și distrus cu totul, luîndu-i-se și doi ofițeri și 65 de soldați prizonieri. Comandantul Brigăzii a 74-a de honvezi fu bucuros că poate să păstreze pozițiile de la Bilbor și Corbu, pe partea ardelenească a văii Bistricioarei, evacuate de români în timpul retragerii. Pentru a participa însă la ofensiva generală, feldmareșalul Bandini, comandantul Diviziei a 72-a, primi ordinul să forțeze trecătoarea Bicazului.

Atacul muntelui Tipcheș

În dreapta trecătorii Bicazului și spre răsărit de satul ardelenesc Dămuc, muntele Tipcheș își înalță culmea înzăpezită la 1 359 m, dominînd cu totul valea Bicazului. În ziua de 19 octombrie o coloană dușmană, formată din trei batalioane de infanterie cu mitraliere și cu o baterie de tunuri, sub comanda colonelului Sander, atacă prin surprindere muntele — ocupat numai de o companie din Regimentul 54 infanterie — și respinge pe români. De aci dușmanul coboară spre Croiești, incercînd să întoarcă poziția română și să pătrundă in valea Bicazului, pe linia de comunicație și de retragere a Grupului român de la Bicaz. Valea Tarcăului este de asemeni amenințată a fi ocupată de dușman. În fața acestei primejdii, comandantul Diviziei a 14-a constituie detașamentul colonel Gherăscu, din trei batalioane care, unite cu cele două companii ale sectorului și susținute de o secție de tunuri de 87 mm ale Regimentului 24 de artilerie, să contraatace și să recucerească muntele. Chiar în seara zilei dușmanul, luminînd cîmpul de luptă cu proiectoare și cu rachete, reincepu un foc violent, asupra poziției de la Croiești și o atacă cu un batalion, de trei ori consecutiv. Dar cele două companii din '77, comandate de bătrînul maior Rogobete, vegheau; ele primiră cu focuri atacurile și le respinseră voinicește. În același timp, dușmanul organiza poziția, întărind-o cu șanțuri.

Deodată, după miezul nopții, tîrziu, răsună în spatele poziției, dinspre pichetul Ața, sunetele de goarnă și strigăte de urra! Plecați la ora 12 din pozițiile lor, soldații Batalionului al 3-lea din Regimentul 86 urcaseră greu coastele ripoase și împădurite ale Tipcheșului și la 4 dimineața, inflăcărați de cuvintările rostite de șefi și de goarnele ce sunau atacul, au căzut peste dușman. Cuprinși de panică, după o scurtă împotrivire austriecii o iau la fugă, părăsind două tunuri de munte și trei mitraliere. Avîntul soldaților e așa de mare, că și cei care aveau alte însărcinări, sînt tîriți în luptă. Plutonierul Balmischi Petru, care conducea convoiul de hrană al batalionului, și-a lăsat cazanele și trăsurile cu merinde și s-a repezit în învălmășagul încăierării, capturînd tunurile dușmane. Atras de zgomotul uralelor și împușcăturilor, Rogobete pornește la rîndul său din poziția de la Croiești, atacă batalionul pe care-l avea în față și-l gonește pe pantele muntelui, luîndu-i o mulțime de prizonieri.

Dezmeticindu-se din panica ce-l cuprinsese, inamicul se reculege, își strînge rîndurile și pornește un contraatac împotriva adversarului, cu mult inferior, pe care-l avea în față. Batalionul Efstatiade rezistă timp de două ceasuri de

luptă grea; apoi, pe la ceasurile 8 dimineața, începe să bată în retragere, luînd cu el prizonierii, aruncînd în prăpastie tunurile și mitralierele capturate. Dar coloana principală a detașamentului român, formată din două batalioane din regimentele 27 și 54, venind de la est, dinspre Tarcău, pe poteca Dealul Fundului-Smida Floarei-Tipcheș, a sosit pe cîmpul de luptă. Secția de artilerie, urcată cu boii pe Dealul Fundului, a început bombardarea poziției dușmane. Aproape întreg muntele fusese recucerit de inamic. În chiote sălbatice și țipete de goarnă, românii atacă cu baioneta și cu patul puștii, cu atîta înverșunare, încît dușmanul e surprins, buimăcit și îngrozit. Tunurile trebuie să-și oprească bătaia, puștile nu mai trag, căci nimeni nu mai are timp să încarce și să ochească. Este doar o învălmășeală generală, o luptă sălbatică corp la corp. Soldații dușmani pierd terenul, sînt scoși din tranșee și aruncați dincolo de creastă. Tot terenul e acoperit de morți — peste 100 —; un număr de 614 prizonieri, dintre care cinci ofițeri, au rămas în mîinile românilor. Inamicul a luat cu el în retragere o mulțime de răniți, între care și pe comandantul detașamentului, colonelul Sanders, greu rănit. Coloana lungă a prizonierilor e adusă în pozițiile române: soldații austrieci sînt foarte veseli că au scăpat de război și se reped cu lăcomie la pîinea pe care le-o oferă românii.

Două zile în urmă, poziția pe care se retrăsese coloana Sanders, e luată și ea cu asalt de români.

Înfrîngerea dezastruoasă de la Tipcheș a avut o influență deprimantă asupra comandamentului Corpului XXI austro-ungar. Acțiunea ofensivă pe care el o plănuise s-a sfîrșit aci. Nici un atac important nu s-a mai dat împotriva frontului Diviziei a 14-a, ci numai bombardări de artilerie și acțiuni de patrule. Peste o lună, Divizia a 14-a e retrasă în rezervă și apoi mutată pe frontul Oltului, iar locul ei a fost ocupat de ruși.

Atacul Văii Trotușului

Valea Trotușului este una din cele mai importante linii de comunicație și strategice ale țării noastre. Ea este poarta de intrare cea mai umblată pentru trecerea din Ardeal în Moldova. Este bine populată, cu sate care se țin lanț. E bogată, cu numeroase exploatări industriale, miniere, păduri, ape minerale. E străbătută în tot lungul de o șosea și o linie ferată care, la pasul Ghimeș, se leagă cu liniile ferate din Transilvania. Ea mai are o particularitate foarte interesantă din punct de vedere strategic. Pe o întindere de aproape 50 km, ea merge aproape paralel cu frontiera, de care se depărtează numai puțin cîte puțin; în genere, această depărtare se menține între 5—15 km. Numeroase văi laterale traversează munții și dau acces în Valea Trotușului. Astfel se înșiră, la sud de pasul Ghimeș: văile Sulța, Ciobănuș, Uz, Dofteana, Slănic, Oituz, Cașin. Unele sînt prevăzute cu șosele bune sau drumuri mai mediocre, altele au chiar linii ferate particulare pentru exploatarea de păduri.

Von Arz încredință Corpului VI austro-ungar misiunea atacării Văii Trotușului prin văile superioare; prin văile inferioare va ataca Schmettow.

Feldmareșalul Fabini renunță la pătrunderea directă prin pasul Ghimeș, care i se părea prea bine apărat și care lungea prea mult linia de pătrundere. De aceea, el dădu atacul prin văile laterale. În ziua de 16 octombrie, Fabini luă ofensiva cu amîndouă diviziile corpului VI. La stînga, Divizia a 61-a — comandant general Grallert — împărțită în două coloane, străbătu cu o coloană drumul scurt de pe valea Sulței și cobori în Valea Trotușului, unde ocupă satul Agăș, stație a căii ferate. Cealaltă coloană urmă valea Ciobănușului și se apropie de Goioasa, în Valea Trotușului. În același timp la dreapta și la sud, Divizia a 39-a — comandant general Molnar — începu înaintarea prin valea Uzului.

Comandantul Diviziei a 7-a române, general Istrati hotări, la rîndul său, să se apere contraatacînd. El profită de lipsa de legătură a coloanelor inamice, care urmau văi despărțite prin șiruri de munți, spre a le ataca și bate pe

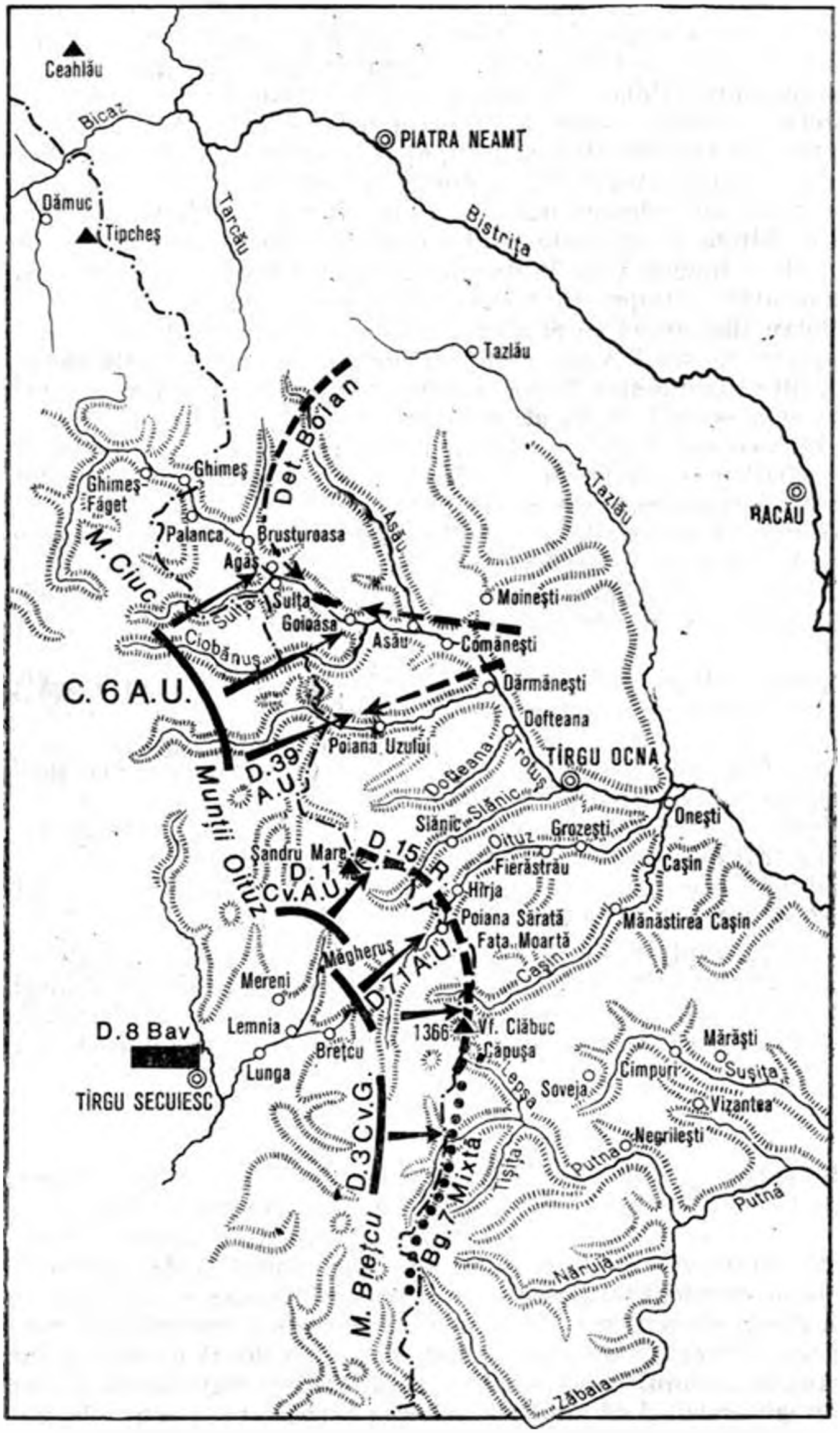

Bătălia de la porțile Moldovei. Sectoarele Trotușului și Oituzului

fiecare în parte. În acest scop, Grupul Uz primi ordinul ca deocamdată să reziste cu tărie pe pozițiile sale, necedînd terenul decît pas cu pas. Întîia ofensivă se va lua de Grupul Trotuș, împotriva inamicului care pătrunsese la Agăș și Goioasa. Împotriva acestui grup, comandantul român organiză două detașamente: detașamentul locotenent-colonel Ioan va ataca pe inamic de front spre Goioasa, iar detașamentul colonel Boian îl va ataca în spate, la Agăș.

Detașamentul Boian, format din trei batalioane din regimentele 14 și 16 infanterie, pleacă în seara de 16 octombrie pe valea Asăului și merge toată noaptea, trecînd în valea Agăștinului, apoi în valea Agășului pînă la confluența acestuia cu Trotușul. Aci el dă, în dimineața zilei de 17 octombrie, peste trenurile regimentare ale coloanei inamice. Românii atacă violent cu baioneta; trupa dușmană e risipită și tot materialul e capturat. Detașamentul român continuă înaintarea de-a lungul Văii Trotușului, înspre Agăș, capturează șase obuziere de 150 mm, atacă și împrăștie trei escadroane de cavalerie inamică. Îmbătat de succes, Boian înaintează imprudent, fără a lua măsuri de precauție; detașamentul ajunge în satul Agăș, unde e primit cu focuri de mitraliere și de tun. Inamicul, care înainta spre Goioasa, aflînd de pericolul ce-l amenință din spate, s-a întors și a ocupat în jurul Agășului propriile noastre tranșee din această regiune. Detașamentul Boian e acum într-o poziție foarte dificilă, fiind atacat din toate părțile: de infanterie cu mitraliere de pe dealul Beleghetului, la nord; de artileria austro-ungară de pe dealul Cotumbelor, la sud; de o altă coloană ce venea dinspre Palanca, de la vest. Românii încep o retragere dezastruoasă spre valea Asăului. Bătuți de artileria inamică, înconjurați ei suferă pierderi mari. Comandantul detașamentului, colonelul Boian, cade însuși prizonier împreună cu cîteva sute de oameni. Resturile detașamentului au adus 320 de prizonieri.

În același timp, detașamentul locotenent-colonel Ioan atacă pe inamic de front, cu restul regimentelor 14 și 16, pornind din Asău spre vest. La Poiana Edera, inamicul e atacat violent la baionetă și, deși era superior numericește, e respins spre Goioasa cu mari pierderi. Românii capturează 200 de prizonieri, mitraliere, cai, și urmărind pe inamicul care se retrăgea, ocupă Goioasa, înaintînd spre vest. Mormane de cadavre inamice arată mărimea înfrîngerii. Din nenorocire, dezastrul detașamentului Boian schimbase situația. Inamicul se reconstituie, își adună forțe mari și revine la atac. Detașamentul Ioan, în inferioritate, trebuie să se retragă la Asău.

Rezultatul luptelor de la Agăș-Goioasa este, cu tot eșecul detașamentului Boian, că am făcut prizonieri trei ofițeri, doi cadeți și 680 de soldați, dar mai cu seamă că Divizia a 60-a austro-ungară, formată din 16 batalioane, a fost dezorganizată din cauza marilor ei pierderi și a fost nevoită să se retragă pe pozițiile ei.

Lupta din valea Uzului

În valea Uzului, generalul Molnar a atacat cu întreaga Divizie a 39-a austro-ungară. Românii aveau în această regiune Regimentul 27 infanterie cu o baterie din Regimentul 8 de artilerie. La 14 și 15 octombrie, inamicul nu poate să facă mari progrese; el e respins de la frontieră prin focuri de artilerie. Un întreg batalion de infanterie ungurească, masat într-o vîlcea și pregătit de atac, a fost distrus de focul nostru; printre morții lui s-a găsit și maiorul comandant al batalionului. Dar inamicul bagă în linie forțele întregii divizii și dă atacuri violente; el reușește să ocupe la 20 octombrie Poiana Uzului, de unde trupele române se retrag spre Sălătruc.

Cu ajutoarele sosite, românii încep contraofensiva, atacînd și de front, de-a lungul văii, și pe flancuri, de pe înălțimi. Inamicul rezistă cu îndîrjire; centrul rezistenței sale e o redută puternică, construită mai dinainte de români de-a curmezișul văii Uzului, la vestul satului Poiana Uzului. Prin asalturi puternice, satul e recucerit de grupul român central; coloanele laterale nu pot însă să înainteze. Încurajat de acest început de succes, Fabini trimite din nou Divizia a 61-a la atac inspre Ghimeș, pe cînd artileria dușmană ataca Goioasa. Atacurile însă sînt oprite pe loc de români și nu se pot dezvolta. Grallert aștepta ca succesul ofensivei pe valea Uzului să-i deschidă drumul.

În acest timp însă, Istrati a constituit la Comănești un detașament de 3 batalioane (locotenent-colonel Cătănescu), care pornește în marș spre Poiana Lapoș, spre a cădea în spatele poziției dușmane de la Poiana Uzului; acțiunea se va desfășura în același timp cu un atac frontal. În timp ce detașamentul înaintează greu, întîmpinînd numeroase rezistențe, atacul frontal înaintează mai mult la stînga, unde ocupă Muntele Nemira.

La 27 octombrie, Regimentul 4 de vînători sub comanda vrednicului său șef — colonel Gherculescu — atacă frontal puternica poziție inamică. Companiile 1 și 2 înaintează cîntînd „La arme !". În asalturi repetate, vitejii vînători reușesc pe seară să scoată pe inamic din pozițiile înaintate. Noaptea ei desăvîrșesc victoria, companiile 3 și 4 ocupă toate lucrările de la Poiana Uzului, cuceresc formidabila redută și capturează întreaga garnizoană. Inamicul, bătut se retrage în dezordine pe tot frontul; el lasă pe teren un mare număr de morți, numeroși prizonieri și mari cantități de material de război. Numai în această zi s-au capturat patru ofițeri și 900 de soldați prizonieri. Vînătorii împing pe dușmanul bătut pînă la Poiana Lapoș. Divizia a 39-a austro-ungară suferise o înfrîngere simțitoare. Cu toate că Detașamentul Cătănescu, imobilizat de rezistența inamicului, n-a putut pătrunde în valea Uzului, inamicul a trebuit să se retragă pe linia de frontieră.

Înfrîngerea Diviziei a 39-a pecetluiește definitiva înfrîngere a Corpului VI. Forțarea Văii Trotușului prin trecătorile laterale căzuse, mulțumită vredniciei trupelor Diviziei a 7-a; ea plătise izbînda cu 14 ofițeri și 446 soldați morți, 33 de ofițeri și 2 183 soldați răniți, patru ofițeri și 1 463 soldați dispăruți. Inamicul, epuizat de pierderile suferite și cu ambele sale divizii dezorganizate rămîne liniștit pe frontul Trotușului și nu mai dă decît mici atacuri locale, care sînt ușor respinse de artileria noastră.

Toate speranțele lui Arz rămîn agățate de trecătoarea Oituzului, unde se desfășoară o luptă pe viață și pe moarte.

b) BĂTĂLIA DE LA OITUZ

Valea Oituzului

Dintre toate văile laterale, care se deschid în Valea Trotușului, cea mai largă și mai accesibilă este Valea Oituzului. O șosea bună o străbate în lung, unind Tîrgu Secuiesc cu satul Onești, pe Trotuș, 10 kilometri spre est de Tîrgu Ocna; șoseaua traversează frontiera la Poiana Sărată și trece prin satele Hîrja, Fierăstrău, Grozești și Bogdănești. Această vale fu aleasă ca axă de înaintare a Grupului Schmettow. Se punea un deosebit preț pe acțiunea acestui grup. Și cu drept cuvînt. Căci ocuparea satului Onești întorcea toată linia românească a Trotușului, tăind-o de la baza ei și deschidea inamicului accesul imediat în Valea Siretului. Era ideea principală a planului grupului de armate al arhiducelui Carol. Grupul Schmettow era constituit din

Divizia a 71-a austro-ungară-general Goldbach — , la stinga Divizia 1 de cavalerie austro-ungară (general von Ruiz), făcea legătura cu grupul din valea Uzului, iar la dreapta, Divizia a 3-a de cavalerie germană făcea legătura cu grupul de la trecătoarea Buzăului. În spatele grupului, fu adusă ca rezervă Divizia a 8-a bavareză la Tirgu Secuiesc și se dirija într-acolo și Divizia a 6-a de cavalerie germană. Această masare de forțe, în special de cavalerie, corespundea importantului țel strategic al loviturii ce se proiecta la Oituz. Operațiile grupului Schmettow pentru cucerirea trecătoarei Oituzului, poartă numele de bătălia de la Oituz, o pagină glorioasă in istoria războiului nostru.

Lupta de la Măgheruș

Divizia a 2-a de cavalerie română, comandată intii de generalul Basarabescu, apoi de generalul Sinescu, formînd flancgarda sudică a Armatei de Nord, se retrăgea pe Valea Oituzului. Ea evacuase Tirgu Secuiesc la 9 octombrie și se găsea la 10 octombrie ocupînd poziția de la muntele Măgheruș, între satele Brețcu și Oituz, făcînd față inamicului, care o urmărea de aproape. În aceeași zi începeau să debarce la Onești primele elemente ale Diviziei a 15-a, care trebuia să formeze, împreună cu Divizia a 2-a de cavalerie, armata de apărare de la Oituz. Misiunea diviziei de cavalerie era să țină pe loc înaintarea inamicului, pînă ce trupele Diviziei a 15-a vor fi ocupat pasul Oituzului. Comanda Armatei de la Oituz fu încredințată comandantului Diviziei a 15-a, generalul Eremia Grigorescu [3]; el va deveni unul din numele glorioase ale războiului nostru. Divizia a 15-a fusese la începutul războiului sacrificată fără nici o socoteală la Turtucaia. După dezastru, a fost refăcută parțial : era de fapt o brigadă, a 30-a — formată din regimentele 53 și 65 — întărită cu un batalion din Regimentul 80 și cu Regimentul 25 de artilerie. După această refacere a fost trimisă în Dobrogea, unde a luptat cu succes la Arabagi. Din plină luptă, ea fu luată de pe frontul dobrogean și trimisă ca să oprească intrarea dușmanului la Oituz. Comandant și trupă se vor arăta la înălțimea grelei lor chemări. Primele detașamente sosite la Onești sînt trimise nu numai în Valea Oituzului, ci și în cele două văi laterale cu ea : valea Cașinului la stînga și valea Slănicului la dreapta, spre a susține Divizia de cavalerie, întărită pe pozițiile de pe Măgheruș. În seara zilei de 11 octombrie, cei doi adversari iau contactul de luptă. Un grup de cavalerie cu artilerie călărească — colonel Rusescu — ocupă poziția înaintată de pe înălțimea pe care e monumentul ridicat de unguri fostei împărătese Elisabeta [4], la nord-est de Brețcu. Restul trupelor diviziei — sub comanda generalului Greceanu — este pe o linie mai înapoi și ocupă înălțimile de la nord și de la sud de șoseaua Oituzului. Trupele descălecate sînt instalate în tranșee. Cele două artilerii se bombardează cu înverșunare pînă pe înserate, cînd artileria dușmană, fiind silită să înceteze focul, cavaleriștii noștri ies din tranșee și se reped asupra dușmanului la contraatac, șarjînd violent, cu lancea la șold. Privelișteа e de un arhaism pitoresc : e lupta vechilor legionari romani. Dușmanul e respins și alungat pînă în Brețcu. La 8,30 seara dușmanul, întărit cu forțe noi, revine la atac și silește Grupul Rusescu să se retragă de la monument pe Măgheruș, trecînd în rezerva Grupului Greceanu. Toată noaptea de 11—12 octombrie, dușmanul a dat numeroase atacuri în amîndouă sectoarele, atît la nord, cît și la sud de șosea, fără nici un succes. Cu ivirea zorilor zilei, atacurile se intensifică, susținute de o puternică artilerie și de numeroase mitraliere. Bateriile de artilerie călărească ale Diviziei de cavalerie trag splendid : ele surprind Divizia a 3-a de cavalerie dușmană, care se încolona pentru atac și o împrăștie în dezordine pe cîmpia dintre Brețcu și Lemnia. În tranșeele lor cavaleriștii, cu toată neobișnuința luptei pe jos, susțin

atacurile dușmane și, în lipsa armelor cu baionetă, contraatacă cu lancea. Trupe din regimentele 65 și 53 încep să sosească pe poziție. Generalul Grigorescu conduce personal lupta. Comandantul Armatei de Nord, generalul Prezan, a sosit și el pe front.

După-amiază, toată artileria grea dușmană a fost instalată pe pozițiile de tragere și focul ei, nestînjenit de tunurile noastre de 75 mm, cu bătaie mai scurtă, bat violent din față și din flancuri pozițiile române. Trupa de cavalerie, obosită de marșurile grele executate timp de săptămîni și de felul acesta de luptă, nou pentru ea, rezistă cu greu. De altfel, ea își îndeplinise misiunea. Generalul Prezan dădu ordinul ca Divizia de cavalerie să fie retrasă la Hîrja, de unde apoi a fost trimisă spre aripa stîngă, spre a stabili legătura cu detașamentele de pe valea Cașinului. Infanteria Diviziei a 15-a ocupă frontul la Poiana Sărată, pe graniță. Artileria călărească a Diviziei a 2-a de cavalerie, care s-a arătat la înălțime, e păstrată pe frontul de luptă : ea va susține infanteria la păstrarea trecătoarei.

În lupta de la Măgheruș a căzut căpitanul Petre Carp, fiul bătrînului om politic, care aducea, în acest chip, jertfa sa de sînge în războiul pe care nu-l voise și la realizarea idealului, în care nu crezuse.

A doua zi, 13 octombrie, inamicul continuă înaintarea și ocupă Poiana Sărată. Un contraatac impetuos al trupelor noastre îl gonește, după o luptă sîngeroasă pe străzile satului. Spre seară, trupe din Regimentul 65 reocupă satul.

Luptele de la Hîrja

Atacul din ziua de 13 octombrie a fost numai preludiul unei violente ofensive, care s-a dezlănțuit în zilele următoare cu forțe puternice. Din partea românilor se trimite în ajutorul Diviziei a 15-a, prea slabă față de puterea dușmanului, Brigada a 15-a din Divizia a 8-a, (regimentele 13, 25 infanterie și 8 de vînători) care era reținută la Piatra-Neamț, ca rezervă a armatei. Inamicul a atacat la început numai în centrul sectorului. Șapte bataloane inamice, susținute de o numeroasă artilerie în care, pe fiecare zi, se puteau determina calibre tot mai mari, se năpustiră împotriva pozițiilor românești, apărate de trei batalioane, susținute de un divizion de artilerie călărească. Satul Hîrja s-a aprins și a ars în întregime sub focul artileriei dușmane. O mișcare de ocolire pe ambele flancuri ale poziției noastre centrale de la Hîrja, fu descoperită la timp ; flancurile dușmanului fură atacate de detașamentele noastre laterale din văile Slănicului și Cașinului. După o luptă înverșunată, care a ținut în după-amiaza zilei de 15 octombrie pînă tîrziu noaptea, inamicul fu aruncat înapoi și fugărit cu baioneta pînă la Poiana Sărată.

Totuși, peste noapte și în dimineața zilei următoare, întărit cu ajutoare proaspete, dușmanul atacă furios de cinci ori batalioanele române, sleite de puteri și reduse la cîte 200—300 de oameni. Lupta devine aproape generală, prin intrarea în foc a tuturor forțelor disponibile. Inamicul, atacînd pe trei coloane, fără a suspenda atacurile nici în timpul nopții, reușește a scoate din poziție slăbitele noastre trupe și a le împinge pe o linie dinapoi. Din fericire, rezervele diviziei, sosite în fuga mare de la Grozești, ajung la timp, resping prin luptă cu baioneta pe dușman, care pierde tot terenul cîștigat de cîteșitrele coloanele de atac ; el se menține numai pe o înălțime de la nord de Hîrja, coama Stăneica, pe care reușește să se fixeze. Se constată că inamicul e prevăzut cu o bogată artilerie de munte și că a pus în poziție patru obuziere de 150 și două de 210 mm.

Luptele urmară cu aceeași îndîrjire în ziua de 17 octombrie. Comandantul dușman ținea cu orice preț să facă spărtura. Dușmanul reușește un moment a

reocupa Hirja și trimite un detașament intre văile Slănic și Oituz, ca să ocolească poziția română, căzind în spatele ei. Lucrul iese însă tocmai pe dos. Comandamentul român prinde de veste și trimite, la rîndul său, Batalionul I din Regimentul 13 care cade, el, în flancul și spatele detașamentului inamic, pe care îl distruge ; ceea ce a scăpat viu, trei ofițeri și 100 de oameni, au fost luați prizonieri.

Cu toată ploaia înverșunată de obuze și grenade, soldații români, însuflețiți de exemplul personal al energicului comandant, generalul Grigorescu, care tot timpul conduce lupta din mijlocul trupei, își mențin pozițiile și reușesc să reocupe Hirja. Alături de comandantul grupului, colonelul Rujinschi, comandantul Brigăzii a 38-a, se distinge prin fermitatea și sîngele rece pe care știe să le insufle trupei. Raportul unui comandant de companie din Regimentul 65, trimis comandantului diviziei, în toiul luptei, e un document al împrejurărilor în care se dădea lupta : „Este imposibil de stat pe loc. Tunurile ne bat chiar în valea în care sîntem. Am rămas cu 20 de oameni, restul morți și răniți. Pădurea s-a aprins din două părți. Ne înăbușă fumul. Este infern. Nu mai avem puterea de a rezista. Rog ordonați retragerea". Comandantul n-a ordonat retragerea, trupa a rămas pe loc, a luptat și a biruit.

Marele atac de la 18 octombrie

Intențiile dușmanului erau acum limpezi pentru comandamentul român ; nu mai era vorba de încăierări locale, ci de o mare bătălie, dată în vederea unui important țel strategic. Adunarea diviziei bavareze la Tîrgu Secuiesc — cunoscută de români din depozițiile prizonierilor — și transportul de trupe de ajutor cu camioanele automobile din rezervă pe front, ori de cîte ori era nevoie, punerea în poziție a numeroase tunuri de mare calibru, erau indicii ce nu lăsau nici o îndoială asupra intențiilor dușmanului.

Luptele cumplite împuținaseră și slăbiseră puterile unităților române; companiile erau reduse la 40—80 de oameni. De aceea, comandantul armatei trimise în ajutorul eroicei Divizii a 15-a încă o brigadă din Divizia a 8-a : a 37-a (regimentele 69 și 77), împreună cu un divizion de obuziere și unul de cîmp. Această brigadă avea în special menirea să prepare o linie de rezistență între Onești și Tîrgu Ocna pe care, eventual, să se facă retragerea.

Ziua de 18 octombrie a fost una din zilele cele mai grele pentru apărătorii Oituzului. Asaltul decisiv pentru cucerirea Oituzului se dădea în această zi, în prezența arhiducelui moștenitor Carol și a primului ministru ungur Tisza. Artileria dușmană a executat toată noaptea și toată ziua un bombardament de o intensitate încă necunoscută pînă atunci. Tot felul de proiectile : obuze de toate calibrele, șrapnele, grenade, mitralii se abăteau asupra pozițiilor române. Bombardamentul era întrerupt numai pentru a se putea da asalturile la care trupele ungurești, îmbătate și fanatizate, se aruncau în sunetul muzicilor, răcnind cîntece patriotice. Trupele a patru regimente dușmane au pornit în valuri la asalt, începînd de la ora 8 dimineața pînă la miezul zilei și reîncepînd la 1.30, pentru a le repeta, cu o îndîrjire neslăbită, pînă la 10 noaptea. Dar eroicul grup român forma o stîncă, de care atacurile se prăbușeau, sfărîmîndu-se. Nimicite aproape de focul artileriei dușmane și copleșite de numărul atacatorilor, resturile trupelor trebuiau să părăsească o creastă de dealuri, spre a ocupa alta în spate, dar apoi, înviorate, se repezeau la contraatac cu baioneta și-și recăpătau poziția. Și acest joc al morții s-a repetat pînă seara pe coamele Manoilă și Stăneica, pe vîrfurile Saroșa și Bolovan, pe crestele Feșchii, Leșunțului și Vrînceanului. În special dealul și pădurea Vrînceanu, apărate de două bata-

lioane din Regimentul 13 „Ştefan cel Mare", sînt teatrul unei lupte furioase. Pădurea e un cimitir. Copacii rupţi şi trintiţi la pămînt, sau scoşi cu totul din rădăcini. Pe jos numai gropi, în care sînt cadavre oribil mutilate. Gloanţele mitralierelor au retezat crengile tinere ale copacilor, care au căzut, acoperind cadavrele cu un linţoliu de frunze veştede. Soldaţii români au contraatacat la baionetă : pădurea Vrinceanu a rămas în mîna lor. Sălbatica ofensivă a duşmanului a fost respinsă pe toată linia. Către seară, numai cîteva muchii de dealuri au fost părăsite de români, pentru a ocupa altele, imediat, în spatele celor dintîi. Un atac de noapte, dat de trupele române cu succes, a fixat din nou frontul de luptă pe linia cota 1 120 — vîrful Feşchii, vîrful Leşunţului — spre coama Stăneica.

Contraofensiva română

În timpul acesta, Brigada de ajutor a 37-a, a sosit la Oneşti şi e pusă în rezervă. Generalul Grigorescu dispune acum de aproximativ 20 de batalioane cu artileria divizionară întărită cu patru secţii de obuziere de 103 mm şi o baterie de munte de 63 mm. Forţele româneşt sînt împărţite între două sectoare, despărţite prin Valea Oituzului. Sectorul din dreapta e cuprins între valea Oituzului şi a Slănicului; cel din stînga între valea Oituzului şi a Caşinului. Regiunea e foarte accidentată şi păduroasă, potrivită pentru mişcări de surprindere.

Comandantul român, care a rezistat splendid în defensivă, crede că poate să treacă acum la ofensivă. Aceasta va începe la 19 octombrie şi se va desfăşura timp de patru zile, sub ochii principelui Carol, moştenitorul tronului României, care va sta tot timpul pe poziţie, îmbărbătînd trupele prin prezenţa şi curajul lui. Timp de patru zile, generalul Grigorescu manevrează cu dibăcie în terenul încurcat, întrebuinţînd rînd pe rînd trupele pe care le avea la dispoziţie, asigurîndu-le, prin rotaţie, odihna trebuincioasă. În genere, 12 batalioane erau pe linia de atac, iar opt se ţineau în rezervă. Detaşamentele principale de luptă au fost comandate de coloneii Rujinschi, Piperescu şi Gorski.

De partea lor, austro-ungarii nu vor să lase din mînă iniţiativa luptei. Superioritatea lor numerică este incontestabilă. Treizeci de batalioane iau parte la luptă şi reîmprospătarea trupelor e mult mai activă decît la români. La 20 octombrie, în toiul luptei, duşmanul aduce cu automobilele două batalioane de bavarezi din Divizia a 8-a de la Breţcu. În numeroasele lupte, date în zilele de 19—22 octombrie, austro-ungarii reuşesc să obţină noaptea avantaje de teren, mulţumită bombardamentului puternicei lor artilerii şi a aruncării în luptă de forţe proaspete; ziua însă, românii atacă la baionetă şi, gonind pe năvălitor, recuceresc poziţiile.

În ziua de 22 octombrie ofensiva română încetează, din cauza extremei oboseli a trupelor. Inamicul însă mai dă cîteva atacuri în sectorul din dreapta — valea Slănicului; ele sînt respinse pe toată linia. În seara zilei, duşmanul se găseşte pe linia de graniţă, aproape pe aceleaşi poziţii pe care se găsea la 13 octombrie. Dealurile şi văile sînt pline de cadavrele soldaţilor săi. Descurajat şi slăbit, încetă şi el atacurile.

Îu ajun, în seara zilei de 21 octombrie Falkenhayn, de care ţinea grupul de la Oituz, raportase Marelui Cartier german, la Pless (Pszczyna) „Puterea de atac a Diviziei a 71-a, după 11 zile de neîncetate lupte, este atît de slăbită, încît o scurtă pauză îi este absolut necesară, şi numai dacă va fi întărită cu forţe proaspete, va fi în stare să obţină succese hotărîtoare". În memoriile sale Falkenhayn, întrucîtva satisfăcut de eşecul planului Marelui Cartier german şi al camarazilor austrieci, pe care-l prevăzuse, adaugă comentariul : „Domnii de la

Pless trebuiesc făcuți atenți că speranța de a deschide drumul prin pasul Oituz, ori pe la Armata I-a austro-ungară, este complet nefondată" [85].

Reluarea luptei. Dușmanul e aruncat peste granită

Suspendarea bătăliei de la Oituz, in ziua de 22 octombrie, a fost de foarte scurtă durată. De fapt, luptele n-au incetat aproape deloc. Comandantul român întrerupse orice acțiune ofensivă din cauza marii oboseli a trupelor, in dimineața zilei. Dar dușmanul, atacînd în tot timpul zilei, trupele române au stat in defensivă. Abia seara, trupele inamice, obosite și ele, au intrerupt acțiunea, incit noaptea de 22—23 octombrie a fost intîia noapte liniștită după 12 zile de necontenite lupte.

Liniște scurtă, prevestitoare de furtuni noi. În ziua de 23 octombrie se dezlănțuie din nou ofensiva românească. Scopul ei este aruncarea definitivă peste granită a dușmanului, care reușise să se infiltreze cu mici detașamente și să se fixeze prin cotiturile de teren ale acestei regiuni accidentate. Cu ajutoarele primite de la Divizia a 8-a, generalul Grigorescu dispune acum de 26 batalioane de infanterie, susținute de opt baterii de cimp, patru baterii de obuziere și o baterie de tunuri de munte. Divizia a 2-a de cavalerie cu divizionul ei de artilerie călărească, continuă să facă parte din acest grup. Sectorul ocupat de grupul generalului Grigorescu se intinde din valea Slănicului, la nord, unde se leagă cu trupele Diviziei a 7-a, care ocupă valea Dofteanei, pină la valea Casinului, inclusiv, la sud, unde se leagă cu Brigada a 7-a mixtă.

Ofensiva generalului Grigorescu se dă cu vioiciune în zilele de 23—27 octombrie. Inamicul e scos pretutindeni din pozițiile sale intărite și respins departe. Detașamentul central reocupă, în ziua de 24 octombrie, satul Hinja și mult disputata coamă Stăneica, fugărind pe dușman pină in Poiana Sărată. La aripa dreaptă virful Cernica, cheia Oituzului, este ocupat printr-un asalt impetuos. Se ocupă de asemeni coasta Dobului și Păltiniș în regiunea Slănicului, valea Leșunțului și Fata Moartă în sectorul Casinului. Inamicul e azvîrlit cu totul peste granită, în vechile sale poziții de la nord și de la sud de Poiana Sărată. Românii au luat 11 ofițeri și 600 soldați prizonieri, precum și un mare număr de mitraliere.

La 27 octombrie acțiunea incetă și liniștea se restabili la Oituz. Victoria trupelor românești este aci desăvirșită. Nu numai că inamicul nu-și putuse indeplini importantul țel strategic, pentru care singerase mai mult de două săptămini, dar fusese azvîrlit inapoi peste granită. Înfrîngerea de la Oituz e sincer mărturisită de dușman în publicațiile lui oficiale [311] *.

Am plătit și noi scump biruința. Soldații regimentelor moldovenești, care au apărat Oituzul, au vărsat șiroaie de singe. În special ieșenii din regimentele

---

* „La extrema aripă stîngă a Armatei a IX-a, Divizia a 71-a de infanterie austro-ungară urmărește fără odihnă pe adversarul care se retrage pe șoseaua Oituzului și forțează trecătoarea peste granită. La 20 octombrie ea ajunsese la 12 km de Tîrgu Ocna. În urma sforțărilor și a luptelor aspre din ultimul timp, încercatele trupe aveau neapărată nevoie de cîteva zile de odihnă. Perspectiva, ca divizia să ocupe ca singură Tîrgu Ocna, pentru ca apoi, cele două divizii de cavalerie ale generalului conte de Schmettow, care așteptau înșirate în marginea de răsărit a bazinului Tîrgu Secuiesc, să fie aruncate spre a se scurge în șesul Moldovei, dispăruse. De aceea, generalul Falkenhayn retrase Divizia a 8-a de cavalerie, ca armată de rezervă în regiunea Brașovului, deoarece spera să poată deschide mai sigur trecătorile munților printr-un alt loc. La 23 octombrie, un atac al românilor, strălucit pregătit și executat pe un front larg, lovi trupele Diviziei a 71-a. Din nou își făcură trupele generalului Goldbach întreaga datorie: atacatorul superior trebuie să singereze groaznic. Totuși, divizia fu retrasă în timpul nopții pe înălțimile de la frontieră, deoarece adversarul reușise să străpungă la sud de Valea Oituzului, și de aci amenința să înainteze în spatele apărătorului".

13 și 53 și vasluienii din regimentele 25 și 65. Tradiția lui Peneș Curcanul se cuvenea să fie cinstită. Pe la ambulanța diviziei de cavalerie, instalată la Onești, au trecut în aceste zile cumplite, numai din regimentele de vasluieni, 729 răniți. Alte cîteva sute au rămas să înțepenească pe veșnicie porțile Moldovei lor dragi în fața năvălitorilor, alături cu frații lor din județele Iași, Botoșani și Dorohoi.

Bătălia de la Oituz se sfîrșise. Inamicul suferise o dureroasă și sîngeroasă înfrîngere. Planul invaziei prin trecătoarea Oituzului se prăbușise. Divizia a 15-a — întregită cu brigăzile de ajutor din Divizia a 8-a — își cîștigă gloriosul nume de „divizia de fier" și înscrise, cu litere de foc și sînge, pe înălțimile ce domină poarta Oituzului, mîndra inscripție: „Pe aici nu se trece!"

Sfîrșitul bătăliei pentru trecătorile Moldovei

La 27 octombrie generalul von Arz sfîrșise bătălia din munții Moldovei cu o decisivă și completă înfrîngere. Generalul Prezan și viteaza Armată de Nord se arătaseră tot atît de vrednici în defensivă, cum se arătaseră și în ofensivă. Porțile Moldovei erau bine păzite. Falkenhayn se folosi de eșecul bătăliei de la Oituz, spre a lichida această întreprindere, pentru care manifestase de la început aversiune. Divizia a 3-a de cavalerie germană fu retrasă la Brașov ca rezervă a Armatei a IX-a. Divizia a 6-a de cavalerie germană, abia sosită la Tîrgu Secuiesc, a fost întoarsă din cale și îndreptată spre Petroșani, unde generalisimul german plănuia o lovitură hotărîtoare. Tot acolo fu trimis generalul Schmettow, învinsul de la Oituz, și generalul Kuhne cu statul-major al Corpului LIV, ce fusese adus aci în vederea unei luări a ofensivei. Divizia a 71-a fu trecută Armatei I austro-ungare. Și, cîtăva vreme de-a lungul frontierei muntoase a Moldovei, se stabili o liniște relativă, întreruptă numai de bătaia rară a tunurilor și de șuieratul vîntului, care așternea troiene de zăpezi peste mormintele luptătorilor.

c) BĂTĂLIA PENTRU „CEL MAI SCURT DRUM" SPRE BUCUREȘTI

Cele șase trecători

Dacă atacarea trecătorilor Moldovei — concepția comandamentelor austro-ungare — era pentru Falkenhayn o „idee nenorocită", în schimb, atacarea trecătorilor care constituie drumul cel mai scurt spre București, era ideea favorită a comandanților germani. Ea încolțise în același timp și în mintea conducătorilor Marelui Cartier german și într-a comandantului Armatei a IX-a. Această concepție trebuia să fie realizată printr-o operație îndrăzneață. Urmărind pe românii care se retrăgeau după înfrîngerea de la Brașov, armatele dușmane trebuiau să țină strîns contactul cu ei și să treacă munții odată cu dînșii. Trecătorile aveau deci să fie forțate prin surprindere. Bătălia se va da pentru cucerirea trecătorilor de la sud de Brașov. Configurația geografică a regiunii este, cum nu se poate mai avantajoasă. Din Cîmpia Brașovului pornesc spre sud, ca un mănunchi de raze, șase drumuri ce traversează impozantul masiv muntos spre România: ele sînt drumurile cele mai directe și comode spre București, fiind dispuse în trei grupe: spre sud-vest e drumul Branului, care conduce spre Cîmpulung; spre sud e trecătoarea Predealului, care duce spre Ploiești, avînd în apropiere trecătorile mai puțin importante ale Predelușului și Bratocei: spre sud-est e trecătoarea Buzăului, care duce spre Buzău, avînd în apropiere și trecătoarea mai puțin importantă de la Tabla Buții.

Falkenhayn făcu o nouă grupare a trupelor care luptaseră la Brașov, și chiar a doua zi după cîștigarea bătăliei, la 9 octombrie, le aruncă în urmărirea

românilor, pe toate direcțiile. Astfel, celor trei grupe de trecători le corespundeau trei grupări de armate: spre sud-vest, în trecătoarea Branului, fu trimis Corpul Morgen, constituit din Divizia a 76-a germană și din Brigada a 8-a de alpini austro-ungari, adusă de pe frontul de la Isonzo. Spre sud, împotriva trecătorilor Predeal, Predeluș și Bratocea, fu îndreptat grosul Corpului XXXIX — generalul von Staabs — constituit din diviziile 51 austro-ungară și 187 germană. Spre sud-est, împotriva trecătorilor Buzău și Tabla Buții, fu dirijată Divizia a 89-a prusiană — von Lüttwitz. O nouă divizie, proaspăt sosită, a 12-a bavareză, era reținută la Brașov, spre a fi îndrumată în direcția în care operațiile se vor anunța mai favorabile, spre a grăbi și lărgi spărtura.

Comandamentul român era conștient de gravitatea situației. Regiunea atacată de germani era cea mai vulnerabilă, din cauza vecinătății ei imediate cu Capitala țării și a numeroaselor drumuri ce o străbăteau. Ea trebuia ținută cu orice preț. Din fericire, abandonarea planului loviturii de la Flămînda punea la dispoziția Marelui Cartier cîteva divizii și un comandant capabil. Trupe și comandant, fură trimiși în cea mai mare grabă la punctul primejduit, ca să scutească țara de rușinea de a fi invadată de dușman la o lună și jumătate de la intrarea ei în război. Dintre fostele trupe ale Armatei a II-a, în retragere de la Brașov, Divizia a 4-a nu mai era în stare să lupte; resturile ei, care se retrăgeau, o parte pe la Predeal și alta pe la Bran, au fost aduse la Băicoi, pentru refacere. Trupele Diviziei a 6-a, mereu hărțuite de dușman, au ocupat pozițiile muntoase de la trecătorile Buzăului și Tabla Buții; Divizia a 3-a pe cele de la Bratocea și Predeluș. Divizia a 21-a a ocupat trecătoarea Predealului; pentru întărirea acestui punct important a fost trimisă și Divizia a 10-a. În trecătoarea Branului a fost trimisă Divizia a 22-a; a 12-a divizie, scoasă de pe frontul din Dobrogea, îl va urma în curînd. Astfel, patru din diviziile ce trebuiau să apere țara pe Frontul de Sud, la Dunăre și în Dobrogea, erau acum trimise să apere țara și Capitala împotriva invaziei ce amenința dinspre nord. Comanda Armatei a II-a, reconstituită în chipul acesta, cu cinci divizii, era încredințată din nou generalului Averescu. Țara putea să aștepte cu încredere dezlănțuirea furtunii: paza „drumului celui mai scurt" spre Capitală era încredințată în mîini sigure, tot așa cum era și aceea a porților Moldovei.

Generalul Averescu, sosit în noaptea de 8—9 octombrie la Bușteni, spre a lua comanda Armatei a II-a, a găsit o situație foarte grea, consecință a dezorganizării produse de înfrîngerea de la Brașov și retragerea în munți. Energia sa reuși să pună ordine în unități. Pentru a realiza o coordonare în acțiune, se încredințează generalului Averescu misiunea de a asigura colaborarea Armatei a II-a cu Armata de Nord, alcătuind împreună un „grup de armate". Planul de operații al generalului Averescu constă într-o primă fază defensivă, în timpul căreia trupele să se poată eșalona în adîncime, astfel ca să se poată forma o rezervă de șase divizii; generalul speră să poată conta și pe ajutorul a patru divizii rusești. Cu aceste forțe, el se gîndește la reluarea ofensivei în direcția Tîrgu Secuiesc. Dar pînă atunci lucrurile presează în sectorul Bran, unde sînt semne că inamicul a luat inițiativa atacului.

ÎNTÎIA BĂTĂLIE DE LA CÎMPULUNG

Trecătoarea Branului

Șoseaua Branului era unul din drumurile cele mai vechi care au legat Țara Românească cu Ardealul. Este calea legendarului descălecat al Basarabilor. Pe aici au trecut în veacul al treisprezecelea cavalerii teutoni cu gîndul întemeierii unei durabile stăpîniri germanice. Tot

pe aici, mai in urmă, în două rînduri, armatele mîndre ale ungurilor, conduse de ambiţiosul rege Carol Robert [5], ori de puternicul Sigismund [6], împăratul german de mai tirziu, erau atacate, bătute şi ajutate să-şi găsească patria mai repede, de simplii oşteni ai Basarabilor, care-şi apărau „moşia şi nevoile şi neamul". Pe aici mai ales, veacuri de-a rîndul, oaspeţi mai paşnici, saşii negustoroşi, apoi fraţi de-ai noştri, meşteşugari, chirigii sau simpli ciobani, au suit şi coborît, călări, în căruţe sau în urma turmelor, legînd trainice legături negustoreşti, pe care numai vremurile şi drumurile noi le-au îndreptat aiurea, pe drumul Predealului.

Drumul Branului este astăzi o şosea bine construită, capodoperă inginerească, care străbate un ţinut de un pitoresc desăvîrşit. Părăsind Cîmpia Birsei şi cetatea Branului cu vechile ei amintiri, aşezate pe o înălţime de unde domină toată cîmpia, şoseaua urcă în largi serpentine printre stînci, pe lîngă văi prăpăstioase, pînă ajunge pe creasta munţilor, pe linia vechii graniţe, la vama Giuvala. Tot timpul, şirul Pietrei Craiului ne însoţeşte pe dreapta, ca un perete stîncos, vertical, abrupt şi golaş. De la Giuvala şoseaua începe să coboare pe lîngă povîrnişuri ameţitoare. Pe stînga, cazanul Posada reaminteşte ziua îndepărtată [7], pierdută în zorile istoriei noastre naţionale, o „zi de strălucită biruinţă ciobănească asupra boierilor mari ai străinătăţii cotropitoare" *. Văi largi încep să se arate din loc în loc, în care sînt aşezate sate mari şi frumoase: Podu Dîmboviţei, Rucăr şi Dragoslavele. Pe dreapta, cheile Dîmbovicioarei se deschid ca o despicătură întunecoasă printre pereţi verticali şi duce la peştera celebră. La Rucăr, şoseaua întîlneşte Valea Dîmboviţei, pe care o va urma de aci înainte. La Dragoslavele, şoseaua se împarte în două. Pe stînga, ea urmăreşte Valea Dîmboviţei şi se îndreptează prin Stoeneşti spre Tîrgovişte şi Bucureşti. Pe dreapta, ea trece înainte, urcă în serpentine strînse dealul Mateiaş — de unde apar ca într-o panoramă feerică Valea Dîmboviţei şi Cîmpulungul cu numeroasele lui biserici —, apoi coboară, trecînd pe lîngă satul şi mănăstirea Nămăeşti, spre a intra în valea Riului Tîrgului şi, cu el, în Cîmpulung.

Atacarea şi cucerirea pasului Bran oferea comandantului german două perspective: după cea dintîi, i se putea deschide drumul prin Dragoslavele-Stoeneşti spre Tîrgovişte; în cazul acesta, erau întoarse poziţiile româneşti de la Predeal şi atunci, în colaborare cu Staabs, se forţa drumul cel mai scurt spre Bucureşti, potrivit ordinului de operaţii al Marelui Cartier german. A doua perspectivă era ocuparea Cîmpulungului şi deschiderea drumului spre Piteşti; în acest din urmă caz, acţiunea Grupului Morgen mergea mînă în mînă cu aceea a Grupului Krafft, care opera pe Valea Oltului, ţintind Piteşti, prin Curtea de Argeş. Cursul evenimentelor avea să decidă care din cele două direcţii va fi urmată. În orice caz, misiunea încredinţată Grupului Morgen era de o importanţă covîrşitoare pentru operaţiile duşmanului. Cu atît mai mult, sarcina armatei româneşti de apărare va fi mai grea şi plină de răspundere.

Surprinderea de la Rucăr

La 10 octombrie, Morgen începe înaintarea cu Divizia a 76-a, spre a forţa trecătoarea Branului. Comandantul german crede că nu mai are în faţă decît resturile înfrînte ale diviziei. Dar deja de trei zile, trupele Diviziei a 22-a române — comandant general Razu — debarcau la Cîmpulung şi înlocuiau la Giuvala trupele Diviziei a 4-a; la 10 octombrie, elementele înaintate ale Diviziei a 22-a se ciocnesc cu duşmanul la Moieciu, cătun al Branului, între Giuvala şi Bran, pe teritoriu ardelenesc. Duşmanul e respins;

* N. Iorga, *Sate şi mînăstiri din România.*

înaintarea lui e intirziată și grosul trupelor române se folosește de acest răgaz, spre a se înșira pe creasta muntoasă a frontierei, ocupînd pozițiile întărite din timpul neutralității. În zilele următoare, trupele Diviziei a 76-a germane au putut să ocupe toate localitățile de pe versantul transilvănean al munților din jurul trecătorii Branului și să pună în poziție o puternică artilerie. În spatele diviziei, la Zărnești, Brigada a 8-a alpină austro-ungară își sfîrșea preparativele, spre a executa o lovitură de surprindere în flancul și spatele armatei noastre.

Împotriva pozițiilor românești de pe înălțimile de la Giuvala, atacurile germane se dovediră, foarte curînd, neputincioase. Atît la apus de trecătoare, pe înălțimile Șirnea, cît și mai ales la răsărit, regiunea accidentată dintre frontieră și Podu Dîmboviței — Posada — erau fortificate cu măiestrie. Întăriturile nu corespundeau, desigur, necesităților create de războiul cel mare; între altele, lipsa materialului făcuse ca sîrma ghimpată să fie înlocuită cu garduri de miele și mărăcinișuri. Micile cupole de 53 mm scoase din fortificațiile declasate ale Bucureștilor și Siretului, nu puteau să reziste mortierelor germane. Totuși, rapoartele aviatorilor germani puseră pe gînduri pe comandantul german; el ajunse la concluzia că poziția românească de la graniță nu poate fi atacată frontal. Germanii recurseră din nou la clasica mișcare de învăluire: operația de la Sibiu se repetă. Brigada a 8-a alpină austro-ungară, adusă de pe frontul de la Isonzo, era o unitate potrivită pentru acest scop. Era compusă din stirieni și bosniaci, populații de munte, echipați și antrenați pentru războiul în munți. Brigada dispunea și de un numeros material special — tunuri de munte — încărcat pe 3 000 de catîri. La 8 octombrie brigada era la Zărnești. De aci ea fu trimisă să ocolească pe la vest lanțul de munți Piatra Craiului, la 15 km în flancul pozițiilor românești, spre a le cădea în spate. Marșul brigăzii se execută prin valea superioară a Birsei, apoi trecu peste creasta munților Tămășel și coborî în Valea Dîmboviței. Prin văi prăpăstioase, prin păduri seculare, poteci și cărări cunoscute numai de localnici, dușmanul, condus de spioni nemți, care în timp de pace trăiseră nesupărați de nimeni în Rucăr și — sub pretext de vînătoare cutreieraseră munții și văile — reuși să se strecoare în spatele pozițiilor românești. În ziua de 13 octombrie inamicul se ivi pe linia Rucăr—Podu Dîmboviței. Surprinderea fu completă. Atacat cu putere în front de trupele germane ale Diviziei a 76-a, care erau sprijinite de o puternică artilerie, atacat — pe neașteptate, în spate și în flanc de Brigada alpină, care dispunea de numeroase baterii de munte, generalul Razu se văzu nevoit să ordone retragerea generală, cu părăsirea pozițiilor de la Șirnea și Posada. Aceasta se execută repede, fără nici o pierdere de prizonieri sau material de război. Chiar și tunurile mici, montate în întăriturile de la Posada, fură scoase din întăriturile lor și luate de trupele române în retragere. La 14 octombrie, Rucărul fu ocupat de dușman după o luptă violentă. Trecătoarea Bran era forțată!

Frontul de la Dragoslavele — Mateiaș

Succesul, neașteptat de repede, al loviturii de la Rucăr, umplu de speranțe comandamentul german. Falkenhayn crezu că e pe punctul de a face străpungerea și decise să aplice loviturile cu maximum de putere în punctul slab descoperit. Era timpul și ocazia de a întrebuința Divizia a 12-a bavareză, ținută în rezervă la Brașov. Divizia fu pusă la dispoziția lui Morgen și primi ordinul ca, prin marșuri forțate, să intre în frontul de luptă. În adevăr, la 16 octombrie, ea era deja la Podu Dîmboviței.

Fără a pierde timp dușmanul, profitînd de zăpăceala în care surprinderea de la Rucăr și retragerea precipitată aruncaseră trupele române, înteți loviturile. La 15 și 16 octombrie, lupte violente se dau la Dragoslavele; poziția e

pierdută de români. La 16 octombrie, germanii atacă muntele Căpitanu, apărat de Regimentul 50 Putna. Puternica lor artilerie bombardează de pe Dragoslavele poziţiile româneşti, sfărîmînd tranşeele şi mutilînd trupurile apărătorilor. Pe înserate, apărarea cedează ; trupele române se retrag în valea Argeşelului. În aceeaşi zi, germanii atacă cu putere la Mateiaş şi reuşesc să stăpînească pantele dinspre nord ale dealului. Ei sînt la 8 km de Cîmpulung. Un început de panică se produce printre trupele române. O spărtură se face în front ; Regimentul 50 părăseşte poziţia şi se retrage în debandadă la Cîmpulung, unde se dă la neorînduieli. Dar comandantul român nu-şi pierde capul ; în aceste clipe grele el e la înălţimea situaţiei. Spărtura e umplută cu trupe din rezerve. Soldaţii se reculeg ; apărarea e organizată. Românii atacă cu furia disperării. La 17, 18 şi 19 octombrie, duşmanul e aruncat înapoi cu mari pierderi de pe Mateiaş ; piscul Mateiaş (cota 1 241) rămîne solid în mîinile românilor. Tranşee se sapă pe pantele dealului şi-l transformă într-o poziţie puternică, de care atacatorul se va sfărîma neputincios. La rîndul lui, inamicul îşi organizează poziţiile, dincoace de Dragoslavele, care sînt în mîna lui. Frontul Dragoslavele—Mateiaş trece — de la vest spre est — din Valea Argeşului — la nord de Nămăeşti — în valea Pravăţului, apoi se îndoaie spre sud peste vîrful Măgura şi pe pantele Mateiaşului, coboară în vale, traversînd Valea Dîmboviţei şi şoseaua naţională, apoi urcă din nou pe muntele Prisaca. Presiunea duşmanului e mare, în special la cele două flancuri ; muntele Prisaca e cucerit de inamic şi recucerit de români. În perioada critică a retragerii de la Rucăr şi a luptelor de la Dragoslavele şi Mateiaş, populaţia locală a adus mari servicii trupelor. În special femeile, mîndrele muscelene, au asigurat aprovizionarea trupelor, conducînd convoiuri întregi, adeseori pînă sub focul inamicului.

Averescu intenţionează să ia contraofensiva cu ajutorul unei divizii ruseşti — a 3-a de tiraliori siberieni, care fusese retrasă din Dobrogea, unde abia sosise — spre a forma rezerva generală. O brigadă a diviziei e îndreptată la Pietroşiţa, cealaltă la Buşteni. Dar abia debarcate acolo, Marele Cartier rus telegrafiază cu nu aprobă această întrebuinţare a diviziei şi ordonă retrimiterea ei în Dobrogea. Averescu execută ordinul în ce priveşte brigada de la Buşteni ; cea de la Pietroşiţa e în curs de executare a dispoziţiilor pentru ofensiva de la Nămăeşti şi nu poate fi retrasă. Totuşi, ordinele telefonice sînt presante şi brigada trebuie scoasă din front şi expediată. De altfel, brigada aflase de aceste ordine şi se găsea deja în gara Pietroşiţa, gata pentru îmbarcare, punînd pentru retragere o repeziciune tot atît de mare ca încetineala cu care sosise. Rechemarea diviziei ruse nu foloseşte nici în Dobrogea ; ea nu ajunge acolo la timp ca să ia parte la marea bătălie care a avut ca rezultat ruperea frontului româno-rus. Ca în alte împrejurări, în momentele cele mai grave, trupele necesare pentru obţinerea unui rezultat erau în tren. Ajutoarele nu puteau veni decît de la noi înşine. La 18 octombrie debarcară în gara Cîmpulung şi primele unităţi ale Diviziei a 12-a, care trebuia să ia parte, alături de Divizia a 22-a, la apărarea Cîmpulungului. Ea venea din Dobrogea, unde luase parte la lupta de la Cocargea. Divizia luă poziţie pe o linie care pelungea spre răsărit frontul Diviziei a 22-a ; ea avea în prima linie Regimentul 70, format din muscleni, care intrau în luptă chiar în ziua sosirii, spre a-şi apăra satele, munţii şi văile lor. Sosirea diviziei se făcu la timp : în acelaşi timp începu lupta, de partea inamicului, şi Divizia a 12-a bavareză. Comandantul Diviziei a 12-a române era generalul Găiseanu, căruia-i fu încredinţată conducerea grupului celor două divizii de la Cîmpulung ; ele aveau să ţină piept la două divizii şi o brigadă duşmană.

În noaptea de 18 octombrie, zăpada căzu în abundenţă pe munţi. Războiul se va duce acum într-un peisaj feeric de iarnă, dar pe geruri şi viscole.

A doua bătălie de la Cîmpulung

Luptele din regiunea Cîmpulungului luară aspectul războiului de poziţie care uzează forţele, le oboseşte şi le enervează. Germanii au adus o artilerie foarte puternică; au urcat cu frînghii tunuri cu ţeavă lungă pe înălţimile dominante; au instalat în valea Dragoslavele două baterii de mortiere de 210 mm, au semănat tranşeele în toată lungimea cu mortiere de tranşee şi cu proiectoare. Poziţiile române sînt supuse toată ziua unui continuu şi violent bombardament. Dar aceasta nu înaintează pe germani nici cu un pas, şi misiunea lor nu e defensivă, ci ofensivă. La ordinul imperativ al lui Falkenhayn, Morgen pregăteşte o nouă ofensivă. Şi, pentru că atacul frontal nu dăduse nici un rezultat, el îl combină de astă dată cu o întoarcere ofensivă. Succesele de la Sibiu şi de la Rucăr erau încurajatoare.

Pentru executarea noii ofensive, în timp ce diviziile 12 bavareză şi 76 hărţuiau de front poziţia de pe Mateiaş prin atacuri continue, Brigada alpină austro-ungară fu trimisă să ocolească aripa stîngă română prin valea Riului Tîrgului. La 20 octombrie, duşmanul apăru la Lereşti, în flancul poziţiei române; două zile mai tîrziu, el atacă cu forţe puternice mai spre vest, la Albeşti; dealul Măgura, dintre aceste două sate, fu ocupat de bavarezi. Încercarea însă nu prinse; alpinii fură aruncaţi înapoi cu pierderi mari. Enervate de rezistenţa întîmpinată, trupele duşmane întind şi mai mult frontul spre vest; în ziua de 23 octombrie atacă satul Cîndeşti, însă tot fără succes. Lupte grele se dau pentru stăpînirea dealurilor Bughei şi Gresiei. Panica a cuprins cîteva subunităţi din regimentele 10 şi 50; ea se propagă la unele comandamente la autorităţile civile şi la populaţie. Din fericire, generalul Averescu soseşte la faţa locului, stimulează pe comandanţii de divizii; contraatacurile date închid spărtura şi înlătură definitiv primejdia, depărtînd pe inamic de Cîmpulungul ameninţat.

Trupele române şi-au refăcut moralul şi îmbunătăţit poziţiile. Cînd, la centru, duşmanul îşi reia atacul şi dă, în ziua de 26 octombrie, un atac extraordinar de violent împotriva poziţiei române de pe Mateiaş, pregătit printr-un îndelung şi puternic bombardament de artilerie, iar coloanele de infanterie ale Diviziei a 12-a bavareze au pornit prin văile Clăbucetului, Argeşului şi Pravăţului, ele au fost primite în focul artileriei noastre şi apoi atacate la baionetă. Vrăjmaşul are pierderi enorme. Toate coloanele de atac trebuie să se retragă în punctele de plecare. Valea Pravăţului e presărată de cadavre inamice.

Dar trupele române nu se mulţumesc cu această defensivă victorioasă; ele se pregătesc de ofensivă. La 27 octombrie aripa dreaptă a duşmanului e atacată puternic la Lereşti. Inamicul e auncat dincolo de marginea de nord a satului; el trebuie să părăsească toată linia pe care o cucerise şi să lase în mîinile românilor 300 de prizonieri, două mortiere de tranşee şi cinci mitraliere. Înfrîngerea germanilor e acum completă. Între multele pierderi simţitoare, ei trebuie să deplîngă şi moartea generalului Pecht, comandantul uneia din brigăzile Diviziei a 12-a bavareze, ucis de explozia unei grenade române, în timpul unei recunoaşteri; generalul a fost înmormîntat provizoriu la Dragoslavele.

Încercarea de străpungere de la Cîmpulung, începută în chip atît de norocos, a eşuat cu desăvîrşire; duşmanul însuşi e silit să recunoască vitejia cu care luptă românii: „Ei se apără cu deznădejde; pentru fiecare metru pătrat din preţioasele lor plaiuri, luptă cu o îndărătnicie surprinzătoare. De cînd au fost împinşi înapoi din pasul Bran, printr-o strălucită mişcare înconjurătoare, ei îşi protejează foarte bine flancurile. Sînt oameni iscusiţi şi compensează educaţia lor militară insuficientă printr-o agerime intelectuală şi o facultate de adaptare miraculoasă" [141].

Falkenhayn înregistrează înfrîngerea lui Morgen şi, constatînd că armata sa nu e în stare să ia poziţia Mateiaşului, se declară mulţumit că, cel puţin, s-a

putut menține pe pozițiile principale ce ocupa. Trufașul dușman învățase — la școala înfrîngerii — să fie modest. Un moment, Falkenhayn se gîndește să înceteze ofensiva în direcția Cîmpulungului și să întrebuințeze o parte a trupelor de aci, spre a ataca spatele trupelor române din Valea Prahovei, trecînd peste masivul Leaotei. Neîncrezător însă în reușita acestei idei, o părăsește; el va aștepta izbînda dintr-altă parte.

BĂTĂLIA DE LA PREDEAL

Trecătoarea Predealului

În timp ce trupele germane ale generalului Morgen se străduiau să deschidă la Cîmpulung drumul spre Pitești și spre Tîrgoviște, grosul Corpului XXXIX, al generalului Staabs, ataca trecătoarea Predealului și drumurile vecine cu ea. Linia de comunicație directă a Brașovului cu București trece prin pasul Predealului, cel mai comod și cel mai frecventat din cele cinci trecători. O linie ferată și o șosea admirabilă urcă în serpentine strînse spre pasul Predealului, de-a lungul văii Timișului, printr-o splendidă pădure de brazi. Regiunea, de o frumusețe fără pereche, este dintre cele mai cunoscute. Nu e bucureștean care să nu fi făcut o vilegiatură sau o simplă excursie cu „trenul de plăcere" pe Valea Prahovei și să nu fi admirat, din înălțimea Predealului, panorama feerică a văii Timișului, cu linia șerpuitoare a șoselei și a căii ferate, ocolind pereții stîncoși și adîncindu-se în umbra pădurilor de brazi. Spre răsărit de drumul Predealului, la ieșirea din Satu Lung al Săcelelor, o altă șosea se îndreaptă spre sud, de-a lungul văii Tărlungului. La Șanțu Vechi, ea se desparte în două ramuri: una intră în țară prin pasul Predeluș în Valea Doftanei, iar cea mai depărtată, spre est, trece prin pasul Bratocea în Valea Teleajenului. Sînt două drumuri de secundară importanță, cu șosele primitive și fără cale ferată.

Generalisimul german puse la dispoziția generalului Staabs Divizia a 51-a austro-ungară, împreună cu părți din Divizia a 187-a germană, cu misiunea de a ataca și cuceri pasul Predealului; restul Diviziei a 187-a va da atacuri de fixare în regiunile Predeluș și Bratocea, spre a nu permite trupelor Diviziei a 3-a să intervină în principalul sector atacat. Ceea ce făcea mai cu seamă puterea armatei lui Staabs era o masă enormă de artilerie, care cuprindea un mare număr de tunuri și mortiere de calibre mari.

Apărarea Predealului era încredințată Grupului Predeal din Armata a II-a. Pe crestele Predealului era Divizia a 21-a, iar în stînga, de la valea Rișnoavei pînă la Piatra Arsă, deasupra Sinaiei, cu fața spre apus, era Divizia a 10-a. Amîndouă diviziile fuseseră în armata de la Flămînda. Divizia a 21-a era o unitate nouă, constituită în cea mai mare parte din rezerviști bucureșteni, ilfoveni și dîmboviteni. Ea era comandată de generalul Lambru, soldat pensionar care, la izbucnirea războiului, reintrase în rînduri cu vioiciunea și energia unui tînăr. Divizia fusese transportată de la Flămînda la Brașov și suferise pierderi simțitoare la apărarea dealului Stejeriș. Divizia a 10-a, comandată de generalul Arthur Văitoianu, era alcătuită în cea mai mare parte din dobrogeni și din vlășceni. Resturile Diviziei a 4-a greu încercată, fuseseră retrase la Băicoi, spre a se reface.

Atacul Predealului

În zilele de 9—11 octombrie, ariergardele Diviziei a 21-a susținură lupte continue cu inamicul; la 12 octombrie, românii

erau stabiliți solid pe linia vechii frontiere. Inamicul urcă în urmărire valea Timișului, adăpostindu-și formidabila artilerie în văile laterale; el avu neplăcerea să constate că drumul îi e închis și că trebuie să înceapă o luptă grea, ca să poată forța trecerea. Surprinderea plănuită de Falkenhayn căzu și aci în baltă. În ziua de 12 octombrie începu atacul primei linii de întăriri, care se întindea de-a lungul frontierei. Părînd Predealul greu de atacat frontal, inamicul își concentră focul asupra unuia din sectoarele laterale, și anume asupra muntelui Susai (cota 1 483), la răsărit de Predeal, pe linia de frontieră. Odată această poziție cucerită, linia românească de întăriri de la vest de Predeal putea fi atacată din flanc. În zilele de 12 și 13 octombrie, un bombardament infernal cu tunuri de toate calibrele se abătu asupra crestelor despădurite ale Susaiului. Întăriturile române fură desfundate; artileria noastră slabă nu ajuta pe apărători. În după-amiaza zilei de 13 octombrie, inamicul dădu un atac general și reuși să ocupe vîrful Pristocolului (cota 1 159), din masivul Susaiului, în fața gării. A doua zi însă, trupe din Divizia a 21-a română au atacat pe dușman dinspre valea Polistoaca și a Limbășelului și au cucerit poziția pierdută. Dar la 17 octombrie inamicul deschise din nou un formidabil bombardament de artilerie grea, care a distrus toate lucrările improvizate de apărători. Cele două companii ale Regimentului 5 Vlașca, care apărau poziția de pe Susai, au fost decimate și năucite. Cînd se pronunță atacul infanteriei dușmane, resturile celor două companii au fost împrăștiate prin păduri, parte

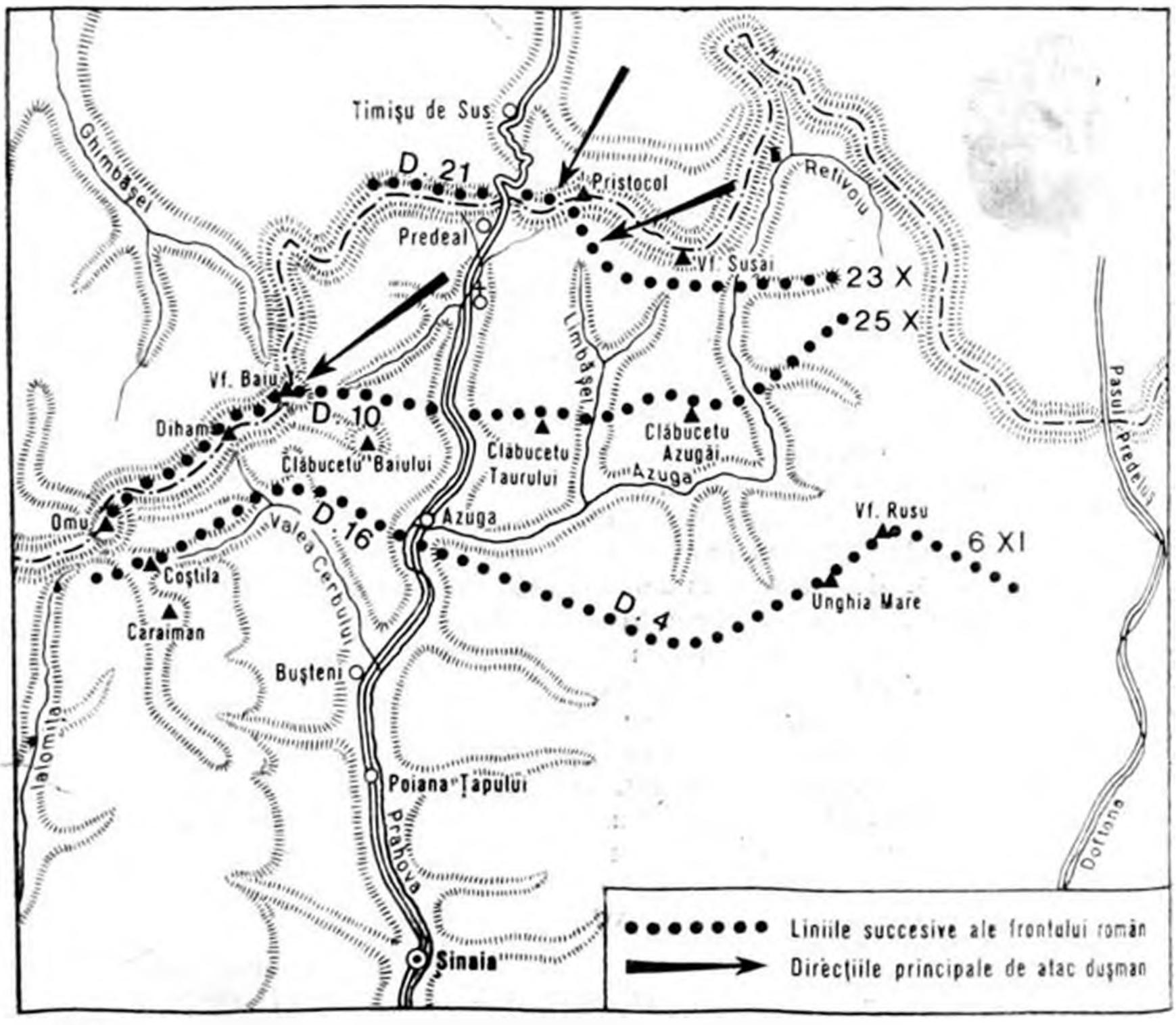

Teatrul luptelor de la Predeal, Clăbucet și Bucegi

capturate. Susaiul e in mina dușmanului; el vrea acum să înainteze spre a întoarce apărarea Azugăi. Este însă oprit de Regimentul 10 vînători, care-i barează drumul, luînd poziție călare pe valea Limbășelului, și-l aruncă înapoi. Trupele românești se mențin pe poalele muntelui Susai, spre sud și spre vest, acoperind liniile ferate și gara Predealului. Împotriva gării și a satului Predeal, în special împotriva cartierului de vile din partea nordică a satului, inamicul întreprinse un bombardament de o violență extraordinară. Zece zile în șir au vărsat tunurile germane foc și fier asupra bietului Predeal. Era dezlănțuirea furiei distrugerii în cea mai barbară a ei primitivitate. Eroii de la Louvain și Ypres, de la Reims și de la Arras [8] erau din nou la lucru. Îi însuflețea o imensă sete de răzbunare împotriva cochetului grup de vile: „somptuoasele reședințe de vară ale patricienilor bucureșteni, care doriseră și ațițaseră războiul" [242]. Sus de tot, chiar pe linia de frontieră, o vilă mică, agățată pe un vîrf de munte și aproape ascunsă între brazi, excita mai ales furia dușmanului. Era vila lui Brătianu, primul ministru al țării, „principalul vinovat" pentru intrarea României în război. Rafale de obuze au transformat vila într-o grămadă de moloz și de cărămizi, spre marea satisfacție a dușmanului. Doi ani mai tîrziu însă, bărbatul de stat român putea să exclame: „Am avut o casă și, alături de ea, o frontieră. S-a prăpădit casa, dar s-a dus și frontiera!" Nimic nu justifica înverșunarea împotriva Predealului: linia de întăriri se găsea dincolo de sat, pe frontieră; satul însuși nu era fortificat. Trebuia însă ca setea de distrugere a dușmanului — virtute eminamente germanică — să fie complet potolită, la prima lui intrare pe pămîntul românesc. Un corespondent neamț, vizitînd ceva mai tîrziu ruinele Predealului, scrie cu admirație: „În decursul războiului, am văzut în Galiția și Polonia multe orașe care au suferit enorm de pe urma războiului, însă acelea au suferit numai, pe cînd Predealul a fost sfărîmat" *.

Timp de zece zile, de la 13 pînă la 23 octombrie, cu tot potopul distrugător, revărsat din gurile monstruoaselor mortiere, Predealul n-a putut fi luat. În ziua de 23 octombrie se dă un mare atac cu forțe mari, după o puternică pregătire de artilerie. Tranșeele de pe povîrnișurile acoperite de livezi ale Pristocolului, ultima înălțime a Susaiului în fața gării, sînt fărîmate de obuze; ele sînt părăsite numai după ce orice rezistență a devenit imposibilă și după ce pozițiile au fost înconjurate și atacate și în flancuri și în spate. Baioneta și grenadele de mînă ale românilor seceră pe dușman care, totuși, biruie cu artileria și cu numărul. Coloane de unguri, în partea de nord și germani mai spre sud, atacă Predealul dinspre răsărit, îndreptîndu-se, în primul rînd, asupra gării și a liniilor ferate. O coloană de unguri, venind dinspre nord, rupe frontul între regimentele 45 și 46; o altă coloană de germani coboară dinspre est, îl rupe în locul ocupat de un batalion din Regimentul 5 Vlașca. Prin spărturile făcute năpădește puhoiul, întorcînd flancurile descoperite. O mînă de oameni, cu o mitralieră, apără gara pînă la cel din urmă cartuș și cea din urmă viață de om. Un corespondent german, martor ocular al luptei, descrie [141] peripețiile acestui episod eroic: „După-amiazi, la ora 3, linia ferată fu atinsă. Clădirea gării era ocupată cu mitraliere. Din fereastra restaurantului gării trăgea o mitralieră, așa încît apropierea de largul peronului gol al gării era imposibilă. Din nou trebuie să se aducă artileria. Călăuzită de observatori, care erau ascunși la o depărtare abia de 200 metri de clădirea gării, tunurile noastre, așezate departe, jos în vale, trăgeau asupra gării și asupra oricărui om care se mișcă în cuprinsul ei. Acest foc, bine condus, omori o mulțime de români; ceilalți fură năuciți. Spre seară, linia noastră înaintă și luă gara cu asalt. Servanții mitralierelor o apărară pînă în ultima clipă". Istoria n-a putut să înregistreze pentru posteritate numele

* Dr. Blassel, în „Neue Freie Presse" din 20 decembrie 1916.

eroilor necunoscuți care și-au dat sufletul la ferestrele gării Predeal, odată cu cele din urmă cartușe ale mitralierelor lor. Un alt corespondent german [21] vizitează a doua zi gara Predeal și povestește impresiile: „... Nu cred să mai fi rămas vreunul dintre cei care s-au luptat în partea de est a Predealului, ca soldați viteji, pînă la amărnicul sfîrșit, care să poată povesti această ultimă parte a luptei. Și vitejește s-au purtat românii pe muntele Pristocol și în gara Predeal. Am vizitat intîi gara. Ca punct de plecare al căilor ferate române, ea s-a bucurat de o clădire spațioasă și impunătoare. Un șir lung de construcții, una lîngă alta, în care erau instalate direcțiunea, vama, sălile de așteptare și restaurantele. Loviturile din plin ale tunurilor noastre au produs ravagii teribile în șirul acesta de clădiri. Tot conținutul diferitelor încăperi e în dezordine și distrus din cauza cutremurului produs de exploziile proiectilelor. Soldații români se instalaseră aci, în căutare de adăpost; cînd am îndreptat focul nostru asupra gării, ei au părăsit-o, reintorcîndu-se iar în haosul de moloz și ruine, cînd întreg Predealul nu mai era decît un iad, în care pretutindeni explodau obuzele. În vechiul restaurant, în care vilegiaturiștii de altă dată se întîlneau seara la mici serbări, ei zac acum printre dărîmături și printre cioburi; în camera cu ghișeuri a funcționarilor, corpurile lor rigide și reci stau încleștate. Grenadele de mînă și paturile puștilor au spus aici cel din urmă cuvînt. Un teanc de bilete de tren multicolore se află într-acest haos indescriptibil: Predeal—Brașov; sînge roșu a curs peste aceste mici bilete verzi și două mîini cenușii și reci sînt vîrîte în ele. Dincolo, alt cadavru în mijlocul cuferelor de călători. Moartea i-a doborît, înșirîndu-i în nenumărate tablouri de un grotesc înfiorător. Mi se pare, în fața acestei fantastice grozăvii, că nimic nu e real și că văd numai oribilele figuri de ceară ale unei panoramе de bilci".

Călătorule, care de pe ferestrele vagonului privești zidurile înnoite ale gării Predeal și te bucuri că ai scăpat de plictisitoarea de altă dată viză a pașaportului și a bagajelor, gîndește-te că pentru a-ți cumpăra această ieftină plăcere, vieți de flăcăi tineri s-au sfîrșit în chinuri printre aceste ziduri, că sînge a stropit pereții și a curs șiroaie pe pietrele peronului pe unde lumea calcă acum grăbită și nepăsătoare. Reculege-te și închină-te smerit. Gara Predeal nu mai este o gară de hotar; ea este pentru români un templu al celor mai curate jertfe *.

Cei care au apărat Predealul

După ocuparea gării, toată seara pînă noaptea tîrziu au continuat luptele cele mai înverșunate pentru ocuparea satului. Sub conducerea inimoasă și neînfricoșată a colonelului Ștefănescu Ștefan, soldații Regimentului 61, format din rezerviști ilfoveni și dîmboviteni, au lucrat sub focul grozav al inamicului, construind tranșee printre case și prin locurile goale din oraș. Inamicul, oprit în dreptul gării, reîncepe bombardamentul. Casă cu casă a trebuit asaltată. Ruinele vilelor distruse de bombardament din cartierul de nord al Predealului, mai întîi, și casele țărănești din Predealul de sud, mai la urmă, au fost apărate cu o îndărătnicie care l-a făcut pe dușman să plătească scump de tot fiecare pas ce făcea pe pămînt românesc. Pozițiile românești din marginea de nord-vest a Predealului au fost răscolite de focul teribil al obuzierelor grele. Terenul desfundat, plin de pîlnii adînci, reamintește grozavele cîmpuri de luptă din apus. Soldații din Regimentul 61 și-au făcut datoria cu un eroism incomparabil. Și mărturiile nu

* Nici un monument, nici o placă comemorativă, nici măcar o simplă inscripție pe zidurile gării, nu cheamă astăzi aducerea aminte a călătorilor indiferenți asupra sfințeniei acestui locaș.

lipsesc. Corespondenţii de război străini, care însoţeau armatele duşmane cu sentimentul urii şi al disprețului, nu se pot opri totuşi de a da vitejiei românești certificatul cel mai prețios şi cel mai sincer, căci este al duşmanului. „Românii își fac o datorie ca să folosească pentru apărare toate avantajele regiunii muntoase, să-şi adune toată vitejia, toată îndărătnicia şi tot disprețul de moarte, pentru ca să păstreze porțile casei lor" [105].

„Poziţiile românești de la Predeal arată cum soldatul poate să lupte vitejește chiar pentru o politică stupidă şi criminală (după părerea nemților, n.a.)... Din şanțurile nivelate de bombardament, dintre dărîmături, apar cadavrele apărătorilor, striviți între pămînt şi acoperişul de lemn. Ei s-au luptat ca niște viteji zile de-a rîndul, cu fața întoarsă spre Ardeal" [141].

„În partea de vest se afla marea întăritură de pămînt, care se putea considera ca cea mai puternică fortificație a inamicului, ca un fel de cheie a Predealului. A fost complet nimicită de obuzierele grele. Rezultatul tirului de precizie, la care asistasem zile întregi sus, pe înălțimea observatorului artileriei, se află acum în fața mea. Trec prin acest labirint de pilnii, de tranşee şi de şanțuri-adăpost, distruse. Acest teren plin de jale, e presărat de oameni morți, care, doar cu puterile lor omenești, s-au zbătut aci împotriva unor văpăi de foc şi care au trebuit să moară în acest iad. Văd pe unul cu pieptul sfişiat, iar în mîna întinsă ținînd un bilețel în aşa chip, că pare să fi fost ultima-i dorință, ca să se ia cunoştință de vorbele scrise pe el. Mă aplec să-l citesc: pe mort îl cheamă Iancu Ion şi era din Regimentul 61. Un nume de femeie, greu de descifrat, se afla scris pe marginea foii: Niculina... Unul stă culcat, cu privirea rigidă îndreptată spre acea lume a munților. E palid, mort, însă nici o rană nu se poate vedea. Are fruntea încruntată, parcă s-ar gîndi şi ar căuta şi el să pătrundă cu mintea lui de țăran, în ultimele momente, imensitatea nebuniei care a cuprins lumea. Altul zace ceva mai departe. Încercase să se panseze. Căutase pachețelul cu pansamente în raniță, al cărei conținut, împreună cu pachețelul, îl vărsase în noroi, dar nu mai avusese putere să întindă mîna să-l ia, şi a murit cu privirea ațintită asupra acestor obiecte fără de valoare. Vreau să trec înainte, cînd văd strălucind, printre aceste obiecte, ceva straniu: o jucărie... o pereche de ciorapi lungi, albi, cu găitane în culorile naționale ale României, şi fiecare cu cîte o jumătate de duzină de clopoței de alamă, de mărimea unei nuci..." [242].

Dar corespondenții străini ne arată şi o altă față a tabloului. Ne vorbesc de anumiți „prizonieri, care la interogatoriul ce li se lua, făceau o mină foarte mulțumită şi care nu ascundeau deloc că din ajun luaseră hotărîrea să se lase a fi prinşi la cea dintîi ocazie. Erau oameni care vorbeau nemțeşte şi care pentru întîia oară țineau o puşcă în mină..." [141]. Printre acești români care vorbeau nemțeşte, un alt corespondent ne descrie un tip interesant: E „domnul Segal, un om blond roşiatec, cu ochii foarte albaştri, şi cu mulți pistrui pe figura-i palidă" [242]. Are „înfățişare de chelner" domnul Segal, dar e comerciant de cereale. El își găseşte repede cunoştințe printre soldații unguri: pe domnul plutonier Fékéte, cu care făcuse afaceri în civilitate şi asigură pe cei care-l ascultă că: „Noi vroim liniște; e sigur că poporul n-a vrut războiul".

Corespondentul nu ne spune dacă alături, în grămada morților, pumnul înțepenit al lui Iancu Ion n-a strîns mai tare răvaşul scris pentru Niculina lui. E sigur că țăranul cu fruntea încruntată şi călușarul, care nu-şi va mai zdrăngăni zurgălăii şi toți necunoscuții, morți cu fața spre Ardeal, judecau, cu mintea lor simplă de țărani, altfel decît domnul Segal. Dar gurile încleştate nu pot să-şi strige protestarea şi brațele înțepenite nu pot să facă gestul tăgadei. Doar ochii lor sticloşi privesc, fără să înțeleagă, de ce trece vesel

convoiul românilor „care vorbesc nemțește", mulțumiți că și pentru ei se isprăvise războiul.

Resturile Regimentului 61 s-au retras in pozițiile de pe coastele văilor Joița și Polistoaca, ce se varsă in Valea Prahovei, în interiorul satului. Noaptea tirziu, după încetarea luptei, din ordinul comandantului Armatei a II-a, regimentul a fost retras din pozițiile sale și indreptat la Sinaia.

După bătălia de la Predeal

Bătălia de la Predeal epuizase puterile Diviziei a 21-a; divizia rămăsese abia cu 3 000 de luptători. Totalul trupelor care apărau Valea Prahovei după bătălia de la Predeal, nu trecea de 7 000 de baionete. Sub protecția citorva detașamente din Divizia a 4-a, trupele decimate și obosite ale Diviziei a 21-a sint retrase spre refacere la Băicoi. Ele sint înlocuite prin Divizia a 4-a, care se mai întremase și-și reconstituise în parte unitățile. Diviziile 4 și 10, cărora li se încredințează apărarea Văii Prahovei, sint întrunite într-un grup, sub comanda generalului Văitoianu.

Comandantul Armatei a II-a intenționează retragerea Grupului Predeal pe linia Bușteni-Zamora, singura care-i pare aptă pentru o apărare eficace. Intervenția comandantului suprem schimbă planul; linia de rezistență va fi mult mai sus, pe înălțimile de la nord de Azuga, intre această localitate și Predeal. Este linia Clăbucetului, care se întinde transversal de-a curmezișul Văii Prahovei, ținîndu-se in mijlociu cam la 1 500 m înălțime; trei virfuri mai înalte răsar din masivul Clăbucetului: la vest de Valea Prahovei e Clăbucetul Baiului; la est e Clăbucetul Taurului și al Azugăi, așezate in mijlocul unui patrulater format de unghiul drept descris de pîriul Azuga cu Prahova, în care se varsă. Între Clăbucetul Baiului și al Taurului, curge riul Prahova, însoțit de șoseaua națională și de calea ferată.

Așadar, rezultatul bătăliei de la Predeal fusese că dușmanul, punind în joc forțe mari și o artilerie formidabilă izbutise, după 12 zile de lupte sîngeroase și cu pierderi simțitoare, să impingă linia apărării românești cu patru kilometri mai la sud, pe o nouă poziție foarte puternică, atît prin ea insăși, cît și prin înălțimile de care era flancată. Străpungerea nu reușise. Împotriva noilor poziții, armata germană trebuia să reinceapă munca lui Sisif.

Luptele din trecătorile Bratocei și Buzăului

Sforțările grupului Staabs se aplicau, la est de Predeal, asupra trecătorilor Bratocei și Buzăului. Spre răsărit de drumul Predealului, la ieșirea din Satu Lung al Săcelelor, o șosea se îndreaptă spre sud, de-a lungul văii Tărlungului. La Șanțu Vechi, ea se desparte în două ramuri: una intră în țară prin micul pas Predeluș în Valea Doftanei, iar cea mai depărtată, spre est, trece prin pasul Bratocea in Valea Teleajenului. Mai spre est încă, Valea Buzăului deschide un drum larg și important pentru intrarea în țară; între ea și Bratocea, o trecătoare mai puțin însemnată, Pasul Tătarului, trece peste platoul Tabla Buții și duce în valea superioară a unui pîriu de munte: Bisca Chiojdului. Importanța strategică a trecătorilor Predeluș, Bratocea și Tabla Buții e inferioară aceleia a Predealului. Drumurile ce conduc spre ele se fac cu ocoluri mari, prin regiuni nelocuite; ele sînt lipsite de căi ferate, iar șoselele sînt mai proaste sau chiar primitive de tot. Falkenhayn decise să dea pe aci numai lovituri secundare, care să ușureze acțiunea principală de la Predeal, punînd stăpînire pe trecători. O acțiune mai importantă va fi cea care se dă pentru cucerirea Văii Buzăului: ea poate deschide perspective frumoase. Oțen-

siva impotriva celor patru trecători se va da cu Divizia a 89-a germană, intărită cu părți din Divizia a 187-a. Trupelor germane li se opuneau de partea noastră, la Predeluș și Bratocea, Divizia a 3-a, iar la Tabla Buții și in trecătoarea Buzăului, Divizia a 6-a. Ambele divizii erau mult slăbite in urma pierderilor suferite in luptele de la Brașov. Divizia a 6-a se reducea de fapt numai la Brigada a 12-a, intărită cu Regimentul 3 de vinători ; efectivele erau foarte reduse : Regimentul 11 Siret număra abia vreo 400 de oameni. Artileria pierduse mai mult de jumătate din numărul gurilor de foc. La dreapta, Divizia a 6-a se lega, prin posturi rare și slabe, de Brigada a 7-a mixtă, in regiunea Vrancei. Divizia a 3-a a executat retragerea in condiții bune, nesupărată de urmărirea dușmanului și, la 12 octombrie, s-a putut stabili solid pe inălțimile de la Bratocea, cu un detașament lateral la Predeluș, ocupind inălțimea dintre cele două Doftane. Brigada a 12-a a Diviziei a 6-a, urmărită de aproape de Divizia a 89-a germană, a trebuit să dea o luptă vie la Teliu, la trecerea din defileul Tărlungului in defileul Buzăului. Oprită pe dealul Seciului, brigada e pe punctul de a fi ajunsă de pe urmă și capturată de divizia germană ; Regimentul 3 de vinători ia poziție la Sita Buzăului, susține cu bravură atacul german și acoperă retragerea grosului brigăzii, care ajunge la miezul nopții la Crasna. Retragerea a continuat in strins contact cu urmăritorul, așa că la 12 octombrie Divizia a 6-a ocupa poziții dincoace de frontieră, cu un detașament lateral la Tabla Butii, iar cu grosul intre Cheia și Gura Siriului.

La 15 octombrie, Divizia a 89-a germană — comandată acum de generalul von Below, care inlocuise pe von Lüttwitz, rechemat in patrie — incepe atacul impotriva pozițiilor române, pentru a forța intrarea in Valea Buzăului. La aripa de est, fracțiuni dușmane au respins linia rară a posturilor române și au pătruns in valea Biscei. Brigada a 7-a mixtă, din regiunea vecină, fiind abia pe cale de constituire, n-a putut să intervină. La centru, poziția noastră de la Gura Siriului e atacată atit din față, după un bombardament puternic de artilerie, cit și din flanc, incercindu-se o ocolire pe la Picioru Monteorului. Contraatacurile trupelor române zadărnicesc incercările dușmanului, care e respins in pozițiile lui și i se capturează, la 15 și 16 octombrie, 218 prizonieri.

Pentru a se paraliza atacurile dușmanului, un detașament din Regimentul 28 infanterie pleacă de la Tabla Buții, inaintind inspre Vama Buzăului, in coasta dușmanului. Dar două batalioane de trupe dușmane taie retragerea detașamentului român care, in noaptea de 15—16 octombrie, rămine izolat ; posturile inamice pătrund pe teritoriul național și răspindesc panica in satul Slon. A doua zi dimineața, detașamentul român atacă dinspre nord pe dușmanul ce-i inchisese calea, il respinge, sfarmă bariera și-și reocupă vechile poziții.

Față de importanta acțiune ofensivă intreprinsă de dușman și de slăbiciunea trupelor Diviziei a 6-a, comandantul Armatei a II-a decide să trimită intăriri. La Tabla Buții se trimit două batalioane cu o baterie de la Divizia a 4-a, aflată in refacere la Băicoi, iar in valea Biscei se trimite Brigada a 42-a din Divizia a 16-a, cu un divizion de artilerie.

Lupte violente se dau la ambele aripi ale frontului român. Germanii vor să intoarcă poziția de pe Valea Buzăului. Înălțimea Golu Teheraelor, din valea Biscei, e cucerită de germani, apoi recucerită de români. La 20 octombrie, germanii o ocupă din nou, silind pe români să se retragă pe virful Bortei. Contraatacurile, date in zilele următoare, n-au dat nici un rezultat : germanii intăriseră solid poziția și vremea era foarte rea. Ambele părți au renunțat la inaintare și, la 28 octombrie, s-au consolidat dușmanii pe Golu Teheraelor. Românii pe virful Bortei. La aripa stingă se desfășoară la 20 octombrie lupte violente. Focul artileriei și al mitralierelor dușmane opresc inaintarea românilor. Pier-

derile sint mari de amîndouă părţile. Către seară românii s-au retras pe dreapta Siriului Mare şi germanii au ocupat muntele Siriu. Frontul român întărit cu ajutoarele ce încep a sosi, e acum deplin consolidat şi duşmanul trebuie să renunţe la o nouă încercare. Străpungerea nu reuşise nici pe Valea Buzăului. Eşecul sforţării pentru deschiderea drumului celui mai scurt spre Capitala României era evident. Ofensiva lui Falkenhayn, după mici începuturi de succes, fusese paralizată. Morgen înţepenise înaintea Mateiaşului, Staabs luase Predealul după 12 zile de sforţări şi se găsea acum înaintea puternicei linii a Clăbucetului, iar Below nu se putuse mişca dincolo de Gura Siriului. Bariera de piatră şi de fier, pe care o opuneau românii în munţii lor, era intactă. Falkenhayn întoarse ochii mai spre dreapta. Lupte violente se dădeau şi pe Valea Oltului. Poate că într-acolo generalul german va putea zări licărind raza înviorătoare a succesului aşteptat.

d) BĂTĂLIA DE PE VALEA OLTULUI

Moartea generalului Praporgescu

După bătălia de la Sibiu, Corpul român de la Olt, înfrînt şi slăbit, dar nu distrus, reuşise să ocupe poziţii de o parte şi de alta a Văii Oltului, pe linia de graniţă şi dincoace de ea. La apus, trupele româneşti ocupau în regiunea Ciinenilor o linie cu direcţie oblică, de la sud-vest la nord-est ; ele se legau la vest cu trupele Grupului Jiu la muntele Turcinu. La răsăritul văii, trupele noastre erau chiar pe frontieră ocupînd ori supraveghind înălţimile pînă în Valea Argeşului. Erau elemente din diviziile 23 şi 13, care fuseseră dezorganizate din cauza marilor pierderi suferite în bătălia de la Sibiu şi în retragerea dezastruoasă prin defileul Oltului şi peste munţi, întărite cu cîteva batalioane din Divizia a 20-a ; aceasta însăşi, o formaţiune nouă, înjghebată după declararea războiului, cu efective reduse şi cu armament mediocru. La 10 octombrie, Divizia a 20-a a fost desfiinţată, unităţile ei fiind repartizate celorlalte două divizii. Comandantul grupului era generalul Praporgescu, un soldat de elită, cu frumoase însuşiri sufleteşti şi profesionale. Generalul moştenise de la predecesorul său o situaţie aproape disperată ; el făcu sforţări mari ca să organizeze poziţiile defensive ale armatei sale, să pună ordine în unităţile Corpului român, care erau foarte amestecate, să pregătească trupa din nou pentru luptă şi să-i reînalţe moralul.

În faţa Grupului de la Olt, Falkenhayn lăsase numai Corpul alpin, întărit cu încă două regimente de la diviziile 76 şi 187 pe care le socotea, deocamdată, îndestulătoare pentru a ocupa şi hărţui trupele noastre din această regiune, pe tot timpul cît el însuşi pregătea şi executa marea lovitură împotriva Armatei a II-a româneşti. Misiunea Corpului alpin era deci numai păstrarea liniei de front cîştigată. De rezultatul ofensivei împotriva Braşovului atîrnau hotărîrile ulterioare. Pînă atunci, Falkenhayn vroia numai să nu fie deranjat în această parte.

Timp de aproape două săptămîni, de la 30 septembrie la 14 octombrie, trupele române, rău echipate şi înarmate, din cauza marilor pierderi de material, suferite în bătălia de la Sibiu, au fost necontenit hărţuite de duşman care, deşi inferior numericeşte, avea superioritatea moralului şi a artileriei. Atacuri şi contraatacuri au fixat poziţiile duşmane şi cele române pe munţii Pietrosu, Veveriţa, Riglou, Gorganu şi Chiţianetu.

O mare nenorocire se întîmplă în ziua de 13 octombrie. Generalul Praporgescu [9] inspectase poziţia de pe înălţimea Coţi, pe frontieră, şi se îndrepta

acum spre înălțimea Pleșu. Deși generalul și insoțitorii săi mergeau prin fundul văii pîriului Cîineni, pe o potecă ferită, un obuz căzu din intîmplare lîngă grupul ofițerilor și lovi mortal pe general. Fatalitatea a vrut ca în acest punct, ce nu se vedea de nicăieri, să cadă această lovitură izolată, desigur îndreptată aiurea și deviată de la destinația ei. Moartea vrednicului ostaș, de la care se aștepta atîta, produse o nemărginită mîhnire atît în rîndurile oștirii, cît și în ale națiunii*. Ea venea în împrejurări triste, cînd eșecul încercării de la Flămînda și respingerea armatelor noastre pe linia munților aduseseră o deprimare generală în spirite. Comanda Grupului de la Olt fu încredințată generalului Petala, care comandase Divizia a 9-a din Dobrogea. O sarcină grea și o mare răspundere așteptau pe noul comandant; germanii erau pe punctul de a începe la Olt o ofensivă din cele mai violente.

Constituirea Grupului Krafft. Misiunea lui

Generalul Falkenhayn, victorios la Brașov, dăduse la 9 octombrie ordinul pentru ofensiva care trebuia să forțeze intrarea în România prin surprindere și pe drumul cel mai scurt. Reușita loviturii de la Rucăr îi dăduse încrederea în izbîndă. Succesul Grupului Morgen trebuia exploatat. Forțele românești din regiunile învecinate trebuiau fixate prin amenințări puternice, spre a nu fi trimise în ajutorul armatei române la Cîmpulung. Această acțiune de ajutorare a lui Morgen se va îndeplini în Valea Oltului. Un grup puternic se va forma acolo, cu misiunea de a pune stăpînire pe importantul drum din Valea Oltului și a străpunge apărarea română, făcîndu-și drum spre Curtea de Argeș și Pitești. Această acțiune trebuia să se dezvolte și din punct de vedere strategic în legătură cu acțiunea lui Morgen împotriva Cîmpulungului. Piteștii erau amenințați de acțiunea convergentă a celor două armate, una prin Cîmpulung și cealaltă prin Curtea de Argeș. Succesul acestei lovituri, pe oricare din cele două căi s-ar fi produs, ar fi fost decisiv pentru reușita acțiunii principale, ce se dădea pe linia cea mai scurtă. În tot cazul, ea reținea forțe importante și, chiar în caz de nereușită, ușura simțitor acțiunea celorlalte grupe, în special a grupului vecin, de la Cîmpulung. Pentru comandamentul german era evident că Piteștii, prin așezarea lor geografică, în apropierea Bucureștilor, puteau fi bine apărați. Grupul ce va opera pe Valea Oltului trebuia să fie deci puternic. Corpul alpin bavarez, ce se găsea deja pe poziție, unitate de elită, forma un sîmbure solid pentru noua înjghebare, iar comandantul său, generalul Krafft von Delmensiengen, era unul din șefii cei mai apreciați ai armatei germane. Lui i se încredință comanda noului grup. Corpul alpin înapoie diviziilor 76 și 187 regimentele ce aparțineau acestor divizii. În schimb i se alipiră: Brigada a 10-a alpină austro-ungară, debarcată la 9 octombrie la Sibiu; Brigada a 2-a alpină austro-ungară, retrasă de pe frontul de la Petroșani, unde comandamentul german nu mai intenționa să dea nici o lovitură, punctul fiind considerat ca prea depărtat; Regimentul 36 de infanterie prusian, luat de la Armata I austro-ungară, două regimente luate de la diviziile 8 și 11 bavareze, care începeau să sosească pe frontul transilvănean, precum și o secțiune de două automobile blindate. Două state-majore de divizii fură puse de asemeni la dispoziția grupului; în cursul luptelor, Krafft va mai primi și Divizia a 216-a prusiană. Artileria fu sporită în mod considerabil, în special cu piese de mare

---

* Luîndu-și cel din urmă rămas bun de la ofițerii ce-i înconjurau patul de moarte, Praporgescu le-a adresat cuvintele: „Nu slăbiți credința, a noastră e izbînda". Cu cîteva zile înainte, el scrisese soției sale aceste cuvinte simple: „Aflați că sînt sănătos și bine unde mă aflu. Grija nu la mine, ci la întreaga noastră armată, pentru izbînda căreia rugați-vă bunului dumnezeu".

calibru ; între altele i se trimiseră baterii de 210 şi 305 mm. Cu aceasta, superioritatea Grupului Krafft era pe deplin asigurată pentru importanţa misiunii ce i se încredinţase.

Valea Oltului

Valea Oltului, propriu-zisă, este greu de atacat. De la Turnu Roşu pînă la Călimăneşti valea este foarte îngustă; un defileu închis de o parte şi de alta de pereţi stîncoşi, pe alocuri abrupţi. Riul Olt o ocupă uneori din mal în mal, rostogolindu-şi undele ca un torent sălbatic. Abia au loc, pe lîngă el, şoseaua şi calea ferată care, în unele puncte, trebuie să intre prin tuneluri. Din distanţă în distanţă, se deschid în Valea Oltului văi laterale lăsînd, la confluenţă, locuri mai deschise ; acolo s-au stabilit sate. Pe malul de răsărit, cele mai importante sînt : Ciinenii de Argeş şi Grebleştii, de unde porneşte o şosea prin Boişoara, Titeşti şi Perişani, ca să ajungă la Sălătruc, în valea Topologului, iar de aici, prin Şuici trece în Valea Argeşului, la Curtea de Argeş. Cele trei văi, ale Oltului, Topologului şi Argeşului, merg paralel, cu direcţie nord-sud, la 10—20 km depărtare una de cealaltă. Pe malul drept, apusean, al Oltului, valea transversală a Lotrului se deschide în Olt, după ce a trecut pe la Brezoi. Ea este, cu şoseaua ce o însoţeşte, o minunată cale de pătrundere în munţii din regiunea corespunzătoare. Mai spre sud, după ieşirea din defileul Coziei, pe lîngă celebra mănăstire a lui Mircea cel Mare, avem Călimăneştii pe dreapta şi Jiblea pe stînga. O şosea începe de aci îndreptîndu-se spre est, spre a deschide la Şuici, în şoseaua de pe valea Topologului, descrisă mai sus. Toată regiunea de la răsărit de Olt, în judeţul Argeş, e muntoasă, străbătută de şirurile ce coboară din Munţii Făgăraşului ; ele au vîrfuri ce se ţin cam pe la înălţimi de 1 500 (Cozia, Miglele, Sule, Mormîntu, Frunţi). În apropiere de frontieră şi pe linia ei, creasta Munţilor Făgăraşului are falnice piscuri cu 2 000—2 500 m înălţime : Suru, Negoiu ş.a. Acelaşi lucru şi pe malul drept al Oltului, unde înălţimile nu scad sub 1 500 m.

Trăgînd consecinţele indicate de configuraţia terenului, comandantul german hotărî ca ofensiva să se dea nu pe şoseaua de pe Valea Oltului, uşor de apărat, ci de-a dreptul, peste munţii şi văile din dreapta şi mai ales din stînga lui. Pentru astfel de operaţii grele, ce trebuiau executate în teren foarte accidentat, inamicul dispunea de trupele alpine speciale, iar terenul se potrivea de minune pentru mişcările ocolitoare, de flancuri, aşa de familiare tacticii germane.

Planul îndoitei ocoliri

La 15 octombrie, Grupul Morgen obţinuse neaşteptatul succes de la Rucăr. Ordinul pentru începutul ofensivei în regiunea Oltului se dădu pentru dimineaţa zilei de 16 octombrie. Prima ţintă fixată fu ocuparea şoselei Ciineni—Titeşti—Sălătruc, pentru a deschide drumul spre Curtea de Argeş, şi în acelaşi timp, a provoca şi evacuarea şoselei de pe Valea Oltului, pe porţiunea Ciineni—Lotru. Acţiunea va consta într-o dublă mişcare de ocolire a flancurilor române ; ea reproduce mişcarea ofensivă de la Sibiu. Dispozitivul forţelor inamicului fu fixat astfel : la aripa stîngă (est de Olt), Brigada a 2-a alpină avea să execute un marş de ocolire în flancul drept al poziţiilor române, printre văile Topologului şi Argeşului, şi să înainteze direct spre Curtea de Argeş. La dreapta (apusul) Oltului, o mişcare analoagă va fi executată de a 10-a Brigadă alpină, cu direcţia spre Valea Lotrului. La centru, între cele două aripi, Corpul alpin va profita de efectele învăluirii celor

două flancuri ale armatei românești, înaintind pe măsură ce frontul român, amenințat, se va retrage, abandonînd Valea Oltului cu drumurile ei atît de indispensabile pentru transportul convoaielor.

Lupta de pe Pietrosu și Veveriţa

Trupele Diviziei a 13-a române — comandant general Sănătescu — ocupaseră, la apus de Valea Oltului, o linie oblică, de-a curmezișul masivului muntos dintre frontieră, Olt și Lotru. La dreapta, frontul traversa Oltul, șoseaua și calea ferată, mai jos de cantonul Lunci, acoperind Ciinenii ; apoi se îndreptă spre sud-est pe pantele înălțimilor Vladului, Uria și Robu, ale căror vîrfuri erau stăpînite de dușman. Înălțimile Chițianetu, Gorganu, Veveriţa și Pietrosu erau în mîinile românilor. În decursul luptelor ce s-au dat mereu, timp de aproape două săptămîni, trupele române, cu toate oboselele și suferințele lor, au putut să întărească pozițiile de pe munți, formînd un sistem defensiv și să stabilească legături de comunicări laterale, spre Robești și Sărăcinești, cît și în direcția sud spre Valea Lotrului.

Brigada a 10-a alpină, — comandant general Tinczos — începu la 16 octombrie ofensiva împotriva frontului român, spre a-l împinge și a-și deschide drumul în Valea Lotrului. Atacul dușmanului se dă împotriva aripii noastre stîngi. Pe muntele Pietrosu nu era decît un batalion din Regimentul 57 ; acesta nu poate rezista și se retrage prin valea Vasilatului, vreo 5—6 km. pînă la Larga. Detașamentul de pe Veveriţa rezistă dîrz ; dușmanul ocupă numai Stîna Gligomanului și linia avanposturilor. Vîrful Veveriţa rămîne în mîinile românilor. Comandantul român ripostează a doua zi, contraatacînd la ambele aripi. Contraatacul de la aripa dreaptă se dă în regiunea muntelui Vladu. Rău susținute de o artilerie foarte slabă și cu muniții pe sponci, luate în coastă de focul inamic de la Lunci și de un automobil blindat de pe șoseaua Ciinenilor, trupele române cîștigă puțin teren și trebuie să se oprească pe linia ocupată. Dimpotrivă, atacul îndreptat la aripa stîngă, în ziua de 18, are deplin succes. În fața Veveriţei, inamicul ocupase muntele Sasa. După bombardare cu artilerie, trupe din Regimentul 5 vînători au reușit să ocolească dreapta dușmană, și, repezindu-se la atac cu baioneta, au ocupat tranșeele vrăjmașului, fugărindu-l pe o mare distanță în timpul nopții. Pentru reocuparea Pietrosului, colonelul Moșoiu a dat un atac învăluitor. Cu ajutorul liniilor ferate funiculare din văile Vasilatului și Păscoaei, ce mărginesc la vest și est muntele Pietrosu, au fost urcate de fiecare parte cîte două obuziere, instalate pe vagonete platforme. Trăgînd curb, peste muchii, cele patru obuziere au bombardat pozițiile, pe care dușmanul le organizase pe vîrful Pietrosu, lucrînd intens toată noaptea. Atacul infanteriei s-a dat de front cu trei companii din Regimentul 5 vînători și 40 infanterie, pe cînd o a patra companie s-a strecurat printr-o vîlcea și a apărut în spatele poziției dușmane. La ora patru după-amiază, dușmanul, cuprins de panică, a părăsit poziția și a fugit în debandadă spre nord. Românii au capturat două tunuri părăsite pe poziție, zece mitraliere și o cantitate enormă de muniții ; alte două tunuri fuseseră prăvălite de dușman într-o rîpă, în timpul retragerii sale. Aproape trei sute de prizonieri austro-ungari au fost luați în luptele de pe Veveriţa și Pietrosu.

Inamicul a încercat la 19 și 20 să recîștige prin contraatacuri terenul pierdut, dar a fost aruncat definitiv înapoi cu pierderi grele, pe munții Robu

și Murgașu, de unde plecase; cîmpul de luptă e presărat de cadavrele dușmanului.

Brigada a 10-a alpină austro-ungară suferise o infringere simțitoare. Amenințată în propria ei poziție, i se trimit întăriri de la Corpul alpin vecin și de la alte unități și e pusă sub comanda feldmareșalului Goiginger, comandant al statului-major al Diviziei 73-a de infanterie, un reputat specialist în războiul de munte. Un batalion din Regimentul de Gardă bavarez, susținut de bombardamentul violent al artileriei grele germane de la Lunci, care provoacă panică în trupele române prin obuzele mari ce aruncă, se strecoară prin valea Robeștilor, pe Gorganu. La 20 octombrie, trupele noastre de la aripa dreaptă atacă pe dușman; se dau lupte foarte sîngeroase în care românii au pierderi mari. Dușmanul nu poate fi dislocat și aripa dreaptă română trebuie să evacueze pantele de sud ale Vladului și Uriei, precum și Chițianetu. Înfrîngerea de la dealul Vladului nu îngăduie Diviziei a 13-a să exploateze succesul de la aripa stîngă, însă dușmanul e fixat pe teren și mulțumit că a scăpat cu atît.

Lupta din valea Topologului

Acțiunea principală a ofensivei lui Krafft se va dezlănțui pe partea stîngă a Oltului, în sectorul Diviziei a 23-a române. Brigada a 2-a alpină austriacă va executa mișcarea sa largă de ocolire în flancul drept al pozițiilor românești, spre a deschide drumul Corpului alpin bavarez. Întreprindere îndrăzneață, nu numai din punct de vedere curat militar, dar și prin marea sforțare fizică ce se cerea oamenilor. Trebuia escaladat prin forță șirul Munților Făgărașului, cel mai puternic masiv al Carpaților Munteniei, care-și ridică piscurile între 2 000 și 2 500 m înălțime. Excelentele trupe alpine, atît germane cît și austro-ungare, cu oameni antrenați pentru munte și cu armament și echipament special, erau o garanție a reușitei întreprinderii. La 17 octombrie, dușmanul începu o violentă bombardare cu artilerie de toate calibrele, a crestei muntoase de la Olt pînă la Argeș. El reușise a instala și baterii de mortiere de 210 mm, ale căror obuze-mine produceau distrugeri și panică în pozițiile ocupate de români, obligîndu-i a părăsi linia crestei spre a se refugia în spate. Puternicele atacuri de infanterie, date de vînătorii bavarezi asupra înălțimilor de la Coți și Pleșu, au fost respinse. Mai spre est însă, alpinii au reușit să ocupe munții Budislavu și Suru. În același timp, trupele Brigăzii a 2-a alpine, plecînd de la Avrig, au suit munții și au trecut frontiera pe la punctul Izvoru Scării, între Suru și Negoiu, la peste 2 000 m înălțime, desfăcîndu-se apoi în două coloane. O coloană laterală atacă muntele Mîzgavu (cota 2 143), ocupat de un slab detașament român, pe care îl respinge, obligîndu-l să se retragă pe muntele Fața Sf. Ilie, mai la sud. Grosul coloanei înaintă pe la Comarnic, urmînd șirul de înălțimi dintre văile Topologului și Argeșului. Aprovizionarea coloanei era asigurată prin ridicarea populației românești din ținutul Făgărașului transformată, sub baioneta năvălitorului, în animale de povară. Regiunea muntoasă, sălbatică, nelocuită, era ocupată de trupe rare, în detașamente mici și izolate, cu legături slabe între ele. Chiar aprovizionarea și schimburile se făceau foarte greu prin acest teren dificil, format din munți prăpăstioși, acoperiți cu păduri seculare, lipsit de drumuri practicabile. În cîteva puncte principale erau detașamente, în putere de cel mult un batalion; largile spații pustii intermediare erau străbătute numai de patrule. Lipsa comunicațiilor făcea pe de altă parte ca știrile să ajungă tîrziu la comandamente. Totuși, înaintarea coloanei alpinilor de-a lungul Topologului fu semnalată comandantului Corpului I de Olt

și urmărită etapă cu etapă. Măsurile de apărare se iau în grabă. Pînă să poată aduna trupele trebuitoare, coloana își continua înaintarea spre sud. În două zile ea străbătuse aproape 30 km. În seara zilei de 18 octombrie, avangardele ei intrau în Sălătruc, pe valea Topologului, la încrucișarea cu șoseaua Ciineni—Curtea de Argeș, respingînd o companie de pionieri ce făcea lucrări la nord de sat. Un detașament lateral ocupă Arefu, pe Valea Argeșului. Pe dreapta, un alt detașament ocolește spre vest, schițînd o mișcare în spatele frontului nostru; alpinii ocupă muntele Sule, în fața Poienei Spinului.

Mișcarea inamicului, foarte îndrăzneață, chiar aventuroasă, era tot atît de periculoasă pentru noi, pe cît era de riscantă pentru el însuși. El prezenta flancuri descoperite ce puteau să fie atacate și străpunse. Comandantul Corpului I de armată constitui în primul rînd un mic detașament în putere de două, trei batalioane, cu o baterie de tunuri de 53 mm și cîteva escadroane de călărași, descălecați, cu efectiv foarte redus, sub comanda colonelului M. Olteanu. Detașamentul atacă la 19 octombrie pe dușmanul ce ocupase muntele Mîzgavu pe care-l recucerește, respingînd trupa ce-l ocupase, iar grănicerii reocupă Budislavu și Suru, luînd și prizonieri. În acest timp, pregătirile pentru atacul coloanei principale — al cărei gros e la nord de Sălătruc — sînt terminate. Cu rezerva Diviziei a 23-a, întărită cu ajutoare aduse de la Cerna și de la Cîmpulung, comandantul român a alcătuit două detașamente: Detașamentul Cihoski, care trebuia să aibă opt batalioane cu trei baterii și să atace dinspre sud, din direcția Șuici; Detașamentul Moșoiu, care are și comanda grupului, trebuia să aibă șapte batalioane cu două baterii și să atace din flanc, dinspre Titești. Ofensiva învăluitoare a grupului Moșoiu—Cihoski trebuia să înceapă la 20 octombrie; unitățile ce compuneau cele două detașamente n-au putut fi adunate la timp, încît acțiunea s-a dat cu trupe mult mai puțin numeroase. La sud, Cihoski nu putuse aduna la 20 octombrie decît cîteva mici unități, cu un efectiv de 1 200 infanteriști și trei tunuri; cu această mînă de oameni el atacă la 20 octombrie avangardele dușmane, așezate în poziții la sudul satului, le ia două sute de prizonieri, între care și patru ofițeri și-i respinge în Sălătrucu de nord.

Detașamentul Moșoiu, alcătuit din cinci batalioane cu cinci baterii, venind pe șoseaua Titești—Sălătruc, a atacat de flanc poziția, pe care dușmanul o organizase pe creasta muntelui Clocoticiu, la vest de Sălătruc. În același timp, Cihoski a continuat atacul dinspre sud, iar un alt detașament a atacat dinspre est, de la Oești și Bărăști. Artileria Grupului Moșoiu a bombardat timp de două ceasuri liniile de pe Clocoticiu, unde dușmanul nu avea decît tunuri de munte, apoi pe la nouă dimineața, un atac învăluitor asupra poziției a fost încununat de succes. Dușmanul, respins cu mari pierderi, a trebuit să evacueze Sălătruc, unde românii au intrat la ora 11 dimineața.

În urmărirea alpinilor pornește acum atît Detașamentul Moșoiu, cît și Detașamentul Cihoski. Dușmanul se retrage 7—8 km, pînă pe muntele Frunți, unde se concentrează întreaga Brigadă alpină și încearcă să se întărească. Detașamentul Moșoiu trebuie să întrerupă urmărirea, fiind trimis spre Stina Zănoaga în ajutorul Detașamentului Olteanu, care fusese atacat de forțe superioare bavareze. La 23, Cihoski atacă poziția de pe muntele Frunți. Lipsiți de artilerie de munte, iar cea de cîmp neputînd escalada coastele rîpoase, românii sînt în inferioritate față de dușman; cele opt tunuri ale acestuia produc mari pierderi în rîndurile românilor. La 24 și 25 octombrie, românii atacă din nou. Atacul frontal e susținut, ca artilerie, de un singur tun de cîmp — care a fost ridicat cu mare greutate și tras cu frînghii peste rîpe prăpăstioase — și de patru tunuri mici de 53 mm. Un alt atac lateral se dă pe Valea Argeșului, spre gara Cumpăna. Un detașament execută o întoar-

cere in flancul sting al dușmanului, cade pe linia lui de comunicație și-i capturează o coloană de aprovizionare cu 36 de cai cu samare incărcate cu muniții și hrană și cu 50 de conducători. Dușmanul e cuprins de panică; el incepe o retragere dezordonată inspre nord, urmărit de români, pierzind 300 de prizonieri, trei tunuri sfărimate, muniții, echipament. Intunericul, ninsoarea și viscolul fac pe urmăritori să piardă contactul cu dușmanul bătut; acesta poate să se oprească pe Poiana Lungă, să-și adune trupele răzlețite și să incerce organizarea unei noi poziții defensive.

În acest timp, situația coloanei inamice devenise critică. Ea era insirată pe o distanță foarte lungă, avind în spate o linie de comunicație și de aprovizionare anevoioasă, trecind peste creste de munți inalți de peste 2 000 m, iar în față și în flanc strînsă de aproape de trupele de urmărire române. În noaptea de 19—20 octombrie, vremea se stricase. Pe munții inalți cădea o ninsoare abundentă, cu viscol strașnic; prin văi, ploaie rece și lapoviță. Virtejurile de zăpadă intunecau vederea, acopereau potecile, incurcau drumurile. Termometrul coborî sub —10°. Brigada nu mai avea aprovizionări și muniții, iar din spate, pe cărările introenite și pe pantele transformate in ghețușuri, nu mai puteau veni ajutoare decît cu mari greutăți. O catastrofă a brigăzii părea iminentă. Dar urmăritorii n-au putut continua sforțarea pină la capăt. Alpinii luptau in condiții superioare românilor. Ei aveau echipament special pentru munte, pe cind rezerviștii și milițienii români, cei mai mulți de prin județe de la șes, vedeau muntele pentru intiia oară.

În fața primejdiei, comandantul dușman făcu o diversiune. Corpul alpin bavarez, care aștepta ca să se folosească de izbînda alpinilor austrieci, pentru a inainta pe calea deschisă de ei, fu trimis să intervină ca să-și salveze camarazii și să prevină catastrofa. La 20 octombrie, pe ceață și pe viscol strașnic, două batalioane din Regimentul gărzii bavareze atacă dinspre nord Mizgavu, ce fusese recucerit de Olteanu, în timp ce un batalion austriac il atacă pe la est. Soldații români ai grupului Olteanu, rebegiți de frig și de nesomn, nu pot rezista și se retrag pe Fața Sf. Ilie. Atacați din nou, luptă pină seara tirziu. Cu toate pierderile considerabile, soldații Regimentului 1 călărași luptă cu eroism; ei contraatacă de mai multe ori și impiedică pe dușman să sparg frontul. Inamicul atacă din nou în timpul nopții; in dimineața zilei următoare, detașamentul român părăsește poziția, pierzind și două tunuri de 53 mm, și se retrage pe înălțimea din spate: muntele Călugăru.

La 22 dușmanul, sprijinit de o puternică artilerie instalată pe Fața Sf. Ilie, atacă din nou Călugăru, atît de front, cît și printr-o mișcare ocolitoare prin valea Boei. Rezerva detașamentului român nu-și face datoria, ci se adăpostește în pădurea de pe valea Topolnicelului; aci, ea e inconjurată de dușman și luată prizonieră. Alpinii ocupă Călugăru și românii se retrag pe Stina Zănoaga. Intervenția Corpului alpin și-a făcut efectul. Spatele și flancul drept al grosului coloanei austro-ungare din valea Topologului e acoperit, iar linia frontului român e amenințată a fi străpunsă pe la Stina Zănoagei. Detașamentul Moșoiu e rechemat de la Frunți, ocupă puternic Stina Zănoagei și atacă, dinspre sud și din flanc Călugăru, pe care-l ia după o luptă violentă, în care s-a distins Batalionul IV din Regimentul 18 Gorj și a căzut căpitanul Brădiceanu din Regimentul 5 vinători. Ocuparea Călugărului asigură poziția principală de pe Zănoaga, intărind cu chipul acesta flancul drept român. Dar brigada austro-ungară a fost salvată; după o retragere penibilă de 20 de km, care putea deveni catastrofală, ea a putut să răsufle un moment pe Poiana Lungă.

Spre marea surprindere a dușmanului *, românii încetează urmărirea. Krafft profită de acest chilipir neașteptat ca să pună în ordine unitățile brigăzii și, la 24, o retrage pe Clăbucet. Fatalitatea, care urmărise pe români de la începutul campaniei, se repetă și aci. Ca și la Porumbacu, ca și la Bărcut, ei au trebuit să suspende operațiile în plina desfășurare victorioasă a lor.

Retragerea frontului român de la Olt

Încercarea Grupului Krafft de a forța trecerea pe la Olt se terminase și ea cu un eșec. Frontul nu fusese nicăieri străpuns și cele două coloane alpine austro-ungare, care trebuiau să deschidă drumul Corpului alpin, fuseseră silite să se retragă — sub protecția acestuia, pe drumul pe care venise. Înaltul Comandament german înregistrează cu sinceritate acest eșec. Ludendorff scrie : „O încercare de trecere din partea forțelor Armatei a IX-a, prin defileul cel mai înalt și cel mai larg din tot șirul de munți, având în față un inamic ca acesta, puternic, pe care nu-l mai puteai surprinde, trebuia să eșueze, cum eșuase în octombrie atacul analog dat la sud de Brașov. Așa că, deși nu ne convenea de loc, trebui totuși să mutăm punctul de invazie mai spre apus . . .”[152].

Cu toată izbînda trupelor române, totuși, comandantul Armatei I aprecia că linia frontului, cu sinuozitățile provocate de înaintarea dușmanului în unele puncte, nu mai prezintă tăria necesară ; în special centrul, în regiunea Ciineni—Coți—Pleșu, rămăsese prea înaintat față de cele două aripi. De aceea, chiar în seara de 21 octombrie, se dădu ordinul de retragere a frontului pe o linie paralelă cu creasta muntoasă a frontierei și depărtată de ea cu aproximativ 10 km. La vest de Olt era jalonată de înălțimile Veverița și Riglou, cu frontul la nord de valea Robeștilor. Ea traversa Oltul la sud de Ciineni și continua la stînga Oltului pe înălțimile Cărbunaru—Mormintu—Omu de Piatră—Stîna Zănoaga, avînd muntele Călugăru ca post înaintat. Retragerea s-a făcut în liniște pe frontul Diviziei a 13-a, după ce s-a aruncat în aer podul de fier de la Ciineni și s-a stricat șoseaua. Cea mai regretabilă consecință a retragerii a fost însă renunțarea la urmărirea și exploatarea victoriei din valea Topologului.

c) ÎNTÎIA BĂTĂLIE DE LA JIU

Pe drumul cel mai lung

Bătălia pentru trecătorile Carpaților dura de 10 zile, fără ca germanii să fi reușit să pună stăpînire pe vreuna din ele. În văile Trotușului și Oituzului, în Valea Buzăului, în trecătoarea Predealului, pe drumul Branului, de o parte și de alta a trecătorii Ciinenilor, pretutindeni trupele dușmane se opinteau din răsputeri ca să cucerească cel puțin una din porțile de intrare în Țara Românească. În unele puncte, inamicul reușise să obțină un mic succes inițial ; capul coloanei de înaintare fusese însă repede oprit și năvala îndiguită. În cele mai multe părți însă, dușmanul se zbătea tot în fața crestei de la frontieră sau și-o disputa cu apărătorii. Drumul cel mai scurt spre București nu putuse fi forțat, nici mare nădejde nu era.

---

* „În chip surprinzător, ei (românii) începură să cedeze. Dacă aceasta se datorește presiunii Brigăzii alpine austriece, ori faptului că la 20 octombrie Batalionul 1 al gărzii bavareze pătrunsese în poziția de pe dealul Vladu, rămîne să se stabilească mai tîrziu”[88].

În seara de 21 octombrie Falkenhayn trebuie să constate, în raportul său adresat Marelui Cartier german, că ofensiva austro-ungară se dezvoltă nefavorabil şi că trebuie cumpănită chestia, dacă faţă de puternica rezistenţă ce se opune de adversar şi faţă de greutăţile iernii, care începuse să se arate în munţi, continuarea operaţiilor mai este recomandabilă. El recunoaşte că în ultimele zile s-au realizat progrese foarte încete ; totuşi, situaţia tactică n-o priveşte ca nefavorabilă. Comandantul german nu pierduse însă nădejdea ca, înainte de a se statornici iarna grea, care să împiedice operaţiile, să reuşească să pună mîna prin surprindere pe vreuna din trecători. Timpul zorea, iarna bătea la uşă. Dacă vremea rea, zăpada, viscolele, gerul, îngheţul, surprind trupele încă în luptă în trecători, aceasta ar însemna paralizarea războiului. Bariera de gheaţă va opri orice încercare de înaintare pînă în primăvară. Şi, în acest interval, românii vor putea să se reculeagă, să-şi organizeze şi să-şi regrupeze forţele, să baricadeze solid trecătorile munţilor aşa încît, la reluarea luptelor în primăvară, situaţia să fie cu totul alta decît acum. Cu orice preţ, deci, trebuia să forţeze intrarea pe undeva, cît mai e timp. Şi fiindcă încercările ce erau în curs de la Oituz pînă la Olt păreau sortite la nereuşită, comandantul german trebui să-şi arunce ochii şi mai departe. Trecătoarea Jiului rămăsese pînă acum în afara socotelilor comandamentului german, ca prea depărtată de zona principală de luptă. Constrîns, de nevoie, Falkenhayn se agăţă de această singură speranţă ce-i mai rămăsese. Străpungerea pe drumul cel mai scurt nu-i reuşise ; el o va încerca acum pe drumul cel mai lung *.

Sectorul Jiului

Sectorul Jiului a fost unul din cele mai agitate în timpul războiului nostru, deşi poziţia sa excentrică părea a-i hărăzi un rol mai modest. Apropierea liniei ferate din Valea Mureşului şi bazinul minier de la Petroşani au făcut din această regiune teatrul unor lupte aproape neîntrerupte. Armatele române şi duşmane au luat rînd pe rînd ofensive şi contraofensive, au înaintat şi au fost respinse alternativ. Întîia ofensivă română a condus trupele Grupului de acoperire Jiu pînă dincolo de defileul Merişor. Ofensiva generalului Sunkel, de la 14—23 septembrie, a respins pe români pînă pe crestele vechii frontiere. A urmat contraofensiva generalului Culcer, care ne-a pus din nou, la 25 septembrie, în posesia bazinului Petroşani, pentru ca, în cele din urmă, acţiunea duşmană, întreprinsă sub conducerea generalului, von Busse,

---

* Hindenburg scrie : „Noi stabilirăm la început că succesele tactice, obţinute pînă acum, vor putea să fie folosite din punct de vedere strategic, aşa încît, de la Braşov să putem străbate direct la Bucureşti. Chiar dacă sălbatica regiune muntoasă şi superioritatea inamică vor impune o sarcină foarte grea puţinelor şi slabelor noastre divizii, totuşi, avantajele acestei operaţii directe erau prea mari, ca să ne fie permis a o înlătura. N-am reuşit însă a forţa blocul stîncos, oricît de vitejeşte s-au luptat trupele noastre pentru fiecare pisc, pentru fiecare creastă. Mişcările noastre s-au oprit cu desăvîrşire cînd, la 18 octombrie, o iarnă timpurie şi aspră acoperi cu zăpadă munţi şi transformă drumurile în gheţuşuri. Sub privaţiuni şi suferinţe chinuitoare, trupele noastre se mulţumiră a ţine pregătite părţile de munte cucerite, spre a reîncepe lupta cînd timpul şi ocazia o vor permite din nou.

Experienţele de pînă aci arătară că trebuiesc căutate alte drumuri, decît acelea care duc de la Braşov peste partea cea mai largă a Carpaţilor Transilvaniei. Generalul Falkenhayn propuse străpungerea pe la trecătoarea Jiului" [III].

Mai explicit încă se exprimă publicaţia oficială a Statului-Major german [III]. Ea constată, la fel, că : „Intenţia comandantului suprem şi a conducătorilor de grupuri, de a ocupa trecătorile printr-o acţiune repede n-a reuşit" ; apoi continuă : „După ce s-a stabilit că într-adevăr comandantul suprem român a aruncat la timp întăriri suficiente pe înălţimile de la graniţă, la sud de pasul Turnu Roşu, ca şi de pasurile Bran, Predeal şi Bratocea şi cu modul acesta închisese drumurile cele mai scurte înspre Bucureşti, trebui să se încerce să se ocolească duşmanul, străpungîndu-se frontul printr-un alt loc".

la 1 octombrie, să ne readucă pe linia de frontieră. În urma acestei operații, acțiunea stagna in sectorul Jiului pe toată linia crestelor muntoase, de la Oslea pină la Paring. Atit românii, cit și germanii luară de aci importante forțe, pe care le trimiseră in sectorul vecin, din Valea Oltului, pentru a lua parte la acțiunea hotăritoare ce se desfășura acolo. Astfel, de partea dușmanului, fu trimisă acolo Brigada a 2-a alpină austro-ungară, care a executat mișcarea de ocolire pe valea Topologului. În sectorul Jiului se dădură numai lupte locale pentru posesiunea cutărui sau cutărui munte, care trecea dintr-o mină in alta, fără să modifice esențial pozițiile celor doi adversari. Sectorul Jiu părea cu totul neglijat, din cauza situației sale laterale, in timp ce lupte violente se dădeau pentru forțarea trecătorilor ce duceau pe căi mai scurte spre inima țării. Deodată, in a doua jumătate a lunii octombrie, tunul începu să bubuie cu furie în Valea Jiului. Decizia lui Falkenhayn readuse sectorul Jiului pe planul intii al războiului nostru.

Organizarea ofensivei germane la Jiu

Hotărirea de a încerca străpungerea și pe la Jiu, era sprijinită de mai multe considerații. În primul rind, era putința surprinderii. Românii, absorbiți de apărarea trecătorilor principale, nu-și puteau închipui ca dușmanul să mai încerce lovitura și într-o regiune așa de depărtată. La adăpostul acestei surprinderi, dușmanul își putea concentra nebănuit forțe puternice. În al doilea rind, lanțul Carpaților are, in această regiune, cea mai mică înălțime. Un singur șir de înălțimi principale jalonează granița ; dacă acestea sint trecute, străpungerea s-a făcut. Trecerea este înlesnită și de numeroase poteci transversale, pe care trupele le puteau întrebuința. În sfirșit, flancurile sint asigurate ; grupele vecine se găsesc la distanțe mari și despărțite prin masive puternice de munți, iar în interiorul țării, liniile de comunicație, foarte puține in această regiune, nu permit un transport repede de ajutoare.

Este drept că există și un dezavantaj : depărtarea. Odată străpungerea reușită, trebuia ca armata de invazie să ia drumul de-a lungul țării spre Capitală. Dezavantajul avea la rindul lui un avantaj : prin această înaintare, se intorceau toate pozițiile românești din trecători care, amenințate prin inaintarea dușmanului în spatele lor, trebuiau evacuate una cite una. Străpungerea Carpaților avea să determine apoi locul și epoca trecerii Dunării de armata lui Makensen. Pentru importanta operație a străpungerii frontului român de la Jiu, comandantul german organiză o armată specială din trupe proaspete, sosite din rezervele armatelor Puterilor Centrale. Ea era compusă din Divizia a II-a bavareză (general Kneussl), adusă din Volinia, și divizia nou formată 301 (general von Busse), în alcătuirea căreia intrau trupele Brigăzii a 144-a austro-ungare și cîteva elemente de întărire ; apoi două batalioane de ciclişti, un batalion de alpini würtemberghezi, artilerie grea și de munte.

O puternică masa de cavalerie fu alipită celor două divizii de infanterie. Ea trebuia să se reverse asupra cimpiei românești, ca o apă care a rupt stăvilarele, îndată ce infanteria va fi înfrint rezistența frontului românesc. Erau două divizii de cavalerie : Divizia a 6-a Königin Marie Luise (general Saenger) și Divizia a 7-a (general Mutius), fiecare din ele formată din cite trei brigăzi. Comanda cavaleriei o avea generalul conte von Schmettow, una din figurile cele mai reprezentative ale armatei germane, descendentul unei vechi familii nobile, în care tradiția militară se moștenise din tată în fiu. Generalul fusese aghiotantul faimosului mareșal Schlieffen, succesorul lui Moltke și creatorul doctrinei militare germane actuale. El luase parte la bătălia de la Sibiu și suferise o hotăritoare

înfringere la Oituz. Comanda grupului fu încredințată generalului bavarez von Kneussl, comandantul Diviziei a 2-a.

Începutul ofensivei fu fixat pentru ziua de 23 octombrie, Ea se va da deocamdată cu trupele diviziilor 2 și 301 infanterie și 6 cavalerie ; restul, Divizia a 7-a de cavalerie și Batalionul alpin würtemberghez, debarcau la Pui și erau în marș spre Petroșani. Ele vor interveni spre a lărgi succesul așteptat.

Regruparea forțelor Armatei I române

Atacul german de la Jiu a coincis, din partea românilor, cu operația de regrupare a forțelor Armatei I, ca urmare a hotăririi luate de Marele Cartier de a forma rezerve în spatele armatei luptătoare de pe frontul propriu-zis. Dintre toate armatele, Armata I avea cea mai nefavorabilă și primejdioasă dispoziție de trupe. Trupele armatei erau intinse în cordon de-a lungul frontierei. Linia de apărat fiind foarte lungă, iar trupele acestei armate neîndestulătoare pentru o asemenea desfășurare, cordonul era foarte subțire și ușor de străpuns în cursul unui atac, dat de dușman cu forțe concentrate într-un punct ales de el. Ajutoarele nu se puteau trimite decît luîndu-se dintr-un punct al frontului — mai liniștit — spre a se trimite într-altul, mai amenințat ; dată fiind configurația terenului, cu creste de înălțimi perpendiculare pe linia frontului și cu foarte puține căi de comunicații laterale, aceste ajutoare nu puteau sosi decît prea tîrziu. De aceea, Marele Cartier român, decise să facă o nouă grupare, care să asigure o mobilitate mai mare trupelor armatei. În cele trei sectoare principale ale armatei : Cerna, Jiu și Olt, vor fi lăsate numai trupele indispensabile pentru a ocupa pozițiile și a reține inamicul pe loc, la primele atacuri. Restul trupelor vor fi grupate în rezerve, așezate la încrucișările de drumuri sau căi ferate ; de acolo, ele vor putea fi aruncate mai ușor spre punctele amenințate, putînd astfel să ajute cu succes pe două sau mai multe fronturi. Regruparea, ordonată de Marele Cartier, trebuia să se facă în chipul următor : la Cerna și la Jiu va rămîne numai cîte o brigadă de șase batalioane ale Diviziei 1, avînd o rezervă comună de patru batalioane — pentru ambele sectoare — la Filiași. La Olt va rămîne cîte o brigadă de fiecare parte a Oltului, avînd o a treia brigadă, ca rezervă a Corpului de Olt, la Jiblea. O rezervă a Armatei I, în putere de patru batalioane se va aduna la Piatra Olt, spre a fi îndreptată, după nevoie, în oricare din cele trei direcții amenințate. În sfîrșit, toate unitățile rămase disponibile, după această regrupare, vor fi scoase din fronturile de luptă și aduse la Pitești, unde vor reconstitui Divizia a 2-a, alcătuită din nouă batalioane. Ea va fi rezerva generală, la dispoziția Marelui Cartier.

Noua grupare era foarte judicioasă. Ea realiza principiul economiei de forțe și permitea manevra pe linii interioare. Avea însă dezavantajul că ținea rezervele prea departe de punctele amenințate, ceea ce putea aduce întîrzieri fatale, și degarnisea pozițiile defensive, lăsîndu-le ocupate de forțe neîndestulătoare. Ea mai coincidea, din nenorocire, cu momentul cînd dușmanul se pregătea să dea o lovitură capitală. Atunci cînd Falkenhayn începea atacul sectorului Jiului cu două divizii și jumătate, românii erau pe punctul de a lăsa paza acelui sector pe seama a șase batalioane !

Ofensiva germană

Ofensiva germană avea să urmeze nu defileul Jiului care, îngust ca un coridor, nu permitea desfășurări de trupe, ci numeroasele drumuri și poteci laterale care, din Valea Jiului Românesc, trec peste înălțimile de la frontieră ale Munților Vîlcan, la vest de Valea Jiului și paralel

cu ea, indreptindu-se spre sud. Din aceste drumuri, cel mai important este șoseaua Buliga, zisă și Drumu Neamțului, vechiul drum de trecere din Ardeal; ea merge prin trecătoarea cunoscută sub numele de pasul Vilcan și coboară prin Schela și Vălari în bazinul Tirgu Jiu; acest drum este astăzi în decădere, de cînd s-a deschis frumoasa șosea din Valea Jiului, prin trecătoarea Surduc, Păiuș și Lainici. Mai spre vest de Buliga, un alt drum trece pe lîngă Virful Negru și coboară la Dobrița; încă mai la vest, un drum trece peste Rostovanu, dealul Arcanului spre Bilta și, în sfîrșit, cel mai de apus urmează valea Bistriței, prin Boroșteni. Împreună cu drumurile de la răsăritul Jiului, sînt peste tot șapte drumuri, între Rostovanu și Paring; ele urmează coamele înălțimilor ce se lasă spre sud de la piscurile de pe frontieră și sînt despărțite prin văi foarte adînci, care împiedică comunicația laterală între drumuri. Toate drumurile se deschid în șoseaua transversală, care vine de la Baia de Aramă și urmează direcția vest-est, trecînd pe la Tismana ca să meargă la Tirgu Jiu și de aci mai departe, spre est.

Planul ofensivei germane era acesta; un atac frontal dat cu trupe de infanterie în trecătorile Jiului și Buliga, spre a fixa acolo pe români și, în același timp, o manevră de înconjurare a aripilor. Divizia a 6-a de cavalerie va înainta pe la Rostovanu, Piva și Arcanu, în flancul frontului român, fără să țină seama de luptele ce se dau în munți, va ajunge în Cimpia Tirgu Jiu, în spatele românilor, obligîndu-i să se retragă din trecători și să le lase deschise. Pentru ca românii să nu poată aduce trupe de la Cerna, Szivo fu invitat să pornească și el un atac asupra Orșovei.

În dimineața zilei de 23 octombrie, dușmanul începu atacul pe toată linia. Zăpada căzuse peste noapte și o ceață groasă se lăsase peste înălțimi. Din această cauză, și pentru a mări surprinderea, el renunță în unele puncte la pregătirea de artilerie. Infanteriștii germani erau îmbrăcați în mantale albe, pentru a fi mai bine ascunși vederii, aveau bastoane de munte și colți de fier la încălțăminte. Posturile noastre de supraveghere de pe frontieră erau foarte slabe. O companie românească era atacată de cîte două, trei batalioane dușmane, cu numeroase mitraliere. La punctele Rostovanu, Virful Negru, Muncelu, dealul Arcanu, soldații Regimentului 18 Gorj au luptat cu îndîrjire, apărînd pînă noaptea plaiurile județului lor. Toată noaptea, lupta a urmat furioasă.

A doua zi de dimineață, toate virfurile de pe coama de frontieră erau în mîna dușmanului, împreună cu pasul Vilcan. Muntele Muncel a fost luat de dușman la 24. Puținele noastre trupe se retrăgeau din înălțime în înălțime, rezistînd cu îndărătnicie asalturilor pe care le dădea neîntrerupt inamicul, îmbătat de succes și sigur de imensa lui superioritate.

Un episod nenorocit se întîmplă în dimineața zilei de 24 octombrie. La Vama Veche, pe șoseaua Buliga, la nord de Schela, Detașamentul Homoriceanu, format din două batalioane de infanterie, o companie de ciclești și un escadron de călărași, se lăsă surprins de inamic, pe o ceață deasă și o ploaie mărunță, și e capturat în întregime, fără să tragă un foc. Prin golul produs, bavarezii înaintează și năvălesc în bateriile de artilerie de la aripa stîngă a poziției. Românii luptă cu disperare; tunurile trag de la gura țevii, pe cînd comandantul unei baterii adună soldații în retragere și-i aruncă la luptă cu baioneta. Cei doi adversari își aduc în grabă toate rezervele de sector. O luptă mare și foarte sîngeroasă se încinge pe Poiana lui Mihai Viteazul. Românii au aci numai Regimentul 41 de infanterie, iar germanii au opt batalioane cu o artilerie superioară. Regimentul român, atacat și de front și de flanc, copleșit de forțe mult superioare, suferă pierderi foarte grele și e nevoit să se retragă spre Schela, salvîndu-și însă toată artileria afară de cele două baterii invadate de inamic.

Comandantul român face sforțări să stăvilească puhoiul și să organizeze retragerea. La Horezu, se improvizează o apărare din jandarmi și țărani, cu cîteva tunuri de munte; ea ține pe dușman pe loc și dă putință să se evacueze serviciile și întregul aparat al comandamentului Grupului de Jiu, care altfel ar fi căzut în mîna inamicului. Înaintarea acestuia era acum favorizată de teren, care cobora în etaje de la munte spre cîmpie. Românii erau continuu dominați de dușman; mișcările lor erau văzute de dînsul. Obuzierele și tunurile lui de cîmp vărsau neîncetat o ploaie de foc peste grupurile noastre. La 25 octombrie, la aripa vestică, avangardele austriece ocupau vîrful Boroștenilor, de pe care vederea în cîmpia românească se întindea neîmpiedicată de nimic. Pe drumul ce duce de-a lungul văii Bistriței, primele coloane ale Diviziei a 6-a de cavalerie germană începură, la 26 octombrie, marșul înspre șes.

La aripa estică, în trecătoarea Surduc (Valea Jiului) și la est de ea, înaintarea era mai înceată. Dușmanul ținea numai malul apusean al Jiului și cîteva poziții pe cel răsăritean; șoseaua era liberă. Pe dreapta însă, înaintase considerabil; capetele coloanelor sale coborîseră ultimele înălțimi de la nord-vest de Tîrgu Jiu și, în seara zilei de 26 octombrie, erau la Vădeni, cîțiva kilometri de Tîrgu Jiu!

Zile grele

Situația se arăta extrem de critică. Era acum evident că inamicul caută, printr-o lovitură puternică, să ne spargă frontul în această regiune și că este pe punctul de a reuși. Alarmat de telegramele ce primea de la comandatul Diviziei a 2-a — general Cocorăscu —, știind că slabele forțe de care dispunea sînt neputincioase pentru a opri revărsarea inamicului, generalul Culcer, comandantul Armatei I, propuse la 24 octombrie Înaltului Comandament o măsură radicală: retragerea grupurilor de la Jiu și de la Cerna în spatele liniei Oltului și părăsirea Olteniei. Ideea evacuării Olteniei intrase în vreo două rînduri în socotelile Marelui Cartier, în momentele de criză ale desfășurării războiului. Generalul Culcer studiase și pregătise acest plan, fiind convins că, prin organizarea unei puternice linii de apărare pe malul răsăritean al Oltului rezistența noastră, făcîndu-se pe o linie mai scurtă și bine întărită, va fi mai eficace. Comandamentul nostru suprem nu admise însă modul de a vedea al generalului Culcer considerînd că, în împrejurările actuale, părăsirea Olteniei ar fi fost un sacrificiu prea dureros și care nu era indispensabil. În consecință, se ridică generalului Culcer comanda Armatei I, care fu încredințată generalului Dragalina, comandantul Diviziei de la Cerna.

Noul comandant al Armatei I era unul din cei mai valoroși ofițeri ai armatei române. Era bănățean de origine și servise la începutul carierei sale în armata austro-ungară. Pătruns pînă în cel mai înalt grad de simțul datoriei, el știa să impună respectul ei printr-o purtare plină de blîndețe și prietenie. Ofițerii îl adorau: „tata Dragalina" fusese comandantul de școală militară al celor mai mulți din generația tînără. Soldații n-aveau în el un șef, ci un părinte bun. Divizia de la Cerna, pe care o comandase pînă în acest moment, devenise un corp de elită prin încrederea pe care știuse comandantul s-o inspire soldaților. Era omul indicat să facă față primejdiei. Și a făcut-o cu prețul vieții sale. Din nenorocire, Dragalina nu avu ocazia să-și pună în valoare frumoasele sale calități în acest moment greu. Luînd în primire comandamentul Armatei I, el de abia avu vreme să aibă un schimb de păreri cu predecesorul său, relativ la riposta ce trebuie să se dea adversarului. Ideea fundamentală a acestui plan era: o contraofensivă viguroasă cu trupele disponibile ale Diviziei a 2-a, care să lovească de front pe dușman și, în același timp, un atac în flancul drept, desco-

perit, al dușmanului, cu ajutorul unui detașament mixt, care trebuia să vină de la Cerna prin Baia de Aramă. După ce a expediat ordinele trebuitoare, Dragalina a plecat la Horezu, unde a predat comanda trupelor Grupului Jiu colonelului Anastasiu, deoarece generalul Cocorăscu, comandantul Diviziei a 2-a, plecă în aceeași zi la Pitești, unde se organiza Divizia a 2-a ca rezervă strategică generală.

Deși obosit după o noapte de veghe la lucru, în dimineața zilei de 25 octombrie Dragalina pleacă în defileul Jiului, spre a-și da seama de situație și a îmbărbăta pe luptătorii demoralizați. Ajuns în inima defileului, la Lainici, i se aduce știrea că patrule dușmane au apărut în urma lui în defileu, între Bumbești și Lainici și au deschis focul împotriva trăsurilor și grupurilor de oameni care se retrăgeau. Înapoindu-se pe șoseaua din defileul îngust, automobilul generalului a pornit cu maximum de viteză spre a străbate iute locul primejduit. Patrulele inamice, trăgînd asupra automobilului, generalul e lovit la brațul drept. Evacuat, pansat și operat prea tîrziu, el moare în spitalul din Palatul regal din București în ziua de 9 noiembrie. Era, după generalul Praporgescu, al doilea general căzut pe cîmpul de onoare. Secera morții răpea țării pe cei mai capabili fii ai ei, tocmai cînd erau mai trebuincioși.

Armata de apărare de la Jiu primise o lovitură dureroasă, care-i zdruncină și mai mult moralul. Situația era foarte serioasă și amenințătoare. În după-amiaza zilei de 12 octombrie, drumurile ce duceau dinspre nord spre Tîrgu Jiu, ca și orașul însuși, erau pline de mulțimea coloanelor și convoaielor în retragere și de învălmășeala trăsurilor. Populația civilă, soldați și chiar ofițeri, nu vedeau altă soluție decît retragerea. Moartea lui Dragalina lăsase Armata I și Divizia 1 de la Cerna fără șef. Grupul de la Jiu își schimbase șeful chiar în aceeași zi și o mare mișcare de trupe trebuia să înceapă pentru regruparea impusă de comandamentul suprem. Divizia 1 încorporează în ordinea sa de bătaie și Grupul de la Jiu. Între comandamentul Diviziei 1 și al Grupului Jiu nu se poate însă stabili o deplină comunitate de vederi ; dispozițiile luate, independent unele de altele, nu sînt concordante. Susceptibilități și fricțiuni stînjenesc și amenință reușita acțiunii. Totuși, gruparea trupelor române pentru contraofensivă se operează. Și pe măsură ce grupele își iau pozițiile hotărîte pentru luptă, încrederea revine și îndîrjirea crește în sufletele românilor.

În ajunul luptei

Inamicul își continuă înaintarea. În seara de 26 grosul infanteriei sale ieșea din potecile din munți ; capetele coloanelor se apropiau de Tîrgu Jiu. Kneussl raportează lui Falkenhayn că „situația este extrem de favorabilă". Ordinele de operații pentru ziua de 27 prevăd, între altele, ocuparea orașului Tîrgu Jiu printr-un batalion din Regimentul 12 de vînători și înaintarea Diviziei a 6-a de cavalerie pe drumurile de la vest de șoseaua Buliga, în direcția Filiași-Strehaia. Rezervele grupului Kneussl trebuiau, la rîndul lor, să intre în acțiune : Divizia a 7-a de cavalerie trebuia să înceapă înaintarea de la Petroșani pe șoseaua din defileul Jiului, deschisă prin mișcarea de ocolire executată de germani spre vest, iar batalionul de alpini württemberghezi se pune în marș de la Pui spre Petroșani.

Dar în jurul dușmanului, încrezut în superioritatea forțelor și a conducerii sale, trupele române se adunaseră, formînd un semicerc, în concavitatea căruia se găsea acum dușmanul. În centrul dispozitivului român, în regiunea Turcinești, de o parte și de alta a Jiului, este Brigada a 22-a mixtă — colonel Obogeanu — a cărei misiune este să atace frontul dușman în direcția Tetila-Simbotin-Schela. La aripa dreaptă, pe malul de răsărit al Jiului, pînă la Bumbești, sînt trupele Brigăzii a 21-a mixtă, colonel Jipa, a cărei misiune este să ataco

flancul sting inamic. luptînd cu fața spre vest, La aripa stingă, un batalion (maior Trușculescu) trebuia să acopere orașul Tirgu Jiu și să facă legătura cu Detașamentul Dejoianu — patru batalioane, un escadron și două baterii — care sosea în marșuri forțate de la Cerna prin Baia de Aramă, cu misiunea de a cădea în flancul drept și în spatele dușmanului.

Compunerea Grupului român de la Jiu era foarte amestecată. Se suspendase mișcarea de regrupare a Diviziei a 2-a și se adusese tot ce se putuse lua de la grupele vecine; mai mult trupe de mina a doua, batalioane și companii de miliției și de la părțile sedentare. Unele companii au sosit nearmate, fără cartușe și fără centiroane. Totalul trupelor Grupului Jiu se putuse ridica la aproximativ 14 batalioane; se mai forma o rezervă generală de aproximativ trei batalioane, care au sosit în noaptea de 26—27 și în cursul zilei de 27, în gara Copăcioasa. Ca artilerie, Grupul Jiu dispunea de opt baterii, din care cele mai multe erau tunuri vechi de 87 mm — cu pulbere cu fum — și tunuri mici de 53 mm. Comanda Grupului de la Jiu era în mîinile colonelului Anastasiu, instalat la Copăcioasa, iar directivele de operații ale Detașamentului Dejoianu se dădeau de comandantul interimar al Diviziei 1-a, general Christu, instalat la Brădiceni.

Biruința de la Jiu

Ziua de 27* octombrie trebuie să hotărască nu numai soarta unei bătălii și a unui oraș, dar soarta războiului și a țării. Cei doi potrivnici sînt față în față, gata de luptă. Germanul e sigur de izbîndă. De patru zile, de cînd a spulberat șubreda linie de apărare de pe creasta munților, el a mers din succes în succes. N-a întîlnit decît detașamente care nu i-au putut rezista, a luat prizonieri, a capturat tunuri. A făcut 30 km, în țara adversarului, de-a curmezișul munților, urcînd dealuri și coborînd văi, pe frig, vînt și ceață. Acum e în marginea cîmpiei. Drumuri largi i se deschid înainte și sate primitoare pentru adăpost. S-a sfîrșit cu chinul războiului pe creste și prin văgăuni de munți. Cum va putea să i se împotrivească românul în cîmp deschis, cînd n-a fost în stare s-o facă în munți? Însuflețiți de succes și încrezători în izbînda definitivă, disprețuitori pentru dușmanul pe care s-au învățat să-l nesocotească, germanii înaintează acum în grupuri fără legături strînse. Artileria urcă greu coastele repezi, coboară încet povîrnișurile primejdioase și a rămas mai în urmă. Soldații patrulelor intră prin cramele viilor și prin conacele moșiilor și se pun pe jaf și băutură.

În timpul acesta, românii și-au ocupat pozițiile de luptă. Sînt gorjeni cuprinși de mînie la vederea plaiurilor și vetrelor lor pîngărite, sînt olteni care pun piepturile lor barieră împotriva năvalei ce le amenință satele și pămînturile. Sînt puțini și dușmanul e numeros; sînt prost înarmați și dușmanul are mitraliere numeroase și tunuri puternice; comandanții lor sînt tineri și neexperimentați, iar ai dușmanilor sînt vechi și încercați maeștri ai războiului. Dar dragostea soldatului-țăran de pămîntul patriei lui, impetuozitatea șefilor și trufia oarbă a dușmanului își vor uni efectele astfel încît, laolaltă, să așeze ziua de 27 octombrie printre zilele cele mari ale neamului.

Dis-de-dimineață, inamicul reîncepe înaintarea. Pe malul drept al Jiului, unde pătrunsese mai adînc în pozițiile române, înaintarea se face pe un front mai larg. Pe stînga Jiului, el ocupase cîteva puncte de trecere spre Tetila, Ciineni și Vlădeni și se întărise, formînd capete de pod. Trupele române se mai

---

* Pe stil vechi 14 octombrie, ziua Sf. Paraschiva.

retrag puțin la Vlădeni și spre Birsești. Ceața dimineții se risipește și, la 10 dimineața, începe deodată contraatacul și de front și de flancuri. Artileria română, instalată pe dealurile de la est de Jiu, deschide focul asupra flancului dușman, de la Vlădeni la Turcinești. Precizia tunului român provoacă felicitările colonelului francez Fain, care se găsește la cartierul comandantului. De pe dealul Preajba, infanteria năvălește într-un atac impetuos. Surprins, dușmanul caută să reziste. Năvala oltenilor e însă așa de năpraznică, încît bavarezii trebuie să dea înapoi. Dinspre est, peste Jiu și dinspre sud, de-a lungul riului, soldații români atacă cu înverșunare. La ceasurile 4 după-amiaza, conacul și moara din Turcinești sînt ocupate de români. Spre seară, satul însuși e cucerit. Bavarezii fug spre Simbotin și Schela, părăsind în mîinile românilor numeroși prizonieri și mitraliere.

La fel se petrec lucrurile și mai la nord. Artileria Grupului Jipa a bombardat șoseaua de pe Valea Jiului, iar infanteria a atacat și aruncat peste riu detașamentele dușmane. Urmărind strîns, soldații români au ocupat pe malul drept Simbotinul și Porcenii, gonind pe dușman spre munți.

La aripa lui dreaptă, dușmanul primise încă o lovitură hotărîtoare. Dejoianu sosise în ajun la Peștișani, după un marș de 100 km, străbătut în două nopți și o zi, se desfășurase în formație de luptă între Peștișani și Brădiceni. A doua zi de dimineață, el începe înaintarea în direcția Arcani-Dobrița, atacînd trupele Diviziei a 301-a austro-ungare, ce formau aripa dreaptă a armatei de invazie, deschizînd drumul cavaleriei. Sub violența acestei lovituri neașteptate, dușmanul începe retragerea. Detașamentele, care ocupaseră satele, sînt rînd pe rînd atacate, respinse, capturate. Un batalion român atacă Dobrița, aruncînd pe dușman în munți, în direcția Muncelului. Un altul ocupă la sud-est Stroiești, fugărind pe dușmanul ce intrase în sat. Satul Vălari e atacat și ocupat de o companie de români. Un batalion atacă poziția de la Rasovița-Ursăței, care e atacată și dinspre sud de Detașamentul Trușculescu, din Grupul Jiului. Poziția e apărată de puternice forțe bavareze; o coloană dușmană reușește să se strecoare prin golul dintre cele două detașamente române și înaintează spre Tîrgu Jiu. Poziția dușmană e cucerită în luptă grea de români, care fac și cîteva sute de prizonieri și capturează mitraliere. În fruntea uneia din companiile de atac a căzut căpitanul Lepri, care-și conducea soldații în vîrtejul morții liniștit, cu țigara în gură.

Dușmanul a fost înfrînt pe toată întinderea frontului. Coloanele lui au pierdut contactul unele cu altele, iar detașamentele izolate au pierdut legătura cu grosul și cu comandamentul. Spre seară începu o ploaie deasă și rece. Drumurile se transformă în făgașuri mocirloase. Prin ploaia care biciuie obrajii și prin întunericul ce începe să se lase, detașamentele dușmane se retrag pe toată linia înapoi, spre munți, părăsind materialul de război, care-i îngreunează retragerea. Pe alocuri, grupuri mai mici au pierdut drumul și încearcă să reziste cu disperare, luptînd toată noaptea, retranșați prin cîte un sat sau pe cîte o înălțime.

Bateriile de la Arsuri

În alte părți, urmărirea se face fără odihnă. Un sublocotenent rezervist din Regimentul 18 Gorj, Pătrășcoiu V. Nicolae, ceru voie comandantului său să încerce să captureze artileria dușmană, care bombarda trupele române din direcția satului Arsuri, chiar satul natal al tînărului ofițer. El își constituie o trupă mică dintr-o mină de oameni, curajoși și decișI ca și dînsul și pornește, prin întuneric și ploaie, strecurîndu-se prin lunca Jiului, prin satul Simbotin, încă plin de bavarezi în retragere, pe cărările așa de cunoscute lui. Mici grupuri de dușmani întîlnite în cale, sînt îngrozite cu chiote și

atacate cu focuri. Bavarezii, demoralizați de înfringere, neputîndu-și da seama de forța atacatorilor, fug în toate părțile. În Arsuri, cătun sărăcăcios, cu case împrăștiate pe rîpe, îndrăzneții români descoperă o baterie de obuziere de 105, așezată în poziție de tragere în mijlocul satului, iar o a doua baterie e încolonată pe uliță. Un ofițer dușman e doborît chiar în poarta casei părintești a lui Pătrășcoiu ; ceilalți ofițeri și soldați dau năvală prin casele și grajdurile unde-și adăposteau caii și fug în goana mare.

Captura celor două baterii, toate cu chesoanele lor, era de o mare importanță ; tunurile trebuiau însă puse în siguranță. Pătrășcoiu nu mai avea pe lîngă el decît cîțiva soldați ; restul fuseseră lăsați ca posturi de pază și de alarmă în diferite puncte ale drumului parcurs. Unul din tunuri fu pe loc întors spre dușman și cîteva salve trase în bezna nopții, îi vestiră izbînda română. Tunurile sînt lăsate în paza unei gărzi de cîțiva oameni, iar Pătrășcoiu se întoarse la comandamentul batalionului de care ținea, străbătînd din nou prin liniile dușmane, prin zăvoaie, prin vadul rîului, pe întuneric, vînt și ploaie. După douăsprezece ceasuri de marșuri și peripeții aventuroase, Pătrășcoiu revine a doua zi de dimineață în Arsuri cu artileriști și cu cai, cu care transportă cele opt obuziere capturate și le predă, cu chitanță, comandantului artileriei Grupului Jiu.

Lupta de la podul Jiului

O coloană de bavarezi în putere cam de o companie și jumătate, se strecurase printre trupele române de-a lungul șoselei Rasovița-Tîrgu Jiu și apăru deodată, în dimineața zilei de 27 octombrie, înaintea podului de fier de peste Jiu, în marginea de apus a orașului. Germanii urmăreau împlinirea planului fixat în ajun : fără a ține seamă de incidentele luptei, printr-o lovitură îndrăzneață, trebuiau să ocupe orașul, în spatele frontului român. Orașul e aproape pustiu ; cea mai mare parte a locuitorilor au fugit dinaintea primejdiei, iar tot ce a fost trupă în stare de luptă, este pe front. Rămăsese doar o mînă de milițieni bătrîni, răspîndiți prin oraș ca să facă paza pe la autorități și spitale ; ei aleargă în marginea orașului și iau poziție pe digul de pe malul rîului, lîngă grădina publică, în dreapta podului. Dar vestea a făcut repede ocolul tîrgului. Puținii locuitori ce mai rămăseseră se adună din toate părțile și discută cu aprindere amenințătorul eveniment. Indignarea și revolta cresc din ce în ce. Un singur gînd și un singur strigăt stăpînește toată lumea : „La pod, la pod, să nu lăsăm dușmanul să intre !". Un subcomisar de poliție adună vreo zece gardiști, se pune în fruntea lor și pornește la pod. Elevii cercetași ai liceului care făceau serviciul de curieri pe la autorități, pun mîna pe armele răniților din spitale și aleargă și ei la locul de primejdie. Tîrgoveți și țărani, femei și copii, își lasă treburile, ori părăsesc bisericile în care se oficia slujba sfintei Paraschiva și, într-un elan de însuflețire, pornesc la pod. Toată lumea ce mai rămăsese în oraș e acum la pod ; pe străzile pustii au rămas numai cîinii care urlă a moarte ... De departe, de la Turcinești și de la Preajba, vîntul aduce ecoul tunurilor, vestind bătălia armatelor. Iar la podul Jiului se încinge o altă luptă : lupta cetățenilor ce-și apără cinstea caselor și mîndria orașului lor. Apărătorii, înșirați de-a lungul digului ca în tranșee, trag vîrtos, dar fără nici o regulă, înspre malul de peste apă, unde au apărut soldații dușmani. Armele model vechi ale milițienilor răpăiesc fără un pic de odihnă și zgomotul lor, repetat de ecou, umple valea și zăvoiul. Cercetașii, urcați în copaci, pîndesc și semnalează mișcările dușmanului. Femei înimoase cară muniții trăgătorilor, care fac mare risipă. Strigătele lor înfierbîntă pe luptători și măresc zgomotul luptei : „Nu te lăsa, măi Gheorghiță ! trage bine Mielule ! țineți-vă bine, măi copii !".

Bavarezii sînt surprinși de această rezistență neașteptată, buimăciți de răpăiala împușcăturilor, care dădeau impresia unei apărări serioase. Țintuiți pe loc, trebuie să aștepte ajutoarele care întîrzie. Citeva ceasuri lupta a încetzit, cei doi adversari împușcîndu-se reciproc peste riu. O încercare a germanilor de a trece riul, mai în jos, spre moara Bălănescu, la adăpostul zăvoaielor, a fost primită cu focuri de oameni ce stăteau pitiți prin stufișurile de pe celălalt mal. Enervați, soldații dușmani încearcă o năvală pe pod, cu o mitralieră. Dar românii veghează. În momentul cînd bavarezii se ivesc în capul opus al podului, românii pornesc o răpăială asurzitoare de puști, amestecată cu strigătele apărătorilor, cu țipetele femeilor și copiilor. Un grup de milițieni, cercetași și gardiști, în cap cu subcomisarul Popilian, năvălesc pe pod înaintea dușmanului, în strigăte de urra ! și-l aruncă înapoi. Răniții sînt cărați pe brancarde de femeile curajoase, care vin în linia de luptă, ca să-i ridice ; una din ele e grav rănită de un glonț, care-i sfarmă umărul. Un căpitan rănit la picior iese din spital și ia comanda „trupei de apărare". El organizează cu un grup de 20—30 de milițieni o întoarcere a dușmanului, trecînd apa Jiului prin dreptul morii Bălănescu. Dar pe la ceasurile patru, după-amiază, ajutoarele trimise de comandantul Grupului Jiu au sosit. O companie din Regimentul 59 aleargă la pod, atacă pe dușman, îl respinge și-l fugărește spre vest. În retragere, bavarezii sînt întîmpinați de un mic grup de cavalerie din Detașamentul Dejoianu, ce sosea dinspre Birsești. Coloana germană e împrăștiată ; cei mai mulți sînt făcuți prizonieri. Un număr însemnat de soldați bavarezi, din trupa așteptată ca ajutor, a fost găsit și capturat prin pivnițele viilor din vecinătate. Și astfel, pe cînd armata, luptînd pe cîmpul de bătălie după regulile războiului, cîștiga biruința de la Jiu, în același timp locuitorii orașului Tîrgu Jiu, pașnici cetățeni și bătrîni milițieni, copii și femei, cîștigau o biruință tot așa de strălucită. Căci dacă lupta de la podul Jiului nu va fi înregistrată în manualele de artă militară, ca exemplu de înaltă concepție strategică sau de iscusită execuție tactică, ea va rămîne întipărită în sufletele românilor, ca o mărturie a puterii pe care a putut s-o dea dragostea de vatra strămoșească și mîndria olteneasă.

A doua și a treia zi a bătăliei. Desăvîrșirea victoriei

Trupele române au continuat cu vigoare ofensiva în zilele următoare. Dușmanul se opri în retragerea sa pe linia Vălari-Rugi—Simbotin, pe care făcu sforțări puternice ca să reziste. I-a fost însă cu neputință. Acțiunea combinată a celor trei grupe românești, bine susținută de artilerie, l-au scos din această linie și l-au aruncat înapoi. La dreapta, românii ocupă Simbotin, Porceni și Arsuri. Cele mai violente lupte au fost date de Grupul Central pe înălțimea de la sud de Horezu. Regimentul bavarez, instalat pe această poziție, a suferit pierderi foarte grele ; el a fost gonit pe seară, fiind silit să-și părăsească întreaga artilerie, pe care și-o instalase aci. Opt tunuri proprii și cele nouă tunuri românești ce fuseseră capturate la 24 octombrie, pe Poiana Mihai Viteazul, rămaseră în mîinile românilor.

Inamicul se agață atunci cu disperare pe o a doua linie, care corespundea cu marginea de sud a ultimelor înălțimi împădurite ale Carpaților ; el căută să se țină cu orice preț în ziua de 29 octombrie pe această linie. În acest timp însă, la aripa stîngă se petrecea unul din episoadele cele mai importante ale bătăliei. În ziua de 28 octombrie trebuia să aibă loc atacul cavaleriei germane. Cele trei brigăzi ale Diviziei a 6-a de cavalerie, însoțite de două baterii de artilerie călărească, formînd o coloană laterală, la aripa dreaptă a dispozitivului german, coborîse valea Bistriței și era gata să intre în luptă, ocolind spre sud-est spre a cădea în

flancul liniilor române. Dar înfrîngerea din ajun și retragerea centrului german schimbase situația detașamentelor, care nu mai corespundea planului inițial german. Corpul coloanei de cavalerie, înaintînd de la Boroșteni spre Frincești, găsi localitatea ocupată de români. Trupele Detașamentului Dejoianu întrerupeau orice legătură între coloana laterală de cavalerie și grosul german. Mainainte ca germanii să-și dea seama de situație un detașament român, constituit dintr-un batalion de infanterie și o baterie de artilerie, înaintă dinspre Bilta și lovi, deasupra Frîncești lor, flancul și spatele coloanei dușmane. Rezistența dușmanului fu scurtă ; el e bătut și aruncat înapoi. Românii urmăresc cu vigoare cavaleria germană, care e nevoită să se retragă înapoi in munți, cu mari pierderi.

La centru, germanii nu reușiră să țină nici a doua linie, în ziua de 29 octombrie, la ora 2 p.m., neobositele trupe române luară cu asalt într-un elan irezistibil toate pozițiile dușmanului de pe înălțimi : dealul Leșului — cota 1 191 — dealul Piva, vîrful Grindului, gonindu-l înspre Drumul Neamțului.

Bătălia era definitiv pierdută de germani. Inamicul începu o retragere generală și precipitată prin locuri accidentate și prăpăstioase, pe noroaie, biciuit de o ploaie rece și gonit din urmă de românul victorios. Retragerea se transformă într-o zăpăceală generală. Cavaleriștii își împușcă caii ca să se poată strecura mai ușor pe poteci. Tunuri și automobile se rostogolesc prin prăpăstii. Chesoane cu muniții, depozite de alimente, trăsuri cu material sanitar, automobile intacte sau arse, bucătării, corturi, arme, jalonează drumul retragerii și cad pradă învingătorului. O săptămînă întreagă, pînă la 4 noiembrie, a continuat urmărirea dușmanului bătut, adunîndu-se prizonieri și material de război. Tabloul prăzii făcute este impunător : 1 600 de prizonieri, 25 de tunuri, pe lîngă cele 17 tunuri pe care le luase inamicul în prima parte a bătăliei și care i-au fost luate înapoi, 55 de mitraliere. Numărul morților inamici, îngropați de soldații români, trece și el de 1 500.

Victoria română descrisă de inamic

Victoria românească este deplină. Inamicul caută s-o micșoreze în comunicatele sale oficiale : „La sud-vest de trecătoarea Surduc, inamicul a împins înapoi cu cîțiva kilometri unul din grupele noastre de luptă". Nimic mai mult. Germanul e sobru în cuvinte cînd e nevoit să mărturisească o înfrîngere. E drept că mîndria germanilor fusese greu lovită. Țelul urmărit prin bătălia de la Jiu era din cele mai importante iar trupele, care fuseseră bătute, aparțineau elitei armatei germane. Era celebra Divizie a 2-a bavareză *, care dăduse asaltul de la Przemyśl, care înaintase, în fruntea falangei lui Makensen pe frontul nisesc, pînă în bălțile Pripetului [10] și care fusese, alături de Corpul alpin, simburele armatei germane în campania contra sîrbilor. De aci și ciuda care transpiră în dările de seamă ale istoriografilor lor. Unul din ei [82] scrie : „Românii se laudă cu succesul lor din Valea Jiului asupra trupelor bavareze și trîmbițează acest succes în lumea întreagă. Realitatea probează numai că trupele bavareze au înaintat fără băgare de seamă și cu deosebită furie, fără să le pese de contraofensiva dușmană. În astfel de întreprinderi se întîmplă foarte ușor, în regiunile muntoase, ca vîrfurile coloanelor năvălitoare să se izbească de un dușman mult superior și — dacă acesta își dă seama de situație și atacă — natural (sic !) suferă un eșec momentan". Publicația oficială a Statului-Major german e mai sinceră în expunerea bătăliei și a rezultatului.

---

* Printr-o curioasă coincidență, bătălia de la Jiu s-a dat între Divizia a 11-a bavareză și Divizia a 11-a română ; la dușman, Regimentul 21 de artilerie, iar la noi vrednicul regiment de artilerie român cu același număr.

Ea se incurcă insă in explicaţii lungi şi intortocheate asupra timpului rău şi a pretinsei superiorităţi numerice a românilor. Descrierea retragerii germane e pitorească şi interesantă : „Sub neobişnuit de mari dificultăţi îşi făcură trupele germane retragerea pe ploaia torenţială. Cai, tunuri şi vehicule alunecau şi se prăvăleau. Torentele de ploaie schimbau invelişul de zăpadă de pe munţi şi din văi in nămol şi mocirle. Caii, istoviţi, nu mai puteau să meargă, nici să mişte tunurile. Ele fură distruse. La 30 octombrie seara, trupele Grupului Kneussl putură în sfirşit să se menţină pe ultima linie de retragere, dar in ce hal ! De la 23 octombrie plouase şi ninsese aproape neintrerupt, ziua. Noaptea temperatura scădea sub 0°. Pe înălţimi, un vint rece ca gheaţa sufla viforos ; nici o colibă care să adăpostească trupele, nici un foc care să le incălzească şi să le usuce. Să ne mai reamintim că trupele erau rupte de oboseală, din cauza sforţărilor supraomeneşti făcute in marşuri şi lupte prin aceste grele regiuni muntoase, că trebuiau să dea numeroase posturi de siguranţă şi că, din cauza frigului groaznic nu puteau nici dormi. Aşa fiind, ne putem explica cum au putut fi infrinte de puternica superioritate a românilor, care erau ajutaţi şi de o ceaţă de nepătruns şi aveau călăuze, care cunoşteau bine drumurile" [311]. Justificările duşmanului pot fi, desigur, luate in seamă, cu rectificarea că vremea era rea, deopotrivă pentru germani ca şi pentru români, care luptau laolaltă, pe acelaşi pămint şi sub acelaşi cer. Singura deosebire era că germanii erau echipaţi special pentru războiul în munţi, pe cind trupele româneşti fuseseră adunate şi de la munte şi de la vale şi echipate cum se putuse. Afirmaţia că românii erau superiori numericeşte, este un neadevăr. De fapt, românii au inceput lupta cu nouă batalioane şi, abia la 28 octombrie, au putut strînge 20 de batalioane, efectivul a aproape o divizie şi jumătate — din care o bună parte trupe de strinsură —. Germanii au avut două divizii de infanterie — cea mai mare parte trupe alese — şi două divizii de cavalerie, avînd şi o artilerie superioară.

Cauzele şi urmările infringerii germane

Cauzele victoriei româneşti de la Jiu sint altele decit cele arătate de germani. In primul rind, prea marea incredere a germanilor in superioritatea lor şi deprecierea totală a puterii de luptă a românilor. Această greşeală de apreciere i-a făcut să execute ofensiva cu o indrăzneală nesocotită — în coloane lipsite de legături — şi să comită multe imprudenţe, contind pe intimidarea românilor.

De partea acestora planul contraofensivei, bine chibzuit şi energic executat, a ştiut să profite de situaţia aventuroasă a coloanelor germane şi să le atace în punctele cele mai sensibile. Rezistenţa proverbială a soldatului român la marşuri obositoare şi la privaţiuni de tot felul, precum şi avintul cu care au luptat, apărindu-şi — cei mai mulţi — păminturile, dealurile şi satele lor, au asigurat victoria.

Bătălia de la Jiu este, după cea de la Oituz, a doua mare victorie pe care românii au cîştigat-o impotriva puternicului lor adversar, de la începutul ofensivei lui Falkenhayn. Ea formează un titlu de legitimă mîndrie; atit pentru trupele eroice, cit şi pentru tinerii comandanţi care le-au condus.

Cu toată frumoasa ei reuşită, biruinţa de la Jiu n-a putut fi exploatată pentru ţeluri strategice. Oboseala fizică a trupelor le-a împiedicat să continue urmărirea adversarului. Alarmat de rezultatul luptei, acesta recurse la grabnice şi puternice intăriri. Chiar la 29 octombrie, pe cind Divizia a 6-a de cavalerie incepea retragerea sa dezastruoasă, se aduse in grabă Batalionul alpin wurtemberghez şi Divizia a 7-a de cavalerie, ca să umple golul format de ruperea frontului german la sud de Virful Negru. Două divizii noi debarcau in spatele frontului ; ele nu putură fi băgate în luptă deoarece, cu toate sforţările făcute, fron-

tul german nu putuse să se menţină pînă la intrarea lor in linie. În tot cazul, lupta incetă fără ca duşmanul să fie aruncat dincolo de frontieră; in special defileul Jiului rămase, in cea mai mare parte, in stăpînirea lui. El instală aci o baterie de mortiere grele, cu care incepu să bombardeze poziţiile române, impingindu-şi şi propria sa linie spre sud, in trecătoarea Surduc pînă aproape de Bumbeşti şi pe inălţimile de la răsărit de trecătoare.

De partea românilor, presiunea crescindă a atacurilor inamice in celelalte sectoare necesita trimiterea de ajutoare aiurea. Grupul de la Jiu se dezorganiză şi unităţile ce-i fuseseră incorporate fură retrimise la grupurile cărora le aparţineau.

f) SFÎRŞITUL PRIMEI BĂTĂLII A TRECĂTORILOR

Urmările bătăliei

Înfringerea de la Jiu incheie şirul celei dintii sforţări făcute de duşman pentru a pune mina pe trecători. Ofensiva, incepută de Falkenhayn şi de Arz la 11 octombrie, se sfirşeşte la 28 octombrie cu un fiasco total. Generalisimul german e nevoit s-o constate fără nici un ocol : „Aşadar incercarea de a trece peste munţi in acelaşi timp cu duşmanul, nu reuşise"[65]. Cauzele acestui insucces, după generalisimul german, au fost : vremea rea ivită în munţi la 18 octombrie, echipamentul insuficient al trupelor pentru războiul în munţi, neputinţa căilor ferate ungare de a asigura un serviciu rapid de transporturi şi mai ales „nenorocita" idee a comandamentului grupului de armate a arhiducelui Carol de a intreprinde in acelaşi timp şi o ofensivă intr-o direcţie excentrică, la Oituz, care a fărămiţat forţele şi le-a slăbit pe cele cu care trebuia să dea lovitura principală. Falkenhayn se răzbună afirmind cu răutate, dar poate şi cu dreptate, că „oricine cunoaşte Armata I austro-ungară, trebuie să-şi spună că nici un succes hotăritor nu se poate aştepta de la această armată".

O examinare mai de-aproape a lucrurilor trebuie să arate insă că, dacă duşmanul nu reuşise să străpungă frontul român sau să ia in stăpinire vreuna din trecători, totuşi obţinuse avantaje destul de insemnate. Pe toată intinderea Carpaţilor Munteniei, din Valea Jiului pînă în Valea Buzăului, frontul român fusese împins pe o adincime care ajungea pe alocuri pînă la 10 km depărtare de crestele munţilor de pe frontieră. În vecinătatea tuturor trecătorilor importante, vîrfurile ce mărginesc intrările in trecători erau în mîinile duşmanului. Apărarea Carpaţilor trebuia să se facă acum pe o a doua linie de inălţimi. Peste tot, duşmanul ţinea intrările de nord ale defileelor; românii stăpineau numai pe cele de sud.

O altă urmare a sîngeroasei bătălii dată timp de 17 zile mai era că trupele române, luptînd greu, atit cu duşmanul mult mai bine inarmat decit ele, cit şi cu vremea din ce în ce mai rea, erau împuţinate ca efective, obosite, demoralizate. Puterea lor de rezistenţă era din ce în ce mai slabă. Nici o putinţă de reîmprospătare a forţelor nu se vedea de nicăieri. Aproape totalitatea armatei române fusese angajată de la început pe toate fronturile şi soldaţii stăteau de două luni în lupte continui cu duşmanul, fără ca in tot timpul acesta să fi putut fi schimbaţi pentru odihnă. Perspectiva luptelor viitoare cu un duşman care de partea lui se întărea din ce in ce cu unităţi noi ce i se trimiteau de pe celelalte fronturi de luptă, ingrijora din ce in ce mai mult pe înaltul comandament român. Cit va mai putea ţine acest soldat hărţuit şi slăbit?

Regrupări de trupe româno-ruse

Uzura și nevoia de odihnă a trupelor române deveniseră chestiunile cele mai urgente. Planul generalului Berthelot de a scoate de pe front diviziile cele mai obosite și a le aduce în interior pentru a le odihni și, în același timp, a forma din ele rezerve strategice, fu adoptat de Marele Cartier și pus în practică după lungi și obositoare discuții cu aliații, în special cu rușii. Aceștia consimțiră să se concentreze în Dobrogea trei corpuri de armată și să se aducă în Moldova patru corpuri de armată, sub comanda generalului Leciţki, cu intenția de a întreprinde o ofensivă în munții Moldovei înspre Transilvania, pentru a împinge frontul de luptă pe linia munților Harghitei și Baraoltului. Această acțiune ușura în același timp frontul român și permitea scoaterea cîtorva divizii din linia întîi. Sectorul ce vor ocupa rușii se va întinde de la Călimani pînă în regiunea Trotușului. Mișcarea de înlocuire începe în cele din urmă zile ale lunii octombrie; ea se face cu deosebită activitate la armatele din Moldova și Dobrogea. Divizia a 14-a română iese de pe front, spre a se constitui în rezervă generală în regiunea București-Ciulnița; o brigadă din Divizia a 2-a de cavalerie e adusă la sud de București în regiunea Budești—Curcani; Divizia a 8-a se adună la Adjud, de unde va trebui transportată spre Ploiești. Diviziile 2/5 și 9/19, foarte obosite, retrase din Dobrogea, se vor reface în regiunea Buzău-Brăila înglobînd părțile sedentare ale Corpului V de la Brăila. Se reconstituie și Divizia a 17-a cea distrusă la Turtucaia, din Brigada a 4-a mixtă de la Divizia a 14-a, completată cu alte unități, în special din Batalionul al 4-lea de la diferite regimente. Cu toate aceste trupe retrase din Moldova și Dobrogea, se va constitui așadar în regiunea de la răsărit de București o puternică rezervă strategică la dispoziția Marelui Cartier, pentru a fi întrebuințată ca masă de manevră în scop defensiv sau ofensiv, unde va cere trebuința

Pe o scară mai redusă, se procedează la întocmirea de rezerve strategice la celelalte două armate. Armata a II-a va trebui să scoată din front două divizii: a 16-a și a 10-a, aceasta din urmă avînd nevoie a fi completată, Armata I își constituia la Pitești Divizia a 11-a, și aceasta foarte obosită, ca unitate de rezervă.

La 5 noiembrie, Marele Cartier va reuși să adune în jurul Bucureștilor o rezervă strategică, la dispoziția sa, constituită din șapte divizii, din care o singură divizie bună (a 14-a); celelalte, foarte obosite și slăbite din cauza luptelor neîncetate ce duseseră (2/5, 9/19, 11, 10, 21, 7), aveau nevoie de odihnă și de refacere.

O ofensivă a generalului Sarrail spre Monastir trebuia să contribuie la ușurarea frontului român asupra căruia era acum vizibil că dușmanul își centrează tot interesul și toate forțele pe care le poate face disponibile pe toate fronturile europene.

Operațiile de constituire a rezervelor merg însă greu din cauza încetinelii cu care soseau rușii. Alekseev schimbă termene peste termene, amînînd mereu începerea ofensivei și cerînd comandamentului român să țină frontul pînă la datele socotite sigure pentru intrarea rușilor pe linia de luptă. Dar rușii se mișcă greoi, iar capacitatea de transport a căilor ferate din Basarabia și Moldova este slabă. Se produc fricțiuni, nemulțumiri, supărări și învinuiri de ambele părți. Iar în acest timp, dușmanul nu ne slăbește nici un moment. El a adus noi și importante forțe, cu care începe o nouă ofensivă.

3. A DOUA BĂTĂLIE A TRECĂTORILOR

a) PREGĂTIREA NOII OFENSIVE

Întîia bătălie pentru cucerirea defileelor adusese comandamentului german o înfrîngere pe toată linia frontului de luptă, dar și cîștigul unei fișii de teren de-a lungul acestui front. Îi adusese însă un cîștig și mai însemnat: o experiență folositoare. Falkenhayn dăduse lovituri de sondă în toate punctele de trecere; dacă sonda nu străpunsese nicăieri, arătase însă foarte deslușit unde e și cea mai mică rezistență și cea mai mare șansă de izbîndă. Cu toate că la Jiu fusese eșecul cel mai grav, tot pe acolo rămăsese cea mai mare putință de reușită. Acolo muntele era mai îngust decît oriunde; acolo erau cele mai multe drumuri și poteci laterale, paralel cu șoseaua principală din defileu, iar aceasta era acum aproape în întregime în mîna dușmanului. Noua încercare tot acolo trebuia făcută, căutîndu-se să se evite greșelile făcute la cea dintîi. În primul rînd, conducerea va fi mai circumspectă. Comandanții germani încep să recunoască, că părerile ce-și formaseră asupra raportului de forțe dintre armatele aliate și adversarii lor, erau prea optimiste. Impresionați de repeziciunea cu care scoseseră pe români din Ardeal, ei apreciaseră valoarea trupelor române sub realitate. De aci siguranța că trecătorile vor putea fi forțate în cîteva zile și că bariera muntoasă va fi trecută prin surprindere odată cu românii. În realitate, surprindere a fost, dar de partea comandamentului german. Eroismul soldatului român a fost așa de mare, dragostea lui de pămîntul patriei și simțul lui de datorie îi înmulțiseră puterile într-atît, încît cu toată superioritatea tehnică a dușmanului, el a fost aruncat aproape peste tot înapoi. Comunicatul oficial german trebui să constate * că „trupele române apără cu îndîrjire intrările țării lor".

Noua ofensivă va fi pregătită și executată cu cea mai mare îngrijire. Germanii renunță la surprindere. În al doilea rînd se vor întrebuința puteri mai mari. Ceea ce nu se putuse obține prin surprindere, trebuie căutat să se obțină prin „întrebuințarea de forțe, fără nici o economie", scrie Falkenhayn[5]. Marele Cartier german înștiințase pe comandantul Armatei a IX-a că i se trimit încă trei divizii germane; el le va întrebuința pe toate la Jiu. Noul atac se va da prin urmare tot acolo, dar cu șapte divizii. Trebuia cu orice preț forțată intrarea în cîmpie, mai înainte ca iarna să silească pe dușman să întrerupă operațiile.

Pînă cînd preparativele noii ofensive să fie sfîrșite, Falkenhayn dădu ordin ca luptele să-și urmeze cursul lor în văile Oltului și a Prahovei. În aceste două sectoare nu mai era acum vorba de străpungere cu atît mai puțin de o acțiune de surprindere, ci de o acțiune lentă și continuă care, sprijinită de masele mari de artilerie grea pe care dușmanul le avea în aceste sectoare, să hărțuiască pe români, să le slăbească forțele și să cucerească terenul pas cu pas. Cînd pregătirile de la Jiu vor fi sfîrșite, ofensiva va fi reluată deodată la toate trecătorile, spre a se masca lovitura principală. Masele de oameni și de tunuri, precum și metoda, vor trebui să aducă izbînda, pe care n-o putuse aduce surprinderea și prezumția.

---

* Comunicat din 22 octombrie.

Rușii preiau o parte din frontul carpatic moldovean

Intervențiile repetate ale aliaților din Apus asupra rușilor deveniră din ce în ce mai presante, pînă cînd aceștia, cu toată repulsia ce manifestau pentru o astfel de operație, se hotărîră în sfîrșit să ia asupra lor o parte din sectorul de luptă ce cuprindea Carpații Moldovei. Determinantă a fost nu dorința de a veni în ajutorul românilor, ci propria lor siguranță la flancul stîng al frontului rus din Bucovina. Așadar, unități ruse vor înlocui în această regiune forțele române uzate într-o luptă fără răgaz, ce ținea de cîteva luni, împotriva unui dușman care-și împrospăta mereu propriile forțe. De aceea, în cursul lunii noiembrie, frontul rus din munții Bucovinei începu o alunecare spre sud ; armata generalului Locițki întindea aripa stîngă în munții Neamțului și Bacăului, pînă la pasul Ghimeș, înlocuind trupele române scoase din linia de luptă, spre a constitui rezerve. În același timp, rușii au trimis în Dobrogea forțe importante — aproape patru corpuri de armată — sub comanda generalului Zaharov, spre a respinge pe dușman și a libera Dobrogea. Cel puțin acesta era țelul anunțat de înaltul Comandament rus. Cum s-au achitat rușii de această misiune și care a fost acțiunea reală a acestei importante forțe, se va vedea mai tîrziu.

Strîngerea colaborării pe cîmpul de luptă necesita și relații mai strînse de comandament. Generalul Beleaev —mai tîrziu ministru de Război al Rusiei — fu numit reprezentant al Înaltului Comandament al armatei ruse pe lîngă comandamentul român. O misiune de ofițeri superiori, tehnicieni în artilerie, condusă de generalul Vinogradski sosi în țară la 3 noiembrie, în calitate de consilieri tehnici spre a ajuta pe români cu experiența lor cîștigată în timp de doi ani de război ; misiunea a fost împărțită în trei grupe, atașate celor trei armate de operații. Aceste măsuri aveau defectul că veneau prea tîrziu, pentru a îndrepta o situație ce începuse a aluneca pe o pantă primejdioasă iar participarea armatelor rusești la operații nu a fost nicidecum la înălțimea misiunii afișate la trimiterea lor.

A doua bătălie de la Oituz

Înfrîngerea suferită de austro-ungari în bătălia trecătorilor Moldovei potolise pentru cîtăva vreme veleitățile războinice ale arhiducelui Carol. Armata I austro-ungară renunțase la orice nouă încercare. Ploile reci se transformară în zăpadă și viscol. De aceea, timp de 14 zile, fusese pe frontul moldovenesc un fel de armistițiu tacit, întrerupt doar de mici atacuri locale pentru ocuparea cîte unei cote mai proeminente, care a doua zi era contraatacată și reluată de adversarul care o pierduse.

O schimbare importantă avusese loc la aripa dreaptă a Armatei I austro-ungare. Divizia a 71-a, împreună cu Divizia 1 de cavalerie austro-ungară și cu Divizia a 8-a bavareză, formaseră în regiunea Oituzului un grup nou, a cărui comandă fusese încredințată generalului german von Gerock, fostul apărător al Kovelului [11], adus de pe frontul din Podolia galițiană. În rezerva grupului se aduna o nouă divizie austro-ungară, a 24-a, la Tirgu Secuiesc, iar Divizia a 3-a de cavalerie germană era la Brașov. Grupul primi ordinul să se țină gata pentru o nouă ofensivă, care trebuia să se dezlănțuie odată cu marea lovitură proiectată la Jiu. În așteptarea acestei ofensive, aripa de nord a armatei lui von Arz trebui să se apere împotriva atacurilor trupelor rusești, care luaseră locul românilor în sectorul Bistricioarei și al Bicazului. Luptele n-au dat nici un rezultat important ; ele s-au învîrtit în jurul cîtorva înălțimi.

La 10 noiembrie, în ajunul noului atac de la Jiu, începu ofensiva lui Gerock în trecătoarea Oituzului. Lupta se dă de ambele părți ale trecătorii de trupe din Divizia a 8-a bavareză (Regimentul 225 infanterie și 10 vinători) și din Divizia a 71-a austro-ungară. În prima zi, bombardamentul puternicei artilerii dușmane a fost de o nespusă violență; atacurile sale de infanterie s-au dat pînă la ora 1 noaptea și au fost respinse toate cu pierderi mari de ambele părți. A doua și a treia zi, atacurile au continuat fără să slăbească cu nimic din energia lor; numai în sectorul dintre Slănic și Oituz, inamicul a dat în ziua de 12 noiembrie opt atacuri în direcția vîrfului Cernica; toate au fost respinse sîngeros *.

Dar simpla defensivă nu e în firea viteazului general Eremia Grigorescu și a eroicei Divizii a 15-a, pe care o comandă el. Românii trec la contraofensivă. Lupte crîncene s-au dat în special pe înălțimile Cernica și Fata Moartă, în care regimentele 8 de vînători și 13 „Ștefan cel Mare" au avut pierderi considerabile. Vîrful Cernica a trecut din mînă în mînă în zilele de 13, 14 și 15 noiembrie. Protejați de un foarte eficace tir de artilerie, românii au atacat și cucerit vîrful Bradului, Piatra Runcului și cota 1 175 de pe Plaiul Fata Moartă, pe care s-au întărit. Cele mai înverșunate contraatacuri le-au dat dușmanii în noaptea de 13—14 noiembrie, pentru recucerirea pozițiilor pierdute. Pe plaiul Fata Moartă trupe bavareze și ungurești au atacat cu frenezie, ajungîndu-se la sălbatice lupte corp la corp. Regimentul 8 vînători a pierdut patru comandanți de companie și patru sute de oameni și a trebuit să se retragă puțin. Dar în seara zilei de 14, românii au atacat din nou în valea Oituzului și au reușit să arunce pe dușman definitiv peste frontieră. 250 de prizonieri și 12 mitraliere au fost trofeele noii izbînde de la Oituz. Vremea rea, care a venit la 18 noiembrie, zăpadă și viscol au pus capăt operațiilor. De altfel toată atenția dușmanului era acum la Jiu, unde se dădea lovitura hotărîtoare cu ajutorul unei impozante desfășurări de forțe. Încercarea cea de-a doua a dușmanului de la Oituz se prăbușise ca și cea dîntîi. Ea n-a avut alt rezultat decît să consacre gloria Oituzului și să adauge lauri noi în cununa Regimentului 13 „Ștefan cel Mare", care s-a arătat vrednic de moștenirea glorioasă ce-i lăsaseră înaintașii săi, curcanii de la Plevna.

Sectorul Bratocea-Buzău

La 28 octombrie încetaseră luptele din regiunea trecătorii Buzăului; dușmanul, dezamăgit de insucces, renunțase la ofensivă. Nici o veleitate războinică nu mai însuflețea trupele diviziilor 89 și 187 germane. Sectorul va fi liniștit, în așteptarea evenimentelor importante de aiurea.

Inițiativa atacurilor trecu însă de partea românilor. La 30 octombrie un detașament din Regimentul 22, compus dintr-un batalion cu patru mitraliere și două tunuri mici de 53 mm, atacă muntele Roșca, care-și înalță creasta la 1 425 m înălțime deasupra izvoarelor Tărlungului, la apus de pasul Bratocei. Atacul, dat prin surprindere dimineața, pe ceață, a reușit complet. Compania dușmană care ocupa poziția a fost distrusă; într-o singură tranșee s-au găsit cadavrele a doi ofițeri și 70 de soldați. Compania de rezervă n-a putut să iasă la timp din adăposturile din spate, ca să vină în ajutor și a fost împrăștiată. Muntele a fost însă pierdut a doua zi, printr-o mișcare de învăluire execu-

* Din însemnările unui ofițer-medic german din Divizia a 8-a asupra luptei de la 11 noiembrie pe dealul Lespezi, lîngă Cernica: «Ai noștri vorbesc cu admirație de dispretul de moarte cu care luptă românii; le lipsesc însă circumspecția și experiența. Ori de cîte ori pregătesc un atac, se aude dincolo vocea unui comandant care ține o cuvîntare, apoi izbucnește un marș sălbatic, în sunetele căruia soldații se reped ca nebuni» [43].

tată de dușman pe ambele flancuri, susținută și de un puternic bombardament de artilerie.

La 31 octombrie, dușmanul atacase pe Valea Prahovei poziția de pe Clăbucet. În decursul luptelor s-a constatat că au participat și trupe aduse de la Divizia a 187-a de la Bratocea, slăbindu-se acest front. De aceea, comandantul Armatei a II-a hotărî să se folosească de acest prilej și să atace pe dușman pe tot frontul Bratocea-Buzău.

La 2 noiembrie, acțiunea ofensivă română începu de-a lungul cîtorva trecătorile și pe munții vecini cu ele. La aripa stingă, in sectorul Bratocea, trupe din Divizia a 3-a română atacă muntele Roșca, dinspre sud-est. Luptele continuă violente și a doua zi, cînd Regimentul 22 cucerește muntele Roșca, luînd și 114 prizonieri, după care, pune piciorul și pe muntele Beldiei. La centru, în sectorul Tabla Buții, atacul românilor se dă în direcția Tătaru Mare care e cucerit în ziua de 4 noiembrie. La dreapta, trupe din Divizia a 6-a atacă Masivul Siriu; dar soldații unui batalion din Regimentul 34, compus din turci și bulgari dobrogeni, se predau fără luptă și acțiunea nu reușește.

Alarmat de această ofensivă, inamicul își aduce întăriri și contraatacă pe tot frontul. După un bombardament violent, el reocupă la 4 muntele Roșca. Din cauza lipsei de legături între diversele detașamente, împrăștiate prin această regiune muntoasă, rezervele intervin prea tîrziu; muntele Beldiei e și el părăsit. Lupte violente se dau în zilele următoare. Divizia a 6-a română atacă pe tot frontul, smulge dușmanului mai multe înălțimi, însă nu poate să cucerească dealul Șoimului, care e formidabil întărit. La 9 noiembrie batalionul român ce ocupa Tătaru Mare e contraatacat și părăsește înălțimea. Cu aceasta, tot cîștigul ofensivei de la 2—4 noiembrie este pierdut din nou, dar și germanii sînt sleiți de oboseală. Ambele părți sînt bucuroase să renunțe la o luptă care nu poate să aducă nici uneia vreun avantaj, care să merite pagubele. Falkenhayn capătă convingerea că trupele sale de pe acest front nu pot face nici o ispravă și de aceea le recomandă „să suspende orice atacuri și să treacă în defensivă". El se teme ca nu cumva aceste trupe „să se epuizeze în chip grav, fără să aibă nici o perspectivă ca prin aceasta să cîștige vreun succes" [85]. Divizia a 187-a e slăbită și și-a pierdut orice putere de luptă; ea e scoasă de pe front și adusă în rezervă la Brașov, ca să se odihnească și să se refacă, fiind înlocuită cu o unitate nouă, Divizia a 2-a austro-ungară.

Luptele din Valea Prahovei. Atacul liniei Clăbucetelor

După evacuarea Predealului, trupele Grupului Predeal, constituit din diviziile 4 și 10, sub comanda generalului Văitoianu, ocupaseră linia înălțimilor Clăbucetelor, care domină de o parte și de alta Valea Prahovei. Dușmanul renunțase la ideea unei străpungeri prin Valea Prahovei; acțiunea ofensivă din această regiune tindea să cucerească în chip metodic munte cu munte, poziție cu poziție, spre a pregăti ieșirea din defileu, atunci cînd spărtura va fi reușit aiurea. Poziția Clăbucetelor era cel dintîi obstacol, ce trebuia înlăturat, spre a deschide drumul prin Valea Prahovei. Lucrul nu era însă prea ușor. Apărată în flancuri de înălțimi mai mari — la vest Bucegii, la est Paltinu, Rusu, Unghia Mare — întărite prin lucrări de tot felul, poziția nu putea fi atacată decît frontal. Speranța dușmanului nu putea fi deci decît tot în superioritatea zdrobitoare a artileriei sale, în fața căreia primitivele noastre lucrări de apărare se prăbușeau ca niște jucării.

La 26 octombrie fu ocupat vîrful din mijloc al masivului: Clăbucetul Taurului, printr-un triplu atac, frontal și pe flancuri, prin văile funicularului ce

duce spre Retivoiu. De pe acest vîrf se îndreaptă a doua zi un bombardament puternic spre vîrful vecin, Clăbucetul Azugăi, care fu și el ocupat. Cu chipul acesta, valea superioară a pîrîului Azuga era în mina dușmanului. Satul Azuga însuși, dominat de înălțimi, nu mai putea fi menținut de români. El fu evacuat, fără a putea fi ocupat de inamic. Golit și pustiu rămase înfloritorul centru industrial între cele două fronturi adverse, primind lovituri și de la prieteni și de la dușmani. Clădirile și instalațiile fabricilor se năruiră. Frumoasa biserică de piatră, clădită de regele Carol, luă înfățișarea ruinelor glorioase ale catedralelor din Franța de nord-est. Școala, de alături de biserică, cunoscu și ea „efectele propagandei culturale a marelui popor german". Casele se prăbușeau rînd pe rînd. Azuga era în ruine.

Spre apus de Clăbucetul Taurului dușmanul reușise, cu multă trudă, să ocupe intreg satul Predeal, asaltind casă cu casă și să stăpinească șoseaua pînă la nord de Azuga. Dincolo de vale însă, spre vest, Clăbucetul Baiului (cota 1 441) era mereu in mina trupelor noastre, care-l apărau cu indirjire. Cîteva atacuri fuseseră sîngeros respinse. Dușmanul se hotări să-l atace metodic, dinspre nord-est, de-a lungul unei văi care se deschide în fața mănăstirii Predeal cu forțe sporite, aduse de la Divizia a 187-a de la Predeluș și Bratocea. Clăbucetul Baiului a fost atacat în ziua de 31 octombrie printr-un bombardament năpraznic al artileriei grele austro-germane, care a răsturnat și pulverizat toate lucrările de apărare și a îngropat sub dărîmături tunurile celor două biete baterii de obuziere ușoare, pe care le aveau românii pe Clăbucet. Valuri de gaze asfixiante și lacrimogene au învelit apoi cu pîcla lor groasă pozițiile române răscolite, precedînd atacul dat de soldații Regimentului german 188 din Thuringia la stînga și de honvezii din Divizia a 51-a austro-ungară la dreapta. Apărarea s-a făcut în chip eroic de soldați din regimentele 5 Vlașca și 33 Tulcea. Copleșiți de superioritatea mijloacelor de atac ale dușmanului, apărătorii rămași în viață au trebuit, după lupte sîngeroase, să dea înapoi, lăsînd numeroase cadavre îngropate în pămîntul scormonit, printre pilniile săpate de obuze.

Printre actele de eroism săvîrșite în cursul acestei lupte, merită să nu fie dată uitării purtarea maiorului Munteanu Ion din Regimentul 18 obuziere. În vălmășagul luptei, pe cînd una din bateriile divizionului său fusese încadrată și îngropată sub dărîmături, infanteria era cuprinsă de panică și amenințată cu înconjurarea. Ca să dea timp soldaților să se retragă în ordine, maiorul Munteanu impinge cealaltă baterie pe creasta descoperită si începe să tragă în dușman, pe care-l oprește pe loc. Bateria concentrează asupra ei focul dușmanului, e încadrată și un proiectil dușman reteză amîndouă picioarele maiorului. Totuși el refuză să se lase evacuat și rămîne pe loc să supravegheze personal, luarea înălțătoarelor de la tunurile care, îngropate, nu mai pot fi salvate, precum și retragerea personalului lor. Ultimul rămas în baterie, el rămîne pentru veșnicie, căci un al doilea proiectil dușman îi sfărîmă capul.

A doua zi, comandantul Grupului Predeal întreprinse o contraofensivă pe tot frontul. La aripa dreaptă, trupe din Divizia a 4-a resping pe dușman dincolo de valea Azugăi. La stînga, trupe din Divizia a 10-a recuceresc Clăbucetul Baiului, împreună cu toate înălțimile de deasupra Azugăi; românii reușesc să dezgroape și să salveze una din cele două baterii pierdute în lupta de ieri. Dar superioritatea dușmanului se menține; el readuce forțe noi și întrebuințează o artilerie superioară. Românii se pot menține pe poziția cucerită pînă la 10 seara, cînd trebui să o părăsească din nou.

Atacurile dușmanului se întind spre sud-est de-a lungul frontierei. Muntele Diham își înalță aci spinarea sa încovoiată, ca o șa, închizînd fundul văii Cerbului; dușmanul vrea să pătrundă prin această vale la Bușteni, ca să întoarcă pe la sud întreaga linie de apărare a Văii Prahovei. Lupte cumplite se

dau pe Diham și pe Căpățina Porcului în zilele de 2, 3 și 4 noiembrie; artileria grea dușmană, ascunsă în valea Ghimbășelului, mătură în vîrtejuri de foc spinarea descoperită a Dihamului. Soldații regimentelor 33 și 73 sînt împrăștiați după lupte sîngeroase; din cel dintîi regiment au rămas opt ofițeri și 234 oameni; cel de-al doilea a fost redus la șase ofițeri și 280 de oameni. Regimentele, originare din Tulcea, au populație amestecată: bulgarii, nemții și turcii nu sînt oameni pe care se poate conta; aproape toți s-au predat. Comandantul brigăzii, colonelul Popovăț, un ofițer de elită, care e totdeauna în linia de foc, disprețuind primejdia, a fost ucis de schijele unei grenade. Regimentele 6 vînători și Feldioara, care intervin în luptă, sînt rînd pe rînd decimate de formidabila artilerie grea dușmană și împrăștiate. Românii sînt nevoiți să renunțe la apărarea Dihamului. Cu aceasta, întreaga linie a Clăbucetului era pierdută.

Trupele române ocupă cea de-a treia linie de apărare din Valea Prahovei, care se sprijină în stînga pe falnicele piscuri ale Bucegilor, Costila și Caraimanul apărînd valea Cerbului, trece pe dealul Clăbucet, apoi traversează Valea Prahovei între Bușteni și Azuga și se continuă pe înălțimile de la răsăritul Văii Prahovei. Rămășițele brigăzii Popovăț sînt retrase din luptă, aducîndu-se întăriri de la aripa dreaptă, iar comandanții diviziilor 4 și 10 sînt înlocuiți, pentru lipsă de energie în conducerea operațiilor unităților lor.

Pe Bucegi și în valea Cerbului

Cea mai mare primejdie pentru linia a treia de apărare română amenința dinspre valea transversală a Cerbului, prin care pozițiile române puteau fi întoarse pe la vest. Valea era expusă focurilor artileriei și mitralierelor dușmane de pe Clăbucetul Baiului și de pe Diham, așa încît serviciile de împrospătare și aprovizionare ale trupelor române se făceau foarte greu, cu mari riscuri și cu multe pierderi de oameni. Soldații români trebuiseră să-și facă adăposturile în coastele prăpăstioase ale Bucegilor. Tunuri au trebuit urcate cu frînghii pe vîrfurile Costilei și Caraimanului, la peste 2 400 m înălțime. Lupte necurmate trebuiau duse pe geruri strașnice, în luptă cu nămeții de zăpadă ce acopereau tranșeele, cu viscolul care arunca vîrtejuri în ochi, cu dușmanul hain din față, care dobora pe orice imprudent care apărea pe coastele văii Cerbului. La centru, de-a lungul Văii Prahovei, dușmanul nu putea să facă un pas dincoace de Azuga; două tunuri lungi, montate pe vagoane-platforme remorcate de o locomotivă, erau adăpostite în tunelul căii ferate de la Bușteni, din care ieșeau numai pentru a trage salve bine ochite în pozițiile dușmane, după care reintrau în excelentul lor adăpost, unde nu puteau fi descoperite de avioane. De necaz, artileria germană trăgea asupra Buștenilor, din care a distrus cu totul cartierul din jurul fabricii de hîrtie, al cărei coș înalt îi slujea ca reper. La dreapta, înălțimile de la est de Prahova au fost bine apărate și n-au permis dușmanului nici o mișcare de înaintare și învăluire a aripei. Pe muntele Unghia Mare și-a dat sfîrșitul colonelul Lolescu, comandantul Regimentului 10 de vînători, lovit de un glonte în frunte, pe cînd veghea, ca totdeauna, de la locul cel mai primejdios.

Trupele române sînt împuținate din cauza pierderilor grele pricinuite de lupte, în special de focul artileriei, de vremea grea, de oboseală și de suferințe de tot soiul. Unități din Divizia a 16-a sînt aduse pe front, spre a înlocui pe acelea din Divizia a 10-a și a 4-a, care au fost distruse sau care nu mai pot lupta. Trupele Grupului Predeal pornesc o ofensivă în ziua de 8 noiembrie în regiunea poienei Costila, văii Cerbului și Clăbucetului, împotriva inamicului care, prin ocuparea muntelui Omu, își mărise cercul din jurul capătului văii Cerbului.

Divizia a 10-a e întărită cu trupe din Divizia a 14-a, care sînt aduse de la Sinaia, în timpul nopții, pe sub coastele Jepilor, pe la vest de Poiana Țapului și Bușteni, evitînd șoseaua, care era perfect văzută și bătută de artileria dușmană de pe Clăbucet.

La 9 și 10 noiembrie se dau, ziua și noaptea, lupte extrem de violente. Inamicul, folosindu-se de zdrobitoarea superioritate a artileriei sale, execută barajuri nimicitoare care produc dezordine în bateriile noastre ce ocupă pozițiile de luptă, sau sînt pe cale a se aduna, și demoralizează pe soldații din infanterie. El ia contraofensiva și reușește a respinge trupele de infanterie ale Regimentului 55 de la aripa noastră stîngă, și pătrunde în poziția Regimentului Feldioara. Cu multă greutate rezervele aleargă, astupă spărturile și restabilesc situația. Se constată încă odată că mijloacele trupelor române sînt prea slabe, ca să asigure reușita acțiunilor frontale. Divizia a 10-a, complet sleită de puteri, redusă la efective de plîns, e retrasă și ea din front, spre refacere; la Regimentul 33 comandant este un locotenent. În linia de luptă rămîn trupele diviziilor 4 și 16.

Generalul Averescu plănuiește să atace frontul dușman printr-o manevră de flanc, de la care speră să obțină succesul pe care nu-l poate obține prin atacuri frontale. Divizia a 21-a, care fusese retrasă din luptă după bătălia de la Predeal și fusese refăcută la Băicoi, primi ordinul să se pună în marș spre trecătoarea Predeluș, între Predeal și Bratocea, spre a cădea în flancul și spatele poziției dușmane din Valea Prahovei. Transportul carelor și tunurilor diviziei pe pantele acoperite de nămeți de zăpezi ori de ghețuri, din regiunea muntoasă, se face cu nespuse greutăți. Operația e însă suspendată. Față de agravarea situației de pe alte fronturi, un mare sacrificiu se cere Armatei a II-a : ea trebuie să cedeze Marelui Cartier General două divizii. Divizia a 21-a e întoarsă din cale și, împreună cu Divizia a 10-a, e trimisă spre București, ca să ia parte la apărarea Capitalei țării în bătălia de pe Argeș.

Toată luna noiembrie, cei doi adversari și-au istovit puterile în atacuri și contraatacuri, care n-au putut să mai aducă nici o schimbare importantă în pozițiile ce ocupau. Dușmanul rămîne fixat în partea de sus a văii Cerbului și pe marginea de sud a satului Azuga, neputînd să mai facă nici un pas înainte. Epuizat și el de pierderile grele suferite, convins de sterilitatea sforțărilor sale, și-a retras la Brașov Divizia a 187-a și a lăsat numai Divizia a 51-a austro-ungară, care să hărțuiască pe români, ținîndu-i în veșnică încordare prin bombardamentul de artilerie. Marea ofensivă hotărîtoare, dată de germani la 28 noiembrie pentru forțarea trecerii Carpaților, n-a avut nici un episod pe Valea Prahovei, care a fost evacuată voluntar de români, în primele zile ale lunii decembrie, sub presiunea evenimentelor petrecute aiurea.

A treia bătălie de la Cîmpulung

În sectorul Cîmpulungului, două săptămîni de relativă liniște treceseră. De la 27 octombrie, cînd Morgen suferise a doua înfrîngere, care-i închisese drumul spre Cîmpulung, dușmanul n-a mai atacat. El se mulțumise să-și întărească pozițiile ce ocupa în munți, protejîndu-și în special aripile.

La 10 noiembrie, odată cu marele atac de la Jiu, Morgen primi ordinul de a lua o ofensivă hotărîtă, prin care să cucerească „în sfîrșit" [85] bazinul Cîmpulungului. Termenii ordinului trădau decepția și iritarea generalisimului german pentru înfrîngerile suferite tocmai de grupul care la început îi dăduse

cele mai mari speranțe. Morgen începu marele atac ordonat, în ziua de 11 noiembrie, asupra flancului nostru sting de la Lerești pînă la Cindești; atacul era susținut de o puternică artilerie grea și de proiectile asfixiante. Trupele Diviziei a 22-a rezistară timp de cinci zile cu energie; luptele furâ foarte crincene prin această regiune de munți, dealuri și văi, acoperite de păduri; deseori s-a ajuns la atacuri cu baioneta. O coloană de bavarezi, formată din oameni aleși, înzestrată cu mijloacele cele mai perfecționate, porni de la Rucăr peste Zănoaga pe poteci înguste, în marșuri de noapte, ca să întărească Brigada alpină de la aripa dreaptă dușmană. La 11 noiembrie Detașamentul Reitzenstein, format dintr-un batalion bavarez și unul bosniac, atacă detașamentul de flanc român de la Cindești. Românii luptă cu disperare, dar copleșiți de forțe superioare, trebuie să părăsească cătunul Cindești. A doua zi, bavarezii și alpinii austrieci atacă Albeștii, pe care reușesc să-l ocupe după o luptă crincenă, care a durat nouă ceasuri. Pierderile sînt mari de ambele părți, în special la dușman. Mai spre est, înălțimea Toaca a fost atacată de două batalioane bavareze și luată după luptă grea, împreună cu resturile micului detașament român care a apărat-o, fără să cedeze nici o palmă de pămînt. La centru, dușmanul a pătruns în ziua de 15 noiembrie în Lerești, în valea Riului Tîrgului, pe o adîncime de 1 500 m.

Cu aceste succese, dușmanul și-a pierdut răsuflarea. Înaintarea sa victorioasă a luat sfîrșit. Acum venise rîndul românilor. Cu toate pierderile suferite, trupele române nu se mulțumiră a sta în defensivă. Grupul Năměești, constituit din Divizia a 22-a, întărită cu cîteva elemente luate de la divizia vecină — a 12-a — și cu două brigăzi de călărași, trecu la contraofensivă, atacînd în ziua de 17 noiembrie tot frontul inamic cuprins între Argeșel și Bratia. Divizia a 12-a susținea acțiunea prin atacuri în scop demonstrativ. Pline de elan, cu moralul ridicat din cauza prezenței pe front a generalului Averescu, comandantul Armatei a II-a, trupele române atacă, scot peste tot pe dușman din pozițiile sale, îi pricinuiesc pierderi simțitoare și-l resping înapoi. Terenul e acoperit de sute de cadavre. Albeștii și Cindeștii au fost recuceriți de trupele Diviziei a 22-a. 400 de prizonieri, printre care și doi ofițeri, tunuri, mitraliere, au rămas în mîinile trupelor victorioase. Vitezele trupe continuară lupta în zilele următoare, atacînd dușmanul pe toată linia; îl goniră succesiv de pe înălțimile, pe care el căuta să se agațe și cuceriră pozițiile sale, așezate pe piscuri înalte. În aceste noi poziții, ele au respins toate încercările făcute de inamic spre a le recuceri.

Falkenhayn recunoaște în memoriile sale completa înfrîngere a Corpului Morgen. Brigada a 8-a alpină austro-ungară, care era la extrema dreaptă germană, și Divizia a 12-a bavareză, care era la stînga celei dintîi, fuseseră bătute, pierduseră orice putere de atac și-și dezorganizaseră serviciile. Generalul Morgen, recunoscîndu-și grava înfrîngere, ceru șefului său în seara de 4 noiembrie permisiunea nu numai de a suspenda ostilitățile și a-și retrage trupele sale în șoseaua Branului, dincolo de frontieră, dar își exprimă și părerea că orice încercare de a prelungi lupta în acest sector este de prisos și că este mai bine ca trupele sale să fie întrebuințate pe alt front.

„Numai cu multă greutate — scrie Falkenhayn — l-am putut convinge că o asemenea măsură ar avea urmări grave”[85]. Comandantul suprem își dă seama că, îndată ce presiunea sa ar înceta aci, românii și-ar îndrepta imediat forțele, devenite disponibile, spre sectorul vecin al Oltului, intervenind acolo „cu foarte mare eficacitate”.

Retragerea de la Cîmpulung

A treia victorie a trupelor române din regiunea Cîmpulungului nu a putut însă avea repercusiune asupra situației generale. Soarta războiului se decidea într-altă parte. Inamicul reușise să străpungă cu forțe considerabile frontul român de la Jiu ; el trecuse Oltul și Dunărea și-și urmă marșul spre răsărit, amenințînd din spate trupele care apărau cu eroism intrările munților. Față cu această situație, hotăriri repezi și dureroase erau neapărat necesare.

La 23 noiembrie, artileria germană bombardă Cîmpulungul, adăugind o crimă nouă la sălbăticiile zilnice comise de bombele aeroplanelor. Era semnul răutății neputincioase.

La 28 noiembrie, grupul de la Cîmpulug primi ordinul de retragere. Neînfrînta armată fu nevoită să-și părăsească pozițiile și să înceapă retragerea în direcția Tîrgoviștei. A doua zi, 29 noiembrie, inamicul intră, fără luptă și fără glorie în Cîmpulungul evacuat. Cîmpulungul n-a fost cucerit de dușman. El i-a fost abandonat din cauza evenimentelor întîmplate pe celelalte fronturi de luptă. Timp de 45 de zile un inamic puternic, bine înarmat și special echipat, s-a epuizat în sforțări sterile, fără să reușească a sparge zidul de stîncă pe care i-l opuneau piepturile românești. Trupele diviziilor 22 și 12, precum și vrednicii lor comandanți, generalii Razu și Găiseanu, și-au făcut cu cinste datoria către țară.

A doua ofensivă germană din Valea Oltului

Întîia ofensivă a Grupului Krafft se soldase cu două înfrîngeri simțitoare, pe amîndouă malurile Oltului, una pe dreapta la Pietrosu-Veverița, alta pe stînga la Topolog. Totuși împrejurările ceruseră ca românii, deși învingători, să se retragă pe linia a doua : Riglou-Mormîntu-Zănoaga.

În timpul acesta, Grupul Krafft se întărise considerabil prin ajutoarele sosite de la diviziile 8 și 11 bavareze, pe cînd frontul român al Diviziei a 23-a, care se întinsese la răsărit pînă în valea Argeșului, se subțiase mult. Sprijinit pe această superioritate de efective, dispunînd de trupe excelente ca alpinii bavarezi și austrieci, perfect pregătite pentru războiul în munți, cu o artilerie formidabilă, primind și automobile blindate și două mortiere austriece de 305 mm, pe care le-a așezat în Valea Oltului la Ciineni, Krafft von Delmensiengen reîncepu ofensiva împotriva noii linii române. Acțiunea principală se dă acum pe partea stîngă a Oltului, între Olt și Argeș, unde sînt concentrate toate trupele nou sosite. Luptele din acest sector sînt dintre cele mai cumplite lupte date pe întreg frontul carpatic. Disproporția între efectivele și armamentul formidabil al adversarului și cele ale românilor, dificultățile terenului accidentat, pe care se dădeau luptele, vremea rea — ninsoare și ger — dădeau războiului de aci un aspect de tragedie, care n-a fost atins nicăieri în altă parte a frontului carpatic.

La 24 octombrie, posturile înaintate de pe Călugăru și Cărbunaru sînt bombardate violent de artileria dușmană și ocupate de alpinii bavarezi, prin mișcări de ocolire. În aceste două înălțimi, dușmanul are acum două puncte de sprijin foarte solide pentru atacarea poziției principale române de pe Mormîntu—Omu de Piatră—Zănoaga. Artileria grea germană bombardează timp de trei zile, cu cea mai mare violență, pozițiile române. Numeroase asalturi se dau în zilele de 24—27 octombrie ; ele sînt respinse cu pierderi sîngeroase de trupele din regimentele 44 Argeș, 2 Vîlcea și 1 grăniceri, — Brigada combi-

nată — care apărau poziția. Noaptea de 25—26 octombrie, cînd dușmanul a atacat atît de front cît și de flancuri, dinspre Olt și dinspre Argeș, a fost cea mai grea. În ziua de 28, un atac al Regimentului 2 Vîlcea, dat pe o ceață groasă, cade în focul concentrat al mitralierelor și grenadelor dușmanului și e surprins de contraatacul dat de forțe superioare. În cursul luptei, maiorul Ghermănescu e lovit în plin de un proiectil de artilerie inamic, care-l sfărîmă și-i aruncă corpul în vale. Soldații sînt impresionați și demoralizați de moartea tragică a eminentului lor șef. Urmează o luptă sîngeroasă pe toată linia de luptă, în care românii, înainte de a-și putea regrupa unitățile, sînt respinși și nevoiți să părăsească poziția de la Mormîntu pînă la Zănoaga. Comandantul Corpului de Olt dă ordinul de evacuare a bazinului Greblești-Titești, care e ocupat de dușman ; românii s-au retras pe o nouă linie, care se sprijină în stînga pe Olt la Copăceni, îndreptîndu-se spre est pe înălțimile Măgura, dealurile Spinului, Miglele, Sule, pînă în Topolog, călare pe șoseaua Titești-Sălătruc. Cheia poziției e masivul Poiana Spinului. Comandantul Diviziei a 23-a, colonelul Moșoiu, e instalat la Perișani.

Dușmanul a făcut un progres simțitor : crîmpeiul de șosea, care de la Ciineni se îndreaptă spre sud-est prin Greblești-Găujani-Boișoara-Titești, împreună cu aceste localități, sînt în mîinile lui. El îi va servi ca bază pentru atacarea bazinului Perișani, dominat la est de munții Miglele și Sule. Luptele luară un caracter cu totul special. Terenul de luptă, foarte accidentat, presărat de înălțimi în șiruri cu direcțiuni variate, întretăiat de văi, acoperite de pîlcuri de păduri, oferea avantaje de surprindere dușmanului, care avea o superioritate foarte accentuată și în privința pregătirii pentru astfel de război și a înzestrării cu materialul trebuincios. El putea să-și trimită detașamentele izolate, ocolind pe la depărtări mari răzlețitele noastre grupe de apărare, pentru a le amenința din spate, pe cînd alte detașamente le atacau din față. Operațiile semănau cu jocul de șah, în care atacul se dă cînd în față, cînd piezișș, cînd din spate. Apărătorul, mult mai slab, cu mijloace de recunoaștere insuficiente, cu artilerie slabă, redus numerice ște, avînd de luptat cu ceața groasă care înlesnea surprinderile, cu zăpada mare, care îngreuia mișcările, era nevoit să-și caute înapoi alte poziții de siguranță, după ce lupta cu deznădejde pe poziția atacată. Inamicul aduce bravurii trupelor române omagiul meritat. Într-o dare de seamă oficială a Statului-Major german el se exprimă astfel : „În general, aceste lupte, date în munți, au fost extraordinar de înverșunate. Pînă în ultima clipă a asaltului, adversarul nu părăsea lupta apărîndu-și pămîntul strămoșesc. La Perișani a trebuit să fie măcelărită o companie întreagă din care n-au scăpat decît doi oameni. Dar și noi aveam de plîns adeseori grele jertfe, în astfel de lupte date în ținuturi acoperite cu păduri bătrîne. Mulți viteji germani, austrieci și unguri dorm somnul cel veșnic în frumoșii munți de acolo” [311].

Lupta pentru ocuparea bazinului Perișani s-a dat cu o nespusă violență. O brigadă a Corpului alpin, operînd pe valea Topologului, a reușit să ocupe la 31 octombrie muntele Miglele. Comandantul Corpului I de armată român a încercat atunci o acțiune în flancul stîng al dușmanului, spre a întoarce acest flanc și a sili pe dușman să se retragă în bazinul Titești. Detașamentul Sule, sub comanda colonelului Bădescu, compus din patru, cinci batalioane, în pripă organizat, cu muniții insuficiente, a înaintat în ziua de 1 noiembrie prin valea Topologului, pe un teren foarte dificil. Atacat de dușman din poziții dominante, detasamentul a fost respins.

Lupte crîncene s-au dat timp de mai multe zile împotriva muntelui Sule, apărat de Regimentul 5 vînători. De la Miglele, dușmanul s-a întors cu fața

spre vest, atacînd cu o brigadă poziția principală română de la Spin-Perișani în flanc, în timp ce o altă brigadă germană, ajutată de un foarte puternic bombardament de artilerie, ataca frontal, de-a lungul șoselei Titești-Sălătruc și prin Băești. Lupta s-a dat în zilele de 6—8 noiembrie. Monstruoasele baterii austriece cu motor, de 305 mm, aruncau de la Titești marile obuze, care nimiceau orice putință de rezistență în pozițiile române. Timp de trei zile, trupele române au luptat cu un eroism și spirit de jertfă mai presus de orice laudă. La Mlăceni, nord de Poiana Spinului, o companie din Regimentul 18 Gorj, din trupele aduse de la Jiu, au ținut piept dușmanului și s-a sacrificat în așteptarea ajutoarelor pînă la ultimul om. Pe la muntele Mamurile, două batalioane germane amenință să cadă în spatele românilor. O companie din Regimentul 1 vînători, comandată de locotenentul Leonte, luptă o noapte întreagă cu dușmanul, pe care-l respinge; comandantul, care abia ieșise din spital, e din nou grav rănit. Pierderile dușmanului au fost și ele foarte dureroase. Doi comandanți de regiment germani și-au găsit — între alții — moartea în această luptă; pe Măgura a căzut maiorul Veith, iar pe muntele Sule, o odraslă regală, prințul Henric de Bavaria, comandantul Regimentului de gardă Bavarez din Corpul alpin. Această din urmă pierdere a impresionat și îndurerat mult pe germani. Prințul era considerat ca un militar de valoare și un spirit cavaleresc; el și-ar fi dat sufletul, exclamînd: „Noblesse oblige!".

Românii trebuie să părăsească Măgura, masivul cuprins între piriul Titeștilor și al Băeștilor și să se întărească pe linia Cozia-Surdoiu-Poiana Spinului, cu dreapta pe muntele Sule. Apărarea se făcea din ce în ce mai greu; efectivele unităților erau din ce în ce mai slabe, iar ajutoarele ce se aduceau de pe celelalte fronturi erau măcinate curînd. Pentru apărarea importantului masiv Cozia, nu se putuse trimite decît cîteva companii din Regimentul 2 grăniceri și din trupele aduse de la Jiu.

Poiana Spinului e atacată la 8 noiembrie și ocupată de germani. Comandantul diviziei, colonel Moșoiu, trimite de la postul de comandă Clocotiți două companii de mehedinteni, comandate de căpitanul Cernăianu și locotenentul Nadolu, care contraatacă pe germani în timpul nopții cîntînd „Deșteaptă-te române". Germanii sînt respinși cîțiva kilometri înapoi. Cernăianu e ucis, iar Nadolu grav rănit. La 9 noiembrie, centrul poziției române de la Surdoiu este părăsit de Batalionul Russu V. din Regimentul 72 *. Linia de apărare română e zdruncinată. Cozia cade în aceeași zi, iar peste trei zile de lupte crîncene, cade și poziția principală de la Poiana Spinului, atît de eroic apărată. Noua poziție de rezistență a Diviziei a 23-a este acum pe linia Dăngești-Rădăcinești — nord de Șuici — sud de Sălătruc. În ajutorul Grupului de la Olt decimat în aceste lupte grele, a fost trimisă Divizia a 14-a, retrasă din munții Moldovei, unde fusese înlocuită prin ruși. Divizia fu așezată la aripa dreaptă a Corpului de Olt, între văile Topologului și a Argeșului. Era de fapt o brigadă — colonel Colori — compusă din Regimentul 67, două batalioane din 51 și unul din 77. Sosirea acestui ajutor nu reuși să schimbe în favoarea românilor balanța forțelor, căci în același timp, dușmanul primi și el ca întărire Divizia a 216-a; în seara de 10 noiembrie, ea intrase în luptă de o parte și de cealaltă a șoselei Titești-Perișani-Sălătruc-Șuici. Superioritatea dușmanului se păstra nestirbită.

* Dat în judecată pentru retragere nemotivată în timpul luptei, Russu V. a fost executat la Finta.

O agonie eroică

La 10 noiembrie, bătălia din Valea Oltului creşte în violenţă. Împreună cu ofensiva pe care Morgen a reluat-o la Cimpulung, luptele de la Olt trebuie să se repercuteze asupra bătăliei decisive ce începuse la Jiu. Frontul de luptă s-a întins mult de-a curmezişul munţilor ; la răsărit el se sprijină acum pe Argeş, la Arefu ; la apus, trece dincolo de Olt. Luptele care se dau, fără cel mai mic răgaz, macină zi cu zi puterile descrescînde ale trupelor române. O gravă primejdie apasă din această parte asupra soartei războiului. Marele Cartier român a cerut Corpului de Olt să continue rezistenţa. El plănuieşte să aducă aci trupele disponibile din Dobrogea şi din munţii Moldovei, să le adune la Curtea de Argeş şi, înlocuind trupele obosite ale Corpului I de armată, care trebuia să treacă în refacere, să atace şi să dea peste cap pe duşman. Dar soarta a vrut să se întîmple într-altfel. Duşmanul, sigur de zdrobitoarea lui superioritate atacă cu furie, sprijinit mereu de formidabila sa artilerie, de nenumăratele lui mitraliere, de trenuri şi automobile blindate. În zăpada care umple văile, prin vîntul îngheţat care biciuie obrajii şi înţepeneşte mîinile, soldaţii români duc luptă de sacrificiu, cedînd terenul pas cu pas, dînd numeroase contraatacuri şi făcînd pe adversar să plătească scump fiecare petic de pămînt cucerit. Cîte un batalion de 100 de oameni trebuie să reziste la atacuri de regimente ; cîte o companie de 30—40 de oameni e atacată de batalioane. Şi sînt mereu aceiaşi oameni, neschimbaţi de săptămîni, dar din ce în ce mai puţini, care luptă fără nici o nădejde, istoviţi de oboseală, zdrenţuiţi, cu zăpada pînă în genunchi. Uneori, grupuri întregi, sfîrşite de oboseală şi înconjurate sînt luate prizoniere ; alteori, ele dau adversarului lovituri dureroase. O companie germană, care coborîse de pe Muntele Cozia şi ocupase dealul Stînişoara, fu înconjurată de grăniceri şi distrusă pînă la ultimul om. Falkenhayn scrie despre aceste lupte : „Progresele noastre trebuiau făcute în lupte foarte grele. Românii rezistau cu disperare. Fiecare munte în parte trebuia luat cu asalt. Şi dacă reuşeam să le luăm pradă în oameni şi material, trebuia, de partea noastră, s-o plătim cu jertfe grele" [85].

Trupele române sînt repartizate astfel : la aripa stîngă, pe malul apusean al Oltului, e o frîntură din Divizia a 13-a ; la centru, între Olt şi valea Topologului, sînt resturile Diviziei a 23-a ; la aripa dreaptă, între Topolog şi Argeş, e Divizia a 14-a.

Pe dreapta Oltului, trupele române ale Diviziei a 13-a s-au bucurat de o relativă linişte mai mult de două săptămîni, fixate pe frontul Riglou—Sărăcineşti. Cea mai mare parte a trupelor diviziei fusese trecută pe stînga Oltului, şi fusese măcinată în luptele de acolo. Din Brigada a 25-a rămăseseră numai două batalioane ale Regimentului 47, cu efective micşorate şi trupe din Regimentul 57 (Brigada a 26-a). Frontul rămăsese mult înapoia celui de pe malul sting, care fusese împins de duşman pînă în linia Cozia. La 10 noiembrie, trupele Brigăzii a 10-a austro-ungare, întărită cu Regimentul 36 de Landsturm german şi cu un batalion din Divizia a 216-a, sub comanda feldmareşalului Goiginger, începu atacul printr-un puternic bombardament de front. De pe linia ferată din Valea Oltului, un tren blindat trăgea focuri în flancul poziţiei române. Frontul român, atacat de forţe mult superioare, e spart în mijloc. Nu sînt rezerve care să umple spărtura, aşa că a doua zi duşmanul pătrunde, întorcînd aripile. Cîteva companii ale Regimentului 47 sînt distruse ; comandantul însuşi e făcut prizonier. Poziţia e pierdută. Resturile se retrag urmărite de duşman, care nu le îngăduie a se fixa solid pe poziţii noi. Timp de 12 zile, soldaţii Diviziei a 13-a,

formînd unităţi amestecate, cu efective foarte mici, rezistă pe poziţii succesive, contraatacînd mereu; la 23 noiembrie ei sînt la Rîmnicu Vilcea.

La aripa dreaptă, trupe din Divizia a 14-a reuşesc la 10 noiembrie să reocupe Muntele Frunţi, dar din lipsă de susţinere pe flancuri nu pot nici să lărgească, nici să menţină succesul. Mai mult încă, din cauza dezastrului ce ameninţă grupul vecin de la Jiu, comandantul român trebuie să mai ia din trupele de la Olt şi să le trimită peste munţi, spre Tirgu Jiu, ca să atace aripa stîngă a inamicului, care ieşea din defileul Jiului. Duşmanul a instalat pe Poiana Spinului numeroase mortiere de 210 cu care bate, in special noaptea, poziţiile române, acoperindu-le cu o pînză luminoasă de grenade şi rachete. Spectacolul e impresionant. La 17 noiembrie, trupe din Divizia a 216-a, aduse cu camioanele automobile pînă la Sălătruc, dau un atac in valea Topologului, cu mai multe batalioane, dispuse in valuri. Contraatacaţi de două batalioane din Regimentele 1 şi 5 vînători, cu un foc viu, germanii s-au retras în păduri. Rezistenţa e din ce în ce mai grea. Trupele Diviziei a 23-a sînt complet extenuate. Cu greutate se adună soldaţi răzleţi din unităţile risipite şi se constituie companii de cîte 80—100 de oameni care sînt trimişi să contraatace poziţii pierdute, sub baraje de artilerie şi mitraliere. Linia Călimăneşti-Scăueni-Şuici, apărată cu înverşunare, fu părăsită în mîna duşmanului abia la 20 noiembrie, cînd spărtura făcută in frontul de la Jiu aduse invazia Olteniei. Din nou comunicatul oficial german trebuie să înregistreze: „Românul a apărat cu îndîrjire pămîntul ţării sale pe şoselele ce duc prin trecătorile Turnu Roşu şi Surduc" *. La 20 noiembrie, rămăşiţele dezorganizate şi demoralizate ale Diviziei a 23-a, care nu mai au nici o valoare combativă sînt retrase din linia de luptă şi aduse la Piteşti, spre a se odihni şi reface. Ele sînt înlocuite cu trupe din Divizia a 8-a, care au fost aduse din Moldova. De fapt, este numai Brigada a 37-a — regimentele 66 şi 77 — completată cu o brigadă nouă, formată din regimentele „Cloşca" şi „Crişan" — fostele trupe de cetate.

Generalul Berthelot, consilier al Marelui Cartier, care pusese mari speranţe pe păstrarea şi întrebuinţarea acestei bune divizii, ca rezervă generală, în vederea unui mare plan strategic, îşi dă învoiala „cu moartea în inimă" la băgarea ei în front, cerînd ca cel puţin să fie retrase resturile diviziilor 11 şi 23.

Divizia a 8-a luă poziţie între Olt şi Topolog, pe un front dispus oblic, cu faţa spre nord-vest, în regiunea Runcu-Valea Babei, opunîndu-se înaintării duşmanului spre Tigveni. Trupele diviziei, abia instalate pe poziţie, sînt imediat atacate de duşman cu o formidabilă desfăşurare de artilerie **. Dar soldaţii de la Oituz au de păstrat o faimă, care e titlul lor de mîndrie. Ei au conştiinţa importanţei rolului ce li s-a încredinţat şi, privind cu compătimire rămăşiţele istovite ale nenorocitei Divizii a 23-a, pe care au înlocuit-o, sînt încredinţaţi că vor şti să salveze de invazie şi Muntenia fraţilor, aşa cum au salvat şi Moldova lor.

Trei zile, lupta urmează cu străşnicie şi de o parte şi de alta. Duşmanul a băgat de seamă că nu mai are în faţă resturile demoralizate, care nu mai aveau nici o putere de rezistenţă, ci o trupă proaspătă şi dîrză. Dar şi moldovenii constatau că nu mai au de-a face cu ungurii din munţii Moldovei ci cu o trupă de elită, straşnic înarmată, care luptă viguros şi metodic.

---

* Comunicatul german din 16 noiembrie.

** Atacul în direcţia Valea Babei-Tigveni e dat de Regimentul 122 infanterie, susţinut de Regimentul 54 de artilerie de cîmp, din Divizia a 216-a.

Pe o muchie de deal, în marginea satului Valea Babei, sub focul nimicitor al dușmanului, colonelul Piperescu Nicolae, comandantul Brigăzii a 37-a, cade lovit mortal de un glonț în frunte, pe cînd sta în prima linie a trăgătorilor. Colonelul găsește destule puteri ca să adreseze cuvinte de îmbărbătare soldaților săi îngroziți, apoi cere să i se aducă și sărută cu evlavie drapelul Regimentului 69, pe care-l condusese cu cinste de la Dorohoi pînă în inima Ardealului și pe crestele însîngerate ale Oituzului. Peste cîteva zile, el își dă sufletul în spitalul din Pitești, lăsînd amintirea unui soldat de rasă, aspru și neînduplecat la datorie, eroic în fața morții. Dar războiul se decidea pe alte fronturi. Invazia se întindea și dinspre apus și dinspre miazăzi; ea amenința spatele trupelor ce luptau la Olt. Rezistența a devenit acum și nefolositoare și periculoasă. Corpul de la Olt trebuie să rupă lupta și să înceapă retragerea spre Pitești.

La 25 noiembrie, Rîmnicu Vîlcea, evacuat în ajun de români, e ocupat de dușmani, iar a doua zi, Topologul era trecut la rîndul lui și Corpul alpin își făcea intrarea în Curtea de Argeș.

Căderea trecătorii Oltului

Valea Oltului este acum, în sfîrșit, în mîna germanilor. Sînt două luni încheiate din ziua în care Falkenhayn pornise bătălia de la Sibiu, care trebuia să-i deschidă îndată pasul Turnului Roșu și drumul Oltului. I-au trebuit însă două luni de lupte grele, pentru ca soldații Kaiserului german să poată trece în toată voia pe vechiul drum, străbătut de atîtea armate cotropitoare. Iar Oltul, care de-a lungul veacurilor a răsfrînt în undele sale, rînd pe rînd, acvilele romane, panașele ungurilor, iataganele turcești și oglindește acum coiful cu țepușă al germanului, lovește mai năvalnic „zidul vechi al mănăstirii" Cozia și povestește umbrei sfinte istoria tristă a neamului care-și pregătește înălțarea prin jertfă și durere. Ciudată și caracteristică întorsătură a vremurilor! După mai bine de cinci veacuri, treceau din nou pe dinaintea voievodului soldați din neamul acelora care luptaseră ca tovarăși de arme, alături de oștenii români. Cavalerii lui Frederic de Zolern, îmbrăcați în armuri și cu crucea pe piept, veniseră la 1396 într-un avînt de jertfire, să apere creștinătatea, la Nicopole, alături de floarea nobilimii franceze și de oștenii lui Mircea, împotriva Semilunei ce se înălța cotropitoare. Astăzi, scoboritorii lor, mirosind prada bogată, veneau, lacomi, să gîtuie pe strănepoții foștilor lor camarazi de arme, care-și apărau țara și neamul. Vremea schimbă sufletele popoarelor, ca și pe ale indivizilor.

Intrînd în străvechea Capitală a celor dintîi Basarabi, comandantul german, din ordinul Kaizerului, depuse o coroană pe mormîntul regelui Carol, în catedrala Argeșului. Acest act însemna mai puțin o injurie ce se aducea bătrînului și înțeleptului rege, prin încercarea de a arăta că un cap încoronat ar fi putut să aibă alte interese și sentimente decît acelea ale poporului său, cît era mai ales o demonstrație împotriva nepotului și succesorului regelui. Germanii nu puteau ierta regelui Ferdinand atitudinea sa românească, vrednică de tradițiile cavalerești ale ilustrului său neam.

Trei zile în urmă, avangardele Grupului Krafft intrau în Pitești. Comunicatele oficiale germane pretind că în luptele de pe Valea Oltului, Grupul Krafft a făcut un total de 14 451 de prizonieri, dintre care 101 ofițeri, și ne-au luat 14 tunuri.

Grupul român de la Olt a fost măcinat încetul cu încetul și înfrînt în lupta inegală pe care a susținut-o împotriva formidabilului său adversar, dar rezistența sa de aproape două luni rămîne una din mărturiile cele mai vorbitoare de eroismul și puterea de jertfire a soldatului român.

b) STRĂPUNGEREA DE LA JIU

Pregătirea marii ofensive germane

Încercarea cea nouă, pe care o făcea comandamentul german la Jiu, era ultima carte pe care o juca pe teatrul de război român. Dacă ar da și ea greș, campania de iarnă va trebui considerată ca încheiată și trupele băgate la adăposturile de iarnă, cu toate consecințele incalculabile ale acestei măsuri. De aceea, Marele Cartier mai făcu încă o sforțare și trimise lui Falkenhayn încă cîteva divizii. Un grup nou a fost creat în vederea bătăliei decisive. El se compunea în primul rînd din cele două divizii, a 2-a bavareză și a 301-a, ale desființatului Grup Kneussl bătute la 27—30 octombrie, la care se adăugară două noi divizii de infanterie aduse de pe frontul de la Riga, unde era acum liniște. Era Divizia a 41-a de infanterie prusiană una din cele mai bune unități germane, comandată de generalul Schmidt von Knobelsdorff, fost șef de stat-major al armatei Kronnprinz-ului, la Verdun, și Divizia a 109-a, sub comanda generalului von Oettinger. Comanda Corpului de cavalerie, format din cele două divizii de cavalerie, 6 și 7, întărit cu un detașament de patru automobile blindate rămase încredințată generalului von Schmettow. Rezerva grupului o forma o nouă divizie, a 115-a (general von Kleist) și o brigadă de ciclișți. Comanda întregului grup — cu un total de peste 80 000 de oameni și 30 000 de cai — cea mai impozantă forță care operase pînă acum pe frontul carpatic, fu încredințată generalului Kühne, comandantul statului-major fără trupe al Corpului LIV, care fusese trimis în Transilvania de mai multă vreme, cu intenția de a lua comanda unei ofensive pe frontul Oituzului, la care se renunțase. Ziua atacului fu fixată pentru 11 noiembrie.

Noua ofensivă a fost pregătită în stil mare, cu o metodă și minuțiozitate caracteristic germană. Numeroase trupe de pionieri și mase mari de populație, ridicate din regiunile vecine, fură întrebuințate la reparația drumurilor prin munți și a podurilor din șoseaua Jiului. Terasamentul șoselei fu întărit ca să poată suporta tunurile grele, mișcate cu tractoare automobile, automobilele blindate și camioanele. Depozite de muniții și alimente au fost stabilite prin munți și prin diferite puncte ale trecătorii. Trupele au fost prevăzute cu îmbrăcăminte și echipament de munte. Șiruri nesfîrșite de trenuri debarcau în gări trupe, muniții, animale de povară, provizii și tot felul de material de război. Șoseaua din defileul Jiului care, din nefericire, rămăsese în mîna germanilor pînă la mijlocul distanței între Lainici și Bumbești, fu întrebuințată pentru transportul artileriei grele și ușoare și a unei părți din trupe. Linia ferată Decauville, instalată din timpul neutralității pentru a înlesni transportul de grîne, le-a fost și ea de un mare ajutor.

Cînd, la 10 noiembrie, masele de trupe inamice s-au pus în mișcare, cele mai riguroase măsuri de poliție asigurau ordinea transporturilor. Fiecare detașament, fiecare vehicul, fiecare cal, își avea locul fixat atît în coloanele de marș, cît și în punctele de staționare. Instalații luminoase și de semnalizare, posturi telefonice, ofițeri cu însărcinări speciale, posturi de jandarmerie, serveau la menținerea ordinei cu energie de fier, după un regulament special.

La cea mai mică abatere, pedeapsa urma cu severitate; cînd o căruţă ieşea din coloana de marş, era fără milă aruncată în riu. Exemplara ordine germanică îşi făcu efectul; în dimineaţa zilei fatale de 11 noiembrie, toate forţele duşmanului erau în poziţiile de atac desemnate. Prăpădul era gata să se dezlănţuiască asupra capetelor noastre.

Surprinderea

În timpul acesta, poziţiile româneşti erau menţinute de trupele Grupului Jiu, constituite dintr-o singură brigadă a Diviziei 1; cealaltă brigadă a diviziei era la Cerna. Ajutoarele primite din sectoarele vecine, în timpul celei dintîi bătălii de la Jiu, fuseseră trimise înapoi, la unităţile de unde fuseseră luate. La comandamentul nostru, printr-o greşeală de judecată, nu se aştepta nimeni ca inamicul să repete lovitura în acelaşi loc unde fusese înfrînt, iar concentrarea formidabilei armate a lui Kühne se făcuse cu atîta discreţie, încît ai noştri nu băgaseră de seamă nimic. Cu dibăcie, comandantul german căuta a distrage atenţia românilor asupra preparativelor ce se făceau la Jiu. Falkenhayn se instală cu ostentaţie la Braşov, unde se deda la o activitate zgomotoasă; primea musafiri de marcă, organiza parade militare, făcea vizite dese frontului de la Predeal, căutînd ca toate acestea să ajungă la cunoştinţa comandanţilor noştri. Încredinţat astfel că pe sectorul Jiului s-a restabilit liniştea, atenţia comandantului român se îndreptase din nou asupra celorlalte puncte ale frontului carpatic unde inamicul, căutînd mereu să-şi mascheze lovitura decisivă ce prepara la Jiu, da atacuri violente. În special spre Argeş erau pironite privirile noastre neliniştite. Spre a stăvili aci puternica presiune a Grupului Krafft, comandamentul nostru suprem luase măsură să concentreze la Piteşti rezerva strategică, formată din diviziile scoase din luptă din Dobrogea şi Moldova şi refăcută cu ajutorul elementelor din depozite. Această masă de manevră trebuia să ia ofensiva în mod simultan cu ofensiva rusă ce se plănuia de atîta vreme pe frontul munţilor Moldovei. În mijlocul acestor preparative, pe neaşteptate, trăznetul căzu la Jiu.

Inamicul atacă la 11 noiembrie cu patru divizii

Ca o introducere a marei bătălii, încă din ziua de 10 noiembrie, detaşamente din Armata Kühne atacă înălţimile din stînga Văii Jiului. După lupte înverşunate, ele reuşiră să ocupe piscurile Muncelu, Molidvişu şi Urma Boului, creîndu-şi astfel, de această parte, o puternică flancgardă.

În dimineaţa zilei de 11 noiembrie, un uragan de foc se dezlănţui din gurile a peste 250 de tunuri, de toate calibrele, asupra poziţiilor româneşti. Sub protecţia lor, porni atacul celor patru divizii de infanterie duşmane. Spre deosebire de cea dintîi bătălie de la Jiu, axa direcţiei atacului nu mai era şoseaua Buliga, ci chiar şoseaua Jiului. De o parte şi de cealaltă a Văii Jiului fuseseră aşezate cele două divizii de infanterie proaspete ale Armatei Kühne, care trebuiau să forţeze intrarea. Pe partea de vest a Jiului era Divizia a 41-a; pe partea de est era Divizia a 109-a. În spatele celor două divizii, pe şoseaua Jiului, erau încolonate diviziile 11 şi 301. Corpul de Cavalerie era masat la intrarea de nord a defileului, aşteptînd semnalul că drumul e deschis, spre a începe înaintarea, ca să invadeze cîmpia. La Petroşani, era în rezervă Divizia a 115-a. Atacul se dădea pe un front de 30 km, de la piscul Molidvişului — la răsărit — pînă la apus de şoseaua Buliga.

Cu toată presiunea acestei mase enorme, înaintarea dușmanului nu fu prea mare în ziua întîi. Rezistența voinicească a românilor opri avîntul dușmanului. La aripa dreaptă a Diviziei a 41-a, Batalionul alpin würtemberghez, ajutat și de alte trupe dușmane, luptă toată ziua ca să ocupe dealul Leșului (cota 1191) apărat cu vitejie de două companii de gorjeni și de abia pe seară putu să-l ocupe. Pe „Drumul Neamțului", care coboară de la Buliga, Divizia a 41-a atinge spre seară Schela. De pe o înălțime, la nord de Bumbești, de unde supraveghea personal lupta, Falkenhayn constată că înaintarea la aripi era abia de 3—4 km. pe cînd în centru atacul se împiedicase de poziția noastră de la Bumbești și rămăsese aproape pe loc. O violentă acțiune de artilerie a trebuit să se întreprindă împotriva Bumbeștilor. La 11 și 12 noiembrie, în tot cursul zilelor, mortierele germane aruncară obuzele lor enorme asupra poziției române, pulverizînd adăposturile și sfărîmînd cupolele micilor tunuri de 55, scoase din fortificațiile noastre declasate, cu care era garnisită poziția. Abia în după-amiaza zilei de 13 românii, istoviți și copleșiți din toate părțile, cedează dușmanului sfărîmăturile Bumbeștilor.

Pe toate drumurile și potecile, coloane nesfîrșite de dușmani coboară și atacă din toate părțile puținele noastre trupe, care rezistă cu sforțări supraomenești și nu părăsesc pozițiile decît spre a reocupa altele imediat în spate, de unde pornesc contraatacuri eroice. Dușmanul însuși mărturisește vitejia trupelor noastre: „Nu se poate tăgădui că infanteria română luptă cu vitejie; fără îndoială că ea se arată îndrăzneață și dibace în apărarea pozițiilor ei din munte, bine organizate; desigur că ea atacă cu hotărîre în contraofensivă; dar ea se dovedește foarte simțitoare față de focul artileriei, în special față de focul calibrelor grele și nedeprinsă în apărarea contraatacurilor înconjurătoare, împotriva cărora, artileria lor, pipăind nesigur, nu le poate asigura la timp apărarea" [311].

La 13 noiembrie, trupele Corpului de Jiu s-au retras pe linia de recule-gere Vălari—Rugi—Simbotin—Bărcaciu, călare pe Jiu. Alpinii würtemberghezi luptă toată ziua cu un detașament român, pînă să poată stăpîni Vălarii. Cele două companii românești, care apără Vălarii, au contraatacat batalionul de alpini würtemberghezi în trei rînduri și l-au pus pe goană; la al patrulea atac, focul ucigător al artileriei grele dușmane a silit pe bravii apărători să părăsească poziția. Pentru cucerirea Simbotinului, germanii au trebuit să dea șapte atacuri consecutive.

Cu evacuarea Bumbeștilor și pierderea liniei Vălari—Simbotin—Bărcaciu șoseaua principală din defileu este toată în mîna germanilor; prin ea se scurgeau fără întrerupere masa artileriei și infanteria diviziilor 11 și 301. Cavaleria lui Schmettow începe marșul spre a traversa defileul și a intra în cîmpia de la nord de Tîrgu Jiu. Automobilele cuirasate, cu mitraliere, alergau, împroșcînd flancurile coloanelor române.

Odată ieșit din regiunea muntoasă, nici un obstacol serios nu se mai opune înaintării inamicului. La 14 noiembrie, el mai e reținut cîtva timp pe loc, pe linia Turcinești-Curtișoara, spre a se acoperi concentrările pe care le fac românii la sud de Tîrgu Jiu. Inamicul intră în oraș la 15 noiembrie, fără luptă, în timp ce grupările de la aripi ajunseseră în văile laterale ale Gilortului și Motrului.

Ruperea frontului român

Cu masa formidabilă a patru divizii de infanterie, Falkenhayn reușise să rupă linia frontului român, într-un loc unde garda era ținută de trupele unei biete brigăzi! Străpungerea frontului român se făcuse. Bariera Carpaților fusese trecută. Zăgazul, care ținuse două luni

șuvoiul dușman, se rupsese și, peste el, valul furios se năspusti la vale ca să înece cîmpurile noastre. În coloane nesfîrșite, cavaleria lui Schmettow începu marșul la aripa dreaptă a Armatei Kühne. Deja, Falkenhayn credea partida ciștigată. El luă dispoziții pentru exploatarea succesului. Divizia a 11-a de infanterie a fost așezată la aripa stingă a Corpului LIV ; ea va înainta spre sud-est, spre a deschide drumul spre Valea Oltului în direcția Drăgășani, în spatele corpului român ce lupta la Olt. Divizia a 301-a o va urma, ca eșalon de siguranță spre stinga, în contra unor eventuale atacuri dinspre Olt, Corpul LIV — diviziile 109 și 41 — va continua înaintarea direct spre sud, în direcția Craiova. Înaintea lor fură trimise cele două divizii de cavalerie care, în marșuri repezi, vor preceda marșul infanteriei, în direcția Filiași-Strehaia. Rolul cavaleriei este ca să taie legăturile din spate ale Grupului de la Cerna cu țara și să curețe terenul, înlesnind operațiile diviziilor de infanterie.

O mare surprindere însă aștepta pe comandantul german. Românul, pe care-l credea zdrobit, se ridică în fața lui, hotărît și curajos și, într-o încordare eroică, îi baricadează drumul. Pe pozițiile de la sudul Tîrgu Jiului se va da o mare bătălie, care va avea să hotărască definitiv asupra reușitei străpungerii.

c) BĂTĂLIA DE LA TÎRGU JIU. 16 — 17 noiembrie

Planul românesc al bătăliei de la Tîrgu Jiu

Bătălia de la Tîrgu Jiu a fost concepută de comandamentul român, după un plan asemănător cu acela al primei bătălii de la Jiu. Locul ales pentru luptă era muchea înălțimilor, care se întind la sud de Tîrgu Jiu, cu direcție generală vest-est, închizînd dinspre sud căldarea — depresiunea subcarpatică a geografilor — în care e așezat orașul. Poziția e bine aleasă ; ea urmează pe malul de sud — mai înalt — al Amaradiei Mici, linia Copăcioasa-Dănești-Cîrbești. La stînga, ea se sprijinea pe Jiu ; la dreapta, pe Gilort. Dacă însă pozițiile erau bine alese, puterile de care dispunea la Jiu generalul Vasilescu Paraschiv, comandantul Armatei I, era absolut neîndestulătoare spre a reține puhoiul dușman. În completă necunoștință de formidabilul dușman pe care-l aveau în față, se întocmi planul de luptă. La centru, trupele Grupului Jiu vor rezista atacurilor de front pe care le va da inamicul împotriva liniei Copăcioasa-Dănești-Cîrbești, întinzîndu-se spre vest, peste Jiu, pînă la Șomănești. În același timp, la aripa stîngă, un detașament mixt, venind dinspre Cerna prin Baia de Aramă, va cădea în spatele inamicului, pe linia lui de comunicații. Manevra principală va avea loc la aripa noastră dreaptă, pe valea Gilortului. O divizie nouă, a 17-a*, adusă din zona de refacere cu trenul, va înainta în flancul și spatele inamicului, în direcția Bumbești, spre gura de sud a defileului ; un detașament mic, venind dinspre răsărit, de pe frontul Oltului, pe șoseaua Băbeni-Novaci, va ajuta acțiunea Diviziei a 17-a, căzînd în spatele inamicului de această parte. Planul era foarte bine întocmit și situația aventuroasă, în care se pusese inamicul, era bine exploatată. Reușita planului ar fi adus completa distrugere a armatei înconjurate și cu linia de retragere tăiată. Decît că, raportul forțelor, aflate

---

* Cu acest număr, care era acel al diviziei distrusă la Turtucaia, se reconstituise o nouă divizie, alcătuită din Regimentul 56, care luptase pe frontul Moldovei în Divizia a 14-a, și Batalionul 4 de la șase regimente deosebite ; în total nouă batalioane cu un regiment de artilerie. Comandant era colonelul Niculcea.

față în față, era în absolutul dezavantaj al românilor. O astfel de manevră de înconjurare pe ambele flancuri, analoagă cu cea întrebuințată de Falkenhayn la Sibiu, cerea din partea românilor o putere, cel puțin egală cu aceea a adversarului, pe cînd, în realitate, noi aveam mai puțin decît o treime din numărul lui : două divizii necomplete față de șapte divizii dușmane. Și pe lîngă aceasta, n-am avut nici noroc.

Bătălia se încinge în condiții de mare inferioritate

Detașamentul care venea de la Cerna era alcătuit din trei batalioane de infanterie, cu artilerie, pus sub comanda colonelului Tăut. Detașamentul nu putu să ajungă la timp pe teatrul luptei. El trebui să se întoarcă din drum și să lupte din greu pentru propria lui siguranță. O soartă asemănătoare avu detașamentul care venea dinspre Olt. Acesta era încă și mai slab ; numai un singur batalion cu trei escadroane și o secție de artilerie. Corpul de la Olt, prins el însuși în lupte foarte grele, nu putea trimite mai mult. Detașamentul, întărit cu puține trupe din Corpul de Jiu, fu oprit și el între Crasna și Aninișu, la vest de Novaci, de trupele Diviziei a 301-a, care întărea aripa stîngă a dușmanului.

Spre culmea lipsei de noroc, unul din trenurile care transportau spre Jiu trupele Diviziei a 17-a române, a deraiat în dreptul satului Filfani, lîngă Stolnici, între Pitești și Slatina. El a oprit și întîrziat transportul trupelor de ajutor, de care se simțea atita nevoie. Din această cauză, trupele sosiră cu mari întîrzieri pe frontul de luptă și în timpul ei. În dimineața zilei de 16 sosiseră cinci batalioane de infanterie și o baterie de cîmp ; pînă în seara zilei debarcaseră peste tot 6 000 de oameni. Din această cauză, ofensiva română, proiectată pentru ziua de 16, fu amînată a doua zi, după sosirea întregii divizii. Întîrzierea fu fatală. Inamicul, în posesia completă a mijloacelor lui de luptă, începu el ofensiva spre Cărbunești, surprinzînd trupele în curs de debarcare, fără să-și fi operat concentrarea. Trupele române sosite a doua zi au trebuit să fie aruncate în luptă pachet cu pachet, imediat ce erau debarcate în gările Bărbătești și Cărbunești. Restul sosi abia după terminarea bătăliei, cînd era prea tîrziu.

Desfășurarea bătăliei

Bătălia de la sud de Tîrgu Jiu s-a dat în cele două zile de 16 și 17 noiembrie. Ningea cumplit în fulgi mari și deși ce se topeau, cînd ajungeau la pămînt, într-o lapoviță rece. Vîntul sufla cu putere și arunca vîrtejuri de zăpadă în ochii luptătorilor. Rar s-a dat o bătălie în asemenea condiții de neegalitate între forțele dușmane, ca cea angajată la sud de Tîrgu Jiu.

Masa celor trei divizii germane ieșise din defileu și ocupa la 16 noiembrie o linie vest-est, întinsă de la Tîrgu Jiu la Gilort ; Divizia a 301-a era mai înapoi, formînd flancgarda stîngă a Armatei Kühne. Cavaleria germană, luînd înaintea infanteriei, atacă pozițiile ocupate de trupele Grupului Jiu. La aripa noastră stîngă, Divizia a 7-a de cavalerie germană atacă între Tismana și Jiu, pe linia Șomănești-Cîrbești și e respinsă. La centru, Divizia a 6-a de cavalerie atacă centrul poziției române, dar nu poate să înainteze nici ea cît de puțin; lupta se desfășoară foarte vie în jurul satului Dănești. La aripa noastră dreaptă, în regiunea Cărbunești, Regimentul 4 de ulani și părți din Divizia a 11-a bavareză atacă trupele Grupului Jipa, care acoperă debarcarea Diviziei a 17-a ; în luptă violentă, dușmanul e respins spre Ștefănești. Comandantul duș-

man își dă seama de eșecul incercării făcute cu cavaleria; el e trecător, căci masa infanteriei sale, luptind cu ninsoarea deasă și cu lapovița drumurilor, a ajuns spre seară pe terenul luptei; ea-i va schimba fața. Kühne retrage Divi-

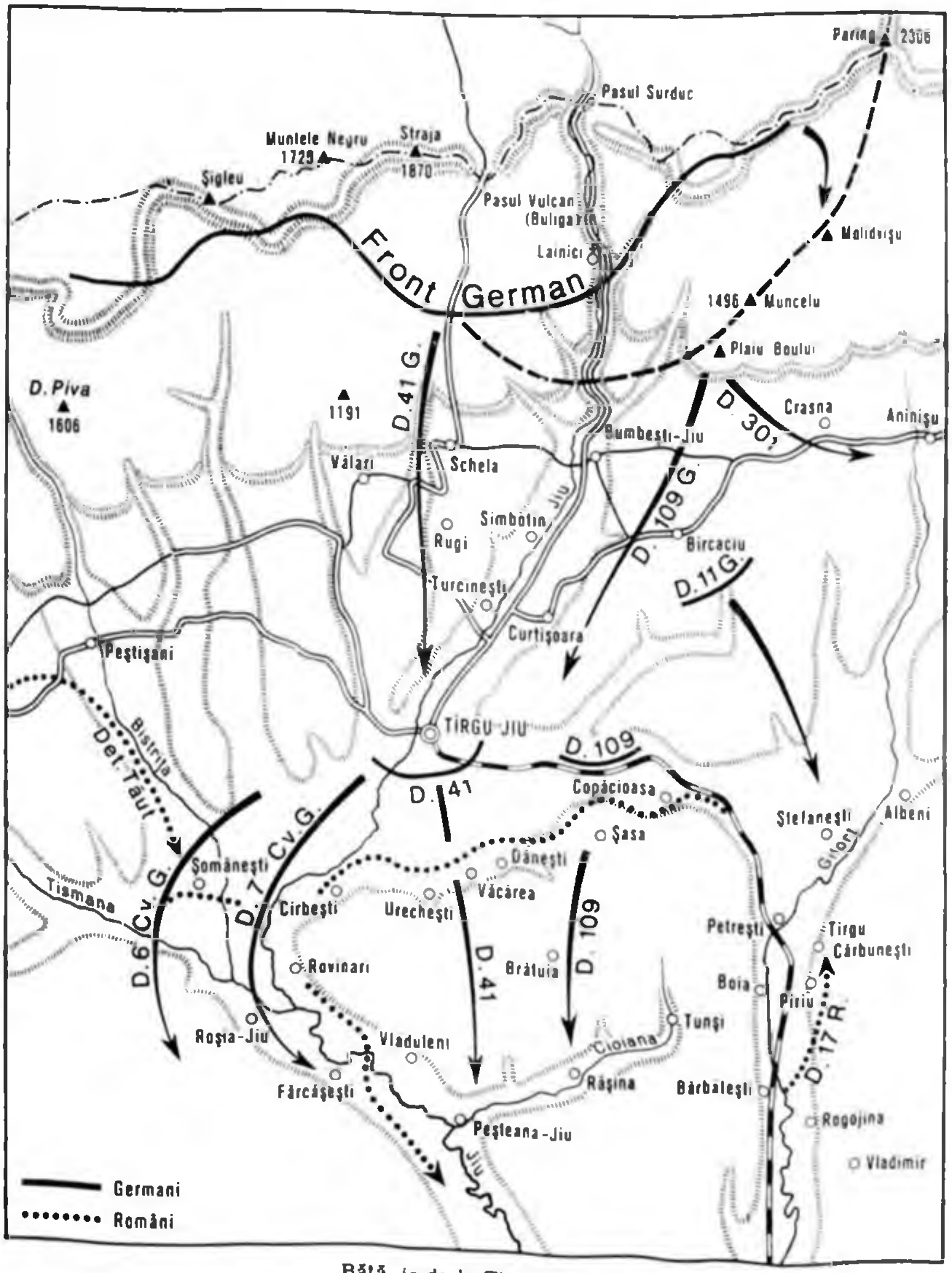

Bătă ia de la Tîrgu Jiu

zia a 6-a de cavalerie din front, o aduce la Tirgu Jiu și o trimite la aripa de vest, în valea Tismanei. Acolo e concentrată acum toată masa de cavalerie, a cărei misiune este fixată acum la executarea unui marș ocolitor în flancul sting român.

În locul cavaleriei, ia loc infanteria dușmană. Viscolul a mascat complet mișcarea. E singurul succes cu care Kühne se poate lăuda pe ziua de 16 noiembrie.

La dreapta, în valea Gilortului, concentrarea Diviziei a 17-a române nu se mai poate face la Albeni, cum era proiectat. Trupele trebuie să debarce la Bărbătești și să urmeze șoseaua Rogojeni-Boia, urcînd spre nord.

Ziua de 17 noiembrie va fi decisivă în bătălia de la Tirgu Jiu. Toată noaptea a nins. Dimineața, o zăpadă de două palme acoperă dealurile și văile. Concentrarea dușmanului pe linia de luptă este astăzi îndeplinită. Grupul de atac e format din masa celor trei divizii : Divizia a 41-a este la dreapta, călare pe Jiu ; Divizia a 11-a bavareză e la stînga, pe Gilort ; între ele la centru e Divizia a 109-a. Centrul de greutate al grupului de atac e strămutat la aripa stîngă dușmană. De aceea, Divizia a 11-a bavareză e întărită cu un regiment din Divizia a 109-a, cu alpinii württemberghezi, cu Regimentul 4 de ulani, cu detașamentele de cavalerie ale celor trei divizii ale grupului și cu toată artileria grea a Diviziei a 109-a.

În fața puternicei aripi stîngi dușmane, Divizia a 17-a română începe mișcarea ofensivă, de-a lungul Gilortului cu direcția Bumbești ; ea are numai cinci batalioane, dintre care două abia au avut timpul să sară jos din vagoane, ca să se repeadă în luptă ; patru batalioane se adună la Vidin, ca să formeze rezerva. Cu toată grămădirea de forțe dușmane la această aripă, atacul român progresează. Trupele Diviziei a 17-a, așezate pe trei coloane, luptă voinicește ; la ora 10 dreapta a ajuns la Licurici, centrul la Cărbunești, stînga a ocupat dealul Curmătura. Dușmanul îndreaptă patru coloane de atac împotriva românilor. Lupta e deosebit de violentă, în special la flancul nostru drept, pe care dușmanul caută să-l învăluie, dar în zadar. Patrule de cavalerie sînt semnalate pe valea Amaradiei ; un batalion român ocupă Rogoci și oprește cavaleria dușmană.

Dușmanul își desfășoară totalitatea forțelor strînse de el la aripa de est și copleșește cu numărul, cu puterea artileriei și cu mulțimea mitralierelor, pe românii, care luptă deznădăjduit.

Batalionul al patrulea din Regimentul 15 Războieni, care ocupase dealul Curmătura, fu atacat și împresurat de un întreg regiment bavarez. Toată ziua și seara, pînă noaptea tîrziu, soldații batalionului, care primiseră ordinul să reziste pînă la ultimul om, au luptat cu furie, necedînd nici o palmă de teren. La ora două noaptea, batalionul era complet distrus. Trei sferturi din el rămăseseră pe teren morți și răniți ; restul, afară de cîțiva prizonieri, s-au retras trecînd Gilortul prin apa înghețată. Înspre Pîriu Boia și Cărbunești, Batalionul 4 din Regimentul 27 Bacău a susținut toată ziua lupta și a lăsat pe teren mai mult ca jumătate din ofițerii și oamenii săi, morți și răniți. Era batalionul care la 20 octombrie luase parte la asaltul Tipcheșului, lîngă Bicaz. La dreapta lor, Batalionul 4 din Regimentul 75, bieți milițieni și dispensați ialomițeni, care învățaseră mînuirea armei și a trăgaciului în tren, de la Urziceni la Jiu, au intrat de-a dreptul în focul mitralierelor și au fost seceraţi [303]. Abia pe seară, dușmanul reușește să ocupe Boia și Tupșa. El a înaintat, după

o zi de lupte grele, foarte puțin. Noaptea îl găsește cu 3 km mai la sud de linia Petrești-Cărbunești, de-a curmezișul Gilortului, ținut în frîu de linia Divizia a 17-a română.

Din nenorocire, la aripa de vest și la centru, bătălia luase o întorsătură foarte gravă pentru români. Trupele Grupului Jiu formează o linie de apărare foarte subțire, întinsă de la Șomănești, peste Jiu, pînă la Copăcioasa avînd în față masele diviziilor de infanterie 41 și 109 germane, iar în flancul sting are diviziile 6 și 7 de cavalerie. Masele de cavalerie dușmană înaintează pe la vest de Jiu, de-a lungul și de-a curmezișul văilor Bistricioarei și Tismanei, ocolind sau respingînd slabele detașamente române și ajung în valea Motrului, la Broșteni și Roșia, executînd astfel în flancul sting român o largă mișcare ocolitoare. Aripa poziției principale române, sprijinită pe Jiu la Cîrbești, era complet întoarsă. Detașamente germane de cavalerie erau în seara de 17 noiembrie la Fărcășești, pe malul drept al Jiului, 15 km în spatele poziției române de la Cîrbești.

În același timp, trupele diviziilor germane 41 și 109 atacau de front poziția română Cîrbești—Dănești—Copăcioasa. Trupele române luptă cu un eroism ce desfide orice descriere. Dușmanul suferă pierderi simțitoare, dar tare prin puterea numărului, înaintează impetuos peste mina de apărători. Înălțimile de pe malul estic al Jiului, între Cîrbești și Poiana — în special dealul Bran — sînt teatrul unor lupte sîngeroase, date de o parte și de alta aproape cu sălbăticie. Satele Dănești și Urechești, la est de Cîrbești, sînt apărate cu deznădejde de soldați din regimentele 18 și 58 Gorj, 43 și 59. De cinci ori sînt ocupate de germani și tot de atîtea ori sînt reocupate de neînfrînții noștri soldați. Ceea ce rămîne în mîna dușmanului, sînt frînturi de unități, decimate, copleșite de puhoiul care se revarsă din toate părțile.

După-amiază, frontul român a fost rupt în mijloc pe o mare lărgime; Divizia a 41-a înaintează în direcția Văcărea—Pești eana, Divizia a 109-a pe direcția Sasa—Brătuia. Sfărîmăturile centrului român se retrag prin valea Cioiana, în direcția Rășina—Tunși. Capetele coloanelor dușmane au ocupat pe malul sting al Jiului, Pești eana; ele își dau mîna cu avangardele coloanelor de cavalerie ce coboară pe malul drept al rîului. Cercul inamicului se închide astfel în spatele pozițiilor noastre de la Cîrbești, unde colonelul Obogeanu, comandantul sectorului, duce luptă disperată împotriva coloanelor ce-l atacă dinspre nord, de la Drăgușești, dinspre est de la Urechești, și de la vest, de peste Jiu, de o coloană inamică ce a coborît pe valea Bistriței. Cu tot drumul desfundat de ploi și ninsori, artileria manevrează precis și ține în respect pe atacator. Către seară însă, linia de retragere e ocupată de inamic; ofițeri trimiși în recunoaștere sînt primiți de dușman cu focuri. Situația este extrem de critică; o catastrofă pare iminentă.

Obogeanu evacuează spinarea dealului de la Cîrbești și începe retragerea spre sud, așezîndu-și artileria la mijloc, încadrată de infanterie; cîteva mici detașamente sînt lăsate să rețină pe inamic, sacrificîndu-se pentru salvarea grosului. Coloana, înaintînd spre sud, găsește satul Vlăduleni, la jumătatea drumului între Rovinari și Pești eana, ocupat în forță de dușman. O luptă crîncenă începe la 7 seara, românii atacă pe dușman cu energia disperării, ca să-și facă drum de trecere. Dar pozițiile inamice sînt dominante și întărite cu numeroase cuiburi de mitraliere și artilerie puternică. Din spate, trei automobile blindate și trupe de infanterie dușmană urmăresc și atacă coloana română, iar de peste Jiu, începe să primească focuri de artilerie grea; la Fărcășești, în fața Vlădulenilor, au sosit o brigadă de infanterie și una de cavalerie germane. Așadar, înconjurați de toate părțile! Trec ceasuri de încordare nervoasă. Ro-

mânii nu reușesc să forțeze trecerea. Nu mai e nici o nădejde de scăpare. Pe dreapta Jiului însă, germanii, în siguranța victoriei și a iminentei capturi, nu-și iau prea multe măsuri de prevedere. Un pod ruinat peste Jiu a rămas neocupat de ei. Sub protecția unui batalion, care face față inamicului spre Fărcășești, Obogeanu salvează toată artileria, trecînd-o peste pod, pe cînd infanteria trece parte pe pod, parte prin vaduri, prin apa înghețată. Este un ger cumplit, noaptea e cețoasă. Trecerea rîului se face într-o tăcere desăvîrșită: nici măcar un cal nu a nechezat. Toată noaptea inamicul a tras focuri și a aruncat rachete. A doua zi de dimineață, cercul său de fier s-a strîns în jurul golului; pe teatrul dramei se găsea numai plutonul de sacrificiu, lăsat acolo, strîns în jurul lăzilor sale de cartușe! Grosul coloanei Obogeanu, cu artileria intactă, era la 18 km spre sud, pe drumul Filiașilor.

Soarta bătăliei era acum hotărîtă. Cu toată eroica apărare a aripii drepte române, situația sa era amenințată din cauza retragerii aripii stîngi pe linia Pești-Rășina-Tunși, de unde inamicul amenință să ia în flanc pozițiile de la sud de Petrești-Cărbunești. Copleșiți de imensa superioritate a dușmanului, care se revărsa din toate părțile în mase nesfîrșite, românii se văzură nevoiți să rupă lupta și la aripa dreaptă și să se retragă în timpul nopții pe malul răsăritean al Gilortului, înspre sud. Cîmpurile, dealurile și pădurile înzăpezite, erau presărate de cadavrele eroicilor apărători și de mulțimea răniților, care au fost lăsați de dușmanul neomenos să moară după zile de chinuri și de neîngrijire.

Revărsarea puhoiului

Bătălia de la Jiu se sfîrșise. Fusesem înfrînți de marea superioritate numerică și tehnică a adversarului. Ultima barieră, pe care crezusem să o putem ridica la sud de Tîrgu Jiu, în necunoștința noastră de forțele cu care se prezenta de astă dată adversarul, fusese spulberată. Nimic nu se mai opunea acum la invaziunea țării.

Pe la apus de Jiu, prin valea Motrului și pe drumurile învecinate, masele nenumărate ale cavaleriei germane și automobilele sale blindate se revărsau ca un pîrjol cotropitor peste țarinele și satele românești. De-a lungul Văii Jiului, rămășițele Grupului Jiu, reduse la 1 800 de oameni de infanterie, obosiți și cu moralul scăzut, se retrăgeau spre Filiași, rezistînd cu artileria pe poziții succesive. De-a lungul Amaradiei se retrăgea Divizia a 17-a, care mai număra abia 2 000 de luptători.

La 18 noiembrie, capetele coloanelor cavaleriei germane și automobilele blindate atinseră linia ferată Turnu-Severin — Craiova, la Prunișor și Strehaia. Linia fu stricată în mai multe puncte. Legătura cu Turnu Severin și cu divizia de la Cerna era tăiată. La 19 noiembrie, rezistența încercată de trupele române la Filiași cu intenția de a acoperi înaintarea ajutoarelor pe care Marele Cartier vroia să le trimită în Oltenia, fu înfrîntă de numărul copleșitor al dușmanului, care urmărea de aproape, îmbătat de succesul obținut.

Inamicul cobora cu grosul Armatei Kühne — diviziile 41, 109 și 11 — văile Jiului, Gilortului și Amaradiei; la aripa estică, Divizia a 301-a care în timpul bătăliei de la Jiu rămăsese înțepenită pe loc la Novaci, în fața detașamentului român trimis de la Olt, trecea acum și ea în valea Oltețului și apoi în a Cernei cu direcția spre Drăgășani. Divizia a 115-a ieșise din defileul Jiului și urma, ca rezervă a grosului armatei.

O ultimă și zadarnică rezistență se mai încearcă la trecerea Amaradiei, ale cărei poduri fuseseră distruse. Apele scăzute ale rîurilor favorizau înaintarea dușmanului.

La 21 noiembrie dimineața, un escadron de cuirasieri, sub comanda maiorului Borke, intră în Craiova pe la vest, în timp ce pătrundeau pe la nord avangardele Diviziei a 41-a de infanterie.

Pămîntul Olteniei, ținutul românismului celui mai vechi, mai curat și mai mîndru, obîrșia energiilor românești, primea cel dintîi insulta copitelor cailor năvălitorului. Catastrofa României începuse [12].

NOTE

[1] Încă din cursul ofensivei din martie 1916 italienii urmăriseră cucerirea Goriziei, dar fără succes. În cursul celei de-a șasea ofensive de pe Isonzo, italienii trec Isonzo și cuceresc Gorizia la 8 august. Armata austro-ungară execută o operațiune de retragere generală pe Carso (Kars), la 10 august 1916.

[2] Armata Brusilov reluase ofensiva pe frontul rus de sud-vest în direcția Kovel la 28 iulie 1916, continuînd înaintarea spre acest centru și la sud de Nistru pînă la sfîrșitul lunii, pentru ca apoi capacitatea sa ofensivă să se epuizeze.

[3] Eremia Grigorescu (1864—1919). Vezi Ionescu N., *Generalul Eremia Grigorescu*, București, Editura Militară, 1967.

[4] Împărăteasa Austriei, asasinată de anarhiști în anul 1898.

[5] Carol I Robert, rege al Ungariei (1308—1342).

[6] Sigismund de Luxemburg, rege al Ungariei (1387—1437).

[7] Bătălia de la Posada între oastea Țării Românești și cea ungară a avut loc la 9—12 noiembrie 1330.

[8] Localități din Belgia și Franța de nord-est ocupate, jefuite și parțial distruse de trupele germane în cursul campaniei din 1914.

[9] Vezi Iosipescu V., Preda Gh., *Generalul David Praporgescu*, București, Editura Militară, 1967.

[10] În cursul campaniei din anul 1915, pe frontul ruso-austro-german.

[11] În iulie-august 1916, pe Frontul Oriental (frontul rus de sud-vest).

[12] Pentru această etapă a operațiunilor militare, vezi Atanasiu I., *O pagină din războiul nostru. Lupta de la Jiu. 14/27 octombrie 1916*, București, 1936; N. Pătrășcoiu, *Bătălia de la Jiu*, București, 1937; I. Cupșa, *Armata română în campaniile din anii 1916—1917*, București, Editura Militară, 1967; V. Atanasiu, *Bătălia de la Bran—Cîmpulung (august-noiembrie) 1916*, București, Editura Militară, 1976; Idem, *Bătălia din zona Sibiu — Cîineni. Septembrie 1916*, București, Editura Militară, 1982; V. Mocanu, *Anotimpurile de foc ale Oltuzului, august 1916 — august 1917*, Editura Militară, București, 1984.

Capitolul IV

Invazia

1. FORȚAREA LINIEI OLTULUI

A treia criză a războiului nostru

Sub impingerea din ce în ce mai puternică a puhoiului dușman, stăvilarele munților începeau să trosnească. La Jiu se produsese spărtura. La Olt, zăgazul abia se mai ținea.

În fața primejdiei invaziei, Înaltul Comandament român era agitat de sentimente și influențe contrarii. Erau, pe de o parte, considerațiile de ordin pur militar. Evacuarea Olteniei, pentru scurtarea frontului, părea o necesitate inexorabilă. În două rînduri Marele Cartier o plănuise, o studiase, dar renunțase la ea. Căci considerații de alt ordin : sentimental, politic, localnic, luaseră pasul înainte. Apărarea teritoriului național părea unora ca o dogmă intangibilă : nici un petic din pămîntul strămoșesc nu trebuia lăsat de bunăvoie dușmanului. Pe altarul acestei idei fusese sacrificat unul din marii comandanți de armată.

La Marele Cartier de la Periș, în dimineața zilei de 22 noiembrie, cei doi consilieri aliați expuseră două teze opuse. Generalul Beleaev propuse o retragere după metoda rusească, pe poziții succesive, spre a păstra armata pentru mai tîrziu. Generalul Berthelot arăta imposibilitatea aplicării tacticii ruseşti într-o țară cu teritoriu mic, ca România, abandonînd dușmanului bogățiile țării și demoralizînd complet armata ; aceasta ar însemna catastrofa fără bătălie. Generalul francez este pentru o acțiune ofensivă cu diviziile ce alcătuiesc rezerva strategică de care dispune Marele Cartier. Ruperea frontului de la Jiu nu este o catastrofă iremediabilă. Speranța îndreptării gravei situații strălucea încă destul de vie. Berthelot propune o manevră viguroasă în flancul dușmanului prea încrezut, cu o armată ce ar înainta peste Olt, spre a transforma biruința germană de la Jiu într-un dezastru. Grupul de divizii, ce era în curs de adunare la Pitești, putea să îndeplinească acest rol. Masa de manevră se va constitui la vest de Pitești din Divizia a 21-a de la Armata I, împreună cu Divizia a 2-a din Pitești ; grupul trebuia să treacă Oltul mai sus de Drăgășani, spre a opera cu direcția spre Jiu, în spatele armatei de invazie germană. Pentru a acoperi înaintarea grupului de divizii române, trebuia însă ca trupele de pe Valea Jiului să opună o rezistență înverșunată la Filiași. Ordinul de retragere a Grupului de la Cerna și a Detașamentului de Dunăre de la Băilești, dat de generalul Vasilescu Paraschiv, comandantul Armatei I, fu revocat ; trupele trebuiau să rămînă pe loc. Repeziciunea înaintării germane în Oltenia făcea imposibilă realizarea manevrei proiectate. Berthelot se gîndește la o nouă manevră : grupul celor trei divizii concentrate în regiunea Pitești ar putea fi întors spre sud spre a ataca capetele de coloană ale diviziilor germane ce vor trece Oltul, spre a le arunca

înapoi spre Craiova. În urmă, aceste trupe, completate cu diviziile 10 și 18 ar putea organiza, cu un moral înălțat, apărarea liniei Oltului. Dar reușita acestor operații cerea neapărat încă două lucruri : armatele I și a II-a să opună în sectoarele lor o rezistență îndirjită, iar pe frontul Moldovei rușii să înceapă, în sfîrșit, marea lor ofensivă, mereu amînată. Chestiunea ajutorului din afară, pentru ușurarea frontului român, se impunea ca o condiție indispensabilă. Conferința comandamentelor interaliate hotărîse ca marea ofensivă a armatelor Antantei să se amîne pentru primăvara anului viitor. Nemaifiind necesară concentrarea tuturor forțelor pe Frontul de Vest, Joffre propuse întărirea Frontului de la Salonic cu trupe franceze, engleze și italiene, spre a se lua acolo o puternică ofensivă, care să silească pe dușman să ia din forțele germano-bulgare de la Dunăre ; generalisimul francez era convins că România a reușit să domine criza, care se apropie de sfîrșit. Din nenorocire, planurile comandamentului francez au rămas în stare de intenții.

Ceea ce apărea însă ca cea mai eficace dintre măsurile de ajutorare a României, era ajutorul rus. Proximitatea Rusiei făcea ca intervenția ei puternică să aibă efecte imediate. Din București, din Paris, din Londra, cele mai stăruitoare rugăminți se adresau aliatului rus ca să trimită în ajutorul armatei române, aflată în mare primejdie, numeroasele trupe de infanterie și cavalerie care erau ținute pe Prut, cu arma la picior și cu căpestrele în gura cailor. Dar ajutorul rus se lăsa așteptat. Generalul Beleaev, reprezentantul Statului-Major rus pe lîngă comandamentul român, făcea acestuia demonstrația că Rusia trecuse cu mult peste obligațiile ce-și luase prin convenția cu România. Că în Dobrogea trimisese patru corpuri de armată în loc de trei divizii. Că în Moldova luase asupră-și apărarea frontului pînă la Oituz. Că deplasarea rapidă a trupelor, adunate în Basarabia, întîmpină o mulțime de dificultăți tehnice, principala vină a acestei întîrzieri fiind slaba capacitate de transport a căilor ferate române. . . Rusia nu-și poate lua angajamentul de a face ca trupele sale de ajutor să sosească la timp, spre a împiedica părăsirea pozițiilor noastre din munți și evacuarea teritoriului național. De altfel, rușii nici nu privesc această eventualitate ca o catastrofă; dimpotrivă, ea ar fi o operație strategică avantajoasă, căci ar aduce restringerea și întărirea frontului rus de luptă.

Cu multă amărăciune, Brătianu exprimă reprezentantului rus urmările fatale ale inacțiunii ruse. Zece corpuri de armată ruse stăteau cu arma la picior, învinuind administrația căilor ferate române. Și totuși, motivul invocat nu avea deloc valoarea pe care voiau să i-o dea rușii. De la Prut pînă la Carpați erau abia 90—100 km, adică o distanță ce se putea străbate în cinci-șase zile de marș pe jos, cu etape foarte mici, iar în Dobrogea, unde patru corpuri de armată rusă erau concentrate, inacțiunea lui Zaharov permitea dușmanului să ridice trupe, pe care le trimitea în altă parte a frontului. Dar hotărîrea comandamentului rus era neînduplecată; mult făgăduita ofensivă rusă de ușurare este amînată pentru 28 noiembrie, iar unitățile cerute pentru ajutorarea directă a armatelor române, Corpul VIII rus, Divizia a 40-a rusă, sau cel puțin Divizia a 8-a de cavalerie, sînt refuzate categoric. Berthelot comunică telegrafic lui Joffre că armata română „va fi obligată să prelungească singură, încă opt zile, sforțarea extremă care îi este cerută".

Pe măsură ce se desfășura cea de-a treia criză a războiului nostru, criza defensivă, fatală, lumină se făcea asupra intențiilor aliatului nostru. La dogma apărării teritoriului național, rușii opuneau cealaltă dogmă : sacrificarea teritoriului, în interesul desfășurărilor strategice viitoare, necesitate de operațiile războiului european. Cele din urmă iluzii ce ne făceam asupra sin-

ceritătii aliatului vor primi de astă dată lovitura decisivă. Pe toată întinderea Frontului Oriental, de la Baltica la Egee, liniștea deplină domnea. Numai în limba de pămînt, întinsă între Carpați și Dunăre, o armată mică, obosită de aproape trei luni de neîncetate lupte, în care nu apucase să învețe ce înseamnă odihna, se zbătea, încolțită de jur împrejur de dușmani numeroși și puternici, apărîndu-și cu energia disperării scumpul pămînt strămoșesc.

Și ajutorul rusesc n-a sosit. Mîna puternicului vecin și aliat nu s-a întins ca să ne oprească de pe povîrnișul catastrofei. Ea s-a ridicat numai ca să ne arate drumul retragerii spre Siret. Ideea rusească triumfa. Armata română va trebui să apuce pe drumul calvarului său.

Spre linia Oltului

În acest timp, invazia dușmană își urma cursul, nestînjenită de nici un obstacol serios. Rezistența de la Filiași fusese înfrîntă și Craiova ocupată de dușman.

Pe poarta larg deschisă în munții Gorjului, prin văile de sus ale Jiului, puhoiul dușman se revărsa în cîmpiile Olteniei. Rămășițele glorioase ale diviziilor 1 și 17 române nu mai erau capabile de nici o acțiune serioasă. Slabele detașamente de ariergardă nu puteau avea altă misiune decît să asigure, pe cît cu putință, evacuarea materialelor de război și a răniților din teritoriul părăsit și să protejeze retragerea trupelor, aruncînd în aer podurile.

Întîia linie serioasă de rezistență posibilă era pe malul răsăritean al Oltului, în regiunea Drăgășani — Slatina. Malul sting al Oltului, înalt și rîpos, dominînd întreaga luncă și șesul Olteniei, tăind perpendicular direcțiile de înaintare ale inamicului, alcătuia o excelentă linie de apărare. Cu o singură condiție: să fi fost ocupată la timp și în ordine de trupe îndestulătoare.

Din nenorocire n-a fost așa. Operațiile de la Jiu — încercare disperată de a salva Oltenia — au provocat distrugerea Grupului de la Jiu, au întîrziat retragerea Grupului de la Cerna, care a trebuit să fie condamnat la un nefolositor sacrificiu, au pricinuit dezorganizarea și uzarea Diviziei a 17-a aruncată, unitate cu unitate, în bătălia de la Tîrgu Jiu.

Pe urma detașamentelor noastre venea falanga celor șapte divizii ale armatelor Kühne și Schmettow, răsfirîndu-se, ca un imens evantai, pe măsură ce ieșeau din trecătoarea Jiului. La 21 noiembrie, în ziua ocupării Craiovei, frontul german se întindea pe o lățime de 40 km. Aripa dreaptă a acestui front, formată din cele două divizii de cavalerie Schmettow, înainta cu repeziciune de-a lungul văilor Motrului și Jiului, atingînd cu avangardele Craiova. Aripa stîngă înainta mult mai încet, de-a lungul văii Amaradia, apoi trecuse în valea Oltețului cu direcția Drăgășani și ajunsese la Otetelișu. Frontul german făcea, astfel, o conversiune spre est, pentru a se așeza paralel cu Oltul.

La 24 noiembrie, armatele germane ajunseseră pe linia Oltului și avură neplăcerea să găsească podurile de la Drăgășani și de la Slatina distruse. De pe malul opus, puternice salve de artilerie și un foc de infanterie anunțau pe dușman că malul Oltului era bine ocupat și energic apărat. Puhoiul dușman trebui să se oprească, să-și adune forțele și să pîndească greșelile cu care neexperiența sau nechibzuința noastră îi vor veni în ajutor.

În spatele liniei frontului, drumurile Olteniei sînt năpădite de invazia dușmană. Coloane lungi de infanteriști și cavaleriști, nenumărate tunuri, convoiuri nesfîrșite de căruțe, automobile grele se mișcă spre răsărit. Pe marginea drumurilor cai morți, din a căror carne corbii rup fîșii, automobile sfărîmate, căruțe răsturnate, cu roțile și oiștea în aer, arme aruncate, sînt sem-

nele triste ale retragerii românilor. Pe la cite o răspîntie, un grup de cruci, înfipte in pripă peste movilițe de pămînt, proaspăt răsturnat.

Drumurile trec prin sate pustii, golite de populația care a luat, spăimîntată, drumul pribegiei. Uneori, convoiul de care țărănești cu boi, ducînd tot avutul familiei : scoarțele, cocenii, vitele, porcii, mînate de femei sau de copii, ajunse în coloanele dușmane și întoarse din drumul pribegiei, se înapoiază în satele părăsite în primul moment de spaimă. Împușcături se aud în tot momentul, la trecerea coloanelor prin sate. Nemții nu pot suferi cîinii ; de aceea calea lor triumfală e presărată de cadavrele bietelor dobitoace. Sînt zile posomorite de toamnă. Cerul e cenușiu, iar drumurile desfundate, pline de noroi, de gropi și bălțoace.

Șarja de la Robănești

Printre numeroasele acțiuni episodice ale luptelor dintre Jiu și Olt, prin care trupele române în retragere încercau să stăvilească înaintarea puhoiului german spre a da timp să se pună în apărare linia Oltului, merită să nu fie dat uitării episodul șarjei de la Robănești.

La Caracal se găsea, în ziua de 7/20 noiembrie, Brigada 2 Roșiori — a Diviziei 1 Cavalerie — formată din regimentele 4 și 9, cu misiunea de a acoperi aripa stîngă a trupelor — Divizia 1/17 — ce se retrăgea de la Jiu în direcția Slatina, urmărite de cavaleria lui Schmettow. Escadroanele înaintate vin în contact cu patrulele germane. Brigada 2 Roșiori primește de la Grupul apărării Olteniei însărcinarea să cadă în flancul și în spatele inamicului care înainta de la Craiova în direcția est spre a ataca linia mult încercatei Divizii 1/17, aflată în tranșee între Robănești și Cîmpuri.

În dimineața zilei de 23 noiembrie, brigada ocupă satul Bujoiu, punînd în goană inamicul și înaintează spre vest, în sectorul Lăcrița-Robănești-Pîrșani, la sudul liniei ferate dintre Pielești și Balș. Două batalioane inamice din Divizia a 11-a bavareză, solid retranșate, deschid un foc violent din marginea pădurii Pîrșani și satul Robănești. Regimentul 4 Roșiori, descălecat, luptă eroic spre a sfărîma rezistența, însă fără succes ; ofițerii regimentului cad, unul după altul. La flancul sting, Regimentul 9 Roșiori n-a reușit nici el să-și îndeplinească misiunea de a întoarce aripa dreaptă dușmană, astfel încît să ușureze lupta Regimentului 4. Atunci, colonelul Călinescu, comandantul regimentului, trimite ordinul ca un escadron să șarjeze bateria dușmană de la liziera pădurii Pîrșani. Căpitanul Al. Filitti se oferă să execute această șarjă în fruntea Escadronului 3.

Escadronul era redus la numai 110 săbii și n-avea alți ofițeri decît pe comandant, pe lîngă care se adăugase locotenentul Mora, care recunoscuse poziția bateriei și locotenentul Iuliu Roșca, adjutantul regimentului, oferit voluntar. În același regiment lupta, ca sergent voluntar, bătrînul George Donici, membru al unei vechi familii moldovene. Cu toată vîrsta lui înaintată — aproape 70 de ani — bătrînul, care făcuse campania din 1877, nu stătuse pe gînduri și ceruse să fie reprimit în rînduri ; el făcea acum campania în plutonul comandat de nepotul său, după cum în Războiul independenței o făcuse sub comanda tatălui acestuia. Bătrînul Donici se adresă căpitanului :

„— Ce însărcinare îmi puteți da, domnule căpitan ?

— Vrei să șarjezi alături de mine ?

— Vă mulțumesc, sînt gata — răspunse scurt bătrînul, înfigîndu-se în șa și luînd loc lîngă căpitanul său".

În cinci minute, escadronul era gata. Filitti dă comanda : „Pentru atac, lancea-n cumpănire, marș, marș !". Din peste 100 de gîtlejuri porni același

răcnet : Uraa ! și escadronul porni în galop în ropotul a sute de copite. Bateria germană era adăpostită în spatele crestei dealului din liziera pădurii Pirșani; la vederea escadronului care urca în goană nebună creasta, artileriștii își retrag în grabă tunurile, spre a se ascunde în vale, în spatele infanteriei. În timp ce escadronul își continuă urmărirea în coborîș, mitraliere germane, ascunse după o șiră de paie, încep să secere, pe cînd o companie de infanterie — un rînd în genunchi și altul în picioare — așezată în șanțul șoselei Craiova—Piatra, trage în plin din față. Caii și călărețiii cad grămadă; cimpul e presărat de cadavrele oamenilor și animalelor. Căpitanul Filitti, locotenenții Mora și Roșca sint printre răniții grav. Alături de căpitanul său, bătrînul Donici a șarjat cu sabia în teacă, agitînd chipiul în mînă ca pe un drapel — la virsta lui înaintată, el nu vroia să ucidă — și cade mort, străpuns de gloanțe printre cei dintii. Escadronul e spulberat în întregime.

Restul Regimentului 7 — redus la două escadroane — care se eșalonase în adîncime spre a susține acțiunea Escadronului 3, e întimpinat de un foc foarte puternic de artilerie și se retrage prin Robănești în direcția Bals; aceeași mișcare e nevoit s-o facă și Regimentul 4, care rămăsese cu flancurile descoperite.

Divizia 1 Cavalerie a luat parte la luptele pentru apărarea liniei Oltului, cooperînd cu Divizia 1/17, luptînd cînd călare, cînd pe jos, într-o serie de angajamente locale. Mereu hărțuită, obosită, ea a lăsat cîmpurile de luptă semănate cu cadavrele luptătorilor, fără a putea zăgăzui înaintarea dușmanului.

Șarja de la Robănești a fost un anacronism față de mijloacele tehnice ale războiului modern. Generalul Kühne a calificat-o drept „o nebunie!". Această reminiscență a vechiului spirit cavaleresc, caracteristic pentru spiritul ce însuflețea pe luptătorul călare pe vremea cînd o șarjă putea hotări soarta unei bătălii, a pus însă în evidență elanul și spiritul de jertfă de care este capabil soldatul român în apărarea pămintului strămoșesc.

Căderea liniei Oltului

În fața Oltului, la 25 noiembrie, germanii crezură că un atac frontal, dat cu sprijinul puternicei lor artilerii, va reuși să-i pună în stăpînirea trecerii celei mai directe și mai importante : podurile de la Slatina. Dar podurile erau distruse, iar malul răsăritean al Oltului, care domină pînă departe linia rîului, era bine ocupat de soldații Diviziei 1/17, in retragere de la Jiu, cu artilerie și infanterie. Două zile, 25 și 26 noiembrie, încercările diviziilor 41 și 11 germane dădură greș. Zadarnic formidabila lor artilerie grea, reperată de aeroplane, bombarda Slatina și pozițiile românești; îndată ce trupele de infanterie germană începeau trecerea pe bărci sau prin vaduri, un violent foc de artilerie, mitraliere și arme, se pornea de pe malul românesc și încercarea nu reușea. În ziua de 25 în dreptul satului Curtișoara, in seara aceleiași zile în dreptul Tesluiului, a doua zi în dreptul satelor Colibași și Moșteni, multe bărci cu soldați germani au fost scufundate, iar Oltul a tirit spre vale multe cadavre. Încercarea de a forța trecerea pe la Slatina nu reușise. Același lucru se întimplă și mai la nord încă, unde Divizia a 301-a nu reuși, nici ea, să treacă Oltul la Drăgășani. Pozițiile de pe malul răsăritean erau bine apărate de Divizia 2/5, adusă din centrul de refacere de la Buzău, Norocul germanilor și nesocotința noastră îi ajută să obțină prin surprindere, ce nu reușiseră să izbutească prin forță.

Mai la vale de Slatina era un alt pod, la Stoenești, servind ca loc de trecere pentru șoseaua care trece de la Caracal la Roșiori de Vede. Cavaleria germană se îndreaptă înspre Caracal și Stoenești. La 23 noiembrie Caracalul era ocupat. Spre marea și plăcuta surprindere a germanilor, podul de la Stoe-

nești era aproape intact ; detașamentul român, însărcinat cu distrugerea lui, nu reușise să-l strice decît foarte puțin. El a putut fi întrebuințat de dușman chiar de a doua zi ; germanii mai construiseră alături încă un al doilea pod. La 24 noiembrie Divizia a 6-a de cavalerie germană trecuse peste pod, pe malul răsăritean, iar la 25 noiembrie trecu și Divizia a 7-a. Cele cîteva companii de milițieni, care se găseau în vecinătatea podului, trebuiră să se retragă, fără nici o încercare de rezistență. Cu chipul acesta, trecerea Oltului se făcuse, prin greșeala noastră, mai ușor decît își putuseră închipui înșiși germanii. Linia română de apărare de la Slatina era întoarsă.

Față de acest succes, comandantul german îndreptă și Divizia a 11-a, care se istovise zadarnic în fața Slatinei, tot spre podul de la Stoenești și tot într-acolo luă drumul și rezerva armatei, Divizia a 115-a care, la 26 noiembrie, ajunsese la Craiova.

Acum, rezistența frontului român nu se mai putea menține pe Oltul de mijloc. În partea de nord, Grupul Krafft von Delmensiengen, luptînd de o parte și de alta a Oltului, ocupase Rîmnicu Vîlcea și înfrînsese rezistența română pe valea Topologului. Înaintînd spre sud-vest, el reuși să stabilească legătura cu aripa stîngă a lui Kühne, în regiunea deluroasă de la nord de Drăgășani și, cu chipul acesta, să descrnneze un arc de cerc în jurul pozițiilor românești, de o parte și de alta a Oltului.

În același timp, o parte din trupele germane, care trecuseră Oltul pe la Stoenești, luară direcția oblică înspre nord, tinzînd să cadă în spatele trupelor române de la Slatina, pe cînd restul trupelor și cavaleria își continuau drumul spre Roșiori de Vede.

Divizia 1 de cavalerie încearcă să oprească înaintarea inamicului. Ea execută numeroase marșuri și contramarșuri obositoare, hărțuind trupele dușmanului și fiind adesea atacată de avioanele acestuia. O luptă violentă se dădu lîngă Alimănești. Împotriva cavaleriei dușmane — Divizia a 7-a — care ocupase pădurea Alimănești, în care se retranșaseră puternic, brigăzile române de roșiori, luptînd descălecate sau șarjînd pe fronturi de escadroane, bine ajutate și de artileria călărească, au sîngerat nefolositor, fără însă să reușească, nici să scoată pe dușman din pozițiile lui puternice, nici să împiedice revărsarea continuă a puhoiului invaziei peste Olt. În diferitele lupte date pe malul răsăritean al Oltului, Divizia 1 de cavalerie a pierdut mai mult de jumătate din oamenii, caii și tunurile sale, fiind nevoită să se retragă la Potcoava. Generalul comandant al diviziei, care n-a putut ajunge la timp ca să oprească trecerea inamicului pe podul de la Stoenești, s-a sinucis mai tîrziu.

Pozițiile române de la Slatina nu mai erau de ținut. Sub amenințarea cu întoarcerea și dinspre nord și dinspre sud, trebui să înceapă retragerea spre răsărit. Întreaga armată a lui Kühne era acum pe malul de răsărit al Oltului. În ziua de 27 noiembrie linia Oltului căzuse. În timpul acesta, un nou și grav eveniment se petrecuse. În spatele armatei române, la Zimnicea, Mackensen trecuse Dunărea [1] și începuse o înaintare rapidă spre nord-est, amenințînd atît Capitala, cît și liniile de comunicații și de retragere ale armatei române. Situația era de o gravitate excepțională. Planul manevrei dinspre Pitești spre sud împotriva capetelor de coloane ale Armatei a IX-a germane, care ar fi trecut Oltul la Slatina sau mai la sud, nu mai era aplicabil. Comandamentul superior român renunță la acest plan. Nu mai era timp de a aduna diviziile grupului de manevră. O grupare nouă a tuturor forțelor române era acum necesară, spre a se opune înaintării inamicului, care se făcea acum concentric : dinspre munți, dinspre Olt și dinspre Dunăre.

2. ODISEEA GRUPULUI DE LA CERNA

Rezistența Grupului Cerna

Unul din cele mai impresionante acte ale tragediei române se juca dincolo de Olt. Înaintarea fulgerătoare a dușmanului și cucerirea liniei Oltului tăiase în două armata luptătoare din Oltenia. Resturile Grupului Jiu se retrăseseră dincoace de Olt. Rămăseseră însă dincolo, trei grupuri de luptători, izolate, rupte de la trunchiul lor: la Orșova Grupul Cerna, în Gorj Detașamentul Tăut, iar la Băilești un mic detașament zis „de Dunăre". Între ei și „țară" se interpusese dușmanul. Oltenia era invadată de dușman, Craiova ocupată, linia drumului de fier în stăpînirea lui. Soarta celor trei detașamente, rămase izolate în spatele dușmanului, părea pecetluită: era capitularea. Dar trupele aparțineau unor regimente de olteni, elita armatei. Mîndria oltenească nu se împăca cu ideea înfringerii fără luptă și a capitulării. Și atunci, în fața dușmanului, uimit, începe să se desfășoare un spectacol unic în istoria războaielor ... În punctul cel mai extrem al frontului carpatic român, pe Valea Cernei, trupele Grupului Cerna rămăseseră pe loc, ținînd solid Orșova, muntele Alionului și toată linia muntoasă, așa cum o cucerise și le-o încredințase, ca depozit sacru, bravul Dragalina. Nici o palmă de pămînt nu le luase dușmanul. Vitezele trupe respinseseră orice încercare de înaintare a inamicului și contribuiseră, prin trimiterea Detașamentului Dejoianu, la victoria românească de la Jiu.

În timpul celei de-a doua bătălii de la Jiu, Grupul dușman Mehadia — — comandant colonelul ungur Szivo — primi ordinul să atace Grupul român de la Cerna, spre a nu-l lăsa să trimită trupe de ajutor la Jiu, și să forțeze trecerea pe la Severin în spatele Grupului de la Jiu. În vederea acestei operații, grupul dușman fu întărit și cu o brigadă germană de cicliști — în putere de 1 200 carabine. Timp de patru zile, 10—13 noiembrie, lupte crîncene s-au dat la Cerna. Abia în ziua de 13 noiembrie, după violente lupte de stradă, românii au cedat Orșova și s-au retras pe malul sting al Cernei. Încercările de a-i scoate de aci au rămas fără rezultat și ofensiva dușmană, ajunsă la capătul sforțării, a trebuit să înceteze.

În toiul luptei care se dădea la Cerna, comandamentul român ridică din trupele de aci trei batalioane, constituind Detașamentul Tăut, pe care-l trimise prin Baia de Aramă la Tîrgu Jiu spre a interveni în bătălia de acolo; detașamentul nu putu ajunge la timp ca să intervină în luptă. Mai-nainte, se mai luaseră alte trupe pentru întărirea armatei ce lupta la Olt.

Cu toată slăbirea rezultată din aceste luări de trupe, grosul grupului, alcătuit acum din regimentele 17, 57 și 31, comandat de colonelul Demetriad, ținu cu bravură linia Cernei, peste care dușmanul nu putu trece. Din nenorocire, evenimente dureroase se petreceau în spate, la Tîrgu Jiu, care trebuiau să influențeze în mod fatal asupra Grupului de la Cerna.

La 17 noiembrie, în urma înfringerii de la Tîrgu Jiu, grupul primise ordin să se retragă înspre Filiași, spre a forma aripa stîngă a Armatei de Jiu, în retragere. Acest ordin a fost însă contramandat; în interesul manevrelor plănuite de Înaltul Comandament român, divizia primi un nou ordin să rămînă pe loc, ca să reziste, și a rămas. Într-o situație asemănătoare se găsea și slabul detașament de miliții — zis Detașamentul de Dunăre — redus la trei batalioane și o baterie, sub comanda colonelului Al. Văitoianu — împărțit între Hinova, pe Dunăre și Băilești, în sud-vestul județului Dolj. El primise ordin să se retragă în stînga Grupului de la Cerna, cu direcția Caracal, spre a ocupa și apăra podul de la Stoenești, peste Olt. Și acest ordin a fost,

în urmă, contramandat. Cunoaștem urmările nenorocite ale neocupării podului de la Stoenești.

La 19 noiembrie, odată cu inaintarea Armatei Kuhne spre Craiova, inamicul reincepu ofensiva și impotriva Grupului de la Cerna; atacul, indreptat impotriva muntelui Alion, fu respins. Încurajat de situația din ce în ce mai dificilă în care se găsea grupul român, cu retragerea tăiată, inamicul reînnoi cu același insucces atacurile sale. În același timp Kühne, care ocupase Craiova și înainta spre Olt, începu să fie îngrijorat de siguranța spatelui său. Pe de altă parte, Hindenburg avea nevoie de calea Dunării indispensabilă pentru serviciile de aprovizionare ale celor două armate ce operau acum în Cîmpia Munteniei. De aceea, comandamentul german ordonă o acțiune energică prin care dușmanul să ia în posesie malul stîng al Dunării. Atacul dușman pe toată linia frontului s-a dat la 22 noiembrie, susținut și de monitoarele de pe Dunăre. Cu toată subțirimea liniei de front, românii au rezistat cu dîrzenie, dar încep a fi copleșiți de superioritatea inamicului.

În spatele Grupului de la Cerna, Kühne trimise „Batalionul întărit Picht", cu tunuri și o stație de telegrafie fără fir. Picht porni de la Filiași de-a lungul liniei ferate inspre vest și, infrîngînd rezistența unui slab detașament de milițieni la Balota, ocupă Turnu Severin în seara zilei de 2 noiembrie.

La Cerna, Demetriad e înștiințat de prefectul județului Mehedinți că Severinul e ocupat din ajun de dușman. Fără a mai aștepta un ordin de la Marele Cartier, văzîndu-și linia de comunicații tăiată, colonelul dădu ordin de retragere generală. Retragerea grupului român dădu în sfîrșit ocazie dușmanului să „cucerească" trecerea riului Cerna și să înceapă urmărirea neînfrîntei divizii românești. Ariergarda grupului român, luptînd cu curaj, ținu însă pe dușman la o distanță respectuoasă. În noaptea de 22—23 noiembrie, ultimele posturi române părăsiră malul de răsărit al Cernei, iar la 24, trupele Grupului Cerna se găsiră în fața Severinului, ocupat cu două zile înainte de germani.

«Detașamentul rătăcitor» Tăut

Foarte aventuroasă fusese soarta Detașamentului Tăut. Format la 15 noiembrie în vederea participării la bătălia din Tîrgu Jiu, din elemente luate din diferite sectoare ale Grupului Cerna, el s-a constituit pe trei batalioane infanterie cu o baterie de artilerie la Ciresu și a pornit în dimineața zilei de 16 noiembrie spre Baia de Aramă, făcînd un marș obositor ziua întreagă pe ninsoare și lapoviță. Din dreapta, vîntul aduce ecoul tunului bătăliei de la Tîrgu Jiu, care se înteţise. Ajunși în Baia de Aramă tîrziu noaptea, după trei ceasuri de odihnă, soldații reîncep la 17 marșul spre Tîrgu Jiu. Înainte de Peștișani, coloana se întîlnește cu un detașament de trei escadroane din Divizia a 6-a de cavalerie germană, cu tunuri, pe care-l respinge; noaptea cantonează la Peștișani. A doua zi de dimineață, 18 noiembrie, situația se arăta tulbure. Izolat și în ignoranță de ceea ce se întîmplă în jurul lui, Tăut trebuie să facă supoziții asupra situației și să ia hotăriri din proprie inițiativă. Bătălia de la Tîrgu Jiu se dăduse ieri, fără participarea detașamentului; e cert că românii erau în retragere, urmăriți de dușman; frontul era spre sud, departe.

Înaintarea spre Tîrgu Jiu nu mai era de nici un folos. De altfel detașamentul era mult prea slab — cu puțin peste 2 000 de luptători — ca să poată aduce un real serviciu în desfășurarea bătăliei angajate. El trebuie să se îngrijească acum de propria-i siguranță. Tăut face ocolire spre dreapta și începe marșul în direcția sud, de-a lungul văii Bistriței. Pe aci trecuse ieri Divizia

a 7-a de cavalerie dușmană spre sud și drumul e urmat acum de coloanele Corpului Schmettow. La Bălcești, confluența Bistriței cu Jiul, detașamentul român întîlnește o mare coloană dușmană, pe care o atacă. După o luptă violentă, cea mai mare parte a coloanei e capturată. 120 de căruțe cu muniții, efecte și alimente sînt distruse. Restul scapă pe un drum lateral, sub protecția ninsorii, care împiedică vederea; trei ofițeri și 80 de soldați sînt făcuți prizonieri. Noaptea, Tăut este la Roșia; dușmanul are forțe importante la Fărcășești, 4 km depărtare de cantonamentul românilor.

Comandantul Grupului german de Jiu, Kühne, care e pe drum spre Craiova, e îngrijorat de existența și isprăvile acestui detașament rătăcitor, pe care-l are în spate și în coaste. Divizia a 7-a de cavalerie germană și detașamentul de automobile blindate sînt trimise în urmărirea lui. În ziua de 19, Tăut e la Raci; cavaleria dușmană îi taie drumul, ocupînd Bolboși și Borăscu. Tăut schimbă direcția spre sud-vest ca să ajungă peste dealuri la Strehaia, de unde se poate îndrepta fie spre Severin, fie spre Craiova. La podul de la Bolboși e atacat de dușman, cu puternică artilerie; în lupta ce se dă aci, cu pierderi mari de ambele părți, cade căpitanul Benedict Popescu, unul din eroii Grupului de la Cerna. Drumul spre Strehaia fiind barat de dușman, Tăut schimbă încă o dată direcția și mai spre est, spre Prunișor. Kühne rechemă Divizia a 7-a de cavalerie, care-i e necesară în altă direcție și lasă în urmărirea Detașamentului Tăut numai regimentul de cuirasieri nr. 5 și trei escadroane cu artilerie; automobilele blindate, întroienite de zăpadă, renunță la urmărire. În ziua de 21, germanii atacă la Severinești detașamentul român, însă sînt azvîrliți înapoi pînă la Craiova și pierd trei tunuri, chesoane, mitraliere și prizonieri. Importantele capturi sînt trimise la Turnu Severin dar, din nenorocire, orașul fusese ocupat între timp de germani. Detașamentul reușește să stabilească legătura telegrafică cu comandantul Grupului de Cerna. La 21 noiembrie seara, Detașamentul Tăut este la Malovăț, 7 km nord-est de Turnu Severin, în cîmpul tactic al orașului, unde primește ordinul colonelului Demetriad să plece la Turnu Severin ca să recucerească orașul care, între timp, fusese ocupat prin surprindere de dușman.

Lupta de la Turnu Severin

La 23 noiembrie, Tăut nu poate ataca Severinul, socotind că detașamentul său e prea slab pentru a îndeplini cu succes o astfel de misiune, iar oamenii, împuținați ca număr, sînt obosiți după cinci zile de continue marșuri și lupte. În aceeași zi, sosește în cîmpul tactic și grosul Grupului Cerna, venind dinspre vest, urmărit îndeaproape de inamic, înaintînd greu pe șoseaua desfundată de ploi și aglomerată de mulțimea convoaielor de trăsuri ce, pe alocuri, o blocau. Panici se produceau din cînd în cînd, pricinuind pierderi de materiale și victime omenești.

Germanii, ocupînd orașul cu „Batalionul întărit Picht", îl puseseră în poziție de apărare. Toate ieșirile din oraș fuseseră baricadate cu băncile din piețele și grădinile publice, cu care și căruțe; mitraliere fuseseră instalate pe acoperișurile, prin podurile și pe la ferestrele caselor; de pe bulevardul din centrul orașului, din grădina publică și din partea de nord, tunuri dominau vecinătățile. Așadar, pentru recucerirea orașului de către români, va trebui să se dea o luptă grea. O discuție vie s-a iscat între comandanții români, dacă în aceste condiții este oportună atacarea Severinului, ceea ce va atrage pierderi de oameni și de timp; unii au fost de părere că e preferabil a se continua retragerea grăbită înspre est, ocolind orașul, spre a salva unitatea de la pieire și

a face legătura grupului cu grosul armatelor române. Dar colonelul Demetriad și-a menținut părerea de a ataca Severinul. Lupta se va da în ziua de 11/24 noiembrie.

În ziua de 23 noiembrie Tăut, care luase contact cu avanposturile germane, a fost nevoit să stea în observație în fața orașului, hărțuindu-se cu mici grupuri dușmane, fără a se angaja în fond. Sosirea Grupului de la Cerna în cîmpul tactic n-a fost lipsită de peripeții care i-au micșorat puterea de luptă. Un atac inamic pe întuneric asupra cozii convoaielor a produs o mare învălmășeală și panică; unele companii s-au împrăștiat pînă la depărtări mari spre est, lipsind a doua zi de la atacul asupra Severinului. Atacul a început la ora 12, cu toate forțele reunite ale celor două brigăzi — atît cît se putuseră aduna. Brigada 1 (colonel Stavrache) opera în sectorul est și nord; Brigada a 2-a (colonel Lupașcu) în sectorul nord și vest. Cîmpul de luptă era bine cunoscut de trupele viteazului Regiment 17 Mehedinți, din Brigada 1, care-și avea reședința în Turnu Severin, făcîndu-și pe acest teren exercițiile și aplicațiile de luptă. Luptînd cu avînt, ele au înaintat pînă în marginea orașului.

Amenințați, germanii cer ajutoare grabnice prin telegrafia fără fir, instalată de ei în parcul primăriei. Ele sosesc în aceeași zi; de la vest sosește brigada de cicliști de la Cerna; de peste Dunăre cîteva companii bulgărești, dinspre răsărit cîteva escadroane de cavalerie trimise de Divizia a 7-a germană; pe Dunăre, cîteva vase austriece dau ajutor artileriei lor. Tirul lor și al unor baterii bulgare de pe malul de sud al fluviului bombardează, distrug și risipesc convoaiele de căruțe ale diviziei române. Un număr de 380 de prizonieri austrieci, găsiți în oraș, sînt eliberați, înarmați cu armele capturate de români și sporind astfel numărul luptătorilor inamici.

Lupta se dă în condiții grele pentru români. Focul tunurilor și mai ales al numeroaselor mitraliere germane, ce trag în plin, seceră pe români, care nu pot să riposteze la fel. Bateriile române trag scurt, de teamă să nu distrugă frumosul Severin, reședința propriei lor divizii. Mulți ofițeri și soldați ai diviziei, mehedinteni sau severineni își aveau aci gospodăria, familia, copiii. Lupta, foarte sîngeroasă, s-a dat pînă noaptea tîrziu, la lumina rachetelor aruncate de dușman, în marginea și chiar pe străzile orașului unde pătrunseseră grupe de soldați români. Germanii, cu toate că luptau din adăposturi, au și ei pierderi mari. Seara ei sînt nevoiți să constate că rezistența nu mai e posibilă, își string instalația de telegrafie fără fir și se pregătesc să fugă peste Dunăre. Noroc însă pentru ei că în aceeași seară Demetriad, dîndu-și seama că lupta e inutilă, că orice ceas de întîrziere îi îngreunează situația, că dintr-un moment în altul îi vor sosi în spate trupele Grupului Szivo și că grosul trupelor grupului său executase mișcarea de ocolire a orașului, opri lupta și dădu ordinul de retragere generală cu direcția spre sud-est: retragerea trupelor Brigăzii 1 începuse din propria inițiativă a comandantului, impusă fiind de situația luptei.

În jurul orașului, dealurile și văile au rămas acoperite cu sute de cadavre ale soldaților mehedinteni, morți în lupta pentru eliberarea și cinstea orașului lor. Un grup de cetățeni și elevi ai școlilor din Turnu Severin au îngropat 216 cadavre de soldați români, ce fuseseră lăsate de nemți să putrezească pe cîmp.

Retragerea Grupului Cerna

La 25 noiembrie Grupul Cerna, reconstituit cu toate unitățile lui, începu retragerea în condiții deosebit de grele. Nici o legătură cu comandamentul central sau cu alte grupe de luptă nu mai exista. Toate comunicațiile fuseseră tăiate sau ocupate de inamic. În această situație

disperată, colonelul Demetriad hotărî ca, prin mijloace proprii, să străbată Oltenia, pe la sud de calea ferată și de șoseaua cea mare, ca să ajungă la Oltul inferior, pe care să-l treacă pe unul din podurile din această regiune. Hotărîre eroică, dar greu de adus la îndeplinire, cînd Oltenia era în puterea dușmanului, cînd cavaleria și automobilele sale blindate cutreierau în sus și în jos toate drumurile, cînd din spate divizia era strîns urmărită de grupul advers, care nu o slăbea un minut, cînd de la nord se apropiau coloanele germane, iar de la sud treceau Dunărea detașamente bulgare. Totuși, ofițerii grupului hotărîră să continue retragerea, forțînd trecerea prin mijlocul dușmanului.

Pe dreapta, Detașamentul Văitoianu începu și el retragerea de-a lungul Dunării. Cele două grupe s-au unit la 1 decembrie și au fuzionat sub conducerea colonelului Demetriad. Extraordinara retragere ținu două săptămîni, străbătînd mai mult ca 200 km în spatele frontului inamic, cu scurte opriri la Rogova, Braniște, Galicea Mare, Băilești, Sadova, Zăval, Bechet, Corabia. Marșul trupelor se făcea greu; timpul era rece și ploios; încălțămintea soldaților ruptă. Nu era zi în care grupul să nu fie atacat fie în flancuri, fie în spate, unde Brigada 1 mixtă — colonel Stavrache — care forma ariergarda coloanei, redusă la viteazul Regiment 17 Mehedinți, cu două batalioane slabe, a avut de susținut aproape continuu lupta cu Brigada Szivo. Românii au dat ei înșiși numeroase atacuri pentru a-și acoperi retragerea și a-și asigura libertatea mișcărilor. Tot ce nu era indispensabil: căruțe, chesoane, ambulanțe, au fost prăbușite în prăpastia de la Valea Copcii. La Zăval, Detașamentul Văitoianu și-a îngropat tunurile în pămînt.

La 1 decembrie Grupul Cerna a trecut Jiul pe la Zăval, sub bătaia tunurilor dușmane și a cantonat la Sadova, unde comandantul vrea să acorde o zi de odihnă trupelor obosite. Bogatele instalații și conacul Domeniului Coroanei fuseseră devastate în chip sălbatic și jefuite de comitagii bulgari, treculi de peste Dunăre. Înconjurați și prinși de trupele române, ei n-au fost totuși împușcați, după dreptul războiului, ci — în număr de vreo 150 — luați prizonieri și tîriți cu divizia, cîteva zile, pînă la Olt. Dușmanul, care urmărește deaproape, atacă toată ziua și trupele trebuie să lupte în tranșee, respingînd toate atacurile. La Sadova, jefuită de comitagii bulgari treculi de peste Dunăre, comandantul primește în sfîrșit știri, care luminează situația. Un călăraș, singurul scăpat dintr-o patrulă de recunoaștere, se înapoiază de peste Olt, cu vestea retragerii generale a românilor și cu formarea frontului pe Argeș. Cu tot tragicul situației, consiliul comandanților decide reluarea marșului spre vest, cu acoperire spre dreapta împotriva bulgarilor care ar încerca să atace dinspre Dunăre. Un nou atac dușman cu artilerie, la Vișina, pe calea ferată Caracal-Corabia, e respins și la 5 decembrie trupele Grupului au ajuns pe malul Oltului. Trupele sînt înșirate cu fața spre Olt: la stînga este Brigada 1 (Stavrache) la Cilieni și Tia Mare; grosul — Brigada a 2-a — este la dreapta, la Izbiceni. Grupul e redus acum la abia vreo 5 000 de oameni. Restul se prăpădise în lupte; mulți soldați, în special milițieni din Grupul „Dunărea", originari din județele Mehedinți, Dolj și Romanați, rămăseseră prin satele lor, pe care armata le străbătea în retragere.

O mare deziluzie aștepta eroica trupă la malul Oltului. Apele rîului erau umflate de ploi, iar trecerea pe poduri era cu neputință. Podul de la Stoenești, în dreptul Caracalului, căzuse de mult timp în mîna dușmanului, care-l ocupase solid. Tot așa și podul de la Islaz; o încercare pe aci ar fi fost și foarte riscantă, pentru că podul se găsea, ca și malul, sub bătaia tunurilor de pe vasele dușmane de pe Dunăre și de pe malul bulgăresc. Podul de la

Izbiceni, intermediar între cele două, fusese aruncat în aer de detașamentul în a cărui pază fusese încredințat și care se grăbise să se retragă. Demetriad luă hotărîrea : trupele vor trece pe la Izbiceni. În două zile, marea spărtură făcută în frumosul pod de beton va fi reparată cu materialul improvizat de care se putea dispune. Lucrările încep imediat, aproape sub focul inamicului, iar trupa se așază în cantonament prin satele de pe marginea Oltului, constituind un front de luptă cu fața spre vest, cu spatele spre Olt și cu flancul sting spre Dunăre.

Mai înainte de a se fi sfîrșit reparația podului, inevitabilul se îndeplini. De jur împrejurul bravei trupe se strîngea inamicul, care începu să atace din toate părțile. La Islaz flota austro-ungară debarcă trupe; în spate, dincolo de Olt, apăreau trupe de etape austro-ungare, pionieri bulgari și trupe de căi ferate germane. Grosul trupelor lui Szivo ajunse în fața frontului român.

Inamicul atacă — dinspre nord și vest — la 5 și 6 decembrie aripa stingă — de nord — a grupului. Apărătorii milițieni — de la Cilieni, copleșiți de forțe superioare, nu pot să mai reziste; dușmanul ocupă satele și capturează trupe; acum el poate să atace și din față și din flanc Tia Mare, unde cantonează brigada din ariergardă. Românii rezistă cu înverșunare. Artileria dușmană bombardează cu furie satul. Legătura cu Izbicenii e ruptă, coloane dușmane năpădesc din toate părțile. O încercare de rupere a cercului dușman, executată cu două companii, e respinsă. Nimic nu mai e de nădăjduit. Steagul Regimentului 17 Mehedinți, glorios purtat prin lupte timp de trei luni, e sărutat de ofițeri și soldați, apoi e ars în foc. Gornistul sună încetarea focului și steagul alb se ridică deasupra tranșeelor române... În aceeași zi, aceeași soartă o are și grosul, cantonat la Izbiceni. Cercul dușman se strînge din toate părțile în jurul trupei. Atacați dinspre nord, dinspre vest și dinspre sud, românii se văd atacați și de peste Olt de trupele de căi ferate din armata Mackensen, care ocupau malul răsăritean. Înfrîntă de fatalitate, copleșită de dușman, fără nici o perspectivă de scăpare, trupa trebuie să-și plece capul în fața soartei. Scene durerose s-au petrecut cu ocazia capitulării. Unele baterii din Regimentul 1 de artilerie și-au distrus tunurile, chesoanele și furgonetele; și-au aruncat în aer proiectilele; ofițerii și soldații și-au rupt săbiile și carabinele și și-au împușcat caii. Sfărîmăturile armelor și carelor au fost strînse într-o movilă uriașă, la un loc cu cadavrele cailor și li s-a dat foc. Soldații eroicei divizii, care nu cunoscuse înfrîngerea, plîngeau în fața imensului rug, altarul sacrificiului unei trupe viteze, dar fără noroc. Într-o sală mare a conacului Rioșanu s-a făcut ceremonia dramatică, în sobrietatea ei, a capitulării. Colonelul Szivo a felicitat pe colonelul Demetriad pentru bravura, curajul și rezistența de care au dat dovadă trupele ce comanda, în această lungă și grea retragere. În conversația ce a urmat, românii au aflat, cu consternare că, în aceeași zi, Bucureștii au fost ocupați de armatele dușmane. Așadar, planul trecerii Oltului, spre a se uni cu grosul armatelor române, fusese himeric și jertfele celor două săptămîni ale penibilei retrageri, fără de folos. Astfel se încheie epopeea glorioasă a acestei divizii. În istoria războiului nostru, ea rămîne o pagină înălțătoare și dușmanul însuși îi consacră rînduri elogioase : „Micul grup al Orșovei, care a stat timp de săptămîni în mijlocul viltoarei și numai la Turnu Măgurele a fost prins, a salvat onoarea armelor române, atunci cînd grosul, deja de multă vreme, nu se mai putea ține decît prin ajutorul rusesc" [11].

Corespondentul militar al ziarului „Norddeutsche Algemeine Zeitung" — unul din ziarele germane inspirate de guvern în chestiunile de politică externă — scrie la 30 decembrie în legătură cu retragerea Grupului de la Cerna : „Toate acestea nu ne pot împiedica să nu recunoaștem, deopotrivă cu cei mai buni

militari ai noștri, că purtarea românilor de la Orșova și în genere a întregii armate românești de la 1916, merită toată admirația, chiar în comparație cu ceilalți aliați ai lor. Cine are cultul steagului și credința nestrămutată în el, va trebui în definitiv să recunoască și inamicului ce i se cuvine".

Falkenhayn însuși, foarte sobru cînd e vorba să recunoască virtuțile adversarului, se mărginește a scrie : „Și această faptă merită să nu fie uitată în istoria războiului" [85].

Colonelul Demetriad a fost dat în judecată, la înapoierea din captivitate, și judecat la Iași în 1919, sub inculparea că a dat atacul inutil de la Turnu Severin, fără ordin superior; el a fost condamnat la scoaterea la pensie din oficiu înainte de limita de virstă. Amărit, el și-a pus mai tirziu capăt zilelor. Opinia publică însă l-a absolvit și i-a acordat înalta stimă ce se cuvine bravilor și oamenilor de caracter.

3. TRECEREA DUNĂRII

Un număr important al programului german

În a doua jumătate a lunii noiembrie, comandamentul suprem german socoti că evenimentele de pe teatrul de război românesc au ajuns, în desfășurarea lor avantajoasă, la un punct hotăritor. Sosise momentul potrivit pentru ca o armată să treacă peste Dunăre, spre a lua parte, mînă în mînă cu Falkenhayn, la o înaintare concentrică asupra Bucureștilor. Ideea atacării simultane a României din două direcții, dinspre nord — peste Carpați — și dinspre sud — peste Dunăre — era, cum știm, ideea inițială și fundamentală a planului strategic german. Erau cele două lame ale unui foarfece, care se apropiau, retezînd bucata dinapoia lor. Planul fusese elaborat de Marele Cartier german, îndată după bătălia de la Brașov, la 8 octombrie.

Momentul așteptat pentru executarea acestei operații sosise; ce e drept, mult mai tirziu decît socotise Marele Cartier german. Străpungerea frontului român dobrogean permisese lui Mackensen să construiască o puternică linie de apărare în regiunea cea mai îngustă a Dobrogei. Paza acestei linii fusese încredințată unei armate, formată din divizii bulgare și detașamente turco-germane, socotite ca suficiente față de lipsa de energie a atacurilor ruseşti. Cu restul forțelor germano-turco-bulgare, Mackensen constitui o nouă armată, destinată invaziei în Muntenia. El o completă cu unități de cavalerie, luate de pe frontul macedonean unde, după luarea Monastirului [2], războiul intrase într-o fază staționară, cu trupe germane și cu Divizia a 12-a bulgară, care făcuseră pînă atunci paza Dunării și cu o divizie turcă. Aceasta era noua „Armată de Dunăre", care trebuia să treacă fluviul, între Șistov și Zimnicea. Ziua trecerii era dependentă de situația armatei lui Falkenhayn. Ea fu fixată pentru 23 noiembrie, cînd Armata Kühne, înaintînd în urmărirea armatei române de la Jiu, înfrîntă, se apropia de Olt. Trecerea lui Mackensen în spatele trupelor române trebuia să aibă ca rezultat cucerirea liniei Oltului și — poate — capturarea armatei române.

Pregătirile

Operația trecerii Dunării este, în sine, o operație grea, care reclamă multă prevedere, îngrijire și mijloace tehnice bogate. Germanii o pregătiră cu meticulozitatea și cu spiritul de ordine, specifice rasei. Mai grea încă decît operația trecerii, este aceea a menținerii pe malul

advers. Pentru aceasta e necesar, pe de o parte, ca podul să fie solid apărat, iar pe de altă parte, ca forțe numeroase și bine organizate să ocupe malul pe o rază intinsă. Încercarea noastră de la Flăminda a demonstrat că e mai ușor să arunci un pod și să treci peste el, decit să te menții pe malul unde ai trecut.

Încă din timpul neutralității, pontonierii austro-ungari au transportat materialul necesar pentru construirea unui pod sistem Herbert, capabil să susțină artileria cea mai grea ; pontoane și bucăți de pod care trebuiau numai unite cap la cap. Acest material a fost adăpostit in canalul Belene, intre ostrovul Persina și malul bulgăresc. Ostrovul Persina e cea mai mare din insulele de pe Dunăre și e acoperit de păduri de sălcii, care mascheaza complet canalul din spate. El e la vreo 10 km in sus de Zimnicea. Transportarea și adăpostirea materialului s-a făcut cu atita pază și discreție, incit ai noștri n-au aflat nimic. Ar fi fost de ajuns cîteva lovituri de tun spre a distruge tot acest material. Tot aci s-a adăpostit și flota de monitoare și vedete austro-ungare, precum și numeroase șalupe cu motor, care vor fi de atit de mare folos la trecerea trupelor.

Punctul fixat pentru trecerea Dunării a fost Șistovul, in fața Zimnicei. Este exact locul unde rușii au construit la 1877 podul, pe care și-au trecut armata, in războiul de eliberare a Bulgariei. Punctul ales prezintă numeroase avantaje. Malul bulgăresc, inalt și ripos, domină — ca de altfel in aproape tot cursul Dunării — malul românesc, șes, permițind observații pină la mare distanță, pe cind în spatele înălțimilor Șistovului, acoperite cu tranșee, mișcările proprii sînt ascunse de vederea adversarului. Apoi, Șistovul e cap de cale ferată, e la o mică distanță de baza flotei de la Persina, iar în mijlocul Dunării, in față, e ostrovul Bujorescu, care împarte cursul in două brațe, ușurind trecerea și construcția podului. Preparativele pentru trecerea Dunării se făceau in timpul nopții. S-au construit pe mal șosele bine mascate, s-au intins șine, s-au cărat depozite considerabile de muniții și aprovizionări, s-au instalat in tranșee tunuri de mare calibru. O supraveghere foarte severă a reușit să impiedice, orice trecere peste apă, așa incit secretul preparativelor a fost bine păstrat. Lucrul de altfel nu e de mirare. Preparativele trecerii Dunării la Flăminda de armata română au rămas de asemeni absolut neobservate de inamic, deși el avea superioritatea stăpinirii aerului prin numeroasele sale aeroplane și cu toate că flota sa avea mai multă libertate de mișcare decit flota română, reținută dincolo de frontul dobrogean. Distrugerea postului român de observație de pe ostrovul Cinghinelelor, la 8 octombrie, lăsase intr-adevăr flotei austriece stăpinirea Dunării, care nu era stinjenită decit de bateriile de pe malul românesc.

Totuși, comandamentul român primise informații din care reieșea intenția dușmanului. Aviatori englezi, sosiți din insula Lemnos, au raportat că, in zborul lor peste teritoriul bulgar, au văzut o coloană lungă de peste 20 de km mergind de la est la vest, pe șoseaua de la Osman-Pazar la Tărnovo. Alți aviatori francezi au observat mari concentrări in jurul Plevnei. Ofițerii trupelor de milițieni au înștiințat pe șefii lor că, in timpul nopții, se aud pe teritoriul bulgar zgomote suspecte, care indică o activitate neobișnuită. Din nenorocire, situația generală n-a permis românilor luarea de măsuri de intărire, cu atit mai mult cu cit nu se putea ști cu siguranță care va fi punctul ales de inamic pentru a efectua trecerea. Pentru a înșela atenția comandamentului român, inamicul a inceput o bombardare intensă in tot lungul Dunării și a ocupat mai multe ostroave. Bombardarea a fost de o deosebită tărie in ziua de 22 noiembrie, in ajunul zilei fixată pentru operație, cînd s-au executat și mai multe simulacre de debarcare in diferite puncte. La 22 noiembrie, armata dușmană de Dunăre era

în întregime concentrată la Şiştov şi fu trecută în revistă de mareşalul Mackensen şi de şeful său de stat-major, generalul Tappen.

Compunerea acestei armate era următoarea: Divizia a 217-a germană (general von Gallwitz), care luptase la Topraisar; o divizie mixtă germano-bulgară, care făcuse pînă atunci paza Dunării (general von der Goltz); diviziile 1 şi 12 bulgare, Divizia a 26-a turcă şi o divizie de cavalerie formată din germani, austro-ungari şi bulgari, adusă de pe frontul macedonean. Armata fusese prevăzută cu o artilerie foarte puternică şi mai cu seamă cu un mare număr de mitraliere. Comandantul armatei de Dunăre era generalul Kosch care, înainte de război, comandase Divizia a 10-a prusiană cu reşedinţa la Poznań şi luase parte în campania împotriva Serbiei.

Pe malul românesc, apărarea era încredinţată unui grup denumit Grupul Apărării Dunării, pus sub comanda generalului C. Iancovescu. Grupul era alcătuit din Divizia a 18-a (generalul Referendaru) formată din trei brigăzi, întărită cu o brigadă de artilerie şi trei brigăzi de călăraşi. Divizia a 2-a de cavalerie, care luptase la Măgheruş şi Oituz, fusese adusă în Muntenia — afară de o brigadă lăsată la Oituz — şi cantonată la Bucureşti, formînd rezerva Grupului Apărării Dunării. Malul Dunării, de la Olt la Călăraşi, era împărţit în trei sectoare: Turnu Măgurele-Zimnicea, Giurgiu şi Oltenița, corespunzătoare celor trei brigăzi ale Diviziei a 18-a. Faţă de întinderea sectoarelor, paza era iluzorie: densitatea mijlocie era de un om la treizeci de metri. Trupa era formată în cea mai mare parte din miliţieni. Divizia se formase după începerea războiului din batalioane de miliţii şi din al patrulea batalion al unora din regimentele din Muntenia. Ca regiment activ, era numai Regimentul 20 Teleorman. Armamentul miliţienilor era foarte slab; vechile arme Martiny, cu care părinţii lor făcuseră războiul din 1877. În ultimul moment se începuse schimbarea armelor prin puşca Weterley, armă greu de mînuit, defectuoasă ca mecanism, dar înzestrată cu o baionetă formidabilă! Artileria era submediocră. Afară de puţine baterii moderne sau de calibru mare, majoritatea erau tunurile vechi, fără repeţiţie şi bateriile de însoţire formate din tunurile mici de 53 mm, scoase din forturi şi puse pe afete. Soldaţii români le porecliseră în deriziune puşcoace, prin opoziţie cu puternica artilerie grea duşmană. Unele baterii erau înhămate cu boi, din lipsă de cai. În cîteva puncte de pe malul Dunării erau instalate baterii fixe, care supravegheau cursul Dunării şi malul opus. Aceasta era slaba acoperire ce avea să se opună puternicei armate, pe care Mackensen se pregătea s-o arunce peste Dunăre.

Trecerea

În dimineaţa zilei de 23 noiembrie, o ceaţă foarte groasă acoperea fluviul şi malurile. Nu se vedea la 10 metri. Pe la 4 dimineaţa, prima companie de vînători germani trecu pe malul nordic în bărci cu lopeţi. Ceaţa groasă înlesni trecerea neobservată. Alte bărci urmară. Mai în susul apei trecură şi companii bulgare. Trupele debarcate începură să sape cu repeziciune tranşee, construind un cap de pod provizoriu.

Curînd, duşmanii fură descoperiţi de posturile române şi se dădu alarma. Era prea tîrziu. De pe malul bulgăresc, artileria grea şi uşoară germană începu un bombardament puternic asupra malului românesc, despărţind printr-o perdea de foc zona de debarcare de Zimnicea şi de satele vecine, unde erau trupe româneşti. Sub protecţia acestui tir de baraj, remorcherele încep să facă trecerea grosului trupelor. Flota austro-ungară de monitoare susţinea trecerea, trăgînd şi ea asupra malului. Pînă seara au trecut Divizia a 217-a, Divizia von der Goltz şi Divizia 1 bulgară.

Bombardarea malului românesc era generală, de la Islaz pînă la Giurgiu. La Islaz debarcară alte trupe germane, provocînd retragerea batalionului de miliţieni, în paza căruia erau date cele două poduri de peste Oltul inferior. Micile detaşamente de miliţieni, care au încercat a opune rezistenţă, au trebuit să se retragă la nord de Zimnicea. Sînt prea slabi — unul contra opt.

A doua zi, 24 noiembrie, germanii au lărgit şi completat capul de pod. Acum începu construcţia podului de către pontonierii austrieci; construcţia se continuă şi noaptea la lumina proiectoarelor de pe monitoare. În dimineaţa următoare podul era gata; balustradele lui de fier sclipeau în razele unui vesel soare de toamnă. Peste pod treceau în coloane nesfîrşite, în sunetele muzicilor şi sub ochii mareşalului Mackensen, masele de infanterie, cavalerie şi artilerie, germani din toate colţurile imperiului: din Mainz şi Palatinat, din Bavaria şi Pomerania, din Silezia şi Schleswig-Holstein, apoi honvezi unguri, bosnieci, turci, bulgari, ca să se reverse ca un puhoi cotropitor asupra satelor şi ogoarelor româneşti. Invazia duşmană năpădea acum ţara din trei părţi. Cercul de foc al puternicului duşman se strîngea din ce în ce împrejurul armatei române epuizate. Ea trebuia să lupte în acelaşi timp în munţi cu faţa spre nord, la Olt cu faţa spre apus şi acum, şi la Dunăre cu faţa spre sud. Tragica situaţie, în care ne găseam, rechemă în memorie un alt moment hotărîtor din istoria română. Din acelaşi loc, pe unde acum se ridică sabia ameninţătoare a duşmanului, cu aproape 40 de ani în urmă se ridicase un glas tremurător: „Turcii ne prăpădesc. Treci Dunărea. Fă demonstraţie, presiune, sau orice altă operaţie, aşa cum a fost dorinţa ta". Era vocea marelui duce Nicolae, generalisimul armatelor ruseşti, încolţite de Osman Paşa la Plevna, ameninţate să fie aruncate în Dunăre; el implora de la domnitorul Carol al României mîna de ajutor salvatoare. Românii alergară în sprijinul ruşilor, Bulgaria a fost eliberată şi ... Basarabia ne-a fost luată. Treizeci şi nouă de ani mai tîrziu, prin acelaşi loc, hoarda cotropitoare în care lucesc, pline de ură, privirile robului eliberat cot la cot cu călăul lui de ieri, păşeşte pe pămîntul românesc. Dar de astă dată glasul României răsună în deşert. Marele aliat îşi avea socotelile lui misterioase. Ajutorul lui vine tîrziu, slab, şovăielnic. Eram singuri în ceasul primejdiei grele!

Înaintarea

Inamicul pusese piciorul solid pe malul românesc. El îşi începu desfăşurarea pentru luptă. Divizia Goltz fu desfiinţată; elementele ei au fost, parte repartizate pe la celelalte unităţi, parte rămaseră ca o brigadă mixtă bulgaro-germană independentă, iar generalul von der Goltz luă comanda Diviziei de cavalerie, care va forma acoperirea Armatei de Dunăre*.

Chiar în ziua de 24, Zimnicea era ocupată de duşman. El începe înaintarea de-a lungul liniei ferate Zimnicea—Alexandria. Divizia a 217-a germană şi Divizia turcă sînt la centru. Divizia de cavalerie e la aripa stîngă. Bulgarii formează aripa dreaptă; ei iau direcţia nord-est, de-a lungul Dunării, cu direcţia Giurgiu, întovărăşiţi de flota de Dunăre care le apără flancul.

---

* Unităţile germane ale Armatei Kosch erau: ca infanterie, Divizia a 217-a (fără Regimentul 9, lăsat în Dobrogea) şi Regimentul de Landsturm 115; Divizia de Cavalerie von der Goltz era formată din Regimentul de vînători de rezervă călări, Regimentul 6 ulani, Regimentul 7 husari de rezervă, Regimentul 12 dragoni; detaşamentele de mitraliere de munte nr. 234 şi 240; ca artilerie erau părţi din regimentele 65, 201, 69, 1 bavarez, 6, 9, 13, 67 ş.a., Bateria a 8-a de mortiere grele de coastă, Bateria a 25-a de tunuri scurte de marină; în sfîrşit Bateria a 6-a de minenwerfer [3] şi secţiunea 243 de aviaţie.

Detașamentele române de milițieni, care constituiau apărarea sectorului Zimnicea, sînt prea slabe spre a împiedica înaintarea. Totuși, ele dau atacuri care întîrzie mișcările adversarului, în timp ce comandantul apărării Dunării cheamă în ajutor trupele celorlalte două sectoare, pentru a-și concentra toate forțele în regiunea invadată. Avangardele inamice sînt reținute un moment printr-un atac dinspre Bragadiru, executat de Batalionul Argeș; apoi sînt oprite în fața pozițiilor românești de la gara Ulmuleț. Dar inamicul atacă puternic cu trei regimente de infanterie susținute de artilerie, iar apărarea o fac trei batalioane de milițieni și trei baterii de tunuri vechi; cîteva companii din Regimentul 20 Teleorman sosesc prea tîrziu și sînt prea obosite ca să ia parte la luptă. Față de această superioritate zdrobitoare, trupele române trebuie să continuie retragerea.

Inamicul înaintează acum în trei direcții: stînga continuă drumul spre Alexandria; centrul o ia oblic spre nord-est spre Toporu și Drăgănești, ca să taie șoseaua Alexandria—București; dreapta urmează drumul Giurgiului. Turcii rămîn în rezervă. Pentru a stăvili înaintarea inamicului și ca să cîștige timp, spre a face marșurile și concentrările necesitate de noua situație, comandamentul român dispune trupele apărării Dunării în formă de arc de cerc, sprijinindu-se cu dreapta pe Vedea la Alexandria și cu stînga pe Dunăre, la Giurgiu.

Aripa stîngă dușmană, formată mai cu seamă din cavalerie, e urmată la distanță de trupe turcești. Ea înfrînge rezistența română la Șoimu și la Smîrdioasa — unde a luptat numai Regimentul 20 Teleorman, deoarece batalionul de milițîi a părăsit lupta — și ocupă la 26 noiembrie Țigănești, iar la 27 Alexandria. Avangardele sale se întîlnesc la Plosca, între Alexandria și Roșiori de Vede, cu avangardele lui Schmettow.

Cavaleria germană venind din direcția Caracal, trecuse Oltul pe podul de la Stoenești și ocupase în ajun Roșiori de Vede. Regimentul 5 de roșiori cu o baterie de artilerie și o secție de mitraliere e trimis să reocupe Roșiori de Vede, în care comandantul român crede că n-a intrat decît o patrulă dușmană. Intrînd în oraș, regimentul e primit cu focuri din toate casele și în special dintr-o poziție pe care dușmanul o ocupă la vest de oraș. Surprins și amenințat în retragerea sa, comandantul regimentului dă ordin căpitanului Corlătescu să acopere retragerea, atacînd la vest de oraș poziția în care se retrașase dușmanul. Corlătescu își înțelege rolul de sacrificiu și pornește în șarjă cu lancea în cumpănire și în rînduri regulate, ca la paradă, împotriva dușmanului. O ripă oprește timp de cîteva secunde elanul atacului, la 200 m de poziția acestuia. A fost însă de ajuns pentru ca răpăiala tunurilor și mitralierelor dușmane să secere mai mult ca jumătate din oamenii escadronului, în cap cu căpitanul său. Regimentul s-a putut însă retrage și salva.

Trei cavaleriști germani fuseseră uciși în oraș. Ca represalii, germanii dau foc întregului centru comercial al orașului; ei îl mai supun încă și la o amendă de o jumătate de milion de lei. Suveniruri dulcege revin în mintea trupelor germane ce traversează orașul în flăcări. „După 28 de luni de război, retrăim, în fundul Valahiei, scene din Belgia, scene din Dinant", scrie un corespondent[10] care a înregistrat atrocitățile germane din primele timpuri ale războiului numai ca un element pitoresc.

După ocuparea Alexandriei, germanii s-au îndreptat spre nord-est, urmînd șoseaua Alexandria-București. Opt km de la Alexandria, ei s-au ciocnit de trupele române care ocupaseră linia de rezistență Vitănești-Grosu pe Teleorman. Toate coloanele inamice care s-au apropiat de această linie au fost atacate și respinse. Dar inamicul, ocupînd cu coloana mijlocie Prunaru și bombardînd Drăgănești, în spatele românilor, generalul Referendaru a trebuit să se retragă spre aceste două localități.

Distrugerea Giurgiului

Aripa dreaptă bulgară înainta spre Giurgiu, slab apărat de două batalioane de miliţieni şi de cîteva baterii vechi, trase de boi. În zilele de 25 şi 26 noiembrie, bulgarii bombardară cu sălbăticie oraşul, de pe malul sudic al Dunării, transformînd cartiere întregi în ruine. În ziua de 27, Giurgiu fu ocupat de coloanele ce veneau dinspre Zimnicea şi de alte trupe care treceseră Dunărea pe la Rusciuk. Întîiele trupe bulgare, ce intrau în oraş, avură lupte sîngeroase de stradă cu trupele româneşti, care se retrăgeau. Ocupînd oraşul pustiu, bulgarii se năpustiră asupra caselor şi avutului locuitorilor. Magazinele şi casele fură jefuite de tot cuprinsul lor. Cînd cel din urmă lucru fu ridicat, veni rîndul uşilor, ferestrelor şi a tot ce se putea demonta. Toată prada acestui jaf sălbatic era transportată cu căruţele în Rusciuk, pe podul de vase ce se aruncase între cele două oraşe.

Banditismul e confirmat de unul din corespondenţii germani care urmau trupele germano-bulgare * : „Giurgiu a fost lovit întîi de focul artileriei grele, în timpul duelului de artilerie care a precedat trecerea Dunării şi, ce mai scăpase neatins, a pierit în timpul luptelor de stradă, care au avut loc în oraş. Bulgarii, care consideră războiul contra României ca un război de răzbunare personală, au dat drumul întregii lor uri şi au distrus tot ce au putut. Tot ce a scăpat de flăcări a fost distrus de bulgari în furia lor oarbă". Bulgarii plăteau, aşa cum le-a dictat sufletul lor, datoria contractată la Griviţa, la Plevna şi la Smîrdan.

Lupta şi şarja de la Prunaru

Centrul armatei de invazie, înaintînd prin Toporu, ocupă cu Divizia a 217-a germană, în seara zilei de 26 septembrie, satul Prunaru, pe şoseaua Alexandria—Bucureşti. Ocuparea acestui sat punea în poziţie critică trupele române din regiunea Alexandria—Drăgăşani, cărora li se tăia retragerea spre Bucureşti şi joncţiunea cu Divizia a 21-a română, care era aşteptată din această direcţie.

Formaţia militară de bază a Detaşamentului român Zimnicea o forma Brigada 43 mixtă, din Divizia a 18-a ; ea era alcătuită din unităţi slabe : patru resturi din batalioane de miliţieni şi unul din Regimentul 20 Teleorman ; ca artilerie, trei divizioane de tunuri vechi de 87 mm. Pentru întărire, s-a trimis Detaşamentului Zimnicea Regimentul 2 Roşiori : el a luat poziţie în regiunea Grosu—Poenari—Schitu, între Alexandria şi Drăgăşani. Regimentul făcuse, în cadrul Diviziei a 2-a cavalerie, campania din Ardeal, de la Oituz pînă la Ţara Bîrsei, luptase descălecat, cu lancea în mînă, la Măgheruş, iar cînd se rupseseră stăvilarele ţării, fusese transportat în ţară, ca rezervă a Grupului Apărării Dunării, în regiunea Olteniţa. Cînd inamicul a trecut Dunărea la Zimnicea, regimentul a fost adus în zona Alexandria şi pus la dispoziţia Diviziei a 18-a infanterie.

La 27 noiembrie colonelul Naumescu, comandantul Regimentului 2 Roşiori, a constatat că infanteria Brigăzii 43, obosită de luptă şi înfrîntă, cu pierderi foarte mari, e în retragere de la Prunaru spre vest ; inamicul ameninţa să intre în liniile noastre. Generalul Referendaru, comandantul Diviziei a 18-a, hotărăşte a încerca să reocupe Prunaru şi încredinţează Regimentului 2 Roşiori misiunea de a proteja flancul sting al infanteriei. Toată noaptea de 27—28 noiembrie, germanii aruncă rachete luminoase şi incendiază şire de paie, spre a intimida pe români. Atacul românilor e fixat pentru dimineaţa zilei de 28

* Hugo Schultze, „Arbeiter Zeitung", (Wieu), 16 decembrie 1916.

noiembrie. La ora 5 dimineața, trupele de atac române ale Brigăzii 43 pornesc să înainteze, fără a cunoaște bine pozițiile ocupate de dușman în satul Prunaru și la nord de el. Este o ceață foarte groasă care împiedică complet vizibilitatea; singura linie de reper este șoseaua Drăgănești—Prunaru, care face cotituri mari. Pe cînd infanteria Brigăzii 43 angajează lupta cu inamicul, în marginea satului, Regimentul 2 Roșiori se pune în marș, în direcția Prunaru, de unde vine zgomotul luptei; regimentul e format din escadroanele 1, 2, 3 (al 4-lea e detașat în alt sector), întărite cu două plutoane din regimentele 3 și 7. Marșul, pe întuneric și ceață groasă, e penibil și din cauza trăsurilor unităților și carelor refugiaților din sate, ce împiedică circulația. La 6 dimineața, colonelul Naumescu primește ordinul: „Cavaleria să treacă înainte!". Regimentul se dispune în poziție de luptă, avînd ca avangardă escadronul 2. Din cauza ceții, direcția atacului e foarte simplă: atac drept înainte, în lungul șoselei, laolaltă cu infanteria. Misiunea regimentului e să protejeze aripa stîngă a infanteriei; de aceea el se desfășoară în stînga șoselei, pe coasta de răsărit a văii Buna, la colțul de sud-est al pădurii Scurtu.

La ora 7 dimineața, roșiorii se apropie de marginea satului de unde, printre rafalele artileriei, mitralierelor și gloanțelor de armă, strigătele de „uraa!" ale românilor arată că se dau atacuri la baionetă. Ceața împiedică recunoașterea flancurilor pozițiilor dușmane, așa încît înaintarea nu se poate face decît drept pe șosea. După două ore, se simte că artileria noastră își rărește tirul: semn că muniţiile sînt pe sfîrșite; șiruri de soldați se retrag spre vest, implorînd intervenția salvatoare a cavaleriei; sînt semnalate întăriri dușmane, ce vin din direcția sud. Românii au luptat cu bravură; satul Prunaru a trecut de trei ori din mînă în mînă. Lupta se apropie de pozițiile cavaleriei; colonel Naumescu ține un scurt consiliu cu comandanții în subordine; toți sînt de părere să meargă imediat în ajutorul infanteriei. Colonelul Naumescu ia loc în fruntea escadronului în avangardă; deși bolnav, ieșit de-abia din spital, nevindecat complet, el are o concepție înaltă despre îndatoririle unui comandant și nu înțelege a lăsa altuia cinstea de a fi cel dintîi la primejdie și a nu împărtăși soarta trupei sale. Este ora 8,30 dimineața.

La un semn al colonelului, călăreții se dispun cu toate escadroanele în linie, scară la scară, trecînd de la trap la galop, și înaintează ca un vîrtej; colonelul Naumescu, urmat de ofițerii statului său major, galopează la centru, în fața escadronului 1. Trompeta dă semnalul șarjei; călăreții, aplecați pe oblînc, pornesc într-un iureș nebun, ca un zid de lănci și de săbii, pe panta de deal ce coboară spre sat. Dușmanul, surprins de neașteptata apariție din mijlocul ceței, a acestui impetuos atac, o rupe la fugă spre sat. Primele lui rînduri sînt răsturnate de piepturile cailor și strivite sub copitele lor. Cavaleria continuă cu aceeași furie, unii cai se prăbușesc, ținînd sub ei pe călăreți, ale căror rînduri se răresc pe ici pe colo. Șarja a ajuns la marginea satului, pe care-l atacă din două părți. Cu toată vitejia călăreților, se constată că condițiile războiului modern nu mai sînt favorabile desfășurărilor teatrale, șarjelor napoleoniene. De după garduri, de după mărăcinișuri, de pe la ferestrele și din podurile caselor, transformate în guri de foc, dușmanul, ascuns cu zeci de mitraliere, aruncă vîrtejuri de foc asupra falnicului regiment. Cai și călăreți cad grămadă, unii peste alții. Într-un loc, pe strada principală a satului, un baraj de trunchiuri de copaci răsturnați, oprește elanul călăreților; de la spatele lui, mitralierele trag în masă; cîțiva călăreți, care reușesc să depășească obstacolul, nu se pot opri decît în marginea opusă a satului. Cei săriți de pe cai, continuă lupta pe jos, cu înverșunare, prin curțile caselor.

Regimentul e distrus. Puțini călăreți de la stînga au putut scăpa cu viață, fiind apărați de o cută de teren. Din falnicul regiment care, cu două ore înainte,

număra 14 ofițeri și 360 de călăreți, au rămas doi ofițeri și 50—60 de oameni, care au continuat lupta pe jos, alături de o mină de infanteriști din Regimentul 20 Teleorman. Peste 250 de oameni au rămas pe cîmpul de luptă formînd, împreună cu cadavrele cailor, mormane de carne sîngerîndă. În fruntea lor, colonelul Naumescu, grav rănit, moare peste cîteva luni într-un spital din Sofia.

Pe la orele 11 vremea, care fusese posomorită și cețoasă, se lumină ; soarele goni ceața, și artileria grea germană, sosită și așezată în baterii la sudul satului, începu tirul cu o eficacitate spăimîntătoare. La ora 2 după-amiază, comandantul român rupse lupta : superioritatea inamicului era prea covîrșitoare. Restul trupelor române se retrag spre nord în direcția Letea Veche, Mereni și Rușii lui Asan de unde apoi sînt duse la Jilava, ca să se refacă. Jertfa de la Prunaru nu fusese deci zadarnică.

La 27 noiembrie, armata dușmană de Dunăre era stăpînită pe linia Alexandria—Drăgășani—Prunaru—Giurgiu. Mackensen dădu ordinul pentru înaintarea energică spre București, de-a lungul drumurilor Alexandria—București de o parte și Giurgiu—București de altă parte, de-a curmezișul văilor Glavacioc, Neajlov și Argeș. Văile acestea au văzut, în scurgerea veacurilor, lupte crîncene, în care românul și-a apărat ogorul împotriva puhoiului năvălitor. Sînt cîmpurile de luptă ale lui Radu de la Afumați și ale marelui Mihai. Ele vor fi acum martore ale supremei sforțări, pe care o va face tot ce mai există ca armată română, ca să salveze pămîntul patriei și Capitala țării de cotropitor. Aceste sforțări se vor închega în cea mai formidabilă luptă care s-a dat în întîia parte a războiului nostru. E marea bătălie de pe Argeș și Neajlov.

4. MAREA BĂTĂLIE DE PE NEAJLOV ȘI ARGEȘ

Marșul convergent al inamicului spre București

La 27 noiembrie linia Oltului căzuse ; la nord, inamicul luase Curtea de Argeș și linia Topologului ; la sud, linia Roșiori de Vede—Alexandria—Giurgiu era în mîna lui. Cele trei armate dușmane, Krafft, Kühne și Kosch, formau acum un front unic, desenînd un vast arc de cerc, a cărei stîngă era la Curtea de Argeș, centrul la Slatina, iar dreapta la Giurgiu.

La 28 noiembrie dimineața, cele trei armate începură marșul lor convergent spre București. Impresia dușmanului era că drumul spre București este liber ; armatele române înfrînte, slăbite prin marile pierderi suferite, cu moralul zdruncinat, nu mai puteau fi capabile de vreo rezistență serioasă. Diferite episoade dovedeau demoralizarea trupelor. Grupe numeroase se predau unor detașamente germane mult inferioare.

Unul din episoadele cele mai vorbitoare ale acestei stări de spirit este cel de la Ciurari. Un detașament de milițieni, de 1 200 de oameni cu 12 tunuri și cu mitraliere — sub comanda maiorului Rieman — se retrăgea de la Olt, unde abandonase paza podurilor de la Islaz și Izbiceni. Fiind urmărit la nord de Roșiori de Vede, în direcția Buteulești—Ciurari, de un escadron de cavalerie german însoțit de un automobil blindat, detașamentul s-a predat fără luptă și fără condiții, cu toate armele și bagajele sale. Rușinoasa predare s-a făcut tocmai în momentul cînd căpitanul german hotărîse ca, față de marea inferioritate în care se găsea și de defectarea autoblindatului său, să înceteze urmărirea.

Sub influența înaintării inamicului în Muntenia, frontul român din munți începu și el să se clatine. La 28, armata care ținuse aproape două luni glorioasa rezistență la nord de Câmpulung, amenință în spate prin progresia grupului dușman vecin spre Pitești, începu și ea retragerea cu direcția Târgoviște—Ploiești. Pe urmele ei, se puse în mișcare Grupul generalului Morgen.

La 29 noiembrie, linia frontului german înaintase ca un val cotropitor. Arcul de cerc își micșorase raza. La nord-est, Grupul Krafft ocupase Piteștii și înainta de-a lungul șoselei și căii ferate spre Golești—Titu. Grupul era acum compus din trei divizii de infanterie: Corpul alpin bavarez, Divizia a 216-a germană și Divizia a 73-a austro-ungară. Aceasta din urmă fusese constituită din brigăzile alpine austro-ungare 2 și 10, care luptaseră pe Valea Oltului și pe valea Topologului (comandant: feldmareșal Goiginger). Se mai adăugase o nouă divizie de cavalerie germană, a 2-a (general von Etzel).

La centru, Grupul Kühne atinsese cu cele cinci divizii ale sale linia aproximativă Costești—Roșiori de Vede. La flancul său [illegible]. Divizia a 301-a, ținută cîtva timp pe loc la Drăgășani, era la vreo 10 km de Costești, iar la flancul drept, Divizia a 115-a, care constituia rezerva, era pe drumul dintre Caracal și Roșiori de Vede. Între cele două aripi ale grupului se găseau: Divizia a 41-a la Mirosi, Divizia a 109-a la Beuca, iar Divizia a 11-a bavareză chiar la Roșiori. Zece kilometri mai înainte, cele două divizii de cavalerie ale lui Schmettow, cu brigada de ciclisti, cu automitralierele și cu automobilele sale blindate, formau avangarda, mascînd prin desfășurarea lor mersul diviziilor ce soseau din spate.

La aripa dreaptă a frontului dușman, Armata Kosch înainta cu Divizia a 217-a pe șoseaua Alexandria-București. La stînga Diviziei a 217-a, la nord de șosea, Divizia mixtă de cavalerie von der Goltz forma flancgarda: în spate, Divizia a 26-a turcă era la Drăgășani ca rezervă; pe dreapta, diviziile bulgare 1 și 12 se apropiau de Călugăreni.

Cele trei armate: Krafft, Kühne și Kosch, reprezentau cu chipul acesta o forță de 12 divizii de infanterie și patru divizii de cavalerie. Pentru a da mai multă coeziune formidabilului ansamblu, s-a dat mareșalului Mackensen comanda supremă a tuturor forțelor dușmane aliate din Muntenia, Falkenhayn rămînînd comandant în subordine al Armatei a IX-a.

Strategia germană reușise. Comandantul suprem își întrunise toate puterile pe o singură linie de foc, care pornea acum, impetuoasă și irezistibilă, spre ținta supremă: Capitala țării dușmane.

Cetatea București

Situația românilor apărea disperată. Trei luni după proclamarea războiului sfînt pentru eliberarea fraților lor oprimați, ei se găseau pe propriul teritoriu românesc invadat, și dinaintea dușmanului puternic și neîndurător, setos de răzbunare și lacom după pradă. Românii nu mai puteau opune decît trupe în retragere, decimate, prăpădite și cu moralul scăzut, plecînd capul în fața fatalității inexorabile. Se va renunța oare la orice încercare de rezistență și se va lăsa dușmanul să cucerească Bucureștii fără luptă?

De o rezistență a Capitalei propriu-zise nu putea să fie vorba. E adevărat că Bucureștiul era considerat ca o cetate puternică și, pe hărți, era figurat înconjurat de o impunătoare centură de 18 forturi mari și 18 baterii intermediare. Fortificarea Bucureștilor fusese făcută după planurile celebrului general Brialmont [4], același care fortificase și Anvers. Forturile Bucureștilor, con-

struite din zidărie de beton și lucrări de terasament, armate cu tunuri lungi de 150 mm, cu obuziere de 120, 210 și 240 mm, protejate cu turele cuirasate, treceau printre cele mai reușite lucrări de fortificație. Apărat de această formidabilă centură, Bucureștiul părea deci o cetate inexpugnabilă. Războiul modern a distrus însă legenda cetăților inexpugnabile. În fața marilor calibre ale artileriei moderne, nici o cuirasă nu putuse rezista. Experiențele făcute la Liège, Namur și Anvers [5] o dovediseră cu prisosință. Apoi, tunurile cu bătaie lungă ar fi putut bombarda orașul, trăgind pe deasupra centurii de apărare, depărtată cu numai 10 km de oraș. Dacă unica centură de forturi era spartă într-un sector, soarta cetății era pecetluită. Singura întrebuințare ce s-ar fi putut da forturilor ar fi fost să servească drept adăposturi pentru o apărare de infanterie, dar perimetrul prea întins al liniei fortificate ar fi reclamat o forță de 100 000 — 200 000 de oameni, care ar fi fost condamnată mai dinainte la capitulare. Căderea cetăților Maubeuge, Przemyśl, Novogeorgievsk (Modlin) [6] și Turtucaia arătaseră care era soarta orașelor fortificate, care se lăsau a fi împresurate. De aceea, din timpul neutralității, trăgîndu-se învățămintele cuvenite din lecțiile marelui război, forturile au fost declasate. S-a scos din ele tot materialul de artilerie care, așezat pe roți construite în atelierele din țară, a contribuit la sporirea artileriei de care s-a dispus în prima parte a războiului român, în special artileria grea.

Planul bătăliei pentru București

Comandantul armatei române a hotărît să nu considere războiul ca pierdut, ci să încerce o supremă sforțare pentru înfrîngerea inamicului și salvarea Bucureștilor.

Apărarea Bucureștilor era impusă atît de considerații morale, cît și militare. Capitala României era creierul și inima țării ; căderea ei ar avea un răsunet imens și ar demoraliza adînc țara și străinătatea prietenă. Afară de aceasta, Bucureștii erau nodul vital al organizării apărării naționale și a căilor de comunicație ; erau „placa turnantă" a rețelei ferate a țării. Ocuparea Bucureștilor însemna evacuarea totală a Munteniei, pentru care nu mai exista nici o linie de rocadă. Toată țara de la apus, nord și sud de București, cu toate bogățiile ei, însemna a fi abandonate dușmanului. Conducerea armatei nu se putea resemna la o asemenea pierdere, fără a face o supremă încercare pentru a o evita. Hotărîrea Comandamentului era luată : se va da o mare bătălie pentru București.

Singura linie care putea fi luată ca sprijin pentru bătălia în vederea salvării Bucureștilor, era linia Argeșului. Valoarea ei militară era mult inferioară aceleia a liniei Oltului. Pe cînd Oltul forma linia cea mai scurtă, rezemîndu-se perpendicular pe munți și Dunăre, Argeșul forma o linie oblică, fugătoare spre sud-est, aproape îndoit de lungă ca linia Oltului. Ca obstacol, Argeșul era mai mic decît Oltul, iar malul dominant era cel de sud-vest. De altfel, în partea de nord, în sectorul Pitești-Cîmpulung, inamicul era pe partea de răsărit a Argeșului. Totuși, nu era nici o putință de alegere ; era singura linie pe care comandamentul român o avea la dispoziție. Marea bătălie pentru apărarea Bucureștilor se va da, așadar, de-a lungul liniei Argeșului, în plină cîmpie ; acțiunile cele mai importante vor avea loc în ținutul dintre Argeș și afluentul său Neajlov. Este bătălia de pe Neajlov și Argeș, zisă și bătălia pentru București. Conducerea operațiilor marii bătălii a fost încredințată generalului C. Prezan, care cîștigase o frumoasă reputație prin operațiile bine conduse din Transilvania

și mai ales prin excelenta apărare a trecătorilor Moldovei ; fostul comandant al Armatei de Nord devenise disponibil in urma înlocuirii celei mai mari părți a armatei române din munții Moldovei prin ruși. S-au pus la dispoziția noului comandant toate formațiile militare care se găseau în rezervă sau in refacere. Planul bătăliei de pe Neajlov și Argeș a fost excelent întocmit. El se întemeia pe observația judicioasă a dispozitivului forțelor inamice. Comandamentul armatei române observase că inamicul, în înaintarea sa impetuoasă, adoptase un dispozitiv foarte riscant. După informațiile Marelui Cartier român, inamicul înainta in două grupe : un grup de nord — Armata Krafft — se găsea în regiunea Pitești-Costești, și un grup de sud — Armata Kosch, de-a lungul șoselei Alexandria-București. Acest din urmă grup era mult mai înainte față de cel de nord, făcînd o ieșitură pronunțată, și avea flancul sting „în aer". De existența unei legături între cele două grupuri, comandamentul român n-avea cunoștință; el bănuia că Armata Kühne care, venind de la Jiu, trecuse Oltul, își împărțise unitățile între cele două armate vecine. Se părea că în marele interval dintre cele două armate dușmane, nu există decît slaba legătură pe care o forma cavaleria lui Schmettow.

Comandantul român descoperi în flancul sting, descoperit, al Armatei Kosch, punctul slab al dispozitivului inamic ; aci trebuia aplicată lovitura. El concepu planul clasicei manevre pe liniile interioare : să se strecoare cu forțele române între cele două armate dușmane, mai-nainte ca ele să-și fi putut opera joncțiunea, apoi să le atace pe rînd. În primul rînd, trebuia atacată Armata Kosch, care era în poziția cea mai nefavorabilă și care era cea mai amenințătoare, prin înaintarea ei spre București. Dacă prima lovitură reușea și Armata Kosch era aruncată în Dunăre, forțele române deveneau disponibile pentru a se întoarce împotriva dușmanului de la nord și de la est *. Pentru realizarea acestui plan, se luară dispozițiile următoare : în Moldova, tot frontul carpatic, pînă în Munții Vrancea trecuse sub comandament rusesc. Pe frontul Armatei a II-a, din Munții Vrancei pînă la sud de Cîmpulung, generalul Averescu primi ordinul să reziste cu putere și să țină pe loc pe dușmanul, care căuta să se coboare pe văile munților înspre Buzău, Ploiești și Tîrgoviște.

Între Pitești și Costești se găsea în retragere Armata I. Ea era formată din resturile Corpului de Olt, care luptase în văile Oltului de sus și ale Topologului, împreună cu resturile grupului înfrînt la Jiu, care executase o lungă și penibilă retragere prin Filiași, Craiova și Slatina. Armata I a fost și ea subordonată din punct de vedere operativ Grupului Armatelor de Sud, comandat de generalul Prezan și primi însărcinarea „să se mențină cu orice preț pe pozițiile sale". În cazul cînd va fi atacată de forțe cu totul superioare, să se retragă încetul cu încetul, luptînd pe poziții succesive de rezistență. Trebuie de observat că sarcina acestei armate nu era ușoară. Ea avea în față cele patru divizii ale Armatei Krafft și Divizia a 301-a din Armata Kühne, adică cinci divizii, din care două proaspete. Rezistența Armatei I trebuia să dea răgaz necesar pentru executarea manevrei îndreptată împotriva Armatei Kosch. Această misiune

---

* S-a stabilit oarecare analogie între planul bătăliei de pe Argeș-Neajlov și manevra executată de armata anglo-franceză în momentul culminant al marii bătălii de la Marna. Între armatele germane ale generalilor von Kluck și von Bülow se produsese un mare gol : golul de la Rebais, acoperit pe vreo 30 km lățime, numai de o perdea de cavalerie. Prin acest gol au pătruns cu vigoare corpul englez al mareșalului French și aripa stîngă a armatei Franchet d'Espérey, respingînd trupele germane ; ele au trecut Marna, au întors flancurile interne ale armatelor Kluck și Bülow și au căzut pe liniile de comunicație din spatele celor două armate germane. Este lovitura hotărîtoare, dată în ziua de 9 septembrie, care a provocat ordinul de retragere generală a armatelor germane, așa-numitul „miracol de la Marna".

principală revenea Grupului Armatelor de Sud, de sub conducerea directă a generalului Prezan.

La aripa lui stîngă se găsea „Grupul Apărării Dunării", de sub comanda generalului Iancovescu. El era format din resturile Diviziei a 18-a, care formase apărarea Dunării și trebuia completat cu Brigada mixtă 9/19; în spatele lui se aduceau ca rezervă părți din Divizia a 7-a (general Istrati), care luptase pe frontul Trotușului. Grupul ocupa regiunea de la sud-vest de Călugăreni, de la Neajlov pînă la Dunăre, avînd in fața lui diviziile 1 și 12 bulgare. Misiunea Grupului Apărării Dunării era să ție pe loc pe dușman și să-l respingă, nelăsîndu-l să treacă peste Neajlov sau peste Argeș. Între Armata I și Grupul Apărării Dunării, generalul Prezan adună o masă de manevră, destinată a fi cheia întregii bătălii. Pe cînd cele două armate de la aripi aveau să opună, împotriva înaintării dușmanului, o rezistență înverșunată pentru a-l ține pe loc, masa de manevră trebuia să intervină activ, atacînd flancul sting și spatele Armatei Kosch. Pentru alcătuirea acestei armate de atac au fost rechemate în luptă trei divizii, care se găseau în rezervă. Erau, în primul rînd, diviziile 2/5 — general Socec — și 9/19 — general Scărișoreanu — formate, cum știm, din resturile diviziilor cu numerele corespunzătoare, întrunite două cîte două, din cauza efectivelor lor foarte reduse în urma sîngeroaselor lupte din Dobrogea; refăcute în zona Buzău-Brăila, ele se găseau acum dislocate între Argeș și Olt, în vederea manevrei plănuite peste Olt, la care se renunțase. Făcînd o săritură înapoi, Prezan își degaja dreapta spre a recăpăta libertatea de mișcare, întrebuințînd cele două divizii într-o misiune nouă. Era apoi Divizia a 21-a — general Lambru — care susținuse pînă la sfîrșitul lunii octombrie apărarea Predealului. Diviziile 2/5 și 9/19, pornite din punctele unde se găseau, Pitești și Titu, trebuiau să cadă perpendicular pe șoseaua Alexandria-București, în spatele și în flancul Armatei de Dunăre, pe cînd Divizia a 21-a trebuia să atace aceeași armată frontal, făcînd legătura cu dreapta Grupului Apărării Dunării.

Diviziile de cavalerie 1 și 2 aveau însărcinarea să apere flancurile și să facă legătura între coloanele de atac. La sud de Ploiești era ținută în rezervă Divizia a 10-a, refăcută și ea în urma luptelor din regiunea Predealului.

Misiunea încredințată grupului de atac era de o importanță excepțională. De reușita ei atîrna victoria. Această reușită atîrna, la rîndul ei, de îndeplinirea anumitor condiții și era legată de anumite riscuri. Mai întîi, era îndoială dacă diviziile ce formau grupul de atac, reorganizate în grabă, vor fi capabile să furnizeze sforțarea intensivă care li se cerea. Legendara putere de rezistență la marșuri obositoare a soldatului nostru și eroismul lui în luptă, dădeau comandantului toată încrederea. În al doilea rînd, înaintarea trupelor noastre în spațiul gol dintre armatele inamice prezenta două primejdii: ele puteau fi strivite între cele două armate: apoi se producea — și de partea noastră — un mare gol între Armata I și Grupul Apărării Dunării. Cu cît grupul nostru de atac înainta spre sud, cu atît acest gol se mărea și flancurile interne ale celor două aripi puteau fi întoarse de inamic. Va putea oare Prezan să bată pe dușmanul ce înainta dinspre Dunăre, mai înainte ca să fie ajuns de cel ce venea dinspre Olt?

Planul bătăliei comporta deci mari riscuri. Se conta însă pe secretul desăvîrșit al operațiilor, care trebuiau să fie mascate de mișcările trupelor de cavalerie și de repeziciunea atacului, care trebuia să ne dea izbînda, mai-înainte ca inamicul să-și fi dat seama de sensul manevrelor noastre.

Conștiința gravității situației și îngrijorarea pentru îndeplinirea punctuală a misiunii încredințată diferitelor unități, reies din toate ordinele de operații pe care comandantul le adresa trupelor. „De soarta bătăliei care se va da în ziua de 29 noiembrie, depinde soarta războiului. Așa fiind, trupele atacă, ori învinș,

ori trebuie să moară". Așa glăsuia ordinul de zi de la 27 noiembrie. La 29 noiembrie, generalul Prezan lămurește încă o dată trupelor ceasul de grea cumpănă în care ne găseam și ce se aștepta de la ele : „Lupta care începe mîine, fiind singura de care depinde soarta neamului, nu admit retragerea. De la soldat pînă la general, trebuie să moară atacînd". Cuvintele iau înțelesuri deosebite, după împrejurările în care sînt rostite. În alte împrejurări, ele ar fi sunat fals, ca un discurs bombastic, ca o declamație de efect. Tragicul ceasului dădeau cuvintelor comandantului neasemănată gravitate. Conștient sau inconștient, o țară întreagă aștepta cu neliniștea ce stăpînește sufletele în preajma clipelor tragice, desfășurarea dramei care se pregătea în șesurile Neajlovului și Argeșului. De acolo, glasul tunului trebuia să-i aducă, pe aripi de vînt, vestea mîntuirii sau a robiei.

Privire generală asupra forțelor adverse și gruparea lor

Bătălia de pe Neajlov și Argeș s-a dat, în zilele ei hotărîtoare, 29 noiembrie — 3 decembrie, pe un front de 120 km, de la Goleşti pînă aproape de Dunăre. Ea a constat dintr-o serie de lupte, date izolat, dar formînd un ansamblu operativ, condus de ambele părți de o voință unică și cu un țel unic. Analogia cu marea bătălie de la Marna se impune : linia principală de luptă era valea unui riu : bătălia angajase aproape totalitatea forțelor disponibile ale celor doi adversari ; ea avea să fie hotărîtoare pentru soarta Capitalei țării.

De partea dușmanului au luat parte 16,5 divizii, grupate în trei armate, iar de partea românilor 13,5 divizii, grupate, de asemenea, în trei armate ; la acestea, s-au mai adăugat în ultima zi două divizii rusești. Comparația cifrelor de mai sus nu e îndestulătoare spre a ne da o idee exactă de raportul forțelor adverse. Germanii aveau nu numai divizii mai multe, dar unele din aceste divizii erau trupe proaspete, intrate de puțin timp în foc, pe cînd toate diviziile române erau cele ce stătuseră aproape în permanență în linia de luptă. Efectivele celor mai multe erau reduse la mai puțin de jumătate ; cele reorganizate în pripă au fost aruncate în luptă înainte de a se fi odihnit și refăcut cum trebuie.

Diviziile 1/17 și 11 erau sfărîmăturile Armatei de la Jiu, care se găseau în retragere neîntreruptă de două săptămîni. Divizia 13/23, era formată din resturile diviziilor care fuseseră măcinate zi cu zi pe Valea Oltului, timp de două luni ; efectivele ei erau derizorii, iar capacitatea de luptă aproape nulă. Divizia a 18-a, care constituise masa principală a Grupului Apărării Dunării, era o trupă de valoare mediocră, formată în cea mai mare parte din milițieni însărcinați cu paza Dunării ; ea fusese cu totul decimată și dezorganizată în luptele date cu dușmanul care trecuse Dunărea, redusă la cîteva batalioane. Singurele unități complete erau cele aduse din zona de refacere : 2/5, 9/19 și 21. Această „refacere" fusese însă departe de înțelesul adevărat al cuvîntului : organizarea unităților se făcuse în pripă, de instruirea oamenilor nu fusese timp. În plină activitate de organizare, trupele au fost aruncate în tren și trimise la locul de primejdie. Divizia 2/5 intra în luptă obosită după o serie de marșuri și contramarșuri, provocate de continua schimbare a planurilor de operații, determinată și ea de direcția atacurilor inamicului, care dispunea acum de totala inițiativă a mișcărilor. Divizia a 21-a, retrasă de pe frontul Predealului cu un efectiv de plîns, refăcută la Băicoi, fusese trimisă la Predeluș, apoi reîntoarsă din drum și trimisă la Neajlov.

Pentru sistematizarea descrierei luptelor ce s-au dat în zilele de 30 noiembrie — 3 decembrie, teatrul bătăliei se poate socoti ca împărțit în trei sectoare : a) Sectorul Argeșului superior, cu frontul inițial Costești — nord-est de Pitești,

avînd ca axă de desfășurare a luptelor valea Argeșului, șoseaua și linia ferată Golești-Titu. Sectorul era apărat de Armata I română (general Stratilescu), avînd în prima linie diviziile 1/17, 8, 14, iar diviziile 11 și 13/23 — resturi fără valoare combativă — în rezervă pe linia a doua. Divizia 1 de cavalerie o acoperea pe stînga. De partea inamicului opera în această direcție Armata Krafft von Delmensiengen, formată din Corpul alpin bavarez, Divizia a 73-a austro-ungară, Divizia a 216-a și Divizia a 2-a de cavalerie germană, precum și două divizii: 301 și 41 din Armata Kühne.

b) Sectorul Argeșului și al Neajlovului mijlociu, era sectorul grupului de atac român. Acțiunea de luptă s-a desfășurat în lungul văilor Glavaciocului, Neajlovului mijlociu și Argeșului, avînd șoseaua Alexandria—București ca axă de înaintare. Grupul de atac român era format, cum știm, din diviziile 2/5, 9/19, 21 susținute pe dreapta de Divizia a 2-a de cavalerie; între acest sector și cel precedent s-a intercalat mai în urmă și Divizia a 10-a. Dușmanul avea în această regiune diviziile 109, 11 și 113 din Armata Kühne, cele două divizii de cavalerie — 6 și 7 — care formau grupul Schmettow, și o parte a Armatei Kosch: Divizia a 217-a germană, Divizia 26 turcă și Divizia mixtă de cavalerie von der Goltz.

c) Sectorul Neajlovului și Argeșului inferior, cu centrul tactic la Călugăreni, avînd ca front Neajlovul inferior pînă la vărsarea acestuia în Argeș, continuîndu-se apoi înspre sud, pînă la Dunăre. Axa de înaintare: șoseaua Giurgiu-București. În acest sector, luptau de partea românilor resturile Diviziei a 18-a — redusă la patru batalioane și două escadroane — părți din Divizia a 7-a și Brigada mixtă 9/19. De partea dușmanului erau diviziile bulgare 1 și 12 (cinci brigăzi) și o Brigadă mixtă germano-bulgară.

Centrul geometric și tactic al cîmpului de bătălie va fi în sectorul Neajlovului și Argeșului mijlociu, de-a lungul șoselei Alexandria—București. Acolo se vor da luptele cele mai crîncene și hotărîtoare.

Cum ne ajutau „aliații"

Din nou se făcură intervenții, atît pe lîngă Marele Comandament rus, cît și pe lîngă țar, personal, pentru ca în această oră supremă, care va fi decisivă pentru România, o parte din numeroasele trupe ruseşti, ce erau disponibile, să participe la marea bătălie ce se pregătea pe Argeș. Telegrama adresată de Brătianu generalului Coandă, redactată în termeni hotăriți și energici, e dată intenționat deschisă, spre a impresiona întreg Marele Cartier rus: „România se întreabă cu neliniște — scria primul ministru român — dacă frații de arme o vor lăsa să fie zdrobită, fără ca aceia care singuri pot să-i vină în ajutor să o cruțe de dezastrul unei ocupații a Bucureștilor". Apelul românilor e susținut cu căldură și de comandamentul francez. La 26 noiembrie, Joffre intervine și el pe lîngă generalul Gurko, succesorul lui Alekseev, iar Poincaré pe lîngă țar, cerîndu-le concentrarea în regiunea București a forțelor ruseşti disponibile. Francezii amintesc rușilor deciziile luate în comun și asigurările date de ei și le arată în mod solemn importanța morală a unui eșec român, dacă Antanta ar lăsa ca una din armatele ei să fie zdrobită[212b/a].

Intervențiile directe ale generalului Berthelot către Stavka rusească de la Moghilev se fac prin intermediul generalului Janin; el cere rușilor să trimită în ajutorul românilor Divizia a 40-a infanterie și Divizia a 8-a cavalerie de la Dunăre, precum și Corpul VIII Armată, rezerva generalului Leciţki. Dar Gurko e mai răuvoitor chiar decît Alekseev. Răspunsul său cade brutal la

26 noiembrie prin Belaeav : „nici un om, nici un tun" *. Janin crede că în acest refuz categoric se poate vedea indispoziția rușilor împotriva comandamentului român, care nu ar ține seama de părerile lui Beleaev — reprezentînd concepția Stavkăi — după care comandamentul superior român ar trebui să fie coborît la rangul unui comandant de armată intercalat într-un grup de armate supus unui comandant rus. Berthelot se vede nevoit să constate în răspunsul său către Janin : „Opinia publică e foarte surescitată împotriva rușilor, a căror ofensivă a fost întîrziată și care păstrează în fața dezastrului o liniște și nepăsare ce contrastează cu gravitatea timpului".

Pentru a da impresia bunăvoinței, la 27 noiembrie, Beleaev comunică Marelui Cartier că, în cazul cînd România garantează rușilor cîte 16 trenuri pe zi, atunci Rusia renunță la ofensiva sa, care trebuia să înceapă pe frontul Moldovei chiar a doua zi, și în același timp va îndruma o parte din trupele pregătite pentru această ofensivă spre Muntenia. Generalul rus cerea răspuns pînă într-o oră. Cererea rușilor era o imposibilitate. Generalul Iliescu n-a putut răspunde decît că Marele Cartier român nu poate garanta cele 16 trenuri pe zi, deoarece căile ferate române sînt aglomerate atît cu transporturile diviziilor 7 și 9/19, care sînt trimise pe frontul de luptă de la Argeș, cît și cu numeroasele evacuări ce se fac spre Moldova. De aceea, preferă ca cel puțin rușii să înceapă, chiar a doua zi, 28 noiembrie, ofensiva lor de atîta vreme așteptată și dorită pe frontul Moldovei, ceea ce ar aduce o ușurare simțitoare în situația românilor.

Mult mai binevoitor decît generalii săi, țarul comunică în același timp regelui, prin intermediul generalului Coandă, că a dat ordin lui Zaharov să trimită Divizia a 4-a de infanterie de la Fetești, împreună cu o divizie de cavalerie, ca să ia parte, alături cu românii, la bătălia de la Argeș. Țarul a mai cerut comandamentului rus să desemneze pentru comanda acestui grup pe cel mai capabil dintre comandanții de corp de armată, „angajînd onoarea acelui general pentru cooperarea sa și reușita manevrei". A fost desemnat generalul Aliev. S-a dat Corpului Aliev misiunea de a întări aripa stîngă a frontului român în sectorul Argeșului inferior. Cum au înțeles Zaharov și Aliev să corespundă bunelor intenții ale țarului și să-și angajeze onoarea, se va vedea din desfășurarea bătăliei.

Prologul marii bătălii

Atacul român, plănuit a se da în ziua de 29 noiembrie împotriva Armatei dușmane „de Dunăre", nu a putut avea loc în această zi, deoarece trupele române n-au putut ajunge în zonele de luptă nici în sectorul mijlociu, nici în cel de sud. În toate sectoarele însă, s-au dat de diferitele unități, care căutau să ajungă în zonele lor de adunare, lupte izolate, dar foarte vii, cu unitățile dușmane cu care veneau în contact. Aspectul general, pe care îl înfățișează aceste lupte, premergătoare ale marii bătălii, se poate

* Teza rusească, expusă de generalul Vinogradov, este că Stavka avea dreptate să refuze concursul imediat rusesc pentru operațiile de pe Argeș, deoarece București n-aveau importanța unui obiectiv comun în fața intereselor vitale ale Antantei, pentru a se risca o armată. Pe de altă parte, randamentul limitat al căilor ferate române nu îngăduia transportul repede al trupelor pe Argeș, spre a asigura victoria, iar sosirea lor în pachete mici ar fi ajuns la o serie de eșecuri parțiale. Grupul rus cel mai apropiat (Armata de Dunăre) avea o misiune serioasă, pe care se pregătea s-o îndeplinească, de aceea era logic ca generalul Zaharov să refuze a întreprinde ceva pînă la sfîrșitul concentrării tuturor elementelor și mijloacelor sale. Pentru a aprecia valabilitatea acestei argumentări, a se vedea mai departe, în text, purtarea generalului Rasvol, în timpul luptei de la Argeș, și a generalului Zaharov în Dobrogea; aceștia erau chiar pe terenul de luptă, în contact imediat cu inamicul, chiar au refuzat să lupte

infăţişa în chipul următor : în sectorul Argeşului superior, Armata I, în retragere, ocupase poziţii solide la est de Piteşti şi vest de Costeşti, susţinînd lupte cu inamicul. Luptele se dau pe un front în formă de arc de cerc între Piteşti şi Goleşti. Costeştii sînt bine apăraţi.

În sectorul mijlociu, trupele diviziilor 2/5 şi 9/19 sînt în marş spre sud ; ele se ciocnesc cu avangardele Armatei Kühne care-şi urmează marşul spre est. Nici una din cele două partide nu ştie ce adversar are în faţă. Germanii nu au nici o bănuială de existenţa puternicelor coloane ale grupului de atac, ce înaintează de la nord la sud, perpendicular de direcţia lor proprie de înaintare ; ei cred că au de-a face doar cu ariergardele trupelor bătute de la Jiu, în retragere spre est. La rîndul lor, românii nu-şi dau seama de importanţa trupelor duşmane ce vin dinspre vest ; ei cred că sînt numai mici detaşamente de cavalerie, uneori întărite cu infanterie, care fac legătura între cele două armate duşmane.

În sectorul Neajlovului însă, inamicul e în plină ofensivă atît de-a lungul liniei Alexandria-Bucureşti, cît şi pe frontul Călugăreni. Susţinînd la aripa stîngă atacurile violente ale inamicului, trupele Grupului Apărării Dunării şi ale Grupului de Atac îşi execută cu dreapta marea mişcare de conversiune spre sud-vest. Frontul acestor grupuri pivotează în jurul aripei stîngi, care e la sud de Călugăreni, pe cînd aripa ocolitoare dreaptă, formată de Divizia 2/5 Socec, înaintează repede cu direcţia nord-sud, spre Drăgăneşti.

Marşul diviziilor Socec şi Scărişoreanu

Pe drumurile ce coboară din regiunea dealurilor spre şesul Munteniei, se înşiră coloane lungi de trupe de diferite arme. Slabi, palizi, încovoiaţi sub greutatea raniţelor încărcate, cu uniformele decolorate şi rupte, soldaţii diviziilor Socec şi Scărişoreanu, obosiţi de zile întregi de marşuri, înaintează mereu frămîntînd cu bocancii desfundaţi glodurile miriştilor şi lapoviţa drumurilor. Prin aerul umed şi rece, prin ceaţa groasă a zilelor de noiembrie, par nişte cortegii nesfîrşite de umbre, minate de o fatalitate oarbă spre destinuri necunoscute. Dar în mîinile acestor năluce stă soarta marii bătălii. Marele regizor al dramei ce începe să se desfăşoare a încredinţat rolurile prime acestor soldaţi obosiţi şi descurajaţi. Şi, pe măsură ce acţiunea începe, ei se transfigurează. De la cea dintîi atingere cu duşmanul, nu mai sînt de recunoscut. Piciorul începe să calce ţeapăn, spinările încovoiate se îndreaptă, ochiul se învioşează, braţul se încordează pe armă, baioneta are sclipiri de fulger. Şirurile se desfăşoară în formaţii de luptă, artileria pleacă în galopul cailor să-şi ocupe poziţiile, atacul porneşte, dispreţuitor de moarte, superb ...

Divizia Socec se refăcuse necomplet la Buzău. Abia-şi reorganizase cadrele, îşi completase efectivele şi începuse să înveţe mînuirea noilor mitraliere cînd, în ziua de 17 noiembrie, trebui să se adune şi să plece la Piteşti. De aci a fost trimisă la 23 noiembrie pe malul răsăritean al Oltului, între Drăgăşani şi valea Topologului, spre a împiedica trecerea inamicului în această regiune. În noaptea de 26—27 noiembrie a trebuit să rupă lupta şi să plece la Costeşti, pentru ca apoi să se îndrepte spre Drăgăneşti. Această divizie avea să îndeplinească misiunea cea mai grea şi mai primejdioasă : era extrema aripă dreaptă — aripa ocolitoare — a grupului de atac. Ea trebuia să întoarcă flancul sting al Armatei Kosch, căzîndu-i în spate la Drăgăneşti.

În cinci zile de marş, divizia a trecut pe la Costeşti şi s-a îndreptat spre Drăgăneşti, pe două coloane, distanţate cu 3—4 km una de alta : la stînga e Brigada Racoviţă, care înaintează de-a lungul şoselei Piteşti-Drăgăneşti-Giurgiu, pe valea Glavaciocului ; pe dreapta e Brigada Şerbescu, care înaintează

pe un drum lateral, prin valea Claniței. O brigadă din Divizia I de cavalerie e atașată diviziei, spre a o întovărăși ca flancgardă ; cealaltă brigadă însoțește Armata I.

Înaintarea Diviziei Socec se face într-un contact foarte apropiat cu avangardele coloanelor dușmane, care la rîndul lor înaintau de la vest spre est, perpendicular pe direcția de înaintare a diviziei române. Sînt trupe aparținînd în special Diviziei a 6-a de cavalerie din grupul Schmettow și avangardele Diviziei a 11-a bavareze, cea mai înaintată din coloanele germane. Din loc în loc se produc nu numai ciocniri de patrule, dar și de detașamente mai numeroase. Adeseori, artileria trebuie să intervină și infanteria să pornească la atac spre a goni pe inamicul care ocupase satele, se cuibărise în păduri, sau se stabilise pe crestele ce trebuiau străbătute de coloanele diviziei în marș. Pe măsură ce divizia înaintează spre sud, ciocnirile devin mai serioase.

În ziua de 29 noiembrie, coloana din dreapta — Brigada Șerbescu — ocupă după lupte scurte satele Zlotești, Negreni și Drăcești ; dușmanul se retrage la Talpa Ionești. A doua zi, avangarda coloanei e atacată cu focuri de mitraliere și artilerie din marginea satului Valea Poștei, pe care-l ocupă prin luptă. Satele Talpa Poștei și Talpa Ionești sînt ocupate de escadroane de cavalerie dușmană, descălecate. Ele sînt puse pe goană și coloana română își continuă drumul spre sud. Seara brigada a ajuns la Frăsinet și Băbăița, unde a staționat peste noapte.

Pe stînga, Brigada Racoviță, urmînd șoseaua din valea Glavaciocului, găsește în ziua de 30 noiembrie satul Cătunu ocupat de cîteva escadroane din Divizia a 6-a germană ; la apariția trupelor române, germanii se retrag spre sud, în direcția Blejești. În apropierea crîngului Căldăraru, dintre Adunații Buteștii și Budeasca, inamicul, avînd forțe de infanterie cu numeroase mitraliere și cu artilerie, atacă avangarda Diviziei Socec. Două batalioane române, susținute de artilerie, procedează la un atac învăluitor și ocupă pe rînd satele Purani și Blejești. Germanii se retrag spre sud-vest în dezordine, lăsînd în mîinile românilor 240 de prizonieri, 10 mitraliere pe trăsuri, două tunuri, automobile și o mare cantitate de material de tot felul. Urmărirea nu se poate face : legătura cu propria cavalerie se rupsese, iar românii trebuie să-și urmeze drumul spre sud. În seara aceleiași zile, brigada a luat Flămînda, ocupată de trupe germano-bulgare din Armata Kosch, de la care capturează prizonieri și material. În spatele coloanei române reapare însă cavaleria germană, care prinde ambulanța și cîteva trăsuri ale diviziei.

Divizia Socec își atinsese obiectivul. Înaintea ei era satul Tîrnava, și apoi Drăgănești : Armata de Dunăre a lui Kosch.

Divizia Scărișoreanu — 9/19 — care are rolul principal în lovitura ce se prepară, a pornit la 27 noiembrie de la Titu înspre sud. Ea trece din valea Argeșului în a Neajlovului, de aci în valea Dîmbovnicului și apoi în valea Glavaciocului.

În noaptea de 28—29, divizia ia contact cu inamicul la Videle-Cartojani, în valea Glavaciocului. Sînt trupe din Armata Kosch, formate din infanterie, cavalerie și artilerie. Românii nu pot ataca pe dușman la 29, deoarece comandantul șef vrea să aștepte și divizia 2/5 care e mai înapoi ; divizia se mărginește a respinge atacurile îndrăznețe ale cavaleriei dușmane și a ocupa noaptea Clejanii, atacînd și gonind detașamentul inamic ce se găsea acolo.

A doua zi, 30 noiembrie, divizia atacă pe inamic pe linia Fotășești, Videle—Cartojani, Tămășești, îl bate și-l pune pe fugă în direcția sud-est, spre Mereni și Letca Veche, capturînd peste 200 de prizonieri, șase mitraliere, cai, bucătării de campanie și alt material. Din nenorocire, Divizia a 2-a de

cavalerie nu este aci spre a urmări și desăvîrși înfrîngerea inamicului; ea s-a retras la spatele flancului drept al Diviziei 9/19.

În seara zilei de 30 noiembrie, diviziile Socec și Scărișoreanu se găseau pe linia Flăminda—Clejani, 15 km la nord de linia șoselei Alexandria—București, în contact strîns de luptă cu cavaleria lui von der Goltz și cu trupele de infanterie care formau flancgarda Armatei Kosch. Dar frieţiunile și amînările au întîrziat concentrarea și atacul coordonat. Dacă Socec ar fi putut începe atacul flancului Armatei Kosch la 29 noiembrie, șansele viitoare ar fi fost mari. Întîrzierea a făcut ca germanii să-și poată realiza concentrarea, iar poziţia românilor să devină critică prin sosirea în spatele lui Socec a Armatei Kühne.

Luptele Diviziei a 21-a

În timp ce aripa dreaptă, ocolitoare, a grupului de atac român cobora de la nord spre sud cu scopul de a cădea în spatele și flancul Armatei Kosch, centrul grupului, format din Divizia a 21-a — generalul Lambru — înainta de la est la vest de-a lungul șoselei București—Alexandria, spre a întîmpina frontal grosul Armatei Kosch. În faţa satului Naipu, avangardele Diviziei române a 21-a se ciocniră cu Divizia a 217-a germană care, după ce ocupase Prunaru, înainta în direcţie contrară, spre București. În noaptea de 29 noiembrie se produc primele atacuri dușmane, care sînt respinse.

A doua zi dimineaţa, pe la orele 7 dușmanul, întărit, atacă din nou frontul Brigăzii a 33-a române, care luase poziţie pe dreapta Glavaciocului, călare pe șosea. Detașamentul român de flanc care era la Pingărești, e atacat de 10 escadroane de cavalerie, două batalioane de infanterie și artilerie; detașamentul de la aripa dreaptă, de la Letca Veche, e atacat de forţe de infanterie și artilerie, pe care le respinge. Spre seară, trupele germane se întăresc din ce în ce mai mult și exercită o presiune puternică asupra românilor; la dreapta lor, Divizia 9/19, care trebuia să dea mîna cu Divizia a 21-a, a întîrziat și e abia la Clejani. Lambru trebuie să se retragă, urmărit peste noapte de dușman, care ocupă Copaciu și Ghimpaţi. Cu pierderi grele, Divizia a 21-a s-a retras în dimineaţa zilei de 30 noiembrie la Bălăria.

Hotărît a apăra și menţine cu orice preţ Bălăria, Lambru înaintează spre vest, călare pe șosea, cu amîndouă brigăzile, și e atacat la ora 10 de întreaga Divizie a 217-a germană, care dispune acum de toată formidabila sa artilerie. Lupta este foarte înverșunată. Coloana din dreapta, formată din Brigada a 33-a de infanterie, a fost întoarsă de dușman și luată sub focul artileriei grele, care face ravagii în rîndurile românilor: brigada pierde toţi ofiţerii și trebuie să înceapă retragerea. Coloana din stînga, desfășurată între Matei Basarab și pădurea Ghimpaţi, e și ea debandată de dușman. Rezistenţa românilor e puternică; Regimentul de vînători de la aripa stîngă germană are pierderi considerabile [311]. Dar divizia 9/19 română, care trebuie să vină în dreapta, e încurcată în luptă la Vida—Cartojani și Tămășești; Divizia a 21-a, în luptă cu dușmanul care are o zdrobitoare superioritate artileristică, trebuie să se retragă, dînd pe uliţele satului Bălăria lupte sîngeroase corp la corp. Românii au continuat retragerea pînă dincolo de Neajlov, ocupînd poziţie între Bănești și Gorneni. Germanii au ocupat după-amiază Bălăria; spre seară ei sînt stăpîni pe întreaga linie Bulbucata — Stîlpu —Iepurești, împreună cu trecerea peste Neajlov.

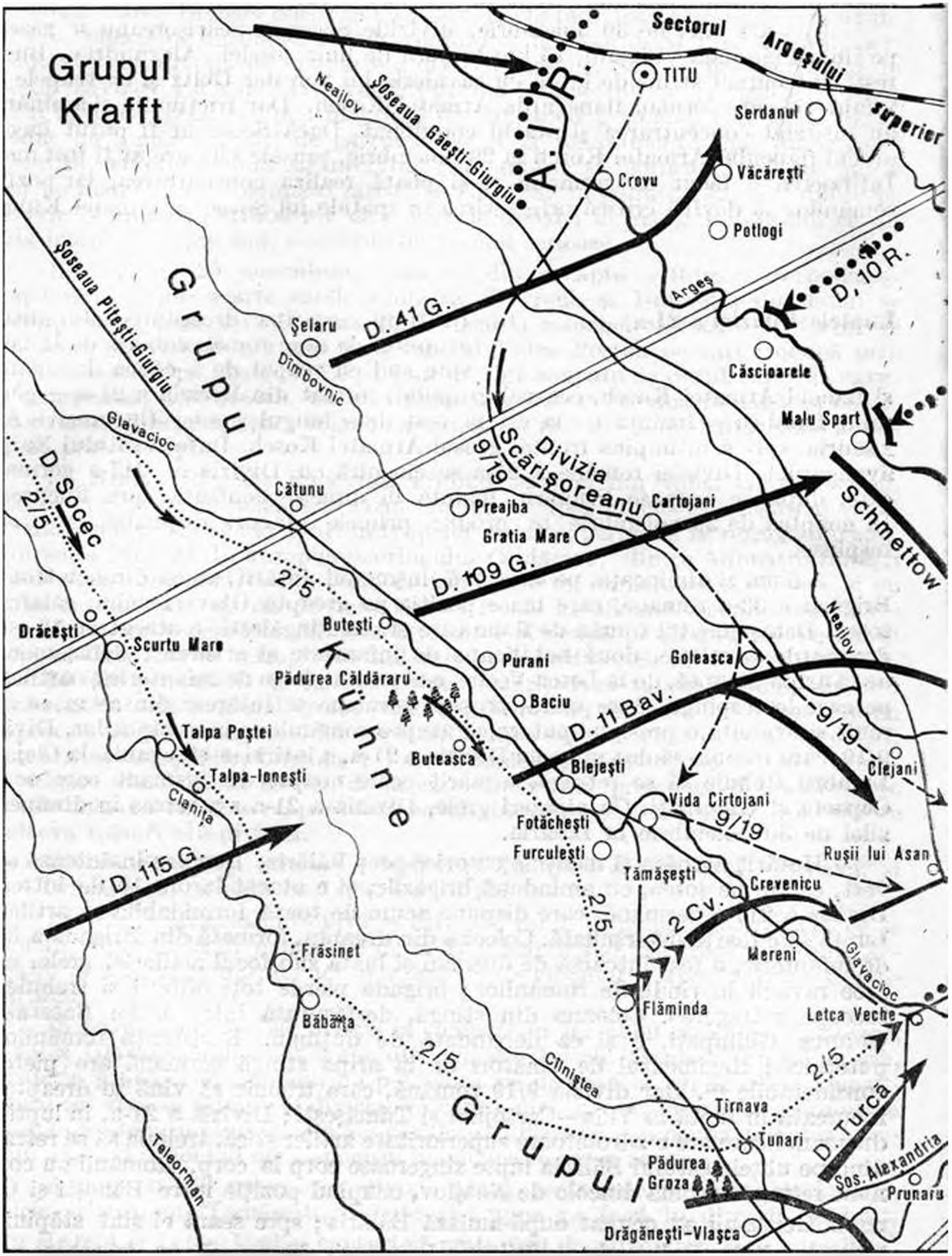

Bătălia de pe Neajl v

30 noiembrie–1 decembrie

Marşul Diviziei Secec 2/5

Marşul Diviziei Scărişoreanu 9/19

2–3 decembrie

Poziţii şi direcţii de atac române

Poziţii şi direcţii de atac germane

Ciocăneşti

Buftea

Sectorul Argeşului şi Neajlovului

Dîmbovita

D. 10 R.

Bolintin

Fortul Chitila mijlociu

BUCUREŞTI

Domneşti

Fortul Bragadiru

Fălcoianca

D. 7 R.

Argeş

Bragadiru

Poşta

Buda-Mihăileşti

Fortul Jilava

Sectorul Argeşului şi Neajlovului inferior

Dîmbovita

D. 19 R.

D. 21 R.

Dărăşti-Ilfov

Sabar

Nebuna Velea

Gorneni

Cepăceni

Bănesti

Pădurea Nebuna

Bulbucata

Adunaţii-Copăceni

Bg. 9/19

Chirculeşti

9/19

Stilpu

Varlaam

Grupul Apărării Dunării

Bălăria

Iepureşti

2/5

Matei Basarab

Grădiştea

Letca Nouă

Singureni

Călugăreni

Brăniştari

Budeni

Arges

Ghimpaţi

Glavacioc

Neajlov

Copaciu

Comana

Bulgarii

Bucureşti

Crucea de piatră

Ruşi

Naipu

Păngăleşti

Dadilov

Şos. Giurgiu - Bucureşti

Kosch

Buturugari

şi Argeş

Lupta de la Călugăreni

Alte lupte, tot atît de violente, s-au dat în zilele de 29 și 30 noiembrie în sectorul Neajlovului inferior. Aci, bulgarii, formînd două divizii (a 12-a și 1-a), întărite cu germani, au atacat linia Neajlovului, avînd ca axă de înaintare șoseaua Giurgiu—Călugăreni—București. Trupele române se găsesc pe înălțimile de la sudul apei Neajlovului, formînd un fel de cap de pod înaintea Călugărenilor. Sînt patru batalioane de miliției, cu efective foarte reduse, resturi ale Diviziei a 18-a. Din Divizia a 7-a au sosit pînă acum numai două batalioane din Regimentul 4 de vînători și un batalion din Regimentul 14 infanterie. Cîteva escadroane de cavalerie și 14 baterii de artilerie, majoritatea tunuri vechi de 87 mm completau forțele din acest sector, a căror comandă fusese încredințată colonelului Gr. Bunescu.

În dimineața zilei de 29 noiembrie, patru regimente bulgărești, dispunînd de o artilerie foarte puternică, atacă cu energie frontul român. Înălțimea de la Crucea de Piatră, cu monumentele comemorative ale celei mai strălucite izbînzi ale marelui nostru voievod, au fost apărate cu eroism de trei companii din Regimentul 4 vînători cu patru mitraliere. Sînt vitejii care au luat Mierurea-Ciuc și cîștigat victoria de la Poiana Uzului. Lupte înverșunate s-au dat în pădurea Dadilov și pe cîmpul poligonului Mihai Bravu. Patru atacuri înverșunate au dat bulgarii împotriva dealului Crucea de Piatră pînă cînd, pe la 5 după-amiază, au reușit să-l ocupe. Pe înserate, dușmanul a făcut o mișcare ocolitoare pe la est : el a ocupat Comana, a trecut pe aci apa Neajlovului și a ocupat satul Budeni, pe malul de nord al Neajlovului. Linia română de rezistență era, cu chipul acesta, întoarsă ; ea nu mai putea fi menținută. În spate nu mai era nici o rezervă, care să împrospăteze și să schimbe oamenii ce stăteau în luptă de 10 ore. Vitezele trupe au fost trecute toate pe malul de nord al Neajlovului, apoi s-a dat foc podurilor. În timpul nopții însă, bulgarii au reușit să repare podurile și să treacă apa ; ei au ocupat Călugărenii.

În dimineața zilei de 30, bulgarii s-au întins pe malul de nord al Neajlovului, ocupînd cu forțe numeroase satele de pe acest mal, pe care le-au fortificat foarte puternic cu tranșee și sîrmă ghimpată, instalînd numeroase mitraliere. Atacurile române, date de Regimentul 14 Roman din Divizia a 7-a și îndreptate mai ales asupra satelor Brănișteri — la est — și Singureni — la vest —, au scos pe inamic din tranșee, au respins coloanele ce încercau să înainteze, dar nu au reușit să-l gonească din satele unde era puternic retranșat. Batalionul 1 din Regimentul 4 de vînători e aproape distrus. Spre seară a sosit și Brigada mixtă 9/19, care este cantonată — ca rezervă generală — la Adunații-Copăceni, în punctul unde Argeșul e tăiat de șoseaua București—Călugăreni—Giurgiu.

La 30 noiembrie seara, toate trupele românești erau adunate în zona de operații, în contact cu dușmanul pe toată întinderea frontului. Ofensiva propriu-zisă a românilor trebuia să se dezlănțuiască a doua zi.

Ziua de 1 decembrie

Divizia a 217-a germană continuă, în dimineața zilei de 1 decembrie, marșul său ofensiv, de-a lungul șoselei dintre Neajlov și Argeș. Comandantul german crede că n-are motive prea mari de neliniște : pe stînga, se știe apărat de Divizia de cavalerie Goltz și de flancgarda de infanterie ; în spate, la oarecare distanță, e Divizia turcă. De aceea, germanii iuțesc pasul pe urma trupelor generalului Lambru, care se retrag. După-amiază, capetele coloanelor inamice au ajuns la Argeș ; ele intră în Mihăilești. Trupe germane încep să se concentreze pe malul sud-estic al Argeșului, de la Drăgănescu, la nord-vest de Mihăilești, pînă la Tuta, la sud-est. Românii țin solid

ocupat podul; ei și-au organizat la Buda, pe malul opus al Argeșului, o poziție foarte puternică, un cap de pod. Inamicul cîntă deja victorie! Relatările lui oficiale înștiințează lumea că armatele germane sînt în fața forturilor Bucureștilor. Dar semne rele încep să se arate. Din spatele și din flancul stîng al diviziei vin știri alarmante. Grupuri de fugari germani sosesc în dezordine spre grosul diviziei. Ei aduc știrea că Divizia de cavalerie von der Goltz e bătută și în retragere, iar flancgarda de infanterie spulberată și pusă pe goană. Grupul de atac român începuse ofensiva!

La extrema lui dreaptă Divizia Socec, care luase în ajun seara Flămînda, reîncepuse în dimineața zilei de 1 decembrie marșul său spre sud, ocupă Tîrnavele cu Brigada Racoviță și continuă să înainteze spre Drăgănești. În marginea de nord a pădurii Grozea și a satului Tunari dușmanul, puternic retranșat și susținut de numeroasă artilerie, atacă avangardele române. Sînt trupe germane și bulgare din Armata Kosch. O luptă înverșunată se încinge pe un front întins între șoseaua Tîrnava—Drăgănești, pe dreapta, și valea Cîlnișteî, pe stînga. Regimentele Brigăzii Racoviță au pierderi mari. Trupele luptă fără mitraliere împotriva unui dușman, care are puzderie. La Buzău se distribuise regimentelor noastre mitraliere franceze, model Saint-Etienne, dar soldații și ofițerii, ocupați tot timpul cu marșuri și lupte, nu învățaseră încă să le mînuiască. Soldații români luptă cu o ardoare care compensează lipsurile materiale. Sînt trupele care au gustat amarul înfrîngerii în Dobrogea și regăsesc aici pe vechii lor dușmani: bulgarii. Ei au văzut prin satele prin care au trecut ieri, urmele aceleiași bestialități, pe care au cunoscut-o în Dobrogea.

Pe la amiază, după șase ceasuri de luptă înverșunată, românii au cucerit pădurea Grozea și satul Tunari, luînd 50 de prizonieri și două tunuri grele. Dinspre est, de la Frăsinet, sosește și Brigada Serbescu. Amîndouă brigăzile diviziei sînt acum întrunite. Înaintea ei, la trei-patru kilometri, sînt Drăgănești. Este lovitura principală de dat. Dacă Drăgăneștii sînt luați astă-seară, armata lui Kosch, care este pe Glavacioc și Neajlov, e tăiată de baza ei. Dar în jurul diviziei române dușmanul își strînge puterile. Din toate părțile divizia e încolțită: cavaleriștii lui Schmettow și ai lui Goltz, infanterie turcă, bulgaro-germană, se adună și revine la atac împotriva Diviziei Socec. Dușmanul bătut și respins, se așează în tranșee la sudul pădurii Grozea; întărit cu trei batalioane turco-bulgare, revine la atac împotriva trupelor române care au ocupat marginea de nord a pădurii. Dinspre vest, din pădurea Comoara, apar alte coloane dușmane. Inamicul are numeroase tunuri grele, iar divizia română are numai două regimente de artilerie de cîmp. Socec se simte intrat într-un fund de sac, înconjurat de un viespar de inamici. O escadrilă de aeroplane dușmane aruncă bombe asupra cartierului diviziei, în Tîrnava, ucide și rănește un mare număr de ofițeri, printre care și pe șeful de stat-major al diviziei. Descurajat, Socec rupe lupta și-și întoarce ochii spre est.

În spatele Diviziei Socec a sosit Divizia a 2-a de cavalerie — general Sinescu — care cuprinde și unități din Divizia 1-a și e întărită cu un batalion de infanterie. Misiunea acestei divizii este să apere spatele Diviziei Socec și dreapta Diviziei Scărișoreanu. În ziua de 1 decembrie cavaleria e la Blejești în spatele Diviziei Socec, care după lupta de la Butești și-a urmat înaintarea spre Flămînda. Dar trupele dușmane înfrînte se refac; Divizia a 7-a de cavalerie germană și avangardele Diviziei a 11-a bavareze de la Talpa Ionești reiau înaintarea spre est. Sinescu primește știrea că puternice coloane dușmane au pătruns în zona Baciu-Blejești; el le face față cu Regimentul 7 roșiori cu artilerie, oprindu-i pe loc. Dar misiunea cavaleriei nu e de a angaja lupte importante, ci de a urma Divizia 2/5 în evoluțiile ei: Regimentul 7 rupe lupta și, în timp ce alte coloane dușmane se anunță dinspre vest, cavaleria reia marșul

spre sud și ajunge la Flămînda, unde cantonează noaptea de 1—2 decembrie în spatele lui Socec, care trebuie să fie spre Tîrnava. Ofițeri de legătură trimiși spre Tîrnava raportează că Socec nu mai e acolo, iar satul e ocupat de dușman !

În centrul grupului român de atac, Divizia 9/19 — generalul Scărișoreanu — trebuie să atace flancul Armatei Kosch. Ea pornește pe două coloane, luînd direcția oblică spre sud-est : o coloană prin Rușii lui Asan spre Ghimpați, iar cealaltă prin Clejani spre Bălăria. Dar inamicul, înfrîngînd rezistența Diviziei a 21-a, înaintase considerabil. De aceea, Divizia Scărișoreanu trebuie să schimbe direcția, luînd-o și mai spre stînga și, în loc de sectorul Ghimpați—Bălăria, ea trebuie să atace sectorul Bălăria—Stîlpu. Coloana din dreapta, trebuind să gonească pe inamicul pe care-l găsea prin diferitele sate pe care le străbătea, întîrzie mersul întregii divizii. Comandantul diviziei e un militar încercat : el așteaptă să-și aibă toate forțele în mînă spre a da atacul. Din această cauză, abia pe seară divizia română ia contact cu inamicul. De astă dată nu mai e cavaleria lui Goltz, care s-a retras la sud de șosea ; e însuși grosul armatei lui Kosch. Divizia română regăsește în Divizia a 217-a germană pe fostul ei adversar de pe cîmpul de bătaie din Dobrogea, cu care are vechi socoteli de răfuit. În capul diviziei române sînt regimentele Brigăzii Poetaș, vitejii de la Amzacea și Topraisar.

Stînga Diviziei 9/19 — șase companii din Brigada 197 atacase, dimineața în zori de zi, satul Bulbucata, prin surprindere, la baionetă, fără a trage focuri, gonind trupele germane ce-l ocupau ; românii au capturat prizonieri și material. Apoi, au făcut legătura cu stînga Brigăzii a 17-a infanterie, care avea ca obiectiv Bălăria. Pădurea Bălăria e atacată pe înserate prin luptă foarte grea, iar la ora 10 noaptea, Regimentul 40 Călugăreni atacă violent satul Bălăria, unde surprinde complet pe dușman. Germanii fug în dezordine, împrăștiindu-se. Românii capturează peste 200 de prizonieri, trei tunuri grele, numeros material de război. Pe cîmpul de luptă rămîn o mulțime de cai împușcați de proprii lor stăpîni, ca să nu cadă în stăpînirea românilor, muniție azvîrlită, trăsuri și furgoane răsturnate, multe din ele pline cu lucruri de furat din casele țăranilor români, automobile răsturnate prin șanțuri ; toate acestea arătau violența atacului dat de soldații Regimentului 40 și panica dușmanului.

Linia de retragere a dușmanului era tăiată. Generalul von Gallwitz, împreună cu statul major al Diviziei a 217-a scapă, fugind înapoi de la Bălăria spre Ghimpați. Comandantul Brigăzii 18 de rezervă germană, colonelul Vogel, care e la Mihăilești pe Argeș, cere instrucțiuni prin telefon de la comandantul diviziei, pe care-l știa la Bălăria. El aude numai două cuvinte : „Rumänen... hier..." [8], apoi comunicația se rupe cu un zgomot strident. Bălăria căzuse în mîinile românilor.

Pe șosea zăpăceala e la culme. Germanii fug spre sud, la Pîngărești, cu o parte din artileria grea, pe care o mai pot salva. Detașamentul, care ajunsese la Argeș — în forță de o brigadă — a rămas în aer, cu comunicația din spate tăiată. Stînga și centrul lui sînt atacate de trupele Diviziei Lambru, de pe malul din față al Argeșului. Pe dreapta, bulgarii suferiseră și ei o înfrîngere și erau în retragere, pierzînd legătura cu germanii.

Dușmanul nu se mai poate menține la Argeș ; el începe retragerea spre Neajlov. Acoperiți spre nord-vest, în direcția Bulbucata de un batalion de vînători bavarezi, germanii se retrag pe malul nordic al Neajlovului, încovoindu-și frontul în forma unei potcoave, ca să poată rezista atacurilor din toate direcțiile. Ei ocupă acum, pe ambele maluri ale Neajlovului, satele Iepurești, Stîlpu, cu podul peste Neajlov, Chirculești ; frontul înconjoară satul Bănești.

În timpul nopții, ei se retranșează foarte puternic pe pozițiile în care au fost nevoiți să se retragă.

În sectorul Neajlovului și Argeșului inferior, toată dimineața zilei de 1 decembrie a fost o canonadă foarte puternică de artilerie, de ambele părți. În urmă, inamicul porni, din pozițiile pe care le ocupa de-a lungul malului nordic al Neajlovului, o ofensivă generală împotriva frontului român. Pe dreapta noastră, Brigada mixtă 9/19 a susținut cu tărie atacul inamic și a atacat la rîndul ei în regiunea Chirculești—Singureni, pentru a ușura stînga Diviziei Lambru, care era puternic atacată. Pe la ora 1 după-amiaza inamicul începe un mare atac, atît la centru, din direcția Călugăreni, cît și la dreapta lui, din direcția Budeni. Susținut de artilerie grea, dușmanul înaintează pe șase rînduri. Zdrobite sub focul artileriei și atacate de forțe superioare, resturile celor două regimente care ocupau pozițiile românești n-au mai putut rezista și au părăsit lupta fără ordin. Situația era foarte gravă. Colonelul Bunescu, comandantul sectorului, ceru grabnice ajutoare. I se trimise trupe din Regimentul 38 Brăila, comandate de locotenent-colonel Bacalbașa, care făceau parte din Brigada mixtă 9/19. Regimentul sosise noaptea la Copăceni, unde fusese adus cu camioanele automobile de la Jilava. Colonelul Bunescu strînse pe ofițerii regimentului și făcu un apel mișcător la patriotismul și spiritul lor de jertfă, pentru a salva onoarea armatei și Capitala țării. Regimentul porni la asalt cu mare avînt, încurajînd și pe soldații regimentelor ce se retrăgeau. O mitralieră automobil, manevrată cu curaj și dibăcie de un ofițer francez, împroșcînd moartea în rîndurile inamice, ridicase mult curajul soldaților români. Cu focuri de armă, dar mai ales cu lunga baionetă a armei Weterley, soldații români lovesc cu furie pe dușman și-i fring liniile. De patru ori revin bulgarii la atac, întăriți cu forțe noi, dar în zadar. Pe la 5 seara, trupele române erau din nou stăpîne pe liniile lor de la nordul Neajlovului. Mai spre sud însă, forțe bulgare, plecînd de la Comana și Budeni, au ocolit flancul român și au ocupat Grădiștea, pe Argeș. În fața acestei situații și de teama unui atac învăluitor, trupele române din sectorul de sud au trebuit să părăsească din nou malul Neajlovului și au ocupat malul de sud al Argeșului, acoperind trecerile de la Dărăști, Copăceni și Varlaam, în jurul cărora au construit cîte un puternic cap de pod. Spre seară, au început să sosească și trupe rusești din Corpul Aliev : Divizia a 40-a și cazacii ; ele s-au așezat la extrema stîngă a frontului românesc, între Argeș și Dunăre.

În ziua de 1 decembrie fusese, în general, o zi bună pentru români. În punctul cel mai important al cîmpului bătăliei, obținuse un început de victorie, plin de făgăduieli.

Prinderea planului operațiilor române

Un incident nenorocit se întîmplă la extrema aripă dreaptă a frontului român de luptă ; el va avea urmări funeste pentru întreaga acțiune română.

În sectorul Argeșului superior, Armata I lupta greu împotriva puternicului adversar. Corpul de Olt atacat, de front la Golești și în spate la Priboieni, trebuie să se retragă. Divizia a 14-a rămîne cu 1 400 de oameni ; ea e contopită cu Divizia 13/23 dînd împreună un număr de aproape 5 000 de luptători. Mai la sud, Divizia 1/17 rezistă viguros la Costești împotriva atacurilor Diviziei a 301-a inamice ; retragerea trupelor din dreapta ei, o obligă însă și pe ea la retragere. Tot frontul Armatei I române este, cu chipul acesta, în retragre spre Găești.

În timpul mișcărilor lor, trupele adverse se amestecau și adesea se întîmpla ca dimineața, o trupă să constate că bivuacase noaptea în mijlocul

trupelor dușmane. La Rătești, pe Argeș, la sud de Leordeni, un automobil al Diviziei a 8-a — care lupta pe acest front — in care erau doi ofițeri de stat-major ai diviziei, căpitanii Epure și Barcan, căzu in ziua de 1 decembrie in mijlocul trupelor unui regiment bavarez in marș. În caseta de fier din automobil se găsi corespondența diviziei și toate ordinele de operații date de comandamentele superioare, pe care ofițerii trebuiau să le distribuie unităților diviziei.

Captura era de o importanță nemăsurată. În goana vertiginoasă a automobilului său, generalul Krafft alergă la cartierul Armatei a IX-a și o predă lui Falkenhayn, unde descifrarea completă a documentelor produse o senzație enormă. Rareori, in istoria războaielor, un comandant de armată a fost slujit de noroc in chip atit de extraordinar. Falkenhayn aflase secretul marii operații de manevră, începută de armata română! Tot misterul mișcărilor trupelor române din ultimele zile, toată enigma pe care generalul german o simțea, fără să o poată dezlega, îi apăru deodată, ca luminată de o rază orbitoare. Comandantul german nu era omul care să nu știe să profite de acest noroc neașteptat. El putea să ia imediat dispozițiile necesitate de situația nouă ce i se revelase: cunoștința planului românesc il punea in situație, nu numai să scape din poziția periculoasă in care ofensiva românească adusese pe germani, dar chiar să profite de cunoștința pozițiilor române spre a ne da, in punctul cel mai slab, lovitura nimicitoare. În adevăr, planul român de război, indrăzneț conceput, presupunea ca o condiție neapărată, secretul mișcărilor trupelor. Acum însă, germanii știau că atacul român principal se dădea impotriva Armatei de Dunăre, că trupele cu care se ciocniseră cavaleria lui Schmettow și avangardele Diviziei a 11-a, nu erau unități române in retragere de peste Olt, cum crezuseră la început, ci elementele unui impotant grup de manevră, in marș spre sud; că acolo, spre Glavacioc și Neajlov, se joacă soarta Armatei de Dunăre și a marii bătălii pentru București. Falkenhayn mai știa acum că la spatele Grupului român de atac se făcuse un mare gol, care despărțea trupele sectorului de nord de al celorlalte două sectoare. Cu toate frițiunile dintre Falkenhayn și Mackensen, provocate de rivalitatea dintre cei doi generali, care aspirau și unul și celălalt la rolul de conducător suprem al armatelor germane reunite din România, Falkenhayn se decise să vină în ajutorul camaradului său amenințat și, exploatînd situația ce i se dezvăluise, să intoarcă în favoarea sa manevra concepută de români. În consecință, comandantul german decise să pătrundă în golul dintre cele două grupe române și să le intoarcă ambele flancuri interne. Pentru aducerea la îndeplinire a acestei manevre, el dispunea de aproape intreaga armată a lui Kühne, care inainta, de la vest spre est, fără să intilnească trupe române.

Divizia a 41-a, care ajunsese la Șelaru, pe apa Dimbovnicului, pe șoseaua Pitești—Drăgănești—Giurgiu, primi ordinul să se intoarcă oblic spre nord-est, să treacă Argeșul și să cadă in spatele Armatei I române, care se retrăgea de-a lungul liniei ferate. În același timp, mai la sud, diviziile 109 și 11 bavareză, care erau in regiunea Butești—Goleasca, să se intoarcă oblic spre sud, in direcția Clejani—Rușii lui Asan, spre a cădea in spatele grupului de atac român, care opera contra Armatei Kosch, și a-i tăia retragerea spre București. Între cele două grupe, cavaleria lui Schmettow va trece peste Argeș, acoperind inaintarea Armatei Kühne asupra Bucureștilor. Divizia a 115-a urma ca rezervă.

Mackensen, primind de la Marele Cartier german comanda supremă a armatelor dușmane din România, aduse o modificare planului lui Falkenhayn, lăsind numai Divizia a 11-a bavareză să atace spatele armatei române, și ordonînd Diviziei a 109-a să-și continue marșul spre Argeșul de mijloc. Împreună cu cavaleria, această divizie va ocupa solid malurile Argeșului pentru a tăia retragerea trupelor românești și a desăvirși dezastrul complet al armatelor

române. Cu chipul acesta, rolurile erau schimbate. Cursa, care se pregătise dușmanului, se întorcea acum împotriva românilor. Surprinderea planului român de operații și superioritatea zdrobitoare a dușmanului îi permiteau acestuia să se transforme din atacat în atacator. Fatala neprevedere a doi ofițeri români îl ajutaseră.

Ziua de 2 decembrie

În ziua de 2 decembrie, bătălia își urmează cursul pe toată linia.

În mijlocul sectorului Neajlovului, Divizia Soărișoreanu își continuă ofensiva ; ea este în centrul acțiunii. Dis-de-dimineață, Brigada Poetaș atacă linia Stilpu—Iepurești. Pe dreapta, Regimentul 40, acoperind din această parte grosul diviziei, ia cu asalt satul Iepurești, bate pe dușmanul care era retranșat acolo și-l azvîrle peste apa Neajlovului, capturînd cîteva sute de prizonieri. La centru, Regimentul 9 vînători, redus la cinci companii, avînd pe comandantul lor, maiorul Rasoviceanu, călare în mijlocul trupei, se repede într-un asalt năprasnic de la ieșirea de sud-est a satului Bălăria spre Stilpu. Cu tot focul vijelios de mitraliere al inamicului, cu toate marile pierderi pe care le suferă, vînătorii nu dau înapoi și atacă cu furie pe inamic. Ei sînt susținuți pe stînga de Regimentul 23/63 de infanterie, iar în spate de Regimentul 3 de artilerie. La amiază, victoria e a românilor. Stilpu, împreună cu podul pe Neajlov, este cucerit de vînători ; compania inamică de șase mitraliere, care ne-a ucis atîția bravi soldați, e capturată cu toți servanții ei. Germanii au avut mari pierderi ; o parte fuge în dezordine peste Neajlov spre Bănești, alții sînt luați prizonieri. O coloană de 400 de prizonieri se vede venind dinspre sud, de la Iepurești, pe cînd la nord vînătorii trec Neajlovul și ocupă Gornenii, iar Bulbucata este ocupată de Regimentul 38/78.

La ora 2 după-amiază, rămășițele eroicului regiment de vînători sînt salutate de comandantul diviziei, al brigăzii și de misiunea franceză. Generalul Scărișoreanu și colonelul Poetaș pot fi mîndri de soldații lor ; ei sînt la înălțimea șefilor care i-au format și-i comandă.

Divizia a 217-a germană e aproape sfărîmată : ea e ruptă în două. O parte fusese respinsă înspre sud-vest, peste Glavacioc și Cîlnișteа, împreună cu cavaleria lui von der Goltz ; Ghimpații căzuseră și ei în mîinile românilor. Cealaltă parte este aruncată spre nord, peste apa Neajlovului.

Dinspre Argeș, Divizia a 21-a atacă și ea cu putere, trece rîul, respinge aripa stîngă a Diviziei a 12-a bulgare, care făcea legătura cu germanii, rupe această legătură apoi, făcînd o conversiune spre stînga paralel cu cursul Neajlovului, ocupă o linie la nord de Chirculești cu fața spre sud, silind aripa dreaptă germană să se încovoaie și de această parte spre Chirculești. Acum germanii sînt complet înconjurați. Ei ocupă numai linia satelor Bănești—Chirculești și păduricile vecine, formînd un cerc închis, înconjurați de toate părțile de trupele diviziilor române 9/19 și 21. În două zile, Divizia a 217-a a pierdut 1 500 de prizonieri, 20 de tunuri, 30 de mitraliere și un imens material. Dezastrul e iminent. O sforțare încă și o victorie strălucită începe să se anunțe.

Momentul e decisiv. Generalul Prezan dă ordin trupelor rusești, care sosiseră la sud, să atace și să înainteze spre vest, spre a ocoli aripa dreaptă bulgară și a-i sili pe bulgari să evacueze linia Neajlovului, singurul sprijin rămas încă germanilor. Comandantul rus refuză să îndeplinească ordinul ; el declară că nu poate ataca, deoarece n-are ordin de la generalul Zaharov ; apoi, nu i-au sosit toate trupele pe linia de luptă. Și în adevăr, trupele Corpului Aliev, care veneau cu trenul din Dobrogea, au întrerupt călătoria cu trenul la Lehliu—

Sărulești și au debarcat ca să facă restul drumului pe jos. Din această cauză ele au întîrziat patru zile; cea mai mare parte nici n-au mai putut ajunge pe cîmpul de luptă. Totuși, Divizia a 40-a rusă este întreagă în sectorul de luptă, cu o brigadă în fața Comanei și cu cealaltă la Vlad Țepeș. Intervenția ei ar salva situația românilor și ar fi dezastruoasă pentru bulgari. Generalii Prezan și Berthelot trimit la generalul Rasvoi, comandantul diviziei ruse, pe doi ofițeri de stat-major — maiorul Vasilescu și căpitanul francez Nicolay, spre a-l determina să intervină în acest moment hotărîtor, fără a mai aștepta grosul trupelor. Indignați de rezistența generalului rus, ofițerii îl întreabă dacă vrea să joace rolul lui Grouchy de la Waterloo [9], la care rusul a răspuns că el nu e acolo ca să asculte un curs de istorie. Refuzul rușilor face pe dușman să cîștige un timp prețios. Resturile Diviziei a 217-a se retranșează foarte puternic în colțul în care sînt ghemuite, înconjurîndu-se cu sîrmă ghimpată și cu mitraliere, în așteptarea mîntuirii care trebuia să-i sosească dinspre nord.

În timp ce la sud refuzul rușilor împiedica pe comandantul român să tragă tot profitul din victoria repurtată de Divizia Scărișoreanu, dinspre nord și vest se adunau nori negri, prevestitori de furtună. Dinspre nord, se semnalează numeroase trupe inamice în spatele Diviziei 9/19, care nu e apărată, de această parte, de cavalerie, cum ar fi trebuit. Scărișoreanu ia măsuri de protecție. Își evacuează toate coloanele și serviciile peste Argeș, păstrîndu-și numai ambulanța și o parte din coloana de muniții și ocupă cu detașamente mixte Letea Nouă, Rușii lui Asan, Clejani și Nebuna Velea, spre a împiedica căderea inamicului, prin surprindere, în spatele diviziei. Aceste măsuri de precauție se dovedesc a fi foarte bine gîndite: inamicul luase ofensiva din această parte. Sînt avangardele Diviziei a 11-a din Armata Kühne, care încep să sosească în zona de luptă, în spatele armatei române. În poziția cea mai înaintată, la Clejani, detașamentul român din Regimentul 39 susține o luptă crîncenă toată ziua cu forțe dușmane care cresc din ce în ce. Comandantul detașamentului, căpitanul Iordache, e grav rănit, cu brațul drept sfărîmat; el refuză să fie evacuat, pornește din nou la contraatac și cade străpuns de gloanțe în capul batalionului său. Spre seară detașamentul, aproape distrus, trebuie să se retragă spre linia Rușii lui Asan — pădurea Nebuna Bulbucata.

O întorsătură mult mai gravă se produsese la aripa de vest a armatei române de atac. Generalul Socec încetase ofensiva și se retrăgea spre est! După strălucitul marș executat de Divizia 2/5 în zilele de 29, 30 noiembrie și 1 decembrie, trupele sale, epuizate de oboseală și de pierderile sîngeroase suferite în luptele continue date în aceste zile, nu au mai putut continua drumul în direcția Drăgănești. Neliniștit de izolarea în care se găsea, la extrema dreaptă a grupului de atac, simțindu-se atacat de un dușman numeros, care se strîngea din toate părțile în jurul său, Socec pierdu încrederea în sine și în trupă și crezu că nu mai este în stare să îndeplinească însărcinarea ce i se dase. De la Tîrnava, Socec făcu ocolire la stînga și porni în retragere, cu fața spre București: rolul Diviziei 2/5 este acum să acopere dinspre vest operațiile diviziilor Scărișoreanu și Lambru. În noaptea de 1—2 decembrie Socec este la Letea Veche, în valea Glavaciocului. A doua zi, 2 decembrie, Socec a continuat retragerea spre est, cu direcția Ghimpați—Bălăria; capetele de coloane cele mai înaintate erau la Matei Basarab, la sud-est de Bălăria și de șoseaua Alexandria—București. Pe urmele sale înaintau Divizia turcă și alte unități dușmane.

Retragerea Diviziei Socec pune într-o situație foarte grea Divizia a 2-a de cavalerie. În seara de 1 decembrie cavaleria, care e la Flămînda, se vede deodată izolată. Nici un contact cu Socec, nici un ordin, nici măcar vreo știre

de la el. De jur imprejur, la Blejești, la Tirnavele, la Letea Veche, i se semnalează trupe dușmane. Lipsit cu totul de orice ordine și in neputință de a stabili contactul cu vreo trupă sau comandament amic, Sinescu ia o hotărire gravă. Decit să se lase prins ca intr-o cursă de șoareci, mai bine să caute să-și salveze unitatea, pe care o comandă. La ora 10 noaptea, Divizia de cavalerie incepe retragerea spre nord-est, pe singura cale care era liberă: o spărtură de vreo 25 km printre coloanele dușmane. Toată noaptea de 1—2 decembrie, cavaleriștii merg pe jos cu caii de căpăstru, trec podul de la Crevenicu Mare, singurul care e păzit de un detașament de roșiori și la 8 dimineața ajung pe platoul de deasupra Merenilor. Nici aici nu se găsesc trupe amice; Divizia 9/19 e spre sud-est, in marș spre Bălăria, Divizia a 21-a e pe Argeș, iar Divizia 2/5 nu se știe unde e. Sinescu decide să continuie marșul in direcția Mihăilești, pe Argeș. Coloane inamice se arată insă pe stinga; sint trupele bavareze care fac conversiunea spre sud. Fugarii din detașamentele de siguranță ale Diviziei 9/19 aduc știri despre inamicul ce sosește de la nord.

Divizia incepe să primească lovituri de tun, apoi e atacată și de infanterie; ea-și schimbă mereu direcția inaintării, voind să evite angajamentele serioase. Un detașament de flanc, format din trupe de roșiori descălecați, sub comanda locotenent-colonelului Davidoglu, protejă pe stinga coloana in retragere. Un batalion din Regimentul 39 „Petru Rareș", din trupele trimise de Scărișoreanu pentru protecția propriului spate, se alipește Detașamentului Davidoglu și luptă impotriva dușmanului care atacă divizia in marș din trei direcții: de la Nebuna Velea, Clejani și Rușii lui Asan. În pădurea Nebuna, soldații diviziei trebuie din nou să descalece și traversarea se face in condiții dramatice, cu dușmanul in coastă, reținut prin lupte in liziera de nord a pădurii. Se innoptase bine cind, degajată de dușman, Divizia de cavalerie, condusă de o călăuză sigură, reușește a ieși din pădurea de groază și să intre in Bulbucata.

În dimineața zilei de 3 decembrie, Divizia de cavalerie era pe malul Argeșului, scăpată din cercul de impresurare in care se găsise două zile. Unitatea era salvată pentru operațiile viitoare, dar ea a lipsit din zona principală de luptă, privind grupul de atac de concursul ei in ziua de 2 decembrie, care putea fi o zi hotăritoare. În sectorul Argeșului superior, Krafft continuă inaintarea și atacă de front cu 3,5 divizii Armata I română in retragere, pe amindouă malurile Argeșului, pe cind Divizia a 41-a executa o intoarcere pe la sud, inspre Titu. Dușmanul bombardează violent cu artilerie de toate calibrele, rupe frontul Diviziei a 8-a română, intoarce flancul Diviziei 13/14 și o forțează să se retragă spre Găești cu mari pierderi. Printre răniți sint insuși comandantul Diviziei, colonel Cihoski, și colonelul francez Dubois. Pe malul sudic al Argeșului, trupele diviziilor 8 și 1/17 resping atacurile inamicului și se mențin pe poziții pină seara, cind incep retragerea spre nord. Ele trec cu greutate pe malul nordic, peste podul de la Găești, puternic bombardat de dușman. Majoritatea trupelor trebuie să treacă noaptea prin vaduri, luptindu-se cu numeroase patrule. Seara, inamicul a ocupat Găești.

Spre sud, inaintarea Diviziei a 41-a prusiene constituie un mare pericol; ea a ocupat Crovu și se indreaptă spre Titu. Generalul Prezan trimite in grabă Divizia a 10-a română, care era ținută in rezervă, ca să se opună inaintării dușmane, acoperind și flancul de sud al Armatei I. Contraatacul diviziei române este oprit pe linia satelor Văcărești și Odobești de un puternic bombardament de artilerie grea și de un mare număr de automobile blindate; divizia trebuie să treacă inapoi Argeșul și să se stabilească pe linia Serdaru—Potlogi—Bolintin-Vale.

Ziua de 2 decembrie nu adusese armatei române victoria nădăjduită. Divizia Scărișoreanu obținuse, într-adevăr, un succes frumos. Dar slăbiciunea rezistenței pe celelalte sectoare și refuzul rusesc n-au permis exploatarea succesului. Sforțarea trebuia reluată a doua zi. În timpul acesta, norii negri se adunaseră de jur împrejurul armatei române; furtuna era gata să se dezlănțuie.

Ziua de 3 decembrie

Ziua de duminică 3 decembrie, este ziua fatală a deznodământului bătăliei de la Argeș. Ea trebuia să ne aducă victoria și ne-a adus înfrîngerea.

În jurul armatei române de atac, inamicul își terminase concentrarea. Dinspre vest, Divizia turcească, urmărind Divizia Socec în retragere, ocupase înălțimile dintre Letca Nouă și Ghimpați. La dreapta ei, între șosea și Glavacioc, se refăcuse Divizia de cavalerie Goltz și, împreună cu resturi din Divizia a 217-a și cu Brigada mixtă germano-bulgară, luase poziție la nord de Glavacioc și-și stabilise legătura cu frontul bulgar de pe Neajlov. La stînga Diviziei turcești luase poziție, între Clejani și Rușii lui Asan, Divizia a 11-a bavareză, căreia i se pusese la dispoziție o formidabilă artilerie grea — artileria proprie și aceea a diviziei vecine 109 — ce ținea sub bătaia tunurilor ei șoseaua Alexandria – București, pînă la Argeș. La est de Divizia bavareză, Divizia a 6-a de cavalerie din Corpul Schmettow păzea trecerile peste Argeș. Grosul Diviziei a 217-a, foarte redus, sta ghemuit în poziția sa disperată în jurul satului Bănești, pînă la Chirculești, dincolo de Neajlov, dar decis la rezistență pînă la cel din urmă om, numărîndu-și ceasurile din urmă. Cu chipul acesta, armatele în luptă ajunseseră să deseneze, în zona principală de luptă, trei cercuri concentrice. Cel mai interior, era cercul format de Brigada Vogel a Diviziei a 217-a germane, încolăcită în jurul satului Bănești. În jurul ei se închisese, aproape, cercul diviziilor române 2/5, 9/19, 21 și părți din Grupul apărării Dunării, cerc necomplet în partea de sud. La rîndul său, în jurul cercului de investire român, se strîngea cercul exterior dușman pe care-l formau: Divizia turcă, Divizia a 11-a bavareză, cavaleria lui Schmettow, bulgarii și Grupul lui Goltz. Soarta fatală se împlinise. Din înconjurători, devenisem înconjurați. Grupul de atac român era prins între focurile celor dinăuntru și ale celor din afară.

Din zorii zilei, acțiunea noastră ofensivă fu reluată. Centrul de gravitate era la diviziile Scărișoreanu și Lambru. Amîndouă trebuiau să atace cu fața înspre sud, cu direcția spre Călugăreni, una pe malul drept și cealaltă pe malul sting al Neajlovului. Spatele celor două divizii trebuia protejat: spre nord, între Neajlov și Argeș de Divizia a 7-a, iar flancul spre vest și sud-vest, dinspre Ghimpați și Bălăria, de Divizia Socec și Divizia de cavalerie. Grupul Apărării Dunării, susținut de ruși pe stînga, trebuia să atace dinspre Grădiștea și Comana centrul și flancul bulgar.

Ofensiva începu să se desfășoare favorabil. La aripa stîngă, Grupul Apărării Dunării făcu progrese frumoase. Colonelul Bunescu reluă Grădiștea în lupte violente, în care s-a distins căpitanul Nicolay din misiunea franceză. Celelalte coloane respinseră pe dușman pînă la Neajlov.

Din nou, generalul Iancovescu face apel la generalul Rasvoi, comandantul Diviziei a 40-a ruse, care sta cu arma la picior în fața Comanei, să atace pe bulgari spre a le tăia retragerea și a le transforma înfrîngerea în dezastru; dar Rasvoi refuză și de astă dată a culege fructele ușoare ale victoriei.

Diviziile Scărișoreanu și Lambru, care aveau de îndeplinit misiunea cea mai importantă, încep înaintarea lor convergentă. Divizia a 21-a ocupă Chirculeștii; Brigada rusă 9/19 respinge pe dușman spre Singureni. Scărișoreanu

își simte spatele neprotejat : Divizia de cavalerie nu mai e aci, iar Divizia a 7-a nu a sosit încă. El trebuie să se îngrijească singur de acoperirea sa și detașează din Divizia 9/19 cîteva unități pe care le trimite la nord de șoseaua Stîlpu—Mihăilești ; apoi pornește atacul de la Iepurești spre sud cu Brigada Poetaș.

Divizia Socec este dispusă în formă de semicerc în jurul satului Matei Basarab, făcînd față dușmanului spre nord-vest, vest și sud, acoperind din această parte flancul Diviziei Scărișoreanu. Dis-de-dimineață. Socec începe atacul în două direcții : spre nord-vest ocupă pădurea și satul Bălăria, spre vest se apropie de Ghimpați.

Deodată, pe la ora 10, detașamentele de acoperire spre nord ale Diviziei Scărișoreanu sînt atacate cu violență de artileria dușmană, căreia-i urmează atacuri de infanterie în masă. Atacul se generalizează ; de la nord și nord vest, o formidabilă avalanșă de fier și foc se abate în spatele și flancurile trupelor române. Armata lui Kühne intrase în luptă.

Încurajate de puternicul ajutor sosit, unitățile lui Kosch încep și ele atacul împotriva Diviziei Socec. Divizia turcească o atacă dinspre Letea Nouă. Dinspre sud-vest, de la Naipu și Pingărești, Divizia Goltz și Brigada mixtă bulgaro-germană o atacă la rîndul lor. Divizia Gallwitz, din cercul în care se retranșase, capătă curaj și reintră în luptă. Grenadele și șrapnelele cad grindină peste pozițiile românești. Bălăria și Bulbucata ard ; ele sînt ocupate de dușman. Scărișoreanu oprește înaintarea spre sud, întărește trupele ce-l acoperă spre nord, trimițînd ajutoare de infanterie și artilerie care trec Neajlovul prin apă și organizează rezistența și eventuala retragere spre est.

O împrejurare nenorocită se produce însă la aripa de vest. Sub atacul concentric al inamicului, Divizia 2/5 începe să se clatine. Comandantul Diviziei 2/5 se găsește pe platoul de la Matei Basarab, cuprins în liniile de luptă. Coloanele de muniții, compuse din căruțe țărănești de rechiziție, alcătuiesc o masă numeroasă și expusă la demoralizări subite. Grenadele artileriei germane încep să cadă în masa de oameni. Socec apreciază că poziția e prea expusă pentru un comandament și dă ordin cartierului diviziei să se deplaseze cu 2 km mai spre sud, la Iepurești. Ordinul a fost executat fără precauțiile necesare ; deplasarea precipitată a grupului de călăreți a dat aparența de fugă. Atît a fost de ajuns ca să se nască panică. Ca la un semnal, toată masa de oameni luptători a pornit-o într-o goană nebună spre Iepurești, tîrînd pe comandanți și tot ce ar fi încercat s-o oprească. Întreaga Divizie 2/5 este acum prinsă în retragere dezordonată, parte spre Stîlpu, parte spre Iepurești. Neajlovul, cu malurile sale ripoase, nu mai poate opri unitățile care, cu mai mult sînge rece, ar fi putut găsi și organiza aci o linie de rezistență. Masele în retragere caută să ajungă la Argeș ; înșuși comandantul și statul-major al diviziei nu s-au oprit decît la Bragadiru, dincolo de Argeș.

Înaintarea inamicului e acum generală ; ea se face de jur-împrejur : dinspre Bulbucata, Rușii lui Asan, Letea Nouă, Bălăria, dinspre Pingărești ; Divizia Lambru e atacată cu putere dinspre sud, de la Chireulești și dinspre nord, de la Velea. Debandada Diviziei 2/5 încurcă spatele Diviziei Scărișoreanu, căreia-i comunică panica și mișcarea de retragere. Întregul front se zdruncină ; Divizia a 21-a rezistă pe linia Chireulești-pădure pînă seara.

În Iepurești, în Stîlpu, în vadurile și pe podurile Neajlovului, de-a lungul șoselei ce duce la podul peste Argeș de la Mihăilești, e o îngrămădeală de trupe și coloane în retragere, care caută să ajungă la Argeș, spre a se salva pe malul opus. Dușmanul a înaintat cu o brigadă din Divizia a 11-a în direcția Argeșului ; el domină acum cu artileria și cu mitralierele sale toată șoseaua,

riul și podul. Șrapnelele dușmane se sfărîmă acum deasupra armatei în retragere, secerînd vieți omenești și împrăștiind panica în trupele demoralizate. Prin sforțări eroice și cu sacrificarea cîtorva unități, care rămîn pe loc spre a reține pe inamic. Scărișoreanu reușește să salveze aproape toată artileria diviziei sale : 38 de tunuri din 47 ; generalul însuși trece riul cu cei din urmă soldați. Divizia Socec și-a pierdut însă, la trecerea prin Neajlov, toată artileria, convoaiele și cea mai mare parte a trupelor sale. Generalul Lambru și ofițerii statului său major încearcă zadarnic să oprească pe fugarii Diviziei 2/5. În zadar ; panica stăpînea pe fugari. Divizia a 21-a se considera mulțumită să păstreze poziția pe Argeș, la Mihăilești.

Lovită drept în inima dispozitivului său tactic, puterea armatei române de pe Argeș se prăbușește. Bătălia e pierdută ; retragerea generală se impune. Grija comandanților români nu mai poate fi acum alta, decît să scape de la pieire cît mai mulți oameni și cît mai mult material. Ceea ce a mai rămas din trupele grupului de atac e trecut pe malul de nord-est al Argeșului și apoi pe al Sabarului. Operația retragerii este bine susținută pe stînga de Grupul apărării Dunării, care a rămas pe pozițiile sale înaintate în apropiere de Neajlov, pînă cînd întreaga Divizie a 21-a, din dreapta sa, a trecut în ordine Argeșul, pe podul de la Dărăști. Apoi grupul a reocupat capul de pod de pe malul apusean al Argeșului, de la Pislari la Dărăști. Tocmai a doua zi de dimineață, după ce restul armatei retrase se pusese în siguranță pe Argeș și pe Sabar, s-au retras și trupele grupului pe malul opus.

Pe cînd în sectorul Neajlovului și Argeșului de mijloc, Grupul de atac român primea lovitura de moarte, în celelalte sectoare planurile comandantului german se executau cu mai mult sau mai puțin succes. Divizia a 41-a prusiană — general Schmidt von Knobelsdorff — forțase în seara de 2 decembrie trecerea Argeșului la Crovu și Potlogi și ocupase satele. A doua zi, ea se întoarse cu fața spre nord și atacă Titu, care era atacat în același timp și dinspre vest de trupele Grupului Krafft. Rezistența trupelor române, atacate și în față și în spate de forțe superioare, nu a putut ține mult. Ele au început retragerea, trecînd Dîmbovița și îndreptîndu-se către nord-est, spre sud de Ploiești. Inamicul a capturat prizonieri și material de război.

Dar Falkenhayn are planuri mari. El știe că obiectivul principal într-o bătălie este armata adversă ; el dorește să transforme înfrîngerea noastră — pe care o sconta dinainte — în catastrofă, tăind retragerea și capturînd armata înfrîntă. El luase dispozițiile necesare, împingînd trupele libere pe care le avea, de-a lungul Argeșului, spre a cădea pe liniile noastre de retragere. Divizia a 109-a de infanterie și Divizia a 7-a de cavalerie din grupul Schmettow trecuseră Argeșul, în regiunea de la nord de Bolintin-Vale, germanii organizează la Căscioarele și la Malu Spart, pe malul răsăritean al Argeșului, două puternice capete de pod ; ele trebuie să constituie baza de sprijin a operațiilor acestui grup, căruia i se fixase ca obiectiv tăierea liniei de retragere a trupelor române spre București.

Inamicul n-a putut însă să-și ajungă scopul. Trupele Diviziei a 10-a române, susținute de cavalerie din Divizia 1, au respins cu energie atacurile inamicului și l-au silit să-și apere, în tot timpul zilei, propriile sale poziții de pe malul Argeșului. Abia pe înserate trupele române s-au retras, deoarece misiunea lor, de a acoperi retragerea trupelor din sectoarele vecine, fusese îndeplinită.

Tot atît de puțin succes a avut și încercarea făcută pe malul apusean al Argeșului, de a tăia retragerea trupelor noastre spre Mihăilești. Această însărcinare o dăduse Falkenhayn Diviziei a 6-a de cavalerie, care pornise de la Malu Spart spre sud, de-a lungul Argeșului. La Fălcoianca însă, divizia germană fu

întîmpinată și contraatacată de flancgarda armatei române de atac, formată de trupe din Divizia a 7-a și aruncată înapoi, cu pierderi simțitoare.

În dimineața zilei de 4 decembrie, întreaga linie a Argeșului era în mîna dușmanului. Bătălia de pe Neajlov și Argeș se sfîrșise cu înfrîngerea noastră. Inamicul pretinde că ar fi luat în cele trei zile ale bătăliei o pradă de aproape 20 000 de prizonieri și 100 de tunuri. Cifrele sînt vizibil exagerate. Jertfa de sînge a fost însă, desigur, mare. Mii de morți au rămas în văile Argeșului, Neajlovului și Glavaciocului. Unele unități au rămas cu efective neînsemnate. Divizia 2/5 a fost ca și desființată; ea a rămas cu cîteva batalioane. Divizia 9/19, una din cele mai încercate, a rămas cu 4 000 de oameni din 16 000 cîți avea la începerea bătăliei; Regimentul 40, din această divizie, avea la 21 noiembrie doi ofițeri și 51 de oameni. Din Divizia 9/19, resturile au format pe cîmpia de lîngă Bellu o singură brigadă slabă: Brigada colonel Mihăescu. Divizia a 18-a s-a reconstituit în aceeași zi cu 3 200 de oameni. Regimentul Roman nr. 11, din Divizia a 7-a, care intrase cu un efectiv de 4 200 de oameni, pierduse 1 200; Regimentul 4 de vînători fusese redus de la 2 200 oameni la 1400 ș.a.m.d. Numai în zilele de 18 și 19 noiembrie au trecut pe la unul singur din posturile de prim-ajutor — cel instalat la Copăceni, pe Argeș — un număr de 4 200 de răniți. Energia și disprețul de moarte cu care a luptat majoritatea trupelor române, sînt mai presus de orice laudă; inamicul a avut el însuși pierderi grave. Ceea ce e însă mai important, este că tenacitatea și spiritul de jertfă al soldaților români, au avut ca efect că frontul român n-a putut fi spart nicăieri. Retragerea a fost organizată cu regulă, atît în ziua de 3 decembrie, cît și în ziua următoare. Scopul inamicului, de a nimici și de a desființa armata română, n-a putut fi atins. Falkenhayn o constată în memoriile sale; el recunoaște energia și iscusința cu care au luptat românii, dar atribuie insuccesul planului său de nimicire a armatei române schimbării, de către Mackensen, a unora din dispozițiile sale de luptă. În tot cazul nu mai aveam armată capabilă de a ține piept inamicului. Capitala țării era acum la discreția dușmanului. Ținta comandantului nostru suprem va fi de aci înainte salvarea restului armatei, iar rezistența în poziții succesive va avea ca scop întîrzierea înaintării dușmanului. Cu chipul acesta, pe de o parte se înlesnea Armatei a II-a române scurgerea trupelor sale prin văile munților și punerea lor în siguranță, iar pe de altă parte, se da timp rușilor să organizeze două linii puternice de rezistență în spatele frontului român.

Reflecții asupra înfrîngerii de pe Argeș

Cauzele înfrîngerii au fost mai multe. E în afară de discuție că concepția română a bătăliei de pe Neajlov și Argeș a fost foarte bună. Dar este o axiomă militară că „o concepție de război nu are valoare decît prin execuția ei". Și această execuție a fost defectuoasă: ea ne-a dus la înfrîngere. Una se poate considera ca fundamentală, organică; celelalte cauze sînt incidentale. Cauza fundamentală e insuficiența forțelor cu care am încercat manevrarea dușmanului pe liniile interioare. Această manevră e totdeauna riscantă; ea pretinde, drept condiție esențială, superioritatea de forțe. Realitatea a fost tocmai contrarie; superioritatea a fost de partea dușmanului, atît ca număr, cît și ca material de război și ca moral. Nu numai că grupul însărcinat cu ținerea pe loc a Armatei Krafft — în timp ce Grupul de atac trebuia să lovească Armata de Dunăre — nu și-a putut îndeplini misiunea, dar insuficiența mijloacelor noastre de recunoaștere nu ne-a permis să cunoaștem un fapt foarte grav: că inamicul nu avea numai cele două grupuri, ci mai avea și un al treilea grup, puternic, grosul Armatei Kühne care, mascat

de cavaleria lui Schmettow, inainta prin golul dintre primele două grupuri, fără să aibă în faţa lui trupe româneşti. Prins între Armata Kühne şi Armata de Dunăre, grupul de manevră a fost strivit, pe cînd încerca să-şi îndeplinească misiunea.

Superioritatea duşmanului a fost aşa de zdrobitoare, încît una din diviziile sale — a 115-a — nici n-a avut nevoie să intervină în luptă, fiind ţinută tot timpul în rezervă. În timpul acesta, diviziile române, unele reduse la efective derizorii, fără nici o rezervă în spate, erau sleite de oboselile unei campanii de trei luni, în care au fost ţinute continuu pe linia frontului şi transportate, prin lungi marşuri, de pe un front pe altul. Aceste trupe n-au putut să îndeplinească sforţarea enormă ce li s-a cerut.

Cauzele incidentale, care s-au adăugat la cea fundamentală, au fost: 1. Surprinderea planului român de operaţii, datorită blamabilei neglijenţe a celor doi ofiţeri. Ea ne-a făcut să pierdem avantajul secretului mişcărilor noastre şi a dat prilej inamicului să cunoască punctul slab al dispozitivului nostru tactic, punîndu-şi în valoare imensa lui superioritate numerică şi tehnică. 2. Lipsa unor unităţi, care nu şi-au putut îndeplini misiunea. Astfel au fost: Divizia a 2-a de cavalerie, care a pierdut legătura cu diviziile Grupului de atac şi a părăsit zona de luptă, lăsînd neprotejate flancurile şi spatele acestor divizii, dar mai ales Divizia Socec, pe a cărei importantă misiune se sprijinea întreaga manevră a Grupului de atac. Acuzat de părăsire de post în faţa inamicului, generalul Socec a fost trimis înaintea Consiliului de Război, care l-a condamnat la degradare şi la cinci ani de închisoare; el a fost degradat la 8 februarie 1917 pe platoul de la Copou, din Iaşi. Mai tîrziu, în timpul guvernului Marghiloman, procesul a fost revizuit şi generalul Socec achitat. 3. Refuzul rușilor de a se asocia la acţiunea noastră ofensivă, în momentul hotărîtor al luptei. Acest refuz, inexplicabil atunci, făcea parte dintr-un plan urmărit metodic în tot decursul primei faze a războiului nostru şi a cărui intenţie se va dezvălui mai tîrziu. Fapt este că inacţiunea culpabilă a rușilor nu a putut scăpa nici observaţiei comandanţilor germani. Ludendorff însuşi scrie în capitolul despre bătălia de la Argeş din memoriile sale: „Nu se pot explica motivele care făceau pe ruși să lase pe români să fie bătuţi, lăsîndu-i singuri în toate luptele; rușii ar fi putut prea bine să ia parte la luptele din Muntenia. Numai acest fapt ne-a putut da victoria"[152]. Bătălia de pe Neajlov şi Argeş a fost cea mai mare bătălie care s-a dat în prima perioadă a războiului nostru. Prin ideile operative ale conducătorilor, prin mărimea efectivelor ce au participat la ea, prin importanţa tehnică a manevrelor executate în cursul ei, ca şi prin rezultatele aşteptate sau obţinute, ea contează printre marile lupte date în cursul războiului mondial. În această mare bătălie a trebuit să ţinem piept, în cîmp deschis, armatelor a patru popoare: germani, austro-ungari, bulgari, turci, superiori nouă ca număr şi ca putere militară, comandaţi de doi generali din cei mai iluştri pe care-i avea cea mai puternică şi cea mai bine organizată dintre armatele europene. Am fost înfrînţi, dar n-am fost distruşi. Inamicul a plătit scump de tot victoria, două zile chiar l-am ţinut noi sub genunchi. Neajlovul şi Argeşul n-au putut fi, pentru România, ce au fost Ourcq şi Marna [10] pentru Franţa. Prea a fost mare disproporţia de puteri şi prea ne-au fost împotrivă împrejurările. Dar în faţa marilor aliaţi, care au privit lupta inegală şi în faţa urmaşilor, care ne vor judeca, avem dreptul să ne mîndrim cu această nenorocoasă, dar glorioasă pagină de istorie. Se cuvine cea mai vrednică cinstire eroilor care au luptat şi căzut pe Neajlov şi pe Argeş. Din pămîntul, îngrăşat cu trupurile şi cu sîngele lor, să crească floarea recunoştinţei unui popor liber şi unit!

5. RETRAGEREA PE SIRET

Retragerea generală

Înfringerea de la Neajlov și Argeș fusese decisivă, nu numai pentru soarta Bucureștilor, dar și pentru soarta întregii noastre armate. Mai era în stare armata română să înfrunte, fără pericolul completei distrugeri, pe dușman? De răspunsul la această întrebare depindea planul desfășurării viitoare a campaniei. În numele misiunii franceze, colonelul de stat-major Pétin propusese retragerea pas cu pas, cu riscul de a se da o nouă bătălie la vest de linia București-Ploiești. Trebuia, pe de o parte, să se dea timp rușilor să sosească pe frontul principal de luptă, iar pe de altă parte, să se împiedice stabilizarea frontului pe o linie scurtă, unde dușmanul se va putea întări formidabil cu tranșee și rețele de sîrmă, împotriva cărora va fi greu să se reia ofensiva.

Teza comandamentului român era alta. Armata română nu mai e capabilă să dea cu șanse de succes o bătălie mare cu dușmanul, a cărei superioritate, atît materială cît și morală, este acum zdrobitoare. O nouă înfringere ar însemna iremediabila distrugere a armatelor române. Marele Cartier român decise, deocamdată, retragerea generală și adunarea unităților române, atît a celor scoase din munți cît și a celor ce veneau dinspre Olt și Argeș, pe linia : malul sting al Teleajenului-Urziceni-Netoți-Mostiștea, întinsă între Carpați și Dunăre, la răsărit de București; retragerea va fi susținută pe stînga de Corpul IV rus al generalului Aliev.

Această retragere și rezistență aveau ca scop să prepare, pe de o parte înlocuirea unităților române, obosite și decimate, prin unități proaspete rusești, pe de altă parte organizarea de puternice poziții defensive. În înțelegerea deplină a situației și a intereselor comune, comandamentele rus și român luară măsurile de rigoare : cele două armate se vor mișca în sens contrar. Românii vor începe retragerea de la vest spre est, pe cînd rușii vor înainta de la est spre vest, spre a ține piept inamicului. Două linii principale de rezistență se organizau, în acest timp, în spatele frontului : întîia, mai apropiată, pe linia Rîmnicu Sărat-Viziru-Dunăre; cea de-a doua, mai depărtată, pe linia Putna-Siret-Dunăre.

Sarcina comandamentului român era deosebit de grea. Trebuia să adune detașamentele române din munți, dezlipindu-le de dușman și să le îndrepte spre est, formînd un front continuu cu rămășițele armatelor înfrînte pe Neajlov și Argeș. Trebuia să scape din dezastru cît se poate mai multe trupe, cu cît mai mult material, pentru ca la adăpostul noului front rusesc să se poată pregăti puternica armată de mîine. În același timp, trebuia evacuat teritoriul, ridicate stabilimente militare, depozitele, spitalele, contingentele tinere neîncorporate încă. Cu un cuvînt, tot ce ar fi putut, rămînînd pe loc, să mărească puterea dușmanului sau s-o slăbească pe a noastră, trebuia ridicat sau, dacă nu se putea ridica, distrus.

Sacrificii foarte dureroase erau absolut necesare. Trebuia să mergem cu curaj pe drumul pătimirii noastre, pe care apucasem cu deplină cunoștință și cu hotărîre. Și am mers!

A doua zi după înfringerea de la Argeș, Marele Cartier român, care se mutase de la Periș la Buzău, lua dispozițiile de retragere generală. Va rămîne pe vechiul front de luptă numai Armata de Nord, redusă la o divizie și o brigadă mixtă, ocupînd sectorul de la sud de Trotuș, pasul Oituz și Munții Vrancei. De la Oituz spre nord, românii fuseseră înlocuiți prin ruși.

Din regiunea Munţilor Vrancei spre sud-vest se intindea frontul Armatei a II-a, format din trei sectoare : Buzău, Predeal, Cimpulung. Armata a II-a trebuia să se retragă, executînd o mişcare de conversiune înapoi cu pivotul în regiunea Buzăului şi cu aripa ocolitoare în direcţia Cimpulung-Tirgovişte-Ploieşti, spre a se aşeza pe valea Telcajenului, de la frontieră pînă la Corlăteşti, 4 km sud-vest de Ploieşti. Frontul acestei armate, care fusese indreptat pînă acum cu faţa spre nord, trebuia acum să privească spre vest.

Armata I trebuia să-şi continue retragerea spre est, dispunindu-se la stinga Armatei a II-a şi în prelungirea ei, de la Corlăteşti pînă la Buftea. Mai la stînga, erau resturile Grupului apărării Dunării, împreună cu trupele ce luptaseră pe Neajlov şi Argeşu de Jos, formînd un grup sub comanda generalului Istrati ; ele se retrăgeau, acoperind Bucureştii. Mai spre miazăzi pînă la Dunăre era Corpul IV rus, sub comanda generalului Aliev. Aceste din urmă trei armate trebuiau să se articuleze într-un front continuu, prelungind aripa ocolitoare, stîngă, a Armatei a II-a, în mişcarea ei de conversiune.

Retragerea trebuia să se facă pas cu pas, ţinînd piept inamicului care ataca neîncetat şi distrugînd radical tot ce ar fi putut sluji acestuia : căi ferate, şosele, telegraf, telefon, depozite, instalaţii industriale etc. La 5 decembrie, ordinul Înaltului Comandament român fixa ca linie de oprire a retragerii o poziţie de rezistenţă care era în curs de organizare de-a lungul riului Rîmnicu Sărat, prelungindu-se pe la Făurei, pînă la Viziru, pe Dunăre, la sud de Brăila.

Retragerea armatei române, după bătălia de pe Neajlov şi Argeş, constituie episodul cel mai dureros din întreaga campanie aşa de nenorocoasă a anului 1916. Condiţiile în care s-a efectuat au fost deosebit de tragice şi suferinţele impuse armatei au fost aproape supraomeneşti. Ea a costat mai multe victime decît cele trei luni de lupte, ce au precedat-o.

Timpul a fost excepţional de rău. Ploile reci, care cădeau zile întregi de-a rîndul, desfundaseră drumurile, bătute de zeci de mii de oameni şi de vehicule, şi le transformase în făgaşuri mocirloase ; o iarnă, cum rar s-a pomenit, a urmat acestei toamne nemiloase. Trupele care se retrăgeau aveau să parcurgă zilnic etape considerabile, pentru care puterile fizice ale oamenilor şi cailor, sleiţi de oboseli, lipsuri şi lupte, nu mai erau indestulătoare. Efectivele în oameni şi cai ale unităţilor se risipiseră ; unităţile mici dispăruseră ; erau divizii care abia mai numărau cîteva sute de oameni. Serviciile erau rătăcite de unităţile cărora aparţineau, aşa că aprovizionările se făceau la întîmplare, de pe unde se găsea. Trupele sufereau mai ales de lipsa de adăposturi ; adeseori bivuacau sub cerul liber, fără foc. Caii cavaleriei şi artileriei, cu şeile nescoase de săptămîni, cu spinarea numai răni, cădeau sfîrşiţi de-a lungul drumului, unde erau lăsaţi să moară. Unii oameni erau îmbrăcaţi în bluza de vară pe care o primiseră la mobilizare. Marşurile erau penibile ; cele mai multe unităţi erau obligate să evite drumurile mari, pe unde erau expuse atacurile coloanelor de cavalerie duşmane, şi să meargă de-a dreptul peste cîmp, prin mirişte şi arături. Podurile fiind ocupate de duşman, trebuiau să treacă prin vaduri, adeseori intrînd pînă la piept în apa îngheţată.

Comandamentele se dezorganizau ; legăturile dintre ele nu se puteau menţine şi transmiterea ordinelor se făcea cu multă greutate. Adeseori o trupă primea un ordin de operaţie care nu mai corespundea situaţiilor şi care poruncea opriri pe poziţii care fuseseră de mult depăşite. Iar din spate urmărea de aproape duşmanul, cu moralul înălţat de victorie, care dispunea, pe lîngă unităţile de infanterie, de cinci divizii de cavalerie şi care ataca neîncetat, silind să despartă unele de altele grupele, să le întoarcă flancurile şi să le taie

retragerea, spre a le captura. Uneori unități mai mari sau mai mici au fost sacrificate, adeseori trenuri regimentare, care nu mai puteau înainta, au fost abandonate; în general însă retragerea spre noile poziții s-a putut efectua, evitindu-se catastrofa. A fost proba rezistenței supraomenești și a energiei neînfrînte a soldatului român.

Deziluzii germane

Cu tot importantul cîștig de teritoriu, pe care i-l abandona retragerea armatei române, comandanții germani nu erau mulțumiți. Era evident că ceea ce-i preocupa, în primul rînd, nu erau obiectivele geografice, ci armata luptătoare dușmană. Numai distrugerea și capturarea acestei armate ar fi însemnat izbînda decisivă. Cea mai mare atenție a comandanților dușmani se va îndrepta spre folosirea momentului critic al dezlipirii armatelor române de pozițiile în care luptaseră pînă acum și de dușmanul cu care fuseseră în contact de luptă, spre a începe retragerea spre noile poziții. Era ocazia cea mai favorabilă de a le ataca, înconjura și distruge. Încercarea a dat greș; ea a fost un șir de decepții pentru Înaltul Comandament dușman.

Cea dintîi deziluzie a lui Falkenhayn a fost retragerea Grupului de la Dragoslavele, în noaptea de 28—29 noiembrie. „Mișcarea a fost executată cu o dibăcie extraordinară", scrie Falkenhayn [85]. Generalul Morgen, neplăcut surprins în dimineața zilei de 29 în fața pozițiilor românești, părăsite peste noapte,, trebui să se mulțumească cu gloria ieftină a „cuceririi" Cîmpulungului evacuat. Manevra noastră efectuată repede a împiedicat prinderea grupului românesc între armata lui Morgen și aceea a lui Krafft, care înainta de la Pitești. „Nici acesta — adăuga Falkenhayn — n-a reușit, în urma retragerii grăbite a dușmanului, să-i taie retragerea".

Tot așa de puțin i-a reușit lui Falkenhayn prinderea Armatei I române în retragere pe linia Pitești-Titu, între Grupul Krafft, care o urmărea pe flancul sting și grupul diviziilor 41 și 103, din Armata Kühne, care o urmăreau pe dreapta și-i tăiase retragerea la Titu: Armata I s-a putut scurge prin spațiul liber dintre Tîrgoviște-Buftea-Titu peste Dîmbovița, spre est.

Cea mai mare decepție a comandantului german a fost însă nereușita planului de a tăia retragerea Grupului Apărării Dunării, în urma înfrîngerii de pe Neajlov. Misiunea aceasta, încredințată diviziilor 11 și 109, precum și Diviziei a 7-a de cavalerie, n-a izbutit din cauza rezistenței dîrze a trupelor române în sectoarele Mihăilești și Bolintin.

Nici urmărirea peste Argeș în direcția Sabarului n-a fost mai fericită. Falkenhayn se exprimă cu melancolie: Armata germană „n-a putut să înainteze așa de repede, cum aș fi dorit-o. Rezistența îndîrjită a ariergardelor dușmane pe toate drumurile a împiedicat-o, întrucît ne-a obligat la foarte dese desfășurări de lupte". Ludendorff raportează insuccesul acestei ultime încercări astfel: „La 4 decembrie începu un nou atac, pe care românii îl ocolîră cu multă dibăcie" [152].

În așteptarea deznodămîntului

Camerele sînt convocate pentru ziua de 25 noiembrie/8 decembrie la Iași. Partidul Conservator de sub șefia lui Marghiloman decide să nu ia parte, deoarece Constituția spune că sediul guvernului este în București, iar Iașii sînt ocupați de o armată străină (rusă), intrată în țară cu violarea Constituției.

Autorităţile iau ultimele măsuri de evacuare, instituindu-se ca guvernator militar bătrînul general Angelescu, cu puteri aproape dictatoriale ; el îşi îndeplineşte cu străşnicie rolul său de a aplica măsuri draconice faţă de răspînditorii de ştiri fanteziste şi de provocatorii de panică. Miniştrii părăsesc Bucureştii în ziua de 3 decembrie, lăsînd ministerele pe seama unor secretari generali aleşi dintre persoanele cu relaţii, sau cel puţin cu simpatii pentru germani. Se încredinţează lui Marghiloman, în calitate de preşedinte al Crucii Roşii, fondurile — două milioane de lei — necesare întreţinerii pe cîtăva vreme a spitalelor de bolnavi şi de militari răniţi, precum şi pentru plata soldei sergenţilor de oraş ; se conta pe prevederile dreptului internaţional care asigură protecţia Crucii Roşii pe vreme de război, precum şi pe consideraţia pe care o aveau germanii pentru Marghiloman din cauza atitudinii sale politice, că spitalele nu vor avea de suferit. Paza ordinii publice a fost lăsată în grija lui Lupu Costache, partizan al lui Carp, instalat locţiitor de ministru la Interne şi a proaspătului germanofil, generalul de rezervă Mustaţă, investit *in extremis* cu demnitatea de primar interimar al Capitalei. A mai rămas la locul său Emil Petrescu, primarul oraşului.

Numeroase persoane cu vază au rămas în Capitală spre a împărtăşi suferinţele populaţiei şi a o proteja pe cît le vor îngădui împrejurările, susţinîndu-i moralul prin prezenţa lor ; însuşi primul ministru a dat exemplu cel mai bun, lăsînd pe bătrîna sa mamă, Pia Brătianu, respectata văduvă a lui Ion C. Brătianu, precum şi pe cele trei surori ale sale.

Primarul Capitalei a fost însărcinat să îndeplinească formalitatea predării ; pentru a i se uşura trista sarcină, s-au pus la dispoziţia sa miniştrii Olandei şi Statelor Unite, cu nădejdea că ea va fi săvîrşită fără fricţiuni prea mari, dat fiind că Bucureştiul fusese declarat oraş nefortificat şi neapărat de forţe armate.

La 4 decembrie, Cartierul generalului Prezan era mutat de la Bragadiru la Urziceni. Drumul Bucureştilor nu mai era apărat decît de ariergarda care acoperea retragerea.

Ocuparea Bucureştilor

La 5 decembrie, Mackensen era pe linia Sabarului, înaintea forturilor Bucureştilor. La ora 5 dimineaţa, el trimise ca parlamentar pe căpitanul Seidlitz, însoţit de fostul profesor de la şcoala evanghelică din Bucureşti, Lange, ca interpret, cu următoarea scrisoare adresată „comandantului cetăţii Bucureşti" : „Armata de campanie română e învinsă. Valoarea ajutorului rusesc o puteţi aprecia Excelenţa Voastră înşivă, mai bine decît oricine. Trupele aliate ale Puterilor Centrale sînt pe punctul de a ataca Bucureştii. Nici armata de campanie română, nici detaşamentele ruseşti de ajutor n-o vor putea împiedica. Presupun că Excelenţa Voastră cunoaşteţi efectele artileriei grele, de 305 şi 420 mm, de la luarea Liège-ului, Namur-ului şi Anvers-ului [11]. Fortificaţiile Bucureştiului nu pot rezista. Numeroase baterii sînt instalate pentru bombardarea Bucureştilor. Pentru a cruţa capitala României şi pe locuitorii ei de grozăviile unui astfel de atac şi pentru a evita o vărsare de sînge nefolositoare, invit pe Excelenţa Voastră să predea fără condiţii garnizoana şi oraşul. Eu garantez menajarea oraşului, întrucît predarea lui se va face imediat şi regulat autorităţilor militare germane. Dacă aceasta va fi refuzată, Excelenţa Voastră şi oraşul veţi suporta consecinţele". Semnaţi : Feldmareşalul Mackensen şi şeful său de stat major, general Tappen [111].

Parlamentarul a fost condus la Cazarma de Geniu de la Cotroceni, unde erau intruniți șefii autorităților insărcinați cu ordinea, și generalii comandanți de mari unități ai Armatei de Dunăre. Comandantul român inapoie scrisoarea, fără s-o deschidă, cu explicația că nu mai există o „cetate" București, nici forturi armate, nici trupe de fortăreață, nici un comandant al ei, ci numai trupe de campanie care apără terenuri deschise.

În dimineața zilei de 6 decembrie, pe cind Mackensen își primea parlamentarul cu acest răspuns, avangarde de cavalerie și infanterie din Corpul Schmettow și din Divizia a 115-a germană, venind dinspre nord-vest, ajungeau la fortul Chitila pe care, găsindu-l pustiu cu totul, se grăbiră să-l „cucerească". Telegrame entuziaste vesteau la Berlin și Viena „căderea" liniei forturilor. Citeva companii românești din resturile Diviziei 2/5 se luptară cu eroism intre Chitila și Mogoșoaia, intirziind inaintarea dușmanului în București, spre a da timp celor din urmă trupe răzlețite să se retragă din București. La ora 12, un detașament de cavalerie, o companie de grenadieri prusieni și o altă companie de infanterie din Alsacia de Nord, intrau în București, fără luptă, prin Calea Griviței.

În dimineața zilei, primarul Capitalei, insoțit de ministrul Statelor Unite, Vopicka, de ministrul Olandei, Wredemburch și de alte citeva persoane, au ieșit în întimpinarea trupelor inamice pe șoseaua București-Giurgiu, spre a face predarea orașului. Ei au așteptat la Bragadiru trei ore zadarnic, fără să întilnească nici o patrulă inamică. La 12 jumătate, un grup de ofițeri germani, în cap cu prințul de Schaumburg-Lippe, fost secretar la legația germană din București, se prezentară la Primărie, cerind în numele lui Falkenhayn predarea orașului. Li s-a înmînat o adresă cu cuprinsul următor: „23 XI (c. XII) 916; 12 jumătate (ora Vienei) p.m. Comandantului Suprem al trupelor aliate care înaintează împotriva Bucureștilor. Bucureștii, capitala României, sînt complet evacuați de trupe și nu vor opune nici o împotrivire. Subscrisul primar, Emil C. Petrescu, în numele liniștiților locuitori ai Capitalei, roagă pe Excelența Voastră să ia toate măsurile pentru ca viața normală să rămînă asigurată, atît în interesul trupelor de ocupațiune, cît și pentru menajarea pașnicilor cetățeni. Primarul capitalei București" [311].

La ora 2 după-amiază, Mackensen intra cu automobilul în oraș prin Calea Rahovei. El avu neplăcerea să constate că fusese întrecut de camaradul său Falkenhayn. Bucureștii fuseseră ocupați de Armata a IX-a germană.

Se împliniau exact 100 de zile de la intrarea României în război!

Retragerea Armatei a II-a

Retragerea trupelor Armatei a II-a spre noile poziții de rezistență se făcea cu mare anevoință. Ea punea probleme tehnice foarte delicate, devenite și mai grele din cauza împrejurărilor în care trebuiau să fie executate. Vremea era foarte rea; frig, ploaie, ninsori. Terenul din cele mai dificile: dealuri de urcat și văi de coborît, pline de noroaie care se lipeau de tălpi și îngreuiau mersul. Moralul trupei era, natural, scăzut, din cauza retragerii. Urmărirea dușmanului a fost foarte slabă la aripa dreaptă a Armatei a II-a, în regiunea Buzău-Predeal; ea a fost, dimpotrivă, foarte activă la aripa stîngă, Grupul Cîmpulung — format din diviziile 12 și 22 — care avea de executat un marș foarte lung, ca să poată ajunge în regiunea Ploiești, unde trebuia să se lege cu Armata I.

În spatele Grupului Cîmpulung era Corpul Morgen — diviziile 76, 12 bavareză și Brigada a 8-a alpină austro-ungară. Acest corp, care nu cunoscuse pînă acum, în lupta dreaptă de pe frontul de la Dragoslavele decît numai

înfringeri, găsi acum, prin retragerea românilor, ocazia de a-şi arăta puterea în urmărire. Situaţia grupului român era în adevăr foarte primejdioasă : complet izolat, fără nici o acoperire în dreapta şi în stînga, trebuia să execute o retragere de aproape 150 km, cu duşmanul strîns legat de călciiele lui. Retragerea precipitată a aripii drepte a Armatei I care, la 15 se găsea la Priboieni, descoperea flancul stîng al Grupului Nămăeşti. Acesta trebuia să execute o conversiune de 90°, cu stînga înapoi, avînd trupe duşmane atît în faţă, cît şi în spatele flancului ocolitor. De la Cîmpulung, Morgen începu înaintarea cu repeziciune spre sud-vest cu întreitul scop : să urmărească şi să distrugă Grupul român de Cîmpulung în retragere, să taie retragerea trupelor române de pe Valea Prahovei şi să iasă înaintea grosului Armatei I române, ce-şi opera retragerea între Ploieşti şi Bucureşti.

O manevră nedibace, în momentul dezlipirii trupelor de poziţiile lor, făcu pe duşman să se poată strecura prin Valea Argeşului spre Suslăneşti, despărţind Divizia a 12-a română de a 22-a şi să captureze toată artileria Diviziei a 22-a, trăsurile cu arhiva şi ambulanţa. Grupul român de la Cîmpulung, strîns urmărit de forţele superioare, ajunse la 3 decembrie în Valea Ialomiţei, pe linia Tîrgovişte-Pucioasa. În urmărirea lui, Morgen atacă Tîrgovişte a cu întreaga Divizie a 12-a bavareză şi reuşi să ocupe oraşul, după o luptă dată cu disperare de Divizia a 22-a română, care era aproape cu totul lipsită de artilerie. Cu stînga sa, formată de Brigada 8 alpină austro-ungară, Morgen trecu Munţii Leaota şi ocupă Pietroşiţa, ocolind flancul drept al Diviziei a 12-a române. Urmărirea continuă cu direcţia spre linia Cîmpina-Ploieşti ; Grupul Morgen era format acum din două divizii de infanterie, o brigadă de alpini şi o divizie nouă de cavalerie, cu artilerie călăreaţă.

La 4 şi 5 decembrie, lupte crîncene la trecerea Prahovei. Podurile de la Floreşti şi Dărmăneşti au fost trecute de trupele mult încercatelor divizii 12 şi 22, sub bombardamentul inamic şi în mijlocul flăcărilor. A doua zi, 6 decembrie, bavarezii intrau în Ploieşti, înfrîngînd rezistenţa slabelor şi epuizatelor detaşamente ale Diviziei a 22-a. Era ziua luării Bucureştilor. Grupul de la Cîmpulung pierduse mai mult ca trei sferturi din efectivele sale. Divizia 22-a conta doar pe vreo 1 000 de combatanţi ; una din brigăzile ei rămăsese cu 380 de soldaţi, din 400, cu cîţi plecase de la Dragoslavele. Divizia a 12-a număra 1 000 de oameni adunaţi ; restul sînt grupuri răzleţe. Aceste rămăşiţe de plîns ale glorioasei Armate de la Cîmpulung se adună pe malul de răsărit al Cricovului.

În acelaşi timp, începuse şi retragerea grupului central, Predeal, al Armatei a II-a ; la 5 decembrie Buşteni şi Sinaia erau evacuate. Retragerea trupelor diviziilor 4 şi 16 se face de-a lungul Văii Prahovei.

Între Cîmpina şi Ploieşti, avangardele diviziilor 4 şi 16, laolaltă cu diviziile Corpului de la Cîmpulung, cu care făcuseră legătură, trebuiră să dea lupte vii cu trupele duşmane ale Grupului Morgen, care le închisese drumul, spre a înlesni scurgerea grosului trupelor, care urma.

Pe cînd diviziile Corpului de la Cîmpulung, precum şi Divizia a 16-a, s-au putut strecura cu mari pierderi spre est peste Teleajen, Divizia a 4-a, mişcîndu-se încet, şi-a văzut retragerea tăiată în regiunea Băicoi-Ţintea. De jur împrejur sînt trupe inamice, şi anume : Divizia a 12-a bavareză spre sud, Divizia a 76-a germană la nord, Corpul alpin bavarez înspre sud-est, şi Brigada a 8-a alpină austro-ungară în spate. La 6 decembrie seara cartierul diviziei este capturat. Divizia trebuie să ataco Cocorăştii Mislii spre a-şi deschide drumul cu forţa spre est, sau să schimbe direcţia spre nord-est, înspre Vălenii de Munte, singura parte unde drumul e încă liber. Iniţiativa era acum

în mîna comandanților de brigăzi ; ei nu știu însă să ia o hotărîre comună și s-o execute cu energie. La 7 decembrie, comandantul Brigăzii Feldioara atacă singur Cocorăștii Mislii cu ce a putut aduna din brigada sa. Artileria brigăzii bombardează timp de o oră pozițiile Diviziei a 12-a bavareză. Dar aceasta e superioară în putere, contraatacă pe români, care trebuie să se retragă ; brigada e înconjurată și capturată. Brigada a 8-a de infanterie — colonel Berindei — șovăie în alegerea soluției, renunță să atace Cocorăștii Mislii, se întoarce la Recea, unde e atacată de dușman. Demoralizați, soldații nu mai încearcă să se apere și se predau. Era a doua zi după capitularea glorioasei Divizii de la Cerna, la gura Oltului, dar cită deosebire ! Rămășițele diviziei care luptase la Porumbacu și la Șinca meritau un sfîrșit mai frumos decît capturarea rușinoasă de la Cocorăștii Mislii, unde o adusese un comandament șovăielnic și neprevăzător.

La 6 decembrie, aripa dreaptă a Armatei a II-a, diviziile 3 și 6, care ținuseră pozițiile de la Bratocea, Tabla Buții și Buzău, evacuează și ele pozițiile lor și încep retragerea. Inamicul nu urmărește aci, dar retragerea se face într-o regiune foarte accidentată și grea, peste șirurile de munți și dealuri ripoase, acoperite cu păduri, așezate perpendicular pe direcția de retragere a trupelor.

Retragerea celorlalte grupe

La sud de Armata a II-a, se retrăgea Armata I. După înfrîngerea de la Titu și Argeș, frontul acestei armate se întindea între Ploiești și Buftea, legîndu-se pe dreapta cu Armata a II-a, iar pe stînga cu Grupul Apărării Dunării. Retragerea se făcea cu diviziile — adică cu ce mai rămăsese din ele — 13/14 și 8 pe dreapta, și 1/17 și 11 pe stînga și cu Divizia a 10-a în rezerva armatei, la flancul ei sting. Inamicul atacă la 6 decembrie cu putere centrul Armatei I la Periș și reușește să străpungă frontul ; Divizia 1/17 pierde aproape o treime din efectivul său. Inamicul ocupă Cocioc și înaintează spre Tîncăbești, unde prinde întreg statul major al Diviziei a 10-a, împreună cu comandantul ei, generalul Costescu ; cu această ocazie el ia și vreo 2 000 de prizonieri și toate trenurile regimentare ale diviziei. Totuși, se găsesc în această divizie trupe care salvează onoarea unității și interesul apărării țării. Regimentul 33 infanterie rămîne pe poziție și se apără cu înverșunare pînă la 11 jumătate noaptea, deși pierduse orice legătură cu unitățile vecine. Noaptea, regimentul, care fusese înconjurat, a forțat linia inamicului prin Tîncăbești. Un batalion cu steagul regimentului a trecut prin apa Snagovului, între Tîncăbești și Cocioc și s-a retras spre Ialomița ; celălalt batalion, împreună cu artileria diviziei, a scăpat spre est, pe la Lipia-Bojdani.

La Țigănești, Divizia 1/17 a apărat podul de pe Ialomița pînă cînd s-au scurs pe el toate trupele și convoiurile, după care podul a fost distrus.

Grupul Istrati, fost al Apărării Dunării, cuprinzînd diviziile cele mai slăbite după bătălia de la Argeș, se retrăgea de o parte și de alta a Bucureștilor ; dincolo de București, Divizia 2/5 mai număra 285 de luptători ! Divizia a 2-a de cavalerie era într-o stare de oboseală extremă : de 15 zile nu mai scosese șeile de pe spinarea cailor. Prin sate nu se mai găsea hrană, încît caii rămîneau morți pe drum de foame, frig și oboseală. Diviziile 2/5, 9/19 și 21 au fost contopite într-una singură.

La sud de armata Istrati erau trupele rusești, care se retrăgeau spre valea Mostiștei, pivotînd în jurul Urzicenilor, ca centru. În seara de 7 decembrie tot ce mai rămăsese din armatele a II-a, și general Istrati era adunat într-o singură linie continuă în spatele Cricovului, Prahovei și Ialomiței. Trupele se

oprese un moment, spre a respira, a-și reconstitui unitățile și a opune rezistență inamicului. Retragerea reușise. Cu toate manevrele dibace ale dușmanului, care dispunea în urmărirea lui de cinci divizii de cavalerie, cu toată slăbiciunea și demoralizarea trupelor noastre epuizate de marșurile obositoare și de luptele ce au trebuit să dea în fiecare zi, catastrofa a putut fi evitată. Cea mai însemnată parte a ei s-a putut degaja din strînsoarea dușmanului, păstrîndu-se pentru prețioasa zi de mîine. La 7 decembrie, Marele Cartier român s-a mutat de la București la Buzău.

Distrugerea regiunii petrolifere

Retragerea armatelor române în tot largul țării, între munți și Dunăre, e însoțită de distrugerile fatale. În urma cererii făcute de guvernul englez, susținut și de celelalte guverne aliate, s-a decis distrugerea tuturor instalațiilor industriei petrolifere din Prahova și din județele vecine. Această distrugere s-a făcut după un plan sistematic și a fost condusă de colonelul englez G. Griffith. Sondele au fost astupate prin aruncarea și înțepenirea de obiecte de metal sau de alte tuburi mai strimte în lumina lor. După aceea, s-a dat foc tuturor instalațiilor externe : turnuri, rezervoare, rafinării *. Toată Valea Prahovei, de la Cîmpina la Ploiești, din Valea Ialomiței pînă în valea Teleajenului, și de acolo mai departe, pînă în Valea Buzăului, era o mare de foc. Flăcările se înălțau ca limbi roșii și șerpuitoare spre cer și se întindeau la suprafața pămîntului, urmînd piraiele de păcură ce se scurgeau la vale. Nori groși și negri se ridicară deasupra flăcărilor ; ei învăluiră întreaga regiune într-un zăbranic negru, atît de gros, încît întunecară lumina soarelui. Trei zile de-a rîndul, Valea Prahovei a fost cufundată în întuneric. Prin negura deasă se zăreau din cînd în cînd limbile de flăcări strălucitoare ale metalelor ce se topeau, iar trăznete și bubuituri anunțau prăbușirea ori aruncarea în aer a rezervoarelor pline. Prin mijlocul acestui groaznic tablou de Sodomă treceau cu greutate trenurile de transporturi militare, coloanele de trupe ori jalnicele convoiuri de refugiați.

În trei zile, cea mai înfloritoare și bogată regiune industrială a țării noastre devenise o ruină jalnică. Jertfisem marele și invidiatul nostru izvor de bogăție. Am făcut-o cu inima plină de durere, dar cu conștiința că aducem un imens serviciu cauzei comune a aliaților. Cînd germanul înaintă trufaș și lacom în acest pămînt al făgăduinței, una din țintele principale ale războiului lui prădalnic, rămase încremenit în fața viziunii de Sodomă și Gomoră ce i se înfățișa înaintea ochilor. Printre ruinele fumegînde, prin fierăria răsucită ce acoperea pămîntul sterp al acestei regiuni dezolante, el nu va mai găsi multă vreme lichidul prețios care să-i hrănească motoarele drăcești lui mașini de război.

Drumul calvarului

Retragerea armatelor e precedată și întovărășită de distrugeri de tot felul. Magaziile și hambarele încărcate cu grînele strînse cu sudoarea feței muncitorului se prefac în mormane de tăciuni și cenușe. Se dărîmă și se aprind fabricile și morile. Se aruncă în aer arsenale, pulberării și depozite militare. Se prăbușesc mărețele poduri aruncate peste ape cu

* S-au distrus în județele Dîmbovița, Prahova și Buzău : 1 677 sonde, din care 1 047 productive, 20 rafinării de petrol, rezervoarele din schele și rafinării cu 827 000 tone de țiței și derivate de petrol, cu toate instalațiile lor anexe. Paguba evaluată în 1922 de o comisie mixtă anglo-franco-română, este de 9 980 527 lire sterline [176] [12].

atita trudă și cheltuială. Se nimicește tot avutul țării. În urmă rămîne pustiu și jale.

Pe drumurile noroioase, în atmosfera umedă și înghețată a acestui început de decembrie, printre rămășițele fumegînde și prin satele pustiite, trec nesfîrșite coloanele armatei în retragere sau ale populației înspăimîntată, care a luat calea pribegiei. Pretutindeni sînt semănate martorele mute ale înfrîngerii și nenorocirii: grămezi de arme aruncate, căruțe și chesoane sfărîmate, cadavre de cai în jurul cărora roiesc ciorile. Care cu boi, căruțe și furgoane militare, convoiuri de tunuri, automobile, se amestecă cu coloanele pedestrașilor și străbat în șiruri nesfîrșite drumurile pe care circulația și ploile le-au prefăcut în făgașuri mocirloase, în gîrle și bălțoace. Vai de căruța intrată cu roata în vreo groapă, vai de calul poticnit sau răsturnat! La o parte cu ei, loc, loc! Într-o clipă piedica e aruncată la o parte, iar gloata își urmează drumul înainte ca un torent, rostogolindu-și undele fără încetare, privind nepăsătoare la sfărîmăturile azvîrlite într-o parte, ori la animalele ce-și dau sufletul în șanțul drumului.

Prin satele triste, locuitorii rari aruncă căutături jalnice spre convoaiele care se scurg și înspăimîntate spre zarea de unde se ghicește apropierea dușmanului. Pe fețele privitorilor se pot citi limpede frămîntările și luptele ce le tulbură sufletele. Din cînd în cînd, cîte unul, doi, se desprind din grup. Ochii triști mîngîie pentru ultima dată cuprinsul gospodăriei, casa, curtea, hambarele, vitele, femeia, copiii. O traistă în vîrf de băț, un rămas bun, semnul crucii, și băjenarii au îngroșat rîndurile convoaielor ce merg cu destinația spre necunoscut.

Prin gări, o lume împestrițată și agitată, militari amestecați cu civili, luptă pentru cîte un locșor și așteaptă nervoși, ceasuri întregi, plecarea trenurilor înțepenite pe loc de astuparea liniilor. Trenurile pornesc scîrțîind din greu și merg încetișor, cu popasuri dese și lungi, cărînd lumea ce se înghesuie pe coridoare, pe scări, pe tampoane și pe acoperișuri. Viețile omenești nu mai însemnează nimic. Nici un cuvînt de compătimire nu mai însoțește căderea necunoscutului care, adormit, a lunecat de pe acoperiș, ori și-a strivit capul la intrarea trenului pe pod, ori a cărui mînă amorțită a scăpat bara de fier care-i îngăduia să se țină pe picioare. Toată această mulțime, scoasă din culcușuri de datoria ostășească sau de groaza dușmanului, e însuflețită de un singur gînd: Moldova. Este nădejdea adăpostului sigur, întrezărit prin ceața ploii mărunte, reci, pătrunzătoare, care înfășoară ca un giulgiu umed cetele pribege.

Lungi și destrămate se întind șirurile soldaților, care încovoiați sub greutatea raniților și a grijilor, sfîrșiți de oboseală și descurajați, frămîntă cu bocancii desfundați lapovița și noroaiele drumurilor. Din cînd în cînd, glasul tunului răbufnește pe aproape. Grupe de călăreți dușmani se ivesc pe muchiile dealurilor vecine, cu lancea în mînă, gata de atac. Atunci, ordine aleargă de-a lungul coloanelor. Soldații își string rîndurile, se înviorează, se înșiră în formație de luptă. Zgomotul și vălmășagul luptei taie monotonia retragerii, mitralierele încep lătratul lor furios, moartea întinde secera ei nevăzută, dînd liniște și odihnă cîtorva biete trupuri trudite.

Frigul se întețește. Zăpada începe să cadă. Vîntul a devenit vifor. Nămeți groși acoperă drumurile. Convoaiele înaintează mereu pe drumurile înfrîngerii și mizeriei, tot mai mult rărite. Cine mai ia în seamă căderea tovarășului? Înainte, tot înainte, către Siret, înspre Moldova, spre mîntuire!

E anevoios și dureros drumul însîngerat al calvarului, dar la capătul lui, Golgota e nu numai locul jertfei, dar și simbolul izbîndirii. Popoarele trebuie să pătimească, ca și indivizii. Prin credință, suferință și jertfă, ne cîștigam

dreptul de a sta cu capul sus in ceasul răsplătirii, ca să cucerim izbăvirea fraţilor şi întregirea neamului.

Bătălia de la Cricov.
8—11 decembrie

La 8 decembrie, unităţile armatei române în retragere ajunseseră să se poată lega unele de altele, incit să formeze un front strîns şi continuu. Acest front se înşira de-a lungul Cricovului, continuindu-se apoi pe malul Prahovei şi pe al Ialomiţei, pînă în regiunea Urziceni. Aripa dreaptă o forma Armata a II-a, din munţi pînă la linia de drum de fier Ploieşti-Buzău, de la care apoi, continuau Armata I şi Armata Istrati. La sud de Urziceni erau ruşii, care constituind aripa ocolitoare, se retrăgeau mult mai repede. Ei erau întăriţi prin unităţi numeroase, aduse atit din Dobrogea, a cărei evacuare o hotăriseră ruşii, cit şi cu numeroase trupe proaspete ce soseau neîncetat din Rusia prin Galaţi. Linia frontului româno-rus se sprijinea cu dreapta pe munţi, iar cu stînga pe Dunăre. Ea nu mai putea fi acum atacată de inamic decit frontal.

Duşmanul înainta cu cele două armate ale sale. Armata a IX-a avea ca axă de înaintare linia ferată Ploieşti-Buzău. Pe stînga ei, în regiunea muntoasă, se constituise un Grup Krafft, compus din toate elementele alpine germane şi austro-ungare; urma apoi Grupul Morgen, crescut ca număr de divizii, iar la dreapta era Armata Kühne. Cavaleria lui Schmettow şi Armata de Dunăre, Kosch, erau în sectorul Ialomiţei, cu direcţia spre Urziceni. Armata Kosch se întărise cu numeroase detaşamente bulgăreşti, care făcuseră pînă atunci paza Dunării şi acum trecuseră Dunărea pe la Călăraşi şi pe la Feteşti, ca să mărească grosul trupelor bulgare. Această aripă dreaptă, mişcîndu-se paralel cu cea stîngă prin inima Bărăganului, în direcţia Brăila, avea un drum mult mai lung de făcut decît cea stîngă.

Rezistenţa trupelor Armatei a II-a române pe Cricov a ţinut trei zile. Nu mai era vorba de a respinge pe duşman, ci de a-l întîrzia prin acţiuni ofensive astfel ca, în spatele frontului, să se permită ruşilor să-şi facă concentrarea pe linia de rezistenţă Rîmnicu Sărat—Vizirul—Dunăre.

Armata a II-a îşi organizase poziţia de rezistenţă cu dispozitivul următor: în dreapta era Corpul III, avînd diviziile 6 şi 3 pe platoul dintre riul Buzău şi afluentul său Bisca Chiojdului, la Cislău şi Bîsceni, iar Divizia a 16-a a ocupat malul Cricovului la Ceptura. La stînga era Corpul II, de-a lungul Cricovului, avînd Divizia a 12-a la Loloiasca, Divizia a 33-a la Tomşani şi Divizia a 22-a la Inoteşti. Frontul Armatei a II-a se continua cu al Armatei I, care ocupa malul Cricovului între Cioceni şi Bărăitaru.

În ziua de 8 decembrie, Armata a II-a română începu lupta. Pe cînd Corpul III rezista atacurilor Corpului alpin bavarez în regiunea muntoasă de nord, Divizia a 12-a, sprijinită de artilerie, atacă Corpul duşman Morgen care ocupase linia satelor Loloiasca-Inoteşti, reocupă satele, capturează cîteva mitraliere şi respinge pe duşman, alungindu-l dincolo de Cricov. A doua zi, 9 decembrie, acţiunea trebuie să continuie. În spatele frontului român a sosit puternicul Grup de cavalerie rusă al generalului conte Keller. Sînt trei divizii de cavalerie, reprezentînd o impozantă forţă militară. Dar Keller s-a oprit la Rîmnicu Sărat şi declară că-i trebuie două zile de odihnă, în care să-şi poată potcovi caii cavaleriştilor, ceea ce face pe Brătianu să întrebe pe generalul rus: „Oare cavaleria germană care, de cînd a pătruns în ţară pe la Jiu, e în marşuri neîntrerupte de aproape o lună, şi-a repotcovit caii?". În aşteptarea intervenţiei cavaleriei ruse, comandantul român vrea să împingă înainte înspre Tele-

jen și să întărească linia Cricovului. Atacul se desfășoară la început favorabil; la 10,30 dimineața Divizia a 12-a este la est de Albești, iar Divizia a 23-a dincolo de Tomșani. În acest moment însă Morgen, care ținea frontul dușman cu trei divizii, 12, 76 și 216, pronunță un contraatac puternic pe cele două aripi ale Grupului român de atac, amenințînd să le întoarcă; o coloană atacă la nord dinspre Urlați pozițiile Diviziei a 16-a române, alta la sud dinspre Ciocenii pozițiile Diviziei a 22-a române. O altă coloană, tare de trei batalioane, cu numeroase mitraliere, puternic susținută de artilerie, atacă centrul român de-a lungul liniei ferate, copleșește dreapta Diviziei a 23-a și străpunge frontul român. Divizia a 12-a pierde Loloiasca. Amenințat cu ocolirea aripilor, Corpul II român cedează terenul și se retrage pe linia Ceptura-halta Inotești-Degerați, urmărit de adversar; seara, acesta atacă din nou și ocupă Inotești, Colceag și Degerați.

La 10 decembrie, Averescu ia măsuri ca cel puțin linia Ceptura-Degerați să fie păstrată cu orice preț, in așteptarea cavaleriei rusești, care nu și-a terminat potcovirea cailor. Marele Cartier român prescrie comandantului Armatei a II-a să evite angajarea unei bătălii generale; misiunea ei rămîne prelungirea rezistenței, pentru a permite rușilor adunarea pe linia Rîmnicu Sărat—Viziru.

Dis-de-dimineață, dușmanul atacă intreaga linie a Armatei a II-a cu corpurile Krafft și Morgen. La dreapta, alpinii lui Krafft atacă cu violență aripa stîngă a Corpului III român și silește Regimentul 3 vînători să părăsească Pătîrlagele, după o vie rezistență. Detașamentul Cricov, din Divizia a 3-a română, alcătuit din regimentele 22 și 24, se menține cu mari sacrificii, dar e silit să se retragă, abandonînd cîtva teren, după ce a pierdut 40% din efectivul său; Regimentul 22 a rămas cu 400 de oameni, iar Regimentul 24 cu 800.

La centru, trupele mult slăbitelor divizii române 22 și 23 contraatacă linia pierdută în ajun seara și reușesc să recucerească la ora 8,30 Inotești iar la 10,30 Colceag, capturînd prizonieri și mitraliere. Dar dușmanul ia ofensiva cu forțe mari. De o parte și de alta a șoselei Ploiești—Mizil el atacă cu patru coloane, formate fiecare din cîte patru batalioane. O puternică artilerie grea și de cîmp susține atacul. Trupele diviziilor 12 și 16 trebuie să se retragă, abandonînd terenul cîștigat. Totuși, Corpul II român rezistă cu îndărătnicie; pentru a doua zi, 11 decembrie, și-a anunțat intervenția Corpul de cavalerie Keller, întărit cu Divizia a 14-a de infanterie rusă. La 11 decembrie, presiunea dușmanului a devenit foarte puternică. Krafft și Morgen au băgat în linie toate forțele celor șase divizii ce comandă. Frontul român e străpuns în mai multe puncte. Aripa dreaptă a Armatei I vecine a fost împinsă și se retrage spre Vintileanca. Armata a II-a e amenințată cu ocolirea flancului său sting. La nord, înaintarea lui Krafft spre Cislău amenință ocolirea flancului drept al armatei. Averescu obține autorizația să rupă lupta și să se retragă încetul cu încetul spre linia Rîmnicu Sărat-Viziru. Tocmai acum intervine cavaleria rusă, care atacă slab și fără nici un efect. După cîteva evoluții, cavaleriștii ruși se retrag în cantonament la pivnițele marelui depozit de vinuri Mareș, la Mizil. Trupele grupelor Buzău și Nișcov, formînd un grup sub comanda generalului Văitoianu, au ținut rezistența în zilele următoare pe linia Mizil, apoi pe linia Ulmeni și apoi la Buzău, continuu atacate și copleșite de imensa superioritate a dușmanului. Din ce în ce însă, trupele românești erau retrase pe linia a doua, fiind înlocuite pe linia întîia de ruși. La 12 decembrie, germanii ocupară Mizilul, iar, la 13 decembrie Buzăul, printr-o mișcare de învăluire, executată pe la nord, pe la satul Lipia, împotriva Diviziei a 15-a ruse și a Diviziei a 3-a de cazaci.

Retragerea în spatele Ialomiței. Jafuri și omoruri

Înaintea Ialomiței, inamicul a fost reținut mai multe zile. Încercările sale de trecere au fost respinse de trupele Grupului Istrati; convoaiele sale grele și artileria grea au suferit mult în regiunea joasă și desfundată de ploi de la sud de Ialomița. La 10 decembrie, un regiment de ulani ruși, părăsind poziția și retrăgîndu-se fără ordin spre nord, cavaleria germană a ocupat Coșerenii. În urmă, prin retragerea trupelor române de pe linia Cricovului și de la Mizil, trupele româno-ruse de la Urziceni erau amenințate în spate; de aceea s-a ordonat retragerea, cu atît mai mult cu cît comandantul rus anunțase că va face concentrarea Corpului 4 rus pe malul nordic al Ialomiței, pe linia Meteleu-Roșiori-Țăndărei-Piua Petrii. Germanii au trecut Ialomița și au ocupat Urzicenii, Manasia, Silistea, la 12 decembrie.

În fața bulgarilor și turcilor, care trecuseră Dunărea la Călărași și la Feteşti, trupele rusești, care ocupau șesul Bărăganului, au trebuit să se retragă la nord, peste Ialomița. În retragere au pustiit satele, jefuind și dînd foc la tot ce întîlneau în cale, pentru a nu lăsa nimic inamicului. Pe urmele lor, bulgarii și turcii le completară opera, comițînd cele mai abominabile atrocități asupra populației dezarmate. Se întreceau în jafuri și în cruzime pe spinarea bietei noastre țări. Nu numai bulgarii și turcii, dar chiar și germanii cei „civilizați" și „disciplinați" comiteau astfel de excese, încît însuși Falkenhayn se vede nevoit să le constate și să le deplîngă în memoriile sale: „În timpul înaintării s-au ivit manifestări care dovedeau o mare slăbire a disciplinei. Numărul pretinșilor rătăciți de trupa lor, care mișunau încoace și încolo, se înmulțea în chip spăimîntător, cu toate severele mele măsuri. Pe toate drumurile de înaintare am organizat mici ariergarde, formate din oameni de încredere, care să urmeze coloanele la cîteva ceasuri distanță, să adune pe cei dosiți și să-i retrimită la posturile lor... Dar astfel de măsură ajută puțin, cîtă vreme armata este în marș. Chiar sub ochii celor mai fruntași dintre șefii lor, cărora, desigur, nu le lipsea energia, se comiteau jafuri în mare măsură; așa în Ploiești și în Buzău. Pe drumurile etapelor, crimele și tîlhăriile erau la ordinea zilei. Pe aceste drumuri și în vecinătatea lor, împușcăturile după vite, porci, păsări nu mai încetau. În multe locuri circulația devenise foarte primejduită" [85].

Regruparea Armatei a II-a române

Bătălia de la Cricov a fost cea din urmă acțiune militară purtată de armata română ca organism independent în timpul retragerii din 1916. După retragerea de pe Cricov, unitățile române ce constituiau Armata I și Grupul apărării Dunării au fost retrase din luptă și trimise în zonele de refacere din nordul Moldovei, fiind înlocuite cu ruși. Au rămas pe front numai unitățile Armatei a II-a, la care au fost alipite și cîteva din cele ce aparțineau altor armate dizolvate. Astfel întărită, Armata a II-a română, sub comanda generalului Averescu, era acum intercalată între Armata a IX-a rusă, care ocupă la dreapta ei munții Moldovei, și Armata a IV-a rusă, care se întindea la stînga ei pînă la malul Dunării.

La 14 decembrie, Armata a II-a română era împărțită în două sectoare. Sectorul din stînga era constituit din Grupul Rîmnic, comandat de generalul Văitoianu, ocupînd regiunea muntoasă a județului Rîmnicu Sărat, de la Racoviteni — la vest de orașul Rîmnicu Sărat — unde se lega cu rușii, pînă la muntele Furu, la vest de Dumitrești. Grupul Rîmnic avea în prima linie a frontului diviziile 3, 1 și 6, iar în rezervă diviziile 12 și 7; diviziile

3 şi 6 erau considerate ca cele mai bune ce rămăseseră armatei române, căci fiind în sectoare mai liniştite suferiseră cele mai mici pierderi.

Sectorul din dreapta era constituit din Grupul Vrancea-Oituz, sub comanda generalului Cristescu. În regiunea Vrancea era Brigada a 7-a mixtă, sub comanda colonelului Sturza, legîndu-se la muntele Furu cu dreapta Grupului Rîmnic. În regiunea Oituz era Divizia a 15-a, sub comanda generalului Eremia Grigorescu, legîndu-se în dreapta cu Armata a IX-a rusă, la Slănic.

Cîteva unităţi ruse sînt intercalate printre unităţile române, fiind puse din punct de vedere operativ sub comanda Armatei a II-a. Astfel, la 18 decembrie, soseşte la Dumitreşti, în spatele aripii drepte a Grupului Rîmnic, Divizia de cavalerie Zamurskaia, formată din 24 escadroane cu 20 mitraliere şi 12 tunuri. Peste cîteva zile e ataşată Grupului Rîmnic şi Divizia de cavalerie Tuzemna, iar Brigăzii a 7-a mixte, Divizia a 12-a de cavalerie rusă.

Timp de 10 zile, în sectorul Armatei a II-a a fost relativă linişte. Trupele române s-au ocupat cu organizarea poziţiilor lor în regiunile accidentate pe care le ocupau. Erau semne neîndoioase că duşmanul se pregăteşte să atace linia Rîmnicu Sărat—Viziru.

Criza comandamentului român

Chestiuni penibile de comandament se agitau la Marele Cartier al armatei române, care de la 7 decembrie se mutase la Bîrlad. Transportarea de numeroase trupe ruse în România şi scoaterea din front a trupelor române, decimate de lupte, modificaseră compunerea armatelor aliate. Valoarea numerică a celor două componente era schimbată. Rusii predominau acum. Ei începuseră să manifeste veleităţi asupra comandamentului comun al celor două armate. La 10 decembrie, Beleaev ceru hotărît pentru generalul Zaharov comanda supremă a armatelor aliate, suprimarea Marelui Cartier român şi contopirea lui în Cartierul rus. Guvernul român se opuse energic la această pretenţie. Oricare ar fi fost situaţia de moment a operaţiilor militare, nu trebuia să se uite că România este un stat independent, cu o armată naţională. Nici chiar la 1877, cînd România era un stat „vasal", ea nu intrase în război pînă cînd Rusia nu-i garantase individualitatea liniei sale de operaţii şi a liniilor sale proprii de comunicaţii. Cu atît mai puţin ar putea ea astăzi să abdice de la aceste drepturi, după 40 de ani de independenţă şi trei luni şi jumătate de lupte crîncene cu dusmanul. Chestiuni de drept se opuneau de asemeni la această desfiinţare de fapt a armatei române independente. După Constituţie, regele e capul armatei, pe care o comandă direct. Apoi, legea stării de asediu dă dreptul Marelui Cartier general de a dispune în chestiuni de administraţie şi poliţie pentru miniştrii ţării. A trece această autoritate Cartierului armatei ruse, înseamnă a pune autorităţile ţării sub ordinele unui organ militar străin, ceea ce ar însemna încetarea suveranităţii noastre naţionale pe teritoriul propriu. Singurul lucru, pe care guvernul îl putea acorda, era ca sub ordinele directe ale regelui un general rus să funcţioneze ca şef de stat-major, însărcinat cu comandamentul trupelor ruse, iar statul-major român şi armata română să rămînă cu organizaţia şi comandamentul lor independent. S-a admis ca, deocamdată, trupele ruso-române din zona de operaţii să fie puse sub comanda generalului Zaharov.

La 14 decembrie o schimbare importantă s-a făcut în Înaltul Comandament român. Generalul M. Iliescu, subşeful Marelui Cartier General care,

în lipsa unui şef titular *, condusese operaţiile armatei române timp de trei luni şi jumătate, a fost înlocuit de la acest comandament prin generalul C. Prezan. Dizgraţia era rezultatul ostilităţii unei importante părţi din opinia publică şi a şefilor partidelor opoziţionale, care atribuiau generalului Iliescu insuccesul campaniei, începută sub auspicii atit de promiţătoare. I se imputau greşeli de concepţii strategice, de conducere a operaţiilor şi in special faptul de a se fi înconjurat de o clientelă personală, încredinţînd comandamentele importante la generali mediocri, înlăturind sau neglijind pe cei mai buni ofiţeri din armata noastră. În clipa grea a plecării de la înaltul post, plin de cele mai grele răspunderi, pe care-l ocupase, Iliescu s-a dezvinovăţit înaintea comandantului suprem al armatei arătind că a lucrat cu personalul de la Marele Stat-Major pe care l-a găsit, fără a schimba pe nimeni, că planurile de campanie au fost studiate şi aprobate de generalii comandanţi de armate, că a lucrat cu devotament şi credinţă, luînd în ceasurile de crize grave astfel de măsuri, încît a putut să evite pericolele şi să micşoreze proporţiile ameninţătoare ale dezastrului, că înfringerile se datoresc, in cea mai mare parte, unor cauze din afară şi că oricine, in condiţii identice, nu ar fi putut face mai bine ori mai mult. Atît de mare era înverşunarea cu care era atacat generalul Iliescu, încît comandantul suprem al armatei a crezut că nu poate reţine pe general nici în postul de subşef al Marelui Cartier, nici măcar să-i dea comanda unei divizii. I s-a încredinţat numai o misiune pe lîngă comandamentele aliate.

Bătălia de la Rîmnicu Sărat

Înaintind pe urmele românilor şi ruşilor, Mackensen se găsi la 19 decembrie in faţa liniei Rîmnicu Sărat—Filipeşti—Viziru—Dunăre. Recunoaşterile aeriene şi pipăirile cu patrule il aduseră la convingerea că are de a face cu o poziţie pregătită cu îngrijire, din vreme şi solid organizată, apărată de forţe numeroase, care nu putea fi forţată decît printr-o mare bătălie. Începutul ei fu fixat pentru ziua de 22 decembrie; pînă atunci, unităţile armatei duşmane au fost regrupate, aduse in zona de luptă, dîndu-li-se şi cîteva zile de repaus.

Bătălia de la Rîmnicu Sărat a fost angajată de germani cu totalitatea forţelor lor, aflătoare între munţi şi Dunăre : 17 divizii. La stînga, Armata a IX-a, sub comanda generalului Falkenhayn, avea să execute misiunea principală cu masa celor 10 divizii de infanterie ale sale. Axa de înaintare a Armatei a IX-a era şoseaua şi calea ferată Buzău—Rîmnicu Sărat; cîmpul său de operaţie era regiunea de dealuri şi munţi din nordul judeţelor Buzău şi Rîmnicu Sărat, pînă la rîul Buzău. Cînd poziţia româno-rusă va fi străpunsă, va începe acţiunea şi Armata de Dunăre, comandată de generalul Kosch, compusă din cinci divizii de infanterie germano-turco-bulgare şi două divizii de cavalerie. Ea va opera în regiunea de şes dintre rîul Buzău şi Dunăre, cu direcţia spre Brăila.

Frontul româno-rus era ocupat la aripa dreaptă de români, iar centrul şi aripa stîngă de ruşi. Românii ocupau poziţiile de munte şi de dealuri, de la muntele Furu pînă la Racoviţeni, cu trupele Grupului Rîmnic al Armatei a II-a. Ruşii ocupau partea cea mai importantă a frontului, cu mai multe corpuri de armată şi cu o numeroasă cavalerie. Cele două armate adverse formau astfel un front de luptă continuu, de la munte pînă la Dunăre.

---

* Şeful titular al Marelui Stat-Major, generalul Al. Zottu, fiind grav bolnav de nervi, n-a putut să participe la lucrările comandamentului : el s-a sinucis în cursul lunii noiembrie 1916.

Cu toată marea concentare de trupe, rușii n-au avut intenția serioasă să țină cu orice preț această linie. Chiar de la 16 decembrie comandantul rus, într-un raport către rege precum și în ordinul de operații către trupele sale, arată intenția de a se retrage în spatele Siretului, indicînd fiecărei unități sectorul ce avea să ocupe. De aceea și comandamentul român fu nevoit să considere rezistența pe frontul Rîmnicu Sărat ca o etapă provizorie și să procedeze la organizarea definitivei rezistențe pe linia Cașin-muntele Clăbuc-Purcelești (nord de Odobești), în continuare cu linia rusească a Siretului.

Bătălia de la Rîmnicu Sărat a ținut șase zile, de la 22 la 27 decembrie și a fost cea mai mare bătălie din perioada retragerii. Germanii o numesc și „Weihnachtsschlacht" (Weihnacht = Crăciun, deci bătălia de Crăciun), pentru că acțiunile ei hotărîtoare s-au dat în zilele Crăciunului catolic.

Generalul Falkenhayn, a cărui Armată a IX-a avea să ducă greutatea precumpănitoare a bătăliei, și-a așezat la aripa stîngă Grupul Krafft, alcătuit din totalitatea trupelor sale de munte; acesta avea să opereze împotriva grupului de divizii române în regiunea muntoasă și de dealuri; misiunea sa era de a opera o întoarcere a flancului român în regiunea Dumitrești. Călare pe șoseaua Buzău—Rîmnic era Grupul Morgen; misiunea lui era de a străpunge liniile rusești și a cuceri orașul Rîmnicu Sărat. Falkenhayn opri în rezervă diviziile 89 și 41, spre a le arunca în luptă la momentul și în punctul potrivit, pentru obținerea succesului decisiv. La dreapta, pînă la rîul Buzău, era Grupul Kühne.

La 22, bătălia se dezlănțuie pe tot frontul Armatei a IX-a germane. La extrema stîngă, Corpul alpin bavarez, operînd în munți, își prelungește aripa, căutînd să stabilească legătura cu dreapta Armatei I austro-ungare de sub comanda arhiducelui Iosif, care operează în Vrancea. De partea noastră, legătura între Grupul Rîmnic și Grupul Vrancea o stabilește o divizie de cavalerie rusă. Timp de trei zile, alpinii germani și alpinii austrieci ai Diviziei a 73-a, care sînt la dreapta celor dintîi, nu pot face nici un pas înainte. Trupele române ale diviziilor 2, 1 și 6 țin cu putere pozițiile de pe apa Cilnăului; Divizia de Cavalerie rusă Zamurskaia a ocupat Vintileanca și Între Rîmnice, la dreapta românilor.

În ziua de 24 decembrie, Grupul Morgen reușì să obțină un succes hotărîtor: Divizia a 12-a bavareză, cu ajutorul Diviziei a 89-a, luptînd la punctul de joncțiune al frontului rus cu cel român, luă cu asalt înălțimea cu cota 417, care domină, la sud-est de Racoviteni, apa Cilnăului. Poziția, puternic întărită, a fost apărată cu îndărătnicie de ruși, a fost reluată de aceștia și iarăși recucerită de germani după lupte înverșunate care au durat pînă seara, pricinuind mari pierderi ambilor adversari. După pierderea acestor poziții, rușii au decis evacuarea întregii linii de bătălie și retragerea treptată spre pozițiile dinapoi. Această hotărîre, luată de comandantul rus și necomunicată celui român, începe să-și arate efectele în desfășurarea luptei din zilele următoare. În ziua de 25 decembrie, a patra zi a bătăliei, Corpul alpin își intensifică atacurile împotriva românilor. La extrema dreaptă a frontului român, trupele ruse din Divizia Zamurskaia părăsesc poziția și lasă descoperită aripa dreaptă a Diviziei a 3-a române; dușmanul înaintează și ocupă Dealu Sării, Vintileanca și Între Rîmnice. Românii trebuie să se retragă cu mari pierderi, după ce opun o rezistență dîrză. O companie din Regimentul 22 a ocupat și apărat dealul de la cota 854, luptînd cu baioneta, pînă ce toți soldații împreună cu comandantul lor au fost uciși. Mai spre sud, atacurile alpinilor austro-ungari împotriva Diviziei 1 română, date cu puternică susținere de artilerie, sînt respinse; dealul Marghiloman e ținut solid de români. Frontul diviziilor 3 și 1 sînt întărite cu trupe din Divizia a 7-a din rezervă.

La 26 decembrie, lupta a continuat. Dușmanul, susținut de artilerie puternică, a atacat intre diviziile 3 și 1. Luptele s-au desfășurat cu violență la Spidele, pe dealurile Șonticari și Marghiloman. Dealurile sint cucerite de dușman și românii se retrag pe dealul Ferului. Rușii trimit în ajutor de la Dumitrești o brigadă de cazaci din Divizia Tuzemna cu o baterie de tunuri de munte. Dar abia angajați în luptă, cazacii se retrag cu muzica in frunte ; după ei se retrage și bateria de artilerie. Prin golul produs, inamicul înaintează printre cele două divizii române, ale căror aripi le întoarce și ocupă Spidele și dealul Ferului. Regimentul 4 vînători, care reocupase printr-un contraatac dealul Șonticari după o luptă înverșunată, e silit să se retragă cu mari pierderi ; de asemenea și Regimentul 27. Aripa stingă a Diviziei a 3-a e luată sub focul concentrat al artileriei dușmane și are pierderi simțitoare.

Bateriile de artilerie ale Diviziei 1 română dezlănțuie un violent foc de baraj asupra dușmanului și-i opresc înaintarea. Comandantul român trimite la contraatac un batalion din Regimentul 16 din rezervă ; sub protecția lui se reconstituie resturile răzlețite ale regimentelor 4 vînători și 27 și atacă cu vigoare pe dușman. Satul Spidele e recucerit ; românii atacă dealu Ferului în flancul stîng și în spate și-l reocupă. Susținute de artileria Regimentului 21, trupele române înaintează și atacă acum dealurile Șonticari și Marghiloman ; năvala românilor și focul precis al artileriei lor au încurajat pe cazaci, care revin și ei la atac. Spre seară, dealul Șonticari e recucerit și situația e restabilită aproape peste tot, după o zi de violente lupte și de pierderi sîngeroase.

Ziua de 27 decembrie trebuia să aducă decisiva. La aripa dreaptă a frontului român, Corpul alpin bavarez, întărit cu trupe noi de infanterie și cavalerie, a făcut joncțiunea cu aripa dreaptă a Grupului Gerock din armata arhiducelui Iosif și atacă cu putere în mod concentric tot frontul Diviziei a 3-a română și Divizia Zamurskaia, silindu-le să se retragă la est de Jitia, în direcția Dumitrești. Pe frontul Diviziei 1 luptele au continuat pentru stăpînirea dealurilor Șonticari și Marghiloman, care pînă seara au fost cucerite aproape în întregime.

Dar în sectorul central rușii, care după ocuparea cotei 417, se retrăseseră pas cu pas, luptînd pentru fiecare palmă de teren, pierd astăzi orașul Rîmnicu Sărat. Comandantul rus consideră bătălia ca pierdută și dă ordinul de retragere generală. La dreapta rușilor, Divizia a 6-a română, rămînînd cu flancul stîng în aer, primește și ea ordin de retragere. Divizia I, cu toată lupta victorioasă pe care a dat-o în cursul zilei, a rămas izolată, prin retragerea Diviziei a 6-a de la stînga și a Diviziei a 3-a, de pe dreapta ; ea trebuie să urmeze retragerea vecinelor ei.

La 28 decembrie, retragerea Grupului Rîmnic este generală ; cele trei divizii de cavalerie rusă, care au operat sub ordinele Armatei a II-a române — diviziile Zamurskaia, Tuzemna și Usuriskaia — sînt întrunite într-un corp sub comanda generalului rus Krimov, care e deplasat spre dreapta Grupului Rîmnic, spre a face legătura cu Grupul Vrancea. De altfel, comandanții români generalii Averescu și Văitoianu s-au văzut nevoiți să ceară Marelui Cartier român și regelui să dea o altă destinație Corpului de cavalerie rusă, „deoarece prin retrageri intempestive și dezordonate influențează în rău trupele române".

În sectorul de sud-est al bătăliei, Armata Kosch a început atacul pe frontul dintre Buzău și Dunăre, atunci cînd pe frontul Armatei a IX-a bătălia începuse să se decidă în favoarea germanilor. La 26 decembrie dușmanul atacă pozițiile puternic întărite de ruși de la Filipești (gara Făurei) ; s-a dat o luptă crîncenă, în special în jurul punctului de sprijin de lîngă biserica din Filipești și la cota 55. Mai spre est, în regiunea vecină cu Dunărea, a luat parte la luptă cu bravură și un detașament de automobile blindate engleze, al cărui comandant a

fost rănit. În urma retragerii rușilor de la Rimnicu Sărat, poziția de la Filipești, fiind amenințată de a fi luată in flanc, a fost evacuată și, in urma ei, intreaga linie Viziru—Dunăre. Retragerea generală a rușilor s-a făcut in direcția Focșani—Brăila. Pierderile rușilor în bătălia de la Rimnicu Sărat au fost foarte mari; numărul prizonierilor luați de germani este, după comunicatele germane, de 10 220 de oameni.

Rușii părăsesc Dobrogea

Retragerea rușilor din șesul Munteniei a provocat și retragerea lor din Dobrogea. Generalul Zaharov venise la comanda trupelor din Dobrogea — inlocuind pe incapabilul Zaioncikovski — plin de faima pe care o cîștigase in luptele din Volinia. El și-o pierdu in Dobrogea. Deși avea la dispoziție forțe foarte numeroase — patru corpuri de armată și cîteva divizii de cavalerie — el nu a făcut nimic ca să recîștige teritoriul pierdut și se imobiliză inaintea pozițiilor bulgărești.

La 14 decembrie, rușii incepură retragerea de pe frontul dobrogean, urmăriți de aproape de bulgari. Dobrogea, incredințată de noi apărării rusești, era abandonată in mina bulgarilor. La 16 decembrie, frontul rus era pe linia Pecineaga-Babadag; a doua zi, cavaleria bulgară intra in Babadag, iar la 23 decembrie în Tulcea și Isaccea. Trupele rusești trecuseră in Basarabia pe podurile de pontoane, construite in aceste puncte, după care au dat foc marelui lor pod de pontoane de lemn. Podul de portițe, aruncat tot aci de către pontonierii români pentru scurgerea refugiaților români, a fost strins cu ingrijire și remorcat la Galați, de unde a fost trimis cu trenul in țară.

În Dobrogea n-au mai rămas decît trupele rusești grămădite in peninsula Măcinului, avînd ca linie de apărare dealurile impădurite ce se intind in istmul acestei peninsule, de la Greci pînă la Văcăreni. Măcinul forma capul de pod care apăra Brăila, de pe malul dobrogean; cele două localități fuseseră legate printr-un pod de pontoane. La 29 decembrie Mackensen, urmărind cu aripa dreaptă a armatei de Dunăre pe rușii care se retrăgeau dinspre Viziru spre nord, incepu atacul Brăilei, de la sud, pe cînd armata dobrogeană o ataca de pe celălalt mal, dinspre est. La 4 ianuarie trupele germane, bulgare și turcești intrau in Măcin. A doua zi, ultimele trupe rusești din Dobrogea treceau Dunărea, pe la Văcăreni, în Basarabia. În aceeași zi Brăila, atacată de la sud și de la est, fu ocupată de dușman; ea fusese complet sleită de ruși: magaziile, docurile, depozitele, pînă și prăvăliile nu mai conțineau nimic.

Armata dușmană de Dunăre ajunsese în regiunea băltoasă de la sud de Siret; la 6 ianuarie, înaintarea ei fu complet oprită in această regiune *.

Apărarea Deltei * * Dunării

Delta Dunării se găsea intr-o situație cu totul deosebită față de restul Dobrogei. Era de cel mai mare interes ca să se apere și să se mențină brațul navigabil Sulina. De aceea, de la izbucnirea războiului, gura canalului fusese barată de un puternic stăvilar mobil, format din grinzi lanțuri groase și cabluri de sirmă, inapoia căruia era o baterie ascunsă de lans-

* Un istoric militar rus, generalul Vinogradski scrie: „În acest timp pierdurăm Dobrogea intr-un chip neașteptat: situația nu impunea cîtuși de puțin retragerea Armatei a VI-a ruse. Dușmanul, inferior, nu presa decît molatic împotriva excelentelor poziții care acopereau trecerea Dunării la Brăila... Nimic excepțional nu amenința trupele din stînga Dunării, deoarece flota dușmană nu era stăpînă pe fluviu și deci nu era primejdie ca armata să fie tăiată de baza ei. Această manevră deplorabilă ne-a lipsit de calea fluvială a Dunării de Jos..." etc.

torpile automobile. Pe plajă, in jurul Sulinei, au fost instalate două baterii ruse de 150 mm și trei baterii de cimp române, servite de marinari, care băteau înspre largul mării. În port se afla micul crucișător român „Elisabeta", o canonieră, un torpilor și tot materialul flotant al Comisiei Europene.

La început, toată pregătirea apărării a fost îndreptată înspre mare. Germanii au încercat să împiedice transporturile de trupe rusești, trimițînd submarine pînă în raza portului Sulina și așezînd mii de torpile-mine in calea vaselor rusești. Citeva transporturi ruse au fost torpilate de submarine, ori s-au ciocnit de mine și s-au înecat. Un serviciu special de pescuire a minelor, alcătuit din marinari români și ruși, lucra necontenit. Vasele S.M.R. [13] au fost date rușilor, care le-au armat spre a servi ca crucișătoare și ca vase de întins plase împotriva submarinelor.

Crucișătorul german „Breslau" a atacat insula Șerpilor, unde se instalase o stație de telegrafie fără fir, și a luat prizonieră mica garnizoană ruso-română.

După căderea Constanței, începe a intra în socotelile comandamentului român și eventualitatea unui atac al Deltei dinspre uscat. În adevăr rușii, retrăgîndu-se din Dobrogea, dușmanul înaintează spre Tulcea și Isaccea. Comunicarea pe apă între Dunăre și Galați e amenințată să fie tăiată și Delta să rămînă izolată. Germanii își organizează la Constanța o bază navală. Hidroplanele lor vin aproape zilnic la Sulina, unde bombele aruncate de ele fac ravagii, cu deosebire în populația civilă, ucigînd oameni, distrugînd și incendiind clădirile din oraș, care sînt aproape toate de lemn. Un hidroplan e lovit de tunurile apărării noastre și doborît în mare, de unde e capturat împreună cu pilotul și mecanicul său. la 7 noiembrie. Ceva mai tirziu, însuși comandantul escadrilei de aviație germană a fost capturat rănit și transportat la Sulina, unde a murit.

Comandamentul rus se pregătește să evacueze Delta și comandantul flotei ruse din Sulina ia măsuri de retragere spre Sevastopol. Ofițerii marinei române stăruie din răsputeri să nu se abandoneze Delta, care poate fi ușor apărată din cauza particularităților ei geografice, iar dușmanul nu are mijloacele tehnice indispensabile pentru atacul unei regiuni așa de dificile, în care el nu-și putea desfășura forțele sale de infanterie și artilerie de uscat. Sub protecția monitoarelor române care coboară de la Brăila și bombardează înălțimile de la Isaccea, s-a putut scurge la vale imensul convoi de vase comerciale și de șlepuri încărcate, de la Galați spre Chilia. În urma explicațiilor și stăruințelor românilor, amiralul rus Kolceak, comandantul forțelor ruse din Marea Neagră, s-a convins de necesitatea menținerii Deltei și a putinței apărării ei. În adevăr, ajunși stăpîni ai Deltei, austro-germanii ar fi făcut din brațul Sulina o puternică bază de operații, care ar fi amenințat foarte de aproape localitatea Sulina. Pe bordul crucișătorului „Elisabeta", Kolceak a declarat ofițerilor de marină români : „Chiar dacă Zaharov își retrage toate trupele din Dobrogea, eu voi ține cu orice preț Delta cu vasele de război și cu trupele de infanterie de marină ce voi trimite din Rusia". Și în adevăr, Kolceak a trimis o divizie de trupe de infanterie de marină ruse, care au ocupat Delta, formînd front pe malul Dunării de la gura brațului Sfintu Gheorghe pînă la ceatalul Chiliei. În spatele acestui front se constituiau două mari baze de operații : Sulina și Chilia, care sînt în permanentă legătură pe apă cu Odessa și Sevastopol. În aceste baze se string toate vasele de război ruse — contratorpiloare, canoniere, pontoane pe care s-au instalat tunuri de 150, remorchere pescuitoare de mine, șlepuri-spitale, precum și cele române — monitoarele, vedetele și tot materialul flotant care reușise

să se scurgă de la Galaţi. O parte din şlepuri, care n-au mai putut trece pe sub tunurile din Isaccea, s-au refugiat pe Prut. Din şlepurile de la Chilia s-au trimis pe uscat la Iaşi mari cantităţi de griu, in greaua iarnă, cînd depozitele de aprovizionare din ţară erau pe sfirşite. Frontul de apărare al Deltei, astfel fixat, a rămas pînă la sfîrşitul războiului in aceeaşi situaţie. Citeva incercări ale duşmanului de a trece în Deltă au fost respinse. De aceea el s-a mulţumit numai a-şi organiza poziţiile inalte de la Tulcea şi Isaccea cu tunuri de calibru mare şi cu proiectoare puternice, de teama unei ofensive româno-ruse dinspre deltă, sub protecţia flotei*.

Frontul Armatei de Nord române

A doua jumătate a lunii noiembrie a fost relativ liniştită pe frontul Moldovei. După stingerea bătăliei**, începută de duşman cu scop să mascheze operaţiile principale intreprinse de el în trecătoarea Jiului, cei doi adversari au rămas pe poziţiile lor. Frontul Carpaţilor Moldovei era acum ţinut pînă în valea Uzului de Armata a IX-a rusă, sub comanda generalului Leciţki ; de la Slănic spre sud, sectorul Oituzului şi al Vrancei era ţinut de Armata de Nord română, redusă la diviziile 15, 7, Brigada a 7-a mixtă, o Brigadă de călăraşi şi Divizia a 6-a din Munţii Buzăului. Aceasta din urmă, după necesităţile operative, era trecută cînd Armatei de Nord, cînd Armatei a II-a. Comanda Armatei de Nord o avea generalul Cristescu.

La 28 noiembrie Armata a IX-a rusă începu mult aşteptata sa acţiune ofensivă împotriva duşmanului din faţă, pe toată întinderea frontierei muntoase a Moldovei. Acţiunea se prelungi spre dreapta la armata Kaledin, care ocupa frontul Carpaţilor Bucovinei şi cei Păduroşi, pînă la pasul Iabloniţa. Scopul acestei ofensive era să uşureze acţiunea armatei române care, in Muntenia, trebuia să înceapă marea bătălie de pe Argeş şi Neajlov. Luptele s-au dat cînd într-un sector, cînd într-altul, cu pauze, ţinînd pînă aproape de jumătatea lunii decembrie. Ele au constat din atacuri descusute, date cînd pentru o înălţime, cînd pentru alta, fără să se obţină nici un succes de vreo oarecare importanţă. Singurul rezultat la care s-a ajuns este că germanii şi austro-ungarii au mai adus vreo cîteva divizii de pe fronturile liniştite, spre a întări frontul Carpaţilor, mai ales in regiunea Trotuş—Oituz, cea mai ameninţată. Armata I austro-ungară de pe frontul Moldovei era la această dată compusă din trei grupuri : la sud Grupul Oituz, comandat de generalul german Gerock ; la centru Grupul Ghimeş, comandat de generalul german Litzmann ; la nord Grupul Bicaz-Dorna, comandat de generalul austriac Lütgendorff. Grupul Gerock depindea operativ de Armata a IX-a germană, a lui Falkenhayn ; Armata I austro-ungară continua să facă parte din grupul de armate comandat de arhiducele moştenitor Carol ; după moartea împăratului Franz Joseph şi suirea pe tron a lui Carol, comanda grupului a trecut asupra arhiducelui maghiarofil Iosif.

În legătură cu aripa stîngă a Armatei Leciţki, Armata de Nord română a primit şi ea însărcinarea de a participa la ofensiva rusă, cu misiunea de a respinge pe duşman şi a ocupa ieşirile defileelor în Şesu Secuilor. Deoarece însă s-a luat acestei armate Divizia a 7-a, trimisă să participe la bătălia de pe Argeş,

---

* La 15 aprilie 1917, torpilorul „Smeul" a naufragiat în Marea Neagră, pe drumul dintre Sulina şi Periprava, la intrarea în braţul Stambulu Vechi. În acest naufragiu au pierit şi trei membri ai misiunii militare franceze, locotenenţii de vas Carriou, Denaiu şi Bégouin.

** Vezi : *A doua bătălie de la Oituz.*

forță ei combativă s-a micșorat, încît nu mai putea fi vorba de o ofensivă puternică, ci numai de acțiuni de fixare a dușmanului.

Operațiile Armatei de Nord au început la 30 noiembrie printr-un atac în regiunea Slănicului, cu dreapta Diviziei a 15-a, împotriva aripii de sud a Armatei arhiducelui Iosif, și s-au întins spre sud, de o parte și de alta a văii Oituzului și în Vrancea, împotriva Armatei Gerock. S-au obținut mici succese inițiale, cu toată ceața deasă care împiedica operațiile, dar pozițiile cucerite n-au putut fi menținute. S-a ajuns repede la constatarea că forțele Armatei de Nord reprezintă abia strictul necesar pentru ținerea echilibrului cu inamicul; orice cheltuială de forțe ar strica acest echilibru în dauna noastră. Față de lipsa de perspectivă a luptelor și de riscul lor, acțiunea a încetat la 3 decembrie.

Generalul Cristescu a fost numit subșef al Marelui Stat-Major; comanda Armatei de Nord, redusă la Divizia a 15-a, Brigada a 7-a mixtă și Brigada a 4-a de Călărași a fost încredințată generalului Er. Grigorescu. Pe la mijlocul lunii decembrie, trupele fostei Armate de Nord au intrat în alcătuirea Armatei a II-a, de sub comanda generalului Averescu, sub numele de Grupul Oituz—Vrancea.

Bătălia de la Cașin

Aproape trei săptămîni, sectorul Armatei de Nord române, îngustat la frontul ocupat de o divizie și două brigăzi, a fost liniștit. Trupele române s-au putut deda la consolidarea pozițiilor lor, luptînd mai mult cu greutățile iernii. În a doua jumătate a lunii decembrie, liniștea luă sfîrșit. O mare bătălie, cea mai importantă ce s-a dat pe acest front, va începe deodată cu bătălia de la Rîmnicu Sărat.

Arhiducele Iosif, noul comandant al Armatei I austro-ungare de pe frontul Moldovei, nu vroia să rămînă în inacțiune. În timp ce Falkenhayn pregătea atacul pozițiilor româno-ruse de la Rîmnicu Sărat, el decise să ia, la rîndul lui, o ofensivă în munții Moldovei de sud. Ofensiva trebuia să cuprindă toată regiunea muntoasă de la pasul Ghimeș pînă în regiunea Vrancei și să se execute cu o forță de 10 divizii, din care șase germane și cinci austro-ungare. Scopul ei era pătrunderea prin valea Trotușului și a Oituzului în valea Siretului, pentru a întoarce pozițiile ruso-române din această regiune și, cu chipul acesta, a ușura înaintarea lui Falkenhayn dinspre sud. Comandamentul austro-ungar nu renunțase la planul lui favorit, cu toate eșecurile de la Oituz și cu toată opoziția lui Falkenhayn, care nu menaja deloc cu ironiile și persiflările sale comandamentul austriac, în a cărui pricepere strategică nu avea nici o încredere. Grupurile Ghimeș și Uz, tari de cinci divizii, aveau să lupte împotriva aripii de sud a Armatei ruse Lecițki; acțiunea principală trebuia dusă de Grupul Gerock împotriva Grupului român Oituz-Vrancea. Armata Gerock cuprindea două sectoare: la nord sectorul Slănic—Oituz—Cașin, format din diviziile 71 austro-ungare, 40 și 187 germane, sub comanda generalului german von Staabs; la sud, sectorul Putna, constituit din Divizia 1 de cavalerie austro-ungară și Divizia 218-a germană, sub comanda generalului de cavalerie austriac Ruiz von Roxas. Românii aveau, cum știm, trupele sectorului Oituz-Vrancea (Divizia a 15-a și Brigada a 7-a mixtă). Divizia a 15-a română era constituită din 24 batalioane de infanterie și era întărită și cu o Brigadă de călărași. Disproporția dintre forțele celor doi adversari era zdrobitoare în favoarea adversarului. Deplasarea Diviziei a 14-a rusă în sectorul Oituzului și trimiterea unei divizii de cavalerie rusă în ajutorul trupelor sectorului, petrecută în cursul bătăliei, n-au putut să modifice decît în foarte slabă parte această disproporție. De aceea, bătălia de la Cașin,

astfel numită de la numele văii care se găsea în centrul cîmpului tactic al operațiilor, va constitui pentru români o nouă și foarte grea încercare. Divizia a 15-a și șeful ei, generalul Grigorescu, deveniți legendari prin rezistența de fier de la Oituz, vor avea din nou ocazia să facă proba iscusinței, energiei și puterii lor de jertfă.

Bătălia de la Cașin a început la 22 decembrie, în aceeași zi cu bătălia de la Rîmnicu Sărat și a ținut pînă la 31 decembrie. Terenul în care s-a dat fiind, mai ales în partea de sud, foarte accidentat, străbătut de masive muntoase cu o structură confuză, tăiată de văi adînci și acoperite de păduri seculare, nu permitea desfășurarea de mari fronturi continui ; de aceea ea a constat mai mult din numeroase atacuri și contraatacuri date de unități izolate. În luptă cu adversarul mult superior, rezistența românilor a fost strălucită. Eroismul trupei a fost la înălțimea iscusinței comandantului. Înălțimile vecine cu Oituzul, martore ale atîtor lupte eroice date în primele două bătălii de la Oituz, au fost din nou stropite cu sîngele anemiat al istovitelor noastre trupe.

Ceea ce îngreuia mult desfășurarea luptelor, era lipsa de încredere în aliatul rus. Necesități tactice au cerut ca românii să fie înlocuiți prin ruși ; dușmanul a simțit aceasta și a atacat imediat. Rușii părăseau cu ușurință poziții care purtau nume devenite sfinte pentru români, căci în pămîntul lor odihneau mii de eroi care-și dăduseră sufletul pentru păstrarea lor. Atunci inimile soldaților români se strîngeau, atacurile porneau aproape de la sine și, în lupte grele, pe geruri și viscole cumplite, celebrele înălțimi ale Căpușii, Cernicăi, Stăncica, Fata Moartă, erau recucerite de români, pentru ca apoi alte atacuri covîrșitoare ca putere, sau manevre ocolitoare date în alte sectoare, să oblige pe apărători să le părăsească din nou. În centrul acțiunii din valea Oituzului Regimentul 13 „Ștefan cel Mare" și-a făcut din nou datoria cu vigoare și jertfe.

Ofensiva dușmanului a început în Vrancea cu atacul aripii de sud, generalul Ruiz, contra Brigadei a 7-a mixte române, care-și avea pozițiile pe văile celor două Tișițe, Lepșei, Putnei, Nărujei și Zăbalei. Baterii de artilerie grea de 150 mm bombardează cu o extremă violență pozițiile de pe Clăbuc, pe care le distrug. În contraatacuri îndîrjite, date la 24 decembrie pe linia Clăbuc—Fata Moartă, românii reușesc să reocupe vîrful Clăbucului. Presiunea dușmanului devine din ce în ce mai puternică ; ea se exercită mai ales de-a lungul văii Lepșei și în direcția gării Putna, la vărsarea Tișiței în Putna. Gara e ocupată de dușman la 26, recucerită de români, apoi din nou pierdută. Divizia a 12-a de cavalerie rusă e trimisă în ajutorul Brigăzii a 7-a mixtă ; ea sosește pe poziție la 26, atacă și recucerește gara Putna. Comunicatul oficial german de la 26 decembrie trebuie să mărturisească : „Românii apără cu îndîrjire văile care duc din Munții Vrancei în șesul Moldovei. Cu toată vremea și terenul nefavorabil în munții înalți, trupele noastre împing pe inamic pas cu pas". Cele două unități se constituie într-un grup sub comanda generalului baron Mannerheim. La 27 decembrie, atacurile dușmane copleșesc Brigada a 7-a mixtă care, nemaiputînd să reziste, începu retragerea în ordine spre Soveja—Dragoslovenl.

În acest timp, în sectorul Oituz, Staabs s-a mulțumit să bombardeze pozițiile române cu artilerie ; bombardamentul a atins o mare violență în ziua de 23 decembrie. Pentru a veni în ajutorul Brigăzii a 7-a mixte, greu atacată în sectorul vecin, comandamentul român decise să retragă Divizia a 15-a română la Onești, spre a constitui o rezervă din care să trimită ajutoare în sectorul amenințat. Locul Diviziei a 15-a trebuia ocupat de Divizia a 14-a rusă vecină ; înlocuirea se va face în ziua de 25. Această hotărire umple de amărăciune inimile românilor. Ei înțelegeau să lupte cu deznădejde pentru apărarea plaiurilor lor,

pentru închiderea drumurilor spre Moldova lor, pe cînd ruşii luptau fără nici o tragere de inimă.

Aceste sentimente le-a exprimat generalul Grigorescu într-o întîmpinare pe care a adresat-o Înaltului Comandament român. Grigorescu arată că terenul din regiunea Oituzului este absolut necunoscut, atît pentru ofiţeri, cît şi pentru trupa rusă. „Mentalitatea celor ce mă înlocuiesc este cu totul alta decît a noastră — continuă înimosul general — şi anume retragerea şi iar retragerea, spre a cruţa vieţile celor chemaţi tocmai a le sacrifica pentru îndeplinirea chemării lor. Această mentalitate se manifestă zilnic în toate cercurile şi cred că nu este de natură a asigura apărarea teritoriului naţional, întrucît aliaţii noştri

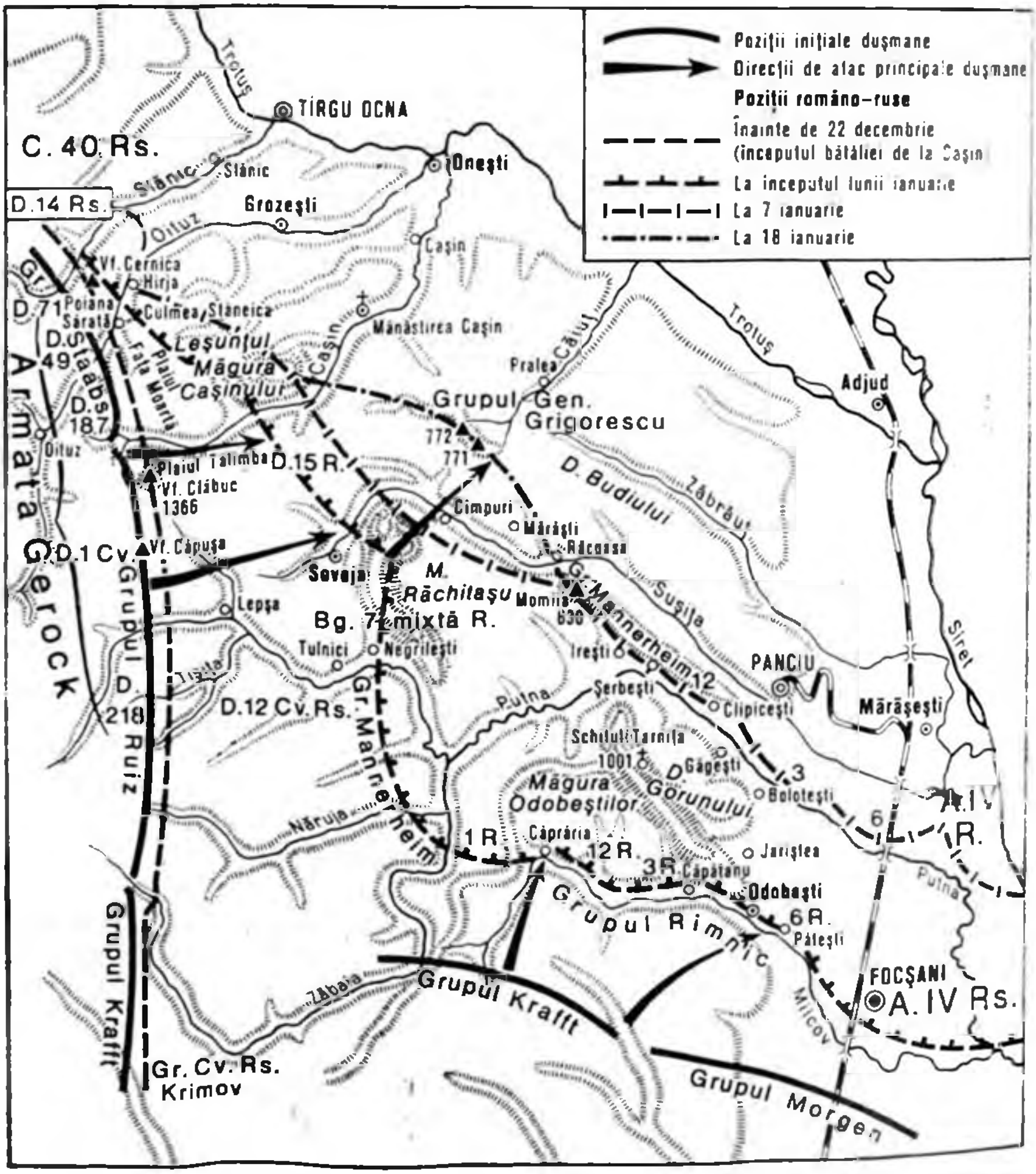

Teatrul luptelor de la Caşin, Vrancea şi Focşani

consideră Moldova ca o simplă avangardă teritorială, o fișie de o importanță absolut neglijabilă intr-o retragere, față de imensitatea imperiului lor". Grigorescu arată că timp de nouă săptămini a apărat sectorul cu 24 batalioane și se încumetă s-o facă și pe viitor, dacă i se dă numai o brigadă în rezervă. „Apărarea trebuie lăsată in paza celor ce au probat că știu s-o facă".

La 25 decembrie, Divizia a 14-a rusă sosește pe poziție spre a inlocui pe români, care încep noaptea să evacueze pozițiile de la nord inspre sud. A doua zi, la 26 decembrie, ca și cum ar fi luat cunoștință de această schimbare, Staabs atacă sectorul cu Divizia a 71-a, de ambele părți ale văii Oituzului, străpunge frontul rus și cucerește virful Cernica și coama Stăneica. La cererea de ajutor a rușilor, patru batalioane române se reintore din marșul lor, contraatacă pe germani și după o luptă violentă reocupă coama Stăneichii; in timpul nopții Grigorescu trimite incă cinci batalioane in ajutorul rușilor. A doua zi atacul german e general, pe toată intinderea sectorului, intervenind și Divizia a 187-a în valea Casinului. Divizia a 15-a română nu mai poate fi retrasă de pe front; o parte din ea e angajată in valea Casinului, unde atacul german e foarte puternic; cealaltă parte e trimisă in văile Slănicului și Oituzului, in sprijinul Diviziei a 14-a ruse, al cărei comandant cere ajutor cu multă insistență. Atacul dușmanului e acum general; el crește in violență cu participarea unei numeroase artilerii, fără să inceteze nici noaptea. Sub această presiune formidabilă, aripa stingă a Diviziei a 15-a din sectorul Casin trebuie să se retragă pe plaiurile Tălimba și Fața Coarnelor, insoțind mișcarea de retragere a Brigăzii a 7-a mixte, de la stinga sa, care se retrage la Soveja—Dragosloveni.

Pe noile poziții, Grupul Oituz—Vrancea suportă in ziua de 28 decembrie atacuri inversunate; trupele Diviziei a 15-a se mențin cu mari sacrificii. Unele unități au 75% pierderi. Se proiectează pentru a doua zi o contraofensivă cu Brigada a 7-a mixtă, in vederea căreia se concentrează la Soveja—Dragosloveni șapte batalioane din Divizia a 15-a și din Brigada 2/5, o Brigadă de călărași și Regimentul 7 călărași; de aceea detașamentul de pe plaiul Tălimba trebuie să ție poziția cu orice preț. Dar la 29 decembrie Gerock, care a suspendat atacurile în sectorul de nord, Slănic—Oituz, și și-a concentrat toată sforțarea și trupele in sectorul Casin, a atacat cu mare putere pe tot frontul Casinului, intorcînd flancurile detașamentului român; acesta trebuie să se retragă, incearcă un contraatac, care se zdrobește de superioritatea covirșitoare a dușmanului, și trebuie să se mai retragă o bucată de teren pină la fabrica „Union". Detașamentul român a pierdut in această zi 16 ofițeri morți și răniți, 315 soldați morți, 495 soldați răniți și 235 dispăruți. În aceeași zi, Ruiz s-a apropiat de Soveja și a atacat Grupul Mannerheim de o parte și de alta a șoselei. Atacul dat impotriva Brigăzii a 7-a mixte nu reușește; Sturza rezistă, respinge pe dușman și își grupează trupele pentru contraofensiva proiectată. La aripa stîngă, Divizia a 12-a de cavalerie rusă cedează puțin teren; gara Tulnici trece din mină in mină.

La stinga Grupului Mannerheim s-a constituit Grupul de divizii de cavalerie rusă Krimov, care stabilește legătura cu Grupul Rimnic — general Văitoianu.

Intenția lui Gerock este acum evidentă; intrerupind atacul la stinga, in valea Oituzului, el atacă acum la punctul de jonctiune a extremei aripi stingi a Armatei a IX-a ruse (Divizia a 14-a) cu Divizia a 15-a română; acolo impinge Staabs cu putere Divizia a 187-a germană și aripa dreaptă a Diviziei a 71-a austro-ungare. Grigorescu și-a retras trupele de sub comanda sa directă pe muchia înălțimilor ce domină dinspre apus șesul Vrancei: Măgura Casinului—Cornu Măgurei—Muntele Războiului—Dealu Slatinei. Atacurile dușmanului nu mai pot scoate trupele române din această poziție, oricit de violente și de

deseori sînt ele repetate. Atacurile și contraatacurile se succed la intervale scurte pentru recîștigarea cîte unei poziții pierdute, iar izbînzile sînt plătite totdeauna cu pierderi mari. Comunicatul austro-ungar din această zi trebuie să constate încă o dată că: „Inamicul își apără cu îndîrjire fiecare palmă de teren".

În sectorul Mannerheim, Sturza a început la 30 decembrie contraofensiva sa dinspre Soveja cu Brigada a 7-a mixtă, întărită. Românii înaintează pe șase coloane, atacă cu energie trupele lui Ruiz și le resping. Două batalioane ale Regimentului 25 Rahova înconjoară o companie germană și o iau prizonieră în întregime, cu comandantul și cu mitralierele ei. La stînga însă, Divizia a 12-a de cavalerie rusă și Brigada de călărași cedează atacului dușman; germanii înaintează spre Negrilești. Sturza nu poate să-și exploateze succesul inițial; amenințat la flancul sting, el începe retragerea spre Răchitașu—Gura Văii. Cu tot ordinul generalului Averescu de a relua ofensiva, sau cel puțin a rămîne pe loc, spre a nu descoperi stînga Diviziei a 15-a, Sturza crede că această mișcare ar fi riscantă și continuă la 31 retragerea, oprindu-se pe Răchitașu, călare pe valea Șușiței. La 31 decembrie Gerock putea să-și facă bilanțul operațiunilor. În Vrancea, Ruiz se găsea cu aripa de sud înaintea văii Năruja, iar cu aripa de nord la Soveja. În sectorul Casin — Oituz, Staabs se găsea cu aripa de sud pe Măgura Casinului, ocupată chiar în seara zilei și înaintea înălțimilor legate de ea, fixat de eroicele trupe ale Diviziei a 15-a, pe cînd aripa de nord putuse să ocupe abia cîteva înălțimi de pe frontieră și se găsea încă înaintea Hîrjei, ținut la respect de batalioanele române ale Diviziei a 15-a, care întăriseră Divizia a 14-a rusă.

În zece zile de lupte violente, date de ambele părți cu mari pierderi și cu mari suferințe, pe ploi torențiale, viscole și zăpezi, într-o regiune din cele mai grele de străbătut, frontul român fusese împins în partea de sud a Vrancei, unde înaintarea dușmanului era maximă, cu vreo 20 km. Încercarea dușmanului de a cădea în spatele și în flancul pozițiilor româno-ruse de la Focșani și Siret, înlesnind astfel armatele lui Mackensen și Falkenhayn ocuparea acestor poziții, nu izbutise. Pentru reușita acestei ultime încercări, noi sforțări trebuiau să se facă, sînge nou trebuia să se verse.

Bătălia începu să ia acum un curs nou. De la sud, în urma bătăliei de la Rîmnicu Sărat, se apropiau trupele celor doi adversari îndreptîndu-se spre nord; românii și rușii în retragere, germanii în urmărire. Frontul celor două armate se va stabili pe Milcov în vederea noii bătălii, care va decide soarta Focșanilor. Grupul român de la Oituz—Vrancea, făcînd joncțiunea cu Grupul Rîmnic, va participa laolaltă cu el în această bătălie. Bătălia de la Casin va continua deci și mai departe, dar ca un sector al marii bătălii de la Focșani și Siret.

Linia Siretului

După victoria de la Rîmnicu Sărat, Falkenhayn avu un moment de ezitare. Greutățile iernii, care se anunțau din ce în ce mai amenințătoare, oboseala trupelor sale și rezistența dușmanului îi arătau continuarea înaintării ca o operație riscantă. La 31 decembrie însă, Marele Cartier german ordonă continuarea operațiilor; Armata a IX-a germană și Armata de Dunăre trebuie să ocupe linia Focșani—Valea Siretului de jos, spre a se uni cu aripa dreaptă a armatei arhiducelui Iosif pe un front mai scurt și a căpăta pe acest riu o puternică linie de apărare pentru timpul iernii, și o bază de operații pentru reînceperea ofensivei de mai tîrziu. Menținerea liniei Siretului era însă pentru ruși o chestiune capitală. Ea era puternic organizată și va fi strașnic apărată. La apărarea ei nu mai era vorba

de salvarea vreunui petic de pămînt românesc, care lăsa pe ruși indiferenți; era vorba de siguranța frontului rusesc; linia Siretului de jos forma flancul sting al marelui front rusesc, întins de la Baltica la Dunăre și Marea Neagră.

Văile Putnei și Siretului au o valoare strategică de mult timp recunoscută; ele continuă, din punct de vedere militar, linia munților, închizînd trecerea din Moldova în Muntenia în cea mai îngustă porțiune a țării. Dar, pe cînd aproape de vărsarea lui în Dunăre, Siretul formează o vale largă și mlăștinoasă, greu de atacat, în regiunea dintre gura Rîmnicului și gura Putnei, valea se restrînge și malurile sînt joase. Aci, în cel mai favorabil punct de atacat, se găsește trecerea de șoseaua Năneşti—Fundeni. Linia Siretului, cu Galații spre est, cu Focșanii spre vest, era organizată într-un puternic sistem defensiv, format de zona fortificată Focșani—Nămoloasa—Galați. Fortificațiile fuseseră construite cu fața spre nord, astfel ca să ne fie sprijin puternic în cazul unei agresiuni a rușilor împotriva României. Printr-o ciudată întorsătură a soartei, linia era acum răsturnată. În loc să ne apere împotriva invaziei de la nord, ea trebuia să ne apere împotriva atacului de la sud. Negreșit, sistemul își pierduse cu totul valoarea. Forturile și bateriile fuseseră dezarmate, ca și cele din jurul Bucureștilor. Rușii construiseră puternice lucrări de întăriri la sud de Focșani și de Siret, în special în regiunea Năneşti—Fundeni, ceva spre nord-est de Nămoloasa, unde se organizase un cap de pod solid.

Era evident că atacul liniei Siretului se va da în direcția acestui sector central. Falkenhayn trebuia deci să opereze cu fața spre nord-est. El trebuia însă să-și aibă flancul și spatele asigurate. Urmarea era deci că atacarea Siretului nu se putea face decît deodată cu ocuparea Focșanilor și cu scoaterea românilor din Vrancea. De aceea, acțiunea lui Falkenhayn va merge mînă în mînă cu a lui Gerock. Cele două grupuri de armate dușmane vor constitui acum un singur front de luptă, a cărui aripă stîngă va fi în Vrancea, centrul pe Milcov și dreapta pe Siret.

Bătălia de la Focșani și Siret

Pe cînd Grupul Oituz—Vrancea rezista eroic asalturilor dușmanului, Grupul Rîmnic, după încheierea bătăliei de la Rîmnicu Sărat, începea retragerea sa spre nord, în noaptea de 31 decembrie — 1 ianuarie. Retragerea s-a făcut cu greutate, prin terenuri accidentate și păduroase, pe o vreme foarte rea, cu un viscol care bicluia în față. După 36 de ceasuri de mars penibil, Grupul Rîmnic și-a putut ocupa noile poziții pe malul nordic al Milcovului. Dreapta frontului era la Căprăria; de aci prin Odobești se întindea pînă la Pătești, unde se lega cu dreapta Armatei a IV-a rusă. Unitățile ce intrau în frontul Grupului Rîmnic erau, de la stînga la dreapta, diviziile 6, 3 și 12. Divizia a fost trecută sub ordinele generalului Mannerheim, cu care Grupul Rîmnic se lega la dreapta, iar Divizia a 7-a era în rezervă. Cele cinci divizii ale Grupului Rîmnic însumau la această dată un efectiv de 1 217 ofițeri și 31 970 oameni de trupă, luptători. Astfel, armata a II-a era reconstituită din Grupul Rîmnic (general Văitoianu), ocupînd sectorul Milcov și Grupul general Mannerheim, ocupînd sectorul Vrancei (Năruja—Zăbala—Soveja). Mai la dreapta, Divizia a 15-a română — general Grigorescu —la Cașin, era trecută sub ordinele Corpului 40 de armată rus din Armata a IX-a.

Armata a IV-a rusă, retrăgîndu-se de la Rîmnicu Sărat spre nord, a opus o rezistență cu aripa sa dreaptă în regiunea Sihlele—Plăinești, pe Rîmna. La 29 decembrie, generalul Morgen a înfrînt această rezistență și a obligat pe ruși să-și continue retragerea. În aceste locuri, celebrul general rus Suvorov a

repurtat în 1789 o mare victorie asupra turcilor ; ea a adus generalului supranumele de Rimniski. Germanii s-au crezut obligați să profaneze și să sfărîme statuia ridicată de ruși pe malul Rîmnei, în amintirea marelui lor general. La 3 ianuarie Morgen era înaintea Focșanilor.

Frontul celor două armate adverse cobora deci din Munții Oituzului și ai Vrancei, de-a lungul Milcovului, continuîndu-se apoi cu valea Putnei și la sudul Siretului pînă în regiunea Brăilei, ocupată de dușman la 4 ianuarie. Gruparea forțelor dușmane era următoarea : în sectorul Oituz—Vrancea opera, ca și pînă acum, Grupul Gerock, din armata arhiducelui Iosif ; în sectorul Odobești, împotriva Grupului Văitoianu, opera Grupul Krafft, format din diviziile de alpini germani și austro-ungari ; în sectorul Focșani și Putna, împotriva dreptei Armatei a IV-a ruse, opera Grupul Morgen ; grupurile Kühne și Armata Kosch operau în sectorul Siretului.

La 4 ianuarie Gerock reluă acțiunea la aripa stîngă a lui Staabs, în valea Oituzului, intercalînd între diviziile 71 și 187 și Divizia a 49-a, pe care o ținuse pînă atunci în rezervă. Frontul celor trei grupuri dușmane, Staabs, Ruiz și Krafft, desenau acum un arc de cerc, luptînd cu fața spre est, nord-est și nord, împotriva Armatei a II-a române. La 5 ianuarie Ruiz atacă frontul Brigăzii a 7-a mixtă la Răchitașu. Fără să reziste, colonelul Sturza dă ordinul pentru o nouă retragere pe linia Șușiței : Cîmpurile—Răcoasa—Momîia abandonînd dușmanului o considerabilă porțiune de teren. Această retragere prematură, prin nimic justificată, compromitea aripa stîngă a Diviziei a 15-a și, prin aceasta, a aripii Armatei a IX-a rusă. Venind după alte două retrageri executate din ordinul aceluiași comandant, ea deveni suspectă comandantului Armatei a II-a. Averescu ordonă oprirea retragerii, care urma să se facă la caz de nevoie pas cu pas. Odată cu aceasta Averescu puse sub observație pe colonelul Sturza, cel care ceva mai tîrziu va căpăta o atît de tristă celebritate.

Mai spre stînga, Măgura Odobeștilor, impozantul masiv care-și înalță creasta sa crenelată la 1 001 m înălțime, dominînd pînă la mari depărtări întreaga regiune, era cheia pozițiilor româno-ruse. Căderea ei în mîna dușmanului ar fi dat acestuia putința de a întoarce ambele flancuri ale frontului româno-rus și i-ar fi asigurat posesiunea Focșanilor și a văii Putnei. Pentru cucerirea Măgurii Odobeștilor, Falkenhayn destină Grupul Krafft și două divizii de la stînga Grupului Morgen, care o vor ataca învăluitor. La 5 ianuarie, Corpul alpin bavarez a atacat la punctul de joncțiune a Grupului Rimnic și Mannerheim diviziile 12 și 1 române. Trupele ce formau resturile diviziei a 12-a română au apărat cu îndîrjire toată ziua de 5, noaptea de 5—6 și dimineața zilei de 6 ianuarie, dealul Gorunului, pe versantul de vest al Măgurii, dînd și violente contraatacuri de noapte. La dreapta Diviziei a 12-a, Divizia 1 nu a putut rezista atacului și s-a retras. Atacată prin flancul descoperit și amenințată cu împresurarea, Divizia a 12-a a trebuit să se retragă luptînd, cu mari pierderi, înspre schitul Tarnița și cota 1 001 ; tunurile de munte, neputînd fi salvate, au fost îngropate. Regimentul 60 infanterie e redus la 170 oameni, iar Regimentul 62 la 40 oameni !

Vîrful Măgurii, cota 1 001, a fost apărată cu deosebită energie de un batalion din Regimentul 4 Argeș, din Divizia a 3-a, comandat de maiorul Bălan. Atacați din două părți de dușmanul superior care are foarte multe mitraliere, soldații batalionului luptă cu îndîrjire la baionetă, corp la corp cu dușmanul, timp de un ceas și jumătate, pînă ce maiorul Bălan, care luptă cot la cot cu soldații săi, e rănit și cade prizonier. Compania e distrusă toată ; ea lasă pe teren 170 morți și răniți, împreună cu comandantul ei. Un batalion al aceluiași regiment își face drum cu baioneta printre dușmani. Cîteva unități din diviziile

12 și 3 se retrag pe versantul de nord-est al Măgurii, la schitul Tarnița, unde sînt din nou atacate de dușman și silite să se retragă la Găgești, în valea Putnei.

Odată Măgura Odobeștilor în stăpînirea dușmanului, apărarea liniei Milcovului și Putnei, la est de Măgura, era compromisă. Chiar în seara aceleiași zile, Falkenhayn atacă cu dreapta Grupului Krafft (Divizia a 73-a alpină austro-ungară) și cu diviziile 89 germană și 12 bavareză, frontul Odobești—Pătești, la joncțiunea trupelor române cu cele ruse. Bombardată foarte puternic toată noaptea de artileria dușmană, apoi izolată de spate printr-un tir de baraj, Divizia a 6-a română a fost surprinsă de atacul inamic, pronunțat a doua zi de dimineață, în tranșeele ei. Divizia a avut pierderi considerabile în morți, răniți și prizonieri. Artileria noastră a deschis focul asupra coloanelor dușmane, dar tirul ei n-a putut fi bine dirijat din cauză că cumplitul bombardament dușman distrusese toate firele telefonice. Localitățile Odobești și Pătești sînt ocupate de dușman; trupele ruse și române ale sectorului se retrag pe Putna, la Bolotești și Jariștea.

Pentru aceeași zi, Averescu proiectase recucerirea Măgurii Odobeștilor printr-un atac convergent, care trebuia executat din trei direcțiuni: de la nord-vest dinspre Răcoasa—Momîia de grupul nou constituit Grigorescu (Divizia a 15-a și o parte a Brigăzii a 7-a mixte), de la nord de Grupul Mannerheim (o parte a Brigăzii a 7-a mixte, două divizii de cavalerie rusă și Divizia 1 română) și de la nord-est de Grupul Văitoianu. Atacul nu s-a mai putut da. Grupul Grigorescu era angajat pe tot frontul și nu se putea lipsi de trupe; cele trei batalioane ale Brigăzii a 7-a mixte, trimise Grupului Mannerheim, n-au sosit la timp, iar dezastrul Diviziei a 6-a din Grupul Rîmnic slăbise puterea Grupului Rîmnic. De altfel, în aceeași zi rușii începuseră retragerea pe întreg frontul înspre linia riului Putna și Morgen a intrat în orașul Focșani. Pentru a scurta frontul prea întins al Armatei a II-a, aripa ei dreaptă — grupul general Grigorescu — a fost și ea retrasă pe linia: vest mănăstirea Cașin—Poiana Coada Babei (772) — Dealu Dorului (670) —vest Răcoasa — vîrful Momîiei.

Spre răsărit, linia Siretului a fost atinsă de armatele inamice la 9 ianuarie, după lupte grele și cu multe peripeții, printre care un contraatac reușit al rușilor, în regiunea Nămoloasa, a pus un moment în grea cumpănă victoria germanilor.

Rușii intenționează retragerea pe linia Trotușului

Înfrîngerea de la Focșani punea din nou în discuție fixarea liniei de retragere a frontului româno-rus. La aripa de est, linia Siretului se prezintă ca o linie de rezistență indiscutabilă, puternică atît prin situația ei naturală, cît și prin lucrările construite din vreme pe malurile riului. Ea era de altfel considerată atît de germani, cît și de ruși ca ultima etapă care trebuia să încheie campania anului 1916. Cu totul altfel se prezintă chestiunea prelungirii spre vest a liniei Siretului. În regiunea Focșanilor, rușii și românii ocupaseră în retragere linia Putnei; mai spre vest, frontul era pe valea Șușiței, de unde trecea pe la Măgura Cașinului în valea Oituzului. Pe cînd Armata a IX-a germană, complet epuizată, încetase orice activitate războinică, Armata Gerock continua atacurile. La 9 ianuarie Grupul Grigorescu fu din nou atacat în sectorul Cașinului, pe dealul Mărășților și pe Momîia, de cele trei divizii ale lui Staabs. Evident, germanii vroiau să obțină o ruptură a frontului român în direcția Cîmpurile—Pralea—Căiuți. Grigorescu a rezistat, dar a trebuit să se retragă pe dealul Budiului. Generalul Zaharov împărtăși comandantului suprem român intenția sa de a retrage aripa dreaptă a frontului

româno-rus înapoia riului Trotuș. Era pentru ruși linia ideală de retragere, care scurta la o linie aproape dreaptă frontul Moldovei, unind linia munților Neamțului cu linia Siretului. Comandanții români se opuseră din răsputeri la această abandonare voluntară a unei regiuni atit de importante. Distrugerea liniei ferate Tîrgu Ocna—Adjud și interceptarea comunicației prin Valea Trotușului ar fi însemnat o lovitură de moarte dată rezistenței noastre. În adevăr, in această regiune bogată erau ultimele și singurele noastre resurse in cărbuni, petrol și sare, care alimentau țara și armata. Calea ferată din Valea Trotușului însăși, o excelentă linie de rocadă, mergea paralel cu frontul Armatei a II-a și in spatele lui, permițind transportul trupelor de la un punct la altul. De aceea, comandanții români cerură generalisimului rus ca, înainte de a ceda terenul dintre Putna și Trotuș, să se întărească și să se apere linia Șușița—Zăbrăuț. Zaharov cedă insistențelor românilor, care aveau avantajul că păstrau armatelor ruse importanta linie de comunicație Mărășești—Tecuci. Frontul Armatei a IV-a ruse fu prelungit cu aripa dreaptă pînă la Irești, liberînd astfel Divizia a 7-a română, care, împreună cu Divizia a 6-a, au fost trecute in rezerva Grupului Grigorescu.

Bătălia de la Pralea

Dacă retragerea de bună voie pe linia Trotușului fusese abandonată, rămînea însă de temut pericolul unei retrageri sub presiunea atacului inamic. Frontul român luase un dispozitiv nefavorabil : in regiunea Pralea și a Zăbrăuțului era mult încovoiat spre nord, prezentînd o intrătură periculoasă. Toate indiciile arătau că dușmanul vrea să profite de avantajele tactice dobîndite in timpul din urmă și să atace in regiunea Pralea, cu direcția spre Căiuți. Reușita acestui atac însemna un adevărat dezastru : era impingerea prin forță a românilor dincolo de Trotuș.

Pentru a evita acest pericol, comandamentul român însărcină pe generalul Grigorescu să ia ofensiva in această regiune, spre a zădărnici atacul inamic și a împinge frontul român spre sud-vest. S-au mai pus la dispoziția lui Grigorescu și Divizia a 7-a, apoi Divizia a 12-a din Grupul Văitoianu, de la Verdea. Brigada de grăniceri și o Divizie de cavalerie din Grupul rus al generalului Keller.

Dar germanii au luat-o inainte. La 13 ianuarie, Staabs a atacat in direcția Pralea și a reușit să ocupe cota 772, pe care a transformat-o imediat intr-un puternic centru de rezistență.

A doua zi, la 14 ianuarie, Grigorescu a inceput contraatacul pentru reluarea poziției pierdute. Trupe din Divizia a 7-a au atacat și cucerit cota 772, impreună cu pozițiile vecine : Poiana Cireșului și Poiana Secătura Catanei, unde au luat prizonieri un ofițer și 27 soldați germani. În același timp, trupe din Divizia a 15-a au ocupat după o luptă foarte vie cu baioneta și cu grenade de mină Dealu Pietricelelor, respingînd toate incercările dușmane de a-l recuceri; n-au putut însă ocupa și dealul Drăgan, puternic întărit și apărat de dușman. Trupele Diviziei a 12-a, din propria inițiativă a comandantului, au atacat in direcția Mărăști și au ocupat dealurile Virlanului și Dragoteștilor, pină in valea piriului Limpejoara in fața dealului Mărăștilor. Zilele următoare au urmat lupte foarte sîngeroase. Numeroase atacuri și contraatacuri s-au dat pentru posesia înălțimilor „La Încărcătoarea" (cota 711) și Poiana Coada Babei (cota 772), timp de cinci zile, dar n-au putut fi luate de ai noștri din cauza superiorității forțelor dușmane și a puternicelor întăriturl. Trupele române au avut pierderi simțitoare. Totuși, scopul acțiunii a fost atins. La 18 ianuarie, trupele noastre reușiseră să înainteze cu 2—4 km, obținind o

importantă rectificare a frontului. În loc de a fi pe linia arcului, eram acum pe coarda lui obținînd, odată cu cîștigul de teren la sud de Pralea, și o scurtare a frontului. Țineam acum sub bătaia artileriei noastre valea Șușiței. Cu tot acest succes, care ne asigura impotriva unei încercări a inamicului de a străbate inspre Valea Trotușului, s-au luat măsuri de precauție. S-a organizat definitiv Valea Trotușului și s-a studiat în detaliu eventuala retragere în această direcție. S-a mai organizat încă o linie intermediară, la sud de Valea Trotușului, de-a lungul crestei Dealului Mare. Cu această acțiune s-au încheiat luptele începute la 22 decembrie de Grupul generalului Gerock ; ele ținuseră timp de douăzeci și șapte de zile.

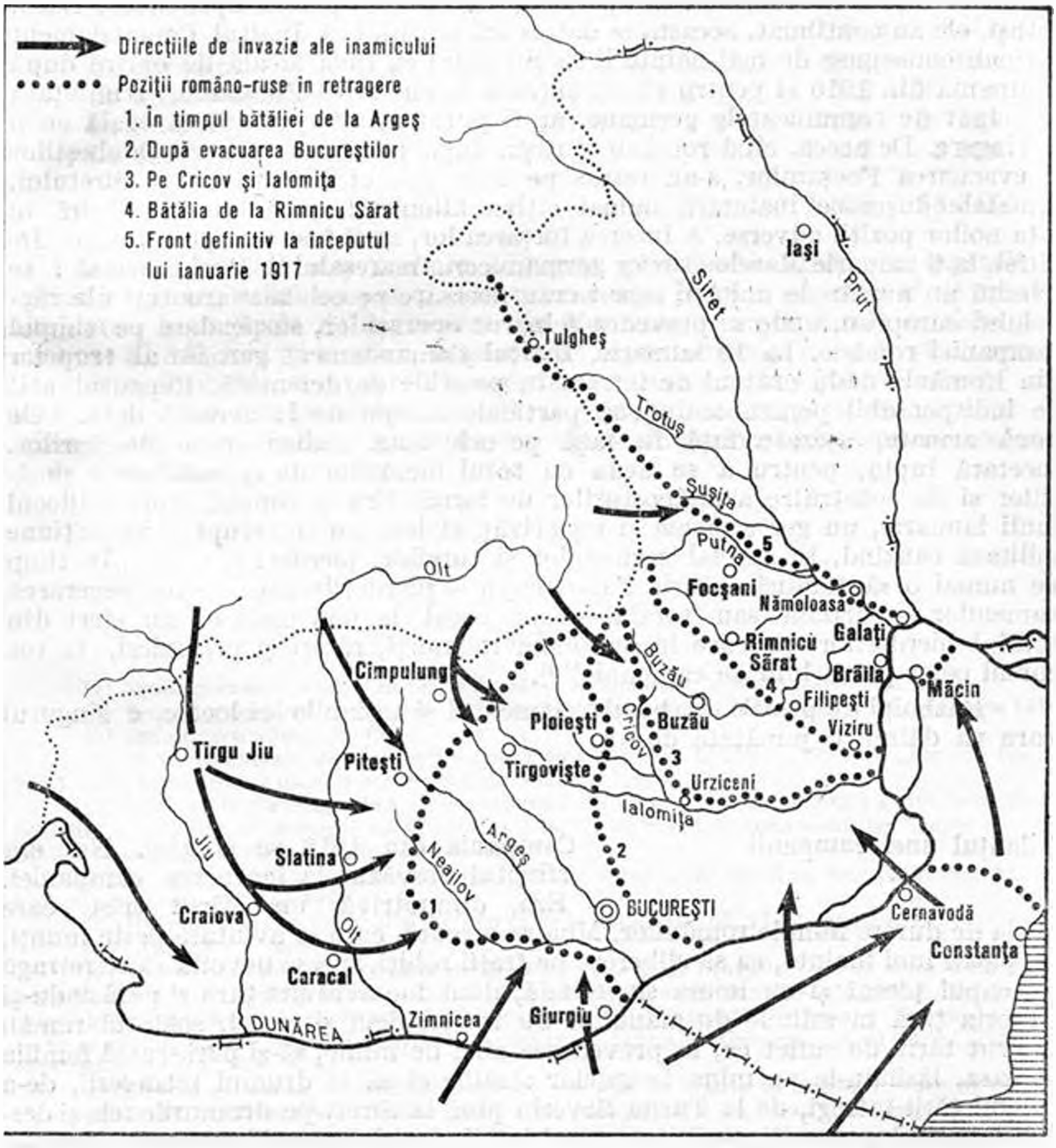

Invaziunea și retragerea

Încetarea luptelor și stabilizarea frontului

Pe la sfîrșitul lunii decembrie, cele două armate adverse ajunseseră la capătul sforțărilor lor. Lunga campanie de patru luni și jumătate de lupte încordate, care nu conteniseră nici măcar o zi, marșurile lungi, în care oamenii și caii străbătuseră sute de kilometri, vremea rea de toamnă și de iarnă cu ploile torențiale, zăpezile și viscolele, lipsa de adăposturi pentru ca și animale, greutățile din ce în ce mai mari ale aprovizionării, sfîrșiseră cu totul puterile luptătorilor. Suspendarea operațiilor era privită ca o necesitate de neînlăturat de amîndouă partidele în luptă, cu atît mai mult cu cît iarna începuse și se prevedea că în curînd vor începe gerurile care vor pune vîrf tuturor celorlalte suferințe. De altfel, chiar după bătălia de la Rîmnicu Sărat, Falkenhayn împărtășise Marelui Cartier german temerile sale în privința riscurilor legate de continuarea operațiilor și opinase pentru oprirea lor. Dacă, totuși, ele au continuat, aceasta se datorează faptului că Înaltul Comandament german concepuse de mai-nainte linia Siretului ca linia ideală de oprire după campania din 1916 și pentru că renunțarea la cucerirea Focșanilor, trîmbițată anticipat de comunicatele germane, ar fi putut fi interpretată ca egală cu o înfrîngere. De aceea, cînd românii și rușii, după pierderea Măgurii Odobeștilor și evacuarea Focșanilor, s-au retras pe linia Șușiței, a Putnei și a Siretului, armatele dușmane înaintară numai cîțiva kilometri, pînă cînd se găsiră în fața noilor poziții adverse. A încerca forțarea lor, ar fi fost o imposibilitate. De altfel, la 9 ianuarie Marele Cartier german ceru mareșalului Mackensen să i se trimită un număr de unități, care-i erau necesare pe celelalte fronturi ale războiului european, unde se prevedea reluarea operațiilor, suspendate pe timpul campaniei române. La 10 ianuarie, Înaltul Comandament german al trupelor din România dădu ordinul de intrare în pozițiile de defensivă. Repausul atît de indispensabil pentru amîndouă partidele începu de la această dată. Cele două armate, așezate față în față pe cele două maluri opuse ale rîurilor, încetară lupta, pentru a se deda cu totul lucrărilor de consolidare a pozițiilor și de construire a adăposturilor de iarnă. Era și timpul. Spre mijlocul lunii ianuarie, un ger strașnic și un crivăț violent au întrerupt orice acțiune militară cauzînd, în special germanilor și turcilor, pierderi imense. „În timp de numai o săptămînă — scrie Falkenhayn — pierderile cauzate de degerarea oamenilor — parțială sau totală — s-au urcat la mai mult ca un sfert din totalul pierderilor, pe care le avusesem în morți, răniți și prizonieri, în tot cursul celor patru luni de campanie" [41].

Războiul de poziție, cu bombardamentul și acțiunile lui locale, e singurul care va dăinui o jumătate de an.

Bilanțul unei campanii

Campania din 1916 se sfîrșise. Nu era sfîrșitul prevăzut la începerea campaniei. Era, dimpotrivă, un sfîrșit trist, care sfîșia de durere inimile românilor. Mîndra armată, care se avîntase peste munți, cu patru luni înainte, ca să elibereze pe frații robiți, fusese nevoită să se retragă cu capul plecat și cu inima sîngerîndă, dînd foc avutului țării și părăsindu-și propria țară în mîinile dușmanului. Cu tot tragicul situației, soldatul român a avut tăria de suflet ca, în prevederea zilei de mîine, să-și părăsească familia și casa, lăsîndu-le pe mina hoardelor străine și să ia drumul retragerii, de-a lungul țării întregi, de la Turnu Severin pînă la Siret, pe drumurile rele și desfundate, în luptă cu lipsurile, cu gerul iernii și cu dușmanul, credincios datoriei și steagului. Mulțumită lui, s-a salvat tot ce era trebuincios reconstituirii noii

armate : recruții, răniții, materialul de război, parcul de locomotive și vagoane și tot ce se decisese a se evacua din București și din celelalte centre, tot ce era trebuincios reconstituirii puterii noastre militare, care mâine va fi chemată din nou la lupta pentru cinstea și salvarea țării.

Rămâneseră în urmă, în țara părăsită, printre mormanele de ruine, 50 000 de morminte, semn al eroismului și al împrejurărilor nenorocoase în care și-a făcut datoria soldatul român!

Nu există cifre precise asupra pierderilor în morți și răniți ale armatei noastre în campania din 1916. O publicație oficioasă[245] indică cifrele aproximative de 50 000 de morți și 80 000 de răniți. Pentru prizonieri, avem datele oficiale publicate de Oficiul Central al Prizonierilor aflați la Puterile Centrale, la 1 februarie 1917. La această dată se găseau ca prizonieri români :

	Ofițeri	*Soldați*
La germani	202	9 955
La austro-ungari	542	37 765
La bulgari	789	27 718
La turci	3	2 909
Total	1 536	78 317

La acest total mai trebuie adăugați prizonierii aflați în lagărele și spitalele din teritoriul ocupat și încă *nevacuați*. Între 1 ianuarie și 21 martie 1917 erau în lagărele de prizonieri din România — după datele oficiale germane — 31 842 soldați români, împărțiți în șapte centre principale și 33 centre secundare. Probabil că o parte din aceștia se găsesc cuprinși și în cifrele de mai sus. Total : 111 725 prizonieri, ofițeri și soldați. Sintem, așadar, departe de cifrele fantastice servite zi cu zi de comunicatele germane, în scop de reclamă și de intimidare [14].

NOTE

[1] Trupe germano-bulgare au forțat Dunărea la Zimnicea, la 10/23 noiembrie 1916.

[2] Trupe franco-sîrbe de pe frontul de la Salonic au ocupat Monastirul la 19 noiembrie 1916.

[3] Brand, aruncător de mine.

[4] H. A. Brialmont, general belgian, unul dintre adepții teoriei cetății care „domină teatrul de război", inspirator al marilor construcții de cetăți în Belgia.

[5] Mari cetăți din Belgia, la a căror construire generalul H. A. Brialmont a avut o contribuție hotărîtoare, cucerite de germani încă în campania din 1914, prin utilizarea tunurilor Krupp de mare calibru — una din « surprizele » germane din război.

[6] Cetăți din Franța, și din teritoriile poloneze stăpînite de austrieci, cucerite de germani sau ruși în campaniile din anii 1914—1915.

[7] Referire la Mihai Viteazul și victoria sa de la Călugăreni din 13/23 august 1595.

[8] „Români... aici..."

[9] În marea bătălie de la Waterloo, localitate la sud de Bruxelles, din 18 iunie 1815, dintre francezi și o armată anglo-prusiană — din coaliția europeană antifranceză —, Napoleon Bonaparte a suferit înfrîngerea decisivă, care a antrenat pierderea definitivă a tronului imperial al Franței. Absența de pe cîmpul de luptă a corpului de armată comandat de generalul Grouchy a jucat un rol hotărîtor, dezastruos pentru Napoleon.

[10] Ourcq și Marna — cursuri importante de apă în Franța de nord-est, care în august-septembrie 1914, în cursul marii ofensive germane pe direcția Paris, au jucat un rol important în dispozitivul de apărare francez din fața capitalei Franței. De altminteri aici s-a dat bătălia decisivă pentru Paris și Franța și tot aici, după eșec, germanii au început marele lor „război al iluziilor", ce se va încheia cu dezastrul din noiembrie 1918.

[11] Ultimul fort de la Liège a încetat rezistența în fața germanilor la 17 august 1914.

Armata belgiană s-a retranșat la Antwerpen (Anvers), al cărui asediu a fost executat de germani în perioada 28 septembrie—9 octombrie 1914. Trupele germane au intrat în Antwerpen la 9 octombrie.

Bătălia de la Namur-Charleroi-Dinant s-a desfășurat la 12—24 august 1914 și a fost pierdută de francezi.

[12] Lire sterline (pound sterling, Ł) — moneda națională engleză.

[13] Serviciul Maritim Român, Vezi Bărdeanu N., Nicolaescu D., *Contribuții la istoria marinei române*, vol. 1, *Din cele mai vechi timpuri pînă în 1918*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.

[14] Cu privire la pierderile suferite de România și efortul său, vezi: Constantinescu N. N., Cupșa I., *Efortul militar și material al României în anii primului război mondial*, în *AI*, nr. 3/1977. În cursul primei campanii, cea din 1916, armata română a pierdut 250 000 de oameni, 29 000 de puști, 55% din mitraliere, 24% din tunuri (cf. Cupșa I., *Armata română în campaniile din anii 1916, 1917*, București, Editura Militară, 1967, pag. 179, nota 1).

Capitolul V

Agonia unei capitale

(Scene trăite)

I. CAPITALA ROMÂNIEI ÎN TIMPUL RĂZBOIULUI

În inima țării

Capitalele țărilor trăiesc cu deosebită intensitate istoria țărilor lor. Toate frămîntările, toate patimile, toate năzuințele țării se răsfring în viața zbuciumată a Capitalei. Aci, ele izbucnesc cu mai multă putere; de aci, ecoul lor, răsfrînt, e purtat în toate țările lumii. Cuvîntul Capitalei e ultimul cuvînt al țării: țara gîndește, simte și vorbește prin Capitala ei. Fără îndoială că „țara" are în acțiunea istorică partea cea largă și adîncă. Manifestările Capitalei apar însă în prima linie; ele sînt, poate, mai superficial, mai exaltate, dar mai caracteristice, mai impresionante. Cea dintîi la acțiune. Capitala va simți tot cea dintîi efectele acestei acțiuni. Ea se va îmbăta mai mult decît restul țării de beția succeselor; ea va sorbi pînă la fund cupa amărăciunilor.

Bucureștii n-au făcut excepție de la regula generală: ei au trăit mai viu decît restul țării toate fazele războiului nostru. Așteptarea înfrigurată a „momentului" decisiv, luptele înverșunate și pătimașe între curentele potrivnice, entuziasmul dezlănțuit de vestea hotărîrii grave și a mobilizării, bucuria fără margini a celor dintîi izbînzi apoi, deodată, dezmeticirea brutală, pricinuită de înfrîngerile ce nu mai conteneau.

O, calvarul celor trei luni de suferințe, cu care a trebuit să ispășească Bucureștiul cele cîteva zile de prea ușoară veselie! Zile posomorîte de toamnă, petrecute în așteptarea plină de griji a veștilor ce grăbeau să ne sosească, una mai rea decît alta și cu amenințarea morții, atîrnată zi și noapte deasupra capetelor. Nici un oraș n-a trecut așa de brusc de la visul cel mai frumos la deșteptarea cea mai grozavă.

Aspecte din viața de război a Capitalei

Declarația de război n-a fost cunoscută de masele mulțimii decît în dimineața zilei de 28 august, a doua zi după ținerea istoricului Consiliu de Coroană — în ajun se cunoscuse numai declararea stării de asediu și mobilizarea. Chiar din cel dintîi moment se manifestă una din caracteristicile sufletești ale populației Capitalei: ușurința și lipsa simțului critic. Războiul era luat ușor de populație. Succesul ieftin al campaniei din 1913 amețise capetele mulțimii, lipsită de cunoștințe serioase și nedeprinsă cu judecarea obiectivă a evenimentelor. O presă superficială contribuise la această mentalitate ușuratică. Desconsideram pe dușman, disprețuiam și ridiculizam în special pe bulgari și ne exaltam propriile virtuți. N-aveam decît să ne arătăm, ca să învingem. Dacă n-o să meargă chiar ca la 1913, n-o să fie prea mare

diferență. Mai ales că acum aveam și aliați puternici. Și sfinta „protecție", zeița tutelară a românului, își va arăta și aci binecuvintata ei putere. De aceea, abia se citise primul comunicat, care anunța declarația războiului și, pe Calea Victoriei și în localurile frecventate din centru, lumea „bine informată" știa că Brașovul și Sibiul au și fost ocupate peste noapte, iar armata noastră e pe drumul Budapestei! Scepticii erau apostrofați cu severitate; epitetul de „germanofil" le era aruncat în față ca suprema insultă. Fabricantul de știri mincinoase — o industrie care va prospera în timpul războiului, hrănindu-se din nenorocirile țării — apăruse pe piață. Oricum, dispoziția generală era în primele zile entuziastă și optimistă, cum era și natural. Comunicatele oficiale erau considerate ca rezervate, din principiu și din prudență; victoriile noastre trebuiau să fie și mai mari. Rezistența neînsemnată a austro-ungarilor prognostica o campanie scurtă și ușoară. Primele liste de morți și răniți, publicate în a patra zi a războiului, ne-au surprins, oarecum. Nu cunoșteam deloc războiul!

Ca un trăznet, căzut din cer senin, a venit știrea Turtucaiei. Câțiva inițiați, cu legături în sferele militare înalte, cunoșteau gravitatea situației de acolo și așteptau rezultatul cu neliniște. Marea masă, hrănită numai cu literatura sobră și voalată a comunicatelor, susținută și de adîncul său optimism, era preocupată, dar nicidecum alarmată. Cu atît mai grozavă căzu brutala știre a catastrofei. Ea era agravată prin proximitatea pericolului. În zilele de marți și miercuri, 5 și 6 septembrie, zilele fatale, bucureștenii fuseseră martori la scene neobișnuite, indicii de lucruri grave. Se văzuseră poliția și patrule militare rechiziționînd automobile de piață și particulare pe străzi și îndrumîndu-le afară din oraș, pentru transportul grabnic al trupelor la locul primejdiei. Mai văzuseră bucureștenii convoiurile de automobile sanitare, trecînd în nori de praf pe drumurile ce duceau spre sud. Dar văzuseră, mai ales, în dimineața zilei de 7 septembrie, mulțimea răniților și fugarilor, scăpați cu ce aveau pe ei, sosind mereu în gara Obor, aduși cu trenul de la Oltenița, povestind cu groază dezastrul Turtucaiei și bombardarea Olteniței. Era cel dintîi contact direct cu înfrîngerea. Mîhnirea și rușinea se complicau cu teama unui atac al dușmanului asupra Capitalei. Ideea părea foarte naturală: Oltenița era la 60 km de București. Fricoșii inventaseră o declarație a lui Mackensen: „Dacă România intră în război, peste trei zile voi trece Dunărea pe un pod de cadavre românești!". Noroc că pe Calea Victoriei fabrica de știri false lucra sub mare presiune. Ultima noutate era că Turtucaia a fost recucerită și românii au făcut cu această ocazie 10 000 de bulgari prizonieri. Noutatea era prezentată ca purtînd marca de origine a legațiilor engleză și rusească. Felicitări, îmbrățișări, cioceniri de pahare; Bucureștiul își trăia viața de război.

Același lucru s-a repetat după toate înfrîngerile. Brașovul, Constanța, Craiova, căzute pe rînd în mîna inamicului, au fost recucerite a doua zi pe frontul din Calea Victoriei, în tranșeele de la berăria „Cooperativa", în capul de pod de la Capșa. Strategia înaltă o conduceau în diversele cluburi și localuri de consumație o mulțime mixtă civilo-militară, cu aere grave și misterioase de oameni bine informați. Uneori, chiar autoritățile de stat dădeau pilda celei mai uimitoare ușurințe. A doua zi după ocuparea Craiovei din inițiativa ajutorului de primar al Capitalei, s-a răspîndit știrea falsă a unei mari victorii române între Jiu și Olt, cu 25 000 de prizonieri germani etc. Răspîndirea știrii a fost organizată metodic, prin împărțirea de afișe de către agenții forței publice. S-a cerut și executat pavoazarea prăvăliilor și a edificiilor publice. Entuziasmul populației era delirant. Curînd s-a văzut că era o farsă, pornită de la un om tulburat de nevroza războiului. Autorul și colportorii știrii false au fost ares-

taţi, judecaţi sumar şi condamnaţi la diferite pedepse, iar spiritul public a rămas mai zdruncinat decit mai inainte.

Două categorii de oameni pricinuiau mirarea publicului. Era mai intii marea mulţime a militarilor care erau necesari pentru serviciile zise „dinapoia frontului". Este o specie bine cunoscută in toate ţările, căreia insă imprejurările sociale ale ţării noastre i-au creat un mediu deosebit de prielnic pentru inmulţire : francezii i-au numit „embusqués", românii au localizat cuvintul prin „invirtiţi".

Alergarea după locuri ferite de primejdie era un semn de slăbiciune morală. Miniştrii, generalii şi in genere orice ofiţer care dispunea de vreun comandament, erau asaltaţi de cei ce solicitau intrebuinţări in serviciile auxiliare cele mai umile, sau de protectorii şi protectoarele lor. Cenzura presei şi a corespondenţei private s-a dovedit o instituţie minunată, dacă nu pentru scopuri de apărare naţională, dar desigur pentru adăpostirea a numeroşi viteji din timpul neutralităţii. Termenii tehnici militari ca parte sedentară şi mobilizare pe loc, intraseră in vocabularul curent, cu semnificaţii cu totul speciale.

Era apoi mulţimea şi mai mare a oamenilor in virstă de a purta armele şi care, in loc să fie undeva, pe front, mişunau pe trotuarele străzilor. Pe cind satele erau golite de toată suflarea bărbătească, afară de moşnegi şi de copii, Bucureştii forfoteau de mulţimea celor dosiţi — sub tot felul de pretexte — de la datorie : o icoană penibilă a inegalităţii de fapt inaintea legii. Autorităţile poliţieneşti şi militare au fost nevoite, sub presiunea revoltei opiniei publice, să intreprindă adevărate razii, inchizind străzile, spre a cerceta pe fiecare de rostul lui.

O specie nouă, care işi indeplinise in timpul neutralităţii o perioadă de gestaţie prudentă, se dezvoltă acum in plină putere de viaţă prin birourile autorităţilor militare : e omul de afaceri, negustor sau intermediar, care-şi oferă marfa sau serviciile. Este beneficiarul războaielor, imbogăţitul de război de mîine.

Alături de mulţimea uşuraticilor, palavragiilor, invirtiţilor de tot felul şi a oamenilor de afaceri, erau insă ceilalţi Bucureşti, mai puţin zgomotoşi, mai discreţi, dar mai vrednici de interes şi simpatie. Erau Bucureştii celor 30 000 de ostaşi, care plecaseră să ingraşe cu singele lor cald şi cu trupurile lor tinere cimpia Braşovului, văile Bucegilor şi mlaştinile Neajlovului şi ale Argeşului. Erau familiile lor, care aşteptau cu inima tremurindă veştile de pe front : părinţi, neveste şi copii care plingeau şi sperau ; erau femeile care părăsiseră plăcerile unei vieţi comode spre a se devota ingrijirii răniţilor ce umpleau din ce in ce mai mult numeroasele spitale ; erau intelectuali, ale căror coarde sufleteşti vibrau mai dureros sub lovitunile soartei.

Incetul cu incetul entuziasmul uşor al primelor zile se domoleşte. Preocupări serioase ii iau locul. Urmările războiului incep să se arate in viaţa de toate zilele a cetăţeanului ; ele se manifestă in tot felul de restringeri şi privaţiuni. Un şir lung de ordonanţe ale autorităţilor incearcă să facă educaţia unui public nepregătit indeajuns sufleteşte pentru sacrificii. Localurile publice, in special cafenelele, centre de fabricaţie a ştirilor false şi a palavrelor nefolositoare, se inchid. Se inchid spectacolele şi bodegile, dintr-un sentiment de elementară cuviinţă ; se interzice debitarea băuturilor. Mijloacele de circulaţie devin mai restrinse. Aprovizionările se fac cu greutate, din cauza acaparării căilor ferate de transporturi militare. Zilele de post, fără carne, se inmulţesc din ce in ce ; populaţia incepe să cunoască amarul lungilor aşteptări inaintea brutăriilor. Se adaugă necinstea unor negustori, care ascund şi speculează marfa. Autorităţile, surprinse de noutatea şi greutatea situaţiei, scoase din făgaşul comod al rutinei, işi pierd adesori capul. Se iau măsuri ce se bat

cap în cap ; se dau ordine și contraordine care nu alină suferințele, dar mărese enervarea și alimentează neîncrederea. În același timp, veștile de pe frontul de luptă încep să producă deziluzii și temeri, iar primejdia propriei vieți se abate asupra veselei și ușuraticii, de odinioară, Capitale.

Nopțile Bucureștilor. Atacurile zeppelinelor [1]

Dușmanul se însărcină să netezească contrastele vieții sufletești ale Capitalei și să cufunde pe toți locuitorii ei sub povara acelorași preocupări, înconjurînd fruntea orașului cu cununa martiriului. În concepția războinică a germanului, războiul nu se ducea numai în contra armatelor. Populația civilă rămasă acasă trebuia intimidată, terorizată ; chinurile ei trebuiau să influențeze moralul luptătorilor de pe front. Din această concepție barbară a izvorît ideea bombardării orașelor din interiorul țării. Capitala României a avut cinstea să fie orașul cel mai crud atacat. Astfel, războiul împotriva României n-a fost dus numai pe front ; l-au simțit și cei rămași acasă. Locuitorii Capitalei au dus viața de război cu toate suferințele și pericolele ei.

Mai-nainte de intrarea noastră în acțiune germanii, în prevederea războiului, au trimis în Bulgaria cîteva din zeppelinele lor și o escadrilă de aeroplane * . S-a organizat la Razgrad, la sud de Rusciuk și Turtucaia, un important centru de aviație și aerostație, destinat a servi operațiile împotriva României. Chiar în prima noapte după declararea războiului, 28-29 august, zeppelinul nr. 101 ne-a făcut prima vizită ; el a fost primit cu deosebite onoruri, în fișiile de lumină ale proiectoarelor și în bombardamentul tunurilor apărării aeriene și ale posturilor de mitraliere, instalate pe edificiile înalte ale Capitalei. Spectacolul, cu totul nou pentru bucureșteni, impunea văzului și auzului ; el da impresia unei paze bine organizate. Împrejurarea că în această primă vizită, pagubele materiale și în victime omenești au fost ca și nule, ne-a făcut să nu luăm prea în tragic atacurile nocturne. Cîteva zile chiar ne legănasem cu credința, colportată în primul rînd de poliție și de autoritățile militare, că zeppelinul fusese doborît. Deșteptarea fu neplăcută. Zeppelinul nr. 86 veni în noaptea de 3-4 septembrie, traversînd Bucureștii de-a lungul unei linii aproximative : Calea Dorobanților-Ateneu-Palatul regal-Cișmigiu-cheiul Dîmboviței ; în drumul său, el a aruncat bombe care au provocat distrugeri grave precum și victime omenești. Apărarea antiaeriană a fost foarte activă. Zeppelinul a fost atins de șrapnelele tunurilor noastre și a scăpat cu multă greutate peste Dunăre, după ce a aruncat peste bord însemnate piese din mașinăria sa, care au fost găsite pe drumul spre Alexandria. El a fost scos din serviciu și înlocuit cu o altă aeronavă.

Jurnalul de bord al unui ofițer din echipajul zeppelinului nr. 86 dă o descriere interesantă a atacului asupra Bucureștilor, din noaptea de 3-4 septembrie. „... La dreapta și la stînga navei aeriene apar reflectoare care-și întind brațele uriașe spre cer. Se poate înnumăra o duzină întreagă, și numărul crește. Ele mătură repede cerul, căutînd în toate părțile. Îndată ne vor cuprinde. O lumină vie se abate pe mijlocul navei. Ca niște ciini asmuțiți sar în aceeași clipă toate reflectoarele în aceeași direcție și se abat peste nava noastră. Acum sînt toate peste navă. În gondolă, toți se uită un moment orbiți spre pămînt. Reflectoarele nu ne mai slăbesc nici o clipă. Ca la o comandă, intră artileria antiaeriană în acțiune. Din ce în ce mai aproape apar

* Escadrila de luptă nr. 1.

norişorii albi ai şrapnelelor ce explodează. Vijiiturile helicelor sînt dominate de bubuiturile tunurilor ce se urmează repede. — «Mult, la dreapta!» — Ascultătoare, nava dispare în întunericul nopţii. Braţele uriaşe ale reflectoarelor rătăcesc pe alături, — «Aruncaţi!». Una după alta cad bombele. — «Bombă explozibilă, bombă incendiară!». O puternică presiune a aerului saltă şi apoi coboară nava; toţi se ţin bine. — «A fost o explozie frumoasă colo jos!». Ca turbate trag tunurile apărării antiaeriene. Cu o grabă neputincioasă gonesc reflectoarele pe cer. E un spectacol covîrşitor, ce rămîne adînc întipărit în memorie. Nervii echipajului navei aeriene sînt extrem de încordaţi .... Încet, dar cu o constanţă sinistră, barograful înscrie o curbă descendentă pe răbdătoarea hîrtie. Nava a căzut în ...minute cu ...metri. Nu încape îndoială, am fost loviţi. Nici nu e de mirare, la nebuneasca canonadă a românilor. Şi într-adevăr, cînd au zburat în ţăndări geamurile gondolei, norişorii şrapnelelor erau chiar lîngă corpul balonului. Desigur cîteva gloanţe de şrapnele au străbătut prin celule. Nu era timp de stat la îndoială. Fiecare minut pierdut, însemna atîţia metri cubi de gaz preţios pierduţi. Înaintea noastră era Dunărea. Se zărea dunga ei largă şi luminoasă. De cealaltă parte era ţara amică. Zeppelinul 181 * nu va cădea în nici un chip în mîinile inamicului; asta e sigur. Dacă reuşim să reparăm stricăciunea în timpul cursei, să astupăm celulele găurite, atunci ajungem acasă. Dacă reuşim numai parţial, atunci aterizăm unde va fi cu putinţă. Dacă însă nu reuşim, atunci ... Nici nu vrem să ne gîndim la acest caz. Gîndurile se învălmăşesc prin creier. Trebuie lucrat repede; sîntem încă deasupra ţării duşmane. Comandantul ordonă să se cerceteze nava la lumină. Nu trebuie mult căutat. Chiar deasupra primei gondole sînt două celule atinse ... După oarecare timp, inginerul anunţă pe cînd treceam peste Dunăre: «Celulele X şi Y sînt în mai multe locuri astupate. Scurgeri de gaz la alte celule, la care nu se pot găsi sau ajunge spărturile. Trebuie să ne aşteptăm la completa golire a celulelor a . b ....». Comandantul priveşte plin de grijă harta. Sub noi lucesc valurile Dunării. Neîndurător, barograful desenează curba descrescîndă. — «Motorul B.B. să fie demontat şi aruncat!» sună ordinul comandantului. Maşinistul începe febril demontarea. Cu inimă grea aruncă el peste bord, piesă cu piesă preţiosul motor. Toate celelalte obiecte dispensabile urmează drumul motorului din ordinul comandantului. Un moment, se pare că nava se poate menţine la înălţimea determinată şi că vom putea ajunge în patrie. Din nou arată barograful o scădere uşoară. Cîteva butoaie cu benzină, ultimul balast aflat la bord, sînt aruncate. Telegrafia fără fir cheamă împrejurimea în ajutor grabnic. Prin luneta cea mare zăreşte în noapte un oraş de mărime mijlocie, o linie ferată, o gară. Este oraşul Y. Am scăpat" [321].

Atacurile nocturne ale zeppelinelor 101, 81 şi 97 s-au repetat, uneori cîte două-trei nopţi de-a rîndul. Ele nu au produs prea mari pagube, nici prea multe victime; au ţinut însă populaţia într-o încordare de nervi continuă.

Nopţile bucureştenilor ajunseseră un chin. Felinarele erau stinse; ici, colo, cîte unul aprins, dar în care lumina era oprită de geamurile vopsite în albastru în partea lor de sus. În nopţile fără lună, întunerec beznă. De prin casele cu ferestrele acoperite cu hîrtie albastră, nu scăpa nici un fir de lumină. O frică, aproape bolnavă, făcea pe toată lumea să supravegheze cu strășnicie executarea ordonanţelor poliţieneşti, care opreau orice filtrare de lumină în afară. Bande de supraveghetori voluntari terorizau lumea. Micii cercetaşi erau nişte executori implacabili.

---

* Număr schimbat de autorul publicaţiei germane în interesul secretului operaţiilor.

Deodată, în puterea nopții, clopotul cel mare al Mitropoliei da alarma cu dăngănitul lui sinistru. Clopotele celorlalte biserici și șuieratul gardiștilor îi urmau, ținînd corul. Buimăciți de deșteptarea bruscă din somn, oamenii alergau în pivnițe, tîrînd copiii speriați. Afară, feeria proiectoarelor începea, însoțită de muzica infernală a canonadei. Urechea urmărea una cîte una bubuiturile surde ale tunurilor, țăcăniturile ritmice și precipitate ale mitralierelor, descărcăturile neregulate ale salvelor de pușți. Din cînd în cînd, inima se strîngea, respirația se oprea: o detunătură mai puternică, mai prelungită, cu timbru metalic de fierărie trîntită. Bombele aruncate de sus explodau undeva, pe aproape, distrugînd avutul adunat cu trudă, lăsînd pe urmă cadavre și schilozi. În înălțimile amețitoare prin care plutea, piratul aerian, odată isprava săvîrșită, se depărta trufaș tîrînd după el, ca niște cozi de cometă, dîrele luminoase ale reflectoarelor care mureau rînd pe rînd, neputincioase. Șuieratul lung al sirenei arsenalului anunța sfîrșitul tragediei pentru această noapte. Pătrunși pînă la oase de frig, cu copiii pe jumătate adormiți, cuprinși de tremur nervos, oamenii ieșeau din ascunzători cu un suspin de ușurare și se urcau în camere ca să doarmă, cînd puteau s-o facă, un somn zbuciumat de visuri rele.

Atacul aerian de la 12/25 septembrie

Aproape o lună de la începerea războiului, dușmanul s-a mărginit la atacurile nocturne ale zeppelinului. Ziua de 12/25 septembrie a fost una din zilele cele mai tragice pe care le-au trăit Bucureștii, sau vreo altă capitală. Ea înseamnă începutul unei noi serii de crime abominabile; atacurile aeroplanelor asupra populației pașnice a unui oraș deschis. O escadrilă de cinci aeroplane germane, de tip „Taube", trecu pe deasupra Capitalei, proiectînd pe cerul albastru al unei splendide după-amieze de toamnă siluetele grațioase a cinci porumbei albi. Dar păsărelele cu aer nevinovat purtau în gușile lor infernalele mesagere ale morții. Treizeci de bombe, cîte șase de fiecare aeroplan, au fost azvîrlite în mai puțin de cinci minute. Și a fost de ajuns, pentru ca jalea și doliul să se întindă asupra orașului curios, ce ieșise să admire spectacolul cu totul nou al zborului aeroplanelor printre norișorii albi ai șrapnelelor. Mulțimea, curioasă și imprudentă, privea strînsă în grupuri mari în piețe și pe străzi. Bombele făcură un adevărat masacru. 485 de morți și mai mult ca 1000 de răniți — mulți au murit în urmă — este bilanțul sinistru al acestei zile tragice. Ca într-o bătălie mare. Și victimele nu erau soldați, căzuți cu arma în mînă. Nu. Erau locuitori uciși pe stradă pe cînd mergeau la ocupațiile lor pașnice; erau copii surprinși în jocurile lor nevinovate și sluțiți în chip înfiorător; erau bolnavi și răniți asasinați în paturile lor de suferință din spitalele apărate de semnul sfînt al Crucii Roșii *.

Capitala avea, în după-amiaza zilei de 25 septembrie, aspectul unui oraș peste care a trecut o mare catastrofă. În Piața Mare, la răspîntia Căii Călărașilor cu str. Sf. Ioan Nou, în Bulevardul Maria în fața spitalului Brîncovenesc, în strada Covaci, la răspîntia Bulevardului Elisabeta cu Calea Plevnei, spectacolul e sfîșietor. Strada e acoperită cu cadavre și cu răniți care se tînguiesc. Un martor ocular are, în Piața Mare, impresia mușchilor moarte presărate pe hîrtia insecticidă de pe o farfurie. Morga și spitalele nu mai pot încăpe de mulțimea cadavrelor și a muribunzilor, pe care camioane suprain-

* Printre victimele acestei zile tragice a fost și pictorul Romano, una din cele mai frumoase speranțe ale artei românești.

cărcate le aduc intruna. Este cea mai odioasă manifestare a unei concepții sălbatice despre război. Cele mai frumoase cuceriri ale inteligenței omenești își schimbă aspectele și se deformează după capetele prin care se răsfrîng. Invenția minunată a americanului Wright și a francezilor Voisin și Blériot [2] se transformase, in mina germanilor, dintr-un prețios auxiliar al civilizației intr-o unealtă odioasă a crimei. Germanii dădeau războiului o formă sălbatică, vrednică de timpurile cele mai inapoiate ale omenirii și de tovarășii pe care și-i aleseseră, ca să-i asiste și să-i aplaude.

Prin crimă și teroare

Atacurile aeroplanelor asupra Capitalei continuară cu regularitate, alternînd cu atacurile nocturne ale zeppelinelor, insă, din nenorocire, cu efecte mai puternice și mai triste. Nici una din capitalele Înțelegerii n-a avut să sufere ce i-a fost dat Capitalei României. În cea mai sîngeroasă zi de bombardament aerian, Londra a numărat aproape 70 de morți.

Bucureștii nu erau indestulător apărați. Apărarea cu artilerie nu era eficace pentru a atinge și a dobori aeroplanele la înălțimea la care planau, iar aeroplanele de luptă ne lipseau cu totul. Eram la absoluta discreție a dușmanului, care ne ataca ori de cîte ori vroia ; intr-o zi au venit deasupra Bucureștilor de șapte ori ! Nu aveam zile de liniște, decît atunci cînd escadrilele sale de bombardament ii erau necesare altundeva, pe frontul de luptă. E drept că victimele n-au mai fost așa de numeroase ca in ziua fatală de 25 septembrie. Instruiți prin experiență dureroasă, locuitorii orașului deveniseră prudenți și, la semnalizarea de alarmă, se ascundeau prin pivnițe, subsoluri, gănguri și alte locuri ferite. Aeroplanele dușmane au inceput a vizita mai cu seamă mahalalele și imprejurimile Capitalei. Prin mahalale, bombele nimiceau biete căsuțe sărace, surprindeau și măcelăreau femei nenorocite care așteptau ceasuri intregi dinaintea brutăriilor și a magaziilor de lemne, in locuri neadăpostite, ori copilași nevinovați. În imprejurimile Bucureștilor aruncau bombe asupra trenurilor și instalațiilor de căi ferate, dar nu se dădeau in lături de la crima de a se cobori pentru a trage cu mitralierele asupra oamenilor atlați la munca cîmpului și asupra pașnicilor drumeți de pe șosele. Într-o zi au aruncat 70 de bombe asupra castelului de la Buftea in care știau că trăiește nu numai o regină intristată de nenorocirile poporului său, dar și o mamă care-și plingea copilașul mort cu cîteva zile mai-nainte. Odioasele crime urmăreau, desigur, mai mult scopuri psihologice decît strategice. Ele tindeau să inebunească lumea de spaimă, să dezorganizeze viața, să slăbească rezistența și să producă o deprimare in spirite, care să influențeze asupra dispoziției războinice a armatei și a conducătorilor politici. Nici un mijloc nu repugna germanilor, pentru a ajunge la această țintă. Descoperirile făcute în ziua de 4 octombrie in curtea legației germane dovedesc o lipsă de scrupule extraordinară in metodele lor de luptă. O descindere făcută de prefectul poliției, insoțită de Andreews, secretarul legației americane — care luase asupră-și apărarea intereselor germane și paza localului legației — a dat rezultate uimitoare. S-au găsit un mare număr de cutii cu explozibile (trotil) și fiole cu culturi de bacili ai morvei și dalacului. Cutiile purtau adresele atașaților militari german și bulgar, coloneii von Hammerstein și Samargiev, și fuseseră expediate, pe cale diplomatică, de consulatul german din Brașov. După declarațiile oamenilor de serviciu de la legația germană, cutiile fuseseră aduse din Brașov in ajunul mobilizării noastre și depozitate in subsolul legației. În ajunul zilei plecării personalului legației, ele au fost ingropate in curte,

din ordinul consilierului de legaţie Rheinbaben şi în prezenţa cancelarului legaţiei Krüger. Intenţiile criminale urmărite de personalul diplomatic german erau evidente; numai izbucnirea prematură a războiului le-a împiedicat realizarea.

Zile de agonie

Cele o sută de zile ale războiului din toamna anului 1916 au fost, astfel, pentru locuitorii Capitalei zile tulburate şi amare. Pe de o parte, ziua şi noaptea, pericolul morţii spînzura deasupra capetelor, chinuind sufletul şi obosind trupul. Pe de altă parte ştirile, ce veneau de pe fronturile de luptă, erau din ce în ce mai rele. Comunicatele zilnice erau aşteptate cu nerăbdare, dar şi cu teamă. Ele erau de o sobrietate exasperantă, nu numai cînd trebuiau să anunţe înfringeri, dar şi cînd puteau să celebreze succese care să înalţe moralul. Cînd pe fronturile de luptă se dădeau marile bătălii ce aveau să decidă soarta războiului, comunicatul anunţa: „Mici hărţuieli". Ceea ce proza rece şi nesinceră a comunicatelor refuza a împărtăşi publicului, era compensat prin şoaptă şi imaginaţie. Şi acestea lucrau, desigur, cu exagerările naturale: se citea printre rînduri mai mult decît era în realitate. Neîncrederea în succese se încuibase în sufletele oamenilor; fiecare ştire nouă nu putea să fie decît aducătoare de noi nenorociri. Se duseseră zilele frumoase ale entuziasmului; zburaseră iluziile victoriei; pierise optimismul senin şi dispoziţia de suflet uşuratică. Optimismul incorigibil, care vedea numai succese şi n-avea destule cuvinte de dispreţ pentru adversar, dispăruse; îi luase loc pesimistul, care nu mai credea nici în realitatea micilor noastre succese. Oare, domnul cu figura sepulcrală, care clatină din cap cu neîncredere şi oftează cînd i se demonstrează că situaţia nu este disperată, nu e acelaşi care în prima zi de război apostrofa ca „germanofili" pe cei ce puneau la îndoială afirmaţia lui, că două ore după declaraţia de război, trupele noastre într-un zbor vertiginos, ocupaseră Sibiul şi Braşovul? Cei mai aprinşi propovăduitori ai războiului din timpul neutralităţii erau acum cei mai înverşunaţi duşmani ai guvernului şi aliaţilor „care ne-au vîrît în război", cei mai acerbi critici ai operaţiilor militare. Evident, nu eram pregătiţi sufleteşte pentru astfel de încercări.

Guvernul se vede obligat la 15 octombrie să publice prin ziare un comunicat, mustrînd pe „semănătorii de ştiri rele şi pe interpretatorii răuvoitori ai măsurilor care se iau în orice ţară în timp de război", lămurind că nu e nici un motiv de îngrijorare, deoarece luptele se poartă în afara hotarelor şi vitejia trupelor noastre e garanţia desăvîrşită că muntele apărător nu va putea fi trecut de duşman.

Totuşi panica nu poate fi oprită. Cei ce o propagă sînt înşişi cei ce ar trebui să dea dovada sîngelui rece. Căci automobilele care gonesc spre gară, şi camioanele care trec încărcate spre şosea nu duc oare spre Moldova, spre Rusia, pînă înspre Caucaz, pe oameni cu situaţii oficiale şi sociale din cele mai înalte, pe familiile, bagajele şi gospodăriile lor? Constanţa nu căzuse încă, bariera Carpaţilor rezista viguros, şi totuşi era un fel de „scape cine poate" general. Cel dintîi prieten sau cunoscut cu care legai conversaţie, avea pe buze întrebarea: „Cînd pleci?".

Cursul rublei se urcase într-o săptămînă de la 2,48, cît fusese oficial stabilit, la 2,80, şi totuşi nu se mai găseau ruble, fiind acaparate de cei ce-şi asigurau fonduri pentru trecerea în Rusia. O schimbare bruscă se produsese în opinia publică. Fabrica de ştiri false îşi transformase fabricatele. Victoriile închipuite erau articole ce nu mai aveau căutare pe piaţă. Domnul „bine

informat" te trăgea acum misterios la loc ferit și-ți șoptea la ureche numai veşti rele şi interpretări pesimiste. Dezmințirile și încurajările oficiale sunau fals; ele erau contrazise de atitudinea și măsurile pe care oficialitățile civile şi militare le luau, în văzul tuturora, pentru punerea la adăpost a familiilor și a avutului lor. Tot așa de puțin ecou avea și presa care, supusă unei cenzuri riguroase, trebuise să renunțe la polemicile obișnuite și se silea să urmărească, în chip lăudabil, linia de purtare impusă de guvern și de împrejurări: ridicarea moralului unei populații descurajate și abătute. Pe cînd soldații noștri țineau, în tranșee, straja hotarelor, era o datorie a frunțașilor vieții noastre intelectuale să fie, la rîndul lor, străjerii conștiințelor. În această operă patriotică luase loc în primul rînd foaia personală a lui Nicolae Iorga, în care pățurile luminate găseau înălțătoare îndemnuri de îmbărbătare, izvorîte din convingerile cele mai solide și exprimate în accente călduroase și comunicative. La 15 octombrie a fost dus la lăcașul de veci Nicolae Filipescu. El a căzut ca ostaș în viltoarea bătăliei doborît, dacă nu — fizicește — de glonț, dar de rana sîngeroasă, pricinuită sufletului său mîndru și înflăcărat, de catastrofa țării sale. În aceste împrejurări triste moartea viguросului luptător, cel mai pasionat dintre propovăduitorii războiului nostru, avea ceva simbolic...

Orașul tăcut, posomorît, părea cufundat în spasmele unei dureroase agonii: Bucureștii erau pregătiți pentru cele mai triste perspective.

2. OCUPAREA BUCUREȘTILOR

Fuga spre Moldova

Înfrîngerile necurmate de pe frontiile de luptă își făcură, încetul cu încetul, efectul asupra dispoziției sufletești a locuitorilor: lumea începea să se deprindă cu ideea unei ocupații dușmane. Respinsă la început ca absurdă, nebună, sămînța se prinse în suflete, încolți și crescu, ca o buruiană rea, hrănită de veștile de nenorociri ce se urmau una după alta. Curînd, ea nu mai putu fi smulsă. Zadarnice erau încurajările comunicatelor oficiale, zadarnice socotelile optimiștilor, degeaba apelurile și argumentarea ziarelor, zadarnice și propriile încercări de autoconvingere: ideea sinistră se înrădăcinase și toate faptele noi veneau să o întărească. Retragerea armatelor noastre pe linia Carpaților o anunța ca posibilă; străpungerea frontului și invazia în Oltenia o făcură probabilă; trecerea Dunării la Zimnicea o făcu aproape inevitabilă. De acum, pentru bucureșteni, soarta era cunoscută; zarul, aruncat la 27 august, căzuse prost. Locuitorii trebuiau să se pregătească pentru suprema umilință. Încă de timpuriu, de cînd valurile năvălitorilor loveau cu furie zidul Carpaților, autoritățile începuseră a lua, pe tăcute, măsuri de prevedere. Era semnul că o ocupație dușmană intra în socoteala probabilităților. Întîi, se trimiseră în Moldova părțile sedentare ale regimentelor și contingentelor neinstruite. Trebuiau puse în siguranță rezervele puterii militare. Apoi, pe măsură ce pericolul creștea, începu evacuarea tezaurului statului, al Casei de Depuneri, al băncilor [3]. Curînd după aceea, arhivele autorităților, obiectele cele mai prețioase și colecțiile de artă din muzeele statului și ale particularilor luară drumul vechii capitale a Moldovei. Înțelesul acestor măsuri de prevedere nu putea să scape publicului. Panica se coborîse în suflete. Fuga în Moldova devenise preocuparea obștească; felurite considerații determinau pe fugari s-o facă. Erau în primul rînd consecvenții: oamenii politici care doriseră, ceruseră sau pregătiseră războiul; ei erau datori să urmeze pe regele și drapelul

ţării, spre a asigura existenţa statului şi a sforţărilor lui pentru continuarea războiului pînă la capătul puterilor noastre. Era, la alţii, frica de excese. Erau doar cunoscute atrocităţile comise la ocuparea Belgiei şi a Franţei de nord-est, deportările, jafurile, vexaţiile de tot felul comise în teritoriile ocupate din Occident. Ororile atacurilor aeroplanelor, descoperirile sinistre făcute în curtea legaţiei germane din Bucureşti, negreşit că nu puteau să schimbe în bine părerea ce domnea în public asupra chipului barbar cum înţeleg germanii să trateze populaţiile duşmane lor. Posibilitatea, ce devenea din ce în ce probabilitate, că ocupanţii vor avea pe lîngă ei şi pe aliaţii lor bulgari şi turci, umplea pe toată lumea de groază. Imaginaţia populară rătăcea înspăimîntată, fără nici un frîu, prin şirul tuturor cruzimilor posibile: masacre, siluiri, mutilări. O credinţă populară era că duşmanul taie mîinile băieţilor, pentru a-i împiedica să devină soldaţi! Toată tradiţia sîngeroasă a generaţiilor trecute apăsa, inconştient, sufletele urmaşilor. Cei mai optimişti şi cu judecată mai rece respingeau ideea atrocităţilor sau a jafurilor organizate sau tolerate. Nu puteau însă înlătura pe aceea a excesele individuale, pe aceea a represaliilor politice — arestări, deportări — şi mai cu seamă pe aceea a suferinţei generale, provocate de raţionarea mijloacelor de trai. Spectrul foametei însoţea armatele duşmane în înaintarea lor spre Capitala ţării. Sub aceste impresii, bucureştenii au început a părăsi Capitala, spre a-şi găsi adăpost în Moldova. Fericiţi cei care puteau să-şi găsească rude ori prieteni care să le deschidă braţele, cinstind veche tradiţie a ospitalităţii moldoveneşti! Ceilalţi trebuiau să-şi caute cu greutate şi să plătească cu bani grei cămăruţele care deveneau tot mai rare şi tot mai scumpe. Casele şi avutul netransportabil era părăsit în paza vreunei rude, sau servitoare de încredere: cînd aceasta era nemţoaică era o siguranţă că locuinţa va fi menajată; multe au prădat casele în complicitate cu ocupanţii, conaţionalii lor. Greutatea cea mare era să se ajungă în Moldova. Trenurile erau din ce în ce mai neîncăpătoare pentru mulţimea refugiaţilor. Locurile se căpătau în Gara de Nord cu nespusă greutate. Privilegiaţii şi le asigurau din vreme prin protecţia autorităţilor militare; curajoşii şi le cuceream ieşind cîţiva kilometri înaintea trenului şi sărind în vagoane în staţia de triaj sau pe drumul dintre aceasta şi gară. La aducerea trenului în gară, el era deja plin, înţesat, şi miile de fugari, care aşteptau de ceasuri întregi sosirea trenului salvator, constatau cu groază că nu mai era loc şi că totul trebuia reînceput a doua zi. Şi erau cu ei sau printre ei femei, copii, bătrîni, bolnavi. Cei mai norocoşi erau şireţii care se puteau strecura, cu rost sau fără rost, prin convoiurile autorităţilor ce se evacuau pe ele sau avutul lor, precum şi acei care puteau dispune de vreo trăsură sau de vreun automobil, proprietate personală sau, de cele mai multe ori, a unei autorităţi. Adeseori, trenuri şi vagoane destinate evacuării vreunei instituţii erau luate de personalităţi conducătoare, pentru interesul lor propriu.

Cei care au rămas

În aşteptarea ceasurilor grele, Capitala se golea încetul cu încetul. Marea mulţime a rămas însă, cei fără mijloace şi fără putinţe, cei fără recomandaţii şi fără automobile. Au rămas resemnaţii, au rămas curajoşii, au rămas cei legaţi prea tare de căminul lor, de familiile lor, cei care preferau pericolele legate de ocupaţia străină celor legate de pribegia în necunoscut, cei care preferau să moară pe căpătîiul lor decît să moară în şanţurile drumurilor.

Au rămas şi funcţionarii, atît cei lăsaţi cu ordine speciale, cît şi cei care nefiind sub steag sau neavînd însărcinări legate de apărarea ţării, au socotit că e de datoria lor să rămînă, pentru a încerca să asigure — cu toate riscurile — continuitatea funcţionării instituţiilor publice româneşti.

Dar a rămas și o mină de oameni care n-aveau de ce să se teamă de dușman, deoarece această catastrofă națională le dădea satisfacția implinirii cel puțin a unei prevederi bine gîndite, dacă nu a unor dorințe tainice. Au rămas străinii; a rămas toată evreimea Capitalei. Un recensămint, făcut in primele zile ale ocupației, a stabilit că cei plecați — afară de militari — nu au trecut peste 10% din populația Capitalei; restul, masa cea mare, a rămas așteptind cu inima strînsă ceasul fatal. Și acesta se apropia.

Plecarea autorităților

În dimineața zilei de 25 noiembrie o agitație infrigurată domnea prin toate cancelariile marilor autorități din Capitală. Ministerele fuseseră anunțate că guvernul se strămută la Iași. Odată cu el trebuiau să plece in seara aceleiași zile, sau a doua zi — cu trenuri speciale — o parte a inalților funcționari, impreună cu cîțiva funcționari inferiori, necesari serviciilor. Era urmarea inevitabilă a evenimentelor de pe front: retragerea Armatei I pe malul răsăritean al Oltului și trecerea lui Mackensen la Zimnicea, în spatele liniei de apărare a Oltului. Toți funcționarii, atit cei ce plecau, cit și cei ce trebuiau să rămină, spre a asigura continuitatea serviciilor publice sub ocupația inamică, primiră leafa inainte pe trei luni; aspectul frumos al pachetelor de bilete noi ce primea fiecare nu putea alunga amărăciunea generală. Toată ziua ministerele au fost teatrul unor lupte inverșunate. Se da lupta pentru inscrierea pe lista fericiților aleși. Miniștrii erau asaltați, implorați. Cum se poate să fie lăsat el, tocmai el? Toate motivele ce puteau mișca inimile miniștrilor erau invocate. Cutare era cunoscut nemților ca un mare filoantantist; cutare scrisese cindva un articol sau ținuse o cuvintare contra nemților; un altul era originar din Ardeal și urmărit de unguri; celălalt era cunoscut ca antisemit și inscris de evrei intr-o listă neagră. Erau apoi „indispensabilii", fără care nu se putea inchipui că ar putea merge serviciile. Mai erau cei care-și sacrificaseră liniștea nervilor și sănătatea corpului aducind, de la inceputul războiului, neprețuite servicii apărării naționale pe frontul plin de primejdie al serviciilor de cenzură, de statistică, la aprovizionări!

Prin cancelariile și culoarele ministerelor se incrucișau figurile importante și radioase ale aleșilor, care-și șopteau la ureche ultimele dispoziții, cu acelea disperate ale abandonaților, ocoliți de cei dintii. La unele autorități conducătorii, in graba și enervarea preparativelor, au neglijat sau uitat a înștiința pe funcționari de necesitatea dureroasă a despărțirii și a imbărbăta pe cei rămași. De aceea, plecarea autorităților dădea uneori impresia neindreptățită de fuga unei minorități privilegiate cu abandonarea majorității sacrificate. Ministerele au rămas sub conducerea unor secretari generali, desemnați dintre persoanele „necompromise" față de dușman, sau chiar dintre cele simpatice acestuia. Guvernul insuși a ramas in decursul săptămînii următoare, 26 noiembrie — 3 decembrie, așteptind desfășurarea evenimentelor militare. O mare nădejde umplea inimile celor inițiați: se pregătea bătălia de pe Arges.

Săptămina convoaielor

Săptămina din urmă a Capitalei libere a fost una din cele mai chinuitoare. A fost săptămina convoaielor. Șiruri lungi, nesfirșite, de vehicule, străbăteau ulițele Bucureștilor. Erau foarte felurite ca forme, ca incărcături și cu destinații deosebite. Erau intii trăsurile celor din urmă fugari ai Capitalei. Trenurile nu mai erau la indemina publicului; ele

serveau numai autorităţilor ce se evacuau, armatei şi cîtorva privilegiaţi. Fiecare fugea cu ce avea la îndemînă. Pe străzile ce duceau spre nord şi nord-est treceau în şiruri autocamioane, automobile luxoase, trăsuri, brişti, căruţe, ducînd pe întîrziaţi, grăbiţi să scape cît mai curînd din corabia ce începea să ia apă. Grupuri de oameni pe jos, cu traista în spinare, se amestecau printre căruţe, păşind hotărîţi spre barierele oraşului. Sufletele băjenarilor străbuni se reîncarnau în urmaşii lor. Pe alocuri, drumurile erau întrerupte de convoaie lungi. Sute de căruţe uşoare, acoperite cu coviltire şi trase de cîte doi cai, formînd trenurile şi coloanele militare ale formaţiilor de luptă, treceau în şiruri nesfîrşite, hodorogind pe pavajul străzilor. Bucureştenii nu vor uita niciodată aceste convoaie, a căror ivire pe străzile oraşului era totdeauna legată de strămutarea trupelor pentru încercarea unei lovituri, sau era pricinuită de vreo înfrîngere. Le-au văzut înşiruindu-se în mers grăbit după dezastrul de la Turtucaia; le-au văzut în preajma încercării nereuşite de la Flămînda şi acum se încrucişau în direcţii deosebite, străbătînd străzile Capitalei, cu destinaţii necunoscute publicului. Pentru întîia oară însă, se înfăţişau acum alte convoaie triste. Erau lungile şiruri de căruţe care aduceau, de astă dată dinspre apus, pe locuitorii satelor noastre din Teleorman şi Vlaşca, goniţi de invazie. E dureroasă povestea bieţilor locuitori ai ţinuturilor bîntuite de război. Bărbaţii şi flăcăii sînt plecaţi la oaste. În gospodăriile sărace, bătrînii, femeile şi copiii se strîng cu grijă şi privesc nedumeriţi la soldaţii fugari care se abat prin satele lor, la răniţii, cu feţele de ceară, care trec culcaţi pe maldărele de paie din care, la forfoteala de oameni, cai, căruţe, ce-şi fac drum prin sărăcăciosul lor sat, pe cînd urechea prinde tot mai lămurit glasul tunului ce se apropie. Şi, într-o bună zi, jandarmii sosesc vijelios şi poruncesc ca tot satul să-şi încarce carele, să-şi părăsească casele şi să ia drumul necunoscutului, drumul nenorocirii, al băjeniei, pe care generaţii întregi de strămoşi au lăsat dîre sîngeroase. Şi acum, pe cînd în urma lor, departe, colibe sărace ori gospodării înstărite se prăbuşesc sub ghiulele duşmane sau prietene, iar limbi de foc înroşesc cerul, iată-i, străbătînd străzile Bucureştilor. Trece, car după car. Pe lîngă boi, un bătrîn ori un flăcăiandru. În car, pe grămada de strujani de porumb, ori pe legăturile de paie, velinţe şi scoarţe — zestrea fetelor. Deasupra lor, în vîrful carului, copiii mici pe lîngă vreo bătrînă neputincioasă sau lîngă mama lehuză. În codîrlă, porcul. Legat, în urma căruţei, viţelul şi, pe lîngă car, ciinele. Uneori, cîteva vite slăbănoage sau cîteva oi urmează carul. Şirul lung înaintează, în scîrţîitul monoton al roţilor şi în mugetele slabe ale animalelor — icoană vie a suferinţelor neamului — pe străzile noroioase ale Capitalei, în ploaia şi vîntul rece de noiembrie. Pe la marginea oraşului, pe maidane, convoaiele se opresc, boii sînt dejugaţi şi în jurul focurilor de coceni se adună feţele îndurerate sau resemnate, aşteptînd în tăcere. Ce? Nici ei nu ştiu. Poate, pe Dumnezeu.

Cele din urmă zile

Ştirile venite de pe cîmpul de luptă erau puţine; comunicatele oficiale, laconice. Era neîndoios că situaţia se înrăutăţea pe fiecare zi ce trecea. Cîmpulungul, Curtea de Argeş, Piteştii, Slatina, Alexandria, în mîinile duşmanului. Lupte violente la Goleşti, spre Găeşti, pe Vedea, pe Glavacioc, pe Neajlov. Cercul de fier şi foc al duşmanului se strîngea în jurul Bucureştilor. Vineri, 1 decembrie, pentru întîia dată, tunul se auzi foarte desluşit, în bubuituri surde, uneori des repetate, alteori la intervale mai mari. Canonada a ţinut pînă la amiază. Nici o îndoială nu putea fi. Sînt tunurile de pe frontul de luptă. Bătălia era aşadar

la porțile Capitalei. Și in adevăr era prima zi a bătăliei de pe Argeș; era ceasul primului nostru succes. A doua zi, simbătă, zgomotul se auzea mult mai slab. Închipuirea noastră stabili numaidecît corelații optimiste: dușmanul fusese infrînt și izgonit, lupta se dădea mai departe decît se dăduse ieri. Apariția de mici grupuri de prizonieri părea că aduce o confirmare: erau cete de cîte 30—40 de inși, foarte amestecați, cavaleriști germani cu ținută semeață, turci în zdrențe, bulgari cu privirea dușmănoasă. Către seară, vestea unei mari biruințe, colportată de cîțiva inițiați, nu reuși să ridice prea mult moralul celor deveniți sceptici in urma abuzului de vești despre victorii închipuite.

Enervarea populației crește din ce in ce. Autoritățile nu mai lucrează. Funcționarii fug spre Moldova, indată ce au cu ce s-o facă. Alimente aproape nu se mai găsesc. De teama zilei de mîine, ori in vederea speculei, negustorii ascund marfa. Guvernatorul militar al Bucureștilor afișează proclamații prin care amenință pe negustorii care vind cu prețuri mai mari decît cele maximale, ori care ascund mărfurile, cu „o exemplară corecție in public".

Ziua de 3 decembrie, ziua fatală a deznodămintului bătăliei de la Argeș, va rămîne neștearsă în amintirea bucureștenilor. Dis-de-dimineață, canonada reîncepu și crescu din ce în ce în tărie. Pe la ceasurile 11, înainte de amiază, tunul bubuia cu furie. Nu mai era însă cel de vineri. Adeseori nu se mai puteau percepe salvele distincte unele de altele; era o huruitură continuă, care se întețea cu atîta violență, încît vibrau geamurile ferestrelor. Pe trotuarele străzilor, oamenii se opreau, schimbau impresii și se depărtau, clătinînd capul. Prin intuiție, mintea unora prindea grozavul adevăr: este artilerie grea germană. Bieții noștri soldați! Și canonada urma neîncetat, nemiloasă, pînă spre înserat... Departe, spre apus, din mlaștinile Neajlovului pînă în vadurile Argeșului, tunurile grele ale diviziilor lui Falkenhayn, căzute pe neașteptate în spatele armatei noastre de atac, prinsă în luptă cu armata lui Mackensen, întorceau în favoarea dușmanului soarta bătăliei, care ne zîmbise pînă atunci și semăna moartea în rîndurile trupelor noastre obosite și înjumătățite. În oraș nimeni nu știe peripețiile dramei care se desfășura la 20 km depărtare; inconștient însă, lumea-și da seama că acolo se hotărăște soarta Capitalei.

În după-amiaza zilei nefaste, o rază de lumină păru să înseninеze sufletele. Un convoi lung de prizonieri germani — aproape 2 000 de oameni, defilau pe Cala Victoriei, în rînduri de cîte patru, între baionetele milițienilor noștri. Erau prizonierii de la Bălăria, Stilpu și Iepurești, trofeele vitezei Divizii Săriș-oreanu. Spectacol neuitat! Mîndrul și neînvinsul dușman fusese deci bătut de ai noștri; lungul convoi de prinși era dovada materială a victoriei noastre. Curînd apoi, ziarele ne aduseră comunicatul oficial cu confirmarea victoriei repurtată împotriva „unei divizii turcești" și asupra „grosului armatei dușmane". Speranța renăștea în suflete; vai, de scurtă durată. Convoiul prizonierilor nu ajunsese încă la barierele orașului, cînd un manifest al guvernului începea să fie lipit pe zidurile orașului. El anunța pe cetățeni că, în interesul apărării țării și al organizării forțelor ei de rezistență, guvernul este nevoit să părăsească Capitala și să se strămute la Iași. Nu era greu de înțeles. Guvernul, care rămăsese în București cu automobilele sub presiune, în așteptarea supremei încercări, fusese pus în cunoștință de întorsătura fatală a bătăliei și părăsea Capitala, pe care nimic n-o mai putea apăra de aci-nainte împotriva vrăjmașului învingător.

Pe la ceasurile patru după-amiază, un convoi lung urca bulevardul cel mare, de la Cotroceni înspre Obor; trei mii de flăcăi, „contingentele tinere", adunați de jandarmi de prin satele județului, trimiși spre Moldova ca să formeze armata cea nouă, răzbunătoarea înfrîngerilor și umilințelor. Treceau

domol, rînd după rînd, în hainele lor groase de țară, cu desaga cu merinde după gît și cu căciula înfundată pe urechi. Printre ei, ici și colo, cîte un băietan de oraș, unii în uniformă de licean. Din cînd în cînd, la îndemnul jandarmilor însoțitori, cîte un urra ! fără entuziasm și fără prea mult ecou. De departe, dinspre Argeș, tunul mugea fără încetare, secerînd viețile tinere românești. Iar coloana trecea mereu, rînd pe rînd, în aclamațiile de porunceală, înspre drumuri nesigure, bătute de ghiulele dușmane. În minte, fără de voie, se trezește icoana veche a procesiunii gladiatorilor romani, pășind liniștiți la moarte : Ave Caesar, morituri te salutant !

În așteptarea dușmanului

Noaptea cea mai tristă pe care au petrecut-o bucureștenii își întinsese zăbranicul negru peste orașul părăsit. Puțin după miezul nopții, soneriile locuințelor sau, în lipsă, bătăi puternice în porți, uși și ferestre, deșteptară lumea. Erau agenții poliției și sergenții de stradă, care executau ordinele noului prefect de poliție. La întrebările speriate ale oamenilor, buimăciți de deșteptarea brutală din somn, polițiștii dau un ordin curios urmat de explicația scurtă și grozavă, ori cît era de așteptată : „Aprindeți luminile și lăsați porțile și ușile deschise. Orașul s-a predat. Intră germanii !". Așadar, se sfîrșise. Ca prin farmec, tot orașul se luminează. Străzile, locuințele particulare și edificiile publice, ținute în beznă trei luni de zile de teama atacurilor aeriene, strălucesc acum de lumină. Nimeni nu mai dormi pînă la ziuă. Orașul robit își aștepta stăpînul învăstmîntat în lumină. Nu este însă iluminația unei sărbători, ci a unei camere mortuare. Prin casele sărace, din același îndemn, se pregătea masa cu care trebuiau îmbunați fometoșii cotropitori.

Alarmarea fusese cu totul prematură. Dușmanul nu se arătă în acea noapte și nu se va arăta decît peste trei zile *. Ziua de luni aduse surprinderea neplăcută a unei „proclamații" teroriste a noului prefect de poliție. Se poruncea locuitorilor ce purtare trebuie să aibă față de soldații „armatelor imperiale". O lungă înșirare de porunci, începînd aproape toate cu „este oprit" și sfîrșindu-se, invariabil, prin amenințarea făptașului cu împușcarea. O a doua proclamație era și mai categorică și mai teroristă. Ea cerea locuitorilor să-și ție porțile și ușile caselor deschise și continua cu pasajul caracteristic că, cel care va amenința pe „membrii armatelor imperiale" cu vorba sau cu gestul, sau care nu le va pune la dispoziție tot ce vor cere, va fi pedepsit cu împușcarea. Două zile mai în urmă, un alt manifest amenința de asemeni cu împușcarea pe acei locuitori care ar da azil „vreunui soldat aparținînd armatelor dușmane (ruși, români)". Acest manifest, care numea pe soldații români dușmani, era semnat de același nou prefect, generalul romîn Mustață. Acesta era garantul ordinei în orașul părăsit ; era apărătorul vieții, avutului și cinstei locuitorilor Capitalei țării românești !

Enervarea zilelor din ajun a trecut ; acum lumea își cunoștea soarta. Parcă ți-e rușine să vorbești om cu om și totuși, intri în vorbă cu primul venit, ca să pleci apoi brusc, lăsînd conversația neterminată. Înspre piață e mare însuflețire ; toți caută să-și completeze aprovizionările pentru zilele negre ce au să vină. Îughesuială la Primărie. Urmînd ordinul poliției, locuitorii se grăbesc să predea armele. Spectacolul e dureros. Ordonanța prefectului amenin-

---

* Nici nu ar fi fost cu putință. Dușmanul era la mai mult de 30 km depărtare de Capitală, dincolo de Argeș, iar între el și oraș era încă armată română. Alarmarea locuitorilor din acea noapte dovedește nepregătirea oamenilor în paza cărora fusese lăsată Capitala.

ţă — ca de obicei cu moartea, pe aceia în locuinţele cărora se va găsi vreo armă. Şi vine lumea în valuri, care pe jos, care în trăsură, care împingînd cărucioare, aducînd arme de toate sistemele, de la greoaia puşcă a gvardiei civice, uitată prin vreun colţ de magazie de cine ştie cîte generaţii, pînă la eleganta armă de vînătoare modernă, pistoale turceşti ruginite, arme de panoplie, piese de colecţie şi jucării de salon. E întîia manifestare a unui nou spirit: îndeplinirea cu sfinţenie a ordinului autorităţii. Se anunţă un regim sever: de aci înainte sancţiunea necruţătoare va urma.

Un nou spectacol, şi mai dureros, se înfăţişază privirilor. Grupe de soldaţi încep a se ivi pe străzile dinspre apus. Sînt resturile armatei înfrînte pe Argeş. Au venit pe jos toată noaptea. Cîte doi, trei, uneori în grupe mai mari, obosiţi, palizi, unii abia tîrîndu-se, amestecaţi, soldaţi din diferite regimente mergînd laolaltă, infanterişti, cavalerişti pe jos, artilerişti fără tunuri. Plantoane, aşezate pe la răspîntii, îi îndrumă spre locurile de concentrare, pe unii înspre Mogoşoaia, pe alţii spre Pantelimon. Nu pot să dea explicaţii lămurite. Unii privesc aiuriţi, ridică din umeri şi pornesc mai departe. Alţii sînt mai comunicativi: „Ne-au virit nemţii în nişte nlaştini şi ne-au topit cu artileria lor grea". O constatare generală: toţi se plîng de insuficienţa armamentului — „puşcoacele noastre de tunuri" — faţă de superioritatea zdrobitoare a artileriei inamicului atît în număr, cît şi în calibre. I-au speriat şi mulţimea mitralierelor răspîndite prin toate tufele, prin toate colţurile.

Toată ziua s-au scurs pe străzi grupurile răzleţite şi n-au contenit nici a doua zi, nici chiar a treia zi. Pe şoselele de centură ale Bucureştiului se scurgeau, în acelaşi timp, convoaiele armatei, îndreptîndu-se spre nord-est: şiruri nesfîrşite de căruţe cu coviltire, chesoane, furgoane, trăsuri de ambulanţe ori care încărcate cu răniţi culcaţi pe paie. În tristeţea obştească, mărită de privelişteа dureroasă a frînturilor falnicei noastre armate, un intermezzo de operetă. O muzică veselă, coruri puternice de glasuri bărbăteşti, cheamă lumea de-a lungul bulevardului cel mare. O trupă rusească venea dinspre Pantelimon, îndreptîndu-se spre Cotroceni. Cîţi erau: un regiment, o brigadă? Imaginaţia populară îşi luа avînt: ruşii nu vor să lase să fie Capitala cucerită şi reîncep bătălia. Perspectiva unor lupte în jurul Capitalei, poate chiar un bombardament al oraşului, cam îngheţa unora entuziasmul pentru trupa rusească, care se înfăţişa frumos, atît ca oameni, cît şi ca material. Ruşii, o unitate din Corpul Alıev, care în loc să meargă la Argeş, preferase să vină la Bucureşti, s-au mărginit să intre în oraş pe o barieră, pentru ca să iasă pe alta. Speranţele înviorîră din nou un moment, cînd se văzură oamenii poliţiei rupînd ordonanţele generalului Mustaţă. Peste cîteva ceasuri însă, ele reapărură la loc. Ordine şi contraordine... Soarta nu se mai putea abate din calea ei.

Intrarea duşmanului în Capitală

Dimineaţa zilei de miercuri, 6 decembrie. Un cer plumburiu, un aer rece şi umed. În ajun şi peste noapte, cîteva bubuituri puternice anunţau distrugerea lucrărilor militare ce ar fi putut folosi inamicului. Dimineaţa, o mare de flăcări înspre Dealul Spirii: ardea Arsenalul.

Mare mişcare pe Calea Victoriei. Se aşterne nisip pe pavaj. Poliţia în mare ţinută: sergenţii de oraş cu coiful prusian de paradă. Atenţie mişcătoare pentru oaspetele drag ce se aşteaptă. Generalul Mustaţă făcea exces de

zel pentru „trupele imperiale"*. După toate prevederile și pregătirile, se aștepta ca intrarea să se facă pe la bariera Rahovei. Spre surprinderea generală, pe la ora 12, primele patrule de infanterie germană intrară în oraș prin Calea Griviței. Erau trupe din avangarda armatei lui Falkenhayn, care înaintaseră, prin lupte continue cu ariergardele noastre, de la Chitila la București. Mackensen era astfel întrecut. Pe cînd el aștepta pe malul de apus al Sabarului, dincolo de Bragadiru, rezultatele tratativelor parlamentarului trimis în București, camaradul și rivalul său, Falkenhayn, îi răpea, pentru sine și pentru Armata a IX-a germană, gloria de a fi pătruns cel dintîi în „cetatea" București. Parte de jos, parte urcîndu-se în tramvaiele întîlnite pe Calea Griviței, patrulele germane ajunseră în Calea Victoriei, unde dezarmară cu brutalitate santinelele dinaintea Palatului regal și ocupară Palatul. Curînd după aceasta sosi și Mackensen în automobil, străbătînd cu îndrăzneală orașul încă neocupat de trupele sale. El inspectă posturile puse la Palat și dădu ordine să se ocupe Ministerul de Război, Ministerul de Externe și alte clădiri publice.

Cele din urmă grupe răzlețe de trupe române părăseau Capitala pe barierele dinspre nord-est, pe cînd, în același timp, din direcțiile opuse, dinspre Calea Griviței și dinspre Calea Rahovei, soseau patrule dușmane din ce în ce mai numeroase **. Ca prin minune, Calea Victoriei se umplusе de o mulțime veselă și zgomotoasă. Foștii ostatici, supuși germani și austro-ungari, eliberați în ajun, în special femei, cîntărețe de teatre de varietăți, ținute pînă atunci închise la Văcărești și de cîteva zile transportate la Hôtel de France, făceau eliberatorilor o primire triumfală. Flori, fluturări de batiste, sărutări, surprindeau și buimăceau pe noii sosiți, care nu-și puteau crede ochilor ***.

Pe înserate, grosul trupelor germane intra în București și străbătea Calea Rahovei, strada Carol, Calea Victoriei și Bulevardul Elisabeta, înspre cazărmi, cu pas greoi, cîntînd cîntece patriotice. Automobile militare, care șuieră din

---

* Explicația atitudinii nedemne a acestui ex-general român s-a cunoscut mai tîrziu. În dosarele corupției germane din timpul neutralității, numele generalului figurează cu o însemnată sumă de bani, ca preț al iscăliturii sale pusă în josul unui articol de ziar — scris de altul — prin care se încerca intimidarea României, cu amenințarea că, în caz de război împotriva Puterilor Centrale „Carpații vor fi mormîntul armatei române". Morala socială s-a schimbat mult în cursul veacurilor: pe vremea lui Iuda Iscariotul vînzătorii se spînzurau singuri!

** O ciocnire, cu urmări de neînchipuit, era să se întîmple în mijlocul Capitalei, între patrula germană ce însoțea pe ofițerii însărcinați cu luarea în primire a orașului și un grup întîrziat de soldați români. Cu multă greutate, intervenția autorităților române a convins pe români să se predea și conflictul fatal a fost înlăturat.

*** Astfel se stabili legenda calomnioasă a primirii cordiale a dușmanului de „populația românească" a Capitalei. Gazetari germani de rea credință o puseră la contribuție spre a ne batjocori, umili și compromite. Scriitori germani serioși de valoarea și reputația unui Bernhard Kellermann și Ad. Koester, au ținut ca datorie de corectitudine să revină, ceva mai tîrziu, ca să restabilească adevărul: „S-a discutat mult zilele astea asupra purtării orașului. Ar fi greșit să se condamne un oraș după gesturile străzii principale. Există o stradă mare în București. Și în această stradă, numai pe un kilometru, sînt grămădite cafenelele, teatrele, cinematografele. Trotuarul acestui kilometru dă și astăzi tonul. E natural ca germanii, austriecii și ungurii din oraș să se îngrămădească aci. Că mulți, care tăceau pînă acum, și-au descoperit din nou inima germană. Că evreii, care aproape toți ne simpatizează, riscă astăzi cîte o vorbă tare. Dar atît nu e deajuns. În puține orașe, elementul feminin joacă un rol ca aici. Din vestibulul celui mai mic hotel, pînă în cabinetele miniștrilor. Această internațională, unică în felul ei, care a rezistat și în timpul războiului, este puternic reprezentată prin „artiste" germane. Negreșit, ele au nume false, franțuzești, americane. Pe vremuri, ele au cîntat Tipperary și au sărbătorit în cabinete particulare victoriile rusești. Dar, cînd a izbucnit războiul român, ele au trebuit să arate pașapoartele și s-a văzut că cele mai multe erau din Ungaria și Berlin, din Boemia și din Viena. Au fost internate la Văcărești. Astăzi însă, ele dau tonul în toate hotelurile, cafenelele și pe străzi, pretutindeni unde sînt soldați germani. Germanii se miră de acest oraș „inamic", sau își bat joc. Dar este sigur că nu România întreagă este ceea ce vede el pe acest kilometru de trotuar bucureștean, nici chiar întregul București"[10].

sirene sunete stridente, necunoscute pînă acum, autocamioane enorme, greu încărcate, străbăteau cu zgomote asurzitoare străzile.

Joi, invazia creşte. Din toate părţile sosesc trupe, cavalerie, ciclişti. Suprema injurie şi umilire nu ne-a fost cruţată : o companie de infanterie bulgară trece semeaţă pe Calea Victoriei, in sunetele unei muzici proaste care ţipă şi bubuie ca la bilci, şi intră in curtea Palatului. Strada se umple, atit in faţa cît şi în spatele Palatului regal, de căruţe urite, pline de lucruri furate de prin sate. Bulgarii fac roată in jurul oratorilor improvizaţi, care sărbătoresc marele eveniment ; se cintă „Şumi Mariţa" [4]. O companie germană dă afară pe bulgari şi închide porţile Palatului regal. Necăjiţi, bulgarii îşi string corturile, şatrele şi căruţele şi pornesc la vale, pe strada Ştirbei Vodă, spre locurile de cantonament. Pentru ca impestriţătura să fie deplină, in curtea şi grădina Ateneului bivuachează un detaşament de cavalerie turcească. Calea Victoriei geme de mulţime. Nu se aude decit nemţeşte. Pe lingă populaţia austro-germană a foştilor internaţi eliberaţi, a „damelor" de la Văcăreşti şi a tuturor celor ce ascundeau in colţuri tainice ale sufletului lor simpatiile pentru neamul de baştină, se mai adaugă masa evreimii bucureştene, care a uitat imediat să vorbească românește. Te strecori umilit prin lumea asta pestriţă şi duşmănoasă, pari străin în oraşul tău şi, cind intilneşti un prieten, o stringere de mîini şi o despărţire repede de ruşinea lacrimei pe care o simţi ivindu-se in colţul ochiului.

Pe ziduri se răsfaţă proclamaţia noului stăpin. Mackensen îşi celebrează victoria anunţind : „Bucureştiul, capitala României, a fost cucerit de armata mea. El intră de astăzi sub legile războiului...". Dar, le va simţi, doi ani de zile, legile aspre ale războiului vostru ! Îşi va duce crucea pînă la capăt, dar ajuns acolo, îi va fi dat să îmbrace haina de sărbătoare, spre a trăi şi ziua cea mare a triumfului, răscumpărată prin durere şi credinţă.

NOTE

[1] Aeronave — aerostate dirijabile — construite de inventatorul german Ferdinand von Zeppelin (1838—1917). Tipurile de dirijabile folosite în cursul primului război mondial au fost create în anii 1905—1906.

[2] Louis Blériot (1872—1936), constructor francez de avioane ; Wilbur Wright (1867—1912) şi Orville Wright (1871—1948), constructori nord-americani de avioane. Toţi cei trei mai sus-numiţi fac parte din rîndul pionierilor aviaţiei.

[3] Vezi Dobrovici Gh. M., *Istoricul dezvoltării economice şi financiare a României şi împrumuturile contractate. 1823—1933*, Bucureşti, Tipografia ziarului „Universul", 1934.

[4] Imnul naţional bulgar.

CAUZELE ÎNFRÎNGERII ROMÂNIEI

Prevederi şi rezultate

Campania românească din 1916 ţinuse o sută patruzeci de zile. În noaptea de 27—28 august, trupele noastre se avîntau peste Carpaţi; la 6 decembrie, după o sută de zile, inamicul intra în Capitala ţării. Puterea armatei române fusese adînc zdruncinată; totuşi, o parte a armatei s-a mai menţinut pînă la jumătatea lunii ianuarie, dînd timp de încă patruzeci de zile lupte necontenite pentru păstrarea unei linii de front şi pentru punerea în siguranţă a celeilalte părţi a armatei. Armata română — după expresia lui Ludendorff — fusese bătută, nu fusese însă distrusă [1].

Intrarea noastră în război provocase o explozie puternică de sentimente deosebite la cele două partide în luptă, aşa cum pînă atunci nu o făcuse intrarea nici unui alt popor, în decursul războiului mondial. Părerea generală era că intrarea României, cu aruncarea în cumpăna războiului a unei jumătăţi de milion de luptători proaspeţi, va fi hotărîtoare. Pe cît de mare era entuziasmul în presa, parlamentele şi în tranşeele fronturilor amice, pe atît de adîncă era consternarea inamicului. Intrarea noastră dădea lovitura de graţie, într-un moment cînd duşmanul era strîns de aproape pe toate fronturile: la Verdun şi pe Somme, pe Styr şi în Carpaţii Păduroşi, pe Struma şi pe Vardar [2], duşmanul ţinea piept cu greutate loviturilor. De aceea el privea cu groază agravarea pricinuită de intrarea României. „Niciodată — scrie Hindenburg — un rol istoric decisiv, de o asemenea importanţă, nu s-a încredinţat, într-un moment aşa de favorabil, în mîna unui stat atît de mic ca România. Niciodată, soarta unor puteri atît de mari ca Germania şi Austro-Ungaria, în deplină desfăşurare a întregii lor forţe militare, nu fusese dată pe mîna unei ţări, care abia dacă număra a douăzecea parte din populaţia ambelor state, ca în cazul de faţă. Pe baza situaţiei războiului, se putea presupune că România n-are decît să meargă încotro va voi, pentru ca să decidă soarta războiului în favoarea acelor state, care de doi ani ne asaltau zadarnic" [3].

Rezultatul campaniei române de patru luni şi jumătate n-a corespuns nici aşteptărilor aliaţilor, nici temerilor adversarului. Acest rezultat se poate exprima în chipul următor:

a) Pentru a face faţă noii situaţii, duşmanii au trebuit să ridice de pe celelalte fronturi europene o considerabilă forţă militară — peste 40 de divizii — pe care s-o arunce împotriva noului adversar. Urmarea a fost că Puterile Înţelegerii au profitat de această uşurare a fronturilor lor, fie ca să-şi odihnească şi să-şi regrupeze propriile forţe, fie ca să se salveze din situaţii ameninţătoare, fie ca să aplice ele însele duşmanului lovituri simţitoare.

b) Luptînd necontenit impotriva armatei române timp de patru luni și jumătate, dușmanul repurtase mari victorii, dar suferise și înfringeri simțitoare. Pierderile sale fuseseră foarte mari. O parte din armata dușmană fusese distrusă ; cealaltă era sleită de oboseală. Pentru odihna și refacerea ei, această armată avea nevoie de un lung repaus, de care vor profita atît trupele noastre, spre a se reface, cît și aliații, spre a da lovituri dușmanului comun.
c) România fiind înfrîntă, nu însă scoasă din luptă, dușmanul trebuia să păstreze pe frontul român un număr impozant de forțe în vederea operațiilor viitoare ; toate aceste forțe erau deci sustrase de la întrebuințarea pe care ar fi avut-o pe celelalte fronturi europene.

Acesta era rezultatul real al intrării României în război după patru luni și jumătate de campanie a anului 1916. Că el este important și că atîrnă greu în cumpăna războiului, de partea aliaților, este de netăgăduit. Tot atît de adevărat însă este că a fost cu totul altul decît cel așteptat [3].

Lipsa de coordonare a acțiunii Antantei.

Care sînt cauzele ?

Desigur că judecarea împrejurărilor intervenției României fusese greșit făcută de amîndouă părțile. Desfășurarea războiului a scos la iveală lucruri care nu se puteau cunoaște, sau nu s-au știut dinainte. Nici din partea noastră nici, mai ales, din partea aliaților noștri, nu se cîntăriseră cu băgare de seamă toate împrejurările în care aveam să luptăm, nu se prevăzuseră toate eventualitățile ce se puteau ivi și nu se luaseră măsuri spre a se înlătura complicațiile posibile. La greșelile făcute cu bună credință, din ignoranță sau din calcul greșit, se mai adăugară încă cele făcute cu intenții vinovate.

Un examen critic al intrării noastre în război, al pregătirii lui pe toate terenurile și al desfășurării lui, ne va lămuri pe deplin de ce campania noastră din 1916, începută sub auspicii atît de frumoase, s-a sfîrșit pentru noi în chip atît de dureros.

Alegerea „momentului" intrării în acțiune

Lipsa de coordonare atît în acțiunea politico-diplomatică, cît și în conducerea militară, a avut influențe rele asupra mersului operațiilor. Puterile Centrale aveau avantajul poziției lor, al vecinătății și al rolului preponderent pe care-l juca Germania atît pe terenul politic, cît și pe cel militar. Veleitățile de independență ale lui Conrad von Hötzendorf nu influențau, nici nu intimidau conducerea centrală care, mai întîi prin ascendent moral, apoi prin convenții scrise, revenea Germaniei. La Antantă, acest lucru nu exista. Fiecare armată opera pe cont propriu fără coordonare de ansamblu. E drept că comandamentul francez exercita un anume ascendent asupra celorlalte, mulțumită valorii recunoscute a armatei franceze și a faptului că Franța era partenerul cel mai important ca putere militară. Dar, efectiv, Joffre n-avea dreptul să dea ordine, deoarece Haig [4] și Cadorna [5] erau egalii săi, iar țarul Albert [6] și principele Alexandru [7] erau nu numai comandanții armatelor lor, dar și suveranii țărilor lor. El nu puteau da decît sfaturi ori sugestii ; dar, în război, ceea ce contează, este execuția. Lipsa de coordonare în Puterile Antantei a făcut ca ea să piardă avantajul superiorității numerice a forțelor ei și a permis Puterilor Centrale să păstreze inițiativa, dînd lovituri cînd pe un front, cînd pe altul.

Încercări timide de coordonare prin instituirea unui comandament unic s-au făcut prin conferințele de la Calais (iulie 1915), Chantilly (7 iulie 1913, decembrie 1915, noiembrie 1916), dar abia în primăvara lui 1918, sub imperiul și teroarea catastrofei, ea s-a putut realiza.

Intrarea României în acțiune și conducerea operațiilor pe frontul nostru sînt o pildă clasică a acestei fatale lipse de coordonare. Joffre o dă ca un exemplu de efect al încetinelii, sovăielilor, al lipsei de directive precise și al refuzului de colaborare. Patru evenimente mari marchează vara anului 1916: ofensiva franco-engleză pe Somme, ofensiva Brusilov, ofensiva italiană [8] și intrarea României. Bine și coordonat conduse, ele ar fi putut avea un efect hotărîtor. În loc de aceasta, rezultatul a fost lamentabil: „Antanta a plătit-o cu prelungirea conflictului încă doi ani, Rusia cu o revoluție, țarul cu tronul și viața sa, România cu o invazie care a dus-o la două degete de pieire" (Joffre).

Pentru ca intrarea în linia de luptă a peste o jumătate de milion de soldați proaspeți să aibă efectul decisiv care se sconta, ar fi trebuit ca forțele române să facă să se simtă acțiunea lor *în punctele și momentul* cerute de desfășurarea strategică a operațiilor pe eșichierul european. Dar pentru aceasta ar fi trebuit un plan de campanie comun și o direcție superioară unitară, care să știe să distribuie rolurile și să impună executarea lor. Iar momentul intrării noastre în acțiune n-a fost fericit ales. Brătianu a avut continuu preocuparea de a nu-și angaja țara într-un moment considerat de el ca neprielnic. Evenimentele întîmplate ulterior au demonstrat cît de întemeiată era această preocupare. Cu toată prudența și abilitatea șefului guvernului român, împrejurările au fost mai puternice: *el a trebuit să intre în război nu la momentul voit de dînsul, ci la unul impus din afară*. Ostilitatea guvernului țarist, opunerea lui persistentă la recunoașterea revendicărilor noastre naționale integrale, reaua voință pe care o opunea la predarea materialului de război ce ni se trimitea de aliații din vest, toate greutățile puse pentru obținerea garanțiilor pe care Brătianu, instruit de dureroasa experiență a trecutului, le socotea indispensabile, au întîrziat data intrării noastre în acțiune. „Momentul" nu mai corespundea cu epoca cea mai favorabilă.

La conferința interaliată de la Chantilly din 15 noiembrie 1916 Joffre, exprimîndu-se că intrarea României n-a produs efectul scontat, din cauza momentului tardiv la care s-a produs, delegatul român, colonelul Rudeanu, a replicat că România a întîrziat deoarece n-a fost pusă mai repede de aliați în stare de a intra în campanie. Cu toată insistența ce s-a pus în acest scop, arătîndu-se limpede insuficiența dotării armatei române cu material, în special cu muniții de artilerie, aceste trebuințe nu s-au satisfăcut la timp și chiar așa, la data intrării sale, România nu primise ceea ce-i era trebuincios.

Ce putea fi, și ce a fost în realitate, e ușor de înțeles: una pînă la două luni mai devreme, intervenția română ar fi fost catastrofală pentru Austro—Ungaria. Întîrzierea ei a salvat-o. Austriecii, în urma dezastrului lor de la Luck [9], putuseră să-și aducă artileria grea și numeroase unități de pe frontul italian, iar conducerea armatei lor fusese luată în mînă de germani. Criza era trecută. Ofensiva lui Brusilov era epuizată, iar Puterile Centrale se reculegeau. Forțele lor militare, rău apreciate de aliații noștri, erau acum îndestulătoare, nu numai ca să opună rezistență pe Frontul de Vest, dar să se plănuiască acțiuni ofensive pe celelalte fronturi. O astfel de acțiune se începuse pe Frontul de la Salonic; o alta se pregătea pe cel rusesc.

În acest moment, cînd situația începea a se desena dezavantajoasă pe fronturile orientale, statele majore rus și francez ne-au pus ultimatum-ul: acum ori niciodată. Am intrat, așadar, nu la momentul favorabil, liber ales de noi, ci la cel impus de aliați, pentru ușurarea situației generale de pe fronturile europene. Ușurința cu care fusese împinsă România în război, cu toate condițiile nefavorabile ale momentului, fusese de altfel minunat sintetizată în

cuvintele lui Joffre — un om chibzuit la aprecieri : „Esențialul este ca România să intre, ce va fi pe urmă, se va vedea".

De ce Puterile Antantei au silit totuși România să intre în luptă nepregătită și fără ca acțiunea ei să fie coordonată cu cea a aliaților lor ? O putem înțelege, împrumutînd o metaforă din tehnica jocului de șah : conducerea aliată era în primejdie ; ca să salveze „regele", au împins înainte un pion, destinat a fi sacrificat. Este cu atît mai interesant de relevat comentariile făcute mai tîrziu, după dezastru, din aceleași cercuri aliate care forțaseră România să intre în război, oricum ar fi. Un general rus (Win) scrie : „Domnește în genere impresia că România a tras sabia puțintel cam cu ușurință, socotindu-se mai puternică decît era în realitate și în speranța că va face « războiul ei » cu Austro-Ungaria, urmărind obiective limitate". Mai tîrziu, Sazonov condamnă și el ușurința cu care România, prin somațiile lui Alekseev și Joffre a „fost împinsă de aliații noștri, influențați desigur de opinia publică, care se arăta nervoasă. Șeful Statului-Major rus, generalul Alekseev, se văzu constrîns să pretindă înaintarea românilor în Austria sub pedeapsa ca, în caz de refuz, să fie privați de avantajele promise. Era o greșeală, foarte bine prevăzută de Statul-Major rus. Noi nu eram în stare să ajutăm trupele române și de a le face să iasă nevătămate din învălmășeală. Doi ani de lupte teribile slăbiseră foarte mult armata noastră, iar munițiile noastre după insuficiențele de la început, erau aproape complet epuizate".

Aliații n-au știut să pregătească intervenția română

Intervenția română nu a fost suficient studiată de aliați, astfel ca ea să se facă în condiții care să producă maximum de efect. Aliații, deși instruiți îndeajuns de experiența a doi ani de război, au trecut cu ușurință peste grava situație strategică a României. Frontiera română, devenită frontul său de apărare, era de două ori mai lungă decît frontul francez și numai cu puțin mai scurtă decît cel rusesc. Forțele române vor fi obligate să se dispună în cordon de-a lungul acestei frontiere. Afară de aceasta, ieșindul pronunțat al Munteniei, înaintînd spre vest între Carpați și Dunăre, putea fi prins ușor în clește. Și acest dispozitiv strategic atît de nefavorabil urma să fie apărat de o armată mică și insuficient prevăzută cu aparatul tehnic al războiului modern. Departe de a fi ceea ce se anunța în chip atît de ușuratic „o mare ofensivă", care să sporească forțele de pe fronturile amice existente, o cugetare serioasă trebuia să înțeleagă că România se va vedea obligată să lupte pentru apărarea noului front pe care-l alcătuia frontiera ei atît de nepriincioasă.

Tot atît de greșită a fost părerea că dușmanul nu mai are forțe cu care să facă față noului front. Dimpotrivă : dușmanul a fost în stare să-i facă față, și încă cu mijloace superioare ; insuficiența mijloacelor de informații și de prețuire a aliaților n-a știut să prevadă acest lucru. Ignorîndu-se resursele și mijloacele dușmanului, „el a fost considerat neputincios să facă o sforțare pe care o pregătea chiar în momentul cînd era declarat neputincios a o pregăti" *. De aceea, „România a fost tîrîtă în război fără să se fi studiat, nici cunoscut mijloacele de care dușmanul va putea dispune împotriva ei și, ca urmare, fără a se fi grupat, pe teritoriul român sau pe frontul Macedoniei, mijloacele materiale și umane, care poate ne-ar fi îngăduit să sfărîmăm planurile dușmanului" **.

---

* A. Tardieu, Discurs în Camera franceză.
** *Ibidem*

Guvernul român a fost asigurat de aliaţi că : 1) duşmanul nu-i va putea opune decît şapte divizii ; 2) că toate măsurile sînt luate pentru ca ofensiva bulgară să nu se producă, iar în caz contrar, ea va fi paralizată de o contra-ofensivă viguroasă pornită dinspre sud. Abia după începerea războiului nostru, s-a constatat că socotelile aliaţilor noştri fuseseră greşite : duşmanul a putut pune în linie împotriva noastră o armată formidabilă ; în loc de şapte divizii, a trimis 40 ! *. Iar pentru a susţine lupta împotriva lui, am fost lăsaţi aproape la propriile noastre mijloace ca armament, comandament şi efective. Ni s-a trimis misiunea generalului Berthelot, dar era prea tîrziu şi nu era de ajuns. Falkenhayn a găsit nota justă pentru caracterizarea situaţiei : „Berthelot, e bine, dar dacă nu aduce şi 500 de tunuri grele, n-avem nici o teamă de el".

Cît despre ajutoarele în oameni, ele au fost preţuite de aliaţii înşişi : trebuia, pe de o parte o armată rusească de 200 000 de oameni ca să atace la frontiera de sud pe bulgari, pentru a lăsa românilor libertatea de mişcare în Transilvania ; pe de altă parte, trebuia o puternică ofensivă a armatei lui Sarrail la Salonic.

Realizarea acestor condiţii indispensabile a fost mai prejos de bunele intenţii, cu care fuseseră concepute. A trebuit să renunţăm la cifra de 200 000 de oameni în Dobrogea — pe care aliaţii înşişi o fixaseră — şi tot după insistenţele lor, să ne mulţumim numai cu 42 000, în urma asigurărilor date că, în planul general al operaţiilor, această cifră va fi indestulătoare. Ea s-a arătat însă insuficientă pentru a face faţă unei organizaţii ca cea germană.

Generalul Wilson [11], şeful Marelui Stat-Major englez, a caracterizat astfel insuficienta pregătire a acţiunilor Înţelegerii : „Greşeala aliaţilor a fost totdeauna că nu au avut nici un sistem. Acţiunea lor politică nu a fost niciodată concordantă cu acţiunea militară ; dacă ar fi fost, Bulgaria ar fi venit poate cu noi în 1915. Nu a fost legătură în acţiunea lor militară : dacă ar fi fost, intervenirea României în 1916 ar fi putut fi decisivă" **.

---

* Pentru atragerea României în alianţă cu Antanta, a lucrat foarte activ serviciul T.O.E. (Théâtre des opérations extérieures) [10] de la Marele Cartier General francez. Cu toată neîncrederea pe care acest serviciu o avea în generalul Sarrail şi în armata de la Salonic, ofiţerii ce-l compuneau, în special şeful său, locotenent-colonel Billotte, depuneau cele mai mari insistenţe pe lîngă colonelul Rudeanu, şeful misiunii militare la Paris, căutînd să-l convingă — şi prin el, guvernul român — că Sarrail are forţe importante şi instrucţiuni, că Sarrail va ataca, că românii vor fi stăpîni exclusiv pe planul lor de campanie ş.a. Aceasta, deşi cel mai puţin convins de utilitatea intervenţiei române era însuşi Joffre, care era informat de către Alekseev că ruşii erau epuizaţi şi că nu vor putea da românilor, în caz de nevoie, ajutorul prompt de care ar putea avea nevoie. Totuşi, intervenţia României cîştigase aproape întreg Marele Cartier francez. Formula care exprima această dorinţă era : „Unei sute de mii de baionete mai mult, aruncate în bătălie, n-au stricat niciodată celor ce le-au avut de partea lor". La această apreciere optimistă se adăugau cu multă autoritate afirmaţiile Biroului informaţiilor, după care duşmanii nu mai au nici o singură divizie disponibilă. Speranţe nebune se întemeiau pe această informaţie :

** *At the supreme war council*, by Capt. Peter E. Wright. În „R. Tg Mil." 7—8, 1921. Generalul Castelnau [12] credea că armata română va fi aripa ocolitoare — l'aile marchante — a maselor ruse.

După cele dintîi succese ale românilor împotriva austro-ungarilor, emiţîndu-se la M.C.G. francez ipoteza unei concentrări germane, spre a degaja Austria, Biroul informaţiilor a replicat : „Cu ce voiţi să atace germanii? Nu le-a mai rămas decît o jumătate de divizie în rezervă !" Iar cînd această jumătate de divizie s-a schimbat într-o jumătate de duzină, deceptia fu crudă. Istoriograful Marelui Cartier francez povesteşte că a văzut pe un ofiţer al Biroului informaţiilor ţinîndu-şi capul între mîini şi exclamînd : „Mais où les prennent-ils, n... de D... ?" [13]. Furia se descărca împotriva generalului Sarrail, căruia i se trimiteau telegrame cominatorii ; unii ofiţeri de la T.O. [14] cereau în gura mare ca Sarrail să fie împuşcat [220].

Ofensiva armatei din Macedonia n-a fost serioasă

„Armata de Orient" de la Salonic — de sub comanda generalului Sarrail, fusese menținută acolo mai mult cu scop politic. Principalul ei susținător, Briand, era convins că prezența ei acolo va fi un mijloc puternic pentru atragerea României : era *marea sa concepție*. Misiunea strategică a Armatei de la Salonic ar fi fost : să acopere indirect mobilizarea și concentrarea forțelor române, să opereze în combinare cu forțele române de la sud de Dunăre, în scop de a obține distrugerea forțelor bulgare.

Un antagonism se stabilise — și pe această chestiune — între guvernul Briand și Marele Cartier francez. Acesta nu înțelegea importanța și oportunitatea războiului în Orient, care era considerat ca un teatru de război absolut secundar. După prevederile Marelui Cartier francez, trupele trebuiau ținute pe frontul principal, singurul unde se puteau aștepta acțiuni decisive. Mari discuții s-au dus între Paris și Londra pe această chestiune.

Kitchener [15], punînd ofensiva de la Salonic în legătură cu operațiile din Dardanele, voia s-o întreprindă cu forțe mari — 400 000 de oameni — spre a obține succese hotărîtoare, dar nu se înțelegea cu Joffre de unde să-i ia. În acest timp, situația în Balcani se înrăutățea, zi cu zi. Clemenceau susținea aceeași idee a concentrării acțiunii pe fronturile francez și rus : „Pe Meusa se va reface Serbia mare și în Polonia își va pierde Germania coloniile". Joffre refuzase să dea patru divizii necesare întăririi la timp a armatei Sarrail, susținînd că-i sînt necesare pentru ofensiva din Champagne [16]. Marele Cartier francez avea de ales între Constantinopol și Tahure : el a ales Tahure.

Conducerea Armatei de la Salonic era foarte defectuos organizată ; generalul Sarrail comanda trupele franceze și depindea, nu de Joffre, ci direct de Ministerul de Război. Generalul Milne, comandantul trupelor engleze, era independent de generalul Sarrail și asculta de generalul C. Monro, comandantul trupelor aliate de la Dardanele, care la rîndul lui depindea direct de War Office [17] din Londra. Oricum, Armata de la Salonic era o forță ce nu putea fi lăsată în inacțiune. Divergențele dintre comandamentul francez și englez o paralizau. Englezii n-aveau încredere în eficacitatea acestei acțiuni, nici în comandamentul ei și amenințau chiar să retragă și ce aveau acolo. Joffre era adînc nemulțumit de această inacțiune. Pretextul lui Sarrail că nu se puteau întreprinde acțiuni în timpul anotimpului cald era respins de generalisimul francez, cu obiecția că anotimpul cald de la Salonic era mai suportabil decît în cea mai mare parte din colonii.

În timpul cînd, din partea Antantei, se pierdea vremea în discuții asupra oportunității acțiunii pe frontul Salonic, germanii îi înțelegeau mai bine importanța. Un istoriograf englez scrie : Puterile Centrale au întrebuințat șiretlicul strategic de a continua să pretindă că vor da izbitura principală în Occident, în timp ce căutau să aibă superioritatea de oameni și tunuri în est, spre a distrage atenția englezilor și francezilor și a face minimă posibilitatea unei puternice contraofensive prin Dardanele și nordul Peninsulei Balcanice. De aceea, „Răsăritenii" * din Franța și Anglia nu erau ascultați în sfaturile de război ale aliaților, deși de partea englezilor numărau oameni politici de mîna întîi, ca Asquith, Lloyd George și Grey, iar de partea francezilor Briand ș.a.

* Numele ce se da partizanilor acțiunii în Balcani. Abia în 1918, victoria lui Franchet d'Esperey, care a determinat victoria finală, a arătat dreptatea „Răsăritenilor".

Centralii rupseseră inacțiunea. Bulgarii, de conivență cu regele Constantin al Greciei, trecură frontiera greacă fără să tragă un glonț de pușcă, ocupînd fortul Ruppel și toată regiunea din stînga Strumei, așa încît și-au constituit o bază sigură de acțiune pentru operațiile viitoare. Consiliul de război franco-englez se emoționă și, intr-o ședință ținută la Londra, la 9 iunie 1916, hotări . . . aminarea acțiunii Armatei de la Salonic pentru luna septembrie, pentru ca trupele engleze să se poată echipa pentru războiul de munte, iar armata sîrbă, refăcută în insula Corfu [18], să fie transportată pe frontul de luptă. Joffre se văzu nevoit să prescrie generalului Sarrail să fie în măsură să atace numai cu trupele franceze și nu-și ascundea nemulțumirea pe care i-o provoca insuficiența planului de campanie ce i s-a prezentat de generalul politician Sarrail. Toate aceste fricțiuni și neajunsuri, scrie Joffre, contribuie „să răcească zelul guvernului român".

De altfel, Armata Sarrail era intr-adevăr prea slabă pentru a intreprinde acțiuni decisive. Sarrail însuși califica drept „bluff" operațiile ce le putea întreprinde pe frontul de la Salonic cu o armată insuficientă ca efective și redusă încă prin condițiile climaterice și igienice rele în care se găsea *. Era o simplă momeală pentru România. Și, în fapt, intervenția română a venit la timp ca să provoace o destindere intre comandamentele militare și guvernele francez și englez, în momentul cînd discordia dintre ele amenința să ia aspecte foarte supărătoare.

Printre condițiile intrării României fu și hotărirea ca Sarrail să intreprindă o ofensivă serioasă, fixîndu-se și data acestei ofensive, care trebuia să preceadă pe aceea a României. Se știe însă că, și de data aceasta, bulgarii au luat-o înainte prin ofensiva de la Florina [19] și au anihilat cu totul orice influență asupra campaniei din România. Ofensiva lui Sarrail din octombrie a condus la cucerirea Monastirului, dar a fost de asemenea o acțiune tardivă, episodică și locală. Puterile Centrale erau informate de lipsa de efective a Aliaților și de atitudinea englezilor; ei știau că nu se poate lua aci o inițiativă în stil mare care să amenințe soliditatea frontului germano-bulgar din Macedonia. De aceea, ofensiva de divertisment Cordonnier n-a atras nici un soldat bulgar de pe frontul dobrogean spre sectorul balcanic.

Rezultatele antagonismului dintre concepțiile oamenilor politici și a șefilor militari francezi și ale Marelui Cartier francez au fost că: s-a adoptat planul de război rus — cu atacarea Austro-Ungariei și menajarea Bulgariei; s-a dat un ajutor militar insuficient la frontiera bulgară; acțiunea Armatei Sarrail a fost slabă. De aceea, bulgarii n-au fost scoși din luptă, iar România n-a fost eliberată de sarcina grea a războiului pe două fronturi, ceea ce i-ar fi dat putința să-și urmărească cu energie principalul obiectiv impus de aliați.

---

* Raportul oficial al deputatului francez Bénazet constată că Sarrail dispunea la 1 octombrie 1916 de 127 000 combatanți, în loc de 307 000, cum i se arătase de Marele Cartier General francez. Încă și din această cifră, un număr important nu erau capabili să lupte din cauza bolilor. Așa, Regimentul 54 infanterie de la Kenali avea în prima linie numai 1 394 oameni, în loc de 3 000; Regimentul 1 de marș din Africa, din fața Monastirului, avea numai 1 102 oameni. Peste tot Sarrail nu putea conta decît pe 28—29 000 de luptători infanteriști. Armata sîrbească, refăcută la Corfu, începuse să sosească, însă n-avea artilerie. Din această cauză una din condițiile esențiale puse de guvernul român pentru intrarea României în acțiune, cădea: ofensiva convergentă împotriva Bulgariei nu se putea înfăptui. Nici rușii nu puteau ataca de la nord, nici Sarrail nu putea ataca de la sud. La 6 august, G.Q.G. francez înștiințează pe Sarrail că misiunea sa este de a bărui pe bulgari.

Planul campaniei noastre a fost greșit?

Defensiva pe Frontul de Sud și ofensiva în Transilvania au fost considerate de mulți ca o „greșeală fatală" care, dînd prilej la contraatacul inamic pe frontiera Dobrogei, a fost cauza tuturor nenorocirilor ce au urmat. Planul campaniei noastre ne-a fost impus de mai multe imprejurări. În primul rînd, ofensiva în Transilvania corespundea sentimentului public din România; războiul nostru era un război național, era războiul pentru Transilvania; conștiința acestui lucru trebuia să toarne entuziasm în sufletele luptătorilor și să le dea impulsul luptei și jertfei. În al doilea rînd, eliberarea teritoriilor pe care le revendicam, făcea parte din programul politic al guvernului; România trebuia să aibă în mînă gajurile teritoriale care-i garantau prețul sacrificiilor și victoriei sale. Dar această ofensivă era — mai-nainte de orice — o condiție impusă de ruși, puternic susținuți în aceasta de Marele Cartier francez. „Concesiile ce facem pentru a obține concursul României — ziceau rușii — sînt limitate la condiția că România va constitui aripa stîngă a armatelor noastre în Transilvania, în care va năvăli, chiar de la începutul operațiilor" *.

Este drept că Briand, șeful guvernului francez, a stăruit pentru ofensiva pe Frontul de Sud, al cărei partizan personal și convins era, dar generalisimul francez Joffre și ceilalți conducători militari aliați, care aveau cuvîntul hotărîtor, în divergență de păreri cu guvernul francez, au sprijinit părerea comandamentului rus, care ne-a fost în cele din urmă impusă.

Credința că soarta armatei noastre ar fi fost alta în cazul cînd, în loc de a ataca pe frontul transilvănean, am fi atacat pe cel dobrogean, nu poate fi considerată ca absolut justificată. Personalități militare cu autoritate în cercurile conducătoare ale aliaților au respins-o cu hotărîre. Același lucru s-ar fi întîmplat dacă grămădeam trupele spre Bulgaria, lăsînd slab apărată lunga frontieră carpatică, cu numeroasele ei trecători, favorabilă atacurilor prin surprindere. Numai rolurile ar fi fost intervertite; rezultatul ar fi fost același. Și scriitori militari neutri, din cei mai cu autoritate, cum e colonelul elvețian Egli [79], găsesc că planul urmat de noi era cel mai bun. Egli convine că ofensiva împotriva Bulgariei avea avantaje indiscutabile din punctul de vedere al intereselor generale ale aliaților: scoaterea din luptă a bulgarilor, izolarea Turciei, restabilirea unei legături mai directe între aliații din Apus cu România și Rusia, readucerea sîrbilor în țara lor. Ea era însă legată de greutăți mari și de riscuri grozave pentru România care, surprinsă prin Carpați, ar fi fost tîrîtă într-o catastrofă. „Alegerea între cele două posibilități n-a fost, desigur, ușoară; ea a căzut asupra celei dintîi și — desigur — cu dreptate. Această soluție avea — cu toate primejdiile ei — mai multe șanse de reușită decît un atac într-o direcție cu totul opusă scopului politic urmărit". Afară de aceasta, ofensiva la sud nu s-ar fi putut concepe decît în concordanță cu o acțiune similară pornită de la Salonic. Știm însă că situația armatei lui Sarrail nu-i permitea o astfel de acțiune. În aceste condiții nu se putea vorbi de o campanie avînd scoaterea Bulgariei din luptă ca obiectiv principal.

Cauza fatală a înfrîngerii noastre nu a fost planul însuși al campaniei, ci chipul cum a fost executat. Condițiile indispensabile bunei îndepliniri ale acestui plan n-au fost respectate. În situația geografică periculoasă, în care ne găseam, acțiunea militară a României nu se putea executa izolat: ea

---

* Declarațiile lui Briand în ședința comitetului secret al Camerei franceze din 28 noiembrie 1918 [299].

ocupa doar un sector al marelui front oriental și deci trebuia sprijinită la cele două flancuri de colaborarea efectivă a aliaților săi. Una din condițiile de căpetenie formulată de Brătianu pentru intrarea noastră în acțiune, fusese apărarea frontierei dobrogene de către ruși și reluarea ofensivei la Salonic. Cealaltă condiție, impusă de colaborarea strategică cu rușii, era ofensiva rusească prin Bucovina și Galiția. Sprijinită astfel pe cele două flancuri, ofensiva românească în Transilvania s-ar fi dezvoltat cu vigoare și efect. Realitatea a fost însă alta.

Pe Frontul de Sud, rușii au adus divizii puține, una cîte una și la intervale lungi. Atacul bruscat al inamicului, cu forțe însemnate, a găsit aci forțele ruso-române slabe, risipite, neîntrunite pe linia de luptă. În ziua în care, după Turtucaia, s-a văzut nevoia ca România să se apere singură pe două fronturi, soarta războiului nostru era hotărită. Acțiunea lui Sarrail, ineficace, nu a adus nici o ușurare Frontului de Sud.

Pe Frontul de Nord, colaborarea rusească de asemenea, nu s-a realizat. Ofensiva lui Brusilov a încetat cu desăvîrșire din prima jumătate a lui septembrie. Românii, înaintînd în inima Ardealului, nu s-au găsit cu rușii la locul de întîlnire și au trebuit să se oprească pe loc, cu flancul drept în aer. În această poziție dificilă, atacați de front de Falkenhayn, cu amenințarea tăierii comunicațiilor cu țara, lipsiți de rezerve, trimise toate la Dunăre, a trebuit să evacuăm Ardealul renunțînd la ofensivă. În loc ca intervenția noastră să conteze ca factor ofensiv, iată-ne deci în defensivă pe două fronturi. Atacați acum alternativ de Mackensen la sud și de Falkenhayn la nord, fără ajutor serios din partea rușilor, fără nici o acțiune viguroasă la cele două flancuri ale frontului nostru, sîntem nevoiți a începe jocul fatal al schimbării trupelor de pe un front pe altul, trimițîndu-le de la munte la Dunăre și de la Dunăre la munte, sau lateral de la un punct la altul al Carpaților, spre a astupa spărturile ce se produceau, una după alta, pe lunga linie a frontului de luptă. Aceste deplasări se făceau cu sforțări extraordinare și cu întîrzieri mari din cauza configurației geografice dezavantajoase a frontierei muntoase, cu șirurile de înălțimi perpendiculare pe versantul de sud al Carpaților.

Loviți astfel din toate părțile, amenințați cu străpungerea frontului în diferite puncte și cu tăierea trupelor noastre din diferite direcții, fără ajutoare care să reîmprospăteze forțele epuizate, a trebuit să părăsim teritoriul Munteniei, retrăgîndu-ne pas cu pas și silind inamicul să ne urmărească retragerea, dar împiedicîndu-l de a ne-o tăia. Numai după părăsirea liniei Bucureștilor, ajutoarele ruseşti au început să sosească spre a salva, nu atît resturile armatei noastre, cît liniile de comunicație ale armatelor ruse, flancul sting al sectorului lor carpatic din Moldova.

Așadar, la împingerea României în luptă într-un moment nepotrivit, se adaugă părăsirea noastră la propriile puteri, lipsiți de ajutor pe frontul de luptă și de colaborare la cele două aripi vecine, între care ne găseam așezați.

Inamicul și-a strămutat acțiunea principală pe frontul român

Pe cînd aliații noștri făceau greșeala de a tîri România în război fără un plan prealabil studiat, fără a-i fi pus la dispoziție mijloacele necesare și fără a cunoaște situația reală a forțelor dușmanului acesta, reculegîndu-se repede, s-a putut strecura printre greutățile de la început și și-a dat perfect seama de situație, căutînd s-o întoarcă în avantajul lui. Germania a mutat pe frontul român centrul de greutate al războiului. Era evident că pe fronturile principale nu mai era de așteptat nici o izbîndă

hotăritoare. Credincioși doctrinei lor de a ataca pe inamicul cel mai slab, unde era un succes sigur de obținut și exploatat, convinși că intrarea României în război le-a oferit un punct slab în totalitatea frontului, germanii au părăsit lupta în vest și în est, unde au lăsat numai minimum de forțe indispensabile spre a ține defensiva. Împrejurarea că iarna sosea, și că pe zăpadă și geruri o linie întărită se poate apăra cu trupe mult mai puține decît vara, le-a permis să retragă în special din sectorul de nord al frontului rus numeroase unități. Toate aceste trupe devenite disponibile au fost îndreptate spre noul front român. La această combinare de forțe, realizată împotriva României, aliații n-au putut răspunde. Ofensiva lui Brusilov salvase frontul italian amenințat la Arsiero și Asiago ; intrarea noastră în război degajă pe francezi la Verdun, permite italienilor să fie victorioși în Carso, înlesni lui Sarrail ocuparea Monastirului și scuti pe ruși de lovitura ce li se pregătise. Pe frontul român, dușmanul a concentrat în noiembrie 40 de divizii și 6 brigăzi, din care majoritatea erau germane ; în același timp noi am avut 27 de divizii, din care 20 române și șapte ruse ; numărul lor a crescut în decembrie la 34 (15 române și 17 ruse).

Motivele pentru care germanii au transformat frontul nostru în principalul front de luptă al războiului european, au fost mai multe. În primul rînd, era un motiv psihologic. Ei au constatat slăbiciunea noastră militară care decurgea din lunga și întortocheata frontieră, pe care trebuia s-o apărăm, din lipsa de mijloace tehnice și din insuficiența sprijinului aliaților. Descoperind acest punct slab al frontului european, au priceput imediat folosul pe care-l pot trage : era singurul sector al războiului european unde, cu o sforțare puternică, puteau obține un succes mare, răsunător, care să impresioneze. Va fi a treia țară mică, aliată a Înțelegerii, care își vede teritoriul invadat, Capitala cucerită. Se va fi demonstrat în fața lumii întregi că prevederile lor sînt superioare acelora ale adversarilor, organizarea lor mai puternică, metodele lor mai bune. Pe scurt, sînt cei mai tari. Avertisment elocvent celorlalte popoare neutrale și beligerante !

Mai era un motiv de ordin politic. Ungaria și Bulgaria trebuiau reținute în alianța Puterilor Centrale. Înfrîngerea României însemna o satisfacție specială dată acestor două state, eliberarea lor de un pericol permanent, alipirea lor necondiționată de soarta Imperiului german. Atît de indispensabilă era ajutarea Ungariei și — prin aceasta — menținerea ei în alianța Puterilor Centrale încît, pentru a-și putea procura trupele necesare, Germania n-ar fi ezitat chiar de a evacua Belgia. Peste România cucerită, se constituia blocul teritorial neîntrerupt al puterilor dușmane. Legătura materială a Puterilor Centrale cu Bulgaria și Turcia era acum deplin asigurată.

În sfîrșit, motivul economic. Puterile Centrale trăiau cu amenințarea permanentă a foametei și a lipsei materialelor de război. România putea să le satisfacă două trebuințe de primul ordin : grîul și petrolul, asupra cărora stăteau ațintiți ochii germanilor, din timpul neutralității.

Dar Germania mai urmărea și o demonstrație. Conducătorii politici și militari germani ajunseseră la convingerea că nu mai pot cîștiga războiul. La 20 septembrie 1916, Wilhelm al II-lea era cîștigat pentru ideea unui manifest prin care să propună pacea [20]. Dar pentru ca această propunere să nu dea impresia unei dovezi de slăbiciune, Marele Cartier german ceru amînarea ei pînă la obținerea unui succes zgomotos pe unul din cîmpurile de luptă * ; după acest succes, propunerea de pace era să facă impresia unui

* Unitățile aduse de dușman pe frontul român sînt arătate în tabela ce urmează, pe sectoare, pe arme și pe națiuni, împreună cu comandanții lor. Perioada, pentru care am făcut această totali-

are, este luna noiembrie, de la străpungerea de la Jiu pînă la bătălia de la Caşin. Sper că analiza acestei tabele se va stabili definitiv importanţa „oficiului de pompă" pe care l-a exercitat frontul român asupra forţelor duşmane de pe fronturile europene şi se vor rectifica erorile curente ce se strecoară, chiar în unele publicaţii oficiale.

Unităţile duşmane pe frontiera română în noiembrie 1916:

1. Frontul carpatic
(de la Vîrciorova la Dorna)

		Germane	Austro-Ungare
1) Sectorul Cerna		Brigada 2 ciclişti Divizia 41 infanterie (Schmidt von Knobelsdorff)	Brigada 146 infanterie întărită (Szivo) Divizia 301 infanterie (Busse) (fostă Brigada 144)
2) Sectorul Jiu	Grupul Kühne	Divizia 109 (Oettinger) Divizia 11 bavareză (Kneussl) Divizia 115 infanterie (Kleist) Divizia 6 Cavalerie (Saenger) Divizia 7 Cavalerie (Mutius)	(Corp Schmettow)
3) Sectorul Olt	Grupul Krafft	Corp alpin bavarez (Tuschek) Divizia 216 infanterie (Veit) Divizia 2 Cavalerie (Etzl)	Divizia 78 infanterie (Goiginger) (din brigada alpină 2+10)
4) Sectorul Cîmpulung	Grupul Morgen	Divizia 12 infanterie bavareză (Hüller) Divizia 76 infanterie (Ellerman) Divizia 187 infanterie (Sunkel) Divizia 89 infanterie (Below)	Brigada 8 alpină (Rath) Divizia 51 infanterie (Támarky, apoi Mouilard)
5) Sectorul Predeal-Buzău	Grupul Staabs	Brigada Cavalerie Transilvăneană (Preinitzer) (fosta divizie a 8-a Cavalerie)	Divizia 21 infanterie (Urbarz)
6) Sectorul Vrancea—Oituz	Grupul Gerock	Divizia 8 infanterie bavareză Divizia 10 infanterie bavareză (Burghardt) Divizia 49 infanterie (Stein) Divizia 218 infanterie (Nostritz)	Divizia 71 Honvezi (Goldbach) Divizia 1 Cavalerie (Ruiz)
7) Sectorul Uz-Ghimeş	Grupul Fabini	Divizia 223 infanterie Corpul VI	Divizia 39 infanterie Landsturm (Molnar) Divizia 61 infanterie Landsturm (Grallert) Brigada 8 Husari Landsturm (Csecsi)
8) Sectorul Bicaz-Bistricioara	Grupul Litzmann	Corpul XXI (Lützendorff) Sectorul Dorna — munţii Bucovinei	Divizia 72 infanterie (Bandiani) Divizia 37 infanterie Divizia 10 infanterie Corpul XI (Habermann) (trecut la Armata VII austro-ungară; nu e socotit în frontul român).

2. Frontul de Sud

		Germane	Bulgare	Turce
9) Sectorul Dunăre	Grupul Kosch	Divizia 217 (Gallwitz) Divizia Cavalerie (von der Goltz) Brigada mixtă germano-bulgară	Divizia 11 Sofia (Nedelkov) Divizia 12 rezervă (Abaglev)	Divizia 26 infanterie (Hamid Fahri)
10) Sectorul Dobrogea	Grupul Nerezov	Divizia 4 infanterie Preslav (Kiselov) Divizia 6 infanterie Vidin (Popov)		Corpul Turc (Hilmi) Divizia infanterie 15 Divizia Infanterie 25

act de generozitate, de umanitate, porunită de la cel tare. Un astfel de succes nu se putea obține decît pe frontul român, prin concentrarea aci a tuturor forțelor disponibile și a celor mai încercați generali. La 6 decembrie a căzut Bucureștiul; la 12 decembrie, Wilhelm a lansat, în numele Puterilor Centrale, celebrul manifest de pace [21], redactat pe un ton arogant.

Pentru toate motivele acestea, germanii au dat războiului cu Romînia o importanță la care nimeni nu se aștepta la început. Prada era bogată și ușoară: ea a fost azvîrlită aproape necugetat în ghiarele hrăpărețe ale celui mai redutabil dintre dușmani. Germanii s-au oprit în defensivă pe toate fronturile, unde n-aveau nici o victorie de așteptat, dar nici vreo catastrofă de temut, și s-au năpustit cu toate forțele asupra imprudentului nou venit.

Atitudinea Rusiei

În tot timpul campaniei din 1916, atitudinea Rusiei față de noi a fost de rea-credință și rea-voință. Numeroase incidente și episoade, petrecute în timpul războiului, au surprins lumea. Fără îndoială că o participare mai numeroasă a rușilor, mai energică și mai ales făcută la momentul oportun, ar fi dat un alt curs războiului.

Generalisimul francez Joffre, fără să se arate simpatic românilor, mărturisește la tot pasul în *Memoriile* sale, greutățile ce întîmpina din partea Înaltului Comandament rus, reprezentat la început prin Alekseev, apoi prin Gurko, spre a-l aduce la o justă înțelegere a interesului de a ajuta pe români. Ostilitatea comandamentului rus era evidentă. Măsurile cerute de Joffre erau sau neexecutate, sau executate numai parțial, și aceasta „din deferență pentru solicitările mele insistente". Se părea că Alekseev voia mai mult să demonstreze că mai mare nevoie avea România de Rusia, decît aceasta de noua ei aliată. Șeful Statului-major rus se exprimase deschis: „Intrarea României în război este o adevărată calamitate". Joffre rezumă situația în aceste cuvinte: „Într-o astfel de atmosferă, operațiile ruso-române nu puteau fi marcate decît printr-o serie de întîrzieri, de șicane, de dezordini și, la urma urmelor, de dezastru".

Desfășurarea operațiilor abundă în pilde care ilustrează părerea generalisimului francez. În timpul ofensivei noastre în Ardeal rușii au avut o atitudine pasivă. Cînd, în primele săptămîni ale războiului, trecătorile Carpaților Moldovei fură forțate de armatele noastre, lăsînd liberă trecerea rușilor, care puteau să năvălească în Transilvania ca un șuvoi pe care nu-l mai oprește nimic, nici un picior de soldat rus nu s-a ivit în Carpați. Numai cînd au început înfrîngerile noastre, cînd frontiera muntoasă a fost bine zăvorită cu trupe austro-ungare, rușii au început să dea seria de atacuri moi și descusute din cele-

---

Divizia mixtă infanterie
Dobrici (Kantargiev)
Divizia Cavalerie (Kolev)

În total deci, în cursul lunii noiembrie dușmanul a avut pe frontul român următoarele unități:

a) Germane: 16 divizii infanterie, una brigadă mixtă germano-bulgară infanterie, patru divizii cavalerie, una brigadă cavalerie și una brigadă ciclișți.
b) Austro-Ungare: 10 divizii infanterie, două brigăzi infanterie, una divizie și una brigadă cavalerie.
c) Bulgare: cinci divizii infanterie și una cavalerie.
d) Turcești: trei divizii infanterie.

Totalul pe arme: infanterie 34 divizii și trei brigăzi; cavalerie șase divizii și două brigăzi; una brigadă ciclișți.

brele „lor ofensive de ușurare" a românilor. Astfel, ei au renunțat la exploatarea, în scopuri strategice, a succesului nostru inițial.

În Dobrogea, acțiunea rusească a fost greoaie și moale : unitățile rusești au sosit tardiv, succesiv și cu efective slabe. De aceea, armata română a suportat singură atacul germano-bulgar la Turtucaia și nu a putut restabili situația în Dobrogea. În timpul bătăliilor, rușii s-au luptat prost și au compromis rezultatele, fie prin neintervenția lor la timp, fie prin retragerea lor intempestivă din linia de luptă. Zaioncikovski a fost un incapabil, dar succesorul său, Zaharov, general cu bună reputație, a debutat în Dobrogea cu zgomot, pentru ca apoi să nu facă nimic, deși avea sub comanda sa o armată cu mult mai numeroasă decît aceea pe care dușmanul o lăsase în fața lui. Inacțiunea lui a pierdut Dobrogea. Părăsirea Dobrogei de armata generalului Zaharov, mult superioară celei bulgare, fără luptă, e calificată chiar de istoriografii militari ruși ca o „manevră deplorabilă", prin nimic justificată, cu consecințe grave.

În epoca străpungerii frontului nostru carpatic, telegrame aproape disperate solicitau Statul-Major rus ca să dea ordin celor patru divizii ruse, ce stăteau inactive în Basarabia, să vină în Carpați, unde ar fi putut împiedica ruperea frontului. Dar Statul-Major rus răspundea invariabil că „nu s-a desenat încă îndeajuns acțiunea inamicului, ca să se știe unde sînt mai necesare acele trupe". În decursul bătăliei de la Argeș, intrarea mai repede a diviziilor ruse de la Dunăre și intervenția lor în luptă, la timp, ar fi hotărît poate, de partea noastră victoria ce începuse să se anunțe. Generalul Keller a întîrziat cu cîteva zile intervenția celor trei divizii de cavalerie ce comanda, sub pretext că nu-i sînt caii potcoviți, și a provocat părăsirea liniei Cricovului și retragerea spre Rîmnicu Sărat.

Corespondenții de război englezi și francezi au relatat ziarelor lor numeroase cazuri în care unități rusești, care puteau interveni cu folos în ajutorul trupelor noastre aflate în primejdie, au primit ordin să se îndrepte în alte direcții. Masele de trupe rusești nu au ocupat poziții de luptă decît în momentul cînd ultima rezistență românească fiind înfrîntă, inamicul începea să se apropie de linia frontului rusesc. Munții Moldovei și linia Siretului de jos acopereau pentru ruși nu țara aliatului, ci propria lor țară și apărau flancul sting al armatelor ruse de pe frontul carpatic.

Explicația atitudinii necamaradorești a rușilor față de români e luminoasă. Abandonarea Munteniei și a Dobrogei și retragerea pe o linie dinapoi a fost preocuparea continuă a rușilor, chiar de la primele noastre insuccese. În timpul contraofensivei germane în Transilvania, pe cînd nimeni nu putea să prevadă dezastrul român, Alekseev, arătînd lui Berthelot pe harta României linia Siretului, i-a declarat : „Aici vom rezista. La apus de această linie nu vom lupta". În decursul luptelor pentru apărarea Carpaților Moldovei — octombrie 1916 — s-a prezentat la generalul Prezan generalul rus Veliciko — un reputat specialist în fortificații, care colaborase pe vremuri la fortificațiile Port Arthurului [22]. Generalul rus, sosit în România cu misiunea de a studia lucrările din Carpații Moldovei, împărtăși camaradului său român că în misiunea sa se cuprinde și prelungirea acestor întăriri prin valea Siretului adăugind, în mod confidențial, că i s-a interzis a aduce acest lucru la cunoștința Marelui Cartier român (Prezan verbal).

În zadar Berthelot căuta să lămurească pe ruși că nu poate fi comparație între imensitatea teritoriului rus și suprafața micii Românii ; retragerile mari din Rusia nu primejduiau condițiile vitale ale uriașei țări, pe cînd abandonarea Munteniei însemna pentru România o lovitură ce putea fi mortală. Dar, la apelurile lui Berthelot, care cerea pentru România sprijinul trupelor disponi-

bile ale lui Leciţki şi Zaharov, Gurko răspundea : „Nici un om, nici un tun !". Şi, pe cînd românii dădeau cu disperare la Argeş bătălia de care depindea Capitala şi ţara lor, Gurko organiza liniştit noul front Carpaţi — Siret — Marea Neagră, sacrificînd dinainte cea mai mare parte a teritoriului român. În ţară, Berthelot constata că generalul Beleaev, reprezentantul Marelui Cartier rus pe lîngă comandamentul român, are ca misiune să contracareze toate măsurile pe care misiunea franceză le propunea în favoarea românilor. Beleaev a declarat : „Oricît de mare burtă are generalul Berthelot, tot nu va putea înghiţi în ea toate picioarele pe care i le vom administra în spate". Relatînd aceste lucruri în memoriile sale, Saint-Aulaire, ministrul Franţei în România, adăuga comentariul : „România e singura ţară care a suferit o îndoită ocupaţie : jumătate din ea pe a duşmanului şi jumătate pe a falsului prieten, şi aceasta a fost mult mai grea".

Nici un istoric rus nu tăgăduieşte această atitudine a Rusiei, încercînd să o justifice prin aceea că pentru Rusia ar fi fost preferabilă o România care i-ar fi păstrat o neutralitate binevoitoare, deoarece ea i-ar fi garantat flancul sting al frontului său, unei Românii aliate, care păzea rău o frontieră de peste 800 km. Decît numai că, această atitudine luată după intrarea noastră în război, este în flagrantă contradicţie cu atitudinea din timpul neutralităţii, cînd presiunile mari şi neîntrerupte ale Rusiei pentru a băga România în război erau calificate, de o foarte înaltă personalitate rusă, ca o nebunie furioasă.

Rusiei îi plăcea să se plîngă că noul său aliat este şi rău pregătit materialmente, pentru a susţine un război modern. Dar, în acelaşi timp, ea nu făcea aproape nimic spre a înlătura această slăbiciune, neexecutîndu-şi cu lealitate obligaţiile contractuale. În adevăr, materialul de război trimis din Franţa şi Anglia şi tranzitat prin Rusia suferea inexplicabile întîrzieri sau era chiar reţinut în Rusia. Astfel, mitralierele şi tunurile antiaeriene nu ne-au fost predate ; cele dintîi au fost trimise la Petrograd, spre a servi mai tîrziu împotriva revoluţionarilor ruşi, iar cele de-al doilea au fost trimise la Riga. „După o lună de zile de la intrarea noastră în război, transporturile noastre au fost sabotate ; de la mai multe automobile, aeroplane, motoare, autocamioane se furau piese spre a le face inutilizabile la sosirea lor. Trenurile cu armament, muniţii, artilerie grea, aeroplane, în loc să fie dirijate spre ţara noastră, au fost dirijate spre linia Caucazului, iar altele distruse prin ardere. Pe liniile Caucazului, în primăvara anului 1917, au fost găsite de către ofiţerii din misiunea militară franco-engleză, trimisă anume spre a căuta şi a aduce materialele comandate de noi, toate trenurile ce trebuia să aprovizioneze ţara noastră «dosite şi întîrziate»".

Rezultatul pe teren era realizarea planului în vederea căruia lucrau ruşii de la început : un front aproape exclusiv rus se întindea de la Baltica la Marea Neagră, iar cea mai mare parte a României, cu toate bogăţiile sale, erau pasămite în mîna duşmanului.

Toate acestea au făcut ca o gravă bănuială să se ridice împotriva aliatului nostru. Sinceritatea sa se punea la îndoială ; se pronunţa chiar cuvîntul de trădare ! Care putea fi cauza straniei atitudini a ruşilor faţă de noi ?

Era evident că ruşii nu se purtau cu noi ca nişte adevăraţi prieteni. Motive psihologice şi politice explicau acest lucru. Ruşii şi românii nu puteau fi prieteni sinceri. Tendinţa tradiţională a politicii ruseşti spre unirea cu slavii de sud şi pentru deschiderea drumului la Constantinopol [23] a întîmpinat totdeauna cel mai serios obstacol în existenţa statului român. Interesul conservării noastre naţionale ne împinsese în tabăra opusă Rusiei [24]. O România mai mare şi mai puternică era să devină, negreşit, o piedică şi mai mare în calea aspiraţiilor ru-

seşti*. Antagonismul era real. Războiul mondial crease, ce e drept, o comunitate de interese între România şi Rusia, dar ea era incidentală, trecătoare, născută din dorinţa de a dobori pe un duşman comun : Austro-Ungaria. Tocmai această alianţă cu Rusia, devenită inevitabilă prin adeziunea României la acţiunea Înţelegerii, era punctul negru al politicii noastre de război ; ea era exploatată de adversari şi arătată ca imorală şi primejdioasă pentru dezvoltarea viitoare a statului nostru. Alianţa Rusiei cu România era asemănătoare cu acele căsătorii convenţionale, în care fiecare din soţi îşi face mai dinainte rezerve asupra purtării viitoare. Colaborarea noastră cu Rusia şi raporturile reciproce au fost impregnate, de la început, de un sentiment de neîncredere ; el a dominat lungile tratative pentru intrarea noastră în război şi a fost cauza întîrzierii acestei intrări. Nu era colaborarea frăţească, entuziastă, spontană, pornită din inimă, care ne lega de Franţa şi Italia, nici cea pornită din adîncă convingere, ca cea cu Anglia. În fundul conştiinţei noastre ne era teamă de victoria desăvîrşită a Rusiei, care ne deschidea perspective de temut. De partea ei, Rusia avea interesul să nu ieşim prea puternici. Un istoric militar rus, care a ocupat o funcţie importantă pe frontul român în 1917—1918, mărturiseşte cu sinceritate că există o contradicţie serioasă între „obiectivul politic român" şi obiectivele militare ruseşti.

Din această situaţie falsă a ieşit toată atitudinea Rusiei. Aprecierea ajutorului român şi invocarea lui de către Rusia se schimba după soarta operaţiilor pe fronturi, iar necesităţile proprii cînd erau presante, cînd părăsite. În cursul acestor oscilaţii Rusia a considerat multă vreme concursul României ca inutil, apoi, cînd l-a socotit necesar, a opus o lungă şi încăpăţînată rezistenţă la recunoaşterea revendicărilor noastre, sub pretextul apărării intereselor slavismului. Ne-a vîrît în război pentru trebuinţele ei atunci cînd şi în direcţia care i-a convenit ei. Nu ne-a lăsat să ne întărim prea mult, oprindu-ne materialul de război, ne-a dat un ajutor foarte problematic şi nu a intervenit serios decît atunci cînd propria sa situaţie începea să devină ameninţătoare. Impresiile de la început au devenit în urmă o certitudine. Rusia nu dorea victoria română. Dimpotrivă, se părea că doreşte dezastrul aliatei sale.

Nu se poate stabili cu precizie întrucît acuzaţia formală de trădare, întrebuinţată chiar de oameni politici cu mare răspundere şi cu vorba cumpănită — ca, de pildă, A. Tardieu [25] — poate fi justificată. La Curtea din Petrograd era o atmosferă nebuloasă, încărcată şi suspectă. Se atribuiau ţarinei, germană de origină [26], şi anturajului ei [27], în care au jucat roluri tenebroase miniştrii Stürmer şi Protopopov, precum şi odiosul călugăr Rasputin [28], sentimente germanofile şi intenţia de a pregăti o pace separată cu Germania. Pretextul necesar, care să justifice această trădare faţă de cauza comună a aliaţilor, trebuia să fie un dezastru militar, care să nu atingă direct Rusia, dar care să dovedească în chip elocvent superioritatea militară a Puterilor Centrale şi inutilitatea prelungirii războiului. Acest pretext binevenit era tocmai prăbuşirea României, indicată la aceasta prin proximitatea ei, prin legătura directă a fronturilor de luptă şi prin speranţele mari ce se puseseră la intrarea ei în acţiune. Iată de ce conducătorii acestei politici împingeau România la dezastru.

Un document secret, publicat mai tîrziu de regimul bolşevic, aruncă lumină asupra sentimentelor cercurilor diriguitoare ale politicii ruseşti şi asupra intenţiilor lor. Este celebrul „raport Polivanov", redactat fie de fostul ministru

---

* Fostul ataşat militar englez la Bucureşti, colonelul Thompson, scrie : „Oamenii care guvernau Rusia nu uitaseră Plevna. Puterilor mari nu le place să aibă obligaţii către ţările mici vecine şi sînt în stare să fie rău platnice cînd e vorba să-şi plătească datoriile".

de Război, fie de un înalt funcționar din Ministerul de Externe rus, cu același nume. Polivanov face istoricul intrării noastre în război și a tratativelor urmate; el e de părere că extinderile teritoriale acordate României „nu corespundeau proporției participării sale la operațiile militare". Continuînd cu arătarea fazelor războiului, Polivanov descrie astfel situația creată de evenimente: „Din punct de vedere al intereselor rusești, avînd în vedere starea actuală de lucruri din Rusia, noi trebuie să ne conducem de următoarele considerații: dacă împrejurările s-ar dezvolta astfel, încît convenția militară și politică din 1916 cu România s-ar putea realiza complet, s-ar crea astfel în Balcani un stat foarte puternic, compus din Moldova, Valahia, Dobrogea — România de astăzi —, Transilvania, Banatul și Bucovina — întinderi teritoriale conform Tratatului din 1916 — cu o populație de aproape 13 milioane de locuitori. Este evident că nu s-ar putea conta ca acest stat să rămînă amical față de Rusia și că el nu ar năzui să-și realizeze aspirațiile naționale asupra Basarabiei. În Balcani, el s-ar strădui de asemenea să contrabalanseze influența Rusiei și, fiind dat caracterul latin predominant al populației sale, el s-ar găsi sub marea influență politică a Italiei și Franței. Iată de ce năruirea visurilor României, în ce privește voința ei de a ajunge o mare putere în proporțiile arătate mai sus, nu este contrară intereselor politice ale Rusiei. Noi trebuie să profităm de această circumstanță, spre a stringe pentru un timp cît mai lung posibil legăturile forțate care unesc Rusia cu România".

Concluziile acestui raport sînt de un cinism care îndreptățește cele mai rele presupuneri în privința atitudinii Rusiei: „Evenimentele care au loc acum în România au modificat radical condițiile Tratatului din 1916. În loc de un concurs militar relativ modest, pe care era obligată să-l dea în Dobrogea, Rusia a trebuit să încredințeze trupelor sale aproape în întregime apărarea României. Acest ajutor militar al Rusiei a luat acum astfel de proporții, încît promisiunile făcute României prin susnumitul tratat relativ la compensațiile teritoriale în schimbul intrării sale în război, trebuie să fie, fără nici o îndoială, revizuite. Dacă în împrejurările de față, ar fi deplasată ridicarea acestei chestiuni, ea trebuie oricum pusă la ordinea zilei în momentul cel mai apropiat și mai favorabil" [29].

Metodele politicii rusești ies în evidență din acest raport; el formează o bază serioasă pentru acuzațiile de nesinceritate, sau chiar de trădare, aruncate acțiunii politice și militare rusești. Ea era de altfel în deplin acord, și în continuitate directă, cu atitudinea lui Stürmer în ultima fază a tratativelor din vara anului 1916, care au condus la încheierea celor două convenții cu România: hotărîrea premeditată de a nu-și ține angajamentele subscrise în aceste convenții.

Erau două Rusii, care lucrau în vrăjmășie una cu alta. Întîia era Rusia militaristă și națională, Rusia lui Alekseev, pentru care România fusese auxiliarul indispensabil dar nesimpatic, a cărui anihilare, odată serviciul îndeplinit, era plăcută și dorită pentru Imperiul țarist; era aceeași veche Rusie de la 1878, a lui Ignatiev și Șuvalov [30]. A doua era Rusia subterană, a lui Stürmer, Protopopov și Rasputin, Rusia combinațiilor oculte și a trădării, pentru care România nu conta decît ca obiect de tranzacție sau de trafic.

Oricare din aceste două ar fi fost fața sub care se prezenta Rusia față de noi, se poate vedea încrederea pe care o puteam pune în marele nostru aliat și cît de îndreptățite apar precauțiile, pe care se crezuse dator Brătianu să le ia împotriva Rusiei, în timpul tratativelor noastre de alianță. Un lucru e însă în afară de orice discuție: în decursul campaniei din 1916, atacați

de forțe superioare, lipsiți de sprijinul real al aliaților din vest, am avut lîngă noi un aliat nesincer și răuvoitor *.

Lipsuri în pregătirea noastră militară

Prăbușirea puterii noastre militare nu are numai cauze în afară de ea însăși. Sînt și cauze care trebuie căutate în organizarea și pregătirea ei. Să ni le recunoaștem cu sinceritate. Cea mai de căpetenie și mai justificată dintre criticile aduse organizării armatei este hipertrofierea ei, umflarea efectivelor, spre a se da aparențele unei armate numeroase. Această sporire a numărului s-a făcut în dauna soliditățiii ei. De la 15 divizii, cît cuprindea înainte de 1914, armata a fost sporită la 23 divizii. Pentru a se ajunge la acest număr, s-au introdus numeroase elemente slabe, atît din punct de vedere fizic, cît și al instrucției. Nici ofițerii, nici cadrele, nici oamenii instruiți, nici armamentul, nici munițiile, de care dispuneam, nu îngăduiau o sporire atît de considerabilă a armatei. Nu existau nici rezerve instruite, sau capabile de a fi instruite, care să poată umple golurile. Pe scurt, puterea noastră de încadrare și de înzestrare nu depășea 15 divizii. Diluarea armatei, provocată de sporirea peste măsură a acestui număr, a avut drept rezultat scăderea puterii ei combative. În loc de o armată mai puțin numeroasă, dar omogenă și plină de coeziune, ne-am prezentat în război cu o armată umflată ca număr, dar purtînd în însăși această inflație semnele slăbiciunii. Lipsuri tot atît de mari s-au constatat în timpul campaniei din 1916 în pregătirea pentru luptă a armatei. Nu se poate tăgădui că în timpul celor doi ani de neutralitate și de pregătire se depusese o activitate uriașă pentru înzestrarea materială și pentru pregătirea de război a armatei ; armata noastră de la 1916 nu mai semăna, nici pe departe, cu cea cu care intrasem în campania din Bulgaria la 1913. Dar cei doi ani de război european făcuseră ca atît tactica, cît și armamentul, să realizeze progrese uriașe, cum nu se făcuseră în două decenii de pace. Izolați de cele două tabere adverse, noi învățasem prea puțin lucru. E drept că ne lipsiseră profesorii. Situația noastră de țară neutrală, avînd în coastă continua amenințare a germanilor, ne impusese rezervă. Oferta guvernului francez de a ne trimite o misiune militară sub conducerea generalului Mondésir, care să instruiască armata română în spiritul noilor metode de luptă, a trebuit să fie declinată de guvernul român, de teama gravelor complicații la care ea ar fi dat naștere. Misiunea generalului Berthelot a sosit prea tîrziu, atunci cînd începusem să alunecăm pe panta înfrîngerii. El a putut să constate că sîntem „admirablement desorganisés" [32] și să ne aducă imense servicii pentru reorganizarea armatei ce va avea să lupte în partea a doua a campaniei.

Cu această totală lipsă de cunoaștere a împrejurărilor războiului modern, cu deprinderi tactice anacronice, cu importante comandamente ocupate de oameni puțin pregătiți, ridicați la situații înalte nu pe bază de selecție a meritelor, ci pe legături de interese sau prietenie, am început războiul avînd ca duș-

---

* Bilanțul complexului de împrejurări în care s-a făcut intrarea în război a României și a atitudinii aliaților față de ea, a fost cristalizat în cîteva rînduri prea severe, desigur, dar în tot cazul interesante, fiindcă provin de la o eminentă personalitate politică și militară engleză, generalul Thompson, fost atașat militar la București, devenit mai tîrziu ministru al Aeronauticii în cabinetul englez al lui Lloyd George [31][sic] : „Primul act al tragediei române se apropie de sfîrșitul ei. O țărișoară latină cedase momelilor și amenințărilor și intrase sub auspicii rusești într-un război european. Acum, iat-o zdrobită și sfîrîmată, victimă a două invazii : una, a dușmanului la sud, cealaltă a rușilor la nord. Puterile apusene erau darnice, peste măsură, în simpatia lor — nici n-aveau să fie darnice cu altceva — și erau martorele neputincioase ale nenorocirii cauzate de ele. În Franța, un optimis neastîmpărat și ignorant concepuse un plan egoist. Anglia [illegible] acest plan. Iar Rusia, în numele intereselor aliate, urmărise o politică rusească tradițională, care fusese și obscură și sinistră".

man pe acel popor pentru care războiul era „o industrie națională" — după vorba unui om politic francez și „o necesitate biologică", după un celebru general german, cu acea armată ai cărei șefi, selecționați prin proba a doi ani de război crincen, erau creatorii înșiși ai celor mai multe din noile metode de luptă. Aceste împrejurări ne-au făcut să comitem numeroase greșeli care ne-au costat mii de vieți prețioase și au zdruncinat încrederea soldatului nostru. Să citățm pe unele din cele mai frecvente. Atacurile noastre erau insuficient pregătite de artilerie și foarte adeseori descoperite. Tranșeele, săpate de ai noștri, superficiale, adăposteau prost pe luptători. Nu eram deprinși să ne ascundem: în prima noapte chiar, la trecerea Carpaților, un comandant de regiment a fost împușcat, pentru că-și fixase o lampă electrică de buzunar, la centiron. S-au ordonat șarje de cavalerie, ca pe vremea lui Murat și Coulaincourt [33], împotriva unor poziții inamice puternic retranșate cu rețele de sîrmă ghimpată; ele s-au topit în focul mitralierelor dușmane. Măsuri de protecție insuficiente au pricinuit dureroase surprinderi tactice. Recunoașteri insuficiente ori superficiale — datorate și lipsei motocicletelor și aeroplanelor — ne-au pus adeseori față în față cu forțe mult superioare, sau nu ne-au permis exploatarea începuturilor de succese. Lipsa de colaborare între infanterie și artilerie a fost una din cele mai grave scăderi în conducerea luptelor. În genere se punea puțin temei pe tragerea cu arma de foc — neglijată în timp de pace — și prea mult pe atacurile cu baioneta, procedeu primitiv, riscant și costisitor de vieți, față de puternicele mijloace de apărare la distanță ale războiului modern.

Tehnicienii străini au făcut constatarea că instrucția artileriei era defectuoasă: ea se oprise la școala de baterie. Din această cauză, tirul bateriilor izolate, bune prin ele însele, nu era capabil de aplicații tactice suficiente. Lipsa de preparație a tirului de grup se explica și prin sărăcia mijloacelor de care dispunea artileria: la început, bateriile aveau numai 2 km de cablu; ele nu puteau să lucreze cu eficacitate, fiind lipsită și de legătura cu infanteria. Din aceeași cauză nu putea folosi nici avantajele terenului, fiind obligată să aleagă poziții descoperite, sau să înlocuiască telefonul cu oameni de legătură. Artileria mai era lipsită de aparate de vizare: era păcat să vezi unități bune pierind fără folos din cauza lipsei de mijloace tehnice elementare.

Inferioritatea armamentului nostru a fost una din cauzele hotăritoare ale înfrîngerii. Artilerie grea am avut foarte puțină. Peste tot am fost dominați de dușman, atît ca număr de guri de foc, cît și în ce privește calibrele și lungimea tirului: fiecare divizie dușmană avea o puternică artilerie grea proprie. Bateriile noastre erau întotdeauna încadrate și sfărîmate de artileria grea dușmană. Lipsa cailor ori a tractoarelor îngreuia transportul tunurilor noastre grele; cele mai multe trebuiau transportate cu boi. De aceea, tunurile noastre grele nu au putut fi aduse și întrebuințate aproape în nici una din numeroasele lupte ce s-au dat în timpul campaniei din 1916. Împotriva numeroasei artilerii grele dușmane, noi opuneam „pușcoacele" de 53 mm, care-și „scuipau" proiectilele la 2 km. Într-un război ce se dădea pe o frontieră muntoasă, eram cu desăvîrșire lipsiți — din cauzele cunoscute — de artilerie de munte, pe cînd dușmanul avea unități special înarmate, echipate și instruite pentru acest fel de război.

Un tehnician străin scrie: „Infanteria era prea nervoasă și inferioară celei inamice ca pregătire: îi lipseau aproape cu totul mitralierele, grenadele, foarfecile pentru tăiat sîrmele de fier și bucătăriile rulante. Urmărită din urmă de artileria grea dușmană și slab susținută de cea proprie, ea obosea într-un serviciu fără schimburi și nu putea fi ferită de o anumită depresiune morală".

Disproporția numărului de mitraliere, de care dispuneam față de inamic, avea proporții fantastice. Regimentele noastre vechi aveau cite șase mitraliere; cele noi, numai cite două sau deloc. Pușca-mitralieră era necunoscută in armata noastră. Pe cind, așadar, noi aveam între 8—24 mitraliere de divizie — unele însă n-aveau de loc — germanii ajunseseră să aibă cite 324 mitraliere de fiecare divizie, din care 108 mitraliere grele și 216 mitraliere ușoare *.

N-am avut aproape deloc aeroplane. Armata noastră era oarbă, se mișca cu frică, pipăind cu prudență direcțiile de înaintare, pe cind văzduhul era spintecat în lung și lat de escadrilele dușmane de recunoaștere și de bombardament. În unele ocazii, bombardarea din aeroplanele inamicului ne-a pricinuit pierderi extraordinare, ca intr-o bătălie. Aeroplanele aduceau inamicului și excelente servicii ca diriguitoare ale tirului artileriei; noi nu cunoșteam această metodă; artileria noastră trăgea orbește sau își regla tirul după practici vechi și demodate.

Soldatul nostru și-a dat seama foarte repede de imensa superioritate a dușmanului în mijloace tehnice. El era descoperit și răpus de la distanță de dușmanul, pe care nu-l putea atinge cu baioneta lui, și uneori nici nu-l putea vedea. Să mai adăugăm mulțimea autocamioanelor, care permiteau aprovizionarea rapidă și chiar transportul trupelor; puzderia de telefoane care legau chiar posturile cele mai înaintate cu comandamentele lor; telegrafia fără fir, aparatele de semnalizare și tot utilajul științific modern.

Sînt cunoscute împrejurările care nu ne-au permis a aproviziona armata în timpul neutralității. Am intrat în război cu speranța, bazată pe făgăduiala Aliaților, că vom împlini repede aceste lipsuri, chiar în timpul campaniei. Greutăți de tot felul ne-au împiedicat însă a o face. Baza de aprovizionare a armatei noastre era afară din țară, iar legătura cu această bază se făcea printr-un ocol fantastic: prin Oceanul Înghețat pe la Arhanghelsk și prin Oceanul Pacific pe la Vladivostok! Pe lîngă dificultățile provenite din această depărtare, se mai adăugau și reaua-voință sau neglijența rusească și o deconcertantă lipsă de noroc. Două vapoare ale serviciului maritim român, „Bistrița" și „Jiul", care transportau material de război din Franța, expediate de acolo fără escortă de apărare, au fost torpilate și scufundate de submarine germane în Oceanul Înghețat, pierzindu-se astfel imense cantități de material de război **.

Față de zdrobitoarea superioritate tehnică a adversarului, au trebuit calitățile de vitejie legendară ale soldatului nostru, ca să poată menține o luptă inegală de patru luni. Toți criticii militari străini și corespondenții de război se întrec s-o recunoască. Colonelul elvețian Egli, al cărui germanofilism este cunoscut, intr-o critică foarte severă pe care o face armatei noastre, scrie: „Soldații lor țărani, care luptau cu un adevărat dispreț de moarte, erau trimiși în contra rețelelor de sîrmă și tranșeelor, care nu fuseseră lovite de nici un foc de artilerie, pe cind deasupra lor cădea o adevărată ploaie de gloanțe" [80]. Un general rus, însărcinat cu o importantă misiune pe frontul român, scrie: „Soldatul român este excelent: brav, disciplinat, dezghețat, capabil să suporte lipsurile și, cînd e bine comandat, să dea atacuri violente".

Respectul adevărului ne obligă însă să recunoaștem că nu întreg materialul omenesc al armatei noastre a fost la înălțimea recunoscută de străini și cîntată de noi. Sporirea efectivelor a introdus în unitățile de luptă și o pro-

---

* Schwarte, Technik der Weltkriege,...

** „Bistrița" era încărcată cu material în valoare de peste 30 000 000 lei. Ea avea pe bord: 100 mitraliere sistem Hootchiss, 20 mortiere de 58 mm, 60 automobile, 22 autocamioane, 5 automobile sanitare, 7 ambulanțe cu echipamentul sanitar complet, 2 hangare de aeroplane, 5 baloane cu toate accesoriile, 10 000 de puști, 60 000 coifuri de oțel, 380 000 bucăți grenade, focoase și cartușe pentru tunuri, cîteva milioane de cartușe pentru mitraliere, 883 tone oțel în bare, 29 tone nichel, 23 tone pucioasă, 8,5 tone plumb, 62 tone mașini și dinamită [200].

porție mare de oameni slabi, elemente devorate de paludism, pelagră, subalimentație, sau oameni trecuți de vîrstă și foști reformați, pe care o largă dar tardivă revizuire i-a găsit apți. Astfel de oameni, care puteau fi întrebuințați doar în serviciile din spatele frontului, lipsiți de rezistență fizică sau sufletească, cu instrucție militară insuficientă, aruncați în linia de luptă adeseori fără să fi tras o dată cu arma ce li se punea întîia oară în mînă*, încurcau și compromiteau lupta, demoralizînd și pe camarazii lor. Așa se explică cazurile de fugă, de predare în masă sau de automutilare, care au determinat în unele părți cele mai severe măsuri de represiune.

Greșeli de organizare contribuiau la scăderea randamentului oștirii. Printre acestea, schimbări prea dese ale comandanților de unități de diferite ordine. Ordinea de bătaie fusese marele secret al pregătirii de război. În preajma intrării în acțiune, o adevărată avalanșă de mutații a avut drept efect ca comandanții să nu-și cunoască oamenii pe care erau puși să-i comande, să nu cunoască valoarea elementelor ce au de întrebuințat în diferite misiuni, chiar să aibă idei foarte vagi de topografia terenului pe care trebuia să opereze. Acest lucru era dăunător mai ales la comandanții de mari unități. Se călca astfel principiul de bază al pedagogiei militare, că cine pregătește o trupă în preajma războiului, acela trebuie și s-o comande în acțiune.

...Și unele scăderi sufletești

Mai mult încă decît simplului soldat se cer deosebite însușiri șefilor de orice ordin, care-i comandă. O trupă prețuiește atît cît prețuiesc conducătorii ei. Niciodată o trupă nu s-a arătat lașă, cînd conducătorii ei au fost la înălțimea cerută. De aceea, pregătirea solidă a corpului ofițeresc trebuie să se facă din vreme și cu îngrijire. Victoriile sau înfrîngerile se prepară din timp de pace. Fundamentul educației profesionale a acelora în mîinile cărora se încredințează în clipe grele mii de vieți și existența țărilor, trebuie să fie o dezvoltare armonioasă a calităților sufletești — deprinderi de muncă conștiincioasă, cinste, obișnuința cu ideea sacrificiului de sine — alături cu o îngrijită instrucție tehnică și o solidă antrenare fizică.

Împrejurările vieții noastre politice și sociale nu ne-au permis a face totdeauna ce trebuia. Nu e locul a face aici critica diferitelor aspecte ale acestei vieți; să ne mărginim a-i constata unele din defecte.

Pregătirea fizică și sufletească a maselor în vederea războiului considerat ca inevitabil, fatal, dorit chiar pentru îndeplinirea unui proces istoric așteptat, a fost la multe popoare preocuparea principală, înspre care se polarizau toate energiile, pentru care se făceau toate sacrificiile. Astfel a fost la japonezi, germani și chiar la bulgari. La noi nu a fost așa.

E drept că în unele decenii, școala — în special cea secundară, inspirîndu-se de la postulatele enunțate de marii călăuzitori ai conștiinței naționale — în fruntea lor Eminescu, Iorga, Goga — a făcut mult pentru făurirea unui nou

---

* Din raportul unui comandant de regiment, cu data de 13 noiembrie, reprodus într-o publicație străină; „Am onoarea a vă comunica că acest regiment, înființat la 9 noiembrie, este compus din oameni scutiți de serviciul militar și din reformații care au fost găsiți buni la o revizuire ulterioară. Ei nu posedă decît o instrucție necompletă. Mai mult de jumătate din oameni n-au făcut nici o tragere de instrucție, lipsindu-le cele mai elementare cunoștințe de luptă. Regimentul nu posedă un serviciu de ambulanță, pansamente, unelte, imprimate, măști de gaze, marele echipament și nici micul echipament complet. Regimentul nu are cadre. Companiile sînt încredințate sublocotenenților de rezervă: comandamentul celor două batalioane îl au doi locotenenți. În ce privește ofițerii, ei au fost înaintați de curînd și nu au nici o instrucție". Comandantul regimentului Locotenent-colonel B.

suflet al generației tinere, crescînd-o în spiritul național, care avea cea mai supremă expresie în idealul întregirii neamului într-un singur mănunchi. A reușit ea oare a forma sufletul românesc? Proba războiului ne pune în fața unei întrebări îngrijorătoare. Sarcina ce am luat pe umerii noștri n-a fost cumva prea grea pentru puterile noastre? E vorba, bineînțeles, în primul rînd de forțele sufletești, cele care comandă puterilor materiale. Ne-am încumetat a înfăptui o Românie mare!

O bănuială dureroasă trece prin mintea celor ce obișnuiesc să gîndească, să analizeze, să disece acțiunile noastre, mobilurile lor și energiile întrebuințate: poate că nu eram pregătiți pentru o faptă atît de măreață. Ieșiți prea curînd dintr-o robie ce a durat mult și a lăsat urme nesterse, grăbiți de a face în timp scurt ceea ce alții au făcut în timp de veacuri, amestecînd aluatul ancestral cu tot soiul de altoiuri, neîndestul prinse de mateă, am luat lucrurile ușor și am crezut că marile postulate se îndeplinesc cu vorbărie sunătoare și cu muncă puțină, cu improvizații și fără adîncire, cu nădejdea în noroc și fără pregătire serioasă. E vorba, bineînțeles, de aceste însușiri privite pe planul etnic ca o proprietate a neamului, așa cum se înfățișează atît în masa poporului, ca și la conducătorii pe care el și-i alege, ori pe care îi suportă în fruntea lui. Asupra unui mare capitol de pedagogie socială, de formare a caracterului, am fost deficienți. Ne-a lipsit școala seriozității, a prevederii, a tenacității, a muncii pentru ideal. Pe scurt, ne-a lipsit tăria de caracter, calitate ce însumează și rezumă toate darurile sufletului civic. Ne-a lipsit, atît în masele de jos, cît și — mai ales — în straturile de sus. Căci, evident, nu întreaga clasă diriguitoare ajunsese a fi însuflețită de idealul național — înțeles în toate aspectele lui — și gata să-i jertfească tot ce are mai bun ființa lui — pînă la cea mai extremă. Materialismul, concretizat în dorința, în goana după un trai comod, și scepticismul care paralizează elanul spre țeluri mai înalte, erau propagate de ambianța socială, condusă de lumea preocupărilor lucrative, sub scutul politicii de partid.

În general, domneau în această lume idei superficiale, greșite, despre evoluția conjuncturii politicii generale.

Cîteva decenii, am considerat războiul ca imposibil, în cel mai rău caz ca improbabil. Crezul nostru era neutralitatea, programul nostru de stat: o liniștită dezvoltare economică. Realizarea idealurilor naționale: fantazii de capete înfierbîntate care dădeau, în anii tinereții, prilej de agitație și se domoleau cu vîrsta. Politica noastră externă oficială se inspira din teama de Rusia și din nevoia alipirii de Puterile Centrale, care ne garanta liniștita dezvoltare. Acestei nevoi îi sacrificasem cu totul aspirațiile naționale care, singure, puteau constitui motorul unei acțiuni energice. Prudența politicii noastre externe ajunsese legendară. Eram mîndri, cînd Europa ne decerna premiul de cumințenie. Alianța cu Germania și Austro-Ungaria ne răpise orice independență de cugetare, orice veleitate de acțiune independentă. Eram ca planta agățătoare care nu putea trăi decît sprijinită pe suportul ei. Nici nu ne gîndeam a căuta puterea în noi înșine; era așa de ușor și de sigur a o afla la vecin! Din această cauză ne obișnuisem a considera armata ca o instituție împovărătoare. Nu numai maselor, dar chiar armatei însăși i-au lipsit multă vreme adevărata pregătire a războiului: instrucția era superficială, marșurile se făceau mai mult în vederea parăzilor, tragerea în țintă neglijată — ajunsese un lucru obișnuit lipsa de conștiinciozitate a ofițerilor instructori, care puneau să se tragă în vînt pentru împlinirea numărului de cartușe obligator. Organizația, înglodată de birocratism, care ucide adevăratele virtuți ostășești.

Deodată, în mijlocul acestui farnientism, o deșteptare bruscă. Tunul bubuia în Balcani și ne rechema la realitate. Toate problemele naționale, elimi-

nate din socotelile diplomaţiilor oficiale, se puneau pe tapet cu brutalitate; rezolvarea lor nu se mai putea face cu ajutorul protectorului austro-german, ci împotriva lui, prin luptă. Războiul intra în socoteala probabilităţilor celor mai apropiate şi el ne găsea cu cadrele oştirii neorganizate. Atunci, goană după ofiţeri. Pentru formarea celor activi, s-au populat peste plin şcolile militare, golindu-se clasele superioare ale liceelor, nu întotdeauna de elevii cei mai distinşi, dar în genere, de cei care vedeau în cariera militară mijlocul de a-şi crea mai repede şi mai uşor decît în alte îndeletniciri, un adăpost bugetar. Pentru ofiţerii în rezervă s-au chemat absolvenţii şcolilor medii de tot felul, comerciale, conservatorii, apoi toată învăţătorimea. S-a fabricat astfel în grabă un corp ofiţeresc cu care s-a dat iluzia cadrelor unei armate numeroase. Compoziţia şi valoarea acestui corp erau foarte inegale; puţine elemente de elită, alături de multe elemente slabe. Armata cu care am intrat în război n-avea omogenitate; ea se resimţea de caracterul febril al organizaţiei ei: multă improvizaţie, multă superficialitate, multă încredere în „norocul românului", în inspiraţia momentului şi în „protecţia marilor aliaţi".

Este adevărat că în timpul războiului unele popoare, ca englezii şi americanii, au dovedit că în cîteva luni se poate forma dintr-un tînăr cult, un bun ofiţer. Dar pregătirea lui la trupă era încredinţată unor instructori experimentaţi şi se făcea cu o deosebită metodă şi intensitate sub influenţa directă a războiului însuşi, aproape sub focul inamicului. Această instrucţie se aşternea peste fundamentul unei solide educaţii morale şi fizice, cîştigate atît în familie cît şi în şcoală şi era luminată de flacăra unui patriotism arzător, izvorît din mîndria de rasă, din seculare tradiţii războinice. Nu putem spune acelaşi lucru despre chipul cum s-a ajuns să se mărească la mai mult ca îndoit numărul ofiţerilor armatei noastre, în ajunul campaniei din 1916.

Stările sociale şi culturale din ţara noastră n-au îngăduit dezvoltarea armatei ca un organism unitar, cu un suflet colectiv unic. Ea nu putea fi decît icoana societăţii, cu contrastele ei şi cu lipsa de solidaritate a celor două clase ce o compuneau. Înapoiate în dezvoltarea lor economică şi culturală, purtînd încă în suflet slăbiciunea şi indiferentismul legat de o stare materială mizeră. Pe de o parte, marile mase ale populaţiei, şi deci al soldăţimii, nu cunoşteau încă bine, sau, în cazul cel mai bun, nu erau în situaţia de a putea fi însufleţite de idealurile naţionale, ţinta supremă pentru a căror realizare se făcea pregătirea noastră de război. Sentimentul pe care se putea conta mai mult era acela, al îndeplinirii cu sfinţenie a datoriei, al ancestralei supuneri către „cei mari". Pe de altă parte, în unele pături de sus ale societăţii, o stare sufletească influenţată de un arivism feroce, de un scepticism precoce, de cultul aparenţelor, nu putea ajuta la formarea acelui corp de elită, care să ştie să insufle maselor, prin exemplu personal, datoria supremei jertfe pentru mari izbînzi.

O însemnată parte a generaţiei noastre creşcuse cu idealul asigurării unui trai cît mai bun, cu cît mai puţine sforţări.

Calitatea cea mai preţuită era abilitatea cu care puteai să-ţi asiguri reuşita, ocolind munca sistematică şi conştiincioasă. Toată admiraţia era pentru şireţii care „ştiu să se învîrtească". Idealul şi munca serioasă provocau surîsuri de compătimire şi dispreţ; erau indiciul naivităţii şi al inferiorităţii. Aceasta era morala socială pe care o propagau prin faptă familia, societatea şi uneori, din nefericire, chiar şcoala.

Armatele ies din mijlocul naţiunilor: ele au toate calităţile şi toate defectele naţiunilor, ale căror exponente sînt. Luptele armatelor sînt luptele naţiunilor; acestea plătesc greşelile, uşurinţa şi neprevederile cu care şi-au întocmit viaţa de stat şi instituţiile. Sufletele se oţelesc, caracterele se întăresc prin

lupta grea a vieții. Noi am fost copiii răsfățați ai norocului și ai unei țări bogate. Ne-am deprins a aștepta totul de la ele și a nu da nimic, care să ne coste. Ne-a trebuit însă lecția aspră a infringerii, ca să învățăm ce nu știusem afla mai dinainte, că avem și datorii sfinte, care nu se pot plăti decît cu lumina inteligenței, cu puterea brațului și cu jertfa sîngelui.

O școală nouă se făcea pe nebăgare de seamă în timpul luptelor și în mijlocul suferințelor de tot felul ale dezastrului nostru militar. Rezultatul ei este spiritul cel nou ce va însufleți națiunea și armata în timpul celei de-a doua părți a războiului nostru. El ne va aduce reabilitarea și izbînda.

NOTE

[1] Cf. E. Ludendorff, *Souvenirs de guerre*, tome I, Payot, Paris, 1921.

[2] Pe frontul din sudul Peninsulei Balcanice — de la Salonic.

[3] Vezi K. — A. Jansen, *Der Kanzler und der General. Die Führungskrise um Bethmann — Hollweg und Falkenhayn (1914—1916)*, Musterschmidt Verlag, Göttingen, Berlin, Frankfurt, Zürich, 1967; Atanasiu V., Iordache A., Iosa M., Oprea I. M., Oprescu P., *România în primul război mondial*, București, Editura Militară, 1979, p. 150—198.

[4] Haig, Sir Douglas (1861—1928), general și apoi feldmareșal britanic (din 1917), comandant al Corpului Expediționar Britanic care lupta în Franța.

[5] Luigi Cadorna (1850—1928), general italian, șef al Marelui Stat-Major general al armatei italiene.

[6] Albert I, rege al Belgiei (1909—1933).

[7] Aleksandru I Karagheorghević, prinț moștenitor sîrb și apoi rege al Iugoslaviei (1921—1934).

[8] La 20 iulie 1916, italienii declanșează o ofensivă în cadrul bătăliei din Trentino, în valea Travignolo, apoi, la 6 august încep a șasea bătălie de pe Isonzo. În ansamblu, rezultatele au fost departe de așteptări.

[9] În cadrul ofensivei Brusilov, rușii ocupă Luck la 6 iunie 1916, deschizîndu-și căile de acces la sud de Nistru spre Cernăuți.

[10] Teatru de operațiuni exterioare.

[11] Wilson, Sir Henry, general britanic, șef al Statului-Major Operațional (1911—1913), deținător al unor funcții de înaltă comandă în anii primului război mondial.

[12] N. M. Castelnau (1851—1944) general francez.

[13] Dar de unde să le iei...?

[14] „Teatru de operațiuni" — Serviciu special al armatei franceze.

[15] Horatio Herbert Kitchener (1850—1916), general britanic, ministru de Război în anii primului război mondial, dispărut într-o catastrofă navală în 1916.

[16] Ofensiva din Champagne, pe Frontul Occidental, a fost efectuată de francezi în perioada 19—24 februarie 1915. Lupte grele au avut loc în Champagne în septembrie 1915, octombrie 1915, și în ianuarie 1916 etc.

[17] Ministerul de Război al Marii Britanii.

[18] După înfrîngerea militară din campania anului 1915, în ultimele zile ale anului 1915 și începutul anului 1916 trupele sîrbe s-au retras pe țărmul Mării Adriatice, de unde nave aliate le-au transportat spre refacere în insula Corfu — grecească —, aflată sub control aliat.

[19] La 5 august 1916, trupe bulgare au declanșat o ofensivă pătrunzînd pe teritoriul grec, în regiunea Monastir apoi, din 19 august ele au înaintat în valea Strumei și în sectorul Monastir; la 20 august bulgarii au stăvilit tentativa de ofensivă franco-sîrbă pe frontul din Macedonia. Acest front s-a stabilizat în sectorul lacului Ostrov (21 august). Abia la 17 septembrie 1916 un nou efort ofensiv aliat pe frontul din Macedonia a antrenat cucerirea Florinei.

[20] Cu privire la semnificația acestei hotărîri, vezi Fritz Fischer, *Griff nach der Weltmacht. Die Kriegszielpolitik des kaiserlichen Deutschland 1914/18*, Düsseldorf, Droste Verlag, 1967.

[21] Vezi Popa M. N., *Primul război mondial 1914—1918*, Capitolul IV, *Tentative de pace, contradicții și dispute între aliați* (p. 293—309).

[22] Convenția ruso-chineză din 27 martie 1898, impusă de Rusia țaristă, stabilea arendarea pe 25 de ani de către Rusia a orașului chinez Port Arthur, — în Extremul Orient, pe țărmul Oceanului Pacific. Țarismul a transformat Port Arthur într-o formidabilă cetate, considerată inexpug-

nabilă. Dar, asediată de japonezi în cursul războiului cu Rusia din anii 1904—1905, cetatea a fost silită să capituleze.

[23] În această chestiune, vezi lucrarea lui F. Engels, elaborată în 1889—1890, *Politica externă a țarismului rus*, în K. Marx, F. Engels, *Opere*, vol. 22, București, Editura Politică, 1965. p. 11—48.

[24] Referitor la atitudinea față de Rusia și Austro-Ungaria, vezi: Căzan Gh. N., *Cu privire la politica României față de Rusia în anii 1879—1893*, în *AUB*, IX, (1960), 16, p. 107—130; Idem, *Tratatul secret de alianță între România și Austro-Ungaria din anul 1883*, în *RRSI*, nr. 1/1973, p. 175—194; Gh. N. Căzan, Ş. Rădulescu-Zoner, *România și Tripla Alianță 1878—1914*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1979.

[25] André Tardieu (1876—1945), ziarist și influent om politic francez; autor al unei importante lucrări legate de istoria primului război mondial — *La paix*, Paris, Payot, 1921.

[26] Aleksandra Feodorovna (1872—1918), principesă de Hessa, țarină a Rusiei (1894—1917).

[27] Vezi A. Viroubova, *Journal secret (1909—1917)*, Paris, Payot, 1928.

[28] G. E. Rasputin (1872—1916), favorit al familiei imperiale ruse (Nicolae al II-lea); asasinat în 1916.

[29] Vezi și *Documents diplomatiques secrets russes. 1914—1917*, Paris, Payot, 1928.

[30] A. A. Ignatiev, general și diplomat rus; P. Șuvalov — diplomat rus. Ignatiev și Șuvalov și-au legat numele de politica țarismului rus, mai cu seamă din epoca crizei orientale din anii 1877—1878.

[31] Cabinetul D. Lloyd George s-a aflat la putere în perioada decembrie 1916 — octombrie 1922.

[32] Admirabil dezorganizați.

[33] Colaboratori apropiați ai împăratului Napoleon I. Joachim Murat (1767—1815), cavalerist, mareșal al Franței, rege al Neapolului (din 1808); Louis de Coulaincourt (1772—1827), general, duce de Vicence.

4. Basarabia 7
Moldova dintre Prut și Nistru 7
Răpirea Basarabiei 76
Retrocedarea și noua răpire a Basarabiei de sud 77
Lupta pentru înstrăinarea sufletească a Basarabiei 78
Note 80

Capitolul III Conflictele României cu vecinii săi 85
1. Antagonismul româno-bulgar 85
Poporul bulgar 85
Ce a făcut România pentru bulgari 86
Macedonia și Dobrogea 87
Războiul balcanic — prolog al marelui război mondial 89
Originea conflictului : istoria frontierei bulgaro-române 91
Războiul între aliați 93
Campania română în Bulgaria din anul 1913 94
Urmările războiului balcanic 96
2. Un antract agitat între războiul balcanic și cel mondial 97
După criza balcanică 97
Arhiducele Franz Ferdinand și misiunea contelui Czernin 99
O dilemă istorică 100
Încercări de apropiere ruso-române 101
Austria se decide la o politică agresivă 102
Atentatul de la Sarajevo și crima de la Viena 104
Șovăielile și răspunderea lui Tisza 106
Note 107

PARTEA A II-A. Perioada neutralității și pregătirea războiului României 111
Capitolul I. România neutră 111
Cumpăna cea grea 111
Ultimatumul austriac și România 112
Întîiul Consiliu de Coroană 113
Înmormîntarea unui tratat 116
Cele două curente ale opiniei publice 117
Cum ne influențau evenimentele 120
Moartea regelui Carol 122
Regele Ferdinand I 125

Capitolul II. Războiul neutralității pe frontul intern 126
Rolul personalităților 126
Propaganda și corupția germană 126
Campania naționalistă și protagoniștii săi 128
Politica lui Brătianu 130
În sînul Partidului Liberal 131
Sfîșierile din Partidul Conservator 133
Atitudinea socialiștilor 135
Ciocniri de curente și temperamente 136
Agitație înăuntru ; presiuni din afară 138
Întreținerea luptelor dinăuntru 140
Ardelenii 142
Incidente și provocări 143
Spre lămurire 144
Momentul suprem 145

Capitolul III. Pregătirea diplomatică și militară a războiului 146
1. Tratativele cu Puterile Centrale 146
Presiuni germane 146
Intrigi austro-ungare 148
Personalitatea și acțiunea lui Tisza 150
Încercări de împăcare ungaro-române 151
Pe linia de foc 153
Reluarea tratativelor cu românii ardeleni 154
Presiuni germane asupra lui Tisza 155
Intrarea Italiei deschide perspective sumbre 156
Intervenții energice germane și îndărătnicie ungară 158
Românii refuză ispita germană 160
Evenimentele din primăvara lui 1916 161

De ce nu puteau reuşi tratativele ? 163
2. Tratativele cu Antanta 164
România între Franţa şi Rusia 164
Stăruitoarele intervenţii ruseşti 164
Convenţia secretă ruso-română 166
Evenimentele din iarna 1914—1915 169
Intervenţia Italiei 172
Situaţia din primăvara lui 1915 174
Solicitări britanice 176
Efectele victorioasei ofensive austro-germane 177
Înfrîngerea rusă pune capăt tratativelor 179
Atacarea Serbiei 181
Încurcături balcanice 182
Contracte economice 183
In primăvara lui 1916 185
Brătianu fixează condiţiile României 186
Rusia îşi schimbă atitudinea 187
Franţa intervine 188
Ofensiva Brusilov 191
„Acum ori niciodată" 191
Convenţii oficiale şi acorduri secrete 195
Opera politică a lui Brătianu 197

3. Hotărîrea cea mare 198
a) România va intra în război alături de Antantă 198
Momentele supreme 198
Cele două tratate 200
Al doilea Consiliu de Coroană 201
Declaraţia de război 203
Manifestele regale 204
b) Pregătirea militară 204
Schimbare de front 204
Soldatul român 205
Lipsurile armatei noastre 206
Sporirea oştirii 207
Armament, muniţii şi aprovizionări 208
Artileria 210
Valoarea combativă a armatei române 211
Valoarea alianţei militare cu Rusia. 212
c) Planurile de campanie 214
Frontul român 214
„Ipoteza Z" 215
Planul operaţiunilor române 216
Contramăsurile inamicului 218
Intervenţia română salvează Verdunul 220
Reorganizarea armatei germane 221
Note. 221

PARTEA a III-a Campania română din 1916 231
Capitolul I Peste Carpaţi 231
1. Ofensiva română în Transilvania 231
Trecerea munţilor 231
Constituirea marilor comandamente 232
Forţele duşmane 234
Un program ce nu se poate îndeplini 235
2. Operaţiile Armatei I 236
Izolarea Armatei I 236
Luptele Grupului Cerna 236
Sectorul Jiului 238
În pasul Merişor 238
Ofensiva germană. Bătălia de la Merişor 239
Lupta de la Băniţa şi retragerea pe vechea frontieră 241
Contraofensiva română. Reocuparea Petroşanilor 242
Duşmanul reocupă Petroşanii. 243
Sectorul Oltului 243

CUPRINS

Introducere

Notă asupra ediției 21
Abrevieri 22
Prefața ediției întîi 23
Prefața la ediția a II-a 25
Prefața la ediția a III-a 26
Literatura războiului României 28
Notă la ediția a III-a 30
Note 46
PARTEA I Originile și pregătirea războiului României 49
Capitolul I Introducere 49
Războiul mondial și România 49
„Flagelul roșu" în curgerea vremurilor 49
Legitimitatea războiului drept 52
Pacea înarmată 54
Războiul la hotare. 55
Note 55
Capitolul II Iredenta română 57
1. O problemă istorică 57
Țara și neamul românesc 57
Întregirea României 58
2. Transilvania 58
Sub stăpînire străină 58
Înstrăinarea păturii conducătoare române 59
Împilări și revolte 60
Intervențiile domnitorilor Principatelor Române în Ardeal. . . . 61
Încercări de înfăptuire a unității române sub Petru Rareș și Mihai Viteazul 61
Lupte religioase 62
Începutul luptei politice 63
Revoluția lui Horea 64
Deșteptarea românismului și izbucnirea șovinismului unguresc . . . 65
Revoluția de la 1848 66
Avram Iancu 67
Dualismul austro-ungar 68
Marea luptă națională 69
Idealul național românesc 71
3. Bucovina 72
Răpirea Bucovinei 72
Deznaționalizarea Bucovinei 73
Persecutarea elementului românesc 74

Luptele din jurul Sibiului 245
Inacțiunea românilor la Sibiu 247
3. Ofensiva Armatei a II-a române 247
Spre Brașov 247
Ocuparea Brașovului 249
Constituirea Armatei a II-a 249
Bătălia de pe Olt 250
4. Ofensiva Armatei de Nord (a IV-a) Române 252
Armata a IV-a și terenul ei de operații 252
Întîia ofensivă a Armatei de Nord. Forțarea trecerii în Ardeal. . . 253
A doua ofensivă a Armatei de Nord. Bătălia de la Miercurea-Ciuc 25
Luptele din Munții Călimani 25
A treia ofensivă a Armatei de Nord. Bătălia de la Odorhei 256
Lupta de la Răstolița 257
5. Contraofensiva germană în Transilvania 257
Falkenhayn și Armata a IX-a germană 257
Planul contraofensivei germane 260
6. Bătălia de la Sibiu 261
Corpul român de Olt 261
Lupta de la Glimboaca-Cornățel 261
Lupta de la Orlat 262
Constituirea armatei dușmane de atac și planul ei de luptă. . . . 263
Marșul Corpului alpin 264
În ajunul bătăliei 266
Întîia zi a bătăliei 267
Ziua a doua 269
Ziua a treia 270
Intervenția Armatei a II-a 272
Retragerea Corpului român de Olt 272
Înfrîngerea 275
7. Bătălia dintre Olt și Mureș. 28 septembrie — 4 octombrie 276
În ajutorul Corpului de Olt 276
Ofensiva Armatei a II-a române 276
Lupta de la Hundrubechiu (Movile) 277
Oprirea ofensivei Armatei a II-a 279
Lupta de la Porumbacu 279
Lupta de la Bărcuț-Moba 282
A patra ofensivă a Armatei de Nord. Bătălia de la Praid-Sovata . . 284
Retragerea armatelor române 287
8. Marșul ofensiv al germanilor de la Sibiu spre Brașov 288
Falkenhayn organizează ofensiva împotriva Armatei a II-a 288
Bătălia de la Sinca 288
Lupta de la Țînțaru 290
9. Bătălia de la Brașov. 7—8 octombrie 291
În retragere 291
Reluarea ofensivei 292
Ziua întîi 293
Ziua a doua 294
Eroica luptă din Cîmpia Sînpetrului 295
Tranșeea morții de la Bartolomeu 297
Căderea Brașovului 298
10. Sfîrșitul campaniei din Ardeal 299
Retragerea Armatei de Nord române 299
Cauzele înfrîngerii din Ardeal 301
Straniile concepții rusești. Sfaturile generalului Alekseev 302
Note 304

Capitolul II Campania din Dobrogea 306
1. Bulgaria împotriva României 306
Bulgaria își părăsește vechii prieteni 306
Tratatele Bulgariei 307
Pregătirea atacului bulgar contra României 309
Operațiunile împotriva generalului Sarrail 310
Bulgaria declară război României 311

Armata a III-a bulgară 314
Armata a III-a română şi corpul de ajutor rus 315
Atacarea flotei austro-ungare la Rusciuk 316
Mackensen atacă 316
2) Turtucaia 317
O lecţie aspră 317
Ce era Turtucaia ? 317
Organizarea capului de pod Turtucaia 318
Armata atacatoare 321
Primele operaţii 323
Întăriri trimise la Turtucaia 325
Sîngeroasa zi de 5 septembrie 326
Încercări de ajutor din afară 331
Ziua de 6 septembrie. Căderea Turtucaiei 332
Tragedia 335
O catastrofă naţională 336
3. Silistra şi Bazargic 339
Atacarea Dobrogei de Sud 339
Ofensiva bulgară de-a lungul frontierei dobrogene 340
Lupta de la Sarsînlar 342
Bătălia de la Bazargic 344
O cetate istorică 348
Urmărirea 349
4. Bătălia de pe vechea frontieră dobrogeană 350
Lupta din defileul Oltina 350
Ziua de 14 septembrie 351
O victorie „decisivă" care nu e decisivă 353
5. Criza întîi. Modificatea planului de operaţii 354
Zile de emoţie şi de preocupări 354
Ajutorul aliaţilor şi ajutorul propriu 354
Criticile generalului Averescu 356
Revizuirea planului de operaţii 357
6. Bătălia de pe linia Rasova-Cobadin-Tuzla. 16—21 septembrie 358
Concentrarea pe linia de luptă 358
Lupta de la Arabagi 359
Lupta de la Cocargea 360
Divizia sîrbă 361
Lupta de la Cobadin 362
Retragerea bulgarilor 363
Ofensiva Diviziei a 19-a la aripa stîngă 363
Comentarii asupra bătăliei de la Rasova-Cobadin-Tuzla 364
7. Contraofensiva română pe Frontul de Sud. 366
a) Încercarea de la Flămînda 366
Ofensiva generalului Averescu 366
Pregătirea ofensivei 367
Trecerea Dunării 368
Luptele de pe malul drept 371
Retragerea 372
b) Bătălia de la Amzacea 373
Pregătiri româno-ruse 373
Pregătirile duşmanului 374
Lupta de la Perveli 374
Atacul de la Amzacea 376
Încetarea bătăliei 377
Rezultatele contraofensivei româno-ruse 377
8. Ruperea frontului dobrogean şi ocuparea Constanţei 378
Mackensen pregăteşte marea ofensivă 378
Lupta de la Topraisar 379
Lupta dintre Muratan şi lacul Tuzla 381
Căderea Topraisarului şi a Cobadinului 382
Pierderea Constanţei 382
Eroica apărare a Cernavodei 384
9. Apărarea Dobrogei lăsată pe seama ruşilor 386
Noul comandant rus despre armata rusească 386

Pe urmele barbarilor 388
Sfîrşitul campaniei dobrogene 389
Note 390

Capitolul III Apărarea Carpaţilor 391
Germanii pregătesc invazia României 391
Criza Frontului de Nord 391
Berthelot şi crearea rezervelor strategice 392
Frontul românesc devine frontul principal al războiului european 393
Planul de operaţii german 394
Atacul trecătorilor se va da prin surprindere 395
Puţină geografie militară 395
În preajma clipelor tragice 396
2. Întîia bătălie a trecătorilor 397
a) Atacarea porţilor Moldovei 397
Armata I autro-ungară împotriva Armatei de Nord române 397
În munţii Sucevei şi Neamţului 398
Atacul muntelui Tipcheş 399
Atacul Văii Trotuşului 400
Lupta din valea Uzului 402
b) Bătălia de la Oituz 403
Valea Oituzului 403
Lupta de la Măgheruş 404
Luptele de la Hîrja 405
Marele atac de la 18 octombrie 406
Contraofensiva română 407
Reluarea luptei. Duşmanul e aruncat peste graniţă 408
Sfîrşitul bătăliei pentru trecătorile Moldovei. . . . 409
c) Bătălia pentru „cel mai scurt drum" spre Bucureşti 409
Cele şase trecători 409
Întîia bătălie de la Cîmpulung. 410
Trecătoarea Branului 410
Surprinderea de la Rucăr 411
Frontul de la Dragoslavele — Mateiaş 412
A doua bătălie de la Cîmpulung 414
Bătălia de la Predeal 415
Trecătoarea Predealului 415
Atacul Predealului 415
Cei care nu apărat Predealul 418
După bătălia de la Predeal 420
Luptele din trecătorile Bratocei şi Buzăului 420
d) Bătălia de pe Valea Oltului 422
Moartea generalului Praporgescu 422
Constituirea Grupului Krafft. Misiunea lui. 423
Valea Oltului 424
Planul îndoitei ocoliri 424
Lupta de pe Pietrosu şi Veveriţa 425
Lupta din valea Topologului 426
Retragerea frontului român de la Olt 429
e) Întîia bătălie de la Jiu 429
Pe drumul cel mai lung 429
Sectorul Jiului 430
Organizarea ofensivei germane la Jiu 431
Regruparea forţelor Armatei I române 432
Ofensiva germană 432
Zile grele 434
În ajunul luptei 435
Biruinţa de la Jiu 436
Bateriile de la Arsuri 437
Lupta de la podul Jiului 438
A doua şi a treia zi a bătăliei. Desăvîrşirea victoriei 439
Victoria română descrisă de inamic 440
Cauzele şi urmările înfrîngerii germane. 441

f) Sfîrşitul primei bătălii a trecătorilor 442
Urmările bătăliei 442
Regrupări de trupe române-ruse 443
3. A doua bătălie a trecătorilor 444
a) Pregătirea noii ofensive 444
Rușii preiau o parte din frontul carpatic moldovean 445
A doua bătălie de la Oituz 445
Sectorul Bratocea-Buzău 446
Luptele din Valea Prahovei. Atacul liniei Clăbucetelor 447
Pe Bucegi și în valea Cerbului 449
A treia bătălie de la Cîmpulung 450
Retragerea de la Cîmpulung. 452
A doua ofensivă germană din Valea Oltului . . . 452
O agonie eroică 455
Căderea trecătorii Oltului 457
b) Străpungerea de la Jiu 458
Pregătirea marii ofensive germane 458
Surprinderea 459
Inamicul atacă la 11 noiembrie cu patru divizii. . . 459
Ruperea frontului român 460
c) Bătălia de la Tîrgu Jiu. 16—17 noiembrie 461
Planul românesc al bătăliei de la Tîrgu Jiu 461
Bătălia se încinge în condiții de mare inferioritate 462
Desfășurarea bătăliei 462
Revărsarea puhoiului 466
Note 467

Capitolul IV Invazia 468
1. Forțarea liniei Oltului 468
A treia criză a războiului nostru 469
Spre linia Oltului 471
Șarja de la Robănești 472
Căderea liniei Oltului 478
2. Odiseea Grupului de la Cerna 474
Rezistența Grupului Cerna 474
„Detașamentul rătăcitor" Tăut 475
Lupta de la Turnu Severin 476
Retragerea Grupului Cerna 477
3. Trecerea Dunării 480
Un număr important al programului german 480
Pregătirile 480
Trecerea 482
Înaintarea 483
Distrugerea Giurgiului 485
Lupta și șarja de la Prunaru 485
4. Marea bătălie de pe Neajlov și Argeș 487
Marșul convergent al inamicului spre București . . . 487
Cetatea București 488
Planul bătăliei pentru București 489
Privire generală asupra forțelor adverse și gruparea lor. 491
Cum ne ajutau „aliații" 493
Prologul marii bătălii 494
Marșul diviziilor Socec și Șerărișoreanu 495
Luptele Diviziei a 21-a 497
Lupta de la Călugăreni 500
Ziua de 1 decembrie 500
Prinderea planului operațiilor române 503
Ziua de 2 decembrie 505
Ziua de 3 decembrie 508
Reflecții asupra înfrîngerii de pe Argeș 511
5. Retragerea pe Siret 513
Retragerea generală 513
Deziluzii germane 515
În așteptarea deznodămîntului 515

Ocuparea Bucureștilor 516
Retragerea Armatei a II-a 517
Retragerea celorlalte grupe 519
Distrugerea regiunii petrolifere 520
Drumul calvarului 520
Bătălia de la Cricov. 8—11 decembrie 522
Retragerea în spatele Ialomiței. Jafuri și omoruri 524
Regruparea Armatei a II-a române 524
Criza comandamentului român 525
Bătălia de la Rîmnicu Sărat 526
Rușii părăsesc Dobrogea 529
Apărarea Deltei Dunării 529
Frontul Armatei de Nord române 531
Bătălia de la Cașin 532
Linia Siretului 537
Bătălia de la Focșani și Siret 538
Rușii intenționează retragerea pe linia Trotușului 540
Bătălia de la Pralea 541
Încetarea luptelor și stabilizarea frontului 542
Bilanțul unei campanii 543

Note 544

Capitolul V Agonia unei capitale (Scene trăite) 545

1. Capitala României în timpul războiului 545

În inima țării 545
Aspecte din viața de război a Capitalei 545
Nopțile Bucureștilor. Atacurile zeppelinelor 548
Atacul aerian de la 12/25 septembrie 550
Prin crimă și teroare 551
Zile de agonie 552

2. Ocuparea Bucureștilor 553

Fuga spre Moldova 553
Cei care au rămas 554
Plecarea autorităților 555
Săptămîna convoaielor 555
Cele din urmă zile 556
În așteptarea dușmanului 558
Intrarea dușmanului în Capitală 559

Note 561

Capitolul VI Cauzele înfrîngerii României 562

Prevederi și rezultate 562
Alegerea „momentului" intrării în acțiune 563
Aliații n-au știut să pregătească intervenția română 565
Ofensiva armatei din Macedonia n-a fost serioasă 567
Planul campaniei noastre a fost greșit? 569
Inamicul și-a strămutat acțiunea principală pe frontul român 570
Atitudinea Rusiei 573
Lipsuri în pregătirea noastră militară 578
...Și unele scăderi sufletești 581

Note 584

Redactori: ALEXANDRU STĂNCIULESCU și
GABRIEL-FLORIN MATEI
Tehnoredactor ȘTEFANIA MIHAI

Coli tipar 37,25. Planșe: 32 pag. alb-negru
Bun de tipar: 27 V 1989

c. 908 I. P. Informația
Str. Brezoianu nr. 23—25
București